

M. J. Toegher Paul.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆMPOA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSEO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO

GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTIA SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORUM.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MÔLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPECTITUR, ET AD NOVEM ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VICESIMA QUARTA DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEM VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1862

60
1138
V. 51

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MS. CODICES GALLICOS, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCRUM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSITATIS

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI TERTII

PARS PRIOR.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE. NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1862

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LI CONTINENTUR.

Homiliæ XXV in quædam loca Novi Testamenti.

col. 17-388

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequituris S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latinæ novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græcæ tum Latina ditata evadit.

Præfatio

IN TERTIUM TOMUM OPERUM

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI.

Ea fuit instituti nostri ratio in hac paranda S. Joannis Chrysostomi Operum Editione, ut Opuscula primum omnia, cujusvis generis essent, in tribus Tomis prioribus locaremus; in sequentibus vero Commentaria in Novum et Vetus Testamentum. Opuscula porro omnia in quinque classes distribuimus. Prima classis complectitur ea Opera, quæ ob varietatem argumenti non possunt uno titulo comprehendi, sed secundum temporis ordinem, quoad ejus fieri potest, locantur. Secunda classis est Concionum panegyricarum de Domino N. J. Christo et de Sanctis. Hasce duas priores classes primus et secundus Tomus complectuntur. Tertia classis est Homiliarum, quæ ex diversis Scripturæ locis argumentum mutuatur, quæ Homiliæ primam hujusce tertii Tomi partem occupant. Quarta classis, Opusculorum ad motus Constantinopolitanos et ad utrumque S. Joannis Chrysostomi exsilium pertinentium. Quinta classis est Epistolarum omnium. Tres igitur posteriores classes in hoc tertio Tomo continentur, quibus subjiciuntur pauca quædam, et spuria denique multa. De illis omnibus hic quædam præmittenda sunt.

§ I. — De Homiliis quæ ex diversis Scripturæ locis argumentum mutuatur.

Ordinur ergo ab Homiliis in loca quædam novi Testamenti, quarum quatuor priores totidem evangelicas sententias explicant. Octo autem sequentes quæ una serie et continenter habitæ sunt, misere distractæ et dispersæ erant in Editionibus Saviliana et Frontoniana: quod cave seu incuriæ seu negligentia Savilii aut Frontonis Ducæi adscribas. Illi enim nullam non diligentiam adhibebant, non modo ut omnia Chrysostomi Opuscula ex omnibus orbis Christiani partibus colligerent, sed etiam ut quæque suo ordine ponerent. Verum quia jam prælo datis multis operibus, alia confertim undique accedebant, hæc postremo advecta plerumque ut fors ferebat locabant. Quanto autem lectoris dispendio hæc sic distracta ac propemodum dissipata ederentur, statim animadvertet quisquis earum lectionem continenter peraget. Nam plerumque accidit ut in sequenti tantum prioris argumentum compleatur: tantamque alioquin omnes habent inter se affinitatem, ut nonnisi præcedenti lecta sequentem plane intelligere possis.

Ex hisce autem octo Homiliis quatuor priores sunt in principium, sive in titulum libri Actorum. In hoc tamen argumentum quinque una serie conciones habuerat, ut non semel testificatur Joannes noster: sed secunda, in qua quærebatur quis esset auctor libri Actuum Apostolorum, intercidit. Illam porro integram me reperisse putabam, ut in Præfatione ad primum Tomum dixi. Verum postea diligentius expensa homilia illa longissima, ex Mss. eruta, quæ de Ascensione inscribitur, comperi partem quidem illam ubi, quibusdam de principio Actorum præmissis, evidentissime probatur Lucam evangelistam esse Actuum auctorem, esse haud dubie Chrysostomi: verum alia quæ hanc partem præcedunt, et longe plura quæ illam subsequuntur, non posse Chrysostomi esse. Hærebam certe initio, quia illa partem non contemendam illius homiliæ complectebatur, an in serie aliarum locanda esset; sed ingratum lectori fore putavi, si spuria illa alia quæ in eadem homilia occurrunt, quorum quædam nugacem Græculum sapiunt, veris operibus admiscerem: quamobrem totam homiliam ad calcem hujus Tomi amandare visum est.

Quatuor item Homiliæ quæ de Mutatione nominum inscriptæ sunt, quatuor illis in principium Actorum nativo ordine connectuntur: in his quippe postremis argumentum priorum prosequitur Chrysostomus, ut in Monito diximus. Cæteræ Homiliæ in loca Pauli sunt, ac cum præcedentibus, triginta quatuor simul homiliarum numerum complent. Tres porro Homilias de Legibus connubii, quarum prima est num. 18, in illud: *Propter fornicationes, etc.* altera num. 19, de Libello repudii; tertia num. 20, *Laus Maximi, et quales ducendæ uxores*; has, inquam, Homilias, quæ unius et ejusdem argumenti sunt et eodem tempore una serie habitæ, ut legentibus liquidum est, ita Fronto Ducæus ediderat, ut tertia a duabus prioribus longo intervallo separaretur; sed eæ suo ordine jam locatæ suas partes implere ac semel ceptam materiam ad destinatum finem deductam lectori conjunctim offerre poterunt.

§ II. — Opuscula de motibus Constantinopolitanis, et de utroque Chrysostomi exsilio, quænam sint.

Hæc excipit quarta classis Opusculorum, nempe de motibus Constantinopolitanis, necnon de aliis quæ ad utrumque Chrysostomi exsilium pertinent. Hæc omnia secundum temporis seriem edere visum est, cum antea separata et tumultuario opere diversis in tomis locata essent, idque casu potius quam consilio. Ex iis non pauca in Editione Frontonis Ducæi de-

131/2

siderabantur. Spectant autem omnia ad historiam ab anno 399 ad annum 406. Ordo ille Opusculorum ordinem rerum apprime sequitur; omniaque illa Opuscula ad ærumnas et utrumque Chrysostomi exsilium quodammodo referuntur: nam ex Eutropii eunuchi fuga in ecclesiam Chrysostomi hostes accusandi illius ansam arripuerunt. Sed ut Opusculorum hujusmodi ordinem candidus lector facilius percipere valeat, historiam rerum Constantinopolitanarum, de quibus agitur, paucis persequi operæ pretium fuerit.

Eutropius Eunuchus inter primores aulæ Constantinopolitanæ apud Arcadium auctoritate plurimum valebat. Is cum Joannis Chrysostomi in Constantinopolitanum episcopum cooptandi auctor fuisset, initio ejus monitis morem gerebat. Sed cum ambitionis et cogendæ pecuniæ morbo admodum laboraret Eutropius, instabat, urgebat Chrysostomus, fugitivas divitias dicebat; nec modo fugitivas, sed exitiosas, quæ sui custodes ut plurimum proderent ac perderent. Hæc ille vir adulandi nescius frequenter diotitabat: sed quia veritas odium parit, in monitorem exasperatus Eutropius, multa contra illum molitus est; id vero præcipue statui curavit, ut asyli et immunitatis jus ecclesiis tolleretur. Verum ita providente numine, Eutropius cum Consulatum anni undequadragesimi Arcadii nutu consequutus, omnium in se odium concitasset, tumultuante Tribigildo tribuno militibus stipato, gradu dejectus est, et quod illi unicum perfugium supererat, in ecclesiam se recepit, atque asylum quod ille abrogandum curaverat, supplex adire coactus est. Nec profuisset asylum, nisi Chrysostomus fortiter obstitisset obsidentibus invadere paratis. Insequente vero die primam in Eutropium homiliam habuit S. antistes, ipso præsentente Eutropio, anno 399. Elapsis aliquot post illam habitam concionem diebus, cum Eutropius ab ecclesia dilapsus in manus hostium incidisset, alteram habuit in eundem homiliam S. doctor; de qua plurima in Monito videsis. Hinc vero ansam incusandi Chrysostomi arripuerunt ii qui ejus perniciem moliebantur: Eutropium miserum et in ecclesiam profugum ab illo objurgatum, ac denique hostibus proditum mentientes; quod quantum a vero alienum fuerit in Vita Chrysostomi pluribus ostenditur.

Gainas, quo stimulante Tribigildus tribunus Eutropii perniciem curaverat, hoc rerum eventu petulantior factus, Saturnini et Aureliani, qui inter Imperii proceres eminebant, capita depoposcit. Verum illorum causam fortiter agente Chrysostomo, satis habuit Gainas, si illi proceres in exsilium deportarentur: qua de re concionem illam habuit Chrysostomus, quæ titulum habet: *Cum Saturninus et Aurelianus acti essent in exsilium, et Gainas egressus esset e civitate*. An vero egressus jam ex civitate esset Gainas, cum hanc habuit concionem Chrysostomus, non ita exploratum est, et an titulo fides habenda sit pluribus expenditur in Vita Chrysostomi. Ut ut autem est, hæc homilia ineunte circiter anno 400 habita fuisse putatur.

Eodem anno cœpit illud odiosissimum negotium, videlicet accusatio Antonino, Ephesi episcopo oblata, qui variorum criminum imprimisque Simonie reus agebatur. Qua de causa profectionem in Asiam meditabatur Chrysostomus. Verum Antonini artibus cohibitus est a quibusdam proceribus, metum Gainæ in Thracia hostiliter agentibus; profectionemque distulit in anni sequentis initium, postquam Antoninus e vivis excesserat. In Asia vero plus quam centum dies, ut ipse ait, commoratus, Simoniacos destituit, alios in eorum locum ordinavit: ex quibus recte et secundum ecclesiasticum ritum constitutis occasiones criminandi arripuerunt ejus adversarii, quia nimirum nihil est quin male narrando possit depravari. Postridie quam ex Asia redierat ille, concionem habuit ad populum Constantinopolitanum, post Pascha anni 401, cujus interpretationem tantum Latinam habemus.

Severianus, episcopus Gabalorum in Syria, homo vafer, nec elinguis, Constantinopoli tunc agens, simulatis obsequiis Chrysostomi amicitiam sibi conciliaverat. Sed postquam hic in Asiam profectus erat, posita larva, populum sibi devincire, ejusque studia a Chrysostomo avertere satagebat. Postquam redierat Chrysostomus, cum verba impietate plena protulisset Severianus, tumultuante et in iram concitato populo pulsus est. Deinde curante Eudoxia Augusta et ipso Arcadio, consentiente quoque ægre licet Chrysostomo, in urbem admissus est. In adventu ejus, ut exasperatos in Severianum populi animos mitigaret Chrysostomus, concionem ad populum brevissimam habuit, quæ Latine tantum exstat, et cujus Græca interiorum. Sequenti etiam die Severianus breviter populum alloquutus, magnificentiora quam sinceriora de reconciliata pace verba protulit: hæc quoque oratio Latine tantum habetur; utraque anno 401 habita fuit.

Hæc ceu præludia fuere eorum, quæ ante exsilium Chrysostomi evenerunt. Nam cum ipse ecclesiasticam disciplinam, Constantinopoli mirum in modum apud sacerdotes diaconosque maxime collapsam, restituere tentaret, in illorum incurrit odium; Eudoxiæ quoque Augustæ animum, eo quod, ut ipsius officium postulabat, principum etiam vitia incesset, exasperavit: Theophilum Alexandrinum, quod Fratres longos, ut vocabant, humanis excepisset, jam antea infensum, infensorem sibi reddidit. Hisce omnibus demum conspiratis factionum partibus, in Pseudosynodo Chalcedonensi depositus fuit Chrysostomus anno 403. Hæc porro omnia hic brevissime repræsentata longissimæ historiæ materiam suppeditaverunt in Vita Chrysostomi. Postquam ergo depositus fuerat, antequam in exsilii locum deportaretur, concionem habuit, quam a Georgio Alexandrino in vita ipsius Chrysostomi conservatam edimus, ejusque postremam partem, ut suspectam vel saltem vitiatam damus; huicque subjungimus

veterem interpretationem Latinam in qua pars illa vitata non occurrit. Aliam pariter addimus ex Vaticanis Codicibus excerptam, quæ etiam temerariis librariorum ausibus vitata fuit.

Populus, quo repugnante et violentiam propulsare nitente, libens abductus fuerat Chrysostomus, post ejus profectionem magis magisque in iram concitatus vociferabatur, et ad imperatorias ædes episcopi sui reditum postulabat: interimque terræ motu palatium concutiente, Eudoxia Augusta perterrita sanctum præsulem reducendum curavit. Redux vero Chrysostomus extemporalem habuit Oratiunculam quam Græcæ et Latine damus, postridie alteram paulo longiorem, priori subjunctam. Illam vero quæ de Chananea inscribitur, paucis post adventum suum diebus habuerit necesse est: ipsamque in eadem serie locatam, vindicavimus ab iis qui de authentia quæstiones moverant, eamque ut suspectam habuerant. Hæc omnia anno 403 dicta fuere.

His adjunximus duos pulcherrimos libros quorum prioris titulus est, *Quod nemo læditur nisi a seipso*; posterioris vero, in viginti quatuor capita distributi, *Ad eos qui scandalizati sunt ob adversitates*, etc. Hi vero libri licet post multas Epistolas Chrysostomi scripti fuerint, et quidem anno circiter, ut putatur, 406, cum in exilio ageret, quia in serie Epistolarum locari non poterant, in hac quarta classe agmen claudunt, quod commodior ipsis locus excogitari non posset.

§ III. — Quinta et postrema classis, quæ est Epistolarum.

Inter Chrysostomi opera nihil Epistolis pretiosius, nihil ad concinnandam duorum exsiliorum ejus historiam opportunius: quam sane partem historiæ ecclesiasticæ inter præcipuas istius sæculi annumerandam esse fatearis, si spectes quanta constantia animique fortitudine calamitates nusquam alibi memoratas pertulerit: si consideres quanta fuerit in hujusmodi negotio inter proceres Ecclesiæ et Imperii dissensio; aliis in adversa parte stantibus; aliis, quorum princeps erat Innocentius Romanus pontifex, Joannis Chrysostomi causam strenue propugnantibus. Has itaque Epistolas quanta potuimus accurate emendatas edidimus. Quia vero temporis, quo scriptæ illæ fuerant, ordinem nulla arte, nullo labore assequi poteramus, Frontonis Ducæi seriem sequi visum est. Etsi enim omnino conspicuum sit quasdam earum ante alias quæ jam in Editio præcedunt scriptas fuisse, cum maxima pars illarum nullam præ se ferat temporis notam, non consulto fecissemus, si quasdam earum a pristino loco amovissemus, incerti num illæ, quas a priscis sedibus deturbaveramus, ante alias omnes sequentes datæ essent.

Extra numerum aliarum præmiserat Fronto Ducæus binas ad Innocentium Episcopum Romanum Epistolas, necnon illam quæ ad Episcopos et presbyteros in carcere inclusos a Chrysostomo exsulante scripta fuit; in hoc etiam Ducæum sequimur. Verum post epistolas Chrysostomi, duas Innocentii papæ ex Sozomeno exceptas edimus, quæ quia ad rem, de qua hic agitur, omnino pertinent, miror quo pacto in prius Editis omissæ fuerint. His subjunximus *Sacræ* n Honorii Augusti; *Sacræ* appellare solebant epistolas Imperatorias. In hac vero de tu cultu Constantinopolitano in ejectione Chrysostomi unice agitur, ideoque non debuit in larum Epistolarum serie prætermitti. Sequuntur ducentæ quadraginta duæ Epistolæ Chrysostomi, quarum septemdecim priores ad Olympiadem, cæteræ ad diversos sunt missæ, quorum nomina habes alphabetico ordine in Monito, ubi etiam numeros Epistolarum ad singulos missarum adjecimus. Ex his autem Epistolis quinque ad calcem positæ, nimirum 237, 238, 239, 240 et 241, non Chrysostomi, sed Constantii presbyteri sunt, viri sancti et Chrysostomo addictissimi, ut in Monito ad easdem tum ex stylo, tum auctoritate Codicis Vaticani probavimus.

Epistolarum agmen claudit celeberrima illa ad Cæsarium monachum Epistola quæ tot controversiarum ansam præbuit, ut in Monito ante eandem posito videre licet. Eam porro Chrysostomo allatis ibidem de causis abjudicavimus: speroque jam nullum de calculo contra ferendo cogitaturum esse. Si quis enim, in Chrysostomi genuinorum operum lectione non hospes, conferat ejusdem Epistolæ Græca fragmenta, quæ nunc plura auctioraque damus, cum germanis Chrysostomi operibus, is haud dubie fatebitur nullam uspiam tantam occurrere styli diversitatem. Hujus Epistolæ, paulo postquam typis illam dederam, apographum nactus sum ad fidem veteris Manuscripti exsumptum, ex alio ut videtur Codice, non ab eo ex quo Emericus Bigolius apographum descripserat. Ejus hic varias lectiones perscribam. Apographo hæc nota præmittitur: *Ex Codice membranaceo liber beati Athanasii Archiepiscopi Alexandriæ contra impium Apollinarem de salutari Epiphania Christi ex hereditate doctissimi viri Nicolai de Nicolis de Florentia, de quo Nicolao S. Antoninus et alii.* In hoc videlicet Codice præmittebatur liber Athanasii contra Apollinarium, de salutari Adventu Christi, qui est in nostra S. Athanasii Editione liber secundus, p. 940, quia liber ille quamdam habet cum Epistola affinitatem, ut in Monito in Epistolam ad Cæsarium diximus. Post illam notam sequitur titulus: *Incipit Epistola B. Joannis episcopi Constantinopolitani ad Cæsarium, etc.*, ut in Editio nostro col. 755–756 Ibid. l. 5 et ἀκριβῶς, id est consummate. Ms. et ἀκριβῶς (sic) id est conjunctam; fortasse conjunctim. Ibid. l. 8. Ms.: *Et dicas forsitan a bejore ad id quod melius est venisse te.* Legendum a pejore, et hanc lectionem præferrem, nisi obstarent Græca καὶ φησὶς πάντως ἐκ πλάνης πρὸς τὸ κρείττον ἐπιθυμῆσαι.

Col. 757, lin. 6: *factam ex divinitate et carne.* Ms., *facta e deitate et carnis.* Lin. 13: *Unigeniti imaginatur deitati.* Ms. *Unigeniti imaginamur deitati.* Lin. 22: *Verumtamen nos recordantes tuæ*

nobiscum conversationis. Ms. Verumtamen nos recordantes bene nobiscum suæ rationis; malo lectionem Editi. Lin. 28: manifestam ostentationem facere. Ms. manifestam ostensionem facere, melius, et sic nos in nota diximus legendum videri.

Col. 758, lin. 7: *Unos autem communibus istis nominibus quando dispensationis confitendum est mysterium. Ms. unos autem communibus istis uti oportet nominibus quando dispensationis confitendum est mysterium.* Evidentissimum est hanc esse veram lectionem, si pro *unos* legas, *Nos autem communibus istis uti oportet, etc.* Paulo post, lin. 11: *id quod blasphemum est et immane; sed in aliorum hæresum declinasti impietatem. Ms. id quod blasphemum est et in Manet? sed in aliorum hæresum declinasti impietatem.* Hæc Manuscripti lectio licet vitata, Bigotii lectionem confirmare videtur: *et in Manetis et in aliorum hæresum declinasti impietatem*, quam puto sinceriosem. Lin. 16: *et quomodo Dominus dixit. Ms. et quando Dominus dicit.* Lin. 19: *Neque enim ex inhabitanti defraudabatur deitate. Ms. neque enim ex hoc ab inhabitanti defraudabatur deitate.* Sic etiam legit Bigotius, ut ibidem annotavimus, et hæc lectio melior esse videtur.

Col. 760, lin. 11: *ista dicere audientes? Ms. ista dicere audentes? Bene, et sic corrigendum.*

Lin. 42: *arripientes. Ms. accipientes.* Quædam minuscula vitia prætereunda duximus.

Epistolæ ad Cæsarium subjungimus Joannis Chrysostomi orationem elegantissimam in laudem Diodori Tarsensis, quam v. cl. Emericus Bigotius post illam Epistolam ediderat. Deindeque Homiliam illam in Pascha quam Fronto Ducæus inter spuria conjecerat Chrysostomo vindicavimus, utpote genuinam nullique suspitioni obnoxiam. De sermone sequenti in Assumptionem Domini sat diximus supra.

§ IV. — De notis: item de interpretationibus Latinis operum Chrysostomi.

Non defuere qui conquesti sint, nos notas et pauciores et minores, quam optarent ipsi, edidisse. Verum ut jam in Præfatione primi Tomi subindicavimus, non una moti ratione in notis admodum parci sumus. Notæ enim vel ad illustrandam scriptoris sententiam, vel ad verborum ambages explanandas, vel ad insolentium vocum explorandum sensum adhibentur. At hujusmodi scriptorem tractamus, qui quasi amnis sine salebris fluit, qui dictionis perspicuitate nemini veterum concedit, quique verbis ut elegantioribus, ita usitatoribus fere semper sermonem textit, vix ut locum reperias ubi explanatione opus habeat. Si notas quæras de tempore quo orationes homiliasque habuit, de occasione, qua ad eas habendas adductus est, id habes in Monitis quæ vel singulis homiliis, vel pluribus, quando ejusdem argumenti sunt, præmittuntur. Si notas desideres theologica dogmata spectantes, videbis illas ultimo Tomo collectas, et secundum Christianæ fidei capita concinnatas, ut jam indicavimus in Tomi primi Præfatione, additis, ubi opus erit, disquisitionibus circa veram Chrysostomi de singulis sententiam. Nam imas paginas longis hujusmodi dissertationibus onerare non licet, ne tantam voluminum molem novis accessionibus, vel parvo vel nullo fructu, augeamus: quam etiam cautionem adhibuit is qui postremam Augustini Editionem curavit. Si demum notas expetas, ubi multa loca variis in operibus eadem de re sparsa, in unum conferantur; exempli causa, de eleemosyna, de oblivione injuriarum, de contemptu divitiarum, de amore fraterno, de humilitate, deque similibus Christianæ disciplinæ argumentis, quæ summopere sunt a Chrysostomo frequentata: hujusmodi certe notis omnino supersedere visum est; id enim esset tempus terere, et frustra librorum molem augere, cum maxime Index generalis alphabeticus, in fine Tomi ultimi positus, hæc abundo repræsentet, atque longe plura de singulis proferat, quam liceret in notis congerere.

Quando quis editionem parat scriptoris cujuscumque quam minimæ molis, ita ut, etsi a fronte innumeras animadversiones præmittat, in imis paginis tot notas congerat, ut sæpe textum exsuperent, ad calcem vero observationes alias longissimas subjungat, vix tamen possit ad justam voluminis amplitudinem pertingere, per me licet, is annotationes pro lubito accumulet: tametsi semper prospiciendum cavendumque puto ne quid nimis. Verum hic undecim magnæ molis voluminum materies adest; imo et duodecim: nam, quod initio non putabam, Tomum quintum, qui commentaria et homilias in Psalmos atque in cæteros Veteris Testamenti libros complectitur, in duos necessario, atque ambos justæ magnitudinis, dividendus est; et quia ex diuturna perquisitione semper quid importatur novi, quis scit, an Tomorum numerus ad duodecimum usque jam adauctus, non ad decimum tertium tandem, novis succedentibus opusculis, producendus sit? Jam si genio indulgere voluissem, et notas, quæ sane facile parables mihi erant, congerere, parvo certe labore opera Chrysostomi potuissem ad viginti usque volumina extendere. Sed quis me probasset? quis mihi calculum detulisset? Ad hæc autem in digerendis Chrysostomi voluminibus non exiguus labor, non parva cautio adhibenda est. Non licet enim partem argumenti cujuscumque in alterum tomum transferre, ne Tomus ille qui præ manibus est nimis molis evadat; non licebat, verbi causa, postremam Epistolarum partem in sequentem Tomum amandare, quod tamen faciendum erat, si tertius Tomus, in quo agmen claudunt, ex notarum multitudine in nimiam molem excrevisset. Et similiter in sequentibus Tomis par ratio adhibenda erit; non convenit item Homilias in Matthæum, quæ amplissimum Tomum efficiunt, multitudine notarum ita augere, ut pars ejus postrema in alterum Tomum amandetur.

Hæc non ideo diximus, quod velimus notas non adhiberi, ubi opus est: nam multis in locis notas damus, et aliquando longiores ubi rei conditio ita postulat; sed ut illis facimus

satis, qui notarum multitudine longitudineque ita gaudere videntur, ut, nullo habito auctorum discrimine, notas ubique desiderent, non advertentes scriptorem qui in Ethicis semper versatur, et summa perspicuitate loquitur, qualis est Chrysostomus, non tot egere notis.

Erant etiam qui vellent me omnia S. Joannis Chrysostomi opera nova interpretatione donavisse; queis certe maximam gratiam habeo, quod me tot tantisque viris qui de Græco in Latinum diversa Chrysostomi opera converterunt, quique optimorum interpretum laudem adepti sunt, antepone videantur. Verum pace illorum dixim, non consulto me facturum fuisse si Gentiani Herveti, Frontonis Ducæi, alteriusque Jesuitæ, qui librum cui titulus, *Quod nemo læditur nisi a seipso*, egregie transtulit, nomenque tacuit, Erasmi et aliorum, qui bene interpretandi laude florere, interpretationes de medio sustulissem, ut meas substituerem. Nam bene concinnatam interpretationem remove, et aliam substituere, id certe est actum agere; ut taceam periculum, ne recens inducta interpretatio minus placeat, quam ea quæ de medio sublata fuit. Quamobrem priscum institutum retinere haud dubie par est; ut veterem quidem interpretationem removeam, quando interpres de Græco in Latinum paraphrasticè convertit, et inutiliter verba multiplicat, qualis est ubique Godefridus Tilmannus; aut quando nimium a Græcis deflectit, vel cum intricatum interpretandi genus aggreditur. Sed quando interpretationes sunt planæ, nitidæ, non nimio scrupulo Græcis hærentes, sed tamen iis semper eatenus insistentes, quatenus linguæ Latinæ ratio patitur, quem interpretationis modum semper sectatus sum: tunc eas retineam oportet, iis tamen correctis, et in aliam formam translatis, quæ vel cum Græcis non consonabant, vel minus idoneis concinnata verbis erant. Quod etiam fecit Fronto Ducæus, fecerunt et alii viri docti. Hoc institutum semel susceptum ad finem usque servabo. Licet enim quidam secus agendum existimaverint; bene novi multos eosque cordatos viros mecum calculum posituros.

§ V. — *Animadversiones in quædam loca hujus tertii Tomi operum Chrysostomi.*

Quoniam, ut vulgo dicitur, secundæ curæ meliores, quædam hujus tertii Tomi loca retrahentes, vitium identidem suspicati sumus, quæ omnia hic loca recensere operæ pretium fuerit. In homilia illa quæ inscribitur, *De gloria in tribulationibus*, Græca lectio habet: *Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τινὰς ἐν Κορίνθῳ διατρίβοντας, καὶ πρὸς τοῦτους ἀποτεινόμενος μεγαλοπρονοήτως ἐρ' αὐτοῖς, τῶν δὲ λοιπῶν καταψηφισομένων, τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐπιστολῆς ἀπογράφων, ἀνάγκην ἔχων ἐπιθεῖν τῶν καθ' ἑαυτοῦ κατορθωμάτων συμβεῖναι ἡμῖν τῆν εὐλόγησιν.* Quæ sic convertit Fronto Ducæus, col. 163, lin. 2: *Idcirco etiam cum ad quosdam scriberet Corinthi degentes, et in eos inveheretur qui de semagnifice sentiebant, alios vero damnabant, epistolæ formam exprimens nobis, coactus est suorum recte factorum imaginem depingere.* Ibi ego pro *ἐπιστολῆς* legendum omnino suspicor, *ἀποστολῆς apostolatus*; nam quid ad epistolæ formam describendam faciunt hæc quæ mox subjungit: *Ministri Christi sunt? Ut minus sapiens dico, plus ego.* Hæc certe ad apostolatam, non ad epistolam pertinent: quamobrem si hæc substituatur lectio, quod tamen sine Manuscriptorum auctoritate non licet, hæc, τῶν χαρακτῆρα τῆς ἀποστολῆς ἀπογράφων, *Apostolatus formam exprimens*, vel, *Apostolatus conditionem exprimens*, vertenda erunt.

Homilia in illud, *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, Græca lectio habet: *Καὶ εὖκ ἤρμιον οἱ τῶ κινήματι πολεμούντες, τοὺς μὲν εἰς διασώτῆρια ἐμβάλλοντες, τοὺς δὲ εἰς ἀπωγήας, τοὺς δὲ εἰς μύρια ἔτερα. φάρσασα καθύλακοντες,* Fronto Ducæus vertit, col. 166, lin. 27: *Neque prædicationis evangelii adversarii quiescebant, sed alios in carcerem concitabant, alios in exsilium mittebant, alios in alia præcipitia trahebant.* Ubi illud, *alios in exsilium mittebant*, denuo legitiam ac repetenti non visum est recte scriptoris mentem exprimere: nam *ἀπωγήα*, cujus vocis frequens usus est apud Chrysostomum, significat abductionem damnati cujuscumque vel ad capitalem pœnam, vel ad aliud supplicium. Sic Chrysost. in Psalmos Edit. Morel. p. 212, D, 3, πρὸς τὴν γένησαν ἀπωγήας, *Abductiones ad gehennam*; quamobrem illud, *τοὺς δὲ εἰς ἀπωγήας*, malim converti, *Alios abducebant ad supplicium.*

Homilia III in illud, *Habentes eundem Spiritum*, in Græco legitur: *Διὰ γὰρ τοῦτο ἀλέμνησα ὑμᾶς τῶν καιρῶν ἐλευθῶν τὰ προσηλάματα, ἵνα καὶ ὁ ἐν θλίψει ὑν ὢν, ἑκατὴν βρεῖθην λαμβάνη παράκλησιν, καὶ ὁ πολλῆς ὀπολιῶν ἀδείας, ἐντὶ τῆς ἀεχιρίας τῶν κινδύων ἐνείων πολλὴν εἰσάξη προθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀτόπων λογισμῶν μάχην.* Hæc Sigismundus Gelenius sic transtulit: *Ideo enim vobis in memoriam revocavi illius temporis calamitates, ut nunc et qui affligitur idoneam inde consequatur consolationem, et qui in securitate agit, in vicem illarum conflictationum acre contra absurdas cogitationes certamen suscipiat.* Certe postrema pars periodi obscure transfertur, nec satis apte auctoris mentem exprimit; sic itaque vertendum existimo: *Et qui in magna securitate agit, utpote non exercitatus in hujusmodi periculis, multam suscipiat alacritatem ad pugnandum contra absurdas cogitationes.* Vide col. 293, lin. 12 et seqq., hujus Tomi.

Homilia de capto Eutropio (col. 391) sic incipit: *Ἡδὺς μὲν λειμῶν καὶ παράδεισος, πολὺ δὲ ἡδύτερον τῶν θεῶν Γραφῶν ἡ Φάγγωσις.* *Suave pratum, suavis est hortus, at longe suavior divinarum Scripturarum lectio.* Ex quatuor autem quibus usi sumus manuscriptis codicibus, tres habent cum Frontonis Ducæi edito ἡδὺς μὲν, unus autem cum Savil. ἡδὺ μὲν. Verum licet prior lectio, quæ in pluribus mss. fertur, utcumque ferri posse videatur, malim tamen ἡδὺ cum Savilio legere, et hanc lectionem alteri substituendam esse omnino suadet ἡδύτερον mox sequens.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

OPERA OMNIA.

ADMONITIO

AD HOMILIAM IN PARABOLAM DEBITORIS DECEM MILLIUM TALENTORUM.

Non obscuram temporis notam affert Chrysostomus num. 1 hujus concionis, cum ait: *Nos autem unam chordam pulsavimus per totam Quadragesimam, dum legem vobis de juramenti recitavimus, et Dei gratia effectum est, ut pleraque a nobis ora in hac legis melodia instituta sint, ut, depulsa prava consuetudine, pro eo quod antea Deum jurabant, jam nihil nisi Est, et Non est, et Crede mihi, in lingua sua circumferant, idque in omni colloquio, etc.* Hæc porro confer, sodes, cum epilogis pene omnibus Homiliarum in Statuas, quas initio secundi Tomi locavimus, ibique non modo adhortantem ad juramenta vitanda Chrysostomum deprehendes, sed etiam versus Quadragesimæ finem gratias Deo agentem, quod non frustra nec sine fructu huic curando vitio manum admoverit. Hæc de vitando juramento monita pertinent ad Quadragesimam anni 387, ut diximus Admonitione in Homiliis de Statuis: hinc vero sequitur hanc concionem in Parabolam debitoris decem millium talentorum eodem anno 387 post Quadragesimam habitam fuisse. Nimirum postquam juramenta de medio sustulerat, aliud curandum malum, ut optimus medicus, suscipit: scilicet odium *proximi* et *μνηστειων*, sive injuriarum oblatarum memoriam.

Hanc porro homiliam habuit postquam ex morbo convalescerat; unde etiam ediscimus ipsum eodem anno ab assueto concionandi officio ea de causa aliquanto tempore abstinuisse: qua vero anni tempestate id acciderit, jam est disquirendum. Aliquid sane lucis ad ejus rei notitiam assequendam mutuamur ex Sermone primo in Annam Tom. IV, ubi paulo post initium hæc habentur, *Vos enim, nunc estis obliti, nos multos interim sermones de aliis rebus habuisse. Nam reverso a longinqua illa peregrinatione patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant, ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmaremus ac doceremus, quantis tenebris liberati ad tantam lucem veritatis accurrissent. Post illa rursus multis diebus martyrum festivitatis potiti sumus, neque temporari conveniens fuisset, nos qui juxta martyrum sepulcra versaremur, earum laudum quæ martyribus debentur exsortes discedere. Successit his rursus cohortatio ad abstinendum a juramentis. Cum enim totam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hoc illos a nobis instructos viatico censuimus dimittendos.* In his concionibus quas Chrysostomus ordine commemorat, agmen ducit Homilia illa post reditum Flaviani, quam in die sancto Paschæ habitam statuimus in Præfatione ad quartum Tomum, et in Monito ad Sermones in Annam Tom. IV. Deinde disputationem habuit Chrysostomus contra Gentiles, an in una vel pluribus concionibus, non declarat ipse. Successere postea martyrum celebritates *multis diebus*. Ac deinde quia populum Antiochenum jurandi assuetum, repetitis per totam Quadragesimam admonitionibus, ab hac prava consuetudine abduxerat, alia argumenta tractanda suscepit. Verum quia rusticorum turba magna in urbem advenerat, ut hos etiam, qui pristinis concionibus non interfuerant, a juramenti absterreret, pristinum contra juramenta argumentum repetiit, et concionem hanc habuit Dominica Salvatæ quam Dominicam esse Passionis olim cum Tillemontio putaveram; verum nunc ad Leonis Allatii sententiam prorsus accedo, qui ait Dominicam Salvatæ esse illam quæ Ascensionem Domini præcedit, quod pluribus expendetur in Præfatione ad quartum Tomum, et in Monito ad Sermones in Annam eodem Tomo.

Illam igitur concionem Dominica ante Ascensionem ad rusticos habitam sic orditur Chrysostomus : *Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus : spirituali celebritate repleti exsultastis honestis exsultationibus : vidistis aperta latera , et ilia concisa , cruorem undique defluentem , infinitas tormentorum species : humanam vidistis naturam supernaturalia præstantem , et coronas sanguine contextas , pulsastis choream , in omnem partem civitatis hoc honesto duce (Flaviano) vos circumagente ; sed nos et invitos infirmitas domi manere cogebat. Tamen etsi non interfuimus , de voluptate participavimus : etsi de concione fructum non cepimus , vobiscum tamen lætitiã communem habuimus. Talis est enim caritatis vis , etc.* Hanc ipsam , ni fallor , corporis ægritudinem in hac etiam concione commemorat Chrysostomus. Utramque enim , hanc scilicet de Parabola debitoris decem millium talentorum , et illam ad Rusticos , post ægritudinem habuit. Utra vero prior habita fuerit , ipse declarare videtur initio hujusce , de qua nunc agitur : illam quippe sic orditur : *Quasi ex longinqua peregrinatione ad vos reversus essem , ita me hodie affectum sentio.* Hæc sane verba , et complura quæ sequuntur , primo post recuperatam valetudinem salutantis sunt ; ita ut hæc concio haud dubie præcesserit eam , quæ Dominica ante Ascensionem habita fuit anno 387 , an uno autem , an pluribus diebus , incertum.

Interpretatio Latina est Petri Nannii Alcmariani , quam plurimis in locis castigavimus.

[1] ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΟΛΗΝ

Τοῦ τὰ μύρια τάλαντα ὀφείλοντος, καὶ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἀπαιτοῦντος, καὶ ὅτι παντὸς ἀμαρτήματος τὸ μνησικακεῖν χεῖρον.

α'. Ὡς ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας ἐπανελθὼν πρὸς ὑμᾶς, οὕτω διάκειμαι τήμερον· τοῖς γὰρ φιλοῦσιν, ὅταν μὴ δύνωνται συγγενέσθαι τοῖς φιλουμένοις, οὐδὲν ὀφελός ἐστι τῆς παρουσίας. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐνδημούμενοι, τῶν ἀποδημούντων οὐδὲν ἔμεινον διακειμεθα, ἐπειδὴ τὸν παρελθόντα χρόνον διαλεχθῆναι πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἰσχύσαμεν· ἀλλὰ σύγγνωτε· οὐδὲ γὰρ βραθυμίας, ἀλλὰ ἀσθενείας ἦν ἡ σιγή. Ὑμεῖς μὲν οὖν χαίρετε νῦν, ἐπειδὴ τῆς ἀρρώστιας ἀπηλλάγημεν· ἐγὼ δὲ χαίρω, ἐπειδὴ τὴν ὑμετέραν ἀπέλαθον ἀγάπην. Ἐπεὶ καὶ ἠνίκα ἠσθέουν, τῆς νόσου μοι χαλεπώτερον ἦν τὸ μὴ δύνασθαι τοῦ ἀγαπητοῦ τοῦτου μετέχειν συλλόγου· καὶ νῦν ἐπειδὴ τὴν ἀρρώστιαν ἀπεθέμην, τῆς ὑγείας μοι ποθεινότερον γέγονε τὸ μετὰ ἀδείας ἔχειν ἐντρυφᾶν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ. Οὐδὲ γὰρ οὕτω πυρετὸς σώματος φύσει κατακαλεῖν εἰσθε τοὺς πυρετόντας*, ὡς τὰς ἡμετέρας ψυχὰς τὸ κενωρίσθαι τῶν φιλουμένων· καὶ καθάπερ ἐκεῖνοι φιάλας καὶ ποτήρια καὶ ψυχρὰ νάματα ἐπιζητοῦσιν, οὕτως οὗτοι τῶν ποθουμένων τὰς ὕψεις. Ἰσασι ταῦτα καλῶς ὅσοι φιλεῖν εἰώθασι. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ τὴν ἀρρώστιαν ἀπεθέμεθα, πάλιν ἀλλήλων [2] ἐμφορηθώμεν, εἴς τε δυνατόν ἐμφορηθῆναι ποτε· ἡ γὰρ τῆς ἀγάπης φύσις κόρον οὐκ οἶδεν β, ἀλλ' αἰ τῶν ἀγαπωμένων ἀπολαύουσα, πρὸς μεῖζονα αἰρεται φλόγα. Καὶ τοῦτο ὁ τῆς ἀγάπης τρόφιμος Παῦλος εἰδὼς ἔλεγε· *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*. Τοῦτο γὰρ μόνον τὸ ὄφλημα αἰ μὲν καταβάλλεται, οὐδέποτε δὲ ἀποδίδεται. Ἐνταῦθα τὸ διηνεκῶς ὀφείλειν καλὸν καὶ ἐπαίων ἀξίον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν χρημάτων τοὺς μηδὲν ὀφείλοντας ἐπαινοῦμεν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀγάπης τοὺς διηνεκῶς ὀφείλοντας ἀποδεχόμεθα καὶ θαυμάζομεν· καὶ ὅπερ ἀγνωμοσύνης ἐκεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα εὐγνωμοσύνης σημεῖόν ἐστι, τὸ μηδέποτε διαλύεσθαι τὸ τῆς ἀγάπης ὄφλημα. Μὴ δυσχεράνητε δὲ πρὸς τὸ μῆκος τῶν μελλόντων ῥηθήσεσθαι· καὶ γὰρ κιθαρωδίαν ὑμᾶς τινα θαυμαστήν διδάξει βούλομαι, οὐχὶ λύραν νεκρὰν μεταχειρισάμενος, ἀλλὰ τὰς τῶν Γραφῶν ἱστορίας καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς ἀντὶ νεύρων ἀνατείνας. Καὶ καθάπερ κιθαρωδοὶ τοὺς δακτύλους τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, ἥρέμα τοῖς φθόγγοις προσάγουσι, καὶ διαψηλαφᾶν μετ' ἐμπειρίας διδάσκοντες, ἐκ τῶν ἀφώνων φθόγγων τε καὶ νευρῶν πάσης φωνῆς ἤρω καὶ γλυκυτέραν παιδεύουσι κατασκευά-

ζην φωνῆν· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ποιήσομεν, ἀντὶ δακτύλων τὴν διάνοιαν ὑμῶν μεταχειρισάμενοι, καὶ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ προσαγαγόντες, μετ' ἐμπειρίας αὐτῶν ἄπτεσθαι παρακαλέσομεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, οὐχ ἵνα ἀνθρώπων θέατρον, ἀλλ' ἵνα τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον διὰ ταύτης τῆς ἡδονῆς ἀναστήσῃτε. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὰ θεῖα λόγια ἐπελθεῖν μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων ἐπιδείξεως. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς κιθάρας ἄπτεται μὲν ὁ τεχνίτης τῶν νευρῶν, ἄπτεται δὲ καὶ ὁ ἀτεχνος, ἀλλ' ὁ μὲν λυπεῖ τὸν ἀκροατὴν, ὁ δὲ ψυχαγωγεῖ καὶ τέρπει, καίτοι γε οἱ αὐτοὶ δάκτυλοι καὶ αἱ αὐταὶ νευραὶ, ἀλλ' οὐχ ἡ αὐτὴ ἐμπειρία· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν Γραφῶν, ἐπέρχονται μὲν πολλοὶ τὰ θεῖα λόγια, ἀλλ' οὐ πάντες κερδαίνουσιν, οὐδὲ καρποῦνται πάντες· τὸ δὲ αἴτιον, ἐπειδὴ μῆτε τοῖς εἰρημίοις ἐμβαθύνουσι, μῆτε μετὰ τέχνης τῆς κιθάρας ἄπτονται· ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῆς κιθαρωδίας ἡ τέχνη, τοῦτο ἐπὶ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξις. Ἦδη μὲν οὖν μίαν ἐκρούσαμεν νευρὰν δι' ἅλης τῆς Τεσσαρακοστῆς, τὸν περὶ τῶν ὄρκων νόμον ὑμῖν ἀναγινώσκοντες, καὶ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν πολλὰ στόματα τῶν ἀκροατῶν ἡμῖν ἐπαιδεύθη τὴν τοῦ νόμου μελωδίαν ἐκείνου, καὶ τὴν πονηρὰν ἀπελάσαντες συνήθειαν ἀντὶ τοῦ τὸν Θεὸν ὀμνύναι, τὸ Ναὶ, καὶ τὸ Οὐ, καὶ τὸ Πίστευσον, ἐπὶ τοῦ στόματος φέρουσι διηνεκῶς ἐπὶ διαλέξεως ἀπάσης· κὰν μυρίων πραγμάτων ἀνάγκη βιάζηται, περαιτέρω προελθεῖν οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο.

β'. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν μίση ἐντολῆς ὑποδοχή, φέρε τήμερον καὶ ἐπὶ ἑτέραν ὑμᾶς μεταγάγωμεν· καὶ γὰρ καὶ εἰ μὴ πάντες κατώρθωσαν ἑ τὸν πρότερον νόμον, ἀλλὰ γε τοῦ χρόνου προϊόντος τοὺς φθάσαντας οἱ ὑστερήσαντες καταλήφονται. Καὶ γὰρ ἔγνω, ὡς τοσαῦτα τοῦ πράγματος γίνεται σπουδῆ, [3] ὡς καὶ ἐπὶ οἰκίας καὶ ἐπὶ τραπέζης ἀνδράσι πρὸς γυναῖκας, δούλοις πρὸς ἐλευθέρους ἀμιλλαν εἶναι περὶ τῆς ἐντολῆς ταύτης, καὶ ἐμακάρισα τοὺς οὕτως ἐστιωμένους. Τί γὰρ τῆς τραπέζης ἐκείνης ἀγώτερον γένοιτ' ἂν, ἐνθα μέθη μὲν καὶ ἀδηφαγία καὶ πᾶσα ἀσωτία ἀπελήλαται, θαυμαστή δὲ τις ἀντεισενήκεται περὶ τῆς φυλακῆς τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἀμιλλα, καὶ παρατηρεῖ μὲν ἀνὴρ τὴν γυναῖκα, ὅπως εἰς τὰ τῆς ἐπιπορκίας μηδέποτε ἐμπέση βάραθρα, φυλάττει δὲ γυνὴ τὸν ἄνδρα, καὶ καταδίκη τῇ παραβάσει κείται μεγίστη· οὐκ ἐπαισχύεται δὲ οὐδὲ ὑπὸ τῶν ἐούλων ὁ δεσπότης ἐλέγχε-

* Reg. τῶν πυρετόντων.

β Reg. οὐκ ἔχει.

γ Reg. πάντες ἡμῖν κατώρθωσαν.

IN PARABOLAM

DECEM MILLIUM TALENTORUM DEBITORIS, ET CENTUM DENARIOS EXIGENTIS, ET QUOD OMNI PEC-
CATO DETERIOR SIT INIURIARUM RECORDATIO (*Matth.* 18. 23, *sqq.* (a).

1. *Sibi morbo convaluisset gratulatur; dilectio numquam satiatur.*— Quasi ex longinqua peregrinatione ad vos reversus essem, ita me hodie affectum sentio : cum enim nullum amicorum consortium esse potest, nihil commodi affert eorum praesentia. Quamobrem nos qui domi versabamur peregre versantibus nihilo hac in parte feliciores fuimus : nimirum qui superiore tempore nulla vobiscum colloquia habere potuimus : sed danda est venia, cum illud non inertiae, sed infirmitatis silentium fuerit. Gratulamini igitur me ab ea infirmitate convaluisset, ego vero gaudeo, quod vos carissimos mihi recuperavi. Erat mihi inter aegrotandum ipso morbo gravius, quod hujus dilecti coetus particeps esse non poteram : nunc vero restituta valetudine, ipsa sanitate mihi optabilius est, quod vestrae caritatis deliciis perfrui secure liceat. Non enim febris tantum ardorem invenit febricitantium corporibus, quantum animis nostris amicorum absentium desiderium, et ut illi phialas et pocula et frigidus fontes, ita isti amicorum vultus exoptant. Norunt illi qui amare consueverunt. Age igitur quando morbum deposuimus, invicem explemur, si modo fieri liceat, ut hic ullam satietatem inveniamus ; dilectionis enim natura satietatem non novit, et ex usu amicitiae majores flammam accipit : quod ipse alumnus dilectionis Paulus testatum reliquit, qui ita dixit : *Nulli quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (*Rom.* 13. 8). Illud enim debitum semper quidem fundatur, numquam autem solvitur. Hic perpetuo debere pulchrum est, et in laude positum. In re pecuniaria eos, qui non debent, laudandos putamus : in dilectione vero perpetuos debitores probamus et admiramur : et quod ibi malignitatis, hic benignitatis signum est, ut scilicet numquam solvatur caritatis debitum. Ne aegre feratis prolixitatem orationis futurae : citharcedicam enim melodiam eamque admirabilem vos docebo, non mortuam lyram attrahendo, sed Scripturarum historias et Dei praecipua pro nervis intendendo. Et quemadmodum citharcedi arreptis discipulorum digitis, paulatim eos chordis admoventes assuefaciant perite contractare, et ex multis tonis ac nervis omni sono suaviores et dulciorem vocem emittere doceant : ita

nos quoque faciemus, et loco digitorum mentem vestram attrahentes praecipua Dei admovebimus, jubebimusque ea scite et eleganter attingere, non ut hominum theatrum, sed ut angelorum populum per hanc voluptatem excitetis. Non enim satis est si eloquia divina percenseas, nisi ea quoque rebus praestites : et quemadmodum in cithara nervos attingit artifex, attingit quoque et imperitus, verum ita, ut iste auditorem vexet, ille voluptatibus et oblectatione repleat, etsi utrobique ejusdem generis digiti et lidem nervi sint, sed non eadem peritia : ita quoque in sacris Scripturis, multi adveniunt eloquia divina, sed non omnes lucrum inde faciunt, aut fructum referunt ; in causa est, quod neque dicta satis scrutentur, neque cum artificio citharam pulsent : quod enim in re citharcedica ars, hoc ipsum in Dei legibus operum exhibitio. Nos autem unam chordam pulsavimus per totam quadragesimam, dum legem vobis de juramentis recitavimus, et Dei gratia effectum est, ut pleraque auditorum a nobis ora in hac legis melodia ita instituta sint, ut depulsa prava consuetudine, pro eo quod antea Deum jurabant, jam nihil nisi Est, Non est, et Crede mihi, in lingua sua circumferant, idque in omni colloquio, adeo ut inter mille negotiorum necessitates ulterius progredi non sustineant.

2. *Ceterum quia non sufficit ad salutem, si unum praecipuum observemus, age vos hodie ad alterum traducamus :* etsi enim non omnes profecerunt in priore lege, attamen temporis progressu qui retro manserunt eos, qui praecedunt, assequuntur. Deprehendi enim tantam esse hujus rei curam, ut et domi et in mensa viri cum mulieribus, servi cum ingenuis certamen de hujus praecipui observatione contendat, et beatos dixi, qui ad istum modum convivia celebrarent. Quid enim ea mensa sanctius, unde et ebrietas et voracitas omnisque prodigalitas extrusa est, et loco illarum admirabilis introducta praestandi divini praecipui concertatio ? Dum vir observat uxorem, uxor virum, ne in praecipua perjurationi ruat, et multa gravissima constituta est praevicatori, non pudori est dominum a servis redargui, aut servos a dominis castigari ? Recte igitur quis

(a) Collata cum Codice Regio 1987 et cum Coisliniano 244.

istiusmodi domum Dei Ecclesiam appellet. Ubi enim tanta modestia, ut epularum tempore solliciti sint convivæ de divinis legibus, aliusque cum alio super hoc contendat: certum est dæmonem inde et quamlibet malam potentiam eliminatam esse, Christumque adesse, lætum ac hilarem de illa pulchra inter servos suos æmulatione, omnemque illis elargiri benedictionem. Quapropter omisso jam hoc præcepto (novi enim Dei gratia id per universam urbem propagatum iri, cum adeo ferventes in principiis, adeoque constantes vos exhibeatis), ad aliud præceptum transibo, quod est de contemptu iræ. Ut enim in cithara non satis est unico nervo conficere melodiam, sed omnes percurrendi sunt, concinnitate congruenti: ita quoque in animi virtute, non una lex sufficit nobis ad salutem, ut prius dixi, sed omnes exacte præstandæ sunt, si quidem velimus omni harmonia dulciores et utiliores modulos conficere. Didicit os tuum non jurare? edocta est tua lingua, Ita, et Non, ubique sonare? Discat etiam convicium omne aversari, majoremque curam ad hoc præceptum adhibere, quandoquidem et majore labore opus est. Nam illic consuetudo sola vincenda fuit: in ira vero nervosiore industria opus est; violentus enim affectus est, et tyrannicus, et subinde abripit vel eos qui vigilant¹, et ad barathrum ipsum perditionis deducit. Ferte igitur prolixitatem sermonis. Absurdum quippe est cum quotidie vulnereris in foro, in ædibus, ab amicis, a cognatis, ab inimicis, a vicinis, a servis, ab uxore, a filio, a propriis cogitationibus, ne semel quidem in universa hebdomada de remedio illorum vulnerum curam admittere: præsertim cum sciamus istum curandi modum nec sumptu, nec dolore constare. Non enim nunc ferrum in manibus habeo: sed verbum pro ferro, quovis tamen ferro acutius, et cujusvis peccati putredinem excindens; sine dolore tamen ejus, cui ista incisio fit. Non ignem in dextra habeo, sed doctrinam igne vehementiorem, camque non adhibentem cauterium, sed tamen colli-bentem malitiæ proserpentem erosionem, et pro cruciatu plurimam ei, qui liberatur a malitia, afferentem voluptatem.

Velle satis est; auctoritas jubentis excitare debet; Petri in scenam paulisper inducti primatus et studium ergo doctrinam Christi prædicantur.— Non hic opus est tempore, non laboribus, non pecuniis: solum velle satis est, et statim quidquid hujus virtutis est præstiterimus. Quod si cogitemus, quanta sit auctoritas Dei jubentis, et conditoris istius legis, satis ex eo et abunde instructi et admoniti fuerimus; neque enim a nobis ipsis monita vobis adferimus, sed ad legislatorem vos omnes adducimus. Sequimini igitur, et divinas leges audite. Ubi vero de ira et simulate disputatum est? Multifariam quidem in multis locis, maxime autem in parabola illa, quam ad discipulos loquentem ad istum ferme modum exorsus est: *Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi,*

¹ Reg., *abripit eos qui non vigilant*, quæ lectio non spernenda.

qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum cæpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta: cum autem non haberet, unde redderet, jussit et ipsum venumdari, et uxorem ejus, et liberos, et omnia quæ habebat, et reddi. Prolapsus igitur servus ille ad pedes ejus, orabat eum his verbis: Domine, patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. Egressus autem ille invenit unum de conservis suis, qui ipsi debebat centum denarios, et tenens suffocabat eum, dicens, Redde quod debes; procumbens ergo servus ille ad pedes ejus rogabat dicens, Patientiam habe in me, et omnia solvam tibi: ille autem noluit, sed eum inde abductum conjecit in carcerem, donec debitum redderet: videntes autem conservi ipsius indignati sunt, et venientes narraverunt domino suo. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Tunc tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum. Sic et Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris (Matth. 18. 23-35).

3. Talis quidem parabola ista. Dicendum est porro, quare cum adjectione causæ illam parabolam proposuit: non enim simpliciter dixit, assimilatum est regnum cælorum, sed, *Ideo assimilatum est regnum cælorum.* Cur ergo causa adjuncta est? De tolerantia discipulis sermonem faciebat, docens, quomodo ira refrenanda esset contemnendæque injuriæ nobis illatæ, idque his verbis: *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et reprehende eum inter te et ipsum solum. Si auscultaverit tibi, lucratus es fratrem tuum (Matth. 18. 15).* Hæc et alia ejusmodi Christo loquente ad discipulos suos, istanique philosophiam docente, Petrus chori apostolorum princeps, os discipulorum, columna Ecclesiæ, firmamentum fidei, confessionis fundamentum, orbis terrarum piscator, qui genus nostrum ex profundis errorum in cælum adduxit, qui ubique fervidus et libertate plenus, imo potius caritate quam libertate, tacentibus omnibus, accedens ad magistrum dixit: *Quoties peccabit in me frater meus, et remittam illi? usque septies (Ibid. v. 21)?* simul et interrogat et pollicetur, et priusquam discat, magnum hac in re studium præ se fert. Cum enim mentem magistri probe cognitam haberet, quam illa ad humanitatem prona esset, et quod ille præcipue gratiam cum ipso iniret, qui in condonandis offensis promptior esset, neque in istiusmodi rebus acerbum se et acrem exhiberet, volens placere legislatori interrogavit, num usque septies venia iteranda esset. Deinde ut discas qualis homo, qualis vero Deus sit, qualisque ejus indulgentia, et quomodo humana benignitas, si ad illius largitatis opulentiam collata sit, quavis paupertate contemptior reperiat, et quantula stilla sit ad mare immensum, tantam nostram bonitatem ad illius inefabilem humanitatem æstimandam; dicenti Petro

οθαι, οὐδὲ τοὺς οἰκέτας αὐτοῦ ἐπὶ τούτοις διορθοῦν; Οὐκ ἂν τις ἀμύρτοι τὴν τοιαύτην οἰκίαν ἐκκλησίαν Θεοῦ προσεπίκων. Ὅπου γὰρ σωφροσύνη τοσαύτη, ὡς ἐν καιρῷ τρυφῆς μεριμᾶν ὑπὲρ τῶν θείων νόμων, καὶ τοὺς παρόντας ἄπαντας ὑπὲρ τούτου πρὸς ἀλλήλους ἀγωνίζεσθαι καὶ φιλονεικεῖν, εὐδὴλον, ὅτι δαίμων μὲν ἅπας καὶ πονηρὰ δύναμις ἀπετῆλαστο, Χριστὸς δὲ πάρεστι χαίρων ἐπὶ τῇ καλῇ τῶν δούλων φιλονεικίᾳ, πᾶσαν αὐτοῖς ἐπιδαψιλευόμενος εὐλογίαν. Διὰ δὴ ταῦτα ταύτην ἀρετὴν λοιπὸν τὴν ἐντολὴν (οἶδα γὰρ ὅτι Θεοῦ χάριτι πᾶσαν ἐπιδραμεῖται τὴν πόλιν ὑμῖν θερμὰ προοίμια ἀναλαβοῦσι καὶ ἀρχὴν ἰσχυρὰν), ἐφ' ἑτέραν μεταβήσομαι· τὴν τῆς ὀργῆς ὑπεροψίαν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς κιθάρας οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἀπὸ μιᾶς νευρᾶς τὴν μελωδίαν ἐργάσασθαι, ἀλλὰ πάσας ἐπιέναι δεῖ μετὰ ῥυθμοῦ τοῦ προσήκοντος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς οὐκ ἀρκεῖ μόνος ἡμῖν εἰς σωτηρίαν εἰς νόμος, καθάπερ ἐφηρὼν εἰπὼν, ἀλλὰ δεῖ πάντας αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας φυλάττειν, εἰ δὴ μέλλοιμεν τὴν ἀπάσης ἀρμονίας ἴδω καὶ χρησιμωτέραν μελωδίαν ἐργάζεσθαι. Ἐμαθέ σου τὸ στόμα μὴ ὀμνῦναι; ἐπαιδεύθῃ ἡ γλῶττα Ναὶ καὶ Οὐ λέγειν πανταχοῦ; Μαθέτω καὶ λοιδορίαν ἀποστρέφεται ἅπασαν, καὶ πλείονα περὶ τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰσφέρειν σπουδὴν, ἐπειδὴ καὶ πλείονος ἡμῖν δεῖται· καὶ πόνου. Ἐκεῖ μὲν γὰρ συνηθείας περιγενέσθαι μόνον ἔδει, ἐπὶ δὲ τῆς ὀργῆς εὐτονουτέρας δεῖ τῆς σπουδῆς· τυραννικὸν γὰρ τὸ πάθος, καὶ πολλάκις παρασύρει τοὺς νήφοντας^β, καὶ πρὸς τὸ βάραθρον αὐτὸ κατὰγει τῆς ἀπωλείας. Ἀνάσχεσθε τοῖνον τοῦ μῆχους τῶν λόγων. Καὶ γὰρ ἄτοπον καθ' ἑκάστην ἡμέραν τραυματιζομένους ἐν ἀγροαῖς, ἐν οἰκίαις, ὑπὸ φίλων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ ἐθρῶν, ὑπὸ γειτόνων, ὑπὸ οἰκετῶν, ὑπὸ γυναικῶν, ὑπὸ παιδίων, ὑπὸ οἰκείων λογισμῶν, μηδὲ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ἀπάσης ὑπὲρ τῆς θεραπείας τῶν τραυμάτων ἐκεῖνων φροντίζειν, καὶ ταῦτα εἰδὼτας ὡς ἀδάπανός τε καὶ ἀνώδυνος οὗτος τῆς θεραπείας ὁ τρόπος. Οὐδὲ γὰρ τὸ σιδηρίον ἐν τῇ χειρὶ κατέχω νῦν, ἀλλὰ λόγον ἀντὶ σιδηρίου μεταχειρίζομαι, σιδηρίου μὲν παντὸς ὄντα τομώτερον, καὶ πᾶσαν τῆς ἀμαρτίας ἐκκόπτοντα τὴν σηπεδῶνα, οὐ παρέχοντα δὲ ὀδύνην τῷ τεμνομένῳ. Οὐκ ἔχω πῦρ ἐν τῇ δεξιᾷ, ἀλλ' ἔχω διδασκαλίαν πυρὸς σφοδροτέραν, οὐ καυτήρα ἐπάγουσαν, ἀλλ' ἀναστελλούσαν μὲν τὴν νομὴν τῆς κακίας, ἀντὶ δὲ [4] ἀληθῆνός πολλὴν τῷ τῆς κακίας ἀπαλλαιτωμένῳ παρέχουσαν τὴν ἴδω^γ.

Ὁὐ χρεια χρόνων ἐνταῦθα, οὐ χρεια πόνων, οὐ χρεια χρημάτων· ἀρκεῖ θελῆσαι μόνον, καὶ πάντα τὰ τῆς ἀρετῆς ἡμῖν κατώρθωται· ἂν ἐνοήσωμεν τὸ ἀξίωμα τοῦ κελεύοντος Θεοῦ καὶ νομοθετοῦντος, ἰκανὴν ληψόμεθα διδασκαλίαν καὶ παραίνεσιν· οὐδὲ γὰρ οἰκοθὲν φθεγγόμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν νομοθέτην ἅπαντας ὑμᾶς ἄγομεν. Ἐπεσθε τοῖνον, τῶν θείων ἀκούετε νόμων. Ποῦ τοῖνον περὶ ὀργῆς καὶ τοῦ μνησικακεῖν διελέχθη; Πολλαχοῦ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ, μάλιστα δὲ διὰ τῆς παραβολῆς ἐκείνης, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔλεγεν, οὕτως αὖ ἀρξάμενος· Διὰ τοῦτο ὠμοιώθη ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ^ε, ὁστις ἠθέλησε συνῆραι λόγον μετὰ τῶν

δούλων αὐτοῦ. Ἀρξάμενος δὲ αὐτοῦ συναλεῖν προσηρέθη αὐτῷ εἰς ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων. Μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν παραθῆναι καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ πάντα ὅσα ἔχει, καὶ ἀποδοθῆναι. Πέσω^ρ οὖν ὁ δούλος ἐκείνος εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν, λέγων· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. Ἐξελθὼν δὲ ἐκεῖνος εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὕζειεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια, καὶ κρατήσας ἐπυρίην αὐτὸν λέγων· Ἀπόδος μοι δὲ τὸ ὀφείλεις. Πέσω^ρ οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν. ἀλλὰ ἀπελθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῶ τὸ ὀφειλόμενον. Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ ἠγαπήθησαν, καὶ ἐλόθοντες διεσέζησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν. Τότε καλέσας αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπε· Δούλε ποηρὲ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με· οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγὼ σε ἠλέησα; Τότε παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βυσαρισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. Οὕτω καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἂν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ πυραυτώματα αὐτῶν.

γ'. Ἡ μὲν παραβολὴ αὕτη· δεῖ δὲ εἰπεῖν, τίνας ἔνεκεν μετὰ αἰτίας αὕτην προτέθεικεν· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ὁμοιώθη ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ, Διὰ τοῦτο ὠμοιώθη ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν. Τίνας οὖν ἔνεκεν ἡ αἰτία πρόκειται; Περὶ ἀνεξικακίας τοῖς μαθηταῖς διελέγετο, καὶ κρατεῖν ὀργῆς αὐτοὺς ἐπαίθευε, καὶ τῶν παρ' ἑτέρων εἰς ἡμᾶς γινομένων ἀδικημάτων μὴ πολὺν ποιεῖσθαι λόγον, οὕτω λέγων· Ἐὰν ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγει καὶ ἔλεξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου· ἂν σου ἀκούσῃ ἐκβρόδησας τὸν ἀδελφόν σου. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ Χριστοῦ διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς καὶ φιλοσοφεῖν διδάσκοντος, Πέτρος, ὁ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος, τὸ στόμα τῶν μαθητῶν, ὁ στῆλος τῆς Ἐκκλησίας, τὸ στερέωμα τῆς πίστεως, ὁ τῆς ὁμολογίας θεμέλιος, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀλιεὺς, ὁ τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τῆς πλάνης εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγαγὼν, ὁ πανταχοῦ θερμὸς καὶ παρρησίας γέμων, μᾶλλον δὲ ἀγάπης, ἢ παρρησίας, σιγῶντων ἀπάντων προσελθὼν τῷ διδασκάλῳ [5] φησὶ· Ποσάκις ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφῆσω αὐτῷ; ἕως ἐπτάκις; ὁμοῦ καὶ ἔρωτά καὶ ὑπισχνεῖται, καὶ πρὶν μάθη, φιλοτιμεῖται. Τὴν γὰρ γνώμην τοῦ διδασκάλου σαφῶς εἰδὼς, ὅτι πρὸς φιλανθρωπίαν ῥέπει, καὶ πλέον ἐκεῖνος μάλιστα πάντων αὐτῷ χαρίζεται ὁ μάλιστα πάντων τὰ ἀμαρτήματα τῶν πλησίων παρατρέχων καὶ μὴ πικρῶς ἐξετάζων, βουλόμενος ἀρεταῖ τῷ νομοθέτῃ, φησὶν· Ἐως ἐπτάκις; Εἶτα ἵνα μάθης, τί μὲν ἄνθρωπος, τί δὲ Θεός, καὶ πῶς ἡ τοῦτο φιλοτιμία, ὅπου περ ἂν ἀφίχεται, πρὸς τὴν εὐπορίαν τὴν ἐκείνου συγχριστομένην, πενίας ἐστὶν ἀπάσης εὐτελεστέρα, καὶ ὅτι· ὅσον σταγὼν πρὸς πέλαγος ἄπειρον, τοσοῦτον ἡμῶν ἢ ἀγαθότης πρὸς τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, εἰπόντος αὐτοῦ, Ἐως ἐπτάκις; καὶ νομίσαντος αὐτοῦ

^α Reg. πρὸς τὴν.

^β Reg. τοὺς μὴ νήφοντας.

^γ Reg. ἄνθρωπῳ οἰκοδοπέστῃ, alique ita legit Nannius. Savil. βασιλεῖ.

μεγάλα φιλοτιμείσθαι, και θαφιλεύεσθαι, ακουσον τι φησιν· Ου λέγω σοι, έως επτάκις, ἀλλ' έως εβδομηκοντάκις επτά· τινες επτά και εβδομηκοντα νομίζουσιν, ουκ εστι δε· αλλά προλλύγον πεντακοσιοστόν εστι· τὸ γάρ επτάκις εβδομηκοντα, τετρακόσια και εννεμηκοντά εστι. Καί μη νομίσης δύσκολον ειναι τὸ επίταγμα, αγαπητέ. Ἐάν γάρ απᾶς και δευτερον και τρίτον ἀμαρτόντι συγχωρήσης τῆς ἡμέρας, κἂν σφόδρα ἦ λιθινος, κἂν αὐτῶν τῶν δαιμόνων ἀγριώτερος ὁ λελυπηκώς, ουκ εσται οὕτως ἀναίσθητος, ως πάλιν τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, ἀλλά τῇ πυκνότητι τῆς συγχωρήσεως σωφρονισθεῖς, βελτίων εσται και ἐπιεικτέρος· οὐ τε αὐ ἐάν ἦς παρεσκευασμένος τοσαυτάκις καταφρονῶν τῶν εἰς σὲ γινομένων ἀμαρτημάτων, ἀπὸ μιᾶς και δευτέρας και τρίτης συγχωρήσεως γυμνασάμενος, οὐδὲ πόνον ἐξεις λοιπὸν ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοσοφίᾳ, μελετήσας καθάπαξ τῇ πυκνότητι τῆς συγχωρήσεως μηδὲ πλήττεσθαι παρὰ τῶν τοῦ πλάσ ἀμαρτημάτων. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Πέτρος, ἀχανῆς εἰστήκει, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ φροντίζων μόνον, ἀλλά και ὑπὲρ τῶν μελλόντων αὐτῷ ἐμπιπτεῦσθαι. Ἴνα οὖν μὴ τὸ αὐτὸ ποιήσῃ, ὅπερ και ἐφ' ἐτέρων ἐντολῶν ἐποίησε, προλαθὼν ἀπέκλεισεν αὐτῷ πᾶσαν ἐρώτησιν. Τί δὲ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐντολῶν ἐποίησεν; Εἰ ποτέ τι τοιοῦτον ὁ Χριστὸς ἐπέταττεν, ὃ δύσκολίαν τινὰ εχειν ἐδόκει, προπηδῶν τῶν ἄλλων ἡρώτα και ἐπυνθάνετο περὶ τῆς ἐντολῆς. Καί γάρ ὅτε προσελθὼν ὁ πλούσιος παρὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς τὸν Χριστὸν ἡρώτα, και μαθὼν τὰ ποιητικὰ τῆς τελειότητος, ἀπήει λυποῦμενος ὑπὸ τῶν χρημάτων, εἰπόντος τοῦ Χριστοῦ, ὅτι εὐκοπώτερόν εστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βραφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσελθεῖν· ὁ Πέτρος, καιτοι πάντων ἑαυτὸν γυμνώσας, και αὐδὲ τὸ ἀγκιστρον κατέχων λοιπὸν, ἀλλά και τῆς τέχνης και τοῦ ἀκατίου καταφρονήσας, προσελθὼν ἔλεγε τῷ Χριστῷ· Καί τίς δύναται σωθῆναι; Καί ὄρα και ἐπιεικειαν μαθητοῦ, και θερμότητα· οὔτε γάρ εἶπεν· Ἀδύνατα ἐπιτάττεις, δύσκολον τὸ επίταγμα, χαλεπὸς ὁ νόμος· οὔτε ἐσίγησεν, ἀλλά και τὴν ὑπὲρ τῶν [6] λοιπῶν κηδεμονίαν ἐπεδείξατο, και τὴν διδασκάλῳ παρὰ μαθητοῦ τιμὴν ὀφειλομένην ἀπένευμεν, οὕτως εἰπὼν· Καί τίς δύναται σωθῆναι; και μηδέπω γενόμενος ποιμῆν, ποιμένος εἶχε ψυχὴν, και μηδέπω τὴν ἀρχὴν ἐγχειρισθεῖς, τὴν πρέπουσαν ἀρχοντι κηδεμονίαν ἐφύλαττεν, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης φροντίζων. Εἰ μὲν γάρ πλούσιος ἦν, και πολλὰ χρήματα περιβεβλημένος, ἴσως εἶπε τις ἄν, ὅτι οὐ τῶν λοιπῶν, ἀλλ' ἑαυτοῦ κηδόμενος, και ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν πραγμάτων φροντίζων, ταύτην προσήγε τὴν πεῦσιν· νυνὶ δὲ ἡ πενία ταύτης αὐτὸν ἀπαλλάττει τῆς ὑποψίας, και δείκνυσιν ὡς τῆς ἐτέρων κηδεμονῆς σωτηρίας και περιεργάζετο, και παρὰ τοῦ διδασκάλου μαθεῖν ἐβούλετο τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν. Διὰ τοῦτο και ὁ Χριστὸς αὐτὸν παραβαρβύων λέγει· Τὰ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατα, παρὰ τῷ Θεῷ δυνατὰ εστι. Μὴ γάρ νομίσης, φησίν, ὑμᾶς ἐρήμους ἐγκαταλιπάνεσθαι· ἐγὼ συνεφάπτομαι ταύτης ἡμῖν τῆς σπουδῆς, και τὰ ἄπορα ποιῶ ῥᾶδια γενέσθαι και εὐκαλα. Πάλιν περὶ γάμου και γυναικὸς διαλεγόμενου τοῦ Χριστοῦ και λέγοντος, ὅτι Ὁ ἀπολύων γυναῖκα παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, και πᾶσαν κακίαν γυναικὸς παραινούντος φέρειν πλην πορνείας μόνης, ὁ Πέτρος, τῶν ἄλλων σιγῶντων, προσελθὼν ἔλεγε τῷ Χριστῷ·

Εἰ οὕτως εστιν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει γαμήσαι.

Ὅρα και ἐνταῦθα πῶς και τὴν πρέπουσαν διδασκάλῳ τιμὴν ἐφύλαξε, και τῆς τῶν λοιπῶν ἐφρόντισε σωτηρίας, οὐδὲ ἐνταῦθα ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν μεριμνῶν. Ἴνα οὖν μὴ και ἐνταῦθα εἴπῃ τι τοιοῦτον, προλαθὼν διὰ τῆς παραβολῆς προανείλεν αὐτοῦ τὴν ἀντιβῆσιν. Τοῦτο χάριν και ὁ εὐαγγελιστῆς εἶπε· Διὰ τοῦτο ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ· δεικνύς ὅτι διὰ τοῦτο λέγει τὴν παραβολὴν ταύτην, ἵνα μάθῃς ὅτι κἂν ἐβδομηκοντάκις επτὸ ἀφῆς τῆς ἡμέρας τῷ ἀδελφῷ τὰ ἀμαρτήματα, οὐδέπω οὐδὲν μέγα εἰργάσω, ἀλλά πολὺ και ἄφατον ἀπολείπῃ τῆς δεσποτικῆς φιλανθρωπίας, και οὐ τοσοῦτον δίδως ὅσον λαμβάνεις.

δ'. Ἐπακούσωμεν τοίνυν τῆς παραβολῆς· εἰ γάρ δοκεῖ και αὐτόθεν εἶναι σαφῆς, ἀλλ' εχει και ἐναποκεκρυμμένον τινὰ θησαυρὸν νοημάτων ἄφατον. Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃστις ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. Μὴ παραδράμῃς ἀπλῶς τὴν βῆσιν, ἀλλὰ και ἀνάπτυσθαι μοι τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο, και εἰς τὸ συνειδὸς εἰσελθὼν τὸ σεαυτοῦ, ἀναλόγισαι τὰ πεπραγμένα σοι παρὰ πᾶσαν τὴν ζωὴν· και ὅταν ἀκούσης, ὅτι συναίρει λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, και βασιλεῖς, και στρατηγούς, και ἐπάρχους, και πλουσίους και πένητας, και δούλους και ἐλευθέρους, και πάντας ἀναλογίζου· Πάντας γάρ ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Κἂν πλούσιος ἦς, ἐνόησον ὅτι δώσεις λόγον, πότερον εἰς πόρναις, ἢ εἰς πένητας τὰ χρήματα κατηνάλωσας, πότερον εἰς παρασίτους και κόλακας, ἢ εἰς τοὺς δεομένους, πότερον εἰς ἀσέλγειαν ἢ εἰς φιλανθρωπίαν, πότερον εἰς τρυφήν και ἀσωτίαν και μέθην, ἢ εἰς τὴν τῶν ἐπηρεαζομένων βοήθειαν. Οὐχ ὑπὲρ τῆς δαπάνης δὲ μόνον, ἀλλά και ὑπὲρ τῆς κτήσεως ἀπαιτηθήσῃ λόγον, [7] πότερον ἐκ δικαίων πόνων, ἢ ἐξ ἀρπαγῆς και κλεονεξίας συνέλεξας, πότερον κλήρον διαδεξάμενος πατρῶον, ἢ τὰς τῶν ὀρφανῶν καταστρέψας οἰκίας, και τὰς τῶν χρηρῶν διαρπάσας οὐσίας. Καί καθάπερ ἡμεῖς τοῖς οἰκέταις τοῖς ἡμετέροις οὐχὶ τῆς ἐξόδου μόνον τῶν χρημάτων, ἀλλά και τῆς εισόδου ἀπαιτούμεν τὸν λόγον, ἐξετάζοντες πῶθεν ὑπεδέξαντο τὰ χρήματα, και παρὰ τίνων, και πῶς, και πόσα· οὕτω δὲ και ὁ Θεὸς οὐχὶ τῆς δαπάνης μόνον, ἀλλά και τῆς κτήσεως ἡμᾶς ἀπαιτεῖ τὰς εὐθύναις. Οὐχ ὁ πλούσιος δὲ μόνον, ἀλλά και ὁ πένης τῆς πενίας δίδωσι λόγον· εἰ γενναίως και εὐχαρίστως τὴν πενίαν ἤνεγκεν, εἰ μὴ ἀπεδυσπέτησεν, εἰ μὴ ἔδυσχέρανεν, εἰ μὴ κατηγόρησε τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ἔτερον ὀρῶν τρυφῶντα και σπαταλῶντα, ἑαυτὸν ἂν δὲ ὄντα ἐν ἐνδείᾳ. Ὡσπερ γάρ ὁ πλούσιος τῆς ἐλεημοσύνης, οὕτω και ὁ πένης τῆς ὑπομονῆς ἀπαιτεῖται λόγον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῆς ὑπομονῆς μόνον, ἀλλά και αὐτῆς τῆς ἐλεημοσύνης· οὐ γάρ εστι κώλυμα πρὸς ἐλεημοσύνην

* Neg. τρυφῶντα και μὴ σπανίζοντα τὴν οἰσίαν ἑαυτοῦ.

septemplericem veniæ iterationem et existimanti se magnifice et largiter dixisse, audi quid respondeat: *Non, inquit, usque septies, sed usque septuagies septies.* Illud autem septuagies septies quidam septem et septuaginta arbitrantur: cæterum ita non est: habet enim hic numerus ferme quingenta: septies enim septuaginta quadringenta et nonaginta conficiunt. Ne existimes difficile esse hoc præceptum, carissime: si enim semel, iterum, ac tertio, intra diem peccanti veniam impartieris, etiam si admodum lapideus sit, etiam si ipsis dæmonibus efferatior sit ille, qui te læsit, non erit ita sensus expers, ut de novo ad easdem offensas recidat: sed frequentia indulgæ veniæ castigatus, melior erit, et probior: tuque si fueris instructus ad toties-containingam injuriam tibi illatam, una atque altera, et tertia condonatione culpæ exercitatus, nihil difficultatis senties in posterum in hoc genere philosophiæ: quippe qui iteranda toties vonia eum jam usum collegeris, ut nihil te percellant proximorum injuriæ. Quibus auditis Petrus, ore liante stupens constitit: non de se tantummodo sollicitus, sed et de illis, qui ejus fidei committendi erant. Ne igitur idem faceret, quod in aliis mandatis fecerat, anticipatione exclusit ei omnem percontationem. Quid autem in aliis mandatis fecit? Si quando Christus istiusmodi aliquid imperaret, quod difficultatem aliquam habere videretur, prosiliens ante alios interrogabat et sciscitabatur de præcepto. Cum enim prodliisset dives, de æterna vita Christum percontans, et cognitis illis, quæ pariunt beatitudinem, nactus ob pecunias abiisset, dicente Christo, quod facilis esset camelum transire per foramen acus, quam divitem intrare in regnum cælorum (*Marc. 10. 25*): Petrus tametsi se omnibus nudavisset, neque jam vel hamum retineret, quippe qui et totum quæstum piscatorum, et navem contempserat, accedens ad Christum ita loquutus est: *Et quis potest salvus fieri (Ib. v. 26)?* Vide probitatem et fervorem discipuli: non enim inquit, *Impossibilia injungis, grave hoc mandatum, difficilis ista lex: neque in silentio perstitit: sed curam suam, quam de omnibus habebat, ostendit, et præceptori a discipulo debitam reverentiam impartivit, dicens: Et quis potest salvus fieri? nondum factus pastor, pastoris animum habebat: nondum in imperio et principatu constitutus, principi congruentem curam servabat, de universo orbe sollicitus. Si enim dives fuisset, et multis pecuniis circumfusus, diceret fortasse quispiam, eum non de reliquis, sed de seipso suisque rebus anxium istam interrogationem protulisse: nunc autem paupertas ipsum liberat ab hac suspitione, ostenditque eum de aliorum salute anxium, sollicitudinem istam et curam gessisse, et a magistro cognoscere viam salutis voluisse. Quapropter et Christus ei fiduciam indens dixit, *Quæ apud homines impossibilia sunt, ea apud Deum possibilia sunt (Ib. v. 27).* Et ne putes, inquit, vos desertos relinqui, ego in hoc negotio etiam meas manus admovebo, et ardua facilia et expedita faciam. Rursus de matrimonio et uxore disputante Christo ac di-*

cente, *Si quis repudiavit uxorem, excepta fornicationis causa, facit eam mæchari (Matth. 5. 32):* et omnem malitiam uxoris ferendam esse admonente, præter crimen fornicationis, Petrus aliis omnibus tacentibus, Christum alloquitur: *Si istiusmodi conditio est hominis cum uxore, non expedit matrimonium inire (Id. 19. 10).*

Petrus de aliorum salute sollicitus. Accepti et expensi ratio Deo reddenda. — Et hic quoque vide quomodo decentem magistro reverentiam conservavit, et reliquorum salutis curam gessit, ne istic quidem de rebus suis sollicitus. Ne autem hic istiusmodi quidpiam dicat, anticipans per parabolam, ejus contradictionem antevertit. Hac de causa evangelista dixit, *Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit ponere rationem cum servis suis:* ostendens, se ideo parabolam hanc dicere, ut discas te, etsi septuagies septies in die fratri peccata remiseris, nihil magnificum fecisse, sed multum adhuc et immensum a Domini clementia abesse, ac non tantum dedisse, quantum receperis.

4. Audiamus igitur parabolam, quæ tametsi clara videatur, habet tamen occultum quemdam et ineffabilem sententiarum thesaurum. *Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.* Ne mihi prætercurras simpliciter has voces, sed evolve et explicata naturam ejus judicii, tuamque conscientiam ingressus, computa quidquid a te factum est per omnem vitam, et cum audieris rationem dominum conferre cum servis suis, cogita in his verbis reges et duces, et præsides, et divites, et pauperes, et servos, et liberos, et quidquid est hominum, intelligi: *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi (2. Cor. 5. 10).* Quod si dives sis, cogita quod rationem dabis, utrum in meretrices, an in pauperes, pecunias insumpseris: utrum in parasitos et assentatores, an in egentes: utrum in libidinem, an in humanitatem: utrum in delicias, prodigalitatem, ebrietatem, an in afflictorum subsidium. Non de expensis solummodo, sed de acquisitionis modo rationem postulaberis: utrum justis laboribus, an rapinis et avaritia pecuniam collegeris: utrum sit patrimonio hereditas, an id coactum sit ex pupillorum eversis domibus, et spoliationibus viduarum. Quemadmodum nos non solum a servis nostris rationem elatæ pecuniæ, sed etiam illatæ exposcimus, excutientes unde pecunias, a quibus, et quomodo, et quantas acceperint: ita et Deus non solum expensi, sed etiam accepti et acquisiti rationes postulat. Non solum vero dives, sed et pauper rationes vel ipsius paupertatis subit: an generoso et grato animo paupertatem tulerit, an non ægre tulerit, an non indignatus fuerit, an non incusaverit Dei providentiam, cum videret alium in voluptatibus deliciantem, se autem¹ in egestate versari. Ut enim a divite elemosynæ, ita a paupere tolerantia requiritur ratio: imo non solum tolerantia, sed etiam ipsius elemosynæ: non enim habet impediturum ad elemosy-

¹ Reg., *deliciantem nec tamen divitias imminuentem, se autem.*

nam paupertas. Testis est vidua quæ duo minuta in gazophylacium deiecit, et eos qui plurima dederant, magno intervallo superavit, idque tam minuta oblatiuncula (*Marc. 12. 42*). Non solum autem divites et pauperes, sed præsidēs et iudices cum multa diligentia examinantur an non jus corruperint, an non ad gratiam vel odium calculos in litibus deprompserint, an non molliti adulatione, contra quam par erat sententiam dederint, an non memores offensarum eos vexaverint, qui nihil peccarant.

Quæ ratio reddenda est ecclesiasticis præsulibus. — Non solum autem sæculares magistratus, sed et illi qui Ecclesiis præsent, suæ præfecturæ rationes dant, et præcipue isti sunt, qui majores, acerbiores, et graviores pœnas sustinebunt. Cui enim verbi administratio commissa est, diligenter ibi examinabitur, an non segnitie, aut invidia aliquid omiserit eorum, quæ dicenda erant, et per opera exhibuerit, an omnia explicuerit, nihilque ab illo occultatum sit, quod dicti operæ pretium erat. Rursus qui episcopatum adeptus est, quanto ad majorem verticem ascendit, tanto majoribus obnoxius erit rationibus, non solum de doctrina et pauperum patrocinio, sed etiam de examinatione ordinandorum, aliisque sexcentis. Et hæc declarans Paulus ad Timotheum scripsit: *Manus cito nemini imposueris, neque communices peccatis alienis* (*1 Tim. 5. 22*): et ad Hebræos scribens de iisdem præfectis, alia ratione terrefacit. *Obedite, inquit, præpositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim vigiliant super animabus vestris, ut rationem daturi* (*Hebr. 13. 17*). Tum vero non factorum solum, sed et verborum rationes subibimus. Quemadmodum enim nos cum pecunias servis concedimus, omnium repositimus rationes, ita quoque Deus de verbis nobis conceditis requiret quomodo illa expenderit. Reposcimus enim et examinamur perquam diligenter, num temere, num frustra ea insumpserimus: non enim nummus tenere expositus ita laxit ut verba temere et frustra clata, cum nihil opus erat. Nummus enim frustra insumptus pecuniæ aliquando damnus affert, sermo autem imprudenter enuntiatus integras domos evertit, et animam perdit: pecuniarum quidem damnus resarcire licet, verbum vero quod exsilierit semel, revocare non licet.

Verborum etiam luenda pœna. Ratio delendi peccata. Imputantur ad veniam peccatorum actiones bonæ. — Cæterum ut discas verborum pœnas luituros esse, audi quid Christus dicat: *Dico autem vobis, quod de omni verbo otioso, quodcumque loquuti fuerint homines in terra, reddent rationem de eo in die iudicii: ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis* (*Matth. 12. 36. 37*). Non solum autem dictorum rationem reddemus, sed et auditorum quoque; veluti si admiseris falsam criminationem contra fratrem calumniosè institutam: *Auditionem enim vanam, inquit Scriptura, ne receperis* (*Exod. 23. 1*). Quod si illi, qui recipiant vanam auditionem, veniam non habent, qui calumniantur et criminantur, quamnam habebunt excusationem?

5. At quid dico de verbis et auditu, ubi etiam cogitationum pœnas sustinemus? Et hoc ipsum Paulus declarans, dixit: *Quamobrem ne ante tempus iudicetis, donec veniat Dominus qui illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (*1. Cor. 4. 5*). Ille quoque psalmorum cantor ait, *Cogitatio hominis confitebitur tibi* (*Psal. 75. 11*). Quid autem illud est, *Cogitatio hominis confitebitur tibi*? Veluti si cum dolore et mala mente fratrem alloquaris: si ore illum et lingua celebres, mente autem mala cogites, eique invidas. Illud enim ipsum Christus subindicans, nos non solum factorum, sed et cogitationum pœnam luere dixit: *Qui inspexerit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo* (*Matth. 5. 28*). At qui non erupit in opus ipsum peccatum, sed hactenus in solo animo consistit: verum ne ita quidem inculpatus manere potest, qui ideo contemplatur formas mulierum, ut incendat fornicationis concupiscentiam. Cum igitur audiveris eum rationem cum servis suis conferre, ne mihi negligenter prætereas illam dictionem: sed hoc intellige de omni ordine, omni ætate, utroque sexu, et virorum et feminarum: cogita quale illud iudicium sit, revolve perpetuo tua peccata. Nam etsi ipse oblitus fueris tuorum delictorum, Deus numquam obliviscetur, et omnia ante oculos constituet, nisi jam mature ea exstinxerimus per pœnitentiam et confessionem, et per oblivionem offeusarum. Qua vero de causa rationem repetit? Non quidem ut inscius (quomodo enim inscius, cui omnia cognita sunt antequam fiant?) (*Dan. 13. 42*), sed ut tibi servo persuadeat, jure te debere quodcumque debes: imo potius, ut non solum discas, sed ut abstergas: quandoquidem et prophetæ ea de causa mandavit peccata Judæorum enarrare. *Dic, inquit, iniquitates suas domui Jacob, et peccata sua domui Israel* (*Isai. 58. 1*): non ut audiant solum, sed ut corrigantur. *Exorso autem eo conferre rationes, adductus est ei debitor unus decies mille talentorum* (*Matth. 18. 24*). Quidquid enim illi creditum erat, id omne absumperat: magna æris alieni moles: et non solum in hac re periculum erat, sed in eo quoque quod primus oblatum est domino. Si enim post multos in solvendo studiosus iste oblatum fuisset, non ita mirum fuisset, si dominus nihil adversus eum exacerbatus fuisset: priorum enim probitas improbis deinceps omnibus placationem eum effecisset. Cæterum primum eum qui productus fuerat, tam malignum in solvendo apparere, et postquam tam malignus apparuisset, dominum mansuetum invenire, id præcipue inexpectatum et admirabile. Homines enim ubi debitores adepti sunt, non aliter quam si venando, aut aucupando quidpiam cepissent, ita exsultant, et omnia faciunt, ut universum exigant: quod si id non possint ob egestatem debitorum, iram defraudatione pecuniarum collectam in arumnosum miserorum corpus effundunt, vexando, verberando, atque alia sexcenta mala infligendo. Deus contra omnia movet, in omnibus satagit, ut eum liberet aere alieno. In nobis enim debitorum exactio divitias facit: Deus autem in remittendis peccatis maxime di-

ἡ πενία. Καὶ μάρτυς ἡ χήρα ἢ τὰ δύο καταβαλοῦσα λεπτά, καὶ τοὺς πολλὰ καταθέντας ὑπερακομισάσα διὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης καταβολῆς. Οὐ πλούσιοι δὲ καὶ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντες καὶ δικασταὶ μετὰ πολλῆς ἐξετάζονται τῆς ἀκριβείας, εἰ μὴ διέφθειραν τὸ δίκαιον, εἰ μὴ πρὸς χάριν, εἰ μὴ πρὸς ἀπέχθειαν ἐψηφίσαντο τοῖς δικαζομένοις, εἰ μὴ κολακευθέντες ἔδωκαν παρὰ τὸ δέον τὴν ψήφον, εἰ μὴ μνησικακοῦντες ἐπήρεσαν τοῖς οὐδὲν ἡδικηκόσιν

Οὐχ οἱ ἔξωθεν δὲ μόνον ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προσετώτες τῆς οἰκείας ἀρχῆς ὑφέξουσι τὸν λόγον· καὶ μάλιστα οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπὶ πλέον τὰς πικρὰς καὶ βαρεῖας εὐθύνας ὑπέχοντες. Καὶ γὰρ ὁ τοῦ λόγου τὴν διακονίαν ἐγκεχειρισμένος ἐξετασθήσεται μετὰ ἀκριβείας ἐκεῖ, εἰ μὴτε δυνῶ, μὴτε φθόνῳ παρεῖδῃ τι τῶν δόντων εἰπεῖν, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπέδειξεν, ὅτι πάντα διεστειλατο, καὶ οὐδὲν ἔκρυψε τῶν συμφερόντων. Πάλιν ὁ τὴν ἐπισκοπὴν λαχὼν, ὅσῳ πρὸς μέγιστον ἔργον ἀναβέβηκε, τοσοῦτον πλεονα απαιτηθήσεται λόγον, οὐχὶ διδασκαλίας μόνον καὶ πενήτων προστασίας, ἀλλὰ καὶ χειροτονιῶν δοκιμασίας καὶ μυρίων ἑτέρων. Καὶ ταῦτα δηλῶν ὁ Παῦλος τῷ Τιμοθέῳ ἔγραψε· *Χεῖρας ταχέως μηδεὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινῶναι ἀμαρτίας ἀλλοτριῶν*· καὶ Ἑβραίοις δὲ περὶ τῶν αὐτῶν ἀρχόντων παραινῶν, ἑτέρως ἐφόβει οὕτω λέγων· *Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπέκτετε*· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοιτες. Τότε οὐχὶ πραγμάτων δὲ μόνων, ἀλλὰ καὶ ῥημάτων παρέχον ἐθύνας. Καθάπερ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀργύρια τοῖς οἰκέταις ἐμπιστεύσαντες, ἀπάντων απαιτούμεν αὐτοὺς λόγον, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, ῥήματα ἡμῖν ἐμπιστεύσας, ζητήσῃ τῆς δαπάνης αὐτῶν τὸν τρόπον. Ἀπαιτούμεθα δὲ καὶ ἐξεταζόμεθα μετὰ ἀκριβείας, εἰ μὴ εἰκὴ μηδὲ μάτην αὐτὰ ἀναλώσαμεν· οὐ γὰρ οὕτως ἀργύριον ἀπλῶς ἀναλωθὲν [8] ἔβλαψεν, ὡς ῥήματα εἰκὴ καὶ μάτην ἐξενεχθέντα καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Ἀργύριον μὲν γὰρ μάτην δαπανηθὲν ἐν χρήμασι· πολλάκις τὴν ζημίαν ἤνεγκεν, λόγος δὲ ἀπλῶς προενεχθεὶς ὀλοκλήρως ἀνέτρεφεν οἰκίαν, καὶ ψυχὰς ἀπώλεσε καὶ κατέλυσε· καὶ τὸν μὲν χρημάτων τὴν ζημίαν διορθῶσαι· πάλιν ἔνι, λόγον δὲ ἐκπηδήσαντα καθάπαξ ἀνάκτῃσθαι πάλιν οὐκ ἔνι.

Καὶ ὅτι λόγον δίδομεν δίκας, ἀκούσων τί φησιν ὁ Χριστός· *Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργῶν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποδώσουσι λόγον περὶ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως*· *ἐκ τῶν λόγων σου δικαιοθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ*. Οὐ ῥημάτων δὲ μόνον ἴδομεν εὐθύνας, ἀλλὰ καὶ ἀκουσμάτων· οἷον εἰ παρδείξω κατηγορίαν κατὰ τοῦ πλησίον ψευδῆ λεγομένην· Ἀκοήν γὰρ, φησὶ, *ματαίαν μὴ παραδέξῃ*. Εἰ δὲ οἱ δεχόμενοι ματαίαν ἀκοήν οὐκ ἂν τύχοιεν συγγνώμης, οἱ διαβάλλοντες καὶ κατηγοροῦντες ποίαν ἔξωσιν ἀπολογίαν;

ε'. Καὶ τί λέγου ῥήματα καὶ ἀκοήν, ὅπου γε καὶ ἐνθυμημάτων εὐθύνας ὑπέχομεν; Καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ Παῦ-

λος δηλῶν ἔλεγεν· *Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνεται, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκοτοῦ, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν*. Καὶ ὁ Παύλῳ δὲ φησιν, ὅτι *Ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι*. Τί ἐστίν, *Ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι*; Οἶον, εἰ μετὰ δόλου καὶ πονηρᾶς γνώμης πρὸς τὸν ἀδελφὸν διελέχθης, εἰ διὰ τοῦ στόματος αὐτῶν ἐπαινῶν καὶ τῆς γλώττης, κατὰ δianoian ἐνάκωσας καὶ ἐφθόνησας αὐτῷ. Πάλιν γὰρ τοῦτο αὐτὸ ὁ Χριστὸς αἰνιτιζόμενος, ὅτι οὐχὶ ἔργων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνθυμημάτων δίδομεν δίκην, ἔλεγεν· *Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἔμοιχευσε αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*. Καίτοι οὐ προήλθεν εἰς ἔργον ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' ἐν διανοίᾳ μείως ἐστίν· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀνέγκλητος δίδονται αὐταῖς ὁ διὰ τοῦτο περισκοπῶν κάλλη γυναικῶν, ἵνα ἀνάψῃ πορνείας ἐπιθυμίαν. Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι συναίρει λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, μὴ παρέλθῃς ἀπλῶς τὴν ῥῆσιν, ἀλλ' ἐννόησον πᾶσαν ἀξίαν, πᾶσαν ἡλικίαν, ἑκατέραν τὴν φύσιν, τῶν τε ἀνδρῶν, τῶν τε γυναικῶν· ἐννόησον οἷον ἔσται τότε τὸ δικαστήριον, ἀναλόγισαι τὰ ἡμαρτημένα σοι πάντα. Κἂν γὰρ αὐτὸς ἐπιλάβῃ τῶν πεπλημμελημένων, Θεὸς οὐδέποτε ἐπιλήσεται, ἀλλὰ πάντα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν στήσῃ τῶν ἡμετέρων, ἂν μὴ προλαθόντες αὐτὰ καταλύσωμεν νῦν διὰ μετανοίας; καὶ ἐξομολογήσεως, καὶ τοῦ μηδέποτε μνησικακεῖν τοῖς πλησίον. Τίνος δὲ ἔνεκεν ποιεῖ τὸ λογοθέσιον; Οὐχ ὡς αὐτὸς ἀγνοῶν, (πῶς γὰρ, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν;) ἀλλ' ἵνα σε πείσῃ τὸν οἰκέτην, ὅτι δικαίως ὀφείλεις, ὅπερ ἂν ὀφείλῃς· μάλλον δὲ οὐχ ἵνα μάθῃς μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀπονήψῃ· ἐπεὶ καὶ τῷ προφήτῃ διὰ τοῦτο ἐκέλευσε τὰ ἀμαρτήματα λέγειν τῶν Ἰουδαίων. *Λέγω γὰρ, φησὶ, τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ*· οὐχ ἵνα ἀκούσῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα διορθώσωνται. Ἀρξάμενον δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσηρέχθη αὐτῷ εἰς ὀφειλέτης [9] μυρίων ταλάντων. Ἄρα πόσα ἐνεπιστεύθη, ὅτι τοσαῦτα κατέφαγε; Μέγας ὁ τῶν ὀφλημάτων ὄγκος· καὶ οὐχὶ μόνον τοῦτο ἦν τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρῶτος προσηρέχθη τῷ δεσπότῃ. Εἰ μὲν γὰρ μετὰ πολλοὺς ἐτέρους εὐγνωμονήσαντας οὕτος προσηρέχθη, οὐχ οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὴ μὴ παροξυνθῆναι τὸν δεσπότην· ἢ γὰρ τῶν φασάντων εὐγνωμοσύνη τοῖς μετὰ ταῦτα ἡγνωμονηκόσιν ἡμερύτερον αὐτὸν ἐμελλε ποιεῖν. Τὸ δὲ πρῶτον εἰσαχθέντα ἀγνώμονα φανῆναι, καὶ οὕτως ἀγνώμονα γινόμενον, φιλανθρώπου τυχεῖν δεσπότου, τοῦτο ἐστὶ τὸ μάλιστα θαυμαστὸν καὶ παράδοξον. Ἄνθρωποι μὲν οὖν, ἐπειδὴν εὐρωσι τοὺς ὀφειλόντας, ὡς περ θήραν καὶ ἄγρην εὐρόντες, οὕτω γεγῆθαι, καὶ πάντα ποιοῦσιν, ὅπως τὸ πᾶν ἀπαιτήσῃ· κἂν μὴ δυνηθῶσι διὰ τὴν πενίαν τῶν ὀφειλόντων, τὴν ὑπὲρ τῶν χρημάτων ὀργὴν εἰς τὸ ταλαίπωρον σῶμα τῶν ἀθλίων ἐκχέουσιν, αἰκίζοντες καὶ τύπτοντες καὶ μυρία αὐτῷ διατιθέντες κακὰ. Ὁ δὲ Θεὸς τὸναντίον ἅπαντα ἐκίνει καὶ ἐπραγματεύετο, ὅπως αὐτὸν ἀπαλλάξῃ τῶν ὀφλημάτων. Ἐπὶ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀπαιτῆσαι, πλοῦτος· ἐπὶ δὲ Θεοῦ τὸ συγχωρῆσαι, πλοῦτος· ἡμεῖς ἐπειδὴν λάθωμεν τὰ ὀφειλόμενα, τότε εὐπωρύτεροι γινόμεθα· ὁ δὲ Θεὸς ἐπειδὴν συγχωρήσῃ τὰ πλημμελήματα, τότε μάλιστα πλοῦτεῖ· πλοῦτος γὰρ Θεοῦ

τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, καθάπερ ὁ Παῦλος φησιν· Ὁ πλουτῶν εἰς πάντα, καὶ ἐπὶ πάντα τοὺς ἐπιβαλουμένους αὐτόν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Καὶ πῶς ὁ βουλόμενος ἀφείναι καὶ συγχωρῆσαι τὰ ἐγκλήματα, ἐκέλευσεν αὐτὸν πρᾶθῆναι; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν δεικνυσιν. Ἄλλὰ μὴ ἐπειγόμεθα, ἀλλὰ τάξει προβαίνωμεν ἐπὶ τὴν τῆς παροβολῆς διήγησιν. *Μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι*, φησί. Ἰτί ἐστι, *Μὴ ἔχοντος αὐτοῦ ἀποδοῦναι*; Πάλιν ἐπίτασις ἀγνωμοσύνης· ὅταν γὰρ εἴπῃ, *Μὴ ἔχοντος αὐτοῦ ἀποδοῦναι*, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἀλλ' ἥ τι κατορθωμάτων ἔρημος ἦν, καὶ οὐδὲν εἶχεν ἔργον ἀγαθόν, ὥστε λογισθῆναι αὐτῷ εἰς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν· λογίζεται γὰρ, λογίζεται πάντως ἡμῖν ἐπὶ ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῇ κατορθώματα, καθάπερ οὖν καὶ πίστις εἰς δικαιοσύνην. *Τῷ γὰρ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύονται δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν δεσπῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην*. Καὶ εἰ λέγω πίστιν καὶ κατορθώματα, ὅπου γε καὶ θλίψεις λογίζονται ἡμῖν εἰς ἀμαρτημάτων ἀνάλυσις; Καὶ τοῦτο δηλοῖ μὲν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ Λαζάρου παροβολῆς, εἰσάγων τὸν ἄβραάμ λέγοντα πρὸς τὸν πλοῦσιον, ὅτι Λάζαρος ἀπέλαβεν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὰ κακὰ, καὶ διὰ τοῦτο ὧδε παρακαλεῖται. Δηλοῖ δὲ καὶ ὁ Παῦλος Κορινθίοις ἐπιστελλῶν περὶ τοῦ πεπορευκότου, καὶ λέγων οὕτω· *Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σαταῖᾳ εἰς δλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ*. Καὶ ἑτέρους δὲ ἡμαρτωποὺς παραμυθούμενος οὕτως ἔλεγε· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἐαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν ἐκρινόμεθα· κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν*. Εἰ δὲ πειρασμοὶ, καὶ νόσος, καὶ ἀθένεια, καὶ σαρκὸς δλεθρος, ἅπερ ἀβουλήτως ὑπομόνομεν, οὐκ αὐτοὶ κατασκευάζοντες, λογίζεται ἡμῖν εἰς ἀμαρτίας διάλυσις, πολλῶν μάλλον κατορθώματα, ἅπερ ἐκόντες καὶ σπουδάζοντες μετερχόμεθα. Ἄλλ' οὗτος ἔρημος [10] μὲν ἀγαθοῦ παντὸς ἦν, φορτίον δὲ ἀμαρτημάτων ἀφόρητον εἶχε· διὰ τοῦτο φησιν· *Μὴ ἔχοντος αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν πρᾶθῆναι*· ὅθεν μάλιστα ἐστὶ τοῦ δεσπότητος τὴν φιλανθρωπίαν καταμαθεῖν, ὅτι καὶ τὸ λογοθέσιον ἐποίησε, καὶ πρᾶθῆναι ἐκέλευσεν· ἀμφοτέρω γὰρ ταῦτα εἰργάσατο, ὥστε αὐτὸν μὴ πρᾶθῆναι. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τοῦ τέλους· εἰ γὰρ πρᾶθῆναι αὐτὸν ἐβούλετο, τίς ὁ κωλύων ἦν; τίς ὁ ἐμποδίζων;

ζ'. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐκέλευσε, μὴ μέλλων ποιεῖν; Ἴνα αὐξήσῃ τὸν φόβον· τὸν δὲ φόβον ἠύξησε διὰ τῆς ἀπειλῆς, ἵνα αὐτὸν εἰς ἱκετηρίαν ἐμβάλῃ· εἰς ἱκετηρίαν δὲ αὐτὸν ἐνέβαλεν, ἵνα ἀφορμὴν λάβῃ συγχωρήσεως. Ἠδύνατο μὲν γὰρ καὶ πρὸ τῆς παρακλησεως αὐτὸν ἀφείναι, ἀλλ' ἵνα μὴ χείρονα ἐργάσθηται, τοῦτο οὐκ ἐποίησεν. Ἠδύνατο καὶ πρὸ τοῦ λεγοθεσίου ποιῆσαι τὴν συγχώρησιν, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν ἔργον ἀγνοῶν τῶν ἀμαρτημάτων, ἀπανθρωπότερος γένηται καὶ ὠμότερος περὶ τοὺς πλησίον, διὰ τοῦτο αὐτὸν πρότερον ἐδίδαξε τὸ μέγεθος τοῦ χρέους, καὶ τότε ἀφῆκεν, ἅπαν. Εἰ γὰρ τοῦ λογοθεσίου γενομένου, καὶ τοῦ ὀφειλῆματος δευθέντος, καὶ τῆς ἀπειλῆς ἐπενεχθείσης, καὶ τῆς καταδικῆς γενομένης δόξης, ἦν ὑπομέναι δικαίος ἦν, οὕτως ἄγριος καὶ ὠμὸς περὶ τὸν σὺνδουλον ἐγένετο· εἰ μὴδὲν τούτων

ἐξέβη, τοῦ οὐκ ἂν ἐξώλισθεν ἀγριότητος; Διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα ὁ θεὸς ἐποίει καὶ ἐπραγματεύετο, προαναπέλλων αὐτοῦ τὴν ἀπῆνειαν ἐκείνην. Εἰ δὲ μὴδὲν διαωρθώθη τούτων, οὐ παρὰ τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ παρ' ἐκείνον τὸν μὴ δεξάμενον τὴν διόρθωσιν ἡ αἰτία. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτῷ μεθοδεύει τὸ ἔλκος. *Πεσὼν οὖν*, φησί, *παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλεε αὐτὸν λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω*. Καὶ μὴ μὴν εἶπεν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἀποδοῦναι· ἀλλὰ τοιοῦτον τῶν ὀφειλόντων τὸ ἔθος, κἂν μὴδὲν ἔχωσιν ἀποδοῦναι, ἐπαγγέλλονται, ὥστε τῶν παρόντων ἀπαλλαγῆναι δεικνῶν.

Ἀκούσωμεν ὅσοι βραθυμοῦμεν εὐχῆς, πόση τῶν δεήσεων ἡ δύναμις. Οὐ νηστεῖαν ἐπεδείξατο οὗτος, οὐκ ἀκτημοσύνην, οὐκ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδὲν, ἀλλ' ἔρημος ὢν καὶ γυμνὸς πάσης ἀρετῆς, ἐπειδὴ παρεκάλεσε τὸν δεσπότην μόνον, ἴσχυσεν αὐτὸν ἐπισπᾶσθαι πρὸς ἔλεον. Μὴ τοῖνον ἀπαγορεύομεν ἐν ταῖς δεήσεσι. Τίς γὰρ τούτου γένοιτ' ἂν ἀμαρτωλότερος, ὃς τοσοῦτος μὲν ἐγκλήμασι ὑπεύθυνος ἦν, κατορθώμα δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐκέκτητο; Ἄλλ' ὁμως οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτόν· Ἀπαρρησίαστος εἰμι, αἰσχύνῃς γέμω, πῶς δύναμαι προσελθεῖν; πῶς δύναμαι παρακαλεῖσαι; ὁ πολλοὶ τῶν ἀμαρτανόντων λέγουσι, διαβολικῆν νοσοῦντες ἐυλάθειαν. Ἀπαρρησίαστος εἰ; Διὰ τοῦτο πρόσελθε, ἵνα κτήσῃ παρρησίαν πολλήν. Μὴ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ μέλλων σοὶ καταλλάττεσθαι, ἵνα αἰσχυρῆς καὶ ἐρυθρίασῃ; θεὸς ἐστὶν, ὁ σοῦ μᾶλλον βουλόμενος ἀπαλλάξαι σε τῶν ἐγκλημάτων· οὐχ οὕτω σὺ τῆς σεαυτοῦ ἀσφαλείας ἐπιθυμεῖς, ὡς ἐκεῖνος ἐφίεται σου τῆς σωτηρίας· καὶ τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἡμᾶς ἐπαιδεύσεν. Οὐκ ἔχεις παρρησίαν; Διὰ τοῦτο δυνήσῃ παρρησίαν ἔχειν, ὅτι [11] οὕτω διακείσαι· μέγιστη γὰρ παρρησία, τὸ μὴ νομίζειν ἔχειν παρρησίαν· ὡσπερ οὖν αἰσχύνῃ μέγιστη, τὸ δικαιοῦν ἑαυτὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἐκεῖνος ἀκάθαρτός ἐστι, κἂν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀγιώτερος ἦ· ὡσπερ οὖν δίκαιος γίνεται ὁ πείσας ἑαυτὸν πάντων ἔσχατον εἶναι. Καὶ μάρτυρες τῶν λεγομένων ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης. Μὴ τοῖνον ἀπογινώσκωμεν ἐν τοῖς ἀμαρτήμασι, μηδὲ ἀπαγορεύομεν, ἀλλὰ προσερχόμεθα τῷ θεῷ, προσπίπτωμεν, παρακαλῶμεν, ὅπερ οὗτος ἐποίησε, μέχρι τούτου καλῆ τῇ γνώμῃ χρησάμενος. Τό τε μὴ ἀπαγορεύσαι, τό τε μὴ ἀπογνῶναι, τό τε ὁμολογήσαι τὰ ἡμαρτημένα, τό τε αἰτῆσαι ἀναβολὴν τινα καὶ μέλλησιν, ταῦτα πάντα καλὰ, καὶ διανοίας συντετριμμένης, καὶ τεταπεινωμένης ψυχῆς. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν οὐκ εἶσι ὁμοία τοῖς προτέροις· ἅπερ γὰρ διὰ τῆς ἱκετηρίας συνήγαγε, ταῦτα ἀθρόον ἐξέχευεν ἅπαντα διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον ὀργῆς. Ἀλλὰ τάως ἐπὶ τὸν τρόπον τῆς συγχωρήσεως ἔβρωμεν· ἴδωμεν πῶς αὐτὸν ἀφῆκε, καὶ πόθεν ἐπὶ τοῦτο ἦλθεν ὁ δεσπότης. *Σπλαγχνισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ*, φησὶν, *ἀπέλιυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάσειον ἀφῆκεν αὐτῷ*. Ἐκεῖνος μέλλησιν ἤτησεν, οὗτος συγχώρησιν ἔδωκεν· ὥστε πλέον οὐ ἤτησεν, ἔλαβεν ἐκεῖνος. Διὰ καὶ Παῦλος φησιν· *Τῷ δυναμένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὢν αἰτούμεθα ἡ βοῦμένην*. Οὐδὲ γὰρ ἰσχυεῖς ἐνοησάσαι τοσαῦτα, ὅσα ἐκεῖνος σοὶ παρεσκεύασται δοῦναι. Μὴ τοῖνον αἰσχυρῆς, μηδὲ ἐρυθρίασῃς· μᾶλλον δὲ αἰσ-

tesoit : nam hominum salus opulencia Dei est, quemadmodum Paulus dicit : *Dives in omnibus et per omnes qui invocant eum (Rom. 10. 12)*. Sed dixerit aliquis, cur ergo, si destinaret remittere et condonare crimina, hunc venundari jussit? Illud certe imprimis illius humanitatem declarat; sed ne festinemus, at per ordinem procedamus ad parabolæ enarrationem. *Non habente autem eo quod redderet*. Quid autem est illud quod dicit, *Non habente eo quod redderet*? Rursus vides improbitatis accessionem : cum enim dicit, *Non habente eo quod solveret*, nihil aliud dicit quam eum omnium virtutum inopem fuisse, nec ullum bonum opus possedissee, quod imputari posset ad remissionem peccatorum : imputantur enim omnino nobis ad peccatorum veniam recte facta, quemadmodum et fides ad justitiam. *Ei enim, qui non operatur, credit autem in eum qui justificat impiam, imputatur fides ejus ad justitiam (Rom. 4. 5)*. Cæterum quid allego fidem et recte facta, cum tribulationes quoque imputentur nobis ad peccatorum condonationem? Et hoc declarat Christus per parabolam Lazari, introducens Abraham dicentem ad divitem, Lazarum accipere consolationem, quia in vita sua mala acceperat (*Luc. 16. 25*). Declarat et Paulus ad Corinthios de fornicatore scribens : *Tradite hunc hominem satanæ in exitium carnis, ut spiritus servetur (1. Cor. 5. 5)*. Et alios qui peccaverant consolans, ad hunc modum verba facit : *Ideo in vobis multi infirmi et ægroti, et dormiunt multi : si enim nos ipsos judicaremus, non utique judicaremur. Cum autem judicamur a Domino, castigamur, ut non cum hoc mundo damnemur (1. Cor. 11. 30-32)*. Si autem tentationes, morbi, infirmitates, et carnis exitium, quæ nec studio, nec voluntate patimur, imputantur nobis ad peccatorum abolitionem, multo magis recte facta, quæ voluntate et studio persequimur. Huic autem omnium bonorum inopia erat, onus contra peccatorum maximum, et sarcina importabilis. Idcirco dicit, *Non habente illo unde redderet, jussit eum venundari (Matth. 18. 25)*. Ex hoc potissimum licet domini humanitatem perdiscere, quod et rationem instituit, et venundari jussit : ambo enim ista facta sunt in eum finem, ut non venderetur. Unde id liquet? a rerum exitu : si enim voluisset, quis obicem, quis impedimentum attulisset?

6. Quorsum igitur venditionem Imperavit, cum nihil tale facere statuisset? Ut augeter metum; metum vero auxit per minas, ut eum ad supplicationem compelleret; ad supplicationem compulsi, ut occasionem donandæ veniæ haberet. Poterat et ante deprecationem eum liberum ab ære alieno dimittere, sed ne inde illum deterioorem faceret, ita se gessit. Poterat ante rationem invitari veniam concedere, sed ne ignorans molem scelerum suorum, inhumanior et crudelior erga proximos esset, ideo illi prius declaravit sui debiti magnitudinem, ac tum demum ei remisit omnia. Nam si habita ratione ac ære alieno commonstrato, minisque illatis, et condemnatione proposita, quam sustinere merebatur, adeo ferus et crudelis fuit adversus suum conservum; si nihil istorum adhibuit

fuisse, quo non immanitatis prorupisset? Hæc de causa hæc omnia Deus fecit et instituit, ut hominis immanitatem illam præmolliret. Si nihil istis rebus emendatus fuit, non penes magistrum, sed penes illum qui emendationem non recipit, culpa statuenda est. Verumtamen videamus quo pacto ejus ulcus abstergat. *Cadens igitur ad pedes ejus, obsecrabat dicens : Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi (Matth. 18. 26)*. Non fassus est se nihil habere quod redderet : sed hic mos est debitorum, ut in summa inopia promittant tamen, quo præsens periculum vitare possint.

Precautionis vis. Maxima fiducia quænam. Veniæ donatæ modus. — Audiamus quotquot ignavi sumus ad precandum, quanta sit obsecrationum vis. Non jejunitum ostentavit, non ultroneam paupertatem, aut aliquid istiusmodi, sed desertus, sed nudus omni virtute, ubi se ad obsecrandum convertit, eo solo potuit dominum ad misericordiam pertrahere. Ne igitur deficiamus in fundendis precibus. Quis enim hoc sceleratior, qui et tot criminibus obnoxius erat, et nullum recte factum possidebat? Non tamén secum ad istum modum loquutus est, Non audeo loqui, pudore plenus sum, qui potero accedere? qui potero orare? quod plerique peccatorum dicunt, diabolica laborantes timiditate. Non adest tibi fiducia loquendi? Propterea accede, ut majorem fiduciam pares. Nam enim homo est, quem placare cupis, ut pudore et verecundia laborandum sit? Deus est qui magis, quam tu ipse, exoptat te a criminibus liberari : non tu tantopere tuam securitatem concupiscis, quanto ille tuam salutem expetit : idque rebus ipsis docuit. Non habes fiduciam? Eo ipso potes fiduciam habere, quod ita affectus sis : maxima enim fiducia est, cum quis se existimat fidere non debere. Nam ut summo opere pudenda res est, justificare seipsum coram Domino : ille enim impurus est quicumque id facit, etiamsi omnibus hominibus sanctorum fuerit : ita quoque justus fit, qui se credit omnium hominum extremum esse. Cujus rei testes sunt Pharisæus et publicanus. Ne igitur despondeamus animum ob peccata, neque desperemus, sed adeamus Deum, procidamus, obsecremus, quemadmodum iste fecit, hactenus bona mente usus. Non despondere animum, non desperare, confiteri peccata, postulare dilationem aliquam et moram, et omnia ista bona sunt et mentis contritiæ, et animæ humilitati. Quæ jam sequuntur, nequaquam similia sunt superioribus : quæ enim per supplicationem congregaverat, hæc omnia in universum effudit per iram, quam in proximum exercuit. Sed jam ad modum donatæ veniæ procedamus. Videamus qualitatem istius remissionis, et quibus rebus ad id dominus adductus fuerit. *Miserus illius dominus, inquit evangelista, absolvit eum, et debitum remisit (Matth. 18. 27)*. Ille dilationem petiit, iste veniam concessit, adeo ut plus cepit, quam postularit. Quapropter Paulus inquit, *Ei, qui potest omnia facere superabundantius quam petimus, aut cogitamus (Ephes. 3. 20)*. Non enim potes cogitare tanta, quanta ille instituit donare tibi. **2**

igitur pudefias, neve erubescas, imo potius pudorem de peccatis collige, ne desperes, neve absistas a prece, sed accede, licet peccator sis, ut reconcilies tibi Dominum, ut des illi locum suam humanitatem in condonatione tuorum criminum exhibendi: quia, si timeas accedere, impedis illius bonitatem, remoraris illius benignitatis largitatem, quantum ad te attinet.

Non solæ preces veniam impetrant, sed cum gratia Dei. Recordatio peccatorum utilis. Paulus peccatorum suorum recordatur. — Ne igitur animum despondeamus, neve nos segnes timidosque ad preces exhibeamus. Etiam si detrusi simus ad barathrum malitiæ, facile inde nos extrahere poterit. Nemo tantum peccavit quantum iste: nam in omne genus scelorum proruperat: id enim significant dena millia talentorum: nemo ita inops virtutis est, ut iste fuit: hoc enim intelligitur ex eo, quod nihil haberet quod rependeret. Attamen undecumque cersum et inopem potuit vis precum liberare. Tantum, inquit, valet precatio, ut eum qui innumeris rebus et factis Dominum offenderit, a poena et supplicio eripere possit? Potest haud dubie. Non enim illa sola est quæ omnia conficit, sed habet sociam et auxiliatricem maximam humanitatem Dei, qui preces accipit, cujus viribus omnia fiunt, et quæ orationem efficacem reddidit. Id igitur subindicans, dixit, *Miserus dominus ejus absolvit eum, et æs alienum remisit ei*: ut discas, et post preces, et ante preces domini viscera totum illud negotium fecisse. *Egressus autem ille invenit unum conservorum suorum, qui ipsi debebat centum denarios, et tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes (Math. 18. 28).* Quid scelestius fieri potest? Adhuc enim beneficii vocem in auribus gerens, oblitus est herilis bonitatis.

7. En quantum bonum est peccatorum suorum uneminisse: si enim hic perpetuo eorum memoriam retinisset, non tam serus et immanis factus fuisset. Propterea assidue dico, nec omitam dicere, valde est utile et necessarium perpetuo recordari delictorum omnium: nihil enim ita recte institutum, trucidabiliorem et mitem animam facere potest, quam perpetua delictorum recordatio. Ideo et Paulus non solum peccatorum eorum, quæ ante lavacrum, sed etiam quæ post baptismum commissa erant, memor fuit, quamvis semel omnia et deleta et extincta essent. Si autem ille eorum, quæ ante baptismum gesserat, memor fuit, multo magis nos, quæ post baptismum acta sunt, in memoria retinere debemus; non enim solum illa istiusmodi recordatione extinguimus, sed et inde erga omnes homines mitiores efficiemur, et Deo cum majori benevolentia inserviemus, ineffabilem ejus humanitatem ex istiusmodi memoria perspicientes. Quod iste non fecit, sed oblitus magnitudinis debitorum suorum, etiam beneficii domini non recordatus est; oblivione porro beneficii factum est, ut scelerate se gesserit adversus conservum, et scelerate se gerendo omnia perdiderit, quæ a Dei bonitate consequutus erat, *Tenens enim suffocabat eum, dicens,*

Redde si quid debes: non dixit, Redde centum denarios: pudisset enim eum nominare tantillas minutias, sed *Redde si quid debes. Ille autem cadens ad pedes ejus obsecrabat dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi (Math. 18. 29).* Eisdem verbis suam salutem orat, quibus ille veniam a domino impetraverat. Is autem præ nimia crudelitate ne istis quidem verbis flectebatur, neque cogitavit, se per hæc dicta salutem invenisse. Quinimo si debitum remisisset, ne ita quidem pro humanitate factum illud imputandum fuisset, sed pro debito. Si enim ante rationem inibat, et beneficium acceptum, hoc fecisset, ipsius magnanimitati tale factum adscribi potuisset: jam vero tam clementer habitus et tot peccatorum remissione donatus, ad parem erga conservum clementiam obligatus erat. Ille tamen nihil istiusmodi fecit, aut in mentem admisit, ut cogitaret, quantum interesset inter condonationem, quæ ipsi a domino contigerat, et eam quæ erga conservum exhibenda erat: non enim solum magnitudine debitorum aut dignitate personarum, sed eo ipso modo, quo res acta est, magnum inter utrumque discrimen conspicias. Illud enim debitum decem millium talentorum erat, hoc centum denariorum: et ille quidem in domini contumeliose peccaverat, hic tantummodo conservo obligatus erat: ille beneficiis acceptis bene mereri vicissim debebat, dominus, qui nihil boni aut magni aut parvi ab ipso factum videbat, omnia remisit. Attamen nihil horum cogitavit; sed semel ab ira excæcatus, suffocabat eum, et in carcere coniecit (*Ibid. v. 30*). Videntes autem conservi ejus indignati sunt (*Ibid. v. 31*), ut ait Scriptura, et ante dominum conservi eum damnaverunt, ut discas domini mansuetudinem. Cum audisset id dominus, rursus adversus eum acci.um iudicium instituit, neque vel tum simpliciter condemnationem effert, sed prius tamquam de jure cum illo disceptat. Cæterum quibus id verbis facit? *Serve nequam, omne debitum illud remisisti tibi (Ibid. v. 32).*

Facilius sibi quam aliis debita remittit Deus. — Quid melius eo domino, cui cum deberentur decem millia talentorum, ne verbo quidem stomachatus est, aut scelestum appellavit? sed eum tantummodo venundari jussit: idque eo fine, ut a debitis liberaretur. Eidem cum adversus conservum improbe egisset, stomachatur: ut discas ipsum facilius quod in se peccetur, quam quod adversus alios, remittere solere. Ac non istud in hoc solo loco facit, verum et alibi. *Si enim, inquit, offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, abi primum, ut reconcilieris fratri tuo, ac tum veniens offer munus tuum (Math. 5. 23. 24).* Vides quam ubique suis nostra anteponat, pacemque et caritatem proximorum summo loco constituat? Et rursus alibi: *Quicumque repudiat uxorem suam, præterquam ratione adulterii, eam adulterari facit (Ibid. v. 32).* Per Paulum autem hanc legem sancit, *Si quis vir uxorem habet infidelem, eique placeat cum ipso habitare, ne dimittat eam (1. Cor. 7. 12).* Quod si adultera sit,

χόνου μὲν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι, μὴ ἀπαγίνωσκε δὲ, μὴδὲ ἀφίστασο τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ πρόσεθε καὶ ἀμαρτυλῆς ὧν, ἵνα καταλλάξῃς σου τὸν Δεσπότην, ἵνα ὄψῃς αὐτῷ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν ἐν τῇ συγχωρήσει τῶν ἀμαρτιῶν τῶν σῶν ἐπιδειξασθαι· ὡς ἐκν φοβηθῆς προσελθεῖν ἐνεπρόδισας αὐτοῦ τῇ ἀγαθότητι, διεκώλυσας αὐτοῦ τῆς χρηστότητος τὴν σαφίλειαν, τὸ γε εἰς σὲ ἦκον.

Μὴ τοίνυν ἀναπίπτωμεν, μὴδὲ ὀκνῶμεν ἐν ταῖς εὐχαῖς. Ἐκν γὰρ πρὸς αὐτὸ τῆς κακίας κατενεχθῶμεν τὸ βάραθρον, τάχῃως ἐκείθεν ἡμᾶς ἀνασπάσαι δυνήσεται. Οὐδεὶς τὸσαῦτά ἡμάρτεν, ὅσα οὗτος· καὶ γὰρ ἅπαν εἶδος πονηρίας ἐπέηλε· καὶ τούτο δηλοῖ τὰ μύρια τάλαντα· οὐδεὶς ἔρημος οὕτως ἦν^a, ὡς οὗτος· τούτο γὰρ δηλοῖ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν ἀποτίσαι. Ἄλλ' ὅμως τὸν πάντοθεν προδοθέντα Ἰσχυρον εὐχῆς ἐξαρπάσαι δύναμις. Καὶ τοσοῦτον δύναται, φησὶν, εὐχή, ὡς τὸν δι' ἔργων καὶ μυρίων πραγμάτων προσκρούσαντα τῷ Δεσπότη ἀπαλλάξαι κολάσεως καὶ τιμωρίας; Ναί, τοσοῦτον δύναται, ἀνθρώπε. Οὐδὲ γὰρ αὕτη μόνη ἐστὶν ἡ τὸ πᾶν ἀνούσσα, ἀλλ' ἔχει σύμμαχον καὶ βοηθὸν μέγιστον τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ δεχομένου τὴν εὐχὴν Θεοῦ, ἥτις ἐνταῦθα τὸ πᾶν εἰργάσατο, καὶ τὴν εὐχὴν ἐποίησε δυνατὴν. Τοῦτο γούν καὶ αἰνυτόμενος ἔλεγε· *Σπλαγχνισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δύναιον ἀφήκεν αὐτῷ*. ἵνα μάθῃς ὅτι μετὰ τῆς εὐχῆς, καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς, τοῦ δεσπότη τὰ σπλάγχνα τὸ πᾶν ἐποίησεν. *Ἐξελλῶν δὲ ἐκεῖνος εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ κρατήσας αὐτὴν [12] ἐπνιγε, λέγων· Ἀπόδος μοι, εἰ τι ὀφείλεις.* Ἄρα τί τούτου γένοιτ' ἂν μιαιώτερον; Ἐναυλον ἔχων τὴν εὐεργεσίαν, ἐπελήσθη τῆς τοῦ δεσπότη φιλανθρωπίας.

ζ' Ὅρξός ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν ἀμαρτημάτων μεμνησθαι; Καὶ γὰρ οὗτος, εἰ διηγεκῶς τούτων ἐμέμνητο, οὐκ ἂν οὕτως ἀγρίως ἐγένετο καὶ ἀπάνθρωπος. Διὰ τοῦτο συνεχῶς λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι χρήσιμον σφόδρα καὶ ἀναγκαῖον τὸ διηγεκῶς μνημονεύειν ἡμᾶς τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν ἀπάντων· οὐδὲν γὰρ οὕτω φιλόσοφον καὶ ἐπισικῆ καὶ πρᾶον τὴν ψυχὴν ἐργάσασθαι δύναται, ὡς ἡ διηγεκῆς τῶν ἀμαρτημάτων μνήμη. Διὰ τούτο καὶ ὁ Παῦλος οὐ μόνον τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἀμαρτημάτων ἐμέμνητο, καίτοι γε ἀφανισθέντων καθάπαξ. Εἰ δὲ ἐκεῖνος τῶν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἐμέμνητο, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα μεμνησθαι δεῖ· οὐ γὰρ δὴ μόνον αὐτὰ διαλύομεν τῇ μνήμῃ, ἀλλὰ καὶ πρὸ; ἀπαντὰς ἀνθρώπους ἐπισικέστερον διακείσομεθα, καὶ τῷ Θεῷ μετὰ πλείονος δουλεύσομεν τῆς εὐνοίας, τὴν ἔφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἐκ τῆς τούτων μνήμης καταμανθάνοντες. Ὅπερ οὗτος οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπιλαθόμενος τοῦ μεγέθους τῶν ὀφλημάτων, καὶ τῆς εὐεργεσίας ἐπελάθετό τῆς δὲ εὐεργεσίας ἐπιλαθόμενος, πονηρὸς περὶ τὸν σύνδουλον ἐγένετο, καὶ διὰ τῆς εἰς ἐκεῖνον πονηρίας; ἅπαντα, ἅπερ ἐκέρδανεν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἀπώλεσε. *Κρατήσας γὰρ αὐτὸν ἐπνιγε λέγων· Ἀπόδος μοι, εἰ τι ὀφείλεις.* Οὐκ εἶπεν, Ἀπόδος μοι τὰ ἑκατὸν δηνάρια· ἥσχύνετο γὰρ τοῦ χρέους τὴν εὐτέλειαν· ἀλλ', Ἀπόδος, εἰ τι ὀφείλεις. Ὁ δὲ πεσὼν ἐπὶ τοῖς πόδας αὐτοῦ, πικρὸν κάλει

αὐτόν, λέγων· *Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοῦ, καὶ πάντα σοι ἀποδώσω.* Διὰ τῶν ῥημάτων, εἰ ὧν ἐκεῖνος εὐρετο τὴν συγχώρησιν, διὰ τούτων καὶ οὗτος ἀξίωσθηται. Ὁ δὲ ὑπὸ τῆς ἀγαν ὠμότητος οὐδὲ τούτοις τοῖς λόγοις κατεκάμπετο, οὐδὲ ἐνενόησεν, ὅτι διὰ τούτων ἐσώθη τῶν ῥημάτων. Καίτοι γε καὶ εἰ συγχώρησεν, οὐδὲ οὕτω φιλανθρωπία τὸ πᾶγμα λοιπὸν ἦν, ἀλλ' ὀφείλῃ καὶ χρέος. Εἰ μὲν γάρ, πρὶν ἢ γενέσθαι τὸ λογοθέσιον, καὶ τὴν ψῆφον ἐξενεχθῆσαι ἐκείνην, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαι εὐεργεσίας, τούτο ἐποίησεν, οἰκείας μεγαλοψυχίας ἦν τὸ γινόμενον· νυνὶ δὲ μετὰ τοσαύτην δωρεάν καὶ τοσοῦτων ἀμαρτημάτων ἄφρατον, ὡς περ ἀναγκαίου τινὸς ὀφλήματος; λοιπὸν ὑπεύθυνος ἦν τῆς περὶ τὸν σύνδουλον ἀνεξικακίας. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ τούτο ἐποίησεν, οὐδὲ ἐνενόησεν ὅσον τὸ μέσον ἦν τῆς ἀφέσεως, ἥς τε αὐτὸς ἀπῆλαυσε, καὶ ἦν περὶ τὸν σύνδουλον ἐπιδεικνυσθαι ἔμελλεν· οὐ γὰρ δὴ τῇ ποσότητι τῶν ὀφλημάτων, οὐδὲ τῷ ἀξιώματι τῶν προσώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ τρόπῳ πολλὴν τὴν διαφορὰν ἴδοι τις ἂν. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ μύρια τάλαντα ἦν, ταῦτα δὲ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ οὗτος μὲν εἰς τὸν δεσπότην ὕβρισε, ὃ δὲ ὀφείλων αὐτῷ εἰς τὸν σύνδουλον· καὶ οὗτος μὲν εὐπαθῶν ἔμελλε χαριεῖσθαι, δεσπότης δὲ οὐ μικρὸν, [13] οὐ μὲγὰ ἀγαθὸν ἰδὼν παρ' αὐτοῦ γινόμενον, πάντα ἀφήκεν. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐνενόησεν; ἀλλὰ καθάπαξ ὑπὸ τῆς ὀργῆς πηρωθεὶς ἤγγεν αὐτόν, καὶ εἰς τὸ δεσποτικὸν ἐνέβηκεν. Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ, φησὶν, ἠγανάκτησαν, καὶ πρὸ τοῦ δεσπότη οἱ σύνδουλοι καταψηφίζονται, ἵνα μάθῃς τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμερον. Ἀκούσας δὲ ὁ δεσπότης αὐτοῦ, καὶ καλέσας αὐτόν, πάλιν κρίνεται πρὸς αὐτόν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπικῶς ἐκφέρει τὴν καταδικήν, ἀλλὰ πρότερον δικαιολογεῖται. Καὶ τί φησι; *Δοῦλε πονηρὸς, πῶσαν τὴν ὀφείλην ἐκείνην ἀφήκεν σοι.*

Τί τούτου γένοιτ' ἂν ἀγαθώτερον τοῦ δεσπότητος; Ὅτε μὲν αὐτῷ ὤφειλε τὰ μύρια τάλαντα, οὐδὲ μὲν ῥήματος αὐτόν ἐλύπησεν^b, οὐδὲ πονηρὸν ἐκάλεσεν. ἀλλὰ πρᾶθῆναι μόνον ἐκέλευσε· καὶ τούτο, ἵνα ἀπαλλάξῃ τῶν ὀφλημάτων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν σύνδουλον πονηρὸς ἐγένετο, τότε ὀργίζεταί καὶ παροξύνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι εὐκόλιον ἐστὶ εἰς αὐτὸν ἀφίησιν, ἢ τὰ εἰς τοὺς πλείονας ἀμαρτήματα. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχθῶ. *Ἐάν γὰρ προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, φησὶν, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κακεὶ μνησθήσῃς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σου, ὑπάγε, πρῶτον διαλλάγηθαι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.* Ὅρξός πῶς πανταχοῦ τῶν αὐτοῦ τὰ ἡμέτερα προτιμᾷ, καὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλείον οὐδὲν ἀνωτερον τίθησιν; Καὶ πάλιν ἀλλαχθῶ· Ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρετὸς λόγον πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. Διὰ δὲ Παῦλον οὕτως ἐνομοθετεῖ· *Εἰ τις ἀνήρ γυναικῆ ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκείῃ μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν.* Ἄν μὲν γὰρ πορνείῃ, φησὶν, ἐκβαλε· ἂν δὲ ἀπιστος ἦ, μὴ ἐκβάλῃ· ἐάν εἰς σὲ ἀμάρτη, φησὶν, ἀπόκοψον· ἐάν δὲ εἰς ἐμὲ ἀμάρτη, κάτεχε. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ὅτε μὲν εἰς αὐ-

^a Sa. l. ut in textu habet. Reg. vero οὐδεὶς ἔρημος ἔφη· τῆς ἦν, et sic legi se Nannius videtur.

^b Savil. in textu ἐκάλεσεν, in marg. ἐλύπησεν, quae lectio praestat. Verum etiam sic sententia manca est, quam ex Regio codice emendamus. Nannius sic legerat, ut in Regio codice fertur.

τὸν ἥμαρτεν ἀμαρτήματα τοσαῦτα, συνεχώρησεν· ὅτε δὲ εἰς τὸν σύνδουλον ἥμαρτεν ἐλάττονα πολλῶ καὶ βραχίω τῶν εἰς τὸν δεσπότην, οὐκ ἀφήκεν, ἀλλ' ἐπεξήληθε· καὶ ἐνταῦθα μὲν ποιητὸν ἐκάλεσεν, ἐκεῖ δὲ οὐδὲ μέχρι ῥήματος αὐτὸν ἐλύπησε. Διὰ τοῦτο μὲν καὶ ἐνταῦθα καὶ τοῦτο πρόσκειται, ὅτι ὀργισθεὶς παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασιανισταῖς· ἥνικα δὲ αὐτὸν ἀπήτει λόγον τῶν μυρίων ταλάντων, οὐδὲν τοιοῦτον προσέθηκεν· ἵνα μάθῃ, ὅτι ἐκεῖνη μὲν ἡ ψήφος οὐχὶ ὀργῆς ἦν, ἀλλὰ κηδεμονίας πρὸς συγχώρησιν ἐπαγομένη· αὕτη δὲ αὐτὸν μάλιστα παρώξυνεν ἡ ἀμαρτία. "Ἄρα τί γένοιτο" ἂν μνησικακίας χεῖρον, ὅταν φιλανθρωπίαν ἐξενεχθεῖσαν ἀνακαλεῖται Θεοῦ, καὶ ἅπερ οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν διαθεῖναι τὰ ἀμαρτήματα, ταῦτα ἰσχύει αὐτὸν ἐργάσασθαι ἢ κατὰ τοῦ πλησίον ὀργή; Καίτοι γε γέγραπται, ὅτι Ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μετὰ τὸ ἐξενεχθῆναι τὴν δωρεάν, μετὰ τὸ προχωρῆσαι τὴν φιλανθρωπίαν, ἀνεκλήθη πάλιν ἡ ψήφος; Διὰ τὴν μνησικακίαν· ὥστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, πάσης ἀμαρτίας ταύτην χαλεπωτέραν ἀποφηνάμενος εἶναι· αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι πᾶσαι ἔδυνήθησαν συγχώρησιν εὐρέσθαι, αὕτη δὲ οὐ μόνον οὐκ ἴσχυσε συγγνώμης τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐτέρας ἀφανισθείσας καθάπαξ ἀνενέωσε πάλιν.

"Ὅστε διπλοῦν κακὸν ἡ [14] μνησικακία, ὅτι τε οὐδεμίαν ἀπολογίαν ἔχει παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ὅτι τὰ λοιπὰ ἡμῶν ἀμαρτήματα, κἂν συγχωρηθῇ, πάλιν ἀνακαλεῖται, καὶ καθ' ἡμῶν ἴστησιν· ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐποίησεν. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται, ὡς ἀνθρωπον μνησικακον καὶ διατηροῦντα ὀργήν. Καὶ τοῦτο μάλιστα μὲν ἐντεῦθεν ἐπεδείξατο, καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς δὲ αὐτῆς ἐκέλευσεν ἡμῖν λέγειν οὕτως· "Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλέματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφιέμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες, καὶ τὴν παραβολὴν ἐγγράψαντες ταύτην ἐν ταῖς καρδίαις, ὅταν ἐνοησώμεθα ἅπερ πεπνῶθαμεν παρὰ τῶν συνδούλων, λογιώμεθα ἅπερ ἐποίησαμεν εἰς τὸν δεσπότην· καὶ εἴ ποτε φῶς τῶν οικείων ἀμαρτημάτων τὸν θυμὸν τῶν ἐπὶ τοῖς ἄλλοτριῶς πλημμελήμασι ταχέως ἀ-

ώσασθαι δυνήσομεθα· εἰ γὰρ δεῖ μεμνηθῆαι ἀμαρτημάτων, τῶν οικείων δεῖ μεμνηθῆαι μόνον· ἐὰν δὲ τῶν οικείων μνημονεύσωμεν, οὐδέποτε τὰ ἄλλοτρια λογιώμεθα· ὡς περ οὖν ἂν τούτων ἐπιλανθανώμεθα, ἐκεῖνα βραδίως ἐμφιλοχωρήσει τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς. Καὶ γὰρ οὗτος εἰ τῶν μυρίων ταλάντων ἐμνήμητο, οὐκ ἂν ἐμνήσθη τῶν ἑκατὸν δηναρίων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνων ἐπελάθετο, διὰ τοῦτο ὑπὲρ τούτων ἤγγε τὸν σύνδουλον, καὶ ὀλίγα βουλόμενος ἀπαιτῆσαι, οὕτε ἐκεῖνων ἐπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ τῶν μυρίων ταλάντων τὸν ὄγκον εἰς τὴν ἐξουτοῦ κεφαλὴν ἐπεσπάσατο. Διὰ τοῦτο θαρρῶν ἂν εἴπομι, ὅτι πάσης ἀμαρτίας αὕτη χαλεπωτέρα· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ τοῦτο, ἀλλὰ ὁ Χριστὸς διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης τοῦτο ἀπεφήνατο. Εἰ γὰρ μὴ μυρίων ταλάντων, λέγει δὲ τῶν ἀφάτων ἀμαρτημάτων, αὕτη χαλεπωτέρα ἦν, οὐκ ἂν διὰ ταύτην κάκεινα ἀνεκαλέσατο. Οὕτω μὲν δὲν τοῖνον σπουδάζωμεν, ὡς ὀργῆς καθαρεύειν, καὶ τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἀηδῶς ἔχοντας καταλλάττειν, εἰδότες ὅτι οὕτε εὐχῇ, οὕτε ἐλεημοσίῃ, οὕτε νηστείᾳ, οὕτε κοινωνίᾳ μυστηρίων, οὕτε ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἐὰν μνησικακῶμεν, δυνήσεται ἡμῶν προσηναὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην· ὡς περ οὖν ἐὰν ταύτης περιγενώμεθα τῆς ἀμαρτίας, κἂν μυρία ἔχωμεν πλημμελήματα, δυνήσομεθ' αἰνὸς συγγνώμης τυχεῖν. Καὶ οὐχὶ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμᾶς τότε κρίνειν Θεοῦ. Καθάπερ γὰρ ἐνταῦθα εἶπεν, ὅτι *Ὅντω ποιήσει καὶ ὁ Πατήρ μου, ἐὰν μὴ ἀφήτε ἕκαστος ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν*· οὕτω καὶ ἄλλα· *χοῦ φησιν· Ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος*. Ἴνα οὖν καὶ ἐνταῦθα πρῶτον καὶ ἡρεμιον διάγωμεν βίον, κάκει συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως τυχωμεν, σπουδάζωμεν καὶ πραγματεύομεθα, ὅσους ἐὰν ἔχωμεν ἐχθρούς, καταλλάττειν ἡμῖν· οὕτω γὰρ καὶ τὸν δεσπότην ἡμῶν, κἂν μυρία ὦμεν ἡμαρτηκότες, καταλλάξομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM

Nullam temporis certam notam præ se fert hæc homilia; vixque deprehendi posse videtur Antiochiæne an Constantinopoli hæc concionatus sit Chrysostomus. Hoc unum initio commemoratur, nimirum paucis ante diebus contra rapaces et avaros multa, eaque admodum gravia, dicta fuisse. Quam autem hic memoret concionem, haud ita facile est augurari. Multis enim in locis prædones illos publicæque rei pestes alibi vehementer insectatur ille.

Aliquid tamen lucis ex iis quæ post principium dicuntur, nos mutuari posse putamus. De proposita lectione agens Chrysostomus, nempe: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, ita loquitur: *Nam et multos quæreret arbitror, qua de causa dicta hæc sint a Christo, ac verisimile est eos qui adsunt hæreticos hæc verba arripere, multosque ex simplicioribus fratri-*

Inquit, ejectionem; si autem infidelis sit, ne expellatur: si, inquit, in te peccaverit, abscinde; si in me, delucas. Ita et hic, cum tanta peccata adversum se commissa erant, veniam dedit, cum autem adversus co-servum, licet minora paucioraque, nequaquam remisit, sed ultionem persequutus est: et hic quidem eum scelestum appellavit, illic ne verbo quidem contristavit. Et ideo hic illud quoque adjunctum est, quod dominus iratus tradiderit eum tortoribus: cum autem ab illo reposebat rationem decies mille talentum, nihil istiusmodi additum fuit: ut intelligas illic quidem calculum subductum fuisse, non irarum, sed sollicitudinis, quæ veniæ locum pararet. Hoc autem peccatum dominum plane exacerbavit. Quid igitur est pejus injuriæ recordatione, cum benignitatem Dei jam depromptam revocet, et quæ non potuerunt efficere alia peccata, hæc efficiat ira adversus proximum? Atque scriptum est, Dei dona esse sine poenitentia (*Rom. 11. 29*). Cur igitur hic post eductum munus, post progressam benignitatem, reductus est calculus? Propter injuriæ memoriam: quamobrem non erraverit quis, si hoc peccatum omni peccato gravius pronuntiet: alia enim omnia veniam impetrare potuerunt, istud solum adeo non potuit veniam adipisci, ut jam deleta, et jam extincta iterum renovaret.

Nihil ita Deus odit ut mentem memorem injuriæ. — Duplex igitur malum pertinax injuriæ memoria, et quod nullam excusationem apud Deum habeat, et quod reliqua peccata jam remissa iterum revocet, et contra nos constituat. Quod ipsum et hic factum est: nihil enim, nihil omnino ita Deus odit, et aversatur, ut hominem offensarum memorem, et tenacis iræ. Et illud quidem præcipue ex hoc loco declaravit, et ex oratione, in qua jussit nos ita dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Matth. 6. 12*). Hæc igitur omnia docti, et parabola ista in cordibus inscripta, cum cogitaverimus quæ passi sumus a conservis, cogitemus quæ fecimus in ipsum Dominum, et metu priorum criminum iram

de alienis delictis collectam facillime poterimus summovere: si enim meminisse oportet delictorum, priorum tantum meminisse oportet; quod si priorum memores fuerimus, numquam aliena delicta supputabimus: contra si illorum obliviscamur, ista a facilius observabuntur nostris cogitationibus. Nam et hic si decies mille talentorum memor fuisset, numquam centum denariorum recordationem retinisset. Ideo postquam illorum oblitus erat, factum est, ut conservum suffocaret, et pauca volens exigere, neque illa quidem assequutus est; sed et decies mille talentorum molem in suum ipsius caput retraxit. Quocirca audacter dixero, omni peccato istud gravius esse: quinimo non ego hoc dico, sed Christus per parabolam istam istud declaravit. Si enim non decem millibus talentum, hoc est, ineffabilibus peccatis istud gravius esset, nequaquam hujus causa illa omnia jam donata revocata fuissent. Nihil igitur ita studeamus, quam ut ipsi ira vacemus, et nobis in-fensos reconciliemus: cum illud sciamus, nullam nec orationem, nec eleemosynam, nec jejunium, nec participationem mysteriorum, aut aliud quidpiam, si memores offensarum simus, nobis patrocinari posse in illa die: ut contra si hoc peccatum superemus, etiamsi mille delictis inquinati simus, veniam aliquam consequi nos posse. Nec meus sermo est iste, sed illius qui tunc nos judicaturus est Dei. Quemadmodum hoc in loco pronuntiavit: *Ita*, inquit, *faciet Pater meus, si non remiseritis unusquisque ex cordibus vestris.* Et rursum alibi: *Si remiseritis hominibus delicta sua, remittet et vobis Pater vester cælestis* (*Matth. 18. 35 et 6. 14*). Ut igitur et hic mansuetam et mitem agamus vitam, et illic veniam et remissionem obtineamus: studendum ac satagendum est, ut quotquot habemus inimicos, eos nobis reconciliemus: ita enim et Dominum nostrum, etiamsi sexcentis peccaverimus, nobis reconciliabimus, et futura bona adipiscemur, quibus nos dignos opto fieri, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

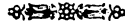
IN ILLUD, PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE, ETC.

bus supplantare. Unde liquet hæreticos illos, qui Filium Patre minorem, ipsique dissimilem dicebant, nempe Anomæos, Chrysostomi concionibus interfuisse. Illud autem frequenter Antiochiæ accidisse, et præsentibus hæreticos Chrysostomum confutasse, ipse diserte ait, Tomo I de Incomprehensibili contra Anomæos p. 450, id ipsumque postea subindicat p. 525, et p. 509, in hæc verba quis Christus Petrum reperit, *Vade post me, Satana*, etc., eadem pene ipsa quæ hic paulo post initium habes, iisdemque fere verbis commemorat. Quamobrem putaverim hanc homiliam Antiochiæ habitam fuisse, nec diu post illas contra Anomæos homilias; quod tamen conjecturæ tantum loco dictum sit.

Interpretatio Latina est Frontonis Duczi.

IN ILLUD,

PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE : VERUMTAMEN NON SICUT EGO VOLO, SED SICUT TU (*Matth.* 26. 39) : ET CONTRA MARCIONISTAS, ET MANICHÆOS, ET QUOD INGERERE SE PERICULIS NON OPORTEAT, SED OMNI VOLUNTATI DEI VOLUNTATEM ANTEFERRE (a).

1. Profundam sectionem nuper infliximus iis qui prædantur et alios per avaritiam fraudare conantur; non ut eos vulneraremus, sed ut eos corrigeremus: non quod homines odio prosequamur, sed quod improbitatem aversemur. Quandoquidem medicus etiam secat ulcus, non quod ægro sit infestus, sed quod morbum et vulnus oppugnet. Age paululum quietis hodie demus ipsis, ut a dolore possint respirare, neque frequenter icti a medicina resiliant. Ita faciunt et medici: emplastra post sectiones imponunt, ac medicamenta, tum aliquot dies elabi sinunt, dum ea excogitant, quæ dolorem possint mitigare. Hos utique nos etiam hodie imitemur, ac indulgeamus ipsis, ut ex sermone nostro utilitatem percipere valeant, ac de dogmatibus instituta disputatione sermonem ad ea quæ lecta sunt traducamus. Nam et multos querere arbitror, qua de causa dicta hæc sint a Christo: ac verisimile est eos qui adsunt hæreticos hæc verba arripere, multosque ex fratribus simplicioribus supplantare.

Lectio sine intelligentia non prodest. — Ut igitur illorum propulsemus insultus, et eos qui quæstiones proponunt, anxietate ac perturbatione liberemus, locum istum pertractantes horum verborum expositioni sic immoremur, ut reconditos quosque sensus attingamus. Non enim sufficit lectio, nisi accedat et cognitio: nam et Candaces eunuchus legebat, sed quousque præsto fuit qui doceret eum, quid illud esset quod legebat, non magnam inde utilitatem percepit (*Act.* 8. 27. sqq.). Ne igitur idem vobis contingat, ea quæ dicuntur advertite: attendite animum, et studiosam mihi mentem præbete: acris sit acie præditus oculus, attentus intellectus, anima curis sæcularibus expedita, ne in spinas, nec in petras, neque secus viam verba spargamus (*Luc.* 8. 5-8); sed secundum ac pingue quoddam arvum colentes, uberem segetem demetamus. Si enim hoc pacto sermone attentas aures præbueritis, cum leviolem nobis laborem reddetis, tum efficietis, ut facilius id, quod queritur, reperire possitis. Quid igitur lectum est? *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (*Matth.* 26. 39). Quid tandem istud est quod dicit? Nos enim oportet, ubi prius verborum sensum exposuerimus, solutionem deinde subjungere. Quid igitur dicit? Pater, si possi-

bile est, transfer a me crucem. Quid ais? ignorat sitne hoc possibile, an non possibile? Quis hoc dicat? Etsi verba ignorantis sint: nam hæc additio, *Si, dubitantis est*; verum, ut dixi, non oportet verbis adherere, sed ad sensa converti, et scopum nosse dicentis, et causam et occasionem, omnibusque collectis sensum in eis latentem indagare. Ineffabilis ergo sapientia, ille qui Patrem ita novit, ut Filium novit Pater, qui potuit hoc ignorare? Neque enim major est cognitio passionis, quam illa naturæ, quam solus ipse novit exacte. *Sicut enim novit me Pater, inquit, et ego agnosco Patrem* (*Joan.* 10. 15). Et quid dico de unigenito Dei Filio? Nam neque prophetæ videntur id ignorasse, sed manifeste novisse, multaque cum asseveratione prædixisse, oportere ut hoc fieret, atque id omnino futurum.

Mariæ integritas ac puritas. Miracula Christi in morte. Mors prophetarum futura prædicentium. — Audi sane quo pacto diversa ratione omnes crucem prænuntiant. Primus est Jacob patriarcha: siquidem ad ipsum sermonem dirigens ait: *Ex germine, fili mi, ascendisti* (*Gen.* 49. 9), germen scilicet virginem vocans, et Mariæ integritatem ac puritatem hac voce significans. Tum crucem designans dicebat: *Recubans dormiisti ut leo, et quasi catulus leonis, quis suscitabit eum* (*Ib.*)? Mortem quippe dormitionem illius et somnum appellavit, et mortem cum resurrectione copulavit, dicens: *Quis suscitabit eum?* Alius quidem nemo, sed ipse seipsum. Quapropter dicebat etiam Christus: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (*Joan.* 10. 18): et rursus, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (*Id.* 2. 19). Quid porro est illud, *Recubans dormiisti ut leo*? Sicut leo nimirum non solum dum vigilat, sed etiam dum dormit, formidabilis est: sic et Christus non ante crucem tantum, sed et in ipsa cruce, atque in ipsa morte formidabilis fuit, magnaque tum miracula edidit, dum solis cursum retro convertit, petras scidit, terram tremefecit, velum templi conscidit, uxori Pilati metum iniecit, Judam coarguit. Tum enim dixit: *Peccavi tradens sanguinem innocentem* (*Matth.* 27. 4). Atque hoc Pilati uxor indicabat, *Nihil tibi, et justo isti: multa enim passa sum per visum propter eum* (*Ib.* v. 19). Tum orbem terrarum tenebræ occuparunt, et medio die nox apparuit, tum mors contabuit, ejusque vis ac potestas destructa est: multa certe corpora sanctorum

(a) Collata cum Ms. Regio 4938, qui pauca exhibet lectionum discrimina.

ΕΙΣ ΤΟ,

[15] Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· καὶ κατὰ *Μαρκιωριστῶν καὶ Μαριχάλων*· καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἐπιπηδᾶν τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ παντὸς θελήματος προτιμᾶν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα.

α'. Βαθεῖαν τομὴν τοῖς ἀρπάζουσι καὶ πλεονεκτεῖν βουλομένοις πρῶην ἐδώκαμεν· οὐχ ἵνα πληξώμεν, ἀλλ' ἵνα διορθωθῶμεθα· οὐ τοὺς ἀνθρώπους μισοῦντες, ἀλλὰ τὴν πονηρίαν ἀποστρεφόμενοι. Ἐπεὶ καὶ ἰατρὸς τέμνει τὸ ἔλκος, οὐ τῷ νοσοῦντι σώματι πολεμῶν, ἀλλὰ τῇ νόσῳ καὶ τῷ τραύματι μαχόμενος. Φέρε δὴ, σήμερον μικρὸν ἐνδῶμεν αὐτοῖς, ὥστε αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὀδύνης ἀναπνεῦσαι, καὶ μὴ συνεχῶς πληττομένους ἀποσκορπῆσαι τῆς θεραπείας. Οὕτω καὶ ἰατροὶ ποιοῦσι· μετὰ τὰς τομὰς ἐμπλάστρους ἐπιτιθέασι καὶ φάρμακα, καὶ διαλιμπάνουσιν ἡμέρας, τὰ παραμυθούμενα τὴν ὀδύνην ἐπινοοῦντες. Τοῦτους δὴ καὶ ἡμεῖς μιμούμενοι σήμερον ἐπινοοῦντες, ὥστε καρπίωσασθαι τὴν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας διαλέξεως ὠφέλειαν, καὶ τὸν περὶ δογμάτων κινήσωμεν λόγον, εἰς τὰ ἀνεγνωσμένα τὸν λόγον ἀφιέντες. Καὶ γὰρ οἶμαι πολλοὺς διαπορεῖν, τίνας ἔνεκεν ταῦτα εἰρηται παρὰ τοῦ Χριστοῦ· εἰκὸς δὲ καὶ αἰρετικούς παρανότας ἐπιπηδῆσαι τοῖς εἰρημένοις, καὶ πολλοὺς τῶν ἀφελεστέρων ἀδελφῶν ἐντεῦθεν ὑποσκελίζειν.

Ἴν' οὖν καὶ τὴν [16] ἐκείνων ἔφοδον ἀποτείχισωμεν, καὶ τοὺς διαποροῦντας θορύβου καὶ ταραχῆς ἀπαλλάξωμεν, μεταχειρίσαντες τὸ εἰρημένον, ἐνδιατρέψωμεν τῇ λέξει, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβῶμεν τῶν νοημάτων. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωσις, ἐὰν μὴ προσῆ καὶ ἡ γνώσις. Ἐπεὶ καὶ ὁ εὐνοῦχος Κανθάκης ἀνεγίνωσκεν, ἀλλ' ἕως ὅτε παρεγένετο ὁ διδάσκων αὐτὸν τί ποτε ἦν ὃ ἀνεγίνωσκεν, οὐδὲν ἐκαρπούτο μέγα. Ἴν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς τὸ αὐτὸ πάθῃτε, προσέχετε τοῖς λεγομένοις, συντείνετε τὴν διάνοιαν, σχολάζουσάν μοι τὴν ψυχὴν παράσχετε, ὄξυδερκὲς ἔστω τὸ ὄμμα, συντεταμένη ἡ γνώμη· ἀπηλλαγμένη φροντῖδων βιωτικῶν ἡ ψυχὴ, ἵνα μὴ καταβάλλωμεν εἰς τὰς ἀκάνθας, μηδὲ εἰς τὰς πέτρας, μηδὲ παρὰ τὴν ὁδὸν τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ βαθύγειον καὶ λιπαρὴν γεωργῶντες ἀρουραν, κομῶντα τὸν ἀσταχυὸν ἀμήσωμεν. Ἐὰν γὰρ οὕτω προσέχητε τοῖς λεγομένοις, καὶ ἡμῖν κουφότερον τὸν πόνον ἐργάσεσθε, καὶ ὑμῖν εὐκολωτέραν τὴν εὐρεσιν κατασκευάσετε. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ἀνεγνωσμένον; Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἐδὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Τί ποτὲ ἐστὶν ὃ φησι; Δεῖ γὰρ τὸ εἰρημένον σαφέστερον ἐρμηνεύσαντας, οὕτως ἐπαγαγεῖν τὴν λύσιν. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησι; Πάτερ, εἰ δυνατόν, παράγαγε τὸν σταυρὸν. Τί λέγεις; ἀγνοεῖς εἴτε δυνατόν, εἴτε ἀδύνατον, τοῦτο; Καὶ εἰς ἂν τοῦτο εἴποι; Καίτοι τὰ βήματα ἀγνοοῦντός ἐστιν· ἢ γὰρ τοῦ, Εἰ, προσθήκη, ἀμφιβάλλοντός

ἐστὶν, ἀλλ', ὅπερ ἔφη, οὐ δεῖ τοῖς ῥήμασι προσέχειν, ἀλλὰ πρὸς τὰ νοήματα τρέπεσθαι, καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος εἰδέναι, καὶ τὴν αἰτίαν, καὶ τὸν καιρὸν, καὶ πάντα συναγαγόντα, οὕτω θηροῦν τὴν ἐναποκειμένην διάνοιαν. Ἡ οὖν σοφία ἡ ἀπόρρητος, ὃ τὸν Πατέρα οὕτως εἰδώς, ὡς ὁ Πατὴρ οἶδε τὸν Υἱὸν, πῶς ἂν τοῦτο ἠγνόησεν; Οὐδὲ γὰρ μαίζων αὐτῇ ἡ γνώσις ἢ περὶ τοῦ πάθους τῆς γνώσεως τῆς περὶ τῆς οὐσίας, ἦν ἀκριδῶς μόνος οἶδεν αὐτάς. Καθὼς γὰρ, φησί, *γινώσκω με ὁ Πατήρ, καθὼς γινώσκω τὸν Πατέρα*. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ; Οὐδὲ γὰρ οἱ προφῆται φαίνονται τοῦτο ἠγνοηκότες, ἀλλὰ καὶ εἰδότες σαφῶς καὶ προαναφωνοῦντες μετὰ πολλῆς τῆς πληροφορίας, ὅτι δεῖ τοῦτο γενέσθαι, καὶ ὅτι πάντως ἔσται.

Ἄκουε γοῦν πῶς διαφόρως ἅπαντες τὸν σταυρὸν ἀπαγγέλλουσι. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἰακώβ· πρὸς γὰρ αὐτὸν ἀποτεῖναι τὸν λόγον φησὶν· *Ἐκ βλαστοῦ, υἱὸς μου, ἀπέβη*· βλαστὸν τὴν Παρθένον, καὶ τὸ ἀχραντὸν τῆς Μαρίας ἐμφαίνων. Εἶτα τὸν σταυρὸν δηλῶν ἔλεγεν· *Ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος λέοντος, εἰς ἔγερσιν αὐτόν*; Τὸν γὰρ θάνατον αὐτοῦ κοίμησιν ἐκάλεσε καὶ ὕπνον, καὶ τῆς θανάτου συνῆψε τὴν ἀνάστασιν, λέγων· Τίς ἔγερσεν αὐτόν; Ἄλλος μὲν οὐδεὶς, αὐτὸς δὲ ἑαυτόν. Δι' ὃ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*· καὶ πάλιν· *Λύσατε τὸν ναὸν τούτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν*. Τί δὲ ἐστὶν, Ἄναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων; Ὅσπερ γὰρ ὁ λέων οὐκ ἐγρηγορῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ καθεύδων ἐστὶ φοβερός· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐ πρὸ τοῦ σταυροῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τελευτῇ φοβερός ἦν, καὶ τὰ μεγάλα τότε ἐργάζετο θαύματα, ἥλιον ἀποστρέφων, πέτρας τέμνων, [17] τὴν γῆν κλονῶν, τὸ καταπέτασμα σκίζων, τὴν γυναῖκα τοῦ Πιλάτου δεδιττόμενος, τὸν Ἰούδαν ἐλέγχων. Τότε γὰρ ἔλεγεν· *Ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῶον*. Καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Πιλάτου ἐδήλου· *Μηδὲν σοὶ καὶ ἐγὼ δικαίῳ τούτῳ· πολλὰ γὰρ ἐπαθοῦν κατ' ὄναρ δι' αὐτόν*. Τότε τὸ σκότος τὴν οἰκουμένην κατελάμβανε, καὶ νῦξ ἐν ἡμέρᾳ μέση ἐφαίνετο· τότε ὁ θάνατος ἐτήκετο, καὶ ἡ τυραννὶς αὐτοῦ κατελύετο· πολλὰ γοῦν

νώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη. Ταῦτα ἄνωθεν προλέγων ὁ πατριάρχης, καὶ δεικνύς ὅτι καὶ σταυρούμενος ἔσται φοβερός, Ἀναπεσὼν, φησὶν, ἐκοιμήθης ὡς λέων· καὶ οὐκ εἶπε, Κοιμηθῆσθαι, ἀλλ' Ἐκοιμήθης, διὰ τὸ πάντως ἐσόμενον. Ἔθος γὰρ τοῖς προφήταις πολλαχοῦ τὰ μέλλοντα ὡς προγεγενημένα προλέγειν. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἔστι τὰ γεγενημένα μὴ γεγενῆσθαι, οὕτως οὐδὲ τοῦτο, καίτοι μέλλου ἔν, μὴ γενέσθαι. Διὰ τοῦτο τῷ σχήματι τοῦ παρεμφερῆτος χρόνου τὰ μέλλοντα προαναφωνοῦσι, τὸ ἀδιάπτωτον αὐτῶν, καὶ πάντως ἐσόμενον διὰ τούτων ἔνδεικνύμενοι. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ τὸν σταυρὸν δηλῶν ἔλεγεν· Ὁρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου. Οὐκ εἶπεν, Ὁρύξουσιν, ἀλλ', Ὁρυξαν, Ἐξηρίθμισαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Καὶ οὐ τοῦτο λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ παρὰ τῶν στρατιωτῶν γεγονότα· Διεμερίσαστο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ χολῆν αὐτὴν ἐψώμισαν, καὶ ὄξος ἐπότισαν. Ἐδωκαν γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ βρώμα μου χολῆν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. Ἔτερος δὲ πάλιν ὅτι λόγῳ αὐτὸν ἐπαισάν φησιν· Ὁψονται, γὰρ εἰς ἃν ἐξεκέντησαν. Ὅδὲ Ἡσαίας ἐτέρως πάλιν τὸν σταυρὸν προαναφωνῶν ἔλεγεν· Ὡς πρόσθατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐπαρτίων τοῦ κείρωτος αὐτὸν ἀφωρος, οὕτως οὐκ ἀνύγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη.

β'. Σὺ δὲ μοι παρατήρει πῶς ἕκαστος τούτων, ὡς περὶ παρεμφερῶν διαλέγεται, τὸ πάντως ἐσόμενον καὶ ἀναντιβῆρῆτος ἐκδησόμενον διὰ τοῦ χρόνου τούτου δηλῶν. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ τὸ δικαστήριον τοῦτο ὑπαγράφων ἔλεγεν· Ἴνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Οὐ τὸ δικαστήριον δὲ λέγει μόνον, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὰ ἐν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ καὶ τὸν προδεδωκότα, ὅτι δημοδαίτος καὶ δημοτράπεζος ἦν· Ὁ γὰρ ἐσθλιω, φησὶν, ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περιεσμὸν. Καὶ τὴν φωνὴν δὲ οὕτω προλέγει, ἣν ἐμελλεν ἀφιέναι ἐν τῷ σταυρῷ, λέγων· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, Ἴνα τί ἐγκατέλειπες με; Καὶ τὸν τάφον πάλιν· Ἔθεντό με ἐν λάκκῳ καταστάψω, ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Καὶ τὴν ἀνάστασιν· Οὐ γὰρ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Καὶ τὴν ἀνάληψιν· Ἀνέθῃ ὁ Θεός ἐν ἀλλοιαιγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν· Ἐίτερον ὁ Κύριος ἐπὶ Κεφαλῆ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὡς ἄν ᾧ θῶ [18] τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ὁ δὲ Ἡσαίας καὶ τὴν αἰτίαν φησὶ λέγων, ὅτι Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦκει εἰς θάνατον· καὶ, ὅτι Ἐπειδὴ πάντες ὡς πρόσθατα ἐπλανήθησαν, διὰ τοῦτο σφαγιάζεται. Ἔτι καὶ τὸ κριτόρισμα ἐπάγει λέγων· Τῷ μῶλωπι

αὐτοῦ ἡμεῖς παντες ἰδόμεν, καὶ ὅτι Ἀμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν. Εἶτα οἱ μὲν προφήται καὶ τὸν σταυρὸν ἤδεισαν, καὶ τοῦ σταυροῦ τὴν αἰτίαν, καὶ τὰ ἐκ τοῦ σταυροῦ κατορθούμενα, καὶ τὸν τάφον, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἀνάβασιν, καὶ τὴν προδοσίαν, καὶ τὸ δικαστήριον, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας διεγράψαν· ὁ δὲ ἀποστολεὶς αὐτοῦς, καὶ ταῦτα κλειύσας εἶπεν, αὐτοὺς ἀγνοεῖ; Καὶ τίς ἄν ταῦτα νοῦν ἔχων εἴποι; Ὁρᾷς οὐ οὐδεὶς τοῖς ῥήμασιν ἀπλῶς προσέχειν; οὐ γὰρ θῆ τοῦτο μόνον ἔστι τὸ ἀπορον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξῆς ἀποριώτερον. Τί γὰρ φησὶ· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο; Οὐ γὰρ δὴ ἀγνοῦν μόνον εὐρεθήσεται, ἀλλὰ καὶ παραιτούμενος τὸν σταυρὸν· ὃ γὰρ λέγει τοῦτό ἐστιν· εἰ ἐγγωρεῖ, φησὶ, μὴ ἐμπέσομαι εἰς τὸν σταυρωθῆναι, μηδὲ ἀναιρεθῆναι. Καίτοι τῷ Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων τοῦτο αὐτῷ εἰπόντι, ὅτι Ἰλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, οὕτω σφόδρα ἐπιτίμησεν, ὡς εἶπεν, Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλον μου εἶ, ὅτι αὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· καίτοι γε περὶ μικροῦ μακαρίσας αὐτόν. Ἄλλ' οὕτως αὐτῷ ἄστοπον ἐδόκει εἶναι τὸ μὴ σταυρωθῆναι, ὡς ἐκείνον τὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενον, τὸν μακαρισθέντα, πῶν λαθόντα τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν, Σατανᾶν καλέσαι καὶ σκάνδαλον, καὶ αἰτίσθαι, ὡς μὴ φρονούσα τὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῷ, Ἰλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, τὸ σταυρωθῆναι. Ὁ τοίνυν τὸν μαθητὴν οὕτως ὕψισας, καὶ τοσαύτη κατ' αὐτοῦ χρησάμενος τῇ καταφορᾷ, ὡς καὶ Σατανᾶν αὐτόν καλέσαι μετὰ τοσαῦτα ἐγκώμια, ἐπειδὴ ἔλεγε, Μὴ σταυρωθῆς, πῶς αὐτὸς ἐβούλετο μὴ σταυρωθῆναι; πῶς δὲ μετὰ ταῦτα τοῦ καλοῦ ποιμένου ὑπογράφων τὴν εἰκόνα, τοῦτο ἐφῆσε μάλιστα δείγμα εἶναι τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, τὸ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν προβάτων, οὕτω λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλός τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων; Καὶ οὐδὲ μέχρη τούτου ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν· Ὁ δὲ μὴ κενὸς ποιμὴν, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀρτίσει τὰ πρόσθατα, καὶ φεύγει. εἰ τοίνυν τοῦ καλοῦ μὲν ποιμένου τὸ σφάττεσθαι, τοῦ δὲ μισθωτοῦ τὸ μὴ βούλεσθαι τοῦτο ὑπομένειν, πῶς αὐτὸς λέγων εἶναι ποιμὴν καλός, παρακαλεῖ μὴ σφαγιασθῆναι; πῶς δὲ ἔλεγεν· Ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἑμαυτοῦ; εἰ γὰρ ἀπὸ σαυτοῦ τίθης, πῶς ἕτερον παρακαλεῖς, ἵνα μὴ θῆς; πῶς δὲ αὐτόν ὁ Παῦλος θαυμάζει ταύτης ἕνεκα τῆς προφάσεως, οὕτω λέγων· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπαρχῶν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠήρησατο τὸ εἶναι Ἰσαθεῖ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσεν, μορφὴν δούλου λαθὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι ἐυρεθῆς ὡς ἄνθρωπος, ἑαυτὸν ἐταπεινώσας, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ; Αὐτὸς δὲ πάλιν οὕτω πῶς φησὶ· Διὰ τοῦτο με ἀγαπᾷ ὁ Πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὴν ψυχὴν μου τίθημι, ἵνα πάλιν λάθω αὐτήν. εἰ γὰρ οὐ βούλεται, ἀλλὰ παραίτεται καὶ παρακαλεῖ τὸν Πατέρα, πῶς διὰ τοῦτο ἀγαπάται; [19] Ἡ γὰρ ἀγάπη τῶν κατὰ γνώμην ἐστὶ. πῶς δὲ φησὶ πάλιν ὁ Παῦλος· Ἀγαπήσατε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν; Αὐτὸς δὲ πάλιν ὁ Χριστὸς μέλλων σταυροῦσθαι ἔλεγε· Πάτερ, ἐλθέ λυθεῖν ἡ ὄρα· δόξασόν σου τὸν Υἱόν, δόξαν τὸν

qui dormierant, surrexerunt. Hæc olim prædicens patriarcha, et ostendens illum etiam crucifixum formidabilem fore, dicebat: *Recubans dormisti ut leo*: nec dixit, Dormies, sed *Dormisti*, propterea quod illud omnino erat futurum. Mos enim hic est prophetarum, ut multis in locis tamquam præterita futura prædicant. Nam quemadmodum fieri nequit, ut quæ jam evenerunt, non eveniant: ita neque ut hoc, tametsi futurum est, non eveniat. Propterea nimirum per speciem temporis jam præteriti futura prænuntiant, ut hæc ratione fieri non posse significant, quin exitum habeant ac prorsus eveniant. Sic etiam David crucem designans aiebat: *Foderunt manus meas, et pedes meos (Psal. 21. 17)*. Non dixit, Fodient, sed *Foderunt*. *Diminuerunt omnia ossa mea (Ib. v. 18)*. Nec solum hæc dixit, sed etiam ea, quæ a militibus facta sunt. *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem (Ib. v. 19)*. Neque hoc solum, sed etiam quod eum felle cibaverunt, et aceto potarunt: *Dederunt enim, inquit, in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto (Psal. 68. 22)*. Alius rursus eum lancea percussum ab illis fuisse narrat: *Videbunt enim, inquit, in quem transfixerunt (Zach. 12. 10)*. Isaias autem rursus aliter crucem prænuntians dicebat: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate ejus iudicium ipsius sublatum est (Isai. 53. 7. 8)*.

2. *Mortem Christum subire non recusavit. Mirabilia crucis opera.* — Tu vero mihi observa, quo pacto unusquisque istorum tamquam de rebus præteritis verba faciat, ut ea plane futura, et sine contradictione eventura per hoc tempus ostendat. Ita quoque David hoc iudicium describens aiebat: *Quare frenuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus (Psal. 2. 1. 2)*. Neque vero iudicium tantum et crucem, quæque in cruce contigerunt, commemorat, sed cum quoque qui tradidit, quod nimirum contubernalis, et ejusdem particeps mensæ fuerit. *Qui enim edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem (Psal. 40. 10)*. Vocem quoque sic effert, quam emissurus erat in cruce: *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti (Psal. 21. 2)*? Tum sepulcrum rursus: *Posuerunt me in lacu infimo, in tenebris et in umbra mortis (Psal. 87. 6)*. Et resurrectionem: *Non enim dereliques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 15. 10)*. Et ascensionem: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in roce tubæ (Psal. 46. 6)*. Item sedem a dextris: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. 109. 1)*. Isaias vero causam etiam expressit dicens: *Quoniam ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem (Isai. 53. 8)*, et quod, *Quoniam omnes sicut oves erraverunt, idcirco mactatur (Ibid. v. 6. 7)*. Tum adjecit, quid ex eo boni consequutum sit, dicens, *Libare ejus nos omnes sanavit sanis (Ib. v. 5)*, et quod, *Pec-*

cata multorum tulit (Isai. 53. 12). Ergone propheta quidem crucem noverant, et crucis causam, quæque propter crucem commoda obvenerunt, et sepulcrum, et resurrectionem, et ascensionem, et prodicionem, et iudicium, et omnia exacte descriperunt: qui vero misit eos, et hæc illis dicenda mandavit, ipse ignorat? Quis unquam prudens hoc dixerit? Vides non esse verba tantum temere spectanda? non enim hoc solum est dubium, sed et majorem id, quod sequitur, dubitandi occasionem offert. Quid enim ait? *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Non enim solum ignorasse reperietur, sed etiam crucem recusasse. Hæc namque verborum istorum est sententia: Si licet, inquit, ne subeam crucem, neve interficiar: tametsi Petrum apostolorum principem hoc ipsi dicentem, *Propitius tibi esto, Domine: non erit tibi hoc*, adeo vehementer increpavit, ut diceret: *Vade post me, satana, scandalum mihi ex: quia non sapis ea, quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum (Matth. 16. 22. 23)*: idque cum beatum illum paula ante prædicasset. Verum adeo videbatur absurdum esse non crucifigi, ut illum, qui a Patre revelationem acceperat, qui beatus dictus fuerat, cui caelorum claves traditæ fuerant, satanam appellaret, et scandalum, ac tamquam ea quæ Dei sunt, minime sapientem accusaret, propterea quod dixerat, *Propitius tibi esto, Domine: non erit tibi hoc*, ut crucifigaris. Ergo qui discipulum contumeliis affecit, adeoque graviter in illum invectus est, ut et satanam post tantas laudes appellaret, quia dixerat, Ne crucifigaris: quo pacto nolebat ipse crucifigi? Quomodo vero postea boni pastori depingens imaginem, hoc præcipue virtutis ejus indicium esse dixit, ut pro suis ovibus occidatur, ita dicens: *Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam ponit pro ovibus (Joan. 10. 11)*? Neque vero hic substitit, sed adjecit: *Mercenarius autem, et qui non est pastor, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit (Ib. v. 12)*. Si ergo boni pastoris est occidi, mercenarii vero nolle hoc pati, quomodo ille, qui se bonum pastorem profitetur, occidi recusat? quomodo autem dicebat, *Ego pono animam meam a me ipso (Ib. v. 18)*? Nam si a teipso ponis, qui sit, ut alterum roges, ne ponas? quomodo item hac occasione laudat eum Paulus, in hæc verba: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinavit semetipsum formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2. 6 - 8)*? Ipse vero rursus sic dicit: *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam (Joan. 10. 17)*. Si enim non vult, sed recusat, et Patrem orat, quomodo propterea diligitur a Patre? Caritas enim est eorum, quæ ex animi sententia fiunt. Quomodo autem rursus ait Paulus: *Diligite invicem, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis (Eph. 5. 2)*? Christus ipse rursus, cum esset crucifigendus, dicebat, *Pater, venit hora; glorifica Filium tuum (Joan. 17. 1)*: gloriam vocans crucem. Et quomodo

hic recusat, illic urget? Gloriam enim esse crucem, audi quomodo testetur evangelista, dicens: *Nondum enim erat datus Spiritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus* (Id. 7. 39). Horum autem verborum hæc est sententia: Nondum erat data gratia, quia nondum restinctum erat Dei erga homines odium; quod nondum Christus ad crucem processisset. Crux enim Dei in homines odium restinxit, Deum cum hominibus reconciliavit, terram caelum effecit, homines cum angelis miscuit, mortis arcem munitissimam diruit, diaboli vires enervavit, peccati virtutem delevit, terram ab errore liberavit, veritatem reduxit, dæmones expulit, templa destruxit, altaria subvertit, nidorem sustulit sacrificiorum, virtutem inseruit, Ecclesias fundavit. Crux Patris voluntas, Filii gloria, Spiritus sancti exsultatio, Pauli gloriatio: *Mihi enim absit, inquit, gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (Gal. 6. 14). Crux sole clarior, radiis splendidior: cum enim ille obscuratur, tum ista fulget; tum vero sol obscuratur, non quod e medio tollatur, sed quod crucis splendore superetur. Crux nostrum chirographum laceravit, mortis carcerem inutilem reddidit, crux divinæ caritatis indicium. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipsum non pereat* (Joan. 3. 16). Et rursus Paulus, *Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus* (Rom. 5. 10). Crux murus inexpugnabilis, scutum invictum, securitas divitum, pauperum opulentia, eorum quibus indixit parantur propugnaculum, eorum, qui bello vexantur, armatura, perturbationum destructio, virtutis fundatio, signum admirabile ac stupendum. *Generatio enim hæc signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ* (Matth. 12. 39). Itemque Paulus, *Quandoquidem Judæi signa petunt, et Græci sapientiam querunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum* (1. Cor. 1. 22). Crux paradisi reseravit (a), latronem introduxit, genus humanum, quod peritum erat, ac ne terra quidem dignum, in regnum caelorum deduxit. Tanta nobis beneficio crucis bona obvenerunt, et obvenerunt, et non vult crucifigi? Quis hoc, quæso, dixerit? Sin autem volebat, quis eum coquebat? quis ei vim inferebat? Ut quid autem et prophetas præmisit annuntiantes fore, ut crucifigeretur, si crucifigendus non erat, neque hoc pati volebat? ut quid autem et calicem crucem vocat, si utique crucifigi volebat? hoc enim est ostendentis, quanto hujus rei desiderio teneretur. Quemadmodum enim sitientibus calix suavis est, sic et ipsi crucifigi; quam ob rem etiam dicebat, *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 15): non quod hoc temere diceret, sed ob hanc causam, eo quod post vesperam subito cruce esset.

3. *Contra Anomæos et Arianos agit. Una voluntas Patris et Filii. Doctrina de Incarnatione Christi.* — Is ergo qui etiam gloriam rem istam appellat, et discipulum increpat, eo quod ipsum prohibeat, et bonum pastorem ex hoc se ostendit, quod pro ovibus suis occida-

(a) Hic locus citatur in Concilio sexto œcumenico.

tur, seque desiderio desiderare hanc rem dicit, et ad hoc sponte venit, quomodo rogat, ut hoc non fiat? Quod si volebat, num difficile fuit ad hoc venientes prohibere? Nunc autem vides, eum ad hanc rem etiam accurrere. Certe cum in ipsum irruerent dixit, *Quem queritis?* At illi dicunt, *Jesum.* Et ait illis, *Ecce ego sum; et abierunt retrorsum, ac ceciderunt in terram* (Joan. 18. 6). Cum igitur eos prius excæcasset, seque aufugere potuisset ostendisset, tum se ipsum tradidit, ut intelligas eum non necessitate, neque vi, neque per tyrannidem irruentium hoc sustinuisse nolentem, sed ultro ac volentem et eligentem, ac multo ante sic dispensantem. Idcirco prophete præmittiebantur, et patriarchæ prædicebant, et crux verbis simul ac rebus præfigurabatur. Siquidem Isaaci maectatio crucem nobis designabat, unde et dicebat: *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est* (Id. 8. 56). Ergo patriarcha quidem gavisus est, cum imaginem crucis videret, ipse vero rem ipsam recusat? Et vero Moyses sic Amalec superavit, quia figuram crucis ostendit: et sexcenta ejusmodi in veteri Testamento leguntur accidisse, quæ crucem præfigurabant. Ut quid igitur ita fiebant, si is qui crucem erat subiturus, hoc fieri volebat? Id vero quod sequitur, adhuc est explicatu difficilium. Cum enim dixisset, *Transeat a me calix iste*, addidit: *Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. 26. 39). Ex hoc enim, prout verba sonant, duæ voluntates sibi invicem contrariæ demonstrantur: siquidem Pater eum vult crucifigi, at ipse non vult: tametsi ubique videmus eadem ipsum cum Patre velle, atque eadem eligere. Quando enim dicit, *Da eis, ut quemadmodum ego et tu unum sumus, et ipsi in nobis unum sint* (Joan. 17. 11), nihil aliud dicit, nisi unam esse Patris et Filii voluntatem. Et quando dicit, *Verba quæ ego loquor, non ego loquor: Pater autem in me manens ipse facit hæc opera* (Id. 14. 10), istud ipsum ostenditur. Cum ergo dicit, *A me ipso non loquor, et a me ipso non veni* (Id. 7. 28), et, *A me ipso non possum quidquam facere* (Id. 5. 30), non hoc dicit, ut ostendat se vel loquendi vel faciendi esse potestate privatum, absit; sed exacte volens ostendere concordem suam esse cum Patre sententiam tam in verbis, quam in rebus; et in omnibus dispensationibus unam eandemque esse, sicut jam sæpe demonstravimus. Illud enim, *A me ipso non loquor* (Id. 14. 10), non potestatis privatio, sed consensus est probatio. Qui fit igitur, ut hic dicat, *Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. 26. 39)? Forsitan in multam anxietatem vos conjecimus, sed attendite animum: licet enim prolixior fuerit sermo noster, vigere tamen atque adolescere vestrorum alacritatem animorum probe novi: nam ad ipsam questionis solutionem nostra deinceps festinat oratio. Quam igitur ob causam ita dictum est? Diligenter advertite. Difficulus admodum admittebatur sermo incarnationis. Siquidem excellens ejus illa clementia et attemperationis ejus magnitudo res erant admiratione dignissimæ, multaque præparatione, ut reciperentur,

σταυρὸν καλῶν· καὶ πῶς ἐνταῦθα μὲν παραιτεῖται, ἐκεῖ δὲ καὶ κατεπείγεται; Ὅτι γὰρ δόξα ὁ σταυρὸς, ἄκουσον τί φησιν ὁ εὐαγγελιστῆς· *Οὐδέπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἄγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔδοξάσθη*. Ὁ δὲ λέγει, ταῦτό ἐστιν· Οὐδέπω ἦν δοθεῖσα ἡ χάρις, ἐπειδὴ ἡ ἔχθρα ἢ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οὐδέπω ἦν καταλυθεῖσα, τῷ μηδέπω τὸν σταυρὸν προκεχωρηκέναί. Ὁ γὰρ σταυρὸς τὴν ἔχθραν τοῦ Θεοῦ κατέλυσε τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τὰς καταλλαγὰς ἐκόμισε, τὴν γῆν οὐρανὴν ἐποίησε, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς ἀγγέλοις ἀνέμιξε, τοῦ θανάτου τὴν ἀκρίβειαν κατήγαγε, τοῦ διαδόλου τὴν ἰσχὺν ἐξενεύρωσε, τῆς ἀμαρτίας τὴν δύναμιν ἠφάνισε, τὴν γῆν τῆς πλάνης ἀπήλλαξε, τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγε, τοὺς δαίμονας ἀπήλασε, ναοὺς καθεῖλε, βιωμοὺς ἀνέτρεψε, κνίσσαν ἠφάνισε, τὴν ἀρετὴν κατερύττεισε, τὰς Ἐκκλησίας ἐβρίζωσε. Σταυρὸς, τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, ἡ τοῦ Υἱοῦ δόξα, τὸ τοῦ Πνεύματος ἀγαλλίαμα, τὸ τοῦ Παύλου καύχημα· *Ἐμοὶ γὰρ, φησὶ, μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Σταυρὸς ὁ τοῦ ἡλίου φανερότερος, ὁ τῆς ἀκτίως φαιδρότερος· ὅταν γὰρ ἐκείνος σκοτίζεται, τότε οὗτος λάμπει· σκοτίζεται δὲ ὁ ἥλιος τότε οὐκ ἀφανίζομενος, ἀλλὰ νικῶμενος τῇ τοῦ σταυροῦ φαιδρότητι. Σταυρὸς τὸ χειρόγραφον ἡμῶν διέβρῆξε, τοῦ θανάτου τὸ δεσμωτήριον ἀχρηστον ἐποίησε, σταυρὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης ἡ ἀπόδειξις. *Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται*. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· *Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ*. Σταυρὸς τὸ τεῖχος· τὸ ἀρραγές, τὸ ὄπλον τὸ ἀχειρωτόν, τῶν πλουτούντων ἡ ἀσφάλεια, τῶν πενήτων ἡ εὐπορία, τῶν ἐπιβουλευομένων τὸ τεῖχος, τῶν πολεμουμένων τὸ ὄπλον, τῶν παθῶν ἡ ἀναίρεσις, τῆς ἀρετῆς ἡ κτήσις, τὸ σημεῖον τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον. *Σημεῖον γὰρ ἐπιζητεῖ ἡ γενεὰ αὕτη· καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωῶν*. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· *Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἑλλήνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἔσταυρωμένον*. Σταυρὸς παράδεισον ἠνέωξε, ληστὴν εἰσήγαγε, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀπόλλυσθαι μέλλον καὶ οὐδὲ τῆς γῆς ἄξιον πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν χειραγωγῆσε. Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ γέγονε καὶ γίνεται, καὶ οὐ βούλεται σταυρωθῆναι, εἰπέ μοι; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Εἰ δὲ μὴ ἐβούλετο, τίς αὐτὸν ἠνάγκαζε; τίς ἐδίδαξαστο; τί δὲ καὶ προσέπεμψε προφήτης ἀπαγγέλλοντας, ὅτι σταυρωθήσεται, μὴ μέλλων σταυροῦσθαι, μηδὲ βουλόμενος τοῦτο ὑπομείναι; Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ποτῆριον καλεῖ τὸν σταυρὸν, εἰ γε μὴ ἐβούλετο σταυρωθῆναι; Τοῦτο γὰρ ἐνδεικνυμένον ἐστὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν ἔχει περὶ τὸ πρᾶγμα. Ὅσπερ γὰρ τοῖς διψῶσι τὸ ποτῆριον ἡδύ, οὕτω καὶ αὐτῷ τὸ σταυρωθῆναι· δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· [20] *Ἐπιθυμία ἐπεθυμῶν τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, οὐκ ἀπλῶς εἰπὼν τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐσπέραν ὁ σταυρὸς αὐτὸν διεδέχτο*.

γ'. Ὁ τοίνυν καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα καλῶν, καὶ τῷ μαθητῇ ἐπιτιμῶν, ὅτι διεκώλυεν αὐτὸν, καὶ τὸν καλὸν ποιμένα ἐντεῦθεν δεικνύς ἀπὸ τοῦ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ ἐπιθυμῆξ ἐπιθυμῆν λέγων

τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐκὼν ἐπὶ τοῦτο ἐρχόμενος, πῶς παρακαλεῖ μὴ γενέσθαι τοῦτο; Εἰ δὲ μὴ ἐβούλετο, τί δύσκολον ἦν διακωλύσαι τοὺς ἐρχομένους ἐπὶ τοῦτο; Νῦν δὲ καὶ ὁρᾷ αὐτὸν ἐπιτρέχοντα τῷ πράγματι. Ὅτε γοῦν ἐπῆλθον αὐτῷ, λέγει· *Τίνα ζητεῖτε; Οἱ δὲ λέγουσιν· Ἰησοῦν*. Καὶ λέγει αὐτοῖς· *Ἰδοὶ, ἐγὼ εἰμι· καὶ ἀπήλθον· εἰς τὰ ἄνω καὶ ἔπεισον χαίρει*. Οὕτω πηρώσας αὐτοὺς πρότερον καὶ δειξας, ὅτι ἡδύνατο διαφυγεῖν, τότε ἐξέδωκεν ἑαυτὸν, ἵνα μάθης ὅτι οὐκ ἀνάγκη, οὐδὲ βία, οὐδὲ τῇ τυραννίδι τῶν ἐπελθόντων ἄκων τοῦτο ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἐκὼν, καὶ προαιρούμενος καὶ βουλόμενος, καὶ ἐκ πολλοῦ ταῦτα οικονομῶν. Διὰ τοῦτο καὶ προφήται προσημύοντο, καὶ πατριάρχαι προύλεγον, καὶ διὰ ῥημάτων καὶ διὰ πραγμάτων ὁ σταυρὸς προδιετυπούτο. Καὶ γὰρ τοῦ Ἰσαάκ ἡ σφαγὴ τὸν σταυρὸν ἐδήλου ἡμῖν· δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· *Ἀβραάμ, ὁ πατὴρ ὑμῶν, ἠγαλλιάσασθε, ἵνα ἴδῃ τὴν δύξαν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη*. Εἶτα ὁ μὲν πατριάρχης ἐχάρη βλέπων τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ, αὐτὸς δὲ παραιτεῖται τὸ πρᾶγμα; Καὶ Μωϋσῆς δὲ οὕτω τοῦ Ἀμαλῆκ περιεγένετο, ἐπειδὴ τὸν τύπον ἐπεδείκνυτο τοῦ σταυροῦ· καὶ μυρία ἂν ἴδοι τις ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τὸν σταυρὸν προδιαγράφοντα. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὕτως ἐγένετο, εἰ γε ὁ σταυροῦσθαι μέλλων οὐκ ἐβούλετο τοῦτο γίνεσθαι; Καὶ τὸ μετὰ τοῦτο δὲ ἐτι ἀπορώτερον. Εἰπὼν γὰρ, *Παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτῆριον τοῦτο, ἐπήγαγε, Πλήν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*. Ἐντεῦθεν γὰρ, ὅσον κατὰ τὴν ῥῆσιν, δύο θελήματα ἐναντία ἀλλήλοις εὐρίσκειμεν, εἰ γε ὁ μὲν Πατὴρ βούλεται αὐτὸν σταυρωθῆναι, αὐτὸς δὲ οὐ βούλεται. Καίτοι γε πανταχοῦ ὁρῶμεν αὐτὸν τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ βουλόμενον, τὰ αὐτὰ προαιρούμενον. Καὶ γὰρ ὅταν λέγη, *Δός αὐτοῖς, καθὼς ἐγὼ καὶ σύ ἐν ἑσμεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἔνωσιν*, οὐδὲν ἄλλο λέγει, εἰ μὴ τὸ μίαν εἶναι γνώμην Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ ὅταν λέγη, *Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐ λαλῶ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα ταῦτα*, τοῦτο ἐνδεικνύται. Καὶ ὅταν λέγη, *Ἄπ' ἐμουτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, καὶ οὐ δύναμαι ἀπ' ἐμουτοῦ ποιεῖν οὐδὲν*, οὐ τοῦτο δηλῶν λέγει, ὅτι ἐξουσίας ἀπεστέρηται ἢ τοῦ λαλεῖν ἢ τοῦ ποιεῖν, (ἀπαγε!) ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας ζητεῖται βουλόμενος σύμφωνον αὐτοῦ τὴν γνώμην, καὶ τὴν ἐν ῥήμασι, καὶ τὴν ἐν πράγμασι, καὶ τὴν ἐν πάσις οικονομίαις πρὸς τὸν Πατέρα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὖσαν, καθὼς καὶ ἤδη πολλάκις ἀπεδείξαμεν. Τὸ γὰρ, *Ἄπ' ἐμουτοῦ οὐ λαλῶ*, οὐκ ἐξουσίας ἀναίρεσις, ἀλλὰ συμφωνίας ἐστὶν ἀπόδειξις. Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησὶ, *Πλήν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*; Τάχα εἰς πολὺν ὑμᾶς ἀγῶνα ἐνεβάλομεν, ἀλλὰ διανόηστε· εἰ γὰρ καὶ πολλὰ τὰ εἰρημένα, [21] ἀλλ' εὖ εἶδα ὅτι νεάζει ὑμῶν ἡ προθυμία· πρὸς γὰρ αὐτὴν λοιπὸν τὴν λύσιν ὁ λόγος ἐπέιγεται. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὕτως εἴρηται; Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Πολὺ δυσπαράδεκτος ἦν ὁ τῆς σαρκώσεως λόγος. Ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ, καὶ τὸ μέγεθος τῆς συγκαταβάσεως τοῦτο φρικτῆς ἔγμε, καὶ πολλῆς ἐδέετο κατα-

^a Neg. ἀλλήλοις δεικνύται, εἰ γε.

σκειῆς, ὥστε παραδεχθῆναι. Ἐνόησον γὰρ ἤλικον ἦν ἀκούσαι καὶ μαθεῖν, ὅτι ὁ Θεός, ὁ δόξος, ὁ ἀκατάληπτος, ὁ ἀφθαρτος, ὁ ἀπρινοῦτος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀκατάληπτος, *Ὁὐ ἐν τῇ χειρὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπιζῶν αὐτά, οὐ τὴν ῥοπήν τῆς συγκαταβάσεως οὐδὲ τὰ Χερουβιμ ἐνεγκεῖν ἠδυνήθησαν, ἀλλὰ τὰς ὕψεις ἀπέκρυπτον τῇ προβολῇ τῶν πτερόων· οὗτος ὁ πάντα νοῦν ὑπερβαίνων, καὶ πάντα λογισμὸν νικῶν, παραδραμῶν ἀγγέλους ἀρχαγγέλους, πάσας τὰς ἄνω νοερὰς δυνάμεις, κατεδέξατο γενέσθαι ἄνθρωπος, καὶ σάρκα τὴν ἀπὸ γῆς καὶ πηλοῦ πλασθεῖσαν ἀναλαβεῖν, καὶ εἰς μήτραν ἐλθεῖν παρθενικῆν, καὶ ἐναναμνηθῆναι κυοφορηθῆναι χρόνον, καὶ γαλακτοτροφῆθῆναι, καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάντα παθεῖν. Ἐπεὶ οὖν οὕτω παράδοξον ἦν τὸ μέλλον εἰσεῖσθαι, ὡς καὶ γενόμενον παρὰ πολλοῖς ἀπιστεῖσθαι, πρῶτον προφήτας προπέμπει, τοῦτο αὐτὸ ἀπαγγέλλοντας. Καὶ γὰρ ὁ τὴν πατριάρχης αὐτὸ προανεφώνει λέγων, *Ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέθης· ἀναπαισῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων· ἔτι Ἡσαίας λέγων, Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ· καὶ ἕτερος (sic) πάλιν, *Εἶδομεν αὐτὸν ὡς παιδίον, ὡς εἶπεν ἐν τῇ διψύσῃ. Γῆν δὲ διψύσαν τὴν μήτραν λέγει τὴν παρθενικῆν, διὰ τὸ μὴ δέξασθαι σπέρμα ἀνθρώπου, μηδὲ συνουσίας ἀπολαῦσαι, ἀλλὰ χωρὶς γάμων αὐτὸν τεκεῖν. Καὶ πάλιν, *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· καὶ πάλιν, *Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται. Ὁ δὲ Βαρούχ ὁ ἐν Ἱερουζαλήμ φησὶν· *Ὁὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξέυρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναρσενόσθη. Καὶ ὁ Δαυὶδ τὴν ἑσαρκίαν αὐτοῦ παρουσίαν δηλῶν ἔλεγε· *Καταβήσεται εἰς ὑπέρος ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγῶν ἡ σταδύουσα ἐπὶ τὴν γῆν, ὅτι ἀφορητὴ καὶ ἀταράχως εἰς τὴν μήτραν εἰσελήλυθε τὴν παρθενικῆν.*******

δ'. Ἄλλ' οὐκ ἤρκεσε ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ παραγενόμενος, ἵνα μὴ νομισθῇ φαντασία τὸ γενόμενον, οὐ τῆ ὕψι μόνον πιστοῦται τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ χρόνῳ πολλῷ, καὶ τῷ διὰ πάντων ἐλθεῖν τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἰς ἄνθρωπον εἰσέρχεται ἀπηρτισμένον καὶ πεπληρωμένον, ἀλλ' εἰς μήτραν παρθενικῆν, ὥστε καὶ κυοφορήσεως καὶ τόκων ἀνασχέσθαι, καὶ γαλακτοτροφίας, καὶ ἀυξήσεως, καὶ τῷ μήκει τοῦ χρόνου καὶ τῇ διαφορᾷ τῶν ἡλικιῶν ἀπαῶν πιστώσασθαι τὸ γενόμενον. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσταται τὰ τῆς ἀποδείξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ [22] περιφύρων τὴν σάρκα, ἀφήσιν αὐτὴν τὰ τῆς φύσεως ἐλαττώματα ὑπομείναι, καὶ πεινῆσαι καὶ διψῆσαι καὶ καθυδῆσαι καὶ κοπιᾶσαι· τέλος καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἀφήσιν αὐτὴν τὰ τῆς σαρκὸς παθεῖν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ κρουνοὶ κατεφέροντο ἰδρώτων ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἀγγελὸς ἠύρισκετο αὐτὴν διακρατῶν, καὶ λυπεῖται καὶ ἀδημονεῖ· καὶ γὰρ πρὶν ἢ ταῦτα εἰπεῖν, φησὶν· *Ἡ ψυχὴ μου τετράρακται, καὶ περίλυπος ἔστιν ἕως θανάτου. Εἰ οὖν τούτων ἀπάντων γενομένων τὸ πονηρὸν τοῦ διαδόλου στόμα ἐκ Μορριωνοῦ τοῦ Ποντικῆοῦ καὶ Οὐαλεντίνου, καὶ Μανιχαίου τοῦ*

* Reg. ὁ ἀόρατος, et infra ἀόρατος deest.

Πέρσου, καὶ ἑτέρων πλειόνων αἰρέσεων ἐπεχείρησεν ἀνατρέψαι τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας λόγον, καὶ ἤχησε σατανικῆν τινα ἤχην λέγων, ὅτι οὐδὲ ἐσαρκώθη, οὐδὲ σάρκα περιέβαλετο, ἀλλὰ δόκησις τοῦτο ἦν καὶ φαντασία, καὶ σκηνὴ καὶ ὑπόκρισις, καίτοι τῶν παθῶν βιώντων, τοῦ θανάτου, τοῦ τάφου, τῆς πείνης· εἰ μὴδὲν τούτων ἐγεγόνει, πῶς οὐ πολλῷ πλέον ὁ διάβολος τὰ πονηρὰ ταῦτα ἀνέσπειρε τῆς ἀσεβείας δόγματα; Διὰ τοι τοῦτο, ὡς περ ἐπέφηνεν, ὡς περ ἔκαθεύδησεν, ὡς περ ἐκοπίασεν, ὡς περ ἔφαγεν, ὡς περ ἐπιεν, οὕτω καὶ θάνατον παραιτεῖται, τὸ ἀνθρώπινον ἐνδεικνύμενος, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως τὴν οὐκ ἀνεχομένην ἀπαθῶς ἀποβράγῃναι τῆς παρούσης ζωῆς. Εἰ γὰρ μὴδὲν τούτων εἰρήκει, εἶχεν ἂν εἰπεῖν, ὅτι εἰ ἄνθρωπος ἦν, ἔδει αὐτὸν παθεῖν τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Τὸ μέλλοντα σταυροῦσθαι, καὶ δειλῆν καὶ ἀγωνιᾶν, καὶ μὴ ἀπαθῶς ἀποβράγῃναι τῆς παρούσης ζωῆς· τῆ φύσει γὰρ ἔγκριται τὸ φιλετρῶν τὸ περὶ τὰ παρόντα· διὰ τοι τοῦτο δεῖξαι βουλόμενος ἀληθῆ τῆς σαρκὸς τὴν περιβολὴν, καὶ τὴν οἰκονομίαν πιστώσασθαι, μετὰ πολλῆς τῆς ἀποδείξεως τὰ πάθη γυμνὰ προτίθησιν. Εἰς μὲν οὖν λόγους αὐτός· ἐστὶ δὲ καὶ ἕτερος τούτου οὐκ ἐλάττων. Τίς δὲ οὗτος; Παραγενόμενος ὁ Χριστὸς, πᾶσαν ἀρετὴν παιδεύσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐβούλετο· ὁ δὲ παιδεύων οὐ λόγῳ μόνον διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ· αὐτὴ γὰρ ἡ ἀρίστη διδασκαλία ἐστὶ τοῦ διδασκοντος. Ἐπεὶ καὶ κυβερνήτης παρακαθίζων τὸν μαθητὴν, δείκνυσι μὲν αὐτῷ πῶς κατέχει τοὺς ὄφθαλμοὺς, προστίθησι δὲ καὶ λόγον τῷ ἔργῳ, καὶ οὐτε λέγει μόνον, οὐτε ἐργάζεται μόνον· ὁμοίως καὶ οἰκοδόμος παραστήσας τὸν μέλλοντα παρ' αὐτοῦ μαθάνειν πῶς τοῖχος ὑψαίνεται· δείκνυσι μὲν αὐτῷ διὰ τοῦ ἔργου, δείκνυσι δὲ αὐτῷ καὶ διὰ τοῦ λόγου· ὡσαύτως καὶ ὑψάντης, καὶ ποιικιλῆς, καὶ χρυσόχοος, καὶ χαλκοτύπος, καὶ πᾶσα τέχνη διὰ λόγων τε καὶ ἔργων ἔχει τὸν διδάσκοντα. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς παρεγένετο παιδεύσαι ἡμᾶς πᾶσαν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο καὶ λέγει τὰ πρακτεῖα, καὶ ποιεῖ. Ὁ γὰρ ποιήσας, φησὶ, καὶ διδάξας, οὗτος μέγιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Σκόπει δὲ· ἐκέλευσεν εἶναι ταπεινοφρονος καὶ πραεῖς, καὶ ἐδίδαξε διὰ τῶν ῥημάτων. Ὅρα πῶς αὐτὰ παιδεύει καὶ διὰ τῶν πραγμάτων. Εἰπὼν γὰρ, *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, μακάριοι οἱ πραεῖς*, δείκνυσι πῶς αὐτὰ δεῖ κατορθοῦν. Πῶς οὖν ἐδίδαξε; [23] Λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτὸν, καὶ ἐνίψε τὴν μαθητῶν τοὺς πόδας. Τί ταύτης ἴσον τῆς ταπεινοφροσύνης; Οὐκ εἶτι γὰρ διὰ τῶν λόγων μόνον ταύτην παιδεύει, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων. Ἠάλιν τὴν πραότητα καὶ τὴν ἀνεξικακίαν διδάσκει διὰ τῶν ἔργων. Πῶς; Ἐβράπισθη παρὰ τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως, καὶ φησὶν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;* Ἐκέλευσεν εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν· πάλιν καὶ ταῦτα διὰ τῶν ἔργων παιδεύει· ἀναβὰς γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ λέγει· *Πάτερ, ἄφεσ αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσι.* Ὅσπερ οὖν ἐκέλευσεν εὐχεσθαι, οὕτω καὶ αὐτὸς εὐχεται, σὲ παιδεύων εὐχεσθαι οὐκ αὐτὸς ἀπο-

indigebant. Cogita namque quale illud fuerit audire ac discere Deum ineffabilem, incorruptibilem, qui neque percipi mente potest, nec oculis cerni, nec ullo modo comprehendi, *Cujus in manu sunt fines terræ (Psal. 94. 4), Qui respicit terram, et eam tremefacit, qui tangit montes, et fumigant (Psal. 103. 32),* cujus attemperationis momentum nec ipsa Cherubim ferre potuerunt, sed oppansis alis, facies occularunt; hunc qui mentem omnem exsuperat, omnemque vincit cogitationem, prætermisissis angelis, archangelis omnibusque cælestibus ac spiritualibus illis virtutibus, hominem fieri dignatum esse, carnemque de terra et luto formatam assumpsisse, atque in virgineum venisse uterum, et novem mensium spatio in ventre fuisse gestatum, lacte nutritum, et humana cuncta tolerasse. Quoniam igitur adeo fuit mirabile quod futurum erat, ut etiam dum fieret a multis minime crederetur, primum quidem prophetas ad hoc ipsum annuntiandum præmisit, atque hoc ipsum patriarcha prædicebat his verbis utens: *De germine ascendisti, fili mi; recubans dormisti ut leo (Gen. 49. 9).* Hesaias autem: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel (Hesai. 7. 14).* Et alibi rursus: *Vidimus eum infantem, tanquam radicem in terra sitiienti (Hesai. 53. 2).* Terram vero sitientem uterum dicit virgineum, eo quod hominis semen non suscepit, neque coitum sit expertus, sed absque conjugio illum pepererit. Et rursus, *Puer natus est nobis, filius et datus est nobis (Hesai. 9. 6),* et, *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Hesai. 11. 1).* Et Baruch apud Jeremiam: *Hic Deus noster, non æstimabitur alius præter eum. Invenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris vians est, et cum hominibus conversatus est (Bar. 3. 36-38).* David etiam adventum ejus in carne prædicans ait: *Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillidium stillans super terram (Psal. 71. 6),* quoniam absque strepitu in virgineum uterum venit.

4. *Marcion, Valentinus, et Manichæus Incarnationis oppugnatores refelluntur; altera ratio cur passiones et affectus Christus in se suscepit.* — At non suffecerunt hæc solummodo (a), sed et cum advenisset, ne putaretur esse phantasina quod flebat, non aspectu solo rem credibilem reddit, verumetiam multo tempore, quodque per humana cuncta transiverit. Neque enim quoquo modo in hominem perfectum atque completum venit, sed in uterum virginis: sic ut etiam in vulva gestaretur, et partum sustineret, et lactis alimentum, et incrementum, ac per temporis prolixitatem, omniumque diversitatem astatum, quod gerebatur credibile redderet. Quin ne hac quidem probatione contentus fuit, sed et carnem circumferens, eam naturæ perpeti detrimenta permittit, et esurire et sitire et dormire et fatigari: postremo etiam ad crucem veniens sinit eam quæ carnis sunt pati. Propterea namque et guttæ sudoris ex illa cadebant, et angelus

eam confortasse reperitur, et tristatur, et mœstus est. Prius enim, quam hæc diceret, ait: *Anima mea turbata est, et tristis est usque ad mortem (Math. 26. 38).* Si enim his omnibus gestis, malignum os diaboli per Marcionem Ponticum, et Valentinum, et Manichæum Persam, et alios plures hæresum auctores sermonem de dispensatione (a) potuit, quantum in ipsis erat, subvertere, et satanicam vocem emisit, ut diceret, eum neque incarnatum esse, neque carnem induisse, sed speciem id quamdam fuisse, phantasma, simulationem ac mimum: tametsi passiones, et mors, et sepulcrum, et fames reclamarent: si nihil horum contigisset, nonne multo amplius diabolus hæc impietatis pessima dogmata disseminasset? Quamobrem sicut esurivit, sicut fatigatus est, sicut dormivit, sicut manducavit, sicut bibit, sic et mortem recusat, id quod est humanum ostendens, et infirmitatem naturæ, quæ avelli se a præsentī vita sine dolore non patitur. Nam si nihil horum dixisset, potuisset dicere: Si homo erat, oportebat eum pati quæ hominis sunt. Quænam autem illa sunt? Ut nimirum qui crucifigendus erat, formidaret et anxius esset, nec sine dolore a præsentī vita avelleretur; siquidem insitus est naturæ amor præsentium: propterea cum verum esse carnis indumentum vellet ostendere, ac dispensationem credibilem reddere, multa cum demonstratione passiones ipsas nudas proposuit. Et hæc quidem una est ratio: sed et altera quædam est nihilo ista minor. Hæc quænam est? Adveniens Christus omnem virtutem homines docere volebat: at is qui docet non verbo solum sed etiam opere instruit: hæc quippe doctoris optima est doctrina. Quandoquidem gubernator quoque dum discipulum collocat, quo pacto clavum tractet, ostendit, et simul operi verbum adjungit, et neque loquitur tantummodo, neque tantummodo operatur: pari ratione cum medium adducit eum, quem ad exstruendum murum instructurus est architectus, docet illum opere, docet et verbo: similiter et textor et phrygio et auri fusor, et faber ærarius et omnis artifex, cum verbis docet, tum operibus. Quando igitur et ipse nos ad omnem virtutem instructurus advenit, propterea et quæ facienda sunt dicit, et ipse peragit. *Qui enim fecerit, inquit, et docerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum (Math. 5. 19).* Sic autem rem expende: humiles ut essemus ac mites præcepit, et verbis docuit: vide quo pacto et rebus ipsis illa docuerit. Cum enim dixisset, *Beati pauperes spiritu, beati mites (Math. 5. 3. 4),* quo pacto illa præstanda sint, indicat. Quoniam ergo pacto docuit? Cum accepisset linteam, præcinxit se, et lavit pedes discipulorum (*Joan. 13. 4. 5*). Quid cum hac humilitate conferri potest? Non enim jam verbis tantum illam docet, verum etiam operibus. Mansuetudinem rursus et patientiam docet operibus. Quoniam pacto? Alapa percussus est a servo pontificis, et ait: *Si quidem male loquutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cordis (Joan. 18. 23)?*

(a) De Dispensatione. hoc est, de incarnatione, quam vel negabant, vel præpostere exlicabant hæretici illi.

(a) Affertur hic locus in eodem Concilio VI œcumenico.

Pro inimicis orare præcepit : rursus hoc etiam operibus docet : cum enim in crucem ascendisset, dixit, *Pater, dimitte illis ; non enim sciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*). Ut igitur præcepit ut oraremus, sic et orat ipse, teque docet orare, cum nec ipse dimittendi sit potestate destitutus. Præcepit rursus, ut iis qui nos oderunt beneficeremus, ac de illis qui nos calumniantur bene mereremur (*Matth. 5. 44*) : hoc autem opere ipso complevit : siquidem ex Judæis dæmones expulit, a quibus correptus a dæmone appellabatur, persequentes se beneficiis cumulabat, insidiantes aliebat, crucifigere volentes ad regnum manu ducebat. Rursus ad discipulos dicebat : *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in sosis vestris* (*Matth. 10. 9*), ut ad paupertatem incitaret : hoc rursus operibus docebat, cum ita loqueretur : *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidus : Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (*Matth. 8. 20*) : neque mensa illi erat, non domus, non aliud quidquam ejusmodi : non quod cægenus esset, sed quod homines ad hanc insistendam viam erudiret. Hac nimirum ratione docebat illos orare. Dicebant igitur illi : *Doce nos orare* (*Luc. 11. 1*). Idcirco etiam orat, ut et illi discant orare. Sed non tantum orare, verumetiam, quo pacto deberent orare, discere illos oportuit : propterea nempe tradidit et illis orationem in hæc verba conceptam : *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem* (*Ib. v. 2-4*), hoc est, in periculum, in insidias. Quando igitur orare jussit, *Ne nos inducas in tentationem*, istud ipsum reipsa docet illos, dum ait, *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*, dum omnes sanctos docet, ne periculis sese objiciant, neque se præcipites agant, sed insultum adversariorum expectent, omnemque fortitudinem præ se ferant : non tamen ut ipsi prosiliant, seque priores malis objiciant. Quid ita? Ut nimirum humilitatem doceat, et vanæ gloriæ crimine liberet. Quam etiam ob causam hic quoque, dum hæc diceret, *Abiens, inquit, oravit* (*Matth. 26. 39*), et postquam orasset, ita dixit discipulis, *Non potuistis quia hora vigilare mecum? Vigilare, et orate, ne intretis*

in tentationem (*Ib. v. 40. 41*). Vides ut non solum oret, sed etiam admoneat? *Spiritus enim promptus est*, inquit, *caro autem infirma* (*Ibid. v. 41*). Hoc autem dicebat, ut ex eorum anima fastium omnem depelleret, ut eos superbia liberaret, humiles redderet, ac modestos efficeret. Quod igitur eos precari docere volebat, hoc et ipse precabatur humanitus, non secundum divinitatem (est enim omnis passionis expertus Numen), sed secundum humanitatem. Porro ut nos orare doceret, orabat, et semper querere liberari a malis : quod si fieri nequeat, eo, quod Deo visum fuerit, contentos esse. Propterea dicebat, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (*Matth. 26. 39*) : non quod alia voluntas ejus esset, et aliam Patris ; sed ut homines doceret, quamvis astuent, quamvis tremant, quamvis pericula immincant, quamvis ab hac vita nolint avelli, propriæ tamen voluntati Dei præferre voluntatem : quod utique Paulus edoctus agere, utrumque opere præstitit : nam et tentationes a se postulavit amoveri, cum ita diceret : *Propter quod ter Dominum rogavi* (*2. Cor. 12. 8*) : et quoniam Deo visum non est, inquit, *Idcirco placide acquiesco in infirmitatibus, in contumeliis, in persecutonibus* (*Ib. v. 10*). Fortæ vero non satis apertum est, quod dicitur : itaque manifestius a nobis reddetur. Multis obsidebatur periculis Paulus, et orabat, ne periculis objiceretur. Audivit ergo Christum dicentem : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur* (*Ib. v. 9*). Postquam igitur, quænam esset Dei voluntas, agnovit, tum voluntatem suam deinceps Dei voluntati subiecit. Hæc igitur utraque per orationem istam docuit, ut neque periculis nos objiciamus, sed et oremus ne in ea incidamus : sin autem nos invaserint, ea patienter feramus, ac propriæ voluntati Dei voluntatem præferamus. Quæ cum ita nobis explorata sint, oremus, ut nunquam in tentationem intremus : quod si quandoque intraverimus, Deum precemur, ut nobis patientiam et fortitudinem largiatur, ipsiusque voluntatem omni nostræ voluntati præferamus. Sic enim fiet, ut vitam præsentem cum securitate transigamus, et futura bona consequamur : quorum nos compotes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN CONCIONEM SEQUEMTEM

Homilia de Angusta porta et de Oratione Dominica nullam præ se fert notiam, ex qua vel temporis calidulum, vel loci in quo habita est argumentum ducere possimus. Hoc unum certo dicere licet, eam Chrysostomo dignam esse, ejusque styli tesseras in ea non dubias deprehendi, secus quam opinatur Halesius in notis Savilianis p. 725, qui pronuntiare ausus est, contra opusculi γρηγοριεα ex styli genero scrupulos oriri. Nos contra non stylum modo Chrysostomi, tropos et orandi modum hic invenimus, sed etiam loca aliis Chrysostomi dictis perquam similia ; ut est illud num. 2, ubi de corporis humani consti-

ἡμῶν ἀφίεναί. Πάλιν ἐκέλευσεν εὐ ποιεῖν τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, καὶ καλῶς ποιεῖν τοὺς ἐπιηράζοντας· τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἔργων ἐποίησε· τῶν γὰρ Ἰουδαίων τοὺς δαίμονας ἐξέβαλε, τῶν καλοῦντων αὐτὸν δαιμονῶντα, ἐλαύνοντας εὐηργεῖται, ἐπιβουλεύοντας ἔτρεφε, σταυρῶσαι βουλομένους εἰς βασιλείαν χειραγωγεῖ. Ἐλεγε πάλιν τοῖς μαθηταῖς, *Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζῶνας ὑμῶν*, πρὸς ἀκτημοσύνην ἀλείφων· τοῦτο πάλιν διὰ τῶν ἔργων ἐπαίδευεν, οὕτω λέγων· *Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηρῶσι· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει πού τὴν κεφαλὴν κλίται.* Καὶ οὐκ ἦν αὐτῷ τράπεζα, οὐκ οἰκία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδέν· οὐκ ἐπειδὴ ἠπόρει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπαίδευε τοὺς ἀνθρώπους ταύτην ἐλθεῖν τὴν ὁδόν. Κατὰ δὴ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ εὐχεσθαι αὐτοὺς ἐδίδασκεν. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· *Δίδαξον ἡμᾶς εὐχεσθαι.* Διὰ τοῦτο καὶ εὐχεται, ἵνα ἰκεῖνοι μάθωσιν εὐχεσθαι. Ἄλλ' οὐκ εὐχεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πῶς δεῖ εὐχεσθαι μαθεῖν αὐτοὺς ἐχρῆν· διὰ δὴ τοῦτο καὶ εὐχὴν παρέδωκεν οὕτως ἔχουσαν· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ δρομὰ σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφεσις ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, τοῦτ' ἐστίν, εἰς κίνδυνον, εἰς ἐπιβουλὰς.* Ἐπεὶ οὖν ἐκέλευσεν εὐχεσθαι, *Μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*, τοῦτο αὐτὸ διδάσκει αὐτοὺς δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος λέγων, *Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο*, παιδεύων ἅπαντας τοὺς ἁγίους μὴ ἐπιπηδᾶν τοῖς κινδύνοις, μηδὲ ἐπιβρίπτειν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἀναμένειν μὲν ἐπιόντας, καὶ ἀνδρείαν πᾶσαν ἐπιδεικνύσθαι· μὴ μὴν αὐτοὺς προπηδᾶν, μηδὲ πρῶτους ὁμῶσε τοῖς δεινοῖς ἵεναί. Τί δὴ ποτε; Καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκων, καὶ τῶν τῆς κενοδοξίας ἐγκλημάτων ἀπαλλάττων. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐνταῦθα, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν, *Ἀπελθὼν, φησὶ, προσηύξατο*· καὶ μετὰ τὸ προσεύχασθαι λέγει τοῖς μαθηταῖς οὕτως· *Οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥσιν ἡρηγεῖσθαι μετ' ἐμοῦ; Γρηγορῆτε καὶ προσεύχεσθε μὴ εἰσελθῆτε εἰς πειρασμόν.*

Ὁρᾷς ὅτι οὐ προσεύχεται μόνον, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ; *Τὸ μὲν γὰρ πνεῦμα πρόθυμον*, φησὶν, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, τύφου τὴν ψυχὴν αὐτῶν κενῶν, καὶ ἀπονοίας ἀπαλλάττων, συνεσταλμένους ποιῶν, μετριάζειν παρασκευάζων. Ὁ τοῖνον ἠθούλετο αὐτοὺς διδάσκειν εὐχεσθαι, τοῦτο [21] καὶ αὐτὸς ἠύξατο ἀνθρωπίνως, οὐ κατὰ τὴν θεότητα (ἀπαθὴς γὰρ τὸ θεῖον), ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. ἠύξατο δὲ παιδεύων ἡμᾶς εὐχεσθαι, καὶ αἰεὶ ζῆτεῖν τῶν δεινῶν τὴν ἀπαλλαγὴν· εἰ δὲ μὴ ἐγγωροίη, στέργειν τὰ τῷ θεῷ δοκούντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγε· *Πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*· οὐκ ἐπειδὴ ἄλλο μὲν αὐτοῦ βούλημα, ἄλλο δὲ τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ἵνα παιδεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους, κἂν ἀγωνιώσῃ, κἂν τρέμωσι, κἂν κίνδυνος ἐπιῆ, κἂν μὴ βούλωνται ἀποβράγῃναι τῆς παρουσίας ζωῆς, ὅμως τοῦ οικείου βουλήματος προτιμᾶν τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα· ὡς περ οὖν καὶ Παῦλος παιδεύει, ἀμφότερα ταῦτα διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε· τοὺς τε γὰρ πειρασμοὺς ἠύξωσεν ἀποκινήθηναί αὐτοῦ, οὕτω λέγων· *ὑπὲρ τούτου τρίτον τὸν Κύριον παρεκάλεισα*· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔδοξε τῷ θεῷ, φησὶ· *Δι' ὃ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείᾳ, ἐν ὕφρεσιν, ἐν διωγμοῖς.* Τάχα δὲ ἀσαφές τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ποιῶ αὐτὴ σαφέστερον· Ἐκινδύνευσεν πολλὰ ὁ Παῦλος, καὶ ἠύξατο μὴ κινδυνεύειν. ἠκούσεν οὖν τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι· *Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου*· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἐπεὶ οὖν εἶδε τοῦ Θεοῦ θέλημα ὄν, λοιπὸν τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ὑποτάττει τῷ τοῦ Θεοῦ θελήματι. Ταῦτα τοῖνον ἀμφότερα ἀπὸ τῆς εὐχῆς ταύτης; ἐπαίδευσεν, μήτε ἐπιπηδᾶν τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ εὐχεσθαι μὴ ἐμπεσεῖν εἰς αὐτούς· εἰ δὲ ἐπιέλθοιεν, φέρειν αὐτοὺς γενναίως, καὶ τοῦ οικείου βουλήματος προτιμᾶν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα. Ταῦτα οὖν εἰδότες, εὐχόμεθα μὲν μηδέποτε εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· κἂν εἰσελθῶμεν, παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν διδοῖναι ἡμῖν ὑπομονὴν καὶ ἀνδρείαν, καὶ τὸ αὐτοῦ θέλημα παντὸς θελήματος ἡμῶν προτιμῶμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν παρόντα βίον μετὰ ἀσφαλείᾳ διανύσομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτευξόμεθα· ὧν γένοιτο πάντα; ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὐ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

tutione eadem iisdemque pene verbis dicit, quæ libro primo ad Theodorum lapsam, num. 15 dixerat. Fatetur tamen Halesius inventionem esse Chrysostomi, sed stylum esse humiliorem. At ego sine ullo errandi periculo dici posse puto, multa esse Chrysostomi opera, quæ a nemine in dubium vocantur, quæ ab elegantissimis ejusdem opusculis stylo magis deflectunt, quam hæc homilia.

Interpretationem Achillis Statii, Lusitani, etsi non inelegantem, quia cum Græco sæpe non consentiebat, rejecimus novamque paravimus.

[25] *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύεσθαι, καὶ εἰς τὸ, Στενὴ ἡ πύλη, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἑρμηνεῖα τῆς προσευχῆς τοῦ, Πάτερ ἡμῶν.*

α'. Πάσης μὲν θεοπνεύστου Γραφῆς ἡ ἀνάγνωσις γίνεται τοῖς προσέχουσιν εὐσεβείας ἐπίγνωσις· ἡ δὲ σεπτῆ τῶν Εὐαγγελίων γραφὴ ὑψηλοτέρων ἐστὶ διδασκαλία ὑψίστου Βασιλέως ὑπάρχει θεοπίσματα. Διὸ καὶ φοβερά τις ἠπειλήται κόλασις τοῖς μὴ φυλάττουσιν ἀκριβῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα. Εἰ γὰρ τῶν ἐπιγῆς ἀρχόντων ὁ παραβαίων τοὺς νόμους ἀπαραίτητον ὑφίσταται κόλασιν, πόσω μᾶλλον ἀφορήτοις ἐκδοθήσεται βασάνοις ὁ τοῦ ἐπουρανίου Δεσπότης ἀθετῶν τὰ προλάγματα; Ἐπεὶ οὖν μέγας ἐστὶν ὁ τῆς ἀπροσεξίας κίνδυνος, μετὰ πολλῆς ἀκριβείας προσέχωμεν τῇ ἀκροάσει τῶν ἀρτίως ἀναγνωσθέντων ἡμῖν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου βήματα. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; *Στενὴ, ψφῖν, ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν· καὶ ὅλιγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.* Καὶ ἄλλιν· *Πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ διερχόμενοι δι' αὐτῆς.*

Τούτων ἐγὼ συνεχῶς ἀκούων τῶν λόγων, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐπὶ τὰ μάτια βλέπων σπουδῆν, λίαν θαυμάζω τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν· Πάντες γὰρ διὰ τῆς πλατείας βαδίζουσιν ὁδοῦ, πάντες εἰς τὰ παρόντα κεχῆναι πράγματα, καὶ τῶν μελλόντων οὐδέποτε λαμβάνουσιν ἔνοιαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις ἀδιαλείπτως ἐπέιγονται, τὰς δὲ ψυχὰς ἕωσιν ἐν λιμῷ κατατήκεσαι· καὶ μυρία κατ' ἐκαστὴν ἡμέραν λαμβάνοντες τραύματα, οὐδέποτε αἴσθησιν ἔχουσι τῶν ἐν οἷς εἰσι κακῶν· καὶ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἕνεκα παθημάτων, φοιτῶσι πρὸς τοὺς ταῦτα θεραπεύοντας· καὶ αὐτοὺς δὲ τούτους οἰκαδε παραπέμπονται, καὶ μισθοὺς παρέχουσιν ὅτι μάλιστα πλείστους, καὶ καρτερίαν ἐπιδείκνυνται πολλὴν, καὶ τῆς ἐπιπόνου θεραπείας ἀνέχονται, ἵνα τὴν ἐκείνου ὑγίαν ὠνήσωνται· τῆς δὲ ψυχῆς κακῶς διακειμένης παντελῶς ἀμελοῦσι, καὶ τὴν ἀξίεραστον αὐτῆς ὑγίαν λαβεῖν οὐ σπουδάζουσι, καίτοι σαφῶς ἐπιστάμενοι, ὅτι τὸ μὲν σῶμα θνητὸν ἐστὶ καὶ ἐπίχθρον, καὶ τοῖς ἑαρινοῖς προσείκειν ἀνθεῖν· ὁμοίως γὰρ ἐκείνοις μαραινεται καὶ στέννυται, καὶ φοροῖ παραδίδοται· τὴν δὲ ψυχὴν ἴσασιν ἀθανασίᾳ τετιμημένην, καὶ κατ' εἰκόνα θείαν γεγεννημένην, καὶ τοῦ ζώου πεπιστευμένην τοὺς οὐρανούς. Ὅπερ γὰρ ἐστιν ἡνίοχος ἄρματι, καὶ κυβερνήτης πλοῖω, καὶ μουσικὸς ὄργανω, τοῦτο εἶναι τῷ γῆινω τούτῳ σκευεὶ τὴν ψυχὴν ὁ πλάστης ἐνομοθέτησεν. Αὕτη γὰρ κατέχει τὰς ἡνίας, καὶ κινεῖ τὰ πηδάλια, καὶ τὰς χορδὰς ἀνακρούεται, καὶ εὖ μὲν τοῦτο πράττουσα, τὸ παναρμόνιον τῆς ἀρετῆς ἀνακρούεται μέλος· ὅταν δὲ ἡ χαλᾶσι τούτους φθόγγους, ἢ [26] διατείνῃ πέρα τοῦ δέοντος, καὶ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἀρμονίᾳ λυμαίνεται. Ταύτης· τοῖνον ἀμελοῦσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδὲ βραχείας αὐτὴν ἐπιμελείας ἀξιοῦσιν, ἀλλ' ἅπαντα τῆς ζωῆς αὐτῶν

Ἐπιμελείας ἀξιοῦσιν, ἀλλ' ἅπαντα τῆς ζωῆς αὐτῶν

τὸν χρόνον εἰς τὰς σωματικὰς ἀναλίσκουσι φροντίδας· Καὶ οἱ μὲν τὸν τῶν ναυτίλων ἀσπάζονται βίον, καὶ κύμασι καὶ πνεύμασι μάχονται, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον μετ' ἑαυτῶν περιφέροντες, καὶ τὰς τῆς σωτηρίας ἐλπίδας ἐν ὀλίγαις σανίσι κατέχοντες· οἱ δὲ τὸν τῆς γεωπονίας ἀναδέχονται ἰδρώτα, βούς ἀροτῆρας ζευγνύοντες, καὶ τὴν γῆν ἀροτριῶντες, καὶ νῦν μὲν σπείροντες καὶ θερίζοντες, νῦν δὲ φυτεύοντες καὶ τρυγῶντες, καὶ ἅπας αὐτοῖς ὁ χρόνος μετὰ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ· ταλαιπωρίας· οἱ δὲ τὰς ἐμπορίας ἐπέρχονται, καὶ ὑπὲρ τούτων τὰς ἐν γῆ τε καὶ θαλάττῃ ποιοῦνται ἀποδημίας, καὶ τῆς οἰκείας τὴν ἀλλοδαπὴν προτιμῶσι, καὶ πατριδα, καὶ γένος, καὶ φίλους, καὶ ὁμοζύγους μετὰ παιδῶν καταλιμπάνοντες, ὀλίγων ἕνεκα κερδῶν τὴν ξένην ἀσπάζονται. Καὶ τί δεῖ πάσας καταλέγειν τὰς τέχνας, ἃς ταῖς χρεῖαις τοῦ σώματος ἐξεύρον οἱ ἄνθρωποι, ἐν αἷς διημερεύοντες καὶ διανυκτερεύοντες, τὴν μὲν ἐκείνου θεραπείαν ἑαυτοῖς περιποιῶνται, τὴν δὲ ψυχὴν ὑπερορώσι πεινώσαν τε καὶ διψῶσαν καὶ αὐχμῶσαν καὶ ρυπῶσαν, καὶ ὑπὸ μυρίων ἐνοχλουμένην κακῶν; Καὶ μετὰ πολλοῦς ἰδρώτας καὶ πόνους οὐδὲ τὸ θνητὸν σῶμα θανάτου κρεῖττον ἐργάζονται, καὶ τὴν ἀθάνατον μετὰ τοῦ θνητοῦ ταῖς ἀθανάτοις ὑποβάλλουσι τιμωρίαις.

β'. Διὰ τοῦτο λίαν ὀλοφυρόμενος τὴν περιεχυμένην ἀγνοίαν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, καὶ τῆς ἐπικειμένης αὐτοῖς ἀχλύος τὴν παχύτητα, ἐβουλόμην ἐν εὐρεῖν σκοπιᾷν τινα ὑψηλὴν ὑποθετικὴν οὐσαν μοι πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη· ἐβουλόμην δὲ καὶ φωνῆς τυχεῖν, πάντα περιηχούσης τὰ πέρατα, καὶ πᾶσιν ἀρχούσης τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ στήναι καὶ βοῆσαι, καὶ τὴν Δαυιδεὶν ἐκείνην ἀνακράξαι φωνῆν· *Υἱὸς ἀνθρώπων, ἕως πότε βρυγκάρδιοι; ἵνα τί ἀγαπᾶται ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος, προτιμῶντες τῶν οὐρανίων τὰ φθειρόμενα; ἕως πότε τοὺς ὀφθαλμοὺς μύετε, καὶ τὰ ὦτα βύετε, καὶ τῆς θείας φωνῆς οὐκ ἀκούετε, τῆς καθ' ἑκάστην ἡμέραν βοῆσεως· Ἄττειτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται;* Ἐπειδὴ δὲ τινες ἀτελέστερον διακείμενοι καὶ πρὸς τὰ βιωτικὰ μᾶλλον ἐπιβέβηώς ἔχοντες, καὶ τοῖς φιλοσάρκοις ἐνηδυπαθοῦντες λογισμοῖς, οὐ καθκόντως ποιοῦνται τὰς αἰτήσεις, τούτου χάριν ὁ κοινὸς Δεσπότης εὐχῆς ἡμῖν διδασκαλίαν ὑπέδειξεν, εἰπὼν· *Ὅταν προσεύχησθε, μὴ βαττολογεῖτε, ὡς περ οἱ ἔθνη· δοκοῦσι γὰρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογία αὐτῶν εἰσακουσθήσονται· βαττολογιᾶν ὀνομάζω τὴν φλυαρίαν, τὴν διὰ πολλῶν μὲν λόγων προσφερομένην, ὠφελείας δὲ πάσης ἐστερημένην.*

Ἐκταίνονται τοῖνον, ἀπαγορεύων τὴν βαττολογίαν ὁ Κύριος, μὴ χρῆναι τοὺς προσευχομένους αἰτεῖν τὰ βέοντα καὶ ἀπολλύμενα· μὴ σώματος ὠραιότητα, τὴν ὑπὸ χρόνου μαραιομένην, καὶ ὑπὸ νόσου δαπανωμένην, καὶ ὑπὸ θανάτου καλυπτομένην· τοιοῦτον γὰρ τὸ σωματικὸν κάλλος· Ἄνθος ἐστὶν ὀλιγοχρόνιον,

ἔστιν ὀλιγοχρόνιον, ἔστιν ὀλιγοχρόνιον,

ἔστιν ὀλιγοχρόνιον, ἔστιν ὀλιγοχρόνιον

DE INSTITUENDA SECUNDUM DEUM VITA, ET IN ILLUD, ANGUSTA EST PORTA (*Matth. 7. 14*),
ETC.: ITEM EXPLICATIO ORATIONIS, PATER NOSTER (*a*).

1. Omnis Scripturæ divinitus inspiratæ lectio animi adhibentibus piæ religionis notitiam affert: veneranda autem evangeliorum Scriptura præstantioribus documentis excellit: quæ enim in ea effertur dicta, supremi Regis sunt oracula. Quamobrem iis, qui dicta ejus accurate non observant, horribile impendit supplicium. Si enim is, qui terrenorum principum leges transgreditur, indeprecabiles omnino pœnas luct: quanto magis qui cælestis Domini jussa detrectat, intolerandis cruciatibus afficietur? Quia igitur magnum est incuriæ periculum, summa cum diligentia jamjam lectis attendamus. Quæ sunt autem illa? *Angusta est, inquit, porta, et arcta via, quæ ducit ad vitam: et pauci inveniunt eam (Matth. 7, 14.)* Et rursus: *Lata est porta, et spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui transeunt per eam. (Ib. v. 13.)*

Corporis cura animi curæ postponenda. — Horum ego frequens auditor verborum, hominumque studia cernens inanibus in rebus posita, dictorum veritatem vehementer admiror. Omnes quippe in lata gradiuntur via, omnes rebus inhiant præsentibus, futurorumque cogitationem numquam suscipiunt; sed ad corporeas voluptates cum impetu assidue feruntur, animas vero suas sinunt fame contabescere; cumque innumeris quotidie vulneribus confodiuntur, eorum in quibus versantur malorum nullum habent sensum: ac qui in corporeis ægritudinibus ad medicos adeunt, ipsos domum evocant, amplissimamque illis mercedem retribuunt, tolerantiam vero summam exhibent, et curationem sustinent laboriosam, quo valetudinem consequantur corporis; illi, inquam, male affectam animam prorsus negligunt, expetendamque ejus sanitatem contemnunt, licet probe sciant corpus mortale et corruptioni obnoxium esse, vernisque floribus consimile: perinde enim marcescit, exstinguitur, corrumpitur; animam vero immortalitate præditam, et ad imaginem Dei factam, cui concredita sunt animalis corporis gubernacula. Quod enim est auriga curru, gubernator navi, musicus instrumento, id ipsum huic terreno vasculo esse animam præcepit Opifex ille. Hæc habenas tenet, clavum moderatur, et chordas pulsat: quod cum scienter facit, suavissimum virtutis reddit concentum: cum autem vel remisit sonos, vel intenderit plus quam oporteat, et artem et harmoniam labefaciat. Hujus ergo animæ curam abiciunt multi mortales, nec minima quidem illam cura dignantur; sed totum vite tempus in corporeas sollicitudines impendunt. Atque hi quidem nauticum

(a) Collata cum Mss. Regiis 1964 et 3349, et Colbertino 1030.

vite genus amplectuntur, ac cum fluctibus et ventis concertant: vitam mortemque secum semper una circumferentes, spemque salutis totam exiguis committentes tabulis: illi agriculturæ sudores suscipiunt, boves aratro jungunt, terram sulcant, nunc sementem jaciunt, nunc metunt: modo plantant, modo vindemix dant operam; et hac in miseria totum tempus emetiuntur. Alii mercaturam adeunt, et ea de causa terra marique peregrinantur, alienum solum suo anteferentes, patriam, genus, amicos, conjuges, liberos relinquunt, exiguique lucri causa libenter peragunt. Sed quid attinet artes omnes enumerare, quas in usum corporis commenti sunt homines, in quibus die noctuque versantes, curam corporis sibi suscipiunt, animam vero despiciunt esurientem, sitientem, squalentem, sordibus fœdatam, sexcentisque agitatam ærumnis? Cæterum post tantos illos sudores laboresque mortale corpus a morte non vindicant, animamque immortalem cum mortali corpore æternis suppliciis subjiciunt.

2. Tantam ego mortalium animis offusam ignorantiam, ingruentemque ipsis densam caliginem deflens, vellem utique sublimem quamdam reperire speculam, quæ universa mihi hominum genera oculis subiceret: vocemque dari mihi, quæ posset ab universis terræ finibus exaudiri, ut Davidicum illum sonum ederem: *Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium (Psal. 4, 3)?* dum terrena cælestibus, temporanea æternis, corruptibilia incorruptilibus anteponitis. Usquequo oculos clauditis, aures obturatis, divinanque illam vocem quotidie clamantem non auditis: *Petite, et dabitur vobis, querite, et inveniatis; pulsate, et aperietur vobis (Matth. 7, 7)?* Omnis enim qui petit, accipit; et qui querit, invenit, et pulsanti aperietur (*Ib. v. 8*). Quia vero nonnulli imperfectiores sunt, et ad sæcularia proni, carnalibusque cogitationibus indulgent, non ea qua oporteret ratione preces adhibent: ideo communis omnium Dominus precandi nobis formam præscripsit dicens: *Orantes autem, nolite multum loqui, sicut ethnici: putant enim, quod in multiloquio exaudiantur (Matth. 6, 7):* multiloquium vocans inutilitatem, multitudinem verborum redundantem, utilitateque carentem.

Pulchritudo corporis, resque terrenæ quam fluxæ sint. Omnium dispensatio Deo committenda. — Subindicat igitur Dominus, dum multiloquium prohibet, non oportere eos, qui precantur, fluxa et corruptibilia postulare: non corporis pulchritudinem, quæ tempore marcescit, et morbo labefacitur, demumque morte deletur. Talis namque est corporis pul

chritudo, flos minime diuturnus, qui paucillum in juventutis vere floret, sed brevi temporis decursa corrumpitur. Si quis vero substantiam ejus explorare velit, tunc illum magis despuere poterit. Nihil enim aliud est, quam pituita, sanguis et humor, cibique mansi chyli. Inne enim oculi, genæ, nares, supercilia, labia, totumque corpus irrigatur: quæ si desinat irrigatio, illa formæ venustas prorsus desinet. Non pecuniarum facultates, quæ aquarum instar fluvialium influunt et defluunt, et nunc ad illum, nunc ad alium transiliunt: quæ possessorem fugiunt, et apud se diligentes manere recusant: insidiatores vero multos habent, tineas, fures, sycophantas, incendia, naufragia, bellorum incursus, populorum seditiones, domesticorum nequitas, chirographorum amissiones, vel additiones, imminutiones: aliaque multa, quæ pecuniarum amantes invadunt detrimenta. Non dignitatum potentiam, quæ et ipsa multa parit incommoda, sollicitudinum tabem, insomnia frequentia, invidorum insidias, inimicorum machinamenta, subdolum rhetoricum argutiam, quæ compositis verbis veritatem circumvenit, iudicibusque ipsis magnum periculum creat. Sunt enim, sunt reverè multiloqui viri multi, et futilibus instructi verbis, qui hæc et similia a Deo universorum postulant, eorumque, quæ vere sunt bona, nullam rationem habent. Atqui medicum medicamentorum usum non ægroti docent, sed hi, quantumvis durus molestusque sit curationis modus, quæ ab illo offeruntur sustinent. Itemque gubernatorem non vectores jubent hoc illo modo clavum tenere, et navim dirigere; sed in tabulatis sedentes, illius peritiæ, non modo secundis ventis, sed etiam extremo ingruente periculo sese committunt. Unui tantum Deo, qui quæ nobis utilia opportunaque sunt accurate novit, illi male feriat homines cedere nesciunt, sed perniciose quasi utilia postulant, perinde atque ægrotus, qui a medico petit, non ea quæ morbum depellant, sed quæ materiam illam morbi matrem alant. Verum medicus infirmi preces non admittit, sed etiamsi lacrymantem ingementemque videat, artis præceptis obtemperabit potius, quam illius flectatur lacrymis: tumque medici inobsequentiam, non inhumanitatem, sed humanitatem vocamus. Contra vero si ægrotum morem gerat, ejusque voluptati obsequatur, hostiliter cum illo agit; sin renitatur, ejusque cupiditatem oppugnet, misericordia atque clementia utitur. Sic animarum nostrarum Medicus, quæ noxia futura sunt petentibus numquam dederit. Neque enim patres proliis amantes filiis adhuc tenellis gladios aut ignitos carbones petentibus, unquam porrexerint: norunt enim hæc damno futura esse si dentur: nonnulli vero in extremam prolapsi dementiam, non modo corporis pulchritudinem, divitias, potentiam cæteraque id genus ab universorum Deo postulant; sed etiam inimicis suis imprecantur, ipsosque pœnis supplicioque affici rogant: et quem sibi propitium benignumque esse precantur, inimicis immitem inhumanumque esse peroptant. Quæ omnia Dominus reperi-

mere præoccupans, multiloquium vetat, docetque quid sit in oratione dicendum: ac paucis verbis ad omnem virtutem instituit: illa quippe verba non modo doctrina ad precandum sunt, sed etiam ad perfectam vitam institutio.

3. *Oratio dominica ejusque explanatio.* — Quænam autem illa sint, et quis eorum sensus, diligentissime exquiramus, eaque tamquam divinas leges non dubitanter observemus: *Pater noster, qui es in cælis* (*Matth. 6. 9. sqq.*). O quantam erga homines benignitatem! o quantam dignitatis excellentiam! Ecquis sermo erit ad gratias tantorum bonorum largitori agendas satis? Perpende, dilecte, tuæ meæque naturæ vilitatem: scrutare cognationem, terram, pulverem, lutum, laterem, cinerem: e terra namque efficti, in terram demum resolvimur. His perpensis, inscrutabiles diviniæ erga nos benignitatis divitiis cum stupore considera: quod Patrem illum vocare jussus sis, terrenus cælestem, mortalis immortalem, corruptibilis incorruptibilem, temporaneus æternum, qui heri aut nuper lutum eras, eum qui ante sæcula Deus erat. Profecto non ad illam frustra emitendam vocem edoctus es; sed ut ad illam, quam lingua tua protulit, Patris appellationem, reverentia commotus, ejus benignitatem imiteris: quemadmodum alibi dicit: *Estote similes Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos* (*Matth. 5. 45*). Non potest benignum Deum Patrem appellare quisquis est feroci immitique animo: neque enim servat illas benignitatis, quæ in cælesti Patre est, tesseras, sed in ferinam se speciem transmutavit, atque a divina illa nobilitate excidit, secundum illud David dictum: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (*Psal. 48. 21*). Etenim qui ut taurus insilit et invadit, ut asinus calce ferit, ut camelus injuriæ meminit, ut ursus vorat, ut lupus rapit, ut scorpius pungit, subdole agit ut vulpes, hinnit ad feminas instar equi emissarii, qui possit dignam filio vocem emittere, Patremque Deum compellare? Quem hunc igitur vocemus? Feramne? At feræ uno ex enumeratis vitio laborant, hic vero omnia simul complectens, feritate ipsarum effertior est. Ecquid dico feram? fera quavis deterior ille est. Etenim feræ licet natura sua immites sint, humana tamen arte cicures fiunt et mansuescunt: hic vero homo, qui insitam illis a natura feritatem in mansuetudinem, quæ contra illarum naturam est, commutat, quam excusationem habebit, qui inditam sibi a natura mansuetudinem in feritatem naturæ suæ contrariam convertit, et quod erat natura ferum, mite reddidit, se vero natura mitem, ferum effecit? et qui leonem mitigat tractabilemque facit, iram suam leone reddidit intractabiliorem? At in leone duo sunt impedimenta, quod is ratione careat, et quod cæterorum omnium sit ferocissimus: et tamen per divinitus inditam sapientiam ferinam illam superat naturam; verum is, qui in feris naturam vincit, in seipso et naturæ et propositi voluntarii bonum perdit: dumque bonum

πρὸς ὀλίγον μὲν φαινόμενον τῷ ἔαρι ἂ τῆς νεότητος. [27] μετ' ὀλίγον δὲ φθειρόμενον ὑπὸ τῆς χρόνου παλαιότητος. Εἰ δὲ καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ τις ἐξετάζει ἐθέλοι, τότε πλέον αὐτοῦ διαπτύειν δυνησεται. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐστίν, ἢ φλέγμα καὶ αἷμα καὶ ρεῦμα καὶ τροφῆς διαμασθηθείσης χυλός. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ ὀφθαλμοί, καὶ παρειαί, καὶ ῥίνες, καὶ ὀφρύες, καὶ χεῖρα, καὶ ὄλον ἀρθεύεται τὸ σῶμα· καὶ ἐπιλείψῃ ποτὲ ἢ τούτων ἀρδεία, συνεπιλείψει πάντως καὶ τοῦ προσώπου ἢ εὐμορφία. Μὴ πλοῦτον χρημάτων τὸν καθ' ὁμοίτητα τῶν ποταμίων ὕδατων ἐπιβρόντά τε καὶ μεταβρόντα, καὶ νῦν μὲν παρὰ τούτον, νῦν δὲ παρ' ἐκείνον πηδῶντα^b, καὶ τοὺς κατέχοντας φεύγοντα, καὶ τοὺς φιλοῦσιν αὐτὸν παραμένειν οὐκ ἀνεχόμενον, καὶ μυρίους ἐπιβούλους ἔχοντα, καὶ σήτας, καὶ ληστὰς, καὶ συκοφάντας, καὶ ἐμπρησμούς, καὶ ναυάγια, καὶ πολέμων ἐφόδους, καὶ δήμεν ἱεραστάσεις, καὶ κακουργίας οικειῶν, καὶ γραμμάτων ἀφαιρέσεις, καὶ προσθήκας, καὶ μειώσεις, καὶ τὰλλα ὅσα τοῖς ἐρώσι χρημάτων ὑπὸ τῆς φιλοπλουτίας ἐπιφύεται θεινά. Μὴ δυναστείαν ἀξιώματων· πολλὰ γὰρ καὶ ταύτη ἀλγεινὰ παραφύεται, φροντίδων τηχεδόνες, ἀγρυπνίας συνεχεῖ,· ἐπιβουλαὶ παρὰ τῶν φθονούντων, κατασκευαὶ παρὰ τῶν μισούντων, στωμιλλία βητόρων τοῖς κατευγλωτισμένοις λόγοις ὑποκλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν καὶ πολὺν τοῖς δικάζουσι προξενούσα κίνδυνον. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ βαττολόγοι τινὲς, καὶ ματαιολόγοι, ταῦτά τε καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων αἰτούντες, καὶ τῶν ὄντως ἀγαθῶν οὐδένα ποιούμενοι λόγον. Καὶ τὸν μὲν ἱατρὸν οὐχ οἰνοσοῦντες διδάσκουσι τῶν φαρμάκων τὴν χρῆσιν, ἀλλὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ προσφερομένων ἀνέχονται μόνον, καὶ ἐπίπνοος ἢ ὁ τῆς θεραπείας τρόπος· καὶ τὸν κυβερνήτην οἱ πλέοντες οὐ κελεύουσι τοῖσδε κατέχειν τοὺς ὄλας, καὶ τὸ σκάφος ἰθύνειν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων καθήμενοι, τῆς ἐκείνου ἐπιστήμης ἀνέχονται, οὐ μόνον ἐξ οὐρίων φερόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔσχατον ὑπομένοντες κίνδυνον· τῷ Θεῷ δὲ μόνον, τῷ τὸ συμφέρον ἡμῖν ἀκριβῶς ἐπισταμένῳ δίδοναι, οἱ τὰς φρένας κακῶς διακείμενοι παραχωρεῖν οὐκ ἀνέχονται, ἀλλ' αἰτούσιν ὡς ὠφέλιμα τὰ ὀλέθρια, ὅμοιον ποιοῦντες ἀβρίστω, τὸν ἱατρὸν δοῦναι αὐτῷ παρακαλοῦντι, οὐχ ὅσα λύει τὴν νόσον, ἀλλ' ὅσα τρέφει τὴν ὕλην τὴν τῆς νόσου μητέρα. Ἄλλ' οὐκ ἀνέξεται ὁ ἱατρὸς τῆς τοῦ κάμνοντος ἱεσσίας, ἀλλὰ καὶ ὁ δακρύοντα ἰθὺ καὶ ὀλοφυρόμενον, πῶ νόμῳ τῆς τέχνης ἀκολουθεῖ μάλλον, ἢ τοῖς τούτου δάκρυσιν ἐπικάμπτεται, καὶ τὴν ἀπίθειαν οὐκ ἀπανθρωπίαν, ἀλλὰ φιλανθρωπίαν ὀνομάζομεν· πειθόμενος μὲν γὰρ τῷ νοσοῦντι, καὶ τὰ πρὸς ἔδοντῃ χαρίζομενος, τὰ πολέμιον εἰς αὐτὸν ἐργάζεται· ἀντιταίνων δὲ αὐτῷ, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ μαχόμενος, ἐλέω κέχρηται καὶ φιλανθρωπίᾳ· οὕτω καὶ ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἱατρὸς οὐκ ἀνέχεται δοῦναι τοῖς αἰτούσι τὰ εἰς βλάβην αὐτοῖς ἐσόμενα. Οὕτως γὰρ οἱ φιλόστοργοι πατέρες τοῖς κομιεῖν νηπίοις μαχαίρας ἐπιζητοῦσιν ἢ πυρὸς ἀνθρακας. ὀρέχων ἀνέχονται· Ἰσασί γὰρ σαφῶς βλαβεράν αὐτοῖς οὖσαν τὴν τοιαύτην ὄσιν· τινὲς δὲ τῶν εἰς ἔσχατὴν ἀλογίαν ἐκπεπτωκότων, οὐ μόνον σώματος ὠραιότητα, καὶ πλοῦτον, καὶ δυναστείαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ αἰτούσιν, ἀλλὰ [28] καὶ τοῖς ἔχθροῖς αὐτῶν ἐπαρῶνται, καὶ τινα τιμωρίαν ἐπενεχθῆναι αὐτοῖς ἱκετεύουσι, καὶ ὃν ἔαυ-

^a Sic duo mss. Morel. et Savil. in marg. recte. Savil. in textu et unus ἀέρι. Mox tres mss. φθειρόμενον ὑπὸ, ὀδίνι νερο φαινόμενον πορραμ. Savil. in marg. ἀφανίζομεν. Its quae «quoniam prorsus similia habes supra Urat. I ad Theodorum lapsus nom. 13.

^b Αἰλί ἐκείνον φοιτῶντα.

τοῖς ἡμερον εἶναι καὶ φιλανθρωπον εὐχονται, τούτον τοῖς ἔχθροῖς ἀνήμερον γενέσθαι καὶ ἀπάνθρωπον βόδονται. Ταῦτα τοῖνυν ὁ Δεσπότης προαναστέλλων, παρεγγυᾷ μὲν μὴ βαττολογεῖν· διδάσκει δὲ τινα χρῆ λαγεῖν ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἐν ὀλίγοις ῥήμασι πᾶσαν ἀρετὴν ἐκπαιδεύει· οὐ μόνον γὰρ εὐχῆς ἐστὶ διδασκαλία ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ βίου τελείου παιδαγωγία.

γ. Τίνα δέ ἐστι ταῦτα, καὶ τίς ἢ τούτων ἔννοια, μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἐξετάσωμεν, καὶ ὡς θεῖους νόμους ἀσφαλῶς τηρήσωμεν. *Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ὁ πόση τῆς φιλοτιμίας ἢ ὑπεροχῆ! ποῖος ἀρκέσει λόγος πρὸς εὐχαριστίαν τοῦ τοσαῦτα πηγάζοντος ἡμῖν ἀγαθὰ; Σκόπησον, ἀγαπητὲ, τῆς σῆς καὶ τῆς ἐμῆς φύσεως τὴν εὐτέλειαν, ἐρεῦνσον τὴν συγγένειαν, τὴν γῆν, τὸν χοῦν, τὸν πηλόν, τὴν πλίνθον, τὴν σποδόν· ἀπὸ γὰρ τῆς γῆς διαπλασθέντες, πάλιν εἰς τὴν γῆν μετὰ τέλος ἀναλύομεν. Ταῦτα οὖν ἔννοησας ἐκπλάγηθι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τῆς πολλῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ὅτι Πατέρα καλεῖν προπετάχθης αὐτὸν, ὁ γῆνιος τὸν οὐράνιον, ὁ θνητὸς τὸν ἀθάνατον, ὁ φθαρτὸς τὸν ἀφθαρτον, ὁ πρόσκαιρος τὸν αἰώνιον, ὁ χθὲς καὶ πρῶν· πηλός, τὸν βυτα πρὸ τῶν αἰώνων Θεόν. Ἄλλ' οὐ μάτην ἐδιδάχθης ταύτην ἀφίμειν τὴν φωνήν, ἀλλ' ἵνα τὴν ὑπὸ τῆς γλώττης σου προφερομένην τοῦ Πατρὸς ὀνομασίαν αἰδοῦμενος, μιμῆ αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Γίνεσθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἤλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.* Οὐ δύναται γὰρ Πατέρα καλεῖν τὸν φιλανθρωπον Θεὸν ὃ τὴν γνώμην ἔχων θηριώδη καὶ ἀπάνθρωπον· οὐδὲ γὰρ σώζει τοὺς χαρακτήρας τοὺς ἐν τῷ ἑποουρανίῳ Πατρὶ ἀγαθότητος, ἀλλ' εἰς τὸ θηριώδες εἶδος ἐαυτὸν μετεμόρφωσε, καὶ τῆς θεϊκῆς εὐγενείας ἐξέπασε, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυτὸ εἰρημένον· *Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνήκε, παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὀμοιωθῆ αὐτοῖς.* Ὅταν γὰρ τις σκιτσᾷ μὲν ὡς ταῦρος, λακτίζει δὲ ὡς βνος, μνησικαχῆ δὲ ὡς κάμηλος, καὶ γαστριμαργῆ μὲν ὡς ἄρκτος, ἀρπάξῃ δὲ ὡς λύκος, πλήττῃ δὲ ὡς σκορπιός, ὑπόλοιπος δὲ ἢ ὡς ἀλώπηξ, χρεμετίζει δὲ ἐπὶ γυναίξιν ὡς ἵππος θηλυμανῆς, πῶς δύναται ὁ τοιοῦτος τὴν υἰὸν πρέπουσαν ἀναπέμψαι φωνήν, καὶ Πατέρα ἐαυτοῦ καλεῖν τὸν Θεόν; Τί οὖν ὀνομάζεσθαι χρῆ τὸν τοιοῦτον; Θηρίον; Ἄλλὰ τὰ θηρία ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαττωμάτων κατέχεται· οὕτως δὲ πάντα συναγαγῶν ἐν ἑαυτῷ, καὶ τῆς ἐκείνων ἀλογίας γέγονεν ἀλογώτερος. Καὶ τί λέγω θηρίον; Θηρίου παντὸς χαλεπώτερός ἐστιν ὁ τοιοῦτος. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ, καίτοι κατὰ φύσιν ἄγρια ὄντα, ἀνθρωπίνης ἀπολαύσαντα τέχνης, ἡμερα πολλάκις γίνεται· οὗτος δὲ, ἄνθρωπος ὢν, καὶ τὴν ἐκείνων ἀγριότητα τὴν κατὰ φύσιν εἰς τὴν ἡμερότητα μεταβαλὼν τὴν παρὰ φύσιν, ποῖαν ἐξεῖ ἀπολογίαν, τὴν ἐαυτοῦ πραότητα τὴν κατὰ φύσιν εἰς ἀγριότητα ἐξάγων τὴν παρὰ φύσιν, καὶ τὸ μὲν ἄγριον φύσει ποιῶν ἡμερον, ἐαυτὸν δὲ τὸν [29] ἡμερον φύσει ποιῶν ἄγριον; καὶ λέοντα μὲν τιθασεύων, καὶ χειροῖθι ποιῶν, τὸν δὲ θυμὸν τὸν ἴδιον λέοντος κατασκευάζων ἢ ἀγριώτερον; Καίτοι ἐκεῖ δύο ἐστὶ κοιλύματα, καὶ τὸ λογισμὸν ἐστερηθῆναι τὸ θηρίον, καὶ τὸ πάντων εἶναι θυμωδέστερον· ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς πρὸς τοῦ Θεοῦ δοθείσης σοφίας, καὶ τῆς θηριώδους περιγίνεταί φύσεως. Καὶ ὁ ἐπὶ τῶν θηρίων τὴν φύσιν νικῶν, ἐφ' ἑαυτοῦ μετὰ τῆς φύσεως καὶ τὸ τῆς προαιρέσεως ἀπόλλυται κάλον· καὶ λέοντα

^c I lege τοὺς χαρ. τῆς ἐν τῷ. Edit.

^d Mss. ἴδιον λέοντος κατασκ. In Morel. et Savil. λέοντος deest, sed ad seriem pertinere videtur.

μὲν ποιεῖ ἄνθρωπον, ἑαυτὸν δὲ περιορᾷ ἐξ ἀνθρώπου γινόμενον λέοντα· καὶ ἐκείνῳ μὲν τὰ ὑπὲρ φύσιν χαρίζεται, ἑαυτῷ δὲ οὐδὲ τὰ κατὰ φύσιν πορίζεται. Πῶς τοίνυν ὁ τοιοῦτος δυνήσεται Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν; Ὁ μὲντοι περὶ τοὺς πλησίον ἡμερῶν καὶ φιλόανθρωπος, καὶ τοὺς εἰς αὐτὸν πλημιμελοῦντας οὐκ ἀμυνόμενος, ἀλλ' εὐεργεσίαις τὰς ἀδικίας ἀμειβόμενος, οὐ κατακρίνεται Πατέρα καλῶν τὸν Θεόν. Πρόσεχε δὲ τῇ ἀκριβεῖα τοῦ λόγου, πῶς ἡμῖν νομοθετεῖ τὸ φιλάλλον, καὶ εἰς ἀγαπητικὴν ἀπαντα συνάπτει διάθεσιν. Οὐ γὰρ ἐκέλευε λέγειν, Πάτερ μου, ὅ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀλλὰ, Πάτερ ἡμῶν, ὅ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα κοινὸν Πατέρα ἔχειν διδαχθέντες, ἀεληφικὴν πρὸς ἀλλήλους δεικνύωμεν εὐνοίαν. Εἶτα διδάσκων ἡμᾶς καταλιπεῖν τὴν γῆν καὶ τὰ περὶ γῆν^α, καὶ μὴ κεχηγμένα κάτω, ἀλλὰ τῆς πίστεως λαβεῖν τὰ πτερὰ καὶ ἀναπτῆναι τὸν ἀέρα, καὶ διαθῆναι τὸν αἰθέρα καὶ ζητῆσαι τὸν καλούμενον Πατέρα, προσέταξε λέγειν· Πάτερ ἡμῶν, ὅ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὐκ ἐπειδὴ ἐν τοῖς οὐρανοῖς μόνον ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς κάτω περὶ γῆν καλινδομένους ἀνανεῦσαι εἰς οὐρανοὺς παρασκευάσῃ, καὶ τῷ κάλλει τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν περιλάμψας, τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν πᾶσαν ἐκεῖ μετενέγκῃ.

θ. Εἶτα δευτέραν προσέθηκε βῆσιν, εἰπὼν· Ἀγίασθήτω τὸ δρομὰ σου. Καὶ μοι μηδεὶς ἀνοήτως ὑπολαμβάναντες ἀγιασμοῦ προσθήκην χαρίζεσθαι τῷ Θεῷ ἐν τῷ λέγειν· Ἀγίασθήτω τὸ δρομὰ σου· ἅγιος γὰρ ἐστὶ, καὶ πανάγιος, καὶ ἅγιον ἀγιώτατος. Καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν ὑμνωδίαν προσφέρει τὰ Σαραφελμ θσιγῆτοις βούντα κραυγαῖς, Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανός καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἄλλ' ὥσπερ οἱ τοὺς βασιλεῦσι τὰς εὐφημίας προσφέρουσι, καὶ βασιλείας καλοῦντες καὶ αὐτοκράτορας, οὐχ ὃ μὴ ἔχουσι χαρίζονται, ἀλλ' ὅπερ ἔχουσι εὐφημοῦσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐ τὴν οὐκ οὔσαν ἀγιωσύνην προσφέρομεν τῷ Θεῷ, λέγοντες, Ἀγίασθήτω τὸ δρομὰ σου, ἀλλὰ τὴν οὔσαν δοξάζομεν· τὸ γὰρ ἀγίασθήτω, ἀντὶ τοῦ δοξασθήτω, ἔρρηται. Διδασκόμεθα τοίνυν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης τὸν κατ' ἀρετὴν μετιέναι βίον, ἵνα τοῦτον ὁρῶντες οἱ ἄνθρωποι, τὸν οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα δοξάζωσιν· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μετὰ τοῦτο λέγειν ἐδιδάχθημεν· Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· τυραννοῦμενοι γὰρ ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος παθημάτων, καὶ μυρίας πειρασμῶν [30] δεχόμενοι προσβολὰς, τῆς τοῦ Θεοῦ χρῆζομεν βασιλείας, ἵνα μὴ βασιλεύσῃ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ σώματι ἡμῶν εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις· αὐτοῦ, μὴ δὲ παριστάνωμεν τὰ μέλη ἡμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλ' ἵνα παραστήσωμεν ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ, καὶ στρατευώμεθα τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων. Διδασκόμεθα δὲ πρὸς τοῦτοίς, μὴ σφοδρὰ τῷ παρόντι βίῳ προστετηκέναι, ἀλλὰ καταφρονεῖν μὲν τῶν παρόντων, ἐπιθυμεῖν δὲ τῶν μελλόντων ὡς μενόντων, καὶ τὴν βασιλείαν ἐκείνην ζητεῖν τὴν οὐράνιον καὶ αἰώνιον, καὶ τοῖς ἐν ταῦθα τερπνοῖς μὴ κατέχεσθαι, μὴ σωματῶν εὐμορφία, μὴ χρημάτων εὐπορία, μὴ κτημάτων εὐθηνία, μὴ λίθων πολυτελείαις, μὴ οὐκῶν μεγαλοουργίας, μὴ ἡγε-

μονίαις καὶ στρατηγίαις, μὴ ἀλουργίδι καὶ διαδήματι, μὴ ὄφοποιαις καὶ καρυκείαις καὶ παντοδαπαῖς χλιδαῖς, μὴ ἄλλῃ τινὶ τῶν τῆς ἡμετέρας δελεάζοντων αισθησίαις, ἀλλὰ πᾶσι τοῦτοις ἐβρῶσθαι φράσαντες, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀδίαλειπτος ὀρέγεσθαι. Οὕτως ἡμᾶς καὶ ταύτην διδάξας τὴν ἀρετὴν, ἐκέλευσε λέγειν· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἐντεθεικῶς γὰρ ἡμῖν τῶν μελλόντων τὸν ἔρωτα, καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τρώσας ἡμᾶς ἐκείνῳ τῷ πόθῳ, παρασκευάζει· λέγειν· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄδς ἡμῖν, φησί, Δέσποτα, τὴν ἐν οὐρανῷ μιμεῖσθαι πολιτείαν, ἵν' ἂ θέλεις αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς θέλωμεν. Ἐπάρκεσον τοίνυν προαιρέσει καμνούσῃ, καὶ ποιεῖν μὲν ἐπιθυμούσῃ τὰ σὰ, ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας κωλυομένη· δρεξον χεῖρα τοῖς τρέχειν μὲν ἐπιχειρομένοις, χωλεύειν δὲ ἠναγκασμένοις. Ὑπόπτερος ἡ ψυχή, ἀλλὰ βαρύνει ταύτην ἡ σὰρξ· ὄζεια ἐκείνη πρὸς τὰ οὐράνια, ἀλλὰ βραδεῖα αὐτὴ πρὸς τὰ ἐπίγεια· τῆς δὲ σῆς βοηθείας παρουσίας, ἔσται δυνατὰ καὶ τὰ λίαν ἀδύνατα. Γενηθήτω τοίνυν τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

ε'. Καὶ ἐπειδὴ τῆς γῆς ἐμνημόνευσε, χρεῖα δὲ τοῖς ἐξ αὐτῆς γεγεννημένοις καὶ ἐν αὐτῇ διαιτωμένοις, καὶ γηγενὲς σῶμα περιχειμένοις, καὶ τῆς καταλλήλου τροφῆς, ἀναγκαιῶς ἐπήγαγε· Τὸν ἀβριον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον ὁδὸς ἡμῖν σήμερον. Ἄβριον ἐκέλευσεν αἰτεῖν ἐπιούσιον, οὐ τρυφήν, ἀλλὰ τροφήν, τὴν τὸ ἐλλείπον ἀναπληροῦσαν τοῦ σώματος, καὶ τὸν ἐκ λιμοῦ κωλύουσαν θάνατον· οὐ τραπέζας φλεγμαινούσας^β, οὐδὲ βῆων ποικιλίας, καὶ ὄψων ἀνθοσμίας, καὶ τὰλλα ὅσα τὸν μὲν λαίμῳ ἠδύνει, τὴν δὲ γαστέρα φορτίζει, τὴν δὲ διάνοιαν σκοτίζει, καὶ σκιρτᾷ τὸ σῶμα κατὰ τῆς ψυχῆς παρασκευάζει, καὶ δυσήνιον τῷ ἠνιόχῳ τὸν πῶλον ἐργάζεται. Οὐ ταῦτα ἡμᾶς αἰτεῖν ὁ λόγος ἐδίδαξεν, ἀλλ' Ἄβριον ἐπιούσιον, τοῦτ' ἐστίν, ἐπὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος διαθεσίνοντα, καὶ συγχροτῆσαι ταύτην δυνάμενον. Καὶ τοῦτον δὲ οὐκ εἰς πολλὴν ἐτῶν ἀριθμὸν αἰτεῖν ἐκελεύσθημεν, ἀλλὰ τὸν σήμερον ἡμῖν ἀρκούντα μόνον· Μὴ μεριμνήσητε γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν [31] αἰβριον. Τί δήποτε γὰρ περὶ τῆς αἰβριον φροντίζει τις, ὃ τὴν αἰβριον οὐ πάντως ὀφόμενος, ἀλλὰ τὸν μὲν πόνον δεχόμενος, τὸν δὲ καρπὸν οὐ δευόμενος; Θάρρησον τῷ Θεῷ τῷ διδόντι τροφήν πάσῃ σαρκί. Ὁ τὸ σῶμά σοι δωδωκῶς, καὶ τὴν ψυχὴν ἐμφυσήσας, καὶ ζῶν σε λογικὸν κατασκευάσας, καὶ πάντα σοι τὰ ἀγαθὰ πρὸ διαπλάσεως ἐτοιμάσας, πῶς σε διαπλάσθέντα παρόψεται, Ὅς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ κορητοῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους; Τοῦτω τοίνυν θαρβῶν, τὴν ἐφήμερον μόνην αἰτεῖ τροφήν, τῆς δὲ αἰβριον αὐτῷ κατάλιπε τὴν φροντίδα, ὡς καὶ ὁ μακάριος ἔλεγε Δαυὶδ· Ἐπιβρίβον ἐπὶ Κύριον τὴν μεριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει. Οὕτω δὲ τῶν εἰρημένων τὴν ἀκραν ἐκπαιδεύσας φιλοσοφίαν, εἰδὼς δτι τὴν ἀδυνάτων ἐστίν, ἀνθρώπους ἐντας καὶ θνητὸν σῶμα περιχειμένους μὴ πταίνειν, ἐδίδαξε λέγειν· Καὶ ἀβρις ἡμῖν τὰ ὀφειλόμενα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀβριμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Τρία κατ' αὐτὸν ἀγαθὰ διὰ τοῦδε τοῦ λόγου πραγματεύεται· τοὺς μὲν

^α Sic omnes mss. Editti vero hæc non habent, καὶ τὰ περὶ γῆν. Paulo post in editis τὸν ἀέρα deest, sed habetur in omnibus mss.

^β Dio mss. φλεγμαινούσας, καὶ εἰς ἠδονὰς ἐκμαινούσας.

facit hominem, se ex homine factum esse leonem pro nihilo ducit : illi quæ supra naturam sunt impertit, sibi quæ contra naturam sunt adsciscit. Quomodo igitur talis cum sit, Deum poterit appellare Patrem? Quisquis igitur erga proximum mitis humanusque est, quique in se peccantes non ulciscitur, sed beneficiis injurias sibi illatas remunerat, is si Deum appellet Patrem, non reus agitur. Orationis vim diligenter advertit, quomodo nobis mutuam amorem præcipiat, atque caritatis affectu omnes conjungat. Neque enim dicere jussit, Pater mi, qui es in cælis; sed *Pater noster, qui es in cælis*; ut edocti nos communem habere Patrem, fraternam mutuo benevolentiam exhibeamus. Deinde nos instituit ut terram terrenaque relinquamus, nec terrenis inhiemus, sed assumptis fidei alis, per aerem volemus ætheraque transcendamus, et quem vocamus Patrem queramus, jubetque dicere, *Pater noster, qui es in cælis*, non quod Deus in cælis tantum sit, sed ut nos in terra volutatos ad cælum respiciendum inducat, nobisque cælestium bonorum pulchritudine illustratis id conferat, ut concupiscentia nostra tota eo traducatur.

4. Secundam deinde clausulam adjicit : *Sanctificetur nomen tuum*. Ne quis vero insipienter existimet sanctificationis accessionem Deo attribui, dum dicitur, *Sanctificetur nomen tuum* : sanctus enim est, et omnino sanctus, et sanctorum sanctissimus. Hanc autem ipsi laudem offerunt Seraphim, sic incessabili voce clamantes : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plenum est cælum et terra gloria ejus (Hesai. 6. 3)*. Sed quemadmodum ii, qui reges acclamationibus excipiunt, ac Reges Imperatoresque vocant, non illis id attribuunt quod non habent, sed quod habent laudibus celebrant : ita et nos non eam, quæ absit, sanctitatem Deo offerimus cum dicimus, *Sanctificetur nomen tuum*, sed eam, quæ inest, laudibus celebramus : nam illud, *Sanctificetur*, idipsum est quod, glorificetur. Hac itaque voce docemur, ut vitam cum virtute ducamus, et eam videntes homines, cælestem Patrem nostrum glorificent, ut alibi dicitur : *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant operum vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Matth. 5. 16)*. Postea edocemur dicere, *Adveniat regnum tuum* : perturbationum corporalium oppressi tyrannide, et sexcentis tentationum insultibus impetiti, Dei regno egemus, ut peccatum non regnet in mortali corpore nostro (*Rom. 6. 12*), ita ut illi in cupiditatibus obsequamur, utque non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed exhibeamus arma justitiæ Deo, et Regi sæculorum militemus. Ad hæc etiam docemur, ne præsentem vitam magni faciamus, sed præsentia despiciamus, futura vero, utpote manentia concupiscamus, et regnum illud queramus cæleste, æternumque, nec præsentibus voluptatibus hæreamus; non formæ corporum, non pecuniæ vi, non possessionum abundantiae, non gemmarum magnificentiae, non ædium splendori, non imperiis et militaribus præfecturis, non purpuræ, non

¹ Sic omnes Mss. Editi vero non habent, *terrenaque*.

diademati, non opsoniis et lautis epulis, neque aliis quibuslibet eorum, quæ sensus nostros inescare solent; sed iis omnibus valere jussis, regnum cælorum indesinenter appetamus. Hanc vero virtutem postquam nos docuit, dicere jubet : *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*. Postquam enim nobis futurorum amorem indidit, necnon regni cælestis concupiscentiam, hoc vulneratos desiderio ad hæc dicenda comparat, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra*. Da nobis, inquit, Domine, ut cælestem illam vitæ rationem sequamur, ut ea, quæ tu vis, nos etiam velimus. Opitulare igitur debili voluntatis proposito, quod ea quæ jubes exsequi cupit, sed corporis infirmitate præpeditur : porrigere manum currere quidem volentibus, sed ad claudicandum coactis. Alis instructa est anima, sed illam caro gravem efficit; hæc ad cælestia velox est, illa vero gravis et ad terrena proclivis. Adsit modo auxilium tuum, et ea, quæ fieri non posse videntur, facilia evadent. *Fiat igitur voluntas tua sicut in cælo et in terra*.

5. Quia vero terram commemorat, atque iis, qui ex terra procreati sunt, in illaque versantur terreno amicti corpore, congruenti cibo est opus, necessario subjunxit : *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*. Panem supersubstantialem petere jussit, non in delectamentum, sed in alimentum, quod decedit de corpore supplens, et interitum ex fame futurum depellens. Non instructas dapibus mensas¹, non opsonia varia, non delicatos ferculorum apparatus, non pistorum artificia, non vina odore demulcentia, et quæ alia palatum delectant, ventrem onerant, mentem obscurant, et corpori vires addunt ut insultet animæ, ac pullum aurigæ reddunt indocilem. Non hæc ut poscamus oratio docuit, sed *Supersubstantialem panem*, id est, qui in substantiam corporis transit, eamque confirmare potest. Hunc vero panem non ad multum annorum numerum petere jubemus, sed qui ad hodiernum tantum diem satis sit : *Nolite*, inquit, *solliciti esse in crastinum (Matth. 6. 34)*. Cur enim de crastino quis sollicitus sit, qui non ipsum diem crastinum certo visurus sit; sed qui laborem suscipit, fructum non decerpit? In Deo igitur fiduciam colloca, *Qui dat escam omni carni (Psal. 135. 25)*. Qui tibi corpus dedit, animamque inspiravit, teque animal rationale constituit, atque omnia tibi bona anteformationem præparavit, quomodo te formatum aspernabitur, *Qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos (Matth. 5. 45)?* Huic igitur si fidas, quotidianum tantum posce alimentum, illi crastini curam relinque, quemadmodum et beatus David dixit : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet (Psal. 54. 23)*. Ita cum superioribus verbis supremam philosophiam docuisset, gnarus fieri non posse, ut nos homines mortali corpore circumdati non eadamus, etiam hoc dicere docuit : *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Tria simul bona hisce verbis

¹ Duo Mss., non mensas luxuriantes et ad voluptatem future facientes.

operatur : eos qui ad summum virtutis gradum pervenerunt de se mediocriter sentire docet, jubetque recte factis non confidere, sed formidare atque tremere præteritorum memores peccatorum : quod et divinus Paulus facit, post sexcenta præclare gesta dicens : *Quoniam Christus Jesus venit in mundum ad salvandum peccatores, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15). Non dixit, *Eram*, sed, *Sum*, præsentem se semper facinorum memoriam habere significans. Iis igitur qui in supremo virtutis gradu sunt, ex humilitate tutelam per hæc verba paravit ? eos autem, qui post baptismi gratiam lapsi sunt, de salute desperare sua non sinit, sed docet ab animarum medico petere veniæ remedia. Ad hæc vero humanitatis doctrinam suggerit. Vult enim nos mites erga eos esse, qui culpæ sunt obnoxii, et injuriarum nobis illatarum immemores, ut per veniam ipsis datam et nos veniam consequamur : et ipsi præeuntes benignitatis modum et mensuram afferamus : tantum enim recipere postulamus, quantum proximo largiti sumus : et tantam veniam rogamus, quantum debitoribus concedimus. Insuperque dicere docemur, *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*. Multa namque nobis ex diaboli opera accedunt tristia : multa item ex hominibus, vel palam intestis, vel clam insidiantibus. Corpus etiam

modo contra animam insurgens grave damnum infert; modo variis debilitatum morbis, dolores nobis atque languores parit. Itaque cum multa et varia nos undique tristia adoriantur, ab iis omnibus ut liberemur, a Deo universorum petere instituimur. Ipso namque vindice sedatur omnis tempestas, fluctus in tranquillitatem cedunt; malignusque ille pudefactus discedit, quemadmodum olim relictis hominibus, ad porcos discessit : neque tamen illud injussus facere est ausus. Qui vero ne in porcos quidem potestatem habet, quo pacto homines pervigiles animoque temperantes, Dei septos præsidio, qui eum Regem esse suum putant, vincere possit ? Quapropter in fine orationis Dei regnum, virtutem et potentiam ostendit dicens : *Quoniam tuum est regnum et potestas et gloria in sæcula, amen* (a). Hoc, inquit, abs te peto, qui te novi Regem omnium, æterno præditum imperio, qui omnia, quæcumque velis, potes, et gloria circumdatus es, quam nemo possit auferre. Pro his autem omnibus gratias agamus ei, qui nos tantis dignatus est bonis; quia ipsi convenit omnis gloria, honor et imperium, Patri, Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hæc postrema clausula, quæ abest a Vulgata, in Bibliis Græcis legitur.

MONITUM

Hanc homiliam non publicavit Henricus Savilius; sed prior ex tenebris ex uno tantum Codice eruit Fronto Ducæus. Anni, quo habita hæc fuit, temporisque notam, meo judicio, non dubiam suppeditat Chrysostomus in exordio, cum ait se nuper de Paralytico, qui annis triginta octo infirmitate detentus fuerat, sermonem habuisse : ubi eam memorare prorsus videtur homiliam, quam contra Anomæos duodecimam posuimus Tomo I. In illa quippe contra Anomæos præcipue agitur, exemploque paralytici a morbo liberati æqualem paternæ Filii potestatem commonstrat S. doctor; quin etiam ut Filii cum Patre æqualitatem asserat, hunc Evangelii locum, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, explanandum suscipit. Hinc etiam aliud argumentum eruimus, quo probatur hanc homiliam paucis post illam de alio paralytico diebus pronuntiatam fuisse; in hac enim quoque de Filii cum Patre æqualitate aliquot in

HOMILIA

IN PARALYTICUM PER TECTUM DEMISSUM, QUOD NON SIT ILLE, DE QUO APUD JOANNEM AGITUR;

DEQUE FILII CUM PATRE ÆQUALITATE.

✠✠✠✠

1 Cum in paralyticum juxta piscinam in lecto jacentem nuper incidissemus, multum et ingentem thesaurum invenimus, non terram effodientes, sed ejus

animi sensa scrutantes : thesaurum invenimus non aurum et pretiosos lapides continentem, sed tolerantiam, philosophiam, patientiam, et multam in Deum

ἐκρους τὴν ἀρετὴν μετριότητα διδάσκει φρονήματος, καὶ παρακαλεῖται μὴ θαρρῆναι τοῖς κατορθώμασιν, ἀλλὰ δεδιέναι καὶ τρέμειν καὶ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων μνημονεύειν· ὡς καὶ ὁ θεσπέσιος ποιεῖ Παῦλος, μετὰ μυρία κατορθώματα λέγων· Ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγὼ· οὐκ εἶπεν, ἡμῖν, ἀλλ', εἰμι, δεικνύς ὅτι ἄπαιστον εἶχε τῶν ἐργασμένων τὴν μνήμην. Τοῖς μὲν οὖν ἄκροις τὴν ἀρετὴν ἀπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ἀσφάλειαν διὰ τούτων τῶν λόγων ἐμηχανήσατο· τοὺς δὲ πταίσαντας μετὰ τὴν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος χάριν οὐκ ἀφήσιν ἀπογινώσκειν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ἀλλ' αἰτεῖν διδάσκει παρὰ τοῦ ἱατροῦ τῶν ψυχῶν τῆς ἀφέσεως τὰ φάρμακα. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ φιλανθρωπίας διδασκαλίαν ὁ λόγος ὑποτίθεται. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἡμέρους εἶναι περὶ τοὺς ὑπευθύνους, ἀμνησικάκους περὶ τοὺς εἰς ἡμᾶς πλημμελοῦντας, καὶ τῆ περι τούτους συγγνώμη ἑαυτοῖς δωρεῖσθαι συγγνώμην, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς προεισφέρειν τῆς φιλανθρωπίας τὰ μέτρα. Τοσοῦτον γὰρ αἰτούμεν λαθεῖν, ὅσον τοῖς πλησίον παρέχομεν, καὶ τοσαύτης ἀξιούμεν συγγνώμης τυχεῖν, ὅσην τοῖς ὀφειλοῦσι δωρούμεθα. Πρὸς τούτοις ἐκελεύσθημεν λέγειν, Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Πολλὰ μὲν γὰρ ἡμῖν ἐκ διαβολικῆς ἐνεργείας προσγίνεται λυπηρὰ, πολλὰ δὲ καὶ ἐξ ἀνθρώπων, ἢ προφανῶς

ἐπηρεαζόντων, ἢ ἀφανῶς ἠ ἐπιβουλεύοντων. Καὶ τὸ σῶμα ποτὲ μὲν ἐπανιστάμενον τῆ ψυχῇ, χαλεπὴν ἐργάζεται βλάβην· ποτὲ δὲ παντοδαποῖς ἀβρωστίμασι περιπίπτον δόνας ἡμῖν ἐπιφέρει καὶ ἀχθιδόνας. Ἐπειδὴ τοίνυν πολλὰ καὶ διάφορὰ ἔστι πολυλαχόντων προσπίπτοντα λυπηρὰ, ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων αἰτεῖν τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Αὐτοῦ γὰρ ἐπαμύνοντος, πᾶσα μὲν κατασβέννυται ζάλη, ὁ δὲ κλύδων εἰς γαλήνην μεθίσταται, καὶ ὑποχωρεῖ κατησχυμμένος ὁ πονηρὸς, καθάπερ ποτὲ τοὺς ἀνθρώπους καταλείπων κατὰ τῶν χοίρων ἐχώρησεν, οὐδὲ ἐκεῖνος ποιῆσαι τολμήσας δίχα τοῦ κελεύσαντος. Ὅ δὲ κατὰ χοίρων ἐξουσίαν οὐκ ἔχων, πῶς ἀνθρώπων ἐγρηγορότων καὶ νηφόντων, καὶ ὑπὸ Θεοῦ φυλαττομένων, καὶ [32] βασιλέα οικεῖον ἡγουμένων αὐτὸν κρατῆσαι δυνήσεται; Διὰ τοῦτο καὶ τῷ τέλει τῆς προσευχῆς, τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν ὑπέδειξεν, εἰπὼν· Ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αἰτῶ παρὰ σοῦ, ὅτι οἶδά σε βασιλέα πάντων, αἰώνιον κεκτημένον κράτος, καὶ πάντα δυνάμενον ὡσαυτερ ἂν θέλης, καὶ δόξαν κεκτημένον ἀναφαίρετον. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ τοσοῦτων ἡμᾶς ἀξιώσαντι ἀγαθῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ κράτος, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Hæc, ἐπηρεαζόντων ἢ ἀφανῶς, desunt in editis; sed habentur in mss.

AD HOMILIAM IN PARALYTICUM PER TECTUM DEMISSUM.

locis, licet obiter, verba facit. Qua re maxime movemur, ut hoc exordium, *Cum in paralyticum juxta piscinam in lecto jacentem nuper incidissemus, multum et ingentem thesaurum invenimus*, de illa homilia in Paralyticum triginta annorum Constantinopoli anno 398 habita intelligendum censeamus: atque adeo hanc homiliam in Paralyticum per tectum demissum paucis post diebus eodemque anno Constantinopoli habitam statuamus. In hac porro concione pluribus demonstrat Chrysostomus, evangelistas inter se maxime consentire; huncque paralyticum per tegulas demissum, diversum esse ab eo, qui juxta piscinam jacebat.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

ΟΜΙΛΙΑ

Εἰς τὸν παραλυτικὸν διὰ τῆς στέρξης χαλιωθέντα, ὅτι οὐκ αὐτὸς ἔστιν ὁ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενος· καὶ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος.

α'. Περιτυχόντες πρίην τῷ παραλυτικῷ περὶ τὴν κολυμβήθραν ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενῃ, πολὺν καὶ μέγαν εὐρήκαμεν θησαυρὸν, οὐχὶ γῆν διορύξαντες, ἀλλὰ

τὴν διάνοιαν αὐτοῦ διασκάψαντες· εὐρήκαμεν θησαυρὸν οὐχὶ ἀργύριον ἔχοντα καὶ χρυσίον καὶ λίθους τιμίους, ἀλλὰ καρτερίαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ ὑπομονήν·

καὶ πολλὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα, ἣ παντὸς χρυσοῦ καὶ πάσης εὐπορίας ἐστὶ τιμιωτέρα. Ὁ μὲν γὰρ αἰσθητὸς πλοῦτος καὶ ληστῶν ἐπιδουλαῖς [55] πρόκειται, καὶ συκοφαντῶν στόμασι, καὶ τοιχωρύχων χερσὶ καὶ οἰκετῶν κακουργίαις, καὶ ὅταν ἅπαντα ταῦτα διαφύγη, τότε τοῖς κεκτημένοις μέγιστον ἐπάγει: πολλὰκις τὸν εὐθερον, βασκάνων ὀφθαλμούς δι-εγείρων, καὶ μυρίους ἐκ τούτου τίκτων χειμῶνας. Ὁ δὲ πνευματικὸς πλοῦτος ἀπάσας ταύτας διέφυγε τὰς λαβὰς, καὶ πάσης ἐπηρείας ἐστὶν ἀνώτερος τοιαύτης, καὶ ληστῶν καὶ τοιχωρύχων καὶ βασκάνων καὶ συκοφαντῶν καὶ αὐτοῦ καταγελῶν τοῦ θανάτου. Οὐδὲ γὰρ θανάτῳ διαζεύγνυται τοῦ κεκτημένου, ἀλλὰ τότε μάλιστα ἀσφαλεστέρα ἢ κτήσις αὐτοῦ τοῖς ἔχουσι γίνεται, καὶ συναποδημεῖ, καὶ συμμεθίσταται πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, καὶ συνήγορος γίνεται θαυμαστος, οἷς ἂν ἐκεῖ συναπέλθῃ, καὶ ἴλω καθίστησιν αὐτοῖς τὸν δικάζοντα.

Τοῦτον καὶ ἡμεῖς τὸν πλοῦτον μετὰ πολλῆς τῆς σαφιλίας εὐρήκαμεν ἐν τῇ τοῦ παραλυτικοῦ κατορουργημένῳ ψυχῇ. Καὶ μάρτυρος ὑμεῖς οἱ μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἐξαντλήσαντες τῆς προθυμίας, οὐ κενώσαντες δέ. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πνευματικοῦ πλοῦτου φύσις· τὰς τῶν ὑδάτων ἐπιβροχὰς μιμεῖται, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνων νικᾷ τὴν ἀφρονίαν, τότε πλεονάζουσα μᾶλλον, ὅταν πολλοὺς ἔχη τοὺς ἀρουμένους αὐτῆν. Εἰς γὰρ τὴν ἐκάστου ψυχῆν εἰσὶν, οὐ μερίζεται, οὐδὲ ἐλαττοῦται, ἀλλ' ὀλόκληρος ἐκάστῳ παραγινόμενος ἀνάλωτος μένει διηνεκῶς, οὐδέποτε ἐπιλείπειν δυνάμενος· ὁ δὲ καὶ τότε συνέβαινε. Τοσοῦτων γὰρ ἐπιπεσόντων τῷ θησαυρῷ, καὶ πάντων τὰ κατὰ δύναμιν ἀρουμένων ἐκείθεν· καὶ τί λέγω περὶ ὑμῶν, ὅπου γὰρ ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου μέχρι τῆς παρουσίας ἡμέρας μυρίους ποιήσας εὐπόρους, ἐπὶ τῆς οικείας τελειότητος μένει; Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν πρὸς τὴν πνευματικὴν ταύτην εὐπορίαν· ἀλλ' ὅσον δυνατὸν καὶ νῦν ἐξαντλήσωμεν, καὶ ἴδωμεν φιλόανθρωπον Δεσπότην, ἴδωμεν καρτερικὸν οἰκέτην. Τριάκοντα γοῦν καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀβρωστία παλαίην ἀνίατην καὶ μαστιζόμενος διηνεκῶς, οὐκ ἔδυσχέρανεν, οὐκ ἀφῆκε ῥῆμα βλάσφημον, οὐ κατηγόρησε τοῦ πεποιηκότος, ἀλλὰ γενναίως καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικειᾶς τὴν συμφορὰν ἔφερον ἐκείνην. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; φησὶν· οὐδὲν γὰρ περὶ τῆς ἀνω ζωῆς αὐτοῦ σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἡ Γραφή, ἀλλ' ὅτι μὲν τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη εἶχεν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, δῆλον ἐποίησεν· ὅτι δὲ οὐκ ἔδυσχέρανεν, οὐδὲ ἠγανάκτησεν, οὐδὲ ἀπεδυσπέτησε, τοῦτο οὐκέτι προσέθηκεν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτο δῆλον ἐποίησεν, εἰ τις ἀκριδῶς προσέχοι, καὶ μὴ παρέργως, μηδὲ ἀπλῶς. Ὅταν γὰρ ἀκούσης ὅτι ἐπιστάντι Χριστῷ καὶ οὐκ ὄντι γνωρίζω, ἀλλ' ἀνθρώπῳ νομιζομένῳ φιλῷ, μετὰ τοσαύτης ἐπιεικειᾶς διελέγετο αὐτῷ, καὶ τὴν ἐμπροσθεν αὐτοῦ φιλοσοφίαν δυνήση θεάσασθαι. Εἰπόντι γὰρ αὐτῷ, *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι*; οὐδὲν εἶπεν ὅν ἐκδὸς ἦν, ὅτι Ὁρᾶς με παραλελυμένον χρόνον τοσοῦτον κατακείμενον, καὶ ἐρωτᾶς εἰ βούλομαι γενέσθαι ὑγιῆς; ἐπεμθῆναι μου τοῖς κακοῖς ἤληθες, ὕπειθισαι, καὶ καταγελάσαι, καὶ κωμωδῆσαι τὴν συμφορὰν; Οὐδὲν [34] τοιοῦτον οὐδὲ εἶπεν, οὐδὲ ἐν-

ἐνόησεν, ἀλλὰ μετ' ἐπιεικειᾶς· *Ναι, Κύριε*, φησὶν. Εἰ δὲ μετὰ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη οὕτω πρῶτος ἦν, οὕτως ἐπιεικῆς, τῆς εὐτοτίας αὐτῷ καταβληθείσης ἀπάσης καὶ τῆς δυνάμεως τῶν λογισμῶν, ἐνόησεν ὁποῖον εἰκὸς εἶναι τοῦτον ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν δευτέρων. Ἰστέ γὰρ δήπου πάντες, ὅτι οὐχ ὁμοίως εἰσὶ δυσάρεστοι οἱ νοσοῦντες ἐν ἀρχῇ τῆς ἀβρωστίας καὶ πολλοῦ προϊόντος τοῦ χρόνου· τότε γὰρ μάλιστα δυσχερεῖς γίνονται οἱ νοσοῦντες, ὅταν εἰς μῆκος ἐπιδῶ τὸ νόσημα, τότε πᾶσιν ἀφόρητοι. Ὁ δὲ μετὰ τοσαῦτα ἔτη οὕτω φιλοσοφῶν, οὕτως ἀνεσιχάκως ἀποκρινόμενος, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸν ἐμπροσθεν χρόνον μετὰ πολλῆς τῆς εὐχαριστίας τὴν συμφορὰν ἔφερον ἐκείνην.

Ταῦτα οὖν καὶ ἡμεῖς λογιζόμενοι μιμώμεθα τὴν ὑπομονὴν τοῦ συνδούλου· ἰκανὴ γὰρ ἡ παράλυσις ἐκείνου τὰς ἡμετέρας ἐπισφίγγει ψυχὰς· οὐδεὶς γὰρ οὕτω νουθετῶς καὶ παρεμμένος, ὡς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἐνόησας ἐκείνης, μὴ πάντα γενναίως ἐνεργεῖν τὰ προσπίπτοντα δεινὰ, κἂν ἀπάντων ἀφορητότερα ἦ. Οὕτε γὰρ ἡ ὑγεία αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ νόσος μεγίστης ἡμῖν ὠφελείας γέγονεν αἰτία· ἣ τε γὰρ θεραπεία πρὸς δοξολογίαν τοῦ Δεσπότης καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων ἡγερε ψυχὰς· ἣ τε νόσος καὶ ἡ ἀβρωστία πρὸς ὑπομονὴν ὑμᾶς ἤλειψε, καὶ πρὸς τὸν Ἰσον παρεκάλεσε ζῆλον· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ἐνεδείξατο. Καὶ γὰρ αὐτὴ τὸ παραδοῦναι τοιοῦτον νοσήματι, καὶ τὸν χρόνον ἐκτείνειν τοσοῦτον τὴν ἀβρωσίαν, μεγίστης κηδεμονίας ἐστὶ. Καθάπερ γὰρ χρυσοκόμος εἰς χωνευτήριον ἐμβαλὼν χρυσίον μέχρι τοσοῦτου ἐπιτρέπει βασανίζεσθαι τῷ πυρὶ, ἕως ἂν ἰδῇ γενόμενον καθαρώτερον· οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεὸς μέχρι τοσοῦτου τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἀφήσιν ἐξετάζεσθαι ἐν δεινότητι, ἕως ἂν γένωνται καθαροὶ καὶ διειδῆς, καὶ πολλὴν ἀπὸ τῆς βασάνου ταύτης τὴν ὠφέλειαν καρπωσάμεναι· ὥστε καὶ τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος ἐστὶ τὸ μέγιστον.

β'. Μὴ τοίνυν θορυδῶμεθα, μηδὲ ἀλύωμεν, πειρασμῶν ἐπιπιπτόντων ἡμῖν. Εἰ γὰρ ὁ χρυσοκόμος εἶδε πόσον μὲν ἀφίεναι ἐν τῇ καμίνῳ χρόνον δεῖ τὸ χρυσίον, πότε δὲ ἀνασπάσαι, καὶ οὐκ ἀφήσιν μέχρι τοῦ διαφθορῆναι καὶ κατακαυθῆναι μένειν ἐν τῷ πυρὶ· πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς τοῦτο ἐπίσταται, καὶ ὅταν ἰδῇ καθαρωτέρους γενομένους, ἀφήσιν τῶν πειρασμῶν, ὥστε μὴ τῷ πλεονασμῷ τῶν κακῶν ὑποσκελισθῆναι καὶ καταπεσεῖν. Μὴ τοίνυν δυσχεραίνωμεν, μηδὲ μικροψυχῶμεν, ἐπειδὴν τι τῶν ἀδοκίμων ἐμπέσῃ· ἀλλὰ παραχωρῶμεν τῷ ταῦτα μετὰ ἀκριθείας εἰδότε, ἕως ἂν βούλοιο, πυροῦν τὴν διάνοιαν τὴν ἡμετέραν· συμφερόντως γὰρ τοῦτο ποιεῖ καὶ ἐπὶ κέρδει τῶν πειρασζομένων.

Διὰ τοῦτο σοφὸς τις παραίνετ' λέγων· *Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν, εὐθυρον τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπεύσης ἐν καιρῷ ἐλαγωγῆς*. Αὐτῷ παραχώρησον, φησὶν, ἀπάντων· οἶδὲ γὰρ ἀκριδῶς πότε ἡμᾶς ἀνελέσθαι ἐκ τῆς καμίνου δεῖ τῶν κακῶν. Χρὴ τοίνυν αὐτῷ πανταχοῦ παραχωρεῖν, καὶ διὰ παντὸς εὐχαριστεῖν, καὶ πάντα φέρειν [55] εὐγνωμόνως, κἂν εὐεργετῇ, κἂν κολάζῃ,

spem, quæ auro quovis et lucro quovis est pretiosior. Nam sensibus quidem subjectæ divitiæ latronum insidiis, sycophantarum linguis, parietum perfossorum manibus, et famulorum sceleribus sunt obnoxia; cumque omnia ista effugerint, tum maximam dominis perniciem frequenter accersunt, dum invidorum oculos excitant, et pericula creant innumera: spirituales autem divitiæ petitiones istas omnes effugiunt, et ab injuriis istis omnibus sunt immunes, ac latrones, parietum perfossores, invidos, sycophantas, ipsam denique mortem aspernantur. Non enim domini eorum divelluntur, sed tum maxime tutior sit dominis earum possessio: cum illis peregrinantur, et ad futuram commigrant vitam, patronæ sunt illorum exiniæ, cum quibus illuc discesserint, et ipsis propitium iudicem reddunt.

Spiritualium opum natura qualis sit; Paralytici quanta virtus. — Has invenimus nos quoque divitias admodum copiosas in paralytici mente defossas; testes vos estis, qui summa cum animi alacritate illas erulistis; nec tamen evacuastis. Talis quippe spiritualium est opum natura: influxus aquarum imitantur, vel potius illarum copiam vincunt, tumque magis exuberant, cum plures fuerint, a quibus hauriuntur. Dum enim in cujusque animum ingrediuntur, non dividuntur, nec imminuuntur, sed ad singulos integræ adveniunt, et apud eos perpetuo morantur inconsumptæ, nec deficere possunt umquam: quod nimirum tum etiam evenit. Cum enim tam multi in thesaurum inciderint, et omnes inde pro viribus hausserint: quid ego de vobis loquor, cum ex illo tempore ad hunc usque diem innumeros locupletarit, et integritatem suam retineat? Ne igitur spirituales hunc questum sectantes defatigemur, sed quantum in nostra potestate situm erit, nunc etiam hauriamus, ac videamus Dominum benignum, videamus et servum patientem. Triginta quippe et octo annos cum immediabili morbo conflictatus, ac perpetuo diverberatus, non ægre tulit, non blasphemum verbum emisit, non Creatorem accusavit, sed patienter calamitatem illam et multa cum animi æquitate tolerabat. Unde vero id constat? dicet aliquis: neque enim de præcedenti ejus vita clare Scriptura nos docuit, sed eum triginta octo annos egisse in infirmitate sua declaravit (*Joan. 5. 5*): quod autem non ægre tulerit, nec indignatus sit, neque stomachatus, hoc non diserte addidit. Atamen hoc etiam subindicavit, si quis diligenter attendat, et non perfunctorie et oscitanter. Cum enim audis eum, accedentem Christum, qui notus ipsi non erat, sed nudus homo putabatur, tanta cum modestia esse alloquutum, præcedentem etiam illius probitatem ac philosophiam poteris spectare. Nam cum ei dixisset, *Vis sanus fieri?* nihil tale dixit, quale verisimile erat eum dicturum: Vides me paralyti resolutum tam diuturno tempore jacere, et interrogas, num sanus fieri velim? venisti ut meis malis insultares, ut exprobrares, irrideres, et subsannares calamitatem? Nihil horum neque dixit, neque cogitavit, sed cum æquitate animi, *Profecto Domine*, inquit. Quod si

post annos octo et triginta adeo mitis, adeo modestus erat, cum omnes illi vires ac robor animi fractum ac debilitatum esset, cogita qualem illum fuisse sit probabile, cum mala tantum inciperent. Nostis quippe omnes non ita ægros initio morbi esse morosos, ut cum multum temporis elapsum fuerit: tum enim præcipue difficiles ægroti sunt, cum infirmitas in longum tempus excreverit, tum omnibus sunt intolerabiles. Qui vero post tot annos ita philosophatur, ita patienter respondet, haud debium, quin præcedenti quoque tempore cum frequenti gratiarum actione calamitatem illam toleraverit.

Quæ utilitas ex historia Paralytici derivetur; comparantur afflictiones cum fornace. — Hæc igitur et nos cum animo nostro reputantes, conservi patientiam imitemur: sufficit enim ad nostras animas corroborandas illius paralyti: nec ullus est adeo supinus, et paralyti resolutus, ut si calamitatis illius gravitatem animo volvat, non omnia, quæ inciderint, mala patienter ferat, licet intolerabilia sint omnibus. Nam neque sanitas ejus tantum, sed etiam morbus maximam nobis peperit utilitatem: cum ejus sanatio ad glorificandum Dominum animos auditorum excitavit, et morbus atque infirmitas ad patientiam vos instruxerit, et ad similem zelum cohortata sit, imo vero ipsam quoque Dei benignitatem ostenderit. Hoc enim ipsum, quod tantæ illum objecerit ægritudini, et in tantam temporis prolixitatem infirmitatem extenderit, maximæ indicium est sollicitudinis. Nam quemadmodum cum in conflatoriam fornacem aurifex aurum injecerit, tandiu ab igne illud examinari sinit, quousque purius viderit evasisse: ita quoque Deus tandiu hominum animas probari malis permittit, quousque puræ fiant, ac splendide, multa que ex illa exploratione utilitatem perceperint. Itaque hoc quoque beneficentia genus est maximum.

2. Ne turbemur igitur, neve animo concidamus, si quando tentationes nos invaserint. Si enim aurifex novit, quanto tempore derelinqui aurum in fornace conveniat, et quando extrahi, neque sinit consue in igne remanere, ut corrumpatur et exuratur: multo magis id Deo notum est, et cum puriores factos esse nos videt, tentationes remittit, ne malorum multiplicatione supplantemur et concidamus. Ne igitur ægre feramus, nec animum despondeamus, si quid inopinatum acciderit: sed ei permittamus, qui accurate ista novit, ut quamdiu voluerit, animam nostram expurget: utiliter enim id agit, et in rem eorum qui tentantur.

Cum medico et patre comparatur Deus; auxilium gratiæ divinæ necessarium. — Quam ob causam sapiens quidam admonet, dicens: *Fili, si accedas ad serviendum Domino, præpara animam tuam ad tentationem; dirige cor tuum, et sustine: et ne festines in tempore illationis (Eccli. 2. 1, 2).* Omnia, inquit, illi permittite: probe siquidem novit, quando nos e fornace malorum expedat erui. Quamobrem illi ubique cedere oportet, ac perpetuo gratias agere, atque omnia æquo animo ferre, sive conferat beneficia, sive puniat, cum hoc

quoque genus sit beneficii. Nam et medicus, non cum lavat solum, et nutrit, atque ad viridaria educit ægrotum: sed et cum urit et secat, pari ratione medicus est: et pater non modo cum filio blanditur, sed etiam cum eum pellit ex ædibus et cum increpat, ac flagris cædit, pari ratione pater est, neque minus quam cum laudat. Cum igitur intelligas medicis omnibus indulgentiorem esse, ac majori affectu nos Deum prosequi, noli curiose inquirere, neque rationem ab eo exige curationis; sed sive recreare voluerit, sive punire, ad utrumque pariter paratos nos exhibeamus: siquidem per utrumque nobis restituit sanitatem, et nos sibi reconciliat: cumque noverit quibus indigeat quisque nostrum, et quid conferat cuique, et quo tandem modo servandus sit, hac via nos ille deducit. Sequamur igitur quo ille præceperit, neque exacte quidquam disquiramus, sive per planam et facilem, sive per difficilem asperamque viam incedere jusserit, quemadmodum et istum paralyticum. Unum igitur hoc fuit genus beneficentia, quod tanto tempore animam ejus purgarit, eamque tamquam conflatoriae cuidam fornaci tentationum probationi tradiderit: aliud autem nihilo inferius isto, quod in ipsis tentationibus illi adfuerit, multumque solatium illi præbuerit. Ipse erat, qui continebat eum, et retinebat, manumque porrigebat, neque collabi sinebat. Cum autem ipsum fuisse audis, noli paralyticum laude privare, nec illum nec alium hominem quemvis, qui tentetur et patienter ferat. Quantumvis enim sæpe philosophemur, quamvis omnium robustissimi simus ac validissimi, si illius absit auxilium, ne mediocri quidem poterimus tentationi resistere. Sed quid ego de nobis vilibus et abjectis loquor? Licet Paulus sit aliquis aut Petrus, licet Jacobus aut Joannes, subsidio cælesti privatus facile vincitur, et supplantatur, et concidit. Ad hæc omnia tuenda vobis Christi ipsius voces recitabo: siquidem Petro dixit: *Ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum: et ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua* (Luc. 22. 31. 32). Quid est cribrare? Abducere, circumducere, exagitare, movere, concutere, divexare, sicut in iis quæ cribro ventilantur: at ego cohibebam, inquit, intelligens nequaquam posse vos tentationem sustinere; cum enim ait, *Ne deficiat fides tua*, hoc significat, futurum fuisse, ut fides ejus deficeret, si ille permisisset. Quod et Petrus fervidus amator Christi, qui animam suam millies pro ipso exposuit, quique semper ante cætum prosilit apostolorum, et beatus a magistro suo prædicatur, ideoque Petrus appellatus est, quod inconcussa et immutabili fide præditus esset, dejectus fuisset, et a confessione excidisset, si, quantum vellet, tentare diabolo Christus permisisset, quis alius absque illius auxilio poterit umquam resistere? Quocirca dicit etiam Paulus, *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis: sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere* (1. Cor. 10. 13). Non enim tantum, inquit, supra vires inferri tentationem non sinit, sed etiam in ipsa quæ pro ratione virium adhibetur, nos sustentans adest, et nos corroborat,

cum nos priores quæ nostrarum sunt partium contulerimus, exempli causa, alacritatem animi, spem in ipsum, gratiarum actionem, tolerantiam, patientiam. Neque tantum in periculis, quæ vires nostras excedunt, sed in ipsis etiam quæ non excedunt, cælesti auxilio indigemus, ut generose possimus obistere. Siquidem alibi quoque dicit: *Sicut abundant passionnes Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra, ut nos possimus consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur et ipsi a Deo* (2. Cor. 1. 5. 4). Itaque is etiam qui hunc consolatus est, ipse est qui tentationem permisit inferri. Vide autem post curationem quantum sollicitudinem præ se ferat. Neque enim illo dimisso recessit, at postquam illum offendit in templo, ait, *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat* (Joan. 5. 14). Si enim quod odio prosequeretur, puniri permisisset, non te liberasset, non in futurum communiisset: quod autem dicit, *Ne deterius tibi aliquid contingat*, indicat eum futuris malis obviam ire. Morbum depulit, et angorem non depulit: ægritudinem abegit, et metum non abegit, ut immotum maneat beneficium quod est collatum. Hoc providi est medici, ut non præsentia tantum mala depellat, sed et adversa futura præcaveat: quod utique fecit et Christus, dum præteritorum memoria ipsius animam confirmavit. Nam quoniam ubi præterierint ea quæ nobis molestiam exhibebant, simul eorum memoria sæpe dilabitur, quod ipsam perpetuam velit manere, *Noli, inquit, amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*.

3. Neque vero ex hoc solum providentiam ejus et æquitatem licet intueri, sed ex ipsa, quæ videtur esse, increpatione. Nam peccata quidem ejus non propalavit, sed eum propter peccata passum esse quæ passus est, indicavit: quæ vero essent peccata, non indicavit: neque dixit, Hoc et illud peccasti, neque, In hoc et in illo deliquisti, sed uno simplici verbo id exprimens, *Noli amplius peccare*, tantumque dicens, quod ad eum admonendum necessarium erat, diligentiorum illum reddidit in futurum, et ipsius patientiam, fortitudinem, ac philosophiam nobis omnem patefecit, cum illi necessitatem imposuit totam calamitatem suam quiritando divulgandi, ac studium suum ostendendi: *Dum venio enim ego, alius ante me descendit* (Joan. 5. 7); peccata vero non propalavit. Sicut enim nos obtegere nostra volumus, sic et Deus multo magis quam nos: quam ob causam et coram omnibus medicinam fecit, adhortationem autem et consilium privatim adhibet. Numquam enim evulgat peccata nostra, nisi forte si quando nos viderit nullo eorum sensu affici. Nam et cum dicit: *Esurientem me vidistis, et non aluistis, et sitientem, et non potastis* (Math. 25. 42), propterea dicit in præsentem tempore, ne forte in futuro verba hæc audiamus. Minatur, evulgat in hac vita, ne in illa evulget, quemadmodum et Ninivitarum civitatem se minatus est eversurum, ut non everteret. Si enim peccata vellet nostra publicare, nequaquam se publicaturum prædixisset;

ἐπεὶ καὶ τοῦτο εὐεργεσίας ἐστὶν εἶδος. Καὶ γὰρ ἰατρὸς οὐχ ὅταν λούῃ, καὶ τρέφῃ, καὶ εἰς παραδείσους ἐξάγῃ τὸν νόμοντα μόνον, ἀλλ' ὅταν καὶ καίῃ, καὶ τέμνῃ, ὁμοίως ἐστὶν ἰατρὸς· καὶ πατήρ οὐχ ὅταν θεραπεύῃ τὸν υἱὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐκθάλλῃ τῆς οἰκίας, καὶ ὅταν ἐπιτιμῆ, καὶ μαυτίξῃ, ὁμοίως ἐστὶ πατήρ, καὶ οὐχ ἤττων, ἢ ὅταν ἐπαινῇ. Εἰδὼς τοίνυν ὅτι καὶ ἰατρῶν ἀπάντων φιλοστοργότερος ὁ Θεὸς, μὴ περιεργάζου, μηδὲ ἀπαίτει τὰς εὐθύνas αὐτὸν τῆς ἰατρείας, ἀλλ' ἂν τε ἀνεῖναι βούληται, ἂν τε κολάζῃ, πρὸς ἑκάτερα ὁμοίως παρέχωμεν ἑαυτούς· δι' ἑκατέρων γὰρ πρὸς ὑγίαν ἡμᾶς ἐπανάγει, καὶ πρὸς τὴν οὐκίωσιν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ οἶδεν ὡς ἕκαστος χρεῖαν ἔχομεν, καὶ τί συμφέρον ἕκαστῳ, καὶ πῶς καὶ τίνι τρόπῳ σωθῆναι δεῖ, καὶ ταύτην ἡμᾶς ἄγει τὴν ὁδόν.

Ἐπώμεθα τοίνυν οἵπερ ἂν αὐτὸς κελεύῃ, καὶ μηδὲν ἀκριβολογώμεθα, εἴτε διὰ βλάβης καὶ εὐκόλου, εἴτε διὰ χαλεπῆς καὶ τραχυτέρας ὁδοῦ βαδίζειν κελεύει· ὡσπερ οὖν καὶ τὸν παράλυτον τοῦτον. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος ἦν τὸ χρόνῳ τοπούτω τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καθαίρειν, ὡσπερ χωνευτηρίῳ τινὶ τῇ πυρώσει τῶν πειρασμῶν αὐτὴν παραδόντα· ἕτερον δὲ οὐκ ἔλαττον τούτου, τὸ καὶ ἐν αὐτοῖς παρεῖναι τοῖς πειρασμοῖς, καὶ πολλὴν αὐτῷ παρέχειν τὴν παραμυθίαν. Αὐτὸς ἦν ὁ διακρατῶν αὐτὸν καὶ συνέχων, καὶ χεῖρα ὀρέγων, καὶ οὐκ ἀφίεις καταπεσεῖν. Ὅταν δὲ ἀκούσης ὅτι αὐτὸς ἦν, μὴ ἀποστερήσης τῶν ἐγκωμίων τὸν παράλυτον, μήτε κείνουν, μήτε ἄλλον τινα πειραζόμενον ἄνθρωπον καὶ καρτεροῦντα. Κἂν γὰρ μυριάκις φιλοσοφώμεν, κἂν ἀπάντων ὡμεν ἰσχυρότεροι καὶ δυνατώτεροι, τῆς παρ' αὐτοῦ ῥοπῆς ἀπούσης, οὐδὲ πρὸς τὸν τυχόντα ἀνιστῆναι δυνησόμεθα πειρασμῶν. Καὶ τί λέγω περὶ ἡμῶν τῶν εὐτέλων καὶ ἀπερίμμελων; Κἂν γὰρ Παῦλός τις ἦ, καὶ Πέτρος, κἂν Ἰάκωβος, κἂν Ἰωάννης, τῆς ἀνωθεν βοηθείας ἀποστερηθεὶς ἐλέγχεται βλάβως, καὶ ὑποσκελίζεται, καὶ καταπίπτει. Καὶ ὑπὲρ τούτων αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ φωνῆν ὑμῖν ἀναγκάσομαι· τῷ γὰρ Πέτρῳ φησὶν· *Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἤρτησάτο, ἵνα σιναίσῃ ὑμᾶς ὡς τὸν σίτον· κἀγὼ ἐθετήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου*. Τί ἐστὶ, σιναΐσαι; Ἄγαγεῖν, περιαγαγεῖν, σαλευσαι, κινήσαι, διαδοῆσαι, βασανίσαι, ὅπερ ἐπὶ τῶν κοσκινοζομένων γίνεται· ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν, ἐπέσχον, εἰδὼς ὅτι τὸν πειρασμῶν ἐνεγκεῖν οὐ δύνασθε· τὸ γὰρ εἰπεῖν· *Ἴνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου*, δηλοῦντός ἐστιν, ὅτι εἰ συνεχώρησεν, ἐξέλιπεν ἂν αὐτοῦ ἡ πίστις. Εἰ δὲ Πέτρος ὁ θερμὸς ἔραστής τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ μυριάκις ἐπέδου, καὶ προφητῶν ἀεὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων, καὶ παρὰ τοῦ Διδασκάλου μακαριζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο Πέτρος κληθεὶς, ἐπειδὴ ἄσειστον εἶχε καὶ ἀπερίτρεπτον τὴν πίστιν, ἠνέχθη ἂν καὶ τῆς ὁμολογίας ἐξέπεσεν, εἰ συνεχώρησεν ὁ Χριστὸς τῷ διαβόλῳ πειράσαι· ὅσον ἠβούλετο, τίς ἕτερος στήναι δυνήσεται χωρὶς τῆς αὐτοῦ βοηθείας; Διὰ [36] τοῦτο καὶ Παῦλος φησὶ· *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔασει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκθασιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν*. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, πειρασμῶν ὑπὲρ δύναμιν οὐκ ἀφίησιν ἐπενεχθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ δύναμιν ἐπαγομένῳ περιστῆσι διαδαστάζων

ἡμᾶς καὶ συγκροτῶν, ὅταν ἡμεῖς πρότερον τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενέγκωμεν, ὅσον προθυμίαν, ἐλπίδα τὴν εἰς αὐτὸν, εὐχαριστίαν, καρτερίαν, ὑπομονήν. Ὅστε γὰρ μόνον ἐν τοῖς ὑπὲρ δύναμιν κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κατὰ δύναμιν τῆς ἀνωθεν δεόμεθα βοηθείας, εἰ μέλλοιμεν ἐστάναι γενναίως· καὶ ἀλλαχού γὰρ φησὶ· *Καθὼς περισσεύει τὰ παθημάτων Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ*. Ὅστε καὶ ὁ τοῦτον παρακαλέσας αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν πειρασμῶν συγχωρήσας ἐπενεχθῆναι. Ὅρα δὲ καὶ μετὰ τὴν θεραπείαν πόσῃν κηδεμονίαν ἐπιδεικνύεται. Οὐ γὰρ ἀφίεις αὐτὸν ἀπήλθεν, ἀλλ' εὐζῶν αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ φησὶν· *Ἴδε ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε. Ἴνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται*. Εἰ γὰρ μισῶν συνεχώρησε τὴν κόλασιν, οὐκ ἂν ἀπήλλαξεν, οὐκ ἂν πρὸς τὸ μέλλον ἠσφαλίσατο· τὸ δὲ λέγειν· *Ἴνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται*, τὰ μέλλοντά ἐστι προαναστέλλοντος δεινά. Ἐλυσε τὴν νόσον, καὶ οὐκ ἔλυσε τὴν ἀγωνίαν· ἀπήλασε τὴν ἀβρωστίαν, καὶ οὐκ ἀπήλασε τὸν φόβον, ὥστε ἀκίνητον εἶναι τὴν γενομένην εὐεργεσίαν. Τούτο ἰατροῦ κηδεμονικοῦ μὴ τὰ παρόντα λυεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλιζέσθαι, ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε τῇ μνήμῃ τῶν παρελθόντων συγκροτῶν ἐκείνου τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπελθόντων τῶν ὀδυνώτων ἡμᾶς, συναπέρχεται καὶ ἡ μνήμη πολλάκις, βουλόμενος αὐτὴν μένειν διηνεκῆ, φησὶ· *Μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται*.

γ'. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς δοκούσης εἶναι ἐπιτιμῆσεως. Οὐδὲ γὰρ ἐξεπόμπευσεν αὐτοῦ τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὅτι μὲν δι' ἀμαρτήματα ἔπαθεν, ὅπερ ἔπαθεν, εἶπε· τίνα δὲ ἦν τὰ ἀμαρτήματα αὐτὸν ἐδήλωσεν, οὐδὲ εἶπε, Τὸ καὶ τὸ ἡμαρτες, οὐδὲ, Τὸ καὶ τὸ ἐπλημμέλησας, ἀλλ' ἐνὶ ψιλῷ ῥήματι τοῦτο ἐνδειξάμενος τῷ· *Μηκέτι ἀμάρτανε*, καὶ τοσοῦτον εἰπὼν, ὅσον ἀναμνήσαι μόνον, σπουδαιότερον αὐτὸν πρὸς τὸ μέλλον εἰργάσατο, καὶ τὴν μὲν ὑπομονὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν πᾶσαν δῆλῃν ἡμῖν ἐποίησεν εἰς ἀνάγκην αὐτὸν καταστήσας τοῦ πᾶσαν ἐκτραγωδηθῆναι τὴν συμφορὰν, καὶ τὴν σπουδὴν ἐπιδειξάμενος τὴν ἐαυτοῦ· *Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἐρχομαι, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει*· τὰ δὲ ἀμαρτήματα οὐκ ἐξεπόμπευσεν. Ὅσπερ γὰρ ἡμεῖς βουλόμεθα τὰ ἥμετερα συσκιάζεσθαι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πολλῶν πλέον ἢ ἡμεῖς; διὰ τοῦτο τὴν μὲν θεραπείαν ἐπὶ πάντων ἐποιήσατο, τὴν δὲ παραινέσιν ἢ τὴν συμβουλήν κατιδίαν ποιεῖται. Οὐδέποτε γὰρ ἡμῶν ἐκπομπεύει τὰ ἀμαρτήματα, πλὴν εἰ μὴ ποτε ἴδοι ἀναισθητῶς ἔχοντας πρὸς αὐτά. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ· *Ἠσινώτῃ με εἰδότε, καὶ οὐκ [37] ἐθρέψατε· καὶ διψώτῃ, καὶ οὐκ ἐποίησατε*, διὰ τοῦτο λέγει κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἵνα μὴ κατὰ τὸν μέλλοντα τούτων ἀκουσώμεθα τῶν ῥημάτων. Ἄπειλε, ἐκπομπεύει ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐκπομπεύσῃ ἐκεῖ· ὡσπερ οὖν καὶ καταστρέφει διὰ τούτο ἡπιστάθη τὴν τῶν Νινευιτῶν πόλιν, ἵνα μὴ καταστρέψῃ. Εἰ γὰρ ἠβούλετο δημοσιεύειν ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, οὐκ ἂν

προείπεν, ὅτι δημοσιεύσει· νῦν δὲ διὰ τοῦτο προλέγει, ἵνα τῷ φόβῳ τῆς δημοσιεύσεως ἐκείνης, εἰ καὶ μὴ τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως σωφρονισθέντες, ἀπονηφώμεθα ἅπαντα. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος γίνεται· καὶ γὰρ ἄγει πρὸς τὴν κολυμβήθραν τῶν ὑδάτων τὸν ἄνθρωπον, οὐδενὶ δὴλα ποιήσας αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τὴν μὲν δωρεὰν πᾶσι καθίστησι φανεράν, καὶ ποιεῖ δῆλην, τὰ δὲ ἁμαρτήματα πλὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ τὴν ἄρσιν λαμβάνοντος οὐδεὶς ἕτερος οἶδε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦτου γέγονε, καὶ ἁμάρτυρον ποιεῖται τὸν ἔλεγχον, μᾶλλον δὲ οὐκ ἔλεγχος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπολογία τὸ εἰρημένον ἐστίν, ὡσπερ ὑπὲρ τῆς τοσαύτης κακώσεως ἀπολογούμενος καλλέγων αὐτῷ, καὶ δεικνύς, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ εἰκὴ τοσοῦτον αὐτὸν ἐπέτρεψε κακωθῆναι χρόνον, τῶν ἁμαρτημάτων ἀνέμνησεν αὐτὸν, καὶ τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἀβώστιας. *Εὐρῶν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ, εἶπεν αὐτῷ· Μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται.*

Ἐπεὶ οὖν τοσαῦτα ἐκαρπώσαμεθα ἐκ τοῦ προτέρου παραλύτου, φέρε ἔλωμεν καὶ ἐφ' ἕτερον κἂν παρὰ τῷ Ματθαίῳ κείμενον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς μετάλλοις ὅπου περ ἂν εὖροι τις χρυσίον, πλεόν ἐκεῖ διασκάπτει πάλιν· καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν ἁπλῶς ἀναγιγνωσκόντων ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι νομίζουσι· παράλυτον παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελισταῖς κείμενον· οὐκ ἔστι δέ. Διὰ χρῆ διαναστῆναι καὶ προσέχειν μετὰ ἀκριθείας. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡ ζήτησις ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας, καὶ πρὸς Ἰουδαίους, καὶ πρὸς πολλοὺς τῶν αἵρετικῶν χρήσιμος ὁ λόγος οὗτος ἔσται, τὴν προσήκουσαν λύσιν λαθῶν. Καὶ γὰρ οὕτω πάντες τοῖς εὐαγγελισταῖς ἐγκαλοῦσιν ὡς μαχομένοις καὶ διαφωνοῦσιν· οὐκ ἔστι δὲ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' εἰ καὶ διάφορα τὰ πρόσωπα, μία τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἐστίν, ἡ τὴν ἐκάστου κινουσα ψυχὴν· ὅπου δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη· πόλεμος καὶ ἀμφισβήτησις· οὐκ ἔστι, καὶ μάχη καὶ φιλονεικία τις. Πῶς οὖν ποιήσομεν φανερόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ παράλυτος οὗτος ἐκεῖνος, ἀλλ' ἕτερος παρ' ἐκείνον; Ἀπὸ πολλῶν σημείων, καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ καιρῶν, καὶ ἡμέρας, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας, καὶ ἀπὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἱατροῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ θεραπευθέντος. Καὶ τί τοῦτο; φησὶ· καὶ γὰρ ἕτερα σημεία οὐχὶ διαφόρος ἀπήγγειλαν πολλοὶ τῶν εὐαγγελιστῶν; Ἄλλ' ἕτερον ἔστι διαφόρος εἰπεῖν, καὶ ἕτερον ἐναντίως· ἐκεῖνο μὲν γὰρ διαφωνίαν οὐ ποιεῖ τίνα, οὐδὲ μάχην· τοῦτο δὲ τὸ νῦν προκειμένον ἡμῖν πολλὴν ἔχει τὴν ἐναντίωσιν, εἰ μὴ δειχθεῖ ἕτερος ὢν ὁ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ παραλυτικὸς παρ' ἐκείνον τὸν ἐν τοῖς τρισὶν ἀναγεγραμμένον. Καὶ ἵνα μάθητε τί ποτὲ ἐστὶ διαφόρος, καὶ τί ποτὲ ἐστὶν ἐναντίως; εἰπεῖν, τῶν εὐαγγελιστῶν [38] ὁ μὲν ὅτι ὁ Χριστὸς τὸν σταυρὸν ἐβάσταξεν εἶπεν, ὁ δὲ ὅτι Σίμων ὁ Κυρηναῖος· τοῦτο δὲ ἐναντίωσιν τίνα οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μάχην. Καὶ πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον, φησὶ, τὸ βαστάζειν τῷ μὴ βαστάζειν; Ὅτι ἀμφοτέρω γέγονε. Καὶ ἐξελοθέντων μὲν ἐκ τοῦ πραιτωρίου, ὁ Χριστὸς ἐβάσταξε· προΐοντων δὲ, ὁ Σίμων ἔλαθεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἔφερε. Πάλιν ἐπὶ τῶν ληστῶν, ὁ μὲν φησὶν, ὅτι οἱ δύο αὐτὸν

ἐβλασφήμουν· ὁ δὲ ἐπὶ εἰς ἐπεστρόμισε τὸν κατηγοροῦντα. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο πάλιν ἐναντίον. Διατί; Ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἀμφοτέρω γέγονε καὶ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀμφοτέροι ἦσαν οἱ πονηρευόμενοι· μετὰ δὲ ταῦτα σημείων γενομένων καὶ τῆς γῆς κλονουμένης, καὶ τῶν πετρῶν σχιζομένων, καὶ ἡλίου κρυπτομένου, θάτερος αὐτῶν μετεβλήθη, καὶ σωφρονέστερος γέγονε, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἐπέγνω, καὶ τὴν βασιλείαν ὡμολόγησε τὴν ἐκείνου. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης, ὅτι ἀνάγκη τί τι καὶ βίβη τινὸς ἐνδοθεν ὠθοῦντος αὐτὸν τοῦτο γίνεται, μηδὲ διαπορῆς, δείκνυσί σοι καὶ ἐν τῷ σταυρῷ τὴν πονηρίαν αὐτοῦ ἐπὶ διατηροῦντα τὴν προτέραν, ἵνα εἰδῆς, ὅτι οἴκωθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ μεταβαλόμενος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀπολαύσας, οὕτω βελτίων ἐγένετο.

δ. Καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἀναλέγεσθαι, ἃ δοκεῖ μὲν ἐναντιώσεως ὑποφίαν ἔχειν, οὐκ ἔστι δὲ ἐναντιώσις, ἀλλὰ καὶ τὰ παρὰ τοῦτο καὶ τὰ παρ' ἐκείνου εἰρημένα γεγένηται· εἰ δὲ μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν, καὶ ὁ μὲν πρότερον, ὁ δὲ τὸ δεύτερον εἰρηκεν· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν· ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰρημένων σημείων δείκνυσιν καὶ τοῖς ὀπισθοῦν προσέχουσιν, ὅτι ἕτερος μὲν αὐτὸς ἦν, ἕτερος δὲ ἐκεῖνος. Οὐ μικρὰ δὲ καὶ αὐτὴ γένοιτ' ἂν ἀποδείξις πρὸς τὸ δεῖξαι τοὺς εὐαγγελιστάς συμφωνοῦντας ἀλλήλοις, καὶ οὐ μαχομένους. Ἄν μὲν γὰρ αὐτὸς ἦ, πολλὴ ἡ μάχη· ἂν δὲ ἕτερος ἐκεῖνος, πᾶσα ἀμφισβήτησις λέλυται.

Φέρε οὖν αὐτὰς τὰς αἰτίας εἰπωμεν, δι' ἃς οὐ φαινομένην εἶναι ἐκείνον. Τίνες οὖν εἰσὶν αὐταί; Ὁ μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις θεραπεύεται, οὗτος δὲ ἐν Καπερναοῦμ, καὶ ὁ μὲν παρὰ τὴν κολυμβήθραν τῶν ὑδάτων, οὗτος δὲ ἐν οἰκίῳ τινὶ· ἰδοὺ ἀπὸ τοῦ τόπου· κάκεινος μὲν ἐν ἑρτηῇ· ἰδοὺ ἀπὸ τοῦ καιροῦ· κάκεινος μὲν τριάκοντα καὶ ὀκτώ εἴη εἶχεν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ· περὶ τοῦτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ὁ εὐαγγελιστὴς· ἰδοὺ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου· κάκεινος μὲν ἐθεραπεύθη ἐν σαββάτῳ· ἰδοὺ καὶ ἀπὸ ἡμέρας· εἰ γὰρ ἐν σαββάτῳ ἐθεραπεύθη καὶ οὗτος, οὐδ' ἂν τοῦτο παρεσιώτησεν ὁ Ματθαῖος, οὐδ' ἂν ἠσύχασαν οἱ παρόντες Ἰουδαῖοι· οἱ γὰρ καὶ μὴ ἐν σαββάτῳ θεραπευθέντος αὐτοῦ δυσχεράναντες δι' ἄλλην αἰτίαν, πολλῶν μᾶλλον εἰ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαθὴν ἔσχον, οὐκ ἂν ἐφέσαντο τῶν ἐγκλημάτων τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οὗτος μὲν πρὸς τὸν Χριστὸν φέρεται· πρὸς ἐκείνον δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς παραγίνεται, κάκεινῳ μὲν οὐδεὶς ἄνθρωπος ἦν ὁ βοηθήσων· Κύριε γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω· οὗτος δὲ πολλοὺς εἶχε τοὺς προσήκουσας, οἱ καὶ διὰ τοῦ στέγους αὐτὸν ἐβάλασαν. Κάκεινου μὲν πρὸ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα διώρθωσε· πρότερον γὰρ αὐτοῦ τὴν [39] παράλυσιν σφίγγας, τότε φησὶν· Ἴδε ὑγιὲς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε· ἐνταῦθα δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλὰ πρότερον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἰασάμενος (φησὶ γὰρ αὐτῷ· *Θάρσει, τέκνον, ἀβέντωσί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου*), τότε τὴν παράλυσιν διώρθωσε. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκεῖνος, ἀπὸ τούτων ἡμῖν σαφῶς ἀποδείκεται, δεῖ δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος ἐλθόντας ἰδεῖν, πῶς μὲν τοῦτον, πῶς δὲ ἐκείνον ἐθεράπευσεν ὁ Χριστὸς, καὶ διὰ τί διαφόρος· διὰ τί τὸν μὲν ἐν σαββάτῳ, ἐκείνον δὲ οὐκ ἐν σαββάτῳ, καὶ πρὸς ἐκείνον μὲν αὐτὸς ἦλθε, τοῦτον

* Λόγε εἰ καὶ, εἰ ποῦ ὁ μὲν τὸ πρότερον. Εἰπὶ.

jam vero idcirco prædicit, ut publicationis illius metu, si minus supplicii metu castigati, omnia abstergamus. Hoc et in baptismo fit: siquidem ad aquarum lavarum hominem deducit, nec ulli ejus peccata patefacit: sed donum quidem manifestum omnibus reddit, et notum: peccata vero præter se et ipsum, cui remissio tribuitur, nemo alius novit. Hoc et in isto accidit: reprehensio remotis arbitraris adhibetur, imo vero non reprehensio tantum, sed et excusatio quædam est hæc oratio, quasi ob tantam illatam afflictionem se excusaret, eique diceret, et significaret non temere, neque frustra permissum esse, ut ipse tanto tempore affligeretur, peccata in memoriam illi revocavit, et causam aperuit infirmitatis. *Cum enim, inquit, invenisset eum in templo, dixit illi: Noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat (Joan. 5. 14).*

Transit ad posteriorem Paralyticum; Evangelistæ non inter se pugnant. Quid sit diversa loqui et contraria. — Quando igitur ex priori paralytico tantum fructum collegimus, age jam ad alterum etiam veniamus, de quo apud Matthæum agitur (*Matth. 9*). Nam et in metallorum fodinis ubi quis plus auri repererit, illic effodit rursus: et multos scimus eorum, qui negligenter legerunt, unum et eundem esse putare paralyticum, de quo apud quatuor evangelistæ agitur. Atqui non est idem. Quamobrem erigite vos, ac diligenter attendite. Neque enim de rebus trivialibus quæstio habetur, sed et adversus gentiles et adversus Judæos, et adversus multos hæreticos utilis hæc erit oratio, ubi conveniens solutio fuerit addita. Nam et ita reprehendunt omnes evangelistæ tamquam inter se pugnantibus ac dissonantibus. Atqui non ita res se habet, absit: licet diversæ personæ sint, una est Spiritus gratia, qua cujusque anima movetur: at ubi Spiritus est gratia, caritas, gaudium, pax; bellum non est, nec discordia, nec pugna, nec ulla contentio. Quo tandem igitur pacto manifestum reddemus hunc non esse illum paralyticum, sed alterum ab illo diversum? Ex multis indiciis cum loci tum temporis, et occasio-num, et diei, et ex modo curationis, et ab adventu medici, et ejus qui curatus est solitudine. Quid tum postea? dicit aliquis: nam et alia signa nonne diversa ratione multi evangelistæ narrarunt? At enim aliud est diverse narrare, aliud contrario modo: siquidem illud dissonantiam nullam gignit aut pugnam: in hoc vero quod est præ manibus, multa apparet repugnantia, nisi alterum esse ostendatur in piscina paralyticum, quam is, de quo tres evangelistæ scripserunt. Atque ut intelligatis quid sit diverse et quid contrarie loqui: unus ex evangelistæ dixit crucem portasse Christum, alter autem Simonem Cyrenæum: hoc vero contrarietatem nullam gignit, aut pugnam. Qui potest, inquit, non esse contrarium, portare et non portare? Quia nimirum utrumque accidit. Et cum exissent quidem ex prætorio, portavit Christus: cum autem longius progressi essent, Simon ab illo accepit et tulit. Rursus de latronibus unus quidem ait duos ipsum blasphemasse, alter vero, unum compescuisse illum qui accusabat. Sed neque hoc rursus est con-

trarium. Quid ita? Quoniam hic quoque utrumque accidit, atque initio quidem uterque improbe se gerebat: postea vero cum facta essent miracula, terra mota, petreæ scissæ, et sol absconditus, alter eorum conversus et modestior est factus, et crucifixum agnovit, ejusque regnum confessus est. Nam ne forte existimares necessitate quadam ac vi cujusdam intus eum impellentis hoc fieri, neve dubitares, illum in cruce tibi exhibet priorem ad huc improbitatem retinentem, ut agnoscas eum sponte atque a se ipso mutatum, Deique gratia donatum ita meliorem evasisse.

4. Alia quoque multa ejusmodi ex Evangelistis colligere licet, quæ videntur suspicionem habere repugnantie: sed nulla tamen est repugnantia, sed et quæ ab hoc, et quæ ab illo dicta sunt, evenerunt: tametsi non eadem hora, et unus primum illud dixit, alter illud secundum: at hoc loco nihil est tale, sed eorum indiciorum multitudo, quæ notata sunt, iis, qui utcumque animum adverterint, ostendit alterum hunc fuisse, et alterum illum. Neque vero mediocris ista esse potest demonstratio ad probandum evangelistas inter se consentire, non pugnare. Si enim idem sit, magna pugna: sin autem alter est ille, sublata est omnis dubitatio.

Quibus distinguantur duo Paralytici; incisiones et ustiones medicorum comparantur cum curatione ista. — Age igitur causas ipsas proponamus, quibus adducti dicimus hunc illum non esse. Quænam illæ porro sunt? Ille sanatur Jerosolymis, hic vero in Capharnaum, et ille quidem juxta piscinam aquarum, iste autem in quodam cubiculo, ecce indicium a loco: atque ille quidem in die festo, ecce a temporis conditione: et ille quidem triginta et octo annos habebat in infirmitate sua; de hoc autem nihil tale evangelista narrat, ecce a tempore: et ille quidem in sabbato sanatus est, ecce a die: si enim in sabbato fuisset hic quoque sanatus, neque id tacuisset Matthæus, neque Judæi qui aderant, quievissent: qui enim etiam tum cum ille in sabbato sanatus non est, aliam ob causam indignati sunt, multo magis si a tempore data esset ansa reprehendendi, nequaquam jactandis in Christum criminationibus pepercissent. Atque hic quidem ad Christum defertur, ad illum autem Christus accedit, et illi nullus erat homo qui suppetias ferret: *Domine, enim, inquit, hominem non habeo (Joan. 5. 7)*: iste vero multos habebat propinquos, qui et per tectum illum demiserunt. Et illius quidem ante animam corpus correxit: siquidem cum prius paralyticum ejus sanasset, deinde dixit, *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare*: hic autem non ita: sed cum prius animæ illius medicatus esset; ait enim ipsi: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua (Matth. 9. 2)*, tum deinde paralyticum sanavit. Illic igitur illum non esse clare nobis ex his est demonstratum: jam autem ad ipsum narrationis initium veniendum est, ac videntur, quo pacto hunc et quo pacto illum sanavit Christus, et cur diversa ratione: cur hunc in sabbato, illum non in sabbato, et ad illum ipse venerit, hunc

autem expectaverit ad se deferri, et quam ob causam illius corpori prius, hujus vero animæ prius medeatur. Neque enim temere aut sine causa ista facit, cum sapiens sit et providus. Attendamus igitur, eumque medentem contemplemur. Si enim cum medici quendam secant, uruntve, aut alio quodam modo mutilatum et debilitatum incidunt, ac membrum amputant, multi tam ægrum quam medicum circumstant ista facientem, multo magis nos hoc loco id agere oportet, quanto et medicus major, et gravior morbus est, qui non arte humana, sed gratia divina curatur. Atque illic quidem pellem concisam cernere licet, saniem defluentem, putredinem evacuatam, ac multam molestiam ex illo allatam spectaculo sustinere, doloremque non mediocrem et angorem, quem non modo vulnerum conspectus, sed eorum etiam, qui uruntur secanturque, cruciatus inurit: nullus enim est adeo sævus, ut cum illis, qui talia patiuntur, adstiterit, ac lamentantes audiverit, non commoveatur, confundatur, et ingentem animo concipiat mœrorem: verumtamen ob spectandi cupiditatem hæc omnia sustinemus. Hic autem nihil tale cernere licet, non ignem admoveri, non ferrum immergi, non sanguinem fundi, non ægrum cruciari, non lamentari: in causa vero est medici sapientia, quæ nullis indiget rebus externis, sed ipsa sufficit sibi. Siquidem sufficit tantum ut imperet, et omnia mala pelluntur. Neque vero admiratione dignum hoc est, quod tanta facilitate medicinam faciat, sed quod sine dolore, nec ullam molestiam afferat iis qui curantur. Quando igitur et miraculum majus et copiosior medicina, et ab omni tristitia immunis spectatoribus voluptas offertur, age diligenter curantem Christum spectemus. *Et ascendens Jesus in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce obtulerunt illi paralyticum jacentem in lecto: et videns Jesus fidem illorum dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua (Matth. 9. 1. 2).* Centurione quidem inferiores sunt, quoad fidem, illo autem in piscina jacente paralytico superiores. Nam ille quidem neque medicum traxit, neque ad medicum duxit ægrotum; sed tamquam ad Deum accessit, et ait: *Dic verbo tantum, et sanabitur puer meus (Luc. 7. 7).* Isti vero medicum in ædes non traxerunt, et in hoc centurioni sunt æquales; sed ægrum attulerunt ad medicum, et in hoc sunt minores, quod non dixerint, *Dic verbo tantum.* Illo quidem certe qui ad piscinam jacebat multo sunt isti meliores, siquidem ille dicit, *Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam (Joan. 5. 7):* isti vero nihilo indigere Christum sciebant, non aquis, non piscina, non alia re quæpiam: attamen Christus non centurionis tantum puerum, sed et hunc et illum morbo liberavit; neque dixit: Quandoquidem fidem obtulisti minorem, curationem pariter accipies: sed cum majorem exhibuisset, cum laudibus et coronis eum dimisit, dicens: *Neque in Israel tantam fidem inveni (Luc. 7. 9).* Eum vero, qui minorem quam ille fidem obtulerat, nullo modo laudavit: non tamen sanitate privavit, sed nec illum, qui nullam fi-

dem exhibuerat. Verum quemadmodum medici cum eundem morbum curent, a quibusdam centum aureos accipiunt, ab aliis quinquaginta, ab aliis pauciores, a quibusdam nihil penitus: sic nimirum et Christus a centurione quidem multam et immensam fidem accepit, ab hoc autem minorem, ab illo vero nequidem mediocrem, et tamen omnes sanavit. Cur igitur hunc quoque qui nihil contulerat, beneficio dignatus est? Quod non præ nimia negligentia, nec ob animæ stuporem, sed quod Christum minime nosset, nullumque parvum aut magnum de illo miraculum audiisset, fidem non exhibuerit. Idecirco ergo veniam obtinuit: quod et obscure indicans evangelista dixit: *Nesciebat enim quis esset (Joan. 5. 13),* verum ex aspectu solo illum agnovit, cum in ipsum iterum incidit.

5. Quidam igitur dicunt hunc curatum fuisse, cum illi, qui obtulerant, credidissent tantum: sed non ita est. *Videns enim fidem illorum,* non eorum qui obtulerunt tantum, sed et ipsius qui oblatum est. Quid igitur? altero credente aliter non sanatur? dicit aliquis. Non equidem arbitrator, nisi forte si vel propter ætatis immaturitatem, vel ob nimiam infirmitatem destitutus viribus credere nequeat. Quomodo igitur in historia Chananææ, inquit, credidit quidem mater, filia vero sanata est? et cum centurio fuisset incredulus, quomodo puer surrexit, et salvus evasit? Quod nimirum credere minime possent ægroti. Audi sane quid Chananææ dicit: *Filia mea male a dæmonio vexatur, et nunc quidem cadit in aquam, nunc autem in ignem (a) (Matth. 15. 22):* illa vero vertigine laborans, et a dæmone correpta, quæque numquam mentis suæ compos esse poterat, neque sana esse, quo pacto credere potuisset?

Fidem ostendit Paralytici. — Ut igitur apud Chananæam, sic et apud centurionem; in ædibus jacebat puer, qui nec ipse noverat Christum, neque quis tandem esset, qui potuisset igitur ei quem non noverat credere, et cujus periculum nullum fecerat? At enim de hoc dicere istud non licet: siquidem credidit paralyticus. Unde id constat? Ex ipso modo, quo adductus est. Neque enim illud oscitanter audias, quod demiserunt cum per tectum: sed cum animo tuo repta, quantum sit ægrotum id pati contentum esse. Probe siquidem nostis adeo pusillanimes ac morosos ægros esse, ut ministeria quæ jacentibus in lecto deferuntur, sæpenumero adversentur, malintque morborum dolores perferre, quam molestias eorum qui adjuvant sustinere. Iste vero et ex ædibus egredi contentus erat, et per forum ingredi, cum gestaretur, seque tot præsentibus hominibus ostendere. Est hoc etiam in more positum ægrotorum, [ut non facile velint ullum suæ ægritudinis esse testem]: sic ut multi maluerint oppressi morbis interire, quam calamitates suas detegere. At non ita æger iste, verum cum repletum videret theatrum, aditus interclusos, portum obseptum, per tectum demitti contentus fuit. Adeo solers est amor, et locuples caritas. Nam qui quærit,

(a) hic quædam adjiciuntur ex Matth. 17. 14.

ἐξ ἀνέμεινε πρὸς αὐτὸν κομισθῆναι, καὶ διὰ τί ἐκείνου μὲν τὸ σῶμα πρότερον, τούτου δὲ τὴν ψυχὴν πρότερον ἴσται. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ ταῦτα ποιεῖ, σοφὸς ὢν καὶ προνοητικὸς. Προσέχωμεν τοίνυν, καὶ ἴδωμεν αὐτὸν θεραπεύοντα. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἰατρῶν, ἐπειδὴν τέμνωσιν, ἢ κλωσιν, ἢ καὶ ἄλλῳ τρόπῳ πεπηρωμένον καὶ ἐξησθενηκότα ἀνατέμνωσται, καὶ κατατέμνωσι μέλος, πολλοὶ περιστοιχίζονται τὸν τε ἀρρώστον καὶ τὸν ταῦτα ποιοῦντα ἰατρὸν, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς ἐνταῦθα τοῦτο ποιεῖν χρῆ, ὅσῳ καὶ ἰατρὸς μείζων, καὶ τὸ νόσημα χαλεπώτερον, οὐκ ἀνθρωπίνῃ τέχνῃ, ἀλλὰ θεῖα κατορθούμενον χάριτι. Κάκει μὲν καὶ δέρμα ἔστιν ἰδεῖν τεμνόμενον, καὶ ἰχώρα βέοντα, καὶ σηπεδόνα κινουμένην, καὶ πολλὴν ἀθλίαν ἀπὸ τῆς θεωρίας ἐγγινομένην ὑπομείναι, καὶ πολλὴν ὀδύνην καὶ λύπην, οὐκ ἀπὸ τῆς ὀφθάλμου τῶν τραυματίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀληθίνου τῶν καιομένων καὶ τῶν τεμνόμενων· οὐδεὶς γὰρ οὕτω λίθινος, ὡς παρεστὼς τοῖς ταῦτα πάσχουσι, καὶ ἀκούων ὀλουζόντων, οὐχὶ κατακλάται, καὶ συγγεῖται, καὶ πολλὴν τῇ ψυχῇ δέχεται τὴν ἀθυμίαν· ἀλλ' ὁμως διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς θεωρίας ταῦτα πάντα ὑπομένομεν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν ἰδεῖν, οὐ πῦρ προσαγόμενον, οὐ σιδηρὸν βαπτίζομενον, οὐκ αἶμα βέον, οὐ τὸν κάρνον ὀδυνώμενον, οὐκ ὀλοῦζοντα· τὸ δὲ αἴτιον, ἢ σοφία τοῦ ἰατρού, οὐδὲν δεομένη τούτων τῶν ἐξωθεν, ἀλλ' αὐτῆ ἐξουτῆ ἀντάρκης οὔσα. Ἀρκεῖ γὰρ ἐπιτάξει μόνον, καὶ πάντα λύεται τὰ δεινά. Οὐ τοῦτο δὲ ἔστι τὸ θαυμαζόμενον, ὅτι μετ' εὐκολίας τοσαύτης ποιεῖται τὴν ἰατρειάν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνωδύτως, οὐδένα πόνον ἐπάγων τοῖς θεραπευομένοις. Ἐπεὶ οὖν καὶ μείζων τὸ θαῦμα, καὶ πλείων ἡ θεραπεία, καὶ καθαρὰ πάσης ἀθυμίας ἡ ἡδονὴ τοῖς θεωμένοις, φέρε μετὰ ἀκριβείας θεασίμεθα θεραπεύοντα τὸν Χριστόν. *Καὶ ἐμβάσις εἰς πλοῖον διεκέρασε, καὶ ἦλθεν εἰς ἰδιαν πόλιν, καὶ ἰδοὺ προσήνεγκαν αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνῃς βεβλήμενον, καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν εἶπε τῷ παραλυτικῷ· Θάρσει, τέκνον, ἀρῶνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.* Τοῦ μὲν ἑκατοντάρχου ἐλάττους εἶσι κατὰ τὴν πίστιν, τοῦ δὲ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ μείζους. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὕτε τὸν ἰατρὸν εἰλκυσε, οὕτε τὸν ἀρρώστον πρὸς τὸν ἰατρὸν ἤγαγεν· ἀλλ' ὡς Θεῷ προσήλθε, καὶ φησὶν· *Εἰπέ λόγῳ μόνον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.* Οὗτοι δὲ τὸν μὲν ἰατρὸν εἰς τὴν οἰκίαν οὐκ εἰλκυσαν, καὶ κατὰ τοῦτό εἰσιν ἴσοι τῷ ἑκατοντάρχῃ· τὸν δὲ ἀρρώστον πρὸς τὸν ἰατρὸν ἐκόμισαν, καὶ κατὰ τοῦτό εἰσιν ἐλάττους, ὅτι οὐκ εἶπον, *Εἰπέ λόγῳ μόνον.* Τοῦ μάλιστα κειμένου πολλὸν βελτίους οὔτοι. Ἐκεῖνος μὲν [40] γὰρ λέγει· *Κύριε, ἀνθρώπον οὐκ ἔχω, ἴνα, δταν ταραχθῆ τὸ ὕδωρ, βάλλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν*· οὗτοι δὲ ἤδισαν, ὅτι οὐδὲν δεῖ τῷ Χριστῷ, οὐκ ὑδάτων, οὐ κολυμβήθρας, οὐκ ἄλλου τοιοῦτου τινός· ἀλλ' ὁμως ὁ Χριστὸς οὐχὶ τὸν τοῦ ἑκατοντάρχου μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦτον κάκεινον τῶν νοσημάτων ἀτήλαξε, καὶ οὐκ εἶπεν· Ἐπειδὴ πίστιν ἐλάττονα προσήνεγκας, καὶ τὴν θεραπείαν ὠσαύτως λήψῃ· ἀλλὰ τὸν μείζονα ἐπιδειξάμενον μετ' ἐγκωμίων καὶ στεφάνων ἀπέπεμψεν εἰπών· *Οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὑρον.* Τὸν δὲ ἐλάττονα προσεγγάμενον ἐκείνου οὐκ ἐπήνεσον οὐδὲν, οὐ μὴν τῆς ὑγείας ἀπεστέρησεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνον τὸν οὐδεμίαν ἐπιδειξάμενον πίστιν. Ἄλλὰ καθάπερ ἰατροὶ τὸ αὐτὸ νόσημα θεραπεύοντες παρὰ

μὲν τῶν ἑκατὸν χρυσίνους ἔλαβον, παρὰ δὲ τῶν ἡμίσεις, παρὰ τῶν ἐλάσσους, παρ' ἐνίων δὲ οὐδὲν ὄλως· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς, παρὰ μὲν τοῦ ἑκατοντάρχου πολλὴν καὶ ἄφατον ἐδέξατο πίστιν, παρὰ δὲ τούτου ἐλάττονα, παρ' ἐκείνου δὲ οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ὁμως ἅπαντας ἐθεράπευσε. Τίνος οὖν ἔνεκεν καὶ τὸν οὐδὲν καταβαλόντα τῆς εὐεργετίας ἤλιωσε; Ὅτι οὐδὲ παρὰ βραθυμίαν, οὐδὲ παρὰ ἀναισθησίαν ψυχῆς, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν Χριστὸν καὶ μηδὲν μηδέποτε μῆτε μικρὸν μῆτε μέγα ἀκηχοῦναι περὶ αὐτοῦ θαῦμα, τὴν πίστιν οὐκ ἐπεδείξατο. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ συγγνώμης ἀπήλαυσε· ὅπερ οὖν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς αἰνιτιτόμενος ἔλεγεν· *Οὐδὲ γὰρ ἤδει, ὅστις ποτὲ ἦν, ἀλλ' ἐξ ὀφθάλμου αὐτὸν μόνως ἐπέγνω, ὅτε ἐκ δευτέρου συνέτυχεν.*

ε'. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι τῶν προσεγγάμετων πιστευσάντων μόνον, οὕτως ἐθεραπεύετο· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Ἰδὼν γὰρ τὴν πίστιν αὐτῶν, οὐχὶ τῶν προσεγγάμετων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσεγγεθέντος. Τί οὖν; ἐτέρου πιστεύσαντος ἕτερος οὐ θεραπεύεται; φησὶν. Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, πλὴν εἰ μὴ τι ἢ διὰ ἡλικίας ἄωρον, ἢ διὰ ὑπερβάλλουσαν ἀσθένειαν ἀδυνατῶς ἔχει πρὸς τὸ πιστεῦσαι. Πῶς οὖν ἐπὶ τῆς Χανααναίας, φησὶν, ἐπίστευσε μὲν ἡ μήτηρ, ἐθεραπεύετο δὲ ἡ θυγάτηρ; καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου δὲ ἀπιστήσαντος πῶς ὁ παῖς ἀνίστατο, καὶ διεσώζετο; Ὅτι οὐκ ἠδύναντο πιστεῦναι οἱ νοσοῦντες. Ἀκούσων οὖν τί φησὶν ἡ Χαναανα· *Ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται, καὶ ποτὲ μὲν πίπτει εἰς τὸ ὕδωρ, ποτὲ δὲ εἰς τὸ πῦρ*· ἡ δὲ σκοτομένη καὶ δαιμονώσα, καὶ μηδὲ ἐν ἐαυτῇ δυναμένη γενέσθαι ποτὲ, μηδὲ ὑγιαίνουσα, πῶς ἂν ἡδυνήθη πιστεῦσαι;

Ὡς οὖν ἐπὶ τῆς Χανααναίας, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἑκατοντάρχου· ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐβέβλητο ὁ παῖς, οὐδὲ αὐτὸς εἰδὼς τὸν Χριστόν, οὐδὲ ὅστις ποτὲ ἦν, πῶς οὖν ἡμελλε τῷ ἀγνοουμένῳ πιστεῦναι, καὶ οὐ μηδεμίαν οὐδέπω πείραν εἰλήφει; Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ τούτου ἔστι τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλ' ἐπίστευσεν ὁ παράλυτος. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς προσαγωγῆς. Μὴ γὰρ δὴ ἀπλῶς ἀκούσης, ὅτι καθῆκαν αὐτὸν διὰ τοῦ στέγους· ἀλλ' ἐνόησον; ὅσον ἐστὶν ἀρρώστοντα τοῦτο παθεῖν ἀνέχεσθαι. Ἰστε γὰρ δῆπου [41] τοῦτο, ὅτι οὕτω μικροψυχοὶ καὶ δυσάρεστοι νοσοῦντές εἰσιν, ὡς καὶ τὰς ἐπὶ κλίνῃς θεραπείας διακρούεσθαι πολλάκις, καὶ αἰρῆσθαι τὰς ἀπὸ τῶν νοσημάτων φέρειν ὀδύνας, ἢ τὴν ἀπὸ τῶν βοηθημάτων ὑπομένειν ἐπάχθειαν. Οὗτος δὲ καὶ τῆς οἰκίας προελθεῖν ἠνέσχετο, καὶ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν βασταζόμενος, καὶ τοσοῦτων παρόντων ἐαυτὸν ἐπιδείξει. Καὶ τοῦτο δὲ ἔθος τοῖς ἀρρώστοισιν ἐναποθανεῖν, ἢ τὰς οἰκίας ἐκκαλύψαι συμφορὰς. Ἄλλ' οὐχὶ ὁ ἀρρώστος οὗτος οὕτως, ἀλλ' ἰδὼν τὸ θέατρον πεπληρωμένον, τὰς εἰσόδους ἀποτετελισμένας, τὸν λιμένα ἀποκεκλεισμένον, διὰ τοῦ στέγους ἠνέσχετο χαλασθῆναι. Οὕτως εὐμήχανον ὁ πόθος, καὶ εὐπορον ἡ ἀγάπη. Καὶ γὰρ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοίγεται. Οὐκ εἶπε πρὸς τοὺς προσήκοντας αὐτῷ· Τί ποῖα

τούτῳ ἔστιν; τί θορυβεῖσθε; τί δὲ ἐπέγεσθε; Ἄνασχωμέθα κενωθῆναι τὸ δωματίον, διαλυθῆναι τὸ θέατρον· ἀναχωρήσουσιν οἱ συνελεγμένοι, δυνασόμεθα κατιδίαν αὐτῷ προσελθεῖν, καὶ περὶ τούτων ἀνακωνώσασθαι. Τί δαί πάντων ὁρώντων εἰς μέσον προτεθῆναι τὰς ἐμὰς συμφορὰς, καὶ ἀνωθεν χαλᾶσθαι· καὶ ἀσχημονεῖν; Τούτων οὐδὲν ἐκεῖνος οὔτε πρὸς ἑαυτὸν, οὔτε πρὸς τοὺς κομιζοντας εἶπεν, ἀλλὰ κόσμον εἶναι ἐνόμιζε τὸ μάρτυρας τοσοῦτους ποιήσασθαι τῆς ἑαυτοῦ θεραπείας. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον αὐτοῦ τὴν πίστιν ἦν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ βημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγαλάσθη καὶ προσηγήθη, φησὶν αὐτῷ ὁ Χριστός· *Θάρσει, τέκνον, ἀφῶνται σοι αἱ ἁμαρτίαι*. Καὶ ταῦτα ἀκούσας οὐκ ἠγανάκτησεν, οὐκ ἐδυσχέρανεν, οὐκ εἶπε πρὸς τὸν ἱατρὸν· Τί ποτε τοῦτό ἐστιν; ἔτερον ἤλιον θεραπευθῆναι πάθος, καὶ ἕτερον αὐτὸς θεραπεύει; Σχῆψις ταῦτα καὶ πρόφρασις, καὶ ἀσθενείας προκαλύμματα. Ἄμαρτίαις ἀφίσις τὰ; οὐχ ὁρωμένας; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν· ἀλλ' ἀνέμενεν ἐπιτρέπων τὸν ἱατρὸν ὁδῶ χρῆσασθαι θεραπείας, ἥσπερ ἐβούλετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ ἀπέληθε πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ἀνέμεινεν αὐτὸν ἕλθειν, ἵνα ἐπιδείξῃ αὐτοῦ τὴν πίστιν πᾶσι. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο τὴν εἴσοδον ποιῆσαι εὐκολον; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐποίησεν, ἵνα πᾶσιν αὐτοῦ τὴν σπουδὴν ἐπιδείξῃ, καὶ τὴν ζήουσαν πίστιν. Καθάπερ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον τὸν τριάκοντα ὀκτῶ ἔτη ἔχοντα ἀπήει διὰ τὸ μηδένα αὐτῷ παρεῖναι· οὕτω τοῦτον, ἐπειδὴ πολλοὺς εἶχε τοὺς προσήκοντας, ἀνέμεινεν ἕλθειν πρὸς αὐτὸν, ἵνα καὶ τούτου τὴν πίστιν ποιήσῃ δῆλην διὰ τοῦ προσενεχθῆναι, κάκεινον τὴν ἐρημίαν ἡμᾶς διδάξῃ διὰ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀπελθεῖν, καὶ τούτου τὴν σπουδὴν κάκεινου τὴν ὑπομονὴν ἐκκαλύψῃ πᾶσι, καὶ μάλιστα τοῖς τότε παρούσι. Ἐπειδὴ γὰρ εἰώσασιν Ἰουδαῖοι βασκανοί τινες καὶ μισάνθρωποι ταῖς τῶν πλησίων εὐεργεσίαις φθονεῖν, καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῖς θαύμασιν ἐπισκῆπτειν λέγοντες, ὅτι ἐν σαββάτῳ θεραπεύει, νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ βίου τῶν εὐεργετουμένων λέγοντες· *Εἰ ἦν προφήτης οὗτος, ἦδει τίς ἦν ἡ γυνὴ ἢ ἀπομύνη αὐτοῦ*· οὐκ εἰδότες, ὅτι ἱατροῦ μάλιστα τοῦτό ἐστι τὸ τοῖς ἀρρώστοις ἀναμίγνυσθαι, καὶ παρὰ τοὺς νοσοῦντας αἰεὶ φαίνεσθαι, ἀλλὰ μὴ φυγεῖν αὐτοὺς μηδὲ ἀπυτηθᾶν. Ὅπερ οὖν καὶ πρὸς ἐκεῖνους [42] ἀποτεινόμενος ἔλεγεν· *Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἱατροὶ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες*. Ἴνα οὖν μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν ἐγκαλῶσι, πρότερον δείκνυσιν ὡς ἄξιοι τῆς θεραπείας εἰσὶν οἱ προσιόντες διὰ τὴν πίστιν, ἣν ἐκδείκνυνται. Διὰ τοῦτο κάκεινον τὴν ἐρημίαν, καὶ τούτου τὴν ζήουσαν πίστιν καὶ προθυμίαν ἔδειξε· διὰ τοῦτο ἐκεῖνον μὲν ἐν σαββάτῳ ἐθεράπευσε, τοῦτον δὲ οὐκ ἐν σαββάτῳ· Ἴν', ὅταν ἴδῃς καὶ ἐν ἑτέρῃ ἡμέρᾳ ἐγκαλοῦντας καὶ ἐπιτιμῶντας τῷ Χριστῷ, μάθῃς, ὅτι καὶ τότε οὐ διὰ τὴν τοῦ νόμου παρατήρησιν ἐνεκάλουν, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν βασκανίαν φέρειν οὐκ ἔχοντες. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπὶ τὸ τὴν παράλυσιν ὀρθῶσαι πρότερον ἦλθεν, ἀλλὰ φησι· *Θάρσει, τέκνον, ἀφῶνται σοι αἱ ἁμαρτίαι*; Καὶ τοῦτο σφόδρα σοφῶς. Καὶ γὰρ τοῖς ἱατροῖς ἔθος ἐστὶ μὴ πρότερον τὰ νοσήματα λύειν, ἀλλὰ τὰς πηγὰς αὐτῶν ἀνακρίειν. Οἶον παλλάκις ὑπὸ πονηροῦ χυμοῦ καὶ διεφθαρμένου βρύματος ἐνοχλουμένων ὀφθαλμῶν, ἀφελ; ὁ ἱατρὸς τὴν νοσοῦσαν θεραπεύσαι κόρην, τῆς κεφαλῆς ἐπεμελήσατο, ἔνθα ἡ ῥίζα καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀρρώστιας ἦν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, τὴν πηγὴν ἀνα-

στέλλει τῶν κακῶν πρότερον. Πηγὴ γὰρ κακῶν καὶ ῥίζα καὶ μῆτηρ πάντων ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας ἡ φύσις. Αὕτη τὰ σώματα ἡμῶν παραλύει· αὕτη τὰς νόσους ἐπάγει· διὰ τοῦτο καὶ ἐνταυθα φησι· *Θάρσει, τέκνον, ἀφῶνται σοι αἱ ἁμαρτίαι*· κάκει φησιν· *Ἴδὸν ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἁμαρτύνεις, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται*, δηλῶν ἀμφοτέροις, ὅτι ἐξ ἁμαρτημάτων ἐτέθησαν αὐταὶ αἱ νόσοι. Καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προειμίαις τῆς κτίσεως ἐξ ἁμαρτίας ἡ νόσος εἰς τὸ τοῦ Κάιν κατέσκηψε σῶμα. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν, μετὰ τὴν παρνομίαν ἐκείνην, τότε παρελύθη τὸ σῶμα. Τὸ γὰρ τρέμειν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ παράλυσις. Καὶ γὰρ ὅταν ἡ τὸ ζῶον οικονομοῦσα δύναμις ἀσθενεστέρα γένηται, οὐκίτι δυναμένη πάντα διαβαστάζειν τὰ μέλη, ἀφήσιν αὐτὰ τῆς οἰκείας προνοίας, εἴτα χαλασθέντα ἐκεῖνα τρέμει καὶ περιφέρεται.

ς'. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐδήλωσεν· ἁμαρτίαν γὰρ τινὰ Κορινθίους ἐγκαλῶν φησι· *Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐν ὑμῖν ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι*· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς πρότερον τὴν αἰτίαν ἀνακρίει τῶν κακῶν, καὶ εἰπὼν, *Θάρσει, τέκνον, ἀφῶνται σοι αἱ ἁμαρτίαι*, ἀνίστησιν αὐτοῦ τὸ φρόνημα, διεγείρει καταβεβλημένην τὴν ψυχὴν· ὁ γὰρ λόγος ἔργον γίνετο, καὶ εἰς τὸ συνειδὸς εἰσελθὼν αὐτῆς ἤττετο τῆς ψυχῆς, καὶ πᾶσαν ἀγωνίαν ἐξέβαλεν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἠδονὴν ποιεῖ, καὶ παρέχει θάρρειν ὡς τὸ μηδὲν ἑαυτοῦ κατηγορεῖν. *Θάρσει, τέκνον, ἀφῶνται σοι αἱ ἁμαρτίαι*. Ὅπου γὰρ ἁμαρτημάτων ἀφεςις, ἐκεῖ υλοθεσία. Οὕτω γοῦν καὶ ἡμεῖς οὐ πρότερον δυνάμεθα καλέσαι Πατέρα, ἕως ἐν τῇ κολυμηθῆσθαι τῶν ὑδάτιν τῶν ἁγίων ἀποπιφύμεθα τὰ ἁμαρτήματα. Ὅταν γοῦν ἐκείθεν ἀνέλθωμεν τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο φορτίον ἀποθέμενοι, τότε λέγομεν, *Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ἀλλὰ τίνας ἔνακεν ἐπὶ τοῦ τριάκοντα ὀκτῶ ἔχοντος οὐκ οὕτως ἐποίησεν, ἀλλὰ τὸ σῶμα αὐτοῦ [43] διώρθωσε πρότερον; Ὅτι ἐκεῖνον μὲν τῷ μῆκει τοῦ χρόνου τὰ ἁμαρτήματα δεδαπάνητο· δύναται γὰρ πειρασμοῦ μέγεθος τῶν ἁμαρτημάτων φορτίον κεῖνον ποιεῖν· ὡσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου φησιν, ὅτι ἀπέλαβε τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ ἐνταυθα παρακαλεῖται· καὶ πάλιν ἀλλαχού φησι· *Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διαπλῆ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς*. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης, *Κύριε, εἰρήνην δός ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν, ἐμφαίνων, ὅτι αἱ τιμωρίαι καὶ αἱ κολάσεις ἁμαρτημάτων συγχίωρησιν ποιούσι, καὶ πολλαχῶθεν τοῦτό ἐστι φανερόν ποιῆσαι*.

Ἐμὰ τοίνυν δοκεῖ μηδὲν ἐκεῖνον περὶ ἀφέσεως διαλεχθῆναι, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέλλον αὐτὸν ἀσφαλίσασθαι, ὡς τῶν ἤδη πλημμεληθέντων τῷ μῆκει τῆς ἀρρώστιας· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, διὰ τὸ μηδὲν αὐτὸν μηδέπω περὶ τοῦ Χριστοῦ πεπεισθαι μέγα, διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸ ἔλαττον πρότερον ἦλθε, καὶ τὸ φανερόν καὶ δῆλον, τὴν τοῦ σώματος ὑγείαν· ἐπὶ δὲ τούτου οὐκ οὕτως. ἀλλ' ἐπειδὴ μᾶλλον ἐπίστευσε, καὶ ὑψηλοτέραν εἶχε ψυχὴν, διὰ τοῦτο αὐτῷ περὶ τῆς χαλεπωτέρας πρὸ-

invenit, et pulsanti aperitur (*Luc. 11. 10*). Non dixit propinquis suis, Quid hoc rei est? Quid turbamini? quid vero properatis? Exspectemus quousque domus evacuetur, theatrum dimittatur: recedent qui congregati sunt, poterimus privatim ad illum accedere, ac de his rebus illum consulere. Quid opus est inspectantibus omnibus calamitates meas in medium proferri, et desuper submitti, atque indecore moveri? Horum nihil aut apud se aut ad eos qui se gestabant eloquutus est, sed ornamento sibi esse duxit, ut tam multos curationis suæ testes redderet. Neque vero tantum ex hoc fides ejus cerni poterat, sed etiam ex ipsis Christi verbis. Postquam enim demissus est et oblatu, ait illi Christus, *Confide, fili, remittuntur tibi peccata*. His ille auditis non ægre tulit, non dixit medico: Quid hoc rei est? Ab altero morbo ut sanarer adveni, et alterum ipse sanat? Ista commenta sunt et pretextus, et imbecillitatis tegumenta. Peccata sanas, quæ non cernuntur? Nihil horum neque dixit, neque cogitavit, sed exspectavit permittens, ut medicus eam curationis viam teneret, quam vellet. Idcirco etiam Christus non ad eum perrexit, sed exspectavit dum veniret, ut fidem ipsius cunctis ostenderet. Numquid enim facilem illi potuit accessum reddere? Sed nihil horum fecit, ut ejus studium omnibus patefaceret, et fidem ardentem. Nam quemadmodum ad illum adivit, qui octo et triginta jam annos habebat, eo quod nemo illi adesset: sic et istum, propterea quod multos habebat propinquos, dum ad se veniret, exspectavit, ut et istius manifestam fidem redderet, eo quod oblatu fuerit: et illius solitudinem nos doceret, eo quod ad ipsum accesserit, et tam istius studium, quam illius patientiam cunctis detegeret, atque illis præcipue qui adstant. Nam quoniam Judæi homines invidi et hominum osores proximorum beneficiis invidere consueverunt, et nunc sumpta occasione a tempore miracula carpere, dicentes eum in sabbato curare, nunc ab eorum vita, qui curabantur, dicentes, *Hic si esset propheta, sciret quemnam sit mulier, quæ tangit eum* (*Luc. 7. 39*), ne scientes hoc esse præcipue medici, cum ægrotis misceri, et juxta infirmos semper versari, non autem illos fugere, et ab illis resilire. Quod quidem et cum in eos invehetur dicebat: *Non est opus valentibus medico, sed male habentibus* (*Matth. 9. 12*). Ne igitur eadem rursus objicerent, prius indicat eos curatione dignos esse, qui accedebant, ob fidem quam præ se ferebant. Propterea et illius solitudinem et ferventem istius fidem et animi promptitudinem declaravit: propterea tum illum in sabbato curavit, tum hunc non in sabbato: ut, cum illos altero die videris reprehendere et increpare Christum, intelligas tum temporis etiam, non quod studiosi essent legis observandi, reprehendisse, verum cum propriam invidiam ferre non possent. Quare vero non prius paralysim sanare aggressus est, sed dixit, *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*? Et hoc sapienter admodum. Si quidem est hoc in more positum medicorum, ut non prius morbos abigant, sed eorum fontes tollant.

Exempli causa sæpenumero cum a pravo humore et corrupta fluxione infestantur oculi, medicus omittens pupillam ægram curare, capitis curam gerit, ubi radix et fons erat ægritudinis: ita quoque Christus agit: prius malorum fontem reprimit. Fons quippe malorum et radix et mater est omnium natura peccati. Hæc est quæ corpora nostra vexat paralysi, hæc morbos invehit; idcirco etiam inquit hoc loco, *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*; et illic ait: *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne quid deterius tibi contingat*; utroque loco declarans morbos istos ex peccato natos esse. Et in principio atque in exordio creationis ex peccato morbus Caini corpus invasit. Nam et ille post fratricidium, post illud sæculus, tum paralysi corporis est correptus. Tremor enim ille nihil aliud fuit quam paralysis. Quando enim illa virtus, quæ animal regit, imbecillior est reddita, nec amplius omnia potest membra sustentare, sua cura illa destituit, atque illa relaxata tremunt et exagitantur.

6. Hoc etiam indicavit Paulus, cum Corinthiis peccatum quoddam exprobrans ait: *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles* (*1. Cor. 11. 30*): ideo Christus quoque prius causam malorum tollit, cumque dixisset: *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*, animum ejus erigit, dejectamque mentem excitat: quippe sermo prodibat in opus, et in conscientiam penetrans animam ipsam movebat, ac metum omnem expellebat. [Nihil enim est quod ita formidinem ac timorem injiciat, ut conscientia peccatorum:] nihil ita voluntatem parit, et confidentiam ingenerat, ac si nullius quis sceleris sibi sit conscius, *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*. Ubi enim remissio est peccatorum, illic et adoptio est filiorum. Ita nos quoque non prius Patrem possumus appellare, quam in sacrarum aquarum lavacro peccata absterserimus. Quando igitur mala illa deposita sarcina inde ascendimus, tum dicimus, *Pater noster, qui es in cælis*. Verum enim vero cujus rei gratia non ita se gessit erga illum, qui triginta octo annos habebat, sed prius illius corpus curavit? Quoniam illi quidem temporis prolixitate fuerant consumpta peccata: potest enim tentationum gravitas onus peccatorum levius reddere: quemadmodum et de Lazaro dixit, eum mala sua recepisse, atque hic consolari: et rursus ait alibi: *Consolanini populum meum, loquimini ad cor Jerusalem, quia recepit de manu Domini duplicia peccata sua* (*Hesai. 40. 1. 2*). Et iterum propheta: *Domine, pacem da nobis, omnia enim reddidisti nobis* (*Hes. 26. 12*), significans pœnas et supplicia veniam impetrare peccatorum, idque plurimis ex locis potest demonstrari.

Divinitatem suam indicat Christus. — Itaque nihil mihi videtur de peccatorum remissione dixisse, sed in posterum illum præmunisse, cum ea quæ fuerant ab illo commissa jam ægritudinis essent prolixitate deleta: aut si hoc non sit, propterea quod nondum quidquam magnum illi fuerat de Christo persuasum, idcirco ad id quod minus erat, prius accessit, et quod evidens ac manifestum, nimirum corporis sanitatem: in hoc autem non ita, sed quoniam magis credebat.

et sublimiori mente præditus erat, propterea de graviore prius apud illum morbo disseruit: præter hæc omnia, ut sibi æqualem cum Patre deberi honorem ostenderet. Ut enim illic in sabbato curavit, quod eos vellet a Judaica observatione revocare, atque ex illorum criminationibus occasionem captaret æqualem se Genitori ostendendi: ita nimirum et hic prævidens quod erant dicturi, hæc verba protulit, ut hinc initio ducto, et occasione sumpta demonstraret æquali se cum Genitore dignum honore. Non enim ex æquo se res habet, si nemine reprehendente vel accusante, sua sponte quis in sermonem de his delabatur, et si cæteris causam præbentibus, nomine ac specie defensionis hoc ipsum præstiterit. Nam ille quidem demonstrationis modus auditores offendisset: hic vero minus odiosus erat, et facilius admitti poterat, videmusque Christum hoc ubique præstare, neque tam verbis quam factis æqualitatem suam ostendere. Hoc quidem certe subindicans evangelista dicebat (*Joan. 5. 16*), propterea persecutos eum fuisse Judæos, non solum quia solvebat sabbatum, sed et quia patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo, quod multo est majus: hoc enim ipsum per rerum demonstrationem adstruebat. Quid igitur invidi illi atque scelerati, qui aliorum bonis macerantur, et undique ansam reprehendendi perquirunt? Quid hic, inquirunt, blasphemant? *Nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus (Marc. 2. 7)*. Sicut illic eum persequerentur, quod sabbatum solveret, et ex illorum reprehensionibus sumpta occasione defensionis nomine ac specie suam cum Patre æqualitatem ostendit, ac dixit: *Pater meus operatur, et ego operor (Joan. 5. 17)*: sic nimirum hoc loco ex iis quæ ipsi obijciunt, Patri per omnia similem seipsum ostendit. Quid enim ait? *Nemo potest peccata dimittere nisi solus Deus*. Quando igitur ipsi hunc limitem posuerunt, ipsi hanc regulam induxerunt, ipsi legem tulerunt, propriis illos verbis irretit. Vos, inquit, confessi estis solius esse Dei peccata dimittere; indubitata igitur est æqualitas. Neque vero isti solum hoc dicunt, sed et propheta, dum ita loquitur: *Quis Deus sicut tu? deinde quid sit proprium indicans adjecit, Auferens iniquitates, et transcendens impietates (Mich. 7. 18)*. Si quis ergo alius appareat, qui hoc ipsum ita præstet, etiam Deus est, et Deus quemadmodum ille. Sed videamus quo pacto illos argumentis Christus urgeat, quam mansuete ac modeste, summaque cum sollicitudine. *Et ecce quidam de scribis dicebant intra seipso: Ille blasphemant (Matth. 9. 3)*. Nequaquam verbum protulerunt, non pronuntiarunt lingua, sed in mentis arcano cogitabant. Quid ergo Christus? Illorum arcanas cogitationes protulit in medium, antequam ad demonstrationem veniret, quam ex corporis paralytici curatione prolaturus erat, quod illis sæpe divinitatis vellet potentiam declarare. Ut enim constet solius Dei esse mentis arcana patefacere, *Tu prorsus solus nosti corda (3 Reg. 8. 39)*, inquit. Vides illud *Solus* rursus non ad distinctionem Filii dictum esse? Si enim Pater solus corda novit, quomodo Fi-

lius novit abscondita cordis? *Ipsæ enim, inquit, sciabas quid esset in homine (Joan. 2. 25)*: et Paulus indicans proprium esse Dei secreta cognoscere, ait: *Qui autem scrutatur corda (Rom. 8. 27)*: quibus verbis significat hæc eandem vim habere, quam ipsa Dei habet appellatio. Ut enim cum dico, qui pluit, nullum alium præter Deum designo per rem illam, quoniam Dei solius est illud agere; et si dicam, qui solem oriri facit, nec addam, Deus, tamen per rem illam eum ostendo: sic nimirum et Paulus cum ait: *Qui scrutatur corda, solius ipsius esse scrutari corda declarat*. Nisi enim hoc eandem vim haberet, quam nomen, Deus, ad eum nobis indicandum qui designabatur, solum id minime posuisset. Nam si hoc esset illi cum creatura commune, illum qui designatur non agnosceremus, cum communitas illa confusionem in mentibus gigneret auditorum. Cum igitur appareat hoc proprium Patris esse, itemque Filio constet competere, cum quo indubitata relinquitur inde æqualitas, idcirco, *Quid cogitatis, inquit, mala in cordibus vestris? Quid enim est facilius dicere, Dimittuntur peccata tua, an dicere, Surge et ambula (Matth. 9. 4. 5)?*

7. Altera demonstratio remissionis peccatorum.—Eccæ alteram etiam exhibet remissionis peccatorum demonstrationem. Nam dimittere peccata multo majus est, quam corpus sanare, tantoque majus, quanto anima corpore. Ut enim corporis morbus est paralyticus, sic et animæ morbus peccatum est: verum illud etsi majus erat, obscurum erat: hoc vero etsi minus erat, manifestum erat. Quoniam igitur ad demonstrationem majoris usus est minori, ostendens se propter illorum infirmitatem ita fecisse, atque ad illorum humilitatem se demisisse, *Quid est facilius, inquit, dicere, Dimittuntur peccata tua, an dicere, Surge et ambula? Cur igitur ad minus propter illos venis? Quoniam id quod manifestum est, obscuro clariorem exhibet demonstrationem*. Propterea non prius illum crexit, quam dixit illis: *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico, Surge et ambula (Matth. 9. 6)*: quasi diceret, majus quidem signum est remissio peccatorum, sed propter vos quod minus est adjicio, quandoquidem hoc vobis illius esse demonstratio videtur. Nam quemadmodum illic cum centurionem laudasset qui dixerat: *Dic tantum verbo, et sanabitur puer meus: nam et ego dico huic, Vade, et vadit, et alii, Veni, et venit (Matth. 8. 8. 9)*, animum ejus laudibus confirmavit: et rursus cum Judæos reprehendisset sibi obijcientes in sabbato legem ab ipso violari, in sua potestate situm esse ostendit leges immutare: sic nimirum hoc loco, cum illi dixissent, *Æqualem te ipsum facis Deo, promittens ea, quæ solius sunt Patris, reprehendens eos, et accusans, atque operibus ipsis ostendens se minime blasphemare, indubitata nobis præbuit demonstrationem, unde constet eandem ipsum, quæ Genitor, posse præstare. Vides igitur, quo pacto istud contendat adstruere, quæ Patris solius sunt, ea ipsius etiam esse: non enim simpliciter paralyticum crexit, sed cum dixisset, *Ut au-**

τερον διελέχθη νόσου· και πρὸς τοῦτοις δὲ ἅπασιν, ἵνα τὴν εἰς τὸν Πατέρα ἰσοτιμίαν ἐπιδείξηται. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ ἐν σαββάτῳ ἰθεράπευτος, βουλόμενος αὐτοὺς τῆς παρατηρήσεως ἀπαγαγεῖν τῆς Ἰουδαϊκῆς, καὶ ἐκ τῶν ἐγκλημάτων τῶν αὐτῶν λαβεῖν ἀφορμὴν τοῦ δεῖξαι ἑαυτὸν ἴσον τῷ γεγεννηκῶτι· οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῦθα προειδώς, ὅπερ ἡμελλον εἶπειν, εἶπε ταῦτα τὰ ῥήματα, ἵν' ἐντεῦθεν λαθὼν ἀρχὴν καὶ πρόφασιν δεῖξη τῷ γεγεννηκῶτι ὁμοτίμον ὄντα ἑαυτὸν. Οὐ γὰρ ἴσον μηδεὶς ἐγκαλοῦντος, μηδὲ αἰτιωμένου, ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν περὶ τούτων καθεῖναι λόγον, καὶ ἐτέρων παρεχόντων τὰς αἰτίας ἐν ἀπολογίᾳς τάξει καὶ σχήματι τοῦτο αὐτὸ κατασκευάσαι. Ἐκεῖνης μὲν γὰρ τῆς ἀποδείξεως ὁ τρόπος ἀνέκρουε τοὺς ἀκούουσιν· οὗτος δὲ ἀνεπαχθέστατος ἦν, καὶ εὐπαράδεκτος μᾶλλον, καὶ πανταχοῦ δὲ ὀρῶμεν τοῦτο αὐτὸν ποιοῦντα, καὶ οὐχ οὕτω διὰ ῥημάτων, ὡς διὰ πραγμάτων ἐπιδεικνύμενον τὴν ἰσότητά. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς αἰνιττομένης ἔλεγεν, ὅτι ἐδίωκον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οὐχ ὅτι μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλ' ὅτι καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, ὃ πολλῶ μείζον ἐστίν· διὰ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως τοῦτο αὐτὸ κατεσκεύαζε. Τί οὖν οἱ βάσανοι καὶ πονηροί, καὶ τοὺς ἄλλοτρῆς τηκόμενοι καλοὶς, καὶ πανταχῶθεν λαβὰς ζητούμενος εὔρειν; Τί οὗτος, φησὶ, βλασφημῆ; Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ ὁ Θεός. Ὅσπερ ἐκεῖ ἐδίωκον αὐτὸν ὅτι ἔλυε τὸ σάββατον, καὶ παρὰ τῶν ἐγκλημάτων αὐτῶν λαθὼν ἀφορμὴν τὴν ἰσότητά ἐν ἀπολογίᾳς τάξει τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκῶτα ἐδήλωσεν εἰπὼν· Ὁ Πατήρ μου ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι· οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῦθα, ἀφ' ὧν ἐγκαλοῦσιν, ἀπὸ τούτων τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἀπαράλλακτον δείκνυσι. Τί γὰρ φησιν; Οὐδεὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ ὁ Θεός. Ἐπεὶ οὖν αὐτοὶ τὸν ὄρον ἔθικαν τοῦτον, αὐτοὶ τὸν κανόνα ἐσήνεγκαν, αὐτοὶ τὸν νόμον ἔγραψαν, ἐκ [44] τῶν οἰκείων αὐτοὺς λοιπὸν συμποδίζεις ῥημάτων. Ὑμεῖς, φησὶν, ὠμολογήσατε ὅτι Θεοῦ μόνον ἐστὶ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας· ἀναμφισβήτητος ἐστὶν ἰσότης. Καὶ οὐχ οὗτοι δὲ τοῦτο μόνον φασίν, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης οὕτω λέγων· Τίς Θεός ὡσπερ σὺ; εἶτα δεικνύς τί ἴδιον, ἐπήγαγεν, Ἐξαιρῶν ἀνομιᾶς, καὶ ὑπερβύλων ἀδικίας. Ἄν τοίνυν φανῇ τις ἕτερος οὕτως τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶν, καὶ Θεός ἐστιν, καὶ Θεός ὡσπερ ἐκεῖνος. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτοὺς ὁ Χριστὸς συλλογίζεται, πῶς πρῶως, καὶ ἐπεικῶς, καὶ μετὰ κηδεμονίας ἀπάσης; Καὶ ἰδοὺ τινες τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτος βλασφημῆ. Οὐκ ἐσήνεγκαν τὸ ῥῆμα, οὐ προήνεγκαν διὰ γλώσσης, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀπορήτοις τῆς διανοίας ἐλογίζοντο. Τί οὖν ὁ Χριστός; ἤνεγκεν εἰς τὸ μέσον τὰ ἀπόρρητα ἐκείνων βουλευματα πρὸ τῆς ἀποδείξεως τῆς κατὰ τὴν ἴσιν τοῦ σώματος τοῦ παραλυτικοῦ, βουλόμενος αὐτοῖς δεῖξαι τῆς αὐτοῦ θεότητος τὴν ἰσχύν. Ὅτι γὰρ Θεοῦ μόνον ἐστὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας; δεῖξαι αὐτοῦ θεότητος. Σὺ ἐπίστασαι καρδίας μονώτατος, φησὶν. Ὅρᾶς ὅτι τὸ μόνος πάλιν οὐ πρὸς τὴν ἀντιδιαστολήν τοῦ Υἱοῦ λέγεται; Εἰ γὰρ ὁ Πατήρ ἐπίσταται καρδίας μονώτατος, πῶς ὁ Υἱὸς οἶδε τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας; Αὐτὸς γὰρ ἦδεν, φησὶ, τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ ὁ Παῦλος δεικνύς, ὅτι ἴδιον Θεοῦ τοῦτο ἐστὶ τὸ τὰ ἀπόρρητα εἰδέναι, φησὶν· Ὁ δὲ ἔρευνην τὰς καρδίας, δεικνύς, ὅτι τῆ Θεός προσηγορίᾳ τὴν αὐτὴν

ἰσχὺν ἔχει τοῦτο. Ὅσπερ γὰρ ἐὰν εἶπω ὁ βρέχων, οὐδένα ἄλλον δηλώ ἢ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ πράγματος, ἐπειδὴ αὐτοῦ μόνον τοῦτό ἐστι· καὶ ἐὰν εἶπω, ὁ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον, καὶ μὴ προσῶ τὸ Θεός, ὅμως αὐτὸν δηλώ διὰ τοῦ πράγματος· οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος φησὶν εἰπὼν, Ὁ ἐρευνην τὰς καρδίας, ἔδειξεν, ὅτι αὐτοῦ μόνον ἐστὶ τὸ ἐρευνην τὰς καρδίας. Εἰ γὰρ μὴ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν εἶχε τοῦτο τῷ Θεός ὀνόματι πρὸς τὸ δεῖξαι ἡμῖν τὸν δηλούμενον, οὐκ ἂν αὐτὸ κατ' αὐτὸ τέθεικεν. Καὶ γὰρ εἰ κοινὸν ἦν αὐτῷ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν τοῦτο, οὐκ ἂν ἔγνωμεν τὸν δηλούμενον, τῆς κοινωνίας σύγχυσιν ἐμποησάσης τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκροατῶν. Ὅταν οὖν φαίνεται ἴδιον Πατὴρ τοῦτο, φαίνεται δὲ καὶ τῷ Υἱῷ, πρὸς ὃν ἀναμφισβήτητος καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἰσότης, διὰ τοῦτο, Τί, φησὶ, διαλογίζεσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; εἰ γὰρ εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἀγέωνται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἔγχειραι καὶ περιπάτει;

ζ'. Ἰδοὺ καὶ δευτέραν ἀπόδειξιν ποιεῖται τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἀφέσεως. Τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτίας ἀφιέναι τοῦ σώματος θεραπεῦσαι πολλῶ μᾶλλον μείζον ἐστὶ, καὶ τοσοῦτον μείζον, ὅσον ψυχῆ σώματος. Ὅσπερ γὰρ τοῦ σώματος νόσος ἢ παράλυσις, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς νόσος ἢ ἁμαρτία· ἀλλ' ἐκεῖνο εἰ καὶ μείζον ἦν, ἀδηλον ἦν· τοῦτο δὲ εἰ καὶ ἔλαττον ἦν, φανερόν ἦν. Ἐπειδὴ τοίνυν μέλλει πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ μείζονος τῷ ἐλάττονι κεχρησθαι, δεικνύς, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐκείνων οὕτως ἐποίησε, καὶ συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ταπεινότητι φησὶ· Τί ἔστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἀγέωνται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἔγχειραι καὶ περιπάτει; [45] Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐπὶ τὸ ἐλάττον ἐρχῆ δι' ἐκείνους; Ἐπειδὴ τὸ φανερόν τοῦ ἀφανοῦς τρανότεραν παρέχεται τὴν ἀπόδειξιν. Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον αὐτὸν ἀνέστησεν, ἕως οὐ εἶπεν αὐτοῖς· Ἴνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς, τότε φησὶ τῷ παραλυτικῷ, Ἔγχειραι καὶ περιπάτει, ὡσανεὶ ἔλεγε· Μείζον μὲν ἐστὶ σημεῖον ἢ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφesis· διὰ δὲ ὁμᾶς καὶ τὸ ἐλάττον προστίθημι, ἐπειδὴ τοῦτο ὁμῖν ἀπόδειξις ἐκείνου εἶναι δοκεῖ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸν ἑκατοντάρχην ἐπαινεῖσας εἰπόντα, Εἰπέ μόνον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου· καὶ γὰρ ἐγὼ λέγω τοῦτω. Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ τῷ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται, ἐκύριωσεν αὐτοῦ τὴν γνώμην διὰ τῶν ἐγκωμίων· καὶ πάλιν τοὺς Ἰουδαίους ἐγκαλέσας ἐπὶ τοῦ σαββάτου μεμφομένοις αὐτῷ, ὅτι πάλιν παραλύει τὸν νόμον, ἔδειξεν ὅτι κύριός ἐστι μεταθεῖναι νόμους· οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῦθα εἰπόντα τοῦτον, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, ἐπαγγελλόμενος ἃ τοῦ Πατρός ἐστὶ μόνον, μεμψόμενος αὐτοὺς καὶ αἰτιασάμενος, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξας ὅτι οὐ βλασφημῆ, ἀναντιβῆτον ἡμῖν παρέσχεν ἀπόδειξιν, ὅτι ταῦτα δύναται, ἃ καὶ ὁ γεγεννηκῶς. Ὅρα γοῦν πῶς τοῦτο κατασκευάσαι βούλεται, ὅτι ἃ τοῦ Πατρός ἐστὶ μόνον, ταῦτα καὶ αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀνέστησε τὸν παραλυτικόν, ἀλλ' εἰπὼν·

"Ira δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφαιρῆσαι ἐκ τῆς γῆς ἁμαρτίας· οὕτως ἔργον ἦν αὐτῷ καὶ σπουδὴ τοῦτο μάλιστα δεῖξαι, ὅτι τὴν αὐτὴν αὐθεντίαν ἔχει τῷ Πατρὶ.

ἦ. Ταῦτα οὖν ἅπαντα, καὶ τὰ πρόωγα καὶ τὰ πρόδεικ- νης εἰρήμενος τῆς ἡμέρας μετὰ ἀκριβείας κατέχωμεν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλῶμεν ἀκίνητα μένειν ἐν τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, καὶ τὴν παρ' ἐαυτῶν εἰσάγωμεν σπουδὴν, καὶ συνεχῶς ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ πρόσθεν εἰρημένα φυλάσσομεν, καὶ ἕτερα προσ- κτησόμεθα πάλιν· κἂν ἀπορῥῆθι τι τῷ χρόνῳ, βράδιως αὐτὰ ἀνακτήσασθαι δυνασόμεθα τῇ συνεχεῖ διδασκαλίᾳ. Καὶ οὐ τὰ δόγματα μόνον οὕτως καὶ ἀφθορα μελεῖ, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος πολλῆς ἀπολαύσεται τῆς ἐπιμελείας, καὶ μετ' ἡδονῆς καὶ μετ' εὐθυμίας τὴν παρούσαν δυνασόμεθα διανύσαι ζωὴν. Ὅποιον γὰρ ἐνοχλεῖ πάθος τὴν ψυχὴν ἐνταῦθα παραγινομένων ἡμῶν, βρ- θῶς διαλυθῆναι δυνασεται· ἐπεὶ καὶ νῦν ὁ Χριστὸς πάροστι, καὶ ὁ μετὰ πίστεως αὐτῷ προσκίων δέξεται τὴν ἰατρείαν εὐκόλως. Πενίξ τις πυκτεύει διηνεκεῖ, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπορεῖ τροφῆς, καὶ πεινῶν ἐκα- θεύδρσε πολλάκις, εἰσελθὼν δὲ ἐνταῦθα, καὶ ἀκούσας Παύλου λέγοντος, ὅτι ἐν λιμῷ καὶ ἐν δίψει καὶ γυμνό- τητι διήγῃ, καὶ ὅτι οὐκ ἐν μίση καὶ δύο καὶ τρισὶν ἡμέ- ραις, ἀλλὰ διηνεκῶς τοῦτο ὑπέμεινε (τοῦτο γοῶν ἐν- δεικνύμενος· ἔλεγεν· Ἄχρι τῆς ἀρτι ὥρας καὶ πει- νῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν), λήψεται παραμυθίαν ἰκανὴν, μαθὼν διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχὶ μισῶν αὐτὸν ὁ Θεὸς· οὐδὲ ἐγκαταλιμπάνων συνεχώρησεν εἶναι ἐν πενίᾳ· οὐ γὰρ [46] ἂν εἰ μισοῦντος τοῦτο ἦν, ἐπὶ τοῦ Παύλου, τοῦ φίλου μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ὄντος αὐτῷ, τοῦτο συνεχώρησεν· ἀλλὰ κη- δόμενος καὶ προνοῶν, καὶ εἰς πλείονα ἄγων φιλοσο- φίαν. Ἄλλος τις ὑπὸ νόσου καὶ μυρίων κακῶν τὸ σῶμα ἔχει πολιορκούμενον· Ἰκανὴ τούτῳ παραμυθία γένοιτ' ἂν τῶν παραλυτικῶν τούτων τὰ σώματα, καὶ μετὰ τούτων ὁ μακάριος καὶ γενναῖος τοῦ Παύλου μα- θητής, ὃς διηνεκῶς ἐν ἀβρωστίαις ἦν, καὶ οὐδέποτε ἀνέπνει ἐκ τῆς μακρᾶς ἀσθενείας, ὅπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Οἴνω ὀλίγω χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀσθενείας. Ἔτερος σφοδρανθήεις παρὰ τοῖς πολλοῖς πονηρῶν ἐκτίσαστο δόξαν, καὶ τοῦτο αὐτὸ τὴν ψυχὴν ὀδύνη καὶ κατεσθίει διηνεκῶς· εἰσελθὼν καὶ ἀκούσας, ὅτι *Μακάριοι ἐστε, ὅταν ὀνειδίωσιν ὑμᾶς, καὶ εἰπωσιν καθ' ὑμῶν πῦρ ποτηρῶν πρᾶγμα ψευδόμε- νοι· χαίρετε, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, ἀποθήσεται πᾶσαν ἀθυμίαν καὶ δέξεται· πᾶσαν ἡδονὴν· *Σκιρτᾶτε γὰρ καὶ ἀγαλ- λιᾶσθε, φησὶν, ὅταν ἐκβάλλωσιν ὑμῖν δογμα πο- τηρῶν*. Καὶ τοὺς μὲν κακῶς ἀκούοντας τούτῳ παρα- μυθεῖται τῷ τρόπῳ, τοὺς δὲ κακῶς λέγοντας ἑτέρως φοβεῖ λέγων, ὅτι *Πᾶν ῥῆμα ἀργόν, ὃ ἐὰν λαλήσω- σιν οἱ ἄνθρωποι, δώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν*. Ἄλλοι· τις θυγάτριον ἀπέβαλεν ἢ υἱόν, ἢ τινα τῶν προσηκόντων, καὶ οὗτος ἐνταῦθα παραγενόμενος Παύλου στεναζόντος ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ζωῆ καὶ τὴν μέλλουσαν ἐπιθυμοῦντος ἰδεῖν, καὶ βα- ρυνομένου τῇ ἐνταῦθα διατριβῇ, καὶ αὐτὸς λαβὼν ἰκανὴν φάρμακον ἀπέλευσται ἀκούσας αὐτοῦ λέγοντος· *Ἐπεὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπηθῆτε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα*. Οὐκ εἶπε, Περὶ τῶν ἀποθησκόντων,

ἀλλὰ, Περὶ τῶν κεκοιμημένων, δεικνύς ὅτι ὕπνος ἐστὶν ὁ θάνατος. Ὅσπερ οὖν ἂν ἰδωμέν τινα καθεύ- δοντα, οὐ θορυβοῦμεθα, οὐδὲ ἀλύομεν προσδοκῶντες αὐτὸν ἀναστήσασθαι πάντως· οὕτως ὅταν ἰδωμέν τινα ἀποθανόντα, μὴ θορυβώμεθα, μηδὲ καταπίπτωμεν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὕπνος μακρότερος μὲν, ὕπνος δὲ ὄμνος. Τῷ μὲν οὖν ὀνόματι τῆς κοιμήσεως παρεμυθήσατο τοὺς πενθοῦντας, τὴν δὲ κατηγορίαν τῶν ἀπίστων ἀν- ἔτρεψεν. Ἐὶν πενθῆς, φησὶ, τὸν ἀπελθόντα ἀφορητῶς, κατ' ἐκείνον ἔση τὸν ἀπίστον τὸν οὐκ ἔχοντα ἐλπίδα ἀναστάσεως. Ἐκεῖνος καλῶς θρηγεῖ, ἅτε περὶ τῶν μελλόντων μηδὲν δυνάμενος φιλοσοφεῖν· σὺ δὲ ὁ τσα- αῦτας λαβὼν ἀποδείξεις περὶ τῆς μετὰ ταῦτα ζωῆς, τίνας ἔνεκεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀσθένειαν ἐκείνῳ κατα- πίπτεις; Διὰ τοῦτο φησὶ, *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημέ- νων οὐ θέλωμεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἵνα μὴ λυπηθῆτε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα*.

Οὐκ ἀπὸ τῆς Καινῆς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς ἰκανὴν ἐστι λαβεῖν παραμυθίαν. Ὅταν γὰρ ἀκούσης τοῦ Ἰωβ μετὰ τὴν τῶν χρημάτων ἀπόδο- λην, μετὰ τὴν τῶν βουκολίων ἀπώλειαν, οὐχ ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον χορὸν ἀποδαλόντα παιδῶν ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἀνθεῖ, μετὰ τσαύ- την ψυχῆς ἀρετὴν, κἂν ἀπάντων ἀσθενέστερος ἦς, δυνασῆς βράδιως· [47] ἐαυτὸν ἀνακτήσασθαι καὶ ἀνε- νεγκεῖν. Σὺ μὲν γὰρ, ἄνθρωπε, καὶ παρηκολούθησας ἀβρωστοῦντι τῷ παιδί, καὶ κατακλινόμενον ἐπὶ τῆς κλίνης εἶδες, καὶ ἔσχατα φεγγόμενον ῥήματα ἤκου- σας, καὶ τὰς τελευταίας ἀναπνεύοντα παρίστης ἀνα- πνοᾶς, καὶ καθέϊλες ὀφθαλμούς, καὶ συνέκλεισας στόμα· ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ παρίστη ψυχοβράγουσι, οὐκ εἶδεν ἐκπνεύοντα, ἀλλ' εἰς ἐγένετο τάφος πᾶσιν ἢ οἰκία, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης ἐγκέφαλος ὁμοίως καὶ αἷμα ἐκέχυτο, καὶ ξύλα, καὶ κέραμος, καὶ κόνις, καὶ σάρκες διατετμημέναι, καὶ πάντα ὁμοίως ἐφύ- ρετο. Ἄλλ' ὁμως μετὰ τοιαῦτα καὶ τσαῦτα οὐκ ἐθρήνησεν, οὐκ ἀπεδυσπέτησεν, ἀλλὰ τί φησιν; *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφαίλετο, ὡς ἐφ' Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ δογμα τοῦ Κυ- ρίου εὐλογημέρον εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ταύτην καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἐκάστῳ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν φεγγώ- μεθα τὴν φωνὴν, κἂν ζημία χρημάτων, καὶ σωμάτων ἀβρωστία, καὶ ἐπήρεια, καὶ συκοφαντία, κἂν ὅτι οὖν τῶν ἀνθρωπίνων συμβαίη κακῶν, ταῦτα λέγωμεν· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφαίλετο· ὡς ἐφ' Κυ- ρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο, εἴη τὸ δογμα Κυρίου εὐλογημέρον εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ἄν οὕτω φιλοσοφῆ- σωμεν, οὐδὲν οὐδέποτε πεισόμεθα κακῶν, κἂν μυρία πάσχωμεν· ἀλλ' ἔσται μείζον τῆς ζημίας τὸ κέρδος, πλείω τῶν κακῶν τὰ ἀγαθὰ, διὰ τῶν ῥημάτων τού- των ἴλω τὸν Θεὸν σεαυτῷ ποιῶν, τὴν τυραννίδα ἀπαχρυσόμενος. Ὅμοῦ γὰρ ἐφθέγγαστο ἡ γλώσσα τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ εὐθέως ἀπεπήδησεν ὁ διάβολος· ἐκεῖνος δὲ ἀποπήδησεντος, καὶ τὸ τῆς ἀθυμίας νέφος ἀπελαύνεται, καὶ οἱ θλίβοντες ἡμᾶς δραπετεύουσι λογισμοί, συνεκπηδύντες ἐκείνῳ, καὶ πρὸς τούτοις πᾶσι καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ

tem sciatis, quin Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (Matth. 9. 6) : adeo curabat ac studebat hoc maxime ostendere sibi eandem esse auctoritatem cum Patre.

8. *Epilogus sermonis quo ad patientiam in adversis cohortatur.*—Hæc igitur omnia et quæ hesterno die ac uidiustertius dicta sunt, diligenter memoria teneamus, ac Deum precemur, ut ea in nostra mente defixa permaneant, nostrumque studium conferamus, atque ad hunc locum frequenter accedamus. Sic enim fiet, ut et ea quæ superius dicta sunt conservemus, et alia rursus acquiramus : quod si quid forte lapsu temporis effluxerit, facile illud assidua doctrina exculti poterimus recuperare. Neque vero sana tantum dogmata permanebunt et incorrupta, sed et vitam nostram majori cura et cautione dirigemus, et cum voluptate animique tranquillitate hoc ævum transigere licebit. Nam quæcumque tandem perturbatio nostram animam exagitet, dum in hunc locum convenimus, facile discuti poterit : quandoquidem et Christus nunc adest, et qui cum fide ad illum accedit, facile adepturus est curationem. Paupertate quis assidua conflictatur, et necessariis destituitur alimentis, et fame confectus sæpenumero lectum petiit : tamen huc ingressus, cum audierit Paulum dicentem, in fame et siti et nuditate se degere, sequere non uno, aut duobus, aut tribus diebus, sed perpetuo passum esse (quod quidem indicans aiebat, *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus* | 1 Cor. 4. 11), sufficientem ex eo consolationem percipiet, cum ex iis quæ dicta sunt didicerit Deum, non quod illum odisset, in paupertate versari permisisse : neque enim, si odio prosequi hoc esset, Paulo præ cæteris omnibus amico suo id accidere permisisset : verum quod de eo sollicitus esset, eique provideret, atque ad majorem illum philosophiam promoveret. Est alius quispiam, cujus corpus morbis ac malis innumeris obsidetur ? Sufficientem huic afferent consolationem paralyticorum istorum corpora, et cum illis beatus ac generosus Pauli discipulus, qui perpetuis morbis conflictabatur, nec unquam a longa ægrotudine respirabat, quod etiam Paulus dicebat : *Modico vino utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates* (1. Tim. 5. 23), non simpliciter dixit infirmitates. Alius quispiam calumniis appetitus est ab iis, qui magnam illi apud populum confluxerunt infamiam, atque hoc ejus animum graviter angit et perpetuo cruciat : si ingressus fuerit, et audierit, *Beati estis, cum maledixerint vobis homines, et dixerint omne malum adversum vos mentientes : gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis* (Matth. 5. 11. 12) : omnem deponet mœrorem, et summa voluptate perfundetur ; *subsilite enim et exultate*, inquit, *cum injecerint vobis nomen malum* (Luc. 6. 22. 23). Atque illos quidem qui conviviis afficiuntur, hoc modo consolatur : eos vero qui conviciis afficiunt, aliter terret, cum ait : *Omne verbum otiosum, quod loquuti fuerint homines, reddent de eo rationem, sive bonum fuerit, sive malum* (Matth. 12. 36). Filiolam quispiam alius amisit, aut

filium, aut alium aliquem ex propinquis, et hic si huc veniat, cum Paulus propter præsentem vitam ingemiscat, et futuram videre cupiat, eumque tædeat hic tamdiu morari, sufficienti et ipse medicamento accepto discedet, ubi dicentem illum audierit : *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini sicut et cæteri, qui spem non habent* (1. Thess. 4. 12). Non dixit De morientibus, sed De dormientibus, somnum esse mortem ostendens. Ut igitur cum dormire quendam videmus, non turbamur, neque mœrore afficimur, illum plane resurrecturum sperantes : ita cum mortem obiisse quendam videmus, nihil perturbemur, neque animo concidamus : siquidem hoc quoque somnus est ; prolixior quidem, sed tamen somnus. Itaque dormitionis nomine lugentes consolatus est, accusationem autem infidelium refutavit. Si defunctum impatienter luges, infidelem illum imitaris, qui resurrectionis fidem non habet. Ille recte lugeat, utpote qui nihil de rebus futuris philosophari queat : tu vero cui tot datæ sunt de futura vita demonstrationes, quam ob causam in eandem cum illo imbecillitatem devolveris ? Propterea dicit, *De dormientibus nolumus vos ignorare, ut non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent.*

Exemplum patientiæ.— Neque vero ex Novo tantum, sed etiam ex Veteri Testamento possumus consolationem haurire. Cum enim Job audis post pecuniarum jacturam, post interitum armentorum, non unum et duos, ac tres, sed integrum cœtum filiorum in ipso ætatis flore amissæ, post tantam animi virtutum, quamvis omnium sis infirmissimus, facile te ipsum refocillare poteris ac reficere. Nam tu quidem, o homo, ægrotanti filio adfuisi, decumbentem in lecto vidisti, postrema verba proferentem audisti, extremum halitum exhalanti adstitisti, depressisti oculos, et os conclusisti : at ille neque animam exhalantibus adfuit, nec expirantes aspexit, verum tamquam uno conditi sunt omnes sepulcro ædibus suis, et in eadem mensa cerebrum pariter et sanguis fundebatur, et ligna, et tegulae, et pulvis, et carnes concisæ, et omnia pariter miscebantur. Verum tamen post tot et tanta mala non luxit, non impatienter tulit : sed quid ait ? *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita et factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 4. 21). Hanc nos quoque vocem in singulis quæ nobis accidunt proferamus, sive pecuniarum jactura, sive corporis infirmitas, sive contumelia, sive calumnia, sive quodvis aliud humanum malum acciderit, ista dicamus, *Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut Domino placuit, ita et factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula.* Ita si philosophemur, nihil umquam mali patiemur, licet innumera patiamur : sed majus lucrum erit quam damnum, plura bona quam mala per hæc verba tibi evenient, dum et propitium tibi ipsi Deum reddes, et inimici tyrannidem propulsabis. Simul enim atque verba illa lingua protulisti, diabolus confestim abscescit : illo porro abscedente, nubes quoque tristitiæ discutitur, et cum illa celeriter auferuntur, consolationes, quæ nos affligunt ; ac præter hæc omnia

cum hujus vitæ bona, tum illa quæ nos in cælo inveniunt, omnia consequeris. Exemplum habes in Jobo certissimum et in apostolis, qui cum propter Deum hujus ævi mala contempsissent, æterna bona sunt assequuti. Pareamus igitur, et in omnibus, quæ acci-

dunt, gaudeamus, benignoque Deo gratias agamus, ut et præsentem vitam cum facilitate traducamus. et futuris bonis potiamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria, honor et imperium semper, nunc et in perpetuum, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Hæc conciones, longo intervallo in prius Editis separatas, ut continenter ponamus, et series ipsa temporis, et argumenti ratio postulat. Cum seriem temporis dico, ne putes me ita tempus assecutum esse, ut annum vel certo statuere, vel probabilibus admodum conjecturis indicare possim; sed de serie et ordine temporis loquor, quem inter se habent Homiliæ de Actorum inscriptione, ita ut assignare in promptu sit, quæ sit prima, quæ secunda, etc. Id vero clare docet ipse Chrysostomus infra in ea, quam tertiam ordine ponimus. Ibi vero num. 2 legitur: *Eo fit, ut cum ad quartum jam diem expositionem produxerimus, necdum tamen unam inscriptionem potuerimus præterire, sed adhuc circa illam versemur.* Et paulo post: *Itaque primo die non esse temere prætereundas inscriptiones dicebam, quo tempore titulum vobis Altaris legi, ac Pauli sapientiam ostendi.... In hoc desitit priori die tota doctrina: post illam secundo die, qui libri esset illius auctor quæsitimus, et invenimus: Dei gratia Lucam evangelistam: multisque vobis demonstrationibus rem in quæstione positam probavimus.* Demum clarius paucis interpositis: *Prima igitur die, de inscriptione; secunda vero die, de eo qui librum scripsit; tertia die disseruimus apud eos, qui adveniant, de initio Scripturæ: et ostendimus quid sit actum, quid sit miraculum, et quid sit conversatio, quid signum et prodigium ac virtus... Hodie reliquum inscriptionis operæ pretium est dicamus, et quid significet Apostoli nomen ostendamus.* Prima igitur homilia ea est, in qua non temere prætereundas esse sacrorum Librorum inscriptiones docet, et de inscriptione Altaris, nimirum, ignoto deo, agit. Illam vero Chrysostomo duce primam locamus. Secundam ubi de auctore libri Actorum edissererat, et Lucam esse demonstrabat, reperimus quidem; sed, heu! misere deformatam, et cum spurii immixtam. Est nempe Homilia inscripta, κατὰ Ἀναλήψεως, de Assumptione sive Ascensione Domini, et Chrysostomo ascripta: ubi quæ prima feruntur, Chrysostomo nostro indigna videntur esse. Sub hæc adjiciuntur alia, quæ cum prioribus non coherere videntur, et licet melioris notæ sint, utrum Chrysostomo sint ascribenda non ausim affirmare. Sequitur postea pars illa, ubi quibusdam præmissis circa inscriptionem libri Actorum, quæ ad præsens institutum apprimè quadrant, de hujus auctore egregie disseritur, et Lucam esse probatur. Hic vero Chrysostomum agnosco; nec dubito quin tam ea quæ de inscriptione Actorum, quam ea quæ de hujus libri auctore feruntur, ad eam homiliam pertineant, quam ut secundam a se dictam hic memorat Chrysostomus. Hinc quæritur, quoties a Resurrectione ad Ascensionem usque Dominus Christus apparuerit; hanc quoque partem Chrysostomi esse puto: reliqua vero omnia, quæ in hac longissima homilia habentur, aut inepta aut Chrysostomo indigna sunt. Itaque male auctam et consarcinatam homiliam, etsi quædam γνήσια et ad præsens argumentum pertinentia habeat, cum sinceris admiscere non ausi sumus; sed ad finem hujus tomii ablegavimus. Tertia quam, altera ad calcem rejecta, secundam ponimus, ea est in qua de inscriptione Actorum agitur, nec non de differentia inter miraculum et actum, etc. Quarta, quam supra memorata de causa tertiam inscribimus, ea est quæ de utilitate lectionis Scripturarum agit, et ut tituli *Actuum Apostolorum* postremam vocem explicet, perquirat quid significet Apostoli nomen. Huic quartam subjungimus eam in qua quæritur cur Acta Apostolorum in Pentecoste legantur: quæ sese prodit aliis subnectendam esse: etenim in ea ita legitur: *Dixi tum temporis, a quo scriptus fuerit liber Actorum, et quis operis istius auctor fuerit; imo vero non quis auctor operis, sed quis minister. Non enim ille quæ dicta sunt produxit, sed iis, quæ dicta sunt, ministravit. Dixi de Actis ipsis, et quid tandem sibi velit nomen illud Actorum: dixi etiam de Apostolorum appellatione: jam necesse est dicamus, quæ de causa statuerint patres nostri, ut liber Actorum in Pentecoste legeretur.*

Itaque luce clarius est has continue, modico inter singulas interposito tempore, habitas fuisse: et quidem non diu post Paschalem solemnitatem, ut ex iis, quæ de nuper illuminatis circa finem primæ et tertix homiliæ dicuntur, arguitur. Præter hanc vero Paschatis nuper elapsi notam, alteram eruimus ex his verbis homiliæ I, num. 2: *Non sunt igitur malum divitiarum, sed illegitimus carum usus est malum: et sicut nuper de ebrietate verba faciens, non vinum accusabam, quippe cum omnis creatura Dei bona sit, quæ cum gratiarum actione percipitur; sed malum usum, etc.* Hic porro annotare prorsus videtur Homiliam contra Ebriosos et de Resurrectione, quam T. 2 edidimus: ubi contra temulentos multa disserens, hæc inter alia dicit: *Abstineamus ab ebrietate: non dico, Abstineamus a vino, sed, Ab ebrietate abstinemus. Non vinum efficit ebrietatem: est enim Dei creatura: Dei porro creatura nihil efficit mali, sed voluntas maligna efficit ebrietatem, etc.* Ex his porro verbis arguitur homiliam illam, quæ ut nuper habita memoratur in hac prima concione in Actorum initium, eam ipsam esse, quæ contra Ebriosos in die Resurrectionis dicta fuit, atque adeo hanc primam paucis post Pascha diebus habitam fuisse. Idipsum vero probatur etiam ex alio hujus homiliæ loco, num. 3, ubi dicitur: *Superioribus apud vos diebus de apostolicis verbis, deque evangelicis disseruimus, cum de Juda verba faceremus: discernimus et de prophetis, hodierno die volumus de Apostolorum Actis, etc.* Hic omnino videtur agi de Homilia in Judam, quæ habita fuit feria V in Cœna Domini, ubi de apostolicis et de prophetis verbis edisserit. Hujus porro homiliæ duplicem textum edidimus, quia cum priorem de Juda, cuius initium est, Ὅλιγα ἀνάγκη σήμερον, aliquot ante annis habuisset, posteriorem, quæ sic init, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην, eandem, quam

ἐπιταύξῃ πάντων. Καὶ τὸ ὑπόδειγμα ἀσφαλὲς ἀπὸ τοῦ
 Ἰωβ, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, οἱ διὰ τὸν Θεὸν καταφρο-
 νήσαντες τῶν ἐνταῦθα δεινῶν, τῶν αἰωνίων ἐπέτυχον
 ἀγαθῶν. Πειθώμεθα τοίνυν, καὶ ἐν παῖσι τοῖς συμ-
 βάλνοισι χαίρουμεν, καὶ εὐχαριστῶμεν τῷ φιλαν-

θρώπῳ Θεῷ, ἵνα καὶ τὸν παρόντα μετ' εὐκολίας δια-
 γωμεν βίον, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν,
 χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ καὶ κράτος πάντοτε, νῦν καὶ
 ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAS IN PRINCIPIUM ACTORUM.

priorem, sed retractatam, et aliquot in locis auctam eadem ipsa Quadragesima habuit, qua Homilias in Genesim. Hanc enim post trigesimam secundam in Genesim homiliam, intermisso videlicet Homiliarum in Genesim cursu, Antiochiæ habuit, ut in Monito ad Homiliam de Proditore Juda diximus, atque infra dicemus in Præfatione ad Homilias in Genesim. Certum itaque est has in principium Actorum homilias eodem anno habitas esse, quo Homilia illa in Jëdam, cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, et Homilia contra Ebriosos et de Resurrectione, paucisque post utramque diebus.

Hunc porro ordinem ipse Chrysostomus statuit Homil. 33 in Genesim, ubi rationem reddens cur Homiliarum in Genesim, quas per totam Quadragesimam habuerat, cursum interceperit, hæc habet: *Mensa autem vobis proponenda erat suis congrua temporibus. Et ideo quando venit dies Traditionis et Passionis, continua docendorum serie resecta, præsentibus quæ urgebant nos accommodantes, primum in Proditorem linguam laxavimus: deinde de Cruce aliqua in medium protulimus. Postea, illucescent Resurrectionis die necessarium erat, ut de Resurrectione Domini caritatem vestram doceremus: et sequentibus diebus, per ea miracula, quæ tunc facta sunt, resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. Quando etiam Acta Apostolorum accipientes, inde vobis frequentia convivia apposuimus; ac multas crebrasque admonitiones iis dedimus, qui nuper [baptismi] gratiam acceperant.* Hic magnam homiliarum continenter habitatum seriem habemus. Per totam igitur Quadragesimam Homilias duas et triginta priores in Genesim habuit: Fria autem quinta in Cœna Domini Homiliarum in Genesim cursum intercept, ut de Juda proditore loqueretur, quod etiam ipse dicit initio illius Homiliæ de Juda, cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, quæ sequitur illas triginta duas in Genesim homilias. Die Parasceves sequenti Homiliam habuit de Cruce et Latrone, alterutram ex iis, quas continua serie edidimus Tom. 2: nam, ut de Concione in Judam dicebamus, eam bis a Chrysostomo, sed retractatam, et aliquot in locis mutatam, habitam fuisse, idipsum deprehendimus de Homilia in Crucem et Latronem, ut in Monito ad eandem videas. Postea vero in die Paschæ contra ebriosos et de resurrectione concionatus est, ut jam supra vidimus. Tempore autem paschali Homilias in principium Actorum habuit, quarum quatuor vel quinque supersunt, si annumeremus illam de qua initio.

Cave autem putes has in Acta Apostolorum homilias, quæ in supra allato loco memorantur, esse corpus illud Homiliarum in Acta, quæ magno numero infra edentur; nam illæ Constantinopoli haud dubie habitæ sunt, hæc vero in principium Actorum, Antiochiæ, ut liquidum est: atque in prima et tertia æt nuper baptizatos cohortationes animaverimus illas, quas in loco supra allato se habuisse commemorat. Post illas vero in principium Actorum conciones intermissum Concionum in Genesim ordinem Chrysostomus repetit.

Hic cernis magnam et perspicuam concionum seriem; eodem habitam anno. Quodque mirum videatur, in tanto homiliarum decursu ne quò quidem comparet, unde quis ille fuerit annus expiscari vel probabiliter possimus. Opinatur Tillemontius aliquam temporis notam posse decerpi ex Homilia secunda de Christi Precibus, ubi sic orditur Chrysostomus: Ἰκινῶς ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἐπινηγυρίσαμεν ἡμέραις, τῶν ἀδελφῶν ἐπιλαβόμενοι τῶν ἀποστολικῶν καὶ τῆ διηγῆσει τῶν πνευματικῶν ἐντροφῆσαντες κατορθωμάτων, i. e. *Superioribus diebus abunde in celebri cœtu conciones habuimus, apostolica certamina tractantes, et spiritualium recte factorum narratione nos oblectantes.* Hæc, inquit ille, apostolica certamina probabiliter referri possunt ad Concionis præcedentis locum illum, versus Ænem, ubi ait apostolos esse quasi principes, quorum præclara gesta sunt recensenda. Verum non animadvertit Tillemontius, in illo Homiliæ II de Christi Precibus principio de multis in apostolorum certamina concionibus agi, quod non potest quadrare ad Homiliam, quæ in prius editis præcedebat illam de Christi precibus, quæ nos Chrysostomo duce primam in principium Actorum constituimus. Deinde Homilia illa secunda de Christi precibus anno 387 habitata est, ipso fatente recteque statuente Tillemontio, qua vero anni parte incertum; sed vel ante vel post Quadragesimam illius anni dictam oportet; si ante Quadragesimam, quomodo dixerit Chrysostomus se nuper ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἡμέραις de apostolorum certaminibus egisse, de homilia loquens, quam paucis post Pascha anni præcedentis 386 diebus habuisset? Si post Quadragesimam et tempus paschale, cum illa Homilia prior in principium Actorum eodem anno habitata fuerit in tempore paschali, quo Homiliæ in Genesim per totam Quadragesimam habitæ sunt, sequeretur: Homilias in Genesim anno 387 in Quadragesima habitas fuisse. At certum est Quadragesimam totam anni 387 Homiliis circa Statuas eversas et calamitatem Antiochenam insignatam fuisse. Alioquin vero non sibi constat Tillemontius, si Homiliam primam in principium Actorum consignet in annum 387, quando certum omnino est, ipso fatente Tillemontio, eam eodem anno pronuntiatam fuisse, quo Homiliæ in Genesim, quas ipse probabiliter statuit anno 395 habitas fuisse. Si vel certis vel verisimilibus argumentis id statueret Tillemontius, hunc haud dubie calculum sequeremur. Sed cum res admodum obscura incertaque videatur, donec quid probabilius emergat, calculo ferendo supersedebimus.

Homiliarum in principium Actorum interpretatio est Frœnonis Ducæi.

SERMO

AD EOS QUI CONVENTUM ECCLESIAE DESERUERUNT, ET QUOD NON OPORTEAT SACRARUM SCRIPTURARUM TITULOS PRÆTERMITTERE, ET IN INSCRIPTIONEM ALTARIS, ET IN NUPER ILLUMINATOS.

1. Quid hoc sibi vult? Quo nobis festa ulterius progrediuntur, eo minores collectæ fiunt. Ne tamen idcirco desides simus nos qui adsumus: siquidem minores fiunt, si multitudinem spectes; si alacritatem animi, non fiunt minores: numero fiunt minores, non affectu. Porro idcirco minuuntur, ut qui in vobis probati sunt, manifesti fiant, et quinam ex consuetudine, quinam divinorum eloquiorum cupiditate, quinam lectionis spiritualis desiderio ducti ad annuam ventitent solemnitatem, sciamus. Præcedenti dominica civitas hic aderat universa, plena erant septa, et multitudo recedentes fluctus atque redeuntes imitabatur: sed mihi fluctibus illis optatior et gratior est tranquillitas vestra; pluris ego facio quietem vestram, quam tumultum et turbas illas. Tum præsentia dinumerare corpora licebat, nunc affectus plenos pietatis. Si quis hanc paucorum hominum collectam, et ex pauperibus majori ex parte constantem, et illam multorum hominum ex divitibus majore ex parte conflam, si quis utrasque collectas istas tamquam in trotina et statera ponderare voluerit, hanc comperiet præponderare. Quamquam enim, si numeri ratio habeatur, minores estis: si tamen cupiditatem affectumque spectemus, pluris faciendi estis. Ita fit in rebus, quæ ponderantur: si quis decem aureos stateras sumat, et in una lance deponat, ac deinde in altera centum æreos nummos; trutinam quidem centum ærei nummi deorsum ad se trahunt, ætamen aurei decem illi cum habita ratione materiæ graviores sint ac pretiosiores, naturæ suæ dignitate præponderant. Itaque fieri potest, ut qui pauci sunt numero, pluris faciendi sint et utiliores habeantur illis qui numero multi sint. Sed quid ego vobis exempla profero a rebus consuetis repetita, cum ipsam a Deo prolatam sententiam oporteat in medium afferri? Quid igitur illa dicit? *Melior est unus faciens voluntatem Domini, quam innumeri prævaricatores* (Eccli. 16. 3). Est enim, est sæpe unus homo innumeris æquiparandus. Quid dico unum hominem solum æquiparandum innumeris? imo toto orbe terrarum utilior et pretiosior censetur. Atque hujus rei testimonium ex Pauli verbis mutuabor. Cum enim hominum pauperum, vexatorum, exagitorum, afflictorum mentionem fecisset, adjecit: *Circueverunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiat, afflictus, quibus dignus non erat mundus* (Heb. 11. 37. 38). Quid ais? Homini bus egentibus, afflictis, patrias sedes non habentibus dignus non erat mundus? Non vides quam

paucos tam multis opposueris? Video, inquit, et ideo dixi mundum illis non fuisse dignum: nota quippe mihi est numismatum istorum natura. Si terram posuero, mare, reges, præfectos, et totam omnino naturam humanam, et duos tresve pauperes his opposuero, confidenter asseram fore, ut pauperes isti præponderent. Quod si illi e patriis sedibus expellebantur, tamen patriam supernam Jerusalem habebant. In paupertate vitam agebant; at pietate divites erant. Hominibus erant odiosi, at Deo grati. Quinam illi porro sunt? Helias, Elisæus, et illius temporis omnes. Neque vero id spectes, quod ne alimenta quidem illis necessaria suppetebant: at quod os Heliae cælum clauserit et aperuerit, ejusque melote Jordanem retro flexerit.

Invehitur in eos qui spectaculis internunt. — Atque hæc cum mihi veniunt in mentem, gaudeo, et doleo: gaudeo quidem propter vos qui adestis: doleo vero propter eos qui absunt: doleo valde, molesteque fero et corde conteror. Quis enim est adeo sensus doloris expers, ut non doleat cum in ea quæ ad diabolum pertinent, plus studii conferri cernat? Atqui nulla spes veniæ nobis vel excusationis reliqua esset, si vel æquale studium conferretur: cum autem etiam longe superet, quis nobis defensionis locus relinquitur? Quotidie nos invitant spectacula, nec ullus pigritatur, nullus est qui cunctetur; nullus est qui negotiorum occupationes obtendat, sed tamquam expediti et omni cura soluti accurrunt omnes: non canitiem senex reveretur, non ardorem naturæ ac libidinis juvenis suspectum habet, neque dignitatem suam probro se afficere censet opulentus. At si quidem ad ecclesiam veniendum sit, quasi ex aliquo sublimi gradu et honore desiliendum sit, ita pigritatur et torpet, et inflatur deinde, quasi quidpiam fuerit Deo largitus: cum vero properat ad theatrum, ubi sunt lasciva spectacula et acroamata, non existimat se probro seipsum afficere, non divitias suas nec nobilitatem. Scire cuperem, ubi nunc sint, qui tum illo die nos interturbabant, siquidem interturbatio quædam erat ipsorum præsentia: scire cuperem quid nunc agant, quid utilius his, quæ nobis sunt præ manibus, illos occupet. Imo nulla occupatio illos detinet, sed solus fastus. Quo quid insanius videri potest? Cur enim, quæso, magnifice ac superbe de te sentis, mi homo? teque nobis gratificari censes, si cum huc veneris attendas, et quæ ad salutem animæ tuæ pertinent audias? quam ob causam, quæso, et cujus rei gratia

[48-50] ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸ μὴ παρατρέχειν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θεῶν Γραφῶν, καὶ εἰς τὸ ἐπιγράμμα τοῦ βωμοῦ, καὶ εἰς τοὺς τοιοῦτους.

α'. Τί τοῦτο; ὅσον προέσιν ἡμῖν αἱ ἑορταί*, τοσοῦτον καὶ αἱ συνάξεις ἐλάττους γίνονται. Ἀλλὰ μὴ βραθυμῶμεν ἡμεῖς οἱ παρόντες· ἐλάττους μὲν γίνονται τῷ πλήθει, οὐκ ἐλάττους δὲ τῇ προθυμίᾳ· ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, οὐκ ἐλάττους δὲ τῷ πόθῳ. Ἐλάττους γίνονται, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν, καὶ μάθωμεν, τίνες μὲν συνηθεῖα, τίνες δὲ ἐπιθυμίᾳ θεῶν λογίων παραγίνονται δι' ἐνιαυσίου ἑορτῆς, τίνες ἐπιθυμίᾳ ἀκροάσεως πνευματικῆς. Πᾶσα ἡ πόλις ἦν ἐνταῦθα τῇ προτέρᾳ κυριακῇ, μεστοὶ οἱ περιβόλοι, καὶ κύματα ἀπίοντα καὶ ἐπανιόντα ἐμμεῖστο τὸ πλῆθος· ἀλλ' ἐμοὶ τῶν κυμάτων ἐκείνων ποθεινότερα ἢ ὑμετέρα γαλήνη, ἐμοὶ τοῦ θορύβου καὶ τῆς ταραχῆς ἐκείνης τιμιώτερα ὑμῶν ἡ ἡσυχία. Τότε τὰ σώματα ἦν ἀριθμῶν παρόντα, νῦν τὰ φρονήματα εὐλαβείας γέμοντα. Εἴ τις τὴν σύναξιν ταύτην τὴν ὀλιγόθρωπον καὶ τὸ πλεον ἐκ πενήτων συνεστηκυῖαν, κάκεινην τὴν σύναξιν τὴν πολυάνθρωπον καὶ τὸ πλεον ἀπὸ πλουσίων συγκεκροτημένην, εἴ τις ἀμφοτέρας τὰς συνάξεις ταύτας ὡσπερ ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ θελήσει σταθῆσαι, εὐρη ἂν ταύτην καθέλκουσαν. Εἴ γὰρ ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, ἀλλὰ τιμιώτεροί ἐστε τῇ ἐπιθυμίᾳ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν σταθμητῶν γίνεται· ἐὰν δέκα τις στατήρας χρυσοῦ λαθῶν εἰς μίαν κατάθηται πλάστιγγα, εἶτα εἰς τὴν ἑτέρον πλάστιγγα χαλκοὺς ἑκατὸν, οἱ μὲν ἑκατὸν χαλκοὶ πρὸς ἑαυτοὺς καθέλκουσι τὴν τρυτάνην· οἱ δὲ δέκα χρυσοὶ τῇ τῆς φύσεως ὑπερροχῇ μεζίζων; ἀνθέλκουσι, βαρύτεροι καὶ τιμιώτεροι ὄντες κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. Ὅσα ἐστιν ὀλίγου ὄντας τῷ ἀριθμῷ, τῶν πολλῶν εἶναι τιμιωτέρους καὶ ἀναγκασιότερους. Ἀλλὰ τί ὑμῖν τὰ παραδείγματα ἀπὸ τῶν ἐν τῇ συνηθείᾳ φέρω πραγμάτων, δέον αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον περὶ τούτων παραγαγεῖν ἀποφαινομένην; Τί οὖν αὕτη φησί; *Κρείσσων εἰς κοῖων τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, ἢ μυρῖοι παράνομοι.* Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἀνθρώπος εἰς μυρῖων ἀντάξιος. Καὶ τί λέγω, ἔστιν εἰς ἀνθρώπος μυρῖων ἀντάξιος μόνος; ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀναγκαιότερος καὶ [51] τιμιώτερος. Καὶ τούτου τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν Παύλου ῥημάτων ποιήσομαι. Ἄνθρώπων γὰρ μνησθεὶς πενήτων, ἐλαυνομένων, θλιβομένων, κακουχομένων, οὕτω φησί· *Περιήλθοι ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰθίοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχοῦμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος.* Τί λέγεις; τῶν ὑστερούμενων, τῶν κακουχομένων, τῶν οὐκ ἔχόντων πατριδα οὐκ ἦν ἀξίος ὁ

κόσμος; Οὐκ ὄριξ πόσους πόσους ἀντέστησας; Ὅρῳ μὲν, φησί, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι οὐκ ἦν ὁ κόσμος ἀξίος αὐτῶν· ἐγὼ γὰρ τῶν νομισμάτων τούτων τὴν φύσιν οἶδα σαφῶς. Καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἐπάρχους, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τιθεὶς, καὶ δύο ἢ τρεῖς πένητας τούτοις ἀντιστήσας, θαρρῶν ἂν εἴποιμι, ὅτι οὗτοι μᾶλλον κατάγουσιν οἱ πένητες. Εἴπερ ἐκεῖνοι ἀπηλαύνοντο πατριδος, ἀλλ' εἶχον πατριδα τὴν ἀνω Ἱερουσαλήμ. Ἐν πενίᾳ διήγον· ἀλλ' ἐπλούτουσαν κατὰ τὴν εὐσέβειαν. Ἀνθρώπων ἦσαν ἔχθροί· ἀλλὰ τῷ Θεῷ φίλοι. Καὶ τίνες εἰσὶν οὗτοι; Ὁ Ἥλιος, ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ οἱ κατ' ἐκείνους ἄπαντες. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴσθης, ὅτι οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ἡπόρουσαν τροφῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ στόμα Ἥλιου τὸν οὐρανὸν ἐκλείσει καὶ ἀνέμῳ, καὶ ἡ μηλωτὴ αὐτοῦ τὸν Ἰορδάνην ἀπέστρεψε.

Καὶ ταῦτα ἐννοῶν χαίρω, καὶ ἀλγῶ· χαίρω μὲν δι' ὑμᾶς τοὺς παρόντας, ἀλγῶ δὲ δι' ἐκείνους τοὺς μὴ παρόντας· ἀλγῶ σφόδρα, καὶ ὀδυρόμαι, καὶ συντέριμμαι τὴν καρδίαν. Τίς γὰρ καὶ τῶν σφόδρα ἀναλγήτων οὐκ ἂν ἀλγήσειε τὰ τοῦ διαβόλου πλείονος ἀπολαύοντα σπουδῆς ὁρῶν; Καίτοι εἰ καὶ Ἰσθης ἀπῆλαυσεν, οὐδὲμία ἡμῖν ἦν ἡ συγγνώμη, οὐδὲ ἀπολογία ὅταν δὲ καὶ πλεονεκτῇ, τίς ἡμῖν ἐλλείπειται λόγος; Θεάτρα καθ' ἑκάστην καλεῖ τὴν ἡμέραν, καὶ οὐδεὶς ὁ δύνων, οὐδεὶς ὁ ἀναδυόμενος, οὐδεὶς ἀσχολίαν προβάλλεται πραγμάτων· ἀλλ' ὡσπερ εὐζωνοὶ καὶ λελυμένοι φροντίδος ἀπάσης, οὕτω τρέχουσιν ἅπαντες· οὐχ ὁ γέρον τὴν πολιὰν αἰδεῖται, οὐχ ὁ νέος ὑφορᾷται τὴν φλόγα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὐχ ὁ πλούσιος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἑαυτοῦ καταισχύειν ἠγείται. Ἄλλ' ἐὰν μὲν εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῆσαι δέη, καθάπερ ἐξ ὑπεροχῆς τινος καὶ ἀξιώματος καταβαίνων, οὕτω ναρκᾷ καὶ ὀνει, καὶ μετὰ ταῦτα φουσᾷται, ὡσπερ τι τῷ Θεῷ χαρισάμενος· εἰς δὲ θέατρον σπεύδων, ἐνθα ἀσελγῆ θεάματα καὶ ἀκούσματα, οὐ νομίζει καταισχύειν ἑαυτὸν, οὐ τὸν πλοῦτον, οὐδὲ τὴν εὐγένειαν. Ἐβουλόμην εἰδέναι, ποῦ νῦν εἰσιν οἱ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡμῖν ἐνοχλήσαντες· ἐνοχλήσι; γὰρ ἦν αὐτῶν ἡ παρουσία· ἐβουλόμην εἰδέναι τί πράττουσι, τί τῶν παρόντων αὐτοὺς ἀναγκαιότερον ἀπεσχόλησεν. Ἄλλ' ἀσχολία οὐδεμία, τύφος δὲ μόνος. Καὶ τί γένοιτο; ἂν μανικώτερον; Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἀνθρώπε, μεγαλοφρονεῖς, καὶ νομίζεις ἡμῖν χαρίζεσθαι, ἐὰν παρεγνόμενος ἐνταῦθα προσέηξῃ, καὶ ἀκούσης τὰ πρὸς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς; τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ διὰ τί ἀλαζονεῖς; διὰ τὸν πλοῦτον; διὰ τὰ ἰμάτια τὰ σφριχά; Εἶτα οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι σκυλάκων εἰσὶν [52] ἐκεῖνα νῆματα, καὶ βαρβάρων ἀνθρώπων εὐρέματα;

* Cod. Vaticanus 569, p. 174: τί τοῦτο; ὅσον πρόεσιν ἡμῖν αἱ ἑορταί. Hic codex paucas habet varias lectiones.

ὅτι πόρνοι· ἐκείνοις κέχηρται, καὶ μαλακοί, καὶ τυμωροῦχοι, καὶ λησταί; Ἐπίγνωθι τὸν δίκαιον πλοῦτον, καὶ κατάθῃθι ποτε ἔκπυ τοῦ φουσήματος ἐκείνου τοῦ ὑψηλοῦ καὶ κενοῦ· διάσκεψαι τῆς φύσεως τὸ εὐτελές. Γῆ καὶ σποδὸς εἶ, τέφρα καὶ κόνις, καπνὸς καὶ σκιά, χόρτος καὶ ἄνθος χόρτου. Τοιαύτη φύσει μεγαλοφρονεῖς, εἰπέ μοι; Καὶ τί τοῦτου γένοιτο· ἂν καταγελαστότερον; Ἄλλὰ πολλῶν ἄρχεις ἀνθρώπων; Καὶ τί τοῦτο θφελος, ὅταν ἀνθρώπων μὲν ἄρχεις, τῶν δὲ παθῶν αἰχμάλωτος εἶ καὶ δοῦλος; Ὡσπερ ἂν τις οἶκος μὲν ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτοιτο καὶ τραύματα λαμβάνοι, ἔξω δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλων μέγα φρονῆ ἐπὶ τῇ τῶν ἄλλων ἀρχῇ· οὕτω τύπτει σε κενοδοξία, τραύματά σοι ἐπάγει ἡ ἀσέλγεια, πάντων τῶν παθῶν δοῦλος εἶ, καὶ μέγα φρονεῖς ὅτι τῶν ὁμοφύλων ἄρχεις; Εἶθες ἐκείνων ἤρχες, ἐκείνων ἡς ἰσότημος.

β'. Οὐ τῶν πλουτούντων κατηγοροῦν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τῶν κακῶς τῷ πλοῦτι κερημένων. Οὐ γὰρ ὁ πλοῦτος κακὸν, ἐὰν εἰς δέον βουλευμέθα αὐτῷ χρῆσασθαι, ἀλλ' ἡ ἀπόνοια, καὶ ἡ ἀλαζονεία. Εἰ κακὸν ἦν ὁ πλοῦτος, οὐκ ἂν πάντες ἠδξάμεθα εἰς κώλους Ἀβραάμ ἀπελθεῖν τοῦ ἔχοντος τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ οἰκέτας οἰκογενεῖς. Οὐ τοῖνον ὁ πλοῦτος κακὸν, ἀλλ' ἡ παράνομος αὐτοῦ χρῆσις κακὸν. Καὶ ὡσπερ πρῶην περὶ μέθης λέγων, οὐ τὸν οἶνον διεβάλλον (πᾶν γὰρ κτίσμα Θεοῦ καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον), οὕτω καὶ νῦν οὐ τῶν πλουτούντων κατηγοροῦ, οὐδὲ τὰ χρήματα διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν κακὴν τῶν χρημάτων χρῆσιν, καὶ εἰς ἀσωτίαν δαπανωμένην. Διὰ τοῦτο χρήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτοῖς χρῆσώμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμῖν· διὰ τοῦτο κτήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτὰ κτησώμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμᾶς. Τί οὖν τὸν δοῦλον ἔχεις δεσπότην; τί ἀντέστρεψας τὴν τάξιν; Ἄλλ' ἐβουλόμην μαθεῖν, τί νῦν ποιοῦσιν οἱ τὴν σῦναξιν ἐγκαταλείψαντες, καὶ ἐν τῖσιν εἰσίν. Ἄλλὰ ἡ κυβεύουσιν, ἢ πάντως πράγματα ἀνακινουσι βιωτικά, ταραχῆς ἐμπεπλησμένα. Ἐνταῦθα εἰ παρῆς, ἀνθρωπε, ἐν γαλήνῃ ἡς καὶ ἐν λιμένι· οὐκ οἰκονόμος εἰσελθὼν ἐτάραττεν, οὐκ ἐπιτροπος ἐθορύθει, οὐκ οἰκέτης ὑπὲρ πραγμάτων βιωτικῶν ἠνόχλει, οὐκ ἄλλος τις παρώξυνεν· ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ διάγων ἀπήλαυε θεῖων ἀκροάσεων. Οὐδαμοῦ κύματα ἐνταῦθα, οὐδαμοῦ ταραχῆ· ἀλλ' εὐλογία, καὶ εὐχαί, καὶ ὁμιλία πνευματικῆ, καὶ μετὰστασις εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ ἐντεῦθεν ἤδη τὸν ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν λαβὼν ἀπήεις. Τίνος ἔνεκεν τὴν πλουσίαν ταύτην τράπεζαν ἀφεις, εἰς ἑτέραν φορτικωτέραν ἐαυτὸν μετήγαγες, καὶ τὸν λιμένα καταλιπὼν, ταραχὴν ἀντικαταλλάττη γαλήνης; Τὸ μὴ παραγενέσθαι πένητας τοὺς τότε παρόντας, δεινὸν μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὕτω δεινὸν, ὡς τὸ μὴ παραγενέσθαι πλουσίους. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι οἱ μὲν πένητες ἔχουσι τὴν ἀναγκαίαν ἀσχολίαν, τὴν φροντίδα τῆς καθημερινῆς [53] ἐργασίας, ἀπὸ τῶν χειρῶν ποιούμενοι τὸν βίον· παιδοτροφίας ἐπιμελοῦνται, γυναικὸς προστήκασιν, κἂν μὴ κάμωσι, τὰ τῆς ζωῆς αὐτοῖς οἰχῆσται. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἄπολογίαν ὑπὲρ ἐκείνων συντιθεῖς, ἀλλὰ δεικνύς πῶς μεζόνος κατηγορίας οἱ πλουτούντες εἰσιν ἄξιοι. Ὅσον πλείονος ἀπολαύουσιν ἀδείας, τοσοῦτον καὶ κατακρίσεως, ὅτι οὐδενὶ τούτων κατέχονται.

Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς θεομάχους, τοὺς ἀντιπίπτοντας τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τοὺς σκληροτραχίλους; Τούτων οἱ μὴ παραγενόμενοι πάντων χείρους εἰσίν. Ἐκείνοις ἐὰν εἴπωσιν οἱ ἱερεῖς ἐπτά ἡμέρας ἀργῆσαι, καὶ δέκα, καὶ εἴκοσι, καὶ τριάκοντα, οὐκ ἀντιλέγουσι· καίτοι τί τῆς ἀργίας ἐκείνης χαλεπότερον; Τὰς θύρας ἀποκλείουσι, καὶ οὔτε πῦρ καίουσιν, οὐχ ὕδωρ φέρουσιν, οὐκ ἄλλο τι πρὸς τὴν χρεῖαν τὴν τοιαύτην μεταχειρίζειν ἐφίενται· ἀλλ' ἔστιν ἄλυσις αὐτοῖς ἡ ἀργία, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀντιλέγουσιν. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον λέγω, ὅτι Ἐπτά ἡμέρας ἀργησον, οὐδὲ δέκα ἡμέρας· ἀλλὰ δύο μοι δάνεισον ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ τὰς λοιπὰς αὐτὸς ἔχε· καὶ οὐδὲ τοῦτό μοι τὸ μέτρον εἰσφέρεις. Μᾶλλον δὲ μὴ ἐμοὶ δανείσης τὰς δύο ὥρας, ἀλλ' ἑαυτῷ· ἵνα παράκλησιν τινα εὐχῆς δέξῃ πατέρων, ἵνα εὐλογίῶν πληρωμένος ἀναχωρήσης, ἵνα πανταχόθεν ἀσφαλῆς ἀπέλθῃς, ἵνα τὰ ὄπλα λαβὼν τὰ πνευματικὰ ἀκαταγώνιστος γένῃ, ἀχειρωτος τῷ διαβόλῳ. Τί ἡδύτερον, εἰπέ μοι, τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς; Εἰ γὰρ διημερεύει· ἐνταῦθα ἐχρῆν, τί σεμνότερον; τί ἀσφαλέστερον, ὅπου ἀδελφοὶ τοσοῦτοι, ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπου Ἰησοῦς μέσος, καὶ ὁ τοῦτου Πατήρ; Ποῖαν ἑτέραν ζητεῖς συναγωγὴν τοιαύτην; ποῖον ἕτερον βουλευτήριον; ποῖαν σύνοδον; Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἐν τῇ τραπεζῇ, ἐν τῇ ἀκροάσει, ἐν ταῖς εὐλογίαις, ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἐν ταῖς συνουσίαις· καὶ σὺ πρὸς ἑτέρας βλέπεις διατριβὰς; Καὶ ποῖαν ἔχεις συγγνώμην; Ταῦτα οὐχ ἵνα ὑμεῖς ἀκούσητε εἶπον· οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχετε τῶν φαρμάκων τούτων ὑμεῖς, οἱ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι τὴν ὑγίειαν, τὴν ὑποκοῆν, οἱ διὰ τῆς σπουδῆς τὸν πόθον ἀπλώσαντες· ἀλλ' εἶπον ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἀκούσωσιν οἱ μὴ παρόντες δι' ὑμῶν. Μὴ εἴπητε, ὅτι κατηγορήσα τῶν μὴ παραγενομένων ἀπλῶς, ἀλλ' ὄλον ἄνωθεν αὐτοῖς διηγήσασθε τὸν λόγον. Ἀναμνήσατε αὐτοὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀναμνήσατε αὐτοὺς τῶν βιωτικῶν πραγμάτων· εἶπατε πόσῃ βελτίῳ ἢ ἐνταῦθα σῦναξις, εἶπατε πόσῃ σπουδῇ περὶ τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ἐπιδεικνυνται, εἶπατε πόσος μισθὸς ἔπεται τοῖς ἐνταῦθα συλλεγομένοις. Ἄν γὰρ μόνον εἴπητε, ὅτι κατηγορήσα, τὸν μὲν θυμὸν ἠγειράτε, καὶ τραῦμα εἰργάσασθε, τὸ δὲ φάρμακον οὐκ ἐπεθήκατε· ἂν δὲ διδάξῃτε αὐτοὺς, ὅτι οὐχ ὡς ἐχθρὸς κατηγορήσα, ἀλλ' ὡς φίλος ὀδυνώμενος, καὶ πείσητε αὐτοὺς, ὅτι Ἀξιοπιστώτερα τραύματα φίλων, ἢ ἐκούσια φίληματα ἐχθρῶν, δέξονται μετὰ πολλῆς ἡδονῆς τὴν κατηγορίαν· οὐ γὰρ τοῖς βήμασιν, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τοῦ λέγοντος προσέξουσιν. Οὕτω θεραπεύετε τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὑμετέρους. Ἡμεῖς τῆς σωτηρίας ὑπεύθυνοι τῶν παρόντων ὑμῶν, ὑμεῖς τῆς τῶν ἀπολειφθέντων. Οὐ [54] δυνά-

gloriaris? an ob divitias? au ob vestes sericas? Cur non potius cogitas illas vermium esse stamina et barbarorum hominum inventa? meretrices illis ac molles, et sepulcrorum perfossores, ac latrones uti? Divitias agnosce legitimas, et ab illo sublimi vanoque fastu aliquando delabere; naturæ vilitatem considera. Terra es et pulvis, cinis et favilla, fumus et umbra, fœnum et flos fœni. Taline, quæso, natura gloriaris? Quid vero esse potest magis ridiculum? Atqui multis hominibus imperas? Quid hoc tibi prodest, quod hominibus imperes, cum perturbationum tuarum servus et captivus sis? Quemadmodum si quis domi quidem a famulis verberibus ac vulneribus concidatur, foris autem in forum veniens, quod aliis imperet, gloriatur: ita cum te verberet inanis gloriæ cupiditas, cum tibi vulnera infligat luxuria, cum omnium perturbationum servus sis, gloriaris quod gentilibus tuis imperes? Atque utinam illis imperares! utinam æquiparandus illis esses!

2. *Non divitiæ, sed divitiarum abusus damnandus.*— Non ut divites accusem hæc dico, sed eos qui divitiis perperam utuntur. Neque enim malum sunt divitiæ, si eis ut oportet uti voluerimus, sed superbia et arrogantia. Si malum essent divitiæ, nequaquam ad sinum Abrahamæ pervenire optarem omnes, qui vernaculos habuit trecentos et octodecim famulos. Non sunt igitur malum divitiæ, sed illegitimus earum usus est malum. Et sicut nuper de ebrietate verba faciens non vinum accusabam (a); quippe cum omnis creatura Dei bona, nihilque rejiciendum sit quod cum gratiarum actione percipitur (1. Tim. 4. 4): ita nunc quoque non divites accuso, neque pecunias in invidiam adduco, sed malum usum pecuniarum, et qui in libidines impenditur. Propterea χρηματα (b) pecuniæ dicuntur, ut nos illis utamur, et non illæ nobis: propterea possessiones dicuntur, ut nos illas possideamus, et non illæ nos. Cur igitur servum habes dominum? cur invertisti ordinem? At enim scire percuperem, quid illi nunc agant qui collectam deseruerunt, et quibus occupentur. Nimirum aut alea ludunt, aut omnino rebus sæcularibus, quæ tumultu redundant, distinentur. Hic si adesses, mi homo, in tranquillitate atque in portu esses: non ingressus dispensator interturbaret, non procurator interpelleret, non famulus ob sæcularia negotia molestiam afferret, non alius ullus irritaret, sed in quiete vivens divinis lectionibus interesses. Nusquam hic fluctus: nusquam tumultus, sed benedictio et preces, et sermo spiritualis, et in cælum commigratio, et jam ex hoc loco, accepto pignore regni cælorum, discederes. Quam ob causam opulentam hanc mensam et opiparam deserens, ad aliam multo molestiorem te transtulisti, et derelicto portu cum turbis tranquillitatem commutasti? Est illud quidem grave, quod non intersint pauperes, qui tum aderant: sed non ita tamen grave, ut quod divites non intersint. Quid ita?

(a) Vide supra Homil. contra Ebriosos et de Resurrectione.

(b) A verbo, χρηματι, id est, ultri.

Quod pauperes necessariis occupationibus detineantur, quotidiani officii sollicitudine, manibus suis victum sibi comparantes: educandorum liberorum curam gerunt, uxorem tuentur, ac nisi laborent, vivere nequeunt. Hæc a me dicuntur, non ut defensionem illis componam, sed ut divites majori accusatione esse dignos ostendam. Quanto majori securitate fruuntur, tanto magis damnabuntur, quod nullis ejusmodi rebus occupentur.

Judæis pejores qui absunt ab ecclesia.— Nonne Judæos videtis, Deo rebelles, qui Spiritui sancto resistunt, duros illos cervicæ? His omnino pejores sunt, qui non venerunt. Illis si dixerint sacerdotes septem diebus ab operibus cessandum, vel decem, vel viginti, vel triginta, non contradicunt: tametsi quid illa vacatione molestius fieri potest? Fores occludunt, nec ignem accendunt, nec aquam ferunt, neque aliud quidquam ad ejusmodi usum aggredi illis permittitur: sed otio tamquam catena vincuntur, et ne tum quidem contradicunt. At ego nihil tale dico, non impero ut septem decemve diebus ab operibus abstineas, sed duas mihi diei horas ut commodes, reliquas ipse tibi habeas, et ne hanc quidem mihi mensuram contribuis. Imo vero mihi ne commodes duas horas, sed tibi ipsi, ut ex oratione patrum aliquam consolationem percipias, ut benedictionibus plenus recedas, ut omni ex parte securus abeas, ut spiritualibus acceptis armis invictus diabolo et inexpugnabilis fias. Quid jucundius, quæso, quam hic versari? Si enim totos dies hic transigere necesse esset, quid præclarior? quid tutius, ubi tot sunt fratres, ubi Spiritus sanctus, ubi medius Jesus, et Pater ejus? Qualem aliam talem congregationem quæris? qualem alium senatum? qualem conventum? Tot bonis referta est mensa, tot lectio Scripturæ, tot benedictiones, tot preces, tot ipsi congressus: et tu aliam conversationem et colloquia spectas? Quam autem venia dignus censebere? Hæc a me dicta sunt, non ut vos audiat: neque enim vos medicamentis ejusmodi indigetis, qui ipsis operibus sanos vos esse comprobastis, qui obeditis, qui tanto studio vestrum amorem ostendistis: sed ad vos hæc dicta sunt a me, ut ex vobis audiant qui non adsunt. Nolite dicere solum a me accusatos eos esse qui non venerunt, sed totam a principio illis orationem narrate. Revocate illis in memoriam Judæos, revocate in memoriam negotia sæcularia: dicite quanto præstantior sit iste conventus: dicite quantum erga res mundanas studium exhibeant, dicite quanta merces illos maneat, qui hic congregantur. Si enim tantum dixeritis accusatos illos a me fuisse, iram excitabitis, et vulnus infligetis, non medicinam admovebitis: sin autem illos docueritis me non tamquam inimicum accusasse, verum tamquam amicum indoluisse, atque illis persuaseritis, *Fideliora esse vulnera amicorum, quam spontanea oscula inimicorum* (Prov. 27. 6), accusationem multa cum voluptate suscipient: non enim ad verba, sed ad sententiam dicentis attendent. Ita fratres vestros curate. Nobis salutis omnium vestrum, qui adestis,

est ratio reddenda, vobis, eorum qui absunt. Non possumus ipsi per nos cum illis in colloquium venire, per vos cum illis in colloquium veniamus, et per vestram eruditionem: sit nobis instar pontis cujusdam erga illos caritas vestra: efficite ut per linguam vestram nostri sermones ad illorum aures trahantur. Sufficiant fortasse quæ diximus de illis, qui collectæ non intersunt, neque quidquam est addendum. Nam plura quidem dicere potuissemus, sed ne totum tempus in ejusmodi accusationes impendamus, et ad vos ipsos, qui adestis, hinc utilitas nulla dimanet, age, vobis etiam insolitum ac novum quoddam opsonium apponamus: insolitum autem ac novum dico, non habita ratione mensæ spiritualis, sed aurium vestrarum habita ratione.

3. Superioribus apud vos diebus de apostolicis verbis, deque evangelicis disseruimus, cum de Juda verba hæceremus (a): disseruimus et de prophetiis; hodierno die volumus de Apostolorum Actis verba facere. Propterea insolitum dixi opsonium et non insolitum. Non insolitum quidem, quod ad seriem sacrarum pertineat Scripturarum: insolitum autem, quod aures fortasse vestræ minime sint narrationi ejusmodi assuetæ. Multis quidem certe nec notus est liber iste: a multis rursus cum claris et apertis videtur, tamen contemnitur: et his quidem cognitio, illis autem ignorantia occasionem offert negligentiae. Ut igitur et qui non noverant, et qui clare se intelligere arbitrantur, multas in eo profundas et abstrusas esse sententias discant, operæ pretium fuerit amborum negligentiam hodierno die corrigere. Prius sciamus opus est, quis librum scripserit: hic enim optimus indagationis est ordo, ut de auctore videamus, an homo sit, an vero Deus: ac si homo quidem sit, rejiciamus: *Nolite enim, inquit, vocare magistrum super terram (Matth. 23. 8)*: sin autem Deus, admittamus: cælestis enim est et superna schola nostra, siquidem talis est dignitas hujus theatri, ut ab hominibus nihil, sed per homines a Deo discamus.

Tituli Scripturæ non prætereundi. — Disquirendum nobis est, quis scripserit, et quando scripserit, et de quibus, et qua de causa præceptum sit, ut ille in hac solemnitate egeretur. Nam toto fortassis anno legi librum non auditis. Enimvero hoc quoque nosse prodest: ac deinde querendum est qua de causa hunc titulum præ se ferat, *Acta Apostolorum*. Neque enim temere prætereundi sunt tituli, neque confestim initium libri attingendum est: sed prius libri nomen videndum. Nam quemadmodum in nobis ex capite reliquum corpus sit notius, et superne imminens illi facies manifestum illud reddit, sic a superiori parte impositus textui titulus in fronte reliquam scripturam efficit notiozem. Nonne hoc videtis in regis etiam imaginibus, ut sursum quidem posita sit imago, quæ regis nomen inscriptum habet, inferius in basi triumphos regis, victorias et præclara facinora inscripta habet? Idem in Scripturis licet cernere. Sursum quidem depicta est imago regia: inferius autem victoria

(a) Vide monitum ad homiliam in Judam.

inscripta est et tropæa et res omnes præclare gestæ. Ita facinus etiam, cum epistolam acceperimus: non continuo vinculum solvimus, neque continuo quæ intus latent, legimus: sed exterius positam inscriptionem prius percurramus, et ex illa discimus et quimiserit, et a quo recipi debeat. Annon igitur absurdum est, ut in rebus quidem sæcularibus tantum studii adhibeamus, neque commoveamur, aut perturbemur, sed ordine singula percurramus: hoc vero loco acre feramus, et confestim initium aggrediamur? Vultis intelligere quanta sit vis tituli, quanta sit virtus, quantus in Scripturarum initiis reconditus sit thesaurus? Auscultate, ne sacrorum Librorum titulos contemnatis. Athenas aliquando Paulus ingressus est: hæc historia scripta est in hoc ipso libro; reperit in urbe non librum sacrum, sed idolorum altare: inscriptionem reperit quæ sic habuit, *Lexoro Deo (Act. 17. 23)*: neque præterit, sed hujus inscriptionis altaris opera ipsum altare subvertit. Paulus ille sanctus, qui Spiritus gratiam habebat, altaris inscriptionem non præterit, et tu Scripturarum titulos præteris? Ille quod Athenienses idololatras scripserant, non omisit, et tu quæ Spiritus sanctus scripsit necessaria esse non censes? Qua tandem venia digneris? Verum enim vero quantam pepererit utilitatem hæc inscriptio videamus. Cum ergo altari insculptam inscriptionem tantam videris suppeditasse virtutem, multo magis a Scripturarum inscriptionibus id perlici posse intelliges. Ingressus est urbem Paulus, invenit altare, cui erat inscriptum *Ignoro Deo*. Quid fuit opus facto? Gentiles erant omnes, impii omnes: quid igitur faciendum fuit? De Evangeliiis verba facere? At sibi bannassent. Num de prophetarum libris, vel de legis mandatis? At non credidissent. Quid ergo fecit? Accurrit ad altare, et suis ipsorum armis hostes subiecit. Atque hoc illud est quod dicebat, *Factus sum omnibus omnia, Judæis tanquam Judæus, iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (1. Cor. 9. 21)*. Vidit altare, vidit inscriptionem, insurrexit Spiritus. Talis enim est Spiritus gratia: efficit ut qui eam receperint, undique lucrum colligant; talia sunt arma nostra spiritualia. *In captivitate enim, inquit, redigentes omnem intellectum in obsequium Christi (2. Cor. 10. 5)*. Vidit ergo altare, nec reformidavit, sed ad seipsum altare traduxit: vel potius omissis literis, ejus sensum transmutavit: et quemadmodum in bello dux exercitus si generosum militem in hostili acie viderit, et coma prehensum ad aciem militem illum transtulerit, atque ut pro se pugnet, effecerit: ita quoque Paulus egit, cum tamquam in hostium acie inscriptionem altari insculptam offendisset, ad suam aciem transtulit, ut adversus Athenienses cum Paulo pugnaret, non cum Atheniensibus Paulum percuteret: gladius enim erat Atheniensium, ensis erat hostium illa inscriptio: sed hic ensis hostium caput amputavit. Non ita mirabile fuisset, si quis ipsius armis eos devicisset: hoc enim merito accidit: verum illud novum est et insolens, cum hostium arma tanquam machinas hostibus admoveamus, cum gladius,

μεθα αὐτοῖς συγγενέσθαι δι' ἐαυτῶν· συγγενόμεθα αὐτοῖς δι' ἑμῶν, καὶ τῆς ὑμετέρας διδασκαλίας· γέφυρά τις ἡμῖν γενέσθω πρὸς ἐκείνους ἢ ὑμετέρα ἀγάπη· ποιήσατε τοὺς ὑμετέρους λόγους διὰ τῆς ὑμετέρας γλώττης διαθεῖναι πρὸς τὴν ἐκείνων ἀκρόασιν. Τάχα αὐτάρκως εἰρηται ἕνεκεν τῶν ἀπολειφθέντων τὰ εἰρημένα, καὶ οὐδὲν δεῖ πλέον προσθεῖναι. Ἐνῆν μὲν γὰρ πλείονα εἶπειν, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν καιρὸν ἅπαντα εἰς τοῦτο καταδαπανήσωμεν κατηγοροῦντες, ὑμᾶς δὲ μηδὲν ὠφελούντες παραγενομένους αὐτοὺς, φέρε τι καὶ ὑμῖν παραθῶμεν ξένον ἔθρον καὶ καινὸν ξένον δὲ καὶ καινὸν λέγω οὐ κατὰ τὴν πνευματικὴν τράπεζαν, ἀλλὰ ξένον κατὰ τὴν ὑμετέραν ἀκρόασιν.

Υ. Διελέχθημεν ὑμῖν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν ῥημάτων ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἡμέραις, καὶ ἀπὸ τῶν εὐαγγελικῶν, ὅτε περὶ τοῦ Ἰουδα διελεγόμεθα· διελέχθημεν ὑμῖν καὶ ἀπὸ προφητικῶν· σήμερον βουλόμεθα ἀπὸ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων εἶπειν. Διὰ τοῦτο εἶπον τὸ ἔθρον ξένον, καὶ οὐ ξένον. Οὐ ξένον μὲν, ὅτι τῆς ἀκολουθίας ἐστὶ τῶν θείων Γραφῶν, ξένον δὲ, διότι τάχα ἀήθης ὑμῖν ἢ ἀκοή πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρόασιν. Πολλοὶς γὰρ τὸ βιβλίον τοῦτο οὐδὲ γινώσκον ἐστὶ, πολλοὶς δὲ δοκοῦν σαφῆς εἶναι, πάλιν παρορᾶται· καὶ γίνεται τοῖς μὲν ἢ γνώσις, τοῖς δὲ ἢ ἀγνοία βιβθυμίας ὑπόθεσις. Ἴν' οὖν καὶ οἱ ἀγνοοῦντες μάθωσι, καὶ οἱ νομιζόντες σαφῶς εἰδέναι, ὅτι πολὺ βάθος νοημάτων ἔχει, ἀναγκαῖον ἀμφοτέρων διορθώσασθαι τὴν βιβθυμίαν τήμερον. Δεῖ δὲ πρότερον μθεῖν, τίς τὸ βιβλίον ἔγραψεν. Αὕτη γὰρ ἀρίστη ἐρεῦνης ἀκολουθία, πρότερον τὸν γράψαντα ἰδεῖν, εἰ ἀνθρωπὸς ἐστίν, ἢ ὁ Θεός· καὶ μὲν ἀνθρωπός, παρακρουσόμεθα· *Μὴ καλέσητε γὰρ, φησί, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· ἂν δὲ Θεός, δεξώμεθα· ἄνωθεν γὰρ ἐστὶ τὸ διδασκαλεῖον τὸ ἡμέτερον· καὶ γὰρ τοιοῦτον τὸ ἀξίωμα τοῦ θεοῦ τούτου, μηδὲν παρὰ ἀνθρώπων μανθάνειν, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ δι' ἀνθρώπων.*

Δεῖ τοίνυν ἐξετάσαι, τίς ὁ γράψας, καὶ πότε ἔγραψε, καὶ περὶ τίνων, καὶ τίνος ἕνεκεν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ νενομοθέτηται αὐτὸ ἀναγινώσκεισθαι. Τάχα γὰρ οὐκ ἀκούετε διὰ παντός τοῦ ἔτους ἀναγινωσκόμενου τοῦ βιβλίου. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χρήσιμον· καὶ μετὰ τοῦτο ζητήσαι χρὴ, τίνος ἕνεκεν ταύτην ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν, *Πράξεις ἀποστόλων*. Οὐδὲ γὰρ τὰς ἐπιγραφὰς ἀπλῶς παρῖναι χρὴ, οὐδὲ εὐθέως εἰς τὴν ἀρχὴν ἐμβαλεῖν τῆς συγγραφῆς, ἀλλὰ πρότερον ὁρᾶν τὴν προσηγορίαν τοῦ βιβλίου. Καθάπερ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ἢ κεφαλὴ γινωριώτερον ποιεῖ τὸ λοιπὸν σῶμα, καὶ ἢ ἔθνος ἄνωθεν ἐπιχειμένη φανερὸν αὐτὸ ἐργάζεσθαι, οὕτως καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἄνωθεν πρὸ τῆς ὕψης ἐπιχειμένη ἐπὶ τοῦ μετώπου καταφανέστερον ἡμῖν ποιεῖ τὸ λοιπὸν τῆς γραφῆς. Οὐχ ὁρᾶτε καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦτο τῶν βασιλικῶν, ὅτι ἄνω κείται μὲν ἡ εἰκὼν, καὶ τὸν βασιλεῖα ἔχει ἐγγεγραμμένον· κάτω δὲ ἐν τῇ χοϊνικῇ ἐπιγράφεται τοῦ βασιλέως τὰ τρόπαια, ἢ νίκη, τὰ κατορθώματα; Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν [58] ἐστὶν ἰδεῖν. Γέγραπται μὲν ἡ εἰκὼν ἢ βασιλικὴ ἄνωθεν· κάτωθεν δὲ ἐπιγράφεται ἡ νίκη, τὰ τρόπαια, τὰ κατορθώματα. Οὕτω καὶ ἐπιστολὴν ὅταν ἐξώμεθα, ποιούμεν· οὐκ εὐθέως διαλύομεν τὸν δε-

σμὸν, οὐδὲ εὐθέως τὰ ἐγκείμενα ἐνδοθεν ἀναγινώσκόμεν· ἀλλὰ πρότερον τὴν ἐξωθεν ἐπιγραφὴν ἐπιρροόμεθα, καὶ ἐξ ἐκείνης μανθάνομεν καὶ τὸν πέμψαντα, καὶ τὸν ὀφειλοντα ὑποδέξασθαι. Καὶ πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς; τοσαύτη κεχρησθαι σπουδῇ, καὶ μὴ θορυβεῖσθαι, μηδὲ ταράττεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τάξιν ἕκαστον ἐπιέναι· ἐνταῦθα δὲ ἀσφάλειν, καὶ εὐθέως ἐπιπηδᾶν τῇ ἀρχῇ; Βούλεσθε μαθεῖν ὅση τῆς ἐπιγραφῆς ἢ ἰσχύς; ὅση δύναμις; ὅσος ἀπόκειται θύσαυρός ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν Γραφῶν; Ἀκούσατε, ἵνα μὴ καταφρονῆτε τῆς ἐπιγραφῆς τῶν θείων Βιβλίων. Εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Παῦλος ποτε· ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ γέγραπται ἡ ἱστορία αὕτη· εὗρεν ἐν τῇ πόλει οὐχὶ βιβλίον θεῖον, ἀλλὰ βωμὸν εἰδώλων· εὗρεν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ· καὶ οὐ παρέδραμεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βωμοῦ τὸν βωμὸν καθείλε. Παῦλος ὁ ἅγιος, ὁ Πνεύματος χάριν ἔχων, οὐ παρέδραμε βωμοῦ ἐπίγραμμα, καὶ οὐ ἐπιγραφὴν Γραφῶν παρατρέχεις; ἐκείνος οὐκ ἀφῆκεν ἄπερ ἔγραψαν Ἀθηναῖοι εἰδωλολάτραι, καὶ οὐ ἄπερ ἔγραψε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ νομίζεις εἶναι ἀναγκαῖα; καὶ ποίαν ἔχεις συγγνώμην; Ἀλλὰ γὰρ ἴδωμεν πόσον τὸ κέρθος ἀπὸ τοῦ ἐπιγράμματος ἐστίν. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἐπίγραμμα βωμῷ ἐγκεκαταγεμμένον τοσαύτην παρασχῶν τὴν ἰσχύν, μαθήσῃ ὅτι πολλῶ μᾶλλον τὰ ἐπιγράμματα τῶν θείων Γραφῶν τοῦτο ποιῆσαι δύνησεται. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Παῦλος, εὗρε βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγράπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τί ἔδει ποιῆσαι; Ἕλληνες πάντες ἦσαν, ἀσεβεῖς πάντες. Τί οὖν ἔργῳ ποιῆσαι; Ἀπὸ εὐαγγελίου διαλεχθῆναι; Ἀλλὰ κατεγῆεν. Ἀλλ' ἀπὸ προφητικῶν, καὶ τοῦ νόμου γραμμάτων; Ἀλλ' οὐκ ἐπίστευον. Τί οὖν ἐποίησεν; Ἐπὶ τὸν βωμὸν ἔδραμε, καὶ ἀπὸ τῶν ὄπλων τῶν πολεμίων αὐτοὺς ἐχειρώσατο. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ λέγει· *Ἐγενόμην τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνόμος*. Εἶδε τὸν βωμὸν, εἶδε τὸ ἐπίγραμμα, ἀνέστη τῷ Πνεύματι. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις· πάντοθεν ποιεῖ κερδαίνει τοὺς ὑποδεχομένους αὐτὴν· τοιαῦτα ἡμῶν τὰ ὄπλα τὰ πνευματικά. *Αἰχμαλωτίζοντες γὰρ, φησί, πᾶν νόημα πρὸς τὴν ὀπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*. Εἶδε τοίνυν τὸν βωμὸν, καὶ οὐκ ἐδειλίασεν· ἀλλὰ μετέστησε τὸν βωμὸν πρὸς ἑαυτὸν· μᾶλλον δὲ τὰ γράμματα ἀφείλε, μετέθηκεν αὐτοῦ τὰ νοήματα· καὶ καθάπερ ἐν πολέμῳ στρατηγὸς ἰδὼν στρατιώτην ἐν τῇ παρατάξει τῶν πολεμίων γενναῖον, εἶτα λαβόμενος ἀπὸ τῆς κόμης τοῦ στρατιώτου, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τάξιν αὐτὸν μεταστήσει, καὶ παρασκευάσειεν ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμῖν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησε, καθάπερ ἐν παρατάξει πολεμίων τὸ ἐπίγραμμα εὐρὼν ἐν τῷ βωμῷ γεγραμμένον, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τάξιν μετέστησεν, ἵνα μετὰ Παύλου τοῖς Ἀθηναῖοις πολεμῇ, ἀλλ' οὐ μετὰ Ἀθηναίων τὸν Παῦλον βάλλῃ· ξίφος γὰρ ἦν τῶν Ἀθηναίων, μάχαιρα ἦν τῶν πολεμίων τὸ ἐπίγραμμα ἐκείνο, ἀλλ' αὕτη ἡ μάχαιρα τῶν πολεμίων τὴν κεφαλὴν ἐξέτεμεν. Οὐκ ἦν [56] οὕτω θαυμαστὸν, εἰ τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ ὄπλοις ἐχειρώσατο· τοῦτο γὰρ κατὰ λόγον συμβαίνει· τὸ γὰρ κινὸν καὶ παρόδοξον, ὅταν τὰ τῶν πολεμίων ὄπλα, ταῦτα μηχανήματα τοῖς πολεμίοις προσάγηται· ὅταν τὸ ξίφος, ὃ καθ' ἡμῶν βαστάζουσι, τοῦτο αὐτοῖς τὴν καιρίαν ἐπαγάγῃ πληγὴν.

8. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησέ ποτα· ἐξῆλθε γυμνὸς τῶν ὄπλων, ἵνα φανῆ γυμνὴ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Μηδὲν γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπινον ἔστω, ὅταν Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμῆ. Ἐξῆλθε τοίνυν γυμνὸς τῶν ὄπλων, καὶ κατήνεγκε τὸν πύργον ἐκεῖνον. Εἶτα ἐπειδὴ ὄπλα οὐκ εἶχε, δραμὸν ἤρπασε τὴν μάχαιραν τοῦ Γολιάθ, καὶ οὕτω τὴν κεφαλὴν ἐξέτεμε τὴν τοῦ βαρβάρου· οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου. Καὶ ἵνα σαφέστερος γένηται ὁ τῆς νίκης τρόπος, καὶ τὴν δύναμιν ὑμῖν τοῦ ἐπιγράμματος ἐρῶ. Εὗρε τοίνυν ὁ Παῦλος ἐν Ἀθῆναις βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τίς δὲ ἦν ὁ ἀγνοούμενος, ἀλλ' ἢ ὁ Χριστός; Εἶδες πῶς ἐξημαλώτισε τὸ ἐπίγραμμα, οὐκ ἐπὶ κακῶ τῶν γραψάντων, ἀλλ' ἐπὶ σωτηρίᾳ αὐτῶν καὶ προνοίᾳ; Τί οὖν; Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὸν Χριστὸν ἔγραψαν τοῦτο, φησὶν; Εἰ διὰ τὸν Χριστὸν ἔγραψαν οἱ Ἀθηναῖοι, οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστόν· ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἄλλως ἔγραψαν, οὗτος δὲ ἰσχυρὸν ἄλλως αὐτὸ μεταβαλεῖν. Πρότερον ἀναγκαῖον εἰπεῖν τίνας ἔνεκεν οἱ Ἀθηναῖοι ἔγραψαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἔγραψαν; Πολλοὺς εἶχον θεοὺς ἐκεῖνοι, μᾶλλον δὲ πολλοὺς δαίμονας. Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν δαιμόνια. Εἶχον καὶ ἱερωτοὺς, καὶ ξένους. Ὀρᾶτε θεοὺς ἀκατάγγελους. Εἰ γὰρ Θεός ἐστιν, οὐκ ἐστὶ ξένος· τῆς γὰρ οἰκουμένης ἀπάσης Δεσπότης ἐστὶ. Τούτων τοίνυν τοὺς μὲν παρὰ πατέρων εἶχον δεξάμενοι, τοὺς δὲ ἀπὸ τῶν πλησίων ἔθνῶν, οἷον ἀπὸ Σκυθῶν, ἀπὸ Θρακῶν, ἀπὸ Αἰγυπτίων· καὶ εἰ τῆς ξέθου παιδείσεως ἦτε ἔμπειροι, καὶ ταύτας ἂν ὑμῖν ἀνέγνων τὰς ἱστορίας πάσας. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἐξ ἀρχῆς πάντας ἐδέξαντο, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰσηνέχθησαν αὐτοῖς, οἱ μὲν ἐπὶ τῶν πατέρων, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἑαυτῶν, συνελθόντες εἶπον πρὸς ἀλλήλους· ὅτι Ὡσπερ τούτους ἠγνοοῦμεν, φασὶν, ἔπειτα ὑστερον αὐτοὺς ἐδεξάμεθα καὶ ἐγνωρίσαμεν, οὕτω συμβαίνει καὶ ἄλλον εἶνα· ἀγνοούμενον, καὶ ὄντα μὲν Θεόν, οὐ γνωριζόμενον δὲ ὑφ' ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο λανθάνει ἀμελούμενος, καὶ μὴδὲ θεραπεύμενος. Τί οὖν ἵνα γένηται; Ἔστησαν βωμὸν, καὶ ἔγραψαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ, τοῦτο λέγοντες διὰ τοῦ ἐπιγράμματος· ὅτι Καὶ εἰ τίς ἐστὶ θεὸς ἕτερος οὐδέπω γνωρισθεὶς ἡμῖν, κάκεινον θεραπεύσωμεν. Ὅρα ὑπερβολὴν δεισιδαιμονίας. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀρχόμενος ἔφη, Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμῶν ἐρῶ· οὐ γὰρ τοὺς γνωρίμους ὑμῖν δαίμονας θεραπεύετε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐδέπω γνωρισθέντας ὑμῖν. Ἐκεῖνοι μὲν διὰ τοῦτο ἐπέγραψαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ, ὁ δὲ Παῦλος ἠρμήνευσεν. Οἱ μὲν γὰρ τοῦτο περὶ ἄλλων [57] ἔλεγον, αὐτὸς δὲ αὐτὸ μετέστησεν ἐπὶ τὸν Χριστὸν, αἰχμαλωτίσας τὸ νόημα, καὶ μεθ' ἑαυτοῦ στήσας ἐν τῇ παρατάξει τῆ ἑαυτοῦ· Ὅν γὰρ ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε ὑμεῖς, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω, φησὶν· ἀγνωστος γὰρ Θεὸς οὐδεὶς ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ Χριστός. Καὶ ὅρα σύνεσιν πνευματικῆν. Ἐμείλλον αὐτῷ μετὰ ταῦτα ἐγκαλεῖν, ὅτι Ξενίζοντα εἰσφέρεις δόγματα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν, ὅτι καινοτομεῖς, ὅτι θεὸν εἰσφέρεις, ὃν οὐκ ἴσμεν. Βουλόμενος τοίνυν ἀπαλλαγῆναι τῆς ὑποψίας τῆς κατὰ τὴν καινοτομίαν, καὶ δεῖξαι ὅτι οὐ ξένον κηρύττει θεόν, ἀλλ' ὃν προλαβόντες διὰ τῆς θεραπείας ἐτίμησαν, ἐπήγαγε καὶ εἶπεν· ὅτι Ὅν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὑμεῖς με προελάθετε, φησὶν· ἐφθασεν ὑμῶν ἡ θεραπεία τὸ ἐμὸν

κήρυγμα. Μὴ τοίνυν ἐγκαλεῖτε, ὅτι ξένον εἰσφέρομεν θεόν· τοῦτον γὰρ καταγγέλλω, ὃν ὑμεῖς ἀγνοοῦντες θεραπεύετε, οὐκ ἀξίῳ μὲν αὐτοῦ τρόπῳ, θεραπεύετε δὲ ὅμως. Οὐ γὰρ τοιοῦτος βωμὸς ἴσταται τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ βωμὸς ἐμψυχος καὶ πνευματικός· ἀλλ' ἀπὸ τούτου ὑμᾶς καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀναγαγεῖν δύναμαι. Οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι τὸ παλαιὸν ἐθεράπευον· ἀλλ' ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς σωματικῆς θεραπείας, καὶ ἦλθον ἐπὶ τὴν πνευματικὴν οἱ πιστεύσαντες ἅπαντες. Εἶδες σοφίαν Παύλου; εἶδες σύνεσιν; εἶδες πῶς αὐτοὺς ἐχειρῶσατο, οὐκ ἀπὸ εὐαγγελίου, οὐκ ἀπὸ προφητικῶν, ἀλλὰ ἀπὸ ἐπιγράμματος; Μὴ παράτρεχε τοίνυν, ἀγαπητέ, τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θείων λογίων· ἂν μὲν νήφης καὶ ἐγρήγορος ἦς, καὶ ἐν ἀλλοτρίοις εὐρίσκεις τι χρῆσιμον· ἂν δὲ ῥάθυμος καὶ ἀναπεπτωκῶς, οὐδὲ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἔσται σοὶ τι πλεόν. Ὡσπερ γὰρ ὁ εἰδὼς κερδαίνειν, πανταχόθεν κερδαίνει· οὕτω καὶ ὁ μὴ εἰδὼς, κἀν θησαυρὸν εὐρη, κενὸς ἄπεισι. Βούλεσθε εἰπω καὶ ἑσπρὸν τι τοιοῦτον ἐπιχειρήμα, ὅπερ ἄλλος μὲν μεθ' ἑτέρας ἐφθόγγετο διανοίας, ὁ δὲ εὐαγγελιστῆς πρὸς ἑαυτὸν μετέθηκε τὴν αἰρημένον τὴν δύναμιν; Οὐκοῦν προσέχετε ἀκριβῶς. Ἴνα μάθητε, ὅτι κάκεινος ἠχμαλώτισε τὸ νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· Ἴνα μάθητε, ὅτι εἰ τὰ ἀλλότρια αἰχμαλωτίζειν δυνάμεθα, πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς οἰκείοις ἐμπορευσόμεθα καὶ κερδανοῦμεν. Ὁ Κατάφας ἀρχιερεὺς ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐγένετο πονηρίας· κατήσχυον γὰρ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, ὠνητοὺς ποιήσαντες ἀρχιερεῖς. Ἐμπροσθεν δὲ οὐχ οὕτως ἦν, ἀλλὰ τῇ τελευτῇ μόνῃ κατελύετο ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀρχιερέως· τότε δὲ καὶ ζῶντες παρελύοντο τῆς τιμῆς. Ἀρχιερεὺς τοίνυν ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου ὁ Κατάφας, καθώπλιζε κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔλεγεν· ὅτι δεῖ τοῦτον ἀποθανεῖν, ἐγκαλεῖν μὲν εὐδὲν ἔχων, βασκανίᾳ δὲ τηχόμενος. Τοιούτου γὰρ ὁ φθόνος· τῶν εὐεργεσιῶν τοιαύτας ἀποδίδωσι τὰς ἀμοιβάς. Ὅθεν καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων τῆς ἐπιβουλῆς, ἔλεγε· Συμφέροι ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὄλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τούτου τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις ὅρα πῶς μεθ' ἡμῶν ἐγένετο· ἵνα μάθῃς ὅτι τὸ μὲν ῥῆμα ἦν τοῦ ἱερέως, τὸ δὲ νόημα ἠδυνήθη γενέσθαι πνευματικόν. Συμφέροι ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ [58] ὄλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔλεγετ' ἀφ' ἑαυτοῦ, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου, προσφῆτευσεν, ὅτι δεῖ τὸν Χριστὸν ἀποθανεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὅλου τοῦ ἔθνους· διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν, ὅτι Συμφέροι ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὄλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Εἶδες δύναμιν Θεοῦ, πῶς τὴν γλῶτταν τῶν ἐχθρῶν ἀναγκάζει τὰ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λέγειν;

ε'. Ἴνα μὲν οὖν μὴ παρατρέχωμεν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θείων Γραφῶν, ἀρκούντως ταῦτα εἰρηται. ἔαν μνημονεύητε· ἐβουλόμην δὲ εἰπεῖν, καὶ τίς ὁ γράφας, τὸ βιβλίον, καὶ πότε, καὶ τίνας ἔνεκεν ἔγραψεν. Ἄλλὰ τέως ταῦτα κατέχωμεν· ἐκεῖνα δὲ εἰς τὴν ἐποῦσαν, ἔαν ὁ Θεὸς θέλῃ, ἀποδώσωμεν. Βούλομαι γὰρ λοιπὸν

quem in nos gestant, hic illis letale vulnus infligit.

4. *Comparatur Paulus cum Davide.* — Talis quippe virtus est Spiritus. Ita quondam egit etiam David : exivit armis nudus, ut nuda gratia Dei appareret. Nihil enim, inquit, humanum sit, quando pro nobis pugnat Deus. Exivit ergo nudus armis, et turrin illam dejecit. Deinde cum armis destitutus esset, currens gladium Goliathi rapuit, atque ita barbari caput amputavit : ita quoque Paulus in hac inscriptione fecit. Atque ut manifestior fiat victoriæ modus, virtutem vobis inscriptionis declarabo. Altare igitur Athenis Paulus invenit, cui inscriptum erat, *Ignoto Deo*. Quis autem ille erat ignotus, nisi Christus? Vides quo pacto inscriptionem captivitate liberarit, non ut damno affligeret eos qui scripserunt, sed ut eos salvos faceret, eisque prodesset? Quid igitur? an propter Christum, dicit aliquis, istud scripserant Athenienses? Si propter Christum hæc Athenienses scripserant, res adeo mirabilis non fuisset: verum hoc est mirabile, quod illi quidem aliter scriperint, hic autem aliter illud potuerit immutare. Operæ pretium est prius dicamus, qua de causa scripserint Athenienses, *Ignoto Deo*. Quamnam igitur ob causam scripserunt? Multos illi Deos habebant, vel potius multos demones: *Omnes quippe dii gentium dæmonia* (Psal. 95. 5). Habebant et patrios et peregrinos. Videtis quanta irrisio. Si enim Deus est, non est peregrinus: siquidem universi terrarum orbis est dominus. Quosdam igitur istorum alios a patribus suis acceptos habebant, alios a finitimis nationibus, utpote a Scythiis, a Thracibus, ab Ægyptiis: quod si profanæ peritissetis eruditionis, has etiam vobis omnes historias recitarem. Quoniam igitur omnes ab initio non susceperant, sed illis invecti paulatim fuerant, alii quidem patrum ætate, alii vero ipsorum tempore, convenientes dixerunt ad invicem: Quemadmodum istos ignorabamus, quandoquidem ipsos deinceps accepimus et agnovimus: ita fieri potest, ut sit aliquis alius ignotus, qui verus sit Deus, sed a nobis minime cognitus, qui a nobis insciis propterea negligatur et non colatur. Quid igitur fecerunt? Aram erexerunt, et inscripserunt, *Ignoto Deo*, ut per inscriptionem hoc significarent, Si forte quispiam sit alius Deus, qui nondum nobis innotuerit, hunc etiam colamus. Vide immodicam superstitionem. Propterea dixit a principio Paulus, *Per omnia quasi superstitiones vos video* (Act. 17. 22): non enim vobis notos solummodo colitis deos, sed eos etiam, qui vobis nondum innotuerunt. Inscripserant illi quidem, *Ignoto Deo*, sed Paulus interpretatus est; nam illi quidem id de aliis dixerant, at illud ipse traduxit ad Christum, et in captivitate sensum redegit, et in sua secum acie collocavit: *Quem enim ignorantes vos colitis, hunc ego vobis annuntio* (Ib. v. 28), inquit; ignotus enim alius Deus non est, nisi Christus. Ac vide prudentiam spiritualem. Objecturi deinceps illi erant, Nova quedam dogmata infers auribus nostris, novis rebes stules, Deum invellis, quem non novimus. Ut igitur illis suspicionem eximeret novitatis, sequæ novum Deum minime prædicare ostenderet,

sed quem ipsi prius cultu honorandum consueverant, adjunxit et dixit, *Quem ignorantes colitis, eum ego vobis annuntio*. Vos me prævenistis, inquit; prædicationem meam cultus vester præoccupavit. Ne igitur obijciatis novum a me Deum inferri: hunc enim annuntio quem vos colitis ignorantes, non digno quidem modo, sed tamen colitis. Non enim tale Christo erigitur altare, sed animatum altare ac spirituale; verumtamen ab hoc ad illud vos possum perducere. Ita quoque Judæi quondam cultum exhibebant: sed a corporali cultu recesserunt, et ad spiritualem traducti sunt, qui crediderunt omnes. Vides Pauli sapientiam? vides prudentiam? vides quo pacto illos devicerit non evangelicis, non propheticis usus dictis, sed inscriptione? Noli ergo, carissime, divinorum inscriptionem eloquiorum prætermittere: nam si attentus et vigilans fueris, etiam in alienis utile quidpiam offendes: sin autem negligens ac remissus, ne ipsæ quidem tibi sacræ Literæ prodesset poterunt. Nam quemadmodum qui lucra novit colligere, undique lucra colligit: ita et is qui minime novit, quamvis thesaurum invenerit, inanis recedit. Vultis et alterum simile argumentum in medium afferam, quod alius quidem alio sensu protulit, sed evangelista viam eorum que dicta fuerant ad se traduxit? Itaque diligenter attendite, ut illum quoque discatis intellectum ad obediendum Christo in captivitate redegit (2. Cor. 10. 5): ut discatis, si aliena possumus in captivitate redigere, multo magis nos in propriis negotiaturos, quæstumque facturos. Pontifex erat anni illius Caiphas: nam et hoc fuit Judaicæ improbitatis: quoniam dignitatem sacerdotalem adeo deturbabant, ut venales pontifices redderent. Antea vero non ita fiebat, sed sola morte pontificis sacerdotium terminabatur: tum vero etiam viventes honore se abdicabant. Cum igitur illius anni pontifex esset Caiphas, Judæos adversus Christum arinabat ac dicebat: Hunc mori oportet: cum tamen nihil haberet quod ei objiceret, sed invidia solum tabesceret. Ea namque invidiæ est conditio, talem acceptorum beneficiorum mercedem recipit. Unde insidiarum causam aperiens dicebat, *Expedi ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat* (Joan. 11. 50). Hujus verbi virtus vide quo pacto in nostras partes transierit, ut intelligas verbum quidem fuisse sacerdotis, at sensum spiritualem fieri protulisse. *Expedi ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dicebat, inquit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit* (Ib. v. 51), quod mori Christum oporteret non modo pro Judæis, sed et pro tota gente: propterea dicebat, *Expedi ut unus moriatur homo, et non tota gens pereat*. Vides potentiam Dei, quo pacto linguam cogat inimicorum pro veritate verba facere?

5. *Neophyti qui veri sint.* — Ut igitur Scripturæ sacræ titulos non prætermittamus, sufficienter hæc dicta sint, si forte recordemini: cuperem autem etiam dicere quis sit auctor libri, et quando, quaque de causa illum scripserit. Sed hæc interim mente toneamus; illa vero crastino die, si Deus voluerit, resti-

tuenus. Statui namque, quod reliquum est, sermonem ad nuper illuminatos convertere. Nuper autem illuminatos appello non eos, qui ante duos et tres, neque qui ante decem dies illuminati sunt tantum, sed eos etiam qui ante annum, atque adeo multo ante tempore: quandoquidem hos quoque sic appellari oportet. Si enim in excolenda anima nostra multum studii exhibuerimus, possumus et post decem annos nuper illuminati esse, si nobis ingenitam a baptismate juventutem conservaverimus. Neque enim nuper illuminatum efficit tempus, sed vita munda, cum fieri possit, ut post duos etiam dies, qui sibi non caveat, appellationis hujus dignitatem amittat. Atque hujus rei vobis exemplum proferam, quo pacto qui nuper illuminatus erat, statim post duos dies et gratiam et honorem nuper illuminati amisit. Hoc autem exemplum idcirco a me proferitur, ut cum lapsam istam videritis, salutem vestram in tuto constitutis. Non enim tantum eorum exemplo vobis proposito qui steterunt, sed eorum etiam, qui supplantati sunt, corrigendi estis et sanandi. Simon Magus conversus erat, inquit, et baptizatus adhaerebat Philippo, videns signa: sed post paucos dies statim ad propriam reversus est nequitiam, et suam salutem emere pecunia volebat. Quid ergo nuper illuminato dixit Petrus? *In felle amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse: quocirca Deum roga, si forte remittatur tibi hæc nequitia (Act. 8. 25. 22)*. Nondum ingressus est certamina, et statim indigno venia casu prolapsus est. Ut igitur post duos dies cadere possumus, et nuper illuminati appellationem et gratiam perdere: ita quoque post decem ac viginti annos, et ad finem usque vitæ possumus præclarum hoc atque venerandum nomen ac rem conservare. Atque hoc Paulus testatur apostolus, qui in senectute maxime illustris fuit. Nam quoniam a natura non est hæc juvenus, sed utriusque propositi compotes sumus; ut vel senescamus, vel juvenes maneamus, a nostro pendet arbitrio. In corpore quidem licet omne studium quis adhibeat, licet omnem lapidem moveat, licet illud minime vexet, licet domi contineat, licet laboribus illud et continuis operibus non affligat: tamen ex lege naturæ sic quoque plane senectus illud invadet. In anima vero non ita sit: sed si illam minime vexes, neque sæcularibus eam laboribus curisque mundanis excrucies, juventutem suam perpetuo retinet, illæsamque conservat. Nonne videtis has in celo fixas stellas? Jam per annos sexies mille nobis lucent, nec ipsarum ulla facta est obscurior. Quod si ubi naturæ res est, ita recens et vividum lumen remansit: ubi voluntatis res est, nonne multo magis tale permanebit, quale ab initio refulsit? Imo vero si velimus, non tale tantum permanebit, sed splendidius etiam erit, sic ut ipsos etiam solis radios æmuletur. Vix tu intelligere quo pacto possumus etiam post longum tempus esse nuper illuminati? Audi quibus verbis Paulus homines multo ante tempore illuminatos alloquatur: *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam (Phi-*

lipp. 2. 15. 16). Veterem laceramque vestem exultis, spirituali unguento delibuti estis, liberi omnes facti estis: nemo deinceps ad priorem redeat servitutem. Bellum quoddam ac certamen sunt res istæ.

Athletarum probatio in Olympicis. — Nemo certat, qui servus sit: nemo militat qui sit famulus: sed si servus deprehendatur, ex albo militum cum supplicio ejicitur. Neque vero in hac tantum militia, sed et in Olympicis certaminibus idem iste mos obtinet. Post triginta enim dies hic transactos, in suburbium illos eductos circumvehunt, et toto sedente theatro clamat præco: Num quis hunc accusat? ita ut omni servilis conditionis suspitione depulsa, in certamina pedem inferat. Quod si diabolus in agones suos servos non admittit, quo pacto tu, cum peccati servus evaseris, in Christi certamen ingredi audes? Illic quidem ait præco, Num quis hujus sit accusator? hic vero Christus non ita dicit, sed quamvis omnes ante baptismum illum arcusent, dicit, Ego illum admittam et servitute liberabo, atque in libertatem vindicatum in certamina introducam. Vides agonothetæ benignitatem? Non ea quaerit quæ præcesserint; sed eorum quæ consequuntur, exigit rationem. Cum servus esses, mille accusatores habebas, conscientiam, peccata, demones omnes. Nullus me, inquit, illorum adversum te commovit, neque te meis certaminibus indignum censui, sed ad luctas admisi, non ob tuam dignitatem, sed ob meam benignitatem. Mane igitur ac decerta, sive currendum sit, sive pugilatu, sive pancratio certandum sit, ne occulte, ne temere, nec in vanum decertes. Audi quid egerit Paulus. Confestim ubi de lavacro ascendit, statim post baptismum decertabat, prædicabat, quoniam hic est Filius Dei, et Judæos jam inde a primo die confundebat (Act. 9. 22). At tu prædicare non potes, neque verbum doctrinæ habes? Igitur operibus et conversatione actionumque splendore doce. *Luceat enim, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est (Math. 5. 16)*. Non potes Judæos voce confundere? Fac ut tua conversatione confundantur, fac ut commoveantur tua mutatione gentiles. Cum enim viderint eum qui lascivus, pravus, ac negligens et corruptus erat, subito fuisse mutatum, et post mutationem ex gratia mutationem ex conversatione exhibuisse, nonne confundentur, et dicent id quod de caeco Judæi quondam dicebant, *Hic est, Non est ille, Imo ipse est (Joan. 9. 8. 9)*? Sunt enim hæc verba hominum confusorum, de nomine sibi noto dubitare, inter se dissidere, propriæ conscientie minime credere, ac ne suis quidem oculis. Ille cæcitatem corporalem abjecit, tu spiritualement cæcitatem abjecisti; ille in solem hunc respexit, tu in justitiæ solem respice. Agnovisti Dominum: fac igitur ea quæ hac agnitione sint digna, ut et cælorum regnum assequaris, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

πρὸς τοὺς νεοφωτιστοὺς ἀγαγεῖν τὸν λόγον. Νεοφωτιστοὺς δὲ λέγω, οὐχὶ τοὺς πρὸ δύο καὶ τριῶν, οὐδὲ πρὸ δέκα ἡμερῶν φωτισθέντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸ ἑναυτοῦ, καὶ τοὺς πρὸ πλείονος χρόνου· καὶ γὰρ καὶ τούτους οὕτω χρῆ καλεῖν. Εἰ γὰρ πολλὴν σπουδὴν ἐπαδεικνύμεθα περὶ τῆν ἑαυτῶν ψυχῆν, ἔξεστι καὶ μετὰ δέκα ἔτη εἶναι νεοφωτιστοὺς, ἐὰν τὴν νεότητα τὴν ἀπὸ τοῦ φωτισματος ἐγγινομένην ἡμῖν διασώσωμεν. Οὐδὲ γὰρ ὁ χρόνος ποιεῖ νεοφωτιστον, ἀλλ' ὁ βίος ὁ καθαρὸς· ἐγχωρεῖ γὰρ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπολάσαι τὸ ἀξίωμα τῆς προσηγορίας τὸν μὴ προσέχοντα. Καὶ τούτου παράδειγμα ἡμῖν ἐρῶ, πῶς νεοφωτιστος εὐθέως ἀπέλυσε μετὰ δύο ἡμέρας καὶ τὴν χάριν τοῦ νεοφωτιστοῦ καὶ τὴν τιμὴν. Λέγω δὲ τὸ παράδειγμα, ἵνα ἰδόντες τὸ πτώμα, ἀσφαλίσθητε τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐστώτων ὕμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ὑπεσκαλισμένων διορθοῦσθαι χρῆ καὶ θεραπεύειν. Σίμων ὁ μάγος μετεβάλετο, φησὶ, καὶ βαπτισθεὶς προσκαρτερῶν ἦν τῷ Φιλίππῳ, θεωρῶν τὰ σημεῖα· ἀλλὰ μετ' ὀλίγα· ἡμέρας· εὐθέως ἐπανήλθεν ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, καὶ διὰ χρημάτων ἐβούλετο τὴν σωτηρίαν πρίασθαι. Τί οὖν φησὶ τῷ νεοφωτιστῷ ὁ Πέτρος; *Εἰς χολὴν πικρίαι καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὄφρα σε ἔντα· διὸ δεῖθήτι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφῆθήσεται σοὶ ἡ κακία αὐτή.* Οὐπω ἐνέβη εἰς τοὺς ἀγῶνας, καὶ εὐθέως ἔπεσεν εἰς πτώμα ἀσύγγνωστον. Ὡς περ οὖν ἔστι μετὰ δύο ἡμέρας πεσεῖν, καὶ ἀπολάσαι τὴν προσηγορίαν τοῦ νεοφωτιστοῦ καὶ τὴν χάριν, οὕτω καὶ μετὰ δέκα ἔτη καὶ εἰκοσι καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας ἔστιν ἔχειν καὶ λαμπρὸν τοῦτο καὶ σεμνὸν ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα. Καὶ τούτου μάρτυς ἀπίστολος Παῦλος, ἐν γῆρα διαλάμφας μισθόνως. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ νεότης αὕτη οὐκ ἀπὸ φύσεως, ἀλλ' ἐκατέρας προαιρέσεως ἡμεῖς ἔσμεν κύριοι, καὶ τὸ γρηᾶσι καὶ μεῖναι νέους ἐν ἡμῖν ἔστι κείμενον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ σῶματος κἂν ἄπαντά τις ἐπισπουδάξῃ, κἂν ἅπαντά τις πραγματεύηται, καὶ μὴ κατατρίβῃ τὸ σῶμα, κἂν ποιῆ μένιν ἔνδον, κἂν μὴ κατατείνῃ τοῖς πόνοις αὐτὸ καὶ τοῖς συνεχέσιν ἔργοις, πάντως κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καλοῦτως αὐτὸ καταλήφεται τὸ γῆρας· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἂν μὴ κατατρίβῃ αὐτήν, μηδὲ [59] κατατείνῃς πόνοις βιωτικοῖς καὶ κοσμικαῖς φρονεῖσι, μένει διαπαντὸς ἀκραίφνη τὴν νεότητα διατηροῦσα. Οὐχ ὄρατε τούτους τοὺς ἀστέρας τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Ἐξακισχίλια λοιπὸν ἡμῖν ἔτη φαίνουσι, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἀμαυρότερος γέγονεν. Εἰ δὲ ἔνθα φύσις, οὕτως ἔμεινεν ἀκαμαῖον τὸ φῶς· ἔνθα προαίρεσις, οὐ πολλῷ μᾶλλον μένει τοιοῦτον, οἷον ἐξ ἀρχῆς ἔλαμψε; Μᾶλλον δὲ, ἐὰν ἐθέλωμεν, οὐ τοιοῦτον μόνον μένει, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον ἔσται, ὡς καὶ πρὸς αὐτὰς ἀμιλλᾶσθαι τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας. Βούλει μαθεῖν πῶς ἔξεστι καὶ μετὰ χρόνον εἶναι νεοφωτιστοὺς; Ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος πρὸς ἀνθρώπους πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου πεφωτισμένους· *Ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοιτες εἰς καύχημα ἑμοί.* Ἀπεδύσασθε τὸ παλαιὸν καὶ διεβρωγῆς ἱμάτιον, ἠλείψασθε τὸ μύρον τὸ πνευματικόν, ἐλευθεροὶ πάντες ἐγένεσθε· μηδεὶς λοιπὸν ἐπὶ τὴν δουλείαν ἐπανερχέσθω τὴν προτέραν. Πόλεμος ἔστι τὰ πρᾶγμα καὶ ἀγῶν.

Οὐδεὶς ἀγωνίζεται δούλος, οὐδεὶς στρατεύεται οὐκέτις· ἀλλ' ἐὰν ἀλῶ δούλος ὢν, μετὰ τιμωρίας ἐκβάλλεται τοῦ τῶν στρατιωτῶν καταλόγου. Οὐκ ἐπὶ τῆς στρατείας δὲ ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔθος κρατεῖ. Μετὰ γὰρ τὰς τριάκοντα ἡμέρας τὰς ἐνταῦθα ἀναγαγόντες αὐτοὺς εἰς τὸ πρόστατον περιάγουσι, καὶ τοῦ θεάτρου καθήμενου παντὸς, βοᾶ ὁ κήρυξ, Μὴ τις τούτου κατήγορεῖ; ὥστε αὐτὸν ἀποσκευασάμενον τῆς δουλείας τὴν ὑποψίαν, οὕτως εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβῆναι. Εἰ δὲ ὁ διάβολος οὐ δέχεται δούλους εἰς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ἑαυτοῦ, πῶς σὺ τολμᾶς δούλος γενόμενος τῆς ἀμαρτίας εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβῆναι τοῦ Χριστοῦ; Ἐκεῖ μὲν ὁ κήρυξ λέγει, Μὴ τις τούτου κατήγορος; ἐνταῦθα δὲ ὁ Χριστὸς οὐχ οὕτω λέγει· ἀλλὰ κἂν ἅπαντες αὐτοῦ κατηγορήσωσι πρὸ τοῦ βαπτίσματος, λέγει, Ἐγὼ δέξομαι αὐτὸν, καὶ ἀποσκευασομαι τῆς δουλείας, καὶ ποιήσας ἐλεύθερον εἰς τοὺς ἀγῶνας εἰσάξω. Εἶδες φιλανθρωπιαν ἀγωνοθετοῦ; Οὐ ζητεῖ τὰ πρότερα· ἀλλὰ τῶν μετὰ ταῦτα εὐθύνων ἀπαίτει. Ὅτε δούλος ἦς, μυρίους εἶχες κατηγόρους, τὸ συνειδὸς, τὰ ἀμαρτήματα, τοὺς δαίμονας ἅπαντας. Οὐδεὶς με, φησὶν, ἐκαίνων ἐκίνησε κατὰ σοῦ, οὐδὲ ἐνόμισά σε ἀνάξιον τῶν ἀγῶνων τῶν ἑμῶν, ἀλλ' ἐδεξάμην εἰς τὰ παλαιώματα, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐμῆς φιλανθρωπίας. Μένει τοίνυν καὶ ἀγωνίζου, κἂν τρέχειν δέῃ, κἂν πυκτεύειν, κἂν παγκρατιάξῃ· μὴ δόθῃως, μηδὲ ἀπλῶς, μηδὲ εἰκῆ. Ἀκουσον τί ἐποίησεν ὁ Παῦλος· Εὐθέως ἀπὸ τῶν ναμάτων ἀναβὰς, αὐτίκα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἠγωνίζετο, ἐκέρυττεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ συνέχων τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ πρώτης. Ἄλλ' οὐ δύνασαι κηροῦσαι σὺ, οὐδὲ ἔχεις διδασκαλικὸν λόγον; Οὐκοῦν δίδαξον διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς πολιτείας, διὰ τῆς λαμπρότητος τῶν πράξεων. *Λαμπράτω γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς ὁμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνηρώπων, ὅπως ἰδοῦσι τὰ καλὰ ἔργα ὁμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὁμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Οὐ δύνασαι συγγέειν Ἰουδαίους διὰ τῆς φωνῆς; Ποίησον αὐτοὺς συγχυθῆναι διὰ τῆς πολιτείας, ποίησον καὶ Ἕλληνας [60] θορυβηθῆναι διὰ τῆς μεταβολῆς. Ὅταν γὰρ ἴδωσι τὸν πρὸ τούτου ἀσελγῆ, τὸν πονηρὸν, τὸν ἡμελημένον, τὸν διεφθαρμένον, ἀθρόον μεταβεβλημένον, καὶ μετὰ τῆς μεταβολῆς τῆς κατὰ τὴν χάριν, μεταβολὴν τὴν κατὰ τὴν πολιτείαν ἐνδεικνύμενον, οὐ συγχυθήσονται καὶ ἐροῦσιν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγόν ποτε, *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος, αὐτός ἐστι;* Συγχευμένον γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα, ἀμφιβάλλειν περὶ τοῦ γνωρίμου, διαστασιάζειν πρὸς ἑαυτοῦς, τῷ οικεῖφ συνειδοῖ μὴ πιστεύειν, μηδὲ τοῖς ἐκυτῶν ὀφθαλμοῖς. Ἀπέβαλεν ἐκεῖνος τὴν σωματικὴν πῆρωσιν, ἀπέβαλες σὺ τὴν ψυχικὴν πῆρωσιν· ἀνέβλεψεν ἐκεῖνος εἰς τὸν ἥλιον τοῦτον, ἀνάβλεψον σὺ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Ἐπέγνως τὸν Δεσπότην· ἀξια τοίνυν πρᾶξον τῆς ἐπιγνώσεως· ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχῃς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

*Συνάξωσ διὰ χρόνου ἐν τῇ παλαιῇ ἐκκλησίᾳ γενομένης, εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων, καὶ ὅτι χρησιμώτερος βίος ἐνάρετος σημειῶν καὶ θαυμάτων, καὶ κατὰ τί διαφέρει πο-
λιτεία σημειῶν.*

α'. Διὰ χρόνου πρὸς τὴν μητέρα ἡμῶν ἐπανήλθομεν πάλιν, τὴν ποθεινὴν καὶ ἐπέραστον ταύτην ἄπασιν ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν μητέρα ἡμῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἁπασῶν. Μήτηρ μὲν γάρ, οὐχ ὅτι τῷ χρόνῳ πρεσβυτέρα μόνον ἐστίν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὸ ἀποστολικῶν ἐθεμελιώθη χειρῶν· διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ κατασκαφεῖσα διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πάλιν ὠρθώθη διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ αἱ ἀποστολικαὶ μόνον αὐτὴν ἐθεμελίωσαν χεῖρες, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ τῶν ἀποστόλων ἢ ἀπόφασις ἐτείχισεν αὐτὴν καινῶ καὶ παραδόξῳ τειχιτισμοῦ τρόπῳ. Οὐ γὰρ ξύλα καὶ λίθους συνθαίξ, οὕτως ὠκοδόμησε τὸν περίβολον, οὐδὲ τάφρον ἐξωθεν περιέλασας, καὶ σκόλοπας καταπήξας, καὶ πύργους ἀναστήσας, οὕτως αὐτὴν ἠσφαλίσατο· ἀλλ' ἐφθέγγετο δύο ῥήματα ψιλὰ μόνον, καὶ ταῦτα ἤρκεσεν ἀντὶ τείχους αὐτῆς, καὶ πύργου, καὶ τάφρου, καὶ ἀσφαλείας ἀπάσης. Καὶ τίνα ἐστὶ τὰ ῥήματα ταῦτα, ἃ τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν; Ἐπὶ τῇ πέτρᾳ ταύτῃ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ἔσονται οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Τοῦτό ἐστι τὸ τείχος, τοῦτο ὁ περίβολος, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια, τοῦτο λιμὴν καὶ καταφυγή. Σὺ δέ μοι σκόπει κἀντεῦθεν τοῦ τείχους τὸ ἀβράγες. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀνθρώπων ἐπιβουλαὶ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς μόνον, ἀλλ' ὅτι οὐδ' αὐταὶ αἱ μηχαναὶ τοῦ ἔθους. Πύλαι γάρ, φησὶν, ἔθους οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Οὐκ εἶπεν, Οὐ [61] προσβαλοῦσιν αὐτῇ, ἀλλ' ὅτι Οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· προσβαλοῦσι μὲν γάρ, οὐ περιέσσονται δὲ αὐτῆς. Ἄλλὰ τί ποτε ἐστὶ, Πύλαι ἔθους; τάχα γὰρ ἀσφαλὲς τὸ εἰρημένον. Μάθωμεν τί ἐστὶ πύλη πόλεως, καὶ τότε εἰσόμεθα τί ἐστὶ πύλη ἔθους. Πύλη πόλεως ἐστὶν εἰσόδος ἢ εἰς τὴν πόλιν· οὐκοῦν καὶ πύλη ἔθους ἐστὶ κίνδυνος εἰς τὸν ἔθον φέρων. Ὁ τοίνυν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἄν τοιοῦτοί κίνδυνοὶ καταβραγῶσι καὶ προσβάλωσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἐνεγκεῖν ἡμᾶς τὸν ἔθον, ἀπερίτρεπτος ἢ Ἐκκλησία μένει. Ἡ δύνατο μὲν γὰρ μὴ ἀρεῖναι πείραν αὐτὴν λαβεῖν τῶν θειῶν· τίνας οὖν ἐνεκεν ἀφῆκεν; Ὅτι πολλῶν μετῴν ἐστὶ τοῦ κωλύσαι τοὺς πειρασμοὺς τὸ συγχερῆσαντα τοὺς πειρασμοὺς ἐλθεῖν, μηδὲν ἀρεῖναι θειῶν ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς τούτων παθεῖν. Διὰ τοῦτο ἀφῆκε πάντας ἐπελθεῖν τοὺς πειρασμοὺς, ἵνα δοκιμωτέραν αὐτὴν ἐργάσῃται· Ἡ γὰρ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἢ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν. Καὶ ἵνα τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ μετὰ πλείονος ἐπιδείξῃται περιουσίας, ἐξ αὐτῶν τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου ἐξαρπάξει αὐτὴν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κλυδωνίον εἶλασε γενέσθαι, καὶ βαπτισθῆναι τὸ σκάφος οὐκ εἶλασεν. Οὕτω καὶ κυβερνήτην θαυμάζομεν, οὐχ ὅταν ἐξ οὐρίας πλέων, οὐδ' ὅταν κατὰ πρῦμναν ἰσταμένου τοῦ πνεύματος διασώσῃ τὸ σκάφος· ἀλλ' ὅταν τῆς θαλάσσης στασιαζούσης, καὶ τῶν κυμάτων ἀγριωμένων, καὶ τοῦ χειμῶνος

καταβρήγνυμένου, τὴν τέχνην πρὸς τὴν τῶν ἀνέμων ἀντιστήσας φορᾶν, ἐκ μέσου τοῦ χειμῶνος ἐξαρπάξῃ τὸ πλοῖον. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Καθάπερ πλοῖον ἐν θαλάττῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ οἰκουμένῃ φέρεσθαι πάλιν ἀφεις, οὐ κατέλυσε τὴν ζάλην, ἀλλ' ἐξήρπασε τῆς ζάλης· οὐ κατέστειλε τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἠσφαλίσατο τὴν ναῦν· καὶ διανισταμένων τῶν πανταχοῦ δῆμων, καθάπερ κυμάτων ἀγρίων, καὶ προσβαλόντων αὐτῇ τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, καθάπερ χαλεπῶν ἀνέμων, καὶ πάντοθεν ἐγειρομένου τοῦ χειμῶνος, πολλὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν γαλήνην ἐποίησεν· καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, ὅτι οὐ μόνον ὁ χειμῶν οὐ κατέκλυσε τὴν ναῦν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν χειμῶνα ἡ ναῦς κατέκλυσε. Οἱ γὰρ διωγμοὶ οἱ συνεχεῖς οὐ μόνον οὐ κατεπόντισαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ διελύθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Πῶς καὶ τίνα τρόπον, καὶ πῶθεν; Ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς λεγούσης, Πύλαι ἔθους οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Πόσα ἔκαμον Ἕλληνες, ὥστε τὸ ῥῆμα τοῦτο καθελεῖν, ὥστε ἄκυρον ποιῆσαι τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν καταλύσαι; Θεοῦ γὰρ ἡ ἀπόφασις ἦν. Καὶ καθάπερ πύργον ἐξ ἀδαμαντίνων λίθων συγκεῖμενον, σιδήρῳ συνδεμένον ἀκριθῶς, οἱ πολέμοι πανταχόθεν βάλλοντες, οὐτε τὴν οἰκοδομὴν χανοῦσιν, οὐτε τὴν ἀρμονίαν παραλοῦσιν, ἀλλ' ἀπέρχονται τὸν μὲν πύργον μηδὲν καταβλάψαντες, μηδὲ ποιησαντές τι κακόν, τὴν δὲ ἑαυτῶν καταλύσαντες δύναμιν· οὕτω δὲ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο, καθάπερ πύργον ὑψηλὸν ἐν μέσῃ τῇ οἰκουμένῃ μετὰ ἀσφαλείας τετειχιτισμένον, οἱ Ἕλληνες πανταχόθεν βάλλοντες, αὐτὸν τε ἰσχυρὸν ἀπέφηναν, τὴν δὲ ἑαυτῶν καταλύσαντες ἰσχύν, οὕτως ἀπέθανον. Τί γὰρ οὐκ ἐμηχανήσαντο κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης; Στρατόπεδα παρεσκευάζετο, ὄπλα ἐκινεῖτο, βασιλεῖς καθωπλίζοντο, δῆμοι διεγείροντο, πόλεις διανίσταντο, δικασταὶ παρωξύνοντο, ἅπαν τιμωρίας [62] εἶδος ἐπενόειτο· οὐδεὶς παρελιμπάνετο κολάσεως τρόπος· πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ θηρίων ὀδόντες, καὶ κρημνοὶ, καὶ καταποντισμοί, καὶ βάραθρον, καὶ ξύλον, καὶ σταυρὸς, καὶ κάμινος, καὶ πάντα ὅσα ὠφθη πώποτε βασανιστήρια εἰς μέσον ἐφέροντο· ἀπειῶν ὄγκος ἄφατος, τιμῶν ὑποσχέσεις ἄφατοι, ὥστε ἐκείνῳ μὲν φοβῆσαι τῷ τρόπῳ, τούτῳ δὲ ἐκλύσαι καὶ δελεᾶσαι. Οὐδὲν γοῦν ἀπάτης, οὐ βίας παρελιμπάνετο εἶδος. Καὶ γὰρ πατέρες παῖδας παρέδωκαν, καὶ παῖδες πατέρας ἠγνόησαν· μητέρες ὠδίνων ἐπελάθοντο· καὶ οἱ τῆς φύσεως ἀνετράπησαν νόμοι. Ἄλλ' ὁμως οἱ θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας οὐδὲ οὕτως ἐσαλεύθησαν· ἀλλὰ διὰ τῆς συγγενείας αὐτῆς ὁ πόλεμος ἤρετο καὶ τῶν τει-

* Πῦρ καὶ σίδηρος. Ab his vernis incipit ms. Mox idem ξύλον καὶ τροχὸς καὶ σταυρὸς. Mox ἐφέρετο. Ἀπειῶν ὄγκος ἀφόρητος... Intra οὐδὲν οὐκ ἀπάτης... παῖδας παρέδωκαν.

CUM IN VETERI ECCLESIA LONGO INTERVALLO CELEBRATA COLLECTA ESSET, SERMO HABITUS IN INSCRIPTIONEM ACTORUM APOSTOLORUM : ET VITAM CUM VIRTUTE ACTAM UTILIOREM ESSE SIGNIS AC MIRACULIS : ET QUATENUS DIFFERAT A SIGNIS CONVERSATIO (a).

1. *Ecclesia nec persecutionibus nec alio modo vincitur.*
 — Rursus ad matrem nostram longo intervallo reversi sumus, ad desideratam et caram omnibus hanc ecclesiam, ad nostram et omnium ecclesiarum matrem. Nam mater quidem est non quod antiquior tantum sit tempore : sed quod apostolorum manibus sit fundata : quam ob causam multoties propter Christi nomen eversa, Christi virtute rursus est erecta. Neque enim apostolicæ tantum manus illam fundarunt, sed et ipsius apostolorum Domini decretum illam novo et inusitato munitionis genere munivit. Non enim coagmentatis lignis et lapidibus septa construxit, neque fossa exterius ducta circumdedit aut palis defixis, aut turribus exædificatis illam munivit ; sed duo nuda solum verba protulit, et hæc illi fuerunt instar muri, et turris, et fossæ, et cujusvis loco munimenti. Et quæ tandem illa sunt verba, quæ tantam vim obtinent ? *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam : et portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18).* Hoc murus est, hoc septum, hoc munimentum, hoc portus et refugium. Tu vero quam inexpugnabilis sit hic murus, inde perpende. Neque enim hominum tantum insidias adversus eam dixit non prævalituras, sed nec ipsas Inferni machinas. *Portæ enim, inquit, inferi non prævalebunt adversus eam.* Non dixit, *In illam non irruent, sed, Adversus eam non prævalebunt :* nam irruent illæ quidem, sed illam non superabunt. Sed quid illud est, *Portæ inferi ?* forte namque obscurum est dictum. Discamus quid sit porta urbis, et tunc sciemus quid sit porta inferi. Porta urbis est aditus in urbem : itaque porta inferi est periculum, quod ad inferos tendit. Quod igitur ait, est ejusmodi : licet irruant et impetum faciant tanta pericula, ut ad ipsum nos præcipientes agant infernum, Ecclesia manet immota. Poterat ille quidem non permittere, ut nulla mala experiremur : cur ergo permisit ? Quod multo magis sit, quam tentationes prohibere, si dum advenire tentationes sinit, nihil tamen ex earum incursu mali nos ferre permittat ; idcirco omnes accidere tentationes sivit, ut probatiorem illam redderet : siqui-

(a) Collata cum Ms. Colbertino 3058, qui deficit initio et fine. Non alium hactenus Codicem nancisci potuimus. Ibid., in *Palæa seu veteri Ecclesia*. Libanius in Antiochico ait, Antiochiam in duas fuisse urbes divisam, alteram *παλαιάν*, hoc est, antiquam, quæ secundum Orontis fluvii oram longum occupabat terræ spatium : alteram novam, in ejusdem fluvii insula sitam, forma rotunda, quæ quinque pontibus antiquæ jungebatur. In *παλαιά* seu antiqua exstabat vetus ecclesia, ab apostolis fundata, ut dicit homilicæ initio Chrysostomus : ideoque apostolica vocatur a Theodoro : et in Chronico Alexandrino *Palæa* item ecclesia dicitur. Cujus appellationis duplex videtur causa fuisse, et quod in veteri urbe sita, et quod antiquitas ab apostolis fundata fuisset ; quæ licet multoties propter Christi nomen eversa, multoties erecta denuo fuerit, *παλαιά* tamen, seu veteris nomen non amiserat etiam tempore auctoris Chronici Alexandrini ; *Palæam* Antiochiæ memorat Athanasius tomo ad Antiochenos p. 771.

dem *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem (Rom. 5. 3. 4)*. Atque ut majori cum excessu virtutem suam ostendat, ex ipsis eam portis eripit mortis. Propterea tempestatem sivit excitari : et mergi cymbam minime sivit. Sic gubernatorem quoque laudamus, non cum secundis ventis navigans, neque cum a puppi flantibus auris incolumem navim servat ; sed cum mari procellis agitato, ac fluctibus effervescentibus, ac tempestate commota suam artem adversus impetum ventorum opponit, et navigium ex mediis procellis salvum educit. Ita fecit et Christus. Dum tanquam navigium in mari Ecclesiam rursus in mundo ferri permisit, neque fluctus sedavit, sed ex fluctibus eripuit : non mare compescuit, sed navium communivit ; et cum surgerent undique populi, tanquam sævi fluctus, et maligni spiritus tanquam adversi quidam venti in eam irruerent, excitata undique tempestate, multam attulit Ecclesiæ tranquillitatem : quodque permirum sane fuit, non modo navim procella non obruit, sed et procellam cymba sedavit. Nam continuæ persecutiones non modo Ecclesiam non submerserunt, sed ab Ecclesia sunt sedate. Quo tandem pacto, et quorum opera ? Illius sententiæ nimirum ita pronuntiatæ, *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18)*. Quam multa Græci moliti sunt, ut verbum hoc tollerent, ut sententiam irritam redderent, neque potuerunt dissolvere ? Dei quippe sententia erat. Et quemadmodum turrim ex adamantinis structam lapidibus, ferro firmiter junctam, hostes undique si verberent, neque structuram laxant, neque coagmentationem dissolvunt, sed illarsa turri manente, nec ullis incommodis affecta, suisque viribus exhaustis discedunt : sic nimirum et verbum hoc tanquam altam quamdam turrim in medio orbis terrarum firmiter communitam, cum Græci undique verberassent, cum illam firmam reddiderunt, tum suis viribus fractis mortem obierunt. Quid enim adversus hanc sententiam non machinati sunt ? Exercituum delectus habebatur, arma movebantur, reges armabantur, populi commovebantur, urbes surgebant, iudices excandescabant, omne supplicii genus excogitabatur, nullus pœnæ modus mittebatur, ignis, ferrum, dentes ferarum, præcipitia, submersiones, barathrum, equuleus, crux et fornax, et omnia quæ umquam visa sunt tormenta, in medium proferebantur : ingens minarum agmen, honorum pollicitationes innumeræ, ut illa quidem ratione terrent, hac vero mollirent et allicerent. Nullum igitur fraudis, nullum violentiæ genus prætermittebatur. Nam et patres filios prodebant, et filii patres non agnoscebant, matres suorum partuum obliviscebantur, et naturæ leges evertebantur. Verumtamen ne sic quidem Ecclesiæ fundamenta concussa sunt : et quamvis ab ejus propinquis bellum indi-

ctum esset, non tamen ad muros usque ipsius pervenit, propter illud verbum quod sic habuit, *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. Noli enim id spectare, quod verbum erat, sed, quod verbum Dei : siquidem cælum verbo firmavit Deus (*Psal.* 32. 6), et terram verbo super aquas fundavit (*Psal.* 103. 5), et effecit, ut hæc densa gravisque natura ab illa levi fluxaque sustentaretur, et mare, cuius vis indomita, quod tot fluctibus ac procellis se extollit, imbecilli vallo arenæ undique per verbum suum vallavit. Ergo qui cælum verbo firmavit, qui terram fundavit, qui mare circumvallavit, quid miraris, si Ecclesiam cælo, terra marique prestigiosiore rursus hoc verbo munivit?

2. *Ecclesia quomodo fundata.* — Quando igitur adeo stabile est et inconcussum ædificium, adeo inexpugnabile munimentum, qua ratione apostoli jecerint fundamenta, videamus, quam profundam fossam duxerint, ut inconcussum fieret ædificium. Non profundam fossam duxerunt, neque tanto labore indigerunt. Quid ita? Vetus invenere fundamentum, quod a prophetis jactum erat. Ut igitur homo, qui maximam domum ædificaturus sit, postquam vetus et firmum ac stabile fundamentum offendit, non vectibus fundamenta subvertit, non lapides loco movet, sed immotum sinens, novum ædificium imponit : sic et apostoli cum magnum istud exstructuri essent ædificium, Ecclesiam, quæ ubique terrarum erigitur, non profundam fossam duxerunt, sed invento veteri fundamento prophetarum, illud minime subverterunt, nec ædificium et doctrinam immutarunt : sed illa intacta suam deinde imposuere doctrinam, hanc scilicet novam Ecclesiæ fidem. Atque ut intelligas vetus illos fundamentum loco non movisse, sed super illud ædificasse, sapientem ipsum architectum Paulum audi, nobis exactam ædificationis diligentiam declarantem : siquidem ipse sapiens est architectus. *Ut sapiens enim architectus, inquit, fundamentum posui (1. Cor. 3. 10)*. Sed videamus, qua ratione fundamentum ipsum posuerit. Super aliud, inquit, fundamentum veterum prophetarum. Unde id constat? *Jam non estis hospites, inquit, sed cives sanctorum, superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum (Eph. 2. 19. 20)*. Vides fundamentum, et fundamentum, alterum prophetarum, alterum apostolorum, quod supra positum est. Et quod sane miram est, non statim post prophetas venerunt apostoli, sed multum interea tempus elapsum est. Quid ita? Quod ita faciant optimi quique architecti : ubi jecerint fundamentum, non confestim ædificium superimponunt, ne forte dum mollis ac recens est fundamenti structura, grave parietum pondus nimis ferre possit. Propterea cum longo tempore firmari lapides siverint, ubi recte congmentatos illos viderint et compactos, tunc et parietum molem imponunt. Ita quoque fecit Christus, cum prophetarum fundamentum in auditorum mentibus defigi, ac firmam fieri doctrinam siverisset, quando immobile vidit ac stabile ædificium esse, quando defixa dogmata sacra, sic ut possent novam etiam hanc philosophiam ferre, tunc apostolos misit, qui supra

fundamentum prophetarum Ecclesiæ parietes excitarent. Idcirco non dixit, ædificati super fundamentum prophetarum, sed *Superædificati*, supra scilicet ædificati. Sed quo pacto fuerint ædificati, videamus.

Explanatio tituli Act. Apost.; differentia quæ inter actionem et miraculum; altera differentia inter miraculum et actum. — Unde vero id cognoscemus? Unde, quæso, aliunde, quam ex Actorum libro, de quo et superioribus diebus disseruimus? Fortasse namque debitum inde vobis exiguum aliquod debemus, quod hodierno die necesse est persolvamus. Quodnam igitur illud est debitum? Ipsum titulum libri interpretari studeamus. Non enim facilis est et apertus, sicut plurimi arbitrantur, sed inquisitione multa indiget. Quissam igitur est libri titulus? *Acta Apostolorum*. Nonne dilucida res videtur esse, nonne clara omnibus, atque manifesta? Sed si velitis assequi ea quæ dicuntur, quanta tituli hujus profunditas sit, videbitis. Cur enim non dixit, *Miracula Apostolorum*? cur non inscripsit, *Signa Apostolorum*, aut *Virtutes ac prodigia Apostolorum*, sed tantum *Acta Apostolorum*? Non enim idem sunt acta et signa, non idem acta et miracula; non idem sunt, acta et prodigia et virtutes : sed multum inter utraque discrimen est. Est enim actum opus propriæ cujusque diligentia, miraculum vero divini muneris est beneficium. Vides quanta sit inter actum et miraculum differentia? Actum est humanorum sudorum effectus, miraculum divinæ liberalitatis est specimen : actum a nostra voluntate ducit initium, miraculum a gratia divina trahit originem, et hoc cælestis est auxilii, illud humani est arbitrii. Actum ex utroque contextitur, ex nostra diligentia et ex gratia divina : miraculum solam exhibet cælestem gratiam, neque sudoribus nostris indiget. Actum est probis moribus esse, castum, modestum, iræ imperare, cupiditates subigere, largiri elemosynas, benignitatem exhibere, omnem virtutem exercere : hoc est actio et labor et sudor noster. Miraculum est demones abigere, excæcos oculos aperire, leprosoz corpora mundare, resoluta membra compingere, mortuos suscitare, alia ejusmodi mira opera parare. Vides quantum sit inter acta et miracula discrimen, inter conversationem et signa, inter diligentiam nostram et gratiam Dei?

3. Vis et alterum tibi discrimen ostendam? Vestra enim causa hodierno die institutus est hic a me sermo, ut quid sit miraculum signumque discatis¹. Majus quidem est miraculum, ac formidabilius, ac naturam nostram exsuperat : actio vero et conversatio res quidem est signis minor, sed utilior et fructuosior ; est quippe laborum præmium et diligentia merces. Atque ut intelligas fructuosiore esse atque utiliorem signo actionem, actio quidem bona etiam sine signis eos, a quibus peracta fuerit, introducit in cælum : miraculum autem et signum absque conversatione deducere ad vestibula illa non possunt. Quo vero pacto id fiat, ostendam : vos autem animadvertite,

¹ Colb., *Oportet enim vos illa verba omnino intelligere, nempe miraculum et signum.*

χῶν αὐτῆς οὐκ ἤφατο, διὰ τὸ ῥῆμα ἐκεῖνο τὸ λέγον, Ὅτι πύλαι βῆου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. Μὴ γὰρ ἴθης. Ἐτι ῥῆμα ἦν, ἀλλ' ἔτι ῥῆμα Θεοῦ. Καὶ γὰρ τὸν οὐρανὸν ῥήματι ἐστερέωσεν ὁ Θεός, καὶ τὴν γῆν ῥήματι ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, τὴν πυκνὴν ταύτην καὶ βαρεῖαν φύσιν ἐπὶ τῆς χαυνοτάτης ἐξελίξης καὶ διαρρέουσης ποιήσας φέρεσθαι· καὶ τὴν θάλασσαν τὴν ἀφόρητον αὐταῖς βίαις, ἐκείνην τὴν τοσαῦτα ἔχουσαν κύματα, ἀσθενεῖ τειχίῳ ἢ ψάμμῳ πανταχόθεν ἐτείχιστε διὰ ῥήματος. Ὁ τοῖνον διὰ ῥήματος τὸν οὐρανὸν στερεῶσας, τὴν γῆν θεμελιώσας, τὴν θάλασσαν περιφράξας, τί θαυμάζεις, εἰ τὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης τιμιωτέραν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ῥήματος· τοῦτου πάλιν ἐτείχισεν;

β'. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὕτως ἡ οἰκοδομὴ ἀσειστος, οὕτω τὸ τεῖχος ἀρραγές, ἴδωμεν πῶς κατεβάλλοντο οἱ ἀπόστολοι τοὺς θεμελίους, πόσον βάθος ἔσκαψαν, ὥστε ἀσειστον γενέσθαι τὴν οἰκοδομήν. Οὐκ ἔσκαψαν βάθος, οὐκ ἐδεήθησαν πόνου τοσοῦτου. Διὰ τί; Παλαῖον εὑρον θεμέλιον καὶ ἀρχαῖον, τὸν τῶν προφητῶν. Καθάπερ οὖν ἄνθρωπος μέλλων οἰκίαν μεγίστην οἰκοδομεῖν, ἐπειδὴν εὕρη θεμέλιον παλαιὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀρραγῆ, οὐκ ἀναμοχλευεῖ τὸν θεμέλιον, οὐκ οἰνεῖ τοὺς λίθους, ἀλλ' ἀφελὲς ἐστάναι ἀκίνητον, οὕτως ἐπιτίθει τὴν νέαν καὶ πρόσφατον οἰκοδομήν· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι μέλλοντες τὸ μέγα τοῦτο οἰκοδόμημα οἰκοδομεῖν, τὴν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν ἰδρυμένην, οὐ δέεσκαψαν βάθος, ἀλλ' εὐρόντες παλαῖον θεμέλιον, τὸν τῶν προφητῶν, οὐκ ἀνεμόχλευσαν ἐκεῖνον, οὐκ ἐκίνησαν τὴν οἰκοδομήν καὶ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἀφέντες αὐτὴν μένειν ἀκίνητον, οὕτως ἐπέθησαν τὴν παρ' αὐτῶν διδασκαλίαν, τὴν νέαν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας πίστιν. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι οὐκ ἐκίνησαν τὸν παλαῖον θεμέλιον, ἀλλ' ἐπάνω αὐτοῦ ἠκοδόμησαν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος Παύλου λέγοντος ἡμῖν τῆς οἰκοδομῆς τὴν ἀκριβείαν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων. Ὡς σοφὸς γάρ, φησὶν, ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτὸν τέθεικε τὸν θεμέλιον. Ἐπάνω, φησὶν, ἐτέρω θεμελίῳ παλαιῷ, τοῦ τῶν προφητῶν. [63] Πόθεν τοῦτο δῆλον; Οὐκ ἔτι ἐστὲ ξένοι, φησὶν, ἀλλὰ συμπολιταὶ τῶν ἀγγέλων, οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Εἶδες θεμέλιον καὶ θεμέλιον, τὸν μὲν τῶν προφητῶν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων ἀνωτέρω κείμενον. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, οὐκ εὐθέως μετὰ τοὺς προφήτας ἦλθον οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ πρῶτος μεταξὺ παρεγένετο χρόνος. Τί δήποτε; Ὅτι οἱ ἄριστοι τῶν οἰκοδόμων τοῦτο ποιῶσιν· ἐπειδὴν καταβάλλονται θεμέλιον, οὐκ εὐθέως ἐπιτιθέασι τὴν οἰκοδομήν, ἵνα μὴ ἀπαλωτέρα καὶ πρόσφατος οὖσα τοῦ θεμελίου ἢ ἐργασία, ἀδυνατήσῃ τῶν τειχῶν ἐνεγκεῖν τὸ βάρος. Διὰ τοῦτο ἀφέντες χρόνῳ πολλῷ παγῆναι τοὺς λίθους, ἐπειδὴν ἴδωσιν ἀκριβῶς σφιγνέτας, τότε ἐπιτιθέασι καὶ τῶν τοίχων τὸ βάρος. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἀφελὲς παγῆναι τὸν θεμέλιον τῶν προφητῶν ἐν ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς, καὶ γενέσθαι βεβαίαν τὴν διδασκαλίαν, ὅτε εἶδεν ἀσειστον οὖσαν τὴν οἰκοδομήν, ὅτε παγῆναι τὰ δόγματα τὰ ἱερά, ὥστε

δυνηθῆναι τὴν κατὰ τὴν καινὴν φιλοσοφίαν ἐνεγκεῖν, τότε ἀπέστειλε τοὺς ἀποστόλους, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν προφητῶν τοὺς τοίχους τῆς Ἐκκλησίας ἀναστήσασα. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν προφητῶν. ἀλλ' Ἐποικοδομηθέντες, ἐπάνω οἰκοδομηθέντες. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς ἠκοδομήθησαν.

Πόθεν οὖν εἰσόμεθα; Πόθεν δὲ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς βιβλίου τῶν Πράξεων, περὶ ἧς καὶ ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ἡμῖν ἡμέραις διαλέχθημεν; Τάχα γὰρ τι καὶ μικρὸν ἐκείθεν ἡμῖν ὀφείλομεν χρέος, ὅπερ ἀνάγκη καταθεῖναι σήμερον. Τί οὖν ἐστὶ τὸ χρέος; Αὐτὴν τοῦ βιβλίου τὴν ἐπιγραφὴν ἐρμηνεύσαι σπουδάσωμεν. Οὐ γὰρ ψιλή τις ἐστὶ καὶ σαφής, καθὼς πολλοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ δεῖται καὶ ἐξετάσεως. Τίς οὖν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου; Πράξεις ἀποστόλων. Οὐ δοκεῖ σαφὲς εἶναι; οὐ δοκεῖ γινώσκον, καὶ δῆλον ἄπαιον; Ἄλλ' ἂν παρακολουθῆτε τοῖς λεγομένοις, ἴδυσθε ὅσον τὸ βάθος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπε, Θαύματα ἀποστόλων; διὰ τί οὐκ ἐπέγραψε, Σημεῖα ἀποστόλων, ἢ Δυνάμεις καὶ τέρατα ἀποστόλων· ἀλλὰ Πράξεις ἀποστόλων; Οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ ἐστὶ πράξεις καὶ σημεῖα, οὐ τὸ αὐτὸ πράξεις καὶ θαύματα· οὐ τὸ αὐτὸ ἐστὶ πράξεις, καὶ τέρατα, καὶ δυνάμεις· ἀλλὰ πολλὴ ἡ διαφορὰ τούτων ἐκατέρων. Πράξις μὲν γάρ ἐστιν οἰκείας σπουδῆς κατορθώμα, θαῦμα δὲ θείας δωρεᾶς χάρισμα. Εἶδες ὅσον τὸ μέσον πράξεως καὶ θαύματος; Πράξις ἐστὶν ἀνθρωπίνων ἰδρώτων συντέλεσμα, θαῦμα ἐστὶ θείας φιλοτιμίας ἐπίδειξις· πράξις ἐστὶν ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἔχουσα, θαῦμα ἐστὶν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὰ προοίμια λαμβάνον, καὶ τὸ μὲν τῆς ἀνωθεν βροπῆς, τὸ δὲ τῆς κάτωθεν γνώμης. Πράξις ἐξ ἀμφοτέρων ὑφαίνεται, καὶ ἐξ ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ ἐκ θείας χάριτος· τὸ δὲ θαῦμα γυμνὴν ἐπιδείκνυται τὴν ἀνωθεν χάριν, ἰδρὸν τῶν ἡμετέρων ἰδρώτων δεόμενον. Πράξις ἐστὶν ἐπιεικῆ [64] εἶναι, σώφρονα, μέτριον, ὀργῆς κρατεῖν, ἐπιθυμίας καταγωνίζεσθαι, ἐλεημοσύνας ποιεῖν, φιλανθρωπίαν ἐπιδείκνυσθαι, ἀπάσαν ἀσκεῖν ἀρετὴν· τοῦτο πράξις ἐστὶ, καὶ πόνος, καὶ ἰδρὸς ἡμετέρος. Θαῦμα ἐστὶ δαίμονας ἀπελαύνειν, τυφλωθέντας ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν, λεπρῶν τὰ σώματα καθαίρειν, διαλελυμένα μέλη σφίγγειν, νεκροὺς ἐγείρειν, ἕτερα τοιαῦτα θαυματουργεῖν. Εἶδες πόσον τὸ μέσον πράξεων καὶ θαυμάτων, πολιτείας καὶ σημείων, τῆς ἡμετέρας σπουδῆς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος;

γ'. Βούλει καὶ ἕτερον σοὶ δεῖξω διαφορὰν; Διὰ γὰρ ἡμᾶς σήμερον ἅπαντα τὸν λόγον τοῦτον ἐκίνησα, ὥστε μαθεῖν τὸ θαῦμα καὶ τὸ σημεῖον. Τὸ θαῦμα μεῖζον μὲν ἐστὶ, καὶ φρικωδέστερον, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπερβαῖνον φύσιν· ἡ δὲ πράξις καὶ ἡ πολιτεία ἔλαττον μὲν τῶν σημείων, χρησιμώτερον δὲ καὶ κερδαλωτέρον· πόνων γάρ ἐστιν ἀμοιβὴ καὶ σπουδῆς μισθός. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι ἡ πράξις τοῦ σημείου κερδαλωτέρα καὶ χρησιμώτερα, πράξις μὲν ἀγαθὴ καὶ χωρὶς σημείων εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς καταρτηθώτας εἰσάγαγε, θαῦμα δὲ καὶ σημεῖα χωρὶς πολιτείας οὐκ ἴσχυσε πρὸς τὰ πρόθυρα χειραγωγῆσαι ἐκεῖνα. Καὶ πῶς, ἐγὼ δεῖξω· ἡμεῖς δὲ παρατηρεῖτε πῶς τὴν προσεδρίαν αἱ

δυνηθῆναι τὸ βάρος τῆς κατὰ. Infra διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, οἰκοδομήν. Hanc lectionem, in Morel. et Savil. vitiatam, ex Co. b. restituitur.

δ Colb. δεῖ γὰρ ἡμᾶς... τοῦτον μαθεῖν, τὸ θαῦμα καὶ τὸ σημεῖον. Μεῖζον μὲν.

ε Colb. χρησιμώτερα δὲ καὶ κερδαλωτέρα.

* Colb. ἀφόρητον, Savil. et Morel. ἀπόρητον.

β Colb. προφητῶν κατώτερον, τὸν δὲ τῶν.

γ Colb. εἶδεν εὐνοοῦσαν τὴν οἰκοδομήν. Paulo post idem

πράξεις ἔχουσι κατὰ τὴν τῶν μισθῶν ἀμοιβήν· πῶς τὰ μὲν σημεῖα κατ' ἑαυτὰ ὄντα οὐ σώζει τοὺς ποιούντας, ἡ δὲ πρᾶξις κατ' ἑαυτὴν οὐσα, οὐδενὸς ἑτέρου δεῖται πρὸς σωτηριαντῶν κερτημένων. Πολλοὶ ἐροῦσί μοι, φησὶν ὁ Χριστὸς, *ὅν ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι προεφητεύσαμεν;* τοῦτο σημεῖον καὶ θαύμα· *Οὐ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια πολλὰ ἐξεδάλομεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;* Ὁρᾷς πανταχοῦ σημεῖα καὶ θαύματα· ἴδωμεν τί φησὶν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γυμνὰ τὰ θαύματα, καὶ οὐδαμῶς πολιτεία, *Πορεύεσθε*, φησὶν, *ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*. Εἰ οὐκ οἶδεις αὐτοὺς, πῶς οἶδας αὐτοὺς, εἰ ἐργάζονται τὴν ἀνομίαν; Ἴνα μάθης, ὅτι τὸ, *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οὐκ ἀγνοίας ἐστίν, ἀλλὰ μίσους καὶ ἀποστροφῆς*. *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς*. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; *Οὐ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεδάλομεν;* διὰ τοῦτο γὰρ ὑμᾶς μισῶ καὶ ἀποστρέφομαι, φησὶν, ὅτι οὐδὲ ταῖς δωρεαῖς βελτίους ἐγένεσθε, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύσαντες τιμῆς ἐμείνατε ἐπὶ τῆς αὐτῆς κακίας. *Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς*.

Τί οὖν; Τὸ πάλαιον ἀνάξιον ἐλάβανον χαρίσματα, καὶ διεφθαρμένοι τὸν βίον σημεῖα ἐπεδείκνυντο, καὶ θείας ἀπήλαυον δωρεᾶς, τῆς πολιτείας οὐκ ἐπιμελούμενοι τῆς ἀρίστης; Ἀπήλαυον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, οὐ διὰ τὴν οἰκειαν ἀξίαν. Ἐδεῖ γὰρ πανταχοῦ σπαρῆναι τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ προοίμια τῆς πίστεως ἦν. Καθάπερ οὖν γηπίνος ἀριστος νεόφυτος δένδρον τοῖς κόλποις τῆς γῆς ἄρτι πρακατατιθέμενος, ἀπαλὸν ὑπάρχον ἔτι πολλῆς ἐπιμελείας [65] ἀξιῶν, πανταχόθεν περιφράττων, τειχίζων καὶ λίθους καὶ ἀκάνθαις, ὥστε μὴ ὑπὸ ἀνέμων ἀνασπασθῆναι, μήτε ὑπὸ θρεμματῶν ἀδικηθῆναι, μήτε ὑπὸ ἀλλῆς τινὸς ἐπηρρασθῆναι βλάβης· ἐπειδὴν δὲ παγὲν καὶ πρὸς ὕψος ἀναδραμὸν ἴδῃ, περιαιραῖ τὰ τειχεῖα· ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸ τὸ δένδρον πρὸς τὸ μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως γέγονεν. Ὅτε νεόφυτος ἦν, ὅτε ἀπαλὴ ὑπῆρχεν, ὅτε προσφάτως ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων κατεβλήθη ψυχαῖς, πολλῆς ἐπιμελείας ἔξιστο πάντοθεν· ἐπειδὴ δὲ ἐπάγη καὶ ῥοιζώθη καὶ πρὸς ὕψος ἀνέδραμεν, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσε, καὶ περιῆρε τὰ τειχεῖα, καὶ τὰ ἀσφαλίσματα λοιπὸν ἀνείλεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ ἀναξίους χαρίσματα ἐδίδοδο· *χρῆσαν γὰρ εἶχε τὸ παλαιὸν ἡ, τῆς πίστεως ἔνεκα, ταύτης τῆς βοήθειας· νῦν δὲ οὐδὲ ἀξιῶσι δίδοται· ἡ γὰρ ἰσχύς τῆς πίστεως οὐκέτι ταύτης δεῖται τῆς συμμαχίας*. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι οὐκ ἐψεύδοντο ἐκεῖνοι, ἀλλὰ ἀληθῶς σημεῖα ἐποίησαν, καὶ ἀναξίους ἀνθρώπους χαρίσματα ἐδίδοδο, καὶ ἵνα πρὸς τοῖς εἰρημένους καὶ ἕτερον τι κατορθωθῇ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεᾶν αἰδεσθέντες ἐκεῖνοι ἀποδῶνται τὴν πονηρίαν, Ἰούδας ὁ τῶν δώδεκα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖται, ὅτι σημεῖα ἐποίησε, ὅτι δαίμονας ἐξέβαλλεν, ὅτι νεκροὺς ἔγειρεν, ὅτι λεπροὺς ἐκάθηρεν· ἀλλ' ὁμως ἐξέπεσε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὐ γὰρ ἰσχυσε αὐτὸν

σῶσαι τὰ σημεῖα, ἐπειδὴ ληστής, καὶ κλέπτης, καὶ τοῦ Δεσπότη προδότης ἐγένετο. Ὅτι μὲν τὰ σημεῖα οὐκ ἰσχύει σῶσαι χωρὶς πολιτείας ἀρίστης καὶ βίου καθαροῦ καὶ διεκρινωμένου, ἀπὸ τούτων ἀποδέδεικται· ὅτι δὲ πολιτεία οὐκ ἔχουσα τὴν ἀπὸ τῶν σημεῖων παραμυθίαν, οὐδὲ σύμμαχον λαβοῦσα ἐκείνην, ἀλλ' αὐτὴ κατ' ἑαυτὴν φανείσα, ἰσχυσε μετὰ παρρησίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Διὰ τί; ὅτι νεκροὺς ἔγειραν; ὅτι λεπροὺς ἐκάθηραν; ὅτι δαίμονας ἔλασαν; Οὐχί· ἀλλὰ διὰ τί; Πεινῶντα εἶδετέ με, φησὶ, καὶ ἐθρῆψάτε· διψῶντα, καὶ ἐποίησατέ με· γυμνόν, καὶ περιεβάλατέ με· ξένον, καὶ συνηγάγετε. Οὐδαμῶς θαύματα, ἀλλὰ πανταχοῦ πολιτεία. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖ πανταχοῦ θαύματα, καὶ εὐθὺς κόλασις, ἐπειδὴ γυμνὰ τὰ θαύματα τῆς πολιτείας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πανταχοῦ πολιτεία, καὶ οὐδαμῶς θαύματα, καὶ εὐθὺς ἡ σωτηρία· ἐπειδὴ ἰσχύει κατ' ἑαυτὴν σῶσαι ἡ ἀρίστη πολιτεία τοὺς κερτημένους αὐτὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος, καὶ γενναῖος, καὶ θαυμασίος Λουκᾶς οὕτως ἐπέγραψε τὸ βιβλίον, *Πράξεις ἀποστόλων*, οὐ θαύματα ἀποστόλων· καίτοι καὶ θαύματα πεποιθήκασιν. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν καιρῶ γέγονε, καὶ παρήλας· ταῦτα δὲ διὰ παντός τοῦ χρόνου πάντας ἐπιδείκνυσθαι χρὴ τοὺς σώζεσθαι μέλλοντας. Ἐπεὶ οὖν οὐ πρὸς τὰ σημεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων ὁ ζῆλος ἡμῖν, διὰ τοῦτο οὕτως τὸ βιβλίον ἐπέγραψεν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, μάλλον δὲ [66] ἵνα μὴ λέγῃσιν οἱ ῥάθυμοι, ἐπειδὴν αὐτοὺς παρακαλοῦμεν πρὸς τὴν μίμησιν τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγομεν· Μίμησαι Πέτρον, ζήλωσον Παῦλον, γενοῦ κατὰ Ἰωάννην, ἀκολούθησον Ἰάκωβον· ἵνα μὴ λέγῃσιν, Οὐ δυνάμεθα, οὐδὲ ἰσχύομεν, ἐκεῖνοι γὰρ νεκροὺς ἀνέστησαν, λεπροὺς ἐκάθηραν, ἐπιστομίζων ἡμῶν τὴν ἀναίσχυντον ἀπολογία, Σιώπα, φησὶ, περιώμωσο· οὐ θαύματα, ἀλλὰ πολιτεία εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει τῶν οὐρανῶν.

Ζήλωσον τοίνυν τὴν πολιτείαν τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐδὲν ἔλαττον ἔξεις τῶν ἀποστόλων. Οὐ γὰρ τὰ σημεῖα ἀποστόλων ἐποίησεν, ἀλλ' ὁ βίος ὁ καθαρὸς. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ γνῶρισμα τῆς ἀποστολικῆς εἰκόνης, καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν, ἄκουσον τοῦ Χριστοῦ τοῦτο δηλούντως τὸ σημεῖον. Χαρακτηρίζων γὰρ τῶν μαθητῶν τὰς εἰκόνας, καὶ δεικνύς τί ποτέ ἐστίν ἀποστολῆς γνῶρισμα, οὕτως εἶπεν· *Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι μαθηταὶ μου ἐστέ*. Ἐν τούτῳ, ποιῶ; ἐν τῷ θαύματα ποιεῖν; ἐν τῷ νεκροὺς ἐγείρειν; Οὐχί, φησὶν· ἀλλ' ἐν τίνι; Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐχὶ θαυμάτων, ἀλλὰ πολιτείας ἐστίν. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἡ ἀγάπη. Εἶδες τὸ γνῶρισμα τῶν μαθητῶν; εἶδες τὴν εἰκόνα τῆς ἀποστολῆς; εἶδες τὴν μορφήν; εἶδες τὸν τύπον; μὴδὲν πλέον ζητεῖ· ὁ γὰρ Δεσπότης ἀπεφῆνατο, ὅτι ἀγάπη χαρακτηρίζει τοὺς μαθητάς. Ἄν τοίνυν ἔχης ἀγάπην, ἀπόστολος γέγονας, καὶ τῶν ἀποστόλων πρῶτος.

* Colh. δυνάμεις ἐποιήσαμεν; ὁρᾷς πανταχοῦ σημεῖα καὶ θαύματα; οὐδαμῶς πράξις οὐδὲ πολιτεία. Ἰδωμεν οὖν, φησὶ, τί ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γυμνὰ τὰ θαύματα, καὶ οὐδαμῶς πολιτεία καὶ πρᾶξις, Πορεύεσθε.

Ἐ Colb. τὸ ἀπαλόν, edili τὸ παλαιόν.

qua ratione priorem locum obtineant actiones, cum de remuneratione mercedis agitur : qua ratione signa quidem, si sola sint, eos, qui illa patrarint, salvos non faciant : actio vero seorsim sumpta nulla re indigeat alia ad eos salvandos, qui eam possident. *Multi dicent mihi, inquit Christus, in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus? hoc signum est et miraculum; Nonne in nomine tuo dæmonia multa ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus (Matth. 7. 22)? Vides ubique signa et miracula : videamus quid dicat Deus. Quia nuda erant miracula, nec usquam conversatio, *Discedite, inquit, a me, nescio vos, qui operamini iniquitatem (Ibid. v. 23)*. Si non nosti eos, unde tibi innotuit eos iniquitatem operari? Ut intelligas illud, *Nescio vos*, non ignorantie, sed odii et aversionis esse. *Nescio vos*. Quam ob causam quæro? *Nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus?* Propterea vos odio prosequor, et aversor, inquit, quia ne donis quidem acceptis meliores evasistis, quod tanto honore cumulati, in eadem malitia perstistis. *Discedite a me, nescio vos*.*

Cur olim charismata darentur indignis; vera miracula etiam indigni faciebant. — Quid igitur? Olim dona dabantur indignis, et qui vita erant et moribus depravatis, edebant miracula, et divinis ditabantur donis, licet optimam conversationem non curarent? Ditabantur illi quidem ob eximiam Dei benignitatem, non ob suam dignitatem. Erat enim religionis verbum ubique spargendum, quandoquidem initium et origo erat fidei. Ut igitur optimus agricola in novellam arborem, quam non ita pridem terræ sinui commendavit, dum adhuc tenera est, multam curam impendit, undique illam circumvallat, et lapidibus munit et spinis, ut ne a ventis evellatur, ne a pecoribus labefactetur¹, neve alio quodam incommodo ledatur; postquam autem radices egisse, et in sublime crevisse illam viderit, tum amovet munimenta : sufficit enim sibi ipsi arbor ad injurias tales repellendas : ita quoque in fide accedit. Quando nuper erat plantata, quando tenera erat, quando nuper in humanis animis fundata, omni ex parte multa in eam cura impendebatur : postquam autem coaluit, et radices egit, et in sublimitatem ascendit, postquam universum terrarum orbem complexit, munimenta removit Christus, et de cætero tutamina sustulit. Propterea initio quidem etiam indignis dabantur dona, quoniam hoc auxilio fidei fovendæ causa indigebat antiquitas : nunc autem neque dignis conceduntur; fidei quippe robor et firmitas hoc subsidio non eget. Atque ut intelligas nequaquam illos imposuisse, sed vere miracula edidisse, atque indignis hominibus dona fuisse concessa, utque præter ea, quæ dicta sunt, quiddam etiam aliud perficeretur, Deique munus illi reveriti nequitiam abjicerent, Judam unum ex duodecim omnes fatentur signa fecisse, dæmones ejecisse, mortuos suscitasse, leprosos mundasse : et tamen excidit a regno celo-

rum. Non enim illum salvum facere signa potuerunt, quia latro, fur, et proditor fuit Domini. Ac signa quidem sine optima conversatione, vitæque pura et exacta salvum facere minime posse demonstratum ex istis est : conversationem autem hoc signorum solatio destitutam, neque illo stipatam præsidio, sed quamvis sola compareat, posse cum fiducia in regnum celorum introire, Christo docente condiscas : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. 25. 34)*. Quam ob causam? quia mortuos suscitaverunt? quia leprosos mundaverunt? quia dæmones expulerunt? Nequaquam : sed qua de causa? Esurientem me vidistis, inquit, et aluistis : sitientem, et dedistis mihi potum : nudum, et cooperuistis me : hospitem, et collegistis (*Ib. v. 35. 36*). Nusquam miracula, sed ubique conversatio. Ut igitur illis ubique miracula, et statim supplicium, quoniam conversatione destituta erant miracula : sic et hoc loco ubique conversatio, nec usquam miracula, et statim salus¹ : propterea quod per se sola possessores suos salvos facere potest optima conversatio. Idcirco etiam beatus hic et generosus ac mirabilis Lucas ita librum inscripsit, *Acta Apostolorum*, non miracula apostolorum : tametsi fecerant et ipsi miracula. Verum illa quidem certo tempore facta sunt, et præterierunt : hæc autem quovis tempore ab illis exhiberi opus est, qui salutem sunt adepturi. Quando igitur non miracula, sed acta nobis æmulanda proponuntur apostolorum, propterea librum sic inscripsit. Ut enim non diceret, vel potius ne dicerent desides, si quando illos ad imitationem apostolorum cohortamur, ac dicimus, Imitare Petrum, æmulare Paulum, similis esto Joanni, Jacobum sequere : ne dicerent, Non possumus, nec valemus : illi enim mortuos suscitabant, leprosos mundabant : hanc impudentem nostram excusationem reprimens. Tace, inquit, obmutesce, non miraculum, sed conversatio in regnum celorum introducit.

Quæ notæ et indicia Apostoli. — Imitare igitur conversationem apostolorum, et nihil minus quam apostoli obtinebis. Neque enim signa fecerunt apostolos, sed vita munda. Atque hoc apostolicæ imaginis indicium esse, ac figuræ discipulorum, audi quo pacto Christus hoc signo demonstrat. Cum enim imagines discipulorum effingeret, et quodam apostolatus insigne sit, declararet, ita dixit : *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis (Joan. 13. 35)*. *In hoc*, in quo? in miraculis faciendis, in mortuis suscitandis? Nequaquam, inquit : sed in quo tandem? *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si vos invicem diligatis*. Atqui dilectio non miraculorum est, sed conversatio : *Plenitudo enim legis est dilectio (Rom. 13. 10)*. Vides discipulorum indicium? vides imaginem apostolatus? vides formam? vides figuram? Nihil amplius quære : quippe Dominus pronuntiavit caritatem discipulos exprimere. Si ergo caritatem habeas, apostolus factus es, et apostolorum primus.

¹ *Ἥτεc, ne a pecoribus labefactetur, μήτε ὑπὸ θηρῶν ἀδικηθῆναι*, decerant in Editis, sed ex Colb. suppleverunt. *Infra* nem quædam ex eodem resarciuntur.

¹ In hæc verba, et statim salus, Gr. καὶ εὐθὺς ἡ σωτηρία, desinit Colbertinus Ms.

4. Vis aliunde hoc discere? Cum Christus Petrum alloqueretur, *Petre, diligis me plus his* (Joan. 21. 17)? ait. Nihil porro æque valet ad regnum caelorum obtinendum, ac si constet nos ita Christum diligere, ut a nobis diligendus est. Atque ita designavit indicium. Quodnam illud ergo est? et quid nos agere oportet, ut plus quam apostoli diligamus? an mortui suscitandi? an alia quæpiam edenda miracula? Nullo modo: sed quid agendum est? Ex ipso Christo, qui diligendus est, id audiamus. Si enim *amas me*, inquit, *plus his, pasce oves meas* (*Ibid.*). Ecce hic quoque conversatio laudem meretur. Nam curam gerere, compati solere, subsidio esse, quæ sua sunt minime quærere, cætera omnia, quæ pastorem oportet habere, conversationis hæc sunt omnia, non miraculorum aut signorum. At illi, dicit aliquis, propter miracula tales evaserunt. Non propter miracula, sed propter conversationem, et ob eam maxime celebres et illustres fuerunt. Propterea dicebat illis: *Lucaat lux vestra coram hominibus, ut videant homines, non miracula, sed opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est* (Matth. 5. 16). Vides ubique conversationem, ac vitam virtute præditam collaudari? Vis ostendam tibi et Petrum ipsum, huic principem apostolorum, qui et eximiam conversationem præ se tulit, et miracula edidit quæ naturam humanam excedebant, et utraque inter se comparata, et miraculum, et conversationem, atque illum potius ob vitæ conversationem quam ob signa fuisse honore cumulatum? Hanc historiam audi: *Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam* (Act. 3. 4). Ne oscitanter hanc narrationem prætereas, sed in proximo statim insistas, et quanta caritas esset, discas, quanta concordia, quantusque consensus, et qua ratione cuncta isti sibi invicem communicabant, et amicitie secundum Deum vinculo colligati cuncta faciebant, et in mensa, et in oratione, et in incessu, et in reliquis omnibus juncti apparebant. Quod si illi qui columna ac turres erant, qui multam apud Deum fiduciam habebant, mutuo indigebant auxilio, mutuoque subsidio corrigebantur, quanto magis nos imbecilles ac miseri, nulliusque pretii homines mutuo auxilio indigemus? *Frater enim qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma* (Prov. 18. 19): et rursus: *Ecce quid bonum, et quid pulchrum, nisi habitare fratres in unum* (Psal. 132. 4)? Petrus et Joannes erant, et Jesum in medio habebant: *Ubi enim fuerint duo vel tres congregati, inquit, in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (Matth. 18. 20). Vides quantum sit in unum versari? Neque vero quovis modo in unum erant: nam et nunc in unum sumus omnes; sed in unum esse oportet vinculo caritatis, et voluntatis affectu: et quemadmodum corpora nostra sibi propinqua nunc sunt invicem ac sese in unum constringunt, sic etiam oportet corda constringi. *Petrus et Joannes ascendebant in templum*. Scissum est velum, desolata sunt sancta sanctorum, sublata est uni addicta loco adoratio. Clamat Paulus, ac dicit: *In omni loco puras manus levate* (1 Tim. 2. 8). Cur igitur isti currunt ad tem-

plum, ut orent? rursus ad Judaicam infirmitatem devoluti sunt? Absit! sed imbecillioribus sese attemperant, illudque Pauli dictum implent, quod ait: *Factus sum Judæis tamquam Judæus* (1 Cor. 9. 20). Imbecilibus se attemperant, ne illi maneant imbecilles. Alioquin autem illic quoque tota civitas congregabatur. Ut igitur optimi piscatores eos sinus in fluminibus sectantur, ubi pisces omnes conveniunt, ut facilius præda potiantur: ita nimirum et isti apostoli, spirituales piscatores, ad illum sinum festinabant, in quo tota civitas conveniebat, ut illic expanso evangelii reti facile præda potirentur. Hoc autem cum agerent, magistrum imitabantur. Nam ait Christus: *Quotidie apud vos eram in templo* (Matth. 26. 55)? Quare in templo? Ut qui in templo versabantur, caperet. Ita quoque isti tamquam oraturi quidem pergebant, sed doctrinam illic erant sparsuri. *In templum, ut orarent, circa horam orationis nonam*. Neque ipsam horam sine causa observarunt. Sæpe namque de hac hora dixi vobis, in ipsa paradysum fuisse reseratum, et latronem ingressum: in ipsa sublatum est maledictum, in ipsa terrarum obis victima est oblata: in ipsa dissipatæ sunt tenebræ, in ipsa lux affulsit cum sensibilis, tum spiritualis. *Circa horam nonam*. Quando cæteri post prandium et ebrietatem alto sopiti somno dormiunt, tum illi sobrii atque vigilantes, ac multo amore successi, ad orationem properabant. Quod si oratione illi indigebant, oratione tam assidua, tam exacta, qui tantam fiduciam habebant, qui nullius sibi criminis erant conscii, quid nos faciemus, qui vulneribus scatemus innumeris, nec illis orationis remedium adhibemus? Ingens telum est oratio. Vis nosse quam ingens sit telum oratio? Curam pauperum onitebant apostoli, ut plus illis otii ad vacandum orationi suppeteret. *Constituite namque, inquit, ex vobis viros boni testimonii septem: nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus* (Act. 6. 3).

5. Sed quod dicebam (non enim digrediendum est ab argumento sermonis, ut constet, Petrum et actionem exhibuisse, et miraculum edidisse, et ob actionem potius esse laudatum), ascendit ergo in templum, ut oraret: et ecce claudus ex utero matris suæ bajulabatur illic ad portam templi (Act. 3. 2). Ab ipso matris utero natura mutilata erat, et artem medicinæ vincebat ægritudo, ut Dei gratia magis appareret. Hic ergo claudus ad portam templi jacebat, et cum introeuntes illos vidisset, intendebat in eos, quærens eleemosynam ab ipsis accipere. Quid igitur Petrus? *Respice in nos* (Act. 3. 4), inquit. Ex aspectu solo constare potest quam pauper sit: non verbis opus est, non demonstratione, nec responsione, nec doctrina: vestitus ipse tibi pauperem indicat. Hoc ergo totum opus et recte factum est apostolatus, ut hæc ad pauperem dicas, ut remedium non tantum adhibeas egestati, ut dicas, *Majores divitias videbis. Argentum, inquit, et aurum non habeo: quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Jesu Christi surge, et ambula* (Act. 3. 6). Vides egestatem et divitias? egestatem quidem pecuniarum, sed divitias charismatum ac donorum.

δ. Βούλει ἐτέρωθεν τοῦτο μαθεῖν; Πρὸς Πέτρον εἰπὼν ὁ Χριστὸς, *Πέτρε, φιλεῖς με πλέον τούτων*; φησὶ. Τούτου δὲ ἴσον οὐδὲν εἰς τὸ τυχεῖν βασιλείας οὐρανῶν, ἀλλ' ὅταν φανώμεν τὸν Χριστὸν φιλοῦντες, ὡς φιλεῖν δεῖ. Καὶ τὸ γινώρισμα εἶπε. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τοῦτο; καὶ τί ποιοῦντες δυνάμεθα φιλεῖν πλέον τῶν ἀποστόλων; ἄρα τοὺς νεκροὺς ἐγείροντες; ἢ ἄλλα τινὰ θαύματα ἐπιδεικνύμενοι; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τί ποιοῦντες; Αὐτοῦ τοῦ φιλομένου Χριστοῦ ἀκούσωμεν. *Εἰ γὰρ φιλεῖς με, φησὶ, πλέον τούτων, ποιήσεις τὰ πρόβατά μου.* Ἰδοὺ καὶ ἐνταῦθα πολιτεία εὐδοκίμει. Τὸ γὰρ κηδεμονικὸν, τὸ συμπαθητικὸν, τὸ προστατικὸν, τὸ μὴ τὰ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ πάντα, ἃ τὸν ποιμαίνοντα ἔχειν δεῖ, πάντα ταῦτα πολιτείας ἐστίν, οὐχὶ θαυμάτων, οὐδὲ σημείων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, φησὶ, διὰ τὰ θαύματα τοιοῦτοί γεγόνασιν. Οὐχὶ διὰ τὰ θαύματα, ἀλλὰ διὰ τὴν πολιτείαν, καὶ ἐντεῦθεν μάλιστα ἔλαμψαν. Διὰ τοῦτό φησιν αὐτοῖς· *Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι οὐχὶ τὰ θαύματα, ἀλλὰ τὰ καλά ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσιν τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ὁρᾷ πανταχοῦ τὴν πολιτείαν διαλάμπουσαν, πᾶν βίον τὸν ἐνάρτερον θαυμαζόμενον; Βούλει σοὶ δεῖξω καὶ αὐτὸν τὸν Πέτρον, τοῦτον τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων, καὶ πολιτείας ἐπιδειξάμενον μεγίστην, καὶ θαύματα ποιήσαντα ὑπερβαίνοντα ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ ἀμφοτέρα παράλληλα κείμενα, καὶ τὸ θυμῶμα, καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τῶν σημείων τιμηθέντα; Ἄκουε τῆς ἱστορίας ταύτης· *Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν περὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἑννάτην.* Μὴ παραδράμης [67] ἀπλῶς τὸ διήγημα, ἀλλ' εὐθέως ἐπίστα τῷ προοίμῳ, καὶ μάθε πόση ἦν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ συμφωνία καὶ ἡ ὁμόνοια, καὶ πῶς πανταχοῦ οὗτο ἐκονοῦντων ἀλλήλοις, καὶ συνδεδεμένοι τῷ δεσμῷ τῆς κατὰ Θεὸν φιλίας, ἅπαντα ἐπραττον, καὶ ἐν τραπέζῃ καὶ ἐν εὐχῇ καὶ ἐν βαδίσει καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν μετὰ ἀλλήλων ἐφαίνοντο. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι οἱ στυλοὶ, οἱ πύργοι, οἱ πολλὴν παρῆρσιαν ἔχοντες πρὸς τὸν Θεόν, τῆς παρ' ἀλλήλων ἐδέοντο βοήθειας, καὶ ὑπὸ τῆς παρ' ἀλλήλων συμμαχίας διωρθούντο, πῶσιν μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀσθενεῖς, καὶ ταλαίπωροι, καὶ οὐδενὸς ἄξιοι λόγου, τῆς ἀλλήλων δεησόμεθα βοήθειας; Ἄδελφοὶ γὰρ ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὄχυρά· καὶ πάλιν· Ἰδοὺ δὴ τί καλόν, ἢ τί ἐσπέρῳν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό; Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἦσαν, καὶ τὸν Ἰησοῦν εἶχον μέσον· Ὅπου γὰρ ἂν ὡς συνηγμένοι δύο ἦ τρεῖς, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί μου. ἐγὼ ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Εἶδες πόσον ἐστὶ τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἶναι; Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐπει καὶ νῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντες ἐσμέν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἶναι· χρὴ τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης, τῇ διθέσει· τῆς προαιρέσεως· καὶ ὡσπερ τὰ σώματα ἡμῶν ἐγγὺς ἀλλήλων ἐστὶ νῦν, καὶ συσφίγγεται ἐπὶ τὸ αὐτό, οὕτω καὶ τὰς καρδίας συσφίγγεσθαι χρὴ. Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν. Ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα, ἠρημώθη τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἀνηρέθη ἡ ἐν ἐνὶ τόπῳ προσκύνησις. Ὁ Παῦλος βοᾷ λέγων· Ἐν παντὶ τόπῳ ἐκαιρετε ὄσιους χεῖρας. Τί τοῖνον τρέχουσιν αὐτοὶ εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι; πάλιν ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἦλθον ἀσθένειαν; Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ συγκαταβαίνουσι τοῖς ἀσθενεστέροις, ἐκεῖνο πληροῦντες τὸ ρῆμα Παύλου, τὸ λέγον· Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος. Συγκαταβαίνουσι τοῖς ἀσθενέσιν, ἵνα μὴ μείνωσιν ἀσθενεῖς

ἐκεῖνοι. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖ συνήγето πᾶσα ἡ πόλις. Καθάπερ οὖν ἄλιεῖς ἄριστοι ἐκεῖνους τοὺς κόλπους τῶν ποταμῶν διώκουσιν, ἐνθα πάντες συλλέγονται οἱ ἰχθύες, ὥστε μετ' εὐκολίας ἐπιτυχεῖν τῆς θήρας· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἀπάστολοι οὗτοι, οἱ πνευματικοὶ ἄλιεῖς, εἰς ἐκεῖνον τὸν κόλπον ἔσπευδον, ὅπου πᾶσα ἡ πόλις συνήγето, ἵνα ἐκεῖ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου δίκτυον ἀπλώσαντες, μετ' εὐκολίας τύχῃσι τῆς ἄγρας. Τοῦτο δὲ ἐποίουν μιμούμενοι τὸν διδάσκαλον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Καθ' ἡμέραν μεθ' ὑμῶν ἤμην ἐν τῷ ἱερῷ.* Διὰ τί ἐν τῷ ἱερῷ; Ἴνα τοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ λάβῃ. Οὕτω καὶ οὗτοι ἀπήρχοντο μὲν ὡς προσευξόμενοι, διδασκαλίαν δὲ ἐμελλον καταστειρεῖν ἐκεῖ. *Εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι περὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἑννάτην.* Οὐδὲ ἡ ὥρα αὐτοῖς ἀπλῶς παρατετήρηται. Καὶ γὰρ εἶπον ὑμῖν πολλάκις περὶ τῆς ὥρας ταύτης, ὅτι ἐν αὐτῇ παραδείσος ἀναΐγη, καὶ ὁ ληστής εἰσῆλθεν, ἐν αὐτῇ ἡ κατάρα ἀνηρέθη, ἐν αὐτῇ ἡ θυσία τῆς οἰκουμένης προσηγέθη, ἐν αὐτῇ τὸ σκότος ἐλύθη, ἐν αὐτῇ τὸ φῶς ἐλαμψε, καὶ τὸ αἰσθητὸν καὶ τὸ νοητὸν. *Περὶ ὥραν ἑννάτην.* Ὅτε ἕτεροι ἀπὸ ἀρίστου καὶ μέθης καθεύδουσιν ὕπνον βαθῖν, τότε ἐκεῖνοι νήφοντες, καὶ διεγυγερμένοι, καὶ πολλῷ τῷ πόθῳ ζέοντες, ἐπὶ τὴν προσευχὴν ἔσπευδον. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι εὐχῆς ἐδέοντο, εὐχῆς [68] οὕτω ἐκτενοῦς, εὐχῆς οὕτω διηκριθωμένης, οἱ τοσαύτην ἔχοντες παρῆρσιαν, οἱ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες πονηρὸν, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, μυρίων γέμοντες τραυμάτων, οὐκ ἐπιθέμενοι δὲ τῆς εὐχῆς τὸ φάρμακον; Μέγα ὕπλον εὐχῆ. Βούλει μαθεῖν πῶς μέγα ὄπλον ἡ εὐχή; Προστασίας πενήτων παρέδραμον οἱ ἀπάστολοι, ἵνα πλεονα σχολὴν περὶ τὴν εὐχὴν ἔχουσι. *Καταστήσατε γὰρ, φησὶν, ἐξ ὑμῶν ἄνδρας μαρτυρούμενους ἐπὶ ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν.*

ε'. Ἄλλ', ὅπερ εἶλεγον (μὴ γὰρ ἐκτέσωμεν τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ μὲν Πέτρος καὶ πρᾶξιν ἐπεδείξατο, καὶ θαῦμα ἐποίησε, καὶ ἀπὸ τῆς πράξεως ἐπαινείσασθαι μᾶλλον), ἀνήλθεν οὖν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι· καὶ ἰδοὺ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, βασταζόμενος ἐκεῖ πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ. Ἀπ' αὐτῶν τῶν ὠδίνων ἡ πῆρσις τῆς φύσεως ἦν, καὶ μείζον ἱατρικῆς τέχνης τὸ νόσημα, ἵνα μείζονως ἐπιδειχθῇ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Οὗτος οὖν ὁ χωλὸς ἔκειτο πρὸς τὴν πύλην τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἰδὼν αὐτοὺς εἰσιόντας, προσεῖχεν αὐτοῖς, ζητῶν ἐλεημοσύνην παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Τί οὖν ὁ Πέτρος; *Βλέψον εἰς ἡμᾶς,* φησὶν. Ἰκανὴ ἀπὸ τῆς ὕψεως ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀκτημοσύνης· οὐ χρεῖα λόγων, οὐδὲ ἀποδείξεως, οὐδὲ ἀποκρισεως, οὐδὲ διδασκαλίας· ὁ στολισμὸς σοὶ δείκνυσσι τὸν ἀκτῆμονα. Τοῦτο οὖν ὅλον τὸ κατόρθωμα τῆς ἀποστολῆς, ἵνα ταῦτα λέγῃς πρὸς τὸν πέντητα, ἵνα μὴ διορθῶσιν τὴν πενίαν μόνον, ἵνα εἴπῃς, Ὅψαι μείζονα πλοῦτον. Ἀργύριον, φησὶ, καὶ χρυσίον οὐκ ἔχω· δὲ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι, καὶ περιπάτει. Εἶδες πενίαν καὶ πλοῦτον; πενίαν μὲν χρημά-

των, πλοῦτον δὲ χαρισμάτων. Οὐκ ἔλυσε πενίαν χρημάτων, ἀλλὰ διώρρωσε πενίαν φύσεως.

Ὅρα τὴν ἐπιείκειαν Πέτρου· *Βλέψον εἰς ἡμᾶς*. Οὐχ ὕβρισεν, οὐκ ἐλοιδορήσατο, δὲ πολλάκις ποιούμεν ἡμεῖς πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἡμῖν, εὐθύνας ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς, ὅτι καθεύδουσι. Μὴ γὰρ τοῦτο ἐπετάγη, ἄνθρωπε; Οὐκ ἐκέλευσέ σοι ἀργίαν ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ πενίαν διορθοῦσθαι· οὐκ ἐποίησέ σε κατήγορον κακίας, ἀλλὰ ἱατρὸν κατέστρεψε συμφορᾶς· οὐχ ἵνα ὀνειδίξῃς νοθεῖαν, ἀλλ' ἵνα χεῖρα ὀρέγῃς τοῖς κειμένοις· οὐχ ἵνα κακίξῃς τρόπον, ἀλλ' ἵνα λύσῃς λιμόν. Ἡμεῖς δὲ τούναντίον ποιούμεν· ἀφέντες παραμυθίσασθαι τοὺς προσιόντας τῇ δόσει τῶν χρημάτων, καὶ προσεπιτριβόμεν αὐτῶν τὰ τραύματα ταῖς τῶν ἐγκλημάτων ἐπαγωγαῖς. Ἄλλὰ καὶ ἀπολογεῖται τῷ πέντη, καὶ μετ' ἐπιεικείας διαλέγεται· *Κλίνον γάρ, φησὶ, πτωχῶ ἀλύπως τὸ οὖς σου, καὶ ἀπεκρίθητι αὐτῷ ἐν πραότητι εἰρηνικά*. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ἔχω· ὁ δὲ ἔγω, τοῦτό σοι διδωμι· ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ θγειροῖ, καὶ περιπάτει. Δύο ἐνταῦθα ἔστι, πολιτεία καὶ θαῦμα. Πολιτεία, τὸ, Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· πολιτείας γὰρ τὸ καταφρονεῖν τῶν γηίνων πραγμάτων, τὸ ρίψαι τὰ ὑπάρχοντα, τὸ ὑπεριδεῖν τῆς παρουσίας ματαιότητος· θαῦμα δὲ τὸ [69] ἐγείρει τὸν χωλὸν, τὸ διορθῶσαι τὰ μέλη τὰ πεπηρωμένα. Ἰδοὺ τοῖνον καὶ πολιτεία καὶ θαῦμα. Ἰδωμεν οὖν πόθεν ὁ Πέτρος καυχᾶται. Τί εἶπεν; Ὅτι θαύματα ἐποίησε; καίτοι θαύματα ἦν πεποικηκώς τότε· ἀλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο· ἀλλὰ τί; Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφῆκαμεν τάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι. Εἶδες τὴν πολιτείαν καὶ τὸ θαῦμα, καὶ τὴν πολιτείαν στεφανουμένην; Τί οὖν ὁ Χριστός; Τούτον ἀπεδέξατο καὶ ἐπήνεσε. Λέγω γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀφέντες οἰκίας, καὶ τὰ λοιπά. Οὐκ εἶπεν, Οἱ ἀναστήσαντες νεκροὺς, ἀλλ' Ὑμεῖς οἱ ἀφέντες τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καθήσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους· καὶ πᾶς ὅστις ἀφῆκε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ πάντα, ταύτης ἀπολαύσεται τῆς τιμῆς. Οὐ δύνασαι ἀναστῆσαι χωλὸν, καθάπερ ὁ Πέτρος; Ἄλλὰ δύνασαι εἰπεῖν, ὡς ἐκεῖνος· Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι. Κἂν τοῦτο εἴπῃς, ἐγγὺς γέγονο τοῦ Πέτρου· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἂν εἴπῃς, ἀλλ' ἐὰν ποιήσῃς. Οὐ δύνασαι ξηρὰν διορθῶσαι χεῖρα; Ἄλλὰ δύνασαι τὴν σεαυτοῦ χεῖρα ξηρὰν γινομένην ὑπὸ ἀπανθρωπίας ποιῆσαι ἐκταθῆναι διὰ φιλανθρωπίας. Μὴ ἔστω γὰρ, φησὶν, ἡ χεῖρ σου ἐκτεταμένη εἰς τὸ λαθεῖν, ἐν δὲ τῷ διδόναι συνεσταλμένη. Ὅρᾳς ὅτι οὐχ ἡ ξηρότης, ἀλλὰ καὶ ἀπανθρωπία συστέλλει τὴν χεῖρα; Ἐκτείνον οὖν αὐτὴν διὰ φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης. Οὐ δύνασαι ἐκδαλεῖν δαίμονα; Ἄλλ' ἐκβαλε ἀμαρτίαν, καὶ μείζονα λήψῃ μισθόν. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἡ πολιτεία καὶ τὰ κατορθώματα μείζονα ἔπαινον ἔχει τῶν θαυμάτων, καὶ πλεονα τὴν ἀμοιβήν; Εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο δεῖξομεν. *Προσῆλθον αὐτῷ, φησὶν, οἱ ἑβδομήκοντα μαθηταί, καὶ ἔχωρον, καὶ ἔλεγον· Κύριε, ἐν τῷ ὀνόματι σου καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῖν ὑπακούουσι. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑπακούει, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅρᾳς πανταχοῦ τὴν πολιτείαν θαυμαζομένην;

ς'. Φέρε οὖν, ἀναλογισώμεθα τὰ εἰρημμένα ἄνωθεν· Ἐν

τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί. ἔσται, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἰδοὺ ἀπὸ πολιτείας, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων τὸ γινώρισμα τοῦ μαθητᾶς εἶναι ἀποδέδεικται. Πέτρος, φιλεῖς με πλέον τούτων; ποίμαυε τὰ πρόβατά μου. Ἰδοὺ καὶ ἔτερον γινώρισμα, καὶ αὐτὸ πάλιν ἀπὸ πολιτείας. Τρίτον πάλιν γινώρισμα· *Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑπακούει, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καὶ τοῦτο πολιτείας πάλιν κατορθώμα. Βούλει καὶ τετάρτην ἀποδείξιν τούτου μαθεῖν; *Λαμψάτω, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ἰδοὺ καὶ ἐνταῦθα ἔργα φαίνεται. Καὶ ὅταν λέγῃ πάλιν· Ὅστις ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφόν, ἢ ἀδελφὸς ἔνεκεν ἐμοῦ, ἐκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζῶην αἰώνιον κληρονομήσει, τὴν πολιτείαν ἐπαινεῖ, καὶ τὸν διηκριβωμένον βίον. Εἶδες τοὺς μαθητᾶς ἀπὸ τοῦ φιλεῖν ἀλλήλους γνωρίζομένους, τὸν δὲ ὑπὲρ τοὺς ἀποστόλους φιλοῦντα τὸν Χριστὸν ἀπὸ τοῦ ποιμαίνειν τοὺς ἀδελφοὺς φαινόμενον, τοὺς δὲ ὀφειλοντας χαίρειν, οὐκ ἀπὸ τοῦ δαίμονος ἐκβάλλειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐγγεγράφθαι ἐν [70] τῷ οὐρανῷ κελουμένους εὐφραίνεσθαι, καὶ τοὺς μὲν τὸν Θεὸν δοξάζοντας ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος δεικνυμένους, τοὺς δὲ ζωῆς ἐπιτυχόντας καὶ ἐκατονταπλασίονα λαμβάνοντας, ἀπὸ τῆς τῶν παρόντων ἀπάντων ὑπεροψίας ἐπιτυχόντας ταύτης τῆς δωρεᾶς. Τούτους μίμησαι πάντας, καὶ δυνήθη καὶ μαθητῆς εἶναι, καὶ ἐν ταῖς φιλοῖς τοῦ Θεοῦ ἀριθμεῖσθαι, καὶ δοξάζειν τὸν Θεόν, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσαι· καὶ οὐδὲν ἔσται σοι κώλυμα πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, ἐὰν μὴ ποιεῖν σημεῖα, ἐὰν πολιτείαν ἔχῃς διηκριβωμένην. Καὶ γὰρ αὐτὸς τοῦτο τὸ νομα, Πέτρος, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων καὶ σημείων ἔλαβεν, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου καὶ φίλτρον γνησίον. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ νεκροὺς ἀνέστησεν, οὐδὲ ἐπειδὴ χωλὸν ἀνώρθωσεν, οὕτως ἐκλήθη· ἀλλ' ἐπειδὴ πίστιν μετὰ τῆς ὁμολογίας ἐπεδείξατο γησίαν, τὸ νομα τοῦτο ἐκληρονόμησε, *Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν*. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι θαύματα ἐποίησεν, ἀλλ' ὅτι εἶπε· *Σὺ εἰ ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*. Ὅρᾳς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Πέτρον κληθῆναι, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου πεπυρωμένου ἔλαβε τὴν ἀρχήν. Ἄλλ' ἐπειδὴ Πέτρον ἐμνήσθη, εἰσῆλθέ μοι καὶ ἑτέρου Πέτρου μνήμη, τοῦ κοινοῦ πατρὸς, καὶ διδασκάλου, ὃς τὴν ἐκείνου διαδεξάμενος ἀρετὴν, καὶ τὴν καθέδραν ἐκληρονόμησε τὴν ἐκείνου. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο πλεονέκτημα τῆς ἡμετέρας πάλως, τὸ τῶν ἀποστόλων τὸν κορυφαῖον λαβεῖν ἐν ἀρχῇ διδασκαλον. Ἐδεῖ γὰρ τὴν πρὸ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὸ τῶν Χριστιανῶν ἀναθησαμένην νομα, τὸν τῶν ἀποστόλων πρῶτον ποιμένα λαβεῖν. Ἄλλὰ λαβόντες αὐτὸν διδασκαλον, οὐκ εἰς τέλος κατέχομεν, ἀλλὰ παρεχωρήσαμεν τῇ βασιλίδι Ἰώμῃ· μᾶλλον δὲ εἰς τὸ τέλος αὐτὸν ἐσχῆκαμεν· τὸ μὲν γὰρ σῶμα Πέτρου οὐ κατέχομεν, τὴν δὲ πίστιν Πέτρου κατέχομεν ὡς Πέτρον· τὴν δὲ πίστιν Πέτρου κατέχομεν, αὐτὸν ἔχομεν Πέτρον. Οὕτω καὶ τὸν ἐκείνου ζηλωτὴν ὀρῶν-

Non sustulit egestatem pecuniarum, sed egestatem naturæ correxit.

Non sunt contumeliosi afficiendi pauperes. — Vide modestiam Petri: *Respice in nos.* Non contumeliosis affecti, non conviciis lacessivit, ut fieri a nobis sæpe numero solet in eos, qui nobis supplices occurrunt, dum crimen illis objicimus, quod sint otio dediti. Num enim hoc tibi mandatum est, ni homo? Non tibi imperavit, ut desidiam illi objiceres, sed ut ipsius egestati remedium adhiberes; non te improbitatis accusatorem creavit, sed medicum calamitatis constituit; non ut segnitiam exprobares, sed ut jacentibus manum porrigeres; non ut mores vituperares, sed ut famem sedares. At nos contrarium facimus: non dignamur ad nos accedentes pecuniæ largitione solari, sed et illorum vulnera criminum insuper exprobratione vellicamus. Quin etiam apud pauperem se excusat, ac modeste illum alloquitur: *Inclina enim, inquit, pauperi sine tristitia aurem tuam, et responde illi pacifica in mansuetudine (Eccli. 4. 8). Argentum et aurum non habeo: quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Jesu Christi surge, et ambula.* Duosunt hoc loco, conversatio, et miraculum. Conversatio, *Argentum et aurum non est mihi:* conversationis enim et actionis est terrenas res despiciere, facultates suas alijcere, præsentem spernere vanitatem: miraculum vero est claudum excitare, ac membra mutilata sanare. Ecce tibi ergo conversationem et miraculum. Videamus autem unde Petrus gloriatur. Quid dixit? an se miracula edidisse? Tametsi fuerant tum edita ab ipso miracula: sed hoc non dixit; quid ergo? *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te (Matth. 19. 27).* Vides conversationem et miraculum, et conversationi palmam tribui? Quid ergo Christus? Commendavit eum, laudavit. Dico enim vobis, inquit, quod vos qui reliquistis domos, et quæ sequuntur. Non dixit, Qui mortuos suscitastis, sed *Vos qui reliquistis dona vestra, sedebitis super sedes duodecimi (Matth. 19. 29):* et omnis, qui reliquerit omnia bona sua, honorem istum consequetur. Non potes claudum erigere, sicut Petrus? At potes dicere, ut ille: *Argentum et aurum non est mihi.* Quod si hoc dixeris, factus es propinquus Petro: imo vero non si dixeris, sed si feceris. Non potes aridam manum sanare? Sed potes manum tuam, quam inhumanitas aridam reddidit, per humanitatem extendere. *Non sit enim, inquit, porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta (Eccli. 4. 36).* Vides non ariditatem, sed inhumanitatem quoque manum contrahere? Extende igitur illam per humanitatem et eleemosynam. Non potes dæmonem ejicere? Sed peccatum ejice, majoremque mercedem accipies. Vides quo pacto conversatio et bona opera majorem quam miracula mercedem, et majus præmium merentur? Ac si velis, aliunde quoque id ostendemus. *Accesserunt ad eum, inquit, septuaginta discipuli, et gaudebant, dicebantque, Domine, in nomine tuo etiam dæmonia obediunt nobis. Et ait illis: Nolite gaudere, quia dæmonia vobis obediunt, sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. 10. 17. 20).* Vides ubique conversationem laudari?

6. Age ergo retractemus quæ a nobis ante sunt dicta. *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si vos invicem dilexeritis (Joan. 13. 35).* Ecce non ex miraculis, sed ex conversatione dignosci discipulos demonstratum est. *Petre, diligis me plus his? pasce oves meas (Id. 21. 17).* Ecce alterum indicium, et hoc rursus a conversatione sumptum. Tertium rursus indicium: *Nolite gaudere, quia dæmonia vobis obediunt, sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis.* Et hoc rursus conversationis est recte factum. Vis etiam quartam hujus rei demonstrationem cognoscere? *Luceat, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. 5. 16).* Ecce hic quoque opera occurrunt. Et cum rursus ait: *Quisquis reliquerit domum, vel fratres, vel sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (Matth. 19. 29),* conversationem laudat, et vitam exactam. Vides discipulos ex eo fuisse designatos, quod mutuo se diligenter, eum vero qui Christum supra apostolos diligebat ex eo innouisse, quod fratres pasceret: eos porro qui gaudere debuerunt, non ex eo quod ejicerent dæmones, sed ex eo quod eorum nomina scripta in cælis essent, gaudere jussos esse, atque illos qui Deum glorificarent, ab operum splendore fuisse designatos; eos vero qui vitam assequerentur, et centuplum acciperent, idcirco ejusmodi munere donari, quod præsentia cuncta contempserint. Hos omnes imitare, et discipulus esse poteris, atque inter amicos Dei numerari, Deum glorificare, ac vita æterna potiri: nec impedimento ullo tibi esse poterit, quominus bona assequaris omnia, quod signa non facias, si conversationem mundam et exactam præ te feras. Nam et ipse Petrus hoc nomen non propter miracula vel signa recepit, sed propter zelum, amoremque sincerum. Neque enim quia mortuos suscitavit, aut quia claudum erexerat, sic appellatus est; sed quia fidem cum confessione sinceram exhibuerat, hoc nomen obtinuit. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Matth. 16. 18).* Quam ob causam? Non quia fecit miracula, sed quia dixit, *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Vides ipsam etiam Petri appellationem non a miraculis, sed ab ardenti zelo initium duxisse? Verum quando Petri feci mentionem, subiit animum meum alterius Petri recordatio, communis patris et doctoris (a), qui cum illi in virtute successisset, etiam illius cathedram est adeptus. Hæc enim est una etiam nostræ civitatis prærogativa dignitatis, quod principem apostolorum ab initio doctorem acceperit. Æquum enim erat, ut ea, quæ nomine Christianorum ante universum orbem terrarum ornata fuit, primum apostolorum pastorem acciperet. Sed cum eum doctorem accepissemus, non in perpetuum retinimus, sed regie civitatis Romæ illum concessimus: imo vero in perpetuum ipsum retinimus: nam corpus quidem Petri non

(a) Episcopum Antiochenum Flavium intelligit.

retinemus, sed Petri fidem tamquam Petrum retinemus : porro dum Petri fidem retinemus, ipsum Petrum habemus. Ita cum imitatore illius cernamus, ipsum cernere videmur : siquidem Joannem Christus Heliam appellavit, non quod Helias esset Joannes, sed quod in spiritu Helix ac virtute venisset. Sicut igitur Joannes, quoniam in spiritu Helix ac virtute venerat, Helias dicebatur : ita hic quoque, quoniam in confessione ac fide Petri advenit, merito illius etiam appellatione donabitur. Nam conversationis cognatio nominum etiam communionem parit. Oremus autem omnes, ut ad senectutem etiam Petri perveniat : si-

quidem apostolus jam senex vitam finivit. *Cum enim senueris, inquit, tunc cingent te, et ducent quo tu non vis (Joan. 21, 18).* Precemur autem et huic longam vitæ conversationem : si enim producatur ejus senectus, efficiet, ut magis vegeta sit et vivida spiritualis juvenus nostra : quam utinam ætate florentem ac vividam nos perpetuo conservare contingat cum illius precibus, et hujus Petri, tum gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD UTILIS SIT LECTIO SACRARUM SCRIPTURARUM, ET QUOD SERVITUTE ET INCOMMODIS OMNIBUS INEXPUGNABILEM REDDAT EUM, QUI FUERIT EIS INTENTUS : ET QUOD APOSTOLORUM NOMEN MULTARUM DIGNITATUM SIT NOMEN, ET QUOD EXTERNIS MAGISTRATIBUS, IPSISQUE ADEO REGIBUS MULTO MAJOREM HABEANT POTESTATEM ET AUCTORITATEM APOSTOLI : ET IN FINE, AD NUPER BAPTIZATOS (a).

1. *Alacritas auditorum laudata. Scripturæ lectio cum prato collata.* — Cum egestatem mentis meæ considero, torpeo et refugio, ad habendum coram tanto populo sermonem invitatus : cum autem animi vestri alacritatem respicio, sic ut nullum vos capiat unquam audiendi fastidium, fiduciam resumo et excitor, ac prompto animo ad doctrinæ stadium me accingo. Possetis enim vos, si vel in animam incurrissetis lapideam, hac vestra audiendi cupiditate ac studio penna quavis leviolem illam reddere. Et quemadmodum quæ in latibulis animalia delitescunt ac media hyeme se intra rupes abscondunt, ubi æstatem viderint apparere, latibula deserunt, et cum reliquis animantibus congregantur, ac simul nobiscum exsultant : sic et animus noster, qui tamquam in latibulum quoddam imbecillitatis conscientix se abdebat, cum vestræ caritatis desiderium intuetur, latibulum deserit, et vobiscum congregatur, et in hoc spiritali divinoque prato, in paradiso Scripturæ præclaris Scripturarum saltibus simul vobiscum exsultat. Est enim spirituale pratum, ac deliciarum paradisi sacrarum lectio Scripturarum, et paradisi deliciarum multo illo melior paradiso. Hunc paradisi non in terra, sed in fidelium aulinabus plantavit Deus : hunc paradisi non in Edem, nec ad orientem uno circumscriptum loco posuit, sed ubique terrarum expandit, et in fines orbis terrarum extendit. Atque ut intelligas in universum orbem terrarum expansas esse Scripturas, audi prophetam dicentem : *In omnem terram cævit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Psal. 18. 5. Rom. 10. 18).* Sive ad Indus te conferas, quos oriens primos sol respicit, sive ad oceanum te conferas, sive ad Britannicas illas

insulas, sive in Euxinum pontum naviges, sive ad australes partes abeas, omnes ubique audies de iis quæ in Scriptura sunt philosophantes, alia quidem voce, sed non alia fide, ac lingua quidem diversa, sed mente consona. Nam linguæ quidem sono differunt, religionis autem modo non differunt : et lingua quidem barbare loquuntur, sed animi sensu philosophantur : solæcismos faciunt sono, sed pietatem moribus colunt.

Paradisi flumina quæ. Cum fonte comparatur Scriptura. — Vides amplitudinem paradisi ad fines orbis terrarum extensi? Illic serpens non est, locus est a feris immunis, ac Spiritus sancti gratia munitur. Habet et fontem hic paradisi, quemadmodum ille, fontem ex quo innumera nascuntur flumina, non quatuor tantum. Non enim Trigrim, nec Euphratem, nec Ægyptium Nilum, nec Indum Gangem, sed innumeros fons iste fluvios effundit. Quis hoc dicit? Deus ipse, qui fluvios nobis istos largitus est : *Qui enim credit in me, inquit, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. 7. 38).* Vides ut non quatuor flumina, sed infinita ab illo fonte profuant? Neque vero multitudine tantum, sed etiam natura fons est mirabilis : neque enim aquæ fluenta sunt, sed Spiritus dona. Fons iste in singulas fidelium mentes dividitur, et non minuitur : dividitur, et non consumitur : dispertitur, et minor non fit ; apud omnes integer, et in singulis integer. Talia namque sunt Spiritus dona. Vis tu fluentorum istorum ubertatem cognoscere? vis aquarum naturam cognoscere? quo pacto his non similes, sed his meliores sunt et mirabiliores? Audi rursus Christum ipsum Samaritanæ dicentem, ut ubertatem fontis agnoscas. *Aqua, quam ego dabo, inquit fideli, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. 4. 14).* Non dixit, exeuntis, non dixit, effusæ, sed, *Salientis, per*

(a) collata cum Ms. Colbert. 3088, ubi magna pars locutionis in principio desideratur.

τες, αὐτὸν δοκοῦμεν ὄραν· καὶ γὰρ τὸν Ἰωάννην ἠλίαν ἐκάλεσεν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπειδὴ ἠλίος ἦν ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει ἦλθεν ἠλίος. Καθάπερ οὖν ὁ Ἰωάννης, ἐπειδὴ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει ἦλθεν ἠλίος, ἠλίος ἐλέγετο, οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ ἐν ὁμολογίᾳ καὶ πίστει Πέτρου παραγέγονεν, εἰκότως ἂν καὶ τῆς προσηγορίας ἐκείνης ἀξιοθελῆ. Ἡ γὰρ τῆς πολιτείας συγγένεια καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν ὀνομάτων ποιεῖ. Εὐξώμεθα δὲ πάντες καὶ εἰς τὸ Πέτρου γῆρας αὐτὸν ἐλθεῖν· καὶ γὰρ ὁ

Ἀπόστολος ἐν γῆραι τὸν βίον κατέλευσεν. *Ὅταν γινῶ φησί, γηράσῃς, τότε ζώσουσί σε, καὶ ἀξουσιν δοῦν οὐ θέλεις.* Αἰτήσωμεν δὴ καὶ τοῦτ' μακρὰν πολιτείαν· ἐκτεινόμενον γὰρ αὐτοῦ τὸ γῆρας τὴν ἡμετέραν νεότητα τὴν πνευματικὴν μάλλον ἀκμάζειν ποιεῖ· ἦν γένοιτο διαπαντὸς ἐν ἀκμῇ τηρηθῆναι, εὐχαρῶ μὲν ἐκείνου καὶ τούτου τοῦ Πέτρου, χάριτι δὲ καὶ φιλοθροπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[71] *Ὅτι χρήσιμος ἡ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις, καὶ οἱ δουλεία καὶ περιστάσει πραγμάτων ἀχλιδροτοῦ ποιεῖ τὸν προσέχοντα, καὶ οἱ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων πολλῶν ἔστιν ἀξιωματῶν ὄνομα, καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν ἀρχόντων καὶ αὐτῶν τῶν βασιλευμένων πολλῶ μείζονα κέκτηται δύναμιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐξουσίαν· καὶ πρὸς τῷ τέλει πρὸς φωτιστούς.*

α'. Ὅταν μὲν εἰς τὴν πτωχείαν τῆς διανοίας ἴδω τῆς ἑμαυτοῦ, ναρκῶ καὶ ἀναδύομαι, πρὸς διάλειψιν τοσοῦτου δήμου καλούμενος· ὅταν δὲ εἰς τὴν προθυμίαν ἀναδελῶσω τὴν ὑμετέραν, καὶ τὸ τῆς ἀκρόασις ἀκόμεστον, θαρρῶ καὶ διανίσταμαι, καὶ μετὰ προθυμίας πρὸς τὸ τῆς διδασκαλίας ἀποδύομαι στάσιον. Ἴκανοὶ γὰρ ὑμεῖς καὶ λιθίνην λαβόντες διάνοιαν, πεπερὸς παντὸς κουφοτέρην ἐργάσασθαι τῇ περὶ τὴν ἀκρόασιν ἐπιθυμία τε καὶ σπουδῇ. Καὶ καθάπερ τὰ φωλεύοντα τῶν ζώων ἐν μέσῳ τῶν χειμῶν πρὸς τὰς πέτρας καταδύμενα, ἐπειδὴν ἴδῃ τὸ θέρος φανέν, ἀφήσι τὴν καταδύσιν, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ζώων ἀγελάζεται, καὶ κοινῇ μεθ' ἡμῶν σκιρτᾷ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα ὡσπερ εἰς τινα φωλεὸν τῆς ἀσθενείας τοῦ συνειδοτος καταδυομένη, ὅταν ἴδῃ τὸν πόδον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀφήσι τὸν φωλεὸν, καὶ μεθ' ὑμῶν ἀγελάζεται, κοινῇ μεθ' ὑμῶν σκιρτᾷ τὰ καλὰ τῶν Γραφῶν σκιρτήματα, ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ θείῳ λειμῶνι, ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς Γραφῆς. Καὶ γὰρ πνευματικὸς λειμῶν, καὶ παράδεισος τρυφῆς ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἔστιν ἀνάγνωσις, παράδεισος δὲ τρυφῆς ἐκείνου τοῦ παραδείσου βελτίων. Τοῦτον τὸν παράδεισον οὐκ ἐν τῇ γῆ, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐφύτευσεν ὁ Θεός· τοῦτον τὸν παράδεισον οὐκ ἐν Ἑδέμ, οὐδὲ κατὰ ἀνατολὰς ἔθετο ἐν ἐνὶ περιγράψας χωρίῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξήπλωσε, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐξέτεινε. Καὶ οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τὰς Γραφὰς ἠπλώσεν, ἀκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Εἰς πάσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.* Κἀν πρὸς Ἰνδοὺς ἀπέλθῃς, οὐς πρῶτους ἀνίσχων ὁ ἥλιος ὄρεῖ, κἀν εἰς τὸν ὠκεανὸν ἀπέλθῃς, κἀν πρὸς τὰς Βρετανικὰς νήσους ἐκείνας, κἀν εἰς τὸν Εὐξείνιον πλεῦσῃς πόντον, κἀν πρὸς τὰ νότια ἀπέλθῃς μέρη, πάντων ἀκούσῃ πανταχοῦ τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς φιλοσοφούντων, φωνῇ μὲν ἕτερα,

πίστει δὲ οὐχ ἕτερα, καὶ γλώσσῃ μὲν διαφορῶ, διανοίᾳ δὲ συμφώνῳ. Ὁ μὲν γὰρ φθογγος τῆς γλώσσης, ἐνῆλλακται, ὁ δὲ τρόπος τῆς εὐσεβείας οὐκ ἐνῆλλακται· καὶ βαρβαρίζουσι μὲν τῇ γλώττῃ, φιλοσοφοῦσι δὲ τῇ γνώμῃ· καὶ σολοικίζουσι μὲν τῷ φθόγγῳ, εὐσεβοῦσι δὲ τῷ τρόπῳ.

Εἶδες παραδείσου μήκος πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐκτεταμένου; Ἐναυθα οὐκ ἔστιν ὄρεϊς, καθάρων τῶν θηρίων ἐστὶ τὸ χωρίον, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος τευχίζεται χάριτι. Ἐχει καὶ πηγὴν ὁ παράδεισος οὗτος, καθάπερ ἐκείνος, πηγὴν μυρίων ποταμῶν [72] μητέρα, οὐχὶ τεσσάρων. Οὐ γὰρ τὸν Τίγρητα, οὐδὲ τὸν Εὐφράτην, οὐδὲ τὸν Αἰγύπτιον Νεῖλον, οὐδὲ τὸν Ἰνδὸν Γάγγην, ἀλλὰ μυρίους ἀφίησι ποταμούς αὐτῇ ἡ πηγὴ. Τίς ταῦτα φησιν; Ἀυτὸς ὁ τοῦ ποταμοῦ ἡμῖν χαρισάμενος Θεός· *Ὁ πιστεύων γὰρ εἰς ἐμὲ, φησί, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποτιμιοὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ βεύσουσιν ὕδατος ζωῆς.* Εἶδες πῶς οὐχὶ τέσσαρες ποταμοὶ, ἀλλὰ ἀδιόριστοι ἀπὸ τῆς πηγῆς ἐκείνης ἐκχέοντες; Οὐ τῷ πλείθει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει θαυμαστῇ ἡ πηγὴ· οὐ γὰρ ὕδατος ἔστι τὰ νάματα, ἀλλὰ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Αὕτη ἡ πηγὴ καθ' ἑκάστην ψυχὴν ἔστι· τὸν πιστῶν μεριζομένη, καὶ οὐ μειουμένη· μεριζομένη, καὶ οὐ δαπανωμένη· κατακερματιζομένη, καὶ οὐκ ἐλαττωμένη· παρὰ πᾶσιν ὀλόκληρος, καὶ ἐν ἐκάτῳ ὀλόκληρος. Τοσαῦτα γὰρ τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Βούλει μαθεῖν τὴν δαφίλειαν τῶν ναμάτων τούτων; βούλει μαθεῖν τῶν ὕδατων τὴν φύσιν; πῶς οὐκ εἴοικε τοῦτοις, ἀλλὰ βελτίω τούτων καὶ θαυμασιωτέρᾳ ἔστιν; Ἀκουσον πάλιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τῇ Σαμαρείτιδι, ἵνα μάθῃς τὴν δαφίλειαν τῆς πηγῆς. *Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω, φησί, τῷ πιστῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.* Οὐκ εἶπεν, ἐξίόντος, οὐκ εἶπε, προγεομένου, ἀλλὰ, *ἀλλομένου.* διὰ τῶν ἀλμάτων τὴν ἀφθονίαν ἡμῖν ἐμφαίνων. Ἐκεῖ

τῶν κρηναίων ὑδάτων ἐξάλλεσθαι καὶ πηδῶν πανταχόθεν ἐκωθεν, ὅπερ ἂν αἱ πηγαὶ ἐν τοῖς κόλποις μὴ δύνανται κατέχειν, ἀλλὰ νικώμεναι τῇ συνεχεῖ τῆς ἐπιβροῆς πανταχόθεν αὐτὰ ἀναβλύζουσι. Βουλόμενος οὖν τὴν θαψίλειαν τῶν ναμάτων δεῖξαι, εἶπεν, ἀλλομένον, οὐκ, ἐξιδόντος. Βούλει καὶ τὴν φύσιν αὐτῆς καταμαθεῖν; Μάνθανε ἀπὸ τῆς χρείας. Οὐ γὰρ εἰς ζωὴν τὴν παρούσαν, ἀλλ' εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐστὶ χρησιμὴ. Διατρίβωμεν τοίνυν ἐν τῇ παραδείσῳ τούτῳ, παρακαθεζόμεθα τῇ πηγῇ, μὴ πάθωμεν ὅπερ ἔπαθεν ὁ Ἀδάμ, καὶ ἐκπέσωμεν τοῦ παραδείσου· μὴ δεξώμεθα συμβουλήν ὀλεθρίαν, μὴ παραδεξώμεθα τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου· μένωμεν ἔνδον· πολλὴ γὰρ ἡ ἐντεῦθεν ἀσφάλεια· μένωμεν ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν Γραφῶν τούτων. Καθάπερ γὰρ οἱ πηγῇ παρακαθήμενοι, καὶ τῆς αὔρας ἐκείνης ἀπολαύοντες, καὶ καύσωνος ἐπιχειμένου τὴν ὕψιν συνεχῶς ἐπικλύζοντες, ἀποκρούονται τὸ πνίγος τοῖς νόμασι, καὶ δίψους διενόχουοντος βρόδῳς ἴωνται τὸ πάθος, ἐγγύθεν τὸ φάρμακον ἀπὸ τῆς πηγῆς ἔχοντες· οὕτως ὁ παρὰ τὴν πηγὴν τῶν θείων Γραφῶν παρακαθήμενος, κἂν ἐπιθυμίας ἀτόπου φλόγα διενόχουσαν ἴδῃ, βρόδῳς ἀπὸ τῶν ναμάτων ἐκείνων τὴν ψυχὴν ἀποκλύσας ἀπεκρούσαστο τὴν φλόγα· κἂν ὀργὴ διακαῆς ἐνοχλήῃ, τὴν καρδίαν καθάπερ λέδητα ὀρκατοῦμενον ἀναβρόσσουσα, μικρὸν τοῦ νόματος ἐπιστάξας, εὐθέως κατέστειλε τοῦ πάθους τὴν ἀναισχυντίαν· καὶ ἐκ πάντων τῶν πονηρῶν λογισμῶν, ὡς περ ἐκ μέσης φλογός, ἐξαρπάξει τὴν ψυχὴν ἢ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις.

β'. Αὐτὸ καὶ ὁ προφήτης ὁ μέγας Δαυὶδ ἐκεῖνος, εἰδὼς τὴν ὠφέλειαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν, τὸν διηνεκῶς προσέχοντα ταῖς Γραφαῖς καὶ τῆς ὀμιλίας ταύτης ἀπολαύοντα παρεικάζει φυτῷ ἀεὶ τεθηλότῳ, παρὰ τοὺς ῥύακας ἐστηκῶτι τῶν ὑδάτων, οὕτως λέγων· *Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήν ἄσεβων, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἐστῆ, καὶ ἐπὶ καθέδραν [73] λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ περυστευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων*. Καθάπερ γὰρ τὸ ξύλον ἐκεῖνο τὸ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων περυστευμένον, παρ' αὐτοὺς τοὺς ῥύακας ἐστηκός, διηνεκῆ τῆς ἀρείας ἔχον τὴν χορηγίαν, πάσῃ ἀέρω ἀνωμαλίᾳ ἀχείρωτος γίνεται, καὶ οὔτε ἀκτίνα θερμότεραν γενομένην δέδοικεν, οὔτε τὸν ἀέρα μεταπεσόντα εἰς αὐχμὸν εὐλαβεῖται· ἰκανὴν γὰρ ἔχον ἐναποκεκλεισμένην ἐν ἑαυτῷ τὴν νοτίδα, πάσης ἡλιακῆς θερμῆς πλεονεξίαν ἐξωθεν προσβαλοῦσαν εὐθέως ἀποκρούεται καὶ δουθεῖται· οὕτω καὶ ψυχὴ παρὰ τοὺς ῥύακας ἐστηκυῖα τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ποτιζομένη διηνεκῶς, ἐκεῖνα τὰ νάματα καὶ τὴν δρόσον τοῦ Πνεύματος ἐν ἑαυτῇ συναγοῦσα, πρὸς πᾶσαν πραγματίαν περιστάσιν ἀχείρωτος ἐσται, κἂν νόσος, κἂν ἐπήρεια, κἂν συκοφαντία, κἂν λοιδορία, κἂν σκώμματα, κἂν πᾶσα βροθυμία, κἂν πάντα τὰ τῆς οἰκουμένης κακὰ εἰς τὴν τοιαύτην κατασκήψῃ ψυχῇ, εὐκόλως ἀποκρούεται τὴν πύρωσιν τῶν παθῶν, ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως ἰκανὴν παράκλησιν ἔχουσα. Οὕτε γὰρ δόξης μέγεθος, οὐ δυναστείας ὄγκος, οὐ φιλῶν παρουσία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων οὕτω τὸν ἐν ὀδύνη παραμυθῆσασθαι δυνήσεται, ὡς ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις. Τί δήποτε; Ὅτι

ἐκεῖνα μὲν ἐπίκηρα καὶ ψαρτὰ, διὰ καὶ ψαρτῆ αὐτῶν ἡ παράκλησις· ἡ δὲ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις, Θεοῦ ὀμιλία ἐστίν. Ὅταν οὖν ὁ θεὸς τὸν ἐν ἀθυμίᾳ παρακαλῇ, τί τῶν ὄντων αὐτὸν εἰς ἀθυμίαν ἐμβαλεῖν δύναται;

Προσέχωμεν τοίνυν τῇ ἀναγνώσει, μὴ τὰς δύο μόνον ταύτας ὥρας (οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀσφάλειαν ἢ ψιλὴ αὕτη ἀκρόσις), ἀλλὰ διηνεκῶς· καὶ ἕκαστος οἵκαδε ἀναχωρήσας τὰ Βιβλία μετὰ χεῖρας λαμβανέτω, καὶ τῶν εἰρημένων ἐπερχέσθω τὰ νοήματα, εἰ γε μέλλῃ διηνεκῆ καὶ ἀρκούσαν ἔχειν τὴν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὠφέλειαν. Καὶ γὰρ τὸ ξύλον ἐκεῖνο, τὸ παρὰ τοὺς ῥύακας ἐστηκός, οὐ δύο καὶ τρεῖς ὥρας ὀμιλεῖ τοῖς ὕδασι, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν ἡμέραν, πᾶσαν δὲ νύκτα. Διὰ τοῦτο κομᾷ τοῖς φύλλοις, διὰ τοῦτο βριβεῖ τῷ καρπῷ ἐκεῖνο τὸ ξύλον, κἂν μηδεὶς αὐτὸ ἀνθρώπων ποτίσῃ· ἐπειδὴ παρὰ τοὺς ῥύακας ἔστηκεν αὐτὸ, διὰ τῶν ριζῶν ἐπισπάται τὴν νοτίδα, καὶ ὡς περ διὰ τινῶν πόρων παραπέμπει τὴν ὠφέλειαν παντὶ τῷ σώματι· οὕτω καὶ ὁ συνεχῶς ἀναγινώσκων τὰς θείας Γραφάς, καὶ παρὰ τοὺς ῥύακας αὐτῶν ἐστηκός, κἂν μηδένα ἔχη τὸν ἐρμηνεύοντα, διὰ τῆς συνεχῆς ἀναγνώσεως, ὡς περ διὰ τινῶν ριζῶν, πολλὴν ἐπισπάται τὴν ὠφέλειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς φροντίδας ὁμῶν εἰδότες, τοὺς περισπασμούς, τὰς ἀσχολίας τὰς πολλὰς, ἡρέμα καὶ καταμικρὸν ὁμᾶς προσάγομεν τοῖς νοήμασι τῶν Γραφῶν, τῷ σχολαίῳ τῆς ἐξηγήσεως μόνιμον ποιούντες τῶν λεγομένων τὴν μνήμην. Καὶ γὰρ ἄμβροτος βραδύτης μὲν καταβροχθύνουμενος, κατακλύζει τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ τὸ βάθος οὐδὲν ὠφελεῖ· ἡρέμα δὲ καὶ καταμικρὸν ἐλαίου δίκην ἐνζέτανον τῷ προσώπῳ τῆς γῆς, ὡς περ διὰ τινῶν φλεβῶν τῶν πόρων αὐτῆς πρὸς τὸ βάθος διολισθαίνων, τὰς λαγῶνας αὐτῆς ἐμπλήσας νοτίδος, εὐπορωτάτην ποιεῖ πρὸς [74] τὴν τῶν καρπῶν φορὰν. Διὰ καὶ ἡμεῖς τὸν πνευματικὸν τοῦτον ἄμβροτον ἡρέμα ταῖς ὑμετέραις ἐνέμεν ψυχαῖς· αἱ μὲν γὰρ Γραφαὶ νεφέλαις εἰοικασί πνευματικαῖς, τὰ δὲ ῥήματα καὶ νοήματα ἄμβροτος προσέοικε πολλῷ τοῦτου βελτίονι· καὶ διὰ τοῦτο τὸν πνευματικὸν τοῦτον ἄμβροτον καταμικρὸν ὁμῖν ἐνέμεν, ἵνα πρὸς αὐτὸ τὸ βάθος χωρήσῃ τὰ ῥήματα. Διὰ τοῦτο τετάρτην σήμερον ἡμέραν ἔχοντες ἐξηγήσεως, οὐδέπω μίαν ἐπιγραφὴν παρελθεῖν ἠδυνήθημεν, ἀλλ' ἔτι περὶ αὐτὴν στρεφόμεθα. Βέλτιον γὰρ μικρὸν διασκάπτοντας χωρῖον, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβαίνοντας· πολλὴν τῶν ἀναγκαίων εὐρίσκειν τὸν θησαυρὸν, ἢ πολλὰς ἀρούρας ἐπιόντας ἄνωθεν, ἀπλῶς καὶ εἰκῆ τάλαιπωρεῖσθαι καὶ μάτην. Καίτοι οἶδα πολλοὺς πρὸς τὴν βραδύτητα ταύτην δυσχεραίνοντας· ἀλλ' οὐ μέλει μοι τῆς ἐκείνων κατηγορίας, ἀλλὰ μέλει μοι τῆς ὑμετέρας ὠφελείας. Οἱ ὀξύτερον βαδίζουσιν δυνάμενοι τοὺς βραδυτέρους τῶν ἀδελφῶν ἀναμενέτωσαν· οὗτοι μὲν γὰρ ἐκείνους ἀναμείναι δύνανται, οἱ δὲ ἀσθενέστεροι πρὸς ἐκείνους ἑαυτοὺς παρεκτείναι οὐκ ἰσχύουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι οὐκ ὀφείλομεν τοὺς ἀσθενεῖς ἀναγκάζειν πρὸ καιροῦ, πρὸς τὴν τελειότητα τῶν δυνατῶν ἐκτελεσθαι μὴ δυναμένων· ἀλλ' ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν. Ὁφελείας ἡμῖν μέλει τῆς ὑμετέρας, οὐκ ἐπιδειξίως ἀπλῶς· διὰ τοῦτο ἐνδιατρίβομεν τοῖς νοήμασι.

γ'. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἦτι οὐχ ἀπλῶς παρατρέχειν χρὴ τὰς ἐπιγραφὰς ἔλεγον, ὅτε καὶ τὸ ἐπιγράμμα

saltus abundantiam nobis exprimens. Illæ fontanæ solent aquæ prosilire, atque undique erumpere, quas continere sinu fontes nequeunt, sed fluctus frequentia victi undique illas scaturientes effundunt. Cum igitur laticum copiam vellet indicare, *Salientis* dixit, nov exeuntis. Vis etiam naturam ejus cognoscere? *Kx* usu cognosce. Non enim ad vitam præsentem, sed ad vitam æternam est utilis. In hoc igitur paradiso versemur: assideamus fonti, ne nobis accidat id quod Adamo accidit, et paradiso excidamus: ne perniciosum consilium admittamus, ne diaboli fraudem suscipiamus: maneamus intus: quippe multa inde securitas: in lectione Scripturæ istius permaneamus. Ut enim ii, qui fonti assident, et aura illa fruuntur, et æstu ingruente faciem frequenter immergunt, laticibus æstivum calorem depellunt, et sitis, qua vexantur, malo medentur, dum illis de propinquo fonte remedium suppetit: sic qui sacrarum fonti Scripturarum assidet, licet nefariæ libidinis flamma cruciari se sentiat, cum animam laticibus illis perfuderit, facile flammam repellit: sive fervida infestet iracundia, quæ tamquam succensum lebetem cor inflammat, si modicum aquæ insillet, confestim iræ importunitatem compescet: et ex omnibus pravis cogitationibus animam tamquam ex media flamma eripiet sacrarum lectio Scripturarum.

2. Quam ob causam etiam magnus ille propheta David, cum probe sciret, quanta ex lectione Scripturæ manet utilitas, eum qui Scripturis perpetuo sit intentus, et earum colloquio fruatur, cum planta comparat quæ semper floreat, juxta rivos aquarum sita, dum ita loquitur: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte: et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum (Psal. 1. 1-3)*. Ut enim lignum illud secus aquarum decursus plantatum, et juxta rivos situm, dum perenni aquarum copia irrigatur, nulla intemperie acris lædi potest, et neque solis radios acrius incalescentes reformidat, neque graviore æstu sævientem aerem pertimescit; cum enim inclusum in se sufficientem humorem habeat, omnem radii solaris exterius ingruentem ardorem statim depellit ac discutit: sic etiam anima quæ juxta sacrarum rivos Scripturarum sedet, ac perpetuo rigatur, dum latices illos, roremque Spiritus in semetipsa colligit, omnibus rerum humanarum incommodis resistet invicta; sive morbus, sive contumelia, sive calumnia, sive vituperia, sive scommata, sive pigritia quævis, sive cuncta mundi mala in ejusmodi animam impetum faciant, facile perturbationum incendium propulsabit, cum sufficienti lectionis Scripturæ solatio roboretur. Nam neque gloriæ magnitudo, neque potentie majestas, nec amicorum præsentia, nec aliud quidquam ex rebus humanis animam adeo tristitia confectum solari poterit, ac sacrarum lectio Scripturarum. Quid ita? Quod illa quidem caduca sint, et interitui obnoxia, quam ob causam et obnoxium interitui est ipsorum

solatium: at lectio Scripturæ colloquium est cum Deo. Quando igitur eum qui tristitia sit affectus consolatur Deus, quid ex rebus creatis ipsum in mœrorem potest conjicere?

Ad lectionem Scripturæ sacræ hortatur. Scriptura cum nubibus collata. — Lectioni ergo simus intenti, non duas tantum has horas (non enim ad securitatem sufficit hæc auditio nuda), sed perpetuo: quisque domum reversus Libros sacros in manus sumat, et eorum quæ dicta sunt sensus percurret, si quidem perpetuam et sufficientem utilitatem percipere cupiat ex Scriptura. Nam et lignum illud juxta rivos situm non ad duas et tres horas cum aquis versatur, sed omni die omnique nocte. Propterea foliis vernat, propterea fructu gravatur lignum illud, licet nullus ex hominibus illud irriget: quoniam juxta rivos est consitum, radicibus humorem attrahit, et quasi per meatus quosdam in totum corpus utilitatem transfundit: sic et is qui Scripturas sacras assidue legit, et juxta rivos illarum residet, licet neminem habeat, qui interpretetur, frequenter lectione quasi radicibus quibusdam utilitatem haurit. Idcirco nos quibus sollicitudines vestræ sunt notæ, occupationes, ac negotia multa, sensim ac paulatim vos ad Scripturæ sensa deducimus, ac lentitudine expositionis efficimus, ut eorum, quæ dicta sunt, memoria tenacius adherescat. Nam et imber si vehemens irrumpat, superficiem terræ inundat, et profundo nihil prodest: sin autem sensim et pedetentim in morem olei in terræ faciem se insinuet, quasi per venas quasdam per meatus ejus ad profundum delabatur, ejusque viscera humore complens ad fruges ubertim pariendas fecundissimam illam reddit. Propterea nos quoque spirituales hunc imbrem animabus vestris paulatim immittimus: siquidem Scripturæ spiritualibus sunt nubibus similes, at voces et sensus imbri similes sunt longe isto præstantiori: atque idcirco spirituales hunc imbrem sensim vobis infundimus, ut ad fundum ipsum verba permeent. Eo fit, ut cum ad quartum jam diem expositionem produxerimus, necdum tamen unam inscriptionem potuerimus præterire, sed adhuc circa illam versemur. Satius enim est, ut exiguo perfosso agro, cum ad fundum descenderimus, multum illic rerum necessariarum thesaurum offendamus, quam si cum arva multa superficiei tenus percurrerimus, frustra, temere, et incassum nos affligamus. At scio equidem multos hanc tarditatem ægre ferre; sed illorum ego reprehensionem nihil curo, sola mihi vestra curæ est utilitas. Qui celerius possunt incedere, tardiores fratres expectent: nam isti quidem expectare illos possunt, at infirmiores illos assequi minime possunt. Idcirco etiam Paulus non debere nos ait imbecilliores ante tempus urgere, cum ad robustorum perfectionem se ipsos minime possint extendere: sed debere nos firmiores imbecillitates infirmorum suscinere (1. Cor. 8. 9). Nos de vestra sumus utilitate solliciti, non ut nos temere ostentemus: atque idcirco sensibus immoramur.

3. *Homiliarum in principium Actorum ordo; quid significet nomen Apostoli. Christus a sensibus ad spiri-*

tualia deducit. — Itaque primo die non esse temere prætereundas inscriptiones dicebam, quo tempore titulum vobis altaris legi, ac Pauli sapientiam ostendi, qui militem alienum, quippe in adversariorum acie stabat, ad cohortes suas transtulit. In hoc desiit priori die tota doctrina: post illam secundo die, qui libri esset illius auctor, quæsimus, et invenimus Dei gratia Lucam evangelistam, multisque vobis demonstrationibus rem in quæstione positam probavimus, quarum aliæ clariore, abstrusiores aliæ fuerunt. Scio namque multos ex auditoribus ea, quæ postremo loco dicta sunt, assequutos non esse: nec tamen idcirco subtiliores sensus confidenter persequi desistemus. Itaque ea quæ clariora sunt, simplicioribus, profundiora vero proderunt his, qui acutius intuentur. Variam quippe mensam esse oportet ac differentem, quandoquidem et differens est eorum qui invitati sunt appetitus. Primo igitur die de inscriptione, secunda vero die de eo qui librum scripsit, tertia die heri disseruimus apud eos qui advenerant de initio scripturæ, et ostendimus, sicut illi norunt qui audierunt, quid sit actum, quid sit miraculum, et quid sit conversatio, quid signum et prodigium ac virtus, et quantum inter utraque sit discrimen: qua ratione alterum majus sit, utilius alterum: et qua ratione alterum solum per se regnum acquirit, alterum nisi operum subsidium assumat, extra vestibulum illud ejicitur. Hodie reliquam inscriptionis operæ pretium est dicamus, et quid significet Apostoli nomen ostendamus. Neque enim nudum est nomen hoc, sed magistratus est appellatio, maximi magistratus, magistratus maxime spiritualis, magistratus cælestis. Sed attendite diligenter. Nam quemadmodum in rebus sæcularibus magistratus sunt multi, non tamen ejusdem omnes dignitatis, sed alii majores, alii minores: exempli causa, ut ab inferiori enumerationem ordiamur, est Defensor civitatis; est illo sublimior gentis Præses; est alius post illum magistratus major: est rursus Magister militum: est Præfectus; est sublimior istis magistratus, dignitas Consulium: et omnes quidem hi sunt magistratus, sed non ejusdem omnes dignitatis: ita multi sunt spirituales magistratus non æquales dignitate: porro major omnibus est dignitas Apostolatus. A sensibilibus enim rebus ad spiritualia quasi manu ducendi estis. Ita fecit et Christus, de Spiritu disserens aquæ meminit. *Qui enim bibit ex aqua hæc, sitiet iterum, inquit; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum (Joan. 4. 13).* Vides eum a sensibilibus ad spiritualia mulierculam illam deducere? Sic nos etiam agimus, et ab inferioribus ad superiora conscendimus, ut magis perspicua fiat oratio. Propterea cum de magistratu loqueremur, non spirituales tantum mentionem fecimus, sed sensibilis magistratus, ut ab hoc vos ad illum manu duceremus. Audistis quot seculares magistratus enumeraverimus, et quo pacto alii quidem majores, alii vero sint minores, et quo pacto Consulium magistratus quasi culmen et caput præ reliquis cunctis emineat: videamus

spirituales etiam magistratus. Spiritualis est magistratus, Prophetiæ magistratus: est alter Evangelistiæ, est Pastoris, est Doctoris, est donorum, est curationum, est interpretationis linguarum. Hæc omnia nomina quidem sunt donorum, res autem magistratum ac potestatum. Propheta magistratus est: apud nos is qui demones ejicit, magistratus est: apud nos Pastor et Doctor spiritualis est magistratus: verum his omnibus major est Apostolicus magistratus. Unde vero id constat? Quod omnes istos præcedat Apostolus. Et quemadmodum inter sensibiles magistratus Consul, sic inter spirituales Apostolus honoris gaudet prærogativa. Audiamus ipsum Paulum enumerantem dignitates, et in sublimiori loco Apostolicam collocantem. Quid igitur ait ille? *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, et pastores, exinde gratias curationum (1. Cor. 12. 28).*

Apostolatus dignitas quanta. Quid per genera linguarum intelligat.—Vides fastigium dignitatum? vides Apostolum sublimem sedere, nec ullum ipsum præcedere, aut sublimiorem illo esse? Primum enim Apostolos dicit, secundo Prophetas, tertio Doctores et Pastores: deinde gratias curationum, opulationes, gubernationes, genera linguarum. Neque vero tantum principatus est cæterarum dignitatum Apostolatus, sed etiam radix ac fundamentum. Et quemadmodum caput in sublimiori loco situm non modo principatus est corporis atque dominatus, sed etiam radix (siquidem nervi, qui corpus regunt, oriuntur ex illo, et ex ejus cerebro nati, ac spiritus largitione ditati, deinde totum animal moderantur), sic et Apostolatus cæteris donis eminet, sed omnium quoque radices comprehensas apud se retinet. Ac Propheta quidem Apostolus esse non potest et Propheta: sed Apostolus est etiam omnino Propheta, et gratias habet curationum, et genera linguarum, et interpretationes linguarum: propterea principatus et radix est gratiarum.

4. Porro ut hæc ita se habere constet, testem vobis adduco Paulum. Prius tamen dicere convenit, quid illud tandem sit, genera linguarum? Quid igitur est genera linguarum? Olim is qui baptizatus fuerat, et crediderat, statim ad Spiritus manifestationem diversis linguis loquebatur. Nam quoniam adhuc imbecilliores erant homines illius ævi, et spiritualia dona non poterant oculis carnis contueri, sensibile donum dabatur, ut innotesceret spirituale, quique baptizatus fuerat, statim lingua nostra et Persica, et Indica, et Scythica loquebatur; sic ut eum Spiritu sancto donatum esse intelligerent infideles. Ac signum quidem sensibus subjectum erat, talis inquam vox; siquidem corporis sensu illam audiebant: spirituale autem, et quæ minime cernebatur, Spiritus gratiam subjectum sensibus signum istud omnibus manifestam reddebat. Et hoc signum genera linguarum appellabatur. Qui enim unicam a natura linguam habebat, beneficio gratiæ variis ac differentibus linguis loquebatur: ac videre erat hominum

Παύλου, τὸν ἀλλοτρὶον στρατιωτην και εν τῇ παρατάξει: τῶν ἐχθρῶν ἐστήκοντα πρὸς τὴν οἰκίαν φάλαγγα μεταστῆσαντος^α. Εἰς τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ κατέληξεν ἡ διδασκαλία πάντα μετ' ἐκείνην ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμερᾷ ἐξηγήσαμεν τίς ἦν ὁ τὸ βιβλίον γράψας· και εὐρομεν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι Λουκαν τὸν εὐαγγελιστὴν, και διὰ πλείονων ἀποδείξεων ὑμῖν παρεστήσαμεν τὸ ζητούμενον, τῶν μὲν σαφεστέρων, τῶν δὲ βαυθερων. Οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς ἐσχάτοις τῶν εἰρημένων πολλοὶ τῶν ἀκουσάντων οὐ παρεηκολούθησαν· ἀλλ' ὅμως οὐ διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα τοῦ κατατολμᾶν λεπτοτέρων νοημάτων. Τὰ μὲν οὖν σαφέστερα τοῖς ἀφελεστέροις, τὰ δὲ βαυθετερα τοῖς ὀξύτερον ἐνορῶσιν ἔστα: χρήσιμα. Ποικίλην γὰρ εἶναι δεῖ τὴν τράπεζαν και διάφορον. Ἐπειδὴ και διάφορος ἡ τῶν κεκλημένων ἐπιθυμία. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ περὶ ἐπιγραφῆς, τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ περὶ τοῦ γράψαντος τὸ βιβλίον, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ χθὲς πρὸς τοὺς παραγενομένους περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γραφῆς διελέχθημεν, και ἐδειξαμεν, καθάπερ ἔασιν οἱ ἀκηκόοντες, τί μὲν ἐστὶ πράξις, τί δὲ ἐστὶ θαῦμα, και τί μὲν ἐστὶ πολιτεία, τί δὲ ἐστὶ σημεῖον, και τέρας, και δύναμις, και πόσον τὸ μέσον ἑκατέρων· και πῶς τὸ μὲν μείζον, τὸ δὲ χρησιμώτερον· και πῶς τὸ μὲν καθ' ἑαυτὸν ὡς βασιλείαν προξενεῖ, τὸ δὲ ἐὰν μὴ λάθῃ τὴν ἀπὸ τῆς πράξεως συμμάχίαν, ἔξω τῶν προθύρων ἐκείνων ἐκβάλλεται. Σήμερον [75] ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὸ ἐπιλοιπον τῆς ἐπιγραφῆς, και δεῖξαι τί ποτὲ ἐστὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων. Οὐδὲ γὰρ ψιλὸν ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλ' ἀρχῆς ἐστὶ προσσηγορία, ἀρχῆς μεγίστης, ἀρχῆς τῆς πνευματικωτάτης, ἀρχῆς τῆς ἀνω. Ἀλλὰ διανύστητε. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασιν εἰσιν ἀρχαὶ πολλαὶ, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας, ἀλλ' αἱ μὲν μείζους, αἱ δὲ ἐλάττους· οἷον, ἵνα ἀπὸ τῆς κατωτέρας τὸν ἀριθμὸν ποιησώμεθα, ἔστιν ὁ τῆς πόλεως ἐκδικος· ἔστιν ἀνώτερος ἐκείνου ὁ τοῦ ἔθνους ἡγεμὼν· ἔστι μετ' ἐκείνον ἕτερος ἄρχων μείζων· ἔστι πάλιν ὁ στρατηλάτης· ἔστιν ὁ ὑπαρχος· ἔστιν ἀνωτέρα τούτων ἀρχή, ἡ τῶν ὑπάτων ἀρχή· και πᾶσαι μὲν αὐταὶ ἀρχαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας· οὕτω και τῶν πνευματικῶν πολλαὶ μὲν ἀρχαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας· πασῶν δὲ μείζων ἡ τῆς ἀποστολῆς ἀξία. Και γὰρ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὕμιας ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγεῖν δεῖ. Οὕτω και ὁ Χριστὸς ἐποίησε, περὶ Πνεύματος διαλεγόμενος ὕδατος ἐμνημόνευσεν. Ὁ γὰρ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει ἀλίην, φησιν· ὁ δὲ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁρᾷς ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγοῦντα τὸ γύναιον; Οὕτω και ἡμεῖς ποιούμεν, και κάτωθεν ἀναβαίνομεν ἄνω, ὥστε εὐσημότερον γενέσθαι τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο περὶ ἀρχῆς διαλεγόμενοι, οὐ πνευματικῆς ἐμνήσθημεν ἀρχῆς, ἀλλ' αἰσθητῆς, ἵνα ἀπὸ ταύτης πρὸς ἐκείνην ὕμιας χειραγωγῆσωμεν. Ἠκούσατε πῶς ἀς ἠριθμήσαμεν ἀρχὰς βιωτικὰς, και πῶς αἱ μὲν μείζους, αἱ δὲ ἐλάττους, και πῶς ἡ τῶν ὑπάτων ἀρχὴ καθάπερ κορυφή και κεφαλὴ πᾶσιν ἐπίκειται· ἴδωμεν και τὰς ἀρχὰς τὰς πνευματικὰς. Ἐστὶν ἀρχὴ πνευματικῆ, προφητείας ἀρχή· ἔστιν ἕτερα ἀρχὴ εὐαγγελισμοῦ, ἔστι ποιμένος, ἔστι διδασκάλου, ἔστι χαρισμάτων, ἔστιν ἰαμάτων, ἔστιν ἐρμηνείας γλωσσῶν.

^α Φάλαγγα μεταστῆσαντος. Hic incipit ms. Colb.
^β Ms. Colb. καθ' ἑαυτῶ.

ἔστι· παρ' ἡμῖν ὁ δαίμονας ἐξελαύνων ἄρχων ἔστι· παρ' ἡμῖν ὁ ποιμὴν και διδάσκαλος ἄρχων ἔστι πνευματικός· ἀλλὰ τούτων ἀπάντων μείζων ἐστὶν ἀρχὴ ἡ ἀποστολική. Και πόθεν τοῦτο δῆλον; Ὅτι πρὸ πάντων ὁ ἀπόστολος τούτων ἐστὶ. Και καθάπερ ὁ ὑπατος ἐν ταῖς αἰσθηταῖς ἀρχαῖς, οὕτως ὁ ἀπόστολος ἐν τοῖς πνευματικοῖς τὴν προεδρείαν ἔχει. Αὐτοῦ τοῦ Παύλου ἀκούσωμεν ἀριθμοῦντος τὰς ἀρχὰς, και ἐν τῷ ὑψηλότερῳ χωρίῳ τὴν ἀποστολικὴν καθίζοντος. Τί οὖν οὗτός φησιν; *Ὁς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, και ποιμένας· εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων.*

Εἶδες κορυφὴν ἀρχῶν; εἶδες ὑψηλὸν καθήμενον τὸν ἀπόστολον, και οὐδένα πρὸ ἐκείνου ὄντα, οὔτε ἀνώτερον; Πρῶτον γὰρ ἀποστόλους φησὶ, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους και ποιμένας· εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Οὐκ ἀρχὴ δὲ μόνον ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, ἀλλὰ και ὑπόθεσις και ρίζα. Και καθάπερ ἡ κεφαλὴ ἐν τῷ ὑψηλότερῳ τοῦ παντός [76] καθήμενη, οὐ μόνον ἀρχὴ τοῦ σώματος ἐστὶ και ἐξουσία, ἀλλὰ και ρίζα (τὰ γὰρ νεῦρα τὰ διοικούντα τὸ σῶμα ἐξ ἐκείνης τικτόμενα, και ἐξ αὐτοῦ βλαστάνοντα τοῦ ἐγκεφάλου, και τὴν τοῦ πνεύματος δεχόμενα χορηγίαν, οὕτως ἅπαν οἰκονομεῖ τὸ ζῶον), οὕτω και ἡ ἀποστολὴ οὐ μόνον ὡς ἀρχὴ και ἐξουσία τοῖς λοιποῖς ἐπίκειται χαρίσμασιν, ἀλλὰ και τὰς ἀπάντων ρίζας ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα κατέχει. Και ὁ μὲν προφήτης οὐ δύναται εἶναι και ἀπόστολος και προφήτης· ὁ δὲ ἀπόστολος και προφήτης ἐστὶ πάντως, και χαρίσματα ἔχει ἰαμάτων, και γένη γλωσσῶν, και ἐρμηνείας γλωσσῶν· διὸ ἀρχὴ και ρίζα ἐστὶ τῶν χαρισμάτων.

δ. Και ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, Παῦλον ὑμῖν παραγάγω μάρτυρα. Πρῶτον δε ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τί ποτὲ ἐστὶ γένη γλωσσῶν. Τί οὖν ἐστὶ γένη γλωσσῶν; Τὸ παλαιὸν ὁ βαπτισθεὶς και πιστεύσας εὐθέως πρὸς τὴν φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος διαφόροις ἐλάλει γλώσσαις. Ἐπειδὴ γὰρ ἔτι ἀσθενέστερον διέκειντο οἱ τότε, και τὰ νοητὰ χαρίσματα ὄραν οὐκ ἔδύνατο τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς σαρκὸς, ἐδίδοτο αἰσθητὴν χάρισμα, ὥστε τὸ νοητὸν γενέσθαι καταφανές· και ὁ βαπτισθεὶς εὐθέως και τῇ ἡμετέρα γλώσσῃ, και τῇ τῶν Περσῶν, και τῇ τῶν Ἰνδῶν, και τῇ τῶν Σκυθῶν ἐφθέγγετο, ὥστε μαθεῖν και τοὺς ἀπίστους, ὅτι Πνεύματος ἄγιου τῆξίτω. Και ἦν τὸ μὲν σημεῖον αἰσθητὸν, ἡ τοιαύτη φωνὴ λέγου· τῇ γὰρ αἰσθῆσε τοῦ σώματος αὐτῆς ἤκουον· τὴν δὲ νοητὴν και οὐχ ὁρωμένην τοῦ Πνεύματος χάριν πᾶσι τὸ αἰσθητὸν τοῦτο σημεῖον κατάσθηλον ἐποίησε. Και τοῦτο τὸ σημεῖον ἐκαλεῖτο γένη γλωσσῶν. Ὁ γὰρ μίαν γλώσσαν ἔχων ἀπὸ τῆς φύσεως, ποικίλαις ἐλάλει γλώσσαις και διαφόροις ἀπὸ τῆς χάριτος· και ἦν ἰδεῖν ἄνθρωπον ἕνα μὲν τῷ ἀριθμῷ, ποικίλον δὲ

^ε Legebatur ... χάρισμα, τὸ νοητὸν. Ad didimus ὥστε, postulantibus sensu, Savil. in marg., Venet. in Emendationibus. Edit.

τοῖς χάρισμασι, καὶ διάφορα στόματα ἔχοντα, καὶ διαφόρους γλώσσας. Ἴδωμεν οὖν πῶς ὁ Ἀπόστολος καὶ τοῦτο εἶχε τὸ χάρισμα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Περὶ μὲν τούτου οὕτω λέγει· *Πάντων ὅμων μᾶλλον γλώσσαις λαλῶ*. Εἶδες πῶς ἔχει τὰ γένη τῶν γλωσσῶν, καὶ οὐκ ἔχει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πλείονος ὑπερβολῆς ἢ οἱ λοιποὶ πάντες πιστοί; Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Γλώσσαις ἔχω λαλεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ, *Πάντων ὅμων μᾶλλον γλώσσαις λαλῶ*. Τὴν δὲ προφητείαν, ἣν εἶχε, δι' ἐκείνων δεῖκνυσι τῶν ῥημάτων, οὕτω λέγων· *Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητικῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί*. ὅτι δὲ τὰ ἐν ὑστέροις καιροῖς λέγειν, προφητεία ἐστὶ, παντὶ που ὀφλῶν. Καὶ πάλιν, *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί*. καὶ πάλιν, *Λέγω δὲ ὑμῖν ἐν λόγῳ Κυρίου, ὅτι ἐν παρουσίᾳ αὐτοῦ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπούμενοι, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας*. Καὶ τοῦτο δὲ προφητεία ἐστίν. Εἶδες πῶς ἔχει τῶν γλωσσῶν καὶ προφητείας ἔχει; Βούλει μαθεῖν πῶς ἔχει καὶ χάρισματα ἱαμάτων; Ἀλλὰ τάχα τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν λόγων ἀποδείξεως δεῖται, ὅταν ἴδωμεν οὐ μόνον τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν [77] χάρισματα ἱαμάτων ἔχοντα. Ὅτι δὲ καὶ διδάσκαλος ἦν τῶν ἔθνων, πολλαχοῦ τοῦτο λέγει, καὶ ὅτι τῆς οἰκουμένης ἀντελαμβάνετο πάσης, καὶ διεκυβέρνα τὰς Ἐκκλησίας. Ὅταν οὖν ἀκούσης, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους, χάρισματα ἱαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν, μάθε ὅτι πᾶσα ἡ κορηγία τῶν λοιπῶν χαρισμάτων, ὡσπερ ἐν κεφαλῇ, τῇ ἀποστολῇ ἐναπόκειται. Ἄρ' οὐ ψιλὸν ἐνομιζέτε τοῦνομα τῶν ἀποστόλων περὶ τούτου; Ἴδου νῦν ἔγνωτε πόσον βάθος ἔχει νοήματος τὸ ὄνομα. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν, οὐκ οικείας δυνάμεως ἐπίδειξιν ποιούμενοι· οὐ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τῶν βιβλιομωτέρων τὴν νωθρίαν διεγειρούσης, ὥστε μηδὲν παρὰτρέχειν ἀπλῶς.

Εἰκότως ἄρα ὑπατεῖαν πνευματικὴν ἐκαλέσαμεν τὴν ἀποστολῆν. Ἄρχοντες γὰρ εἰσιν ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντες οἱ ἀπόστολοι· ἄρχοντες, οὐκ ἔθνη καὶ πόλεις διαφόρους λαμβάνοντες, ἀλλὰ πάντες κοινῇ τὴν οἰκουμένην ἐμπιστευθέντες. Καὶ ὅτι ἄρχοντες εἰσι πνευματικοί, καὶ τοῦτο ἀποδείξει πειράζομαι, ἵνα μετὰ τὴν ἀπόδειξιν μάθητε, ὅτι τοσούτῳ βελτίους εἰσιν οἱ ἀπόστολοι τῶν ἀρχόντων τῶν βιωτικῶν, ὅσῳ αὐτοὶ οἱ βιωτικοὶ ἄρχοντες τῶν καίδων τῶν παιζόντων ἀμείνους εἰσὶ. Ποῦ γὰρ μεζίων αὐτὴ ἐκείνης ἡ ἀρχή, καὶ μᾶλλον τὴν ἡμετέραν συνέχει ζωὴν, καὶ ταύτης ἀρθείσης πάντα οἰχεται καὶ διαλέλυται. Τί ποτ' οὖν ἐστὶν ἀρχῆς σύμβολον, καὶ τίνα ἔχειν τὸν ἄρχοντα χρῆ; Δεσμοτηρίου ἐξουσίαν, ὥστε τοὺς μὲν δῆσαι, τοὺς δὲ λύσαι, τοὺς μὲν ἐκβάλλειν, τοὺς δὲ ἐμβάλλειν κύριός ἐστιν· ἀφεῖναι πάλιν χρημάτων ὀφλήματα, καὶ τοὺς μὲν ἀπολύσαι ὄντας ὑπευθύνους, τοὺς δὲ κελεύσαι ἀποδοῦναι κύριός ἐστιν· εἰς θάνατον πάλιν ἀπαγαγεῖν, καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου καλέσαι· μᾶλλον δὲ τοῦτο ἄρχοντος μὲν οὐκ ἐστὶ, βασιλέως δὲ μόνον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ βασιλέως ὀλόκληρόν ἐστι· τὸ

δῶρον. Οὐ γὰρ ἀπὸ θανάτου καλεῖ τὸν ἀπίοντα, ἀλλ' ἐξ ἀπαγωγῆς μόνον, καὶ ἀπόφασιν μὲν λύσαι δύναται, ἀπὸ θανάτου δὲ ἀνακαλέσασθαι οὐ δύναται· καὶ τὸ μὲν χεῖρον^α ἔχει, τοῦ βελτίονος δὲ ἀπεστέρηται. Ἀπὸ τῆς ζώνης δὲ πάλιν δοκιμάζομεν τὸν ἄρχοντα, ἀπὸ τῆς τοῦ χήρυκος φωνῆς, ἀπὸ τῶν ραβδοῦχων, ἀπὸ τοῦ ὀχήματος^β, ἀπὸ τοῦ ξίφους· ταῦτα γὰρ πάντα ἀρχῆς σύμβολα. Ἴδωμεν τοίνυν καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων ἀρχὴν, εἰ ταῦτα ἔχει τὰ σύμβολα· ἔχει μὲν, οὐ τοιαῦτα δὲ, ἀλλὰ πολλῶ βελτίονα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ταῦτα μὲν ὀνόματα πραγμάτων, ἐκεῖνα δὲ ἀλήθεια πραγμάτων· ἵνα μάθῃς τὸ μέσον τῶν παιδίων τῶν παιζόντων ἀρχάς, καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἐχόντων τὰς ἀρχάς· καὶ, εἰ βούλεσθε, ἀπὸ τοῦ δεσμοτηρίου πρῶτον ἀριθμήσομεν. Καὶ γὰρ εἰρήκαμεν, ὅτι κύριος τοῦ δῆσαι καὶ λύσαι ἐστὶν ὁ ἄρχων. Ὅρα δὴ ταύτην τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀποστόλου ἔχοντα. [78] Ὅσους γὰρ ἄν διήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, φησὶν, ἔσονται δεδεμένοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὄσους ἄν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσονται λελυμένοι ἐν οὐρανοῖς. Εἶδες δεσμοτηρίου, καὶ δεσμοτηρίου ἐξουσίαν· καὶ τὸ μὲν ὄνομα τὸ αὐτὸ, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐ τὸ αὐτὸ. Δεσμὰ, καὶ δεσμὰ· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ. Οὐρανὸς γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς τὸ δεσμοτήριον. Μάθε τοίνυν τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς. Ἐπὶ τῆς γῆς καθήμενοι φέρουσι τὴν ψῆφον, καὶ τῆς ψήφου ἡ δύναμις διαβαίνει τοὺς οὐρανοὺς. Καὶ καθάπερ οἱ μὲν βασιλεῖς καθήμενοι ἐν μιᾷ πόλει ψηφίζονται καὶ νομοθετοῦσιν, ἡ δὲ τῶν ψηφισμάτων καὶ τῶν νόμων δύναμις πᾶσαν διατρέχει τὴν οἰκουμένην· οὕτω καὶ τότε, οἱ μὲν ἀπόστολοι ἐν ἐνὶ τόπῳ καθήμενοι ταῦτα ἐνομοθέτουσιν· ἡ δὲ τῶν νόμων δύναμις, καὶ τῶν δεσμῶν τούτων, οὐχὶ τὴν οἰκουμένην μόνον διέτρεχεν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὕψος τῶν οὐρανῶν ἀνέβαινε. Εἶδες δεσμοτήριον, καὶ δεσμοτήριον· τὸ μὲν ἐπὶ γῆς, τὸ δὲ ἐν οὐρανῷ, τὸ μὲν σωμάτων, τὸ δὲ ψυχῶν· μᾶλλον δὲ καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων· οὐ γὰρ σώματα ἐδέσμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχάς.

ε'. Βούλει μαθεῖν πῶς κύριοι ἦσαν καὶ ὀφλήματα ἀφεῖναι; Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πολὺ τὸ διάφορον ὅψε· οὐ γὰρ ὀφλήματα χρημάτων, ἀλλ' ὀφλήματα ἀμαρτημάτων ἀφίεσαν· Ἄν γὰρ, φησὶν, ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφεῶνται αὐτοῖς· καὶ ἄν ἄν κρατήτε, κερκρητηται. Τί μετὰ τοῦτο ἀποδείξει χρῆ, ὅτι καὶ εἰς θάνατον ἔπεμπον, καὶ ἀπὸ θανάτου πάλιν ἐκάλουν, οὐκ ἐξ ἀποφάσεως μόνης, καὶ ἀπαγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ θανάτου τοὺς κειμένους ἤδη καὶ διαφθαρέντας ἀνιστώντες; Ποῦ τοίνυν κατεδίκασαν; ποῦ δὲ ἀτήλλαξαν θάνατον; Ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα ἱεροσυλίας ἐάλωσαν· εἰ γὰρ καὶ τὰ ἐαυτῶν ἐκλεψαν χρήματα, ἀλλ' ὅμως ἱεροσυλίας τὸ τόλμημα ἦν· μετὰ γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν οὐκ ἔτι ἦν αὐτῶν τὰ χρήματα. Τί οὖν ὁ Ἀπόστολος; Ἀκούσον πῶς, καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ καθήμενος, τὸν ἱερόσυλον εἰσάγει, καὶ πεῦσιν προσάγει καθάπερ δικαστῆς, καὶ τότε τὴν ἀπόφασιν ἐκ-

^α Colb. λύσαι δύναται· ἀλλ' ἐμβάλλειν μὲν εἰς θάνατον δύναται, ἀπὸ θανάτου δὲ ἀνακαλέσασθαι οὐ δύναται· καὶ τὸ μὲν χεῖρον.

^β Colb. ἀπὸ τοῦ ὀχήματος, a curru, quæ lectio germana ut ex sequentibus arguitur. Editi σχήματος.

sed Imperatoris solius
quidem est integrum don
præconis, sed eum
quod est

magistratum
magistratus hæc habeat insignia : habet ille
Atque ut intelligas hæc quidem rerum esse præstanti-
vero rerum veritatem : ut quod sit
siratus, gerunt ; ac
merationis d

enim in potestate situm
penes Apostolos. Quoscumque enim
Videamus igitur hæc quidem rerum esse præstanti-
Atque ut intelligas hæc quidem rerum esse præstanti-
vero rerum veritatem : ut quod sit
siratus, gerunt ; ac
merationis d

quoscumque super terram, inquit, erunt ligati in cælis : et
(Matth. 18. 18). Vides quidem idem, rem autem minime
eandem. Vincula et vincula ; sed alia in terra, in
cælo alia. Cælum quippe carcer magistratus. In terris sedentes
igitur amplitudinem magistratus. Et quemadmodum Imperatores in una qui-
sententiæ. Et quemadmodum Imperatores in una qui-
dem civitate residentes hæc sanciebant :
orbem terrarum pervadebat, sed ad ipsum cælorum
Apostoli quidem uno in loco residentes istorum non solum
porro legum virtus et vinculorum legumque ferunt, ac leges
orbem terrarum pervadebat, sed ad ipsum cælorum
fastigium ascendebat. Vides carcerem et carcerem,
alterum in terris, alterum in cælis ; alterum et corpo-
rum : neque enim corpora tantum, sed etiam animas

5. Debita dimittebant Apostoli. — Vis intelligere, quo
pacio in potestate illorum esset et debita dimittere ?
Siquidem hic quoque multum discriminis offendes :
neque enim pecuniarum debita, sed peccatorum debita
remitterentur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt (Joan.
20. 23). Quid post hæc opus est ostendere eos ad
morte transmissis, ac rursus a morte revocasse,
non post sententiam tantum latam, et jam abductos
ad supplicium liberantes, sed reipsa defunctos et jam
extinctos a mortuis excitantes ? Ubi ergo
runt ? ubi a morte vindicarunt ? A
sacrilégii convicti jam fuerant
pecunias furati erant,
quandoquidem
lorum pe

ad judicium
restituere
ad judicium
restituere

præditus erat, Linguis loqui possum, sed
Spiritus autem instabant

1. Tim. 4. 11) per vos potestatem
2. Tim. 3. 1) : et
1. Thes. 4. 11).
Vides illum et
Apostolos tantum
curationem

videmus enim magi-
quidem, cum non
doctorem au-
gubernationes, gratias cura-
genera lingua-
omnem
censebatis ?
enim
Spiritus que
temere

Merito igitur
Apostolatam.
magistratus ; ma-
tribun-
orbis ter-
demonstrare conabor, ut ex demonstratione
saculares
magistratus
et pe-

magistratus ?
compe-
conji-
alios
immo-
revocare

ad judicium
restituere
ad judicium
restituere

ac sententiam deinde pronuntiet. Neque enim ante quam sciscitetur, fert sententiam : quamquam enim manifestum erat delictum, tamen ut nobis qui foris adstant persuaderet justam a se ferri sententiam, propterea interrogationem adhibet his verbis utens : *Cur implevit satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, et fraudares de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Non es mentitus hominibus, sed Deo (Act. 5. 3. 4).* Quid igitur audiens ille sermones istos? Cecidit, et exspiravit. Vides ut gladium etiam habeant Apostoli? Cum dicentem Paulum audiveris, *In omnibus gladium Spiritus, quod est verbum Dei (Ephes. 6. 17)*, recordare sententiæ istius, quod nusquam gladius sit, et solo verbo sacrilegus percussus ceciderit. Vidisti gladium exacutum ac nudatum? Nusquam ferrum, nusquam capulus, nusquam manus : sed loco manus lingua, verba proferens loco gladii, confestim illum occidit. Post hunc introivit uxor, et occasionem illi excusationis, ansam veniæ præbere voluit : propterea rursus interrogat, *Dic mihi, si tanti agrum vendidistis (Act. 5. 8).* Tametsi non tanti venditum sciebat : sed ut ipsam per interrogationem ad pœnitentiam invitaret, ac peccati se condemnaret, et illi veniam impetiret, idcirco eam interrogat : illa tamen in impudentia perseverabat ; propterea in consortium supplicii mariti venit. Vides carceris potestatem? vides ut possint ad mortem mittere? Videmus id quod melius est, quo pacto rursus a morte revocent. Tabitha discipula mortua est, quæ multis elemosynis celebris erat, et ad Apostolos statim curritur. Sciebant enim illos mortis ac vitæ potestatem habere : sciebant caelestem principatum delapsam in terras. Quid ergo Petrus? *Tabitha, surge (Act. 9. 40)*, inquit. Nullo alio illi opus fuit, non ministris, non famulis; sed ad resurrectionem verba suffecerunt; vocem igitur audivit mors, et retinere mortuam non potuit. Vides quales sint iudicum istorum voces? Siquidem externorum iudicum voces imbecillæ sunt. Licet enim imperet ex illis quispiam, si famulus non obtemperet, res imperata interruptitur : hic autem non est opus famulis; tantum dixit, et continuo factum est. Vides eorum carcerem, quod magistratus est insigne : vides, quo pacto peccata dimittant, quo pacto mortem discutiant, quo pacto in vitam revocent. Vis cingulum etiam illorum cognoscere? Siquidem cinctos illos misit Christus non corio, sed veritate; hoc cingulum sanctum et spirituale; propterea dicit : *Succincti lumbos vestros in veritate (Ephes. 6. 14).* Spirituales enim est magistratus; quocirca nihil sensibile quærendum; *Omnis quippe gloria filix regis ab intus (Psalm. 44. 14).*

Carnifices habent Apostoli dæmonas. — Sed quid? num vis carnifices etiam videre? Carnifices sunt, qui reos virgis cadunt, qui in ligno suspendunt, et latera deradunt, qui castigant, qui puniunt. Visne igitur istos videre? Non homines habent, sed ipsum diabolum, et dæmones : qui corpore sunt et carne circumdati, ministras habebant incorporeas virtutes. Audi sane quo pacto cum auctoritate Paulus illis imperaret:

siquidem de eo qui fornicatus erat, scribens dicebat : *Tradite huiusmodi satanæ in interitum carnis (1. Cor. 5. 5).* Rursus cum alii blasphemarent, hoc ipsum fecit : *Tradidi enim illis, inquit, satanæ, ut discant non blasphemare (1. Tim. 1. 20).* Quid restat ostendendum? num currus etiam illos habere? Sed ne hæc quidem nobis demonstratio deerit : siquidem Philippum, postquam eunuchum baptizavit, et sacris mysteriis initiavit, cum revertendum illi esset, rapuit ipsum Spiritus, et a deserto translatus Azoti repertus est (Act. 8. 39. 40). Vides currum alatum? vides celerius vento vehiculum? Rursus in paradisum pergere Apostolum oportuit, tanta itineris longinquitate, tam immenso dissitum intervallo : tum ille subito raptus illic nullo negotio et in brevi momento temporis transferebatur (2. Cor. 12. 2). Tales igitur currus sunt : vox autem præconis est, et ipsa rursus magistratu digna. Non enim antecedebat illos homo vocem mittens, vorum Spiritus gratia, et per miracula demonstratio quavis tuba clariorem vocem mittebat, atque ita viam illis ubique faciebat. Et quemadmodum in multa dignitate ac magnificentia constituti sunt magistratus, nec audent privati passim cum illis misceri : sic in Apostolis accidebat : *Cæterorum enim, inquit, nemo audebat se conjungere illis; sed magnificabat eos populus (Act. 5. 13).* Vides carceris potestatem, et remittendi debita facultatem, et gladios illos habuisse, cinguloque fuisse præcinctos, curru vectos, vocem præcedere quavis tuba clariorem, et in multa pompa illos fuisse ac splendore decoratos?

6. *Ad nuper illuminatos cohortatio.* — Jam operæ pretium fuerit et omnes illorum res præclare gestas indicare, et quæ illorum in orbem terrarum exstent beneficia. Nam et hoc magistratum est, ut non honore tantum fruantur, sed et multam sollicitudinem et curam erga subditos præ se ferant. Sed jam plura dicta sunt, quam oportebat. Quocirca ad alium differens ista tractatum, ad eorum cohortationem, qui nuper illuminati sunt, traducere sermonem conabor. Nemo autem consilium existimet intempestivum : jam enim dixi non modo post decem et viginti dies, sed et post decem et viginti annos posse nuper illuminatos vocari eos, qui mysteriis initiati sunt, si vigiles et sobrii fuerint. Qua igitur optima ad illos cohortatione utemur? Si nimirum iis modum nativitatis in memoria revocemus, et priorem et posteriorem, naturalem ac spiritualem, et quodnam sit inter utramque nativitatem discrimen, ostendamus. Imo vero necesse non est, ut ex nobis illi ista discant : ipse tonitruus filius de his ipsos admonebit, dilectus Christi Joannes. Quid igitur ille dicit? *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. 1. 12)* : deinde priorem illis nativitatem in memoriam revocans, et ex comparatione sanctitatem ac dignitatem præsentis gratiæ declarans, sic ait : *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Joan. 1. 13).* Uno verbo nobilitatem illorum expressit. O munda natalia! o spirituales partus! o nova puerperia! sine utero conceptio, sine ventre nativitas, sine carne

μὲν γὰρ ἦν ἡ ἀμαρτία· ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς τοὺς ἐξωθεν περιεστῶτας πείσῃ, ὅτι δικαίως ἐπάγει τὴν ψῆφον, διὰ τοῦτο ποιεῖται τὴν ἐρώτησιν, οὕτω λέγων· *Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νουθετεῖσθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; Οὐχὶ μένον σοι ἔμενε, καὶ πρᾶθὲν ἐπὶ τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχεν; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Τί οὖν ἀκούων ἐκείνος τοὺς λόγους τούτους; Πεσὼν ἐξέψυξεν. Εἶδες πῶς καὶ ξίφος ἔχουσιν οἱ ἀπόστολοι; Ὅταν ἀκούσης Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐπὶ πῦσιν τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ἀναμνήσθητι τῆς ἀποφάσεως ταύτης, ὅτι οὐδαμοῦ ξίφος, καὶ τῷ ῥήματι πληγείς ὁ ἱερόσυλος ἔπεσεν. Εἶδες μάχαιραν ἔχον μὲν καὶ γεγυμνωμένην; Οὐδαμοῦ σίδηρος, οὐδαμοῦ λαβὴ, οὐδαμοῦ χεῖρες· ἀλλὰ ἀντὶ τῆς χειρὸς ἡ γλῶττα, τὰ ῥήματα ἀντὶ τῆς μαχαίρας ἐξενεγκοῦσα, εὐθέως ἐκείνον ἀπέσφαξε. Μετὰ [79] τούτων εἰσήλθεν ἡ γυνὴ, καὶ ἐβούλετο αὐτῇ δοῦναι πρόβρασιν ἀπολογίας, ἀφορμὴν συγγνώμης· διὰ τοῦτο πάλιν ἐρωτᾷ· *Εἰπέ μοι, εἰ τοσοῦτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε. Καίτοι γε ᾔδει, ὅτι οὐ τοσοῦτου· ἀλλ' ἵνα αὐτὴν διὰ τῆς ἐρωτήσεως εἰς μετάνοιαν ἀγάγῃ, καὶ καταγῶ τῶν ἡμαρτημένων, καὶ μεταῶ συγγνώμης αὐτῇ, διὰ τοῦτο αὐτὴν ἐρωτᾷ· ἀλλ' ὅμως ἐκείνη μετὰ ταῦτα ἀναισχύντως διέκειτο· διὰ τοῦτο ἐκοινωνήσε τῆς τιμωρίας τοῦ ἀνδρός. Εἶδες δεσμοτηρίου δύναμιν; εἶδες πῶς εἰσι κύριοι εἰς θάνατον πέμπειν; Ἰδωμεν καὶ τὸ βέλτιον, πῶς ἀπὸ θανάτου ἀποκαλοῦνται πάλιν. Ἡ Ταθιθᾶ, ἡ μαθητρία, ἐλεημοσύνας πολλὰς κομῶσα ἀπέθανε· καὶ δρόμος εὐθέως ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἦδειςαν γὰρ ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν εἶχον· ᾔδεισαν τὴν ἄνω ἀρχὴν κάτω κατενεχθεῖσαν. Τί οὖν ἐλθὼν ὁ Πέτρος; *Ταθιθᾶ, ἀνάστηθι*, φησὶν. Οὐδεμιὰς πραγματείας ἐδέησεν αὐτῷ, οὐχ ὑπηρετῶν, οὐ διακόνων· ἀλλ' ἤρκεσε τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἀνάστασιν· ἤκουσε γοῦν τῆς φωνῆς ὁ θάνατος, καὶ οὐκ ἴσχυσε κατασχεῖν τὴν νεκράν. Εἶδες οἷαι τῶν δικαστῶν τούτων αἱ φωναί; Αἱ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστῶν ἀσθενεῖς. Κἂν γὰρ ἐπιτάξῃ τις ἐκείνων, ὁ δὲ διακόνων μὴ ὑπηρετήσῃ, διεκότη τὸ προσταχθέν· ἐνταῦθα δὲ οὐ δεῖται διακόνων· ἀλλ' εἶπε, καὶ εὐθέως ἐγένετο. Εἶδες αὐτῶν τὸ δεσμοτηρίον, ὅπερ ἀρχῆς ἐστὶ σύμβολον· εἶδες πῶς ἀφίστην ἀμαρτήματα, πῶς λύουσι θάνατον, πῶς εἰς ζωὴν ἐπανάγουσι. Βούλει μαθεῖν καὶ τὴν ζώνην αὐτῶν; Καὶ γὰρ ἐξωσμένους αὐτοὺς ὁ Χριστὸς ἐπεμψεν, οὐχ ἔν δέρματι, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ· αὐτῇ ἡ ζώνη ἁγία καὶ πνευματικὴ· καὶ διὰ τοῦτό φησι· *Περιεζωσμένοι τὴν ἑσῶν ὕμων ἐν ἀληθείᾳ*. Καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ πνευματικῆ, διὸ μηδὲν αἰσθητὸν ζητεῖ· *Πᾶσα γὰρ ἡ δόξα τῆς Ουγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσῳθεν*.***

Ἄλλὰ τί; βούλει καὶ τοὺς δημίους ἰδεῖν; Ἄημιοί εἰσιν οἱ τοὺς ὑπευθύνους μαστίζοντες, προσαρπώντες τῷ ἔξῳ, διαφαίνοντες τὰς πλευράς, παιδεύοντες, καλῶντες. Βούλει οὖν τοὺτους ἰδεῖν; Οὐκ ἀνθρώπους ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν διάβολον, καὶ τοὺς δαίμονας· οἱ σῶμα καὶ σάρκα περικείμενοι, τὰς ἀσω-

* Colb. αὶ τῶναί. Editi male ζῶναί.

πῶς μετὰ αὐθεντίας ἐκείνης ἐπάταθεν ὁ Παῦλος· περὶ γὰρ τοῦ πεπορνευκότος γράφων ἔλεγε· *Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δεικνόν τῆς σαρκός*. Πάλιν ἐφ' ἐτέρων βλασφημούντων τὸ αὐτὸ τοῦτο πεποίηκε· *Παρέδωκα γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν*. Τί λοιπὸν ὑπολέλειπται δεῖξαι; ὅτι καὶ ὀχλήματα ἔχουσιν; Ἄλλ' οὐδὲ ταύτης ἀπορήσομεν τῆς ἀποδείξεως· τὸν γὰρ Φίλιππον, ἐπειδὴ τὸν εὐνοχον ἐβάπτιστε, καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἐχειραγωγῆσεν, εἶδε δὲ αὐτὸν ἐπανελθεῖν, ἤρπασεν αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, καὶ εὐρέθη εἰς Ἀζωτον ἀπὸ τῆς ἐρήμου. Εἶδες ὄχημα ὑπόπτειρον; εἶδες ζεῦγος ἀνεμου σφοδρότερον; Πάλιν εἶδε τὸν ἀπόστολον εἰς τὸν παράδεισον δεῦσαι, μῆκος οὕτω πολὺ, καὶ διάστημα ἄπειρον· κάκεινος πάλιν ἀθρόον ἀρπαγὸς ἐκεῖ μετεφέρετο [80] ἀπονητὶ, καὶ ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή. Τὰ μὲν οὖν ὀχλήματα τοιαῦτα· ἡ δὲ τοῦ κήρυκος φωνὴ, καὶ αὕτη πάλιν ἀξία τῆς ἀρχῆς. Οὐ γὰρ ἀνορθῶς αὐτὸν προηγείτο, φωνὴν ἀφίει, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, καὶ ἡ διὰ τῶν θαυμάτων ἀπόδειξις πάσης σάλπιγγος λαμπροτέραν ἤφειε φωνήν· οὕτως αὐτοῖς πανταχοῦ προοδοποιεῖ. Καὶ καθάπερ οἱ ἄρχοντες ἐν πολλῇ περιφανεῖα καθεστήχασιν, τῶν ἰδιωτῶν οὐ τολμῶντων αὐτοῖς ἀπλῶς ἀναμίγνυσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο· *Τῶν γὰρ λοιπῶν, φησὶν, οὐδεὶς ἐτόλμα κολλῆσθαι αὐτοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός*. Εἶδες δεσμοτηρίου δύναμιν, καὶ ἀφ᾽ ἑσσεως ὀφλημάτων ἰσχύον, καὶ ξίφος ἔχοντας, καὶ ζώνην ἐζωσμένους, καὶ ὀχλήματι ὀδεύοντας, καὶ φωνὴν πάσης σάλπιγγος λαμπροτέραν προηγουμένην αὐτῶν, καὶ ἐν πολλῇ περιφανεῖα ὄντας;

ζ'. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὰ κατορθώματα αὐτῶν δεῖξαι πάντα, καὶ ὅσα τὴν οἰκουμένην ὤνησαν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀρχόντων, τὸ μὴ τιμῆς ἀπολαβεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἐνδείκνυσθαι πρὸς τοὺς ἀρχομένους τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν προστασίαν. Ἀλλὰ πλεονα τοῦ δόνητος καὶ τὰ εἰρημμένα. Διὰ τοῦτο εἰς ἑτέραν ἀναβαλλόμενος ταῦτα διάλεξιν, πρὸς τὴν τῶν νεοφωτιστῶν παραίνεσιν παραγαγεῖν πειράσομαι λόγον. Μηδὲς δὲ ἄκαιρον νομιζέτω τὴν συμβουλήν. Καὶ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, ὅτι οὐ μετὰ δέκα καὶ εἴκοσι ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ δέκα καὶ εἴκοσι ἔτη δυνατόν νεοφωτιστοὺς καλεῖν τοὺς μεμυημένους, ἐὰν νήφωσι. Τίς οὖν ἂν γένοιτο πρὸς τοὺτους ἀρίστη παραίνεσις; Εἰ τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως αὐτοὺς ἀναμνήσασαι, καὶ τοῦ προτέρου, καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ τί τὸ μέσον ἑκατέρας τῆς γεννήσεως δεῖξασαι. Μᾶλλον δὲ οὐ δεῖ παρ' ἡμῶν αὐτοὺς ταῦτα μαθάνειν· αὐτὸς ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς περὶ τούτων αὐτοῖς διαλέξεται, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Χριστοῦ Ἰωάννης. Τί οὖν ἐκεῖνος φησὶν; *Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· εἴτα ἀναμνήσκων αὐτοὺς τῆς προτέρας γεννήσεως, καὶ ἐκ συγκρίσεως τὸ σεμνὸν τῆς παρουσίας χάριτος ἐνδεικνύμενος, οὕτω φησὶ· *Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν*. Ἐν ῥήματι αὐτῶν εἶδεξε τὴν εὐγένειαν. Ὡ καθαρῶν ὠδίνων! Ὡ πνευματικῶν τόκων! Ὡ καινῶν λογευμάτων! χωρὶς μήτρας σύλληψις, χωρὶς γαστρὸς γέννησις, χωρὶς σαρ-*

κός τόκος, τόκος πνευματικός, τόκος ἐκ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας Θεοῦ, τόκος εὐφροσύνης γέμων καὶ χαρᾶς. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ πρότερος, ἀλλ' ἀπὸ θρήνων ἔχει τὴν ἀρχήν. Τὸ γὰρ παιδίον ἐκ τῆς μήτρας ὀλισθαίνει καὶ ἐκ τῆς νηδύος χυταφερόμενον, πρώτην φωνὴν μετὰ δακρῶν ἐκβάλλει, καθάπερ τίς φησι· *Πρώτην φωνὴν τὴν ὁμοίαν ἄπασιν Ἰσα κλαίων*. Διὰ θρήνων γὰρ ἡ εἰσόδος εἰς τὸν βίον, διὰ δακρῶν προοίμια, τῆς φύσεως τὸ μέλλον ὀδυνηρὸν προαναφωνούσης. Τί κλαίει τὸ παιδίον εἰς φῶς ἐλθόν; Διὰ τοῦτο· πρὸ μὲν τῆς ἁμαρτίας ἔλεγεν ὁ Θεός, *Ἀν-ξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε*, ὡπερ εὐλογίας ἦν· τὸ δὲ, *Ἐν λύκαις τέξῃ τέκνα*, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὡπερ τιμωρίας ἦν. Οὐ δάκρυα δὲ ἐν τῇ γεννήσει μόνον, ἀλλὰ [81] καὶ σπάργανα καὶ δεσμά· δάκρυα ἐν τῇ γεννήσει, δάκρυα ἐν θανάτῳ· σπάργανα ἐν γεννήσει, σπάργανα ἐν θανάτῳ· ἵνα μάθῃς ὅτι πρὸς θάνατον ἢ ζωῆ αὕτη τελευτᾷ, καὶ πρὸς ἐκεῖνο καταστρέφει τὸ τέλος. Ἄλλ' οὐχ ἡ γέννησις αὕτη. Οὐ-

δαμοῦ δάκρυα καὶ σπάργανα, ἀλλὰ λελυμένος ὁ γεννηθεὶς, καὶ πρὸς ἀγῶνας παρεσκευασμένος· διὰ τοῦτο ἄφροτοι οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρες, ἵνα τρέχῃ καὶ πυκτεύῃ· οὐδαμοῦ θρήνος, οὐδαμοῦ δάκρυα ἐνταῦθα, ἀλλ' ἄσπασμοι, καὶ φιλίας, καὶ περιπλοκαὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ οἰκεῖον μέλος ἐπιγινωσκόντων, καὶ ὡπερ ἐκ μακρᾶς ἀπολαδόντων ἀποδημίας. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ φωτίσματος ἐχθρὸς ἦν, μετὰ δὲ τὸ φωτίσμα γέγονε φίλος τοῦ κοινου πάντων ἡμῶν Δεσπότη, διὰ τοῦτο πάντες συνηδόμεθα· διὰ τοῦτο καὶ τὸ φίλημα εἰρήνην καλεῖται, ἵνα μάθωμεν ὅτι πόλεμον κατέλυσε ὁ Θεός, καὶ πρὸς τὴν οἰκείωσιν ἐπανήγαγε τὴν ἑαυτοῦ. Ταύτην οὖν τηρῶμεν διηνεκῶς, ταύτην φυλάττωμεν τὴν εἰρήνην, ταύτην ἐκτείνωμεν τὴν φιλίαν, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν σκηνῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

*Οτι οὐκ ἀκίνδυνον τοῖς ἀκραταῖς τὸ σιγᾶν τὰ λεγόμενα ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ τίνας ἔνεκεν αἱ Πράξεις ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἀναγινώσκονται, καὶ διὰ τί οὐκ ἔδειξε πᾶσιν ἑαυτὸν ἀναστὰς ὁ Χριστός, καὶ ὅτι τῆς δὴψεως σαφεστέραν παρέσχε τὴν τῆς ἀναστάσεως ἀπόδειξιν τὴν διὰ τῶν σημείων τῶν ἀποστόλων.

α'. Τὸ μὲν πλέον τοῦ χρέους τοῦ συντεθέντος ἡμῖν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ὑμῖν κατεβάλομεν ἡμέραις· ἐπειδὴ δὲ ἐτι μικρὸν ἐναπέμεινε λείψανον, ἀνέστην καὶ τοῦτο καταθήσω ὑμῖν σήμερον. Εἰ δὲ μετ' ἀκριβείας φυλάττετε τὰ εἰρημνά, καὶ μετὰ πολλῆς κατέχετε σπουδῆς, ὑμεῖς ἂν εἰδείητε οἱ τὸ ἀργύριον ὑποδεξάμενοι, καὶ τῶν ἀργυρίων τούτων μέλλοντες τὸν λόγον διδόναι τῷ Δεσπότη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν οἱ τὰ τάλανα πιστευθέντες καλῶνται, καὶ τὰς εὐθύνας ὑπέχωσιν ὅταν ἐλθῶν ὁ Χριστὸς ἀπαιτῇ τοὺς τραπέζιτας τὸ ἀργύριον τοῦτο μετὰ τῶν τόκων. Ἔδει γὰρ σε, φησί, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπέζιτας, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν μετὰ τόκου ἂν ἀπήτησα αὐτό*. Ὡς τῆς πολλῆς καὶ ἀφάτου φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότη! Ἀνθρώπους κωλύον ἀπαιτεῖν τόκους, αὐτὸς ἀπαιτεῖ τόκους. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὁ τόκος διαβηλόμενος ἐστὶ καὶ κατηγορίας ἄξιος· οὗτος δὲ ἐπαινετός καὶ πολλῆς ἀποδοχῆς ἐστὶν ἄξιος. Ἐκεῖνος τοίνυν ὁ τόκος, ὁ τῶν χρημάτων λέγω, καὶ τὸν λαμβάνοντα, καὶ τὸν δίδοντα ζημιῶν, καὶ τοῦ μὲν λαμβάνοντος ἀπόλλυσι τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ δίδοντος [82] ἐπιτρέθει τὴν πενίαν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπώτερον, ἀλλ' ἢ ὅταν τις τὴν πενίαν τοῦ πλησίον ἐμπορεύηται, καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν πραγματεύεται συμφοράς; ὅταν τις προσωπεῖον φιλανθρωπίας ἔχων πᾶσαν ἀπανθρωπιαν ἐπιδείκνυται, καὶ ὁ χεῖρα ἂ μέλων ὀρέγειν πρὸς ἐδ βάραθρον ὡς τὸν βοθηταῖος δεόμενον; Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; Οὐ διὰ τοῦτο πρὸς σὰς ἤλθε θύρας ὁ κέννης, ἵνα αὐξήσῃς αὐτοῦ τὴν πενίαν, ἀλλ' ἵνα λύσῃς αὐτοῦ τὴν πενίαν· σὺ δὲ ταυτὸν ποιεῖς, οἷον οἱ τὰ δηλητήρια κεραννύντες φάρμακα· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὴν συνήθη

τροφήν αὐτοῖς ἀναμίξαντες ἀνεπαίσθητον ποιοῦσι τὴν ἐπιβουλήν, καὶ οὗτοι φιλανθρωπίας προσήματι τῶν τόκων τὸν βλεθρον κρύψαντες, οὐκ ἐῴσιν αἰσθῆσθαι τῆς βλάβης τοὺς μέλλοντας πίνειν τὸ θανάσιμον τοῦτο φάρμακον. Διόπερ εὐκαιρον, ὃ περὶ τῆς ἁμαρτίας εἴρηται, καὶ περὶ τῶν τοκίζόντων καὶ δανειζομένων εἰπεῖν. Τί δὲ περὶ τῆς ἁμαρτίας εἴρηται; *Πρὸς καιρὸν*, φησί, *γλυκαίνει τὸν λάρυγγα, ὑστερον δὲ πικρότερον χολῆς εὐρήσεις, καὶ ἠκονημέρον μάλλον μαχαίρας διστόμου*. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν δανειζομένων γίνεται· ὅταν μὲν γὰρ λαμβάνῃ τὰ χρήματα ὁ δεόμενος, παραμυθίαν λαμβάνει μικρὰ τινα καὶ πρόσκαιρον· ὑστερον δὲ τῶν τόκων αὐξομένου, καὶ τοῦ φορτίου μείζονος τῆς δυνάμεως γενομένου, ἐκεῖνο τὸ γλυκὺ καὶ λιπάναν τὸν λάρυγγα πικρότερον χολῆς ὑψεται γινόμενον, καὶ ἠκονημένον μάλλον μαχαίρας διστόμου, τῶν πατρῶν πάντων ἀποστῆναι ἀθρόον ἀναγκαζόμενος.

β'. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ πνευματικὰ τὸν λόγον μετάγωμεν. Ἔδει σε, φησί, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπέζιτας*, ἐκεῖνου τοῦ ἀργυρίου τραπέζιτας ὑμᾶς καλῶν τοὺς τῶν ὀφθαλμῶν τούτων ἀκρατάς. Καὶ τίνας ἔνεκεν τραπέζιτας ὑμᾶς ἐκάλεσε ὁ Θεός; Παιδαῦν ἅπαντας τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι περὶ τὴν δοκιμασίαν τῶν λεγομένων, ὅσων ἐκεῖνοι σπουδὴν ἔχουσι περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ εἰσόδον τῶν νομισμάτων. Καθάπερ γὰρ οἱ τραπέζιται τὸ μὲν κίβδηλον καὶ παράσημον ἐκβάλλουσι νόμισμα, τὸ δὲ δόκιμον καὶ ὑγιὲς δέχονται, καὶ διακρίνουσι τὸ νόθον ἀπὸ τοῦ γνησίου· οὕτως καὶ σὺ ποιήσον, καὶ μὴ πάντα παραδέχου λόγον, ἀλλὰ τὸν μὲν κίβδηλον καὶ διεφθαρμένον ἐκβαλλε ἀπὸ σοῦ. τὸν δὲ ὑγιῆ καὶ σωτηριαν ἔχοντα παράπεμπε τῇ διανοίᾳ. Ἔστι γὰρ, ἔστι καὶ σοῖς ζυγὰ καὶ σταθμὰ

^a Colib. καὶ ὡς χεῖρα.

partus, partus spirituales, partus ex gratia et benignitate Dei, partus lætitiæ plenus et gaudii. At ille prior talis minime fuit, sed a lamentis initium duxit. Siquidem ubi prodiit infans ex utero et ex alvo dejectus est, primam cum lacrymis vocem mittit, prout dixit quispiam: *Primam vocem similem omnibus æque plorans* (Sap. 7. 3). Per lamenta siquidem ingressus in vitam, per lacrymas exordia, dum futuras molestias natura prænuuntiat. Cur plorat infans cum exit in lucem? Hac de causa: ante peccatum quidem dicebat Deus, *Crescite, et multiplicamini* (Gen. 1. 28), quod erat benedictionis: illud autem, *In dolore paries filios* (Gen. 3. 16), post peccatum dictum est, quod erat pœnæ. Neque vero lacrymæ in nativitate tantum, sed et fasciæ et vincula: lacrymæ in nativitate, lacrymæ in morte: fasciæ in nativitate, fasciæ in morte: ut intelligas vitam hanc in mortem desinere, et illo sine terminari. Sed talis non est hæc nativitas. Nus-

quam lacrymæ et fasciæ, sed solutus est qui nascitur, et ad certamen paratus: propterea sunt etiam liberi pedes, et manus, ut et currat et pugnet: nusquam lamenta, nusquam lacrymæ hic, sed salutationes et oscula, et amplexus fratrum qui suum membrum agnoscunt, et tamquam ex longinqua reversum peregrinatione recipiunt. Nam quoniam ante baptismum inimicus erat, post baptismum autem amicus est factus communis omnium nostrum Domini, propterea gratulamur omnes; idcirco etiam osculum pax vocatur, ut discamus a Deo finitum esse bellum, et nos in amicitiam ejus receptos esse. Hanc igitur perpetuo conservemus, hanc pacem foveamus, hanc amicitiam augeamus, ut æterna quoque tabernacula consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

PERICULO NON CARERE, SI AUDITORES EA TACEANT, QUÆ IN ECCLESIA DICUNTUR, ET CUJUS-REI GRATIA LEGANTUR ACTA APOSTOLORUM IN PENTECOSTE; ET CUR SEIPSUM NON OMNIBUS CHRISTUS OSTENDERIT, CUM SURREXISSET A MORTUIS; EUMQUE MULTO CLARIOREM IPSO CON-SPECTU DEMONSTRATIONEM EXHIBUISSE RESURRECTIONIS PER MIRACULA, QUÆ SUNT AB APO-STOLIS EDITA (a).

1. *Usuram doctrinæ acceptam exigit Deus. Usuras qui exigunt quam iniqui sint.* — Majorem debiti partem, quod ex occasione inscriptionis Actorum Apostolorum contraximus, superioribus vobis diebus exsolvimus: sed quoniam medicum adhuc reliquiarum quippiam restat, hoc quoque vobis hodierno die numeraturus exsurgo. An vero diligenter ea, quæ dicta sunt, conservetis, et studiose memoria teneatis, vos scitis qui pecunias accepistis, et a quibus istarum pecuniarum rationem in illo die exiget Dominus, cum illi, quorum fidei talenta commissa sunt, vocabuntur, et rationem reddent: eum Christus adveniet, et a numulariis hanc pecuniam exiget cum usuris. *Oportuit enim, inquit, te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego cum usura exegissem illam* (Math. 25. 27). O magnam et ineffabilem Domini benignitatem! Qui hominibus prohibet usuras ne exigant, ipse exigit usuras. Quid ita? Quoniam damnanda est usura illa et accusationi obnoxia; hæc autem laudabilis et commendatione digna. Itaque usura illa, pecuniarum, inquam, et eum qui accipit, et eum qui solvit, damno afficit: siquidem et ejus qui accipit, animam perdit, et ejus qui solvit, egestatem affligit. Quid enim crudelius fieri potest, quam cum ex proximi egestate quispiam quæstum facit, et in fratrum calamitatibus lucra sectatur? eum quis benignitatis larvam gestans, inhumanitatem omnem exercet, et qui porrigere manum debuerat, eum in barathrum propellit, qui subsidio indigebat? Quid facis, mi homo? Non idcirco ad tuas appulit fores pauper, ut ipsius augeas paupertatem, sed ut ipsum liberes paupertate: at tu perinde agis, atque

illi qui venena miscet: quandoquidem ipsi dum illa consuetis cibus admiscet, occultas ita parant insidias: isti quoque dum benignitatis specie perniciosam usuram occultant, damni sui sensum capere non sinunt eos, qui letiferum illud sunt venenum hausturi. Quamobrem id quod de peccato dictum est, opportune poterit et de illis qui fœnore dant, et mutuum accipiunt, efferri. Quid porro dictum est de peccato? *Ad tempus, inquit, mulcet fauces tuas: postea verò amarius illud felle invenies, et magis acutum, quam gladium ancipitem* (Prov. 5. 3. 4). Hoc igitur et in iis accidit, qui fœnore accipiunt: siquidem cum pecunias accipit qui eis indiget, exiguo quopiam solatio ad tempus fruitur: postea vero ubi fœnus accrevit, et majus viribus factum est onus, dulce illud quod fauces impinguerat, felle amarius sentiet factum esse, atque acutius gladio ancipiti, statimque bonis omnibus pœternis cedere cogetur.

2. Verum enimvero a sensilibus ad ea quæ spiritualia sunt orationem traducamus. *Oportuit, inquit, te committere pecuniam meam numulariis* (Math. 25. 27), illius pecuniæ numularios vos appellans verborum istorum auditores. Quam vero ob causam numularios vos Deus appellavit? Ut omnes doceat ad examinanda ea, quæ dicuntur, idem studium conferre, quod illi adhibent, cum exploranda vel inferenda sunt numismata. Nam ut numularii adulterinum et perperam signatum numisma repudiant, prolnm et integrum admittunt, et adulteratum a genuino distinguunt: ita fac tu quoque, neque sermonem quemvis admitte, sed adulterinum quidem, corruptumque abs te rejice, integrum autem et salutarem in tuam mentem admitte. Sunt enim, sunt etiam tibi-stateræ

(a) Collata cum Ms. Colbert. 5038, in quo innumera menda. Utæc Homilia deest in Editione Savilii.

ac trutinæ, non ex ære ferroque conflatæ, sed ex morum castimonia et fide compositæ, atque his omnem sermonem examina. Propterea namque dixit, Estote probi trapezitæ, non ut in foro stantes pecunias numeretis, sed ut omni adhibito studio sermones examinatis : propterea Paulus quoque dixit apostolus, *Omnia probate, quod autem bonum est, tenete solum* (1. *Thess.* 5. 21). Neque vero propter explorationem tantum trapezitas appellavit, sed et propter eorum, quæ commissa sunt, distributionem. Nam et trapezita si pecunias acceptas tantum domi recludant, neque in alios illas distribuunt, totus illis quæstus peribit; atque idem accidit auditoribus. Si enim acceptam doctrinam apud te concludas, nec in alios diffundas, tota tibi in nihilum recidet negotiatio. Propterea in illis quotidie videmus officinis homines ulro citroque commeare. Hoc igitur et in doctrina servetur : Siquidem apud numularios illos alios videmus pecunias committere, alios accipere statim et abire, idque toto die fieri quisvis potest cernere. Hinc fit, ut quamvis propriæ minime sint illis pecuniæ, quia tamen ad ea, quæ necessaria sunt, illis utuntur, multum ex alienis lucrum colligatur. Ita fac tu quoque. Non sunt tua hæc eloquia, sed Spiritus sancti : si tamen illis probe uti noveris, multum tibi spirituale lucrum congeres : idcirco et Deus vos numularios appellavit. Cur autem sermonem pecuniam appellavit? Quod nimirum quemadmodum pecunia perfecta regis effigie insignita est (nisi enim eam expressam habeat, proba pecunia non est, sed dicitur adulterina), sic et doctrinam fidei figuram ac notam sermonis oportet perfectam habere. Kursus pecuniarum usus vitam omnem nostram continet, et contractuum omnium occasionem præbet, et seu sit emendum quidpiam, seu vendendum, per has cuncta peragimus. Hoc idem fit in doctrina, siquidem spiritualium occasio contractuum et radix est spiritualis hæc pecunia : quo fit, ut si quid a Deo coemere voluerimus, numerato prius precum sermone, tum demum illud accipiamus, quod postulamus. Quod si negligentem fratrem videamus, atque pereuntem, si tanquam pecuniam doctrinæ sermonem numeraverimus, salutem ipsius lucrabimur, et vitam ememus.

Doctoris munere quisque fungi potest, quomodo. — Quam ob causam omni ope conatuque curandum est, ut omnia conservemus, ac memoria teneamus, ut in alios illa distribuamus, siquidem a nobis quoque usuræ pecuniarum istarum exiguntur. Attendamus igitur, dum eas recepimus, ut et in alios distribuere pecunias possimus; quandoquidem si velit, unusquisque nostrum docendi est præditus facultate. Non potes tantam Ecclesiam corrigere; at potes uxorem tuam monere. Non potes tantam alloqui multitudinem; at filium tuum potes ad sanio rem mentem reducere. Non potes ad tantum populum doctrinæ sermonem dirigere; at potes servum tuum ad meliorem frugem revocare. Non excedit vires tuas discipulorum cœtus ille : non excedit sapientiam tuam modus ille doctrinæ : sed et facilius quam nos ipsi, vos illos omnes potestis emendare. Ego enim semel aut ple-

rumque in hebdomada vobiscum iterum versor, at tu perpetuo discipulos intra privatos parietes habes, et uxorem, et liberos, et servos, et vesperi, et in mensa, et toto die potes illos corrigere. Aliunde quoque facilius fit ista curatio, siquidem ego, dum tantam alloquor multitudinem, quinam morbus animam vestram divexet, ignoro; quapropter singulis in collectis omnia cogor medicamenta proponere; vos vero non ita facere necesse est, sed minori vobis cum labore licet amplioris fructum correctionis decerpere; vobis quippe probe nota sunt eorum peccata, qui sub eodem tecto vobiscum degunt : quocirca et celerius potestis medicinam adhibere.

3. Ne igitur, dilectissimi, contubernalium nostrorum curam omittamus, siquidem maxima pœna suppliciumque paratum est immensum illis, qui domesticos suos neglexerint. *Si quis enim*, inquit Paulus, *suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior* (1. *Tim.* 5. 8). Vides, quo pacto Paulus eos feriat, qui domesticorum curam negligunt? Et quidem merito : qui enim domesticos suos negligit, inquit, quomodo alienos curabit? Scio me hac apud vos cohortatione frequenter usum esse, nec unquam uti desinam, tametsi deinceps innocens ego sum ab aliorum negligentia : *Oportuit enim*, inquit, *te pecuniam meam committere numulariis* (*Matth.* 25. 27), nec amplius quidquam requirit. Ego vero et pecuniam commisi, neque rationi ulli reddendæ sum obnoxius : verumtamen quantumvis innocens sim, et a supplicio huic crimini propositum liberatus, tamquam pœnæ supplicioque obnoxius, ita salutis vestræ causa metuo et contremisco.

Cur longioribus exordiis utatur Chrysostomus. — Nemo igitur temere ac perfunctorie spirituales sermones auscultet : neque enim frustra et sine causa proluxa præmittuntur a me exordia, sed ut exactior eorum, quæ committuntur, fiat custodia : ne ubi temere aut incassum applauseritis, ac tumultuati fueritis, domum recedatis. Nihil enim ego vestras laudes curo, sed de vestra salute sum sollicitus. Nam illi quidem, qui in teatro certant, hujus rei mercedem a populo laudem accipiunt : nos vero hac de causa in hanc arenam non descendimus, sed ut propositam huic rei mercedem a Domino recipiamus. Propterea vos ad hoc frequenter adhortamur, ut ea, quæ dicuntur, in vestris mentibus alte desinant. Ut enim plantæ, quæ profundas radices egerint, nullis ventorum incursibus concuti possunt : ita Scripturæ sententiæ quo altius fuerint in mente defixæ, minus facile negotiorum incursibus evelluntur. Dic enim, quæso, carissime, si filium fame confectum videres, an eum posses contemnere, neque omnia potius ferenda censes, ut ejus posses famem mitigare? Ergone panis fame divexatum non despiceres, divinæ autem doctrinæ fame pereuntem potes contemnere? Quo pacto igitur dignus fueris, ut pater voceris? Siquidem multo gravior illa est hæc fames, quanto funestior in mortem desinit, unde majus in hoc studium conferendum est. *Educate enim*, inquit, *filios vestros in di-*

οὐκ ἀπὸ χαλκοῦ καὶ σιδήρου κατασκευασμένα, ἀλλ' ἀπὸ ἀγνείας καὶ πίστεως συγκείμενα, καὶ διὰ τούτων δοκιμάζετε λόγον ἅπαντα. Καὶ γὰρ διὰ τούτου φησι, Γίνεσθε τραπεζίται δόκιμοι, οὐχ ἵνα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐστῶτες τὰ ἀργύρια ἀριθμήτε, ἀλλ' ἵνα τοὺς λόγους βασανίζετε μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησι· *Ἅπαντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν δὲ κατέχετε μόρον*. Οὐ διὰ τὴν δοκιμασίαν δὲ μόνον ὑμᾶς τραπεζίτας ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν καταβαλλομένων νομήν. [85] Καὶ γὰρ τοῖς τραπεζίταις, ἐάν μόνον ὑποδεδόμενοι τὰ χρήματα κατακλιώσιν οἴκοι, μηκέτι δὲ εἰς ἑτέροισι διανεμῶσιν, ἅπαν τὸ τῆς ἐμπορίας οὐχίησεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο γίνεται. Ἄν γὰρ δεξάμενος τὴν διδασκαλίαν παρὰ σαυτῷ κατασχῆς, μηκέτι δὲ εἰς ἑτέροισι ἐκβάλῃς, πᾶσά σου ἡ πραγματεία διαβρῆσεται. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐργαστηρίων ἐκεῖνων διὰ πάσης ἡμέρας εἰσοδὸν τε καὶ ἔξοδον γινομένην ὀρωμέν. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας γινέσθω. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζιτῶν ἐκεῖνων ὀρωμέν τοὺς μὲν καταβάλλοντας χρήματα, τοὺς δὲ λαμβάνοντας εὐθὺς, καὶ ἀπίοντας, καὶ τοῦτο διὰ πάσης ἡμέρας γινόμενον ἴδοι τις ἄν. Διὰ τοῦτο, καίτοι τῶν χρημάτων οὐκ ὄντων αὐτοῖς οἰκείων, ἐπειδὴ τῇ χρήσει πρὸς τὸ δέον κέχρηται, διὰ τῶν ἀλλοτρίων πολλὴν ἑαυτοῖς συλλέγουσι τὴν εὐπορίαν. Οὕτω καὶ σὺ ποιήσον. Οὐκ ἔστι ταῦτα τὰ λόγια σὲ, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος; ἀλλ' ὅμως ἐάν ἀρίστην ἐπιδείξῃ τὴν γρησιν, πολλὴν ἑαυτῷ συνάξεις τὴν εὐπορίαν τὴν πνευματικὴν· διὰ τοῦτο καὶ τραπεζίτας ὑμᾶς ἐκάλεσεν ὁ θεός. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἀργύριον τὸν λόγον ἐκάλεσεν; Ἐπειδὴ καθάπερ τὸ ἀργύριον τὸν χαρακτήρα ἔχει ἀπρητισμένον τὸν βασιλικὸν (κἂν γὰρ μὴ τοῦτον ἔχη, οὐκ ἔστιν ἀργύριον δόκιμον, ἀλλὰ κίθδηλον καλεῖται), οὕτω καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως τὸν χαρακτήρα τοῦ λόγου ἀπρητισμένον ἔχειν δεῖ. Πάλιν τῶν ἀργυρίων ἢ χρησὶς πᾶσαν ἡμῶν συγχροεῖ τὴν ζωὴν, καὶ συμβολαίων ἅπαντων ὑπόθεσις γίνεται, κἂν ἀγοράσαι τι, κἂν πωλῆσαι δέῃ, διὰ τούτων ἅπαντα πράττομεν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας γίνεται· τῶν γὰρ συμβολαίων πνευματικῶν ὑπόθεσις ἔστι καὶ ρίζα τὸ ἀργύριον τοῦτο τὸ πνευματικόν· ὅθεν κἂν παρὰ τοῦ θεοῦ τι βουλευθῶμεν ἀγοράσαι, τὸν λόγον τῆς εὐχῆς καταβαλόντες πρῶτον, οὕτω λαμβάνομεν ἅπερ αἰτούμεν. Κἂν ἀδελοφῶν ἴδωμεν ἡμελημένον καὶ ἀπολλύμενον, τὴν σπητηρίαν αὐτοῦ κερδήσομεν, καὶ τὴν ζωὴν ἀγοράσομεν, τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας καταβάλλοντες.

Διὸ χρὴ μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης φυλάττειν καὶ κατέχειν ἅπαντα, ἵνα καὶ εἰς ἑτέροισι αὐτὰ διανεμώμεν· καὶ γὰρ καὶ τόκους τῶν ἀργυρίων τούτων ἀπαιτούμεθα. Προσέχουμεν τοῖνυν τῇ ὑποδοχῇ, ἵνα καὶ εἰς ἑτέροισι διανεμῶμεν τὴν εὐχὴν καὶ τὰ ἀργύρια· καὶ γὰρ ἕκαστος, ἐάν θέλῃ, δύναμιν ἔχει διδασκαλίας. Οὐ δύνασαι Ἐκκλησίαν ὀρθῶσαι τοσαύτην· ἀλλὰ δύνασαι τὴν γυναῖκα τὴν σὴν νοθεύησαι. Οὐ δύνασαι πρὸς πλῆθος τοσοῦτον διαλεχθῆναι· ἀλλὰ τὸν υἱὸν σου σωφρονίσει δύνασαι. Οὐ δύνασαι πρὸς ἄνθρωπον τηλικούτου τὸν λόγον ἀποτεῖναι διδασκαλίας· ἀλλὰ τὴν οἰκέτην σου βελτίονα ἐργάσασθαι δύνασαι. Οὐκ ἔστι σου μείζων τῆς δυνάμεως ἐκεῖνος τῶν μαθητῶν ἔσθλοσ· οὐκ ἔστι σου πλεόν τῆς συνέσεως ἐκεῖνος τῆς διδασκαλίας τὸ μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν εὐκολώτερον ὑμῖς ἐκεῖνον πάντας βυβιάζειν δύνασθε.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμῖν ἅπασ τῆς ἑβδομάδος συγγίνομαι, ἡ καὶ δευτέρον πολλάκις· σὺ δὲ διαπαντὸς ἔνδον ἔχεις τῆς οἰκίας τοὺς μαθητάς, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ παιδιά, καὶ τοὺς οἰκέτας, καὶ ἐν ἑσπέρῃ, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ διὰ πάσης ἡμέρας δύνασαι διορθοῦν αὐτούς. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ ἡ λατρεία αὐτῆ εὐκολώτερα γίνεται· ἐγὼ μὲν γὰρ ἐν πλῆθει τοσοῦτω [84] διαλεγόμενος οὐκ οἶδα τὸ ἐνοχλοῦν ὑμῖν πάθος τῆς ψυχῆς, διὸ καὶ ἀναγκάζομαι καθ' ἑκάστην διδασκαλίαν ἅπαντα προτιθέναι τὰ φάρμακα· ὑμᾶς δὲ οὐχ οὕτω ποιεῖν ἀνάγκη, ἀλλ' ἔξῃστιν ὑμῖν μετὰ ἐλάττονος πόνου πλείονα καρποῦσθαι τὴν διόρθωσιν· ἴστε γὰρ σαφῶς τὰ ἀμαρτήματα τῶν ὑμῖν συνοικούντων, διὸ καὶ ταχυτέραν δύνασθε ποιῆσαι τὴν θεραπείαν.

γ'. Μὴ τοῖνυν, ἀγαπητοί, ἀμελῶμεν τῶν συνοικούντων ἡμῖν· καὶ γὰρ μεγίστη κόλασις κείται καὶ ἄφατος τιμωρία τοῖς ἀμελοῦσι τῶν οἰκείων. *Εἰ γὰρ τις, φησὶν ὁ Παῦλος, τῶν ἰδίων οὐ προνοεῖται, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων, τὴν πίστιν ἠρηγῆται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χεῖρων*. Ὅρας ποῦ τῶν ἀμελούντων τῶν οἰκείων ὁ Παῦλος ἠκόντισε; Καὶ μάλᾳ εἰκότως· ὁ γὰρ τῶν οἰκείων ἀμελῶν, φησὶ, πῶς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιμελήσεται; Οἶδα πολλάκις ταῦτα παραινέσας ὑμῖν· ἀλλὰ καὶ παραινῶν οὐδέποτε παύσομαι, καίτοι γε ἐγὼ ἀνεύθυνος λοιπὸν τῆς τῶν ἐτέρων βρυμίας εἰμι! Ἐδεῖ γὰρ σε, φησὶ, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν σου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας, καὶ πλεόν οὐδὲν ἀπήτησεν*. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἀργύριον κατέβαλον, καὶ λόγον οὐδένα ἔχω· ἀλλ' ὅμως καίτοι γε ἀνεύθυνος ὢν, καὶ τῆς τιμωρίας ἀπληλαγμένος τῆς ἐπὶ τούτοις, καθάπερ ὑπεύθυνος ὢν, κολάζει καὶ τιμωρίᾳ, οὕτω δέδοικα καὶ τρέμω περὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας.

Μηδεὶς τοῖνυν ἀπλῶς μηδὲ ἡμελημένως ἀκούετω τῶν λόγων τῶν πνευματικῶν· οὐδὲ γὰρ εἰκῆ καὶ μάτην μακρὰ ποιοῦμαι τὰ προοίμια, ἀλλ' ὥστε ἀσφαλεστέραν γίνεσθαι τὴν καταβαλλομένην τὴν φυλακὴν, ὥστε ἴσθαι μὴτὲ ἀπλῶς κροτήσαντας καὶ θορυβήσαντας οἴκαδε ἀπελθεῖν. Οὐ γὰρ μέλει μοι τῶν παρ' ὑμῶν ἐπαίνων, ἀλλὰ φροντίζω τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀγωνιζόμενοι τὸν ὑπὲρ τούτου μισθὸν τὸν ἔπαινον παρὰ τοῦ δήμου λαμβάνουσιν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐπὶ τούτοις ἀπεδυσάμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τὴν παρὰ τοῦ δεσπότη μισθὸν τὸν ἐπὶ τούτοις κείμενον λαβεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ὑμῖν ταῦτα παρακελεύομεθα, ὥστε πρὸς τὸ βάθος τῆς διανοίας ὑμῶν καταβῆναι τὰ λεγόμενα. Καθάπερ γὰρ τῶν φυτῶν ὄσαπερ ἂν πρὸς τὸ βάθος παραπέμψῃ τὰς ρίζας, ἄσειστα γίνεται ταῖς τῶν ἀνέμων προσβολαῖς· οὕτω καὶ τῶν νοημάτων ὄσαπερ ἂν ἐν τῷ βᾶθει μένῃ τῆς διανοίας, οὐ ῥαδίως ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνασπᾶται ἐπιβουλῆς. Εἰπέ γὰρ μοι, ἀγαπητὲ, εἰ λιμὴν τὸν παῖδα τηκόμενον εἶδες, ἄρα ἂν ἠνέσχου περιεῖδεν, ἀλλ' οὐχὶ πάντα ἂν ὑπέμεινας, ὥστε λύσαι αὐτοῦ τὸν λιμόν; Εἶτα λιμὴν μὲν ἄρτου διαφθειρόμενον οὐκ ἂν περιεῖδες, λιμὴν δὲ θείας διδασκαλίας ἀπολλύμενον ἀνέχῃ περιορᾶν; Καὶ πῶς ἄξιός ἂν ἦς καλεῖσθαι πατήρ; Καὶ γὰρ οὗτος ὁ λιμὸς ἐκεῖνου χαλεπώτερος, ὅσῃ καὶ πρὸς μείζονα τελευτᾶ θάνατον, ὅθεν καὶ πλείονα ἐνταῦθα ποιῆσθαι χρὴ τὴν σπουδὴν. Ἐκτρέφετε γὰρ, φησὶ, τὰ τέκνα

ἡμῶν ἐν παιδείᾳ [85] καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. Ἀὐτὴ καλλίστη πατέρων ἐπιμέλεια, αὐτὴ γνησίᾳ κηδεμονία γεγεννηκότων· οὕτω γὰρ ἐγὼ ἐπιγινώσκω τῆς φύσεως τὴν συγγένειαν, ἐὰν ἐν τοῖς πνευματικοῖς πλείονα ἐπιδείξωνται τὴν σπουδὴν. Ἄλλὰ τῶν μὲν προοιμίῶν ἀρκετὸς ὁ λόγος· ἀνάγκη δὲ λοιπὸν καταβαλεῖν καὶ τὸ χρέος· διὰ γὰρ τοῦτο τὸν μακρὸν καὶ πολὺν τοῦτον ὑμῖν ἀπεμήκυνα λόγον, ἵνα μετὰ πάσης ὑποδέξησθε τὸ καταβαλλόμενον φυλακῆς. Τί οὖν τὸ ὄφλημα, ὅπερ ἀνεχωρήταμεν ὀφειλόντες πρώην; ἢ καὶ τοῦτο τάχα ἐπιλέλησθε; Οὐκοῦν ἀνάγκη παρ' ἡμῶν ὑμᾶς ὑπομνησθῆναι, καὶ πρότερον ἀνηγνώαι τὸ γραμματεῖον, δι' οὗ καὶ τὴν προτέραν καταβολὴν ἐποισάμεθα, καὶ τίνα ἦν τὰ καταβληθέντα εἰπεῖν, ἵνα ἴδωμεν ἐκ τῶν καταβληθέντων τὰ λειπόμενα. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ καταβληθέντα πρότερον; Εἶπον ἐκεῖ τίς ἦν ὁ τὸ βιβλίον γράψας τῶν Πράξεων, καὶ τίς ὁ πατὴρ τοῦ λόγου τούτου· μᾶλλον δὲ οὐχ ὁ πατὴρ τοῦ λόγου, ἀλλ' ὁ διάκονος· οὐ γὰρ αὐτὸς ἔτεκε τὰ εἰρημένα, ἀλλ' αὐτὸς διηκόνησε τοῖς εἰρημένοις.

Εἶπον περὶ τῶν Πράξεων αὐτῶν, καὶ τί ποτ' οὖν βούλεται ἐνδείξασθαι τὸ τῶν Πράξεων ὄνομα· εἶπον καὶ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων προσηγορίας. Ἀνάγκη λοιπὸν εἰπεῖν, τίνας ἕνεκεν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐν τῇ Πεντηκοστῇ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων ἀναγινώσκασθαι ἐνομοθέτησαν. Τάχα γὰρ μέμνησθε ὅτι καὶ τοῦτο τότε ὑπεσχόμεθα εἶπεν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοὺς καιροὺς ἡμῖν τούτους παρετήρησαν οἱ Πατέρες, ἀλλὰ μετὰ τίνος λόγου σοφοῦ πεποιήκασι τοῦτο· οὐχ ἵνα ὑπὸ ἀνάγκην καιρῶν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῖν ὑποβάλλωσιν, ἀλλ' ἵνα τῇ τῶν ἀσθενεστέρων πτωχεῖᾳ συγκатаθάνατες, ἐπὶ τὸν πλοῦτον τῆς γνώσεως αὐτοὺς ἀναγάγῃσι. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο παρατηροῦσι καιροὺς, οὐχ ἑαυτοὺς τῇ ἀνάγκῃ τῆς παρατήρησεως ὑποβάλλοντες, ἀλλὰ τοῖς ἀσθενεστέροις συγκατείναι σπουδάζοντες, ἄκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Ἡμέρας παρατηρεῖτε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἑνιαυτούς; Φεβούμαι μὴ πως εἰκὴ κεκοπίαια εἰς ὑμᾶς.* Ὡς δὲ οὐ παρατηρεῖς ἡμέρας καὶ καιροὺς καὶ ἑνιαυτούς; Τί οὖν; εἰ ἴδωμεν τὸν κωλύοντα παρατηρεῖν ἡμέρας καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἑνιαυτούς παρατηροῦντα ταῦτα, τί ἐροῦμεν, εἰπέ μοι; ὅτι μάχεται ἑαυτῷ, καὶ φιλονεικεῖ; Μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὅτι τῶν παρατηρούμενων τοὺς καιροὺς τὴν ἀσθένειαν ἀνελεῖν βουλόμενος συγκαταβαίνει διὰ τῆς παρατήρησεως πρὸς ἐκείνους. Οὕτω καὶ ἱατροὶ ποιοῦσι, τῶν σιτίων τῶν διδομένων τοῖς νοσοῦσιν ἀπογεύονται πρότερον, οὐκ αὐτοὶ δεόμενοι τῶν σιτίων, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν διορθῶσαι σπουδάζοντες. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν οὐδὲν δεόμενος τῆς παρατήρησεως τῶν καιρῶν, τοὺς καιροὺς ἐτήρησεν, ἵνα τοὺς παρατηροῦντας ἀπαλλάξῃ τῆς ἀσθενείας τῆς κατὰ τὴν παρατήρησιν. Καὶ ποῦ παρετήρησε καιροὺς ὁ Παῦλος; Προσέχετε μετὰ ἀκριθείας, παρακαλῶ. *Τῇ δὲ ἐπιούσῃ, φησὶ, κατελεύσαμεν εἰς Μίλητον. Κεκρίκει γὰρ ὁ Παῦλος παρακληθῆναι τὴν Ἐγρσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ.* Ἐσπευδε γὰρ, εἰ δυνατόν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πέντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. Εἶδες πῶς ὁ λέγων, *Ἡμέρας μὴ παρατηρεῖσθε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς παρετήρησι;*

* Sic correctum cum Venetis in Emend. Legebatur ἡμῶν. Edit.

[86] δ'. Καὶ οὐ μόνον ἡμέραν παρετήρησι, ἀλλὰ καὶ τόπον· οὐ γὰρ μόνον τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐσπευδε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἱεροσόλυμοις αὐτὴν ἐπιτελέσαι. Τί τοῦτο ποιεῖς, ὦ μακάριε Παῦλε; Τὰ Ἱεροσόλυμα κατελύθη, ἡρμώθη τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων τῇ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ, ἡ πολιτεία ἢ προτέρα ἐλύθη. Σὺ πρὸς Γαλάτας βοᾷς λέγων· *Οἱ ἐν νόμῳ δικαιούσθαι προσδοκῶντες, τῆς χάριτος ἐξέπεσαι· καὶ τί πάλιν ἡμᾶς πρὸς τὴν δουλείαν ἄγεις τοῦ νόμου; Οὐκ ἐστὶ μικρὸν τὸ κινούμενον, μαθεῖν εἰ μάχεται ἑαυτῷ ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ ἡμέρας μόνον παρατηρεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἄλλα φυλάττει νομικά παραγγέλματα, καὶ βοᾷ λέγων τοῖς Γαλάταις· Ἴδου ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.*

Οὗτος τοίνυν ὁ Παῦλος, ὁ λέγων ὅτι *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει*, φαίνεται αὐτὸς περιτέμνων τὸν Τιμόθεον. Εὐρῶν γὰρ, φησὶν, ὁ Παῦλος ἐν Λύστροις τίνα νεανίαν, υἱὸν Ἰουδαίας γυναικὸς πιστῆς, πατρὸς δὲ Ἑλλήνων, περιέτεμεν αὐτόν· οὐκ ἐβούλετο γὰρ ἀκρόβυστον πέμπειν εἰς Ἰσραὴλ. Τί τοῦτο ποιεῖς, ὦ μακάριε Παῦλε; ἀναίρεις τῷ λόγῳ τὴν περιτομὴν, καὶ βεβαίως τῷ ἔργῳ πάλιν; Οὐ βεβαίως, φησὶν, ἀλλ' ἀναίρῳ διὰ τῶν ἔργων. Καὶ γὰρ υἱὸς γυναικὸς ἦν Ἰουδαίας πιστῆς ὁ Τιμόθεος, πατρὸς δὲ Ἑλλήνος, ἀκρόβυστου δὲ γένους. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλεν αὐτὸν ὁ Παῦλος προπέμπειν τοῖς Ἰουδαίοις διδάσκαλον, οὐκ ἐβούλετο δὲ ἀκρόβυστον πέμψαι, ἵνα μὴ εὐθὺς ἀπὸ τῶν προοιμίῶν ἀποκλεισθῆ τὰς θύρας τῷ λόγῳ. Προδοποιῶν τοίνυν τῇ ἀναίρεσει αἴης περιτομῆς, καὶ ἀνοίγων ὁδὸν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Τιμοθέου, περιέτεμεν αὐτῷ περιτομὴν, ἵνα ἀνέλῃ περιτομὴν. Διὰ τοῦτο φησὶν, *Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος*· οὐχ ἵνα Ἰουδαῖος γένηται, τοῦτο εἰρηκεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἵνα τοὺς μένοντας Ἰουδαίους πείσῃ μηκέτι εἶναι Ἰουδαίους· διὰ τοῦτο καὶ τοῦτον περιέτεμεν, ἵνα ἀνέλῃ τὴν περιτομὴν. Τῇ περιτομῇ τοίνυν κατὰ τῆς περιτομῆς ἐχρήσατο. Ἐλαβε γὰρ περιτομὴν καὶ ὁ Τιμόθεος, ἵνα δυνηθῇ παραδεχθῆναι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ εἰσελθῶν κατὰ μικρὸν ἐξελεῖσθαι ταύτην αὐτοῦς τῆς παρατήρησεως. Εἶδες τίνας ἕνεκεν καὶ Πεντηκοστὴν καὶ περιτομὴν ἐτήρησεν ὁ Παῦλος; Βούλεσθε καὶ ἄλλα ὑμῖν ἀποδείξω νόμιμα τηροῦντα αὐτόν; Προσέχετε ἀκριθῶς. Ἀνηθῆε ποτε εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον αὐτῷ· *Ἐθωρεῖς, ἀδελφὲ Παῦλε, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνεληλυθότων, καὶ οὗτοι πάντες κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις. Τί οὖν; Ποίησον ὅ σοι λέγομεν. Εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἄνδρες εὐχὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς· τούτους λαβὼν ἀγρίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ ξύρησαι τὴν κεφαλὴν μετ' αὐτῶν, ἵνα ἔργῳ πιστωθῶσιν, ὅτι ὡς κατήχηται περὶ σοῦ οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τηρεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον τοῦ Μωυσέως.* Εἶδες συγκατάβασιν θαυμασίαν; Καιροὺς παρατηρεῖ, ἵνα ἀνέλῃ καιρῶν παρατήρησιν· περιτομὴν περιτίθεισιν, ἵνα παύσῃ περιτομὴν· θυσίαν προσάγει, ἵνα καθέλῃ τὴν παρατήρησιν τῶν θυσιῶν. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα ἐποιεῖ, ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος· [87] *Ἐγενόμην τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω, καὶ ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων,*

patrum cura pulcherrima, hæc germana parentum sollicitudo: hinc ego naturæ cognationem agnosco, si plus in spiritualia studii conferant. Sed satis indulgenti sit præmiis; jam necesse est ad exsolutionem debiti veniamus: hæc enim de causa prolixum hunc et copiosum texuimus vobis sermonem, ut ea quæ numerantur cum summa cautione suscipiatis. Quodnam ergo debitum fuit, quo contracto nuper discessimus? an vero illius forsân oblitus estis? Itaque vobis in memoriam a nobis necesse est revocari, priusque sygrapham legi, cujus opera prior solutio est peracta, et quænam fuerint a nobis numerata, dicendum est, ut ex iis quæ numerata sunt, quæ sint reliqua videamus. Quænam igitur prius a nobis numerata sunt? Dixi tum temporis a quo scriptus fuerit liber *Actorum*, et quis operis istius auctor fuerit: imo vero non quis auctor operis, sed quis minister: non enim ille quæ dicta sunt produxit, sed iis quæ dicta sunt ministravit.

Cur in Pentecoste legantur Acta Apostolorum. — Dixi de Actis ipsis, et quid tandem sibi velit nomen illud *Actorum*, dixi etiam de *Apostolorum* appellatione. Jam necesse est dicamus, qua de causa statuerint patres nostri, ut liber *Actorum* in Pentecoste legeretur. Fortasse namque meministis hoc quoque tum pollicitos nos esse dicturos. Neque enim temere et sine causa nobis hæc tempora patres observarunt, sed prudenti aliqua ratione ducti id egerunt: non ut libertatem nostram temporum necessitati subjicerent, sed ut dum se imbecilliorum attemperant egestati, ad cognitionis opes illos proveherent. Atque ut intelligas eos idcirco tempora observare, non ut se observationis subjiciant necessitati, sed quod imbecillioribus sese accommodare conentur, audi quid dicat Paulus: *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo, ne forte sine causa laboraverim in vobis (Gal. 4. 10. 11).* Tu autem nonne observas dies et tempora et annos? Jam vero si videamus eum, qui dies, et menses, et tempora, et annos observari vetat, hæc observare, quid, quæso, dicemus? num eum sibi repugnare secumque contendere? Absit; sed eum, quod vellet eorum tollere imbecillitatem, a quibus tempora observabantur, illis sese per observationem istam attemperare. Ita quoque faciunt medici, porrectos ægris cibos prius degustant, quamvis ipsi minime cibis indigeant, sed illorum studeant infirmitati mederi. Ita quoque Paulus egit, cum observatione temporum nihil indigeret, tempora observavit, ut eos, qui observabant, illa observandi imbecillitate liberaret. Ubi vero tandem tempora Paulus observavit? Attendite, quæso, diligenter. *Sequenti autem die*, inquit, *appulimus Miletum. Proposuerat enim Paulus præternavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Jerosolymis (Act. 20. 15. 16).* Vides, ut ille qui dicebat, *Ne observetis dies et menses et tempora*, diem Pentecostes observaret?

4. Neque vero diem tantum observabat, sed etiam

festinabat, sed etiam ut eam Jerosolymis celebraret. Quid facis, beate Paule? Destructa sunt Jerosolyma, desolata sunt sancta sanctorum sententia divina, prior religio sublata est. Nonne ad Galatas clamas et dicis: *Qui in lege justificari expectatis, a gratia excidistis (Gal. 5. 4)?* et cur nos iterum sub legis servitutem redigis? Non est exigui momenti res, de qua agitur, ut discamus, num secum ipse Paulus pugnet. Neque enim dies observat tantummodo Paulus, sed et alia legis præcepta custodit, et clamat ad Galatas dicens: *Ecce, ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Ibid. v. 2).*

Cur circumciderit Timotheum Paulus. — Hic igitur Paulus qui dicit, *Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*, ipse Timotheum circumcidisse comperitur. Cum enim invenisset, inquit Scriptura, Paulus Lystris adolescentem quemdam filium mulieris Judææ fidelis, patris autem gentilis, cum circumcidit (*Act. 16. 1 - 5*): volebat enim præputium habentem doctorem mittere. Quid facis, beate Paule? verbis circumcisionem tollis, et rursus factis illam confirmas? Non confirmo, inquit, sed tollo factis. Siquidem mulieris Judææ fidelis filius erat Timotheus, patris autem gentilis et ex genere præputium habente. Quando igitur eum præmissurus erat Judæis doctorem Paulus, volebat sane præputium habentem mittere, ne statim a principio verbo fores ocluderet. Ut igitur ad tollendam circumcisionem viam sterneret, et doctrinæ Timothei aditum reseraret, circumcisionem illi apposuit, ut tolleret circumcisionem. Propterea dixit, *Factus sum Judæis tamquam Judæus (1. Cor. 9. 20)*: non ut Judæus fieret, hoc dixit Paulus, sed ut iis qui Judæi manebant, persuaderet, ut non amplius essent Judæi: propterea hunc etiam circumcidit, ut circumcisionem tolleret. Itaque circumcissione adversus circumcisionem est usus. Accepit enim et Timotheus circumcisionem, ut a Judæis posset admitti, et ingressus illos sensim ab hac observatione abduceret. Vides qua de causa et Pentecosten et circumcisionem Paulus observaret? Vultis et alia legitima vobis ostendam ab eo fuisse servata? Diligenter attendite. Ascendit aliquando Jerosolymam, et cum eum vidissent apostoli, dicebant ei: *Vides, frater Paule, quot millia sunt in Judæis, qui conveniunt, et omnes audierunt de te, quia discessionem doceas a lege. Quid ergo? Fac quod tibi dicimus: sunt apud nos viri votum habentes super se: his assumptis sanctifica te cum illis, et caput rade cum illis, ut re ipsa fides illis fiat, quia quæ audierunt de te falsa sunt, sed et ipse Moysis legem servas (Act. 21. 20 - 24).* Videtis condescensionem admirabilem? Observat tempora, ut observationem temporum tollat: circumcisionem adhibet, ut circumcissioni finem imponat: sacrificium offert, ut observationem auferat sacrificiorum. Hoc autem illum idcirco fecisse ut intelligas, audi ipsum hoc dicentem: *Factus sum iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege erant, lucrificarem: et cum liber essem ab omnibus, omnium*

me servum feci (1. Cor. 9. 21. 19). Hæc autem Paulus agebat, ut suum dominum imitaretur. Nam ut ille *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens* (Philipp. 2. 6. 7), et cum liber esset, factus est servus: sic et iste cum liber esset ex omnibus, omnium se servum fecit, ut omnes lucrifaceret. Naturam nostram assumens dominus factus est servus, ut liberos redderet servos: *Inclinavit cælos, et descendit* (Psal. 17. 10), ut eos qui inferius manebant in cælum eveheret. *Inclinavit cælos*: non dixit, *Dereliquit cælos et descendit, sed Inclinavit*, ut faciliorem tibi efficeret ascensum in cælos. Hunc quoque pro viribus imitatus est Paulus, quocirca dicebat: *Imitatores mei estote; sicut et ego Christi* (1. Cor. 4. 16). Et quomodo tu, beate Paule, Christi imitator es factus? Quomodo? Quia nullibi quod mihi est utile quero, sed quod multis, ut salvi fiant, et cum liber essem ex omnibus, omnium servum me feci. Nihil ergo melius est hac servitute, quippe quæ libertatem cæteris pariat. Spiritualis erat piscator Paulus; *Faciam enim, inquit, vos piscatores hominum* (Matth. 4. 19); quam ob causam et ista præstabat. Nam et piscatores cum pisces viderint hamum deglutire, non statim retrahunt, sed cedentes ad multum spatium sequuntur, et expectant ut hamus recte defigatur, atque ita prædam tutius extrahant: sic et apostoli tum agebant: hamum doctrinæ verbi Judaicæ animæ Injiciebant: at illi retrahabant temere, atque retinebant, et seipsum ad circumcisionem traducebant, ad festa et temporum observationes, ad sacrificia, ad capita radenda, et cætera talia peragenda: verum apostoli sequebantur illos ubique, nec retrahabant. Itaque sive circumcisionem quæras, inquit, non resisto, sed sequor: sive sacrificium requiras, sacrifico: sive radi vells me, qui a tua religione defeceram, adsum, et quod jusseris facio: sive Pentecosten observare præcipias, ne hic quidem reluctor, sed quocumque circumduxeris sequor, et cedo expectans, ut hamus verbi defigatur, sic ut tuto possim totam nationem vestram a veteri cultu ac religione revocare. Propterea namque Epheso Jerosolymam veni. Vides quantum obsequeretur Paulus piscaturæ piscium verbo cedens? vides rursus temporum observationem, et circumcisionis indulgentiam ac sacrificiorum communionem initam idcirco esse, non ut ipsi ad veterem religionem redirent, sed ut illos qui figuris adhærebant, ad veritatem proveherent? Qui enim in sublimi loco sedet, si perpetuo maneat in sublimi, nunquam poterit eum, qui deorsum jacet, evehere, sed illum prius se demittere oportet, ac deinde istum exaltari. Propterea ex sublimitate religionis evangelicæ¹ descenderunt apostoli, ut a religionis Judaicæ humilitate ad sublimitatem illam Judæos proveherent.

5. *Cur legantur in Pentecoste Acta Apost.* — Sed temporum quidem observationem ac reliqua omnia utiliter et commode facta esse constat ex istis: reli-

¹ Colb., angelicæ.

quum est autem ut videamus qua de causa in Pentecoste liber Actorum legatur. Hac enim de causa hæc omnia proposuimus, ut, cum temporum observationem instare videritis, ne existimetis apostolos Judaicis ritibus velle se obstringere. Verum attendite diligenter, quæso: neque enim mediocre quæstionem complectitur id quod dicturi sumus. In die crucis omnia legimus quæ ad crucem pertinent: in magno sabbato rursus, traditum esse Dominum nostrum, crucifixum esse, mortuum esse secundum carnem et sepulcro conditum: cur igitur non etiam Apostolorum Acta legimus post Pentecosten, quando et evenerunt, et initium duxerunt? Ac scio equidem hoc ignotum esse multis, quam ob causam ex ipso Actorum libro demonstremus istud necesse est, ut non a Pentecoste, sed a tempore, quod Pentecosten sequuntur, apostolorum acta initium duxisse intelligatis. Quocirca merito quæret aliquis, quam tandem ob causam statutum sit, ut historiam crucis in die crucis et passionis legamus: Apostolorum autem Acta non ipsis illis diebus aut illo tempore, quo patrata sunt, legamus, sed tempus præveniamus? Neque enim confestim, ubi Christus resurrexit, edita sunt miracula ab apostolis, sed quadraginta diebus cum ipsis vescebatur in terris. Cur autem diebus quadraginta fuerit cum illis versatus in terris, alio tempore declarabimus; nunc ad propositum revertamur, et ostendamus Christum non statim post resurrectionem in cælos ascendisse, verum in terris commoratum esse diebus quadraginta cum discipulis, neque simpliciter commoratum, sed et vescentem cum ipsis, et in mensa cum illis recubentem familiariter cum illis versatum esse, ac post dies tandem quadraginta in cælos ad Patrem ascendisse, ac non tum quidem miracula illos edidisse, sed alios decem dies elapsos esse, cumque completeretur Pentecoste, missum ad eos Spiritum sanctum fuisse, tumque linguis demum igneis acceptis edere cœpisse miracula. Hæc autem omnia, dilectissimi, ex Scripturis demonstrabimus: exempli causa, quadraginta diebus cum ipsis versatum eum esse, Spiritum sanctum post Pentecosten descendisse, tumque linguas illos igneas accepisse, atque ab eo tempore miracula edi ab illis cœpisse. Quis igitur omnia ista commemorat? Discipulus Pauli, venerandus et magnus Lucas, dum ita incipit, et his verbis utitur: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere, et docere usque in diem, quæ præcipiens apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est. Quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apprensus eis, et loquens de regno Dei. Et convalescens præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent* (Act. 1. 1-4). Vides quadraginta diebus in terris Dominum versatum esse post resurrectionem, de regno Dei loquentem et cum apostolis vescentem? Vides etiam cibum cum illis sumpsisse? *Et præcepit eis, inquit, ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris quam audistis, inquit, ex me: quia Joannes baptizavit aqua,*

πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα. Ἐποίησε δὲ ταῦτα ὁ Παῦλος μιμούμενος τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην. Καθάπερ γὰρ αὐτὸς Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐκ ἀρπαγμὸν ἤγησάτο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἐλευθέρους ὡν δούλους γέγονεν· οὕτως καὶ οὗτος ἐλευθέρους ὡν ἐκ πάντων πᾶσιν ἑαυτὸν ἐδούλωσεν, ὥστε πάντας κερδῶναι. Δούλος ἐγένετο τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ὁ Δεσπότης, ἵνα τοὺς δούλους ἐλευθέρους ποιήσῃ. Ἐκλίνας οὐρανοῦς, καὶ κατέβη, ἵνα τοὺς κάτω μένοντας ἀναγάγῃ εἰς οὐρανόν. Ἐκλίνας οὐρανοῦς· οὐκ εἶπε· Κατέλιπεν οὐρανούς, καὶ κατέβη, ἀλλ' Ἐκλίνας, εὐκολώτερον σοι τὴν ἀνοδὸν ποιῶν τὴν εἰς τοὺς οὐρανοῦς. Τοῦτον καὶ ὁ Παῦλος ἐμιμήσατο κατὰ δύναμιν, διὸ καὶ ἔλεγε· *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ.* Καὶ πῶς σὺ, ὦ μακάριε Παῦλε, τοῦ Χριστοῦ ἐγένεο μιμητής; Πῶς; Ἐπειδὴ οὐδαμοῦ ζητῶ τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ὅπως σωθῶσι, καὶ ἐλεύθεροι ὡν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα. Οὐδὲν τοίνυν ταύτης τῆς δουλείας βέλτιον, ἐλευθερίας γὰρ ἑτέροις αἰτία γίνεται. Ἄλιεις ἦν πνευματικὸς ὁ Παῦλος· Ποιῶσα γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἀλιεῖς ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο καὶ παῦτα ἐποίησε. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀλιεῖς, ἐπειδὴν ἴδωσι τὸν ἰχθὺν καταπιόντα τὸ ἀγκιστρον, οὐκ εὐθέως ἀνθελκουσιν, ἀλλ' ἐνδιδόντες μέχρι πολλοῦ διαστήματος ἀκολουθοῦσιν ἀναμένοντες ἐμπαγῆναι τὸ ἀγκιστρον καλῶς, ἵνα οὕτως μετὰ ἀσφαλείας τὴν θήραν ἐκλύσωσιν. Οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι τότε ἐποιοῦν ἐνέβαλλον τὸ ἀγκιστρον τῆς διδασκαλίας τοῦ λόγου ψυχῇ τῇ Ἰουδαϊκῇ, οἱ δὲ ἀνθελκον εἰκῆ, καὶ κατέσχον εἰς περιτομὴν ἑαυτοῦς ἄγοντες, εἰς ἐρητάς, εἰς καιρῶν παρατήρησιν, εἰς θυσίας, εἰς τὸ ξυρᾶσθαι· καὶ ἕτερα ταυτὰ ποιεῖν· οἱ δὲ ἀπόστολοι πανταχοῦ ἠκολούθουν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀνθελκον· ὥστε καὶ περιτομὴν ζητῆς, φησὶν, οὐκ ἀντιτείνω, ἀλλ' ἔπομαι· καὶ θυσίαν αἰτῆς, θύω, καὶ ξυρᾶσθαι βουληθῆς ἐμὲ τὸν ἀποστάνα τῆς σῆς πολιτείας, πάρειμι, καὶ ποιῶ τὸ κελεύόμενον· καὶ Πεντηκοστὴν κελεύεις παρατηρήσαι με, οὐδὲ ἐνταῦθα φιλονεικῶ· ἀλλ' ὅπουπερ ἂν περιάγῃς, ἀκολουθῶ καὶ ἐνδίδωμι ἐμπαγῆναι σοι ἀνεμῶν τοῦ λόγου τὸ ἀγκιστρον, ὥστε δυνήθησιν μετὰ ἀσφαλείας ἅπαν ὕμιν ἐξεκλύσαι τὸ ἔθνος τῆς παλαιᾶς λατρείας καὶ πολιτείας. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπὸ Ἐφέσου εἰς Ἱερουσαλίμα ἦλθον. Ὅρᾳς πόσον παρηκολούθησεν ὁ Παῦλος τῇ ἀλεῖα τῶν ἰχθύων ἐνδιδούς τῷ λόγῳ; ὄρᾳς ὅτι ἡ παρατήρησις τῶν καιρῶν, καὶ ἡ συγκατάθεσις τῆς περιτομῆς, καὶ ἡ κοινωνία τῶν θυσιῶν διὰ τοῦτο ἐγένετο, οὐκ ἵνα αὐτοὶ πρὸς τὴν παλαιὰν ἐπανεέλθωσι πολιτείαν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους τοῖς τύποις παρακαθημένους πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγάγωσιν; Ὁ γὰρ ἐν ὑψίῃ καθήμενος, ἐὰν διαπαντὸς ἐπὶ τοῦ ὑψους μένη, οὐδέποτε δυνήσεται τὸν κάτω κείμενον ἀναγαγεῖν, ἀλλὰ δεῖ πρότερον ἐκεῖνον ταπεινωθῆναι, καὶ τότε τοῦτον ὑψωθῆναι. Διὰ τοῦτο κατεβήσασιν οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ ὑψους τῆς πολιτείας τῆς εὐαγγελικῆς· ἵνα ἀπὸ τῆς ταπεινότητος τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαϊκῆς [88] ἀναγάγωσιν εἰς τὸ ὑψὸς ἐκεῖνο τοὺς Ἰουδαίους.

ε'. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡ τῶν καιρῶν παρατήρησις καὶ τὰ λοιπὰ πάντα χρησίμως καὶ συμφερόντως ἐγένοντο, ἀπὸ τούτων δὴλον· Ἰδωμεν δὲ λοιπὸν τίνας ἔνεκεν τὸ

* Allii καὶ πῶς σὺ γίνῃ Χριστοῦ μιμητής· οὐ ζητῶ. Editi Χριστοῦ μαθητής.

† Colb. τῆς ἀγγλικῆς.

βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς ἀναγινώσκειται. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, ἵν', ὅταν ἴδῃτε καιρῶν παρατήρησιν ἐγκειμένην, μὴ νομίσητε πολιτείαν νοσεῖν Ἰουδαϊκὴν τοὺς ἀποστόλους. Ἄλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, παρακαλῶ· οὐ γὰρ μικρὸν ἐστὶ ζήτημα τὸ μέλλον ῥηθῆσθαι. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ πάντα ἀναγινώσκωμεν· ἐν τῷ σαββάτῳ τῷ μεγάλῳ πάλιν, ὅτι παρεδόθη ἡμῶν ὁ Κύριος, ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀπέθανε τὸ κατὰ σάρκα, ὅτι ἐτάφη· τίνας οὖν ἔνεκεν καὶ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων οὐ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινώσκωμεν, ὅτε καὶ ἐγένοντο, καὶ ἀρχὴν ἔλαβον; Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τοῦτο ἀγνοοῦσι· διόπερ ἀπὸ τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων αὐτὸ πιστώσασθαι ἀναγκαῖον, ἵνα μάθητε, ὅτι τὴν ἀρχὴν τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν οὐχ ἡ Πεντηκοστὴ ἔχει, ἀλλ' ὁ καιρὸς ὁ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν. Διὸ καὶ δικαίως ἂν τις ζητήσῃ, τί δήποτε τὸν μὲν σταυρὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους ἀναγινώσκωμεν νενομοθέτηται· τὰς δὲ Πράξεις τὰς ἀποστολικὰς οὐκ αὐταῖς ταῖς ἡμέραις ἀναγινώσκωμεν, οὐδὲ τῷ καιρῷ καθ' ὃν ἐπράχθησαν, ἀλλὰ προφθάνονμεν τὸν καιρὸν. Οὐδὲ γὰρ εὐθέως ὅτε ἀνέστη Χριστὸς, θαύματα ἐποίουν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνηλίζετο ἐπὶ τῆς γῆς. Τίνας δὲ ἔνεκεν τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ἑτέρῳ καιρῷ δηλωσομεν· τῶς δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἔμων τοῦ λόγου, δεικνύντες, ὅτι οὐκ εὐθέως εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς διέτριψε μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ οὐκ ἀπλῶς διέτριψεν, ἀλλὰ καὶ συναλιζόμενος, καὶ τραπέζης κοινωνῶν, καὶ ὁμιλίας μεταδιδούς, καὶ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀνῆλθε πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ οὐδὲ τότε ἐθαυματούργουν, ἀλλ' ἕτεροι δέκα ἐγένοντο ἡμέραι, καὶ πληρουμένης τῆς Πεντηκοστῆς ἐπέμφθη αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τότε λαβόντες τὰς πυρίνας γλώσσας ἤρξαντο ποιεῖν θαύματα. Ταῦτα δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ἀπὸ τῶν Γραφῶν πιστωσόμεθα· ὅσον ὅτι τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο, ὅτι μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν κατῆλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τότε τὰς γλώσσας ἔλαβον τὰς πυρίνας, ὅτι τῶν σημείων ἔκτοτε ἤρξαντο. Τίς οὖν ταῦτα πάντα φησὶν; Ὁ τοῦ Παύλου μαθητῆς, ὁ τίμιος καὶ μέγας Λουκᾶς, οὕτω ποιούμενος τὴν ἀρχὴν καὶ λέγων· *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὡς ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἀχρι τῆς ἡμέρας ἐπιτελεσθέντος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὅς ἐξελέξατο, ἀνεληθῆναι· οἱς κατέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ καθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὄπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ [89] Θεοῦ. Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱερουσαλὺμ μὴ χωρίζεσθαι.* Ὅρᾳς ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς ἦν ὁ Κύριος, λέγων περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ συναλιζόμενος τοῖς ἀποστόλοις; ὄρᾳς ὅτι καὶ τραπέζης ἐκοινωνεῖ; Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, φησὶν, ἀπὸ Ἱερουσαλὺμ μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, φησὶν· *ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτί-*

* Colb. συνεγένετο.

σθήσθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις. Οἱ μὲν οὖν συναλθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν λέγοντες· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθίστανεις τὴν βασιλείαν ἐπὶ Ἰσραὴλ; Ἔλεγε δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὗς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ· ἀλλὰ λήψθεθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν, ἐπήρθη, καὶ γεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐίδες πῶς καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Χριστὸς, καὶ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας τότε ἀνελήφθη ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἀλλ' ἴδωμεν εἰ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ τὸ Πνεῦμα ἐπέμφθη τὸ ἅγιον. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι, φησί, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐγένετο ἄφω ἤχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡσεὶ φερομένης προῆς βιαίας, καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἑνὸς ἑκατομμύρου αὐτῶν. Εἶδετε ἀκριθῆ τὴν ἀπόδειξιν γεγεννημένην, ὅλον ὅτι τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ἐπὶ γῆς ὁ Χριστὸς, καὶ οὐδὲ ἑθαυματούργουν οἱ ἀπόστολοι; Πῶς γὰρ ἔμελλον θαυματοουργεῖν τὴν τοῦ ἀγίου καὶ ζωοποιῦ Πνεύματος χάριν οὐδέπω ἔχοντες;

Εἶδετε, ὅτι μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἠνεμήθη εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Ἰησοῦς; εἶδετε πάλιν, ὅτι μετὰ τὰς δέκα ἡμέρας ἑθαυματούργουν οἱ ἀπόστολοι; Ἐν γὰρ τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς κατεπέμφθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ λοιπὸν τὸ ζητούμενον, τίνος ἕνεκεν αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἀναγινώσκονται. Εἰ γὰρ τότε ἤρξαντο ποιεῖν τὰ σημεῖα οἱ ἀπόστολοι, ἦγον μετὰ τὴν Κυρίου ἀνάστασιν, τότε εἶδε καὶ τὸ βιβλίον ἀναγινώσκεισθε τοῦτο. Ὡσπερ γὰρ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σταυροῦ ἀναγινώσκομεν, καὶ τὰ ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμοίως, καὶ τὰ ἐν ἐκάστῃ ἑορτῇ γεγονότα τῇ αὐτῇ πάλιν ἀναγινώσκομεν, οὕτως εἶδε καὶ τὰ θαύματα τὰ ἀποστολικά ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἀποστολικῶν σημείων ἀναγινώσκεισθε.

ζ'. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὐ τότε αὐτὰ ἀναγινώσκομεν, ἀλλ' εὐθέως μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἀκούσατε μετὰ ἀκριθείας τὴν αἰτίαν ἅπασαν. Μετὰ τὸν σταυρὸν εὐθέως ἀνάστασιν καταγγέλλομεν τοῦ Χριστοῦ, τῆς δὲ ἀναστάσεως ἀπόδειξις ἐστὶ τὰ σημεῖα τὰ ἀποστολικά, τῶν δὲ σημείων ἀποστολικῶν διδασκαλεῖόν ἐστι τοῦτο τὸ βιβλίον. Ὁ τοίνυν μέγιστα πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν τὴν Δεσποτικὴν, τοῦτο μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν εὐθέως οἱ Πατέρες ἐνομοθέτησαν ἀναγινώσκεισθε. Διὰ [90] τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοί, μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐθέως ἀναγινώσκομεν τὰ σημεῖα τῶν ἀποστόλων, ἵνα ἔχωμεν σαφῆ καὶ ἀναμφισβήτητον τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν. Οὐκ εἶδες αὐτὸν ἀναστάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ σώματος, ἀλλὰ βλέπεις

αὐτὸν ἀναστάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς πίστεως· οὐκ εἶδες αὐτὸν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τούτων ἀναστάντα, ἀλλ' ὕψει αὐτὸν ἀναστάντα διὰ τῶν θαυμάτων ἐκείνων. Ἡ γὰρ τῶν σημείων ἐπίδειξις χειραγωγεῖ σε πρὸς τὴν τῆς πίστεως θεωρίαν. Ὅθεν τοῦ φανῆναι αὐτὸν ἀναστάντα πολλῶ μείζων ἦν ἀπόδειξις καὶ σαφεστέρα τὸ σημεῖα γίνεσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Βούλει μαθεῖν, πῶς τοῦτο μᾶλλον πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν, ἢ εἰ ἐφάνη πᾶσιν ἀνθρώποις κατ' ὀφθαλμούς; Ἀκούσατε νουνεχῶς· καὶ γὰρ πολλοὶ τοῦτο ἐρωτῶσι, καὶ λέγουσι· Τίνος ἕνεκεν ἀναστὰς οὐκ εὐθέως ἐφάνη τοῖς Ἰουδαίοις; ἀλλὰ περιττὸς ὁ λόγος οὗτος καὶ μάταιος. Εἰ γὰρ ἔμελλε πρὸς τὴν πίστιν αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι, οὐκ ἂν παρητήσατο μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανῆναι πᾶσιν· ὅτι δὲ οὐκ ἔμελλεν αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι φανεῖς αὐτοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, δείκνυσι διὰ τοῦ Λαζάρου. Τοῦτον γὰρ τετραήμερον νεκρὸν ἀναστήσας, ὀδωδῶτα, διεφθορῶτα, καὶ μετὰ τῶν κειριῶν δεδεμένον ποιήσας αὐτὸν ἐξελεῖν ὑπὸ τὰς ἀπάντων ὕφεις, οὐ μόνον οὐκ ἐπισπάσατο πρὸς τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ παρῶσεν· ἐλθόντες γὰρ ἠβουλήθησαν καὶ αὐτὸν ἀνελεῖν διὰ τοῦτο. Εἰ οὖν ἕτερον ἀνέστησε καὶ οὐκ ἐπίστευσαν, ἑαυτὸν ἀναστήσας εἰ εἶδειεν ἑαυτὸν, οὐκ ἂν πάλιν ἐμάνησαν κατ' αὐτοῦ; Εἰ καὶ μὴδὲν ἔμελλον ἀνεῖναι, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἔμελλον ἄσβεθον.

Ἄστε βουλόμενος αὐτοὺς ἀπαλλάξαι μανίας περιττῆς, ἐκρυψεν ἑαυτὸν· μᾶλλον γὰρ ἂν ἐποίησεν ὑπευθύνους κολάσει, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐφάνη. Διὰ τοῦτο φειδόμενος αὐτῶν ἐκρυψε μὲν ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἐκείνων ὕφους· εἶδειε δὲ διὰ τῆς τῶν σημείων ἀποδείξεως. Τοῦ γὰρ ἰδεῖν αὐτὸν ἀναστάντα οὐκ ἐλάττον ἦν ἀκούσαι Πέτρου λέγοντος· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείραι καὶ περιπάτει. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀναστάσεως μεγίστη ἀπόδειξις, καὶ εὐκολώτερον πρὸς πίστιν ἢ ἐκείνη τὸ πρότερον, καὶ μᾶλλον ἰδιώτατο παῖσαι τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων τὸ σημεῖα φαίνεσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ γινόμενα, ἢ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν ἀναστάντα, δῆλον ἐκείθεν. Ἀνέστη καὶ εἶδειεν ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς· ἀλλ' ὅμως εὐρέθη τις ἀπιστῶν καὶ ἐν ἐκείνοις Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Διδυμος, καὶ ἐδεήθη τοῦ τὰς χεῖρας εἰσενεγκεῖν εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων· ἐδεήθη δὲ καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ καταμαθεῖν. Εἰ δὲ ὁ μαθητὴς ἐκείνος ὁ τρεῖς χρόνους διατρίψας μετ' αὐτοῦ, ὁ τραπέζης Δεσποτικῆς κοινωνήσας, ὁ σημεῖα καὶ τέρατα θεασάμενος μέγιστα, ὁ ῥημάτων Δεσποτικῶν μετασχὼν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀναστάντα, οὐ πρότερον ἐπίστευσεν, ἕως ὅτε τοὺς τύπους τῶν ἤλων καὶ τῆς λόγχης τὰ τραύματα εἶδε· πῶς ἡ οἰκουμένη πιστεύειν ἔμελλεν, εἰπέ μοι, εἰ εἶδεν αὐτὸν [91] ἀναστάντα; Καὶ τίς ἂν ταῦτα εἶποι; Οὐκ ἐντεύθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν δεῖξομεν, ὅτι μᾶλλον ἔπειθε τὰ σημεῖα τοῦ θεασασθαι κατ' ὕψιν ἀναστάντα. Ἀκούσαντες γὰρ οἱ δχλοὶ τοῦ Πέτρου τῷ χωλῷ λέγοντος· Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείραι καὶ περιπάτει, τρισχιλιοὶ ἐπίστευσαν καὶ πενταχιχιλιοὶ τῷ Χριστῷ ἄνδρες· ὁ δὲ μαθητὴς ἰδὼν ἀναστάντα ἠπίστησεν. Ὅρα πῶς τοῦτο εὐκολώτερον μᾶλλον πρὸς τὴν τῆς ἀναστάσεως πίστιν; Ἐκείνο μὲν γὰρ καὶ ὁ οἰκείος μαθητὴς ἰδὼν ἠπίστησε· ταῦτα δὲ καὶ οἱ ἔχθροὶ θεασάμενοι ἐπί-

^a Sic Colb., Morel. vero male τὰς δέκα ἡμέρας.

vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies (Act. 1. 4. 5). Hæc autem in diebus illis quadraginta a Salvatore sunt dicta. Igitur qui convenerant, interrogabant eum dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? Dixit autem eis, Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate; sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum (Ib. v. 6-9). Vides, quo pacto et cum ipsis quadraginta diebus versatus fuerit Christus in terris, et post quadraginta demum dies assumptus in caelos fuerit; sed videamus an in Pentecoste missus fuerit Spiritus sanctus. Et cum completeretur, inquit, dies Pentecostes, factus est repente de caelo sonus tamquam advenientis spiritus vehementis, et apparuerunt illis dispersitæ linguæ tamquam ignis, seditque supra singulos eorum (Ib. 2. 1 - 3). Videtis exactam demonstrationem allatam, ut constet quadraginta diebus in terris Christum esse versatum, nec ullum ab apostolis miraculum esse patratum? Quomodo enim miracula patrare potuissent, cum necdum sancti ac vivifici Spiritus gratiam accepissent?

Lectio Scripturæ in festis distributa. Cur post Resurrectionem Judæis non apparuerit Christus. — Videtis post quadraginta dies Jesum assumptum in caelos fuisse? Videtis rursus post decem dies ab apostolis edita esse miracula? Cum enim completeretur dies Pentecostes, demissus est Spiritus sanctus: hoc igitur quærendum restat, qua de causa in Pentecoste Acta legantur Apostolorum. Si enim tum signa facere cœperunt apostoli, hoc est post Domini resurrectionem, tum etiam hunc legi librum oportebat. Nam quemadmodum ea quæ ad crucem pertinent, in die legimus crucis, et in resurrectione item, et in singulis festis, quæ in singulis acciderunt, iterum legimus: sic et miracula oportuit apostolica in apostolicorum miraculorum diebus legi.

6. Cur igitur non illa tum legamus, sed statim post crucem, et resurrectionem, causam omnem diligenter attendite. Statim post crucem, resurrectionem Christi annuntiamus: porro demonstratio resurrectionis miracula sunt apostolica: atqui nihil aliud est liber iste, quam apostolicorum schola miraculorum. Quod igitur dominicæ resurrectionis maxime fidem facit, hoc statim post crucem et vitæ largitricem resurrectionem patres legi statuerunt. Hanc igitur ob causam, dilectissimi, statim post crucem ac resurrectionem miracula legimus apostolorum, ut manifestam et indubitatam resurrectionis probationem habeamus. Excitatum illum a mortuis corporeis oculis non vidisti, sed oculis fidei cernis illum a mortuis excitatum. Non vidisti illum his oculis a mortuis excitatum, at per illa miracula excitatum illum a mortuis intuebere. Ad illum enim fidei conspectum signorum exhibitio te deducit. Itaque multo major et evidentior illa fuit demonstratio, quod in ejus nomine signa fierent,

quam quod excitatus ille a mortuis appareret. Visne intelligere, quo pacto majorem resurrectionis istud fidem faciat, quam si omnium hominum oculis sese intuendum obtulisset? Prudenter attendite: si quidem multi quærent, et dicunt: Quam ob causam, cum surrexisset, non statim Judæis apparuit? verum supervacaneus et vanus est iste sermo. Si enim ad fidem illos pellecturus fuisset, post resurrectionem omnibus apparere non recusasset: cæterum nequam eos se pellecturum fuisse, si post resurrectionem illis apparuisset, per Lazarum iudicavit. Cum enim hunc quatruiduanum mortuum, foetentem, et corruptum suscitasset, et effecisset ut ligatus inlitis in conspectum omnium prodiret, non solum illos ad fidem non attraxit, sed etiam irritavit: venientes enim ipsum etiam interficere hac de causa voluerunt (Joan. 12. 10). Si ergo cum alterum a mortuis excitasset, non tamen crediderunt: si seipsum ostendisset a semetipso suscitatum, nonne in ipsum furore exarsissent? Tametsi nihil ad effectum perducturi fuissent: tamen irritato conatu suam impietatem exercuissent.

Miraculorum vis ad probandam Resurrectionem. — Ut igitur eos superfluo furore liberaret, seipsum occultavit: majori enim illos supplicio obnoxius reddidisset, si post crucem apparuisset. Quocirca ut illis parceret, seipsum quidem ab oculis eorum subtraxit, sed editis tamen miraculis seipsum ostendit. Non enim minus erat, quam si excitatum a mortuis eum cernerent, quod Petrum dicentem audirent: *In nomine Jesu Christi surge et ambula* (Act. 3. 6). Atque hoc quidem plurimum valuisse ad resurrectionem adstruendam, atque ad fidem faciendam proclivius quam illud prius, faciliusque mentibus hominum persuadere potuisse miracula, quæ in ejus nomine facta cernebantur, quam si a mortuis excitatum illum vidissent, inde constabit. Surrexit, et seipsum discipulis Christus ostendit: sed inventus est tamen aliquis et inter illos incredulus Thomas, qui dicitur Didymus, et opus illi fuit, ut in figuram clavorum manus inferret: opus fuit, ut et latus ejus palparet (Joan. 20. 24. sqq.). Quod si discipulus ille, qui tres cum illo annos exegerat, qui dominicæ particeps mensæ fuerat, qui signa conspexerat et prodigia maxima, qui loquentem illum audiverat, etiam cum illum a mortuis excitatum videret, non prius credidit, quam figuram clavorum et lanceæ vulnera conspexit: quomodo, quæso, totus orbis terrarum crediturus erat, si excitatum illum a mortuis conspexisset? Quis hoc unquam dicere audeat? Neque vero inde tantum, sed etiam aliunde constabit plus ad persuadendum signa valuisse, quam si resurgentem oculis se spectandum præbuisset. Cum enim Petrum audiissent turbæ claudere dicere, *In nomine Jesu Christi surge et ambula* (Act. 3. 6), tria millia et quinque millia virorum Christo crediderunt: at discipulus cum suscitatum vidisset, incredulus fuit. Vides aptius ad fidem faciendam resurrectionis hoc fuisse? Nam illud quidem cum proprius discipulus ejus vidisset, incredulus fuit: at hæc cum etiam inimici spectassent,

crediderunt. Ita majus hoc illo fuit et evidentius, plusque ad illos alliciendos, valuit atque flectendos, ut resurrectioni fidem haberent. Quid dico Thomam? Siquidem ut scias ne ceteros quidem discipulos primo intuitu credidisse, prudenter attende. Noli tamen illos condemnare, dilectissime; si enim illos Christus non damnavit, neque tu illos damnes: videbant enim rein miram et inusitatam discipuli, primogenitum ipsum a mortuis excitatum: ceterum maxima ejusmodi miracula primo conspectu terrere consueverunt quousque in fidelium mentibus progressu temporis stabilitatem aliquam acquisiverint: quod etiam tunc discipulis evenit. Postquam enim Christus, qui a mortuis resurrexerat, dixit illis, *Pax vobis, Conturbati*, inquit, *et conterriti existimabant se spiritum videre, et dixit illis Jesus: Quid turbati estis* (Luc. 24. 36-38). Post hæc cum ostendisset eis manus et pedes, *Non credentibus illis præ gaudio et mirantibus dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur* (Ibid. v. 41)? quod hac ratione vellet illis fidem facere resurrectionis. Non persuadet tibi latus, inquit, neque vulnera? saltem mensa persuadeat.

7. Ut autem accurate cognoscas idcirco illum dixisse, *Habetis hic aliquid, quod manducetur?* ne forte simulacrum esse vel spiritum, aut phantasma putarent, sed veram ac subsistentem resurrectionem, audi quo pacto Petrus his comprobet resurrectionem. Cum enim dixisset, *Deus illum suscitavit, ac dedit manifestum eum fieri nobis testibus præordinatis*, deinde resurrectionis demonstrationem afferens adjecit: *Qui manducavimus et bibimus cum eo* (Act. 10. 40. 41). Propterea quoque alibi Christus cum mortuani suscitasset ut fidem faceret resurrectionis ait: *Date illi quod manducet* (Marc. 5. 43). Cum igitur audis eum præbuisse seipsum vivum per dies quadraginta illis apparentem, et cum illis vescentem, causam manducationis cognosce, non quod cibo nimirum indigeret, illum manducasse, sed quod discipulorum mederi vellet imbecillitati, unde prodigia et signa apostolorum liquet maximam resurrectionis demonstrationem existitisse. Quapropter ait ipse quoque, *Amen, amen, dico vobis, Qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet* (Joan. 14. 12). Nam quoniam crux cum intervenisset, plurimos scandalizaverat, idcirco pluribus illi miraculis opus fuit. Alioqui enim si, cum obiisset Christus, morte præpeditio mansisset, et sepultus, neque resurrexisset, ut aiunt Judæi, neque in cælum ascendisset, non solum majora postea fieri miracula post crucem non oportuisset, verum etiam ea, quæ prius facta fuerant, opus fuisset extinguere. Hic mihi diligenter attendite: indubitata quippe resurrectionis demonstrationem continent hæc quæ dicimus: quamobrem eadem rursus eloquar.

Cur post Passionem miracula majora. — Signa fecit antea Christus, mortuos suscitavit, leprosos mundavit, dæmones ejecit, crucifixus est deinde, atque, ut dicunt scelerati Judæi, non resurrexit a mortuis. Quid igitur illis dicemus? Hoc nimirum, Si non resurrexit, quomodo postea in nomine ipsius majora facta sunt

signa? Nullus enim ex vivis cum obiisset, majora post obitum signa fecit: at hic majora et modo et natura fuerunt quæ consequuta sunt miracula. Siquidem natura fuere majora, cum Christi umbra nunquam mortuos suscitavit: at apostolorum umbra talia multa perfecit. Modo vero majora fuere signa, quod tum quidem ipse imperans miracula cæret: post passionem autem servi ejus augusto et sancto ejus nomine adhibito majora et sublimiora peragerent, ut amplius et gloriosius virtus ipsius effulgeret. Multo quippe majus fuit alterum nomen ipsius usurpantem talia miracula patrare, quam ipsum imperantem. Vides et natura et modo majora fuisse apostolorum signa, dilectissime, quæ Christi resurrectionem sequuta sunt? Itaque resurrectionis indubitata est demonstratio. Nam, ut ante dixi, et iterum dicam, si mortem obiisset Christus, et non resurrexisset, signa etiam interire oportuisset ac deleri: jam vero non modo delata non sunt sed et illustriora deinde atque celebriora sunt facta. Si enim Christus non resurrexisset, numquam alii ejus in nomine talia signa fecissent. Eadem quippe virtus et ante passionem et post passionem edebat miracula: ac primum quidem perse, deinde vero per discipulos: ut autem evidentior et gloriosior fieret resurrectionis probatio, majora post crucem fiebant, et sublimiora prodigia. Unde vero constat, dicit infidelis, edita tum fuisse signa? Unde, quæso, crucifixum Christum fuisse constat? Ex sacris Litteris, inquam. Nam et signa tum fuisse facta et crucifixum fuisse Christum, ex sacris Litteris constat. Illæ enim et hæc et illa narrant. Quod si tu noster adversarius dicas apostolos signa non fecisse, majorem ipsorum ostendis virtutem, et gratiam divinam, quod absque signis tantum orbem terrarum potuerint ad pietatem traducere. Hoc enim maximum est et inusitatum miraculum, cum pauperes atque mendici, abjecti, illiterati, imperiti, viles, et numero duodecim tot urbes, gentes, populos, reges, tyrannos, philosophos, oratores, et totam propemodum terram absque signis potuerint ad se pertrahere. An vero cupis etiam nunc fieri signa cernere? Tibi ego illa et majora prioribus ostendam, non unum mortuum suscitatum, non visum uni caeco restitutum, sed discussas erroris tenebras, quæ totam terram occupaverant: non leprosum unum mundatum, sed tot gentes, quæ peccati lepram abtarserunt, ac per lavacrum regenerationis mundatæ sunt. Quod signum majus his quæris, mi homo, cum tantam et tam repente factam mutationem conspicias?

8. *Fide sola cernitur Deus. Petrus quomodo crucifixus fuerit.* — Vin' tu intelligere, quo tandem pacto visum universo terrarum orbi restituerit Christus? Antea lignum et lapidem non existimabant homines lignum et lapidem esse, verum res sensus expertes deos vocabant, adeo excæcati erant: jam vero quid lignum sit, quidve lapis noverunt; quid sit Deus crediderunt. Sola quippe fide immortalis ac beata illa natura spectatur. Visne aliud quoque resurrectionis signum intueri? Ex ipsa discipulorum mente sum-

στευσαν. Οὕτω μείζον τοῦτο ἐκείνου καὶ σαφέστερον, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπεσπάτο καὶ ἐπειθε πρὸς τὴν ἀνάστασιν. Καὶ τί λέγω τὸν Θωμᾶν; Ὅτι γὰρ οὐδὲ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπίστευσον, ἀκουσον νουνεχῶς. Ἀλλὰ μὴ καταγνώσῃς αὐτῶν, ἀγαπητέ· εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐ κατέγνω αὐτῶν, μὴδὲ σὺ καταγνώσῃς αὐτῶν· καὶ γὰρ πρᾶγμα ξένον εἶδον οἱ μαθηταὶ καὶ παράδοξον, πρωτότοκον αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντα· τὰ δὲ τοιαῦτα μέγιστα θαύματα ἐκ πρώτης ἐκπλήττειν εἴωθεν, ἕως ἂν τῷ χρόνῳ νόμιμα γένηται ἐν ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς· ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐγένετο τότε. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν εἶπεν αὐτοῖς· *Εἰρήνη ὑμῖν, Πιτοθθέντες, φησὶν, ἐκεῖνοι καὶ ἔμφοβοι γερόμενοι ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τί τετραραγμένοι ἐστέ; Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπίδειξας αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, καὶ Ἀπιστοῦντων αὐτὸν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ θαυμάζοντων, εἶπεν αὐτοῖς· Ἐχγετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε; διὰ τούτων βουλόμενος αὐτοῖς τὴν ἀνάστασιν πιστώσασθαι. Οὐ πείθει σε, φησὶν, ἡ πλευρά, οὐδὲ τὰ τραύματα; πειθέτω κἂν ἡ τράπεζα.*

ζ'. Ἴνα δὲ μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπεν, *Ἐχγετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε φαγεῖν; ἵνα μὴ νομισωσιν εἰδῶλον εἶναι, μὴδὲ πνεῦμα, μὴδὲ φαντασίαν, ἀλλ' ἀληθῆ καὶ ἐνυπόστατον ἀνάστασιν, ἀκουσον, πῶς ὁ Πέτρος ἀπὸ τούτων πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι Ἀνέστησεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ἡμῖν, εἶτα καὶ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τιθεῖς, ἐπήγαγεν· Ὀλίγους συναζάρομεν καὶ συνεπέομεν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ ἀναστήσας νεκρῶν ὁ Χριστὸς, ἵνα πιστώσῃται τὴν ἀνάστασιν ἔφη· Δότε αὐτῇ φαγεῖν. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς καὶ συναλιζόμενος, μάνθανε τῆς τραπέζης τὴν αἰτίαν, ὅτι οὐχὶ δεόμενος αὐτὸς τραπέζης ἔτρωγεν, ἀλλὰ βουλόμενος τὴν ἀσθένειαν διορθῶσαι τῶν μαθητῶν, ὅθεν ἔβλητο ὅτι τὰ τέρατα καὶ σημεῖα τῶν ἀποστόλων ἀπόδειξις ἦν μεγίστη τῆς ἀναστάσεως. Διὸ καὶ αὐτὸς φησιν· Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὁ πιστευὼν εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ποιῶ ἐγὼ, καὶ ἐκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς μεταξύ παρεμπροσθίων ἐσκανδάλισε πλείστους, διὰ τοῦτο καὶ μείζονων ἐδέξασε μετὰ ταῦτα σημεῖων. Καίτοι γε εἰ τελευτήσας ὁ Χριστὸς ἀναπέμεινε τῷ θανάτῳ καὶ τῷ [92] τάφῳ, καὶ οὐκ ἀνέστη, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοί φασιν, οὐδὲ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς, οὐ μόνον οὐκ ἔδει μείζονα γίνεσθαι τὰ μετὰ ταῦτα σημεῖα τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ πρότερα γινόμενα ἀποσβεσθῆναι ἔχρη. Προσέχετε μοι μετὰ ἀκριβείας ἐνταῦθα· ἀναστάσεως γὰρ εἰσιν ἀναμφισβητήτου ἀποδείξεις τὰ λεγόμενα, διὸ καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ ἔρω.*

Ἐποίησε σημεῖα πρὸς τούτου ὁ Χριστὸς, νεκροὺς ἤγειρε, λεπροὺς ἐκάθηρε, δαίμονας ἀπήλασεν· ἐσταυρώθη μετὰ ταῦτα, καὶ ὡς οἱ παράνομοι Ἰουδαῖοι λέγουσιν, οὐκ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Τί οὖν ἂν εἰποιμεν πρὸς αὐτούς; Ὅτι εἰ μὴ ἀνέστη, πῶς μετὰ ταῦτα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μείζονα ἐγένετο σημεῖα; Οὐδεὶς

* Colb. καὶ ὡς Ἑλληνες λέγουσι.

γὰρ τῶν ζώντων τελευτήσας μείζονα σημεῖα ἐποίησε μετὰ τὴν τελευτήν, ἐνταῦθα δὲ μείζονα καὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ φύσει τὰ θαύματα μετὰ ταῦτα ἦν. Φύσει γὰρ μείζονα ἦν, ὅτι μὲν τοῦ Χριστοῦ οὐδέποτε σκιαὶ νεκροὺς ἀνέστησαν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων αἱ σκιαὶ αὐτῶν πολλὰ τοιαῦτα ἐποίησαν. Τρόπῳ δὲ μείζονα ἐγένετο σημεῖα, ὅτι τότε μὲν αὐτὸς ἐπιτάττων ἔθαυματούργει· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν οἱ δοῦλοι αὐτοῦ τῷ σεβασμίῳ καὶ ἀγίῳ αὐτοῦ ὀνόματι χρώμενοι μείζονα καὶ ὑψηλότερα ἐποίησαν, ὥστε μείζονα αὐτοῦ καὶ ἐνδοξότερα διαλάμψαι τὴν ἰσχύν. Τοῦ γὰρ αὐτὸν ἐπιτάττειν πολλῶν μείζον ἦν τὸ ἔτερον τῷ ἐκείνου κεχωρημένον ὀνόματι τοιαῦτα θαυματούργειν. Εἶδες, ἀγαπητέ, καὶ τῇ φύσει καὶ τῷ τρόπῳ μείζονα ἔντα τὰ σημεῖα τῶν ἀποστόλων μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν ἀναμφισβήτητος ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως. Ὅπερ γὰρ ἔλεγον, καὶ πάλιν ἔρω, εἰ ἐτετελευτήκει ὁ Χριστὸς, καὶ οὐκ ἀνέστη, ἔδει καὶ τὰ σημεῖα τελευτῆσαι καὶ ἀποσβεσθῆναι· νυνὶ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀπεσβέσθη, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερα καὶ ἐνδοξότερα γέγονε μετὰ ταῦτα. Εἰ γὰρ μὴ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἕτεροι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τοιαῦτα σημεῖα ἐποίησαν. Ἡ αὐτὴ μὲν γὰρ δύναμις καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔθαυματούργει· καὶ πρῶτον μὲν εἰ ἑαυτοῦ, ὕστερον δὲ διὰ τῶν μαθητῶν· ἵνα δὲ σαφέστερα καὶ ἐνδοξότερα γένηται τῆς ἀναστάσεως ἡ ἀπόδειξις, μείζονα καὶ ὑψηλότερα μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο τὰ σημεῖα. Καὶ πῶθεν ὁ δῆλον ὅτι σημεῖα γέγονε τότε; ὁ ἀπίστος εἶρε! Πῶθεν δὲ καὶ ὁ δῆλον ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστὸς; Ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, φησὶ. Καὶ γὰρ ὅτι σημεῖα γέγονε τότε καὶ ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστὸς, ἀπὸ τῶν ἁγίων Γραφῶν ὁ δῆλον. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ καὶ ταῦτα κάκει· α λέγουσιν. Εἰ δὲ λέγει ὁ ὑπεναντίας, ὅτι οὐκ ἐποίησαν σημεῖα οἱ ἀπόστολοι, μείζονα αὐτῶν δεικνύει; τὴν δύναμιν καὶ τὴν θείαν χάριν, ὅτι χωρὶς σημεῖων τοσαύτην οἰκουμένην ἐπεσπάζαντο πρὸς θεοσέβειαν. Τοῦτο γὰρ μέγιστον σημεῖον καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅταν οἱ πτωχοὶ, καὶ πένητες, καὶ εὐκαταφρόνητοι, καὶ ἀγράμματοι, καὶ ἰδιῶται, καὶ εὐτελεῖς, καὶ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, πλῆει; τοσαύτας, καὶ ἔθνη, καὶ δήμους, καὶ βασιλεῖς, καὶ τυράννους, καὶ φιλοσόφους, καὶ ῥήτορας, καὶ πᾶσαν, ὡς εἶπεν, τὴν γῆν χωρὶς σημεῖων φαίνονται πρὸς αὐτοὺς ἐλκύσαντες. Βούλει δὲ καὶ νῦν σημεῖα γινόμενα ἴδῃς; Ἐγὼ σοὶ δεῖξω καὶ μείζονα τῶν προτέρων, οὐχ ἕνα νεκρὸν ἐγειρόμενον, οὐχ ἕνα τυφλὸν ἀναβλέποντα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν γῆν τὸ σκότος τῆς [95] πλάνης ἀποθεμένην· οὐχ ἕνα λεπρὸν καθαρῶμενον, ἀλλ' ἔθνη τοσαῦτα τὴν λέπραν τῆς ἀμαρτίας; ἀποσμήξαντα^b καὶ διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας καθαρθέντα. Τί τούτων τῶν σημεῖων μείζον ἐπιζητεῖς, ἄνθρωπε, ἄθρόον τοσαύτην τῆς οἰκουμένης μεταβολὴν ὀρῶν γεγεννημένην;

τ'. Βούλει μαθεῖν πῶς ἀναβλέψαι τὴν οἰκουμένην ἐποίησεν ὁ Χριστὸς; Τὸ πρότερον τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον οὐκ ἐνόμιζον εἶναι ξύλον καὶ λίθον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ θεοὺς ἐκάλουν τὰ ἀναίσθητα, οὕτως ἦσαν ἀποτετυφλωμένοι· νυνὶ δὲ εἶδον τί ξύλον, τί λίθος· ἐπίστευσαν τί Θεός. Πίστει γὰρ μόνῃ θεωρεῖται ἡ ἀνώλεθρος καὶ μακαρία φύσις ἐκεῖνη. Βούλει δὲ καὶ ἕτερον ἀναστάσεως ἴδῃς σημεῖον; Ἀπὸ τῆς τῶν μαθητῶν γνώμης ὄψεαι καὶ τοῦτο μείζον γινόμενον μετὰ

^b Colb. ἀποσμήξαντα.

την ἀνάστασιν. Καὶ γὰρ παρὰ πᾶσιν ὁμολόγηται, ὅτι ὁ μὲν περὶ ζῶντα ἄνθρωπον εὐνοϊκῶς διακει-
μενος καὶ ἀποθανόντος ἴσως οὐδὲ μέμνηται· ὁ δὲ
περὶ ζῶντα ἀγνωμόνως διατεθεὶς καὶ ἐγκαταλιπὼν
περίοντα, πολλῶν μᾶλλον ἀποθανόντος ἐπιλήσεται.
"Ὅθεν οὐδέ τις τῶν ἀνθρώπων τὸν φίλον καὶ τὸν διδά-
σκαλον ἀφείλε ζῶντα καὶ ἐγκαταλιπὼν, τελευτήσαντα
περὶ πολλοῦ ποιεῖται, καὶ μάλιστα ὅταν κινδύνους
μυρίους αὐτῷ προκειμένους ἀπὸ τῆς περὶ ἐκεῖνον
σπουδῆς βλέπῃ. Ἄλλ' ἰδοὺ τοῦτο τὸ ἐπὶ μηδενὸς συμ-
βαῖνον, ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο,
καὶ οἱ ζῶντα αὐτὸν ἀρνησάμενοι καὶ ἐγκαταλιπόντες,
καὶ συλληφθέντα ἀφέντες, καὶ ἀποπηδήσαντες, μετὰ
μυρία ἐκεῖνα ὄνειδη καὶ τὸν σταυρὸν, οὕτω περὶ
πολλοῦ πεποιήνται, ὡς καὶ τὰς ψυχὰς ἐπιδοῦναι τὰς
ἐαυτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας καὶ πίστεως.
Καίτοι γε εἰ καὶ τετελευτήκει ἡ Χριστὸς καὶ οὐκ
ἀνέστη, πῶς εἶχε λόγον τοὺς ἡνίκα ἐξῆ φυγόντας
διὰ τὸν ἐπιζέμενον κίνδυνον, ἡνίκα ἐτελεύτησε μυ-
ρίοις ἐαυτοῦς δι' ἐκεῖνον περιβάλλειν κινδύνους; Οἱ
μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἔφυγον, Πέτρος δὲ καὶ ἠρνήσατο
μεθ' ὄρκου τρίτον, καὶ ὁ μεθ' ὄρκου τρίτον αὐτὸν
ἀρνησάμενος καὶ θεραπευτικῶς φόβον εὐτελοῦς δει-
σας, ἐπειδὴ ἐτελεύτησε, βουλόμενος ἡμᾶς πείσαι διὰ
τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι εἶδεν αὐτὸν ἀναστάντα,
οὕτως ἄθροον μετεβάλλετο ὡς ὀλοκλήρου καταγε-
λάσαι δῆμου, καὶ εἰς μέσον τῶν Ἰουδαίων τὸ θέατρον
εἰσπηδήσας καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς καὶ ταφεί-
ς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ εἰς τοὺς οὐ-
ρανούς ἀνέβη, καὶ μηδὲν αὐτὸν ὑποδεῖσθαι δεινόν.
Πόθεν οὖν τὸ θαρρῆναι αὐτῷ ἐγένετο; Πόθεν ἄλλοθεν,
ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς πληροφορίας τῆς κατὰ τὴν ἀνάστα-
σιν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν, καὶ διελέχθη, καὶ
περὶ τῶν μελλόντων ἤκουσε, διὰ τοῦτο ὡς ὑπὲρ ζῶν-
τος κινδυνεύων λοιπὸν, οὕτως ἀπάντων κατετόλμησε
τῶν δεινῶν, ἅτε δὴ καὶ πλείονα λαθῶν δύναμιν καὶ
μεῖζον τὸ θάρσος ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν, καὶ τῷ
σταυρῷ κατὰ κεφαλῆς προσομιλήσας. "Ὅταν τοίνυν
ἴδῃς ^b καὶ σημεῖα μεῖζονα γινόμενα, καὶ τοὺς μαθη-
τὰς πλείονα κεκτημένους εὐνοίαν περὶ αὐτὸν τοὺς
πρότερον ἐγκαταλιπόντας αὐτὸν, καὶ [94] παρῆρσιαν
μεῖζονα ἐπιδεικνυμένους, καὶ πανταχόθεν λαμπρο-
τέραν γινομένην τῶν πραγμάτων τὴν μεταβολὴν,
καὶ ἐπὶ τὸ πεπαρῆρσιασμένον καὶ φαιδρὸν προελ-
θόντα ἅπαντα, μάθανε δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων
τῆς πείρας, ὅτι οὐ μέχρι θανάτου τὰ κατὰ τὸν
Χριστὸν ἔμεινε, ἀλλὰ ἀνάστασις αὐτὸν διεδέξατο,
καὶ ζῆ καὶ μένει διηνεκῶς ὁ σταυρωθεὶς Θεὸς ἀνα-
λοιώτως. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ ἀνέστη καὶ ἐξῆ, μεῖζονα
μετὰ ταῦτα σημεῖα εἰργάσαντο οἱ μαθηταὶ τῶν πρὸ
τοῦ σταυροῦ γινομένων. Τότε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ οἱ
μαθηταὶ ἐγκατέλιπον· νυνὶ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ οἰκου-
μένη προστρέχει ἅπασα, καὶ οὐχὶ Πέτρος μόνον,
ἀλλὰ καὶ ἕτεροι μυρίοι, καὶ πολλῶν πλέον μετὰ Πέ-
τρον τῶν οὐχ ἑωρακότων αὐτὸν τὰς ψυχὰς ἐπέδωκαν
τὰς ἐαυτῶν ὑπὲρ ἐκεῖνον, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀπετμή-
θησαν, καὶ μυρία ἔλαβον θεία, ὥστε τὴν εἰς αὐτὸν

^a Legebatur οὐ τετελευτήκει, quod, postulante sensu, corrigimus, interpretemur ei Emend. Ven. seculi. Edit.

^b Colib. τὸ θάρσος· οὐκ ἂν δὲ πλείονα δύναμιν ἔλαβεν παρὰ τοῦ νεκροῦ καὶ μένοντος ἐν τῷ θανάτῳ· ὅταν οὖν ἴδῃς.

ὁμολογίαν ὑγιῆ καὶ ἀκέραιον ἔχοντας ἀπελθεῖν. Πῶς
οὖν ὁ νεκρὸς καὶ ἐν τῷ τάφῳ μένων, ὡς σὺ λέγεις,
ὦ Ἰουδαῖε, τοσαύτην καὶ ἐν τοῖς μετ' ἐκείνους ἅπασιν
ἐπεδείξατο τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν δύναμιν, πείθων αὐ-
τοὺς αὐτὸν μόνον προσκυνεῖν, καὶ πάντα αἰρεῖσθαι
ὑπομείναι καὶ πάσῃν ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν πίστιν ἀπο-
λέσαι τὴν εἰς αὐτόν; Ὁρᾷς διὰ πάντων σαφῆ τῆς
ἀναστάσεως τὴν ὑπόδειξιν, διὰ τῶν σημείων τῶν τότε,
τῶν νῦν, διὰ τῆς εὐνοίας τῶν μαθητῶν τῶν τότε, τῶν
νῦν, διὰ τῶν κινδύνων ἐν οἷς διετέλεσαν οἱ πιστεύ-
σαντες; Βούλει καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἰδεῖν πεφοβημένους
αὐτοῦ τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν δύναμιν, καὶ πολλῶν μᾶλλον
μετὰ τὸν σταυρὸν ἀγωνιῶντας; Ἄκουε καὶ περὶ τού-
των συνετῶς. *Θεωροῦντες γάρ, φησὶν, οἱ Ἰουδαῖοι
τὴν τοῦ Πέτρου παρῆρσιαν καὶ Ἰωάννου, καὶ
καταλαβόμενοι, ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἰσι
καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, καὶ ἠγωνίων, οὐκ ἐπειδὴ
ἀγράμματοι ἦσαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀγράμματοι ὄντες
πάντων τῶν σοφῶν περιεγέροντο, καὶ τὸν ἄνθρωπον
σὺν αὐτοῖς ὁρῶντες τὸν θεραπευμένον, οὐδὲν
εἶχον ἀντειπεῖν·* καίτοι γε πρὸ τούτου ἀντέλεγον
σημεῖα ὁρῶντες γινόμενα. Πῶς οὖν τότε οὐκ ἀντει-
πον; Ἀπέστησεν αὐτῶν τὴν γλῶτταν ἢ ἀόρατος τοῦ
σταυρωθέντος δύναμις· ἐκεῖνος τὸ στόμα αὐτῶν ἐν-
έφραξεν· ἐκεῖνος τὴν παρῆρσιαν κατέστειλε· διὰ
τοῦτο καὶ εἰστήκεισαν μηδὲν ἔχοντες ἀντειπεῖν. "Ὅταν
δὲ καὶ ἐφθέγγαστο, δρα πῶς τὴν δειλίαν ὁμολογοῦσι
τὴν ἐαυτῶν. *Βούλεσθε, φησὶν, ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς
τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου;* Καὶ μὴν, εἰ ἄν-
θρωπός ἐστι ψιλὸς, τί δέδοικας αὐτοῦ τὸ αἷμα; πό-
σους ἀνείλες προφήτας, πόσους ἔσφαξας δικαίους, ὦ
Ἰουδαῖε, καὶ οὐδενὸς αὐτῶν τὸ αἷμα ἐφοβήθη; τίνας
ἔνεκεν ἐνταῦθα φοβῆ; Κατέσεισεν αὐτῶν ὄντως τὸ
συνειδὸς ὁ σταυρωθεὶς, καὶ τὴν ἀγωνίαν ἦν εἶχον
κρύψαι μὴ δυνάμενοι, καὶ ἄκοντες ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν
ὁμολογοῦσι τὴν οἰκειάν ἀσθένειαν. Καὶ ὅτε μὲν ἐσταύ-
ρουν αὐτὸν ἐδῶν λέγοντες· *Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς
καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν·* οὕτως κατεσφρόνοντο τοῦ αἵ-
ματος αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν ἰδόντες αὐτοῦ τὴν
δύναμιν διαλάμπουσαν, φοβοῦνται καὶ ἀγωνιώσι, καὶ
λέγουσι· *Βούλεσθε [95] ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ
αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου;* Καίτοι γε εἰ πλάνος
ἦν καὶ ἀντίθεος, καθὼς φατε, Ἰουδαῖοι παράνομοι,
τίνας ἔνεκεν αὐτοῦ δεδοίκατε τὸ αἷμα; Καὶ γὰρ καὶ
ἐγκαλλωπιζέσθαι ἔδει τῷ φόνῳ, εἰ τοιοῦτος ἦν. Ἄλλ'
ἐπειδὴ τοιοῦτος οὐκ ἦν, διὰ τοῦτο τρέμουσιν.

θ'. Ὁρᾷς πανταχόθεν καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγωνιῶντας
καὶ δεδοικότας; εἶδες αὐτῶν τὴν ἀγωνίαν; Μάθε καὶ
τοῦ σταυρωθέντος τὴν φιλοφροσύνην. Ἐκεῖνοι μὲν
γὰρ ἔλεγον· *Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ
τέκνα ἡμῶν·* ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐποίησεν οὕτως·
ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα καθικετεῖται λέγει· *Πάτερ,
ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδουσιν τί ποιοῦσιν.* Εἰ γὰρ
ἐγένετο τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα
αὐτῶν, οὐκ ἂν ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν ἐγένοντο ἀπό-
στολοι· οὐκ ἂν ὁμοῦ τρισχίλιοι ἐπίστευσαν, οὐκ ἂν
πεντακισχίλιοι. Ὁρᾷς πῶς ἐκεῖνοι μὲν ὡμοί καὶ
ἀπνηεῖς περὶ τὰ ἔγκονα αὐτῶν ὄντες καὶ τὴν φύσιν
αὐτῆν ἠγνόησαν, ὁ δὲ Θεὸς πατέρων ἀπάντων φιλοφ-
ρωτότερος, καὶ μητέρων φιλοστοργότερος γέγονεν;

ptum illud quoque majus videbis post resurrectionem affulsisse. Siquidem in confesso est apud omnes eum, qui erga viventem hominem benevole sit affectus, ipso mortuo fortasse ne quidem ejus meminisse: qui vero male affectus sit erga illum, dum viveret, et superstitem deseruerit, multo magis immemorem defuncti futurum. Quo fit, ut nemo qui amicum magistrumve superstitem reliquerit ac deseruerit, vita functum plurimi faciat, ac tum præcipue, cum propter exhibitam in eum benevolentiam mille pericula sibi viderit imminere. Ecce tamen illud quod nulli accidit, in Christo et discipulis evenit, et qui viventem illum negaverant ac deseruerant, et comprehensum reliquerant, et aufugerant, post innumera illa opprobria, et crucem, tanti eum fecerunt, ut pro ipsius confessione ac fide animas etiam suas exponerent. Enimvero si mortuus fuisset Christus, neque resurrexisset, qui fieri potuisset, ut qui, dum superstes esset, ob periculum imminens fugerant, eo jam vita functo, propter illum mille periculis seipsos objicerent? Ac cæteri quidem omnes fugerunt, Petrus vero etiam cum juramento ter illum negavit, et qui ter illum cum juramento negaverat, et vilis ancillulæ fuerat timore percussus, posteaquam obierat, nobis rebus ipsis volens fidem facere se suscitatum illum a mortuis vidisse, sic repente mutatus est, ut integrum populum aspernaretur, et in medium Judæorum theatrum prosiliret, diceretque illum qui crucifixus fuerat ac sepultus, a mortuis die tertia, surrexisse atque in cælos ascendisse, neque se mali quidquam reformidare. Unde igitur factum erat, ut adeo confidens esset? Non aliunde sane, quam ex eo quod de resurrectione certior factus esset. Cum enim illum vidisset, atque alloquutus esset, deque rebus futuris verba facientem audiisset, hac de causa tamquam in gratiam hominis jam viventis periculum adiret, ita se malis omnibus objiciebat, utpote qui majori virtute corroboratus esset confidentiaque majori, sic ut pro ipso mortem oppeteret, et cruci capite in terram verso affigeretur. Cum ergo majora fieri signa videris, et discipulos majori eum benevolentia esse complexos, qui prius eum deseruerant, et majorem fiduciam præ se ferre, omni ex parte illustriorem rerum factam esse mutationem, omniaque tutiori ac jucundiori esse in statu collocata, tum ipso rerum experimento cognosce, res Christi non esse mortis finibus circumclusas, sed resurrectionem illi successisse, ac vivere, superstitemque perpetuo crucifixum manere Deum immutabilem et immortalem. Neque enim discipuli, nisi resurrexisset ac viveret, majora postea miracula patrassent, quam quæ crucem præcesserant. Nam tum temporis etiam discipuli reliquerunt eam: jam vero totus ad illum orbis terrarum accurrit, neque Petrus solum, sed et mille alii, ac multo plures post Petrum, ex illis qui illum minime viderunt, animas pro illo suas exposuerunt, capite truncati sunt, et innumera sunt mala perpassi, ut integra et illæsa ipsius confessione possent ex hac vita discedere. Quomodo ergo is qui mortuus erat et sepulcro con-

clusus, ut tu dicis, o Judæe, in omnibus qui sequuti sunt illos tantam vim exhibuit tantamque virtutem, ut eis persuaderet, solum illum ut adorarent, omniaque sustinere ac perpeti mallent, quam suam in illum fidem amittere? Vides in omnibus certam resurrectionis comprobationem elucere, cum ex signis quæ tum facta sunt, quæque nunc sunt, tum ex discipulorum benevolentia, qui tum vivebant, et qui nunc vivunt, tum ex periculis in quibus semper fideles versabantur? Visne etiamnum hostes cernere potentiam ac virtutem ejus pertimescere, ac multo amplius post crucem æstare? Audi sane prudenter, quid de his scriptum sit. *Cum enim viderent*, inquit Scriptura, *Judæi Petri in loquendo libertatem, et Joannis, atque animadverterent homines illos literarum rudes et imperitos esse, mirabantur (Act. 4. 13)*, et metuebant non quod literas nescirent, sed quod cum illiterati essent omnes sapientes vincerent, *Cumque hominem cernerent, qui sanatus erat, nihil poterant contradicere (Ibid. v. 14)*, tametsi antea contradicebant cum signa fieri viderent. Cur igitur tum minime contradicebant? Cohibebat illorum linguam virtus invisibilis crucifixi: ille os eorum obturabat, ille libertatem in dicendo compescebat: propterea stabant, neque poterant contradicere. Cum autem verba etiam protulerunt, vide quo pacto metum suum fateantur. *Vultis*, inquit, *inducere super nos sanguinem hominis istius (Ib. 5. 28)*? At enim si nudus homo est, cur ejus sanguinem pertimescis? quam multos prophetas occidisti, quam multos justos jugulasti, Judæe, nec ullius illorum sanguinem reformidasti? cur igitur hic reformidas? Vere conscientiam terrebant illorum crucifixus, suamque formidinem cum occultare non possent, vel etiam inviti suam coram inimicis imbecillitatem fatentur. Ac dum illum quidem crucifigerent, clamabant dicentes, *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. 27. 25)*; adeo sanguinem ejus spernebant. Post passionem autem cum effulgentem illius virtutem intuentur, pertimescunt et æstuant, dicuntque: *Vultis inducere sanguinem hominis istius super nos*? At enim si seductor erat, et adversarius Dei, prout dicitis, scelesti Judæi, quam ob causam sanguinem ipsius timetis? Etenim si talis erat, illius etiam fuerat cæde gloriandum. Sed quoniam talis non erat, idcirco tremunt.

9. Vides undique et inimicos æstare ac timere? vides illorum anxietatem? Crucifixi quoque benignitatem cognosce. Siquidem illi quidem dicebant: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. 27. 25)*: Christus autem non ita fecit; verum supplicans Patri ait, *Pater, dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt (Luc. 23. 34)*. Si enim super illos sanguis fuisset, et super filios illorum, nequaquam ex illorum filiis delecti essent apostoli: nequaquam ter mille simul credidissent, neque quinque mille. Vides ut illi quidem crudeles ac savi cum in suos liberos essent, ipsam etiam naturam abnegarint, Deus autem patres omnes superaverit benignitate, ac filios majori quam matres fuerit amore complexus? San-

gus enim ejus super illos et super illorum filios fuit: super filios vero non omnes, sed super illos tantum, qui paternam impietatem et iniquitatem imitati sunt, et quotquot illis filii fuerunt non secundum naturæ successionem, sed secundum voluntatis insaniam, hi soli malis facti sunt obnoxii.

Jerusalem quando excisa. — Tu vero mihi bonitatem ac benignitatem Dei aliunde quoque considera. Non enim statim illis supplicium ac pœnam intulit, sed quadraginta et plures elabi post passionem annos sivit. Siquidem Salvator ipse Tiberio imperante cruci affixus est: at illorum civitas imperantibus Vespasiano ac Tito capta est. Cur igitur consequens tempus omisit? Voluit illis spatium ad pœnitentiam agendam præbere, ut peccata deponerent, ut crimina a se depellerent. Postquam autem temporis spatium ad pœnitentiam præstitutum habentes immedicabili se laborare morbo præ se tulerunt, tum demum supplicium illis ac pœnam intulit, et eversa illorum urbe per universum orbem terrarum eductos illos dispersit. Atque hoc benignitatis ejus opus fuit. Siquidem illos dispersit, ut Christum, quem cruci affixerant, ubique terrarum cernerent adorari, ut cum ab omnibus adoratum illum cernerent, ejusque virtutem perciperent, summam suam impietatem agnoscerent, eaque cognita ad veritatem redirent. Atque ipsa captivitas illis deinde doctrinæ, ac supplicium admonitionis occasionem afferebat: si enim in regione Judææ remansissent, veraces fuisse prophetas non agnovissent. Quid enim prophetæ dicebant? *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. 2. 8). Itaque illos egredi oportuit ad terræ terminos, ut propriis oculis cernerent a Christo terræ terminos possideri. Rursus alius propheta dicit: *Et adorabunt eum singuli e loco suo* (Soph. 2. 11). Ergo illos per omnia terræ loca di-

spergi oportuit, ut unumquemque adorare illum propriis oculis cernerent. Rursus alius dixit: *Replebitur terra, ut cognoscat Dominum, sicut aqua multa ad operiendum maria* (Hab. 2. 14). In omnem igitur terram abire illos oportuit, ut repletam illam cognitione Domini viderent, et maria, hoc est spirituales istas Ecclesias, pietate redundantia. Propterea ubique terrarum dispersit illos Deus: si enim in Judææ resedisent, hæc ignorassent. Jam vero prophetas veraces esse, atque ipsum virtute pollere suorum oculorum experimento vult ipsos cognoscere: ut, si quidem probi gratique fuerint, ad veritatem per ista deducantur: sin autem in impietate perseverent, nullam habeant in tremenda die judicii excusationem. Propterea per universum orbem terrarum illos dispersit, ut et nos quidpiam inde lucri decerpamus, hoc est, dum prolatas illas de illorum dispersione prædictiones, deque Jerosolymorum eversione cernimus, quas et Daniel, dum abominationis desolationis mentionem facit (Dan. 9. 27), et Malachias dum ait: *Quia et in vobis claudentur januæ* (Mal. 1. 10), et David, et Isaias, et alii prophetæ multi de his prædixerunt, et videntes eos qui Dominum tot injuriis affecerant, ita fuisse punitos, patria libertate privatos et suis omnibus legibus ac paternis traditionibus, virtutem ejus agnoscamus, quæ illa prædixit atque perfecit, atque inimici quidem ex nostris bonis potentiam illius intelligant, nos autem ex supplicio de illis sumpto immensam ejus benignitatem ac potentiam agnoscamus, nec unquam illum glorificare desinamus, ut et sempiterna atque ineffabilia bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, una cum sancto et vivifico Spiritu, honor et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ἐγένετο μὲν γὰρ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν· ἐπὶ τὰ τέκνα δὲ οὐχὶ πάντα, ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνα μόνον τὰ μιμησάμενα τὴν πατρικὴν ἀσέβειαν καὶ παρανομίαν, καὶ ὅσοι ἦσαν αὐτοῖς υἱοὶ οὐ κατὰ τὴν τῆς φύσεως διαδοχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς προαιρέσεως μανίαν, οὗτοι μόνοι γεγόνασιν ὑπεύθυνοι τῶν κακῶν.

Σκόπει δέ μοι καὶ ἐτέρωθεν τὴν ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ εὐθέως ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ τεσσαράκοντα καὶ πλείονα ἔτη διέλιπε μετὰ τὸν σταυρόν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐπὶ Τιθερίου ἐσταυρώθη· ἡ δὲ πόλις αὐτῶν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου ἔαλω. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὸν μετὰ ταῦτα τοῦτον χρόνον διέλιπον; Βουλόμενος αὐτοῖς δοῦναι καιρὸν μετανόιας, ὥστε ἀποδύσασθαι τὰ πεπλημμελημένα, ὥστε ἀποκρούσασθαι τὰ ἐγκλήματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ προθεσίαν μετανόιας λαβόντες ἔμενον ἀνιάτως ἔχοντες, ἐπήγαγε λοιπὸν αὐτοῖς τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν πῦλιν καθελὼν ἐξήγαγεν αὐτοὺς διασπίρας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, καὶ τοῦτο διὰ φιλανθρωπίαν ποιῶν. Διέσπειρε γὰρ αὐτοὺς, ἵνα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης προσκυνούμενον ἴδωσι τὸν ὑπ' αὐτῶν σταυρωθέντα Χριστὸν, ἵνα ὄρωντες αὐτὸν προσκυνούμενον ὑπὸ πάντων καὶ μαθόντες αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἐπιγνώσι τῆς οικείας ἀσεβείας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐπιγνόντες ἐπανέλθωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ λοιπὸν ἡ αἰχμαλωσία αὐτοῖς διδασκαλία ἐγένετο, καὶ ἡ τιμωρία νομοθεσία· εἰ γὰρ ἔμενον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας γῆς, οὐκ ἂν ἔγνωσαν τῶν προφητῶν τὴν ἀλήθειαν. Τί γὰρ καὶ ἔλεγον οἱ προφῆται; *Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* Ἐδει τοίνυν αὐτοὺς ἐξελεθεῖν εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἵνα ἴδωσιν οικεῖοις ἀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς κατέχει ὁ Χριστός. Πάλιν οὖν ἕτερος προφήτης λέγει· *Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.* Ἐδει τοίνυν αὐτοὺς εἰς ἅπαντα διασπαρῆναι τόπον

τῆς γῆς, ἵνα ἴδωσιν οικεῖοις ὄμμασιν ἕκαστον ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ προσκυνοῦντα αὐτόν. Πάλιν ἄλλος εἶπε· *Πλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσης.* Ἐδει τοίνυν [96] αὐτοὺς εἰς ἅπασαν τὴν γῆν ἀπελθεῖν, ὥστε ἰδεῖν αὐτὴν πεπληρωμένην τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς θαλάσσης, τοὔτεστι τὰς πνευματικὰς ταύτας Ἐκκλησίας, τῆς θεοσεβείας μεμεστωμένας. Διὰ ταῦτα διέσπειρεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς πανταχοῦ τῆς γῆς· εἰ γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ ἐκάθηντο, ταῦτα ἂν ἠγνόησαν. Λοιπὸν βούλεται αὐτοὺς καὶ τῆς τῶν προφητῶν ἀληθείας καὶ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως αὐταῖς ὄψει τὴν πείραν λαβεῖν· ἵνα ἐὰν μὲν εὐγνωμονῶσι, διὰ τούτων χειραγωγηθῶσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἂν δὲ ἐπιμένωσι τῇ ἀσεθείᾳ, μηδεμίαν ἔχωσιν ἀπολογίαν ἐν τῇ φοβερᾷ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ. Διὰ τοῦτο διέσπειρεν αὐτοὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τούτου κερδάνωμεν τι, τοὔτεστιν ἐκείνας τὰς προρρήσεις ὄρωντες τὰς περὶ τῆς διασπορᾶς αὐτῶν εἰρημένους, τὰς περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ἃς καὶ ὁ Δανιὴλ τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως μνησθεῖς, καὶ ὁ Μαλαχίας εἰπὼν, *Ὅτι καὶ ἐν ὁμίᾳ συγκλεισθήσονται πύλαι,* καὶ ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Ἡσαΐας καὶ ἕτεροι πολλοὶ προφήται περὶ τούτων προανεφώνησαν, ἵνα ὄρωντες τοὺς περὶ τὸν Δεσπότην ἀγνώμονας γεγενημένους οὕτω κολαζομένους, ἐκπεπτωκότας τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρικῆς καὶ τῶν οικείων ἀπάντων θεσμῶν τε καὶ πατρικῶν παραδόσεων, μάθωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν τὴν προειπούσαν αὐτὰ καὶ ἐργασαμένην, καὶ οἱ μὲν ἔγθρολ διὰ τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν ἴδωσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν· ἡμεῖς δὲ διὰ τῶν εἰς ἐκείνους τιμωριῶν μάθωμεν αὐτοῦ τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν καὶ δύναμιν, καὶ διὰ παντὸς δοξάζοντες αὐτὸν διατελώμεν, ὅπως καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀπορόρητων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι τιμὴ καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD, SAULUS AUTEM, ETC.,

Hæc concionatus est Chrysostomus post quartam habitam in inscriptionem Actorum homiliam. Id vero liquet ex iis quæ num. 3 dicuntur : ubi etiam hujus concionis argumentum declaratur his verbis : *Totum igitur debitum inscriptionis vobis persolvimus, inscriptionis, inquam, Actorum apostolicorum : ut igitur initium libri attingeremus, ordo exigebat, ac doceremus, quid hoc sibi velit : Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere ac docere. Verumtamen non sinit Paulus, ut hanc seriem ordinis sequar, sed ad se suaque recte facta linguam nostram invitat. Cupio namque videre illum introductum Damascus, non ferrea catena, sed Dominica voce vinctum.* Hic vides post Homilias in principium Actorum institutam concionem : vides item ejus argumentum. Habitam item hanc de qua nunc agimus, antequam tempus paschale dilaberetur, aperte narrat num. 4 : *Nam si, dum solam vobis, ait, inscriptionem legimus et enarramus, dimidium solemnitatis consumpsimus, si ab exordio initio facto in ipsum libri pelagus orationem immittere cœpissimus, quantum, quæso, temporis impendissimus, ut ad illas de Paulo narrationes perveniremus ?* Et postea numero quinto non obscure significat illam homiliam, quæ nulla intermedia præcesserat, esse quartam in principium Actorum, in qua quæritur cur Acta Apostolorum in Pentecoste legantur. Hic namque sanctus doctor talia fatetur : *Nonne in priore vobis collecta dicebam ea miracula, quæ crucem secuta sunt, iis majora quæ ipsam præcesserant existitisse ? Nonne id ostendi vobis et ex miraculis et ex discipulorum benevolentia ; et quo pacto antea quidem Christus imperans mortuos suscitabat, postea vero servorum ejus umbra idipsum præstabat, etc.* Quæ omnia diserte narrantur in illa quarta Homilia in principium Actorum num. 7. Hæc igitur homilia quartam illam in principium Actorum procul dubio sequitur. Qui vero fuerint illi πρόεδροι qui tum in hac, tum in sequenti homilia memorantur, in Vita Chrysostomi ad calcem Operum adornanda disquiretur.

Die insequente post habitam Homiliam in illud, *Paulus autem adhuc spirans minarum, etc.*, illam concionem habuit, quæ inscribitur *De nominum mutatione*. Quod argumentum ille in fine præcedentis homiliæ cœperat, hac proposita quæstione, cur Paulo, cur Petro, cur aliis in Veteri Testamento mutatum nomen fuerit. Id enim ipse narrat num. 2. *Neque enim, ait, de rebus trivialibus questionem habemus hodie, sed de re, quæ cœpit quidem hesternis die proponi, non potuit autem solutio quæstionis afferri, propter eorum multitudinem, quæ fuerant in medium prolata. Quid illud porro est ? De nominum impositione quæstio erat, quæ Deus sanctis imposuit.* Et quibusdam interpositis : *Pauli præclara facinora narrare cupiebamus, jamque historiæ attigeramus exordium ; et his verbis conceptum initium narrationis invenimus : Saulus*

[97-98] Ἀναγνωσθεῖς περικοπῆς, ἡ Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειληῆς καὶ φόβου, ἡ πάντων προσδοκῶντων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ θ' τῶν Πράξεων τὴν ὁμιλίαν λεχθῆσθαι, ὅτι ἀναστῆσεως ἀποδείξει ἡ Παύλου κλήσις.

α'. Ἄρα ταῦτα φορητά ; ἄρα ταῦτα ἀνεκτά ; Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡμῖν ἡ σύναξις πρὸς τὸ Ἐλαττον συστέλλεται : καὶ μεστὴ μὲν ἡ πόλις ἀνθρώπων, κενὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἀνθρώπων· μεστὴ μὲν ἡ ἀγορὰ, καὶ θέατρα, καὶ περίπατος· Ἐρημος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τάληθες εἰπεῖν, Ἐρημος μὲν ἡ πόλις ἀνθρώπων, μεστὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἀνθρώπων. Ἀνθρώπους γὰρ οὐ τοὺς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς δεῖ καλεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ὁμάς· οὐκ ἐκείνους τοὺς βραθυμοῦντας, ἀλλ' ὁμάς τοὺς σπουδάζοντας· οὐκ ἐκείνους τοὺς περὶ τὰ βιωτικά κερηνότας, ἀλλ' ὁμάς τοὺς ἐκ πνευματικῶν τῶν βιωτικῶν προτιμῶντας. Οὐ γὰρ, εἰ τις σῶμα ἀνθρώπου καὶ φωνὴν ἔχει, οὗτος ἀνθρω-

πος· ἀλλ' εἴ τις ψυχὴν ἀνθρώπου, καὶ διάθεσιν ἔχει· ψυχῆς. Ψυχῆς δὲ ἀνθρωπίνης οὐδὲν οὕτω τεκμήριον, ὡς τῶν θείων ἔργων λογίων· ὡς περ οὐδὲν οὕτω κτηνώδους καὶ ἀλόγου ψυχῆς δείγμα καὶ σημεῖον, ὡς τῶν θείων ὑπερορῶν λογίων. Βούλει μαθεῖν, ὅτι οἱ θείους ἀκροάσεως ὑπερορῶντες, καὶ τὸ εἶναι ἀνθρωποι διὰ τῆς ὑπερορίας ταύτης ἀπώλεσαν, καὶ τῆς εὐγενείας αὐτῆς ἐξέπεσαν ; Οὐκ ἐμὸν ὑμῖν ἐρῶ λόγον, ἀλλὰ προφητικὴν ἐρῶ βῆσιν, τὴν ἐμὴν γνώμην κυροῦσαν, ἵνα ἴδητε ὅτι λόγων οὐκ ἐρῶντες πνευματικῶν, οὐδὲ ἀνθρωποι εἶναι δύνανται· ἵνα ἴδητε ὅτι Ἐρημος ἡμῖν ἐστὶν ἡ πόλις ἀνθρώπων. Ὁ γὰρ μεγαλοφρονότατος Ἡσαίας, ὁ τῶν παραδόξων ὄψεων θεωρῆς, ὁ τὰ αε-

ET IN RELIQUAS DE MUTATIONE NOMINUM.

autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini. *Continuo turbavit nos immutatio nominis*, et cætera de nominum mutatione, quæ pluribus ille prosequitur; ita ut hæc homilia sit ceu complementum præcedentis.

Hanc homiliam secutus est sermo ille, qui post Homilias in Genesim nonus numeratur: ubi duæ illæ, de quibus jamjam egimus, homiliæ diserte memorantur, et de mutatione nominis Abrabæ, deque aliorum nominum propriorum, quæ in Veteri Testamento sunt, significatione tractatur. In hoc sermone perinde atque in præcedentibus homiliis, longo præmio usus est Chrysostomus. Hinc querelæ populi Antiocheni, hinc reprehensiones in Chrysostomum, ob nimiam nempe præmiorum prolixitatem. Cujus querimoniæ occasione paucis elapsis diebus illam de ferendis reprehensionibus homiliam habuit, quam nos in serie Homiliarum de nominum mutatione ponimus; quia ipsa, licet in prius editis distracta et procul ab aliis posita, sese prodit hoc ordine ponendam esse, num. 3, his verbis: *De Paulo autem sermo nobis nuper erat, quando de nominibus disserebamus, quærebamusque cur aliquando Saulus, postea vero Paulus vocatus fuerit. Inde vero digressi sumus ad veterem historiam, omnesque qui nomina habuerant examinavimus.* Pergit etiam in hac concione, ac disquirat cur Paulo nomen mutatum sit, et cur non statim ab ejus conversione, sed non modico post illam tempore sit mutatum.

Hanc aliquanto interposito tempore excepit Homilia in illud, *Paulus vocatus*, in cujus medio idem ipsum tangit argumentum, et tres priores homilias commemorat, his verbis: *Num, si recordamini, tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis, dum causas afferrem, ob quas cum Saulus ante vocaretur, Paulus deinde vocatus est, et quamobrem non statim ad fidem conversus hanc appellationem accepit, sed ad multum tempus nomen retinuit, quod illi parentes imposuerant?* Quibus tres hasce priores de nominum mutatione homilias ita diserte commemorat, ut nulla supersit adversum suspicandi causa. Hæ porro quatuor homiliæ in prius editis misere distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ erant, ut non nisi ingenti labore posset earum series internosci, quemadmodum et præcedentes aliæ quatuor in Actorum inscriptionem; quanto autem id lectorum dispendio acciderit, norunt ii, qui vel primoribus labris rem ecclesiasticam litterariam attigerunt.

Primæ, secundæ et quartæ homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, tertix vero homiliæ novam paravimus, quia vetus illa incerti versio non accurata erat.

CUM LECTUS ESSET ILLE TEXTUS, SAULUS AUTEM ADHUC SPIRANS MINAS ET CÆDEM, CUM EXSPERTARENT OMNES HOMILIAM IN PRINCIPIUM CAP. 9 ACTORUM HABENDAM, ET QUOD RESURRECTIONIS DEMONSTRATIO SIT PAULI VOCATIO.

1. *Homines non sunt, qui Dei verbum spernunt.* — Hæccine sunt ferenda? hæccine sunt toleranda? Singulis diebus eorum numerus nobis imminuitur, qui collectis intersunt: et plena quidem est hominum civitas, at ecclesia est hominibus vacua: plenum quidem est forum, et theatra, et porticus: domus autem Dei deserta est: imo vero, si verum dicendum est, destituta est hominibus civitas, et plena hominum est ecclesia. Siquidem homines appellandi sunt, non qui in foro, sed vos qui in ecclesia versamini: non illi socordes, sed vos diligentes: non illi, qui res sæculares ad stuporem usque mirantur, sed vos qui spiritualia præfertis sæcularibus. Non enim si quis hominis corpus ac vocem habeat, idcirco est homo: sed si quis hominis animam et

affectionem animæ habeat. Porro humanæ animæ tale nullum est iudicium, quam si divinorum eloquiorum amore ducatur: quemadmodum belluinæ ac rationis expertis animæ signum et argumentum tale nullum est, ac si eloquia divina contemnat. Vin' tu intelligere, quam vere qui divini verbi expositionem audire negligunt, per hunc contemptum homines esse desinant, et ipsa sua nativa nobilitate se spolient? Non meum vobis sermonem proferam, sed propheticam vocem proferam, quæ sententiam meam confirmet, ut videatis eos qui spiritualium sermonum amantes non sunt; ne homines quidem esse posse; ut civitatem hominibus desertam nobis esse videatis. Nam Isaias qui sublimitate vocis aliis antecellit, qui mirabilium illarum spectator visionum fuit, cui con-

cessum est, ut cum adhuc esset carne circumdatus, Seraphinos videret, qui mysticum illum concentum audivit, is cum in urbem Judæorum metropolim hominibus refertam ingressus esset, Jerosolyma nimirum, atque in medio foro constitisset, cum toto populo circumseptus esset, cum significare vellet non hominem esse, qui propheticos sermones non audiret, clamans dicebat, *Veni, et non erat homo: vocavi, et non erat qui obediret (Isai. 50. 2)*. Atque ut hoc esse dictum intelligas non ob raritatem eorum, qui adessent, verum ob eorum socordiam qui audirent, postquam dixit, *Veni, et non erat homo*, subjunxit, *Et non erat qui obediret*. Itaque aderant illi quidem, sed adesse non censebantur, quandoquidem prophetam non audiebant: propterea, quandoquidem venit, et non erat homo: vocavit, et non erat qui obediret, orationem ad elementa convertit, et ait: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra (Id. 1. 2)*. Nam equidem ad homines, inquit, missus fueram, ad homines ratione ac mente præditos: quando autem neque ratione, neque sensu præditi sunt isti, propterea destituta sensu alloquor elementa, in reprehensionem eorum, qui cum honorati sensu fuissent, tamen honore illo non utuntur. Sic etiam alter propheta dixit Jeremias. Siquidem ille quoque in medio Judæorum cœtu cum stetisset, in eadem illa urbe, quasi nullus adesset, ita clamabat: *Ad quem loquar, et contestabor (Jer. 6. 10)?* Quid ais? cum tantam videas multitudinem, quæris, quem alloquuturus sis? Quæro equidem, inquit: siquidem multitudo corporum est, non hominum multitudo: corporum est multitudo, quæ auditu non pollent. Idcirco etiam adjecit: *Incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Vides omnes istos eo quod non audiant, homines non esse? Ille dixit: *Veni, et non erat homo: vocavi, et non erat qui obediret*: hic dicit, *Ad quem loquar et contestabor? incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Quod si eos qui aderant, propterea quod diligenter ad ea quæ dicebantur non attendebant, ne homines quidem esse dicunt prophetæ: quid dicemus nos de illis qui non modo non audiunt, sed ne ingredi quidem hæc vestibula sacra dignantur, de illis qui extra sacrum hunc gregem vagantur, qui procul ab ædibus istis maternis in triviis et angipertis tamquam insolentes ac socordes quidam pueruli versantur? Nam et illi, cum paternam domum deseruerint, alicubi foris oberrant, et totos dies in ludis puerilibus transigunt: quam ob causam et libertate, ac sæpenumero vita pueruli tales privantur. Nam cum in manus plagiariorum aut prædonum inciderint, sæpe morte negligentæ suæ pœnas luunt. Siquidem arreptis ipsis cum aurea ornamenta sustulerint illi, aut fluminum undis suffocant, aut si quid mitius de illis statuerint, in longinquam illos regionem abductos ac servituti addictos dividendunt. Idem istis etiam accidit. Cum enim longe a paterna domo et hujus templi frequentatione aberrarint, in hæreticorum ora incidunt, et in linguas hostium veritatis: tum illi cum tamquam plagarii quidam ipsos invaserint, et aureo fidei ornatu spoliarint,

confestim eos non in flumen projectos, sed in turbida dogmata scœtoris sui demersos enecant.

2. Vestrarum hoc partium fuerit, salutem fratrum consulere, atque ad nos illos reducere, licet resistant, licet reclamant, licet lamententur. Puerilis est animi contentio ista et negligentia. Vos vero imperfectam adhuc atque ita misere affectam ipsorum animam corrigite; vestri muneris est, ut illis persuadeatis, ut homines fiant. Nam quemadmodum eum, qui humana aversetur alimenta, et cum pecudibus spinis herbisque pascatur, hominem esse minime dicemus: sic nimirum eum, qui veram et animæ convenientem humanæ escam oderit, quæ ex divinis constat eloquiis, in sæcularibus autem cœtibus et omni fœditate redundantibus circulis resideat, et iniquis alatur verbis, hominem appellare minime possumus. Siquidem apud nos homo est non is tantum qui pane vescatur, sed qui priusquam ullo cibo, divinis ac spiritualibus eloquiis perfruat. Hoc autem hominem esse, discite ex his quæ Christus effatus est: *Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei (Matth. 4. 4)*. Itaque duplex vitæ nostræ est alimentum, unum deterius, alterum vero præstantius: et hoc præcipue capessendum est, ut et animam alere possimus, neque fame illam torqueri sinamus. In vestra igitur potestate situm est, ut civitatem nobis hominum plenam efficiatis. Quando ergo destituta est hominibus ampla et populosa hæc civitas, æquum est ut patriæ vestræ hanc gratiam et munificentiam conferatis, ut transmissis ad eos quæ hic didiceritis, fratrum nobis animos reconcilietis. Tum enim mensæ participes nos fuisse comprobamus, non cum mensam laudamus tantum, sed cum iis, qui abfuerint, cibarium quidpiam largiri possumus. Hoc et vos nunc agite, siquæ alterutrum ex his duobus omnino eveniet, ut vel illis persuadeatis, ad nos ut redeant, vel si in eadem contentione perseverent, vestræ linguæ opera nutriantur, imo vero plane revertantur. Non enim potius eligent gratia beneficentia nutriri, cum pro suo jure possint ipsi hæc paterna mensa potiri. Sed hoc vos facere, vel fecisse, vel esse facturos plane confido credoque; quandoquidem frequenter ad hæc hortari vos non destiti, et vos quoque omni scientia repleti estis, qui et alios admonere possitis (*Rom. 15. 14*). Jam vero tempus est, ut nostram vobis hanc mensam apponamus, vilem quidem ipsam ac tenuem, et quæ multam penuriam præ se ferat, sed quæ optimo tamen cibi condimento, alacritate auditorum, instructa sit. Mensam enim efficit jucundissimam non ciborum sumptuositas solum, sed eorum etiam qui invitati fuerint appetitus: sic et lauta et magnifica mensa vilis ac tenuis apparebit, nisi fame pressi, qui adsunt, ad illam accedant; sic etiam vilis sumptuosa censebitur, si famelicos suos convivas acceperit. Idque cum probe nosset alius quispiam, non ex natura ciborum, sed ex affectu ac dispositione convivarum de mensarum magnificentia iudicium ferri, his verbis utitur: *Anima, quæ in saturitate est, favis illudit: animæ autem egentis etiam*

ραφεῖμ ἰδεῖν καταξιωθεὶς ἔτι ὢν ἐν σαρκί, ὁ τοῦ μουσικοῦ μέλους ἐκείνου α, οὗτος εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰουδαίων τὴν μητρόπολιν εἰσελθὼν τὴν πολυάνθρωπον, τὰ Ἱεροσόλυμα λέγων, ἐν μέσαις ταῖς ἀγοραῖς ἑστώς, τοῦ δήμου παντὸς αὐτὸν περιεστῶτος, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ὁ μὴ ἀκούων τῶν λόγων τῶν προφητικῶν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ἐβόα λέγων· Ἦλλοθ, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὑπακουσόμενος. Καὶ ὅτι οὐ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν παρόντων, ἀλλὰ διὰ τὴν βρθυμῶν τῶν ἀκρωμένων τοῦτο εἶπεν, εἰπὼν, Ἦλλοθ, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐπιθήγαγε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος. Ὅστε παρήσαν μὲν, οὐκ ἐνομιζόντο δὲ παρῆναι, ἐπειδὴ τοῦ προφήτου οὐκ ἤκουον· διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἦλθε, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐκάλεσε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος, πρὸς τὰ στοιχεῖα τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησιν, Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐρωτίζου, γῆ. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησι, πρὸς ἀνθρώπους ἀπεστάλην, πρὸς ἀνθρώπους νοῦν ἔχοντας· ἐπειδὴ δὲ οὐτε λόγον, οὐτε αἰσθητὴν ἔχοντες ὡσι, διὰ τοῦτο τοῖς οὐκ ἔχουσιν [99] αἰσθητὴν στοιχείοις διαλέγομαι, εἰς κατηγορίαν τῶν αἰσθήσει τετιμημένων μὲν, οὐ χρωμένων δὲ τῇ τιμῇ. Οὕτω καὶ ἕτερος προφήτης φησιν ὁ Ἱερεμίας. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος ἐν μέσῳ πλήθει τῶν Ἰουδαίων ἑστώς, ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ὡσπερ οὐδενὸς παρόντος, οὕτως ἐβόα· Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτυροῦμαι; Τί λέγεις; τοσοῦτον πλῆθος ὁρῶν, ἔρωτάς, πρὸς τίνα λαλήσεις; Ναί, φησὶ· τὸ πλῆθος γὰρ τῶν σωμάτων ἐστίν, ἀλλ' οὐ πλῆθος ἀνθρώπων· σωμάτων ἐστὶ πλῆθος οὐκ ἔχοντων ἀκὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· Ἀπερίτμητα τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύναται ἀκοῦειν. Ὅρθς ὅτι πάντες οὗτοι διὰ τὸ μὴ ἀκοῦειν οὐκ εἰσιν ἄνθρωποι; Ἐκεῖνός φησιν, Ἦλλοθ, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος· οὗτος φησι, Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτυροῦμαι; ἀπερίτμητα τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύναται ἀκοῦειν. Εἰ δὲ τοὺς παρόντας, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον μετὰ σπουδῆς τοῖς λεγομένοις, οὐδὲ ἀνθρώπους εἶναι φασιν οἱ προφῆται, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς περὶ τῶν οὐ μόνον οὐκ ἀκουσόμενων, ἀλλ' οὐδὲ ἐπιθῆναι τῶν ἱερῶν τούτων προθύρων ἀνεχομένων, περὶ τῶν ἕξω τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης πλανωμένων, πόρρωθεν ὄντων τῆς μητρικῆς ταύτης οἰκίας, ἐν ἀμφοδῖσι καὶ στενωποῖς, καθάπερ τὰ ἄτακτα καὶ βῆθυμα τῶν παιδίων; καὶ γὰρ ἐκεῖνα τὸν πατρῶον οἶκον ἀφέντα, ἕξω που πλανᾶται, ἐν ἄθύρμασι διημερεύοντα παιδιοῖς· διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς πολλάκις ἐξέπεσε τὰ τοιαῦτα παιδία. Περιτυγχάνοντα γὰρ ἀνδραποδιστῶν ἢ λωποδυτῶν χερσὶ, θάνατον πολλάκις τὴν τιμωρίαν τῆς βρθυμίας ἔδωκαν. Λαμβάνοντες γὰρ ἐκεῖνοι αὐτὰ, καὶ τὸν χρυσοῦν ἀφελόμενοι κόσμον, ἢ βεῦμασι ποταμῶν ἀποπνίγουσιν, ἢ ὅταν φιλανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν βουλευσῶνται, εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀπαγαγόντες γῆν, τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀποδίδονται. Ἰοῦτο καὶ οὗτοι πάσχουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ πατρῶου οἴκου καὶ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἀποπλανηθῶσι, περιτυγχάνουσι στόμασιν αἰρετικῶν, καὶ ταῖς γλώσσαις τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν· εἶτα, καθάπερ ἀνδραποδιστὰι λαβόντες

* Hic deesse videtur ἀραοατής.

αὐτοὺς ἐκεῖνοι, καὶ τὸν χρυσοῦν τῆς πίστῶς ἀφελόμενοι κόσμον, ἀποπνίγουσιν εὐθέως, οὐκ εἰς ποταμούς ἐμβάλλοντες, ἀλλ' εἰς τὰ θολερὰ τῆς δυσωδίας αὐτῶν καταποντίζοντες δόγματα.

β'. Ὑμέτερον ἂν εἴη τῆς τῶν ἀδελφῶν τούτων προνοῆσαι σωτηρίας, καὶ ἐπαναγαγεῖν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, κἂν ἀνθέλωσι, κἂν ἀντιτείνωσι, κἂν καταδοῦσι, κἂν ὀδύρωνται. Παιδικῆς ἢ φιλονεικίας αὕτη καὶ βρθυμία διανοίας ἐστίν. Ἄλλ' ὑμεῖς διορθώσατε τὴν ἀτελέστερον ἔτι διακειμένην αὐτῶν ψυχὴν· ὑμέτερόν ἐστι πείσαι γενέσθαι ἀνθρώπους αὐτοῦς. Ὅσπερ γὰρ τὸν ἀνθρωπίνην ἀποστρεφόμενον τροφήν, ἀκάνθασι δὲ καὶ βοτάναις μετὰ τῶν θρεμμάτων βοσκόμενον, οὐκ ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον εἶναι· οὕτω δὴ τὴν τὴν ἀληθῆ καὶ προσήκουσαν ἀνθρωπίνην ψυχὴν μισοῦντα τροφήν, τὴν ἀπὸ τῶν θείων λογίων, ἐν δὲ βιωτικαῖς συλλόγοις καὶ συνεδρίοις ἀεὶ αἰσχρότητος γέμουσι καθήμενον, καὶ παράνομα βοσκόμενον ῥήματα, οὐκ ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον εἶναι. Ἄνθρωπος γὰρ καθ' ἡμᾶς, οὐκ εἰ τις ἄρτον τρέφοιτο μόνον, ἀλλ' εἰ τις [100] πρὸ τῆς τροφῆς ἐκείνης θείων λογίων μετέχοι καὶ πνευματικῶν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἄνθρωπος, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Ὅστε διπλῆ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡ τροφή, ἡ μὲν ἐλάττων, ἡ δὲ βελτίων· καὶ δεῖ μάλιστα ταύτης ἀντιποιεῖσθαι, ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν διατρέφειν, καὶ μὴ περιορᾶν αὐτὴν λιμῷ τηκομένην. Ὑμέτερον οὖν ἂν εἴη ποιῆσαι τὴν πόλιν ἡμῖν μεστὴν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ οὖν ἐρημὸς ἐστὶν ἀνθρώπων ἡ μεγάλη αὕτη καὶ πολυάνθρωπος, δίκαιοι δ' ἂν εἴητε τοῦτον τῇ πατρίδι τὸν ἔρανον εἰσενεγκεῖν, καὶ τοὺς ἀδελφούς ἐπιστάσασθαι δεῖ, ἂν τὰ ἐντεῦθεν πρὸς ἐκείνους διακομίσητε. Καὶ γὰρ τραπέζης τότε πείθμεν ἀπολαύειν, οὐχ ὅταν ἐπαινώμεν τὴν τράπεζαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν τῶν ἐξ αὐτῆς ἐδεσμάτων τοῖς ἀπολειφθεῖσιν ἐχωμένῳ τι παρασχεῖν. Τοῦτο καὶ ὑμεῖς ποιήσατε νῦν, καὶ δυοῖν θάτερον ἔσται πάντως, ἢ πείσατε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς ἐπανελθεῖν, ἢ μένοντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς φιλονεικίας, διὰ τῆς ὑμέτερας τραφῆσονται γλώττης, μᾶλλον δὲ ἐπανήξουσι πάντως. Οὐ γὰρ αἰρήσονται ἐν χάριτος τρέφεσθαι μέρει, παρὸν μετ' ἐξουσίας τῆς πατρικῆς ταύτης ἀπολαύειν τραπέζης. Ἄλλ' ὅτι μὲν τοῦτο ποιεῖτε, ἢ πεποιθήκατε, ἢ ποιήσατε, πάνυ θαρρῶ καὶ πιστεύω· καὶ γὰρ αὐτὸς συνεχῶς ταῦτα παραινῶν οὐ διέλιπον· καὶ ὑμεῖς δὲ πεπληρωμένοι ἐστέ πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθετεῖν. Ὡρα δὴ λοιπὸν τὴν ἡμετέραν ὑμῖν παραθεῖναι τράπεζαν τὴν εὐτελῆ ταύτην καὶ πτωχὴν, καὶ πενίας μὲν πολλῆς γέμουσαν, ἔχουσαν δὲ ὄσον ἄριστον, ἡμῶν τῶν ἀκρωμένων τὴν ἐπιθυμίαν. Τράπεζαν γὰρ ἡδίστην οὐκ ἐδεσμάτων πολυτέλεια ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν κεκλημένων ποιεῖ βρεξίς· οὕτω λαμπρὰ τράπεζα εὐτελής φανεῖται, ὅταν μὴ μετὰ τοῦ πεινῆν προσβάλωσιν οἱ παρόντες· οὕτω καὶ ἡ εὐτελής πολυτέλης δείκνυται, ὅταν πεινῶντας λάβῃ τοὺς δαιτυμόνας. Ὅπερ οὖν καὶ ἕτερός τις συνιδῶν, ὅτι οὐ τῇ φύσει τῶν ἐδεσμάτων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῶν ἐστῶντων ἢ πολυτέλεια κρίνεται τῶν τραπέζων, οὕτω πύξι φησι· Ψυχὴ ἐν πλησμονῇ εὖσα, κηρίοις ἐμαπαίζει,

φυγῆ δὲ ἐνδεεὶ καὶ τὰ πικρὰ γλυκέα φαίνεται· οὐ τῆς φύσεως τῶν προκειμένων μεταβαλλομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν ἐστιωμένων κλεπτουσίας τὴν αἰσθησιν. Εἰ δὲ τὰ πικρὰ γλυκέα φαίνεται διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κεκλημένων, πολλῶν μᾶλλον τὰ εὐτελεῖ πολυτελεῖ φαίνεται. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς ἐσχάτη συζῶντες πενίαν, τοὺς φιλοτίμους τῶν ἐστιάτρων μιμούμεθα, καθ' ἑκάστην σὺναξιν πρὸς τὴν ἡμετέραν καλοῦντες ὑμᾶς τράπεζαν. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο, οὐ τῆ τῆς οἰκείας εὐπορίας πεποιθότες, ἀλλὰ τῆ τῆς ὑμετέρας ἀκροάσεως θαρβύοντες *.

Υ'. Τῆς μὲν οὖν ἐπιγραφῆς ὑμῖν τὸ χρέος ἅπαν καταβέβηκαμεν, τῆς ἐπιγραφῆς, φημί, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν. Ἀκόλουθον δὲ λοιπὸν ἦν καὶ τῆς ἀρχῆς ἀψάσθαι τοῦ βιβλίου, καὶ εἰπεῖν τί ποτὲ ἐστὶ· *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμεν περὶ πάντων, ὡς Θεόφιλε, ὡς ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν*. Ἀλλὰ Παῦλος οὐκ ἀφίησιν με χρῆσασθαι τῆ [104] τάξει ταύτῃ τῆς ἀκολουθίας, πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὰ οἰκεία κατορθώματα τὴν ἡμετέραν γλώτταν καλῶν. Ἐπιθυμῶ γὰρ αὐτὸν ἰδεῖν εἰς Δαμασκὸν εἰσαγόμενον, δεδεμένον, οὐκ ἐν ἀλύσει σιδηρᾷ, ἀλλὰ φωνῆ δεσποτικῆ· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν ἀλιευθέντα τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν, τὸν ἄψαν ἀναβράσσοντα τὴν θάλασσαν, τὸν μυρία κύματα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπεγεύραντα· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν αὐτὸν ἀλιευθέντα, οὐκ ἀγκίστρῳ, ἀλλὰ λόφῳ δεσποτικῷ. Καθάπερ γὰρ τις ἀλιεύς ἐπὶ πέτρας ὑψηλῆς καθήμενος, τὸν κάλαμον μετεωρίζων, ἀφ' ὑψηλοῦ τὸ ἀγκίστρον ἀφίησιν εἰς τὸ πέλαγος· οὕτω δὴ καὶ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, ὁ τὴν ἀλείαν δεῖξας τὴν πνευματικὴν, καθάπερ ἐφ' ὑψηλῆς πέτρας τῶν οὐρανῶν καθήμενος, ὡσπερ ἀγκίστρον τὴν φωνὴν ταύτην ἀφελὲς ἄνωθεν, καὶ εἰπὼν, *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; οὕτως ἠλίευσε τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν. Καὶ οἷον ἐπὶ τοῦ ἰχθύος γέγονεν, ὃν ἠλίευσε Πέτρος κατὰ τὸ πρῶτα γινέσθαι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦτου τι καὶ ἐπὶ τούτου συνέβη. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁ ἰχθύς εὐρέθη στατήρα ἔχων ἐν τῷ στόματι, στατήρα μὲν, κίβδηλον δέ· εἶχε μὲν γὰρ ζῆλον, οὐ κατ' ἐπίγνωσιν δέ. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπίγνωσιν αὐτῷ χαρισάμενος ὁ Θεός, δόκιμον ἐποίησε τὸ νόμισμα· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀλιευομένων ἰχθύων γίνεσθαι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦτου γέγονεν. Καθάπερ γὰρ ἐκείνοι τοῦ πελάγους εὐθέως ὀνελευσθέντες ἀποτυφλοῦνται, οὕτω καὶ οὗτος δεξάμενος εὐθέως τὸ ἀγκίστρον, καὶ ἀνασπασθεὶς εὐθέως ἐπετυφλώθη· ἀλλ' ἐκείνη ἡ τύφλωσις πᾶσαν οἰκουμένην ἀναβλέψαι ἐποίησε. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἰδεῖν ἐπιθυμῶ. Καὶ γὰρ εἰ πόλεμος ἡμῖν περιεστῆκει βαρβαρικὸς, καὶ ἐπὶ τῆς παρατάξεως οἱ πολέμιοι μυρία παρεῖχον ἡμῖν πράγματα, εἴτα ὁ στρατηγὸς τῶν βαρβάρων, ὁ μυρία προσάγων μηχανήματα, καὶ πάντα συγγῆν τὰ ἡμέτερα, καὶ πολλοῦ θοροῦθου καὶ ταραχῆς πληρῶν, καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν ἀπειλῶν κατασκάψαι, καὶ παραδύσειν κυρὶ, καὶ δουλείαν ἡμῖν ἐπαπεινόνμενος, ἐξείκοντο ὑπὸ τῶν βασιλέως τοῦ ἡμέτερου δεθεὶς αἰχμάλωτος εἰς τὴν πόλιν ἤγετο, πάντες ἂν μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων πρὸς τὴν θεωρίαν ἐκείνην ἐξεπηθῆσαμεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν πόλεμος συνέστηκεν, Ἰουδαίων θορυβούντων ἅπαντα καὶ ταραπτόντων, καὶ πολλὰ τῆ τῆς Ἐκκλησίας ἀσφαλείᾳ προσαγόντων μηχανήματα, τὸ δὲ κεφάλαιον τῶν πολεμίων ἦν ὁ Παῦλος, ὁ πάντων μείζονα καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ὁ πάντα θορυβῶν καὶ ταράττων, ἔδωκε

* Sic deesse aliquid videtur.

δὲ αὐτὸν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ βασιλεὺς ὁ ἡμέτερος, ἔδωκε καὶ αἰχμάλωτον εἰσήγαγε τοῦτον τὸν πάντα ἀνατρέποντα, οὐκ ἐξέλωμεν ἅπαντες ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὥστε ἰδεῖν αὐτὸν αἰχμάλωτον ἀγόμενον; Καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι τότε ἐκ τῶν οὐρανῶν ὄρωντες αὐτὸν δεδεμένον καὶ εἰσαγόμενον, ἐσκίρτων· οὐκ ἐπειδὴ δεδεμένον εἶδον μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεδόνου ὄσους ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν δεσμῶν λύειν ἐμελλεν· οὐκ ἐπειδὴ χειραγωγούμενον ἐθεάσαντο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλογίζοντο, ὄσους ἀνθρώπους ἐμελλεν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν χειραγωγεῖν ἐκεῖνος. Διὰ τοῦτο ἔχαιρον, οὐκ ἐπειδὴ πεπηρωμένον εἶδον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεδόνου ὄσους ἐμελλεν ἀπὸ σκότους ἐξαγαγεῖν. Πορεύθητι γὰρ, φησιν, εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἀπαλλάξας αὐτοὺς ἀπὸ σκότους, μεταστήσεις αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῆς ἀγάπης Χριστοῦ. [102] Διὰ ταῦτα τὸ προοίμιον ἀφελὲς, εἰς τὸ μέσον ἀλλεσθαι σπεύδω. Παῦλος γὰρ καὶ ὁ Παῦλος πόθος ἠνάγκασεν ἡμᾶς πηθεῖναι τοῦτο τὸ πῆδημα. Παῦλος καὶ ὁ Παῦλος πόθος. Συγγνωτέ μοι, μᾶλλον δὲ μὴ σύγγνωτε, ἀλλὰ καὶ ζηλώσατε τὸν ἔρωτα τοῦτον. Ὅ μὲν γὰρ ἄτοπον ἐρῶν ἔρωτα, εἰκότως συγγνώμην αἰτεῖ· ὁ δὲ τοιοῦτον ἐρῶν, καλλωπιζέσθω τῷ πόθῳ, καὶ πολλοὺς ποιεῖτω κοινωνοὺς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ συναραστής αὐτοῦ κατασκευαζέτω μυρίους. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὀδῶν βαδίζοντα καὶ τάξει προβαίνοντα, καὶ τὰ πρότερα εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὰ μέσα φθάσαι, οὐκ ἂν τὴν ἀρχὴν ἀφέντες, εὐθέως ἐπὶ τὸ μέσον ἤλθομεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν Πατέρων ὁ νόμος κελεύει μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀποτίθεσθαι τὸ βιβλίον, καὶ τῷ τέλει τῆς ἑορτῆς ταύτης συγκαταλύεται καὶ ἡ τοῦ βιβλίου ἀνάγνωσις, ἐφοβήθη μὴ ποτε περὶ τὰ προοίμια ἀσκολομένω ἡμῶν καὶ διατριβόντων, προσεκδράμη τὴν ἡμετέραν ἀφίξιν τῆς ἱστορίας ἢ ἀκολουθία. Διὰ τοῦτο ἔδραμον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ διηγῆματος, καὶ καθάπερ κεφαλῆς ὄπισθεν κατέχων τὸ προοίμιον τῆς ἱστορίας, κελεύσας μεῖναι καὶ στήναι ὑμᾶς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁδοῦ. Τῆς γὰρ τοῦ διηγῆματος κεφαλῆς ἀψάμενος, θαρβῶν λοιπὸν ἅπασιν ἐπέξομι τοῖς λοιποῖς, κἂν ἡ ἑορτὴ παρέλθῃ· οὐδὲς γὰρ ἡμῖν ἀκαιρίαν ἐγκαλέσει, αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ἀνάγκης τῶν τῆς ἀκαιρίας ἐγκλημάτων ἀπαλλαττούσης ἡμᾶς· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν προοιμίων ἐπὶ τὸ μέσον ἔδραμον. Ὅτι γὰρ οὐκ ἦν ὀδῶν βαδίζοντα πρὸς Παῦλον ἔλθειν, ἀλλὰ προεξέδραμεν ἂν τῆς ἡμετέρας γλώττης τὸ βιβλίον, καὶ τὰς θύρας ἡμῖν ἀπέκλειπεν ἂν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου ποιήσω φανερόν, εἰ καὶ ἤδη γέγονε τοῦτο δῆλον.

δ'. Εἰ γὰρ ἐπιγραφὴν μόνην ὑμῖν ἀναγινώσκοντες καὶ ἐξηγούμενοι, τὸ ἤμισυ τῆς ἑορτῆς ἀνηλώσαμεν, εἰ καὶ πρὸς τὸ πέλαγος αὐτὸ τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοῦ προοιμίου ἀρξάμενοι, τὸν λόγον ἀφελὲς ἐπεχειρήσαμεν, πόσον ἂν ἀνηλώσαμεν χρόνον, ὥστε φθάσαι εἰς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον διηγῆματα; Μᾶλλον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου δῆλον ὑμῖν τοῦτο ποιῆσαι· πειράσομαι. *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμεν περὶ πάντων, ὡς Θεόφιλε. Πόσα νομίζετε ἐνταῦθα εἶναι ζητήματα*; Πρῶτον, τίνας ἔνεκεν ἀναμνηθῆκει αὐτὸν τοῦ προτέρου βιβλίου. Δεύτερον, τίνας ἔνεκεν λόγον καλεῖ, καὶ

amara dulcia videntur (Prov. 27. 7): non quod eorum quæ apposita sunt, natura mutetur, sed quod eorum affectio, qui convivio sunt excepti, sensum decipiat. Quod si propter convivarum cupiditatem amara dulcia videbantur, multo magis ea quæ vilia sunt, sumptuosa videbantur. Atque idcirco nos quoque, summa licet inopia pressi, magnificos convivatores imitamur, dum singulis collectis ad nostram vos mensam invitamus. Id vero facimus non nostris opibus freti, sed quod de vestra auditione confidamus.

3. *Pauli conversi cum pisce comparatio.* — Totum igitur debitum inscriptionis vobis persolvimus, inscriptionis, inquam, Actorum apostolicorum. Ut igitur initium libri attingeremus, ordo exigebat, ac doceremus, quid hoc sibi velit: *Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere ac docere (Act. 1. 1)*. Verumtamen non sinit Paulus ut hanc seriem ordinis sequar, sed ad se suaque recte facta linguam nostram invitat. Cupio namque videre illum introductum Damascum, non ferrea catena, sed dominica voce vinctum. Cupio videre piscatu captum piscem hunc magnum, qui totum exæstuans mare conturbat, qui fluctus innumeros adversus Ecclesiam excitat. Cupio videre ipsum piscatu captum non hamo, sed verbis Domini. Nam quemadmodum in sublimi rupe considens piscator, et arundinem attollens, hamum ab alto in mare demittit: sic nimirum et Dominus noster spirituaalem exhibens piscaturam tamquam in sublimi cælorum rupe considens, velut hamo quodam desuper hac voce missa cum dixisset, *Saule, Saule, quid me persequeris (Act. 9. 4)*? piscem hunc ingentem piscatus est. Et quod in pisce contigit, quem jussa Domini piscatus est Petrus, hoc et in isto evenit. Siquidem hic quoque piscis in ore staterem habens inventus est; staterem quidem, sed adulterinum: quippe qui zelum haberet, sed non secundum scientiam. Propterea cum scientiam illi largitus esset Deus, probum illum nummum reddidit: et quod piscatu captis accidit piscibus, hoc et in isto accidit. Nam ut illi cum primum extracti e mari fuerint, confestim cæci fiunt: sic et iste confestim hamum excepit, et extractus confestim est excæcatus: verum excæcatio hæc effecit, ut totus orbis terrarum visum reciperet. Hæc igitur omnia cupio cernere. Nam si forte bellum nos barbaricum circumsideret, et in aciem dispositi hostes innumera nobis negotia facerent, deinde barbarorum exercitus ductor, qui machinis nos oppugnaret innumeris, resque nostras omnes conturbaret, et tumultu ac perturbatione compleret, urbem ipsam funditus eversurum se minaretur, et igne succensurum, qui servitutem intentaret, confestim ab Imperatore nostro vinctus et captivus in urbem introduceretur, nonne omnes cum mulieribus et puerulis ad spectaculum illud exsiliremus? Quando igitur et nunc bellum est indictum, dum omnia confundunt turbantque Judæi, et multis machinis Ecclesiæ quietem ac securitatem oppugnant; caput autem et princeps hostium cum esset Paulus, qui majora quam cæteri faciebat,

ac dicebat, qui cuncta miscebat et conturbabat, iam a Domino nostro Jesu Christo Imperatore nostro vinctus est, et captivus abductus qui cuncta susque deque vertebat, non ad spectaculum istud egrediemur omnes, ut captivum ipsum duci videamus? Nam et angeli cum e cælis ipsum duci captivum cernerent, exultabant: non quod vinctum cernerent tantum, sed quia, quam multos homines a vinculis expediturus esset, cogitabant: non quod manu duci spectarent, sed quod mente versarent, quam multos homines in cælum e terris injecta manu esset introducturus. Propterea gaudebant, non quod excæcatum viderent, sed quod intelligerent, quantos esset e tenebris educturus: Proficiscere namque, inquit, ad gentes, et a tenebris liberatos in regnum eos dilectionis Christi transferes. Propterea misso exordio, ad medium propro transilire: nam Paulus et in Paulum amor hunc dare saltum nos coegit. Paulus et in Paulum amor. Ignoscite mihi: vel potius, nolite ignoscere, sed et amorem istum emulamini. Nam is qui turpi amore correptus est, merito veniam postulat: qui vero ejusmodi amore flagrat, hac cupidine gloriatur, multosque faciat desiderii istius participes et innumeros comparet sibi rivalet. Si enim fieri posset ut recta via pergentes, et ordine progredientes priora diceremus, et ad ea quæ in medio sunt perveniremus, nequaquam omissio principio confestim ad medium venissemus: sed quoniam post Pentecosten deponi librum lex patrum jubet, et una cum fine solemnitatis hujus lectio libri terminatur, veritus sum, ne dum in exponendis proœmiis occupamur et immoramur, historiæ series nos prius effugeret, quam illam possemus attingere. Idcirco a principio narrationis ad alia properans, et proœmium historiæ tamquam a posteriori capitis parte prehensum retinens, manere vos jussi, et in principio viæ subsistere. Postquam enim narrationis caput attigero, confidenter deinceps quæ sequuntur, quamvis festum præterierit, cuncta percurram; neque vero nos accusare quisquam poterit, quod intempestivam narrationem afferamus, cum ordinis ipsius necessitas omni nos intempestivi argumenti accusatione liberet: quam ob causam a proœmio ad medium usque decurri. Non enim fieri potuisse, si recta via progressi essemus, ut ad Paulum perveniremus, sed linguam nostram prius evasurum fuisse librum, nobisque fores occlusurum, ex ipsius proœmii expositione demonstrabo, tametsi jam illud re ipsa patefactum est.

4. Nam si dum solam vobis inscriptionem legimus et enarramus, dimidium solemnitatis consumpsimus, si ab exordio initio facto in ipsum libri pelagus orationem immittere cœpissimus, quantum, quæso, temporis impendissemus, ut ad illas de Paulo narrationes perveniremus? Imo vero ex ipso proœmio vobis hoc ipsum conabor ostendere. *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile (Act. 1. 1)*. Quot existimatis hic esse quæstiones? Primum quidem, quam ob causam priorem librum in memoriam illi revocet. Secundo, quam ob causam *Sermonem vocet,*

et non Evangelium : tametsi Paulus Evangelium illum vocat, dum sic ait : *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias* (2. Cor. 8. 18), de Luca verba faciens. Tertio qua de causa dicat, *De omnibus quæ fecit Jesus*. Si enim Joannes Christi dilectus, qui tanta fiducia gratiaque apud illum valebat, cui datum fuerat, ut supra sacrum illud pectus recumberet, qui spiritus fontes inde hauserat, hic illud dicere minime ausus est, sed tantam cautionem adhibuit, ut diceret : *Si scribantur per singula omnia, quæ fecit Christus, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros* (Joan. 21. 25) : quomodo dicere hic ausus est : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ fecit Jesus* (Luc. 1. 1)? an vero parva nobis hæc quæstio videtur? Atque illic quidem, *Optime Theophile*, nomen cum laude positum est : neque enim hoc sine causa dictum est sanctis. Et forte illud ex parte demonstrativum, neque unum iota, neque apicem unum temere positum esse in Scripturis. Si ergo tot ac tantæ sunt in præmio quæstiones, quantum nobis temporis impendendum fuisset, si omnia quæ sequebantur, voluissemus percurrere? Has ob causas, prætermisissæ quæ interjecta erant, coactus sum ad Paulum venire. Cur igitur propositis quæstionibus earum solutionem non adjecimus? Ut scilicet vos assuefaceremus non semper mansum excipere cibum, sed sæpenumero solutionem sententiis per vos ipsos adjungere, quod facere solent columbæ. Siquidem illæ pullos quamdiu quidem in nido manent, ore proprio nutriunt : postquam autem ejicere illos e nido possunt, eisque cernunt jam natas alas, non jam amplius id præstant, sed granum quidem ore gestant et ostentant : ubi vero pulli sperantes propius accesserint, dimissam in pavimentum escam matres per seipsos jubent colligere : sic et nos fecimus, dum accepto in ore spirituali cibo vos invitavimus tamquam solutionem more consueto exposituri : postquam autem advenistis, et vos excepturos sperastis, vos dimisimus, ut ipsi per vos sententias colligatis. Propterea præmio derelicto ad Paulum festinamus. Dicturi porro sumus non ea solum quibus Ecclesiæ profuit, sed etiam ea quibus ei nocuit : nam et hæc e re nostra est oratio. Dicemus quo pacto verbum prædicationis oppugnaret, quo pacto Christo bellum inferret, quo pacto apostolos persequeretur, quo pacto hostili in eos animo esset, quo pacto Ecclesiæ plus negotii, quam cæteri omnes faceretur. Verumtamen neminem pudeat hæc audire de Paulo : non enim hæc sunt ejus accusationes, sed laudum potius occasiones. Non enim crimen est illi, cum prius improbus fuisset, bonum deinceps evasisse; sed si, cum prius virtute præditus fuisset, postea mutatus ad improbitatem descivisset; semper enim res ex fine judicantur. Nam et gubernatores, licet innumera sint passi naufragia, cum ad portum navem appulsuri sunt, si refertam mercibus onerariam deduxerint, nequaquam illos male functos esse munere suo dicimus, cum rei exitus omnia quæ præcesserant occularit : et rursus athletas, licet multo-

ties fuerint ante superati, modo in ea pugna vincant, in qua de corona agitur, nequaquam propter ea quæ præcesserunt, victoriæ præconiis defraudamus. Sic et erga Paulum nos geramus. Nam et ipse naufragia passus est innumera : sed cum ad portum appulsurus navem fuit, refertam mercibus onerariam deduxit. Et quemadmodum Judæ nihil profuit, discipulum prius fuisse, cum deinde factus sit proditor : ita nec isti quidquam nocuit antea persecutorem fuisse, cum evangelista deinceps evaserit. Hæc Pauli sunt præconia, non quod Ecclesiam subverterit, sed quod ipsam rursus ædificavit : non quod verbum Dei oppugnavit, sed quod, postquam verbum oppugnavit, ipse illud rursus amplificaverit : non quod apostolis bellum intulerit, non quod gregem dissipavit, sed quod, ubi dissipasset, illum ipse deinde congregavit.

5. *Pauli conversio magnum miraculum. Liberum arbitrium.* — Quid hoc admirabilius fieri possit? Lupus pastor est factus : qui sanguinem ovium absorbebat, sanguinem suum pro salute ovium fundere non cessavit. Vis tu intelligere quo pacto sanguinem ovium absorberet? quo pacto sanguinem ejus lingua stillaret? *Saulus autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini* (Act. 9. 1). Attamen iste qui minas et cædem spirabat, et sanctorum sanguinem fundebat, audi quo pacto sanguinem suum pro sanctis funderet. *Si secundum hominem*, inquit, *ad bestias pugnavi Ephesi* (1. Cor. 15. 32) : et rursus, *Quotidie morior* (1b. v. 31) : et rursus, *Æstimati sumus sicut oves occisionis* (Rom. 8. 36). Atque hoc dicebat is qui aderat, cum Stephani sanguis funderetur, et erat consentiens neci ejus. Vides ut lupus pastor evaserit? Numquid non erubescitis, cum audiveritis antea persecutorem illum, et blasphemum et contumeliosum fuisse? Vidistis ut prior accusatio laudes ejus nova accessione cumularit? Nonne in priori vobis collecta dicebam ea miracula, quæ crucem sequuta sunt, iis majora quæ ipsam præcesserant extitisse? nonne id ostendi vobis et ex miraculis et ex discipulorum benevolentia; et quo pacto antea quidem Christus imperans mortuos suscitabat, postea vero servorum ejus umbra id ipsum præstabat? quo pacto tum quidem ille suo jussu miracula patrabat : postea vero servi ejus nomen ipsius usurpantes majora faciebant? nonne de hostibus dicebam, quo pacto conscientiam illorum perterrefaceret? quo pacto universo terrarum orbi imperaret? quo pacto majora fuerint post crucem miracula, quam quæ crucem præcesserant? Illius germana quæ se nunc ingerit est oratio. Quod enim majus hoc cerni possit miraculum, quod in Paulo contigit? Nam viventem quidem illum Petrus negavit, at mortuum Paulus confessus est. Porro mentem Pauli pellexisse atque expugnasse majus signum fuit, quam umbrarum opera mortuos suscitasse. Nam illic quidem sequebatur natura, neque imperanti contradicebat : hic vero in potestate liberi arbitrii situm erat, ut persuaderetur vel non persuaderetur; unde magna virtus ejus qui persuasit, ostenditur. Multo enim majus fuit voluntatem convertisse, quam naturam correxisse : majus igitur cæteris omni-

ἀπάντων σημείων ἐγένετο τὸ Παῦλον προσελθεῖν τῷ Χριστῷ μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν τάφον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς πάσαν τὴν ἐχθραν ἐπιδείξασθαι, καὶ τότε ἐκάλεσεν, ἵνα ἀνύποπτον ποιήσῃ τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὸν διδασκαλίας λόγον. Πέτρος μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγων ἴσως ὑποπτέυετο· εἶχε γὰρ τις τῶν ἀναισχύντων εἰπεῖν τι. Εἶπον δὲ τῶν ἀναισχύντων, ὅτι κάκει φανερά ἢ ἀπόδειξις ἦν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος αὐτὸν ἠρνήσατο πρότερον, καὶ ἠρνήσατο μεθ' ὄρκου, ἀλλ' ὁμως τὸν αὐτὸν τοῦτον ὁμολογῶν ὕστερον καὶ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκε τὴν ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ μὴ ἀνέστη, [105] οὐκ ἂν ὁ ζῶντα ἀρνησάμενος, ὥστε μὴ ἀρνήσασθαι τελευτήσαντα, μυρίους ἂν θανάτους ὑπέμεινε· διὸ καὶ ἐπὶ Πέτρου φανερά ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως ἦν. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν εἶχον οἱ ἀναισχύντοι λέγειν, ὅτι ἐπειδὴ μαθητῆς αὐτοῦ ἦν, ἐπειδὴ τραπέζης ἐκοινωνήσεν αὐτῷ, καὶ τρία ἔτη αὐτῷ συνεγένετο, ἐπειδὴ διδασκαλίας ἀπήλαυσεν, ἐπειδὴ ἐκολακεύθη ὑπ' αὐτοῦ ἀπατηθεὶς, διὰ τοῦτο κηρύττει αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν· ὅταν δὲ Παῦλον ἴδῃ τὸν οὐκ εἰδῶτα αὐτὸν, τὸν οὐκ ἀκούσαντα αὐτοῦ, τὸν οὐ μετασχόντα τῆς διδασκαλίας, τὸν καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν αὐτῷ πολεμοῦντα, τὸν ἀποκτινύντα τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, τὸν πάντα συγχέοντα καὶ ταράττοντα, τοῦτον ἐξαίφνης μεταβεβλημένον, καὶ τοῖς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος καμάτοις ἅπαντας παρελάσαντα τοὺς τοῦ Χριστοῦ φίλους, ποίαν ἕξεις λοιπὸν, εἰπέ μοι, ἀναισχυντίας πρόφασιν, ἀπιστῶν τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ; Εἰ γὰρ μὴ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, τίς τὸν οὕτως ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον, τίς τὸν ἐκπεπολεμημένον καὶ ἠγριωμένον ἐπεσπάσατο ἂν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπηγάγετο; Εἰπέ γάρ μοι, ὦ Ἰουδαῖε, τίς Παῦλον ἐπεισε προσελθεῖν τῷ Χριστῷ; Πέτρος; ἀλλ' Ἰάκωβος; ἀλλ' Ἰωάννης; Ἄλλ' οὗτοι πάντες αὐτὸν ἐδεδοίκεισαν καὶ ἐφριττον, καὶ οὐχὶ πρὸ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτε τῶν φίλων ἐγένετο, ὅτε Βαρνάβας ἐπιλαβόμενος αὐτοῦ τῆς χειρὸς ἐπανήγαγεν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἐπὶ ἐφοβοῦντο κολλᾶσθαι αὐτῷ· καὶ ὁ μὲν πόλεμος ἐέλλυτο, ὁ δὲ φόβος ἐπέμεινε τοῖς ἀποστόλοις. Οἱ οὖν καταλλαγέντα αὐτὸν ἔτι φοβοῦμενοι, ἐχθρὸν ὄντα καὶ πολέμιον ἐτόλμων πείσαι; προσελθεῖν γὰρ ὅλως, ἢ στήναι, ἢ διδραῖ στόμα, φανῆναι δὲ ὅλως ὑπέμενον; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· οὐκ ἦν ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ θείας χάριτος. Εἰ τοίνυν νεκρὸς ἦν, ὡς φατε, ὁ Χριστὸς, καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐκλεψαν αὐτὸν, πῶς μείζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο; πῶς πλείων ἢ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως; Οὐ γὰρ μόνον μετέστησε τὸν πολέμιον, καὶ ἀρχηγὸν τῆς μάχης ὠμῶν· καίτοι εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἐποίησε, μεγίστης δυνάμεως ἦν τὸ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον λαβεῖν αἰχμάλωτον· νῦν δὲ οὐχὶ τοῦτο μόνον εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ τούτου πολλῶν μείζον. Οὐ γὰρ μόνον μετέστησεν, ἀλλ' οὕτως οἰκείον ἐποίησεν, οὕτως ἐπεσπάσατο πρὸς τὴν εὐνοίαν τὴν ἑαυτοῦ, ὡς καὶ αὐτῷ πάντα τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα ἐγγείρισαι. Σκευὸς γάρ, φησὶν, ἐκλογῆς μοι ἔστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ δογμα μου ἐνώπιον ἐθνῶν

καὶ βασιλέων, καὶ πλείονα τῶν ἀποστόλων πείσαι καμῖν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πρότερον ὑπ' αὐτοῦ πολεμουμένης.

ς'. Βούλει μαθεῖν πῶς αὐτὸν μετέστησε; πῶς αὐτὸν ἠκείωσατο; πῶς αὐτὸν ἐπεσπάσατο; πῶς εἰς τοὺς πρώτους τῶν φίλων κατέβησεν; Οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων τσαῦτα ἐθάβρησεν εἰπεῖν ἀπόρρητα, ὅσα τῷ Παύλῳ. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; *Ἦκουσα ἀρρήτα ῥήματα*, φησὶν, *ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι*. Εἶδες, ὁ ἐχθρὸς, ὁ πολέμιος πόσῃν εὐνοίαν ἐπεδείξτε; Διὰ [106] τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτοῦ εἰπεῖν· καὶ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δεικνυσὶν ἡμῖν φιλανθρωπίαν καὶ δύναμιν· φιλανθρωπίαν μὲν, ὅτι ἐβουλήθη τὸν τσαῦτα κακῶς ἐργατάμενον σῶσαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· δύναμιν δὲ, ὅτι βουληθεὶς ἰσχυσε. Καὶ τὴν Παύλου δὲ τοῦτο δεικνυσὶ ψυχὴν, ὅτι οὐδὲν πρὸς φιλονεικίαν ἐποίησε, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ προκατελιγμένον δόξῃ, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ ζήλω παρωρμένος, οὐκ ὀρθῶ μὲν, ζήλω δὲ ὁμως ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐβόα λέγων, ὅτι *διὰ τοῦτο ἠλεήθη, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ*· καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐκπληττόμενος ἔλεγεν· *Ἴνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξεται Χριστὸς τὴν ἅπασαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτάκωσιν δὲ τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον*· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ἔλεγεν, ὅτι *τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μάλιστα ἐδείξεν εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας*. Εἶδες πῶς καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἐδείξε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἀδέκαστον ὁ πρότερος Παῦλος βίος; Τοῦτο γὰρ Γαλάταις γράφων εἰς ἀπόδειξιν παρήγαγε, τοῦ μὴ δι' ἀνθρώπους μεταβαλέσθαι, ἀλλὰ θεία μετενεύχθαι δυνάμει. *Εἰ γὰρ ἀνθρώποις*, φησὶν, *ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην*. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκων, πρὸς τὸ κήρυγμα μετέστη; *Ἦκούσατε*, φησὶ, *τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν*. Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἀνθρώποις ἀρέσκων ἦθελε, μετέθετο πρὸς τὴν πίστιν. Διὰ τί; Ἐτιμᾶτο παρὰ Ἰουδαίους, καὶ ἀδείας ἀπέλαυε πολλῆς, καὶ προεδρίας ἤξιουτο· οὐκ ἂν οὖν πρὸς ἐπικίνδυνον μετέστη βίον τὸν τῶν ἀποστόλων, τὸν δυσφημίας γέμοντα, τὸν συμφορῶν ἐμπεπλησμένον· ὥστε αὐτὴν (sic) ἀθρόα μεταβολῇ καὶ μεταστάσει, καὶ τὸ καταλιπεῖν μὲν τὴν παρὰ Ἰουδαίους τιμὴν καὶ τὸν ἀπόλεμον βίον, ἀνταλλάξασθαι δὲ τὴν τῶν ἀποστόλων ζῆλον, τὴν μυρίους ἔχουσαν θανάτους, μεγίστη γέγονεν ἀπόδειξις τοῦ μὴ δι' ἀνθρωπίνῃν τινὰ πρόφασιν μετατεθῆναι τὸν Παῦλον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλήθημεν τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ δεῖξαι τὸν πεπωρωμένον ζῆλον τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἵν' ὅταν ἴδῃς τὴν πολλὴν προθυμίαν τὴν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, θαυμάσῃς τὸν ποιοῦντα πάντα καὶ μετασκευάζοντα Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μαθητῆς ὁ Παῦλος τὰ πρότερα ἡμῖν μετ' ἀκριθείας διηγῆσατο, καὶ πολλῆς ἐμφάσεως, οὕτως εἰπὼν· *Σαῦλος δὲ ἐτι ἐμπνέων ἀπειληῶς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητάς*

bus signum fuit, Paulum post crucem et sepulturam ad Christum accessisse. Propterea namque permisit eum Christus omne odium præ se ferre, ac tum illum vocavit, ut resurrectionis probationem ac doctrinæ sermonem omni suspicione liberaret. Nam Petrus quidem si de eo loquutus esset, suspectus fuisset: potuisset enim impudens aliquis quidpiam dicere. Porro impudentem dixi, quoniam et illic manifesta fuit demonstratio. Siquidem ille quoque prius ipsum negavit, et cum juramento negavit: verumtamen hunc ipsum deinde dum conficitur, vel ipsam animam suam pro illo tradidit. Quod si non resurrexisset, numquam is, qui viventem negaverat, millies mortem tolerasset, ne jam mortuum abnegaret: quo fit, ut etiam in Petro resurrectionis demonstratio manifesta fuisse videatur. Verumtamen de illo quidem impudentes dicere potuissent, eum propterea quod discipulus erat illius, propterea quod particeps ejus mensæ fuerat, ac tribus annis cum illo versatus fuerat; propterea quod ejus doctrina potitus erat; propterea quod in fraudem illectus blanditiis ejus fuerat, idcirco resurrectionem illius prædicare: cum vero Paulum videas, qui ipsum non viderat, qui ipsum non audiverat, qui doctrinæ particeps minime fuerat, qui etiam post crucem illi bellum indixerat, et eos qui in ipsum credebant, interficiebat, qui omnia miscebat ac turbabat, hunc subito mutatum in ferendis pro prædicatione verbi laboribus omnes Christi amicos superare, quæ tibi deinceps, quæso, impudentiæ occasio relinquetur, si resurrectionis verbo non credas? Si enim Christus non resurrexisset, quis hominem adeo crudelem et inhumanum, quis adeo infensum et efferratum sibi conciliasset et ad se attraxisset? Dic enim, quæso, Judæe, quis Paulo persuasit, ut Christo se adjungeret? num Petrus? num Jacobus? num Joannes? Atqui omnes isti eum timebant et horrebant, neque tantum ante hoc tempus, sed tum etiam cum in amicorum numerum relatus erat, quando manu prehensum illum Barnabas Jerosolymam introduxit, adhuc illi propius se adjungere timebant; ac sedatum quidem erat bellum, metus tamen adhuc in apostolis permanebat. An igitur illi qui reconciliatum adhuc timebant, cum inimicus et hostis esset, oratione flectere ausi essent? an vero ad illum accedere omnino, vel coram illo subsistere, vel os aperire, aut omnino apparere potuissent? Non ita se res habet, non ita est; nec humanæ diligentiae facinus illud fuit, sed gratiæ divinæ. Si ergo mortuus erat Christus, ut dicitis, et cum venissent discipuli ejus, furati sunt eum, quomodo majora post crucem facta sunt miracula? quomodo amplior virtutis sequuta est demonstratio? Non enim tantum hostem sibi reconciliavit et principem duceque pugnae vestrae; tametsi, licet hoc solum fecisset, maxime fuit hoc potentiæ, inimicum et hostem abduxisse captivum; jam vero non hoc solum præstitit, sed et aliud multo majus. Non enim tantum sibi reconciliavit, sed ita sibi familiarem reddidit, sic eum ad amorem suum pellexit, ut ejus fidei Ecclesiæ negotia cuncta conimiserit: *Vas enim, inquit, electionis est mihi iste, ut*

portet nomen meum coram gentibus, et regibus (Act. 9. 15), eique persuaserit, ut plus quam apostoli pro Ecclesia laboraret, quam antea oppugnabat.

6. Vis tu intelligere quo pacto illum sibi reconciliavit? quo pacto familiarem reddiderit? quo pacto sibi adsciverit? quo pacto in numerum præcipuorum amicorum retulerit? Nulli hominum tam multa detegere arcana, quam multa Paulo est ausus. Unde vero id constat? *Audivi arcana verba, inquit, quæ non licet homini loqui (2. Cor. 12. 4).* Vides quantum inimicus et hostis benevolentiam exhibuerit? Quam ob causam operæ pretium fuerit priorem ejus vitam proferre: siquidem ita fiet, ut nobis Dei benignitas et potentia innotescat: benignitas quidem, quod eum, qui tam multa mala perpetraverat, servare voluerit, et sibi conciliare: potentiam vero, quod id, quod volebat, exsequi potuerit. Et vero animum Pauli hoc patefecit, quod nihil contentionis studio faceret, neque gloriæ humanæ cupiditate præoccupatus, quemadmodum Judæi: sed zelo succensus non recto illo quidem, sed zelo tamen, quod et ipse clamans dicebat: *Ideo misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate (1. Tim. 1. 13): et benignitatem Dei obstupescens dicebat, Ut in me primo ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam (Ib. v. 16).* Et alibi rursus dicebat, *Operationem virtutis suæ maxime ostendit in nos qui credimus (Ephes. 1. 19).* Vides ut et benignitatem Dei et virtutem prior vita Pauli ostendit, et quam incorrupta sinceraque mente præditus ipse fuerit? Sane quidem ad Galatas scribens hoc protulit, ut se hominum causa minime fuisse mutatum, sed divina virtute fuisse conversum probaret. *Si enim hominibus, inquit, placerem, Christi servus non essem (Gal. 1. 10).* Unde vero id constat te non ut hominibus placeres, ad prædicationem fuisse conversum? *Audistis, inquit, conversationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, et expugnabam eam (Ib. v. 13).* Quod si hominibus placere voluisset, nequaquam ad fidem conversus fuisset. Quid ita? Colebatur a Judæis, et multa securitate fruebatur, ac præ cæteris honore afficiebatur: non igitur ad apostolorum vitam tot objectam periculis se transtulisset, quæ multa laborabat in æmia, quæ tot calamitatibus redundabat: itaque quod illum honorem, quo apud Judæos fruebatur, repentina mutatione ac conversione, et vitam quietam deseruerit, et cum apostolorum vita commutaverit, innumeris objecta mortis generibus, maximum illud argumentum fuit non ob humanam quendam occasionem Paulum esse conversum. Propterea nos etiam priorem ejus vitam in medium afferre volumus, et ardentem zelum ejus ostendere, quo Ecclesiam oppugnabat, ut cum ejus pro Ecclesiæ defensione promptitudinem animi videris, Deum laudes, qui facit omnia et transformat. Propterea Pauli quoque discipulus diligenter nobis ac perspicue priora narravit, ita dicens: *Saulus autem adhuc spirans minas et eandem in discipulos Domini (Act. 9. 4).* Ac vellem equi-

dem ego quoque hodierno die proœmium inchoare, vellem ad initium narrationis aggredi; sed video pe-
lagus quoddam sententiarum ex solo nomine se nobis
obtrudere. Cogita namque quantam e vestigio nobis
illud, *Saulus*, quæstionem moveat: siquidem aliud in
epistolis positum nomen occurrit. *Paulus servus Jesu
Christi, vocatus apostolus (Rom. 1. 1): Paulus et So-
sthenes: Paulus vocatus apostolus (1. Cor. 1. 1): Ecce
ego Paulus dico vobis (Galat. 5. 2): jam vero ut
Paulus, et ubique Paulus appellatur, non autem Sau-
lus dicitur. Cur igitur antea Saulus, postea vero Pau-
lus vocatus est? Neque vero simplex est illa quæstio:
statim enim Petrus occurrit: nam et ipse antea Si-
mon dicebatur, postea vero Cephæ nomen accepit: et
Zebedæi filii Jacobus et Joannes mutato nomine Filii
tonitruï sunt appellati (Marc. 3. 16. 17). Nec in Novo
solum Testamento, sed etiam in Veteri reperimus
Abraham antea dictum Abram, postea Abraham; et
Jacob primum Jacob esse dictum, deinde Israel; et
Sarram primum Saram esse, deinde Sarram: et*

multas nobis hæc mutatio nominum parit quæstiones,
ac vereor, ne multis fluminum effusis, fluentis doctri-
næ sermonem velut obruam et suffocem. Nam quem-
admodum in agro humido et irriguo ubicumque quis
fodit, undique fontes scaturiunt: sic et in agro divinæ
Scripturæ, ubicumque reseraveris, plurimos fluvios
videbis erumpere: quam ob causam ne omnes illos
sinul hodierno die effundam, non mediocriter perti-
mesco. Quapropter rivum hunc nostrum claudens,
cæritatem vestram ad sacrum fontem præsulum isto-
rum, magistrorumque transmittam limpidum illum,
potabilem ac dulcem, quod ex spirituali petra fluen-
tum manat. Mentem igitur ad excipiendam doctrinam,
ad spirituales latices hauriendos paremus, ut fiat in
nobis fons aquæ salientis in vitam æternam: quam
nos omnes obtinere contingat, gratia et benignitate
Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Pa-
tri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivi-
fico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum.
Amen.

AD EOS QUI REPREHENDEBANT EUM OB PROLIXITATEM EORUM, QUÆ DICTA FUERANT, ET AD EOS
QUI BREVITATEM ORATIONIS ÆGRE FEREBANT, DEQUE SAULI ET PAULI APPELLATIONE, ET CUR
PRIMUS HOMO VOCATUS SIT ADAM, ET QUOD UTILITER AC FRUCTUOSE; ATQUE IN EOS QUI RE-
CENS FUERANT ILLUMINATI.

1. Quid quæso nobis agendum est hodierno die?
Siquidem dum multitudinem vestram cerno, ne lon-
gius sermonem protraham, pertimesco. Cum enim
provehitur longius doctrinæ sermo, video vos in
angustias redactos vos invicem conculcare, atque hanc
ex angustias afflictionem, quo minus diligenter au-
diatis, impedire: nisi enim quietus sit ac tranquillus
auditor, minime potest cum studio ad ea quæ dicun-
tur attendere.

Duo genera auditorum. — Cum igitur multitudinem
vestram, ut dixi, video, ne longius sermonem pro-
traham pertimesco, sed dum cupiditatem vestram
considero, doctrinam contrahere reformido. Nam qui
silit, nisi prius poculum repletum viderit, ne labris
quidem lubenter illud admovet, sed quamvis totum
exhausturus non sit, totum repletum cernere concu-
piscit. Quamobrem, quo pacto me in hac concione
gerere debeam, ignoro. Nam et brevitate sermonis
laborem vestrum minuere volo, et orationis proluxi-
tate vestram cupiditatem explere. Atqui utrumque
istorum sæpenumero præstiti, ac ne semel quidem
crimen effugi. Scio me persæpe, dum vobis parco,
ante finem abruptisse sermonem, et in nos clamant
ii, quorum animus satiari minime potest, qui sacris
laticibus assidue fruuntur, sed numquam tamen ex-
plentur, *Beati illi, qui esuriunt, et sitiunt justitiam
(Math. 5. 6)*, et istorum adversos clamores perti-
mescens rursus doctrinæ sermonem protraxi longius,
et idcirco in crimen incurri. Nam qui sermonis bre-
vitate delectantur, occurrentes orabant, ut ipsorum
infirmiati parcerem, atque concionis proluxitatem
contraherem. Dum igitur vos in angustias redactos

intueor, sermonem silentio coercere studeo: dum
vero vos angustias pressos idcirco non recedere, sed
ad longiorem cursum paratos esse, acuere linguam
desidero. *Angustias mihi sunt undique (Dan. 13. 22).*
Quid faciam? Nam is quidem qui uni domino servit,
uniquæ sententiæ cogitur famulari, facile domino
potest placere, neque a proposito aberrare: at ego
multos habeo dominos, qui tanto servire populo cog-
gor, cujus diversa est sententia. Hæc autem non id-
circo sunt a me dicta, quod servitatem ægre feram,
absit, neque quod vestrum defugiam dominatum.
Nihil enim mihi est hac servitute honorificentius. Non
ita diademate ac purpura gloriatur Imperator, ut ego
caritatis vestræ servitatem mihi honorificam duco.
Siquidem illi regno mors succedit: huic autem ser-
vituti, si recte peracta fuerit, regnum cæleste præ-
paratum est. *Beatus enim est Fidelis servus, et prudens,
quem constituit dominus ejus, ut conservis suis det tri-
tici mensuram. Amen dico vobis, super omnia bona sua
constituet eum (Luc. 12. 42. 44).* Vides quantus sit
servitutis hujus quæstus, si diligenter obita fuerit?
Super omnia domini bona constituit. Non ergo defu-
gio servitatem, quippe qui cum Paulo serviam. Nam
et ille dicit: *Non nosmetipsos prædicamus, sed Chri-
stum Jesum Dominum: nos autem servos vestros pro-
pter Jesum (2. Cor. 4. 5).* Et quid dico Paulum? Si
is qui in forma Dei erat, semetipsam exinanivit for-
mam servi accipiens propter servos (*Philipp. 2. 6. 7*),
quid magnum præsto, si ego servus sum conservis
ipse servus propter meipsum? Non ergo quod vestram
servitatem detrectem, ista dixi, sed ut mihi venia
detur, si forte minus convenientem omnium iudicio

τοῦ Κυρίου. Ἐβουλόμην μὲν οὖν καὶ αὐτὸς ἀρξασθαι τοῦ προοιμίου σήμερον, ἐβουλόμην ἐμβαλεῖν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος, ἀλλ' ὁρῶ πέλαιος νοημάτων ἀπὸ τοῦ ὀνόματος μόνον. Ἐνόησον γὰρ ὅσον εὐθέως ἡμῖν κινεῖ ζήτημα, τὸ, *Σαῦλος*, τοῦτο· ἐν γὰρ ταῖς Ἐπιστολαῖς ἕτερον ὄνομα ὁρῶ κείμενον· *Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος· Παῦλος καὶ Σωσθένης· Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν*· νυνὶ δὲ ὡς Παῦλος, καὶ πανταχοῦ Παῦλος καλεῖται, ἀλλ' οὐχὶ Σαῦλος λέγεται. Τίνος οὖν ἕνεκεν πρὸς τοῦτο μὲν *Σαῦλος*, μετὰ δὲ ταῦτα *Παῦλος* [107] ἐκλήθη; Οὐκ ἔστι ψιλὸν τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ Πέτρος εὐθέως ἐπιτρέχει· καὶ γὰρ κάκεινος πρὸς τοῦτο μὲν *Σίμων* ἐλέγετο, μετὰ δὲ ταῦτα ὠνομάσθη *Κηφᾶς*· καὶ υἱοὶ Ζεβεδαίου, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Ἰσοὶ βροντῆς μετωνομάσθησαν. Καὶ οὐκ ἐν τῇ Καινῇ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ εὕρισκόμεν τὸν Ἀβραάμ πρὸς τοῦτο μὲν Ἀβραάμ λεγόμενον, μετὰ ταῦτα δὲ Ἀβραάμ· καὶ τὸν Ἰακώβ νῦν μὲν Ἰακώβ λεγόμενον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἰσραήλ· καὶ τὴν Σάρραν πρὸς τοῦτο Σάραν λεγομένην, μετὰ δὲ ταῦτα Σάρραν·

καὶ πολλὴν ἡμῖν τῶν ὀνομάτων ἢ μεταθεσῶν παρέχει τὴν ζήτησιν· καὶ δέδοικα μὴ, πολλὰ βέβαια ποταμῶν ἐξαίφνης ἀφελῆς, ἀποπνίξω τῆς διδασκαλίας τὸν λόγον. Καθάπερ γὰρ ἐν χωρίῳ νοτιᾷ ἔχοντι, ὅπουπερ ἂν διασκάφη τις, πηγαὶ πανταχοῦθεν ἐκπηδῶσιν οὕτω καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τῶν θείων Γραφῶν, ὅπουπερ ἂν διανοίξῃς, ποταμοὺς ἐξίόντας ὄψει πολλοὺς, ὅθεν καὶ πάντας αὐτοὺς ἀθρόον ἀφίεναι τήμερον θεός ἐστιν οὐ μικρὸν. Διόπερ τὸν ἡμέτερον ἀποφράξας βύακα, παραπέμφω τὴν ὑμετέραν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱερὰν πηγὴν τῶν προέδρων τούτων καὶ διδασκάλων τὴν καθαρὰν ταύτην καὶ πότιμον καὶ γλυκύν, νᾶμα τὸ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμενον τῆς πέτρας τῆς νοητῆς. Παρασκευάσωμεν τοίνυν τὴν διάνοιαν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς διδασκαλίας, ἀρυσασθαι τὰ πνευματικὰ νάματα, ἵνα γένηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἀμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν εἰρημῶν, καὶ πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας ὑπὲρ τῆς βραχυλογίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σαύλου προσηγορίας καὶ Παύλου, καὶ τίνος ἕνεκεν Ἀδάμ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκλήθη, ὅτι χρῆσιμος καὶ συμπερόντως, καὶ εἰς τοὺς θεοφωτιστοὺς.

α'. Τί ποτε ἀρχὴ ἡμᾶς ποιῆσαι τήμερον; Τὸ μὲν γὰρ πλῆθος ὑμῶν ὁρῶν, δέδοικα πρὸς μήκος ἐκτείνειν τὸν λόγον. Καὶ γὰρ ὅταν ἡ διδασκαλία μακροτέρω προβαίῃ, ὁρῶ συμπατουμένους ὑμᾶς, στενοχωρούμενους, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς στενοχωρίας θλίψιν τῆς τῆς ἀκροάσεως ἀκριβεῖα λυμαιομένην· ἀκρατῆς γὰρ ἀνέσεως οὐκ ἀπολαύων, οὐδὲ μετὰ σπουδῆς πρῶσέειν τοῖς λεγομένοις δύναται· ἄν.

Τὸ μὲν οὖν πλῆθος ὑμῶν, ὡς ἔφην, ὁρῶν, δέδοικα πρὸς μήκος ἐκτείνειν τὸν λόγον· τὸν δὲ πόθον ὑμῶν λογιζόμενος φοβοῦμαι συστελεῖαι τὴν διδασκαλίαν. Ὁ γὰρ δειψῶν, ἐὰν μὴ πρότερον πεπληρωμένην ἴδῃ τὴν φάλην, οὐδὲ τοῖς χεῖσιν αὐτὴν ἡδέως ἂν προσάγῃ· ἀλλὰ κἂν μὴ πᾶσαν αὐτὴν ἐκπίνειν μέλλοι, πᾶσαν αὐτὴν γέμουσαν ἰδεῖν [108] ἐπιθυμεῖ. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔχω τί χρῆσμαι τῇ δημηγορίᾳ. Καὶ γὰρ τῇ βραχυλογίᾳ τὸν κάματον ὑποτέμνεσθαι τὸν ὑμέτερον βούλομαι, καὶ τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἐπιθυμίαν ὑμῶν ἐμπλήσαι. Ἄλλ' ἐκάτερα πολλάκις ταῦτα ἐποίησα, καὶ οὐδὲ ἀπαξ τὴν αἰτίαν διέφυγον. Οἶδα ὅτι πολλάκις φειδόμενος ὑμῶν πρὸς τὸ τέλος κατέλιυσα τὸν λόγον, καὶ κατέβόθῃσαν ἡμῶν οἱ ψυχῆν ἀκρόεστον ἔχοντες, οἱ συνεχῶς μὲν τῶν θείων ἀπολαύοντες ναμάτων, οὐδέποτε δὲ ἐμπιπλάμενοι, οἱ Μακάριοι ἐκεῖνοι, οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς παρὰ τούτων καταβοήσεις φοβηθεὶς πάλιν προήλθον μέχρι πολλοῦ τὴν διδασκαλίαν ἐκτείνων, καὶ διὰ τοῦτο αἰτίαν ὑπέμενον. Οἱ γὰρ βραχυλογίας ἐρώντες ἀπαντῶντες περιχάλουσιν τῆς αὐτῶν ἀσθενείας φειδόμενοι, καὶ συστελλεῖν τὸ μήκος τῶν λεγομένων. Ὅταν μὲν οὖν στενοχωρούμενους ὑμᾶς ἴδω, πρὸς σιγὴν συναλεύω τὸν λόγον·

ὅταν δὲ στενοχωρούμενους, καὶ οὐκ ἀφισταμένους, ἀλλ' ἐκχεμαμένους πρὸς πλείονα δρόμον, τὴν γλιώτταν διεγείρῃ ἐπιθυμῶ. *Στενά μοι πάντοθεν*. Τί πάθω; Ὁ μὲν γὰρ ἐνὶ δουλεύων κυρίῳ, καὶ μὴ γνῶμη ὑπηρετεῖν ἀναγκαζόμενος, μετ' εὐκολίας ἀρέσκειν δύναται τῷ δεσπότη, καὶ μὴ διαμαρτάνει· ἐγὼ δὲ πολλοὺς ἔχω δεσπότης, δημῷ τοσούτῳ δουλεύειν ἀναγκαζόμενος διάφορον ἔχοντι γνῶμην. Ταῦτα δὲ εἶπον οὐ δυσχεραίνων τὴν δουλείαν, μὴ γένοιτο, οὐδὲ δραπετεύων τὴν δεσποτείαν ὑμῶν. Οὐδὲν γὰρ μοι τῆς δουλείας ταύτης σεμνότερον. Οὐκ οὕτω βασιλεὺς ἐπὶ τῷ διαδήματι καὶ τῇ πορφυρίδι μέγα φρονεῖ, ὡς ἐγὼ νῦν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἐγκαλωπιζομαι. Ἐκείνην μὲν γὰρ τὴν βασιλείαν θάνατος διαδέχεται· ταύτην δὲ τὴν δουλείαν, ἂν ἀπαρτισθῇ καλῶς, βασιλεία οὐρανῶν ἀναμένει. Μακάριος γὰρ ὁ πιστὸς δούλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ διδόναι τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις αὐτοῦ. Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. Εἶδες πόσον τὸ κέρδος τῆς δουλείας ταύτης, ὅταν σπουδαίως γένηται; Ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι τοῦ δεσπότητος καθίσταται. Οὐ φεύγω τοίνυν τὴν δουλείαν· μετὰ γὰρ Παύλου δουλεύω. Καὶ γὰρ ἐκεῖνός φησιν, ὅτι *οὐκ ἑαυτοὺς κηρύττομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν*. Καὶ τί λέγω Παῦλον; Εἰ δὲ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῆν δούλου λαβὼν διὰ τοὺς δούλους, τί μέγα εἰ ὁ δούλος ἐγὼ δούλος ἐγενόμην τοῖς συνδούλοις δι' ἑμαυτόν; Οὐ τοίνυν δραπετεύων ὑμῶν τὴν δεσποτείαν ταῦτα εἶπον, ἀλλ' ἀξίων συγγνώμης τυχεῖν, ἐὰν μὴ ταῖς ἀπάντων γινώμῃς

κατάλληλον παραθῶμαι τὴν τράπεζαν. Μᾶλλον δὲ τοῦτο ποιήσατε ὃ λέγω νῦν. Ὑμεῖς οἱ μὴ δυνάμενοι ἐμπλησθῆναι ποτε, ἀλλὰ πεινώντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ μακρῶν ἐπιθυμοῦντες λόγων, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑμετέρων ἀδελφῶν ἀνάσχεσθε τοῦ συνήθους περιοχομένου μέτρου τῶν λόγων. Πάλιν ὑμεῖς οἱ βραχυλογίας ἐρῶντες καὶ ἀσθενέστερον διακείμενοι, διὰ τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὑμετέρους τοὺς ἀκορῆτους μικρὸν καρτερήσατε πόνον, ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζοντες, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὴν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ὄρατε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀθλητὰς εἰς μέσον τοῦ θεάτρου [109] ἐστῶτας, ἐν μεσημβρίᾳ μέση καθάπερ ἐν καμίνῳ τῷ σκάμματι καὶ γυμνῷ τῷ σώματι τὴν ἀκτίνα δεχομένου, ὡσπερ τινὰς ἀνδριάντας χαλκοῦς καὶ ἡλίῳ καὶ κονιορτῷ καὶ πνίγει μαχομένους, ἵνα τὴν τοσαῦτα ταλαιπωρήσασαν κεφαλὴν φύλλοις δάρνης ἀναδῆσονται; Ὑμῖν δὲ οὐ στέφανος δάφνης, ἀλλὰ στέφανος δικαιοσύνης πρόκειται τῆς ἀκορᾶς ὁ μισθός, καὶ οὐδὲ μέχρι μεσημβρίας μέσης ὑμᾶς κατέχομεν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν προοιμίῶν τῆς ὑμετέρας ἕνεκα ὀλιγορίας διαφίμεν, ἔτι τοῦ ἀέρος ὄντος ψυχροτέρου, καὶ οὐ διαθερμαινόμενον ταῖς ἀπὸ τῶν ἀκτίνων βολαῖς, οὐ γυμνή τῆ κεφαλῇ κελεῖσόντες ὑμᾶς τὴν ἀκτίνα δέξασθαι, ἀλλ' ὑπὸ τὸν θαυμαστὸν τοῦτον ἄγομεν ὄσφον, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς στέγης παρέχομεν παραμυθίαν παντὶ τρόπῳ ἐπινοοῦντες ὑμῖν ἄνεσιν, ὥστε γενέσθαι τῶν λεγομένων μόνιμον τὴν ἀκρόασιν. Μὴ δὴ γενώμεθα μαλακώτεροι τῶν παιδίων τῶν ἡμετέρων τῶν εἰς διδασκαλίᾳ βαδίζόντων· ἐκεῖνα πρὸ τῆς μεσημβρίας οὐ τολμᾷ ἀναχωρῆσαι οἰκαδε, ἀλλ' ἄρτι τοῦ γάλακτος ἀποσπασθέντα, ἄρτι τῆς θηλῆς ἀποστάντα, οὐδέπω οὐδὲ πέντε ἔτων ἡλικίαν ἄγοντα, ἐν νεαρῷ καὶ ἀπαλῷ σώματι πᾶσαν καρτερίαν ἐπιδείκνυται· κἂν πνίγος, κἂν δίψος, κἂν ἄλλο ὅτιον παρενοχλῆ, πρὸς μεσημβρίαν μέσῃ διακαρτερεῖ, καὶ ταλαιπωρεῖται ἐν τῷ διδασκαλίῳ καθήμενα. Εἰ καὶ μὲν ὄν ἕτερον, ἐκεῖνα μιμησώμεθα τὰ παιδία ἡμεῖς οἱ ἄνδρες οἱ φθάσαντες εἰς μέτρον ἡλικίας. Εἰ γὰρ τοὺς λόγους τοὺς περὶ ἀρετῆς μὴ ἀνεχόμεθα ἀκούειν, τίς ἡμῖν πιστεῦσαι δυνήσεται, ὅτι τοὺς πόνους τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ὑπομενόμεναι; εἰ πρὸς τὴν ἀκρόασιν οὕτω βάνασοι, πόθεν ὄηλον, ὅτι πρὸς τὴν πρᾶξιν ἔσμεν διεγχευόμενοι; εἰ τὸ εὐκολώτερον παραπεμφώμεθα, πῶς τὸ δυσκολώτερον οἴσομεν; Ἀλλὰ πολλὴ ἡ στενοχωρία, πολλὴ ἡ βία. Ἀλλ' ἀκούσον ὅτι βιασταὶ ἀρπαξέουσι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅτι στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Ἐπεὶ οὖν στενὴ καὶ τεθλιμμένη ὁδὸς βαδίζομεν, δεῖ ἡμᾶς καὶ ἑαυτοὺς στενοχωρεῖν καὶ θλίβεσθαι, ἵνα δυνηθῶμεν διδοεῦσαι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδόν. Ὁ γὰρ ἐμπλατύνων ἑαυτὸν, οὐκ ἂν οὕτω βραδίως τὴν ἐστενωμένην ὁδὸν διαδράμοι, ἀλλ' ὁ συνέχων, καὶ ὀλιῶν, καὶ πιέζων.

β'. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ἐστὶν ἡμῖν ἡ ζήτησις τῆμερον, ἀλλ' ὑπὲρ ζητήματος τὴν ἀρχὴν μὲν λαβόντος χθὲς, τὴν δὲ λύσειν μὴ λαβόντος διὰ τὸ πολλὰ γενέσθαι τὰ προβληθέντα. Τί δὴ τοῦτο ἐστὶ; Περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως ἐζητοῦμεν, ἅπερ ἐπέθηκε τοῖς ἁγίοις ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον δοκεῖ μὲν ψιλὸν εἶναι, εἴ τις ἀκούσειε· πολλὸν δὲ ἔχει θησαυρὸν, εἰ τις μετὰ ἀκριβείας προσέχοι. Καὶ γὰρ τὴν χρυσθεῖν γῆν τὴν ἐν τοῖς μετέλλοις κειμένην οἱ μὲν ἀπειροὶ καὶ ἀπλῶς ὀρῶντες γῆν νομίζουσιν εἶναι μόνον

ψιλὴν, καὶ οὐδὲν πλέον ἔχειν τῆς ἐτέρας· οἱ δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς τέχνης καταμανθάνοντες ἴσασιν τῆς γῆς ταύτης τὴν εὐγένειαν, καὶ τῷ πυρὶ παραδόντες αὐτῆς τὴν βάσανον, ἄπασαν αὐτῆς ἐκκαλύπτουσι τὴν ὑπεροχὴν. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν θείων Γραφῶν, οἱ μὲν ἀπλῶς [140] ἀναγινώσκοντες τὰ γράμματα, γράμματα εἶναι νομίζουσι ψιλὰ καὶ τῶν ἄλλων πλέον ἔχειν οὐδέν· οἱ δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς αὐτὰ καταμανθάνοντες, καθάπερ ἐκείνοι τοῖς τῆς τέχνης ὀργάνοις, πυρὶ τοῦ Πνεύματος παραδιδόντες αὐτῶν τὴν ἐξέτασιν, ἅπαντα τὸν χρυσοῦν αὐτῶν βρῶνται βραδίως. Πόθεν οὖν ἡ ἀρχὴ τῆς ζητήσεως γέγονεν; Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐνεπέσαμεν εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην, ἵνα μὴ τις ἡμῶν ἀκαρίαν καταγινώσκῃ· ἀλλ' ἐπεθυμήσαμεν ἐπειὶν τὰ Παύλου κατορθώματα, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν ὑμῖν ὑπαναγινωσκομένων, καὶ ἡψάμεθα τοῦ προοιμίου τῆς ἱστορίας· ἤγραμεν δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος οὕτως ἔχουσαν· *Σαῦλις δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Εὐθέως ὑμᾶς διετράξεν ἡ τοῦ ὀνόματος ἐναλλαγή· εὐρίσκομεν γὰρ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς ἀπάσαις, καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις ἐκεῖνοις οὐ Σαῦλον αὐτόν, ἀλλὰ Παῦλον καλούμενον, καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐτέρων γινόμενον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Πέτρος Σίμων ἐλέγετο πρὸς τοῦτο, καὶ τὰ τέκνα Ζεβεδαίου Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης Ἰγίοι βροντῆς μετωνομάσθησαν ὕστερον, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ τὸ ἔθος αὐτὸ τοῦτο ἴδοι τις ἂν ἐπὶ ἐνίων κρατήσαν· καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ πρότερον Ἀβράμ λεγόμενος μετὰ ταῦτα Ἀβραάμ ἐκαλεῖτο, καὶ Σάρρα πρὸς τοῦτου Σάρα, μετὰ δὲ ταῦτα Σάρρα ὀνομάσθη, καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ μετὰ ταῦτα Ἰσραὴλ προσηγορεύετο· ἀτοπον οὖν ἔδοξεν ἡμῖν εἶναι τοσοῦτον ὀνομάτων θησαυρὸν παραδραμεῖν ἀπλῶς. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀρχόντων τῶν ἐξῴθεν συμβαίνειν εὐροί τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοις διπλοῦς ὁ χρηματισμὸς τῶν ὀνομάτων. Ὅρα ἔ· *Διεδέξατο*, φησὶ, *τὸν Φήλιχα Πέρτιος Φῆστος*· καὶ πάλιν, *Συνήν τις τῷ ἀνθρωπίνῳ καλουμένῳ Σεργίῳ Παύλῳ*· καὶ ὁ τὸν Χριστὸν ἐκδούς τοῖς Ἰουδαίοις Πόντιος Πιλάτος ἐλέγετο. Οὐ τοῖς ἀρχουσι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στρατιώταις πολλάκις διπλᾶ τὰ ὀνόματα, καὶ τοῖς τὸν ἰδιωτικὸν ἀνρημένους βίον ἀπὸ αἰτίας τινὸς καὶ ὑποθέσεως διπλῆ γέγονε ἡ προσηγορία. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν ἐκεῖνων οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ζητεῖν πόθεν οὕτως ἐκλήθησαν· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ὀνομάξῃ, πᾶσαν ἐπιδείκνυσθαι σπουδὴν χρῆζ· εὐρεῖν τὴν αἰτίαν.

Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὐτε εἰκῆ οὐτε ποιεῖν οὐτε λέγειν ὁ Θεὸς εἴωθεν, ἀλλ' ἔκαστον μετὰ τῆς αὐτῷ προσηκούσης σοφίας. Τί δὴποτε οὖν Σαῦλιος ἐλέγετο, ὅτε ἐδίωκεν, καὶ Παῦλος μετωνομάσθη, ὅτε ἐπίστευσε; Τινὲς φασὶν ὅτι ἠνίκα μὲν ἐδοῦρθεῖ καὶ ἐτάραττε καὶ συνέχεεν ἅπαντα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐσάλεινε, Σαῦλος ἐλέγετο, δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ σαλεύειν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπὸ τοῦ πράγματος λαβὼν τὴν προσηγορίαν· ἐπειδὴ δὲ ἀπέστη τῆς μανίας ἐκείνης καὶ τὴν ταραχὴν ἀπέθετο, καὶ τὸν πόλεμον κατέλυσε, καὶ τοῦ διώκειν ἐπαύσατο, πάλιν Παῦλος ἀπὸ τοῦ παύσαθαι

mensam apponam. Vel potius id agite, quod nunc dicam. Vos qui numquam expleri potestis, sed esuritis justitiam, ac sititis, prolixosque sermones expetitis, propter fratrum vestrorum imbecillitatem aliquid sine de consueta sermonis mensura resecati. Rursus vos qui brevitatem orationis adamatis, et imbecilliores estis, gratia fratrum vestrorum, qui exsaturari non possunt, laborem exiguum tolerate, vestraque invicem onera portate, atque ita Christi legem adimplete (*Gal. 6. 2*). Nonne videtis Olympicorum ludorum athletas in medio stantes theatro in ipso meridie tamquam in fornace in stadio ac nudo corpore solis radios excipientes quasi statuas quasdam æreas, et cum sole, pulvere, æstuque pugnare, ut tot ærumnis vexatum caput lauri foliis coronetur? Vobis autem non laurea corona, sed justitiæ corona in præmium auditionis est proposita, neque ad medium usque meridiem vos detinemus, sed ab ipsis lucis exordiis vos dimitimus propter vestram ignaviam, dum adhuc aer est frigidus, nequedum radiorum crebris jactibus concalectus; non capite nudo vos jubenus solis æstum excipere, sed sub eximium laquear istud deducimus, vosque lecti solatio et quocumque genere jucunditatis a nobis excogitato recreamus, ut ea, quæ dicta fuerint, diutius et constantius audire possitis. Ne igitur puerulis nostris molliores sumus, qui scholas frequentant: illi ante meridiem domum non audent redire, sed non ita pridem a lacte depulsi, paulo ante avulsi ab ubere, cum nondum quinque annorum ætatem attigerint, in juvenili ac tenero corpore tolerantiam omnem præ se ferunt: quamvis æstus, quamvis sitis, quamvis aliud quidvis molestiam afferat, ad medium usque meridiem in schola sedentes tolerando ac patienter ferendo perseverant. Itaque si nullum alium, puerulos illos imitemur nos viri, qui ad justam ac perfectam ætatem pervenimus. Si enim institutos de virtute sermones audire non sustinemus, quis nobis credere poterit nos labores toleranturos pro virtute subeundos? si ad audiendum illiberales adeo simus ac sordidi, unde nos ad agendum promptiores fore constabit? si quod facilius est omitamus, quomodo quod difficilior est perferemus? At enim multæ sunt loci angustia, multa violentia. Audi, sive, quod regnum cælorum rapiant violenti (*Matth. 11. 12*), quod arcta sit et angusta via, quæ ducit ad vitam (*Matth. 7. 13*). Quando igitur per arctam et angustam viam incedimus, nos etiam oportet nos ipsos coercere et comprimere, ut arctam et angustam conficere viam possimus. Nam qui seipsum dilatat, non ita facile viam angustam percurret, sed qui seipsum cohibet, comprimit, et constringit.

2. *Nominum mutatio quanti facienda. Scripturæ sacræ quomodo legendæ.* — Neque enim de rebus tri vialibus questionem habemus hodie, sed de re quæ cœpit quidem hæsterno die proponi, non potuit autem solutio questionis afferri, propter eorum multitudinem, quæ fuerant in medium prolata. Quid illud porro est? De nominum impositione quæstio erat, quæ Deus sanctis imposuit. Res autem ista tenuis videtur esse,

si quis audiat: multum vero continet thesaurum, si quis diligenter attendat. Nam et auream terram, quæ in fodinis reperitur, imperiti, et qui negligenter aspiciunt, terram nudam solum esse putant, neque quidquam amplius habere, quam aliam quamvis: qui vero artis oculis illam considerant, istius terræ nobilitatem noverunt, et dum illam in ignem injectam probant, omnem illius præstantiam patefaciunt. Sic nimirum in sacris Scripturis, qui oscitanter literas legunt, nudas esse literas arbitrantur, nec amplius quidquam in se continere quam cæteras: qui vero fidei oculis illas considerant, quemadmodum illi artis instrumentis, illarum probationem igni Spiritus committentes, totum illarum aurum facile cernent. Unde igitur quæstionis initium est ductum? Neque enim temere in hanc disceptationem incidimus, ne quis intempestivæ nos curiositatis condemnet: sed, cum apostolica vobis acta legeretur, Pauli præclara facinora narrare cupiebamus, jamque historiæ attigeramus exordium, et his verbis conceptum initium narrationis invenimus: *Saulus autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini (Act. 9. 1)*. Continuo turbavit nos immutatio nominis: invenimus enim in omnibus epistolis, et in illarum exordiis non Saulum eum, sed Paulum appellari, et hoc non in hoc solo, sed et in multis aliis accidisse. Nam et Petrus Simon dicebatur, et filii Zebedæi Jacobus et Joannes filii tonitruum mutato deinde nomine sunt vocati: et in Veteri Testamento hanc eamdem consuetudinem in quibusdam obtinuisse comperimus. Nam et Abraham prius Abram appellabatur, et Sarra prius Sara, deinde Sarra nominata est, et Jacob postea Israel est vocatus: absurdum igitur nobis est visum, si tantus a nobis thesaurus nominum temere præteriretur. Id vero in principibus etiam sæcularibus evenire comperimus: siquidem illi duplex quoque nomen assumunt. Vide autem: *Successit, inquit, Felici Porcius Festus (Act. 24. 27)*: et rursus, *Erat quidam cum proconsule, qui vocabatur Sergius Paulus (ib. 13. 7)*, et qui Judæis Christum tradidit, Pontius Pilatus dicebatur. Neque vero principibus tantum, sed et militibus sæpe duplicia fuerunt nomina, et illi qui privatam vitam elegerant, ob causam et occasionem aliquam duplicem sortiti sunt appellationem. Sed de illis quidem nobis nihil proderit si quæramus, unde ita fuerint appellati: cum vero Deus nomen imponit, omni studio incumbendum est, ut causam repariamus.

Deus nihil facit frustra. Cur Paulus nomen mutaverit. — Neque enim temere aut sine causa quidquam vel facere Deus vel dicere consuevit, sed singula cum ea, quæ ipsi convenit, sapientia. Cur ergo tandem Saulus dicebatur, cum persequeretur, et Paulus mutato nomine dictus est, quando credidit? Nonnulli dicunt, quando turbabat, tumultuabatur, et miscebat omnia, Ecclesiamque exagitabat, Saulum illum fuisse dictum, et ab hac ipsa Ecclesiæ vexatione nomen esse sortitum: postquam autem ab illa recessit insania, turbasque cicere ac bellum inferre desiit,

rursus Paulum, cum pausam fecisset, mutato nomine dictum esse; sed inutilis et falsa est hæc oratio, atque idcirco a me prolata in medium, ne forte nudis quibusdam causarum expositionibus decipi vos sinatis. Primum enim parentes hoc illi nomen imposuerunt, non quod prophetæ quidam essent, et quod futurum erat præviderent. Deinde si propterea Saulus dicebatur, quoniam Ecclesiam exagitabat et vexabat, oportebat eum, cum exagitare desiisset Ecclesiam, continuo nomen quoque deponere: jam vero illum videmus, cum turbas ciere adversus Ecclesiam cessaret, nomen idcirco non deposuisse, verum adhuc Saulum esse appellatum. Ne vero puletis hæc idcirco a me dici, ut vos circumveniam, rem ipsam vobis a capite narrabo. *Ejecerunt, inquit Scriptura, Stephanum, et lapidabant eum, et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus (Act. 7. 57); et rursus, Saulus autem erat consentiens neci ejus (Ibid. v. 59); et alibi, Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, et trahens viros ac mulieres (Ibid. 8. 3); et rursus, Saulus autem adhuc spirans minas ac cædem in discipulos Domini (Ib. 9. 4); et rursus, Audivit vocem dicentem sibi, Saule, Saule, quid me persequeris (Ibid. 9. 4)?* Itaque oportuit ex hoc tempore ut Sauli nomen abjiceret, siquidem a persecutione abstinebat. Num igitur confestim abiecit? Nequaquam, idque ex iis quæ sequuntur, liquet: animadvertite, quæso. *Surrexit Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat (Ib. v. 8); et rursus, Dixit autem Ananiæ Dominus: Vade in vicum, qui vocatur Rectus, et invenies in domo Judæ Saulum nomine (Ib. v. 11); et rursus, Introivit Ananias, et dixit, Saule frater, Dominus nisiit me, qui apparuit tibi in via, ut videas (Ib. v. 17).* Deinde cœpit prædicare, et confundebat Judæos, nec tamen ita nomen deposuit, sed adhuc Saulus dicebatur. *Notæ enim, inquit, factæ sunt Saulo insidiæ Judæorum (Ib. v. 24).* Num igitur his tantum in locis? Nequaquam, sed, *Facta est fames, inquit, et proposuerunt discipuli mittere Jerosolymam sanctis in ministerium. Miserunt autem per manum Barnabæ et Sauli (Ib. 11. 29. 30).* Ecce sanctis ministrat, et adhuc Saulus dicitur: et postea ingressus est Barnabas Antiochiam, et videns gratiam Dei, et magnam ibi esse multitudinem, profectus est Tarsum, ut quæreret Saulum (Ib. 22 et seq.). Ecce multos convertit, et Saulus dicitur; et rursus, *Erant, inquit, Antiochiæ in Ecclesia, quæ illic erat, prophetæ, et doctores, Symeon qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenæus, et Manahen, qui erat Herodis tetrarchæ collataneus, et Saulus (Ib. 13. 1).* Ecce et doctor factus erat et propheta, et adhuc Saulus dicebatur. Et rursus, *Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam et Saulum (Ib. v. 2).*

3. *Pauli nomen ubi primum occurrerit.* — Ecce etiam a Spiritu sancto segregatur, necdum tamen nomen deponit, sed quando venit Salamina, quando magum invenit, tunc ait Lucas de illo: *Saulus autem, qui et Paulus repletus Spiritu sancto dicit (Ib. 13. 9).*

Hinc mutationis nominis initium est factum. Ne igitur defatigemur, dum rationem hanc inquisitionis nominum quærimus. Siquidem nominum inventio in sæcularibus quoque negotiis vim non mediocrem obtinet. Nam et sæpenumero efficit, ut post multum tempus elapsum homines agnoscamus, et latentem cognationem patefacit inventio nominum, atque exortas in judicio dubitationes solvit, et pugnas tollit, et bellum exstinguit inventio nominum, ac sæpe pacis ineundæ occasionem suppeditat. Quod si sæcularibus in negotiis inventio nominum tantum valet, multo magis in spiritualibus. Sed prius necesse est, ut ipsas quæstiones accurate discerpamus.

Nomina immutata in Veteri Testamento; duæ quæstiones de nominum mutatione. — Primum ergo quæritur, qua de causa quibusdam sanctis Deus nomen imposuerit, quibusdam non imposuerit. Neque enim omnibus sanctis nomina imposuit ipse, neque in Novo, neque in Veteri Testamento; quodque in Novo factum est, id etiam in Veteri, ut unum utriusque Testamenti Dominum esse cognoscas. Itaque in Novo quidem Simoni Christus Petri nomen imposuit, et filiis Zebedæi Jacobo et Joanni Filiorum tonitruum, solis istis: reliquorum autem discipulorum nemini, sed suas illis appellationes reliquit, quas a principio parentes illis imposuerant; in Veteri autem Abrahamo nomen immutavit Deus et Jacob: non item Joseph, neque Samueli, neque Davidi, neque Helix, neque Elisæo, neque cæteris prophetis, sed ut priores illi appellationes retinerent, permisit. Hæc quidem prima est quæstio, quare quibusdam ex sanctis immutata sint nomina, quibusdam non item: secunda vero post illam est, cur ex his quibusdam in media ætate mutata sint nomina, quibusdam ab initio, atque ante ortum. Nam Petro quidem et Jacobo et Joanni in media ætate nomina Christus immutavit: Joanni autem Baptistæ, priusquam etiam ex utero matris prodiret. *Venit enim angelus Domini, et dixit: Ne timeas, Zacharia: ecce uxor tua Elisabet pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem (Luc. 1. 13).* Vides inpositum illi fuisse nomen, antequam nasceretur? Hoc et in Veteri accidit Testamento. Ut enim in Novo Petrus quidem et Jacobus et Joannes in virili ætate nomen aliud acceperunt, et duplici nomine sunt appellati, Joannes autem Baptista nomen accepit antequam nasceretur: sic et in Veteri Abrahamo quidem et Jacob in media ætate nomen est immutatum; nam ille quidem Abram vocabatur, et Abraham vocatus est: hic vero Jacob vocabatur, et Israel est vocatus. Isaac autem non ita, sed antequam partu ederetur, nomen accepit; et quemadmodum illic angelus dixit: *Uxor tua in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem: ita hic quoque Deus ad Abraham dixit: Uxor tua Sarra pariet filium, et vocabis nomen ejus Isaac (Gen. 17. 19).* Una igitur hæc quæstio est, quare nonnullis mutatum sit nomen, nonnullis vero minime: altera vero ab illa, cur tandem nonnullis medio in ætatis decursu, nonnullis etiam antequam nascerentur; idque in utroque Testamento. Nos autem ad po-

μετωνομάση· ἄλλ' ἔωλος οὗτος ὁ λόγος καὶ οὐκ ἀληθής, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν τέθεικα εἰς μέσον, ἵνα μὴ παρακρούσθῃ ταῖς ψιλαῖς αἰτιολογίαις. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτῷ τοῦτο θεθείκασιν τοῦνομα οὐχὶ προφήται τινες ὄντες, καὶ τὸ μέλλον προορῶντες. Ἐπειτα εἰ διὰ τοῦτο Σαῦλος ἐλέγτο, ἐπειδὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐσάλευε καὶ ἐτάραττεν, εἶδει παυσάμενον αὐτὸν τοῦ σαλεύειν τὴν Ἐκκλησίαν εὐθέως καὶ τὸ ὄνομα ἀποθέσθαι· νῦν δὲ ὀρῶμεν αὐτὸν τοῦ μὲν σάλου τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάντα, τὸ ὄνομα δὲ [111] οὐκ ἀποθέμενον, ἀλλ' ἔτι Σαῦλον λεγόμενον. Καὶ ἵνα μὴ νομίσητε ὅτι παρακρούμενος ὑμᾶς ταῦτα λέγω, ἄνωθεν ὑμῖν τοῦτο ἀπαριθμήσομαι. *Ἐξέβαλον τὸν Στέφανον*, φησὶ, *καὶ ἐλιθοβόλουν αὐτὸν, καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθετο τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου*· καὶ πάλιν, *Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ*· καὶ Ἀλλαχοῦ, *Σαῦλος δὲ ἐλυμάλετο τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἀνδρας καὶ γυναικας*· καὶ πάλιν, *Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητάς τοῦ Κυρίου*· καὶ πάλιν, *Ἦκουσε φωνῆ λέγουσαν αὐτῷ, Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις*; Οὐκοῦν ἐντεῦθεν αὐτὸν εἶδει λοιπὸν ἀποθέσθαι τὸ ὄνομα, καὶ γὰρ ἀπέστη τοῦ διώκειν. Τί οὖν; εὐθέως ἀπέθετο; Οὐδαμῶς, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον· σκοπεῖτε δὲ· *Ἠγέρθη Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀνεωγμένων τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα εἶλεπε*· καὶ πάλιν· *Εἶπε δὲ Κύριος τῷ Ἀνανίᾳ· Πορεύθητι εἰς τὴν ῥύμην καλουμένην Εὐθείαν, εὐρήσεις ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι*· καὶ πάλιν, *Εἰσελθὼν δ' Ἀνανίας εἶπε, Σαοὺλ ἀδελφε, ἀπέσταλκέ με ὁ Κύριος, ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τῇ σδῶ, ἵνα ἀναβλέψῃς*. Εἶτα ἤρξατο κηρῶσαι καὶ συνέχευε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ οὐδὲ οὕτως τὸ ὄνομα ἀπέθετο, ἀλλ' ἔτι Σαῦλος ἐλέγτο. Ἐγνωσθῆ γὰρ, φησὶ, τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλή τῶν Ἰουδαίων. Ἄρ' οὖν ἐνταῦθα μόνον; Οὐδαμῶς, ἀλλ'· *Ἐγένετο λιμός, φησὶ, καὶ ὤρισαν οἱ μαθηταὶ πέμψαι εἰς Ἱεροσόλυμα τοῖς ἁγίοις εἰς διακορίαν*. Ἐπεμψάν δὲ διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου. Ἰδοὺ διακονεῖ τοῖς ἁγίοις, καὶ ἔτι Σαῦλος λέγεται. Εἰσηλθε καὶ μετὰ ταῦτα Βαρνάβας εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι πλῆθος ἦν ἐκεῖ πολλὸν, ἐξῆλθεν εἰς Ταρσοῦν ἀναζητῆσαι Σαῦλον. Ἰδοὺ καὶ ἐπιστρέφει πολλοὺς, καὶ Σαῦλος λέγεται· καὶ πάλιν· *Ἦσαν, φησὶν, ἐν Ἀρτιογείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν Ἐκκλησίαν προσῆται καὶ διδάσκαλοι, Συμῶν δ' καλούμενος Νίγηρ, καὶ Λουκίος ὁ Κύρηναιος, Μαναιὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ σὺντροφος, καὶ Σαῦλος*. Ἰδοὺ καὶ διδάσκαλος ἐγένετο καὶ προσῆτης, καὶ ἔτι Σαῦλος ἐλέγτο. Καὶ πάλιν, *Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ νηστεύοντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατέ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον*.

γ'. Ἰδοὺ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐδέπω τὸ ὄνομα ἀποτίθεται, ἀλλ' ὅτε ἦλθεν εἰς Σαλαμίνα, ὅτε τὸν μάγον εὔρε, τότε φησὶν ὁ Λουκᾶς περὶ αὐτοῦ· *Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος, πηλοσθεὶς Πνεύματος ἁγίου, εἶπεν*. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μετωνο-

μασίας ἐγένετο. Μὴ τοῖνον ἀποκάμωμεν τὸν περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦτον ζητοῦντες λόγον. Ὀνομάτων γὰρ εὔρεσις καὶ ἐν τοῖς βιωτικαῖς πράγμασι πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχύον. Καὶ γὰρ ἀναγνωριζομένων διὰ πολλοῦ χρόνου πολλὰκις εἰργάσατο, καὶ συγγένειαν λαμβάνουσαν ἐφάνέρωσεν ὀνομάτων εὔρεσις, καὶ ἀμφισθητήσεις ἐν δικαστηρίῳ ἔλυσε, καὶ μάχας καθέλε, καὶ πόλεμον ἔσβεσεν ὀνομάτων εὔρεσις, καὶ πολλὰκις ὑπόθεσις εἰρήνης γέγονεν. Εἰ δὲ ἐν τοῖς βιωτικαῖς πράγμασι τοσαύτη ἡ δύναμις τῆς τῶν ὀνομάτων εὔρεσεως, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς πνευματικοῖς. Πρῶτον δὲ ἀνάγκη αὐτὰ τὰ ζητήματα διακρίνει μετὰ ἀκριβείας. Ζητεῖται τοῖνον [112] πρῶτον μὲν, διὰ τί τῶν ἁγίων τοὺς μὲν ὀνόμασεν ὁ Θεός, τοὺς δὲ οὐκ ὀνόμασεν. Οὐ γὰρ δὴ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτὸς ὀνόμασεν, οὔτε ἐν τῇ Καινῇ, οὔτε ἐν τῇ Παλαιᾷ· καὶ ὅπερ γέγονεν ἐν τῇ Καινῇ, τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἵνα μάθῃς, ὅτι εἰς ἔσται ὁ Δεσπότης ἑκατέρων τῶν διαθηκῶν. Ἐν μὲν οὖν τῇ Καινῇ τὸν Σίμωνα ὁ Χριστὸς Πέτρον ὀνόμασε, καὶ τὰ τέκνα Ζεβεδαίου Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην Υἱοὺς βροντῆς, τούτους μόνους· τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν οὐδένα, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτοὺς ἐν ταῖς προσηγορίαις, ἐν αἷς ἔθεντο αὐτοὺς οἱ γονεῖς ἐξ ἀρχῆς· ἐν δὲ τῇ Παλαιᾷ τὸν Ἀβραάμ ὁ Θεὸς μετωνόμασε καὶ τὸν Ἰακώβ· οὔτε δὲ τὸν Ἰωσήφ, οὔτε τὸν Σαμουὴλ, οὔτε τὸν Δαυὶδ, οὔτε τὸν Ἥλιαν, οὔτε τὸν Ἐλισσαῖον, οὔτε τοὺς λοιποὺς προφήτας, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς προσηγορίας μένειν τῆς ἐν ἀρχῇ. Ἐν μὲν τοῦτο πρῶτον ζητημᾶ ἔστι, διὰ τί τῶν ἁγίων οἱ μὲν μετωνομάσθησαν, οἱ δὲ οὐ· δεῦτερον δὲ μετ' ἐκείνο, διὰ τί τούτων οἱ μὲν ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνομάζοντο, οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς, καὶ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων. Τὸν μὲν γὰρ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνόμασεν ὁ Χριστός· Ἰωάννην δὲ τὸν Βαπτιστὴν πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων. *Ἡλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, καὶ εἶπε· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρίᾳ· Ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην*. Εἶδες πῶς πρὸ τῶν ὀδίνων ἡ προσηγορία; Τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γέγονεν. Ὅπερ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ ὁ μὲν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης εἰς ἀνδρας τελούντες μετωνομάσθησαν, καὶ διώνυμοι γεγόνασιν, Ἰωάννης δὲ ὁ Βαπτιστὴς πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων καὶ τῶν τόκων ἔλαβε τὴν προσηγορίαν· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁ μὲν Ἀβραάμ καὶ Ἰακώβ ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνομάζοντο· ὁ μὲν γὰρ ἔκαλειτο Ἀβραάμ, καὶ ἐκλήθη Ἀβραάμ· ὁ δὲ ἔκαλειτο Ἰακώβ, ἐκλήθη δὲ Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Ἰσαὰκ οὐκ ἔτι οὕτως, ἀλλὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων τὸ ὄνομα δέχεται· καὶ καθάπερ ἐκεῖ ὁ ἄγγελος εἶπεν· *Ἡ γυνὴ σου λήψεται ἐν γαστρὶ, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Θεὸς εἶπε πρὸς τὸν Ἀβραάμ· *Ἡ γυνὴ σου Σάρρα τέξεται υἱόν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαὰκ*. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο ζητημᾶ, τίνας ἔνεκεν οἱ μὲν μετωνομάσθησαν, οἱ δὲ οὐκέτι· δεῦτερον δὲ μετ' ἐκείνο, τί δήποτε οἱ μὲν ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ, οἱ δὲ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίνων, καὶ ταῦτα μὲν ἐν ἑκατέραις Διαθήκαις. Ἠμεῖς δὲ ἐπὶ τῇ δευτέρῃ ἴωμεν πρῶτερον· οὕτω γὰρ καὶ ἐκεῖνο σα-

ψέστερον ἔσται· καὶ ἴδωμεν τοὺς ἐξ ἀρχῆς ὀνομασθέντας, καὶ ἀναβαίνοντες μετὰ (ἰ. κατὰ) μικρὸν ἐπὶ τὸν πρῶτον ὀνομασθέντα ἄνθρωπον παρὰ τοῦ Θεοῦ ἑλωμεν, ἵνα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὰ ζητήματα τὴν λύσιν λαμβάνη. Τίνα οὖν πρῶτον ὀνόμασεν ὁ Θεός; Τίνα δὲ ἄλλον, ἀλλ' ἢ τὸν πρῶτον πλασθέντα; Οὐδὲ γὰρ ἦν ἄλλος ἄνθρωπος· οὐδαὶς, ὥστε ἐπιθεῖναι αὐτῷ προσηγορίαν. Τίνα οὖν τοῦτον ὀνόμασεν; Ἄδὰμ τῇ Ἑβραίων φωνῇ· οὐ γὰρ ἔστιν Ἑλληνικὸν τὸ ὄνομα, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα [113] μεταβαλλόμενον, οὐδὲν ἄλλο θηλοῖ, ἀλλ' ἢ τὸν γένιον· τὸ γὰρ Ἐδὲμ τὴν παρθένον σημαίνει γῆν· τοιοῦτον δὲ ἦν τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεός. *Ἐφύτευσε γὰρ τὸν παράδεισον ὁ Θεός, φησὶν, ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἰνατολίως· ἵνα μάθης, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνων χειρῶν ἔργον ἦν ὁ παράδεισος· παρθένος γὰρ ἦν ἡ γῆ, καὶ οὔτε ἄροτρον δεξαμένη ἦν, οὔτε εἰς αὐλακα διανοιγείσα, ἀλλ' ἄπειρος οὔσα γεωργικῶν χειρῶν ἀπὸ ἐπιταγῆς μόνον ἐβλάστησε τὰ δένδρα ἐκεῖνα. Διὰ τοῦτο Ἐδὲμ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὅπερ ἐστὶ παρθένος γῆ· αὕτη ἡ παρθένος ἐκείνης τῆς Παρθένου τύπος ἦν. Ὅσπερ γὰρ αὕτη ἡ γῆ μὴ δεξαμένη σπέρματα ἐβλάστησεν ἡμῖν τὸν παράδεισον· οὕτω καὶ ἐκείνη μὴ δεξαμένη σπέρμα ἀνθρώπου ἐβλάστησεν ἡμῖν τὸν Χριστόν.* Ὅταν οὖν εἴποι σοι ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πρὸς αὐτὸν, Πῶς ἐβλάστησεν ἡ παρθένος; γῆ τὰ δένδρα ἐκεῖνα τὰ παράδοξα; Τὸ γὰρ Ἐδὲμ παρθένος γῆ λέγεται τῇ Ἑβραίων γλώττῃ· καὶ εἴ τις διαπιστῆσῃ, τοὺς τῆς γλώττης τῆς Ἑβραίων ἐμπεύρους διερωτῶν, καὶ θεάσεται ταύτην οὖσαν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἐδὲμ ὀνόματος. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἀγνοοῦσι λέγομεν, διὰ τοῦτο παραλογίζασθαι ὑμᾶς βούλομαι, ἀλλὰ σπουδάζοντες ἀχειρώτους ποιεῖν, ὥσπερ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν παρόντων τῶν ταῦτα εἰδόντων, οὕτω μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα ἐρμηνεύομεν. Ἐπειδὴ οὖν ἀπὸ τῆς Ἐδὲμ τῆς παρθένου γῆς ἐπλάσθη ἄνθρωπος, ἐκλήθη Ἀδὰμ συνώνυμος τῇ μητρὶ. Οὕτω καὶ ἄνθρωποι ποιοῦσι, τὰ τικτόμενα παιδία εἰς ὄνομα τῶν μητέρων καλοῦσι πολλάκις· οὕτω καὶ ὁ Θεός τὸν πλασθέντα ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γῆς εἰς ὄνομα τῆς μητρὸς ἐκάλεσεν Ἀδὰμ. Ἐκείνη Ἐδὲμ, οὗτος Ἀδὰμ.

δ'. Ἀλλὰ τί τὸ χρησίμον; Ἄνθρωποι μὲν γὰρ καλοῦσιν εἰς ὄνομα τῶν μητέρων διὰ τὴν τιμὴν· τῶν τετοκυῶν γυναικῶν· ὁ Θεός τίνος ἔνεκεν εἰς ὄνομα τῆς μητρὸς ἐκάλεσεν; τί μέγα ἢ μικρὸν οἰκονομῶν ἐντεῦθεν; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ ποιεῖ, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ σοφίας πολλῆς· τῆς γὰρ συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμῆς.

Ἐδὲμ ἡ γῆ, Ἀδὰμ ὁ γένιον, ὁ χοϊκός, ὁ γηγενής. Διὰ τί οὖν οὕτως αὐτὸν ἐκάλεσεν; Ἀναμιμνήσκων αὐτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς εὐταλείας τῆς κατὰ φύσιν, καὶ καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ τῇ προσηγορίᾳ κατατιθέμενος τὴν ταπεινότητα τῆς οὐσίας, ἵνα τὸ ὄνομα διδασκαλίαν ἔχη μετριοφροσύνης, ἵνα μὴ μείζονα τῆς οἰκείας ἀξίας ἔνοιαν λάβῃ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὅτι γῆ ἔσμεν, ἴσμεν σαφῶς, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας τῶν πραγμάτων· ἐκεῖνος δὲ οὐδένα εἶδε πρὸ αὐτοῦ τετελευτηκότα, οὐδὲ διαλυθέντα εἰς κόνιν, ἀλλὰ πολὺ τὸ

κάλλος ἦν αὐτῷ τοῦ σώματος, καὶ καθάπερ χρυσοῦ ἀνδρὶς ἀπὸ χωνευτηρίου ἄρτι προελθὼν, οὕτως ἀπέλαμπεν. Ἴνα μὴ οὖν τὸ ὑπερέχον τῆς ὕψους εἰς ἀπόνοιαν αὐτὸν ἐπάρῃ, ἀντέστησεν αὐτῷ ὄνομα ἱκανὴν ταπεινοφροσύνης διδασκαλίαν ἔχον· Ἐμελλε γὰρ αὐτῷ καὶ ὁ διάβολος προσελθὼν διαλέγεσθαι περὶ ἀπειροίας· Ἐμελλεν ἐρεῖν αὐτῷ, ὅτι *Ἔσσεσθε ὡς θεοί.* Ἴνα οὖν μεμνημένος τοῦ ὀνόματος τοῦ διδάσκοντος αὐτὸν, ὅτι γῆ ἐστὶ, μηδέποτε ἰσθθεῖαν φαντάζηται, διὰ τοῦτο προκαταλαμβάνει αὐτοῦ [114] τὸ συνειδὸς τῷ ὀνόματι, ἱκανὴν αὐτῷ διὰ τῆς προσηγορίας προαποτιθέμενος ἀσφάλειαν τῆς μελλούσης ἐπάγεσθαι παρὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλῆς, καὶ τῆς πρὸς τὴν γῆν αὐτὸν ἀναμιμνήσκων συγγενείας, καὶ ἐμφανῶν τῆς φύσεως τὴν εὐγένειαν ἅπασαν, καὶ μονονοῦχί λέγων, ὅτι Ἐὰν εἴποι σοι, ὅτι Ἔσῃ ὡς Θεός, ἀναμνήσθητι τοῦ ὀνόματος, καὶ ἱκανὴν ἑλαβες παραίνεσιν, ὥστε μὴ δέξασθαι τὴν συμβουλὴν. Ἀναμνήσθητι τῆς μητρὸς, ἀπὸ τῆς συγγενείας ἐπίγυοιθι τὴν εὐτέλειαν, οὐχ ἵνα τὴν ταπεινότητα μάθῃς, ἀλλ' ἵνα μηδέποτε εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρῆς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν, *Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός.* Τὸ γὰρ Ἀδὰμ ἐρμηνεύων ἡμῖν τί ποτὲ ἐστὶν, ἔλεγε τὸ, *Ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.* Ἀλλ' ἐπιπηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρητικοὶ λέγοντες· Ἴδοὺ οὐκ ἀνέλαβε σάρκα ὁ Χριστός· Ὁ δεύτερος γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἀκούεις ὅτι δεύτερος ἄνθρωπος, καὶ λέγεις, ὅτι οὐκ ἀνέλαβε σάρκα; Καὶ τί ταύτης ἀναισχυντίας γένοιτο ἂν ἴσων; τίς γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος σάρκα οὐκ ἔχων; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἄνθρωπον καὶ δευτέρον αὐτὸν ἐκάλεσεν ἄνθρωπον, ἵνα ἴδῃς αὐτοῦ τὴν συγγένειαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως. Τίς οὖν ἐστὶ, φησὶν, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος; Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἀλλ' ὁ τόπος με σκανδαλίζει, φησὶ, καὶ τὸ λέγεσθαι *Ἐξ οὐρανοῦ.* Ὅταν ἀκούσης, ὅτι πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός, ἄρα γένιον αὐτὸν νομίζεις εἶναι; ἄρα χοϊκὸν ὑποπτεύεις μόνον εἶναι, μὴ ἔχειν δὲ δύναμιν ἀσώματος, τὴν ψυχὴν λέγω καὶ τὴν ἐκείνης φύσιν; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Ὅσπερ οὖν περὶ τοῦ Ἀδὰμ ἀκούων, ὅτι χοϊκός ἦν, οὐκ ἔρημον τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ὑποπτεύεις, οὕτως ἀκούων, Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ, μὴ ἀθέτει τὴν οἰκονομίαν διὰ τὸ προσκεῖσθαι, *Ἐξ οὐρανοῦ.* Τίως μὲν οὖν τὸ πρῶτον ὄνομα ἱκανὴν ἔλαβεν ἀπολογία· Ἀδὰμ γὰρ ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς, ἵνα μὴ μείζον φρονῇ τῆς οἰκείας δυνάμεως· ἵνα ἀχειρώτος γένηται πρὸς τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου· καὶ γὰρ ἔλεγεν· *Ἔσσεσθε ὡς θεοί.* Δευρο δὲ λοιπὸν, καὶ ἐφ' ἔτερον τὸν πρὸ αὐτῶν τῶν τόκων ὀνομασθέντα παρὰ τοῦ Θεοῦ μεταβάτης καταπαύσωμεν τὴν λόγον. Τίς οὖν μετὰ τὸν Ἀδὰμ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν ἔλαβε πρὶν ἢ γενέσθαι; Ὁ Ἰσαάκ· Ἴδοὺ γὰρ, φησὶν, ἡ γυνὴ σου Σάρρα λήψεται ἐν γαστρὶ, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ. Ἐπειδὴ δὲ ἔτεκεν αὐτὸν, ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ λέγουσα· *Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός.* Διὰ τί; Τίς γὰρ, φησὶν, ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Σάρρα θηλάζει υἱόν; Προσέχετέ μοι· ἀκριβῶς ἐπαύθη, ἵνα

steriorem prius aggrediamur; sic enim prior quoque dilucidior fiet: eosque qui ab initio nomen acceperunt videamus, ac pedetentim ascendentes ad primum hominem veniamus, cui a Deo nomen est impositum, ut ab ipso initio quæstionum solutio derivetur.

Terra virgo Edem, Virginis Matris figura. — Quis ergo prius a Deo nomen accepit? Quis vero alius, quam qui primus formatus est? Neque enim alius erat homo, cui nomen posset imponi. Qualem igitur appellationem accepit? Adam voce Hebraica dicitur est: neque enim Græcum est nomen, sed in Græcam linguam versum nihil aliud significat, quam terrenum: siquidem Edem terram virginem sonat; talis porro fuit locus ille, in quo paradysum Deus plantavit. *Plantavit enim Deus, inquit Scriptura, paradysum in Eden ad Orientem (Gen. 2. 8)*; ut intelligas non humanarum opus manuum fuisse paradysum: siquidem terra fuit virgo, quæ neque vomerem experta erat, neque sulco exarata, sed nullis agricolarum manibus culta solo jussu plantas illas germinarat. Propterea Edem illam appellavit, quod terram virginem significat. Hæc virgo figura virginis illius fuit. Nam quemadmodum terra ista nullo excepto semine paradysum nobis germinavit: sic et illa nullo viri semine suscepto Christum nobis germinavit. Quando igitur dicit tibi Judæus, Quomodo virgo peperit? dic tu illi: Quomodo terra virgo stupendas illas arbores germinavit? Siquidem Hebræa lingua Edem dicitur terra virgo: quod si fidem habere quis renuat, Hebrææ linguæ peritos interroget, et hanc veram esse nominis Edem interpretationem comperiet. Non enim quoniam eos alloquimur qui linguam illam non tenent, idcirco vos velim fallere: sed in id unum incumbimus, ut inexpugnabiles vos reddamus, et tanquam præsentibus inimicis qui ista noverunt, ita cuncta diligenter interpretamur. Quoniam igitur ex Edem terra virgine formatus est homo, matri cognominis Adam vocatus est. Ita faciunt homines quoque, liberos qui nascuntur sæpe noninibus matrum appellant: ita Deus etiam formatum ex terra hominem, de nomine matris Adam dixit. Illa Edem, hic Adam.

4. Sed quæ tandem inde dimanat utilitas? Homines enim nomine matrum vocant, ob honorem quem deferunt matribus, quæ pepererunt: Deus autem quam ob causam nomine matris appellavit? quid magni, vel exigui hoc agendo disposuit? Nihil enim temere aut sine causa facit, sed multa cum ratione ac sapientia: quippe *Cujus sapientiæ non est numerus (Psal. 146. 5)*.

Adam quid sonet; eir a terra nomen Adami. — Edem terra, Adamus terrenus, pulvereus, e terra genitus. Cur igitur sic illum appellavit? Suam nimirum illi vilitatem naturalem hoc nomine in memoriam revocavit, et tanquam in æreo cippo substantiæ humilitatem exaravit, ut ex nominis sui magisterio modestiam discat, neque majorem, quam par sit, de sua dignitate opinionem concipiat. Nam nos quidem terram nos esse probe novimus, idque nobis ipsa rerum experientia comperitum est: at ille neminem ante se viderat, qui

mortem obiisset, neque in cinerem redactum, sed eximia corporis pulchritudine pollebat, et tanquam statua quædam aurea, quæ recens e conlatoria fornace prodiisset, ita fulgebat. Ne igitur propter eximiam speciem superbia efferretur, illi nomen opposuit, ejus magisterio sufficienter ad humilitatem informaretur: accedens enim diabolus ad superbiam verbis illum suis incitaturus erat, eique dicturus, *Eritis sicut dii (Gen. 3. 5)*. Ut igitur nominis sui recordaretur, a quo terram se esse docebatur, nec unquam æqualem se Deo futurum opinionis errore sibi fingeret, propterea conscientiam ejus præoccupat, et nominis sub-idio sufficienti eum adversus insidias a scelerato dæmone struendas cautione præmunit, dum et suæ cum terra cognationis illum admonet, et omnem illi naturæ suæ nobilitatem declarat, hoc proemodum illi dicens: Si forte dixerit tibi, eris sicut Deus, nominis tui recordare, et sufficienti admonitione instrueris, ut ne consilium admittas. Recordare matris, et cognationis agnosce vilitatem, non ut humilitatem discas, sed ne umquam superbia intumescas. Propterea Paulus quoque dicebat: *Primus homo de terra terrenus*. Quid enim sit Adam nobis interpretans aiebat illud: *De terra terrenus, secundus homo ipse Dominus de cælo (1. Cor. 15. 47)*. Sed invadunt nos hæretici, ac dicunt: Ecce carnem Christus non assumpsit: ait enim Paulus, *Secundus homo, Dominus de cælo*. Audis *secundus homo*, et dicitis eum carnem non assumpsisse? Quis talem umquam impudentiam vidit? quis enim homo esse potest, qui carnem non habeat? Idcirco enim et hominem et secundum hominem appellavit, ut cum ex numero, tum ex natura cognationem ejus agnoscas. Quis igitur, inquit, secundus est homo? *Dominus de cælo*. At enim scandalizat me locus, inquit, et quod dicatur *de cælo*. Cum audis primum hominem Adamum esse de terra terrenum, numquid esse terrestrem ipsum arbitraris? numquid terrenum esse tantum suspicaris, neque virtutem quandam incorpoream habere, animam, inquam, ejusque naturam? Et quis hoc dicat? Ut igitur cum de Adamo audis terrenum ipsum fuisse, non destitutum anima fuisse corpus suspicaris: ita cum audis, *Dominus de cælo*, noli incarnationem negare, quod adjiciatur, *de cælo*. Itaque jam primum nomen sufficienti defensione communitum est: Adamus enim vocatus est de nomine matris, ne ultra quam vires ejus ferant, de se magnifice sentiat, et diaboli fraudibus nullis possit expugnari. Siquidem aiebat: *Eritis sicut dii*. Age nunc quod reliquum est, ad alterum gradum facientes, qui ante partum ipsum a Deo nomen accepit, linem dicendi faciamus. Quis igitur post Adamum a Deo nomen priusquam nasceretur accepit? Isaac. *Ecce enim, inquit, uxor tua Sarra concipiet in utero, et pariet filium; et vocabis nomen ejus Isaac (Gen. 17. 19)*. Cum autem peperisset eum, vocavit nomen ejus Isaac, dicens: *Risum fecit mihi Deus (Ib. 21. 3. 6)*. Quare vero? *Quis enim, inquit, annuntiabit Abraham, quod Sarra filium lactet (Ibid. v. 7)?* Illic mihi diligenter attendite, ut miraculum

videatis. Non dixit, quod pepererit, sed quod *lactet* puerulum. Nam ne forte quis supposititium puerulum existimaret, genuini partus fidem faciebant lactis fontes: itaque ex recordatione nominis ipse quoque de mirabili generatione satis superque instruebatur. Propterea dicit: *Risum fecit mihi Deus*, quoniam videre erat mulierem senectute confectam, quæ in carnis longæva lactentem puerulum educabat. At illeris gratiam divinam in memoriã revocabat, et lactentis nutritio miraculi editi fidem faciebat: neque enim naturæ opus illud erat, sed totum fuit gratiæ præclarum facinus tribuendum. Propterea Paulus quoque dicit, *Secundum Isaac promissionis filii sumus* (Gal. 4. 28). Nam quemadmodum illic operabatur gratia: ita hic quoque prodiit ille ex utero jam frigido et effeto. Ascendisti tu ex aquis gelidis: quod igitur illi fuit uterus, tibi lavacrum fuit aquarum. Vides partus cognitionem? vides gratiæ concordiam? vides ubique naturam otari, et totum Dei virtutem operari? Idcirco *Secundum Isaac promissionis sumus filii*. At enim una restat adhuc quæ-

stio: dixit de nobis, quod *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis* simus (Joan. 1. 13). Quo tandem pacto? Neque Isaac ex sanguinibus fuit: *Desierunt enim Sarræ fieri muliebria ejus* (Gen. 18. 11). Obturati erant lactis fontes, sublata erat generationis materia, inutilis naturæ erat officina, tumque virtutis suæ Deus specimen edidit. Ecce appellationis Isaac doctrinam habemus absolutam. Restat enim, ut ad Abraham, et ad filios Zebedæi Petrumque veniamus: sed ne vobis nostræ orationis prolixitas tedium pariat, ad alterum sermonem ista differemus, et hic finem dicendi facientes vos cohortabimur, qui secundum Isaac nati estis, ut mansuetudinem ac modestiam Isaac imitemini, omnemque aliam ejus philosophiam; ut precibus justi illius et horum præsulum omnium adjuti, ad sinum Abrahæ cuncti pervenire possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, simulque sancto et vivifico Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD EOS QUI IPSUM REPREHENDERANT OB PROCIORUM PROLIXITATEM, QUOD UTILE SIT REPRESENTATIONES ÆQUO ANIMO FERRE: ET CUR PAULO NON STATIM ATQUE CREDIDIT NOMEN MUTATUM EST, ITEMQUE QUOD NON EX NECESSITATE; SED EX LIBERA VOLUNTATE FACTA SIT HEC MUTATIO, ET IN DICTUM ILLUD: SAULE, SAULE, QUID ME PERSEQUERIS (Act. 9. 4)?

1. *Quinam vere amici.*—Reprehenderunt nos amicorum quidam, quod prolixiora sermonum initia faceremus: an jure vel injuria reprehenderint, tunc intelligetis, cum audita defensione nostra, quasi in publico tribunali sententiam feretis. Ego vero, priusquam id ostendam, ob reprehensionem gratias ipsis refero: nam ex mei cura atque studio, non ex malo animo illa proficiscitur: amicum vero, non cum laudat modo, sed etiam cum reprehendit et corrigit, tunc me amare dixerim. Siquidem laudare omnia, tum quæ bene, tum quæ male se habent, id non amici, sed fallacis ac derisoris est: at laudare si quid boni, ac reprehendere si quid peccati admittatur, id vero amantis et curam habentis est. Atque ut discatis quod indiscriminatim omnia laudare et celebrare, non sit amici, sed decipientis: *Popule meus*, inquit, *qui vos beatos dicunt, ipsi vos decipiunt, et semitam pedum vestrorum exturbant* (Isai. 3. 12). Certe inimicum ne laudantem quidem admitto; amicum vero etiam reprehendentem amplexor. Ille etsi me deosculetur, insuavis est; hic etsi vulneret, amabilis: illius osculum suspitione plenum est, hujus vulnus curandi vim habet. Propterea dicit quidam: *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici* (Prov. 27. 6). Quid dicis? Vulnera osculis meliora, inquit: non enim¹ ad naturam eorum quæ fiunt, sed ad affectio-

¹ Hæc sic forte melius legantur: *Quid dicis? vulnera osculis meliora? etiam, inquit: non enim, etc.*, nam hic trepus apud Chrysostomum frequens est.

nem eorum qui faciunt attendo. Vis discere quomodo fideliora sint vulnera amici, quam spontanea oscula inimici? Dominum osculatus est Judas; sed osculum erat proditione plenum; os veneno, lingua nequitia replebatur (Matth. 26. 49). Fornicarium apud Corinthios vulneravit Paulus; sed illi salutem conciliavit. Quomodo, inquires, vulneravit? Satanæ tradens: *Tradite*, inquit, *hujusmodi satanæ in interitum carnis*. Ad quid? *Ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu* (1. Cor. 5. 5). Vidistin' vulnera salutis? vidistin' osculum proditione repletum? Sic *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici*. Id non apud homines tantum, sed etiam apud Deum et apud diabolum exquiramus. Ille amicus, hic inimicus est; ille servator et curator, hic fraudulentus et inimicus. Hic aliquando osculatus est, ille vulneravit? Quomodo hic osculatus est, ille vulneravit? Hic dixit, *Eritis sicut dii*; ille vero, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 5. et 19). Uter magis profuit, an hic, qui dixit, *Eritis sicut dii*; an ille qui dixit, *Terra es, et in terram reverteris*? Hic mortem interminatus est, ille immortalitatem promisit; sed qui immortalitatem promisit, ex paradiso exturbavit: qui vero mortem interminatus est, in cælum invezit. Viden' quomodo *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici*? Ideo antequam id demonstrarem, gratiam retuli iis, qui me arguunt. Illi namque sive jure sive injuria arguant, non exprobrandi, sed corrigendi

ἴδῃτε τὸ θαῦμα. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔτεκε παιδίον, ἀλλ' ὅτι *θηλάζει* παιδίον. Ἴνα γὰρ μὴ τις ὑποβολιμαῖον εἶναι νομίῃ τὸ παιδίον, αἱ τοῦ γάλακτος πηγαὶ τὸν τοκετὸν ἐνεγυήσαντο, ὥστε ἀναμιμνησκόμενος τοῦ ὀνόματος καὶ αὐτὸς ἱκανὴν εἶχε διδασκαλίαν τῆς παραδόξου γεννήσεως. Διὰ τοῦτ' ἔφησι, *Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός*, ὅτι ἦν ἰδεῖν γυναῖκα γεγρακυῖαν ἐν βαθυτάτῃ πολιτῇ τιθηνουμένην, ὑπομάζιον ἔχουσαν [115] παιδίον. Ἄλλ' ὁ γέλως τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὑπόμνησις ἦν, καὶ ἡ γαλακτοτροφία τὴν θαυματοποιίαν ἐπιστοῦτο· οὐδὲ γὰρ φύσεως ἔργον ἦν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος κατορθώμα ἐγένετο. Διὰ τοῦτ' ἔφησι καὶ ὁ Παῦλος, *Κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνη ἐσμέν*. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ χάρις; εἰργάσατο· οὕτω καὶ ἐνταῦθα προήλθεν ἐκεῖνος ἀπὸ μητέρας κατεψυγμένης. Ἀνέθης σὺ ἀπὸ ὑδάτων ψυχρῶν ὅπερ οὖν ἐκείνῃ ἡ μήτρα, τοῦτ' σοὶ ἡ κολυμβήθρα ἐγένετο τῶν ὑδάτων. Εἶδες τόκου συγγένειαν; εἶδες χάριτος συμφωνίαν; εἶδες πανταχοῦ τὴν φύσιν σχολάζουσας, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐργαζομένην; Διὰ τοῦτο *Κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν*. Ἄλλ'

ἐν ἔστιν ἔτι τὸ ζητούμενον· περὶ ἡρῶν εἶπεν, ὅτι *Οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελημάτων σαρκός*. Πῶς; Οὐδὲ Ἰσαὰκ ἐξ αἱμάτων· *Ἐξέλιπε γὰρ Σάρβμ τοῦ γίνεσθαι τὰ γυναικεία αὐτῆς*. Ἀπεσδέσθησαν αἱ τοῦ αἵματος πηγαὶ, ἀνηρέθη τῆς γεννήσεως ἡ ὕλη, ἀχρηστον ἦν τῆς φύσεως τὸ ἐργαστήριον, καὶ ὁ Θεὸς τὴν δύναμιν ἐπεδείξατο τὴν ἑαυτοῦ. Ἰδοὺ καὶ τῆς τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορίας ἀπρητισμένην τὴν διδασκαλίαν ἔχομεν. Λείπεται μὲν γὰρ ἐπὶ τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τοὺς υἱοὺς Ζεβεθαίου καὶ τὸν Πέτρον ἔλθειν· ἀλλ' ὥστε μὴ ἐνοχλήσαι τῷ μήκει, εἰς ἑτέραν ταῦτα διάλεξιν ὑπερθέμενοι· καταπαύσομεν τὸν λόγον, παρακαλέσαντες ἑμᾶς, τοὺς γεννηθέντας κατὰ τὸν Ἰσαὰκ, μίμεισθαι τοῦ Ἰσαὰκ τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπιεικειαν καὶ τὴν ἄλλην ἄπασαν φιλοσοφίαν, ἵνα εὐχαῖς ἐκείνου τοῦ δικαίου καὶ τῶν προέδρων τούτων ἀπάντων εἰς κόλπους Ἀβραὰμ ἄπαντες καταντήσαι δυνθώμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ *δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων*. Ἀμήν.

Ἦρὸς τοὺς ἐγκαλέσαντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν προσιμίων, καὶ ὅτι χρῆσιμον τὸ σφῆρειν ἐλέγχους, καὶ τίνος ἔτεκεν οὐκ εὐθέως πιστεύσας μετωνομάσθη Παῦλος, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως γέγονεν αὐτῷ ἡ μεταβολή, καὶ εἰς τὸ βῆτόν· ἰ. Σαῦλς, Σαῦλς, τί με διώκεις;

α'. Ἐνεκάλεσαν ἡμῖν τινες τῶν ἀγαπητῶν τῶν ἡμετέρων, ὅτι τοῦ λόγου τὰ προσιμια πρὸς μῆκος ἐκτείνωμεν, καὶ εἰ μὲν δικαίως, ἢ ἀδίκως; ἐνεκάλεσαν, τότε εἴσεσθε, ἐπειδὴν καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀκούσαντες, ὡς ἐν κοινῷ δικαστηρίῳ τὴν ψῆφον ἐνέγκητε. Ἐγὼ δὲ καὶ πρὶν ἀποδείξαι τοῦτο, χάριν αὐτοῖς ἔχω τῶν ἐγκλημάτων· κηδεμονίας γὰρ, οὐ πονηρίας ἐστὶ τὰ ἐγκλήματα· καὶ τὸν φιλοῦντά με, οὐχ ὅταν ἐπαινῇ με μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐγκαλῇ καὶ διορθῶται, τότε φαίην ἂν ἔγωγε φιλεῖν. Τὸ μὲν γὰρ ἀπλῶς πάντα ἐπαινεῖν, καὶ τὰ καλῶς ἔχοντα, καὶ τὰ μὴ καλῶς, οὐκ ἔστι φιλοῦντος, ἀλλ' ἀπατεῶνος καὶ εἰρωνος· τὸ δὲ ἐπαινεῖν μὲν ἂν τι τῶν θεόντων γίνηται, ἐγκαλεῖν δὲ ἂν τι διαμαρτάνηται, τοῦτο φίλου καὶ κηδεμόνος. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι τὸ ἀπλῶς πάντα ἐπαινεῖν καὶ μακαρίζειν ἐπὶ πᾶσιν, οὐκ ἔστι φίλου, ἀλλὰ πλανῶντος· *Λαός μου γὰρ, φησὶν, οἱ [116] μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὸν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσσουσι*. Τὸν μὲν οὖν ἐχθρὸν οὐδὲ ἐπαινοῦντα δέχομαι, τὸν δὲ φίλον καὶ ἐγκαλοῦντα προσέμαι. Ἐκεῖνος, κἂν φιλῇ με, ἀηδής ἐστίν· οὗτος, κἂν τραυματίσῃ με, ποθεινός ἐστίν· ἐκεῖνος τὸ φίλημα ὑποψίας γέμει, τοῦτο τὸ τραῦμα κηδεμονίαν ἔχει. Διὰ τοῦτ' ἔφησι τις· Ἄξιοπιστότερα *τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ*. Τί λέγεις; Τραύματα φιλημάτων βελτίονα, φησὶν· οὐ γὰρ ἂν φῦσει τῶν

γινόμενων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῶν ποιούντων προσέχω. Βούλει μαθεῖν, πῶς ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ; Ἐφίλησε τὸν Κύριον ὁ Ἰούδας, ἀλλὰ προδοσίας αὐτοῦ τὸ φίλημα ἔγεμεν, ἵν' αὐτοῦ τὸ στόμα εἶχε, πονηρίας ἡ γλώσσα ἐπέπιπτο. Τὸν παρὰ Κορινθίοις ἀπορνευκῶτα ἐτραυματίσεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἔσωσε. Καὶ πῶς ἐτραυματίσας; φησὶ. Τῷ Σατανᾷ παραδοῦς. *Παράδοτε γὰρ, φησὶ, τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δλεθρον τῆς σαρκός*. Διὰ τί; *Ἴνα ἐδ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*. Εἶδες τραύματα σωτηρίαν ἔχοντα; εἶδες φίλημα προδοσίας γέμον; Οὕτως Ἄξιοπιστότερα *τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ*. Τοῦτο μὴ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου ἐξετάσωμεν. Ὁ μὲν φίλος, ὁ δὲ ἐχθρός· ὁ μὲν σωτὴρ καὶ κηδεμὸν, ὁ δὲ ἀπατεῶν καὶ πολέμιος. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐφίλησέ ποτε, ὁ δὲ ἐτραυματίσας. Πῶς ὁ μὲν ἐφίλησεν, ὁ δὲ ἐτραυματίσας; Ὁ μὲν εἶπεν, *Ἔσεσθε ὡς θεοί*· ὁ δὲ εἶπε, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση*. Τί; οὖν ὠφέλησε μάλλον, ἐκεῖνος ὁ εἰπὼν, ὅτι *Ἔσεσθε ὡς θεοί*, ἢ οὗτος, ὁ εἰπὼν, ὅτι *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση*; Οὗτος θάνατον ἔπειλυσεν, ἐκεῖνος ἀθανασίαν ἐπηγγείλατο· ἀλλ' ὁ μὲν ἀθανασίαν ἐπαγγειλάμενος, καὶ τὸν παραδείσου ἐξέβαλεν· ὁ δὲ θάνατον ἀπειλήσας, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνῆγαγεν. Εἶδες πῶς Ἄξιοπιστότερον *τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ*; Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν ἀποδείξαι, χάριν ἔχω τοῖς ἐγκαλοῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ κἂν δικαίως, κἂν ἀδίκως ἐγκαλῶσιν, οὐκ ὀνειδίσκει

* Legendum forsitan et distinguendum hoc modo: Τί λέγεις; τραύματα φιλημάτων βελτίονα: Ναι, φησὶν· Οὐ γὰρ, εἰς.

βουλλόμενοι, ἀλλὰ διορθῶσαι, τοῦτο ποιοῦσιν· οἱ δὲ ἔχθροί, καὶ δικαίως ἐγκλιῶσιν, οὐχὶ διορθῶσαι, ἀλλ' ἐκπομπέυσαι σπουδαίοντες ἐλέγχουσι. Οὗτοι τοῖνον ἐπαινοῦντες, σπουδαιότερον ζητοῦσι ποιῆσαι, ἐκείνοι δὲ, καὶ ἐπαινώσιν, ὑποσκελίσαι σπεύδουσι.

Πλὴν ὅπως ἂν ὁ ἔλεγχος κινήται, μέγα ἀγαθὸν τὸ δύνασθαι φέρειν ἐλέγχους καὶ ἐγκλήματα, καὶ μὴ ἐκθηριῶσθαι. Ὁ γὰρ μισῶν ἐλέγχους, ἄφρων ἐστὶ, φησὶν. Οὐκ εἶπε, τοιοῦσδε ἢ τοιοῦσδε ἐλέγχους, ἀλλ' ἀπλῶς, ἐλέγχους. Εἰ μὲν γὰρ δικαίως ἐνεκάλεσεν ὁ φίλος, διῆρθῶσαι τὸ ἀμάρτημα· εἰ δὲ ἀλόγως ἐμέμψατο, τῶς ἐπαινέσων αὐτὸν τῆς γνώμης, ἀπόδεξαι τὸν σκοπὸν, χάριν ὁμολόγησεν τῆς φιλίας· ἀπὸ γὰρ τοῦ σφόδρα φιλεῖν τὸ ἐγκαλεῖν γίνεται. Μὴ δυσχεραίνωμεν ἐλεγχόμενοι. Καὶ γὰρ μέγιστα ὀνίησι τοῦτο τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, εἰ γίνονται παρὰ πάντων, εἰ καὶ ἐλέγχωμεν τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ ἀμαρτάνοντες φέρομεν τοὺς ἐλέγχους εὐκόλως· ὅτι γὰρ ἐπὶ τῶν τρυμμάτων ἐστὶ τὰ φάρμακα, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀμαρτημάτων οἱ ἔλεγχαι· ὥσπερ οὖν ὁ τὰ φάρμακα [117] διακρουόμενος, ἀνόητος, οὕτω καὶ ὁ τοὺς ἐλέγχους μὴ καταδεχόμενος, ἄφρων. Ἄλλ' ἐκθηριῶνται πολλοὶ πολλάκις, πρὸς αὐτοὺς ἐνοουόντες καὶ λέγοντες· Σοφός, φησὶν, ἐγὼ καὶ συνετός τοῦ δεινός ἀνέξομαι; οὐκ εἰδότες, ὅτι τοῦτο αὐτὸ ἐσχάτης ἀνοίας τεκμήριον. Εἶδον γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπον δοκοῦντα σοφὸν εἶναι παρ' ἑαυτῷ, ἐπιπύδα δὲ ἔχει μῦλον ὁ ἄφρων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει, Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. Κἂν γὰρ μυριάκις εἰ σοφός, καὶ τὰ δέοντα συνορῶν, ἀλλ' ἄνθρωπος εἶ, καὶ χρεῖαν ἔχεις συμβούλου. Ὁ Θεὸς γὰρ μόνος ἐστὶν ἀνευθέτης, καὶ μόνος οὐ δέεται συμβούλου. Δι' ὃ καὶ περὶ ἐκείνου μόνου λέγεται· Τίς γὰρ ἐγνω τοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἄνθρωπος δὲ, καὶ μυριάκις ὤμεν σοφοί, μυριάκις ἐλεγχόμεθα, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀσθενὲς διαφαίνεται. Οὐ γὰρ δύναται πάντα εἶναι ἐν ἀνθρώποις, φησὶ. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἀθάνατος υἱὸς ἀνθρώπου. Τί φωτεινότερον ἡλίου; Ἄλλ' ὅμως, καὶ τοῦτο ἐκλείπει. Καθάρτερον οὐν ἐκεῖνο τὸ φῶς τοῦ λαμπρῶν, τὴν ἀπαστραπτοῦσαν ἀκτίνα σκότους ἐπελθὼν ἀποκρύπτει· οὕτω πολλάκις καὶ τὴν σύνεσιν τὴν ἡμετέραν, καθάπερ ἐν σταθροῦ μεσημβρίᾳ λάμπουσιν καὶ διαφανομένην, ἐπελθοῦσα ἀνοία ἀπέκρυψε πολλάκις· καὶ ὁ μὲν σοφὸς τὸ δέον οὐ συναΐδεν, ὁ δὲ ἐλάττων ἐκείνου πολλῷ ἰσχυρότερον ἐκαίνου τοῦτο ἐφύρασε. Καὶ τοῦτο γίνεται, ἵνα μήτε ὁ σοφός ἐπαίρηται, μήτε ὁ εὐτελής ἑαυτὸν ταλανίζῃ. Μέγα ἀγαθὸν ἐλέγχους δύνασθαι φέρειν, μέγα ἀγαθὸν δύνασθαι ἐλέγχειν· τοῦτο κηδεμονίας μεγίστης. Νυνὶ δὲ ἂν μὲν ἴδωμεν ἄνθρωπον τὸν χιτωνίσκον ἔχοντα παραλελυμένον ἐκ πλαγίων, ἢ τὴν ἄλλην στολὴν κακῶς περικειμένην, διορθοῦμεν καὶ ὑπομνησάμενον· ἂν δὲ ἴδωμεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν παραλελυμένην, οὐδὲ λόγον προέμεθα. Ἄν ἴδωμεν αὐτοῦ τὸν βίον ἀσχήμονα ἵστα, παρατρέχομεν· καίτοι τὰ μὲν τῶν ἱματίων, μέχρι γέλωτος, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, μέχρι κινδύνου καὶ τιμωρίας ἐστίν. Ὁρᾶς τὴν ἀδελφόν, εἰπέ μοι, κατὰ κρημονὴν φερόμενον, ἡμελημένον ἔχοντα βίον, οὐ συνορῶντα τὸ δέον, καὶ οὐκ ἠφραγεία χεῖρα, οὐκ ἀνιστάς ἐκ τοῦ πτώματος; οὐκ ἐγκαλεῖς, καὶ ἐλέγχεις; ἀλλὰ τὸ μὴ προσκρούσαι αὐτῷ

καὶ φανῆναι ἐπαχθῆς προτιμῆς τῆς ἐκείνου σωτηρίας; Καὶ ποῖαν ἔξεις συγγνώμην παρὰ τοῦ Θεοῦ; τίνα ἀπολογία; Οὐκ ἤκουσας, τί τοῖς Ἰουδαίοις ἐκέλευσεν ὁ Θεός· τὰ ὑποζύγια τῶν ἐχθρῶν μὴ περιορᾶν πλανώμενα, μηδὲ παρατρέχουσι πεπιτωκῶτα; Εἶτα Ἰουδαῖοι μὲν τὰ ἄλλα κελεύονται μὴ περιορᾶν τῶν ἐχθρῶν, ἡμεῖς δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἀδελφῶν καθ' ἑκάστην ὑποσκελιζόμενα; ἡμέραν περιοφόμεθα; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης τοῦτο ὠμότητος καὶ θηριωδίας, μηδὲ τοσαύτην ἀπονέμειν ἀνθρώποις πρόνοιαν, ὅσην τοῖς ἀλόγοις ἐκείνοι; Τοῦτο πάντα ἀνέτρεψε, τοῦτο τὸν βίον ἡμῶν συνέχευεν, ὅτι οὕτε ἐλεγχόμενοι φέρομεν γενναίως, οὕτε ἐτέρους ἐλέγχειν βουλόμεθα· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπαχθεῖς ἔσμεν ἐλέγχοντες, ἐπειδὴ ἐκθηριούμεθα ἐλεγχόμενοι. Εἰ γὰρ ᾔδει ὁ ἀδελφός, ὅτι ἐλέγξας σε ἐπνηεῖτο παρὰ [118] σοῦ, καὶ αὐτὸς ἐλεγχόμενος τὴν αὐτὴν ἀμοιβὴν ἀπέδωκεν ἂν.

β'. Βούλει μαθεῖν ὅτι καὶ σφόδρα συνετός ἦς, καὶ σφόδρα ἀπρητισμένος, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἄκραν κορυφὴν ἔλθης τῆς ἀρετῆς, χρεῖαν ἔχεις συμβούλου, καὶ διορθοῦντος καὶ ἐλεγχοντος; Ἄκουσον ἱστορίαν πλαιάν. Οὐδὲν Μωϋσέως ἦν ἴσον. Καὶ γὰρ πρῶτατος, φησὶν, ἦν πάντων ἀνθρώπων ἐκείνος, καὶ τῷ Θεῷ φίλος, καὶ τῆς ἐξωθεν φιλοσοφίας ἐνεπέπληστο, καὶ τῆς πνευματικῆς πλήρης ἦν συνέσεως. Ἐπαίδευσθη γὰρ, φησὶ, Μωϋσῆς πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτῶν. Εἶδες ἀπρητισμένην αὐτοῦ τὴν παιδείαν; Καὶ ἦν δυνατὸς ἐν λόγῳ, καὶ ἄλλῃ ἀρετῇ. Ἄλλ' ἄκουσον καὶ ἐτέραν μαρτυρίαν. Πολλοίς, φησὶ, προφήταις ὠμίλησεν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐδενὶ οὕτως ὠμίλησεν· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἄλλοις ἐν αἰνίγμασι καὶ δι' ὀνειράτων, τῷ δὲ Μωϋσῆϊ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Τί μεῖζον τούτου ζητεῖς τεκμήριον τῆς ἀρετῆς ἐκείνου, ὅταν ὁ πάντων Δεσπότης τῷ δούλῳ ὡς φίλῳ διαλέγεται; Ἦν τοῖνον σοφός καὶ τὴν ἐξω καὶ τὴν ἔσω παιδείαν· ἦν δυνατὸς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ· ἐπέτασεν αὐτῇ τῇ κτίσει, ἐπειδὴ φίλος ἦν τοῦ Δεσπότης τῆς κτίσεως· ἐξήγαγε λαὸν τοσοῦτον ἐξ Αἰγύπτου· τὴν θάλασσαν ἔσχισε, καὶ πάλιν συνήγαγε· καὶ ἦν ἰδεῖν θαῦμα παράδοξον. Τότε γὰρ πρῶτον ἐπεῖδεν ἡλῖος θάλασσαν οὐ πλεομένην, ἀλλὰ πεζευομένην, πέλαιος οὐχὶ κώπαις καὶ πλοίοις, ἀλλὰ ποσὶν ἵππων περιώμενον. Ἄλλ' ὅμως ὁ σοφός, ὁ δυνατὸς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ, ὁ τῇ κτίσει ἐπιτάξας, ὁ τοσαύτη θαυματουργήσας, οὐ συνεῖδε πρῶτον πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐσύννοπον· ἀλλ' ὁ μὲν κηδεστής αὐτοῦ, βάρβαρος ἄνθρωπος καὶ εὐτελής, συνεῖδεν αὐτὸ, καὶ εἰς μέσον ἤγαγεν· ἐκεῖνος δὲ αὐτὸ οὐκ εὔρε. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Ἀκούσατε, ἵνα μάθητε, ὅτι ἕκαστος συμβούλου δεῖται, καὶ κατὰ Μωϋσέα γίνεται, καὶ ὅτι τὸς μεγάλους λαμβάνοντα καὶ θαυμαστοὺς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μικροὺς καὶ εὐτελεῖς; πολλάκις οὐκ ἔλαθεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθεν ὁ Μωϋσῆς ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἦν ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἰστήκει πλησίον αὐτοῦ ὁ λαὸς ἅπας, ἐξακόσιοι χιλιάδες, καὶ πᾶσι διέλυσε τὰ ἐγκλήματα τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητοῦσιν. Ἰδὼν τοῖνον αὐτὸν ὁ κηδεστής τοῦτο ποιοῦντα ὁ Ἰωθάρ, ἄνθρωπος καὶ ἀνόητος καὶ ἐν ἐρήμῳ βεβιωκός, καὶ οὕτε

namo id agunt; inimici vero, etiamsi jure arguant, non corrigendi, sed infamandi animo arguunt. Igitur dum laudant, id student ut meliorem efficiant; illi vero, etiamsi laudent, nihilominus supplantare conantur.

Reprehensionum utilitas. — Ceterum quoquo modo reprehensio accidat, magnum certe bonum est si quis reprehensiones criminationesque ita ferre possit, ut non exasperetur. Qui enim odit increpationes, ait Scriptura, *insipiens est* (Prov. 12. 1). Non dixit tales vel tales increpationes, sed tantum increpationes. Nam si jure arguat amicus, peccatum corrige; si absque ratione, lauda voluntatem, scopum ejus approba, amicitiae gratiam consistere: ex magno quippe amore accusatio proficiscitur. Ne stomachetur, cum arguimur. Id admodum utile est vitae nostrae, si ab omnibus fiat, si et peccantes arguamus, et dum labimur ab aliis argui libenter seramus: in peccatis enim idem sunt reprehensiones, quod in vulneribus remedia; quemadmodum igitur stultus est qui pharmaca rejicit, ita et insanus is, qui reprehensiones non admittit. Verum multi saepe exasperantur, haec apud se cogitantes et dicentes: *Humecine feram ego sapiens et prudens? ignorans esse illud extremæ dementiae argumentum. Videbam enim, inquit, hominem, qui sibi videbatur sapiens, et majorem illo spem habet insipiens* (Prov. 26. 12). Eapropter et Paulus dicit: *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos* (Rom. 12. 16). Licet enim mirum in modum sit sapiens et perspicax, attamen homo es et consilio opus habes. Solius enim Dei est nullius indigere, et nullo opus habere consiliario. Ideo de illo solo dicitur: *Quis enim novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* (Rom. 11. 34)? At nos homines quantumcumque sapientes, multoties tamen sumus reprehensione digni, atque hinc apparet naturæ nostræ infirmitas. *Non enim omnia esse possunt in hominibus* (Eccli. 17. 29), inquit. Quare? Quia filius hominis non est immortalis. Quid lucidius sole? Attamen et ille deficit. Sicut ergo fulgidam illam lucem et splendorem radii supervenientes tenebræ obtegunt: ita et intelligentiam nostram, quasi in meridie fulgentem et perspicuam, inconsiderantia obrepens saepe tenebrosam reddit; acciditque ut sapiens quandoque non videat quod oportet, et is qui nullo illi inferior est acutius illud perspiciat. Atque ita res se habet, ut neque sapiens se extollat, neque inferior illo sese miserum prædicet. Magnum bonum est, reprehensiones ferre: magnum item bonum posse reprehendere; nam hoc ad curam proximi maxime pertinet. Nunc vero si videamus hominem tunicam solum et ex transverso habentem, aut aliud indumentum male positum, monemus et emendamus; si vero videamus vitam ejus dissolutam, ne verbum quidem proferimus. Si videamus vitam ejus indecoram, præterimus: tametsi ea quæ ad vestes pertinent, risum tantum, ea vero quæ ad animam, periculum et supplicium pariant. Cum vides fratrem per præcipitia ferri, de vita non curantem, nec eo, quo opus est, spectantem, nome-

manum porrigis? nonne a lapsu erigis? nonne reprehendis et arguis? an pluris facis non importunum videri vel offendere, quam ejus salutem curare? Equam habiturus es apud Deum veniam? quam defensionem? Non audisti quid Judæis Deus præceperit, ut ne errantia inimicorum jumenta despicerent, et lapsa ne præterirent (*Exod. 23. 4. 5. et Deut. 22. 1*)? Itane Judæi quidem jubentur bruta inimicorum suorum non despiciere, nos vero fratrum animas quotidie supplantatas despiciemus? Quomodo id non extrema crudelitatis et ferini animi fuerit, non tantum curæ hominibus impendere, quantum illi jumentis? Hoc omnia subvertit, hoc vitam nostram confundit, quod nec reprehensi generose seramus, neque alios reprehendere velimus: ideo enim molesti sumus, cum arguimus, quia exasperamur, cum arguimur. Enimvero si sciret frater tuus, se abs te laudatum iri, si te argueret, reprehensus et ipse parem rependeret vicem.

2. Vis scire te, etiamsi admodum prudens esses, etiamsi perfectus, etiamsi ad summum virtutis apicem pervenisses, opus tamen habiturum esse consiliario, et eo qui te argueret ac reprehenderet? Audi veterem historiam. Nihil Moysi par erat: siquidem, *Mitissimus erat*, inquit Scriptura, *omnium hominum* (Num. 12. 3). Deo amicus, externa philosophia imbutus, spiritualique intelligentia plenus. *Eruditus enim erat*, inquit, *Moyses omni sapientia Ægyptiorum* (Act. 7. 22). Vides omnigenam eruditionem? *Erat, ut potens sermone et virtute*. Verum audi aliud quoque testimonium. Cum multis, inquit, prophetis conversatus est Deus; sed cum nullo sic conversatus est: nam cum aliis per assignata et somnia, cum Moysse vero facie ad faciem (*Deut. 54. 10*). Quod illo majus virtutis ejus indicium requiras, quando omnium Dominus servum quasi amicum alloquitur? Erat itaque sapiens tam peregrina, quam domestica institutione; erat potens sermone et opere, imperabat ipsi creaturæ, quia amicus erat Domini creaturæ; eduxit tantum populum ex Ægypto; mare divisit, atque iterum conjunxit: videreque erat stupendum miraculum (*Exod. 55. 11*). Tunc enim primum sol vidit mare, non navali, sed pedestri itinere transiri: pelagusque non remis et navigiis, sed equorum pedibus transfretari. Attamen ille sapiens, ille potens sermone et opere, amicus Dei, qui creaturæ imperabat, et tot miracula ediderat, non animadvertit rem, quam plerique mortalium facile perspiciunt; sed socer ejus barbarus et obscurus homo id animadvertit, et in medium protulit id, quod ille non excogitaverat. Quid igitur illud est? Audite, ut discatis unumquemque consiliario indigere, etiamsi Moysi conferri possit: multaque plerumque esse, quæ magis et admirabiles viri ignorant, quæ nullius pretii hominibus nota sunt. Cum enim Moyses egressus esset ex Ægypto, in desertoque ageret, aderat universa plebs ad sexcenta hominum millia, omniumque lites disceptationesque ille solvebat (*Exod. 18*). Quod ubi vidit socer ejus Jothor, homo imperitus, qui in deserto vitam egerat, nec legum politicæque consuetudinem

illam habuerat, et ad hæc in impietate vivebat, quo quid certius insipientiæ argumentum? Nihil enim gentilibus est insipientius. Verum tamen ille barbarus, impius, insipiens, videns Moysen non ut par erat agere, ipsum reprehendit, sapientem inquam illum, prudentem, Dei amicum. Dixitque illi: *Quare illi stant coram te (Exod. 18. 14)?* et cum causam didicisset, ait: *Non recte tu facis (Ib. v. 17).* Consilium cum increpatione conjunctum; neque tamen ille indignatus est, sed patienter tulit vir ille sapiens, prudens et Dei amicus, qui tot myriadibus præerat. Neque enim parvum hoc est, a barbaro et privato homine erudiri. Neque edita miracula, neque imperii magnitudo animum ejus extollebant: neque robore suffundebatur, quod præsentibus subditis corripere-tur; sed cogitans se, etsi signa magna edidisset, humana tamen participem esse naturæ; cui multa sæpe ignota sunt, cum modestia consilium accepit. Multi contra, ne alieno videantur consilio egere, sæpe malunt utilitate consilii carere, quam suscepta admonitione peccatum emendare: imo malunt ignorare, quam discere, nescientes non esse crimen discere, sed potius ignorare; non doceri, sed in inscitia degere; non argui, sed peccare sine emendatione. Accidit enim etiam apud vilissimum hominem aliquid boni deprehendi, quod in sapiente magnoque viro plerumque non reperitur. Quod cum perpenderet Moyses, illum consulentem æquo audivit animo, et dicens: *Fac tibi millenarios, centenarios, quinquagenarios, et decuriones; et res graviore ad te referant, leviores autem ipsi solvant (Exod. 18. 21. 22).* Illis auditis ille non erubuit, non pudefactus est, non est reveritus subditos: non dixit intra se: Me contemnent subditi, si dux cum sim ab alio quid faciendum sit didicero: sed obtemperavit, et consilium sequutus est, neque præsentibus, neque post futuros erubuit; imo tamquam cohonestatus hac soceri correptione, non modo homines illos qui tunc erant, red etiam eos qui ad hodiernum usque diem fuerunt, et qui in toto orbe futuri sunt usque ad Christi adventum, literis docuit, et se non potuisse quid facto opus esset videre, et soceri admonitionem amplexum esse. Nos vero si vel unum videamus hominem dum emendamus et corripimus, conturbamur, obstupescimus, et de vita nos excidisse putamus. At ille non item; sed cum videret tot millia hominum præsentium; imo tot millia hominum, qui tunc erant, et qui post fuerunt per totum orbem usque ad præsentem diem, non erubuit; sed omnibus quotidie per literas denuntiat ea socerum vidisse, quæ ipse non animadverterat. Cur hoc fecit, et cur rem illam literis tradidit? Ut nobis auctor esset, ne alium sapiamus, quamvis omnium sapientissimi simus, neque aliorum consilia contemnamus, etiamsi omnium vilissimi sint. Si quid aliquis probe consulat, etsi famulus sit, admonitionem accipe; si quid perniciosum quispiam vel in maxima dignitate positus consulat, sententiam repudiet: non enim qualitas personarum consulendam, sed consilii natura spectanda semper est. Illud

igitur Moyses fecit ut nos doceret non crubeccendum esse cum redarguimur, etiamsi nobis universus populus adesses. Illud enim vere laus est non vulgaris, supremæque philosophiæ præconium, reprehensionem generose ferre. Non enim ita Jothor nunc laudamus et admiramur, quod Moysen correxerit, ut sanctum illum, quod tot præsentibus redargui non erubuerit, et rem gestam memoriæ tradiderit, his omnibus philosophiam suam ostendens, declaransque quantopere inanem hominum gloriam contemneret.

3. *Cur Chrysostomus longa proœmia ederet.* — At nos dum de proœmiorum prolixitate nos excusamus, rursus majus proœmium fecimus; verum non temere neque sine causa: nam de rebus maximis admodumque necessariis vos alloquimur, ut fortiter feramus cum arguimur; et ut alacriter arguamus corripiamusque eos qui peccant. Verum jam necesse est ut de prolixitate nos defendamus, ostendamusque cur longa faciamus proœmia. Cur ergo id facimus? Tantam multitudinem alloquimur, viros qui uxores habent, qui domibus præsent, diurno opere vitam parant, in sæcularibus negotiis agunt. Neque illud tantum molestum est, quod perpetuo occupentur, sed quod semel in hebdomada ipsos hic excipiamus. Ut igitur intellectu facilia reddamus ea quæ dicimus, proœmiis clariorem exhibere doctrinam studemus. Ille enim cui nihil aliud est negotii, quam ut semper Scripturis vacet, non eget proœmiis, non apparatu: statim enim audito doctore, dictorum sensum percipit: is vero qui maxima temporis parte sæcularibus negotiis addictus est, et rarius brevique tempore hic comparet, nisi proœmia majoremque apparatus audiat, quæ sermonem semper præcedant et ipsi viam parent, absque lucro discedit. Neque hæc una nobis causa est prolixitatis proœmiorum, sed et alia non minor. Ex tanta quippe multitudine alii accedunt, alii sæpe non accedunt. Necesse itaque est eos qui accedunt laudibus ornare, eos vero qui absunt reprehendere: ut illi laudibus studiosiores evadant, hi increpationibus segnitiam ponant. Alia quoque adest proœmiorum necessitas. Argumentum sæpe prolixius tractamus, quod non uno die possumus ad finem deducere, sed et secunda et tertia et quarta sæpe opus est nobis expositione, ad unam eandemque rem tractandam. Necessario igitur secunda die prioris doctrinæ finis est repetendus, ut ita finis cum principio coherens clariorem auditori narrationem reddat, ne sine ullâ serie posita oratio obscurior evadat. Ut vero discas orationem proœmio carentem a nemine intellectum iri, ecce jam sine proœmiis experimenti causa orationem ordior. *Respicens autem Jesus dixit: Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus (Joan. 1. 42).* Videte num dictum illud intelligatis? an sciatis consequentiam, et qua de causa hæc dicta sint? quia nempe sine proœmio hæc protuli, perinde ac si quis hominem undique obiectum in theatrum adducat. Age ergo ipsum detegamus, jam dato proœmio. De Paulo autem sermo nobis nuper

νόμων οὔτε πολιτείας τινα κοινωνήσας ποτὲ, ἀλλ' ἐν ἀσεβείᾳ ζῶν, οὗ τί γένοιτο ἂν μεῖζον ἀνοίας τεκμήριον; Οὐδὲν γάρ Ἑλλήνων ἀνοητότερον. Ἄλλ' ὅμως ἐκείνος ὁ βάρβαρος, ὁ ἀσεβής, ὁ ἀνόητος, ἰδὼν οὐ δέοντων; αὐτὸν ποιῶντα, διώρθωσε τὸν Μωϋσέα, τὸν σοφὸν καὶ συνετὸν καὶ τοῦ Θεοῦ φίλον. Καὶ εἰπόντων πρὸς αὐτὸν, *Τί οἴητοι ἐστήκασιν ἐνώπιόν σου*; καὶ μαθὼν τὴν αἰτίαν λέγει· *Οὐκ ἐρόθως σὺ τοῦτο ἐποίησας*, φησί. Μετ' ἐπιτιμήσεως ἡ συμβουλή· καὶ οὕτως ἡγρίανεν ἐκεῖνος, ἀλλ' ἠνείχετο ὁ σοφὸς, ὁ συνετὸς καὶ τοῦ Θεοῦ φίλος, τοσαύτως ἐφρονητικῶς μυριάσιν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, τὰ παρὰ τοῦ βαρβάρου καὶ ἰδιώτου παιδεύεσθαι. Καὶ οὕτως τὰ θαύματα, ἅπερ εἰργάσατο, οὕτως τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἐπήρην, οὕτως τὸ παρόντων τῶν ὑπερκίων διορθοῦσθαι, ἐρουθριάζει ἐποίησεν· ἀλλ' ἐνοήσας ὅτι εἰ καὶ μεγάλα αὐτῷ [119] εἰργασται σημεῖα, ἀλλ' ὅμως ἀνθρωπίνης φύσεως μετέχει, ἦν πολλὰ λανθάνει πολλάκις, μετ' ἐπεικειίας ἐδέξατο τὴν συμβουλήν. Πολλοὶ δὲ πολλάκις ὑπὲρ τοῦ μὴ φανῆναι δεόμενοι συμβουλῆς τῆς παρ' ἐτέρων, εἴλοντο προδοῦναι τὴν ὠφέλειαν τὴν ἀπὸ τῆς γνώμης, ἣ δεξάμενοι τὴν παρὰ τὴν διορθώσασαι τὸ ἀμάρτημα· μάλλον ἀγνοεῖν ἢ μαθεῖν κατεδέξαντο, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ τὸ μαθεῖν ἔγκλημα, ἀλλὰ τὸ ἀγνοεῖν κατηγορία· οὐ τὸ διδάσκεισθαι, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀμαθείᾳ εἶναι· οὐ τὸ ἐλέγχεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν ἀδιόρθωτα. Ἔστι γάρ, ἔστι καὶ παρὰ ἀνθρώπων μικρῶ καὶ εὐτελεῖ εὐρεθῆναι τι τῶν δεόντων, ὃ παρὰ τῷ σοφῷ καὶ μεγάλῳ πολλάκις οὐχ εὐρήνται. Ὅπερ οὖν συνιδὼν ὁ Μωϋσῆς ἤκουε μετὰ πάσης ἐπεικειίας ἐκεῖνον συμβουλευόντος, καὶ λέγοντος· *Ποίησόν σοι χιλιάρχους, ἑκατοντάρχους, πεντηκοντάρχους, δεκάρχους· καὶ τὸ ῥῆμα τὸ βαρὺ ἀνοήσουσιν ἐπὶ σέ, τὸ δὲ κούφον αὐτοὶ διαλύσονται*. Καὶ ἀκούσας οὐκ ἠσχύνθη, οὐκ ἠρῶθιςεν, οὐκ ἠδέσθη τοὺς ὑπερκίους, οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτὸν, ὅτι Καταγνώσονται μοι οἱ ἀρχόμενοι, εἰ ἀρχων ὢν παρ' ἐτέρου μανθάνω τὰ δεόντα· ἀλλὰ καὶ ἐπεισθη καὶ ἐποίησε τὸ πρόσταγμα, καὶ οὐ μόνον ἐκεῖνους οὐκ ἠσχύνθη τοὺς τότε, ἀλλ' οὐδὲ ἡμᾶς τοὺς μετὰ ταῦτα ἑσομένους· ἀλλ' ὡσπερ ἐγκαλλωπιζόμενος τῇ διορθώσει τῇ παρὰ τοῦ κηδεστοῦ γενομένη, οὐ τοὺς τότε μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου μέχρι σήμερον γενομένους, καὶ τοὺς αὖθις ἑσομένους μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διὰ τῶν γραμμάτων ἐδίδαξε, καὶ ὅτι αὐτὸς τὸ δεῖον συνιδεῖν οὐκ ἠδύνθη, καὶ ὅτι τὴν διόρθωσιν ἐδέξατο παρὰ τοῦ κηδεστοῦ. Ἡμεῖς δὲ, ἐὰν ἀνθρώπων ἴδωμεν παρόντα ἐλεγχόμενων ἡμῶν καὶ διορθομένων, ἰλιγιώμενα, ἐξιστάμεθα, νομίζομεν τῆς ζωῆς ἐκπεπτωκένας πάσης. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος· ἀλλ' ὄρων τοσαύτας χιλιάδας παρούσας οὐκ ἠρῶθιςεν, μάλλον δὲ τοσαύτας μυριάδας τότε, τὰς ἐξ ἐκείνου μέχρι νῦν κατὰ τὴν γῆν ἅπασαν, ἀλλὰ κηρύττει πᾶσι καθ' ἑκάστην ἡμέραν διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι ὅπερ αὐτὸς οὐ συνείδε, τοῦτο ὁ κηδεστής συνείδε. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ἐποίησε, καὶ μνήμη παρέδωκε τὸ γεγενημένον; Ἴνα ἡμᾶς πείσῃ μηδέποτε ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα φρονεῖν, κἂν ἀπάντων ὡμεν σοφώτεροι, μηδὲ ἀτιμάζειν τὰς παρ' ἐτέρων συμβουλίας, κἂν ἀπάντων ὡσιν εὐτελέστεροι. Ἄν μὲν γάρ τι τῶν δεόντων συμβουλεύσῃ τις, κἂν οὐκ ἐπίσης ἦ, δεῖται τὴν παραίνεσιν· ἂν δὲ τι τῶν ἀεθρίων, κἂν ἐν ἀξιώματι τυγχάνῃ μεγίστω, παράπεμψαι τὴν γνώμην· οὐ γὰρ τῇ ποιότητι τῶν προσώπων

τῶν συμβουλευόντων, ἀλλ' αὐτῇ τῆς συμβουλῆς τῇ φύσει προσέχειν δεῖ πανταχοῦ. Ὅπερ οὖν καὶ Μωϋσῆς ἐποίησε, παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἐρουθριζῆν ἐλεγχόμενους, κἂν ὀλόκληρος ἦμῖν ὄμιλος παρῆ. Ἐγκώμιον γὰρ τοῦτο μέγιστον, καὶ ἔπαινος οὐχ ὁ τυχών, καὶ φιλοσοφίας ἔπαινος τῆς ἀνωτάτω, τὸ φέρειν ἐλεγχὸν γενναίως. Οὐχ οὕτως γὰρ τὸν Ἰωθάρ ἐπαινοῦμεν καὶ θαυμάζομεν νῦν, ὅτι τὸν Μωϋσέα διώρθωσεν, ὡς ἐκπληττόμεθα τὸν ἅγιον ἐκεῖνον, ὅτι οὕτως ἠσχύνθη διορθούμενος τοσοῦτων παρόντων, καὶ μνήμη τὸ γεγενημένον παρέδωκε, διὰ πάντων τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν δεῖξας, καὶ ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς τὴν παρὰ τῶν πολλῶν κατεπάτησε δόξαν.

[120] γ'. Ἄλλὰ γὰρ ὑπὲρ προοιμίω ἀπολογοῦμενοι. πάλιν μεῖζον τὸ προοίμιον πεποιτήκαμεν· ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μεγίστων ὑμῖν διαλεγόμενοι καὶ ἀναγκαιοτάτων, ἵνα γενναίως ἐλεγχόμενοι φέρωμεν, ἵνα προθυμῶς ἐλέγχωμεν τοὺς ἀμαρτάνοντας καὶ διορθώμεν. Ἀνάγκη δὲ λοιπὸν ἀπολογῆσασθαι ὑπὲρ τοῦ μήκους, καὶ εἰπεῖν τίνας ἔνεκεν μακρὰ ποιούμεν προοίμια. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ποιούμεν; Πληθθεῖ τοσοῦτω διαλεγόμεθα, ἀνθρώποις γυναῖκας ἔχουσιν, οἰκίας προσετηκόσιν, ἐν ἐργασίᾳ καθημερινῇ ζῶσιν, ἐν βιωτικοῖς πράγμασι. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δυσχερὲς, ὅτι διηνεκῶς εἰσιν ἠσχολημένοι, ἀλλ' ὅτι καὶ ἅπασι τῆς ἐδομομάδος αὐτοῦς ἐνταῦθα λαμβάνομεν. Βουλόμενοι τοῖνον εὐσύνοπτα κατασκευάζειν αὐτοῖς τὰ λεγόμενα, διὰ τῶν προοιμίων σαφεστέρην ποιῆσαι τὴν διδασκαλίαν σπουδάζομεν. Ὁ μὲν γὰρ μηδὲν ἔργον ἔχων, ἀλλ' ἀεὶ ταῖς Γραφαῖς προσηλωμένος, οὐ δέεται προοίμιον, οὐ δεῖται κατασκευῆς, ἀλλ' ἀκούσας εὐθέως τοῦ λέγοντος, δέχεται τὸν λεγομένων τὴν διάνοιαν· ἀνθρώπος δὲ τὴν μὲν πλείω χρόνον πράγμασι βιωτικοῖς προσδεδεμένος, ὀλίγον δὲ καὶ βραχὺ ἐνταῦθα παραγενομένος, ἂν μὴ προοιμίω ἀκούσῃ καὶ κατασκευῆς πλείονος, καὶ πανταχόθεν ἴδῃ προσδοπιθηθέντα αὐτῷ τὸν λόγον, οὐδὲν κερδῆνας ἀπέργεται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἡμῖν ἐστὶν αἰτίον τοῦ μήκους τῶν προοιμίω. ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον τοῦτου. Τῶν γὰρ πολλῶν τούτων οἱ μὲν παραγίνονται, οἱ δὲ οὐ παραγίνονται πολλάκις. Ἀνάγκη τοῖνον τοὺς μὲν παραγενομένους ἐπαινεῖσαι, τοὺς δὲ μὴ παραγενομένους μέμφασθαι, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν τοῖς ἐπαινοῖς σπουδαιότεροι γένηνται, οὗτοι δὲ διὰ τῶν ἐγκλημάτων τὴν ῥηθιμίαν ἀποθῶνται. Ἔστι καὶ ἕτερα χρεῖα προοιμίω ὑμῖν. Ὑποθέσεως ἀπτόμεθα μακροτέρως πολλάκις, ἦν οὐ δυνατὸν ἐν ἡμέρᾳ μίση πρὸς τέλος ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ δευτέρας καὶ τρίτης καὶ τετάρτης ἡμῖν ἐστὶν ὅτε ἐξηγήσεως εἰς τὴν αὐτὴν ἐδέξατο πραγματείαν. Ἀνάγκη τοῖνον καὶ ταύτη τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τὰ τέλη τῆς προτέρας διδασκαλίας ἀναλαθεῖν, ἵν' οὕτως ἡμοσθὲν τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος, σαφεστέρην ποιῆ τοῖς παρούσι τὴν ἐξήγησιν, καὶ μὴ τῆς ἀκολουθίας ἀπρητημένος ὁ λόγος ἀφανέστερος ἢ τοῖς ἀκροαταῖς. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι χωρὶς προοιμίω εἰσαγομένου λόγος οὐδὲν γνώριμος ἐστὶν, ἰδοὺ χωρὶς προοιμίω αὐτὸν εἰσάγω νῦν πείρας ἔνεκεν. *Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Σὺ εἰ Σίμων υἱὸς Ἰωάν, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἐρμηνεύεται Πέτρος*. Ὅρατε, μὴ συνίετε τὸ λεχθέν; μὴ ἴστε τὴν ἀκολουθίαν, τίνας ἔνεκεν εἰρηται; ἐπειδὴ χωρὶς προοιμίω αὐτὸ εἰσηγατόν, ταῦθ' ἰδὼν ποιήσας, ὡσπερ ἂν εἰ τις ἀνθρώπων πάντοθεν περιβαλὼν εἰς τὸ θέατρον εἰσαγάγοι. Φέρε οὖν, αὐτὸν λοιπὸν ἐκκα-

λύωμεν, τὸ προκείμενον ἀποδόντες αὐτῷ. Περὶ Παύλου δὲ ὁ λόγος ἦν πρῶτον ἡμῖν ἐνταῦθα, ὅτε περὶ τῶν ὀνομάτων διελεγόμεθα, καὶ ἐζητούμεν, διὰ τί ποτὲ μὲν Σαῦλος, μετὰ δὲ ταῦτα Παῦλος ἐκλήθη. Ἐντεῦθεν ἐξέβημεν εἰς παλαιὰν ἱστορίαν, καὶ τοὺς ἔχοντας ἐπινομίας ἐξητάσαμεν ἅπαντας. Εἶτα ἐκίθην καὶ Σίμωνος ἐμνήσθημεν, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ φωνῆς λεγούσης πρὸς αὐτὸν, *Σὺ εἶ [121] Σίμων υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος*. Εἶδες πῶς τὸ πρὸ μικροῦ δόξαν ἀπορίας γέμειν, γνωριμώτερον ἐγένετο νῦν; Ὅσπερ γὰρ σῶμα κεφαλῆς, καὶ ῥίζης δένδρον, καὶ ποταμῶν δεῖται πηγῆς, οὕτω καὶ προκείμενον λόγος. Ἐπεὶ οὖν ἐστήσαμεν ὑμᾶς ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐδείξαμεν, ἀψώμεθα λοιπὸν αὐτοῦ τῆς ἱστορίας τοῦ προκείμενου. *Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*.

Καὶ μὴν ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς Παῦλος καλεῖται· τίνας οὖν ἔνεκεν αὐτοῦ τὴν προσηγορίαν μετέβαλε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καθάπερ δεσπότης οἰκέτην πριάμενος, εἶτα βουλόμενος αὐτὸν διδάξαι τὴν δεσποτείαν, μετατίθησιν αὐτοῦ τὸ ὄνομα· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐποίησε τότε. Καὶ γὰρ ἐξ αἰχμαλωσίας τὸν Παῦλον ἔλαβε, καὶ προσφάτω; ἦν τῇ δεσποτείᾳ ταύτῃ προσελθὼν. Διὰ τοῦτο αὐτοῦ μετέβαλε τὴν προσηγορίαν, ἵνα μάθῃ κἀντεῦθεν τὴν δεσποτείαν ἐκεῖνος. Ὅτι γὰρ ὀνομάτων θέσις δεσποτείας ἐστὶ σύμβολον, μάλιστα μὲν καὶ ἐξ ὧν ποιοῦμεν ὄμιλον· γνωριμώτερον δὲ ἔσται· ἐξ ὧν ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ ἐποίησαν ὁ Θεός. Βουλόμενος γὰρ αὐτὸν διδάξαι, ὅτι πάντων ἐστὶν ἀρχὸν καὶ δεσπότης, ἤγαγε πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ θηρία, Ἰδεῖν τι καλεῖσθαι αὐτὰ, δεικνύς ὅτι τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις τὴν δεσποτείαν κυροῖ. Εἰ δὲ βούλοισθε καὶ ἐπ' ἀνθρώπων ἰδεῖν τοῦτο γινόμενον, καὶ μαθεῖν, ὅτι ἔθος πολλάκις τοῖς ἀπὸ αἰχμαλωσίας λαμβάνουσι δούλους μετατιθεῖν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀκούσατε τί ἐποίησαν ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς. Λαθὼν γὰρ οὗτος· ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἀνανίαν καὶ Ἀζαρίαν καὶ Μισαήλ, οὐκ ἀφῆκεν ἐπὶ τῶν προτέρων ὀνομάτων, ἀλλὰ Σεδράκ, Μισάκ, Ἀβδαναγῶ αὐτούς ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτὸν μετωνόμασεν, ἀλλ' ἀνέμενε χρόνον γενέσθαι πολὺν; Ὅτι εὐθέως εἰ αὐτὸν μετωνόμασε μεταστάντα, οὐκ ἂν ἐγένετο φανερά ἡ μεταβολὴ τοῦ Παύλου, καὶ ἡ πρὸς τὴν πίστιν μεταστάσις. Ἄλλ' ὅπερ ἐπὶ τῶν οικητῶν συμβαίνει, ὅταν φυγόντες εὐθέως ἀμειψωσιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀφανεῖς γίνονται, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Παύλου γέγονεν ἂν· εἰ εὐθέως ἀφείλετο τοὺς Ἰουδαίους καὶ πρὸς ἡμᾶς ἔλθων μετωνομάσθη, οὐδεὶς ἂν ἔγνω ὅτι ὁ διώκτης αὐτὸς ἐστὶν ὁ εὐαγγελιστής. Τὸ δὲ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, μαθεῖν ὅτι ὁ διώκτης αὐτὸς ἐστὶ, καὶ ἀπόστολος γέγονε. Τοῦτο γὰρ ἦν ὃ συνείχετο τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τὸν διδάσκων τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἱστάμενον, ἤγριον κατ' αὐτῶν ὄντα. Ἴνα οὖν μὴ ἡ τοῦ ὀνόματος ἀθρόα μεταβολὴ ἀποκρύψῃ τὴν μεταβολὴν τῆς προαιρέσεως, ἀφίησιν αὐτὸν μέχρι πολλοῦ τὴν προτέραν ἔχειν προσηγορίαν· ἴν', ὅταν μάθωσι πάντες, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπροσθεν, τότε λοιπὸν γνωριμῶν γενομένου πᾶσι, μεταθῆ καὶ τὴν προσηγορίαν. Καὶ ὅτι τοῦτο αἴτιον, ἀκούσαν αὐτοῦ λέγοντος· *Ἐλθὼν εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας· ἡμῖν δὲ ἀγνοοῦμενος τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Παλαιστίνῃ, φησὶν*. Εἰ δὲ ταῖς ἐν Παλαιστίνῃ ἔγνωσιτο ἔνθα διέτριβε, πολλῶν μᾶλλον ταῖς ἀλλαχού

καίμεναι. Ἡμῖν δὲ ἀγνοοῦμενος τῷ προσώπῳ, φησὶν, οὐχὶ τῷ ὀνόματι. Διὰ τί Ἀγνοοῦμενος τῷ προσώπῳ; Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ ἰδεῖν αὐτὸν ἐτόλμα τῶν πιστῶν, ἤνικα ἡμῖν ἐπολέμει· τοσοῦτου φόβου, τοσαύτης ἔγχετο μανίας. Διὸ πάντες ἀπεπήδων, πάντες ἔφραγον, εἰ που παραγενόμενον εἶδον, [122] καὶ οὐδὲ ἀντιβλέψαι ἐτόλμων· οὕτως ἦν ἐκτεθριωμένος κατὰ τῶν πιστῶν· μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἣν ποτε ἐπόρθει. Ἐπεὶ οὖν τῷ μὲν προσώπῳ αὐτὸν ἠγνόουν, μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, εἰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετεβλήθη εὐθέως, οὐκ ἂν οὐδὲ οἱ ἀκούοντες ἔγνωσαν, ὅτι ὁ διώκων τὴν πίστιν, οὗτος εὐαγγελίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρότερον αὐτοῦ ὄνομα ἦδεν, ὅτι Σαῦλος ἐλέγετο, εἰ μεταβληθεὶς εὐθέως Παῦλος ἐκλήθη, εἶτα ἀπήγγελλαν τινες αὐτοῖς, ὅτι Παῦλος εὐαγγελίζεται, ὁ διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ ἂν ἔγνωσαν ὅτι οὗτος ἐκεῖνος ἦν, διὰ τὸ μὴ Παῦλον αὐτὸν καλεῖσθαι, ἀλλὰ Σαῦλον. Διὰ τοῦτο ἀφῆκεν αὐτὸν μέχρι πολλοῦ τὴν προτέραν ἔχειν προσηγορίαν, ἵνα πᾶσι γνωριμῶς γένηται τοῖς πιστοῖς, καὶ τοῖς πόρρωθεν οὖσι καὶ οὐκ ἑωρακόσιν αὐτόν.

δ'. Τίνας μὲν οὖν ἔνεκεν οὐκ εὐθέως μετεβλήθη αὐτοῦ τὸ ὄνομα, ἱκανῶς ἀποδέδεικται. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐπ' αὐτὴν ἔλθειν τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν. *Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μωθητὰς τοῦ Κυρίου*. Τί ἐστὶν, ἔτι; Τί γὰρ ἐποίησε πρὸς τοῦτο, ὅτι λέγει, ἔτι; Τὸ γὰρ, ἔτι, περὶ ἀνθρώπου πολλὰ κακὰ πεποιηκότος ἐμπροσθεν λέγεται. Τί οὖν ἐποίησε; Τί γὰρ οὐκ ἐποίησεν, εἰπέ μοι, κακόν; Αἰμάτων ἐνέπλησε τὰ Ἱεροσόλυμα τοὺς πιστοὺς ἀναίρων, τὴν Ἐκκλησίαν ἐπόρθει, τοὺς ἀποστόλους ἐδίωκε, τὸν Στέφανον ἔσφαξεν, οὐκ ἀνδρῶν, οὐ γυναικῶν ἐφείδeto. Ἀκούσαν γοῦν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ λέγοντος· *Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνεται τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἀνδρας καὶ γυναῖκας*. Οὐδὲ γὰρ ἤρκει αὐτῷ ἡ ἀγορὰ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἐπεπήδα· *κατὰ τοὺς οἴκους γὰρ εἰσπορευόμενος*, φησὶ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἄγων, οὐδὲ, ἔλκων ἀνδρας καὶ γυναῖκας, ἀλλὰ, *σύρων ἀνδρας καὶ γυναῖκας*· καθάπερ περὶ θηρίου διαλεγόμενος, *σύρων ἀνδρας καὶ γυναῖκας*· καὶ οὐκ ἀνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας. Οὐδὲ τὴν φύσιν ἤδειτο, οὐδὲ τὸ γένος ἤδει, οὐδὲ πρὸς τὴν ἀσθένειαν ἀπεκλάτω. Ζῆλος γὰρ, οὐχὶ θυμῷ ταῦτα ἐποίει. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν Ἰουδαῖοι τὰ αὐτὰ ποιοῦντες, ἄξιοι κατηγορίας· οὗτος δὲ τὰ αὐτὰ ποιῶν, ἄξιος συγγνώμης. Καὶ γὰρ ἂν αὐτῶν ὧν ἐποιοῦν ὄμιλοι ἦσαν, ὅτι ἐκείνοι μὲν τιμῆς ἔνεκεν καὶ δόξης τῆς παρὰ τῶν πολλῶν ταῦτα ἐπραττον· οὗτος δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ζηλῶν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν· διὰ τοῦτο ἐκείνοι τὰς μὲν γυναῖκας ἤφεισαν, τοῖς δὲ ἀνδράσιν ἐπολέμουν, ἐπειδὴ εἰς ἐκείνους ἐώρων τὴν ἑαυτῶν περιελοῦσαν τιμὴν· οὗτος δὲ, ἄτε ζηλοτυπῶν, πρὸς ἅπαντας ἴστατο. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοήσας ὁ Λουκᾶς, καὶ ὁρῶν αὐτὸν οὕτω κορηννύμενον, ἔλεγε· *Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Οὐκ ἐκόρσεν αὐτὸν ὁ φόβος Στεφάνου, οὐκ ἐνέπλησεν αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν ἡ δίωξις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ περαιτέρω προΐει, καὶ οὐδαμῶς ἴστατο τῆς μανίας· ζῆλος γὰρ ἦν. Ἀλλ' ἐπανελθὼν ἄρτι ἀπὸ τῆς σφαγῆς Στεφάνου, ἐδίωκε τοὺς ἀποστόλους· καὶ ταῦτον ἐποίει, ὥσπερ ἂν εἰ λύκος ἄγριος ἐπιπιδῆσας ποίμνῃ προβάτων, καὶ ἀρνίον ἀρπάξας ἐκείθην, καὶ τῷ οἰκείῳ σπαράξας σάματι,

erat, quando de nominibus disserebamus, quarebamusque cur aliquando Saulus, postea vero Paulus vocatus fuerit. Inde vero digressi sumus ad veterem historiam, omnesque qui cognomina habuerant examinavimus. Deinde Simonem commemoravimus, necnon Christum ipsi dicentem, *Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus*. Viden' quo pacto id quod difficultate plenum videbatur, tunc notius evaserit? Quemadmodum enim corpus capite, arbor radice, et flumen fonte indiget, sic et oratio proœmio. Itaque cum vos in viæ initium constituerimus, et consequentiam ostenderitis, jam historiarum proœnium tangamus.

Cur Paulo nomen sit mutatum. Cur non statim post conversionem mutatum ei nomen fuerit. — Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini (Act. 9. 4). In Epistolis Paulus vocatur: cur ergo illi nomen mutavit Spiritus sanctus? Quemadmodum herus, empto servo, ut illi herilem potestatem indicet, ejus nomen mutat: ita et Spiritus sanctus tunc fecit. Ex captivitate namque Paulum acceperat, et nuper ille erat tali dominio subjectus. Ideo ejus nomen mutavit, ut inde ille dominium edisceret. Nominum quippe impositio domini est argumentum: quod palam est ex iis quæ quotidie arguuntur, manifestum autem erit ex iis, quæ in Adamo fecit Deus. Cum vellet enim illum docere, quod ipse esset omnium princeps et dominus, adduxit ad eum omnia animalia, *Ut videret quid vocaret ea (Gen. 2. 19)*, ostendens nominum impositionem dominium confirmare. Quod si velitis ita quoque apud homines factum fuisse conspiceret, discereque, in more olim plerumque fuisse, ut servis in captivitatem abductis nomina mutarentur, audite quid fecerit rex Babyloniorum. Nam cum accepisset ex captivitate Ananiam, Azariam et Misacem, non reliquit eis priora nomina, sed vocavit eos, Sedrac, Misac et Abdenago (*Daniel. 1. 6. 7*). Verum quænam causa fuit cur non statim Sauli nomen mutaret, sed post multum temporis? Quia si statim post Pauli conversionem ipsius nomen mutasset, conversio Pauli ad fidem non fuisset manifesta. Verum quod in famulis usu venire solet, qui si statim post fugam nomina mutant, occulti manent, id ipsum in Paulo contigisset; si mox, ut relictis Judæis ad nos venit, nomen mutavisset, nemo scivisset eum qui persecutor erat, esse evangelistam, et apostolum factum esse. Illud enim Judæos cohibebat, quod quem doctorem penes se habuerant, tunc adversarium experirentur. Ne itaque subita nominis mutatio propositi mutationem obtegeret, multo illum tempore cum priori nomine reliquit: ut postquam omnes didicissent eum ipsum esse, qui Ecclesiam antea persequabatur, tunc re omnibus comperta, nomen mutaretur. Et quod ipsa vera sit causa, audi ipsum dicentem: *Veni in partes Syriæ et Ciliciæ: eramque ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ in Palæstina sunt (Gal. 1. 21)*. Quod si Ecclesiis Palæstinæ, ubi debebat, ignotus erat, multo magis aliis. *Eram, inquit, ignotus facie, at non nomine. Quare ignotus erat facie? Nemo enim*

ex fidelibus vel respicere ipsum audebat, cum nos oppugnaret: tanta cæde, tanto furore plenus erat. Quamobrem omnes resiliabant, omnes fugiebant, sicubi adventantem viderent, neque ipsum vel respicere audebant: ita nempe efferatus contra fideles erat; id unum audiebant, eum qui olim ipsos persequabatur, nunc prædicare fidem, quam olim devastabat. Quoniam igitur de facie ipsum non noverant, sed ex auditu tantum, si nomen statim mutasset, non ii quidem, qui audierant, cognovissent eum, qui fidem persequabatur, nunc evangelium prædicare. Quoniam enim prius noverant ipsum vocari Saulum, si statim mutato nomine Paulus dictus fuisset, deinde vero quidam ipsis renuntiasset, Paulum qui persequabatur Ecclesiam, jam evangelium prædicare, ignorasset an idem ipse esset, quia ille non Paulus, sed Saulus vocabatur. Ideo illum multo tempore cum priori nomine reliquit, ut omnibus esset fidelibus notus, etiam iis, qui procul erant, et non ipsum viderant.

4. Cur ergo non statim ejus nomen mutatum sit, jam satis demonstratum est. Operæ pretium jam fuerit ut initium sermonis repetamus. *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini (Act. 9. 4)*. Quid sibi vult illud, *adhuc*? Quid antea fecit, ut dicat, *adhuc*? Nam illud, *adhuc*, de homine dicitur, qui antea multa mala fecerit. Quid ergo fecit? Imo quid, quæso, non mali fecit? Sanguine replevit Jerusalem, fideles interfecit, Ecclesiam devastabat, apostolos persequabatur, Stephanum occidit: non viris, non mulieribus parcebat. Audi discipulum: *Saulus autem devastabat Ecclesiam, in domos ingrediens, trahens viros et mulieres (Act. 8. 5)*. Non illi forum satis erat, sed in domos insiliebat: *In domos ingrediens*, ait. Neque dixit, ducens, vel evellens viros ac mulieres; sed, *Trahens viros ac mulieres*: ac si de fera loqueretur: *Trahens viros ac mulieres*; non viros solum, sed etiam mulieres. Neque naturam reverebatur, neque sexus miserebatur, neque ob infirmitatem frangebatur. Zelo namque, non furore motus, hoc agebat. Ideo Judæi hoc ipsum facientes, criminatione digni; hic contra id agens, venia dignus est. Etenim illos palam erat honoris et inanis apud vulgus gloriæ causa illud agere; hic vero secus, sed zelo erga Deum permotus, etsi non secundum scientiam. Quamobrem illi, relictis mulieribus, viros impugnabant, quia in illos gloriam suam transisse videbant: hic autem, utpote zelo stimulante, universos adoriebatur. Hæc secum omnia reputans Lucas, vidensque illum nondum esse satiatum, dicebat: *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini*. Non satiavit eum cædes Stephani, non ejus explevit animum persecutio Ecclesiæ; sed ulterius procedebat: neque furendi finem faciebat: zelus quippe erat. Sed nuper reversus a cæde Stephani, apostolos persequabatur; id ipsumque faciebat, ac si quis lupo sæviens in ovile ingressus, raptu agno, oreque discerpto, ex hoc raptu ferocior evaderet. Ita et Paulus apostolorum chorum invasit, indeque rapuit agnum Christi Stephanum, coque die-

cepto, hac eade ferocior evasit. Propterea dicit, *adhuc*. Quamvis ejus animum non explevisset cædes hujusmodi? quem non placasset mansuetudo ejus, qui occidebatur; verbaque ejus, qui lapidibus obrutus pro lapidantibus sic precabatur: *Domine*, inquit, *ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59)? Ideo persecutor factus est evangelista. Nam statim post eadem hic conversus est, illius vocem audivit Deus. Etenim dignus erat Stephanus qui audiretur tum propter futuram Pauli virtutem, tum propter propriam confessionem: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*. Audiant qui inimicos habent, qui injuria afficiuntur. Etsi enim sexcenta gravia patiaris, nondum lapidatus es, quemadmodum Stephanus. Et vide quid factum sit. Obstruebatur fons unicus Stephani, et aperiebatur alius, ex quo innumera manabant flumina. Postquam enim siluit os Stephani, mox sonuit tuba Pauli. Sic numquam Deus derelinquit usque in finem ad se currentes, sed dona præbet majora, quam ab inimicis auferantur. Non enim illi talem ab exercitu ejecerunt militem, qualem in ejus locum induxit Christus, *Saulus autem adhuc*. Aliud quiddam significat illud, *adhuc*: videlicet, illum adhuc furentem, adhuc ferocientem, adhuc vi furoris commotum, adhuc eade ferventem attraxit Christus. Non enim expectavit donec cessaret ægritudo, exstingueretur morbus, mansuetiorque fieret ille sic efferatus, et sic illum attraheret: verum in ipsa furoris vi ipsum cepit, ut ostenderet potentiam suam, quod in medio furore, æstuante animo, persecutorem vicerit et subegerit. Etenim medicum tunc admiramur, quando febrim invalescentem et ferventem in summo fervore extinguere et penitus sedare potest: quod et in Paulo factum est. In ipsa quippe flammæ vehementia vox Domini, ceu ros superne manans, ipsum morbo penitus liberavit. *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini*, dimisit multitudinem, et deinde in principes impetum fecit. Quemadmodum enim is, qui arborem vult excindere, dimissis ramis, radicem secat: sic et ille discipulos adortus est, quod radicem prædicationis rescære cuperet.

Martyres palmites ex Christo ceu radice pullulantes. Conversionis Pauli modus. — Verum non erant discipuli radix prædicationis, sed discipulorum Dominus. Quamobrem dicebat ille: *Ego sum vitis, vos palmites* (Joan. 15. 5). Illa vero radix inexpugnabilis est. Idcirco quanto plures rescebant palmites, tanto plures et majores iterum pullulabant. Exsectus itaque est Stephanus, et pullulavit Paulus, ac quotquot per Paulum crediderunt. *Factum est autem*, inquit, *cum appropinquaret Damasco, subito circumfulsit eum lux de cælo: et cadens in terram, audivit vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 3. 4)? Quare non vox prius allata est, sed lux prius circumfulsit eum? Ut quiete vocem audiret. Quoniam enim is qui animo furoreque plenus aliquam rem perficere conatur, etiamsi innumeri vocent, non se convertit, totus operi intentus: ne idipsum in Paulo accideret, neve ille gestarum rerum furore ebrius vocem non adver-

teret, aut non audiret, animo ejus toto ad devastandum intento: excæcatis ante per lucem oculis, sedatoque animo, extincta omni mentis perturbatione, factaque ingenti animi tranquillitate, vocem emisit, ut dejecta omni arrogantia, sobria mente dictis attenderet. *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? Verba non tam arguentis, quam sese purgantibus sunt. *Quid me persequeris?* In quo aut parvo aut magno accusare me potes? In quo a me læsus fuisti? an quod mortuos vestros suscitaverim? an quod leprosos mundaverim? quod dæmones fugaverim? Sed ideo adorare me, non persequi oportuit. Ut vero discas illud, *Quid me persequeris?* sese purgantibus potius esse: audi quomodo Pater ejus iisdem verbis Judæos alloquatur. Quemadmodum enim hic dicit, *Saul, Saule, quid me persequeris?* sic et ille Judæis dicebat: *Popule meus, quid feci tibi; aut in quo contristavi te* (Mich. 6. 3)? *Saule, Saule, quid me persequeris?* Ecce supinus jaces, ecce sine catena alligatus es. Quemadmodum igitur si herus servum sæpe transfugam, multaque operatum mala, comprehensum et vincum sic alloquatur, *Quid vis tibi faciam?* ecce jam ad manus venisti: ita et Christus Paulum correptum prostratumque, trementem videns ac formidantem, nihilque lacere valentem, sic alloquitur: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Quorsum ille furor evadet? quorsum insania? quorsum zelus intempestivus? quorsum vincula et circuitiones? quorsum efferatus ille animus? Jam immobilis cris, eumque quem persequeris, ne videre quidem poteris: et qui festinus undique circumcursabas, nunc ducente opus habes. Ideo namque nunc dicit ei, *Quid me persequeris?* ut disceret etiam præcedenti tempore ipso concedente omnia facta esse; neque illa infirmitatis fuisse, neque hæc, quæ jam fierent, crudelitatis esse; sed illa clementiæ, hæc providentiæ. *Quid igitur Paulus, Quis es, Domine* (Act. 9. 5)? Novit dominium ex concessione illa, virtutem ex cæcitate præsentem: demum potentiam constitetur. *Quis es, Domine?* Vidistin' gratum animum? vidistin' mentem libertate plenam? vidistin' conscientiam sinceram? Non reluctatus est, non contendit: sed statim Dominum agnovit. Non quemadmodum Judæi, cum viderent mortuos suscitatos, cæcos visum recipientes, leprosos mundatos, nedum ad tantarum rerum opificem accederent, seductorem etiam illum vocabant, omneque insidiarum genus apparabant: non sic utique Paulus, sed statim conversus est. *Quid igitur Christus? Ego sum Jesus, quem tu persequeris* (Ibid.). Cur non dixit, *Ego sum Jesus, qui resurrexi, ego sum Jesus, qui in dextera Dei sedeo, sed, Ego sum Jesus, quem tu persequeris?* Ut ejus mentem percelleret, ut ejus animam compungeret. Audi itaque Paulum post multum temporis, post innumera præclare gesta, hoc lamentantem: *Ego enim*, inquit, *sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam* (1. Cor. 15. 9). Si vero post sexcenta præclare gesta, post tantum elapsum tempus, hoc lugebat, quanta verisimile est ipsum esse passum illo tempore,

θρασύτερος ὑπὸ τῆς ἀρπαγῆς ἐγένετο. Οὕτω καὶ Σαῦλος ἐπεπήδησε τῷ χορῷ τῶν ἀποστόλων, [123] ἤρπασεν ἐκείθεν τὸ ἀρνίον τοῦ Χριστοῦ, τὸν Στέφανον διεσπάρραξεν, ἐγένετο λοιπὸν ὑπὸ τῆς σφαγῆς ταύτης θρασύτερος. Διὰ τοῦτό φησιν, Ἔτι. Καίτοι τίνα οὐκ ἂν ἐνέπλησεν ὁ φόβος ἐκεῖνος; τίνα οὐκ ἂν κατήδεσεν ἢ ἐπεικεία τοῦ σφαττομένου, τὰ ῥήματα ἄπερ λιθαζόμενος ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἠύχετο, Κύριε, λέγων, *μη στήθης αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην*; Διὰ τοῦτο ὁ διώκτης εὐαγγελιστῆς γέγονεν. Εὐθέως γὰρ μετὰ τὸν φόβον οὗτος μετεβάλλετο, ἐκείνου τῆς φωνῆς ἤκουσεν ὁ Θεός. Καὶ γὰρ ἄξιος ἦν ἀκουεσθαι Στέφανος καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν Παύλου τὴν ἰσομένην, καὶ διὰ οἰκείαν ὁμολογίαν, *Κύριε, μη στήθης αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην*. Ἀκουέτωσαν ὅσοι ἐχθροὺς ἔχουσιν, ὅσοι πλεονεκτοῦνται. Κἂν γὰρ μυρία πάθης δεινὰ, οὐδέπω ἐλιθάσθης, καθάπερ ὁ Στέφανος. Καὶ ὅρα τί γίνεται. Ἐνεφράττετο μία πηγὴ ἢ τοῦ Στεφάνου, καὶ ἠνοίγετο ἕτερα μυρίους ἀφείσα ποταμούς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσήγησε τὸ στόμα Στεφάνου, ἤχησεν εὐθέως ἡ σάλπιγξ τοῦ Παύλου. Οὕτως οὐδέποτε ὁ Θεός εἰς τέλος ἐγκαταλιμπάνει τοὺς αὐτῷ προστρέχοντας, ἀλλὰ μείζονα ὧν ἀποστεροῦσιν οἱ ἐχθροὶ δίδωσιν αὐτοῖς τὰ δῶρα. Οὐ γὰρ τοιοῦτον ἐξέβαλον ἀπὸ τῆς φάλαγγος στρατιωτῆν ἐκεῖνοι, οἷον ἀντεισῆγαγεν ὁ Χριστός. *Σαῦλος δὲ ἔτι*. Καὶ ἄλλο τι δηλοῖ τὸ, Ἔτι, τοῦτο ὅλον, ὅτι ἔτι μαινόμενον, ἔτι ἀγριαίνοντα, ἔτι ἐν ἀκμῇ τοῦ θυμοῦ ὄντα, ἔτι τῷ φόβῳ ζέοντα ἐπεσπάσατο ὁ Χριστός. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμεινε λῆξαι τὸ νόσημα, καὶ σεσθῆναι τὸ πάθος, καὶ πρῶτον γενέσθαι τὸν ἄγριον, καὶ οὕτως εἰλυσεν· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς μανίας αὐτὸν ἐχειρώσατο, ἵνα δεῖξῃ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, ὅτι ἐν μέσῳ τῇ βακχεῖᾳ τότε ἐκείνη ζέοντος ἔτι τοῦ θυμοῦ κρατεῖ καὶ περιγίνεται τοῦ διώκτου. Καὶ γὰρ ἱατρὸν τότε θαυμάζομεν μάλιστα, ὅταν δυνηθῇ τὸν πυρετὸν αἰρόμενον καὶ τὴν φλόγα τοῦ νοσήματος οὖσαν ἐν ἄκρᾳ σφοδρότητι κατασθέσαι καὶ πιντελῶς ἀφανίσει· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Παύλου γέγονεν. Ἐν ἀκμῇ γὰρ αὐτὸν ὄντα τῆς φλογός, ὡς περ τις δρόσος ἀνωθεν κατενεχθεῖσα, ἢ φωνὴ τοῦ Κυρίου τοῦ νοσήματος ἀπῆλλαξε παντελῶς. *Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειληῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*, ἀφῆκε τὸ πλῆθος, καὶ τοὺς ἀρχοὺς λοιπὸν ἐπεπήδα. Ὡς περ γὰρ ὁ δένδρον βουλόμενος ἐκτεμεῖν, τοὺς κλάδους ἀφελὲς, κάτωθεν ἀκόπτει τὴν ῥίζαν, οὕτω δὴ καὶ οὗτος ἐπὶ τοὺς μαθητὰς ἤλθε, τὴν ῥίζαν τοῦ κηρύγματος βουλόμενος ἀνελεῖν.

Ἄλλὰ οὐκ ἦσαν ῥίζαι τοῦ κηρύγματος οἱ μαθηταί, ἀλλ' ὁ τῶν μαθητῶν Δεσπότης. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· *Ἐγὼ εἰμι ἢ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα*. Ἐκείνη δὲ ἀκαταγώνιστος ἢ ῥίζα. Διὰ τοῦτο ὅσω πλείονα ἐξέτεμνον κλήματα, τοσούτω καὶ πλείονα καὶ μείζονα πάλιν ἐδλάστανεν. Ἐξέτεμθη γοῦν Στέφανος, καὶ ἀνεδλάσθησε Παῦλος καὶ οἱ διὰ Παύλου πιστεύσαντες. *Ἐγένετο δὲ*, φησιν, *ἐν τῷ ἑγγίσει αὐτὸν τῇ Δαμασκῷ, ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πσῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ, Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; Τίνος ἐνεκεν οὐχὶ πρῶτον ἢ φωνῆς ἠνέχθη, ἀλλὰ πρότερον φῶς αὐτὸν περιήστραψεν; Ἴνα μεθ' ἡσυχίας ἀκούσῃ τῆς φωνῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἔπρός τι πρῶγμα τεταμένος καὶ θυμοῦ πλήρης ὧν, κἂν μυριοὶ καλῶσιν, οὐκ ἐπιστρέφεται, ὅλος τῆς

προκειμένης ὑποθέσεως ὧν· ἵνα μὴ καὶ ἐπὶ Παύλου τοῦτο γένηται, καὶ μεθῶν τῇ μανίᾳ τῶν [124] γεγενημένων παραπέμψεται τὴν φωνὴν, ἢ μὴδὲ ἀκούσῃ τὴν ἀρχὴν, τὴν διάνοιαν ἄπαντα πρὸς τὴν λεηλασίαν ἐκείνην ἔχων, πρότερον διὰ τοῦ φωτός πηρώσας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὸν θυμὸν καταστείλας, καὶ σβέσας ἄπαντα τῆς ψυχῆς τὸν θόρυβον, καὶ πολλὴν ἐν τῇ διανοίᾳ γαλήνην ποιήσας, οὕτω τὴν φωνὴν ἀφῆκεν, ἵνα κατενεχθεῖς τῆς ἀλαζονείας σῶφρονι τῷ λογισμῷ προσέχη τοῖς λεγομένοις λοιπόν. *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; Οὐ τοσούτον ἐγκαλοῦντάς ἐστιν, ὅσον ἀπολογουμένου. Τί με διώκεις; Τί μικρὸν ἢ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχων ἐμοί; τί παρ' ἐμοῦ ἠδικημένος; ὅτι τοὺς νεκροὺς ὑμῶν ἀνέστησα; ὅτι τοὺς λεπρούς ἐκάθηρα; ὅτι τοὺς δαίμονας ἀπῆλασα; Ἄλλὰ διὰ ταῦτα προσκυνεῖσθαί με, οὐχὶ διώκεσθαί ἐδδο. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι τὸ, *Τί με διώκεις*; ἀπολογουμένου μᾶλλον ἐστιν, ἀκουσον πῶς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοῦτω κέχρηται τῷ ῥήματι. Ὡς περ γὰρ οὗτος λέγει, *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; οὕτω κακείνος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους φησὶ· *Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε*; *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; Ἰδοὺ κείσθαι πρηνῆς, ἰδοὺ δέδεται χωρὶς ἀλύσεως. Ὡς περ οὖν ὅταν δεσπότης οἰκείτην πολλὰ περιφεύγοντα καὶ μυρία ἐργαζόμενον δεινὰ λαθῶν ὑπὸ χεῖρας, καὶ δῆσας λέγοι πρὸς αὐτὸν δεδεμένον, Τί σοι βούλει ποιήσω νῦν; ἰδοὺ γέγονας ὑποχείριος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν Παῦλον λαθῶν, ῥίψα; πρηνῆ, καὶ ὀρῶν τρέμοντα καὶ δεδοικῶτα καὶ οὐδὲν ἐργάζεσθαι δυνάμενον, φησὶ· *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; Ποῦ οὖν ὁ θυμὸς ἐκεῖνος οἰχεται; ποῦ δὲ ἡ μανία; ποῦ δὲ ὁ ζῆλος ὁ ἀκαιρός; ποῦ τὰ δεσμά καὶ αἱ περιδρομαί; ποῦ δὲ ἡ ἀργιότης ἐκείνη; Ἀκίνητος μὲν ἔση νῦν, καὶ οὐδὲ ἰδὲν τὸν διωκόμενον δύνασαι· καὶ ὁ σπεύδων καὶ πανταχοῦ περιτρέχων, χειραγωγῶ χρεῖαν ἔχεις νῦν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ νῦν φησιν αὐτῷ, Τί με διώκεις; ἵνα μάθῃ ὅτι καὶ ἐν τῷ πρὸς τοῦτο χρόνῳ ἐκὼν αὐτῷ συνεχώρει· ὅτι οὔτε ἐκεῖνα ἀσθενείας ἦν, οὔτε ταῦτα ὀμότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα φιλοανθρωπίας, καὶ ταῦτα κηδεμονίας. Τί οὖν ὁ Παῦλος, *Τίς εἶ, Κύριε*; Ἐπέγνων τὴν δεσποτελίαν ἀπὸ τῆς συγχερήσεως, ἔμαθε τὴν δύναμιν ἀπὸ τῆς τότε πηρώσεως, ὁμολογεῖ λοιπὸν τὴν ἐξουσίαν. *Τίς εἶ, Κύριε*; Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα; εἶδες διάνοιαν ἐλευθερίας γέμουσαν; εἶδες συνειδὸς ἀδέκαστον; Οὐκ ἀντέτεινεν, οὐκ ἐπιλονεῖκῃσεν, ἀλλ' ἔγνω τὸν δεσπότην εὐθέως. Ὁ καθάπερ Ἰουδαῖοι νεκροὺς ὀρῶντες ἀνισταμένους, πηροὺς ἀναβλέποντας, λεπρούς καθαιρομένους, οὐ μόνον οὐ προσέτρεχον τῷ ταῦτα ποιῶντι, ἀλλὰ καὶ πλάνον αὐτὸν ἐκάλουν, καὶ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἐκίνοον· ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως, ἀλλ' εὐθέως μετετίθετο. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ ἀναστάς, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθημένος, ἀλλ', Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις; Ἴνα πλήξῃ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, ἵνα κατανύξῃ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Ἀκουσον γοῦν Παύλου μετὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους καὶ μυρία κατορθώματα τοῦτο θρηνοῦντος· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησίν, ὁ ἐλάχιστος [125] πάντων τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἔδωξα τὴν Ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ μετὰ μυρία κατορθώματα καὶ τοσούτους χρόνους τοῦτο ἐπέμβει, τί εἰκὸς ἦν

αὐτὸν παθεῖν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, κατόρθωμα μὲν οὐδέπω οὐδὲν ἔχοντα, τὴν δὲ διώξιν αὐτοῦ συνειδότα, καὶ τῆς φωνῆς ἐκείνης ἀκούοντα;

ε'. Ἄλλ' ἐπιφύονται ἡμῖν ἐνταῦθα· ὑμεῖς δὲ μὴ ἀποκάμητε, κὰν ἐσπέρα καταλάβοι· ὑπὲρ γὰρ τοῦ Παύλου πᾶς ἡμῖν ὁ λόγος, Παύλου τοῦ τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν τοὺς μαθητὰς διδάσκοντος. Ἐπιφύονται τοῖνον τινὲς ἐνταῦθα, καὶ λέγουσι· Καὶ τί μέγα, ὅτι Παῦλος προσῆλθε; καὶ γὰρ μονοουχὶ ὡσπερ σχολὸν περιβαλὼν αὐτοῦ τῷ τραχήλῳ ὁ Θεὸς τὴν φωνὴν ἐκείνην, οὕτως αὐτὸν εἴλαυσε πρὸς ἑαυτόν. Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς Ἑλληνας κοινὸς ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος, καὶ πρὸς Ἰουδαίους, οἱ τῆς οικείας ἀπιστίας προκάλυμμα νομίζουσιν εἶναι τὸ τοῦ δικαίου κατηγορεῖν, οὐκ εἰδότες ὅτι διπλῆν ἀμαρτάνουσιν ἀμαρτίαν, τὴν τε οικείαν οὐκ ἀποτιθέμενοι πλάνην, καὶ τὸν ἄγιον τοῦ Θεοῦ τοιαύτας αἰτίδας ὑποβάλλειν ἐπιχειροῦντες. Ἄλλ' ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ἀπολογίαν τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι ποιησόμεθα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ κατηγορία; Ἀνάγκη, φησὶν, αὐτὸν ἐπεσπᾶστο ὁ Θεός. Ποῖα ἀνάγκη, ἀνθρωπε; Ἐκάλεσεν αὐτὸν ἀνωθεν. Ὅπως πιστεύεις, ὅτι ἐκάλεσεν αὐτὸν ἀνωθεν; Οὐκοῦν καὶ σὲ καλεῖ τήμερον δι' ἐκείνης τῆς φωνῆς, ἀλλ' οὐχ ὑπακούεις. Ὅρας δι' οὐχὶ ἀνάγκης ἦν τὸ πρᾶγμα; Εἰ γὰρ ἀνάγκη ἦν, καὶ σὲ εἶδει ὑπακούειν· εἰ δὲ σὺ οὐχ ὑπακούεις, εὐδὴλον ὅτι κάκεινος ἐκ προαιρέσεως ὑπήκουσε. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι πολὺ μὲν εἰς τὴν Παύλου σωτηρίαν ἡ κλήσις, καθάπερ καὶ εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνθρώπων, οὐ μὴν ἔρχομαι αὐτὸν ἀφῆκεν εἶναι τῶν οικείων κατορθωμάτων καὶ τῶν διὰ τὴν βούλησιν ἐπαίνων, αὐτὸς ἐλυμήνατο αὐτοῦ τὸ αὐτεξούσιον, ἀλλ' ἐκὼν προσῆλθεν οὗτος καὶ ἐξ οικείας εὐγνωμοσύνης, ἐξ ἑτέρου παραδείγματος τοῦτο ποιήσω φανερόν. Ἦκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι φωνῆς ἀνωθεν φερομένης, οὐχὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, περὶ τοῦ Χριστοῦ λεγούσης περὶ τῶν Ἰορδανίων βέθρων, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*, καὶ λέγουσιν ἐκεῖνοι *Οὗτός ἐστιν ὁ πλάγιος*. Εἶδες φανερόν πολεμον; εἶδες δὴλην μάχην; εἶδες ὅτι πανταχοῦ εὐγνωμοσύνης χρῆμα, καὶ ψυχῆς ἀδεκάστου, καὶ μὴ προκατειλημμένης πάθει; Ἰδοὺ καὶ ἐκεῖ φωνῆ, ἐνταῦθα φωνῆ· ἀλλ' ὁ μὲν ἐπέθετο, οἱ δὲ ἀντέλεγον. Καὶ οὐχὶ φωνὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περιστερᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδάπτειζε μὲν Ἰωάννης, ἐδαπτίζετο δὲ ὁ Χριστός, ἵνα μὴ τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι προσέχοντες, τὸν βαπτίζοντα μερίζονα τοῦ βαπτιζομένου εἶναι νομίσωσιν, ἦλθεν ἡ φωνὴ τοῦτον ἀπ' ἐκείνου διαιρούσα. Καὶ ἐπειδὴ ἀδηλον ἦν περὶ τίνος ἔλεγεν ἡ φωνὴ ὅπερ ἔλεγεν, ἦλθε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἶδει περιστερᾶς, τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἔλακον τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' ἔμωτος καὶ διὰ φωνῆς αὐτὸν ἐκήρυξε, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος εἶδει, καὶ μετὰ τούτου καὶ Ἰωάννης ἐδόξα, ὅτι *Ὅχι εἰμι ἰσχυρὸς αὐτοῦ ἰῦσαι τὸν ἰμάντα τοῦ ἀποδημάτος*, καὶ μυρία ἕτερα καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ διὰ πραγμάτων μαρτύρια ἐγένετο, καὶ πρὸς ἅπαντα ἀπετυφλώθησαν· μάλλον δὲ πάντα [126] μὲν συνειρῶν, οὐδενὶ δὲ τῶν λεγομένων, οὐδὲ τῶν πραττομένων ἐπέθετον, τῇ μανίᾳ τῆς παρὰ τῶν πολλῶν ἐξίτης προκατειλημμένης τὴν διάνοισιν. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶν, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευαν εἰς αὐτόν, διὰ δὲ τοὺς ἀρχοντας οὐκ ἠμολό-

γουν, ἵνα μὴ ἀποσυναίγοι γένωνται. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Πῶς δύνασθε πιστεῦειν, ὁῶσαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν ὁῶσαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες*; Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως, ἀλλὰ μιάς μόνης ἀκούσας φωνῆς αὐτοῦ τοῦ διωκομένου, εὐθέως προσέδραμεν, εὐθέως ὑπήκουσε, καὶ πολλὴν ἐπεδείξατο τὴν μεταβολήν. Εἰ δὲ μὴ ἀπεκάμετε τῷ μήκει τῶν εἰρημένων, ἐτι εἰς ἐγγύτερον παραδείγμα ἄγω τὸν λόγον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦ Ἰησοῦ ἤκουσαν, καὶ οὕτως ἤκουσαν ὡς Παῦλος ἤκουσε, καὶ ἐν καιρῷ τοιοῦτῳ ἤκουσαν, οἷψ Παῦλος ἤκουσε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπίστευον. Καθάπερ γὰρ Παῦλος ὅτε ἐμαίνετο, ὅτε ἠγγραίνετο, ὅτε ἐπολέμη τοῖς μαθηταῖς, ἤκουσε τῆς φωνῆς, οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι. Ποῦ, καὶ πότε; Ἐξῆλθον ἐν τῇ νυκτὶ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων εἰς τὴν συλλήψιν αὐτοῦ· ἐνόμιζον γὰρ ἀνθρώπων ψιλῶ ἐπιτίθεσθαι. Βουλόμενος τοῖνον αὐτοὺς διδάξει τὴν δύναμιν τῆς αὐτοῦ, καὶ ὅτι Θεὸς ἐστὶ, καὶ πρὸς κέντρα λακτιζοῦσι, λέγει αὐτοῖς, *Τίνα ζητεῖτε*; Ἐμπροσθεν αὐτοῦ καὶ πλησίον εἰστήκεισαν, καὶ οὐχ ἑώρων αὐτόν; ἀλλ' αὐτὸς ὁ ζητούμενος αὐτοὺς χειραγωγεί πρὸς τὴν εὐρεσιν τὴν αὐτοῦ, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἄκων ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, ὅτι, εἰ μὴ ἐβούλετο συγχωρῆσαι, οὐκ ἂν περιεγίνετο. Πῶς γὰρ, οἱ μὴδὲ εὐρεῖν αὐτὸν δυνηθέντες; Τί λέγω, εὐρεῖν αὐτὸν μὴ δυνηθέντες; Ἄλλ' οὔτε ἰδεῖν αὐτὸν παρόντα Ἰσχυσαν· οὐ μόνον δὲ παρόντα οὐκ Ἰσχυσαν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐρωτῶντι ἀποκρινόμενοι, οὐδὲ οὕτως ἦδεσαν ὅστις ποτὲ ἦν ὁ παρών· οὕτω μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης ἀπετύφλωσαν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπίτους ἔρριψεν αὐτοὺς τῇ φωνῇ· εἰπόντος γὰρ, *Τίνα ζητεῖτε*, ἀπῆλθον πάντες εἰς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τῆς φωνῆς ταύτης. Ὡσπερ γὰρ τὸν Παῦλον ἡ φωνὴ κατέβαλε, καὶ πρηγῆ κείσθαι ἐποίησεν, οὕτω καὶ τούτους ἡ φωνὴ πάντας ἔρριψεν ὑπίτους· καὶ ὡσπερ οὗτος οὐκ ἔβλεπε τὸν διωκόμενον ὑπ' αὐτοῦ, οὕτως ἐκεῖνοι οὐκ ἔβλεπον τὸν ζητούμενον ὑπ' αὐτῶν· ὡσπερ οὗτος ἐν τῷ καιρῷ τῆς μανίας ἀπετυφλώθη, κάκεινοι ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς μανίας ἀπετυφλώθησαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος, ὅτε ἐπορεύετο δῆσαι τοὺς μαθητὰς, καὶ οὗτοι, ὅτε ἐξῆλθον δῆσαι τὸν Χριστόν, ταῦτ' ἔπαθον. Καὶ ἐκεῖ δεσμά, καὶ ἐνταῦθα δεσμά· καὶ ἐκεῖ διώξεις, καὶ ἐνταῦθα διώξεις· καὶ ἐκεῖ πῆρωσις, καὶ ἐνταῦθα πῆρωσις· καὶ ἐκεῖ φωνὴ, καὶ ἐνταῦθα φωνή· καὶ ὁμοία τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἡ ἐνδειξις, ὁμοία τὰ φάρμακα, ἀλλ' οὐχ ὁμοία ἡ διόρθωσις· οἱ γὰρ κάμνοντες πολλὴν εἶχον διαφοράν. Τί γὰρ ἀναισθητότερον, τί δὲ ἀγνωμώστερον ἐκείνων; Ἐπεσον ὀπίσω, καὶ πάλιν ἀνέστησαν, καὶ πάλιν ἐπέθεντο. Ἄρα τῶν λίθων οὐκ ἦσαν ἀναισθητότεροι; Καὶ ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ εἰκὼν αὐτοῖς, *Τίνα ζητεῖτε*; καὶ βίψας ὀπίσω αὐτοὺς, λέγει αὐτοῖς πάλιν, [127] ὅτε ἀνέστησαν, *Τίνα ζητεῖτε*; καὶ λέγουσιν, *Ἰησοῦν*· λέγει αὐτοῖς, *Ἐἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἰμι*· μονοουχὶ λέγων. Μάθετε ὅτι καὶ ὁ πρὸ τούτου εἰπὼν, *Τίνα ζητεῖτε*; καὶ βίψας ὑμᾶς, ἐγὼ εἰμι. Ἄλλ' οὐδὲν πλέον ἐκ τούτου ἐγένετο, ἀλλ' ἔμειναν ἐπὶ τῆς αὐτῶν πωρώσεως. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐκ παραλλήλου συκρίνων, μάθανε ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης προσῆλθε Παῦλος, ἀλλ' ἀπὸ ψυχῆς εὐγνωμοσύνης καὶ ἀδεκάστου συνειδό-

ς'. Εἰ δὲ καρτερεῖτε καὶ ὑπομένετε, ἔτερον ἐγγύτερον τούτου λέγω πάλιν, ἀναντιβῆτον ἔχον ἀπόδειξιν τοῦ μὴ κατ' ἀνάγκην τὸν Παῦλον προσεληλυθῆναι τῷ

^a Placet conjectura Savillii : περὶ τὰ Ἰορδάνια βέθρα. Εδ.

cum nullam opus bonum penes se haberet, et illatæ persecutionis sibi conscius esset, dum illam vocem audiret?

5. *Probatum Paulum libere accessisse, non necessitate.* — Verum insurgunt contra nos quidam : vos autem ne defatigemini, appetente licet vespera : nam pro Paulo loquimur, pro Paulo, qui per triennium nocte dieque discipulos docuit. Insurgunt itaque jam adversum nos aliqui, et dicunt : Ecquid mirum si Paulus accesserit? cum Deus vocem illam quasi funem ad collum ejus iniecerit, et sic illum ad se traxerit. Animum diligenter adhibete. Etenim hæc argutatio nobis communis est cum gentilibus et cum Judæis, qui incredulitatis suæ tegumentum id esse putant, si virum justum incusent, ignari se dupliciter peccare, et quod errorem suum non deponant, et quod sanctum Dei ejusmodi criminationibus impetant. Verum nos Dei gratia fulti, ejus defensionem suscipiemus. Quæ igitur accusatio est? Vi, inquit, illum attraxit Deus. Qua vi, mi homo? Superne vocavit eum. Credis omnino quod eum superne vocaverit? Atqui te quoque hodie vocat per illam vocem, et tu non obsequeris. Viden' non fuisse illud necessitatis? Nam si necessitatis fuisset, opus erat ut et tu obedires. Quod si tu non obedias, palam est eum ex voluntate obedivisse. Et ut discatis vocationem multum ad Pauli salutem contulisse, quemadmodum et ad aliorum omnium hominum, nec tamen illam bonis operibus, et laudibus, quæ merito voluntatis acquiruntur, vacuum reliquisse, neque liberum ejus arbitrium labefactasse, sed libentem eum proprio bonæ voluntatis motu accessisse : alio exemplo id planum faciam. Audierunt Judæi vocem superne loquentem, non Filii, sed Patris de Christo loquentis ad Jordanis fluentia, *Hic est Filius meus dilectus*; at illi dicunt, *Hic est seductor ille* (*Matth. 3. 17. et 27. 63*). Viden' manifestum bellum? viden' apertam pugnam? viden' ubique grato et benevolenti animo esse opus; animaque sincera, neque affectu præoccupata? Ecce et illic vox, et hic vox : sed ille obtemperabat, hi repugnabant. Neque tantum vox auditur, sed Spiritus in columbæ specie videtur. Cum enim Joannes baptizaret, Christus vero baptizaretur, ne humanam figuram spectantes, baptizantem baptizato præstantiorem existimarent, venit vox quæ hunc ab illo distingueret. Et quia incertum esse videbatur de quonam vox illa loqueretur, venit Spiritus sanctus in specie columbæ, qui vocem in caput Christi duceret. Attamen et per vocem prædicavit, et per Spiritum ostendit, Joannesque postea clamabat, *Non sum dignus, qui corrigiam solvam calceamenti ejus* (*Luc. 3. 16*) : multa quoque alia tam verborum, quam operum testimonia accesserunt, et ad omnia in cæcitate manserunt; imo viderunt omnia, sed neque dictis neque factis credere, præjudicate vulgi opinionis insaniam ipsorum mentem occupante. Quod etiam evangelista dicit : multos nempe Judæorum in illum credidisse; sed metu principum ipsum confiteri non ausos esse, ne a synagoga ejicerentur (*Joan. 12. 42*). Ipse vero Christus dicebat : *Quomodo potestis cre-*

dere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam, quæ a solo Deo est, non quaeritis (*Joan. 5. 44*)? Verum non ita Paulus; sed una solum audita voce ejus, quem ille persequeretur, statim occurrit, statim obedit, et magnam præ se tulit conversionem. Quod si dictorum prolixitate non defatigemini, ad aliud propinquius exemplum propero. Etenim et Filium audierunt, atque ita audierunt, ut Paulus audierat, et simili audierunt tempore, atque Paulus, neque tamen sic crediderunt. Nam sicut Paulus cum fureret, cum ferocior esset, cum discipulos impugnaret, vocem audivit, ita et Judæi. Ubinam, et quando? Egressi sunt noctu cum facibus et lampadibus ad comprehendendum illum; putabant enim se merum hominem adoriri. Cum igitur eos suam vellet docere virtutem, seque Deum esse, ipsosque contra stimulum calcitrare, dicit illis, *Quem quaeritis* (*Joan. 18. 4*)? Coram eo et proxime stabant, neque illum videbant; verum is ipse, qui quærebatur, ipsos manu ducebat, ut se invenirent, ut ediscerent ipsum non invitum ad patiendum venire, et, si ipse non concessisset, nunquam illos rem perfecturos fuisse. Quomodo enim, cum nec invenire illum possent, imo ne videre quidem præsentem? Non modo autem præsentem videre non potuerunt, sed cum sciscitanti responderent, ne sic quidem sciebant, quisnam tunc præsens esset : usque adeo oculos eorum excæcaverat. Imo ne id quidem tantum, sed etiam voce illos supinos prostravit : nam ut dixit, *Quem quaeritis?* abierunt omnes retrorsum ab hac voce pulsi. Quemadmodum enim vox Paulum dejecit et resupinavit, sic et vox illos omnes prostravit supinos; et quemadmodum ille non videbat eum, quem persequeretur, ita et illi non videbant eum, quem quærebant; sicut ille tempore furoris sui excæcatus est, ita et illi tempore furoris sui sunt excæcati. Etenim ille cum iret vinctum discipulos, et hi cum exirent alligatum Christum, eadem passi sunt. Illic vincula, et hic quoque vincula; illic persecutio, hic etiam persecutio, illic cæcitas, hic item cæcitas; illic vox, hic quoque vox : similis utrobique Christi potentie demonstratio, similia remedia : at non similis emendatio; inter ægrotantes enim magnum discrimen. Quid enim stupidius, quid ingratius illis? Ceciderunt retrorsum, et rursus surrexerunt, rursus invaserunt. Annon ipsis lapidibus insensibiliores erant? Ut vero discerent hunc ipsum esse, qui dixerat illis, *Quem quaeritis?* illosque retrorsum prostraverat : cum surrexissent, iterum dicit illis, *Quem quaeritis?* Respondent illi, *Jesus*. Tunc ille : *Dixi vobis, quia ego sum* (*Joan. 18. 6*); ac si diceret : *Discite me eum ipsum esse, qui antea dixi vobis, Quem quaeritis? vosque prostravi*. Verum nihil hoc profuit, sed in cæcitate manserunt. Hæc omnia simul et accurate conferens, discite Paulum non ex necessitate accessisse, sed ex bono animo sinceraque conscientia.

6. *Alio exemplo probatur Paulum libere ad fidem accessisse. Deus non vim infert nolentibus, sed volentes trahit.* — Quod si id feratis patienterque toleretis,

aliud longe opportunius dicam, quo ineluctabiliter demonstratur Paulum non ex necessitate ad Dominum accessisse. Venit postea Paulus Salaminem Cypri, ibique invenit magum quemdam sibi obsistentem apud proconsulem Sergium. Paulus vero repletus Spiritu sancto dixit illi : *O plene omni dolo, et omni versutia, fili diaboli, non desines pervertere vias Domini rectas (Act. 13. 10) ?* Hæc persecutoris verba sunt. Gloriam Domino referamus, qui ipsum convertit. Antea audiebatis, quod devastaret Ecclesiam, in domos ingrediens, trahensque viros ac mulieres abriperet in carcerem. Videte quanta cum fiducia nunc pro prædicatione loquatur : *Non desines, inquit, pervertere vias Domini rectas ? Et nunc ecce manus Domini super te : et eris cæcus, et non videns usque ad tempus.* Idem remedium mago imposuit, quod sibi ipsi visum restituerat ; sed ille mansit in cæcitate : ut discas non vocationem modo Paulum adduxisse, sed etiam ejus propositum voluntatis. Nam si cæcitas sola id effecisset, in mago etiam id ipsum evenire oportuisset : sed non ita factum est. Verum ille quidem excæcatus est, proconsul autem videns id, quod factum erat, credidit. Alius remedium accepit, et alius visum recuperavit. Videte quantum bonum sit probus animi affectus ; quantum vero malum inobsequentia et cordis durities. Excæcatus est magus ; proconsul vero Christum cognovit. Quod igitur sponte et ex proposito voluntatis accesserit Paulus, id satis jam demonstratum est. Id vero jam volo, vos id probe nosse, Deum nempe non vim inferre nolentibus, sed volentes trahere. Ideo namque dicit : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum (Joan. 6. 44).* Qui vero trahit, volentem trahit, humique jacentem, ac manum porrigentem. Et ut discatis ipsum nemini vim ferre, et si ipso volente nos nolimus, quæ ad salutem nostram spectant pessum ire ; non quod ejus voluntas infirma sit, sed quod nemini velit necessitatem inferre : hanc rem disquirere necesse est, quoniam multi sæpe in segnitiei suæ obtentum hac futili utuntur defensione : sæpeque moniti ut illuminationem seu baptismum suscipiant, vitæ institutum in melius commutent, aliaque similia bona opera exsequantur, tunc illi pigri-

tantes et refugientes ita respondent : *Si Deus voluerit, persuadebit mihi et convertar.* Sane non criminor illos, sed admodum approbo, quod ad voluntatem Dei confugiant ; sed volo ut ea, quæ penes ipsos sunt, afferant, et sic dicant, *Si Deus voluerit.* Nam si te somno ac segnitiei dedens, non cerneris bona edere opera, sed Dei tantam voluntatem objeceris, nihil eorum, quibus opus habes, adipisceris unquam. Nam, ut dicebam, necessitate ac vi neminem unquam adigit Deus : sed vult quidem omnes salvos fieri, nemini vero necessitatem inducit, quemadmodum et Paulus dicit : *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire (1. Tim. 2. 4).* Quomodo igitur non omnes salvi fiunt, si vult omnes salvos fieri ? Quia non omnium voluntas ejus voluntatem sequitur ; ille vero nemini vim infert. Sic et ad Jerusalem dicit : *Jerusalem, Jerusalem, quoties volui congregare filios tuos, et noluitis (Luc. 13. 34) ?* Quid igitur ? *Ecce relinquetur domus vestra deserta (Ib. v. 35).* Videtur quod etsi Deus velit nos salvos facere, nos autem accedere nolimus, in interitu maneamus ? Non enim invitum, non nolentem, ut sæpe repeto, sed libentem et volentem hominem ut salvum faciat Deus paratus est. Homines quidem famulis volentibus nolentibus dominari et imperare volunt, non ad servientem utilitatem, sed ad suam respicientes : Deus vero qui nemine indiget, cum tibi demonstrare velit se nulla rerum nostrarum indigentem, servitutem nostram expetere, sed ad utilitatem solum nostram respicere ; ac non ad usum suum, sed ad emolumentum nostrum se omnia facere : nisi sponte ac volentes gratiamque servitutis ipsi reddentes accedamus, invitos ac resiliences numquam cogit nec vi adigit ; ut ostendat, non se nobis gratiam servitutis, sed nos ipsi gratiam habituros esse domiali. Hæc itaque cum sciamus, Domini clementiam considerantes, dignum ejus benignitate, quantum facultas erit, vitæ institutum exhibeamus, ut et regnum ætorum consequamur : quo nos consortes fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, una cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

REPREHENSIO

eorum, qui aberant ab ecclesia, et cohortatio ad præsentem, ut curam gerant fratrum : et in proœmium epistolæ ad Corinthios, Paulus vocatus (1. Cor. I. I), et de humilitate.

1. De paucitate auditorum loquitur ; amor propria facit quæ communia. *Tabernacula peccatorum domus privatarum.* — Cum ad vestram paucitatem oculos meos converto, et collectis in singulis gregem nostrum minorem fieri cerno, mæreo simul et gaudeo : gaudeo quidem propter vos, qui adestis : mæreo vero propter illos, qui absunt. Nam vos quidem laudibus digni estis, quod nec ipsa paucitas negligentiores vos reddiderit : illi vero criminibus sunt obnoxii, quos neque studium vestrum ad majorem animi promptitu-

dinem excitarit. Propterea beatos vos prædico, et æmulatione dignos censeo, quod nihil vobis illorum nocuerit negligentia : miseros autem illos prædico, et lacrymis prosequor, quod nihil eos studium vestrum potuerit adjuvare. Non enim prophetam audierunt dicentem : *Elegi abjectus esse in domo Dei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum (Psal. 83. 11).* Non dixit, *Elegi habitare in domo Dei mei,* neque versari, neque ingredi : sed, *Elegi abjectus esse.* Licet inter ultimos numerer, boni consulo, hac re conten-

Κυρίω. Ἦλθεν εἰς τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου μετὰ ταῦτα ὁ Παῦλος, καὶ εὗρον ἐκεῖ μάγον τινα ἀντιστάμενον τῷ ὀνόματι Σεργίω. Ὁ δὲ Παῦλος πληθεὶς Πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτόν, Ὁ κληρὸς παντός δόλου καὶ πάσης βλαβερίας, υἱὸς διαβόλου, οὐ καύση διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; Ταῦτα ὁ διώκτης. Δοξάσωμεν τοίνυν τὸν μεταβαλόντα αὐτόν. Πρὸ τούτου ἤκουετα ὅτι ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἀνδρας καὶ γυναῖκας, παρείδου εἰς φυλακὴν. Ὅρατε πῶς παρβησιάζεται νῦν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος. Οὐ καύση διαστρέφων, φησι, τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; Καὶ νῦν ἰδοὺ χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔσθ' τυφλὸς μὴ βλέπων ἕως καιροῦ. Τὸ φάρμακον τὸ ποιῆσαν αὐτὸν ἀναβλέψαι, τοῦτο ἐπέθηκε καὶ τῷ μάγῳ, ἀλλ' ἔμεινεν ἐπὶ τῆς πηρώσεως ἐκεῖνος· ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἡ κλησὶς μόνον προσήγαγε τὸν Παῦλον, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοῦ ἐκείνου προαίρεσις. Εἰ γὰρ ἡ πήρωσις μόνη τοῦτο ἐποίησεν, ἔρχην καὶ ἐπὶ τοῦ μάγου τὸ αὐτὸ γενέσθαι· ἀλλ' οὐκ ἐγένετο. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐπηροῦτο, ὁ δὲ ἀνθρώπος ἰδὼν τὸ γεγενημένον ἐπίστευσεν. Ἄλλος ἐδέξατο τὸ φάρμακον, καὶ ἄλλος ἀνέβλεψεν. Εἶδετε πόσον ἐστὶν εὐγνωμοσύνη διανοίας, πόσον ἐστὶν ἀπειθεῖα καὶ σκληροκαρδία. Ἐγένετο πηρὸς ὁ μάγος· κακείνος μὲν οὐδὲν ἀπάντα, ἀπειθεὶς γὰρ ἦν, ἔγνω δὲ τὸν Χριστὸν ἀνθρώπου. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἐκὼν καὶ ἐκ προαιρέσεως προσήλθεν ὁ Παῦλος, ἰκανῶς ἀποδέδεικται. Βούλομαι δὲ τοῦτον ὑμᾶς ἀκριβῶς εἰδέναι τὸν λόγον, ὅτι μὴ βουλομένους οὐ βιάζεται ὁ Θεὸς, ἀλλὰ βουλομένους ἔλκει. Διὰ τοῦτο γὰρ φησιν· Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, ἂν μὴ ὁ Πατήρ μου ἐκλήσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ ἔλκων, τὸν βουλούμενον ἔλκει, τὸν κάτω κείμενον καὶ χεῖρα ὀρέγοντα. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι οὐδένα βιάζεται, ἀλλ' ἂν αὐτὸς θέλῃ, ἡμεῖς δὲ μὴ θέλωμεν, διαπίπτει τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεὶς αὐτοῦ τὸ βούλημα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναγκάσαι οὐδένα θέλει, ἀναγκαῖον τοῦτον ἐξετάσαι τὸν λόγον, ἐπειδὴ πολλοὶ πολλάκις προφάσει βραθυμίας, τούτῳ κέχρηται τῷ προσχηματι τῆς ἀπολογίας, καὶ παρακαλούμενοι πολλάκις ἐπὶ φώτισμα, ἐπὶ πολιτείας ἀρίστης μεταβολῆν, ἐφ' ἕτερα τοιαῦτα κατορθώματα, εἶτα καὶ ὡς ὀκνοῦντες καὶ ἀναδυσόμενοι τοῦτο ἀποκρίνονται, ὅτι Ἐάν θέλῃ ὁ Θεὸς, πείσει με, καὶ μεταθήσεται. Καὶ οὐκ ἐγκαλῶ μὲν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα

ἀποδέχομαι, ὅτι καταφεύγουσιν ἐπὶ τὴν [128] βουλήν τοῦ Θεοῦ· βούλομαι δὲ καὶ τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσφέρειν, καὶ οὕτω λέγειν· Ἐάν θέλῃ ὁ Θεός· Ἄν γὰρ σαυτὸν ὑπνω καὶ βραθυμία παραδοῦς, μὴ ἐγχειρῆς μὲν ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσι; τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ θέλημα προβάλλῃ μόνον, οὐδέποτε σοι οὐδὲν ἔσται τῶν δεδωμένων. Ὅπερ γὰρ ἔφην, ἀνάγκη καὶ βία οὐδένα προάγεται ποτε ὁ Θεός· ἀλλὰ θέλει μὲν ἅπαντας σωθῆναι, οὐκ ἀναγκάζει δὲ οὐδένα· καθὼς καὶ Παῦλός φησιν, Ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἅπαντες σῴζονται; εἰ θέλει πάντας σωθῆναι; Ἐπειδὴ οὐκ ἀπάντων τὸ θέλημα τῷ θελήματι αὐτοῦ ἔπεται; αὐτὸς δὲ οὐδένα βιάζεται. Οὕτω καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ φησιν· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; Τί οὖν; Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Ὅρας ὅτι; κἂν θέλῃ ὁ Θεός σῶσαι, ἡμεῖς δὲ αὐτοὺς μὴ ἐπιδῶμεν, μένοντες ἐπὶ τῆς ἀπωλείας; Ὁ γὰρ ἄκουτα, οὐδὲ μὴ βουλόμενοι, ὅπερ λέγω πολλάκις, ἀλλ' ἐκόντα καὶ προαιρούμενον παρεσκευάσται σῴζειν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ καὶ ἐκόντων καὶ ἀκόντων τῶν οἰκετῶν βούλονται εἶναι καὶ δεσπόζειν· οὐ πρὸς τὸ τοῖς οἰκέταις συμφέρον, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκίαν χρεῖαν ὀρώντες αὐτὸν δεσπόζουσιν· ὁ δὲ Θεός ἀνευθεὶς ὢν, καὶ βουλούμενός σοι δεῖξαι, ὅτι οὐδενὸς τῶν ἡμετέρων δεόμενος, τῆς δουλείας ἡμῶν ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἓν μόνον σκοπῶν τὸ συμφέρον ἡμῶν, καὶ οὐ τῆς αὐτοῦ χρείας ἔνεκεν, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ἅπαντα πράττει, ἂν μὲν ἐκόντες καὶ βουλόμενοι καὶ χάριν αὐτῷ τῆς δουλείας εἰδότες προσέλθωμεν ἄκοντας καὶ ἀποπηδώντας οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται, αὐτὸ τοῦτο δεικνύς, ὅτι οὐκ αὐτὸς ἡμῶν χάριν τῆς δουλείας, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτῷ χάριν τῆς δεσποτείας ἔχειν ὀφείλομεν. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐννοῦντες, ἄξιαν αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος κατὰ δύναμιν τῆς ἡμετέραν πολιτείας ἐπιδειξώμεθα, ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

* Hic aliquid desiderari videtur, v. g. κύριος.

ΕΠΙΤΙΜΗΣΙΣ

Κατὰ τῶν ἀπολειφθέντων, παραινέσεις πρὸς τοὺς παρόντας, εἰς τὸ κηδεσθαι τῶν ἀδελφῶν, καὶ εἰς τὸ προομιον τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, (Παῦλος κλητός,) καὶ περὶ τακτισμοῦ προσυήτης.

α'. Ὅταν εἰς τὴν ὀλιγότητα ἀπίθω τὴν ὑμετέραν καὶ τὸ ποίμνιον θεάσωμαι καθ' ἑκάστην σύναξιν ἐλαττούμενον, καὶ ἀθυμῶ, καὶ χαίρω· χαίρω μὲν δι' ὑμᾶς τοὺς παρόντας, ἀθυμῶ δὲ δι' ἐκείνους τοὺς ἀπόντας. Ὑμεῖς μὲν γὰρ ἐπαίμων ἄξιοι, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ὀλιγότητος βραθυμότεροι γινόμενοι· ἐκεῖνοι δὲ ὑπεύθυνοι ἐκκλημάτων, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας [129] σπουδῆς εἰς προθυμίαν διεγειρόμενοι. Διὰ τοῦτο ὑμᾶς μὲν μακαρίζω καὶ ζηλωτοὺς εἶναι φημι, ὅτι οὐδὲν ὑμᾶς

παρέβλαψεν ἡ ἐκείνων ὀλιγωρία· ἐκείνους δὲ ταλανίζω καὶ θακρύνω, ὅτι οὐδὲν αὐτοὺς ὠφέλησεν ἡ ὑμετέρα σπουδή. Οὐκ ἤκουσαν γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐξελεξάμην παραρριπτεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώμασιν ἀμαρτωλῶν. Οὐκ εἶπεν, Ἐξελεξάμην κατοικεῖν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου, οὐδὲ, διατριβεῖν, οὐδὲ, εἰσεῖναι· ἀλλ', Ἐξελεξάμην παραρριπτεῖσθαι. Ἀγαπητὸν μοι καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις τετάχθαι· στέργω ἐν τούτῳ, κἂν τῶν προ-

θύρων ἐπιβῆναι καταξιωθῶ, φησί· μεγίστην ἡγοῦμαι θυρεάν, κἄν με τῶν τελευταίων ἀριθμήσειέ τις ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου. Τὸν κοινὸν Δεσπότην ὁ πόθος ἴδιον ποιεῖται· τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη. Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου. Ὁ φιλῶν οὐχὶ τὸν φιλούμενον μόνον ἐπιθυμεῖ ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν οἶκον ἐκείνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν πυλῶνα· οὐχὶ τὸν πυλῶνα τῆς οἰκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στενωπὸν καὶ τὸ ἄμφοδον· καὶ κἄν ἰμάτιον, κἄν ὑπόδημα ἴδῃ τοῦ φιλουμένου, αὐτὸν νομίζει παρεῖναι τὸν φιλούμενον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ προφήται· ἐπειδὴ τὸν Θεὸν οὐχ ἑώρων τὸν ἀσώματον, ἑώρων τὸν οἶκον, καὶ διὰ τοῦ οἴκου τὴν ἐκείνου παρουσίαν ἐφαντάζοντο. *Ἐξελεξάμην παραρτίπτεισθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώματι ἀμαρτωλῶν.* Ἐκαστος τόπος, ἕκαστον χωρίον, πρὸς τὴν σύγκρισιν τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, σκηνώμα ἀμαρτωλῶν ἐστὶ, κἄν δικαστήριον εἴπῃς, κἄν βουλευτήριον, κἄν τὴν ἐκάστου οἰκίαν. Κἄν γὰρ εὐχαί γίνωνται ἐκεῖ, κἄν ἰκετηριαί, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ φιλονεικίας γίνεσθαι καὶ μάχας καὶ λοιδωρίας, καὶ συλλόγους ὑπὲρ βιωτικῶν φροντιδῶν· ὁ δὲ οἶκος οὗτος τοῦτων καθαρεῖται πάντων· διὰ τοῦτο, ἐκεῖνα μὲν σκηνώματα ἀμαρτωλῶν, οὗτος δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ· καὶ καθάπερ λιμὴν πνευμάτων καὶ κυμάτων ἀπληλαγμένους πολλὴν τοῖς ὀρμιζομένοις πλοίοις πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, οὕτω δὲ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος, ὡς περ ἀπὸ τίνος χειμῶνος τῶν ἐξωθεν πραγμάτων τῶν εἰσιόντων ἐξαρπάξων, μετὰ πολλῆς παρέχει τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἀσφαλείας ἐστάναι, καὶ τῶν θείων ἀκροᾶσθαι λογίων. Τοῦτο τὸ χωρίον ὑπόθεσίς ἐστιν ἀρετῆς, διδασκαλεῖον φιλοσοφίας· οὐκ ἐν συνάξει μόνον, ὅτε ἀκρόασις Γραφῶν καὶ διδασκαλία πνευματικῆ, καὶ συνέδριον Πατέρων αἰδεσίμων· ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ λοιπῷ καιρῷ, ἐπιβῆθι τῶν προθύρων μόνον, καὶ εὐθέως ἀπέθου τὰς φροντιδας τὰς βιωτικὰς. Εἰσελθε τῶν προθύρων εἰσω, καὶ καθάπερ ἀβρα τὴν πνευματικὴν περιστάται σου τὴν ψυχὴν. Αὕτη ἡ ἡσυχία εἰς φρίκην ἄγει, καὶ διδάσκει φιλοσοφεῖν· ἀνίστησι τὸ φρόνημα, καὶ οὐκ ἀφίσει μεμνησθαι τῶν παρόντων, μεθίστησι σε ἀπὸ γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Εἰ δὲ χωρὶς συνάξεως τοσοῦτον τὸ κέρδος τῆς ἐνταῦθα παρουσίας, ὅταν προφήται πάντοθεν βοῶσιν, ὅταν ἀπόστολοι εὐαγγελίζωνται, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ εἰσθήκῃ, ὅταν Πατὴρ ἀποδέχηται τὰ γινόμενα, ὅταν [130] Πνεῦμα ἄγιον παρέχη τὴν οἰκίαν ἀγαλλίσαι, πόσης μὲν ὠφελείας ἐμπλησθέντες οἱ παρόντες ἀπέρχονται! οἱ ἀπόντες δὲ πόσῃ ζημίαν ὑπομένουσιν!

Ἐβουλόμην εἰδέναι ποῦ διατριβούσιν οἱ τῆς συνάξεως καταφρονήσαντες, τί κατέσχευ αὐτοὺς, καὶ τῆς ἐξῆς ταύτης τραπέζης ἀπήγαγε, περὶ τίνων ἡ διάλεξις. Μᾶλλον δὲ οἶδα σαφῶς· ἡ γὰρ περὶ ἀτόπων καὶ καταγελάστων πραγμάτων διαλέγονται, ἡ βιωτικαὶ εἰσι προσηλωμένοι φροντίσιν· ἀμφοτέρων δὲ ἡ διατριβὴ συγγνώμης ἀπεστέρηται, καὶ κόλασιν ἔχει τὴν ἐσχάτην. Καὶ περὶ μὲν τῆς προτέρας οὐδὲ λόγου δεῖ, οὔτε ἀποδείξεως· ὅτι δὲ καὶ οἱ τὰ τῆς οἰκίας ἡμῶν προβαλλόμενοι πράγματα, καὶ τὴν ἀφόρητον ἐκείθεν ἀνάγκην λέγοντες, οὐδὲ οὗτοι δύνανται συγγνώμης τυχεῖν, ἅπασι τῆς ἐδομαδος ἐνταῦθα καλούμενοι, καὶ οὐδὲ τότε ἀνεγόμενοι τὰ πνευματικὰ τῶν γηγινῶν προτιμήσει· πραγμάτων, ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων ἔχον. Καὶ γὰρ οἱ κληθέντες ἐπὶ τὸν γάμον τὸν πνευ-

ματικῶν, ταύτας προσβάλλοντο τὰς προφάσεις, ὁ μὲν ἔτι ζευγὸς ὦνήσατο, ὁ δὲ ὅτι ἀγρὸν ἐπριάσατο, ὁ δὲ ὅτι νύμφην ἠγάγετο, ἀλλ' ἐκολάσθησαν ὅμως. Ἀναγκαῖαι μὲν αἱ αἰτίαι· ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς καλῆ, ἀπολογίαν οὐκ ἔχουσι· μετὰ γὰρ τὸν Θεὸν ἡμῖν πάντα ἀναγκαῖα. Μετὰ τὴν ἐκείνου τιμὴν, τότε τὰ ἄλλα ἀπολαύτω σπουδῆς. Τίς γὰρ οἰκίτης, εἰπέ μοι, πρὶν ἢ τὴν δεσποτικὴν πληρώσῃ διακονίαν, τῶν κατὰ τὴν ἴδιαν οἰκίαν ἐπιμελήσεται ποτε; Πῶς οὖν οὐκ ἀτακτον ἐπ' ἀνθρώπῳ μὲν, ἐνθα ψιλὸν βνομα ἢ δεσποτεία, τοσαύτην τοῖς κυριοῖς παρέχειν τὴν αἰδῶ καὶ τὴν ὑπακοήν, τὸν δὲ ἀληθῶς Δεσπότην, οὐχ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, μηδὲ τῆς αὐτῆς τοῖς ἡμετέροις συνδουλοῖς ἀξιοῦν θεραπείας; Εἴθε ἦν δυνατόν ὑμῖν εἰς τὸ συνεῖδᾶ αὐτῶν εἰσεληλυθῆναι, καὶ τότε εἶδτε ἂν καλῶς, πόσων τραυμάτων ἔγεμον, ὅσας ἀκάνθας εἶχον. Καθάπερ γὰρ γῆ, γεωργικῶν οὐκ ἀπολαύουσα χειρῶν, χερσοῦται καὶ ὕλομανεῖ· οὕτω καὶ ψυχὴ, πνευματικῆς οὐκ ἀπολαύουσα διδασκαλίας, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐκπέμπει. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῆς τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων μετέχοντες ἀκροάσεως, μόλις καταέχομεν θυμὸν, μόλις χαλινούμεν ὄργην, μόλις καταστέλλομεν ἐπιθυμίαν, μόλις ἐκβάλλομεν τηκεδῶνα φθόνου, συνεχεῖς ἐπαρδὰς τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἐπρόδοντες τοῖς ἡμετέροις πάθεσι, μόλις καταστέλλομεν τὰ ἀναίσχυντα θηρία· ἐκείνοι οἱ μηδέποτε ταύτης ἀπολαύοντες τῆς λατρίας, μηδὲ τῆς θείας ὑπακούοντες φιλοσοφίας, ποῖαν σωτηρίας ἐλπίδα ἔξουσιν, εἰπέ μοι; Ἐβουλόμην δύνασθαι δεῖξαι τοῖς ὑμετέροις ὀφθαλμοῖς τὴν ἐκείνων ψυχὴν, καὶ εἶδτε ἂν βυπῶσαν, αὐχμῶσαν, κατακεχυμένην, καὶ τεταπεινωμένην, καὶ ἀπαρτήσιαστον. Ὡς περὶ γὰρ τὰ βλανεῖων οὐκ ἀπολαύοντα σώματα αὐχμοῦ καὶ ῥύπου γέμει πολλοῦ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, διδασκαλίας οὐκ ἀπολαύουσα πνευματικῆς, πολλὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἔχει περιχειμένην αὐτῇ τὴν κηλῖδα. Καὶ γὰρ βλανεῖόν ἐστὶ τὰ ἐνταῦθα πνευματικῶν, τῆ θέρμῃ τοῦ Πνεύματος πάντα ἀποσμήχον ῥύπον· μᾶλλον δὲ οὐχὶ ῥύπον ἀποσμήχον μόνον τὸ ταῦ Πνεύματος πῦρ, ἀλλὰ καὶ βλάβη. Ἐὰν γὰρ ὡσεὶ ψισίν, αἱ ἀμαρτημαί [131] ὁμῶν ὡς φοινικῶν, ὡς ψισίνα λευκανῶ· κἄν μετὰ τῆς αὐτῆς, φησὶν, ἀκριβείας τῶν ἀμαρτημάτων ὁ ῥύπος δάκῃ τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν, ὡς εἰς ξὺν βαφῆς ἀκίνητον καταστῆναι, καὶ οὕτως ἐγὼ δύναμαι εἰς τὴν ἐναντίαν αὐτῇ καταστῆσαι ποιότητα· ἀρκεῖ γὰρ νεῦσαι, καὶ πάντα ἀφανίζεται τὰ ἀμαρτηματα.

β'. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ὑμεῖς ἀκούσητε· οὐδὲ γὰρ ὑμεῖς δεῖσθε τῶν φαρμάκων, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν· ἀλλ' ἵνα ἐκείνοι δι' ὑμῶν μάθωσιν. Εἰ δὲ ἐδυνάμην εἰδέναι τοὺς τόπους ἐν οἷς συλλέγονται, οὐκ ἂν ἠνώχλησα τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδύνατός μοι ἐνὶ θυτὶ τοσοῦτον εἶδέναι δῆμον, ὑμῖν ἐγγχειρίζω τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων τὴν θεραπείαν· ἐπιμελήσασθε τῶν ἀδελφῶν τῶν οἰκείων, ἐπισπάσασθε, καλέσατε. Οἶδα ὅτι πολλάκις τοῦτο ἐποίησατε· ἀλλ' οὐδὲν τὸ πολλάκις τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἕως τότε ποιῆσαι, ἕως ἂν πείσητε καὶ ἐλκύσητε. Οἶδα ὅτι ἠνωχλήσατε, ὅτι φορτίκι· πολλάκις ἐνομίσθητε, ὅτι

tus sum, si vel intrare vestibulum mihi concedatur, inquit; magni beneficii loco duco, si vel in numerum referar postremorum in domo Dei mei. Communcem Dominum amor ut proprium sibi vindicat: ea siquidem vis est caritatis. *In domo Dei mei.* Qui amat, non eum tantum videre desiderat quem amat, sed vel solam ejus domum, sed et vestibulum; neque vestibulum tantum ædium, sed vel angiportum vel vicum, et si vel vestem; vel calceamentum viderit ejus quem amat, ipsum se videre arbitratur quem amat. Sic affecti fuerunt prophetae: quoniam Deum incorporeum non videbant, domum videbant, et per domum præsentem illum cernere sibi videbantur. *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Quivis locus, quodvis spatium cum domo Dei comparatum tabernaculum est peccatorum, sive forum dixeris, sive curiam, sive domum singulorum. Licet enim preces illic fiant, licet supplicationes, tamen illic contentiones et pognas et convicia, conventusque fieri de sæcularibus curis necesse est: at hic locus ab his omnibus est immunis; propterea peccatorum quidem illa sunt tabernacula, hæc vero domus est Dei: et quemadmodum portus a ventis et fluctibus liber multam navibus in eo stationem eligentibus præbet securitatem, sic nimirum et Dei domus tamquam ab externorum negotiorum tempestate abreptos eos, qui intraverint, in multa tranquillitate collocat et securitate, sacrorumque eloquiorum auditionis participes efficit. Hic locus virtutis est occasio, philosophiæ schola: non in collecta solum, dum Scripturæ sacræ recitantur, et doctrina spiritualis porrigitur, ac venerandorum patrum senatus adstat: sed quovis etiam reliquo tempore, vestibula tantum ingredi, tum tu subito sæculares omnes curas depones. Intra in vestibulum, et tamquam aura quadam spiritualis animam tuam afflabit. Hæc tranquillitas horrorem incutit, et philosophari docet: mentem erigit, neque sinit præsentium recordari, a terra in cælum te transfert. Quod si absque collecta tantum quæstum facis, quod hic verseris, quando undique prophetæ clamant, quando apostoli evangelium prædicant, quando stat Christus in medio, quando quæ sunt suscipit Pater, quando lætitiâ suam Spiritus sanctus impertit, quanta qui adsunt utilitate cumulat recedunt, quanto damno afficiuntur qui absunt?

Dei cultus omnibus rebus præferendus. — Vellem scire ubinam versentur, qui collectæ interesse neglexerunt, quid eos detinuerit, et ab hac sacra mensa revocarit, de quibus inter se colloquantur. Imo vero jam probe novi; aut enim de absurdis ac ridiculis rebus colloquantur, aut sæcularibus curis affixi sunt: utraque porro venia digna non est occupatio, et extremo supplicio est obnoxia. Ac de priori quidem neque verba facere opus est, vel demonstrationem afferre: eos vero qui res domesticas nobis objiciunt, et inde se intolerabili urgeri necessitate causantur, ne istos quidem veniam obtinere posse, cum semel in hebdomada huc vocentur, ac ne tum quidem res spirituales terrenis anteferre dignentur, ex evangeliiis

constat. Nam et illi qui ad spirituales nuptias fuerant invitati, ejusmodi excusationes obtendebant, quod hic quidem jugum emisset, ille vero prædium sibi comparasset, ille sponsam duxisset (*Luc. 14. 18-20*); sed puniti sunt tamen. Necessariæ quidem sunt illæ causæ; sed cum Deus invitat, nulla excusatione sunt dignæ: Deo namque nobis sunt omnia necessaria posthabenda. Ubi ejus honori fuerit satisfactum, tum in alia studium impendatur. Quis enim, quæso, famulus, antequam domino debitum expleverit ministerium, domui suæ umquam providebit? An non igitur absurdum est inter homines, ubi nudum nomen est dominatus, tantam heris reverentiam exhibere atque obedientiam: verum autem Dominum, non nostrum solum, sed supernarum etiam virtutum, ne eodem quidem, quo conservos nostros, cultu et honore dignari? Atque utinam fieri posset, ut in illorum conscientiam penetraretis, tum vero probe intelligeretis, quot vulneribus scaterent, quot spinas haberent. Ut enim terra, quæ manibus agricolarum exculta non est, deserta sit et sylvescit: haud secus anima, quæ spirituali doctrina non imbuitur, spinas et tribulos producit. Si enim nos qui quotidie lectione prophetarum fruimur et apostolorum, vix impetum animi cohibemus, vix iram frenamus, vix cupiditatem reprimimus, vix invidiæ tabem repellimus, licet assidua carmina ex Scripturis sacris deprompta nostris perturbationibus occinamus, vix impudentes istas belluas cohibemus: illis quibus numquam ejusmodi est adhibita medicina, neque divinam philosophiam audiverunt, quæ salutis, quæso, spes est reliqua? Vellem mihi liceret animam illorum oculis vestris subjicere, tum illam et sordidam et squalentem, confusam et abjectam ac pudore suffusam cerneretis. Nam quemadmodum quæ balneis non utuntur corpora squalore ac sordibus multis scaterent: ita quæ spirituali doctrina exculta non est anima, multis sordibus peccatorum est obsita. Sunt enim balneum quoddam spirituale quæ hic sunt, quod calore Spiritus sordes omnes abstergit; imo vero non sordes tantum Spiritus ignis abstergit, sed etiam colorem. *Si enim fuerint, inquit, peccata vestra sicut phæniceum, sicut nivem dealbabo* (*Isai. 4. 18*); quamvis non minus tenaciter peccatorum sordes animæ naturæ adhæserint, ac si colorem ex tinctura immobilem contraxisset: ita possum ego contrariam in eam qualitatem inducere: sufficit enim solus nutus meus, ut omnia peccata deleantur.

2. De fratribus solliciti esse debent ipsius auditores. Non rerum exitum, sed animi propositum Deus spectat; Exemplum viduæ orantis. — Hæc a me non eo fine dicuntur, ut vos audiat: neque enim vel medicamentis indigetis, ob Dei benignitatem et gratiam; sed ut illi per vos intelligant. Quod si loca sciro potuissem, in quibus congregantur, nequaquam molestiam caritati vestræ exhibuissem: sed quoniam fieri nequit, ut ego qui unus sum, tam numerosum populum noverim, vestræ fidei fratrum vestrorum curationem committo: estote de fratribus vestris solliciti, conciliate vobis illos, invitate. Scio vos istud persæpe fecisse,

sed nihil est hoc persæpe fecisse, nisi eo usque faciat, quoad persuaseritis et allegeritis. Scio vos importunos fuisse, scio molestos sæpenumero visos esse, quod non persuaseritis : ideoque negligentiores redditi estis ; sed consoletur vos Paulus, qui dicit, *Caritas omnia sperat, omnia credidit, caritas numquam excidit* (1. Cor. 13. 7). Tu quod tui muneris est exsequere : quamvis curationem ille non admittat, tu apud Deum mercedem habes. Nam in terram quidem si semen jeceris, neque spicas produxerit, vaevis necesse est manibus inde discedas : at in anima non ita fit : sed tu quidem sparge doctrinam, et licet illa dictis tuis restiterit, integram nihilominus mercedem habes, nec minorem quam si fuisset persuasa : non enim simpliciter rerum exitum, sed animi propositum eorum qui laborant, attendit Deus, dum præmia solet decernere. Vos igitur hortor, ut quod faciunt, qui studiis theatrorum insaniunt, et in equorum certaminibus, hoc vos quoque faciatis. Quid illi porro faciunt? Jam ab ipsa vespera cocunt, et conveniunt inter se, et ad aliorum domos veniunt sub auroram, aliaque loca sibi designant, ut simul congregati majori cum voluptate ad satanicum spectaculum illud ascendunt. Quemadmodum illi rei salutem animæ suæ noxiæ diligentem operam navant, seque mutuo deducunt : ita vos animæ vestræ curam gerite, vosque invicem servate : cumque futura erit collecta, ad ædes perge tui fratris, eumque foris pro vestibulo expecta, atque egredientem retine : licet ab innumeris necessitatibus urgeatur, ne permittas, neve sinas sæculare aliquod negotium aggredi, priusquam ad ecclesiam illum adduxeris, et integræ collectæ persuaseris interesse : quamvis contendat, quamvis contradicat, quamvis innumeras excusationes obtendat, ne illi credas, nec acquiescas, sed dicens ac docens fore, ut tum illi cætera magis facilia et expedita reddantur, cum absoluta collecta, postquam particeps precum fuerit, patrumque benedictiones acceperit, deinceps ad illa properarit ; atque his ac pluribus aliis verbis cum ipsum devinxeris, ad sacram istam mensam deducito, ut duplicem mercedem obtineas, cum ob tuum, tum ob illius adventum. Omnino si tantum studii tantumque diligentæ ad illos venandos et alliciendos, qui negligentiores sunt, adhibuerimus, salutem assequemur. Quantumvis enim negligentes sint, et impudentes, et truculenti, assiduitatem propositi vestri reveriti, tandem a negligentia desistent. Neque enim illo iudice qui Deum non noverat, neque homines reverebatur, asperiores sunt, quantumvis sint duri ac stupidi : attamen illum crudelenti, sævum, ferreum, adamantem illum unius mulieris viduæ constans assiduitas exoravit (Luc. 18. 2-5). Quanam igitur venia dignerimus, si, cum mulier vidua crudelem iudicem, qui neque Deum timebat, nec homines reverebatur, inflectere potuerit, et ad beneficium conferendum impellere, nos fratres nostros multo illo tolerabiliores multoque modestiores allicere non potuerimus, dum ad propria illos commoda capessenda cohortamur? Hæc sæpe dixi, neque dicere cessabo, donec eos sanos vi-

dero, qui ægrotant. Singulis diebus illos quæro, donec opera vestra illos inveniam. A vobis etiam summpere contendo, ut eodem cum animi dolore, cum quo hæc a me nunc dicuntur, cum eodem labore negligentiores disquiratis. Non enim mihi tantum, sed et vobis Paulus præcepit, ut membrorum vestrorum curam geratis. *Consolanini* enim, inquit, *invicem in verbis istis, sicut et facitis* : et rursus, *Ædificate alterutrum* (1 The. 5. 14). Magna quippe merces eos manet, qui de fratribus sunt solliciti, maximumque supplicium illis imminet, qui salutem illorum minime curant et negligunt.

3. *Auditio aut lectio Scripturæ, sine intellectu, nihil prosunt ; commonefactio dictorum superius.* — Quamobrem valde confido credoque vos ea quæ diximus magna cum animi alacritate præstituros : quam ob causam hic adhortandi finem faciens, ad Pauli mensam deducere vos conabor. *Paulus vocatus apostolus* (1. Cor. 1. 1). Hæc sæpenumero et a vobis audita, et a nobis sunt lecta ; sed non legere tantum, verum etiam intelligere quæ dicuntur oportet : alioqui nullum nobis lucrum ex lectione constabit. Siquidem thesaurus, si superne calcetur, divitias non ostendit ; sed effodiendus est prius, et postquam infra descenderis, omnem deinde quæstum invenies : ita quoque fit in Scripturis ; non sola sufficit lectio ad reconditos bonorum thesauros iudicandos, nisi profundum scrutaris. Si lectio sufficeret, non dixisset eunucho Philippus : *Putasne intelligis quæ legis* (Act. 8. 30)? Si lectio sufficeret, Judæis Christus non dixisset : *Scrutaminis Scripturas* (Joan. 5. 39) : at is qui scrutatur, non superficie tenus subsistit, sed ad profundum ipsum usque descendit. Etenim in ipso exordio multum sensuum pelagus cerno. Atque in sæcularibus quidem epistolis salutationes quoquo modo sunt, solum honorem cultumque deferentes : hic vero non ita, sed multa exordium sapientia redundat. Non enim Paulus est qui loquitur, sed qui animam ejus movet Christus. *Paulus vocatus*. Hoc nomen, Paulus, unum quidem est nudumque nomen : sed tantum sensuum thesaurum habet reconditum, quantum experientia comperitis. Nam si recordamini, tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis, dum causas afferrem, ob quas cum Saulus antea vocaretur, Paulus deinde vocatus est, et qua de causa non statim ad fidem conversus hanc appellationem accepit, sed ad multum tempus nomen retinuit, quod illi a principio parentes imposuerant : multamque Dei sapientiam et providentiam ex eo demonstravimus cum erga nos, tum erga sanctos illos exhibitam. Nam si liberis suis homines non temere nomen imponunt, sed vel a patre, vel ab avo, vel a majoribus cæteris nomina mutantur : multo magis Deus servis suis non sine causa, nec sine ratione aliqua appellationes imposuit, sed majori cum iudicio ac sapientia. Siquidem homines in honorem defunctorum, vel ad suam consolationem sæpenumero nominibus mortuorum filios suos appellabant, eoque pacto per appellationem liberorum solatium sibi doloris excogitant, quem ex obitu defuncto-

οὐκ ἐπίστατε· καὶ τοῦτο ὑμᾶς δεικνυμένους ἐποίησεν· ἀλλὰ παραμυθισθῶ ὑμᾶς ὁ Παῦλος λέγων· Ἡ ἀγάπη πάντα ἐκπέπει, πάντα πιστεύει, ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Σὺ τὸ σαυτοῦ ποιήσον· κἂν ἐκεῖνος μὴ δέξηται τὴν θεραπείαν, σὺ τὸν μισθὸν ἔχεις παρὰ τῷ Θεῷ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς γῆς ἂν καταβάλλῃς τὰ σπέρματα, καὶ μὴ ἐξενέγηται τοὺς ἀστάχους, κεναῖς ἀνάγκῃ χερσὶν ἀπελθεῖν· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως· ἀλλὰ σὺ μὲν κατάβαλε τὴν διδασκαλίαν, ἐκείνη δὲ κἂν μὴ πεισθῇ τοῖς λεγομένοις, ἀπειρημένον ἔχεις τὸν μισθόν, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ἂν εἰ ἐπεισθῇ· οὐ γὰρ τῷ τέλει τῶν πραγμάτων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν πονοῦντων προσέχων ὁ Θεός, οὕτω τὰς ἀμοιβὰς ὀρίζει ἐκθε. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ περὶ τὰ θέατρα μεμνηότες πρὸς τὰς τῶν ἱπποῶν ἀμιλλὰς, τοῦτο καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. Τί δὲ ἐκεῖνοι ποιοῦσιν; Ἄπὸ ἐσπέρας ἀλλήλους ἠπαντῶσιν ὑπὸ τὴν ἑω, καὶ τόπους ἐτέρους ἑαυτοὺς ἀφορίζουσι, ἔν' ὁμοῦ συγκροτηθέντες, μετὰ πλείονος ἡδονῆς ἐπὶ τῇ σατανικῇ ἐκείνην ἀνέλθουσι θέαν. Ὡσπερ ἐκεῖνοι κατὰ τῆς ἑαυτῶν σπουδάζουσι ψυχῆς, καὶ ἀλλήλους συγκρατοῦσιν· οὕτως ὑμεῖς προνοήσατε τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, καὶ ἀλλήλους συνδιασώσατε, καὶ συνάξεως μελλούσης γίνεσθαι, ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀπάντησον τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἀνάμεινον ἔξω τῶν προθύρων, καὶ ἐξεληθόντα κάτασχε· κἂν μυρίαὶ καλῶσιν ἀνάγκαι, μὴ συγχωρήσης, μηδὲ ἐπιτρέψῃς ὄψασθαι τινος τῶν βιωτικῶν, πρὶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀγαγεῖν καὶ πείσαι τῆς συνάξεως μετασχεῖν ἀπάσης· κἂν φιλονετικῆ; κἂν ἀντιλέγῃ, κἂν μυρίας προβάλλῃται προφάσεις, μὴ πεισθῆς, μηδὲ ἀνάσχη, ἀλλ' εἰπὼν καὶ διδάξας ὅτι καὶ τὰ ἄλλα αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐξυμωρισθήσεται, ὅταν τὴν σύναξιν ἐπιτελέσας, καὶ κοινωήσας εὐχῶν, καὶ εὐλογιῶν Πατέρων ἀπολαύσας, οὕτω πρὸς θεῖα [132] βαδίζει, καὶ τούτοις καὶ πλείοσι τούτων ἐτέροις λόγοις καταδήσας αὐτόν, οὕτως ἄγε πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην τράπεζαν, ἵνα διπλοῦν ἔχη τὸν μισθόν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνου παρουσίας. Πάντως, ἂν τοσαύτη καὶ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ περὶ τὴν ἄγρην τῶν βαθμοτέρων χρῆσώμεθα, ἐπιτευξόμεθα τῆς σωτηρίας. Κἂν γὰρ μυριάκις ὦσιν ὀλιγωροὶ καὶ ἀναίτητοι καὶ φονεῖς, τὸ συνεχὲς ὑμῶν τῆς προαιρέσεως ἐρυθρίασαντες, ἀποστήσονται ποτε τῆς βαθμίας. Οὐ γὰρ εἰσὶν ἐκεῖνου τοῦ δικαστοῦ τοῦ τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότες οὐδὲ ἀνθρώπους ἀσχυνομένου χαλεπότεροι, κἂν μυριάκις ὦσιν ἀναίσθητοι· ἀλλ' ὅμως ἐκείνον τὸν ὦμόν, τὸν ἄγριον, τὸν σιδηροῦν, τὸν ἀδάμαντα μιᾶς γυναικὸς χήρας προσεδρεῖα συνεχῆς ἐδυσώπησε. Ποίας οὖν κἂν εἴημεν συγγνώμης ἄξιοι, εἰ γυναικὸς χήρας δικαστὴν ὦμόν, καὶ μῆτε τὸν Θεὸν φοβούμενον, μῆτε ἀνθρώπους ἐντροπόμενον, δυνθεῖσιν ἐπιτάμψαι καὶ πείσαι δοῦναι τὴν χάριν, ἡμεῖς τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἀνεκτοτέρους ἐκείνου πολλῶ, καὶ μετριωτέρους ἐκείνου, μὴ δυνθεῖσθαι ἐφελκυσσασθαι, ὑπὲρ τῶν οἰκείων αὐτοῦ παρακαλοῦντες ἀγαθῶν; Ταῦτα πολλάκις εἶπον, καὶ λέγων οὐ πύσομαι, ἕως ἂν ἴδω τοὺς νοσοῦντας ὑγιαίνοντας.

^a Savil. in marg. conjicit ἀλλήλοις.

Καθ' ἑκάστην αὐτοὺς ἐπιζητῶ τὴν ἡμέραν, ἕως ἂν δυνηθῶ διὰ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς αὐτοὺς εὑρεῖν. Δέομαι δὲ καὶ ὑμῶν, μετὰ τῆς αὐτῆς ὀδύνης, μεθ' ἧς ταῦτα λέγω νῦν, μετὰ τοῦ αὐτοῦ πόνου τὴν ἔρευναν ποιεῖσθαι τῶν βαθμοτέρων. Καὶ γὰρ οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν Παῦλος ἐπέταξε τῶν οἰκείων φροντίζειν μελῶν. Παρακαλεῖτε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν ἕνα ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, καθὼς καὶ ποιεῖτε· καὶ πάλιν Οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους. Καὶ γὰρ ὁ μισθὸς μέγας τοῖς τῶν ἀδελφῶν κηδομένοις, καὶ τιμωρία μεγίστη τοῖς ἀμελοῦσι καὶ καταφρονοῦσι τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

γ'. Ὅθεν σφόδρα θαρρῶ καὶ πεπίστευκα, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ποιήσατε τὰ εἰρημένα· καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ταύτην τὴν παραίνεσιν στήσας, ἐπὶ τὴν Παύλου τράπεζαν ὑμᾶς ἀγαγεῖν πειράσομαι. Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος. Ταῦτα πολλάκις καὶ ὑμεῖς ἠκούσατε, καὶ ἡμεῖς ἀνέγνωμεν· ἀλλ' οὐκ ἀναγινώσκειν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιγινώσκειν χρὴ τὰ λεγόμενα· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν ἡμῖν ἔσται τῆς ἀναγνώσεως. Καὶ γὰρ θησαυρὸς ἐκωθεν πατούμενος οὐκ ἐνδείκνυται τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ χρὴ διορύξαι πρῶτον αὐτόν, καὶ καταδῆναι κάτω, καὶ οὕτως ἄπασαν τὴν εὐπορίαν εὑρεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν· οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἢ ἀνάγνωσις δεῖξαι τὸν τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν θησαυρὸν, ἂν μὴ διερευνήσῃς τὸ βάθος. Εἰ ἤρκει ἀνάγνωσις, οὐκ ἂν εἶπεν ὁ Φίλιππος τῷ εὐνούχῳ, Ἄρα γε γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις; εἰ ἤρκει ἢ ἀνάγνωσις, οὐκ ἂν εἶπεν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις, Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ὁ δὲ ἔρευνῶν οὐ μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἵσταται, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος αὐτὸ καταβαίνει. Καὶ γὰρ πολὺ πέλταγος νοημάτων ἐν τοῖς προομιλοῦσι ὄρω. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς βιωτικαῖς ἐπιστολαῖς αἱ προσηγορίαι ἀπλῶς γίνονται, θεραπείαν ἐμφαίνουσαι μόνον ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πολλῆς σοφίας γέμει τὸ προοίμιον. Οὐ γὰρ Παῦλος ἐστὶν ὁ φθειγγόμενος, ἀλλ' ὁ κινῶν τὴν ἐκείνου ψυχὴν Χριστός. [133] Παῦλος κλητὸς. Τὸ Παῦλος τοῦτο, ὄνομα μὲν ἐστὶν ἐν, καὶ ψιλὸν ὄνομα· τοσοῦτον δὲ ἔχει νοημάτων θησαυρὸν ἀποκειμένον, ὅσον διὰ τῆς πείρας ἔγνωτε. Εἰ γὰρ δὴ μέμνησθε, ἴσατε ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὀλοκλήρους ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τούτου διελέθην μόνον, τὰς αἰτίας λέγων, δι' ἃς πρὸ τούτου Σαῦλος καλούμενος, μετὰ ταῦτα ἐκλήθη Παῦλος, καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εὐθέως μεταστὰς πρὸς τὴν πίστιν, ἐδέξατο τὴν προσηγορίαν, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ διέμεινεν ἔχων τὸ ὄνομα, ὅπερ ἐξαρχῆς ἔθεντο οἱ γονεῖς· καὶ πολλὴν ἀπὸ τούτου τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ κηδεμονίαν ἀνεδεικνυμεν, καὶ περὶ ἡμᾶς, καὶ περὶ τοὺς ἁγίους ἐκείνους γεγενημένην. Εἰ γὰρ ἀνθρωποὶ τοῖς αὐτῶν παιδίοις οὐκ ἀπλῶς ἐπιτιθέασιν τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ πάππου, τὸ δὲ ἀπ' ἐτέρων προγόνων καλοῦντες· πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀνευ λόγου τινὸς τὰς προσηγορίας ἐπέθηκεν, ἀλλὰ μετὰ πλείονος σοφίας. Ἀνθρωποὶ μὲν γὰρ εἰς τὴν τιμὴν τῶν ἀπελθόντων, εἰς τὴν ἑαυτῶν παραμυθίαν πολλάκις τοῖς τῶν τετελευτηκότων ὀνόμασι τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς καλοῦσι, παραμυθίαν τινὰ τῆς τῶν κατοικημένων τελευτῆς διὰ τῆς τῶν παιδῶν προσηγορίας ἐπινοοῦντες· ὁ δὲ Θεὸς ἀρετῆς ὑπόμνησιν καὶ διδασκα-

λαν, ὡς περ ἐν στήλῃ χαλκῇ, τῇ προσηγορίᾳ τῶν ἁγίων ἐναποτίθεται.

Τὸν γοῦν Πέτρον ἀπὸ τῆς ἀρετῆς οὕτως ἐκάλεσε, τὴν ἀπόδειξιν τῆς περιτῆν πίστιν στερόβροτος ἐναποτιθέμενος αὐτοῦ τῷ ὀνόματι, ἵνα ἔχη διδάσκαλον διηγεκῆ, τὴν προσηγορίαν, τῆς τοιαύτης στερόβροτος. Τοῦτο καὶ τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἰάκωβον ἐκάλεσε, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ κήρυγμα μεγαλοφωνίας. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάλιν τὰ αὐτὰ λέγων διενογῶ, ταῦτα ἀφεῖς, ἐκεῖνο ἐρῶ, ὅτι καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων, καὶ τοῖς φιλοθέοις εἰσὶν αἰδέσιμα, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι φοβερά. Τὸν γοῦν Ὀνήσιμον δραπέτην καὶ κλέπτην γενόμενον, καὶ τῶν δεσποτικῶν ὑφελόμενόν τι χρημάτων, ὑποδεξάμενος ὁ Παῦλος καὶ μεταβαλὼν, καὶ οὕτω πρὸς τὴν ἱερὰν χειραγωγῆσας μυσταγωγίαν· εἶτα μέλλων ἀποδιδόναι τῷ δεσπότη πάλιν, τοῦτο πρὸς αὐτὸν ἔγραφε· Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παύρησιαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνηκόν διὰ τὴν ἀγάπην, μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτερος, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὅρξῃ ὅτι τρία ἐπέβηκε, τὰ δεσμὰ τὰ διὰ τὸν Χριστόν, τὴν πολιτείαν τὴν ἀπὸ τῆς θλιψίας, τὴν αἰδῶ τὴν ἀπὸ τῆς προσηγορίας; Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἦν ὁ παρακαλῶν, τριπλοῦν ἐφιλονέειχε ποιεῖσαι τὸν ὑπὲρ Ὀνησίμου δέδεμον, τὸν πρεσβύτερον· Ὅρξῃ ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα αἰδέσιμα τοῖς πιστοῖς ἐστί καὶ φιλόθεα; Εἰ γὰρ παιδίου φιλουμένου προσηγορία ὀνομασθεῖσα πολλάκις καὶ μὴ βουλόμενον τὸν πατέρα ἐπισσε δοῦναι τὴν χάριν διὰ τὸ πρὸς τὸ ὄνομα φιλτρον, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἁγίων συμβαίνει τοῦτο εἰκὸς ἦν. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι φοβερά ἦν, καθάπερ παιδιοῖς βραθυμοῦσι τὰ τῶν διδασκάλων [134] ὀνόματα, ἀκουσον πῶς Γαλάταις ἐπιστέλλων αὐτὸ τοῦτο ἠνέξατο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἀσθένειαν ἀπέκλιναν Ἰουδαϊκῆν, καὶ περὶ τὴν πίστιν αὐτὴν ἐκινδύνεον, βουλόμενος αὐτοὺς ἀναστῆσαι καὶ πείσαι μηδὲν Ἰουδαϊκὸν ἐπισάγειν τῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίᾳ, οὕτως ἔγραψεν· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Εἶπες, Ἐγὼ· τίνος ἔνεκεν προστιθεῖς τὸ ὄνομα; τὸ γὰρ, Ἐγὼ, οὐκ ἦν ἱκανὸν δηλῶσαι τὸν γράφοντα; Ἄλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ ὀνόματος παρενθήκη ἱκανὴ τῶν ἀκούοντων καθάψασθαι, διὰ τοῦτο προστίθησι τὴν προσηγορίαν, εἰς ὑπόμνησιν αὐτοῦς ἁγίων τοῦ διδασκάλου. Καὶ ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχομεν· ὅταν γὰρ ἀναμνησθῶμεν τῶν ἁγίων, κἂν ἐν βραθυμίᾳ ὦμεν, διανοιστάμεθα, κἂν ἐν καταφρονήσῃ, φοβοῦμεθα. Παῦλον γοῦν τὸν ἀπόστολον ὅταν ἀκούσω ἐγὼ, ἐννοῶ τὸν ἐν θλίψει, τὸν ἐν στενοχωρίαις, τὸν ἐν πληγαῖς, τὸν ἐν φυλακαῖς, τὸν ἐν τῷ βυθῷ νυχθήμερον γενόμενον, τὸν εἰς τρίτον ἀρπαγέντα οὐρανόν, τὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τὰ ἄβρητα ῥήματα ἀκούσαντα, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ, τὸν εὐξάμενον ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Καὶ καθάπερ σειρὰ τις χρυσῆ, τῶν κατορθωμάτων ὁ ἕρμαθις μετὰ τῆς τοῦ ὀνόματος μνήμης τοῖς μετὰ ἀκριβείας προσέχουσιν ἐπεισέρχεται· καὶ οὐ μικρὸν ἡμῖν ἀπὸ τούτου γίνεται κέρδος.

* Hic legendum videtur τὸν δεσμῶτην, τὸν πρεσβύτερον, τὸν Παῦλον, ut scilicet quidam.

δ'. Ἐνὴν καὶ πλείονα τούτων εἰς τὴν προσηγορίαν εἰπεῖν· ἀλλ' ἵνα καὶ τῆς δευτέρας ἀψώμεθα λέξεως, ἐνταῦθα τὴν περὶ τοῦ ὀνόματος στήσας θεωρίαν, ἐπ' ἐκείνην βαδιοῦμεν λοιπόν. Ὅσπερ γὰρ τὸ Παῦλος ὄνομα πολλὴν παρέσχεν ἡμῖν εὐπορίαν, οὕτω καὶ τὸ Κλητὸς, εἰ βουλευθῆμεν αὐτὸ καταμαθεῖν μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς, τῆς Ἰσῆς ἢ καὶ πλείονος ἐμπλήσειε θεωρίας ἡμᾶς. Καὶ καθάπερ ἀπὸ κόσμου, ἢ διπλήματος βασιλικοῦ λίθον ἕνα τις ἐξέλων, καὶ οἰκίας λαμπρὰς καὶ πολυτελεῖς ἀγρούς, καὶ οἰκετῶν ἀγέλας, καὶ ἕτερα πολλῶ πλείονα τούτων πρίασθαι δύναται· ἂν, τὸν μαργαρίτην ἀποδόμνος ἐκεῖνον· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν θείων ῥημάτων, ἂν μετὰ ῥήσεως ἔνοιοι ἀναπτύξαι θελήσης, πολλὴν σοὶ παρέξει πνευματικῆς εὐπορίας ὑπόθεσιν, οὐκ οἰκίας, οὐδὲ ἀνδράποδα, οὐδὲ πλέθρα γῆς κομιζοῦσα, ἀλλὰ θεοσεβεία; καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὰς ἐνείσαται τῶν προσεχόντων ψυχῆς. Σκόπει οὖν αὐτὸ τοῦτο τὸ Κλητὸς, εἰς ὅσην ἡμᾶς χειραγωγεῖ πραγμάτων ἱστορίαν πνευματικῶν. Δεῖ δὲ πρότερον μαθεῖν, τί ποτὲ ἐστὶν αὐτὸ τὸ Κλητὸς· καὶ δεύτερον ἐξετάσαι, τίμος ἔνεκεν Κορινθίοις ἐπιστέλλων μόνον καὶ Ῥωμαῖοις; οὕτως ἔγραψεν, ἄλλω δὲ οὐδενί. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς τῶν ἐπιστολῶν τὰς προῤῥήσεις οὐκ ἀπλῶς ποιούμεθα, ἀλλ' ὑποδεστέροις μὲν ἐπιστέλλοντες, Ὅ δεῖνα τῷ δεῖνι, γράφομεν, ὅταν δὲ ὁμοῦ τῆμοις, καὶ δεσπότην ἐν τῇ προῤῥήσει καλοῦμεν τὸν δεχόμενον τὴν ἐπιστολήν· ὅταν δὲ πολὺ τὴν ἀξίαν ὑπερέχωσι τὴν ἡμετέραν, καὶ ἕτερα πλείονα προστίθεμεν [135] ὀνόματα, μείζονα ἔχοντα τὴν θεραπείαν· εἰ οὖν ἡμεῖς τοσαύτη προνοίᾳ κεκρήμεθα, καὶ οὐκ ἐν τῷ τρόπῳ πᾶσι γράφομεν, ἀλλὰ τῇ διαφορᾷ τῶν δεχόμενων προσώπων καταλλήλως ποιούμεθα τὰς προσηγορίας· πολλῶ μᾶλλον ὁ Παῦλος, οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τούτοις μὲν οὕτως, ἐκεῖνοις δὲ ἐτέρως ἐπέστελλεν, ἀλλὰ μετὰ τίμος σοφίας πνευματικῆς. Ὅτι μὲν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἐπιστέλλων, κλητὸν ἑαυτὸν ἐν τῷ προοιμῷ τῆς Ἐπιστολῆς ἐκάλεσεν, ἐξέστιν ἡμῖν αὐτὰς τῶν Ἐπιστολῶν τὰς ἀρχὰς ἐπιθεῖναι τοῦτο μαθεῖν. Τίμος δὲ ἔνεκεν τοῦτο ἐποίησε, ἡμέτερον ἂν εἴη λοιπὸν εἰπεῖν, ἐπειδὴν δεῖξωμεν πρότερον τί ἐστὶν ὁ κλητὸς, καὶ τί διὰ τῆς ῥήσεως ἡμᾶς διδάξει ὁ Παῦλος ἠθέλησε ταύτης. Τί ποτ' οὖν ἡμᾶς βούλεται διδάξει διὰ τοῦ κλητὸν ἑαυτὸν καλεῖσαι; Ὅτι οὐκ αὐτὸς τῷ δεσπότη προσῆλθε πρῶτος, ἀλλὰ κληθεὶς ὑπήκουσεν· οὐκ αὐτὸς ἐξήγησε καὶ εὔρεν, ἀλλ' εὐρέθη πλανώμενος· οὐκ αὐτὸς πρὸς τὸ φῶς ἀνέβλεψε πρῶτος, ἀλλὰ τὸ φῶς τὰς οἰκίας ἀκτίνας πρὸς τὰς θύρας ἀφῆκε τὰς ἐκεῖνου, καὶ τοὺς ἐξω πηρῶσας ὀφθαλμοὺς, οὕτω τοὺς ἔνδοθεν ἤνοιξε. Βουλόμενος οὖν ἡμᾶς παιδεύσαι ὅτι τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ πάντων οὐδὲν ἑαυτῷ λογίζεται, ἀλλὰ τῷ κεκληκῶτι Θεῷ, κλητὸν ἑαυτὸν καλεῖ. Ὅ γὰρ τὰς πύλας μοι τοῦ σκάμματος ἀνοίξας, φησὶ, καὶ τὸ στάδιον, οὗτος καὶ τῶν στεφάνων αἰτίας γίνεται· ὁ τὴν ἀρχὴν παρασχὼν καὶ τὴν ῥίζαν καταβαλλόμενος, οὗτος καὶ τῶν βλαστεισάντων μοι μετὰ ταῦτα καρπῶν παρέσχε μοι τὰς ἀφορμὰς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχῶ πάλιν εἰπὼν, Πλείονα πάντων ἐκοπίασα, ἐπήγαγεν, Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις ἢ ὁ σὺν ἐμοί. Τὸ οὖν Κλητὸς ὄνομα οὐδενός ἐστιν ἐνδείξις

rum conceperant : Deus autem memoriam virtutis ac doctrinam tanquam in aërea columna in appellatione sanctorum recondit.

Petri nomen quid designet. Præceptorum nomina veneranda. — Petrum quidem certe a virtute sic vocavit, et in ejus nomine firmitatis fidei argumentum et indicium collocavit, ut appellatione sua, perpetua tanquam magistra quadam ejusmodi firmitatis, utatur (*Matth.* 16. 18). Joannem quoque ac Jacobum a magnitudine vocis in evangelio prædicando nota vocavit. Sed ne eadem rursus memorando molestiam pariat oratio nostra, his omissis illud dicam, ipsa sanctorum nomina seorsim semper religiosis et piis viris veneratione digna esse, ac peccatoribus formidanda. Onesimum quidem certe, qui fugitivus et fur exstiterat, et de pecunia herili quidpiam interverterat, cum suscepisset Paulus, eumque immutasset, atque ita sacris mysteriis initiasset; cum deinceps cum domino suo redditurus esset, hæc ad illum scripsit : *Propter quod multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem perinet propter caritatem, magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex, nunc autem et victus in Christo Jesu (Phil. v. 8. 9).* Vides illum addidisse tria, viacula propter Christum, conversationem ob ætatem, et nominis reverentiam? Nam cum unus esset qui obsecrabat, triplicem eum conabatur efficere, qui pro Onesimo supplicabat, victum, senem, Paulum. Vides ipsa seorsim nomina veneranda esse fidelibus ac religiosa? Si enim dilecti filioli nomen usurpatum sæpe vel invitum parentem ad conferendum beneficium inflexit ob nominis amorem, multo magis in sanctis id habere locum decebat. Porro formidabilia quoque peccatoribus esse, quemadmodum pigris puerulis nomina magistrorum, audi quo pacto Paulus scribens ad Galatas subindicarit. Nam quoniam ad Judaicam infirmitatem declinarant, et de ipsa fide periclitabantur, cum illós vellet erigere ac illis persuadere, ut in evangelicam doctrinam nihil Judaicum introducerent, ita scripsit : *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Gal. 5. 2).* Dixisti, *Ego* : cur addidisti nomen? Num enim illud, *Ego*, sufficiebat ad eum indicandum qui scribebat? Ut nimirum discas ipsum nominis additamentum ad commovendos auditorum animos suffecisse, propterea nomen addit, ut eis memoriam refricet præceptoris. Idem quoque nobis accidit : cum enim nobis in memoriam sancti revocantur, tametsi desidia torpescimus, excitamur; licet contempnamus, terremur. Paulum quidem certe apostolum cum audio, animo intueor illum, qui in tribulationibus versabatur, in angustiis, in plagis, in carceribus, qui unius diei noctisque spatio in profundo maris fuit, qui tertium raptus in cælum fuit, qui in paradiso verba audivit arcana, vas electionis, Christi paranympum, qui a Christo anathema esse pro fratribus optavit. Itaque tanquam aërea quadam catena recte factorum turba cum nominis memoria sese ingerit iis, qui diligenter auverunt : neque mediocre inde lucrum decerpitur.

4. De dictione, Vocatus, agit; salutationes præmit-

tuntur *epistolis.* — Potuissemus his etiam plura de nomine dicere : sed ut secundam quoque dictionem attingamus, hic finita de nomine contemplatione, deinceps gradam ad illam faciemus. Ut enim nomen, *Paulus*, inultum nobis lucri comparavit, ita et illud *Vocatus*, si convenienti studio velimus illud indagare, non minori vel etiam majori nos contemplatione complebit. Et quemadmodum si quis ex mundo aureo vel regio diademate lapillum unum eximat, et domos splendidas, et agros magni pretii, ac famulorum greges aliaque multo his majora coemere poterit, illa margarita divendita : ita quoque fiet in verbis sacris : si unius dictionis sensum velis evolvere, multam spiritualis tibi quæstus materiam præbebit; non quod domos aut mancipia vel terræ jugera tibi comparet, sed quod pietatis ac philosophiæ occasiones afferat eorum animabus, qui attentis ac sedulis fuerint. Ipsum igitur illud, *Vocatus*, considera ad quantam spiritualium rerum historiam nos deducat. Prius autem illud discendum est, quid sit illud ipsum, *Vocatus*, ac deinde scrutandum, quam tandem ob causam ad Corinthios solum et ad Romanos (*Rom.* 1. 1), non ad ullum alium literas mittens ita scripserit. Neque enim sine causa vel temere id facit. Nam si nos epistolis non temere inscriptiones præfigimus, sed si ad inferiores literas mittamus, *Talis tali*, scribimus; cum autem ad æquales, etiam dominum in inscriptione vocamus eum, qui epistolam recipit; cum vero nostram dignitatem longe excedunt, alia quoque plura adjicimus nomina, quæ majorem cultum et honorem præ se ferant. Quod si nos tantam curam adhibemus, neque eodem modo ad omnes scribimus, sed pro varietate personarum quæ literas recipiunt, convenientes appellationes præmittimus : multo magis Paulus non temere, aut sine causa hoc modo ad hos, ad illos alio modo scribebat, sed cum aliqua spirituali sapientia. Ac nulli quidem alteri mittentem literas *vocatum* eum in exordio epistolæ seipsum appellasse, decursis ipsis epistolarum initiis discere possumus. Cur autem id ageret, jam nostrum est dicere, si prius quid sit, *vocatus*, demonstraverimus, quidque nos per hanc dictionem docere Paulus voluerit. Quid ergo docere nos vult Paulus, cum seipsum *vocatum* appellat? Se nimirum priorem ad Dominum non accessisse, verum vocatum obediuisse : non ipsam quæsisisse atque invenisse, sed cum aberrasset, inventum esse : non ipsum ad lucem respexisse primum, sed lucem radios suos in ejus palpebras vibrasse, et exterioribus oculis orbato, interiores deinde esse reseratos. Cum igitur docere nos vellet, se nullum ex suis recte factis omnibus sibiipsi tribuere, sed Deo qui vocavit, seipsum *vocatum* appellat. Nam qui stadii mihi fores aperuit, inquit, et scammatis, ille coronarum etiam est auctor : qui præbuit initium et radicem plantavit, hic mihi fructum, qui deinde germinarunt, occasiones suppeditavit. Quapropter alibi quoque rursus cum dixisset, *Plus omnibus laboravi*, subjunxit, *Non ego autem, sed gratia, quæ tecum est (1. Cor. 15. 10).* Itaque nomen illud, *Vocatus*,

afūd nihil indicat, nisi Paulum nihil ex suis recte factis sibi proprium arbitrari, sed omnia Domino Deo tribuere. Quod utque Christus discipulos suos docebat dicens, *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* (Joan. 15. 16); atque apostolus istud ipsum rursus in eadem innuit epistola, cum ait: *Tunc cognoscam, sicut et cognitus sum* (1. Cor. 13. 12): nunc enim, inquit, non ego prior cognovi, sed prior sum cognitus. Dum enim persequeretur et popularetur Ecclesiam, Christus eum vocavit dicens, *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? propterea *vocatum* seipsum appellat. Quam ob causam ad Corinthios ita scribebat? Corinthus hæc metropolis est Achaë, ac spiritualibus donis abundabat, et merito sane: siquidem prima Pauli potita est lingua; et quemadmodum vitis quæ ab optimo ac diligenti agricola excolitur, multis luxuriæ foliis, multis fructibus semper oneratur: ita nimirum et urbs illa cum tamquam optimum agricolam Pauli doctrinam prima esset experta, ejusque sapientia longo tempore se oblectasset, bonis omnibus florebat; neque vero spiritualibus tantum donis abundabat, sed et commoda sæcularia illi affatim suppetebant. Nam et profanæ eruditionis sapientia, et divitiis, et potentia cæteris urbibus antecellebat. Atque his illa inflabatur, et in superbiam efferebatur, et per superbiam in varias partes divisa est.

Arrogantia mala; Corinthii primi Pauli doctrina exultii. Profana sapientia non confert ad pietatem. — Ea quippe natura est arrogantia: caritatis vincula dirumpit et proximum avellit, et efficit ut seorsim apud se degat is, qui ab illa correptus fuerit. Et sicut paries, qui intumuerit, ædificium destruit: sic anima inflata ferre non potest se cum altero copulari: quod et Corintho tum evenit: inter se dissidebant, et in multas partes Ecclesiam dividebant: atque innumeros sibi alios doctores cum præfecissent, in curias et classes distributi dignitatem Ecclesiæ pessumdabant. Dignitas enim est Ecclesiæ, eum illi qui congregati sunt, optime inter se concordiam pacemque conservant.

5. Hæc autem omnia vobis demonstranda sunt, et Corinthios Pauli doctrina tum exultos fuisse primos, eos donis spiritualibus divites fuisse, et commodis sæcularibus antecelluisse, atque idcirco in superbiam elatos a se invicem esse divulsos, et hos quidem his, illos autem illis sese addixisse. Ut igitur intelligas primos eos doctrina Pauli exultos fuisse, audi quo pacto idipsum indicet Paulus: *Nam si multos*, inquit, *pædagogos habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per evangelium ego vos genui* (1. Cor. 4. 15): atqui is qui gignit, primus in lucem producit quod genitum est. Et rursus, *Ego plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6): ostendens a se primum sparsam esse doctrinam. Porro donis eos spiritualibus redundasse inde constat: *Gratiæ ago Deo ob gratiam Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu, quod in omnibus divites facti estis in illo, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia* (1. Cor. 4. 4. 5). Et vero profanæ illis sapientia fuisse participes, satis nobis declaravit multis

illis longisque sermonibus, quibus in sapientiam illam: invehitur. Cum enim alia in epistola non facile id præstitisse reperitur, hic prolixo illos accusatione insectatur: ac merito sane. Nam quoniam hinc tumor et fastus exortus est, illic etiam sectionem admovit sic dicens: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare: non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi* (1. Cor. 1. 17). Vide quam acriter profanam sapientiam accuset, quod non modo nihil ad pietatem conferre videatur, sed etiam impedimentum et obstaculum fiat. Ut enim præclara corpora, et formosi pulchrique vultus, si quod ornatus exterior ad ditamentum admittant, suæ pulchritudinis gloriam minuunt, quod suoi et pigmenta, et reliqua ejusmodi lenocinia et artificia formæ laudem divinis adstrahant: quod si nihil eis addideris, pulchritudinem eorum magis detegis, dum sola forma decertat, et integra laude et commendatione perfruit: ita sit in religione, et spirituali sponsa: si quid externum illi adjungas, sive divitias, sive potentiam, sive eruditionis vim, gloriam ejus perdis, nec sinis ut integra laus ejus appareat, sed in multas partes ejus gloriam dividis: sin eam solam sinas simplicem nudamque certare, amotis omnibus rebus humanis, tunc maxime pulchritudo ejus omnis apparebit, tunc inviata virtus ejus elucebit, cum neque divitiis indigens, neque sapientia, neque potentia, neque nobilitate, neque aliis ullis rebus humanis, omnia superare potuerit et subigere, dum per homines viles, abjectos, egenos, pauperes, idiotas, impios oratoribus, philosophis, tyrannicis, et universo terrarum orbe superior evadit.

Humana sapientia confunditur. — Propterea Paulus quoque dicebat: *Non veni per sublimitatem sermonis annuntians vobis testimonium Dei* (1. Cor. 2. 1): et, *Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes* (1. Cor. 1. 27). Non simpliciter dixit, *Quæ stulta sunt*, sed, *Quæ stulta sunt mundi*; neque omnino quod, *Quæ stulta sunt mundi*, sint etiam stulta apud Deum: sed multi ex illis qui videantur hic esse insipientes, apud Deum sunt omnibus aliis sapientiores: quemadmodum nimirum multi qui egestate hic premuntur, omnibus apud Deum sunt opulentiores. Quandoquidem Lazarus etiam ille eum omnium pauperimus esset in mundo, ditissimus omnium erat in cælis (Luc. 16. 20. sqq.). Stultitiani igitur mundi appellat eos, quibus lingua non est diserta, qui profana sapientia non sunt imbuti, qui eloquentia minime polent. Et hos *Elegit*, inquit, *Deus, ut sapientes confundat*. Quo vero pacto, quæso, per hos illi confundantur? Per ipsam rerum experientiam. Cum enim foris sedentem ac mendicantem viduam, ac serpentero corporis membris mutilatam de immortalitate animæ interrogaveris, de resurrectione corporum, de providentia Dei, de retributione pro meritis, de ratione illi reddenda, de tremendo judicio, de repositis eis, qui recte se gesserint, bonis, de suppliciis quæ peccatoribus Deus comminatus est, de aliis omnibus: cumque illa valde accurate magna cum fiducia et securitate responderit; philosophus autem et qui plu-

ἑτέρου, ἢ τὸ μηδὲν οἰκεῖον νομίζεσθαι εἶναι Παῦλον τῶν ἀεικρίων κατορθωμάτων, ἀλλὰ πάντα ἀνατιθέσθαι τῷ Δεσπότῃ Θεῷ. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς μαθητάς ἐδίδασκε λέγων. *Ὅχι ὑμεῖς με ἐξελεξάσθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς*. καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Ἐπιστολῆς αἰνίττεται λέγων. *Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη*. νῦν γάρ, φησὶν, οὐκ ἐγὼ πρῶτος ἐπέγνων, ἀλλ' αὐτὸς ἐπεγνώσθη πρῶτος. Διῶκοντα γάρ αὐτὸν καὶ πορθοῦντα τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Χριστὸς ἐκάλεσε, λέγων. *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις*; Διὰ τοῦτο *κλητὸν* ἑαυτὸν καλεῖ. Τίνας ἔνεκεν Κορινθίοις οὕτως ἐπέστελλον; Ἡ Κόρινθος αὕτη τῆς Ἀχαΐας μητρόπολις ἐστὶ, καὶ πνευματικοί; ἐκόμα χαρίσματος· καὶ μάλᾳ εἰκότως· τῆς γάρ Παύλου γλώττης πρώτη ἀπήλαυσε, καὶ καθάπερ ἄμπελος, ἀρίστου τινὸς· καὶ ἐπιμελοῦς ἀπολαύουσα γεωργῶν, πολλοῖς μὲν κομᾶ τοῖς φύλλοις, πολλῶν δὲ τῶ καρπῷ βριθεὶ διηνεκῶς· οὕτω δὴ καὶ ἡ πόλις ἐκείνη, ὡσπερ τινὸς ἀρίστου γεωργοῦ, τῆς Παύλου διδασκαλίας μετασχούσα πρώτη, καὶ ἐπὶ πολὺν ἐντροφήσασα χρόνον τῆς τούτου σοφίας, πᾶσιν ἐτεθήλει τοῖς ἀγαθοῖς· οὐ πνευματικῶν δὲ αὕτη ἡ χαρισμάτων περιουσία μόνη ἦν, ἀλλὰ καὶ βιωτικῶν πλεονεκτημάτων πολλὴν εἶχε τὴν ἀφθονίαν. Καὶ γὰρ σοφία λόγων τῶν ἔξωθεν, καὶ πλούσιμ καὶ δυναστεία τῶν ἄλλων ἐκράτει πόλεον. Καὶ ταῦτα αὕτην ἐφύσησε καὶ πρὸς ἀπόνοιαν ἤρε, καὶ διὰ τῆς ἀπονοίας εἰς πολλὰ διείστησε μέρη.

Τοιαύτη γὰρ τῆς ὑπερηφανίας ἡ φύσις· τὸν τῆς ἀγάπης διαβρόθῃνσι σύνδεσμον, καὶ τὸν πλησίον ἀποσχίζει, [156] καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον εἶναι ποιεῖ τὸν κακτημένον αὐτήν. Καὶ καθάπερ τοῖχος φουθελῆς διαλύει τὴν οἰκοδομήν, οὕτω δὴ καὶ ψυχῆ φουθηθεῖσα τῆς πρὸς ἑσπερον συναφείας οὐκ ἀνέχεται, ὃ δὴ καὶ ἡ Κόρινθος ἐπαθε τότε· καὶ πρὸς ἀλλήλους διεστασίαζον, καὶ εἰς πολλὰ μέρη τὴν Ἐκκλησίαν κατέτεμον, καὶ μυριοὺς ἑαυτοῖς ἑτέροις ἐπέστησαν διδασκάλους, καὶ κατὰ φρατρίδας καὶ συμμορίας γενόμενοι ἐλυμήναντο τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀξίωμα. Ἐκκλησία γὰρ ἀξίωμα, ὅταν σώματος ἀκολουθίαν πρὸς ἑαυτοῦς οἱ συλλέγμενοι διατηρῶσι.

ε'. Δεῖ δὲ ταῦτα ἀποδείξειαι ὑμῖν πάντα, ὅτι πρῶτοι Παύλου τῆς διδασκαλίας Κορινθιοὶ τότε ἀπήλαυσαν, ὅτι χαρισμάτων ἦσαν πνευματικῶν πεπληρωμένοι, ὅτι καὶ βιωτικοῖς πλεονεκτημασιν ἐκράτουν, ὅτι διὰ ταῦτα ἀπονηθέντες ἀλλήλοις ἀπεβρόθῃσαν, καὶ οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνοις προσέμενον ἑαυτούς. Ὅτι μὲν οὖν πρῶτοι τῆς Παύλου διδασκαλίας ἀπήλαυσαν, ἀκουσον πῶς αὐτὸ τοῦτο ὁ Παῦλος ἠνίκατο. *Ἐάν γάρ, φησὶ, πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας*. *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα*· ὃ ἐξ γεννήσας πρῶτος εἰς φῶς ἀγει τὸ τεχθέν. Καὶ πάλιν, *Ἐγὼ ἐφύτισσα, Ἀπολλῶς ἐποίησε*· δεικνύς ὅτι πρῶτος τὴν διδασκαλίαν κατεβάλλετο. Ὅτι δὲ χαρίσματος ἐκόμων πνευματικοί, ἐκείθεν δὴλον· *Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῷ δοθεῖσι ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλοικισθήτε ἐν αὐτῷ, ὥστε ὁμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματος*. Καὶ μὴν ὅτι σοφίας μετεῖχον

τῆς ἔξωθεν, ἐξ ὧν πολλοὺς καὶ μακροὺς κατὰ τῆς σοφίας ἀποτείνει λόγους, δὴλον ἡμῖν ἐποίησεν. Οὐδαμοῦ γὰρ αὐτὸ ταχέως ἐν ἑτέρῃ ποιήσας Ἐπιστολῇ, ἐνταῦθα καὶ πολλὴ κίχρηται τῇ κατηγορίᾳ· καὶ μάλᾳ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐντεῦθεν ἡ φλεγμονὴ γέγονεν, ἐκεῖ καὶ τὴν τομὴν ἐπήγαγεν, οὕτω λέγων· *Οὐ γὰρ ἀποστειλῶ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελισθεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*. Ὅρα πόση κατηγορία τῆς ἔξωθεν σοφίας, ὅτι μὴ μόνον μηδὲν φαίνεται συντελοῦσα πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ καὶ ἐμπόδισμα καὶ κώλυμα γίνεται. Καθάπερ γὰρ τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, καὶ τῶν ὄψεων οὐεῖδεις καὶ καλά, ἀν μὲν τινα καλλωπισμοῦ προσθήκην ἔξωθεν λάβωσιν, εἰς τὴν τῆς οὐκείας εὐμορφίας βλάπτονται δόξαν, τῶν ὑπογραμμάτων καὶ τῶν ὑπογραφῶν καὶ τῆς ἄλλης ἐπιτεχνήσεως μεριζομένων πρὸς ἑαυτά· τὸν τοῦ κάλλους ἔπαινον· ἂν δὲ μηδὲν ἐπαγάγῃς αὐταῖς, μᾶλλον αὐτῶν ἐκφαίνεις τὴν εὐμορφίαν, γυμνῆς καθ' ἑαυτὴν τῆς ὥρας ἀγωνιζομένης, καὶ ὀλόκληρον καρπομένης τὸ θαῦμα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς νύμφης τῆς πνευματικῆς, ἀν μὲν τι τῶν ἔξωθεν ἐπιεσαγάγῃς αὐτῇ, ἢ πλούτον, ἢ δυναστείαν, ἢ λόγων ἰσχὺν, ἐκένωσας τὴν δόξαν αὐτῆς, οὐκ ἀρείς ὀλόκληρον αὐτῆς φανήναι τὸ θαῦμα, ἀλλ' εἰς πολλὰ καταμερίσας αὐτῆς τὴν δόξαν· ἐάν δὲ ἀφῆς γυμνὴν καθ' ἑαυτὴν ἀγωνίζεσθαι, πάντα ἀποστήσας τὰ ἀνθρώπινα, τότε ἀκριβῶς αὐτῆς φανείται τὸ κάλλος ἄπαν, τότε ἐκλάμψει σαφῶς ἡ ἀμαχος ἰσχὺς, ὅταν μῆτε πλούτου, μῆτε σοφίας, μῆτε δυναστείας, μῆτε εὐγενείας, μῆτε ἄλλου [157] τινὸς τῶν ἀνθρωπίνων δεηθεῖσα, πάντων δύνῃται κρατεῖν καὶ περιγίνεσθαι, δι' ἀνθρώπων εὐτελῶν καὶ ταπεινῶν καὶ ἠπορημένων καὶ πενήτων καὶ ἰδιωτῶν, καὶ ἀσεβῶν ῥητόρων καὶ φιλοσόφων καὶ τυράννων, καὶ τῆς οἰκουμένης κρατοῦσα ἀπάσης.

Διὰ τοῦ Παύλου ἔλεγεν· *Οὐκ ἤλθον καθ' ὄπερ ὀχῆν λόγου, κηρύττω ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ*· καὶ, *Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς*. Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, τὰ μωρὰ, ἀλλὰ, *Τὰ τοῦ κόσμου μωρὰ*· οὐ πάντως δὲ, ὅτι τὰ τοῦ κόσμου μωρὰ, καὶ παρὰ τῷ Θεῷ μωρὰ· ἀλλὰ πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα δοκούντων εἶναι ἀνοήτων, παρὰ τῷ Θεῷ πάντων εἰσι τῶν ἄλλων σοφώτεροι· ὡσπερ οὖν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν πενίᾳ ζώντων ἐνταῦθα, πάντων εἰσιν εὐπορώτεροι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Λάζαρος ἐκεῖνος πάντων πτωχότερος ὢν ἐν τῷ κόσμῳ, πάντων ἦν εὐπορώτερος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μωρίαν τοίνυν τοῦ κόσμου καλεῖ τοὺς οὐκ ἔχοντας γλώτταν ἠκονήμην, τοὺς τῆς ἔξωθεν οὐ μετεσχηκότας σοφίας, τοὺς εὐγλωττίας ἀπεστερημένους. *Καὶ τούτους ἐξελέξατο, φησὶν, ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς*. Καὶ πῶς, εἶπέ μοι, διὰ τούτων ἐκείνοι καταισχύνονται; Διὰ τῆς τῶν πραγμάτων πείρας. Ὅταν γὰρ τὴν χήραν τὴν ἔξω καθήμενὴν καὶ προσαιτούσαν, πολλὰς δὲ καὶ τὸ σῶμα ἀνάπηρον οὖσαν ἐξετάσῃ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, περὶ σωμάτων ἀναστάσεως, περὶ προνοίας Θεοῦ, περὶ τῆς κατ' ἀξίαν ἀντιδόσεως, περὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἐκεῖ, περὶ τοῦ φοβεροῦ δικαστηρίου, περὶ τῶν ἀποκειμένων τοῖς κατορθούσιν ἀγαθῶν, περὶ τῶν ἠπειλημένων τοῖς ἀμαρτάνουσι τιμωρῶν, περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· εἶτα μετὰ ἀκριβείας ἀποκρίνεται καὶ πληροφορίας πολλῆς· ὃ δὲ φιλόσοφος καὶ μέγα ἐπὶ κόμῃ καὶ βακτριῆ

* Placet nota marginalis Savill conjielienis αὐτῆ. Edrr.

φρονῶν, μετὰ τοὺς πολλοὺς· καὶ μακροῦς τῶν λόγων διαύλους, μετὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀκαίρους ἀδολεσχίας, μηδὲ χάναι δύναται, μηδὲ διαβῆ στόμα περὶ τούτων ἔχει· τότε γνώση καλῶς, πῶς Ἐξελέξατο τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοὺς. Ἄπερ γὰρ ἐκείνοι δι' ἀπόνοιαν καὶ ὑπερηφανίαν οὐκ ἠδυνήθησαν εὐρεῖν, τῆς μὲν τοῦ Πνεύματος ἑαυτοὺς ἀποστήσαντες διδασκαλίας, τοῖς δὲ οικείοις λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιβρίψαντες, ταῦτα οἱ πτωχοὶ καὶ ἀπερβίμμενοι, καὶ τῆς ἔξωθεν ἀπεστερημένοι παιδεύσεως, μετὰ ἀκριβείας ἔμαθον ἅπαντα, τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐξαρτήσαντες ἑαυτοὺς διδασκαλίας. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον ἴσταται κατηγορῶν τῆς ἔξωθεν σοφίας, ἀλλὰ καὶ ἕτερα τούτων πλεονα προστίθησι· λέγων· Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ· καὶ καρινῶν τοῖς ἀκούουσι πάλιν μετὰ πάσης αὐτοῖς ἀτιμίας καὶ σφοδρότητος· ἔλεγεν· *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ, φησὶν, ἐν ὑμῖν σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός· καὶ πάλιν· Γέγραπται, Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω· καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσι τὰ μάταιοι.*

Σ'. Ἄλλ' ὅτι μὲν σοφίας μετείγον οἱ Κορίνθιοι, δῆλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ μέγα ἐφρόνουν καὶ ἐφυσῶντο, πάλιν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἐπιστολῆς ἐστὶ φανερόν. Κατηγορήσας γὰρ πού τοῦ πεπορευκότος, ἐπήγαγε λέγων· [138] *Καὶ ὑμεῖς δὲ περυσιωμένοι ἐστέ.* Ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἀπονοίας πρὸς ἀλλήλους ἤριζον, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐδήλωσε πάλιν εἰπών· *Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρις καὶ ζήλος καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε;* Καὶ τίς ὁ τῆς ἐριδος τρόπος; Εἰς πολλοὺς ἀρχοντας κατέτεμον ἑαυτοὺς, καὶ διὰ τοῦτό φησι· *Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν φησιν· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.* Ταῦτα ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ Παῦλον καὶ Κηφᾶ καὶ Ἀπολλῶ προσένεμον ἑαυτοὺς, ἀλλὰ τοῖς ὀνόμασι τούτοις ἀποκρύψαι βούλεται τοὺς τῆς στάσεως αἰτίους γεγεννημένους, ὥστε μὴ φανεροὺς καταστήσας, φιλονεικοτέρους ποιῆσαι, καὶ εἰς μείζονα ἀναισχονίαν ἀγαγεῖν. Ὅτι γὰρ οὐ Παῦλον καὶ Πέτρον καὶ Ἀπολλῶ προσένεμον ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἐτέροις τισί, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον. Ἐγκαλέσας γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ τῇ διαστάσει ταύτῃ, πάλιν ἐπήγαγε λέγων· *Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχέματις εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ὑμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνός μὴ φουσιούσθε κατὰ τοῦ ἐτέρου.* Πολλοὶ γὰρ τῶν ἰδιωτῶν οὐκ ἔχοντες οἰκοθεν ἐπαίρουν, οὐδὲ τοὺς πλησίον δάκνουν, προστησάμενοι τινας ἑαυτῶν ἀρχοντας, τοῖς ἐκείνων πλεονεκτημασίαν εἰς τὴν καθ' ἐτέρων ὑπερηφανίαν ἐκέχρητο· καὶ ἡ τῶν διδασκόντων αὐτοὺς σοφία τῆς ἐτέρων αὐτοῖς ἀπονοίας ἐγένετο πρόφασις· ὅπερ ἐσχάτης δοξομανίας ἦν, οἰκοθεν οὐκ ἔχοντας ἐναθρύνεσθαι, ταῖς ἐτέρων ὑπεροχαῖς ἀποχρησθαι εἰς τὴν κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὑπεροφίαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ εἰς ἀπόνοιαν ἠρθησαν καὶ διεστασίαζον, καὶ εἰς πολλὰ κατέτεμον μέρη ἑαυτοῦς, καὶ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ὡς οἰκοθεν τε καὶ παρ' ἑαυτῶν εὐρόντες, ἀλλ' οὐκ ὡς ἄνωθεν δεξάμενοι καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος· τὰ τῆς ἀληθείας

δόγματα, βουλόμενοι αὐτῶν καταστellaί τὸ φύσιμα. εὐθέως ἀπὸ τῶν προοιμίων κλητῶν αὐτὸν ἐκάλεσε, μονονοχὶ λέγων· *Εἰ ἐγὼ ὁ διδάσκαλος οὐδὲν οἰκοθεν εὔρον, οὔτε πρότερον αὐτὸς τῷ Θεῷ προσήλθον, ἀλλὰ κληθεὶς τότε ὑπήκουσα, πῶς ὑμεῖς οἱ μαθηταί, καὶ παρ' ἐμοῦ τὰ δόγματα δεξάμενοι, δύνασθε μέγα φρονεῖν, ὡς αὐτοὶ τούτων εὐρέται γενόμενοι;* Διὰ τοῦτο καὶ προῖον ἔλεγεν αὐτοῖς· *Τίς γὰρ σε διακρίνει, εἰ δὲ ἔχεις ὁ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβῶν;*

Οὐδὲν οὖν ἄλλο ἐστὶ τὸ Κλητὸς τοῦτο, ἀλλ' ἡ ταπεινοφροσύνης διδασκαλία, καὶ τύφου καθαίρεσις, καὶ πάσης ἀλαζονείας καταστολή· οὐδὲν γὰρ ἐστίν, οὐδὲν οὕτως ὁ συγκρατεῖν καὶ συνεχεῖν ἡμᾶς δύναται· ἂν, ὡς ταπεινοφροσύνη, καὶ μετριάξειν, καὶ τὸ κατεστάθαι καὶ μηδὲν μηδέποτε περὶ ἑαυτῶν μέγα φαντάζεσθαι. Ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς συνειδώς, καὶ τῆς πνευματικῆς ἐκείνης διδασκαλίας ἀρχόμενος, ἀπὸ ταπεινοφροσύνης πρῶτον τῆς παραινέσεως ἤρξατο, καὶ τὸ στόμα ἀνοίξας, τοῦτον πρῶτον εἰσήνεγκε τὸν νόμον, οὕτως εἰπών· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι.* Καθάπερ γὰρ τις οἰκίαν μεγάλην καὶ λαμπρὰν οἰκοδομῆσθαι [139] μέλλον, ἀνάλογον καταβάλλεται τὸν θεμέλιον, ὥστε δυνηθῆναι τὸ μετὰ ταῦτα ἐπιτιθέμενον ἐνεγκεῖν βάρος· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς, τὴν μεγάλην ἐκείνην οἰκοδομήν τῆς φιλοσοφίας ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐγείρων, ὥσπερ τινὰ θεμέλιον καὶ τρόπιν ἀσφαλῆ καὶ κρηπίδα βεβαίαν καὶ ἀκίνητον, τὴν τῆς ταπεινοφροσύνης προκαταβάλλεται παραίνεσιν, εἰδώς ὅτι ταύτης ἐρρίζωμένη; ἐν ταῖς διανοίαις τῶν ἀκουόντων, ἅπαντα ἄλλα τῆς ἀρετῆς μέρη μετὰ ἀσφαλείας οἰκοδομῆσθαι δύναται. Ὅσπερ οὖν ταύτης ἀπουσίας, καὶ ἀπατάν τις τὴν λοιπὴν ἀρετὴν κατορθώσῃ, εἰκῆ καὶ μάτην καὶ εἰς οὐδὲν δέον ἐστὶ πεπονηκώς, κατ' ἐκείνον τὸν ἐπὶ τῆς ψάμμου τὴν οἰκίαν οἰκοδομήσαντα, ὅς τὸν μὲν πόνον ὑπέμεινε, τοῦ δὲ κέρδους οὐκ ἀπώνατο, ἐπειδὴ θεμέλιον οὐ κατέβαλεν ἀσφαλῆ· οὕτως ὁ χωρὶς ταπεινοφροσύνης ὅτιοῦν μετιῶν ἀγαθῶν, ἀπέλυσεν ἅπαντα καὶ διέφθειρε. Ταπεινοφροσύνην δὲ, οὐ τὴν ἐν ῥήμασι λέγω, οὐδὲ τὴν ἐπὶ τῆς γλώττης, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ, τὴν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, τὴν ἐν συνειδότητι, ἣν ὁ Θεὸς δύναται μόνος ὄρεῖν. Ἀρκεῖ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, καὶ καθ' ἑαυτὸ πολλάκις φεινόμενον, ἴλεω ποιῆσαι τὸν Θεόν. Καὶ τοῦτο ὁ τελώνης ἐδήλωσεν· οὐδὲν γὰρ ἔχων ἀγαθόν, οὐδὲ ἀπὸ κατορθωμάτων φανήναι δυνάμενος, εἰπών μόνον, *Ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ,* κατήλθεν ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον δικαιοθεῖς· καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνης ἦσαν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἀλλ' εὐγνωμοσύνης μόνον. Ταπεινοφροσύνης μὲν γὰρ ἐστὶν ὅταν μεγάλα τις ἑαυτῷ συνειδῶς, μηδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντάζηται· εὐγνωμοσύνη δὲ, ὅταν, ἁμαρτωλὸς ὢν, αὐτὸ τοῦτο ὁμολογῇ. Εἰ δὲ ὁ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς ἀγαθόν, ἐπειδὴ τοῦτο, ὅπερ ἦν, ὠμολόγησεν, οὕτω τὸν Θεὸν εἰς εὐνοίαν ἐπεσπάσατο, πόσης ἀπαλαύσσονται παρῆρσις οἱ πολλὰ μὲν ἔχοντες ἑαυτῶν κατορθώματα εἰπεῖν, πάντων δὲ ἐκείνων ἐπιλανθανόμενοι, καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτους ἑαυτοὺς ἀριθμοῦντες;

rimum coma et baculo gloriatur, post multa longaque spatia sermonum, post importunam multamque garrulitatem ne hiscere quidem potuerit, neque de istis verba facturus valuerit os diducere: tum probe intelliges, quo pacto *Deus elegerit stulta mundi, ut sapientes confunderet*. Nam quæ præ nimia superbia fastique reperire illi minime potuerunt, tum quod seipsos a disciplina Spiritus sejunxissent, tum quod omnia propriis cogitationibus commisissent, hæc mendici et abjecti ac profanæ eruditionis expertes omnia exacte didicerunt, cum a cælesti disciplina penderent. Neque vero contentus est horum tenuis profanam sapientiam incusare, sed et alia plura subjungit, dicens: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum* (1. Cor. 3. 19); et auditores rursus adhortans cum contemptu ac vehementia dicebat: *Si quis enim videtur, inquit, inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens* (Ib. v. 18); et rursus, *Scriptum est, Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum reprobo* (1. Cor. 1. 19); et rursus, *Dominus novit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* (1. Cor. 3. 20).

6. Ac sapientia quidem præditos fuisse Corinthios ex his liquet; eos autem superbos fuisse atque animis inflatos ex eadem epistola manifestum est. Cum enim uspiam cum qui fornicatus erat, reprehendisset, adjecit dicens: *Et vos inflati estis* (1. Cor. 5. 2). Porro præ nimia arrogantia inter se illos contendisse ac jurgatos esse rursus indicavit, cum dixit: *Cum enim sit inter vos contentio, et zelus, et dissidia, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis* (1. Cor. 3. 3)? Quisnam autem fuit contentionis ille modus? In varios se rectores ac principes dividebant, atque idcirco dicit: *Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit, Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ* (1. Cor. 1. 12). Hæc autem dicebat non quod Paulo et Cephæ et Apollo se attribuerent, sed his nominibus obtegere voluit eos, qui seditionis auctores fuerant, ne si eos manifestaret, contentiosiores atque adeo impudentiores redderet. Non enim Paulo et Petro et Apollo seipsos illos attribuisse, sed aliis quibusdam, ex his quæ sequuntur liquet. Cum enim ipsos propter hoc dissidium castigasset, rursus adjunxit dicens: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in vobis discatis, ne supra quam scriptum est sapiatis, ne unus adversus alterum infletur pro alio* (1. Cor. 4. 6). Multi enim ex imperitis cum non possent ex domesticis meritis efferi, neque proximos insectari ac mordere, cum sibi quosdam principes ac rectores præfecissent, illorum meritis ac virtutibus ad fastum et insolentiam adversus alios utebantur, et ex eorum, a quibus edocti fuerant, sapientia occasionem arrogantiae adversus ceteros arripiebant: quod summi et insani gloriæ amoris fuit, cum ii qui propriis meritis gloriari non possent, aliorum excellentiâ ad insolentiam contemptumque fratrum abuterentur. Quoniam igitur et in superbiam elati erant, et inter se dissidebant, atque in varias partes seipsos dividerant, et propter doctrinam gloriabantur, tanquam propria illam industria sibi compa-

rassent, neque cœlitus ac divina ex gratia veritatis dogmata recepissent, volens eorum tumorem ac fastum reprimere, statim a principio seipsum *vocatum* appellavit, hoc propemodum dicens: Si ego magister nihil mea industria adveni, neque prior ipse ad Deum accessi, sed cum vocatus essem, tum denuo dicto audiens fui, quomodo vos discipuli, quique a me dogmata accepistis, superbire potestis, perinde quasi adinventâ hæc a vobis fuissent? Quocirca prius etiam dicebat illis: *Quis enim te discernit? quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7)?

Prima lex humilitatis. — Nihil igitur aliud est istud vocabulum *Vocatus*, nisi disciplina humilitatis et fastus depressio et omnis arrogantiae repressio: nihil enim est quod nos ita continere ac cohibere possit, ut humilitas, et moderate agere, ac modestum esse, nihilque de se magnum animo fingere. Quod et Christus intelligens ac spiritualem illam doctrinam tradere incipiens, a cohortatione ad humilitatem illam inchoavit, atque os aperiens primum tulit hanc legem ita dicens: *Beati pauperes spiritu* (Matth. 5. 3). Nam quemadmodum is qui magnas et magnificas ædes fuerit ædificaturus, conveniens jacit fundamentum, ut eam, quæ postea imponetur, molem ferre possit: ita nimirum etiam Christus, cum ingens illud ædificium philosophiæ in illorum animabus erigeret, tanquam fundamentum, et carinam et basin firmam et immobilem, cohortationem humilitatis ponit prius; cum probe noverit, postquam hæc in auditorum mentibus radices egerit, reliqua omnia virtutum genera ædificari tuto posse. Ut igitur si hæc defuerit, licet reliquas omnes virtutes quis opere ipso exhibeat, frustra et incassum ac sine ullo fructu labores susceperit, illi persimilis, qui domum suam super arenam construxit, qui laborem quidem exantlavit, quæstum autem nullum fecit, propterea quod firmum fundamentum minime jecit (Matth. 7. 26. 27): ita quisquis absque humilitate quidvis boni peragit, omnia perdit ac destruit. Humilitatem autem dico, non eam quæ in verbis, neque quæ in lingua, sed quæ in mente, in anima, in conscientia sita est, quam soluscernere Deus potest. Sufficit unum istud bonum, si vel solum sæpenuero appareat, ut propitium Deum reddat. Atque hoc publicanus ostendit: qui cum boni haberet nihil, neque recte factis insignis posset videri, cum solummodo dixisset, *Propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13), potius quam Phariseus justificatus descendit, tametsi non humilitatis erant illa verba, sed modestiæ et æquitatis tantum. Siquidem humilitatis est, cum quis magnarum a se gestarum rerum conscius nihil de se magnificum animo fingit: modestia vero et æquitas, cum is, qui peccator est, istud ipsum fatetur. Quod si is, qui nihil a se boni gestum noverat, quoniam id quod erat confessus est, ita sibi Dei benevolentiam conciliavit: quantam apud eum fiduciam obtinebunt ii, qui cum multa sua possent commemorare præclara facinora, illorum omnium oblitii sese in numerum rejecerint postremorum?

Quod utique Paulus quoque fecit : cum enim justorum omnium primus esset, primum se esse dicebat peccatorum (1. *Tim.* 1. 15); neque dicebat solum, sed et credebat, cum a præceptore didicisset, postquam omnia fecerimus, debere nos servos inutiles nos vocare (*Luc.* 17. 10). Istud est humilitas, istum imitemini qui recte factis insignes estis, publicanum vero vos qui peccatorum pleni estis : et confiteamur quod sumus, percutiamus pectus, et menti nostræ persuadeamus, ut nihil magnum de se concipiat. Si enim ita fuerimus affecti, sufficit hoc nobis ad oblationem et sacrificium : sicut et David dicebat : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus ; cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (*Psal.* 50. 19). Non simpliciter dixit *humiliatum*, sed et *contritum*; quod enim est contritum, contractum est : neque enim potest, quantumvis cupiat, efferi. Ita nos quoque non humiliemus tantum animam nostram, sed conte-

ramus etiam et compungamus : conteritur autem, dum suorum perpetuo peccatorum recordatur. Si ita illam humiliaverimus, ne si velit quidem in superbiam erigi poterit, dum a conscientia tamquam freno quodam correpta, ne se erigat, reprimetur, et ad modestiam servandam in omnibus compelletur. Ita poterimus et apud Deum gratiam invenire : *Quanto enim major es, inquit, tanto magis teipsum humilia, et invenies gratiam apud Deum* (*Eccli.* 3. 20). Porro qui gratiam apud Deum invenerit, nihil sentiet molestiæ, sed et in hac vita poterit cum Dei gratia cuncta illa adversa facile pertransire, ac repositas in altera vita peccatoribus pœnas effugere, præcedente ubique gratia Dei, et omnia illi propitia et placida reddente : quam ætinam omnes obtinere possimus in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Nullam hæc concio præ se fert temporis notam, qua vel annus deprehendi vel internosci valeat Antiochiæne an Constantinopoli habita fuerit. Cæterum omnes styli notæ hic Chrysostomum auctorem designant ; ut mirum sit virum doctum et accuratum Hermantium eam in *vobetaç* suspicionem vocare non dubitavisse, quem ideo jure refellit Tillemontius, et styli proprietate permotus et Catalogi Augustani per-

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, NON SOLUM AUTEM, SED ET GLORIAMUR IN TRIBULATIONIBUS, SCIEN-
TES QUOD TRIBULATIO PATIENTIAM OPERATUR (*Rom.* 5. 3), ET RELIQUA (a).

1. *Labores pro virtute subeundi.* — Laboriosum est quidem agricolæ boves jungere, vomerem trahere, sulcum ducere, semina spargere, hyemen ferre, frigus tolerare, fossam circumducere, ingruentem aquarum copiam a satis arcere, fluminum ripas altiores reddere, ac per medium agrum profundiores sulcos ducere : sed hæc operosa, quæque multo labore illum fatigant, levia fiunt ac facilia, dum spe concipit segetem vernantem agricola, falcem exacutam, ac repletam manipulis aream et fruges maturas, quæ multa cum lætitia domum deferuntur. Sic et gubernator sævis audacter se fluctibus committit, tempestatem et furens pelagus sæpe contemnit, ventos instabiles, marinas procellas, et longas peregrinationes ferre novit, cum sarcinas mercium secum reputat et negotiationis portus, et immensas opes inde comparandas intuetur. Nec aliter miles fert vulnera, jaculorum nubem excipit, famem tolerat, frigus, longas peregrinationes, et in acie subeunda pericula, dum tropæa, victorias, et coronas secum reputat, quæ inde pariuntur. Ad quid autem hæc commemoravimus, aut quid hæc exempla sibi volunt? Hinc nimirum occasionem arripere placuit vos ad audiendum (a) Collata cum Mss. Regio 2315, et Colbertino 49.

cohortandi, atque ad labores pro virtute subeundos incitandi. Nam si propter spem futurorum, idque ut eorum aliquis ea bona consequi possit, quæ cum hac vita finiuntur, hæc illi sustinent, multo magis vos oportet in audiendo perseverare, ut spirituali doctrina imbuamini, ac pro vita æterna pugnam generose sudoresque tolerare. Nam illorum quidem incerta spes est ac temporaria, et sæpe dum sola expectatione lactantur, vitam finiunt, spe quidem so oblectantes, sed rebus ipsis necdum appropinquant, tametsi graves illas difficultates exantlarint. Exempli causa, post multos illos labores ac sudores agricola nonnumquam, dum falcem exacuit, et ad messem se comparat, vel immissa ærugine, vel locustarum multitudine; vel immodica pluvia incidente, vel alia quâpiam importata calamitate ex aeris intemperie, vacuis manibus domum revertitur, postquam labores quidem sustinuit, sed speratis frugibus excidit. Pari ratione gubernator dum mercium copia lætatur, expansis magna cum voluptate velis cum multa maria fuerit enensus, in ipso persæpe portus ingressu vel occurrente rupe vel ad saxum in mari latens aut ad scopulum aliquem allisa navi, ac inopinato ejusmodi casu percussus, cunctis mercibus amissis, post infinita illa

Καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησε· πρῶτος γὰρ ἀπέντων ὡν τῶν δικαίων, πρῶτον ἑαυτὴν τῶν ἀμαρτωλῶν ἔλεγε εἶναι· οὐκ ἔλεγε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπέπειστο παρὰ τοῦ διδασκάλου μαθῶν, ὅτι μετὰ τὸ πάντα ποιῆσαι ἀχρεῖους δούλους ἑαυτοὺς χρὴ καλεῖν. Τοῦτό ἐστι ταπεινοφροσύνη, τοῦτον ζηλώσατε οἱ κατορθώματα ἔχοντες, τὸν δὲ τελώνην ὑμεῖς οἱ ἀμαρτημάτων γέμοντες, κ.λ. ὁμολογῶμεν ὡσπερ ἔσμεν, καὶ τὸ στήθος πλήττωμεν, καὶ τὴν διάνοιαν πείθωμεν μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτῶν φαντάζεσθαι. Ἄν γὰρ οὕτως ὦμεν διακείμενοι, ἀρκεῖ τοῦτο ἡμῖν εἰς προσφορὰν καὶ θυσίαν· καθάπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγε· *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει*. Οὐχ ἀπλῶς εἶπε *τεταπεινωμένην*, ἀλλὰ καὶ *συντετριμμένην*· τὸ γὰρ συντετριμμένον, καὶ διακεκλασμένον· οὐδὲ γὰρ, ἐὰν βούληται, ἐπαρθῆναι δύναται. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς μὴ ταπεινώσωμεν μόνον τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, ἀλλὰ καὶ συντρίψωμεν καὶ

κατανύξωμεν· συντρίβεται δὲ οἰκείων ἀμαρτημάτων μεμνημένη συνεχῶς. Ἄν οὕτως αὐτὴν ταπεινώσωμεν, οὐδὲ βουλομένη πρὸς τύφον ἀναστῆναι δυνήσεται, ὡσπερ τινὸς χαλινῶ τοῦ [140] συνειδότες ἐπιλαμβανόμενου διεγειρομένης αὐτῆς, καὶ καταστέλλοντος καὶ πείθοντος μετριάξεν ἐν ἅπασιν. Οὕτω δυνήσμεθα παρὰ τῷ Θεῷ καὶ χάριν εὐρεῖν· *Ὅσῳ γὰρ μέγας εἶ, φησὶ, τοσούτω ταπεινοῦ σεαυτὸν, καὶ ἐναντίον Κυρίου εὐρήσεις χάριν*. Ὁ δὲ παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὐρῶν οὐδενὸς αἰσθῆσεται χαλεποῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δυνήσεται μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐκεῖνα ἅπαντα μετ' εὐκολίας διαδραμεῖν τὰ δεινὰ, καὶ τὰς ἐκεῖ κειμένας τοῖς ἀμαρτάνουσι διαφυγεῖν τιμωρίας, τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ προηγουμένης, καὶ πάντα ἐξευμενίζούσης αὐτῷ· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύειν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE GLORIA IN TRIBULATIONIBUS.

antiqui in notis supra editi testimonio; in quo Catalogo sincera Chrysostomi opera accurate recensentur, et hæc ibidem quartadecima locatur.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæli.

Εἰς τὸ ἀποστολικὸν βιβλίον τὸ λέγον, ἰ Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κενώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργαζέται, ἰ καὶ τὰ ἐξῆς.

α'. Ἐπίπονον μὲν γηρόνῳ τὸ ζεῦξαι βόας, καὶ ἄροτρον ἔλκυσαι, καὶ αὐλακα ἀνατεμεῖν, καὶ σπέρματα καταβαλεῖν, καὶ ἀνασχέσθαι χειμῶνος, καὶ κρυμὸν ἐνεγκεῖν, καὶ περιελάσαι τῆσσαν, καὶ πλεονέξιν ὑδάτων ἐπιούσαν τοῖς σπέρμασιν ἀποκρούσασθαι, καὶ ἄχθας ποταμῶν ὑψηλοτέρας ἐργάσασθαι, καὶ διὰ μέσης τῆς ἀρούρας βαθυτέρας αὐλακὰς ἀνατεμεῖν· ἀλλὰ τὰ ἐπίπονα ταῦτα, καὶ μόχθον ἔχοντα, κοῦφα γίνεται καὶ ἄχιστα, ὅταν ταῖς ἐλπίσιν ὁ γεωργὸς ἴδῃ κομῶντα τὰ λῆλα, καὶ τὴν δρεπάνην ἠκονημένην, καὶ τὴν ἄλωνα τῶν δραγμάτων ἐμπεπλησμένην, καὶ τὸν κρῖνον ὠριμον μετὰ πολλῆς τῆς εὐφροσύνης ὀκαδὲ εἰσχομιζόμενον. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἀγρίων κυμάτων κατατολμᾷ, καὶ χειμῶνος, καὶ ματιομένης θαλάττης πολλάκις καταφρονεῖ, καὶ πνευμάτων ἀστάτων, καὶ διαπονήσιος κλύδωνας καὶ μακρὰς οἶδε φέρειν ἀποδημίας, ὅταν τὰ φορτία ἀναλογίζηται, καὶ τοὺς τῆς ἐμπορίας λιμένας, καὶ τὸν ἐκ τούτων ἄπειρον πλοῦτον τιχτόμενον ἴδῃ. Οὕτω καὶ στρατιώτης τραύματα φέρει, καὶ νέφη βελῶν ἀποδέχεται, καὶ λιμὸν ὑποφέρει, καὶ κρυμὸν, καὶ τὰς μακρὰς ἀποδημίας, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς παρατάξεως [141] κινδύνους, ἐντεῦθεν τὰ τρόπαια καὶ τὰς νίκας· καὶ τοὺς στεφάνους ἀναλογιζόμενος. Ἀλλὰ τίνας ἐνικεν τούτων ἐμνήθηται; ἢ τί μοι βούλεται ταῦτα τὰ παραδείγματα; Παράκλησιν ὑμῖν ἐντεῦθεν πρὸς τὴν ἐκράσιν εἰσαγαγεῖν βούλομαι, καὶ παραμυθίαν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀρετῆς ἰδρωτάς. Εἰ γὰρ τῶν εἰρη-

μένων ἕκαστος τὸ ἐπίπονον κοῦφον ἡγεῖται διὰ τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα, καὶ ταῦτα, εἰ καὶ τις αὐτῶν ἐπιτυχεῖν δυνήσῃ, τῷ παρόντι συγκαταλόμενα βίβη, πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς τὴν ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀκρόασιν ἀνέχεσθαι χρὴ, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς αἰωνίου ζωῆς παράταξιν τε καὶ τοὺς ἰδρωτάς γενναίως φέρειν. Τοῖς μὲν γὰρ ἀδηλα τὰ τῆς προσκαιροῦ ἐλπίδος ἐστὶ, καὶ ἐν προσδοκίᾳ μόνῃ τῶν χρηστῶν πολλάκις γενόμενοι, τὸν βίον οὕτω κατέλυσαν, ἐντροφησαντες μὲν ταῖς ἐλπίσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτῶν οὐκ ἐγγίσαντες, καὶ δὴ διὰ ταῦτα τὰ χαλεπώτερα ὑπομείναντες. Οἷόν τι λέγω· Μετὰ τοὺς πολλοὺς ἐκείνους πολλάκις πόνους τε καὶ ἰδρωτάς ὁ γηρόνος ἐνίστε ἐν αὐτῷ τῷ τὴν δρεπάνην ἀκονεῖν, καὶ πρὸς τὸν ἄμικτον παρασκευάζεσθαι, ἐρυσίτης κατενεχθείσης, ἢ πλήθους ἀκρίδων, ἢ πέρα τοῦ μέτρου τῆς ἐπομβρίας γενομένης, ἢ ἐτέρα τινὸς πληγῆς· ἐπενεχθείσης ἐκ τῆς τῶν ἀέρων ἀνωμαλίας, ἀπῆλθε κεναῖς οἰκαδὲ χερσὶ, τὴν μὲν πόνον ἅπαντα ὑπομείνας, τοῦ δὲ καρποῦ τῆς ἐλπίδος ἐκπεσών. Καὶ ὁ κυβερνήτης δὲ ὁμοίως χαίρων τῷ πλήθει τῶν φορτίων, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς τὰ ἱστία πετάσας, καὶ περάσας πολὺ πῆλαγος, ἐν αὐτῷ τῷ πολλῆς τῷ στόματι τοῦ λιμένου, ἢ σπιλάδος ἐμπεσοῦσης, ἢ ὑφάλου καὶ σκοπέλου τιμὴν προσεπάξας, ἢ ἄλλῃ τιμὴν τοιαύτην ἀδοκίῃ περιεσάσει πληγῆς, πάντας τὸν φόρον ἀπώλεσε, καὶ μόλις ἐλ ἑαυτοῦ σῶμα γυμνὸν εἰσάσσει μετὰ τοὺς μυρίους κινδύνους

ἐκείνους. Ὅτι καὶ ὁ στρατιωτικὸς μυρίαὶς πολλάκις παραταξάμενος πολέμοις, καὶ ἀποκρουσάμενος τοὺς ἐναντίους, καὶ τῶν ἐχθρῶν περιγενόμενος, καὶ ἐν αὐτῇ ὡν τῇ προσδοκίᾳ τῆς νίκης, τὴν ζωὴν μεταλλάξας ἀπέπληθεν, οὐδενὸς ὄλωσ' ἐκ τῶν μόθων καὶ τῶν κινδύνων ἀπολαύσας χρηστοῦ. Τὰ δὲ ἡμέτερα οὐ τοιαῦτα· τὰς τε γὰρ ἐλπίδας αἰωνίους ἔχει ἀκινήτους τε καὶ βεβαίας, καὶ οὐ τῷ προσκαίρῳ τούτῳ συγκαταλυόμενας βίῳ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκήρατον καὶ μακαρίαν ἐκείνην καὶ διαμωνίζουσιν ζωὴν, καὶ οὐ μόνον ἀνωμαλίᾳ ἀέρων καὶ ἀδοκίμων πραγμάτων περιστάσει οὐκ ἐπιβουλεωμένας, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῷ τῷ θανάτῳ διαλυόμενας. Ἀπὸ τῶν ἐλπίδων δὲ αὐτῶν ἴδοι τις ἂν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς τυχοῦσι λάμποντα αὐτῶν τὸν καρπὸν, καὶ πολλὴν καὶ μεγάλην οὖσαν τὴν ἀμοιβήν. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἐβόα, λέγων· *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχόμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι.* Παρακαλῶ μὴ παραδράμωμεν τὸ εἰρημένον ἀπὸ τῆς θλίψεως, οὐκ οἶδα πῶς, πάλιν ἡμᾶς ὁ λόγος εἰς τὸν τοῦ καλοῦ κυβερνήτου Παύλου λιμένα εἰσῆγαγεν, ἐντροφήσωμεν τῇ λέξει, βραχείᾳ μὲν ὕψει, πολλῇ δὲ ἡμᾶς παιδευοσῆ φιλοσοφίᾳ. Τί ποτ' οὖν ἔστιν ἄρα τὸ εἰρημένον, καὶ τί τοῦτο εἰπὼν ἠνέξατο ἡμῖν, λέγων, *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχόμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι.* Μικρὸν, εἰ δοκεῖ, ἀνωτέρω τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἀγάγωμεν, καὶ πολλὴν ὑπόθεσιν τὴν [142] σαφήνεια, καὶ τὴν τῶν νοημάτων δύναμιν ἐκείθεν τικτομένην ἡμῖν. Ἀλλὰ μηδένα τὸ σῶμα καταμαλακίζέτω· ἀλλ' ἀντὶ δρόσου γενέσθω ἡ τῆς πνευματικῆς ἀκροάσεως ἐπιθυμία. Καὶ γὰρ περὶ θλίψεως ἡμῖν ὁ λόγος καὶ ἐπιθυμίας ἀγαθῶν αἰωνίων, καὶ ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἐκ τούτων γινομένης ἀμοιβῆς τοῖς οὐκ ἀναπεπτωκόσι. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ, *Οὐ μόνον;* Ὁ γὰρ τοῦτο εἰρηκῶς, εἰπεῖν ἡμῖν πολλὰ καὶ ἕτερα δεικνύσι προὔπηργμένα ἀγαθὰ· καὶ μετ' ἐκείνων καὶ τοῦτο προστίθησι, τὸ ἀπὸ τῆς θλίψεως· διὸ καὶ ἔλεγεν ὁ αὐτός· *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχόμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι.* Ὅστε δὲ σαφέστερον γενέσθαι τὸ εἰρημένον, βραχείαν ὥραν ἀνάσχεσθε, μακροτέραν ἡμῶν ποιουμένων τὴν διδασκαλίαν τῷ λόγῳ.

Ἐπειδὴ γὰρ καταγγέλλῃ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τὸ θεῖον κήρυγμα, καὶ περιήεσαν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης σπειρόντες τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, καὶ πρόβριζον ἀνασπώντες τὴν πλάνην, καὶ τοὺς πατρώους τῶν ἀσεβῶν καταλύοντες νόμους, καὶ παρανομίαν ἄπασαν ἐλαύνοντες, καὶ τὴν γῆν ἐκκαθαίροντες, καὶ εἰδύλων μὲν καὶ ναῶν καὶ βωμῶν καὶ πανηγύρεων τῶν ἐκείθεν καὶ τελετῶν κελεύοντες ἀποπηδᾶν, ἐπιγινώσκειν δὲ τὸν τῶν ὄλων ἕνα καὶ μόνον Θεόν, καὶ τὰς μελλούσας ἀναμένειν ἐλπίδας, καὶ περὶ Πατρὸς καὶ Ἰού καὶ ἁγίου Πνεύματος διελέγοντο, καὶ περὶ ἀναστάσεως ἐφίλοσόφουν, καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν διελέγοντο· διὰ ταῦτα πόλεμος ἀνήφθη χαλεπός, καὶ πολέμων ἀπάντων ὁ τυραννικῶτατος, καὶ πάντα θορύβου καὶ παραχῆς καὶ στάσεως ἔγεμε, καὶ πόλεις ἄπασαι, καὶ δῆμος ἄπας, καὶ οἰκία, καὶ οἰκουμένη καὶ αἰκία, ἅτε δὴ τῶν παλαιῶν ἐθῶν διασαλευομένων, καὶ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον κατασχούσης προλήψεως διασειομένης, καινῶν δὲ εἰσαγομένων δογμάτων, καὶ ὡν μηδεὶς μηδέποτε ἤκουσε· πρὸς ταῦτα βασι-

λεῖς ἠγρίαινον, καὶ ἄρχοντες ἐδυσχέρινον, καὶ ἰδιῶται ἐταράττοντο, καὶ ἀγοραὶ ἐθορυβοῦντο, καὶ δικαστήρια ἐχάλεπαινε, καὶ ξίφη ἐγυμνοῦτο, καὶ ὄπλα παρεσκευάζετο, καὶ νόμοι ἠγανάκτευν. Ἐκείθεν τιμωρίαι καὶ κολάσεις καὶ ἀπειλαὶ καὶ πάντα συνεκινεῖτο τὰ ἐν ἀνθρώποις εἶναι δοκούντα δεινὰ Ὅσπερ θαλάττης μαινομένης καὶ χαλεπὰ ναυάγια ὠδινούσης, οὐδὲν ἄμεινον τὰ τῆς οἰκουμένης διεκείτο, πατρὸς παῖδα διὰ τὴν εὐσέβειαν τότε ἀποκηρύττοντος, καὶ νόμους πρὸς πενθερὰν σχιζομένης, καὶ ἀδελφῶν διαιρουμένων, καὶ δεσποτῶν κατὰ τῶν οἰκετῶν ἀγανακτούντων, καὶ τῆς φύσεως σχεδὸν πρὸς ἑαυτὴν στασιάζουσας, καὶ οὐκ ἐμφυλίου μόνον, ἀλλὰ καὶ συγγενικοῦ διὰ πάσης οἰκίας διόντος πολέμου. Ὁ γὰρ λόγος μαχαίρας δίκην εἰσιῶν, καὶ τὸ νοσοῦν ἀπὸ τοῦ ὑγιαίνοντος τέμνων, πολλὴν ἐποίει πανταχοῦ τὴν στάσιν εἶναι, καὶ τὴν φιλονεικίαν, καὶ πανταχόθεν μυρίας αἰρεσθαι κατὰ τῶν πιστευόντων παρεσκευάσεν ἐπαχθείας καὶ μάχας. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν εἰς δεσμοτήρια ἀπήγοντο, οἱ δὲ εἰς δικαστήρια, οἱ δὲ τὴν ἐπὶ θάνατον φέρουσαν ὁδόν· καὶ τῶν μὲν αἰ οὐσίαι ἐδημεύοντο, οἱ δὲ καὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς πολλάκις ἐξέπιπτον, καὶ πανταχόθεν νιφάδων πυκνότερα περιεστῆκει τὰ κακὰ· ἐνδοθεν μάχαι, ἐξωθεν φόβοι, παρὰ τῶν φίλων, παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, παρ' αὐτῶν τῶν τῇ φύσει συνδεμένων ἀλλήλοις [143].

β'. Ταῦτ' οὖν ὁρῶν ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ τῆς οἰκουμένης παιδοτρέτης, ὁ τῶν οὐρανίων δογμάτων διδάσκαλος, ἐπειδὴ τὰ μὲν δεινὰ ἐν χερσίν ἦν καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πραττόμενα, τὰ δὲ χρυστὰ ἐν ἐλπίσι μόνον καὶ ἐπαγγελίαις, βασιλεία οὐρανῶν, λέγω, καὶ ἀνάστασις, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων λῆξις τῶν πάντα νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαινόντων· χάρινοι δὲ καὶ τήγανα καὶ ξίφη καὶ τιμωρίαι καὶ παντοδαπαὶ κολάσεις, καὶ θάνατοι οὐκ ἐν ἐλπίσιν, ἀλλ' ἐν πείρῃ· οἱ δὲ πρὸς ταῦτα ἀγωνίζεσθαι μέλλοντες, ἀρτίως ἀπὸ βωμῶν καὶ εἰδύλων καὶ τρυφῆς καὶ ἀκολασίας καὶ μέθης εἰσποιηθέντες ἦσαν τῇ πίστει, οὐδὲν ὑψηλὸν περὶ τῆς αἰδίου ζωῆς· τέως μεμελετηκότες ἐννοεῖν, ἀλλὰ τῶν παρόντων ἀντεχόμενοι μάλλον· καὶ εἰκὸς τούτων πολλοὺς μικροψυχεῖν καὶ ἐκλύεσθαι, καὶ ἀναπίπτειν καθ' ἑκάστην πολιορκουμένους ἡμέραν· ὅρα τί ποιεῖ ὁ τῶν ἀποβρήτων κοινωνός, καὶ πρόσδεχε τῇ Παύλου σοφίᾳ. Συνεχῶς περὶ τῶν μελλόντων αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ τὰ βραβεῖα ὑπ' ἧψιν ἄγει, καὶ δεικνύσι τοὺς στεφάνους, ἀλείφων αὐτοὺς καὶ παραμυθούμενος ταῖς τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐλπίσι. Καὶ τί φησι; *Λογίζομεθα γάρ, ὅτι οὐκ ἔδει τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.* Τί γάρ μοι λέγεις, φησί, τραύματα καὶ βωμούς καὶ δημίους καὶ τιμωρίας καὶ λιμούς καὶ θημεύσεις καὶ πένιαν καὶ δεσμὰ καὶ ἀλύσεις; πάντα ὅσα βούλει τίθει τὰ δοκούντα ἐν ἀνθρώποις δεινὰ, καὶ οὐδὲν ἄξιον λέγεις τῶν ἐπάθλων ἐκείνων καὶ τῶν στεφάνων καὶ τῶν ἀμοιβῶν. Τὰ μὲν γὰρ τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίῳ, τὰ δὲ ἐν τῷ ἀπείρῳ αἰῶνι τέλος οὐκ ἔχει· καὶ τὰ μὲν παροδεῖται πρόσκαιρα ὄντα, τὰ δὲ παραμένει διηνεκῶς ἀγήρατα συνυπάρχοντα. Ὅσπερ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦτο αὐτὸ αἰνιττόμενος ἔλεγε·

* Duo Mss. εὐρηκῶς, Editio εἰρηκῶς.

pericula vix salvo corpore nudus evadit. Sic et miles postquam innumeris sæpe pugnavit in præliis, adversarios repulit, hostesque devicit, dum in ipsa victoriæ expectatione versatur, nullis penitus commodis ex laboribus periculisque reportatis e vita discedit. At ejusmodi non sunt res nostræ: spes enim æternas, immotas, et firmas habent, quæque cum hac vita minime terminantur, sed ad immortalē beatamque vitam illam ac perpetuo duraturam spectant, et non modo nullis ex aeris intemperie vel inopinato rerum eventu patent incurisibus, sed nec ab ipsa morte possunt deleri. Quin etiam dum sola spe fovemur, ejus in quovis etiam e vulgo fructus elucet, et quanta illi merces debeat. Propterea beatus etiam Paulus clamabat dicens: *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3). Ne, quæso, leviter prætereamus, quæ dicta sunt: sed quando, nescio quo casu, sermo nos rursus ad præclari gubernatoris Pauli portum appulit, in hujus dicti consideratione libenter immoremur, brevis quidem illius, sed a quo multa philosophia erudimur. Quid tandem est ergo quod dicit, et quid his nobis indicat verbis, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*? Paulo altius, si placet, doctrinæ sermonem ordiamur, et multam inde nobis perspicuitatem videbimus ac vim sententiarum emergere. Sed neminem corpus in molliem ac pigritiam resolvat: quin potius tamquam rore quodam spiritualis doctrinæ cupiditate recreetur. Etenim de tribulatione verba facimus, de cupiditate bonorum æternorum, de patientia, deque mercede, quam illi obtinent, qui minime supini sunt ac desidēs. Quid igitur sibi vult illud, *Non solum*? Qui enim his verbis utitur, de multis aliis bonis se loquutum esse indicat, quæ præcesserint, et cum illis istud adjicere, quod ex tribulatione nascitur: quam ob causam et ipse dicebat, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*. Ut autem dilucidiora fiant hæc verba, nos ad brevem horam sustinete, dum prolixiori sermone doctrinam exponimus.

Adversarii fidei Christianæ quum multi; persecutiones variæ initio prædicationis. Inducitur Paulus de futuris disserens. Cur ingeniscat creatura. — Cum enim promulgata fuisset ab apostolis prædicatione divina, et omnes orbis terrarum plagas religionis sermonem illi serentes obirent, errorem radicatus extirparent, patrias impiorum leges rescinderent, iniquitatem omnem exterminarent, terram expurgarent, atque ab idolis quidem, a fanis, altaribus, feriis ac ceremoniis inde nascentibus resiliere juberent; unum autem, et solum universorum Deum agnoscere, spes futuras expectare; deque Patre, Filio, ac Spiritu sancto dissererent, de resurrectione philosopharentur, ac de regno cælorum verba facerent: idcirco bellum exarsit grave, omniumque sævissimum, omnia tumultu, perturbatione, ac seditione redundabant, urbes omnes, populi ac domus omnes, omnis regio sive inculta esset, sive deserta: quod nimirum antiquæ consuetudines labefactarentur, et quæ tandem obtinuerat, anticipata opinio convelleretur, cum nova

dogmata inveherentur, quæ nemo umquam audiverat: adversus ista sævicbant reges, indignabantur magistratus, privati tumultuabantur, fora perturbabantur, tribunalia concitabantur, stringebantur enses, arma parabantur, et leges succensebant. Inde supplicia, pœnæ, minaque, ac cuncta commovebantur, quæ inter homines gravia censentur. Quemadmodum cum iratum est mare, atque infesta naufragia parturit, nihilo meliori erat in statu orbis terrarum, cum religionis causa tum filium pater abdicaret, a socru nurus dissideret, fratres dividerentur, domini in famulos indignarentur, natura quodammodo in seipsam seditione commota insurgeret, nec civile tantum, sed gentile quoddam bellum domos omnes pervaderet. Verbum enim gladii in morem penetrans, et quod morbidi erat a sano resicans, magnum ubique seditionem et contentionem excitabat, et efficiebat, ut innumere undique adversus fideles inimicitia pugnæque insurgerent. Hinc fiebat, ut in carcerem alii detruderentur, alii ad judicia raperentur, et ad viam quæ tendit ad mortem: atque horum quidem bona publicabantur, illi vero et patria, et vita ipsa persæpe privabantur, et omni ex parte crebris quam nix decidat, malis obsidebantur: intus pugnæ, foris timores, ab amicis, ab alienis, ab ipsis qui naturæ necessitudine conjuncti erant.

2. Hæc igitur cum cerneret beatus Paulus, ille terrarum orbis præceptor, et celestium dogmatum doctor, cum res quidem adversæ in manibus essent, et ante oculos versarentur, res autem prosperæ in spectantem et promissione, regnum, inquam, cælorum, et resurrectio, ac bonorum illorum adeptio, quæ cogitationem omnem ac sermonem excedunt: fornaces autem, sartagines, gladii, supplicia, tormentorum et mortium genera omnia non spe, sed experientia perciperentur: qui vero adversus hæc omnia certaturi erant, non ita pridem ab altaribus, ab idolis, a deliciis, a luxuria et ebrietate ad fidem traducti fuissent, neque dum ad sublime quidquam de vita æterna versandum animo assuefacti, sed rebus præsentibus potius inhærentes: et verisimile esset fore, ut multi eorum fatiscerent, conciderent animis, ac desicerent, cum singulis diebus obsiderentur: vide quid ille faciat, qui arcætorum particeps celestium fuerat, et sapientiam Pauli considera. De futuris assidue disserit apud illos, ponit ob oculos præmia, coronas ostendit, iuciat eos, et spe bonorum æternorum consolatur. Quid autem dicit? *Existimamus enim quod non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). Quid enim mihi vulnera, inquit, objicis, altaria, carnifices, supplicia, famem, proscRIPTIONES, paupertatem, vincula et compedes? quæcumque volueris proponere, quæ ab hominibus gravia censentur; nihil tamen præmiis illis, coronis, ac retributionibus dignum commemoras. Nam ista quidem una cum hac vita fluntur, illa vero in infinito illo ævo finem non habent: hæc temporaria cum sint, prætereunt: illa cum sint immortalia, perpetuo permanent. Quod ipsum et alio loco subindicans dicebat:

Id quod in præsenti est momentaneum et leve tribulatio- nis (2. Cor. 4. 17) : sic quantitate qualitatem immi- nuit, et acerbiter mitigat temporis brevitate. Quo- niam enim gravia natura sua erant et molesta, quæ tum illis accidebant, brevitate molestiam minuit di- cens: Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non con- templantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt (2. Cor. 4. 17. 18). Et rursus ut ad cognoscendam bonorum illius vite magnitudi- nem illos provehat, creaturam ipsam ob præsentia mala dolentem et congementem introducit, ac futura tamquam valde jucunda vehementer optantem, dum sic ait: Etenim creatura congenescit, et simul parturit usque adhuc (Rom. 8. 22). Qua de causa gemit? qua de causa parturit? Dum illa nimirum futura bona præstolatur, et in melius mutationem desiderat. Nam et ipsa, inquit, creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei (1b. v. 21). Cum vero audis eam genere ac parturire, noli ratione præditam illam arbitrari, sed idioma Scripturæ intellige. Cum enim vult Deus hominibus magnum aliquid ac jucundum per prophetas annuntiare, ipsas etiam res inanimatas fingit miraculorum, quæ fiunt, ut agnitudinem percipere, non quod sensu præditam esse creaturam dicamus, sed ut per ea quæ hominibus quadrant, magnitudo miraculorum exprimi possit. Hoc nimirum et nos di- cere solemus, cum inopinatam quid acciderit [ipsam urbem esse contristatam, solum ipsum mœtatis esse redditum] (a), et cum de servis ac terribilibus sermo fit hominibus ac ferina mente præditis, ita quis ple- runique loquitur: Ipsa fundamenta concussit, ipsi lapides eum timuerunt: non quod hunc lapides re- vera timuerint, sed ut summam cordis ejus feritatem et furorem possint exprimere. Hac etiam de causa mirabilis propheta David ea, quæ Judæis evenerant, bona commemorans, eamque voluptatem, qua perfusi erant, cum Ægypto liberati sunt, dicebat: In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum. Montes exultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium, a facie Domini (Psal. 115. 4-4). Hoc vero nul- lus evenisse umquam audivit. Nam mare quidem et Jordanis retrorsum Dei jussu conversa sunt: montes autem et colles non exultaverunt, sed, ut ante dixi, cum summam voluptatem vellet exprimere, ac relaxa- tionem ex Ægyptiaca vexatione quæ illis contigerat, res etiam inanimatas exultare dicebat, ac triphidare propter ea bona, quæ illis obvenerant: quemadmo- dum cum triste quiddam nuntiari voluerit, quod nos- tra nobis peccata pepererit, ait, Lugebit vinum, lu- gebit et vitis (Hesai. 24. 7): et affibi, Viæ Sion lugent (Thren. 1. 4): sed et lacrymari res sensu destitutas ait, Muri filie Sion deducite lacrymas (Thren. 2. 18):

(a) Quæ uncinis clauduntur deerant in Editis, sed ha- bentur in Mss. et a Frontone Duceo lecta sunt.

imo et terram ipsam et Judæam lugere dicit atque ebriam esse tristitia, non quod hæc elementa id sen- tiant, sed, ut ante dixi, prophetarum unusquisque, dum indicare vult ingentem honorum magnitudinem, quæ Deus largitur, et suppliciorum, quæ propter scelera nostra nobis infliguntur, ita loquitur: quam ob causam beatus etiam Paulus creaturam ingemi- scientem ac dolentem introducit, ut Dei donorum ex- primere possit magnitudinem, quæ nos post hanc vi- tam excipient.

3. *Magnitudo rerum quas adepti sumus.* — Verum hæc omnia sunt in spe, dicit quispiam: pusillanimis autem ac miser homo, non ita pridem ab idololatria liberatus, neque dum sciens de rebus futuris philoso- phari, non admodum his sermonibus corrigitur, sed in præsentem tempore consolationem aliquam optat invenire. Idcirco nimirum et sapiens hic magister, cui- que nota sunt omnia, non modo ex bonis futuris con- solatur, sed ex præsentibus etiam commodis cohortatur. Ac primum quidem ea, quæ jam orbi terrarum obvenerant, bona commemorat, quæ non in spe et ex- pectatione sita erant, sed quibus reipsa fruebantur: quæ futurorum, et eorum quæ sperantur ma- xima est et evidentissima demonstratio: cumque bene longum de fide sermonem texuisset, atque patriarchæ Abraham mentionem fecisset, qui licet reluctante na- tura speravit tamen se patrem futurum, expectavit et credidit, quapropter et tandem fuit: inde ducta occasione cohortatur, ut nunquam ad ratiocinationum infirmitatem delabamur, sed animos nostros magni- tudine fidei erigamus, attollamus, et alta sapiamus: deinde rerum, quas adepti jam sumus, explicat dignitatem. Quænam illa porro est? Quod nimirum Filium suum, inquit, unigenitum, genuinum, dilectissimum, hunc Deus pro nobis sceleratis servis dedit, et innumeris peccatis gravatos, tantisque delictorum oneribus op- pressos non a peccatis solum liberavit, sed et justos effecit, nihil grave imperans aut laboriosum aut mo- lestum, sed fidem a nobis tantum requirens justos reddidit, sanctos effecit, in Dei filios adoptavit, here- des regni instituit, Unigeniti coheredes renuntiavit, resurrectionem promisit, corporum incorruptionem, conditionem et sortem eandem cum angelis, quæ rati- onem omnem ac mentem exsuperat, habitationem in caelis, conversationem cum ipso, ac Spiritus san- cti gratiam jam inde nobis effudit, a diaboli nos pos- sessione liberavit, nos a dæmonum servitute vindica- vit, peccatum destruxit, maledictionem sustulit, infe- rorum portas confregit, paradysum aperuit, non an- gelum, non archangelum, sed ipsum Unigenitum pro salute nostra misit, sicut per prophetam inquit, Non legatus, neque angelus, sed ipse Dominus salvos nos fe- cit (Hesai. 63. 9). Hæc nonne sexcentis splendidiora sunt coronis? quod sanctificati sumus? quod justificati? quod per fidem? quod unigenito Dei Filio pro nobis descendente? quod Patre Filium suum dilectissimum propter nos tradente? quod Spiritum sanctum acce- pimus? quod cum omni facilitate? quod copiosa gra- tia donoque potiti sumus? His itaque dictis et cum

Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως· τῇ ποσότητι τὴν ποιότητα ὑποτεμνόμενος, καὶ τῷ χρόνῳ τὸ φορτικὸν παραμυθοῦμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τῇ φύσει βαρὴ καὶ φορτικὰ ἴην τὰ τότε συμβαίνοντα, τῷ προσκαίρῳ τὸ φορτικὸν αὐτῶν ὑποτεμνεται, λέγων· Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. Καὶ πάλιν ἀνάγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγέθους τῶν τότε ἀγαθῶν, αὐτὴν εἰσάγει τὴν κτίσιν ὀδυνωμένην καὶ συστενάζουσαν ἐπὶ τοῖς παροῦσι μοχθηροῖς, καὶ σφόδρα ἐπιθυμοῦσαν τὰ μέλλοντα, ὡς πᾶν ὄντα χρηστὰ, λέγων οὕτω· Καὶ γὰρ ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Τίνος ἔνεκεν στενάζει; τίνος ἔνεκεν ὠδίνει; Τὰ μέλλοντα ἐκεῖνα προσδοκῶσα ἀγαθὰ καὶ ἐπιθυμοῦσα τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη, φησὶν, ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι στενάζει καὶ ὠδίνει, μὴ λογικὴν εἶναι νόμιζε, ἀλλὰ μάνθανε τῆς Γραφῆς τὸ εἶδος. Ὅταν γὰρ βούληται ὁ Θεός [144] μέγα καὶ χρηστὸν ἀναγγεῖλαι τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν προφητῶν, καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα αἰσθάνεσθαι ποιεῖ τῶν γινομένων θαυμάτων τὸ μέγεθος· οὐκ ἔπειδὴ αἰσθάνεσθαι τὴν κτίσιν φανερὸν, ἀλλ' ἵνα τῶν θαυμάτων τὸ μέγεθος παραστήσῃ διηρηθῆναι ἐκ τῶν συμβαινόντων τοῖς ἀνθρώποις. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν, ὅταν τι τῶν ἀδοκίμων συμβῆ, [ὅτι αὕτη ἡ πόλις ἐστύγνασεν, αὐτὸ τὸ ἔδαφος σκυθρωπὸν ἐγένετο] καὶ ἐπὶ τῶν φοβερῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ θηριῶν θυμὸν ἔχόντων τοῦτο αὐτὸ εἶποι τις ἄν· ὅτι αὐτὰ τὰ θεμέλια διέσεισεν, αὐτοὶ οἱ λίθοι αὐτὸν ἐτρόμαξαν· οὐκ ἔπειδὴ ὄντως οἱ λίθοι τοῦτον ἐτρόμαξαν, ἀλλ' ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῆς θηριώδους καρδίας αὐτοῦ καὶ τὸν θυμὸν παραστήσῃ διηρηθῶσι. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ θαυμάσιος προφήτης Δαυὶδ ἀπαγγέλλων τὰ ἀγαθὰ τὰ τοῖς Ἰουδαίοις συμβῆντα, καὶ τὴν ἡδονὴν τὴν ἐκ τῆς ἰλευθερίας Αἰγύπτου ἐγγινόμενῃ αὐτοῖς, ἔλεγεν· Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἶκον Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βυρβάρου, ἐφανήθη Ἰουδαίῳ ἀγλασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ· ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἐκρυψε, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων, ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Καὶ τοῦτο οὐδαμῶς γενόμενον ἤκουσέ τις. Ἡ μὲν γὰρ θάλασσα, καὶ ὁ Ἰορδάνης ἀνεστράφη εἰς τὰ ὀπίσω προστάγματι τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ οὐκ ἐσκίρτησαν· ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπών, τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡδονῆς παραστήσῃ βουλόμενος, καὶ τὴν ἀνεσιν τὴν ἐκ τῆς τῶν Αἰγυπτίων κακώσεως ὑπὲρ γινόμενῃ αὐτοῖς, καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα κριετῶν ἔλεγε καὶ πηδᾶν ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτοῖς χρηστοῖς· ὡς ὅταν τι καὶ λυπηρὸν ἀπαγγεῖλαι βούληται ἐξ ἡμετέρας ἀμαρτίας τιμωόμενον, φησὶν· Πενθήσει οἶνος, πενήθει καὶ ἀμπελος· καὶ ἀλάχου· Ὅδοι Σιών πενήθουσιν· ἀλλὰ καὶ δακρύειν τὰ ἀναίσθητα λέγει· Τείχος γὰρ θιγατρὸς Σιών, κατὰ γυνε δάκρυα, φησὶ· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν γῆν, καὶ Ἰουδαίαν πενήθειν λέγει καὶ μεθύειν τῇ λύπῃ οὐκ ὡς τῶν στοιχείων αἰσθανομένων τούτων, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπών, ἕκαστος τῶν προφη-

τῶν τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐκ Θεοῦ χορηγούμενων ἡμῖν ἀγαθῶν, καὶ τῶν τιμωριῶν τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας κακίας ἐπαγομένων ἡμῖν παραστήσῃ θέλων· διὸ δὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος καὶ αὐτὸς τὴν κτίσιν εἰσάγει στενάζουσαν καὶ ὀδυνωμένην, ἵνα τὸ μέγεθος τῶν ὀδυνῶν τοῦ Θεοῦ τῶν μετὰ ταῦτα διαδεχομένων ἡμᾶς παραστήσῃ διηρηθῆναι.

γ'. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα, φησὶν, ἐν ἐλπίσιν· ὁ δὲ μικροψυχὸς καὶ ταλαίπωρος ἄνθρωπος, καὶ νῦν τῆς εἰδωλοκρατίας ἀπαλλαγείς, καὶ οὐκ εἰδῶς περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφεῖν, οὐ σφόδρα τοῦτοις διορθοῦται τοῖς λόγοις, ἀλλὰ ζητεῖ καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ εὐρέσθαι τινὰ παραμυθίαν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς οὗτος διδάσκαλος, καὶ πάντα εἰδῶς, οὐκ ἀπὸ τῶν μελλόντων μόνον παραμυθίζεται· ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων ἀλείφει χρηστῶν. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ ὑπὲρ γινόμενα προλέγει τῇ οἰκουμένη ἀγαθὰ, τὰ οὐκ [145] ἐν ἐλπίσι καὶ προσδοκία, ἀλλ' ἐν πείρᾳ καὶ ἀπολαύσει γενόμενα (ἄπερ καὶ τῶν μελλόντων καὶ ἐπιζομένων μεγίστη καὶ σαφεστάτη ἀπόδειξις ἐστὶ), καὶ πολὺν περὶ πίστεως κατατείνας τὸν λόγον, καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ μνημονεύσας (καὶ τῆς φύσεως ἀπαγορευούσης τοῦ πατέρα αὐτὸν ἔσεσθαι, ἤλιπτε καὶ προσεδόκησε, καὶ ἐπέσθη ἔσεσθαι, διὸ καὶ ἐγένετο), ἀκείθειν ἀνάγων εἰς τὸ μὴ δεῖν ποτε εἰς τὴν τῶν λογισμῶν καταπίπτειν ἀσθένειαν, ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πίστεως ὀρθοῦσθαι καὶ διανίστασθαι καὶ ὠφελᾶ φρονεῖν· μετὰ ταῦτα λέγει καὶ τῶν ὑπὲρ γινόμενων τὸ μέγεθος. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὅτι τὸν Ἰὼν, φησὶ, τὸν μονογενῆ, τὸν γνήσιον, τὸν ἀγαπητὸν, τοῦτον ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀγνωμόνων ἔδωκεν οἰκετῶν, καὶ τοὺς μυρίους βεβαρημένους ἀμαρτήμασι, καὶ τοσοῦτοις φορτικοῖς πιεζομένοις πλημμελημάτων, οὐχὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπῆλλαξε μόνον, ἀλλὰ καὶ δικαίους εἰργάσατο, οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲ ἐπίπονον ἐπιτάξας, οὐδὲ ἐπαχθῆς, ἀλλὰ πίστιν ζητήσας παρ' ἡμῶν μόνον, καὶ δικαίους ἐποίησε καὶ ἀγίους κατεσκεύασε, καὶ υἱοὺς Θεοῦ ἀπέφηνε, καὶ βασιλείας κληρονόμους ἀπέδειξε, καὶ τοῦ Μονογενοῦς συγχληρονόμους ἀπειργάσατο, καὶ ἀνάστασιν ἐπηγγέλατο, καὶ ἀφθαρσίαν σωμάτων, καὶ λῆξιν μετὰ ἀγγέλων. πάντα λόγον καὶ νοῦν ὑπερβαίνουσαν, καὶ τὴν ἐν οὐρανῶσι διατριβὴν, καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ὀμιλίαν καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐντεῦθεν ἦδη χάριν ἐξέχεε, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου κατοχῆς ἡμᾶς ἀπῆλλαξε, καὶ τῶν δαιμόνων ἡμᾶς ἐβρῦσατο, καὶ τὴν ἀμαρτίαν κατέλυσε, καὶ τὴν κατάραν ἠφάνισε, καὶ ἄβου πύλας συνέκλασε, καὶ τὸν παράδεισον ἠνέωξε, οὐκ ἄγγελον, οὐκ ἀρχάγγελον, ἀλλ' αὐτὸν ἀπέστειλε τὸν Μονογενῆ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, ὡς φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· Οὐ κρέσθεις, οὐδὲ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ταῦτα οὐ μυρίων στεφάνων λαμπρότερα; ἅτι ἠγιάσθημεν; ὅτι ἐδικαιώθημεν; ὅτι διὰ πίστεως; ὅτι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐρανῶν κατελθόντος ὑπὲρ ἡμῶν; ὅτι τοῦ Πατρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ δωδωκῶτος δι' ἡμᾶς; ὅτι Πνεῦμα ἅγιον ἐδεξάμεθα; ὅτι μετ' ἐκουλίας ἀπάσης; ὅτι χάριτος ἀφάτου καὶ δωρεᾶς ἀπελάυσταμεν; Ταῦτα τοίνυν εἰπών, καὶ διὰ μικρῶν

• Colbertinus τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡδονῆς παραστήσῃ βουλόμενος, καὶ τὴν ἀνεσιν τὴν ἐκ τῆς τῶν Αἰγυπτίων, ... τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γορ.

• Sic Morel., Savil. ex conj. in marg., et unus cod. Savil. in textu et alius προθυμείται.

ρήμάτων ἅπαντα ἀγλίωσας, πάλιν εἰς τὴν ἐλπίδα τὸν λόγον κατέλυτον. Εἰπὼν γάρ, *δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὴν προσαιωγήν ἔσχικαμεν ἐπὶ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ἣ ἔσθήκαμεν*, ἐπήγαγε· *Καὶ καυχώμεθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*. Ἐπεὶ σὺν εἶπε τὰ μὲν γεγενημένα, τὰ δὲ μέλλοντα· τὸ μὲν γὰρ δικαιωθῆναι, καὶ τὸ τὸν Υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν σφαιγῆναι, καὶ τὸ θεῖ' αὐτοῦ πρὸ Πατρὸς προσαχθῆναι, καὶ τὸ χάριτος ἀπολαῦσαι, καὶ δωρεᾶς, καὶ τὸ ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, καὶ τὸ εἰρήνην ἔχειν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦματος μετασχεῖν, ταῦτα γεγενημένων ἐστὶ· τὰ δὲ μέλλοντα ἦν, ἡ δόξα ἐκείνη ἢ ἀπόρρητος· ὃ καὶ αὐτὸ ἐπήγαγε, λέγων· *Ἐν ἣ ἔσθήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπὶ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*· ἢ [146] δὲ ἐλπίς, ὡσπερ ἐφθην εἰπὼν, οὐ σφόδρα ἱκανὴ τὸν μικρόψυχον ὀρθῶσαι καὶ ἀναστῆσαι ἀκροατῆν· ὅρα γὰρ ποιεῖ πάλιν, καὶ θέσσαι τὴν εὐτολίαν Παύλου, καὶ τὴν φιλόσοφον γνώμην. Ἀπὸ γὰρ αὐτῶν τῶν δοκούντων λυπεῖν καὶ θορυβεῖν καὶ ταράττειν τὸν ἀκροατῆν, ἀπ' αὐτῶν τούτων ἀναπέδκει τῆς παρακλήσεως καὶ τοῦ καυχήματος τοὺς στεφάνους. Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα πάντα κατέλεξε, λοιπὸν ἐπάγει λέγων· Οὐ μόνον ταῦτα λέγω, ἄσπερ εἶπον, φησὶν, οἷον τὸ, ὅτι ἠγιάσθημεν, ὅτι ἐδικαιώθημεν, ὅτι διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι χάριτος ἀπληρώσαμεν, ὅτι εἰρήνης, ὅτι δωρεᾶς, ὅτι ἀμαρτημάτων ἀφέσεως, ὅτι Πνεύματος ἁγίου κοινωνίας, ὅτι μετ' εὐκολίας ἀπάσης, ὅτι καὶ χωρὶς μόχθου, καὶ χωρὶς ἰδρώτων, ὅτι πίστει μόνῃ, ὅτι τὸν Υἱὸν ἔπεμψε τὸν μονογενῆ, ὅτι τὸ μὲν ἔδωκε, τὸ δὲ ἐπηγγέλατο, δόξαν ἀρόρητον, ἀφθαρσίαν, σωματικῶν ἀνάσσειν, λῆξιν ἀγγελικὴν, τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν, τὴν ἐν οὐρανοῖς διατριβὴν· ταῦτα γὰρ ἅπαντα παρέστησαν ἐν τῇ εἰπέει, *Καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*.

Ὡς τοίνυν ταῦτα λέγει μόνον τὰ γενόμενα καὶ τὰ ἐσόμενα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δοκούντα εἶναι ἐν ἀνθρώποις λυπηρὰ, τὰ δικαστήρια λέγῶν, τὰς ἀπαγωγὰς, τοὺς θανάτους, τὰς ἀπειλὰς, τοὺς λιμούς, τὰς βασάνους, τὰ τήγανα, τὰς καμίους, τὴν λεηλασίαν, τοὺς πολέμους, τὰς πολιουρίας, τὰς μάχας, τὰς στάσεις, τὰς φιλονεικίας, καὶ ταῦτα τίθησιν ἐν τάξει δωρεᾶς καὶ κατορθωμάτων. Οὐ γὰρ ἐπ' ἐκείνοις μόνοις τοῖς εἰρημένους χαίρειν δεῖ καὶ γαυθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις καυχᾶσθαι χρὴ, ὡς ὅταν λέγῃ· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὅμων, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου*. Εἶδες ψυχὴν εὐτόνον, καὶ γνώμην ὑψηλὴν, καὶ φρόνημα ἀπερίσπυτον, οὐκ ἐπὶ τοῖς στεφάνοις καλλοπιζόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγωνίσμασιν ἐν-ηδυνόμενον; οὐκ ἐπὶ ταῖς ἀμοιβαῖς χαίροντα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς παλαιάσμασιν ἐναδρυνόμενον; οὐκ ἐπὶ ταῖς ἀντιδόσεσιν εὐφραίνόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ παγκράτῳ καυχώμενον; Μὴ γὰρ μοι λέγε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μηδὲ τοὺς στεφάνους ἐκείνους τοὺς ἀκηράτους, μηδὲ τὰ βραβεῖα, ἀλλ' αὐτὰ τὰ παρόντα, τὰ θλίψιν ἔχοντα καὶ μόχθον καὶ ταλαιπωρίαν πολλήν· ταῦτα εἰς μέσον ἄγε, καὶ δυνήσομαι δεῖξαι, ὅτι ἐπὶ τούτοις καυχᾶσθαι δεῖ μάλλον μεϊζόνως. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων τὰ μὲν πα-

λαιάσματ' ἐν πόνον ἔχει, ὁ δὲ στέφανος τὴν ἡδονὴν· ἔνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν στεφάνων αὐτὰ τὰ παλαιάσματα πάλιν φέροι τὸ καύχημα. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἀναλογισασθε ἕκαστον τῶν ἁγίων τῶν ἐφ' ἐκάστης γενεᾶς, ὡς φησὶν· *ὑπόδειγμα λάβετε, ἀδελφοί, τῆς κακοπυθείας καὶ τῆς ὑπομονῆς α, τοὺς προσήτας, οἱ ἐλάλησαν τὸν λόγον ἐν ὀνόματι Κυρίου*. Ἀλλὰ γὰρ καὶ οὗτος ὁ νῦν ἡμῖν τὸν ἀγῶνα τοῦτον προτείνων, καὶ τὸ παρὸν πνευματικὸν θέατρον συγκροτήσας, Παῦλον λέγω, μετὰ τὸ τὰς μυριάδας αὐτὸν ἐκείνας ἑκάστου τῶν ἁγίων καταλέξει ταλαιπωρίας, ἄς μηδὲ ῥάδιον νῦν κατὰ λόγον διεξιέναι, ἐπάγει λέγων· *Περιήθορ ἐν μηλωταῖς, ἐν υἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἡ ἄξιος ὁ κόσμος* [147], καὶ ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἀγαλλόμενοι. Τοῦτο δὲ αὐτὸ ἴδιοι τις ἂν, ὅτε μετὰ τὴν φυλακὴν καὶ τὰς λοιδορίας μαστιχθέντες ἀπληθύνοντο, τί φησιν; *Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνδεδωμένου, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι*.

δ'. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ ἡμῶν ταῦτα γέγονε· καὶ εἰ βούλοιο τίς, ἐνούμηθητω ὃ λέγω, ἐν τῷ καρῷ τῶν διωγμῶν οἷα συνέβαιεν. Εἰσῆι παρθένος ἀπαλὴ καὶ ἀπειράγαμος, κηροῦ μαλακώτερον ἔχουσα σῶμα· εἶτα τῷ ξύλῳ προσηλωθεῖσα πάντοθεν, διωρῦττετο τὰς πλευράς καταξομένη, καὶ κατεβρέιτο τῷ αἵματι, καὶ καθάπερ νυμφευομένη μᾶλλον καὶ ἐν παστάει καθημένη. οὕτω μετ' εὐνοίας^ε ἔφερε τὰ γινόμενα διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγῶσι στεφανουμένη. Ἐνόησον ἤλικον ἦν ἰδεῖν τύραννον μετὰ στρατοπέδων καὶ ξιφῶν ἠκονημένον καὶ ὅπλων τοσούτων ἀπὸ μιᾶς κόρης νικώμενον. Ὅρᾳς ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ θλίψις καύχησιν ἔχει μεγίστην; Καὶ μαρτυρεῖτε τοῖς λεγομένοις ὑμεῖς. Οὕτω γὰρ τῶν μαρτύρων ἀπολαδόντων τὰς ἀμοιβὰς, οὐδὲ τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους, ἀλλ' εἰς κόνην διαλυθέντων καὶ τέφραν, μετὰ πάσης προθυμίας συντρέχοντες εἰς τὰς ἐκείνων τιμὰς, καὶ θέατρον συγκροτοῦμεν πνευματικόν, καὶ ἀνακηρύττομεν τούτους, καὶ στεφανοῦμεν αὐτοὺς διὰ τε τὰ τραύματα καὶ τὸ αἷμα, διὰ τὰς βασάνους καὶ τὰς πληγὰς, διὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας καὶ τὰς στενοχωρίας· οὕτω καὶ αὐτὰ αἱ θλίψεις καύχημα ἔχουσι καὶ πρὸ τῆς ἀμοιβῆς. Ἐνόησον ἤλικος ἦν ὁ Παῦλος τότε τὰ δεσμητήρια οἰκῶν, καὶ εἰς δικαστήρια ἐπαγόμενος, πῶς περιβλεπτός, πῶς λαμπρός, καὶ περιφανής παρὰ πᾶσιν ἐφαίνετο, μάλιστα δὲ παρ' ὧν ἐπολεμείτο, καὶ ἐπεβουλεύετο. Καὶ τί λέγω, ἀνθρώποις περιβλεπτός, ὅπου γε καὶ τοῖς δαίμοσι τότε μᾶλλον ἦν φοβερός, ὅτε ἐμαστιζέτο; Ὅτε δὲ ἐδεσμεῖτο, ὅτε ἐναυόγει, τότε τὰ μέγιστα εἰργάζετο σημεῖα, τότε μεϊζόνως περιεγέγετο τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Εἰδὼς οὖν καλῶς τὸ ἀπὸ τῶν θλίψεων τούτων προσγινόμενον τῇ ψυχῇ κέρμας, ἔλεγεν· *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι*· εἶτα ἐπάγει· *Διὸ σὺδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς,*

^a Col. κακοπυθείας καὶ τῆς μακροθυμίας.

^b Mss. δέρμασιν ἐν ἔρημασι πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὅπαις τῆς γῆς, διακόμενοι, ὑστερούμενοι ὧν οὐκ ἦν.

^c Mss μετ' εὐκολίας, ἰδιί μετ' εὐνοίας.

paucis verbis omnia declarasset, rursus commemoratione spei sermonem finivit. Cum enim dixisset, *Justificati igitur ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et habuimus accessum per fidem in gratiam, in qua stamus*, adjecit, *Et gloriamur in spe gloriæ Dei (Rom. 5. 1. 2)*. Postquam igitur dixit partim quæ jam evenerant, partim quæ eventura erant: nam quod justificati quidem sumus, quodque pro nobis et immolatus est Filius, et quod per eum accessum ad Patrem obtinuimus, quod gratiam et donum adepti sumus, quod a peccatis liberati sumus, quod ad Deum pacem habemus, et Spiritus sancti participes fuimus, hæc ex iis sunt quæ jam evenerunt: quæ vero sunt eventura, gloria nimirum est illa ineffabilis, quod ipsum etiam adjecit dicens: *In qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei (Rom. 5. 2)*: porro spes, ut ante dixi, ad pusillanimum auditorem erigendum et excitandum non admodum est idonea: vide quid rursus faciat, et constantiam Pauli considera ac philosophicam mentem. Ex illis enim ipsis, quæ tristitiam aut perturbationem asferre videbantur, et auditorum turbare, ex his consolationis et gloriationis coronas contextit. His enim omnibus enumeratis deinceps adjecit dicens: Non solum hæc aio, quæ nunc dixi, quod nimirum sanctificati sumus, quod justificati, quod per Unigenitum, quod gratia potiti sumus, quod pace, quod dono, quod remissione peccatorum, quod communicatione Spiritus sancti, quod omni cum facilitate, quod absque labore, absque sudore, quod sola fide, quod Filium misit unigenitum, quod unum quidem largitus est, alterum vero promissit, ineffabilem gloriam, immortalitatem, resurrectionem corporum, conditionem et sortem angelicam, consuetudinem cum Christo, habitationem in cælis: hæc enim omnia verbis illis complexus est, *Gloriamur in spe gloriæ Dei (Rom. 5. 2)*.

Ipsæ afflictiones sunt lætitiæ occasiones. — Non hæc igitur solum dicit, quæ contigerunt, et quæ sunt futura: sed ea quoque ipsa, quæ inter homines molesta censentur: tribunalia nimirum, carceres, mortes, minas, famem, tormenta, sartagine, fornaces, deprædationem, bella, oppugnationes, pugnas, seditiones, contentiones, hæc quoque refert in numerum donorum ac recte factorum. Non enim ob illa solum, quæ dicta sunt, lætandum est atque gaudendum, sed in his etiam gloriandum, ut cum ait, *Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea (Col. 1. 24)*. Vides animam fortem, mentem sublimem, spiritum invictum, qui non ob coronas tantum gloriatur, sed et certaminibus ipsis oblectatur? non solum ob præmia gaudet, sed in luctis etiam exultat? non modo propter retributiones lætatur, sed et ipso pæneratio gloriatur? Ne mihi enim regnum cælorum commemorare, neque coronas illas immarcescibiles, nec præmia, sed res ipsas præsentibus, in quibus multa inest afflictio, labor, et molestia plurima: hæc profer in medium, et ostendere poterō propter ista multo amplius esse gloriandum. Nam in profanis quidem agonibus laborem habent certamina,

coronæ autem, voluptatem: hic vero non ita; sed ante coronas ipsa certamina multam occasionem asserunt gloriandi. Atque ut hæc ita se habere intelligatis, unumquemque sanctorum per singulas generationes considerate, ut inquit ille, *Exemplum accipite, fratres, laboris et patientiæ, prophetas, qui loquuti sunt verbum in nomine Domini (Jac. 5. 10)*. Quinetiam hic ipse qui nobis hoc certamen proposuit, et hoc spirituale theatrum convocavit, Paulus, inquam, postquam innumeras singulorum sanctorum afflictiones recensuit, quas neque nunc persequi numerando facile fuerit, adjungit dicens: *Circiterunt in melotis, in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus¹ (Hebr. 11. 37. 38)*, et tamen propter hæc omnia lætabantur. Hoc vero cernere quivis potest, quando post carcerem, et probra cæsi verberibus eiciebantur: quid ait? *Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu consilii, quoniam digni habitus sunt pro nomine Jesu contumeliam pati (Act. 5. 41)*.

4. *Martyrum egregia certamina. Paulus dæmonibus terribilis in afflictionibus.* — Verum enim vero hæc nostra etiam ætate contigerunt; ac si velit, cogitet quivis ea quæ dico, qualia tempore persecutionum acciderint. Ingrediebatur virgo tenera et innupta, cæca quavis mollius habens corpus, tum affixa equulco derasis lateribus perfodiebatur, et sanguine tota perfusa erat; at perinde quasi sponsa esset potius, et in thalamo sederet, ita libenter ea quæ fiebant ob regnum cælorum perferebat, in ipsis certaminibus coronam percipiens. Cogita quale spectaculum esset tyrannum cernere cum suis exercitiis, cum acuminatis enibus, cum tot armis, quæ ab una puella vincebantur. Vides ipsam etiam afflictionem cum maxima gloria esse conjunctam? Vos vero nobis testes eorum estis quæ diximus. Cum enim nondum mercedes neque præmia receperint martyres, nec coronas, sed in pulverem ac cinerem abierint, summo studio ad eorum honores concurrimus, ac theatrum spirituale convocamus, victores eos renuntiamus, et coronamus propter vulnera, sanguinem, tormenta, plagas, afflictiones illas et angustias: sic fit ut et ipsæ afflictiones gloriationem suam habeant vel ante retributionem. Cogita quantus vir esset tum temporis Paulus, cum carceres habitaret, et ad tribunalia traheretur, quam conspicuus, quam celebris et illustris apud omnes appareret, præcipue vero apud eos, a quibus oppugnabatur et insidiis appetebatur. Sed quid ego conspicuum hominibus eum fuisse dico, quando vel ipsis dæmonibus tum magis fuit formidabilis, cum virgis cæderetur? Cum vero esset in vinculis, cum naufragia pateretur, tum maxima edebat miracula, tum magis adversarias potestates superabat. Cum igitur probe nosset, quantum ex his afflictionibus anime lucrum obveniret, dicebat: *Cum infirmor, tunc potens sum*: deinde addit: *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in per-*

¹ Mss. post, *caprinis*, addunt, *in solitudinibus errantes, et montibus, et cavernis, et antris terræ, pulsi, egentes, quibus dignus non erat mundus.*

sequutionibus, in angustiis, ut intebitet in me virtus Christi (2. Cor. 12. 10. 9). Idcirco etiam cum ad quosdam scriberet Corinthii degentes, et in eos invehetur, qui de se magnifice sentiebant, alios vero damnabant, epistolæ formam exprimens nobis, coactus est suorum recte factorum imaginem depingere, idque non ex signis, non ex miraculis, non ex honore, non ex deliciis, sed ex carceribus, ex judiciis, ex fame, ex frigore, ex bellis, ex insidiis, ejusmodi verbis eos alloquens: *Ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego*, et indicans illud *Plus*, et in quo emiueret, inquit, *In laboribus amplius, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter (2. Cor. 11. 23)*, et quæ sequuntur: *Si gloriari oportet, in iis quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor (2. Cor. 11. 30).*

Gloria voluptatem affert. Præmium justorum in hac vita. — Vides eum in his multo amplius gloriari, quam ob splendidas coronas sibi placere, atque idcirco dicere, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus?* Quid est autem illud, *Non solum?* Non solum, inquit, non animum despondemus afflicti, ærumnis oppressi, sed tamquam majorem ad honorem gloriamque proveci, gloriamur potius ob ea, quæ nobis contingunt, incommoda. Deinde quoniam maximam oriri gloriam, laudem et jactationem ex tribulationibus dixit, gloriam vero certum est voluptatem afferre: ubi enim voluptas est, omnino est etiam gloria: ubi vero talis gloria, ibi omnino est etiam voluptas: postquam igitur affligi splendidum quid et illustre esse demonstravit, et gloriationis occasionem afferre, alium ejus effectum maximum narrat fructumque summum ac stupendum. Quis ille porro sit videamus. *Scientes igitur, inquit, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit (Rom. 5. 3 - 5).* Quid est, *Scientes quod tribulatio patientiam (a) operatur?* Hunc maximum fructum habet, quod hominem afflictum robustiorem reddit. Nam quemadmodum arbores, quæ in umbrosis ac ventorum expertibus locis aluntur, cum externa specie prospere germinent, molles fiunt atque fungosæ, et facile quovis incurso læduntur; quæ vero in excelsis montium verticibus sitæ sunt, a multis magnisque ventis agitantur, intemperiem aeris assidue ferunt, gravissima tempestate pulsantur, et multa nive feriuntur, ferro quovis robustiores evadunt: pari ratione corpora, quæ multis

ac variis in deliciis educantur, quæ molliibus vestimentis ornantur, quæ continuis balneis et unguentis utuntur, ac diversi generis alimentis præter usum necessarium delicate fruuntur, rorsus ad sudores laboresque pro religione subeundos inutilia redduntur, maximoque supplicio sunt obnoxia: sic nimirum et animæ, quæ miseriarum expertem vitam ducunt, quæ deliciis affluunt, quæ libenter præsentibus rebus sunt deditæ, ac vitam doloris expertem præferunt afflictionibus pro regno cælorum more sanctorum omnium subeundis, cetera quavis molliores et imbecilliores effectæ, igni pabulum exponuntur æterno; quæ vero periculis, laboribus et ærumnis afflictionis Dei causa tolerandæ sunt expositæ, atque in ipsis enutritæ, ferro ipso vel adamante solidiores fiunt ac generosiores, et ex eo quod assidue vexentur, inexpugnabiles adversariis redduntur, et invictum quemdam patientiæ ac fortitudinis habitum acquirunt. Et quemadmodum hi, qui cum primum navim conscendunt, nauseant et capitis vertigine laborant turbati ac fastidio correpti: qui vero multa longaque maria sunt emensi, qui millies se fluctibus audacter commiserunt, et crebra sunt passi naufragia, peregrinationem ejusmodi confidenter aggrediuntur: sic nimirum et anima, quæ multas sustinuit tentationes, et magnas pertulit afflictiones, laboribus deinceps assuefacta, et sibi comparato habitu patientiæ, non amplius est meticulousa, nec terroribus obnoxia, nec ingruentibus malis turbatur: sed assidua rerum quæ accidunt exercitatione, ac frequenti casuum meditatione roborata, quæcumque insurgunt incommoda fert facillime. Hoc itaque peritus ille cælestis conversationis architectus indicans dicebat: *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*: quoniam ante regni coronarumque cælestium adeptionem maximum hinc præmium reportamus, dum per assiduas afflictiones tolerantior animæ nostra redditur, et ratio fortior evadit. Hæc igitur omnia cum nobis explorata sint, dilectissimi, generose quæcumque accidunt adversa toleremus, quod, cum ita Deo visum fuerit, ad utilitatem nostram id fiat, neque spem abjiciamus, nec animis concidamus, afflictionum impressione prostrati, sed fortiter stantes pro collatis in nos beneficiis perpetuo gratias Deo agamus, ut et præsentibus fruamur bonis et futura dona consequamur, gratia, misericordia, et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria et imperium, simulque sancto ac vivifico Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Reg. totum refert Pauli locum.

ἐν παθήμασιν, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμέ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τινὰς ἐν Κορινθῷ διατρίβοντας, καὶ πρὸς τούτους ἀποτεινόμενος μεγαλοφρονούντας ἐφ' ἑαυτοῖς, τῶν δὲ λοιπῶν καταψηφίζομένων. τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐπιστολῆς ἀπογράφων, ἀνάγκην ἔσχεν ἐντεῦθεν τῶν καθ' ἑαυτὸν κατορθωμάτων συνθεῖναι ἡμῖν τὴν εἰκόνα, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῶν σημείων, οὐκ ἀπὸ τῶν θαυμάτων, οὐκ ἀπὸ τῆς τιμῆς, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀνέσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δεσμητηρίων, καὶ τῶν δικαστηρίων, καὶ τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ ψύχους, καὶ τῶν πολέμων, καὶ τῶν ἐπιβουλῶν, οὕτω λέγων αὐτοῖς· *Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι· πυρραφρονῶν λαῶ, ὑπὲρ ἐγῶ· καὶ δεικνύς τῆ, ὕπερ, καὶ τὴν ὑπεροχὴν, φησὶν· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις, καὶ τὰ ἕξτά· Ἐν καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι.*

Ὅρθς αὐτὴν ἐν τούτοις μᾶλλον [148] μειζόνως καυχώμενον, ἢ ἐπὶ λαμπροῖς στεφανίοις ἐγκαλλωπιζόμενον, καὶ διὰ τοῦτο λέγοντα· *Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι; Τί δέ ἐστι τὸ; Οὐ μόνον; Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἐκκακοῦμεν θλιβόμενοι καὶ ταλαιπωροῦντες, ἀλλ' ὡς ἐπὶ μείζονι προκόπτοντες τιμῆ καὶ δόξῃ, καυχώμεθα μᾶλλον ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι θλίβεσσι. Εἶτα, ἐπειδὴ δόξαν ἔφησεν εἶναι μεγίστην καὶ καύχημα ἀπὸ τῶν θλίψεων καὶ καλλωπισμόν· ἢ δὲ δόξα εὐθελον οἶτι καὶ ἡδονὴν ἔχει· ὅπου γὰρ ἡδονή, πάντως οἶτι καὶ δόξα, ὅπου δὲ δόξα τοιαύτη, πάντως καὶ ἡδονή· ἐπειδὴ τοίνυν ἐδειξε λαμπρὸν καὶ περιφανὲς τὸ θλίβεσθαι καὶ ποιοῦν καλλωπιζέσθαι, λέγει ἕτερον αὐτοῦ κατορθῶμα μέγιστον, καὶ καρπὸν μέγιστόν τινα καὶ παρὰ δόξαν. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν, ἴδωμεν. Εἰδότες οὖν, φησὶν, ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἢ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἢ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἢ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. Τί ἐστίν· Εἰδότες οἶτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται; Τοῦτο μέγιστον ἔχει τὸν καρπὸν, ἰσχυρότερον ποιεῖ τὸν θλιβόμενον τοῦτο. Καθὰπερ γὰρ τῶν δένδρων καὶ μὲν σκιατροφούμενα καὶ ἐν ἀπνέμοις ἐστηκότα χωρίοις, εὐθαλοῦντα τῇ ἰδέᾳ, μαλακώτερα γίνονται καὶ χαῦνα, πᾶσῃ ἀνέμῳ προσβολῇ ταχέως βλαπτόμενα· τὰ δὲ ἐν κορυφαῖς ὄρων ὑψηλοτέρους ἐστῶτα, καὶ πολλοῖς καὶ μεγάλοις βιπυζόμενα τοῖς ἀνέμοις, καὶ ἀνωμαλίαν ἀέρων συνεχῆ φέροντα, καὶ χαλεπωτάτη ζάλη κλονούμενα, καὶ χιόνι πολλῇ βαλλόμενα, σιδήρου παντὸς ἰσχυρότερα μᾶλλον καθέστηκε· καὶ σώματα δὲ ὁμοίως τὰ πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἡδοναῖς συστρεφόμενα, καὶ μαλακοῖς ἱματίοις κοσμούμενα, καὶ συνεχῆτι λουτροῖς καὶ μύροις κεχορηγμένα, καὶ πολυεἰδέσι τροφαῖς ὑπὲρ*

τῆν χρεῖαν τρυφῶντα, παντάπασιν ἄχρηστα πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἰδρωτάς καὶ πόρους καθίστανται, κολάσεως ὄντα μεγίστης ὑπεύθυνα· οὕτω δὲ καὶ ψυχὰι, αἱ μὲν τὸν ἀταλαίπωρον βίον μειοῦσαι, καὶ ἀνέσεως γέμουσαι, καὶ τὸ ἡδέως διακεῖσθαι πρὸς τὰ παρόντα, καὶ τὸν ἀνάληγον τοῦ διὰ τὴν βασιλείαν θλίβεσθαι κατὰ τοὺς ἀγίους ἄπαντα; προτιμῶσαι βίον, κηροῦ παντὸς μαλακώτεροι μᾶλλον καὶ ἀσθενέστεροι καθιστάμενοι, αἰωνίου πυρὸς κατάβρωμα πρόκεινται· αἱ δὲ κινδύνοις καὶ πόνοις καὶ ταλαιπωρίαῖς τῆς διὰ τὸν Θεὸν θλίψεως ἐπιδοδομένοι, καὶ ἐν αὐταῖς συστρεφόμενοι, αὐτοῦ τοῦ σιδήρου ἢ τοῦ ἀδάμαντος; στεβρότεροι καὶ γενναιώτεροι μᾶλλον εἰσὶν ἐκ τοῦ συνεχῶς πάσχειν κακίως, τοῖς ἐπιούσιν ἀχέρωτοι καθιστάμενοι, καὶ ἕξιν τινὰ προσλαβοῦσαι ὑπομονῆς καὶ ἀνδρείας ἀκαταμάχτητον. Καὶ καθὰπερ οἱ μὲν πρῶτον νηὶς ἐπιβάντες ναυτιῶσι τε καὶ ἰλιγιώσι, ταρρατόμενοι· οἱ δὲ πολλὰ καὶ μακρὰ διαβάντες πελάγη, καὶ μυρίων κυμάτων κατατομήσαντες, καὶ ναυαγίων συνεχῶν ἀνασχόμενοι, μετὰ τοῦ θαρβεῖν ἄπτονται τῆς τοιαύτης ἀποδημίας· οὕτω δὲ καὶ ἡ ψυχὴ πολλοὺς ὑπομείνασα πειρασμούς, καὶ μεγάλας θλίψεις ἀνασχομένη, ἐν μελέτῃ λοιπῶν πόνων καὶ ἕξει καρτερίας [149] καθίσταται, οὐκ ὑπάργουσα ψαροδεῆς, οὐδὲ εὐπτόητος, οὐδὲ ταρρατομένη τοῖς προσπίπτουσι λυπηροῖς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συνεχοῦς γυμνασίας τῶν συμβαινόντων, καὶ τῆς πυκνῆς μελέτης τῶν γινομένων, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας ἄπαντα φέρουσα τὰ ἐπιόντα δεῖνά. Τοῦτο τοίνυν ὁ σφοδρὸς ἀρχιτέκτων τῆς οὐρανίου πολιτείας δηλῶν, ἔλεγεν· *Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν*· οἶτι πρὸ τῆς βασιλείας καὶ τῶν οὐρανίων στεφάνων μέγιστον ἐντεῦθεν καρπούμεθα τὸν μισθὸν, ἀπὸ τοῦ συνεχῶς θλίβεσθαι καρτερικωτέρας τῆς ψυχῆς ἡμῶν γινομένης, καὶ τῶν λογισμῶν ἰσχυροτέρων κατασκευαζομένων. Ταῦτ' οὖν ἄπαντα εἰδότες, ἀγαπητοί, φέρωμεν γενναίως τὰ προσπίπτοντα λυπηρά, διὰ τε τῆ Θεῷ δοκοῦν, καὶ ἐπὶ τῇ ἡμετέρῃ συμφέροντι, καὶ μὴ ἀλύωμεν, μήτε ἀναπίπτωμεν τῇ τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀνδρείας ἀπάσης ἰστάμενοι, εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ δι' ἡμετέρων· ὑπὲρ πασῶν τῶν εἰς ἡμᾶς τελομένων εὐεργεσιῶν, ἵνα καὶ τῶν παρόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, καὶ τῶν μελλουσῶν ἐπιτύωμεν δωρεῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Montf. conijcit ἀποστολῆς. Vide hujus tomi Praefationem, col. 14.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Hujus homiliæ exordium prorsus simile est proœmio Concionis in debitorem decem millium talentorum : in utroque enim auditoribus gratulatur Chrysostomus, quod post diuturnum morbum, sui amantem cœlum, et abs se pari animi affectu redamatum, sibi quasi ex longinqua peregrinatione reduci iterum convenire et alloqui liceat. Inde vero arguunt viri quidam docti, cum illa prior Homilia de decem millium talentorum debitore Antiochiæ procul dubio habita fuerit anno 387, hanc verisimiliter Constantinopoli dictam fuisse. Non enim, inquirunt, eodem exordio usus esset in una eademque urbe ; sed cum Antiochiæ ægitudine levatus, hoc exorsus esset mox, postea quoque Constantinopoli, post restauratam iterum valetudinem, idem proœmium apud auditores, quorum nullus sic unquam exorsum audierat,

[150] *Εἰς τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν, « Οἶδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, » καὶ περὶ ὑπομονῆς, καὶ ὅσον τῶν θλίψεων τὸ κέρδος.*

α'. Ὡς δὲ μακροῦ τοῦ χρόνου πρὸς ὑμᾶς παραγενόμενος, οὕτω διάκειμαι σήμερον. Εἰ γὰρ καὶ οἴκοι καθεργεμένοι ἐτύχχανον διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀβρωσίαν, ἀλλ' ὡς μακράν που ἀπωκισμένος τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, οὕτω διεκείμην. Ὁ γὰρ φιλεῖν εἰδῶς ἀκριδῶς, ὅτι μὴ ἐξῆ τῷ φιλουμένῳ συγγινεσθαι, κἄν τὴν αὐτὴν πόλιν οἴκη, τῶν ἐν ἀλλοτρίᾳ διατριβόντων οὐδὲν ἔλαττον διακίσειται. Καὶ τοῦτο ἴσασιν ὅσοι φιλεῖν ἴσασιν. Σύγγνωτε τοίνυν ἡμῖν, παρακαλῶ· οὐ γὰρ ἀπὸ βρυμίας ἡμῖν ὁ χωρισμὸς οὗτος γέγονεν, ἀλλ' ἀσθενείας σώματος ἦν ἡ αἰτία. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι χαίρετε νῦν πάντες ὑμεῖς, ὅτι ἀπεθέμεθα τὴν ἀβρωσίαν· ἐγὼ δὲ χαίρω, οὐχ ὅτι τὴν ἀβρωσίαν μόνον ἀπεθέμην, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ποδοῦμενα ὑμῶν πρόσωπα πάλιν ὄρθῳ δύναμαι, καὶ ἐντροφᾶν ὑμῶν τῇ κατὰ Θεὸν ἀγάτῃ. Καὶ καθάπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀβρωσίας, φιλάλας καὶ ποτήρια καὶ ψυχρὰ νάματα ἐπιζητοῦσιν· οὕτως ἐμοὶ πάσης εὐφροσύνης ἤδυτέρα καθέστηκεν ἡ συνουσία ἡ ὑμετέρα, καὶ τοῦτό μοι καὶ ὑγείας ὑπόθεσις, καὶ εὐφροσύνης ἀρρομή. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἀλλήλους ἀπελάδομεν, ἀποδοῦμεν ὑμῖν τὸ χρέος τῆς ἀγάπης, εἰ γε ἔστιν ἀποδοθῆναι τοῦτό ποτε. Τοῦτο γὰρ μόνον τὸ δόλημα τέλος οὐκ ἐπίσταται· ἀλλ' ὅση ἀποδοθῆται, τοσοῦτη τὸ δόλημα ἐπιτείνεται· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοὺς μηδὲν ὀφείλοντας ἐπαινοῦμεν, οὕτως ἐνταῦθα τοὺς πολλὰ ὀφείλοντας μακαρίζομεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος Παῦλος γράφων ἔλεγε· *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, ἀλλ' ἢ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*, βουλόμενος ἡμᾶς τοῦτο τὸ χρέος καὶ ἀεὶ ἀποδιδόναι, καὶ ἀεὶ ὀφείλειν, καὶ μηδέποτε τὴν ὀφειλὴν ταύτην καταλύειν, μέχρις ἂν τὴν παρούσαν ζωὴν καταλύσωμεν. Ὡσπερ οὖν τὰ χρήματα ὀφείλειν, βαρὺ καὶ ἐπαχθές, οὕτω τὸ τὴν ὀφειλὴν ταύτην μὴ ἀεὶ ὀφείλειν, κατηγορίας ἄξιον. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, ἄκουε τῆς σοφίας τοῦ θαυμαστοῦ τούτου διδασκάλου, ὅπως τὴν παραίνεσιν εἰσήγαγε. Πρότερον γὰρ εἰπὼν· *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε*· τότε ἐπήγαγεν· *Εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*· βουλόμενος πᾶσαν ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν ἐνταῦθα κενουσθαι, καὶ τοῦτο τὸ χρέος θέλων ἀδιάλυτον μένειν διηκενῶς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ· μάλιστα

τὸ συγκροτοῦν καὶ συσφίγγον τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν. Ἐπεὶ οὖν ἐγνωμν ὅσον τῆς ὀφειλῆς ταύτης τὸ κέρδος, καὶ ὅτι ἐν τῷ ἀποδιδόναι μᾶλλον ἀβξεται, φέρε, καὶ ἡμεῖς τὴν ὀφειλὴν, ἣν ὀφειλομεν ὑμῖν, οὐκ ἀπὸ βρυμίας οὐδὲ ἀπὸ ἀγνωμοσύνης τιδὸς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμβάσεως ἀβρωσίας, σήμερον, καθ' ὅσον οἶδόν τε, [151] ἐκτίσαι σπουδάζωμεν, μικρὰ τινα διαλεχθέντες πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὑπόθεσιν τῆς διαλέξεως ποιησάμενοι αὐτὸν τοῦτον τὸν θαυμαστὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον· καὶ ἄπερ σήμερον γράφων Ῥωμαίοις διελέγετο, ταῦτα εἰς μέσον ἀγαγόντες ἀναπολήσωμεν, καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὴν ἐπίστασιν τὴν πνευματικὴν παραθῶμεν ὑμῶν τῇ ἀγάτῃ. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἀναγνωσθέντα, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν' ὑπομνησθέντες τῶν εἰρημένων, μετὰ πλειονος τῆς εὐκολίας δέξησθε τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα. *Οἶδαμεν*, φησιν, *ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*. Τί βούλεται αὐτὸ τοῦτο τὸ προοίμιον; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ φεγγεται ἡ μακαρία αὕτη ψυχὴ, ἀλλὰ κατάλληλα ἀεὶ τοῖς ὑποκειμένοις πάθεσι προσάγει τὰ φάρμακα τὰ πνευματικὰ.

Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησιν ; Ἐπειδὴ πολλοὶ πανταχόθεν οἱ πειραζομὲν περιεστοιχίζοντο τοὺς τότε τῇ πίστει προσιόντας, καὶ ἐπάλληλα ἦν τὰ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ μηχανήματα, καὶ συνεχεῖς αἱ ἐπιβουλαὶ, καὶ οὐκ ἔρέμουν οἱ τῷ κηρύγματι πολεμοῦντες, τοὺς μὲν εἰς δεσμοπτώρια ἐμβάλλοντες, τοὺς δὲ εἰς ἀπαγωγὰς, τοὺς δὲ εἰς μυρία ἕτερα βάραθρα καθέλκοντες· διὰ τοῦτο καθάπερ στρατηγὸς ἄριστος, ὁρῶν μετὰ πολλοῦ θυμοῦ πνέοντα τὸν ἀντίπαλον, περιῶν τοὺς οἰκείους πανταχόθεν διεγείρει, νευροὶ, ἀλείφει, θαρσαλεωτέρους καθίστησι, προθυμοτέρους ποιεῖ πρὸς τὸ τὰς χεῖρας ἀντᾶραι κατὰ τοῦ πολεμίου, καὶ μὴ δοδοικῆναι τὰς ἐκεῖνου καταδρομάς, ἀλλὰ στεβρῶν τῷ φρονήματι ἐξ ἐναντίας ἱσταμένους καὶ αὐτὴν αὐτοῦ συγκόπτειν, εἰ οἶδόν τε, τὴν ὄψιν, καὶ μὴ καταπλήττεσθαι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀντίστασιν· τὴν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ μακάριος οὗτος, ἡ οὐρανομήκης ψυχὴ, διεγείρει βουλόμενος τῶν πιστῶν τὰ φρονήματα, καὶ κάτω κείμενον, ὡς εἰπεῖν, αὐτῶν τὸν λογισμὸν ἀνορθῶσαι· ἐπειγόμενος, οὕτως ἤρξαστο λέγων· *Οἶδαμεν*

SCIMUS AUTEM QUONIAM DILIGENTIBUS DEUM OMNIA, ETC.

insurpaverit. Id non prorsus absimile vero videtur; sed cum Chrysostomus Antiochiæ frequenter adversa valetudine laboraverit, ut ex multis ejus homiliis arguitur, et alioquin eadem in urbe Antiochiæ non modo proœmia, sed etiam conciones integras, retractatas, et parumper mutatas, intercurrente quodam annorum spatio, repetere solitus sit, ut jam sæpe vidimus: nihil officit quominus, quod anno 587 Antiochiæ proœmium dixerat, aliquot postea elapsis annis, morbo aliquo (nam frequenter ægrotabat) levatus, idem ipsum eadem in urbe repeteret. Potuit igitur Antiochiæ, potuit et Constantinopoli hanc homiliam habere: in utraque autem urbe habuerit, non ita facile est augurari.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, SCIMUS AUTEM, QUONIAM DILIGENTIBUS DEUM OMNIA COOPERANTUR IN BONUM (Rom. 8. 28), ET DE PATIENTIA, ET QUANTUM LUCRUM EX TRIBULATIONIBUS ORIATUR (a).

1. *Chrysostomi amor erga suos auditores. Caritatis debitum nunquam solvitur.* — Quasi longo veniam ad vos intervallo, sic affectum hodierno die me sentio. Quamquam enim domo conclusus propter corporis infirmitatem manebam: tamen perinde quasi alicubi procul a vestra caritate translatus degerem, sic animo afficiebar. Qui enim sincere diligere novit, cum in congressum venire non datur ejus quem diligit, quamvis eandem urbem incolat, non aliter afficitur ac si in aliena regione versaretur. Hoc norunt qui verè diligunt. Ignoscite igitur nobis, queso: non enim ex negligentia nostra separatio ista ortum habuit, sed silentii causam infirmitas corporis attulit. Ac vos quidem gaudere nunc omnes scio, quod ægritudinem deposuerimus: ego vero gaudeo non modo quod ægritudinem deposuerim, sed quod optatos vultus vestros rursus intueri possim, et caritate vestra secundum Deum oblectari. Et quemadmodum plurimi homines, cum et morbo fuerint recreati, phialas et pocula, gelidosque latices quærunt: ita mihi lætitia quavis jucundior existit congressus vester, et hoc mihi sanitatis materia fuit, et occasio gaudii. Age igitur, quandoquidem Dei beneficio nos invicem recuperavimus, caritatis vobis debitum persolvamus, siquidem ullo tempore possit illud persolvi. Hoc enim solum debitum finem nescit; sed quanto magis dissolvitur, tanto magis debitum augetur: et quemadmodum in re pecuniaria laudamus eos qui nihil debent, ita hic eos, qui multa debent, beatos prædicamus. Idcirco magister orbis terrarum Paulus scribens dicebat: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (Rom. 13. 8), quod nimirum velit nos hoc debitum et semper solvere, et semper debere, nec umquam hoc æs alienum solvere, donec vitam presentem absolverimus. Ut igitur pecunias debere grave ac molestum est, ita debitum hoc non semper debere criminis est obnoxium. Atque ut hoc ita esse cognoscas, audi mirabilis istius doctoris sapientiam, quo plecto cohortationem induxerit. Cum enim ante dixisset, *Nemini quidquam debeatis*, tum adjunxit,

Nisi ut invicem diligatis, quasi hoc velit, ut omne hic debitum dispungamus, et hoc æs alienum perpetuum ac nunquam dissolubile perseveret. Hoc enim est præcipue quod vitam nostram continet, et constringit. Quando igitur, quanta ex hoc debito manet utilitas, scimus, et dum persolvitur, magis illud augeri, age, nos quoque debitum, quod non ex inertia quæpiam, vel improbitate ac fraude aliqua, sed ex eventu morbi contraximus, hodie, quantum in nobis situm erit, reddere studeamus, et paucis vestram caritatem alloquentes argumentum sermonis ab hoc ipso orbis terrarum doctore ducamus: et quæ ad Romanos hodie scribens dicebat, hæc in medium adducta expendamus, ac longo intervallo spiritualem caritati vestræ mensam instruamus. Quæ vero lecta sint, operæ pretium fuerit indicare, ut de iis quæ dicta sunt admoniti, facilius quæ a nobis dicentur, percipere valeatis. *Scimus, inquit, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (Rom. 8. 28). Quid sibi vult hoc exordium? Nihil enim temere aut frustra loquitur beata hæc anima, sed convenientia semper objectis ægritudinibus spiritualia medicamenta solet adhibere.

Persecutiones Christiani patiuntur. — Quid igitur est hoc quod ait? Quandoquidem multa undique tentationes eos circumsidebant, qui tum accedebant ad fidem, et frequentes ab hoste machinæ admovebantur, et continuæ tendebantur insidiæ, neque prædicationis evangelii adversarii quiescebant, sed alios in carcerem conjiciebant, alios in exsilium mittebant (b), alios in alia præcipitia trahebant: propterea quemadmodum optimus imperator, cum hostem videt acrem iracundiam spirantem, circumiens suos excita undique, corroborat, instruit, audaciores reddit, alacriores efficit, ut manus contra adversarium attollant, nec illius incursionces reformident, sed animo forti se illi opponant, ipsum ejus vultum, si possint, vulnèrent, nec illi resistere pertimescant: non aliter beatus iste, hæc anima ad cælum usque sublimis, fideiolum volens animos excitare, et humi jacerentem, ut ita dicam, illum cogitationem erigere studens, ita dicere occupat: *Scimus autem quoniam diligentibus*

(a) Collat. cum Ms. Regio 1974.

(b) Hunc locum secundis curis retractavit Montf. Vide hujus tomi Præfat., col. 14.

Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. 8. 28). Vides prudentiam apostolicam? Non dixit, Scio, sed, *Scimus*, ut ipsos ad assensum præbendum orationi pelliceret, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Animadvertite, quam accurate loquatur apostolus. Non dixit, Qui Deum diligunt, evitant mala, liberantur a tentationibus; sed, *Scimus*, inquit, hoc est, persuasum nobis est, certiores facti sumus, ipsa rerum experientia edocti demonstrationes accepimus: *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

2. *Verborum Apostoli quanta vis. Macedones ingrati in apostolos. Cur ejectus dæmon fuerit.* — Quantam huic brevi dictioni vim inesse arbitramini? *Omnia*, inquit, *cooperantur in bonum.* Noli enim mihi hujus vitæ commoda commemorare, neque jucunditatem tantum aut securitatem animo volvas, sed etiam contraria, carceres, tribulationes, insidias, quotidianos incursus, ac tum dictionis vim accurate cognosces. Ac ne forte ad longe petenda exempla caritatem vestram abducam, pauca quædam, si lubet, ex iis quæ beato isti acciderunt, in medium proferamus, et vim istius verbi cognoscetis. Nam cum regiones omnes circumiens, pietatis verbum spargens, spinas evellens, veritatem in singulorum animis plantare contendens, ad urbem quamdam appulisset Macedonia, quemadmodum beatus Lucas, is qui librum Actorum composuit, nobis enarravit, ancillam quamdam, quæ malignum habebat spiritum, neque tacere poterat, sed circuibat, et ubique illos dæmonis opera patofacere volebat, multa cum auctoritate, solo verbo ac jussu tamquam verberonem quemdam abigens, illam a pravo dæmone liberasset: cum illius urbis incolæ oportuisset tamquam benefactores suos ac salutis suæ vindices deinceps apostolos intueri, atque omni eos officiorum genere prosequentes, tantum beneficium remunerari, illi plane contraria rependunt. Atque audi quo pacto illos remunerentur. *Videntes*, inquit, *domini ejus, quia exivit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, cum multas eis plagas imposuissent, miserunt eos in carcerem, præcipientes custodi, ut diligenter eos custodiret (Act. 16. 19-23).* Videtis summam illius urbis incolarum improbitatem? videtis apostolorum patientiam ac tolerantiam? Exspectate paulisper, et Dei videbitis benignitatem. Cum enim sapiens sit ac solers, non in principio nec in exordiis mala tollit, sed cum incrementum acceperint adversariorum molimina, et rebus ipsis athletarum probata patientia fuerit, et innotuerit, tum subsidium suum præbet: ne dicere possit ullus, illos idecirco sponte periculis se oblicere, quod se nihil molestum passuros esse confidunt. Hanc nimirum ob causam quosdam etiam ineffabili quadam sapientia in malis derelinquit, quosdam cripi, ut ex omnibus discas summam ejus benignitatem, ipsumque majora illis præmia præparantem, mala frequenter augeri permittere. Ita hoc etiam loco fecit. Post tantum miraculum ac beneficium, quod im-

prudente illo dæmone ejecto contulerant, virgis illos cædi permisit, et in carcerem mitti. Hinc enim maxime Dei virtus etiam elucebat. Quapropter et beatus hic dicebat: *Libentissime glorior in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*; et rursus, *Cum infirmor, tunc potens sum (2. Cor. 12. 9. 10)*, infirmitatem continuas tentationes appellans. Sed quæret fortasse quispiam hoc loco, cujus rei gratia dæmonem expulerint nihil ipsis contradicentem, sed potius illos patefacientem; spatio quippe multorum dierum clamabat dicens: *Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant nobis viam salutis (Act. 16. 17).* Ne mireris, carissime: nam et hoc prudentia fuit apostolicæ ac beneficii Spiritus sancti. Licet enim contrarium illis diceret nihil, ne tamen inde fidem sibi dæmon aliquam conciliaret, et in aliis simpliciores subdoleret attrahere, propterea cum illi os obturasset, ejecit, neque sivit ea proloqui, quæ dignitatem et captum ejus excedebant. Hoc autem præstitit, ut domini sui vestigiis insisteret: nam ad illum etiam accedentes dicebant: *Scimus te quis sis, sanctus Dei (Luc. 4. 34)*, et tamen hæc dicentes eos ejiciebat. Id vero fiebat in accusationem impudentium Judæorum, quod illi quidem miracula quotidie cernentes et innumera prodigia fieri, non crederent: dæmones autem agnoscerent, eumque Dei Filium faterentur.

3. *Pauli et Silæ fervor et liberatio. Vis hymnorum quanta sit; cur hæc media nocte fierent.* — Sed ad seriem instituti sermonis redeamus. Ut igitur discatis, quo pacto diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum, totam vobis historiam operæ pretium fuerit recitari, ut inde cognoscatis quo pacto post verbera, post carcerem, omnia Dei gratia in bonum mutarit. Sed videamus, qua ratione beatus id Lucas indicet dicens: *Cum autem tale præceptum accepisset carceris custos, misit eos in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno (Act. 16. 24).* Animadvertite quo pacto augeantur mala, ut apostolorum etiam patientia fiat illustrior, et immensa Dei virtus omnibus manifesta reddatur. Audi vero quid sequatur: addit enim, *Media autem nocte Paulus et Silas orantes laudabant Deum (Ib. v. 25).* Vide animatum excitatum, vide vigilem mentem: ne temere prætereamus quæ dicta sunt, dilectissimi. Non enim sine causa tempus ipsum designavit dicens, *Media autem nocte*, sed quod vellet ostendere, id gestum esse eo tempore, quo cæteris omnibus dulcis advenit somnus, et palpebras consopit, et quo ii, præcipue qui multis doloribus ac molestiis sunt obsessi, somno corripit solent: tum igitur, inquit, cum undique somni vis dominaretur et vigeret, tunc illi *Orantes Deum laudabant*, et hoc suæ in illum caritatis maximum indicium edebant. Nam quemadmodum nos quoties doloribus corporis divexamur, propinquorum congressum requirimus, ut intentionem doloris illorum alloquio mitigemus: sic etiam hi sancti amore in Dominum inflammati, ac sacros hymnos offerentes ne sensum quidem illarum molestiarum capiebant, sed toti in orationem incubebant, et mirabilem il-

ὁ δὲ διὰ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Ὁρᾷς τὴν σύνεσιν τὴν ἀποστολικήν; Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλ', *Οἶδαμεν*, καὶ αὐτοὺς εἰς συγκατάθεσιν ἐφελκόμενος τῶν λεγομένων, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Σκόπει ἀκριβέσιαν ῥημάτων ἀποστολικῶν. Οὐκ εἶπεν, Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν διαφεύγουσι τὰ δεινὰ, ἐλευθεροῦνται τῶν πειρασμῶν· ἀλλ', *Οἶδαμεν*, φησὶ, τουτέστι, πεπίσμεθα, πεπληροφόρημεθα, δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας τὰς ἀποδείξεις· ἀλλ' ἐφάρμεν· *Οἶδαμεν* διὰ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.

β'. Πόσην οἴεσθε δύναμιν ἔχειν τὴν βραχειᾶν ταύτην λέξιν; *Πάντα*, φησὶ, *συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*· μὴ γάρ μοι τὰ χρηστὰ ἐνταῦθα εἶπης, μηδὲ τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν ἀδειαν μόνον λογίστη. ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία, τὰ δεσμοτήρια, τὰς θλίψεις, τὰς ἐπιβουλάς, τὰς καθημερινὰς ἐφόδους, καὶ τότε ὅψει μετὰ ἀκριβείας τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν. Καὶ ἵνα μὴ μακρὰν πού ἀγάγω τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, εἰ βούλεσθε, μικρὰ τινα τῶν τῷ μακαρίῳ τοῦτῃ συμβάντων εἰς μέσον ἀγάγωμεν, καὶ ὄψασθε τοῦ ῥήματος τὴν ἰσχύν. Ἐπεὶ δὴ γὰρ περιουσίαν πανταχοῦ, σπειρῶν τὸν τῆς [152] εὐσεβείας λόγον, τὰς ἀκάνθας ἀνασπῶν, καὶ τὴν ἀληθειαν ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ καταφυτεύειν ἐπιειγόμενος, γενόμενος κατὰ τινα πόλιν τῆς Μακεδονίας, καθὼς ὁ μακάριος Λουκᾶς, ὁ τῶν Πράξεων βιβλίον συνθεῖς, ἡμῖν διηγῆσατο, παιδίσκην τινὰ πνεῦμα πονηρὸν ἔχουσαν, καὶ σιγᾶν οὐκ ἀνεχομένην, ἀλλὰ περιουσίαν καὶ πανταχοῦ καταδύλου αὐτοῦς διὰ τοῦ δαίμονος ποιεῖν βουλομένην, μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας, λόγῳ καὶ ἐπιτάγματι, καθάπερ τινὰ μαστιγίαν ἀπελάσας, ἡλευθέρωσεν ἐκείνην τοῦ πονηροῦ δαίμονος· δέον τοῦς τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντας, ὡς εὐεργέτας λοιπὸν καὶ σωτήρας βλέπειν τοὺς ἀποστόλους, καὶ παντὶ θεραπείας τρόπον περὶ αὐτοὺς χρησαμένους ἀμείψασθαι τῆς τῶσάυτης εὐεργεσίας, οἱ δὲ ταῖς ἐναντίαις ἀμείβονται. Καὶ ἄκουε τίσιν αὐτοῖς ἀμείβονται. *Ἰδόντες*, φησὶν, *οἱ κύριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξῆλλθεν ἡ ἐπίλις τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν, εἰλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ προσήγαγον αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, καὶ πολλὰς ἐπιθέτους ἐκείνοισι πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγέλλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλιῶς τηρεῖν αὐτούς.* Εἶδετε πονηρίας ὑπερβολῆν τῶν τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντων; εἶδετε τῶν ἀποστόλων ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν; Μικρὸν ἀναμείνατε, καὶ ὄψασθε καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Σοφός γάρ ὢν καὶ εὐμήχανος, οὐκ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίαις λύσει τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὅταν αὐξήθῃ πάντα τὰ παρὰ τῶν ἐναντίων, καὶ δειχθῇ διὰ τῶν πραγμάτων τῶν αὐτοῦ ἀληθειῶν ἢ ὑπομονῇ, τότε καὶ τὴν οἰκίαν βοήθην ἐπιδείκνυται· ἵνα μηδεὶς ἔχη λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐπιπηδῶσι τοῖς κινεῦνοις, διὰ τὸ θαρβῆν ὅτι οὐδὲν ἀνδρὲς πείσονται. Διὰ τοι τοῦτο τινὰς μὲν καὶ ἐναφίρει τοῖς δεινοῖς, ἀπορρήτω τινὶ σοφίᾳ χρώμενος, τινὰς δὲ καὶ ἐξαρπάξει, ἵνα διὰ πάντων μάθης αὐτοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν, καὶ ὅτι μείζους αὐτοῖς τὰς ἀμοιβὰς ταμειουόμενος, συγχωρεῖ πολλάκις ἐπιτείνεσθαι τὰ δεινὰ. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Μετὰ γὰρ τὴν τῶσάυτην θαυματουργίαν καὶ τὴν εὐεργεσίαν,

ἦν ἐπεδείξαντο ἀπελάσαντες τὸν ἀναίσχυντον ἐκεῖνον ζαίμονα, συνεχώρησε καὶ μαστιγῆναι καὶ εἰς δεσμωτήριον ἐμβληθῆναι. Ἐντεῦθεν γὰρ μάλιστα διεδείκνυτο καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις. Διὰ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἔλεγεν· *Ἥδιστα οὖν καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηρῶμαι ἐπ' ἔμοι ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.* Καὶ πάλιν· *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι*, ἀσθενείαν τοὺς πειρασμοὺς λέγων τοὺς ἐπαλλήλους. Ἄλλ' ἴσως ἂν τις διαπορήσειεν ἐνταῦθα, τίνας ἔνεκεν ἀπῆλθαν τὸν δαίμονα οὐδὲν ἐναντίον αὐτοῖς λέγοντα, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ καταδύλους αὐτοὺς ποιοῦντα· ἐπὶ πολλὰς γὰρ ἡμέρας ἔδωκε λέγων, ὅτι *οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσιν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας.* Μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητέ· καὶ τοῦτο γὰρ τῆς συνέσεως ἦν τῆς ἀποστολικῆς καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν αὐτοῖς ἐναντίον ἔλεγεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐντεῦθεν ἀξιοπίστος γενόμενος ὁ δαίμων, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὑποσῶρειν δύνηται τοὺς ἀφελεστέρους, διὰ τοῦτο ἐπιστομίσας αὐτὸν ἀπῆλθασεν, οὐ συγχωρήσας αὐτῷ τὰ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν φθέγγεσθαι. Τοῦτο δὲ ἐποιεῖ, ἀκολουθῶν τῷ οἰκίῳ Δεσπότη· ἐπεὶ καὶ ἐκεῖνον προσιόντας [152] ἔλεγον, *Οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ*· καὶ ὅμως ταῦτα λέγοντας αὐτοὺς ἀπῆλθαι. Ἐγένετο δὲ τοῦτο εἰς κατηγορίαν τῶν ἀναίσχυντων Ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν καθ' ἐκάστην ἡμέραν θαύματα ὀρῶντες καὶ μυρία παράδοξα γινόμενα, ἤπιστον, οἱ δὲ δαίμονες ἐπεγίνωσκον, καὶ Ἰῶν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ὠμολόγουν.

γ'. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου. Ἴνα τοῖσιν μάθῃτε ὅπως τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, ἀναγκαῖον πᾶσαν ὑμῖν ἀναγνώσασθαι ταύτην τὴν ἱστορίαν, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν γνῶτε, ὅπως μετὰ τὰς πληγὰς, μετὰ τὸ δεσμοτήριον, εἰς ἀγαθὸν ἅπαντα αὐτοῖς μετέβαλεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Ἄλλ' ἰδῶμεν πῶς τοῦτο δείκνυσιν ὁ μακάριος Λουκᾶς λέγων· *Παραγγέλλαν δὲ τοιαύτην εἰλημῶς ὁ δεσμοφύλαξ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἡσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον.* Σκόπει πῶς ἐπιτείνεται τὰ δεινὰ, ἵνα καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν ἀποστόλων ἄμφοτέρωθεν γένεται, καὶ ἡ ἄφατος τοῦ Θεοῦ δύναμις κατάδηλος ἅπασι καταστῆ. Ἄκουε δὲ καὶ τὸ ἐξῆς· *Ἐπάγει γὰρ, Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι ὕμνον τὸν Θεόν.* Ὅρα ψυχὴν ἐπεπερωμένην, ὅρα διάνοιαν νήφουσαν· μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν, ἀγαπητοί, τὸ εἰρημένον. Οὐ γὰρ εἰκὴ καὶ τὸν καιρὸν ἡμῖν ἐπεσημήνατο, εἰπὼν, *Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι, ὅτε τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἡδὺς ὁ ὕπνος ἐφίπταται^β καὶ κοιμίζει τὰ βλέφαρα, μάλιστα δὲ τοὺς ἐν ὀδύναϊς πολλὰς καθεστῶτας εἰκὴς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον τοῦ ὕπνου καθέλκεσθαι, τότε τοῖσιν, φησὶν, ὅτε πάντοθεν περιεγένετο ἡ τοῦ ὕπνου τυραννὶς, τότε ἐκεῖνοι *Προσευχόμενοι ὕμνον εἰς τὸν Θεόν*, τῆς περὶ αὐτὸν ἀγάπης μέγιστον δείγμα τοῦτο ποιοῦμενοι. Καθάπερ γὰρ ἡμεῖς ὑπὸ ἀληγημάτων σωματικῶν ἐνοχλούμενοι, τὴν τῶν γνησίων συνουσιᾶν ἐπιζητοῦμεν, ἵνα ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνους διαλέξεως τὴν ἐπίτασιν τῆς ὀδύνης; παραμυθησώμεθα· οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι τῷ πόθῳ τῷ περὶ τὸν Δεσπότην πυρούμενοι, καὶ τοὺς ἱεροῦς ὕπνους ἀναφέροντες, οὐδὲ αἰσθησὶν ἐλάμβανον τῶν ὀδύνων*

^α Neg. πείρας πολλάκις τὰς ἀποδ.

^β Neg. ἐφίπταται.

ἐκαίνων, ἀλλ' ὅλοι τῆς ἰκετηρίας ἐγένοντο, καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ὑμνωδίαν ἀνέφερον, καὶ λοιπὸν ἐκκλησία ἐγένετο τὸ δεσμοκτήριον, καὶ ὁ τόπος ἅπας ἠγαύετο διὰ τῆς ὑμνωδίας τῶν ἁγίων ἐκείνων. Καὶ ἦν ἰδεῖν θαυμαστὰ καὶ παράδοξα πράγματα, ἀνθρώπου τῷ ξύλῳ προσδεδεμένους, καὶ οὐδὲν ἐμποδιζομένους πρὸς τὴν ὑμνωδίαν. Τὸν γὰρ νήφοντα καὶ ἐγρηγορότα, καὶ ζέοντα πόθον ἔχοντα περὶ τὸν Θεόν, οὐδὲν κωλύσαι δύνησεται ποτε τῆς πρὸς τὸν Δεσπότην συνουσίας· Θεὸς γάρ, φησὶν, *ἔγγιζον ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ Θεὸς πῶρρωθεν*· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, *Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρεμι*. Ἐνθα γὰρ ἀνὴρ διάνοια νήφουσα, πτεροῦται ὁ λογισμὸς καὶ ἀπαλλάττεται, ὡς εἰπεῖν, τοῦ συνδέσμου τοῦ σώματος, καὶ πρὸς τὸν ποθοῦμενον ἀνίπταται, καὶ τῆς γῆς ὑπερροῖ. καὶ τῶν ὀρωμένων ἀνωτέρω γενόμενος, πρὸς ἐκεῖνον ἐπίγειται· ἢ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων τούτων γαγύεται. Ὅρα γὰρ τὴν παραχρῆμα τῶν ὕμνων ἐνέργειαν, καὶ ὅπως καὶ ἐν δεσμοκτήριῳ γενόμενοι καὶ τῷ ξύλῳ προσδεδεμένοι, καὶ μετὰ γοήτων καὶ δεσμίων ἠ συναναμιγνέτες, [154] οὐ μόνον οὐδὲν παρεδίθσαν, ἀλλὰ καὶ ταύτη μᾶλλον ἐξέλαμψαν, καὶ τῷ φωτὶ τῆς οικείας ἀρετῆς κατηύρασαν ἅπαντας τοὺς τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντας. Ἡ γὰρ φωνὴ τῶν ἱερῶν ὕμνων ἐκαίνων εἰς τὴν ἐκάστου τῶν δεσμοτῶν εἰσιούσα ψυχῇ, μετέπλαττεν αὐτήν, ὡς εἰπεῖν, καὶ μετερρύθμιζεν. Ἄφνω γὰρ, φησὶ, *σεισμός ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοκτηρίου, ἀνέφραχσάν τε παραχρῆμα αἱ θύραι ἅπασαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέθη*. Εἶδες τῶν ὕμνων τῶν εἰς τὸν Θεὸν τὴν δύναμιν; Οὐ μόνον αὐτοὶ παρακλήσεως ἀπέλασαν οἱ τοὺς ὕμνους ἀναφέροντες, ἀλλὰ καὶ πάντων τὰ δεσμὰ λυθῆναι παρεσκεύασαν· ἵνα δειχθῆ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅπως *τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*. Ἰδοὺ γὰρ καὶ πληγὰ, καὶ δεσμοκτήριον, καὶ ξύλον, καὶ μετὰ τῶν δημιῶν διαγωγή, καὶ ὅμως ταῦτα ἀγαθῶν ὑπόθεσις γαγύεται καὶ εὐδοκίμησις ἀφορμὴ, οὐκ αὐτοῖς μόνον, οὐδὲ τοῖς οἰκοῦσι τὸ δεσμοκτήριον δεσμίους, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ δεσμοφύλακι. Ἐξυπνος γὰρ, φησὶ, *γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν τὰς θύρας ἀνεφραγμένας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν, ἐμέλλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομισάσας ἐκπεφευγῆναι τοὺς δεσμούς*. Ὅρα μοι ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν πάντα λόγον ὑπερβαίνουσαν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἅπαντα ταῦτα γίνεται; Οὐδενὸς ἐτέρου χάριν, ἀλλ' ἵνα ἀθόρυβον καὶ ἐν ἡσυχίᾳ τὸ πρᾶγμα οἰκονομηθῆ, καὶ τὴν σωτηρίαν πραγματεύσωνται τοῦ δεσμοφύλακος. Τοῦ γὰρ σεισμῷ γενόμενου καὶ τῶν θυρῶν ἀνοιχθεισῶν, τὰ δεσμὰ ἀνέθη πάντων τῶν αὐτόθι, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκπηδῆσαι συνεχωρήθη. Σκόπει μοι καὶ ἄλλην ἐνταῦθα Θεοῦ σοφίαν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα γέγονεν, ὁ σεισμός, λέγω, καὶ ἡ τῶν θυρῶν ἀνοίξις, ἵνα μάθωσι διὰ τῶν ἔργων ἅπαντες, τίνες ἦσαν οἱ τότε τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντες, καὶ ὅτι οἱ τυχόντες εἰσὶν ἀνθρώποι· οὐδενὶ δὲ ἐξελεῖν ἐγένετο, ἵνα μὴ κινδύνῳ ἀφορμὴ γένηται τοῦτο τῷ δεσμοφύλακι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, ἀκουσον πῶς, ὅτε μόνον ὑπέκπευσε τοῦτο γαγύεσθαι ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἐνόμισέ τινας ἐκπεφευγῆναι, καὶ τῆς

* Reg. δημιῶν.

ζωῆς αὐτῆς κατεφρόνησε. *Σπασάμενος γὰρ, φησὶ, μάχαιραν, ἐμέλλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν*. Ἄλλ' ὁ πανταχοῦ νήφων καὶ ἐγρηγορῶν, ὁ μακάριος Παῦλος, τῇ οικείᾳ φωνῇ ἐξήρασε τῆς φάρυγγος τοῦ θηρίου τὸ ἄρνιον. *Ἐζώνησε γὰρ φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Μηδὲν πράξης σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γὰρ ἔσμεν ἐνθάδε*. Ὡ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή! οὐκ ἐφρόνησε μέγα ἐπὶ τοῖς γαγύμενοις, οὐ κατεξανέστη τοῦ δεσμοφύλακος. οὐδὲν ὑπέρογκον φθέγγασθαι κατεδέξατο· ἀλλὰ μετὰ τῶν δεσμοτῶν, μετὰ τῶν δημιῶν, μετὰ τῶν κακούργων ἑαυτὸν κατηρθίμωσε, λέγων· *Ἄπαντές ἐσμεν ἐνθάδε*. Εἶδες αὐτὸν πολλῇ τῇ ταπεινοφροσύνῃ χρώμενον, καὶ οὐδὲν πλέον ἑαυτῷ νέμοντα τῶν αὐτόθι κακούργων; Ὅρα καὶ τὴν δεσμοφύλακα λοιπὸν, οὐχ ὡς ἐνὶ τῶν ἄλλων προσέδοξα. *Θαυρήσας γὰρ καὶ αἰτήσας ζωτά, εἰσεπήδησε, καὶ ἔκτρομος ὑπάρχων, προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλλᾳ, καὶ προσηγάτων αὐτοὺς ἔξω, ἔφη· Κύριοι, τί [155] με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ; Εἶδετε πῶς τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν; εἶδετε τὸν διαδόλου τὴν μηχανήν, ὅπως διελύθη; ὅπως ἄκυρα αὐτοῦ γέγονεν τὰ μηχανήματα; Ἐπειδὴ γὰρ ἀπήλασαν τὸν δαίμονα, παρεσκεύασεν εἰς τὸ δεσμοκτήριον αὐτοὺς ἐμβληθῆναι, νομίζων ἐμποδίζειν τὸν δρόμον τοῦ κρυψύματος διὰ τούτου. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ τὸ δεσμοκτήριον ἐμπορίας αὐτοῖς ὑπόθεσις γαγύεται πνευματικῆς.*

δ'. Ἄρα καὶ ἡμεῖς, ἀννήφωμεν, οὐ μόνον ἐν ἀνέσει ἔντες, ἀλλὰ καὶ ἐν θλίψεσι, κερταίνειν δυνάμεθα. καὶ τότε μᾶλλον, ἢ ἐν ἀνέσει. Ἡ γὰρ ἀνεσις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, βρθυμοτέρους ἐργάζεται· ἡ δὲ θλίψις νήφειν παρασκευάζουσα, ἀψιούσθαι ποιεῖ καὶ τῆς ἀνωθεν βοήθης, καὶ μάλιστα, ὅταν διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδα τὴν ὑπομονὴν ἐπιδεικνύμεθα καὶ τὴν καρτερίαν ἐν πάσις ταῖς ἐπαγομέναις θλίψεσι. Μὴ τοῖσιν ἀλγῶμεν, ἐπειδὴν θλιβώμεθα, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρωμεν· τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἢ τῆς εὐδοκίμησις ὑπόθεσις. Διὰ τούτου καὶ Παῦλος ἔλεγεν, *Ὀίδαμεν δὲ ὅτι τίς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*. Ἄλλ' ἰδοὺμεν τὴν ζέουσαν ψυχὴν τῶν ἁγίων τούτων. Ἐπεὶ οὖν ἤκουσαν τοῦ δεσμοφύλακος λέγοντος, *Τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ; ἄρα ὑπερέθεντο; ἄρα ἀνεβάλλοντο; ἄρα ἡμέλησαν πρὸς τὴν κατήχησιν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τί πρὸς αὐτὸν ἐκείνοι; Πιστεῖσσαν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθήσονται, καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου*. Ὅρα κηδεμονίαν ἀποστολικήν. Οὐκ ἀρκούνται ἢ αὐτοῦ σωτηρίᾳ, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνου βούλονται καὶ τοὺς προσήκοντας αὐτῷ πάντα σαγηνεῦσαι εἰς τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, καιρίαν διδόντες τῷ διαδόλῳ τὴν πληγὴν *καὶ ἐθαπισθῆ αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες σηαχρῆμα, καὶ ἡγαλιόσατο πανοικὶ πεπιστευκῶς τῷ Θεῷ*.

Ἐντεῦθεν παιδευόμεθα μηδέποτε ἐν τοῖς πνευματικῶς μηδὲ τὸ τυχόν ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ πάντοτε καιρὸν ἐπιτήδειον ἠγεῖσθαι τὸν παραπίπτοντα. Εἰ γὰρ νυκτὸς οὐστὸς οἱ ἄγιοι οὗτοι ὑπερόδεσθαι οὐκ ἠνέγοντο, ποίαν ἔξομεν ἀπολογίαν ἡμεῖς, ἐν ἐτέρῳ καιρῷ παρατρέχοντες πνευματικὸν κέρδος; Εἶδες ἐκκλησίαν τὸ δεσμοκτήριον γινόμενον; εἶδες τὸ κατωγίον τῶν δημιῶν, εὐκτρίων οἶκον ἐξαίφνης ἀποδειχθέντα, καὶ τὴν μυσταγωγίαν ἐκεῖ τελομένην;

lum hymnorum cantum offerebant, ac deinceps carcer ecclesia fiebat, et illorum sanctorum cantu totus ille locus sanctificabatur. Ac videre erat res miras et inusitatas, homines ligno alligatos, neque tamen quominus hymnos canerent quidquam impediri. Vigilem enim et attentum, et ardenti in Deum amore correptum nihil unquam poterit a colloquio cum Domino prohibere: *Deus enim, inquit, appropinquans ego sum, et non Deus longe (Jerem. 23. 23)*; et alibi rursus, *Adhuc loquente te dicam, Ecce adsum (Isai. 58. 9)*. Ubi siquidem vigilans animus fuerit, excitatur ratio, et propemodum corporis vinculis liberatur, et evolat ad eum quem diligit, terram despicit, et quæ sunt oculis subjecta exsuperans ad illum festinat: quod utique sanctis etiam istis contingit. Vide namque celerem et efficacem hymnorum vim, et quo pacto cum in carcere versarentur, et alligati ligno essent, atque impostoribus et captivis admixti, non modo nihil passi sint detrimenti, sed et hac ratione splendidiore evaserint, et omnes, qui carcerem incolebant, virtutis suæ radiis collustrarint. Quippe illa sanctorum vox hymnorum cum in animam uniuscujusque captivorum penetrasset, transmavit illam propemodum, ac reformavit. *Subito enim, inquit, terræ motus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris, et statim aperta sunt omnia ostia, et universorum vincula soluta sunt (Act. 16. 26)*. Vides, hymnorum, qui Deo canuntur, virtutem? Non illi modo, qui obtulerunt hymnos, solatium perceperunt, sed etiam effecerunt, ut omnium vincula solverentur: ut factis ipsis innosceret, quo pacto *Deum diligentibus omnia cooperentur in bonum*. Ecce namque verbera, carcer, compedes, et cum carnificibus conversatio, et tamen hæc omnia bonorum materia fuerunt et occasio gloriæ, non ipsis tantum nec illis qui carcerem incolebant captivis, sed et ipsi custodi carceris. *Expergefactus enim, inquit, custos carceris, et videns januas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, æstimans fugisse viectos (Ib. v. 27)*. Tu mihi hæc loco Dei benignitatem considera, quam nulla exprimere potest oratio. Cur enim media nocte sunt hæc omnia? Nullam aliam ob causam, nisi ut provideatur, ut sine turbis et tranquille res succedat, et salutis custodis carceris consulatur. Cum enim terræ motus accidisset, et reseratæ fores essent, omnium qui erant ibi soluta sunt vincula, nec ulli permissum est, ut inde discederet. Aliam quoque Dei sapientiam hic contemplare. Nam alia quidem evenerunt, terræ motus, inquam, et reseratio januarum, ut rebus ipsis omnes intelligerent quales illi essent, qui tunc carcerem habitabant, neque vulgares homines esse: porro nemini contigit ut exiret, ne quod inde periculum custodi carceris crearetur. Atque ut hoc verum esse intelligas, audi quo pacto, cum id accidisset suspicaretur custos carceris, et audivisset quosdam putaret, etiam vitam suam contempserit. *Evaginato enim, inquit, gladio, volebat se interficere: sed qui vigil ubique atque expergefactus erat, beatus Paulus, ex belluæ faucibus sua voce agnum*

eripuit. *Clamavit enim voce magna dicens, Nihil tibi mali feceris; universi enim hic sumus (Act. 16. 28)*. O incredibilem humilitatem! Non clausus est in superbiam ob ea quæ acciderant, non in custodem carceris insurrexit, nullum arrogans dictum illi excidit, sed cum vinctis, cum lictoribus, cum maleficis se ipsum numerabat, dicens: *Universi hic sumus*. Vides insignis eum humilitatis exemplum edere, nec sibi plus quam maleficis cæteris, qui illic erant, tribuere? Vide jam quo pacto carceris etiam custos non tamquam ad unum ex aliis ad illum accedat: *confidentior enim factus, Petitoque lumine introgressus est, et tremefactus procidit Paulo et Silæ, et produens eos foras ait: Domini, quid me oportet facere, ut salvus fiam (Ib. v. 29. 30)*? Videtis quo pacto *Diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum*? Videtis diaboli machina quo pacto fuerit dissoluta? quo pacto in nihilum machinationes ejus reciderint? Nam cum dæmonem ejecissent, ut in carcerem conjicerentur effecit, ratus se hoc pacto prædicationis cursui obicem oppositurum. Sed ecce carcer etiam quæstus illis materiam spiritualis objecit.

4. *Afflictio diligentes reddit et attentos*. — Ergo possumus nos quoque, si sapiamus ac vigiles sumus, non modo cum res secundæ sunt, sed et cum affligimur, lucrum acquirere, ac tum etiam magis, quam cum secundis rebus fruimur. Inertiores enim plerumque nos reddunt secundæ res: afflictiones autem dum vigiles nos reddunt, auxilium nobis cæleste conciliant, ac tum præcipue, cum propter spem in Deum patientiam, et in omnibus, quæ inferuntur, afflictionibus tolerantiam exhibemus. Ne igitur doleamus, si quando tribulemur, sed potius gaudeamus: id enim nobis in occasionem gloriæ vertit. Propterea Paulus etiam dicebat, *Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Sed ardentem sanctorum istorum animum videamus. Cum igitur custodem carceris dicentem audissent: *Quid me oportet facere, ut salvus fiam (Ib. v. 50)*? num distulerunt? num cunctati sunt? num catechismo illum imbuere neglexerunt? Nullo modo: sed quid ad eum? *Crede in Dominum Jesum Christum, et salvus eris tu, et tota domus tua (Ib. v. 31)*. Vide sollicitudinem apostolicam. Illius salute contenti non sunt, et omnes ejus domesticos in causa religionis acquirere Deo volunt, et letalem diabolo plagam infligere. *Et baptizatus est ipse, et domus ejus continuo, et lætatus est cum omni domo sua credens Deo (Ib. v. 33. 34)*.

Numquam differendum in spiritualibus. Cur tentationes permittat Deus. — Hinc docemur, in spiritualibus ne tantillum quidem unquam differre, sed idoneum censere quodvis tempus, quod occurrerit. Si enim multa nocte volebant hi sancti differre, quæ nobis venia dari poterit, si alio tempore spirituale lucrum omitamus? Vides carcerem in ecclesiam esse conversum? vides lictorum diversorium repente domum orationis esse factum, et illic sacramentum initi-

tionem celebratam? Tanta res est vigilem esse, nec unquam spiritualia lucra negligere, sed idoneum quodvis tempus ad ejusmodi quæstum arbitrari. Recte itaque beatus hic dixit scribens, *Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Hanc sententiam, quæso, nos omnes menti nostræ insculptam habentes numquam indignemur, si quando in casus aliquos adversos incurrerimus, dum in hac vita versamur, aut in calamitates, aut in corporis ægrotudines, aut in res alias molestas, sed multam exhibentes moderationem animi ac philosophiam, cuius tentationi resistamus, cum nobis exploratum sit omni ex parte nos posse lucrum reportare, si vigiles et attentifuerimus, atque ex tentationibus potius quam ex rebus secundis: nec unquam animo concidamus, cogitantes quantum sit patientiæ lucrum, sed nec illis simus infensi, qui tentationibus nos divexant. Licet enim illi etiam, ut consilium suum expleant, id agant: communis tamen Dominus hoc permittit, quod nos velit hac ratione spiritualem hunc quæstum facere, ac patientiæ mercedem obti-

nere. Si ergo quæ inferuntur mala cum gratiarum actione perferre possimus, non exiguam delictorum nostrorum partem delebimus. Si enim thesaurum hunc, et orbis terrarum doctorem quotidie periculis objici cum videret Dominus, permittebat, non quod athletam suum despiceret, sed quod longius illius virtuti stadium sterneret, ut splendidiore illi coronas redderet: quid nos dicemus qui peccatis scateamus innumeris, et idcirco frequenter tentationibus conflictamur, ut cum eorum causa pœnas dederimus, saltem aliquam misericordiæ partem exiguam impetremus, et in illo die tremendo bonis illis ineffabilibus perfruamur? Hæc autem cum animis nostris reputantes, adversus omnia constanter patienterque resistamus, ut et tolerantiam mercedem a benigno Domino recipiamus, et peccatorum nostrorum multitudinem imminuere possimus, et æterna bona consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Licet de anno, quo hanc Chrysostomus pronuntiavit homiliam, nihil habeamus, ex iis, quæ num. 4 hujusce concionis dicuntur de imperatoria Curia, deque militari satellitio Imperatoris, ea Constantino-poli habita fuisse deprehenditur; et quidem, ut num. 2 narratur, ætate magnum in frequentia populæ æstum pariente; quam obtendebant causam Constantinopolitani, cum quereretur Chrysostomus ecclesiam non frequentari, multosque a concionibus abesse suis: quos egregie retundit Chrysostomus: Si

ADVERSUS EOS,

QUI AD COLLECTAM NON OCCURRERUNT, ET IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM (*Rom. 12, 20*), ET DE INIMICITARUM MEMORIA.

1. *Paucitatem auditorum queritur Chrysostomus; applausus auditorum respuit. Proverbium, Gutta cavat lapidem.* — Nihil, ut videtur, nobis profuit, quod sermonem longum nuper habuerimus, ut vestrum ad collectas veniendi studium excitarem: rursus enim nobis filiis suis ecclesia destituta est. Quo fit ut rursus etiam gravis ac molestus videri cogar, sive dum præsentem castigo, sive dum absentes reprehendo: illos quidem, quod pigritiam non excusserint, vos vero quod salutem fratrum non curetis. Gravis ac molestus videri cogor, non mea vel mearum possessionum, sed vestra salutisque vestræ causa, qua mihi nihil est antiquius. *Ægre ferat qui volat, importunum et impudentem appellet;*

ego vero semper hac de causa molestiam exhibere non desinam, nihil enim hac impudentia mihi fructuosius esse potest. Fortasse namque, fortasse, si minus alterius rei, saltem hujus vos pudebit, ut ne semper eandem ob causam molestia vobis exhibeat, et curam fratres vestros juvandi suscipietis. Quid enim mihi laudes proeunt, cum vos in virtute facere progressus non videam? Quod vero mihi damnum oritur ex silentio auditorum, cum vestram augeri conspiciam pietatem? Laus quippe dicentis est, non applausus, sed auditorum in pietate zelus ac studium; non tumultus exciatus, quo tempore sermo auditur, sed studium ac diligentia, quæ omni tempore exhibetur. Applausus ex ore simul egreditur,

Τοσούτον ἔστι τὸ νήφειν, καὶ μηδέποτε παρατρέχειν τὰ πνευματικὰ κέρδη, ἀλλὰ πάντα καιρὸν ἐπιτήδειον ποιῆσθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ἐμπορίαν. Καλῶς ἄρα ἔλεγεν ὁ μακάριος οὗτος γράφων, "Ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖεις ἀγαθόν. Ταύτην τὴν ῥῆσιν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς ἐγκεκολαμμένην ἔχοντες τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, μηδέποτε ἀσχάλλωμεν, ἐπειδὴν λυπηροὺς τισι κατὰ τὸν βίον τοῦτον περιπέσωμεν, ἢ περιστάσῃσιν, ἢ ἀβρωστίαις σωματικαῖς, ἢ ἐτέροις τισὶ λυπηροῖς πράγμασιν· ἀλλὰ πολλῇ κεχηρμένοι τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀντέχουμεν πρὸς πάντα πειρασμὸν, εἰδότες ὅτι, ἂν νήφωμεν, πανταχόθεν κερδαίνειν δυνάμεθα, καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἢ ἀπὸ τῶν ἀνέσεων· καὶ μηδέποτε ἀλύωμεν, ἐννοοῦντες ὅσον τῆς ὑπομονῆς τὸ κέρδος, ἀλλὰ μηδὲ ἀπειχθῶς ἔχωμεν πρὸς τοὺς ἐπάγοντας ἡμῖν τοὺς [156] πειρασμούς. Εἰ γὰρ κάκεινοι τὸν οἰκεῖον σκοπὸν πληροῦντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ὁ κοινὸς Δεσπότης συγχωρεῖ, βουλόμενος ἡμᾶς καὶ διὰ τούτων ἐμπορεῦσασθαι τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν, καὶ τῆς ὑπομονῆς λαβεῖν τὸν μισθόν. Ἐὰν οὖν δυνηθῶμεν εὐχα-

ρίστως ἐνεγκεῖν τὰ ἐπαγόμενα, οὐ μικρὸν μέρος τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν διαλύσομεν. Εἰ γὰρ τὸν θησαυρὸν τοῦτον καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον, καθ' ἐκάστην ἡμέραν κινδύνοις περιπίπτουσα ὄρων ὁ Δεσπότης ἠνείχετο, οὐ περιορῶν τὸν οἰκεῖον ἀθλητὴν, ἀλλὰ τὰ σκάμματα αὐτῷ μακρότερα κατασκευάζων, ἵνα τοῖς στεφάνους αὐτῷ λαμπροτέρους ἀπεργάσῃται, τί ἀνείποιμεν ἡμεῖς, οἱ μυρίων γέμοντες ἁμαρτημάτων, καὶ διὰ ταῦτα πολλάκις τοῖς πειρασμοῖς περιπίπτοντες, ἵνα τὴν ὑπὲρ τούτων δίκην ἐνταῦθα δόντες, μικρὰς γοῦν φιλανθρωπίας ἀξιωθῶμεν, ἐπὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας τῶν ἀποβόητων ἐκείνων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες; Τοῦτο δὲ λογιζόμενοι παρ' ἑαυτοῖς, πρὸς ἅπαντα γενναίως ἀντέχωμεν, ἵνα καὶ τῆς ὑπομονῆς τὸν μισθὸν δεξώμεθα ἀπὸ τοῦ φιλανθρώπου Δεσπότη, καὶ τὸ πλήθος τῶν ἡμῖν ἡμαρτημένων ὑποτεμέσθαι δυνηθῶμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM.

calor in causa est, inquit, cur adeo frequentatis forum, ubi æstus, strepitus, turba populi tanta, nulla re solares radios cohibente: cum contra ecclesia, ubi ille concionabatur, perampla. alta. tabulis strata lapideis, æstum non modice temperaret. Hinc de inimicorum dilectione, deque beneficiis in illos confendis præclare pro more loquitur.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducaei.

[157] ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ

Δὴ ἀπαντήσαντες εἰς τὴν σύναξιν, καὶ εἰς τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν, « Ἐὰν κρινῶ ὁ ἐχθρὸς σου ψώμις αὐτόν, » καὶ περὶ τοῦ μνησικακεῖν.

α'. Οὐδὲν, ὡς ἔοικεν, ὠφελήσαμεν, μακρὸν λόγον πρὸς ὑμᾶς ἀποτείναντες ὑπὲρ τῆς περὶ τὰς συνάξεις σπουδῆς· πάλιν γὰρ ἡμῖν ἔρημος ἡ ἐκκλησία τῶν τέκνων. Διὸ καὶ πάλιν ἀναγκάζομαι ἐπαχθῆς φανῆναι καὶ βαρὺς, ἐπιτιμῶν τοῖς παροῦσιν, ἐγκαλῶν τοῖς ἀπολειφθεῖσιν· ἐκείνοις μὲν, ὅτι τὴν βραθυμίαν οὐκ ἀπέθευτο, ὑμῖν δὲ, ὅτι τῆς τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἀντελάβεσθε σωτηρίας. Ἀναγκάζομαι βαρὺς φανῆναι καὶ ἐπαχθῆς, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἐμῶν κτημάτων, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας, ἧς οὐδὲν ἐμοὶ προτιμότερον. Ὁ βουλόμενος βαρυνέσθω, καὶ φορτικὸν καὶ ἀναίσχυντον καλεῖται· ἐγὼ δὲ οὐ παύσομαι συνεχῶς ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἐνοχλῶν· τῆς γὰρ ἀναίσχυντίας ταύτης οὐδὲν ἔμεινον

ἐμοί. Ἴσως γὰρ, ἴσως, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν ἐβρυθιάσαντες, τὸ μὴ συνεχῶς ὀχλεῖσθαι περὶ τῶν αὐτῶν, ἀντιλήψασθέ ποτε τῆς κηδεμονίας τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων. Τί γὰρ μοι τῶν ἐπαίων ὄφελος, ὅταν ὑμᾶς μὴ θεάσωμαι προκόπτοντας κατ' ἀρετὴν; τί δὲ μοι βλάβος ἐκ τῆς σιγῆς τῶν ἀκούοντων, ὅταν αὐξομένην ὑμῶν ἴδω τὴν εὐλάβειαν; Ἐπαίνος γὰρ τοῦ λέγοντος οὐχ ὁ κρῆτος, ἀλλ' ὁ περὶ τὴν εὐσέβειαν ζῆλος τῶν ἀκούοντων· οὐχ ὁ θόρυβος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀκροάσεως, ἀλλ' ἡ σπουδὴ ἢ διαπαντὸς τοῦ χρόνου. Ὁ κρῆτος ἐξῆλθεν ὁμοῦ τε τοῦ στόματος, καὶ εἰς ἀέρα διαχυθεὶς ἀπώλετο· τὸ δὲ βελτίονος γενέσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀγῆρω καὶ ἀθάνατον φέρει τὸν μισθὸν καὶ τῷ λέγοντι καὶ τοῖς παιθο-

μένοι. Ὁ τῆς θοῆς ὕμῶν ἔπανος ἐνταῦθα τὸν λέγοντα ποιεῖ λαμπρὸν, ἢ δὲ τῆς ψυχῆς ὕμῶν εὐλάβεια πολλὴν ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ δίδωσι παρόρησιαν τῷ διδάξαντι. Ὡστε, εἰ τις τῶν λεγόντων ἐρᾷ, μὴ τῶν κρότων, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας τῶν ἀκούοντων ἐράτω. Οὐκ ἔστι τὸ τυχὸν κακὸν ἀδελφῶν ἀμελεῖν, ἀλλ' ἐσχάτη κόλασις, καὶ ἀπαραίτητος τιμωρία· καὶ τοῦτο ὁ τὸ τάλαντον καταχύσας ἐδήλωσεν. Οὐδὲν γάρ ὑπὲρ τῆς οἰκίας ἐνεκαλεῖτο ζωῆς· οὐδὲ γὰρ ἐγένετο κακὸς περὶ τὴν καταθήκην· διόκληρον γὰρ αὐτὴν ἀπέδωκεν· ἀλλ' ὅμως ἐγένετο κακὸς καὶ περὶ τὴν ἐργασίαν τῆς παρακαταθήκης. Οὐ γὰρ ἐδιπλασιάσας τὸ πιστευθὲν· διὸ καὶ ἐκολάζετο. Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἡμεῖς σπουδαῖοι ὤμεν καὶ συγκροτημένοι, καὶ πολλὴν ἐπιθυμίαν ἔχωμεν περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων Γραφῶν, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν. Διπλασιάσαι γὰρ χρὴ τὴν παρακαταθήκην, διπλῆ δὲ γίνεται, ὅταν μετὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, καὶ τῆς ἐτέρων ἀντιλαμβάνομεθα προνοίας. Ἐπεὶ κάκεινος· εἶπεν, Ἴδε ἔχεις τὸ σὸν σῶμα· ἀλλ' οὐκ ἤρκεσεν αὐτῷ τοῦτο πρὸς ἀπολογίαν. Ἔδει [158] γὰρ, φησὶ, καταβαλεῖν ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας τὸ καταβληθὲν. Καὶ μοι σκόπει, πῶς κοῦφα τοῦ δεσπότης τὰ ἐπιτάγματα. Ἀνθρωποι μὲν γὰρ τοὺς δανείζοντας χρήματα δεσποτικῶς καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ὑπευθύνους ποιοῦσι. Σὺ κατέβαλες, σὺ, φησὶν, ἀπαίτησον· ἐμοὶ λόγος οὐδεὶς πρὸς τὸν δεξάμενον. Ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καταβαλεῖν κελεύει μόνον, οὐκέτι δὲ καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ἡμᾶς ὑπευθύνους ποιεῖ. Τοῦ συμβουλευσαί γὰρ, οὐ τοῦ πείσαι κύριος ὁ λέγων ἐστὶ. Διὸ τῆς καταβολῆς ὑπεύθυνόν σε ποιῶ μόνον, φησὶ, τῆς δὲ ἀπαιτήσεως οὐκέτι. Τί τοῦτο κουρότερον; Ἀλλ' ὅμως σκληρὸν ἐκάλει τὸν οὕτως ἤμερον καὶ φιλόνητον δεσπότην ὁ δούλος. Τοιαῦται γὰρ τῶν ἀγνωμόνων καὶ βῆθύμων οἰκειῶν αἱ συνήθειαι· τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων εἰς τοὺς δεσπότης αἰ μετατιθέασιν τὰς αἰτίας. Διὰ τοῦτο στρεβλούμενος καὶ δεσμούμενος ἐκεῖνος εἰς τὸ σκότος ἐξήγετο τὸ ἐξώτερον. Ὅπερ ἵνα μὴ ἡμεῖς πάθωμεν, καταβάλλωμεν τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τοὺς ἀδελφούς, καὶ πείθονται, καὶ μὴ πείθονται. Πειθόμενοι μὲν γὰρ, καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἡμᾶς ὠφελήσουσι· μὴ πειθόμενοι δὲ, αὐτοὺς μὲν ἀπαραίτητον ἐπισπῶνται κόλασιν, ἡμᾶς δὲ οὐδὲ τὸ τυχὸν παραβλάψαι δύνανται· ἂν. Τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐποίησαμεν, συμβουλευσάντες· εἰ δὲ μὴ πειθόντο, οὐδὲν ἡμῖν ἐκ τούτου γένοιτ' ἂν βλάβος. Ἐγκλημα γὰρ, οὐ τὸ μὴ πείσαι, ἀλλὰ τὸ μὴ συμβουλευσαί· μετὰ δὲ τὴν παραινέσιν καὶ τὴν συμβουλήν, τὴν διηνεκῆ καὶ τὴν συνεχῆ, οὐκέτι πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους· ἔσται ὁ λόγος τῷ Θεῷ. Ἐβουλόμην γοῦν εἰδέναι σαφῶς, ὅτι παραινούντες αὐτοὺς διατελείτε, καὶ εἰ διαπαντός μένουσιν ἐπὶ τῆς βραθυμίας ἐκεῖνοι, καὶ οὐκ ἂν ὑμῖν οὐδέποτε ἠνώγησαν· νῦν δίδοικα, μὴ ποτε ἐκ τῆς ὑμετέρας ὑπεροφίας καὶ ἀμελείας μένωσιν ἀδιόρθωτοι. Καὶ γὰρ ἀμήχανον ἀνθρώπων συνεχῶς ἀπολαύοντα παραινέσεως καὶ διδασκαλίας, μὴ γενέσθαι βελτίω καὶ σπουδαιότερον. Καὶ δημώδης μὲν ἐστὶν ἡ παροιμία, ἣν ἐρεῖν μέλλω· πλὴν ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο συνέστησι. Πέτραν γὰρ κοίλα-

νει, φησὶ, βρανὴς ὑδάτων ἐνδεδεχούσα. Καίτοι τί μαλακώτερον ὕδατος; τί δὲ πέτρας σκληρότερον; Ἀλλ' ὅμως ἡ ἐνδεδεχία τὴν φύσιν ἐνίκησεν. Εἰ δὲ φύσιν ἐνδεδεχία νικά, πολλῷ μᾶλλον προαιρέσεως δύναται· ἂν περιγενέσθαι. Οὐκ ἔστι παίγνια ὁ Χριστιανισμὸς, ἀγαπητοί, οὐδὲ πρᾶγμα πάρεργον. Συνεχῶς ταῦτα λέγομεν, καὶ οὐδὲν πλεόν ποιοῦμεν.

β'. Πῶς οἴεσθέ με ὀδυνᾶσθαι, ἀναμιμνησκόμενον ὅτι ἐν μὲν ταῖς πανηγύρεσι πελάγη θαλάττης μακρὰ μιμεῖται τῶν συνάξεων τὰ πλήθη, νῦν δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τοῦ πλήθους ἐκείνου μέρος ἐνταῦθα συλλέγεται; Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ διενοχοῦντες ἡμᾶς ἐν ταῖς ἑορταῖς; Ἐκείνους ἐπιζητῶ, καὶ δι' ἐκείνους ὀδύρομαι, ἐννοῶν ὅσον πλῆθος ἀπόλλυται τῶν σωζομένων, ὅσην ἀδελφῶν ὑπομένω ζημίαν, πῶς εἰς ὀλίγους τὰ τῆς σωτηρίας περισταται, καὶ τὸ πλεόν τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας μέρος νεκρῶ καὶ ἀκινήτω προσέοικε σώματι. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, φησὶ; Πρὸς ὑμᾶς μὲν οὖν μάλιστα τοὺς μὴ θεραπεύοντας, τοὺς μὴ [159] παραινούντας καὶ συμβουλευόντας, πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐπιτιθέοντας ἀνάγκην, καὶ μετὰ βίας ἔλκοντας, καὶ τῆς πολλῆς ἀπάγοντας ῥαθυμίας. Ὅτι γὰρ οὐχ ἑαυτῷ χρῆσιμον εἶναι χρὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς, ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς, ἅλας ἡμᾶς καὶ ζύμην καλέσας καὶ φῶς· ταῦτα δὲ ἐτέροις ἐστὶ χρῆσιμα καὶ λυσιτελή. Καὶ γὰρ ὁ λύχνος οὐχ ἑαυτῷ φαίνει, ἀλλὰ τοῖς ἐν σκότῳ καθημένοις· καὶ σὺ λύχνος εἶ, οὐχ ἵνα τοῦ φωτὸς ἀπυλαύτης μόνος, ἀλλ' ἵνα ἐκεῖνον τὸν πεπλανημένον ἐπαναγάγῃς. Τί γὰρ ὄφελος λύχνου, ὅταν μὴ φαίνη τῷ ἐν τῷ σκότει καθημένῳ; τί δὲ ὄφελος Χριστιανοῦ, ὅταν μηδένα κερδάνῃ μηδὲ πρὸς ἀρετὴν ἐπαναγάγῃ; Πάλιν τὸ ἅλας οὐχ ἑαυτὸ ἐπιφιγγεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ σεσηπῶτα τῶν σωματικῶν συστῆλλει, καὶ οὐκ ἀφήσκει διαβρύνετα ἀπολέσθαι. Οὕτω δὲ καὶ σὺ, ἐπειδὴ ἅλας σε κατεσκεύασεν ὁ Θεὸς πνευματικῶν, τὰ σεσηπῶτα μέλη, τουτέστι, τοὺς βῆθύμους ἀδελφῶν καὶ βαναύσους ἐπιφιγγέον καὶ σύστειλον, καὶ τῆς βῆθυμίας, ὡσπερ τινὸς σηπεδόνος, ἀπαλλάξας, ἔνωσον τῷ λοιπῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο σε καὶ ζύμην ἐκάλεσε· καὶ γὰρ καὶ ἡ ζύμη οὐχ ἑαυτὴν ζυμοῖ, ἀλλὰ τὸ λοιπὸν φύραμα τὸ πολὺ καὶ ἄφατον ἢ μικρὰ καὶ βραχεῖα. Οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς· εἰ καὶ ὀλίγοι· ἐστὲ κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ δυνατοὶ τῇ πίστει καὶ τῇ κατὰ Θεὸν γίνεσθε σπουδῇ. Ὅσπερ οὖν ἡ ζύμη οὐκ ἀσθενεῖ διὰ τὴν βραχύτητα, ἀλλὰ περιγίνεται διὰ τὴν ἐγκυμμένην αὐτῇ θερμότητα καὶ τὴν τῆς ποιότητος δύναμιν· οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς δυνησθε πολλῷ πλείους πρὸς τὴν αὐτὴν ὑμῖν ἐπαναγαγεῖν σπουδῇ, ἂν θέλητε. Εἰ δὲ τὸ θέρος προβάλλοιτο· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀκούω λεγόντων, ὅτι Σφοδρὸν τὸ πνίγος νῦν, τὸ καῦμα ἀφόρη-

et in aerem diffusus interit; quod autem meliores stant auditores, incorruptam et immortalem cum dicenti, tum obtemperantibus mercedem affert. Clamor vestri commendatio illustriorem oratorem hic reddit: at anima vestrae pietas multam apud tribunal Christi doctori fiduciam acquirit. Itaque si quis eos qui sermonem habent, diligat, non applausus, sed utilitatem diligat auditorum. Non mediocre malum est fratrum curam non gerere, sed extremum supplicium est, et inevitabilis poena: quod ipsum is qui talentum defoderat indicavit. Sane nihil ei vitio vertebatur, quod in vita peccasset, neque male quidquam in depositi custodia commiserat: integrum enim illud restituit: sed tamen in depositi negotiatione male se gesserat. Non enim id quod creditum fuerat duplicarat; quam ob causam etiam poenas dabat. Unde manifestum evadit, licet studiosi simus et instructi, licet ad sacram audiendam Scripturam multa cupiditate exardescamus, id tamen ad nostram salutem non sufficere. Duplicandum namque depositum est: porro duplum sit, quando cum salute nostra curam aliorum quoque suscipimus. Nam et ipse dixit, *Ecce saluum habes, quod tuum est*; sed hoc ad excusationem illi satis non fuit. *Oportuit enim, inquit, te committere numulariis quod tibi commissum est (Matth. 25. 27)*. At tu mihi, quam levia sint Domini mandata, considera. Homines enim eos, qui pecunias heriles dant scœnori, etiam repetitioni reddunt obnoxios. Tu commisisti, tu, inquit, repete: nullum mihi cum eo qui recipit, negotium est. Deus vero non ita, sed committere jubet tantum, at non item repetitioni nos reddit obnoxios. Quippe in potestate oratoris est, ut consulat, non ut persuadeat. Quapropter ad committendum solum te obligo, non item ad repetendum. Quid hoc levius est? At tamen durum appellabat tam mitem ac benignum dominum servus. Ea quippe improborum et inertium est consuetudo servorum: peccatorum suorum culpam semper in dominos suos rejiciunt. Idcirco cruciatus et compedibus vinctus ille in tenebras exteriores ejiciebatur. Quod ne nobis etiam accadat, doctrinam fratribus committamus, sive persuadeantur, sive non persuadeantur. Si enim persuasi fuerint, et de seipsis et de nobis bene merebuntur: si non fuerint persuasi, supplicium sibi accersent inevitabile, nobis autem ne tantillum quidem nocere poterunt. Quod enim nostri muneris fuit, prestitimus, cum consilium dederimus: quod si persuasi non fuerint, nihil inde possumus capere detrimenti. Siquidem crimen est, non si minime persuaseris, sed si minime consillum dederis: ubi vero cohortatione, consilioque continuo frequentique perfuncti fuerimus, non jam a nobis, sed ab illis rationem Deus exiget. Vellem equidem evidenter nosse vos illos assidue cohortando perseverare, et num in eadem semper illi negligentia persistent, nec umquam vobis molestiam exhiberem: jam vero timeo ne inertie incurtaeque vestrae vitio maneat incorrecti. Neque enim licet potest, ut qui cohortatione

doctrinaque frequenter fruatur, melior studiosiorque non fiat. Ac vulgare quidem est illud proverbium, quod dicturus sum; verumtamen hoc ipsum testatur. Stillula enim, inquit, mollis aquæ saxum assiduo cavat ictu. Tametsi quid aqua mollius? quid saxo durius? atamen assiduitas naturam vincit. Quod si naturam vincit assiduitas, multo magis voluntatem poterit superare. Non ludus est Christianismus, dilecti, nec res supervacanea. Continue ista dicimus, et nihil proficimus:

2. Quantum mihi censetis dolorem inuri, cum recordor festis quidem diebus vasta maris æquora collectarum turbas imitari, jam vero ne quotamvis quidem partem hic illius multitudinis congregari? Ubi nunc sunt, qui nobis in solemnitatibus molestiam exhibent? Illos requiro; et illorum causa lugeo, dum mihi venit in mentem, quanta pereat eorum multitudo, qui salvi erant, quantum faciam fratrum jacturam, quam exiguum in numerum redigantur, qui salutem adipiscuntur, ut major pars corporis Ecclesiæ mortuo et immobili corpori assimiletur.

Non solis nobis nati sumus. Exemplo sanctorum iudices non metuendi. Ecclesiæ structura.—Quid illud ad nos attinet, dicit aliquis? Ad vos quidem certe maxime attinet, qui non eos curatis, non adhortamini, non consilio juratis, ad vos qui necessitatem non imponitis neque vi pertrahitis, et ab illa summa negligentia revocatis. Non enim tantum nobis prodesse nos debere, sed et multis, ostendit Christus, cum salem nos, ac fermentum, et lucem vocavit. Hæc enim alii utilia sunt et commoda. Nam lucerna non sibi lucet, at illis qui sedent in tenebris: et tu lucerna es, non ut lumine solus fruaris, sed ut illum errantem reducas (*Matth. 5. 13. 14*). Quid namque prodest lucerna, quando in tenebris sedenti non lucet? quæ porro utilitas Christiani, quando neminem lucratur, nec ad virtutem reducit? Rursus non seipsum adstringit sal tantum; sed et corpora quæ corrumpuntur cohibet, neque diffluere ac perire permittit. Sic tu quoque; quandoquidem spiritualem te salem Deus effecit, membra corrupta, hoc est desideras fratres, et qui mechanicæ exercent artes, adstringe et colliga, desidiaque tanquam ulcere quopiam putrido liberatum cum reliquo Ecclesiæ corpore copulato. Propterea te fermentum appellavit: si quidem fermentum etiam non seipsum fermentat, sed reliquam massam ingentem licet et immensam, ipsum parvum cum sit et breve (*Id. 13. 33*). Sic nimirum vos quoque, quamquam numero pauci estis, multi tamen ac potentes estote fide ac studio erga cultum Dei. Ut igitur fermentum propter exiguitatem imbecille non est, sed propter insitum a natura calorem ac virtutem qualitatis exsuperat: sic vos nimirum multo plures poteritis ad eundem fervorem ac studium reducere, si velitis. Quod si ætatem obtendant: siquidem hoc quoque illos audio dicentes, Vehemens nunc æstus est, atque intolerandi calores; non possumus coarctari et in tanta turba

comprimi, undique sudore diffluentes, aestu gravati et in angustias redacti: pudet me illorum, mihi credite; sunt enim muliebres isti prætextus, vel potius ne illis quidem ad obtinendam veniam excusationes istæ sufficerent, quibus molliora sunt corpora et imbecillior natura. Quamquam autem ejusmodi defensionem responsione diluere turpe videbitur, necessarium est tamen. Si enim illi has obtendere excusationes non erubescunt, multo magis nos pudere non debet hæc refellere. Quid ergo hæc obtendentibus opponemus? Trium puerorum illis memoriam volo reficere, qui cum in fornace ac niediis flammis versarentur, cum undique se cernerent ignibus obsideri, qui in os, in oculos, in anhelitum ipsum incurrerent, sacrum illum et mysticum hymnum cum creaturis Deo canere non cessarunt, sed alacris, quam si in prato versati fuissent, tum in medio rogo stantes communi Domino universorum laudes offerebant (*Dan. 3*): et cum tribus his pueris leonem in Babylone, Danielis et lacus (*Id. 6. 24*); neque vero tantum hujus, sed et alterius lacus, ac prophetæ, lutique, quo ad collum usque suffocabatur Jeremias, ut recorderentur, illos obsecro (*Jerem. 38. 6*). Et ex lacubus istis ascendens, in carcerem introducere istos volo, qui calores obtundunt, Paulumque monstrare ac Silam compedibus illic præpeditos, vestigiis verberum plenos, quibus totum corpus vulneribus plagarumque fuerat multitudine laceratum, media nocte Deum laudantes et sacras illas vigilias celebrantes. An non enim absurdum est sanctos quidem illos, cum in fornace, et igne, et lacu, et belluis, et luto, carcere, et compedibus, et plagis, et ergastulis, et intolerandis versarentur malis, nihil unquam horum culpare, sed multa cum animi contentione et ardore perpetuo precibus et hymnis sacris operam dare; nos qui non ullam exigiam, non magnam ex illis quæ enumeratæ sunt passionibus toleravimus, ob æstum et calorem modicum ac sudorem, nostræ ipsorum salutis curam deponere, ac relictis collectis foris vagari, nosque cœtibus depravandos immiscere, in quibus nihil non vitiosum est et corruptum? Tantus sacrorum eloquiorum est ros, et æstum objicis? *Aqua, quam ego dabo ei*, ait Christus, *fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* (*Joan. 4. 14*): et rursus, *Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (*Id. 7. 38*). An tu, quæso, cum intus fontes habeas et flumina spiritualia, sensilem calorem times? at in foro, quæso, ubi tantus est strepitus, tot angustiar, ac multus æstus, qui fit ut calores et solis ardorem non obtendas? Non enim, opinor, id dicere potes illic frigidior licere aeris natura frui, hic vero totum nobis collectum calorem sævire; quin potius contrarium penitus, hic quidem ubi crustis lapideis solum constratum est, et ob reliquam ædis sacræ fabricam (siquidem in immensam assurgit altitudinem), levior et frigidior est aer: at illic multus undique sol irradiat, multæ angustiar, fumus, pulvis, et alia plura, quæ majorem

istis molestiam exhibent. Ex quo intelligitur inertiar et mollitiei animi, qui Spiritus sancti flamma sit destitutus, has ineptas excusationes esse tribuendas.

3. Hæc non tam ad illos a me dicta diriguntur, quam ad vos, qui non illos pertrahitis, qui non ab inertia revocatis, et ad salutarem hanc mensam adducitis. Ac servi quidem cum commune ministerium obituri sunt, advocant suos conservos: vos vero, a quibus hoc spirituale obsequium exhibendum est, conservos sinitis vestros hoc quæstu privari. Quid, si nolint ipsi, dicit aliquis? Effice assidue instando, ut velint; si enim urgentes nos viderint, omnino volent. At enim prætextus hæc sunt et fictæ excusationes. Quam multi namque hic sunt patres, qui secum stantes non habent filios? Num etiam liberos huc pertrahere non poterat? Ex quo apparet ceteros quoque non ob inertiam tantum suam, sed et ob vestram incuriam foris manere. At licet non prius, nunc saltem excitamini, et cum membro suo quisque in ecclesiam ingrediatur, et pater filium, et genitorem filius, et viri uxores, et viros uxores, et servum herus, et frater fratrem, et amicus amicum excitet, et ad hunc conventum frequentandum instiget: imo vero non amicos tantum, sed inimicos etiam ad communem hunc bonorum thesaurum invitemus. Si curam viderit tuam inimicus, odium plane deponet.

Judæorum diligentia circa sabbatum. Sæcularia bene succedunt, si Deus colatur. — Die illi: Non venerationis, nec erubescis Judæos, qui tanta cum diligentia sabbatum custodiunt, atque ab ipsa jam vespera ab omni opere abstinent? Quod si die Parasceves solem videant ad occasum vergentem, et pacta rescindunt, et emptiones interrumpunt. Quod si quis cum ante vesperam emisset, vespere veniens pretium afferat, non sustinent accipere, nec pecuniam admittunt. Quid dico pretium rerum venalium, et pacta? quamvis thesaurum accipere liceret, lucrum illud mallem amittere, quam legem violare. Ergone Judæi, tametsi legem intempestive custodiant, ita sunt accurate diligentes, et ita studio sunt observationis, quæ nihil eis prodest, imo etiam nocet: tu qui jam umbra superior es, cui solem justitiæ videre concessum est, qui jam ad cælorum municipatum pertines, ne eandem quidem cum iis, qui vitio intempestive adherent, sollicitudinem ac studium exhibes, tu cui veritas ipsa est credita; sed ad modicam dici partem huc vocatus, ne eam quidem sacrorum eloquiorum auditioni dignaris impendere? quam tandem veniam, quæso, mereri queas? quam vero poteris legitimam et justam excusationem afferre? Non potest fieri, plane non potest, ut qui tam negligens sit ac piger, unquam venia dignus habeatur, licet millies sæcularium negotiorum occupationes obtendat. Nescis, si huc veniens Deum adoraveris, et conventus istius particeps fueris, ea quæ præmanibus sunt negotia facilia tibi et expedita reddi? Sæcularibus curis premeris? Earum igitur causa

τον, οὐκ ἰσχύομεν στενοχωρεῖσθαι καὶ θλιβεῖσθαι ἐν τῷ πλήθει. Ἰδρῶτι πάντοθεν περιβρέμενοι καὶ ἀγθόμενοι τῇ ὀέρμῃ καὶ τῇ στενοχωρίᾳ· αἰσχύνομαι μὲν ὑπὲρ αὐτῶν, πιστεύσατε· γυναικῶδεις γὰρ αἱ σκῆψεις, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείναις πρὸς συγγνώμην ἀρκούσαι αἱ προφάσεις, αἷς μαλακώτερα τὰ σώματα, καὶ ἀσθενεστέρα ἢ φύσις. Πλὴν εἰ καὶ αἰσχρὸν τὸ ἀποκρίνασθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀπολογία, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὅμως. Εἰ γὰρ ἐκείνῳ τοιαῦτα προφασίζονται, καὶ οὐκ ἐρυθριῶσι, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς οὐκ αἰσχύνεσθαι χρῆ πρὸς ταῦτα ἀντιλέγοντας. Τί οὖν εἶποιμι τοῖς ταῦτα προβαλλομένοις; Τῶν τριῶν παίδων ἀναμνησαί· αὐτοὺς βούλομαι τῶν ἐν τῇ καμίνῳ καὶ ἐν τῇ φλογί, οἱ πανταχόθεν αὐτοῖς περιτρέχον τὸ πῦρ ὀρώντες, καὶ τῷ στόματι καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ αὐτῇ περιεχυμένον τῇ ἀναπνοῇ, οὐκ ἐπαύσαντο τὸν ἰσρὸν καὶ μυστικῶν ἱκαίνον ὕμνον ᾄδοντας τῷ Θεῷ μετὰ τῆς κτίσεως, ἀλλὰ τῶν ἐν λειμῶνι διατριβόντων, ἐν μέσῃ τότε ἐστῶτες τῇ πυρᾷ, προθυμότερον τὴν εὐφημίαν τῷ κοινῷ τῶν ὄλων ἀνέπεμπον Δεσπότη· καὶ μετὰ τῶν τριῶν παίδων τούτων, τῶν λεόντων αὐτοῖς τῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ Λάκκου· οὐχὶ δὲ τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ ἐτέρου Λάκκου καὶ προφήτου, καὶ βορβόρου μέχρι τραχήλου τὸν Ἰερειαν ἀποπνίγοντες ἀναμνησθῆναι πάλιν αὐτοὺς ἀξίῳ. Καὶ ἀπὸ τῶν Λάκκων [160] ἀναθὰς, εἰσαγαγεῖν εἰς τὸ δεσμητήριον βούλομαι τούτους τοὺς τὸ καῦμα προβαλλομένους, καὶ δεῖξαι τὸν Παῦλον ἐκεῖ καὶ τὸν Σίλαν τῷ ξύλῳ προσδεδεμένους, μυλωπῶν γέμοντα; καὶ τραυματίων, τῷ πλήθει τῶν πληγῶν ἅπαν καταξανθέντας τὸ σῶμα. ἐν μέσῃ τῇ νυκτὶ τὸν Θεὸν ὕμνούντας, καὶ τὴν ἰσρὰν ἐκείνην παννυχίᾳ ἐπιτελοῦντας. Πῶς γὰρ οὐκ ἄσπον τοὺς μὲν ἀγίους ἐκείνους, ἐν καμίνῳ, καὶ πυρὶ, καὶ Λάκκῳ, καὶ θηρίοις, καὶ βορβόρῳ, καὶ δεσμητηρίῳ, καὶ ξύλῳ, καὶ πληγαῖς, καὶ φυλακαῖς, καὶ τοῖς ἀφορήτοις ὄντας δεινοῖς, μηδὲν τούτων αἰτιᾶσθαι πώποτε, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ τοῦ τόνου καὶ προθυμῆς ζεοῦση εὐχαῖς καὶ ὕμνοις ἱεροῖς ἐνδιατριβῆν δι· ηνεκῶς, ἡμᾶς δὲ οὐ μόνον, οὐ μέγα τῶν ἀπηριθμημένων ὑπομείναντας παθῶν, διὰ καῦμα, καὶ θέρμην βραχεῖαν καὶ ἰδρῶτα, τῆς οικείας αὐτῶν ἀμελεῖν σωτηρίας, καὶ τὰς συνάξεις ἀφέντας ἔξω πλανᾶσθαι, συλλόγοις προσφθειρομένους οὐδὲν ἔχουσιν ὑγίης; Τοσαύτη δρῶσις τῶν θείων λογίων, καὶ καῦμα προβάλλῃ; Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, φησὶν ὁ Χριστὸς, γενήσεται ἐν αὐτῷ κρητὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ πάλιν, Ὁ πιστεύων εἰ ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζωῆτος. Πηγὰς ἔχων, εἰπέ μοι, καὶ ποταμοὺς πνευματικῶς, καῦμα δίδουκας αἰσθητόν; ἐπὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς, εἰπέ μοι, ἔνθα τοσοῦτος θόρυθος καὶ στενοχωρία καὶ πολὺς ὁ καύσων, πῶς οὐ προβάλλῃ πνίγος καὶ θέρμην; Οὐ γὰρ θη τοῦτο ἔχεις ἂν εἶπειν, ὅτι ἐκεῖ μὲν ψυχροτέρας τῆς τοῦ ἀέρος φύσεως ἔστιν ἀπολαύσειν, ἐνταῦθα δὲ ἅπαν ἡμῖν συνήκται τὸ πνίγος, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, ἐνταῦθα μὲν καὶ ἀπὸ τῆς ὑποκειμένης πλακῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης τοῦ οἴκου κατασκευῆς (καὶ γὰρ εἰς ὕψος ἀνίστηεν ἂν ἄφιστον) κορυφατέρας καὶ ψυχρότερας ὁ ἀήρ· ἐκεῖ δὲ πολὺς μὲν ἥλιος πανταχοῦ, πολλῆ δὲ ἡ στενοχωρία καὶ κλιπὸς καὶ κόνις, καὶ ἕτερα πολλῶν πλείονα τούτων ἐπιτείνοντα τὴν ἀηθίαν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι βραθυ-

μίας καὶ ψυχῆς ἀναπεπτωκυίας καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος φλογὸς ἀπεστερημένης αὐταὶ αἱ προφάσεις αἱ ἄλογοι.

γ' Ταῦτα οὐχὶ πρὸς ἐκείνους τοσοῦτον ἀποπεινόμενος λέγω νῦν, ὅσον πρὸς ὑμᾶς τοὺς οὐκ ἐπισπωμένους, τοὺς οὐκ ἀνιστῶντας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς βραθυμίας, καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ταύτην ἔλκοντας τράπεζαν. Καὶ οἰκέται μὲν κοινήν μέλλοντες ἐκπληροῦν διακονίαν, τοὺς αὐτῶν συνδούλους καλοῦσιν· ὑμεῖς δὲ ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ταύτην μέλλοντες ἀπαντᾶν ὑπηρεσίαν, περιορᾶτε τοὺς ἄμοδούλους τοῦ κέρδους ἀποστερουμένους. Τί οὖν, εἰ μὴ βούλοιντο, φησί; Ποίησον αὐτοὺς βουληθῆναι τῇ συνεχεῖ προσεδρεῖ· ἂν γὰρ ἴδωσιν ἐπιχειρούμενους ἡμᾶς, πάντως βουλήσονται. Ἀλλὰ γὰρ σπῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Πόσοι γοῦν ἐνταῦθα πατέρες εἰσι καὶ τοὺς υἱοὺς οὐκ ἔχουσι μεθ' ἐσῶτων ἐστῶτας; μὴ καὶ τῶν τέκνων ἐπισπάσασθαι σοὶ δύσκολον ἦν; Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν βραθυμίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν ὑμετέραν ὑπεροχὴν ἔξω μένουσιν. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν διαναστήτε, καὶ μετὰ τοῦ μέλους ἕκαστος εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσιέτω, καὶ πατήρ υἱόν, καὶ υἱὸς τὸν γεγεννηκότα, καὶ γυναῖκας ἀνδρες, καὶ ἀνδρας γυναῖκες, καὶ δεσπότης δούλον, καὶ ἀδελφὸς [161] ἀδελφόν, καὶ φίλος φίλον διεγειρόντων καὶ παρορμῶντων πρὸς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον· μᾶλλον δὲ μὴ τοὺς φίλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς καλῶμεν ἐπὶ τὸν κοινὸν τοῦτον τῶν ἀγαθῶν θησαυρόν. Ἄν ἴθι σου τὴν πρόνοιαν ὁ ἐχθρὸς, καταλύσει τὴν ἀπέχθειαν πάντως.

Εἰπέ πρὸς αὐτόν· Οὐκ αἰσχύνῃ Ἰουδαίους, οὐδὲ ἐρυθρίδας, οἱ μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας τὸ σάββατον φυλάττουσι, καὶ ἀπὸ τῆς ἐσπέρας αὐτῆς πάσης ἐργασίας ἀφίστανται; Κἂν ἴδωσι τὸν ἥλιον πρὸς δυσμὰς ἐπιειγόμενον ἐν τῇ τῆς παρασκευῆς ἡμέρᾳ, καὶ συμβόλαια διακόπτουσι, καὶ πράξεις διατέμνουσι· κἂν πριάμενός τις παρ' αὐτῶν πρὸς τῆς ἐσπέρας. ἐν ἐσπέρᾳ τὴν τιμὴν ἔλθῃ κομίζων, οὐκ ἀνέγονται λαθεῖν, οὐδὲ ὑποδέξασθαι τὸ ἀργύριον. Καὶ τί λέγω τιμὴν ὧντων καὶ συμβόλαια; κἂν θησαυρὸν ἐξῆν λαθεῖν, ἔλῳιν· ἂν ἀπολέσαι τὸ κέρδος, ἢ καταπατήσαι τὸν νόμον. Εἶτα Ἰουδαῖοι μὲν, καὶ ταῦτα ἀκαίρως τηροῦντες τὸν νόμον οὕτως εἰσὶν ἀκριβεῖς, καὶ φυλακῆς ἀντέχοντες οὐδὲν αὐτοὺς ὠφελοῦσιν, ἀλλὰ καὶ καταβλαπτούσης· σὺ δὲ, ὁ τῆς σικιδῆς ἀνώτερος, ὁ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἰδεῖν καταξιωθεῖς, ὁ πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν πολιτείαν τελῶν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνους ἐπιδεικνύσαι σπουδὴν τοῖς τῇ κακίᾳ προσεδρεύουσιν ἀκαίρως, ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐγχειρισθεῖς, ἀλλὰ μικρὸν μέρος ἡμέρας ἐνταῦθα καλούμενος, οὐδὲ τοῦτο ὑπομείνεις ἀναλύσαι πρὸς τὴν τῶν θείων ἀκρόασιν λογίων; καὶ ποίας ἂν τύχους συγγνώμης, εἰπέ μοι; τίνα δὲ ἔξεις ἀπολογία ἐπιτείνε ὕλογον καὶ δικαίαν; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸν οὕτως ἀμελεῖ καὶ βραθυμον συγγνώμης τυχεῖν ποτε. κἂν μυριάκις ἀνάγκας προβάλλῃται πραγμάτων βιωτικῶν. Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐὰν ἐλθῶν προσκυνήσης τὸν Θεόν, καὶ μετάσχῃς τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς, μᾶλλον σοὶ τὰ ἐν χερσὶν εὐμαρίζεται πράγματα; βιωτικὰς ἔχεις φροντίδας; Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἐνταῦθα ἀπάντησον, ἵνα τὴν εὐνοίαν

ἐπισπασάμενος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς, οὕτω μετ' ἀσφαλείας ἐξέληθης· ἵνα ἔχῃς αὐτὸν σύμμαχον, ἵνα ἀκαταγώνιστος γένη τῶν δαίμοσιν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθούμενος χειρὸς. Ἄν ἀπολαύσης εὐχῶν πατρικῶν, ἂν μετὰ σπῆς κοινῆς εὐχῆς, ἂν ἀκούσης θείων λογίων, ἂν ἐπισπᾶσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, ἂν τούτοις τοῖς ὄπλοις φραζόμενος οὕτως ἐξέληθης, οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος ἀντιδράξῃ· συνήσεται σοι λοιπὸν, μήτι γε ἀνθρώποις πονηροί, σπουδάζοντες ἐπιηραῖζεν καὶ συκοφαντεῖν. Ἄν δὲ ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐπιτὴν ἀγορᾶν ἔλθῃς, γυμνὸς τῶν ὄπλων τούτων εὐρεθεῖς, εὐχείρωτος ἔσῃ τοῖς ἐπιηραῖζουσιν ἅπασιν. Διὰ τοῦτο πολλὰ καὶ ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις πράγμασι παρὰ γνώμην ἡμῖν ἀπαντᾷ, ὅτι οὐ περὶ τὰ πνευματικὰ πρῶτον ἐσπουδάκαμεν, καὶ τότε περὶ τὰ βιωτικά, ἀλλ' ἀντεστρέψαμεν τὴν τάξιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πραγμάτων ἀκολουθία καὶ εὐθύτης ἀντέστραπται, καὶ πολλῆς ἡμῖν ἀπαντα γέμει παραχῆς. Πῶς οἰεσθέ με ὀδυνοῦσθαι καὶ ἀλαγεῖν, ὅταν ἐνοήσω, ὅτι πανηγύρεως μὲν καὶ ἑορτῆς ἐπιστάσης, καὶ μηδεὶς ὁ καλῶν ἢ, πᾶσα ἡ πόλις συντρέχει· [162] πανηγύρεως δὲ καὶ ἑορτῆς ἀπελθούσης, καὶ ἅπαντα τὴν ἡμέραν διατελέσωμεν διαρρήγνυντες ἑαυτοὺς καὶ καλοῦντες ὑμᾶς, οὐδὲν ὁ προσέχων ἐστί; Ταῦτα γὰρ πολλάκις ἐν θιανοῖς στρέφω, χαλεπῶς ἀνεστέναξα, καὶ πρὸς ἑμαυτὸν εἶπον· Τί δεῖ παραίνεσεως, ἢ συμβουλής, συνηθεῖς ἀπλῶς ἅπαντα ποιοῦντων ὑμῶν, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας προθυμοτέρων γινόμενων τῆς ἡμετέρας; Ὅταν γὰρ ἐν ἑορταῖς μὲν μηδὲν δεήσητε τῆς παρ' ἡμῶν παραίνεσεως, ἀπελθουσῶν δὲ ἐκείνων μηδὲν ὠφελήσθε παρὰ τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας, οὐχὶ περιττὸν ἡμῶν ἀποφαίνετε τὸν λόγον, τὸ γε εἰς ὑμᾶς ἔχον;

Ἢ. Τάχα ἀλαγοῦσι πολλοὶ τῶν ταῦτα ἀκούοντων. Ἄλλ' οὐχ οὕτως οἱ βῆθιμοῦντες Ἰσασιν· εἰ γὰρ, ἂν ἀπέθοντο τὴν ὀλιγορίαν, ὡς ἡμεῖς οἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ ὑμέτερα μεριμνόντες. Τί τοσοῦτον κερδαίνεις ἐκ τῶν ἐξωθεν πραγμάτων, ὅσον ζημιοῖς ἑαυτὸν; Οὐκ ἔστιν ἐξ ἑτέρας συνάξεως ἢ συνόδου τοσοῦτον κέρδος λαθόντας ἀπελθεῖν, ὅσον ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς· καὶ δικαστήριον λέγῃς, καὶ βουλευτήριον, καὶ αὐτὰ τὰ βασιλεία. Οὐ γὰρ οἰκονομίαν τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων, οὐδὲ στρατοπέδων ἐπιστάσιαν τοῖς ἐνταῦθα εἰσιούσιν ἐγχειρίζομεν, ἀλλ' ἑτέραν ἀρχὴν καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας σεμνοτέραν· μᾶλλον δὲ οὐχ ἡμεῖς ἐγχειρίζομεν, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις.

Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἀρχὴ ἢ τῆς βασιλείας σεμνοτέρα, ἢ οἱ ἐνταῦθα εἰσιόντες λαμβάνουσι; Παιδεύονται τῶν ἀτόπων κρατεῖν, βασιλεύειν ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἀρχειν ὀργῆς, ἀποστάσειν φθόνου, δουλοῦσθαι κενοδοξίαν. Οὐκ ἔστιν οὕτω βασιλεὺς σεμνός, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος τοῦ βασιλικοῦ, καὶ διδάγμα περιεκείμενος, ὡς ἀνθρώπος τὸν ὄρθαν ἐν ἑαυτῷ λογισμῶν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς ἀρχῆς τῶν δουλοπρεπῶν παθῶν

ἀναβιδάσας, καὶ τῇ κατ' ἐκείνων δεσποτεῖα, καθάπερ τιλὶ διαδήματι λαμπρῷ, τῇ κεφαλῇ ἀναβιδάσας. Τί γὰρ ὄφελος ἀλουργίδος, εἰπέ μοι, καὶ χρυσῶν ἱματίων καὶ διαλίθου στεφάνου, ὅταν ἡ ψυχὴ τῶν παθῶν αἰχμάλωτος ἦ; τί κέρδος ἐκ τῆς ἐξωθεν ἐλευθερίας, ὅταν κυριώτερον ἐν ἡμῖν δουλαγωγῆται αἰσχροῦς καὶ ἐλεεινῶς; Ὅσπερ γὰρ πυρετοῦ πρὸς τὸ βάθος καταδυομένου, καὶ τὰ ἐνδον ἅπαντα καταφλέγοντος, οὐδὲν ὄφελος ἐκ τῆς ἀνωθεν ἐπιφανείας τοῦ σώματος, ἂν μηδὲν πάσῃ τοιοῦτον· οὕτως, τῆς ψυχῆς ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἐνδον παθῶν παρασυρομένης, οὐδὲ ὄφελος τῆς ἐξωθεν ἀρχῆς, οὐδὲ τῆς καθ' ἑδρας τῆς βασιλικῆς, ὅταν ὁ νοῦς μετὰ πολλῆς τυραννίδος ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας ὑπὸ τῶν παθῶν καταστρέφεται, καὶ ὑποκῦπτη καὶ τρέμῃ τὰς ἐπαναστάσεις αὐτῶν. Ὅσπερ ἵνα μὴ γένηται, προφήται καὶ ἀπόστολοι πάντοθεν συντρέχουσι, καταστέλλοντες ἡμῶν τὰ πάθη, καὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἀλογίας τὴν θηριωδίαν πᾶσαν ἐκβάλλοντες, καὶ τὴν πολλῇ τῆς βασιλείας σεμνοτέραν ἀρχὴν ἡμῖν ἐγχειρίζοντες. Διὰ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι οἱ ταύτης ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες τῆς ἐπιμελείας περὶ τὰ καίρια λαμβάνουσι τὴν πληγὴν, ζημίαν ὑπομένοντες, ὅσον οὐδαμόθεν ἄλλοθεν· ἐπειδὴ καὶ κέρδη κερδαίνουσιν ἐνταῦθα ἐρχόμενοι, [163] ὅσα οὐδαμόθεν ἐτέρωθεν κερδᾶνα δύναιντ' ἂν· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Οὐκ ἐφθίση ἐνώπιον Κυρίου κενός, ὁ νόμος ἔλεγε· τουτέστι, χωρὶς θυσῶν μὴ εἰσέλθῃς. Εἰ δὲ χωρὶς θυσῶν οὐ δεῖ εἰσεῖναι εἰς οἶκον Θεοῦ, πολλῷ μᾶλλον εἰς συνάξεις μετὰ ἀδελφῶν χρῆ· βελτίων γὰρ ἐκείνης αὐτῆ ἢ θυσία καὶ ἡ προσφορὰ, ὅταν ψυχὴν μετὰ σαυτοῦ λαθῶν εἰσέλθῃς. Οὐχ ὄρατε τὰς περιστεράς τὰς μεμελετηκυίας, πῶς ἐξιοῦσαι θηρεύουσιν ἐτέρας; Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν. Ποία γὰρ ἔσται σκῆψις, ὅταν τῶν ἀλόγων τὸ ὀμόφυλον ζῶον ὑναμένον θηρεύειν, ἡμεῖς οἱ λόγῳ τιμηθέντες καὶ σοφίᾳ τοσαύτῃ, τῆς τοιαύτης ἄγρας ὑπερορῶμεν; Παρήνεσα τῇ προτέρᾳ διαλέξει λέγων· Ἐκαστος ὑμῶν εἰς τὰς οἰκίας ἀπαντήσατε τῶν πλησίον, ἀναμείνατε ἐξεληθόντας, κατάσχετε, καὶ ἐπαναγάγετε πρὸς τὴν κοινὴν μητέρα· καὶ τοὺς θεατρομανοῦντας μιμησασθε, οἱ μετὰ πάσης σπουδῆς ἀλλήλοις συνταξάμενοι, οὕτως ὑπὸ τὴν ἑω πρὸς τὴν παράνομον ἀναμένουσι θεῶν ἐκείνην. Ἄλλ' οὐδὲν πλέον ἡμῖν γέγονεν ἀπὸ τῆς παραίνεσεως ἐκείνης. Διὰ τοῦτο πάλιν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ἕως ἂν πέσω. Οὐδὲν ὠφελεῖ ἀκρόσας, ἐὰν μὴ πράξις αὐτῇ παρῇ. Βαρυτέραν οὖν ἡμῖν ποιεῖ τὴν τιμωρίαν, ὅταν συνεχῶς τῶν αὐτῶν ἀκούοντες, μηδὲν τῶν λεγομένων ποιῶμεν. Καὶ ὅτι βαρυτέρα ἡ κόλασις ἐστίν, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασις οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας*· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ, *Οὐ γὰρ οἱ ἀκροῦται τοῦ νόμου δικαιωθήσονται*. Καὶ πρὸς τοὺς μὲν ἀκούοντάς φησι ταῦτα· βουλόμενος δὲ καὶ τὸν λέγοντα παιδεύσαι, ὅτι οὐδὲ ἐκείνω κέρδος ἔσται· τι πλέον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ὅταν μὴ πολιτείαν ἔχῃ τῇ διδασκαλίᾳ συνευγμένην, καὶ συμβαίνοντα τῷ λόγῳ τὸν βίον, ἀκουσον πῶς καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς αὐτὸν ἀποτίεινται, καὶ ὁ

* Qui nos præcesserunt Parisienses Operum Chrysostomi editores hunc locum sic resurgendum conjiiciunt: Ἄλλ' οὐχ οὕτως οἱ βῆθιμοῦντες Ἰσασιν (ἢ γὰρ ἂν ἀπέθοντο τὴν ὀλιγορίαν), ὡς κ. τ. λ. Edit.

huc venita, ut cum tibi Dei benevolentiam conciliaveris, quod hic versatus fueris, ita cum securitate discedas; ut illum habeas adiutorem, ut cælestis manus auxilio septus dæmonibus fias invictus. Si paternis precibus fruaris, si communis orationis particeps fias, si eloquia sacra audiveris, si Dei tibi auxilium comparaveris, si his armis communitus egressus fueris, ne diabolus quidem ipse contra te deinceps oculos audebit attollere, nedum homines improbi, quibus studio esse solet, ut contumeliis cæteros et calumniis persequantur. Quod si ex ædibus in forum egressus ejusmodi nudatus armis offenderis, omnium qui te contumeliis infestabunt facile vincendus patebis incursibus. Idcirco et in privatis et in publicis nostris negotiis nequaquam ex animi sententia nobis multa succedunt, quod spiritualia non prius studiose accuraverimus, ac deinde sæcularia, sed ordinem inverterimus. Idcirco negotiorum quoque series ac rectus ordo invertitur, et omnia plane turbantur. Quantum mihi dolorem ac molestiam inuri putatis, cum cogito veniente quidem festo ac solemnitate, licet nullus sit qui vocet, totam concurrere civitatem: ubi vero festum solemnitasque transierit, toto licet die perseveremus nos disruptentes et vos advocantes, nullum tamen esse qui attendat? Hæc enim sæpenumero cum mente versarem, graviter ingemui, et hæc apud me verba faciebam: Quid cohortatione vel consilio est opus, cum vos consuetudine tantum cuncta faciatis, nec ullius nostræ doctrinæ opera promptiores reddamini? Cum enim festis quidem diebus nostra cohortatione nihil indigeatis, postquam autem illi præterierint, nullam ex doctrina utilitatem percipiatis, nonne quantum quidem in vobis skum est, inutilem ac supervacaneam orationem nostram redditis?

4. Forte multi, qui hæc audiunt, dolent. Sed negligentes ita non sentiunt: alioquin incuriam suam deponerent, ut nos qui quotidie de rebus vestris solliciti sumus. Quod tantum ex negotiis sæcularibus lucrum colligis, quantum tibi damnum accersis? Fieri nequit, ut ex alio congressu conventive tantum lucrum reportes, quantum ex eo quod hic verseris: sive judiciale forum commemoras, sive curiam, sive ipsam Regiam. Non enim gentium urbiumque regimen, neque ducatum exercituum his qui huc ingrediuntur committimus, sed alium principatum augustiorem ipso regno: vel potius non committimus nos, sed Spiritus gratia.

De quibus rebus instruantur qui concioni intersunt.— Quisnam igitur est regia potestate augustior principatus, quem adipiscuntur qui huc ingrediuntur? Docentur absurdis passionibus imperare, pravas libidines regere, iram moderari, invidiam subigere, inanem gloriam in servitutum redigere. Non perinde veneratione dignus est Imperator in regio consensu solio et diademate redimitus, atque homo, qui rationem in solium dominatus servilium passionum subvehit, et imperio, quod in illas exercet, tamquam splendido quodam revinctum caput habet diademate.

Quid enim, quæso, prodest purpura, aureæ vestes, et corona gemmata, quando passionum captiva fuerit anima? quod ex ista externa libertate lucrum obvenit, quando id quod in nobis potissimum est, turpi ac miserabili subjacet servituti? Nam quemadmodum cum febris ad interiora penetrat, et viscera omnia incendit, nihil nobis prodest, si superior corporis superficies nihil tale patiat: ita dum nobis anima interioribus distrahitur passionibus, nihil externus principatus juvat, ne ipsum quidem regium solium, cum animus violento impetu a passionibus de throno regio devolvatur et ultro se submittat, earumque rebelles insultus pertimescat? Quod ne fiat, undique prophetæ concurrunt et apostoli, passiones nostras reprimunt, omnem appetitus rationis expertis feritatem a nobis amandant, et multo augustiorem regno principatum nobis committunt. Hac de causa dicebam eos, qui hac sollicitudine se privant, letale sibi vulnus infligere, ac tantum capere detrimentum, quantum ulla alia ex parte capere nequeunt: quandoquidem et qui huc ingressi fuerint, ejusmodi quantum faciunt, qualem aliunde facere nullo modo possent: quod et ipsa sermonis series demonstravit. *Non apparebis in conspectu Domini vacuus (Exod. 23. 15)*, aiebat lex: hoc est, absque sacrificiis non introeas. Quod si absque sacrificiis in domum Dei non est ingrediendum, multo magis ad collectas cum fratribus non est intrandum: quippe sacrificium istud illo melius est, et oblatio, cum animum tecum accipiens ingressus fueris. Non videtis columbas, quæ instructæ fuerunt, quo pacto reliquas egressæ pelliciant et venentur? Hoc nos quoque faciamus. Quænam enim tandem excusatio reliqua erit, cum rationis expertes animantes alias ejusdem generis venari possint, nos autem ratione tantaque sapientia exornati talem capturam negligamus? Superiori concione vos in hæc verba cohortatus sum, unusquisque vestrum ad proximi domum pergite, exeuntes præstolamini, prehendite, atque ad communem matrem adducite: illosque qui in spectacula theatrorum insanunt imitamine, qui summo studio quasi composito inter se agmine, cum prima luce ad nefarium illud spectaculum contuendum expectant. At nihil illa nostra cohortatione promovimus. Idcirco rursus dico, neque dicere desinam, donec persuasero. Nihil prodest auscultatio, nisi illam actio comitetur. Imo vero graviorem nobis pœnam accersit, cum eadem frequenter audientes, nihil eorum præstamus, quæ dicuntur. Et vero majus supplicium imminere, audi quo pacto Christus indicet: *Si non venissem, et laqueus fuisset cis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo (Joan. 15. 22)*; et apostolus pariter: *Non enim auditores legis justii sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur (Rom. 2. 13)*. Atque ad auditores quidem ista dicuntur: volens autem concionatorem ipsum docere ne ipsi quidem ullam ex doctrina, quam communicat, utilitatem esse obventuram, si conversationem cum doctrina non habeat copulatam, et vitam conve-

nientem orationi, audi quo pacto apostolus et propheta in illum invehantur. Nam hic quidem sic ait: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum, tu vero odisti disciplinam (Psal. 49. 16. 17)?* Apostolus autem cum in eosdem istos rursus invehitur, qui ob doctrinam magnifice de se sentiunt, ita loquitur: *Confiditis teipsum esse ducentem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium. Qui ergo alium doces, teipsum non doces (Rom. 2. 19-21)?*

Lectioni Scripturæ addantur bona opera. — Quando igitur neque mihi qui dico, prodesse potest, quod verba faciam, neque vobis audientibus, quod audiat, nisi dictis obtemperetur, sed et magis condemnat: ne sola auditione tenuis studium exhibeamus, sed operibus etiam ea quæ dicuntur observemus. Bonum quidem est assiduam sacrorum eloquiorum auditioni operam dare; sed et hoc bonum inutiliter redditur, si conjunctam utilitatem non habeat, quæ ex obedientia nascitur. Ne igitur hic frustra conveniatis, omni studio, quod a vobis precibus sæpe contendi, neque contendere desinam, fratres nobis adducite, cohortamini errantes, consilium date non verba tantum, sed etiam opere. Major est ista doctrina quæ moribus, quæ conversatione profertur. Etsi nihil dicas, si tantum exeat e collecta, et externa specie, aspectu, voce, incessu, et tota reliqua modesta corporis compositione lucrum, quod hinc egressus tecum retulisti, ostendas hominibus, qui collectæ non interfuerunt, ad cohortationem et consilium id sufficit. Sic enim egredi nos hinc oportet, quasi ex sacris adytis, quasi de celo delapsos, modestiores redditos, philosophantes, moderate ac temperate cuncta facientes ac dicentes: et uxor maritum a collecta recedentem videns, et filium pater, et patrem filius, et dominum servus, et amicum amicus, et inimicum inimicus, omnes utilitatis sensum capiant, quam ex hoc conventu reportavimus: capient autem, si mitiores, si patientiores, si religiosiores vos factos animadvertant. Cogita quibus mysteriis interesse tibi datum sit, qui initiatus es, cum quibus mysticum illum cantum offeras, cum quibus ter sanctum hymnum pronunties. Doce profanos, te cum Seraphim chorcas agitasse, te ad cælestem populum pertinere, te in chorum angelorum adscriptum esse, te cum Domino colloquutum esse, te cum Christo esse congressum. Si nos ita composuerimus, nihil oratione opus erit erga illos, qui non interfuerunt, sed ex profectu nostro jacturam suam animadvertent, et confestim accurrent, ut iisdem commodis perfruantur. Cum enim animæ vestræ pulchritudinem ex ipsis sensibus viderint relucentem, licet omnium sint stupidissimi, ad cupiditatem eximii vestri decoris exardescant. Si enim forma corporis excitat intuentes, multo magis animæ pulchritudo spectatorem potest commovere, atque ad similem zelum hortari. Interiorum igitur hominem nostrum exornemus, et eorum quæ hic dicta fuerint foris recordemur: illic

enim ut maxime memores simus tempus exigit; et quemadmodum athleta, quæ in palæstra didicerit, eorum in certaminibus specimen edit: sic nos etiam quæ hic audimus, in externis negotiis oportet ostendere.

5. Memor igitur eorum esto quæ hic dicuntur, ut cum egressus fueris, et te diabolus vel per iram, vel per inanem gloriam, vel per aliam aliquam passionem invaserit, ejus doctrinæ memor, qua hic imbutus es, facile possis mali laqueos et nexus evadere. Nonne videtis in stadiis pædotribas ac palæstræ magistros, qui cum post mille certamina vacationem deinceps a luctis beneficio ætatis acceperint, extra stadium non longe ab ipso puivere sedentes iis qui sunt intus ac decertant clamando suggerere, ut manum prehendant, ut crus attrahant, ut dorsum invadant, et alia multa ejusmodi monentes, si hoc vel illud feceris, adversarium facile in terram extendes: hac ratione discipulis maximopere prodesse? Tu quoque pædotribam tuum beatum Paulum intucere, qui post coronas innumeras, extra stadium nunc considens, hoc est, ex hac via egressus certantibus nobis clamando suggerit, et per epistolas suas vociferatur, cum correptos ab ira viderit, ab injuriarum memoria, atque a passionibus oppressos, *Si esurierit inimicus tuus, cibi illum (Rom. 12. 20).* Et quemadmodum dicit palæstræ magister, si hoc vel illud feceris, adversarium superabis, ita subjicit hic quoque: *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Verum dum legem percurro, quæstio nobis occurrit, quæ ex ipsa nasci videtur, et multis adversus Paulum reprehensionis ansam suppeditat, quam hodierno die statui vobis in medium afferre. Quid ergo tandem est, quod mentes eorum terret, qui diligenter omnia nolunt excutere? Cum ab ira revocaret Paulus, inquit, et ut mansueti essent, ac modesti erga proximos, suaderet, illos amplius exasperavit et iracundia inflammavit. Quod enim dixit, *Si esurierit inimicus tuus, cibi illum; si sitit, potum da illi,* præclarum mandatum est, et philosophiæ plenum, ac tum agenti, tum patienti perutile: quod vero deinde sequitur, multam habet difficultatem, minimeque videtur cum ejus, qui priora dixit, sententia convenire. Quidnam vero illud est? Quod dicat, *Hoc autem faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Illis enim verbis et eum qui agit et eum qui patitur afficit injuria, cum istius caput exurat, et ignis carbones imponat. Quod enim tantum bonum obveniat, ex eo quod cibetur et potetur, quantum malum ex accumulatione carbonum? Itaque illum qui beneficio afficitur, inquit, hoc pacto afficit injuria, cum in majus supplicium illum conjiciat; eum vero qui beneficium contulit, alio rursus modo lædit. Quid enim referre lucri potest ex eo, quod de inimicis bene mereatur, cum illud spe supplicii faciat? Nam qui idcirco cibatur vel potatur inimicum, ut in caput ejus carbones congerat, non benignus et clemens, sed crudelis est et inmitis qui per exiguum beneficium supplicium immensum inferat. Quid enim asperius fieri potest eo, qui propterea nutriat, ut in caput ejus qui

Προφήτης. Ὁ μὲν γὰρ φησὶ· *Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπερ ὁ Θεός, Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου, σὺ δὲ ἐμίσσησας παιδείαν;* Ὁ δὲ ἄποστολος πρὸς αὐτοὺς τοῦτους πάλιν ἀποτεινόμενος, τοὺς ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ μέγα φρονούντας, οὕτως πωρ φησὶ· *Ἰεποιοῦθαι σεαυτὸν ἰδιώτην εἶναι τυφλῶν, ὥς τῶν ἐν σκοτει, παιδευτήν ἀφρόνων, διδάσκαλον ἡλίων· ὁ οὖν διδύσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;* Ἐπεὶ οὖν οὔτε ἐμὲ τὸν λέγοντα τὸ λέγειν, οὔτε ὑμᾶς τοὺς ἀκούοντας τὸ ἀκούειν ἄνευ τοῦ πεθεσθαι τοῖς λεγομένοις ὠφελῆσαι δύναιτ' ἂν, ἀλλὰ καὶ καταδικάζει πλέον, μὴ μέχρι τῆς ἀκροάσεως τὴν σπουδὴν ἐπιδειξώμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἔργων φυλάττωμεν τὰ λεγόμενα. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ διηγεῖσθαι ἐνδιαιτρίβειν θεῖον ἀκροάσαι λογίων· ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο ἄχρηστον γίνεται, ὅταν τὴν ἐκ τῆς ὑπακοῆς ὠφέλειαν μὴ ἔχη συναΐεσθαι. Ἴνα οὖν μὴ μάτην ἐνταῦθα συλλέγησθε, μετὰ πάσης σπουδῆς, ὁ πολλὰς ὑμῶν ἐδεήθη, καὶ δεόμενος οὐ παύσομαι, τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῖν ἐπισπάσαθε, τοὺς πλανωμένους παραίνεσατε, συμβουλεύσατε [164] μὴ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Μείζων αὐτῆς ἡ διδασκαλία ἡ διὰ τῶν τρόπων, ἡ διὰ τῆς πολιτείας. Κἂν μηδὲν εἴπη, ἐξέλιθ; δὲ ἀπὸ συνάξεως, διὰ τοῦ σχήματος, καὶ τοῦ βλέμματος, καὶ τῆς φωνῆς, καὶ τῆς βαδίσσεως, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάτης καταστολῆς ἐμφαίνον τοὺς ἀπολειφθεῖσιν ἀνθρώποις τὸ κέρδος, ὅπερ ἐντεῦθεν ἐξήλλοες λαθῶν, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραινέσιν καὶ συμβουλίᾳ. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς ἐντεῦθεν ἐξίεναι δεῖ, ὡς περ ἐξ ἱερῶν ἀδύτων, ὡς περ ἐξ αὐτῶν καταβάντας τῶν οὐρανῶν, γενομένους κατασταλμένους, φιλοσοφούντας, ῥυθμῶ πάντα καὶ ποιούντας καὶ λέγοντας· καὶ γυνὴ τὸν ἄνδρα ὀρώσα ἀπὸ συνάξεως ἀναχωροῦσα, καὶ τὸν υἱὸν πατρός, καὶ τὸν πατέρα ὁ παῖς, καὶ τὸν δεσπότην ὁ δούλος, καὶ τὸν φίλον ὁ φίλος, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὁ ἐχθρὸς, λαμβανέτωσαν ἅπαντες αἰσθησιν τῆς ἐνταῦθα γενομένης ἡμῖν ὠφελείας· λήψονται δὲ, ἂν πραοτέρων, ἂν φιλοσοφωτέρων, ἂν εὐλαβεστέρων ὑμῶν γεγεννημένων αἰσθάνωνται. Ἐνόησον οἷας ἀπολαύεις μυσταγωγίας ὁ μεμυημένος σὺ, μετὰ τίνων ἀναπέμψεις τὸ μυστικὸν μέλος ἐκεῖνο, μετὰ τίνων βοᾷς τὸ, Τρισάγιος. Διδάσκον τοὺς ἔξωθεν, ὅτι μετὰ τῶν σεραφίμ ἐχόρευσας, ὅτι εἰς τὸν δῆμον τὸν ἄνω τελεῖς, ὅτι εἰς τὸν χορὸν ἐνεργάφης τὸν τῶν ἀγγέλων, ὅτι τῷ δεσπότῃ διελέχθης, ὅτι τῷ Χριστῷ συνεγένου. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς ῥυθμίζωμεν, οὐδὲν ἐξελθόντες δεησόμεθα λόγου πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας, τῆς οἰκείας αἰσθήσονται ζημίας, καὶ ὀρακοῦνται ταχέως, ὥστε τῶν αὐτῶν ἀπολαύσαι. Τὸ γὰρ κάλλος ὑμῶν τῆς ψυχῆς, διὰ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν ἀπολάμπον ὀρώντες, κἂν ἀπάντων ὡς νωθρότεροι, εἰς ἔρωτα τῆς εὐπρεπείας ἐμπεσοῦνται τῆς ὑμετέρας. Εἰ γὰρ σώματος κάλλος ἀναπτέρει τοὺς ὀρώντας, πολλῶ μᾶλλον εὐμορφία ψυχῆς διεγείραι δύναιτ' ἂν εὐθὺς θεατὴν, καὶ πρὸς τὸν Ἰσον παρακαλέσαι ζῆλον. Καλλωπίσωμεν τοίνυν ἡμῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἔξω μνημονεύωμεν· ἐκεῖ γὰρ αὐτῶν μάλιστα τῆς μνήμης ὁ καιρός· καὶ καθάπερ

ἀθλητής, ἅπερ ἂν ἐπὶ τῆς παλαιστρας μανθάνη, ταῦτα ἐπὶ τῶν ἀγῶνων ἐπιδεικνύται· οὕτω δὴ καὶ ἡμᾶς, ἅπερ ἂν ἐνταῦθα ἀκούωμεν, ταῦτα ἐπὶ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων ἐπιδεικνύσασθαι χρῆ.

ε'. Μνημόνευσον τοίνυν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, Ἰν', ὅτε ἐξέλιθης, καὶ ἐπιλάθῃται σου ὁ διάβολος, ἡ εὐ' ὀργῆς, ἡ δὲ κενοδοξίας, ἡ εὐ' ἄλλου πινῶς πάθους, ἀναμνησθεὶς τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας, δυνηθῆς ῥαδίως ἀποδύσασθαι τὰ ἄμματα τοῦ πονηροῦ. Οὐχ ὀράτε ἐν τοῖς σκάμμασι τοὺς παιδοτρίβας, οἱ μετὰ μυρίους ἄθλους ἀτίλειαν λοιπὸν τῶν παλαισμάτων ἀπὸ τῆς ἡλικίας λαθόντες, ἔξω τῶν σκαμμάτων καθήμενοι παρὰ τὴν κόνιν αὐτὴν, τοῖς ἔνδοι οὖσι καὶ παλαίουσιν ὑποφωοῦσιν, ὥστε χεῖρα κατασχέειν, ὥστε σκέλος ἐκκῶσαι, ὥστε λαβεῖν μετὰ τὰ νῦτα, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα λέγοντες, ὅτι ἂν τὸ καὶ τὸ ποιήσης, ἐκτενεῖς ῥαδίως τὸν ἀνταγωνιστήν, τὰ μέγιστα συντελοῦσι τοῖς μαθηταῖς; Καὶ σὺ τὸν παιδοτρίβην τὸν σὺν ὄρα, τὸν μακρῖον Παῦλον, ὃς μετὰ μυρίους στεφάνους ἔξω τοῦ σκάμματος [165] καθήμενος νῦν, τῆς παρουσίας λέγω ζωῆς, τοῖς παλαίουσιν ἡμῖν ὑποφωοεῖ, καὶ βοᾷ διὰ τῶν Ἐπιστολῶν, ὅταν ἴδῃ κατασχεθέντας ὑπὸ ὀργῆς καὶ ὑπὸ μνησικακίας, καὶ ἀποπνιγομένους ὑπὸ τοῦ πάθους, *Ἐάν πειρῶ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν.* Καὶ καθάπερ ὁ παιδοτρίβης λέγει, ὅτι ἂν τὸ καὶ τὸ ποιήσης, περιέστη τοῦ ἀνταγωνιστοῦ, οὕτω καὶ οὗτος προστιθῆται· *Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρωπος πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.* Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τούτου τοῦ ἀναγινώσκειν με τὸν νόμον, ἐπήλθε τὸ δοκοῦν φύεσθαι ζήτημα ἐξ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶς παρέχει κατὰ τοῦ Παύλου λαθὴν, ὅπερ προθεῖναι ἂ τήμερον εἰς μέσον ὑμῖν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ ὑφοροῦν ταῖς διανοαῖς τῶν μὴ μετὰ ἀκριθείας ἅπαντα ἐξετάζειν βουλομένων; Ἀπάγων ὀργῆς ὁ Παῦλος, φησὶ, καὶ πείθων ἐπεικεῖς εἶναι καὶ μετρίους τοῖς πέλας, μᾶλλον αὐτοὺς ἐξεθρίωσε, καὶ πρὸς θυμὸν ἐπῆρε. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Ἐάν πειρῶ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν, ἐάν διψῶ, πότιζε αὐτόν, κἀλὸν ἐπίταγμα καὶ φιλοσοφίας γέμον,* καὶ τῷ ποιοῦντι καὶ τῷ πάσχοντι χρῆσιμον· τὸ δὲ ἐντεῦθεν λοιπὸν πολλὴν ἔχει τὴν ἀπορίαν, καὶ δοκεῖ μὴ συμβαίνειν τῇ γνώμῃ τοῦ τὰ πρότερα εἰρηκότος. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ λέγειν, ὅτι *Πειῶν τοῦτο, ἄνθρωπος πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.* Διὰ γὰρ τοῦτων τῶν ῥημάτων καὶ τὸν ποιοῦντα καὶ τὸν πάσχοντα ἰδίωκε· τοῦ μὲν τὴν κεφαλὴν ἀνάψις, καὶ πυρὸς ἀνθρακίας ἐπιθείς. Τί γὰρ τοσοῦτον ἀπὸ τοῦ ψωμίζεσθαι καὶ ποτιζεσθαι γένοιτ' ἂν ἀγαθόν, ὅσον κακὸν ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώκων σωρείας; Τὸν μὲν οὖν εὐ πάσχοντα, φησὶν, οὕτως ἰδίωκεσαν, εἰς μείζονα ἐμβαλὼν τιμωρίαν, τὴν δὲ εὐ ποιοῦντα πάλιν ἐτέρως κατέβλαψε. Τί γὰρ καὶ οὗτος τῆς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν εὐεργεσίας κερδαίνει δύναται, ὅταν ἐλπίδι τῆς τιμωρίας αὐτὸ ποιῇ; Ὁ γὰρ διὰ τοῦτο τρέφων καὶ ποτιζὼν τὸν ἐχθρὸν, ἵνα ἀνθρακας σωρεύσῃ πυρὸς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, οὐχὶ φιλήνθρωπος καὶ χρηστός, ἀλλ' ὠμὸς; καὶ ἀπηνῆς γένοιτ' ἂν, διὰ μικρᾶς εὐεργεσίας ἀπὸν ἐμβαλὼν κόλασιν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπώτερον τοῦ διὰ τοῦτο τρέφοντος, ἵνα σωρεύσῃ πυρὸς ἀνθρακας ἐπὶ τὴν τοῦ

* Forte προθεῖναι βούλομαι.

τρεφομένου κεφαλῆν; Ἡ μὲν οὖν ἀντίθεσις αὕτη· δεῖ δὲ λοιπὸν τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν, ἵνα δι' αὐτῶν τούτων τῶν δοκούντων ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν τοῦ νόμου γραμμάτων ἰδῆς ἀκριθῶς τοῦ νομοθέτου τὴν σοφίαν ἄπαν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ λύσις;

Συνεῖδε τοῦτο καλῶς· ὁ μέγας καὶ γενναῖος ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅτι βαρὺ καὶ χαλεπὸν πρᾶγμα, ἐχθρῶ καταλλαγῆται· ταχέως· βαρὺ δὲ καὶ χαλεπὸν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν βῆθυσίαν τὴν ἡμετέραν. Αὐτὸς δὲ οὐχὶ καταλλαγῆναι μόνον ἐκέλευσεν, ἀλλὰ καὶ θρέψαι, ὃ πολὺ τοῦ προτέρου βαρύτερον ἦν. Εἰ γὰρ βλέποντες μόνον τοὺς λελυπηκότας τινεὶς ἐκθηριούνται, πῶς ἂν εἴλοντο θρέψαι πεινῶντας; Καὶ τί λέγω, βλέποντες; Ἄν μνησθῆ τις αὐτῶν, καὶ τὴν προσηγορίαν εἰς μέσον ἐνέγκῃ μόνον, ἀνανεοῖ τὴν πληγὴν τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ μειζῶ ποιεῖ τὴν φλεγμονήν. Ταῦτ' οὖν ἄπαντα συνιδὼν ὁ Παῦλος, καὶ βουλόμενος τὸ δυσκατόρθωτον τοῦτο καὶ χαλεπὸν εὐκολον ποιῆσαι καὶ βῆθιον, καὶ πείσαι τὸν μηδὲ ἰδεῖν ἀνεχόμενον τὸν ἐχθρὸν εἰς εὐεργεσίαν [166] τὴν ἐκείνου γενέσθαι, τοὺς ἀνθρακας ἔθηκε τοῦ πυρὸς, ἔν' ἐλπίδι τῆς τιμωρίας προτραπείς, ἐπιδράμη τῆ τοῦ λελυπηκότος εὐεργεσίᾳ. Καὶ καθάπερ ὁ ἀλιεύς πάντοθεν τὸ ἀγκιστρον περιστέλλων τῷ δελῆατι, προστίθεισι τοῖς ἰχθύσιν, ἵνα προσδραμῶν τῆ συνήθει τραφῆ, δι' ἐκείνης ἄλῃ καὶ κατασχεθῆ βῆθιδως· οὕτω δὲ καὶ ὁ Παῦλος, βουλόμενος εἰς τὴν εὐεργεσίαν ἐμβιδάσαι τοῦ ἡδικηκότος τὸν ἡδικημένον, οὐ γυμνὸν προστίθεισι τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀγκιστρον, ἀλλ' ὥσπερ τινὶ δελῆατι, τοῖς ἀνθραξι τοῦ πυρὸς περιστείλας, καλεῖ μὲν τὸν ἐπηρεασθέντα τῆ τῆς κολάσεως ἐλπίδι πρὸς τὴν εὐεργεσίαν τοῦ λελυπηκότος· ἐλθόντα δὲ αὐτὸν κατέχει λοιπὸν καὶ οὐκ ἀφίησιν ἀποπηδήσαι, αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς φύσεως προσηλοῦσης αὐτὸν τῷ ἐχθρῷ· καὶ μονονοῦχ' λέγει πρὸς αὐτόν· Οὐ βούλει δι' εὐλάβειαν τρέφειν τὸν ἡδικηκότα; διὰ γούν τὴν ἐλπίδα τῆς κολάσεως θρέψω. Οἶδε γὰρ, ὅτι ἐάν ἀφῆται τῆς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας, ἀρχὴ λοιπὸν αὐτῷ καὶ ὁδὸς γίνεται τῆς καταλλαγῆς. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς τὸν ψωμιζόμενον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ποτιζόμενον διηνεκῶς ἀνάσχοιτο ἔχειν ἐχθρὸν, εἰ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐλπίδι τιμωρίας τοῦτο ποιεῖ. Ὁ γὰρ χρόνος προῖων χαλᾶ καὶ τῆς ὀργῆς τὸν τόνον. Ὡσπερ οὖν ὁ ἀλιεύς, εἰ γυμνὸν τὸ θήρατρον προσέθηκεν, οὐκ ἂν ἐπεσπάσατο τὸν ἰχθύν, νυνὶ δὲ περιστείλας αὐτὸ, λανθανόντως ἐνίησι τῷ στόματι τοῦ προσιόντος ζῶου τὸ ἀγκιστρον· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος, εἰ μὴ προέτεινε τὴν προσδοκίαν τῆς κολάσεως, οὐκ ἂν ἔπεισε τοὺς ἡδικημένους ἄψασθαι τῆς τῶν λελυπηκότων εὐεργεσίας. Βουλόμενος οὖν ἀποπηδῶντας αὐτοὺς, καὶ δυσχεραίνοντας, καὶ νερκῶντας καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ἐχθρῶν ὕψιν, πείσαι τὰ μέγιστα αὐτοὺς εὐεργετεῖν, τοὺς ἀνθρακας ἔθηκε τοῦ πυρὸς, οὐχ ἵνα ἐκείνους ἐμβάλλῃ εἰς ἀπαραίτητον κόλασιν, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἡδικημένους πείσας ἐν τῆ προσδοκίᾳ τῆς κολάσεως εὐεργετεῖν τοὺς ἐχθρούς, τῷ χρόνῳ λοιπὸν πείσῃ καὶ πάντας αὐτοῖς ἀφείναι τὴν ὀργήν.

ς'. Καὶ τὸν μὲν ἡδικημένον οὕτω παρεμυθήσατο· ἕρα δὲ καὶ τὸν ἡδικηκότα πῶς συνάπτει τῷ περὶ ὀργῆ-

• Savil in marg. conj. γενέσθαι πρόθυμον.

σμένῳ πάλιν. Πρῶτον μὲν τῷ τῆς εὐεργεσίας τρόπῳ· οἷσις γὰρ ἐστὶν οὕτως ἄθλιος καὶ ἀνάσθητος, ὅς πυτιζόμενος, καὶ ψωμιζόμενος, μὴ γενέσθαι βούλοιο τοῦλος καὶ φίλος τῷ ταῦτα αὐτῷ ἐργαζόμενῳ· δευτέρου δὲ τῷ φόβῳ τῆς τιμωρίας. Δοκεῖ μὲν γὰρ πρὸς τὸν ψωμιζόμενον ἀποτεινέσθαι, λέγων· Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· μάλιστα δὲ τοῦ λελυπηκότος καθάπτεται, ἵνα τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως ταύτης μὴ μὲν διαπαντὸς ἐχθρὸς ὢν, ἀλλ' εἰδῶς, ὅτι τὰ μέγιστα αὐτὸν καταβάλλει δύναται· ἂν τὸ ψωμιζέσθαι καὶ ποτιζέσθαι, εἰ μένοι διηνεκῶς ἐπὶ τῆς ἀπεχθείας, καταλύσῃ τὴν ὀργήν. Οὕτω γὰρ τοὺς ἀνθρακας τοῦ πυρὸς σθέσαι δύνησεται. Ὡστε καὶ ἡ κόλασις καὶ ἡ τιμωρία κειμένη τὸν τε ἡδικημένον ἐπισπάται εἰς εὐεργεσίαν τοῦ λελυπηκότος, τὸν τε παροξύναντα φοβεῖ καὶ διανίστησι, καὶ πρὸς καταλλαγὴν ὠθεῖ τοῦ τρέφοντος καὶ [167] ποτιζόντος. Διπλῶ τοίνυν ἀμφοτέρους συνέδησε δεσμῷ πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῷ τῆς εὐεργεσίας, καὶ τῷ τῆς τιμωρίας. Τὸ γὰρ δυσχερὲς, ἀρχεῖν καὶ εἰσοδὸν εὐρεῖν τῆ καταλλαγῆ· ταύτης δὲ ἀνοίγεισης οἰωδῆποτε τρόπῳ, τὰ μετὰ ταῦτα πάντα βῆθια ἔσται καὶ εὐκόλα. Κἂν γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐλπίδι κολάσεως τρέφῃ τὸν ἐχθρὸν ὁ λελυπηκότος, ἀλλ' αὐτῷ τῷ τρέφειν γινόμενος φίλος, ἐκβαλεῖν τὴν ἐπιθυμίαν δύνησεται τῆς τιμωρίας. Φίλος γὰρ γενόμενος, οὐκέτι ἂν τοιαύτη θρέψει προσδοκίᾳ τὸν καταλλαγέντα αὐτῷ. Πάλιν ὁ παροξύνων, ἰδὼν τὸν ἡδικημένον τρέφειν αὐτὸν καὶ ποτιζεῖν προσαιρούμενον, διὰ γε τοῦτο αὐτὸ, καὶ τὸν φόβον τῆς ἀποκειμένης αὐτῷ κολάσεως, πᾶσαν ἐκβάλλει τὴν ἀπέχθειαν, κἂν μυριάκις σιδηροῦς ἦ, καὶ ἀπηνῆς, καὶ ἀδάμας, τὴν τε φιλοφροσύνην τοῦ τρέφοντος δυσωπούμενος, καὶ τὴν ἀποκειμένην αὐτῷ κόλασιν δεδοικώς, εἰ μένοι μετὰ τὴν τροφὴν ἐχθρὸς ὢν.

Διὰ τοι τοῦτο οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη τῆς παραινέσεως, ἀλλ' ὅτε ἐκένωσεν ἑκατέρου τὴν ὀργήν, τότε καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν διορθοῦται· λέγων, *Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ*. Ἄν γὰρ μὲνης, φησὶ, μνησικακῶν καὶ ἀμυνόμενος, δοκεῖς μὲν τὸν ἐχθρὸν νικᾶν, νικᾶσαι δὲ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, τουτέστιν, ὑπὸ τῆς ὀργῆς· ὥστε, εἰ βούλει νικῆσαι, καταλλάγηθι, καὶ μὴ ἐπεξέλθῃς. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ λαμπρὰ νίκη, ὅταν ἐν τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι, τῆ ἀνεξικακίᾳ νικήσῃς τὸ κακὸν, τὴν ὀργὴν καὶ τὴν μνησικακίαν ἐκβαλῶν. Ἀλλὰ τούτων ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἂν ἠνέσχετο τῶν ῥημάτων ὁ ἡδικημένος καὶ φλεγμαινών. Διὰ τοῦτο, ὅτε αὐτοῦ τὸν θυμὸν ἐχώρησε, τότε καὶ ἐπὶ τὴν ἀρίστην αὐτὸν ἤγαγε τῆς καταλλαγῆς αἰτίαν, καὶ οὐκ ἀφῆκεν ἐναπομεῖναι τῆς πονηρᾶ τῆς τιμωρίας ἐλπίδι. Εἶδες νομοθέτου σοφίαν; Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν οὐκ ἀνεχομένων ἄλλως ἑαυτοὺς συνάπτεσθαι, τοῦτον εἰσῆγαγε τὸν νόμον, ἄκουσον πῶς ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ τοῦτο νομοθετῶν, οὐ τὸ αὐτὸ τέθεικεν ἐπαθλον· ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, ὅπερ ἐστὶ τρέφειν καὶ ποτιζεῖν, οὐκ ἐπήγαγεν, ὅτι Τοῦτο γὰρ ποιοῦντας ἀνθρακας· πυρὸς σωρεύετε ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, ἀλλὰ εἰ· Ὅπως γένησθε δριμυιοὶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ

nutritur, congerat carbones ignis? Hæc igitur est oblectio: jam vero solutio est addenda, ut ex iis ipsis, quæ verba legis videntur carpere, omnem legislatoris sapientiam accurate cognoscas. Quænam igitur est solutio?

Cum inimicis reconciliari grave et difficile. — Noverrat hoc probe magnus ac generosus ille vir, rem gravem ac molestam esse celeriter cum inimico reconciliari: gravem ac molestam non ex sua natura, sed ob nostram ignaviam. At ipse non reconciliari tantum jussit, sed etiam alere, quod priori multo gravius fuit. Si enim conspectis tantum illis, qui se molestia affecerint, efferrantur nonnulli, quo pacto adducerentur, ut alerent esurientes? Quid dico, conspectis? Si quis mentionem illorum fecerit, et solum eorum nomen in medium protulerit, mentis nobis vulnus renovat, et inflammationem auget. Hæc igitur omnia cum intelligeret Paulus, et hoc emendatum difficile et arduum vellet facile reddere et expeditum, et illi persuadere, qui ne intueri quidem inimicum dignatur, ut ad bene de illo merendum se promptum ostenderet, carbones ignis posuit, ut supplicii spe commotus ad beneficium in illum conferendum accurrat, a quo damno fuisset affectus. Et sicut piscator hamum illecebra contegit undique, tumque piscibus objicit, ut ad consuetum cibum occurrentes, illo facile capiantur ac detineantur: sic vimirum et Paulus, cum affectum injuria vellet ad beneficium conferendum incitare in illum qui injuriam intulerat, non nudum philosophiæ objicit hamum, sed tanquam illecebra quadam carbonibus ignis oblectum, et contumeliam passum spe supplicii ad beneficium in eum conferendum, qui læsit, invitat: mox autem ut venerit, deinde retinet, neque resilire sinit, cum ab ipsa rei natura cum inimico jungatur, atque his prope modum verbis illum affatur: Non vis pic:atis causa cibare illum qui te læsit? saltem ob spem ultionis ciba. Scit enim fore, ut si beneficium in illum conferre aggrediatur, jam tunc initium fiat, ac via sternatur reconciliationis. Nemo enim, nemo umquam poterit a se nutritum hominem ac potatum infestum habere, licet initio spe ultionis id fecerit. Temporis enim progressu iræ contentio remittitur. Ut igitur piscator, si nudum hamum objiceret, piscem nequaquam alliceret; jam vero postquam illum obtexit, clam in os animalis accedentis hamum immittit: sic etiam Paulus, nisi præcæ expectationem objecisset, affectis injuria non persuasisset, ut ad bene merendum de illis a quibus læsi fuissent, animum appellerent. Quod igitur illos refugientes, agre ferentes, et vel etiam inimicos intueri detrectantes flectere vellet, atque ad illos maximis beneficiis cumulandos incitare, carbonum ignis fecit mentionem, non ut in supplicium inevitabile illos conjiceret, sed ut cum illis qui fuerant injuria læsi, persuasisset expectando supplicium bene mereri de inimicis, tandem progressu temporis etiam persuaderet illis, ut iram omnem deponerent.

6. Atque illum quidem qui passus injuriam fuerat, sic mitigavit; vide autem quo pacto illum etiam qui

injuriam intulerat, cum læso reconciliat. Primum quidem ipso genere beneficii: nullus enim tam miser et stupidus est, qui potatus ac cibo refectus, nolit ejus fieri servus et amicus, a quo in illum ista collata sunt: deinde vero supplicii metu. Nam videtur quidem insectari eum qui cibat, dum ait: *Hæc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus*: sed cum qui læsit perstringit maxime, ut hujus pœnæ timore percussus perpetuas inimicitias minime foveat, sed intelligens fore, ut maximo afficiatur detrimento, quod cibus ac potatus fuerit, si semper inimicitias exerceat, iram deponat. Sic namque poterit ignis carbones extinguere. Itaque pœna et supplicium propositum eum qui affectus est injuria ad beneficium conferendum invitat in eum qui læsit, tum eum qui irritavit terret et excitat, atque ad reconciliationem eum eo qui cibo refecit ac potavit, impellit. Duplici ergo vinculo amicos inter se copulavit, altero beneficii, altero supplicii. Difficile quippe est incipere, atque aditum invenire reconciliationi: ubi vero aperta hæc quoquo modo fuerit, quæ sequuntur facilia cuncta erunt et expedita. Quamvis enim initio spe supplicii qui læsus est alat inimicum, tamen dum alet, amicus evadet, et pœnæ cupiditatem poterit ex animo pellere. Cum enim amicus redditus fuerit, non jam tali cum expectatione poteris secum reconciliatum nutrire. Rursus is qui offendit cum viderit eum qui affectus fuerat injuria, ipsum alere ac potare dignari, saltem ob hoc ipsum, et ob metum parati supplicii odium omne deponet, quantumvis ferreus, inhumaneus et adamas fuerit, quod et humanitatem reveretur ejus a quo nutritur, et quod sibi paratum supplicium reformidet, si post alimenta percepta inimicus esse non desinat.

Vincendus inimicus quomodo. David in veteri lege inimico benefecit. — Idecirco neque huc usque tantum cohortationem provexit, sed postquam utriusque iram mitigavit, deinceps animi sententiam corrigat dicens: *Noli vinci a malo (Rom. 12. 21)*. Si enim acceptæ injuriæ memoriam conservaveris, et ulcisci volueris, vincere quidem inimicum videris, sed a malo vinceris, hoc est, ab ira. Itaque si vincere cupis, reconciliare, nec ulciscere. Hæc enim est præclara victoria, quando in bono, hoc est, patientia malum vincis, abjecta prorsus iracundia et injuriarum memoria. Verum hæc verba non tulisset a principio, qui læsus fuerat, et ira tumebat. Propterea cum primum ejus furem exsaturavit, tum ad optimam illum reconciliationis causam traduxit, neque prava supplicii spe detineri permisit. Vides sapientiam legislatoris? Atque ut intelligas propter infirmitatem eorum, qui aliter inter se non poterant copulari, legem hanc ab illo fuisse invectam, audi quo pacto Christus hoc ipsum præcipiens, non hoc ipsum præmium proposuerit; sed cum dixisset: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos (Matth. 5. 14)*, hoc est, cibate ac potum date, non adjecerit: Hoc enim facientes carbones ignis congeritis super capita illorum; sed quid? *Ut similes fiatís Patri vestro, qui in cælis est. Merito. Pœ-*

trum enim, Jacobum et Joannem ac reliquum apostolorum cœtum alloquebatur : propterea præmium illud proposuit. Quod si dicas hac quoque ratione grave esse præceptum, majorem tu quidem nobis suppeditas defensionem pro Paulo, te vero prorsus omni venia privas. Quid ita? Quod nimirum hoc quod esse grave videtur, in Veteri Testamento tibi ostendam esse perfectum, quo tempore nondum tantæ philosophiæ specimen editum fuerat. Propterea namque Paulus etiam non suis verbis legem introduxit, sed iisdem ipsis verbis usus est, quibus ille, qui a principio ipsam a se latam invexit, ut nullus veniæ locus relinqueretur iis, qui non illam observassent. Illud enim, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi*, non Pauli primum est dictum, sed Salomonis (*Prov. 25. 21. 22*). Propterea verba posuit, ut auditori persuaderet, turpissimum esse veterem legem, et quam antiqui frequenter adimpleverunt, quæ nunc ad tantam evecta est philosophiam, gravem et molestam putari. Et quis illam ex antiquis adimplevit, dicet aliquis? Multi sane alii, sed David præsertim majorem in modum. Non enim cibavit inimicum, neque potum dedit ei tantum, sed etiam periclitantem sæpius a morte liberavit, et cum posset ipsum occidere, semel et bis et sæpius pepercit. Ac Saül quidem sic eum oderat et aversabatur post innumera beneficia, post tropæa præclara, et partam adversus Goliath populo salutem, ut ne nominis quidem ipsius mentionem fieri sustineret, sed ipsum a patre designaret. Cum enim solemnitas advenisset, quoniam cum dolos texuisset aliquos et graves insidias in eum struxisset, illum venisse non videbat, *Ubi est*, inquit, *filius Jesse* (*1 Reg. 20. 27*)? Illum quidem a patre designabat, simul quidem non sustinens ejus nominis præ odio nimio meminisse, simul vero existimans ignobilitate patris posse justi claritatem obscurari, quæ opinio misera plane fuit et infelix; præsertim cum nihil hoc deberet nocere Davidi, quamvis aliquod parenti crimen obijci posset. Rerum enim a se gestarum rationem reddere debet unusquisque, atque ex illis vel laudem, vel vituperium mereatur. Jam vero cum nullum scelus posset obijcere, generis ignobilitatem in medium protulit: et hac ratione speravit se posse claritatem ejus obscurare, quod extremæ fuit dementiæ. Quod enim crimen est ex vilibus et humilibus ortum esse parentibus? At ille tantam philosophiam non callebat. Saül igitur eum Jesse filium vocabat; David autem cum illum intus in spelunca dormientem offendisset, non eum filium Cis, sed dignitatis nomine vocavit: *Non enim injiciam manum meam*, inquit, *in christum Domini* (*1. Reg. 26. 11*). Sic ab ira mundus erat et ab injuriarum omni memoria: christum Domini vocat eum, a quo tot affectus erat injuriis, qui sanguinem ejus sitiabat, et post innumera beneficia multoties illum aggressus est interimere. Non enim spectabat, quid ille pati commeruisset; sed spectabat, quid ipsum facere vel dicere conveniret, qui supremus limes est philosophiæ. Quodnam illud tandem? tamquam in carcere teneus inimicum duplici vincitum

compede vel triplici potius, et angustiis loci, et auxiliatorum inopia, et somni necessitate, non exigit ab illo pœnas nec supplicium? Nequaquam, inquit. Non enim quid ille pati mereatur nunc considero, sed quid fecisse me decuerat. Non respiciebat cædis facilitatem, sed convenientis sibi philosophiæ sanctitatem respiciebat. Tametsi quid eorum quæ tunc aderant non idoneum erat ad illum ad cædem impellendum? Quod vincitum ei traditum erat inimicus? Scitis enim hoc nimirum, nos ad ea exsequenda promptius advolare, quæ facilitatis plena sunt, et prosperi spes successus efficit, ut ad rem agendam majori cupiditate exardescamus, quod et in illo tum accidit.

Cur Saûlo pepercerit David. Davidis quanta virtus.— Numquid tum exercitus dux consulebat et incitabat? numquid præteritarum rerum memoria? Sed nihil ad cædem illum impulit; imo ipsa cædis facilitas avocavit: veniebat enim illi in mentem idcirco Deum illum tradidisse, ut majorem illi philosophiæ materiam et occasionem præberet. Ac vos quidem illum fortasse miramini, quod nullius ex præteritis malis recordatus sit: ego vero propter aliud multo majus ipsum obstupesco. Quid illud rei est? Quod nec futurorum quidem metus eum ad inimicum necandum impulit. Quippe qui probe noverat eum semel ex ipsius manibus elapsam, rursus illi structurum insidias: sed maluit adversarium liberum dimittere ac periculum subire, quam, ut salutis suæ securitati consuleret, hostem necare. Quid cum magno illo generosoque animo conferri possit, qui, cum oculum effodi lex pro oculo jubeat, et dentem pro dente, ac par pari referri (*Deut. 19. 21*), non modo id non fecit, sed et multo majorem philosophiam præ se tulit? Quamquam si tum Saûlem necasset, sic quoque illi philosophiæ laus illæsa mansisset, non modo quod ultus esset, cum nec ipse prior percussisset, verum etiam quod dictum illud, *Oculum pro oculo*, longe majori modestia vicisset. Non enim pro una cæde unam rependisset, sed pro multis mortibus, quas ille intulerat, dum non semel, non bis, sed multoties ipsum occidere conatus erat, una v. illaturus mortem fuisset: imo vero non idcirco tantum, sed etiam quod metu futuri adactus ad ultionem progrediretur, hoc quoque præter ea, quæ dicta sunt, integram illi tolerantæ coronam acquirit. Qui enim propter ea quæ acciderant, in eum iratus esset ac pœnas exegisset, tolerantæ laudem consequi minime posset: eum vero qui præterita multa eaque gravia præternittens metu imminentium periculorum saluti suæ prospicere, atque idcirco ad ultionem progredi cogere, nemo posset modestæ coronam privare.

7. Verumtamen David ne hoc quidem fecit, sed novum quoddam et insolitum philosophiæ genus adinvenit, et neque memoria præteritorum, neque futurorum metus, neque ducis exercitus cohortatio, nec solitudo loci, non facilitas cædis, non aliud quidquam ad homicidium illum impulit: sed tamquam alicui de se bene merito, cuique magna beneficia tulisset accepta, sic inimico homini, a quo fuerat affectus inju-

ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰκότως· Πέτρῳ γάρ, Ἰακώβῳ καὶ Ἰωάννῃ διελέγετο, καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἀποστόλων χορῶ· διὰ τοῦτο αὐτὸ τέθεικεν ἑπαθλον. Εἰ δὲ λέγεις, ἔτι καὶ οὕτω φορτικὸν τὸ ἐπίταγμα, μειζόνως μὲν ὑπὲρ Παύλου πάλιν ἡμῖν ἀπολογῆ, σχυρτὸν δὲ πάσης συγγνώμης ἀποστρεφείς. Τί δὴ ποτε; "Οτι τοῦτο τὸ δοκοῦν εἶναι φορτικὸν, ἐν τῇ Παλαιᾷ σοὶ δείκνυμι κατορθούμενον, ὅτε οὕτω τῶσαυτης φιλοσοφίας ἐπίδειξις ἦν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐχὶ οικειοῖς βήμασι τὸν νόμον εἰσήγαγεν, ἀλλ' αὐταῖς χρησάμενος ταῖς βήσεσιν, αἷς ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν εἰσαγαγῶν βῆκεν, ἵνα μηδεμίαν συγγνώμην καταλείπῃ τοῖς μὴ τηροῦσιν αὐτόν. Τὸ γάρ, *Ἐὰν πεινῆ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν*, ἐὰν διψῆ, πότιζε αὐτόν, οὐχὶ Παύλου ἐστὶ πρῶτον βήμα, ἀλλὰ τοῦ Σολομῶντος. Διὰ τοῦτο τὰ ῥήματα τέθεικεν, ἵνα πείσῃ τὸν ἀκροατὴν, ὅτι τῶν αἰσχίστων ἐστὶ, παλαιὸν νόμον, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατορθωθέντα πολλάκις, νῦν εἰς τῶσαυτην ἐπιδοθέντα [168] φιλοσοφίαν φορτικὸν εἶναι νομίζουσιν καὶ ἐπαχθῆ. Καὶ τίς αὐτὸν τῶν ἀρχαίων κατώρθωσε, φησί; Πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, μάλιστα δὲ ὁ Δαυὶδ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας. Οὐ μὲν ἐψώμιζε τὸν ἐχθρὸν, οὐδὲ ἐπότιζε μόνον, ἀλλὰ καὶ γενδυνεύοντα πολλάκις ἐξήρπασε τοῦ θανάτου, καὶ κενόμονος κύριος αὐτοῦ τῆς σφαγῆς, ἐφείσατο καὶ ἀπαῖς, καὶ δις, καὶ πολλάκις. Καὶ ὁ μὲν Σαοὺλ οὕτως αὐτὸν ἐμίσει καὶ ἀπεστρέφετο μετὰ τὰς μυρίας εὐεργεσίας, μετὰ τὰ λαμπρὰ τρόπαια, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Γολιάθ σωτηρίαν, ὡς μηδὲ τῆς προσηγορίας ἀνασχέσθαι τῆς ἐκείνου μνησθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὸν καλεῖν. Ἐορτῆς γάρ ποτε ἐπιστάτης, ἐπισιθὲ δόλον αὐτῷ πλέξας τινά, καὶ χαλεπὴν ἐπιβουλήν ῥάψας, οὐκ εἶδε παραγινόμενον. *Ποῦ ἐστὶ*, φησὶν, ὁ υἱὸς Ἰεσσαί; Ἐκάλει γὰρ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ὁμοῦ μὲν διὰ τὴν ἐχθραν οὐχ ὑπομένων ἀναμνησθῆναι τῆς προσηγορίας, ὁμοῦ δὲ νομίζων ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς δυσγενείας τῆ τοῦ δικαίου λυμαινέσθαι περιφανεῖα, ἀθλίως καὶ ταλαιπώρως νομίζων· μάλιστα μὲν γάρ, εἰ καὶ κατηγορεῖν εἶχε τοῦ πατρὸς, οὐδὲν τοῦτο κατέβλαπτε τὴν Δαυὶδ. Τῶν γὰρ αὐτῷ πεπραγμένων ὑπεύθυνός ἐστιν ἕκαστος, καὶ ἀπὸ τούτων ἐπαινέσθαι καὶ κατηγορεῖσθαι δύναται. Νυνὶ δὲ πονηρίαν οὐδεμίαν ἔχων εἰπεῖν, τὴν τοῦ γένους δυσγένειαν εἰς μέσον ἔφερε, ταύτην προσδοκῶν ἐπισκοτίζειν αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἐσχάτης ἀνοίας ἦν. Ποῖον γὰρ ἐγκλημα τὸ ἐξ εὐτελῶν εἶναι καὶ ταπεινῶν; Ἄλλ' οὐκ ἴδαι ταῦτα ἐκείνος φιλοσοφεῖν. Ὁ μὲν οὖν Σαοὺλ υἱὸν Ἰεσσαί ἐκάλει· ὁ δὲ Δαυὶδ εὐρών αὐτὸν ἔνδον ἐν τῷ σπλαίῳ καθέδοντα, οὐκ ἐκάλει αὐτὸν υἱὸν Κεῖς, ἀλλὰ τῷ τῆς τιμῆς ὀνόματι· *Οὐ γὰρ μὴ ἐπαγάγῃ τὴν χεῖρά μου*, φησὶν, *ἐπὶ χριστὸν Κυρίου*. Οὕτω καθάρως ἦν ὀργῆς καὶ μνησικακίας ἀπάσης· χριστὸν Κυρίου καλεῖ τὸν τῶσαυτα ἡδικοκῆτα, τὸν τοῦ αἵματος αὐτοῦ διψῶντα, τὸν μετὰ μυρίας εὐεργεσίας πολλάκις αὐτὸν ἐπιχειρήσαντα ἀνελεῖν. Οὐ γὰρ ἐσκόπει τί παθεῖν ἐκεῖνος ἀξιός ἦν, ἀλλ' ἐσκόπει τί καὶ ποιῆσαι καὶ εἰπεῖν αὐτῷ πρέπον ἦν, ὅπερ μέγιστος ὄρος φιλοσοφίας ἐστὶ. Τί τοῦτο; ὡς περ ἐν δεσμωτηρίῳ λαθῶν τὸν ἐχθρὸν, διπλῶ κατεχόμενον δεσμῷ, μᾶλλον δὲ τριπλῶ, καὶ τῇ τοῦ τόπου στενοχωρίᾳ, καὶ τῇ τῶν

βοηθησάντων ἐρημίᾳ, καὶ τῇ τοῦ ὕπνου ἀνάγκῃ, οὐκ ἀπαιτεῖς δίκην οὐδὲ τιμωρίαν αὐτόν; Οὐχὶ, φησὶν· οὐ γὰρ τί παθεῖν δίκαιος οὕτως ἐστίν, ὁρῶ νῦν, ἀλλὰ τί ποιῆσαι ἐμοὶ προσῆκεν. Οὐκ εἶδε πρὸς τὴν εὐκολίαν τῆς σφαγῆς, ἀλλ' εἶδε πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τῆς αὐτῷ πρεπούσης φιλοσοφίας. Καίτοι τί τῶν τότε οὐκ ἦν ἱκανὸν διαναστηθῆναι αὐτόν πρὸς τὴν σφαγὴν; Τὸ δεδεμένον αὐτῷ παραδοῆθαι τὸν ἐχθρὸν; Ἰστε γὰρ δῆπου τοῦτο, ὡς μειζόνως ἐπιτρέχομεν τοῖς εὐκολίας γέμουσι πράγμασι, καὶ ἡ τοῦ κατορθώσαι ἐλπίς μείζονα τῆς πράξεως ἡμῖν ἐπιθυμίαν ἐντίθησιν, ὡς περ καὶ ἐπ' ἐκεῖνον τότε ἦν.

Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς τότε συμβουλεύων καὶ διεγείρων; ἀλλ' ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων; Ἄλλ' οὐδὲν αὐτὸν ἐκίνησε πρὸς τὸν φόνον· αὐτὸ [169] μὲν οὖν αὐτὸν τὸ τῆς σφαγῆς εὐκολον ἀπέστρεψεν· ἐνενόησε γάρ, ὅτι διὰ τοῦτο παρεδῶκεν αὐτὸν ὁ Θεός, ἵνα αὐτῷ πλείονα φιλοσοφίας ὑπόθεσιν παράσῃ καὶ ἀφορμὴν. Ὑμεῖς μὲν οὖν αὐτὸν ἴσιος θαυμάζετε, ὅτι οὐδεὶς ἐμνήσθη τῶν παρελθόντων κακῶν· ἐγὼ δὲ δι' ἕτερον πολλῶ μείζον αὐτὸν ἐκπλήττομαι. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι οὐδὲ ὁ φόβος αὐτὸν τῶν μελλόντων ὤθησε πρὸς τὸ διαχειρίσασθαι τὸν ἐχθρὸν. Ἥδει γὰρ σαφῶς, ὅτι διαφυγῶν αὐτοῦ τὰς χεῖρας, πάλιν κατ' αὐτοῦ στήσεται· ἀλλ' εἰλετο μᾶλλον αὐτὸς κινδυνεύειν ἀπολύσας τὸν ἡδικοκῆτα, ἢ τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀφραλείας προνοῶν διαχειρίσασθαι τὸν πολέμιον. Τί γένοιτ' ἂν οὖν ἴσον τῆς μεγάλης καὶ γενναίας ἐκείνης ψυχῆς, ὅς τοῦ νόμου κελεύοντος ἐξορτύτειν ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ τοῖς ἴσιος ἀμύνεσθαι, οὐ μόνον τοῦτο οὐκ ἐιργάσατο, ἀλλὰ καὶ πολλῶ πλείονα φιλοσοφίαν ἐπεδείξατο; Καίτοι γε εἰ ἀνηρήκει τότε τὸν Σαοὺλ, καὶ οὕτως αὐτῷ φιλοσοφίας ἐγκώμιον ἀκέραιον ἔμενον ἂν ἢ, οὐ μόνον ὅτι ἡμίνατο, οὐκ αὐτὸς ἀρχῶν χειρῶν ἀδίκων, ἀλλ' ὅτι καὶ, *Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ*, μετὰ πολλῆς ἐνίκας τῆς ἐπισεικείας. Οὐ γὰρ ἀντὶ μιᾶς σφαγῆς μίαν ἐπῆρεν, ἀλλ' ἀντὶ πολλῶν θανάτων, ὧν ἐκείνος ἐπήγαγεν, οὐχ ἀπαῖς, οὐ δις, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὸν ἐπιχειρήσας ἀνελεῖν, ἵνα ἐμελλεν ἐπαγαγεῖν θάνατον· μᾶλλον δὲ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ δεδοικῆτα τὸ μέλλον οὕτως ἐπὶ τὴν ἀμυναν ἐρχεσθαι, καὶ τοῦτο μετὰ τῶν εἰρημένων ὀλόκληρον αὐτῷ τὸν τῆς ἀνεξικακίας διεγείρει στέφανον. Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν γεγεννημένων εἰς αὐτὸν ὀργιζόμενος; καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῶν, οὐκ ἂν δύναίτο τῶν τῆς ἀνεξικακίας ἐπιτυχεῖν ἐγκωμίων· τὸν δὲ τὰ μὲν παρελθόντα πάντα πολλὰ ὄντα καὶ χαλεπὰ ἀζέντα, ὑπὲρ δὲ τοῦ μέλλοντος δεδοικῆτα καὶ προκατασκευάζοντα ἀσφάλειαν ἑαυτῷ, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομενον ἐπὶ τὴν ἀμυναν ἀνέρχεσθαι, οὐδεὶς ἂν τῶν τῆς ἐπισεικείας ἀποστερηθεῖ στεφάνου.

ζ' Ἄλλ' ὅμως ὁ Δαυὶδ οὐδὲ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καινὴν τινα καὶ παράδοξον εὐρέως φιλοσοφίας τῆσιν· καὶ οὕτως ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων, οὐχ ὁ φόβος τῶν μελλόντων, οὐχ ἡ προτροπὴ τοῦ στρατηγοῦ, οὐχ ἡ ἐρημία τοῦ τόπου, οὐ τὸ τῆς σφαγῆς εὐκολον, οὐκ ἄλλο οὐδὲν διήγειρεν αὐτὸν πρὸς τὸν φόνον· ἀλλ' ὡς περ εὐεργέτου τινός, καὶ μεγάλα αὐτὸν πεποιηκότος ἀγαθὰ,

* Particulam ἂν e Savillo recepit, paulo infra ἀντὶ πολλῶν, pro eo quod legebatur ὅτι πολ, ex ejusdem conjectura rescribitur. Edit.

οὕτω τοῦ ἐχθροῦ καὶ λελυπηκότος ἐφείσατο. Ποίαν οὖν ἔξομεν ἡμεῖς συγγνώμην, ἀμαρτημάτων παρελθόντων μνημονεύοντες, καὶ τοὺς λελυπηκότας ἀμυνόμενοι, ὅταν ὁ ἀνάιτιος ἐκεῖνος, τοσαῦτα μὲν πεπονθώς, πλείονα δὲ καὶ χαλεπώτερα προσδοκῶν αὐτῷ συμβῆθαι κακὰ ἀπὸ τῆς τοῦ ἐχθροῦ σωτηρίας, φαίνεται φειδόμενος οὕτως, ὡς ἐλέσθαι κινδυνεύσαι μᾶλλον αὐτός, καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου ζῆν, ἢ τὸν μέλλοντα μυρία πράγματα αὐτῷ παρέχειν ἀποσφάξαι δικαίως;

Τὴν μὲν οὖν φιλοσοφίαν ἐκ τούτων ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔσφαξε, τοσαύτης οὕτης ἀνάγκης, ἀλλ' οὐδὲ ῥήμα βλάσφημον εἰς αὐτὸν ἐξηγεῖς, καὶ ταῦτα μὴ μέλλοντος αὐτοῦ ἀκούσασθαι τοῦ ὑβριζομένου. Καίτοι γε ἡμεῖς καὶ φίλους λέγομεν πολλάκις [170] κακῶς ἀπόντας. ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ τὸν ἐχθρὸν καὶ τοσαῦτα ἡδικηκότα. Τὴν μὲν οὖν φιλοσοφίαν ἐκ τούτων ἔστιν ἰδεῖν· τὴν δὲ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ἄλλην κηδεμονίαν, ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Τὸ γὰρ κράσπεδον κήφας τοῦ ἱματίου, καὶ τὸν φακὸν τοῦ ὕδατος ὑπελόμενος, ἀπελθὼν πύρρῳθεν, καὶ στὰς ἐβόησε, καὶ τῷ διασωθέντι ταῦτα ὑπέδειξεν, οὐχὶ πρὸς ἐπίδειξιν καὶ φιλοτιμίαν τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν πείσαι βουλόμενος, ὅτι εἰκὴ καὶ μάτην αὐτὸν ὑπέπτυνεν ὡς ἐχθρὸν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν πρὸς φίλιν ἐπισπάσασθαι σπεύδων. Ἄλλ' ὁμοῦς οὐδὲ οὕτως αὐτὸν πείσας, καὶ δυνάμενος διαχειρίσασθαι, πάλιν εἰλετο μᾶλλον ἐκπεσεῖν τῆς πατρίδος; καὶ ἐν ἄλλοτρίᾳ διατρέβειν, καὶ καθ' ἑκάστην ταλαιπωρούμενος ἡμέραν, τὴν ἀναγκαίαν αὐτῷ πορίζειν τροφήν, ἢ μένιον οἴκοι λυπεῖν τὸν ἐπίβουλον. Τί γένοιτ' ἂν ἡμερώτερον τῆς ἐκεῖνου ψυχῆς; Ὄντως δικαίως ἔλεγε, *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ κἀσῆς τῆς πραΰτητος αὐτοῦ*. Τοῦτον καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ μήτε λέγωμεν, μήτε ποιῶμεν κακῶς τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ εὐεργετώμεν κατὰ δύναμιν· ἡμεῖς γὰρ ἑαυτοὺς εὖ ποιήσομεν μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνους. *Ἄν γὰρ ἀφῆτε*, φησὶ, *τοῖς ἐχθροῖς ὑμῶν. ἀφελήσεται ὑμῖν*. Ἄφες δουρικὰ ἀμαρτήματα, ἵνα λάβῃς συγχώρησιν δεσποτικὴν ἀμαρτημάτων· εἰ δὲ μεγάλη ἡδέκτησεν, ὅσπερ ἂν μείζονα ἀφῆς, τοσοῦτω μείζονα λήψῃ τὴν συγχώρησιν. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐδιδάχθημεν λέγειν, *Ἄφες ἡμῖν, καθὼς ἀφίεμεν*, ἵνα μάθωμεν, ὅτι τὸ μέτρον τῆς ἀφέσεως παρ' ἡμῶν πρῶτον λαμβάνει τὴν ἀρχὴν. Ὡστε, ὅσπερ ἂν χαλεπώτερα ὁ ἐχθρὸς ἐργάσῃται κακὰ, τοσοῦτω μείζονα; εὐεργετεῖ. Σπεύδωμεν τοίνυν καὶ ἐπειγώμεθα καταλλάττεσθαι πρὸς τοὺς λελυπηκότας, ἂν τε δικαίως, ἂν τε ἀδίκως ὀργίζονται. Ἄν μὲν γὰρ ἐνταῦθα καταλλαγῆς, ἀπληγάς τῆς ἐκεῖ κρίσεως· ἐὰν δὲ, μεταξὺ μενούσης τῆς ἐχθρας, θάνατος ἐπιστὰς ἀπαγάγῃ τὴν ἀπέχθειαν μεσολαβήσας, ἐκεῖ λοιπὸν εἰσαχθῆναι τὴν δίκην ἀνάγκη. Καθάπερ οὖν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητοῦντες,

ἂν μὲν ἔξω φιλικώτερον διαλύσωνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ ζημίας καὶ φόβου καὶ κινδύνων πολλῶν ἑαυτοὺς ἀπαλλάττουσι, κατὰ γνώμην ἐκατέρους τοῦ τέλους τῆς δίκης ἐκβαίνοντος· ἂν δὲ τῷ δικαστῇ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψωσι, καὶ χρημάτων ζημία καὶ τιμωρία πολλάκις, καὶ τὸ τὴν ἐχθραν μένειν ἀκίνητον αὐτοῖς περιέσται· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, ἂν μὲν κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν διαλυσώμεθα, πάσης ἑαυτοὺς κολάσεως ἀπαλλάξομεν· ἂν δὲ ἐχθροὶ μένοντες εἰς τὸ δικαστήριον ἀπέλθωμεν ἐκεῖνο τὸ φοβερόν, τὴν ἐσχάτην δώσομεν δίκην ἐπὶ τῇ ψήφῳ τοῦ δικαστοῦ πάντως ἐκεῖνου, καὶ ἀμφοτέρω τιμωρίαν ὑποστησώμεθα ἀπαραίτητον, ὁ μὲν ἀδίκως ὀργιζόμενος, διὰ τοῦτο ὅτι ἀδίκως, ὁ δὲ δικαίως, διὰ τοῦτο ὅτι δικαίως ἐμνησικάκησε. Κἂν γὰρ ἀδίκως ὡμὲν τι πεπονθότες κακῶς, συγχώρησιν δεῖ προσέμεν τοῖς ἡδικηκόσι. Καὶ σκόπει πῶς τοὺς ἀδίκως λυπήσαντας ὠθεῖ καὶ κατεπεῖγαι πρὸς τὴν καταλλαγὴν τῶν ἡδικημένων. *Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου*, φησὶν, *ἐμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, κἀκεῖ μνησθήσῃς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι* [171] *τῷ ἀδελφῷ σου*. Οὐκ εἶπε, Συνάγαγε, προσένεγκε τὴν θυσίαν, ἀλλὰ, *διαλλάγηθι*, καὶ τότε προσένεγκε τὴν θυσίαν, ἀλλὰ, *διαλλάγηθι*, καὶ τότε προσένεγκε. Ἄφες αὐτὴν κείσθαι, φησὶν, ἵνα ἡ ἀνάγκη τῆς προσφορᾶς καὶ ἀκοντα καταναγκάσῃ πρὸς τὴν καταλλαγὴν ἐλθεῖν τὸν δικαίως ὀργιζόμενον. Ὅρα πῶς προτρέπει πάλιν πρὸς τὸν παροξύναντα ἐλθεῖν, εἰπὼν, *Ἄφετε τοῖς ὀφειλέταις ὑμῶν, ὅπως καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφήσῃ ὑμῶν τὰ παραπτώματα*. Οὐ γὰρ μικρὸν τέθεικε μισθὸν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ὑπερβαίνοντα τὸ τοῦ κατορθώματος μέγεθος. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες, καὶ τὴν ἀμοιβὴν τὴν ἐπὶ τούτῳ γινομένην λογιζόμενοι, καὶ ὡς οὐ πολλοῦ καμάτου καὶ σπουδῆς ἔστιν ἀμαρτήματα ἀπαλεῖψαι, συγχωρῶμεν τοῖς ἡμᾶς ἡδικηκόσι. Ὁ γὰρ διὰ νηστείας, καὶ ὀδύρων, καὶ εὐχῶν, καὶ σάκκου, καὶ σποδοῦ, καὶ μυρίας ἐξομολογήσεως, μόλις ἔτερον κατορθοῦσι, τὸ τὰ ἀμαρτήματα ἐξαλεῖψαι λέγω τὰ ἑαυτῶν, τοῦτο ἔξεστιν ἡμῖν βεβήως ποιεῖν χωρὶς σάκκου καὶ σποδοῦ καὶ νηστείας, ἂν μόνον ἀπὸ τῆς διανοίας ἐξαλείψωμεν τὴν ὀργὴν, καὶ μετὰ εἰλικρινείας ἀφώμεν τοῖς ἡδικηκόσι ἡμᾶς. Ὁ δὲ τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης Θεὸς πάντα θυμὸν καὶ πικρίαν καὶ ὀργὴν τῆς ψυχῆς; ἐξορίσας τῆς ἡμετέρας, καταξιώσαι κατὰ τὴν τῶν μελῶν ἀκολουθίαν μετὰ ἀκριβείας συνδεθεμένους ἀλλήλοις, ὁμοθυμαδὸν, ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μῆ ψυχῇ, διηνεκῶς ἀναπέμπειν τοὺς ὀφειλομένους εὐχαριστηρίους ὕμνους αὐτῷ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

riis, peperit. Quamnam igitur veniam merebimur nos, qui præteritorum delictorum memores sumus et eos ulciscimur, qui nos læserint, cum innocens ille tot mala passus, quique plura et graviora sibi, si hostem servaret, exspectabat eventura, sic peperisse videatur, ut periculum ipse subire maluerit, atque in metu ac tremore vivere, quam eum quem sibi innumeras moliturum insidias sciebat, jure occidere?

Davidis patientiam exaggerat. — Ejus itaque philosophiam ex his cernere licet, quod non modo tanta imminente necessitate non interemerit, sed neque maledicum in eum verbum ullum protulerit, licet is quem læsurus fuisset, minime audiisset. Atqui nos etiam amicos sæpenumero absentes conviciis incessimus; at ille ne inimicum quidem, a quo tot fuerat affectus injuriis. Ac philosophiam quidem ex his licet cognoscere: benignitatem autem ac reliquam sollicitudinem ex iis, quæ postea præstitit. Quod enim simbriam vestis absciderit, quod aquæ scyphum subtraxerit, quod longe secedens et stans clamavit (1. Reg. 24. 5. et 26. 13. sqq.), atque a se servato incolumi hæc significavit, non ad ostentationem et ambitionem id fecit, verum ut operibus ipsis ei persuaderet, se immerito ac sine causa tamquam hostem illi fuisse suspectum, et hac ratione studuit illum ad amicitiam provocare. Veruntamen cum ne sic quidem illum flectere potuisset, atque e medio posset tollere, rursus patria carere maluit, et peregre vivere, atque in malis quotidie versari, dum necessarium sibi victum compararet, quam domi manendo insidiatorem suum lædere. Quid illius anima lenius reperiri possit? Merito sane dicebat, *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus (Psal. 131. 1)*. Ilunc imitemur nos quoque, ac neque dicamus, neque faciamus inimicis quidquam mali, sed et pro viribus de illis bene mercamur: siquidem de nobis ipsis potius, quam de illis læne merebimur. *Si enim, inquit, dimiseritis inimicis vestris, dimittetur vobis (Matth. 6. 14)*: dimitte servilia peccata, ut veniam herilem obtineas peccatorum: quod si magnam intulerit injuriam, quanto majora dimiseris, tanto majorem veniam obtinebis. Propterea namque dicere edocti sumus, *Dimitte nobis, sicut nos dimittimus (Ibid. v. 12)*, ut discamus remissionis modum initium a nobis accipere. Itaque, quanto graviora mala intulerit inimicus, tanto majoribus afficit beneficiis. Properemus igitur, et cum iis qui nos læserint, reconciliari festinemus, sive jure, sive injuria sint irati. Si enim hic fueris reconciliatus, illic a judicio liberaberis: sin autem interim, dum inimicitia perseverant, mors interveniens odium e

medio tollat, illic deinceps judicium constitutum necesse est. Ut igitur homines multi qui inter se controversantur, si quidem extra forum amicæ literæ inter se componant, damno, metu, periculisque multis se liberant, dum ex animi sententia litis eis terminatio succedit: quod si judici negotium suum permittant, nihil aliud inde præter pecuniæ jacturam et pœnam persæpe, atque immortalium inimicitiarum continuationem reportabunt: ita hic quoque, si dum in hac vita versamur, lites componamus, omnino nos supplicio liberabimus: sin autem in odio perseverantes, ad tremendum illud judicium abeamus, illius judicis calculo damnati, extremo plane supplicio plectemur, et utriusque pœnas inevitabiles sustinebimus, unus quidem injuste iratus, propterea quod injuste, alter autem juste iratus, quod juste memoriam injuriæ conservavit. Licet enim injuste quidpiam mali passi fuerimus, veniam dari par est iis, a quibus injuria læsi fuerimus. Ac vide quo pacto eos, qui præter jus fasque molestiam intulerunt, impellat et urgeat ad reconciliationem cum illis quos læserint. *Si offeras munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te: vade, prius reconciliare fratri tuo (Matth. 5. 23. 24)*. Non dixit, *Collige, sacrificium offer, sed, Reconciliare*, ac deinde offer. Sine ibi jaceat, inquit, ut oblationis necessitas etiam invitum reconciliari cogat eum, qui juste fuerit iratus. Vide quo pacto rursus hortetur ut ad eum qui nos offendit, veniamus, dicens: *Dimittite debitoribus vestris, ut et Pater vester dimittat delicta vestra (Marc. 11. 25)*. Non enim exiguam mercedem proposuit, sed eam etiam quæ boni operis magnitudinem longe excederet. Hæc igitur omnia nobis ob oculos ponentes, ac remunerationem hac de causa nobis propositam mente versantes, quamque non magni sit laboris aut studii peccata delere, his a quibus læsi fuimus, veniam demus. Quod enim alii jejunio, plauctibus, precibus, sacco, cinere, ac millies repetita confessione vix perficiunt, ut nimirum sua peccata deleant, hoc nobis sine sacco et cinere ac jejunio facile licet præstare, si modo ex animo iram deleamus, eisque qui nos injuria læserint, sincere dimittamus. Deus autem pacis et caritatis omnem furorem, et acerbitatem, et iram ex anima nostra exterminans nobis largiatur, ut juxta membrorum ordinem inter nos nexuque firmiter copulati, unanimiter, uno ore unaque anima, perpetuo gratiarum actionis hymnos ipsi debitos offeramus, quoniam ipsi gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD DUAS HOMILIAS IN ILLUD,

Ex hisce duabus homiliis vix quidquam eruere possumus, unde quo habitæ tempore fuerint expiscemur, hoc unum sat probabili conjectura fulti dicimus, nimirum verisimile esse illas Antiochiæ habitas fuisse. Etenim illum in sacerdotali adhuc ordine fuisse argui videtur ex iis quæ de sacerdotibus istius, in qua degebat, urbis aliquot in locis ait; maxime vero in secunda homilia, num. 5, ubi auditores carpens, quod quidam eorum in sacerdotes probra et convicia jacerent, alii vero hæc audientes maledicos illos non compescerent, talia fatur: *Quid illis fuerit beatius, quid autem nobis miserius? Quandoquidem illi sanguinem et animam pro præceptoribus profundebant, nos autem neque verbum pro communibus patrious, ὑπὲρ τῶν κοινῶν πατέρων, emittere audemus, sed cum audiamus eis maledici et conviciis eos dehonestari et a suis et ab alienis, maledicos neque compescimus, neque reprehendimus, neque prohibemus.* Hæc certe non videntur esse dicta Chrysostomi jam episcopi Constantinopolitani: neque enim ille jam episcopus sacerdotes illos, qui conviciis impetebantur, communes patres appellasset; veri autem similis est eum, cum seniores Ecclesiæ Antiochenæ sacerdotes probris oneratos cerneret, eosdem patrum loco ha-

IN ILLUD,

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM (*Rom. 16. 3*), ET QUÆ SEQUUNTUR, SERMO I.

1. *In Scriptura nihil superfluum. Unde hæreses nate sunt.* — Multos arbitror ex vobis mirari lectionis apostolicæ locum istum, vel potius minus necessariam ac supervacaneam ducere partem istam epistolæ, quod salutationes tantum frequentes habeat ac sibi invicem succedentes. Quam ob causam et ipse hodierno die cursum orationis alio flectens, ab illo digressus argumento ad hoc divertere sum paratus, ut in sacris Scripturis nihil supervacaneum esse intelligatis et non necessarium, sive unum iota sit, sive apex unus, imo etiam simplex saluti magnum nobis pelagus aperit sententiarum. Quid dico, simplex salutiatio? Sæpe vel literæ unius accessio integrum agmen sententiarum invexit. Atque hoc in nomine Abrahæ videre licet. An non enim absurdum est cum quidem, qui epistolam acceperit ab amico, non corpus tantum epistolæ legere, sed etiam in fine positam salutationem, atque inde maxime scriptoris affectum conjicere, cum vero scribat Paulus, vel potius non Paulus, sed Spiritus gratia dicet epistolam ad integram civitatem ac tantum populum, et per illos orbi terrarum universo, supervacaneum aliquid eorum, quæ in ea sunt, arbitrari eaque perfunctorie percurrere, neque cogitare hanc ob causam omnia usque deque verti? Hoc enim est, hoc plane, quod magnam negligentiam nobis ac torporem ingenerat, quod non omnes Scripturas legamus, sed ea quæ censemus dilucidiora seligamus, cæterorum nullam rationem habeamus. Hoc etiam hæreses introduxit, quod totum corpus nolimus perlegere, quodque superfluum aliquid esse minusque necessarium arbitremur. Propterea nos in alia quidem omnia studium omne conferimus, non in superflua tantum, sed et

in ea quæ inutilia sunt et noxia: Scripturarum autem peritia negligitur ac despicitur. Atque illi quidem qui certaminis equorum spectacula ad stuporem usque mirantur, et nomen, et gregem, et genus, et patriam, et educationem equorum diligentissime possunt referre, atque annos vitæ, cursusque vehementiam, et quis cum quo si fuerit copulatus, victoriam reportabit, et quis equus ex his vel illis emissus carceribus, et a quo si agitatore regatur, vincet in cursu, et adversarium antecedit. Illi etiam qui saltationibus vacant, nihilo minorem quam isti, sed et majorem erga illos qui in theatris indecore se gerunt, insaniam præ se ferunt, mimos dico et saltatriculas, dum et genus ipsarum et patriam et educationem et alia cuncta commemorant: nos autem si interrogemur, quot et quæ Pauli sint epistolæ, ne numerum quidem scimus exprimere. Quod si sint nonnulli qui numerum noverint, quænam tamen urbes epistolæ acceperint, si interrogentur, quid sit respondendum ignorant. Atque homo quidem eunuchus et barbarus innumeris curis negotiisque distractus innumeris, ita libris affixus erat, ut ne itineris quidem tempore interquiesceret, sed in curru sedens diligentem lectioni Scripturæ operam daret (*Act. 8. 27. seqq.*): nos autem qui ne minima quidem parte illius occupationum urgemur, vel ipsis nominibus epistolarum terremur, idque cum singulis diebus dominicis huc conveniamus, et sacris lectionibus audientis vacemus. Verum enim vero ne in solam reprehensionem sermone impendamus, age salutationem ipsam, quæ supervacanea videtur esse atque importuna, in medium adducamus. Si enim explicetur, et utilitas ostendatur, quam parit iis qui diligenter attenderint,

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM. .

buisse, sicque appellasse. In hisce porro duabus homiliis id demonstrare nititur Chrysostomus, quod et alibi frequenter, nimirum inscriptiones, nomina propria, salutationes, aliasque quantumvis minimas Scripturæ sacræ particulas, non supervacaneas, sed diligenter excutiendas esse: cum vero inscriptiones et nomina commemorat in isto secundæ dicens, Ἄρα ἐμάθετε καὶ ἐπιγραφὰς, καὶ ὀνόματα, καὶ ψιλὰς περιεργάζεσθαι προσήσεις, Num didicistis et inscriptiones, et nomina, et simplices salutationes diligenter in Scripturis excutienda; cum, inquam, inscriptiones, et nomina, id est, nomina propria commemorat, subindicare prorsus videtur quatuor Homilias, quas de inscriptione Actuum deque aliis Scripturæ sacræ inscriptionibus, necnon quatuor alias quas de nominibus, ac de nominum mutatione Antiochiæ habuerat. Unde etiam eruitur hæc duas homilias Antiochiæ habitas fuisse: nam, ut liquet, eundem ille populum, qui memoratas audierat homilias, alloquitur.

Prioris homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, posterioris vero Sigismundi Gelenii, quam multis in locis castigavimus.

[172] ΕΙΣ ΤΟ

Ἐσπᾶσαθε Πρισκίλλαν καὶ Ἀκύλαν, καὶ τὰ ἐξῆς, λόγος α'.

α'. Πολλοὺς ὁμῶν οἶμαι θαυμάζειν ἐπὶ τὴν περιουσίαν τῆς ἀποστολικῆς ἀναγνώσεως ταύτης, μᾶλλον δὲ κίβητον ἡγεῖσθαι καὶ περιττὸν τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς τὸ μέρος, διὰ τὸ προσήσεις ἔχειν μόνον συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους. Διὸ δὴ καὶ αὐτὸς ἐτέρωσε τὴν ἡμέραν ὠρμημένος, ἀποστάς ἐκείνης τῆς ὑποθέσεως, εἰς ταύτην καθεῖναι παρασκευάζομαι, ἵνα μάθῃτε, ὅτι τῶν θείων Γραφῶν οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν πάρεργόν ἐστι, καὶ ἰῶτα ἓν, καὶ ἓν κεραία ἦ, ἀλλὰ καὶ ψιλὴ πρόσρησις πολὺ πλάγος ἡμῖν ἀνοίγει νοημάτων. Καὶ τί λέγω, ψιλὴ πρόσρησις; Πολλάκις καὶ ἐνδὲ στοιχείου προσθήκη ὀλοκλήρων νοημάτων εἰσήγαγε δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀδραᾶμ προσηγορίας ἐστὶν ἰδεῖν. Πῶς γὰρ οὐκ ἀτοπον παρὰ Πάυλου μὲν ἐπιστολὴν δεχόμενον, μὴ τὸ σῶμα τῆς ἐπιστολῆς ἀναγνώσκων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κάτω κειμένην πρόσρησιν, κἀκεῖθεν μάλιστα στοχάζεσθαι τὴν τοῦ γεγραμμένου διάθεσιν, Παύλου δὲ γράφοντος, μᾶλλον δὲ οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὴν ἐπιστολὴν ὑπαγορευούσης ὀλοκλήρῳ πῶλε καὶ δῆμῳ τοσοῦτον, καὶ δι' ἐκείνων τῆ οἰκουμένη πάση, νομίζω περιττὸν τι εἶναι τῶν ἐγκειμένων, καὶ παρατρέχειν ἀπλῶς, καὶ μὴ ἐννοεῖν, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ἄνω κάτω πεποίηκε; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, τοῦτο, ὃ πολλῆς βᾶθμιας ἡμᾶς ἐνέπληξε, τὸ μὴ πάσας ἐπινοεῖν τὰς Γραφὰς, ἀλλ' ἃ νομίζομεν εἶναι σαφέστερα, ταῦτα ἐκλεγόμενους, τῶν ἄλλων μηδὲνα ποιεῖσθαι λόγον. Τοῦτο καὶ τὰς αἰρέσεις εἰσήγαγε, τὸ μὴ βούλεσθαι ἅπαν ἐπινοεῖν τὸ σῶμα, τὸ νομίζω εἶναι τι περιττὸν καὶ πάρεργον. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἄλλα ἅπαντα ἡμῖν διεσπούδαται, οὐχὶ τὰ περιττὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνόνητα καὶ βλαβερὰ τῶν Γραφῶν δὲ ἡ ἐμπειρία ἡμῶνται καὶ παρῶπται· καὶ οἱ μὲν πρὸς τὴν θεω-

ρίαν τῆς τῶν ἱππων ἀμιλλῆς ἐπιτοημένοι, καὶ ὀνόματα, καὶ ἀγέλην, καὶ γένος, καὶ πατρίδα, καὶ ἀνατροφήν τῶν ἱππων ἔχουσιν εἰπεῖν μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, καὶ ἐτη ζωῆς, καὶ ἐνεργείας δρόμων, καὶ τίς τίνι συνταττόμενος τὴν νίκην ἀρπάσσεται, καὶ πόλος ἵππος ἐκ ποίας ἀφεθείς βαλθίδος, καὶ τίνα ἔχων ἡνίοχον, περιέσται τοῦ δρόμου, καὶ τὸν ἀντίτεχον παραδραμεῖται. Καὶ οἱ περὶ τὴν ὄρχηστραν δὲ ἐσχολακότες, οὐκ ἐλάττω τούτων, ἀλλὰ καὶ πλείω μανίαν [173] περὶ τοὺς ἐν τοῖς θεάτροις ἀγχιμονοῦντας ἐπιδεικνύονται, μίμους λέγω καὶ ὄρχηστράς, καὶ γένος αὐτῶν, καὶ πατρίδα, καὶ ἀνατροφήν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα καταλέγοντες· ἡμεῖς δὲ ἐρωτώμενοι, ὅποιαί, καὶ τίνας εἰσὶν αἱ Παύλου ἐπιστολαί, οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν ἴσμεν εἰπεῖν. Εἰ δὲ τινες καὶ εἰεν τὸν ἀριθμὸν ἐπιστάμενα, ἀλλὰ τὰς πόλεις, αἱ τὰς ἐπιστολάς ἐδέξαντο, ταύτας ἐρωτώμενοι διαποροῦσι πρὸς τὴν ἐρώτησιν. Καὶ ἄνθρωπος μὲν εὐνοῦχος καὶ βάρβαρος, μυρίαὶ φροντίσιν ὑπὸ μυρίων ἐκόμενος πραγμάτων, οὕτω πρὸς αἰετοὺς βιβλίους, ὡς μὴδὲ κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ὀδοπορίας ἡσυχάζειν, ἀλλ' ἐπ' ὀχλήματος καθήμενος, ἐγκεῖσθαι μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀναγνώσεως· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς ἀσχολίας ἔχοντες τῆς ἐκείνου, καὶ πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιστολῶν ξενίζόμεθα, καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην κυριακὴν ἐνταῦθα συλλεγόμενοι, καὶ θείας ἀπολαύοντες ἀκροάσεως. Ἀλλὰ γὰρ ἵνα μὴ μόνον εἰς ἐπιτίμησιν τὸν λόγον ἀναλώσωμεν, φέρε, τὴν πρόσρησιν αὐτὴν τὴν δοκοῦσαν εἶναι περιττὴν καὶ παρενοχλεῖν, εἰς μέσον ἀγάγωμεν. Ἀναπτυσσομένης γὰρ αὐτῆς καὶ δεκνυμένου τοῦ κέρδους ὅσον παρέχει τοῖς προσέχουσιν αὐτῇ μετὰ ἀκριβείας, ὅτε μαίζων ἔσται κατηγορία τοῖς ἀμελοῦσι τοσοῦτων θη-

σαυρῶν, καὶ τὸν πνευματικὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν βί-
προυναι πλοῦτον. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ πρόσρησις; Ἀσπά-
ξασθε, φησὶ, *Πρὸςμιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνερ-
γούς μου ἐν Κυρίῳ*. Ἄρα οὐ δοκεῖ ψιλὴ τις εἶναι
πρόσρησις, καὶ μηδὲν μέγα, μηδὲ γενναῖον ἡμῖν ἐνδεί-
κνωσθαι; Φέρε οὖν, εἰς αὐτὴν μόνην ἄπασαν τὴν διάλε-
ξιν ἀναλώσωμεν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀρκέσομεν σήμερον τὰ
ἐγκείμενα ἅπαντα τοῖς ὀλίγοις τούτοις ῥήμασιν ἀνιμψ-
σασθαι σπουδάζαντες ὑμῖν νοήματα, ἀλλὰ ἀνάγκη καὶ
εἰς ἑτέραν ὑμῖν ἡμέραν ταμιευθῆναι τὴν τῶν θεωρη-
μάτων περιουσίαν, τῶν τιχομένων ἀπὸ τῆς ὀλίγης
ταύτης προσρήσεως. Οὐδὲ γὰρ ἄπασαν αὐτὴν ἐπελ-
θεῖν παρασκευάζομαι, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς καὶ ἀρχὴν
καὶ προομιον μόνον· *Ἀσπάσασθε Πρὸςμιλλαν καὶ
Ἀκύλαν*.

β'. Πρῶτόν ἐστιν ἐκπλαγῆναι τοῦ Παύλου τὴν ἀρε-
τὴν, ὅτι τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἐγχεχειρισμένος, καὶ
γῆν καὶ θάλατταν, καὶ τὰς ὕψ' ἡλίψ πόλεις ἀπάσας,
καὶ βαρβάρους, καὶ Ἑλληνας, καὶ δῆμους τοσοῦτους
ἐν ἑαυτῷ περιφέρειν, ἐνὸς ἀνδρὸς καὶ μιᾶς γυναικὸς
τοσαύτην ἐποίητο φροντίδα· καὶ δεῦτερον τοῦτο θαυ-
μάσαι, πῶς ἀγρυπνῶν τε καὶ μεμεριμνημένην εἶχε
ψυχὴν, οὐχὶ κοινῇ πάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ με-
μνημένος ἐκάστου τῶν δοκίμων καὶ γενναίων. Νῦν μὲν
γὰρ οὐδὲν θαυμαστὸν τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν προεστῶ-
τας τοῦτο ποιεῖν, τῷ καὶ τοὺς θορύβους κατεστάλθαι
ἐκείνους, καὶ μιᾶς πόλεως ἀναδεέχθαι πρόνοιαν μόνον·
τότε δὲ οὐ τὸ τῶν κινδύνων μέγεθος μόνον, ἀλλὰ
καὶ τὸ τῆς ὁδοῦ διάστημα, καὶ τὸ τῶν φροντίδων πλῆ-
θος· καὶ τὰ ἐπάλληλα κύματα, καὶ τὸ μὴ συνεχῶς
ἅπασιν ἐπιχωριάζειν αἶε, καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα
τούτων, ἱκανὰ τῆς μνήμης ἐκβαλεῖν καὶ τοὺς σφόδρα
ἐπιτηδεῖους. Ἄλλ' οὐκ ἐξέβαλε τούτους. Πῶς οὖν οὐκ
ἐξεδήλησαν; Διὰ τὴν τοῦ Παύλου μεγαλοψυχίαν, καὶ
τὴν θερμὴν αὐτοῦ καὶ γνησίαν ἀγάπην. Οὕτω γὰρ
αὐτοὺς εἶχεν ἐν διανοίᾳ, ὡς καὶ ἐν ἐπιστολαῖς αὐ-
τῶν μεμνήσθαι [174] πολλάκις. Ἄλλ' ἴδωμεν τίνες
καὶ ὅποιοι ἦσαν οὗτοι, οἱ τὸν Παῦλον οὕτω χειρωσά-
μενοι, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον ἐπισπασάμενοι πόθον.
Ἄρα ὑπατοὶ τίνες καὶ στρατηγοὶ ἦσαν, καὶ ὑπαρχοί,
ἢ ἄλλην τινὰ περιφάνειαν κεκτημένοι, ἢ πλοῦτον πολὺν
περιβεδλημένοι, καὶ τῶν τὴν πόλιν ἀγόντων; Οὐδὲν
τούτων ἐστὶν εἰπεῖν, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν, πτωχοὶ
καὶ πένητες, καὶ ἐκ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας ζῶν-
τες. Ἦσαν γὰρ, φησὶ, σκηνοποιοὶ τῆ τέχνη· καὶ οὐκ
ἤσχύοντο ὁ Παῦλος, οὐδὲ δνειδος εἶναι ἐνόμιζε βασι-
λικωτάτῃ πάλαι καὶ δῆμῳ μέγα φρονούντι, κελεύων
τούς χειροτέχνας ἐκείνους ἀσπάξασθαι, οὐδὲ καθυβρί-
ζειν αὐτοὺς ἡγεῖτο τῇ πρὸς ἐκείνους φιλίᾳ· οὕτως
ἦν ἅπαντας πεπαιδευκῶς τότε φιλοσοφεῖν. Καίτοι
γε ἡμεῖς πολλάκις συγγενεῖς ἔχοντες πενεστέρους
ὀλίγῳ, τῆς πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητος ἄλλοτριούμεθα,
καὶ δνειδος εἶναι νομίζομεν, εἰ φωραθειμένῃ ποτε
ἐκείνοις προστήκοντες· ὁ δὲ Παῦλος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ
καὶ ἐγκαλλωπίζεται τῷ πράγματι, καὶ οὐ τοῖς τότε
μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι δῆλον ἐποίη-
σεν, ὅτι εἰς τοὺς πρώτους αὐτῷ τὴν φιλίαν ἐτέλουν

ἐκείνοι οἱ σκηνοποιοί. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, Καὶ τί
γὰρ μέγα καὶ θαυμαστὸν, καὶ αὐτὸν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς
δύνατε τέχνης, μὴ ἐπαισχύνεσθαι τοῖς ὁμοτέχνους; Τί
λέγεις; Τοῦτο γὰρ αὐτὸ μέγιστόν ἐστι καὶ θαυμα-
στόν. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ προγόνων ἔχοντες εἰπεῖν πε-
ριφάνειαν ἐπαισχύνονται τοῖς καταδεεστέροις, ὡς
οἱ γενόμενοι ποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐτελείας, εἴτα
ἀθρόον εἰς λαμπρότητα τινα καὶ περιφάνειαν ἀνα-
βάντες. Ὅτι δὲ Παύλου λαμπρότερον οὐδὲν ἦν, οὐδὲ
περιφανέστερον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων ἐπι-
σημότερος ἦν, παντὶ που δῆλόν ἐστιν. Ὁ γὰρ δαίμο-
σιν ἐπιτάττων, καὶ νεκρὸς ἐγείρων, καὶ ἐξ ἐπιτά-
γματος καὶ πηρώσας, καὶ θεραπεύσας τοὺς πεπληρωμέ-
νους δυνάμενος, οὐ τὰ ἴματια καὶ αἰσχία ἅπαν νο-
σημάτων εἶδος ἔλυον, εὐδολῶν ὅτι οὐδὲ ἄνθρωπος λοι-
πὸν εἶναι ἐνομίζετο, ἀλλ' ἄγγελός τις ἐξ οὐρανοῦ κα-
ταβάς. Ἄλλ' ὅμως τοσαύτης ἀπολαύων δόξης, καὶ
πανταχοῦ θαυμαζόμενος, καὶ ὅπουπερ ἂν φανεῖται
πάντας ἐπιστρέφων, οὐκ ἐπησύνετο τὸν σκηνοποιὸν,
οὐδὲ ἐλαττοῦσθαι ἐνόμιζε τοὺς ἐν τοσοῦτοις ἀξιώμασιν
δύνας. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ Ῥωμαίων
πολλοὺς εἶναι περιφανεῖς, οὓς ἠνάγκαζε τοὺς πτω-
χοὺς ἐκείνους ἀσπάσασθαι. Ἥδει γὰρ, ἤδει σαφῶς,
ὅτι εὐγένειαν οὐ πλοῦτον περιφάνεια, οὐδὲ χρημά-
των περιουσία, ἀλλὰ τρόπων ἐπιεικεία ποιεῖν εἰωθεν·
ὡς οἱ γε ταύτης μὲν ἀπεστερημένοι, ἀπὸ δὲ τῆς τῶν
γεγεννηκότων αὐτοῦς δόξης μεγαλοφρονούντες, ὀνόμα-
τι μόνον εὐγενείας ψιλῶ, ἀλλ' οὐχὶ πράγματι καλλωπι-
ζονται· μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα φωρᾶται πολλάκις, εἰ
τις ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω προγόνους τῶν εὐγενῶν ἀναβαλεῖ
τούτων. Τὸν γὰρ περιφανῆ καὶ λαμπρὸν, καὶ πατέρα
ἔχοντα ἐπίσημον εἰπεῖν καὶ πάππον, ἂν μετὰ ἀκρι-
βείας ἐξετάσῃς, πολλάκις εὐρήσεις ἐπίπαππον εὐτελεῖ
τινα καὶ ἀνώνημον ἐσχηκότα· καθάπερ τῶν εὐτελεῶν
εἶναι δοκούντων ἂν [175] τὸ γένος ἅπαν ἀναβαλόν-
τες κατὰ μικρὸν διερευνησώμεθα, ὑπάρχους καὶ
στρατηγούς εὐρήσομεν αὐτῶν πολλάκις τοὺς ἀνωτέρω
προγόνους, καὶ εἰς ἰσποφορβούς καὶ συσοφορβούς εὐ-
ροι τις ἂν γεγεννημένους. Ἄπερ οὖν ἅπαντα Παῦλος
εἶδους, τούτων μὲν οὐ πολὺν ἐποίητο λόγον, ψυχῆς
δὲ εὐγένειαν ἐζήτηι, καὶ τοὺς ἄλλους ταύτην θαυμά-
ζειν ἐπαίδευσεν. Οὐ μικρὸν οὖν τοῦτο τέως ἐντεῦθεν
καρπούμεθα, τὸ μηδενὶ τῶν εὐτελεστέρων ἐπαισχύν-
εσθαι, τὸ ψυχῆς ἀρετὴν ἐπιζητεῖν, τὸ πάντα τὰ
ἐξωθεν ἡμῖν περιεκείμενα περιττὰ εἶναι νομίζειν καὶ
ἀνόνητα.

γ'. Ἔστι καὶ ἕτερον οὐκ ἐλαττον τοῦτου καρπούσα-
σθαι κέρδος ἐντεῦθεν, καὶ ὁ μάλιστα συνέχει ἡμῶν
τὴν ζωὴν κατορθωθέν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Τὸ μὴ κατη-
γορεῖν τοῦ γάμου, μηδὲ νομίζειν ἐμπόδισμα εἶναι καὶ
κώλυμα τῆς εἰς ἀρετὴν φερούσης ὁδοῦ, τὸ γυναῖκα
ἔχειν, καὶ παῖδας τρέφειν, καὶ οἰκίας προϊστασθαι,
καὶ τέχνην μεταχειρίζειν. Ἴδου καὶ ἐνταῦθα ἀνὴρ ἦν
καὶ γυνή, καὶ ἐργαστηρίων προεστήκεσαν, καὶ τέχ-
νην μετεχειρίζοντο, καὶ τῶν ἐν μοναστηρίοις ζώντων
ἀκριβεστέραν ἐπεδείξαντο πολλῷ τὴν φιλοσοφίαν.
Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀφ' ὧν προσεῖπεν αὐτοὺς ὁ Παῦ-
λος, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀφ' ὧν προσεῖπεν, ἀλλὰ καὶ

tum majus eorum crimen apparebit et culpa, qui tantos contemnunt thesauros, et spirituales e manibus opes abjiciunt. Quenam igitur est salutatio? *Salutate*, inquit, *Priscillam et Aquilam adjutores meos in Domino* (Rom. 16. 3). Nonne videtur nuda quædam esse salutatio, neque quidquam magnum aut eximium nobis indicare? Age igitur in eam solam totam hanc sermocinationem impendamus: imo vero ne hodie quidem poterimus vobis involutas exiguis istis vocibus explicare sententias, sed in alterum diem reservare vobis necesse est contemplationum copiam, quæ ex hujus exiguæ salutationis consideratione nascitur. Neque enim totam illam enarrare statui, sed partem ejus et initium atque exordium tantum: *Salutate Priscillam et Aquilam*.

2. *Quæ in hac salutatione sunt consideranda. Opifices et pauperes salutat Paulus.*—Primo quidem Pauli virtutem admiremur oportet, quod cum illi totius orbis terrarum esset cura commissa, et terram, mare, cunctasque civitates quæ sub caelo sunt, et barbaros et Græcos, et tot populos secum circumferret, adeo de viro uno deque una muliere sollicitus esset; secundo hoc item mirandum, quam vigilantem ac sollicitum esset animo præditus, qui non omnium simul tantum, sed et privatim singulorum ex probis et eximiis recordaretur. Jam enim præsules Ecclesiarum id agere nihil sane mirum, cum et tumultus illi sedati sint, et unius civitatis tantum curam susceperint: tum vero non periculorum tantum magnitudo, sed et itineris intercapedo, et multitudo curarum, et continui fluctus, quodque non semper apud omnes assidue moraretur, atque alia plura poterant etiam valde caros e memoria excutere. Verumtamen hos non excusserunt. Quo tandem pacto non excussi sunt? Ob Pauli magnanimitatem ac fervidam sinceramque ipsius caritatem. Sic enim menti ejus inhærebant, ut et in literis crebram eorum fecerit mentionem. Sed videamus quanam illi qualesque tandem essent, qui Paulum adeo sibi manciparant, et ad amorem suum pellexerant. Num fortasse consules aliqui vel magistri militum erant et præfecti, vel in aliqua illustri dignitate constituti, vel opibus circumfluente, quique civitatem regerent? Nihil tale potest afferri, sed plane contrarium, pauperes et egeni, quique opere manuum victum quærerent. Erant enim, inquit, scenofactoriæ artis (Act. 18. 3): neque Paulum pudebat, neque augustissimæ civitati populoque magnifice de se sentienti probro esse ducebat, si opifices illos salutari juberet, neque ignominiam illis conflare ex sua in illos amicitia putabat: sic omnes tum temporis erudierat, ut de se modeste moderateque sentirent. Atqui nos sæpe si propinquos paulo tenuioris fortunæ habeamus, ab illorum familiaritate abhorremus, nobisque probro ducimus, si quando illorum propinqui deprehendamus; Paulus vero non ita, sed eare quoque gloriatur, nec hominibus tantum illius ætatis, sed etiam omnibus posteris curavit ut innotesceret, inter ipsius amicos illos tabernaculorum opifices primos fuisse. Neque mihi quisquam dicat,

Quid vero magnum mirumve, si ipsum, qui eandem artem facitaret, ejusdem opificii consortium non penderet? Quid ais? Hoc enim ipsum plurimi faciendum est et admiratione dignum. Non enim eos qui claritatem possunt commemorare majorum æque pudet inferiorum, atque illos qui in eadem olim vulgi fæce jacuerint, et ad illustrem ac nobilem subito fuerint dignitatem evecti. Porro nihil fuisse illustrius Paulo vel nobilium, sed ipsi eum regibus fuisse clariorem, cuius, sat scio, manifestum est. Nam qui darmonibus imperabat, qui mortuos suscitabat, qui solo jussu excæcare poterat et cæcos sanare, cujus vestes morborum genus omne depellebant, haud dubium, quin non jam homo, sed angelus de caelo delapsus censeatur.

Nobilitas unde nascatur. Non est vituperandum matrimonium.—Verumtamen licet in existimatione tanta esset, et ubique admirationi, et in quascumque se oras conferret, omnes ad se converteret, tabernaculorum opificem non erubescerat, nec honorem eorum imminui censebat, qui in dignitatibus tantis erant ac magistratibus constituti. Verisimile namque est multos in Ecclesia fuisse Romanorum illustres, quos cogebat pauperes illos salutare. Noverat quippe, noverat probe non opum splendorem, neque pecuniarum affluentiam, sed morum modestiam parere nobilitatem solere: itaque illi qui hac privati sunt, sed majorum claritate superbiunt, nomine potius nobilitatis nudo, non re ipsa gloriantur: imo ipsum nomen plerumque subtrahitur, si quis ad antiquiores nobilium istorum majores ascenderit. Nam eum qui clarus et illustris est, ac nobilem commemorare patrem et avum potest, si accuratius examines, vilem quempiam et obscurum proavum habuisse persæpe comperies: quemadmodum et eorum qui tenues esse videntur, si totum genus paulatim sursum versus ascendendo pervestigemus, præfectos et magistros militum sæpe habuisse majores inveniemus, qui tandem in equites et subulcos conversi fuerint. Quæ cum explorata Paulo essent omnia, non magnam horum rationem habebat, sed animæ nobilitatem quærebat, ac cæteros, ut hanc plurimi facerent, instruebat. Hinc igitur non mediocrem interim fructum percipimus, ut vilioris fortunæ hominum nos minime pudeat, ut animæ virtutem disquiramus, ut externa omnia quibus ditamur superflua et inutilia censeamus.

3. Aliud quoque lucrum possumus hoc nihilominus hinc decerpere, quod si rite peractum a nobis fuerit, vitam maxime nostram tuetur. Quodnam illud tandem est? Ut ne conjugium vituperemus, neque nobis obstaculum et impedimentum esse arbitremur in via, quæ ad virtutem deducit, uxorem habere, filios educare, domui præesse, artem facitare. Ecce hic quoque vir erat et mulier, et officinis præerant, et artem faciunt, et perfectionem multo prohibitam morum exhibebant, quam qui in monasteriis degunt. Unde id constat? Ex iis verbis quibus eos Paulus alloquitur, vel potius non ex iis quibus eos

est alloquutus, sed etiam ex iis, quibus eos postea testimoniis commendavit. Cum enim dixisset: *Salutate Priscillam et Aquilam*, illorum etiam dignitatem adjecit. Quam vero tandem? Non dixit divites et illustres et nobiles; sed quid? *Adjutores meos in Domino*. Nihil autem cum hoc conferri potest, quod ad virtutis commendationem attinet: nec tantum ex hoc, sed et ex eo quod apud ipsos manserit non unum et duos et tres dies, sed duos annos integros, virtutem illorum spectare possumus. Nam quemadmodum sæculares magistratus apud viles et abjectos homines non dignantur divertere, sed magnificas illustrium quorundam virorum domos quærent, ne dignitatis sæ magnitudo eorum a quibus excipiuntur vilitate lædatur: ita quoque faciebant apostoli; non apud obvios quosvis hospitabantur, sed ut illi magnificentiam ædium, sic animæ virtutem isti requirebant, et diligenter quæsitis sibi familiaribus, apud eos divertebant. Nam et a Christo lata lex erat quæ hoc jubebat. *In quancumque enim, inquit, civitatem aut domum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete* (Luc. 9. 4). Igitur Paulo digni erant isti: quod si Paulo, angelis erant digni. Ego vero domunculam illam et cælum et Ecclesiam audacter appellarim. Ubi enim Paulus erat, ibi etiam Christus erat: *An experimentum, inquit, quæritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 5)? Ubi autem Christus erat, illuc etiam frequenter angeli ventitabant.

Sanctorum non oratio tantum, sed et vita docet. — Porro qui seipsum antea Pauli cultu ac ministerio dignos præbuerant, cogita quales evaserant, dum annis duobus cum illo degerent, et habitum ejus, et incessum et aspectum, et vestium modum, et ingressus, et egressus, et alia cuncta observarent. Siquidem in sanctis non verba tantum, neque doctrina et cohortationes, sed et reliqua omnis vitæ conversatio ad eos in philosophia sufficit erudiendos, qui fuerint attentiores. Veniat tibi in mentem quale esset Paulum cernere, et prandium sumentem, et reprehendentem et cohortantem et orantem, et lacrymas fundentem, exeuntem et introeuntem. Si enim, cum quatuordecim tantum nobis restent epistolæ, quoquoversum per orbem terrarum illas circumferimus: qui fontem habebant epistolarum, qui linguam orbis terrarum, qui lumen Ecclesiarum, qui fidei fundamentum, qui columnam et firmamentum veritatis, quales non evadere possent, dum cum hoc angelo viverent? Nam si vestes ejus dæmonibus erant formidabiles, tantamque vim obtinebant, habitationem cum illo quantam non Spiritus gratiam conciliare potuisse credendum est (Act. 19. 12)? Cum enim Pauli cubile cernerent, cum stragulum, cum calceamenta, nonne hoc illis sufficiens fuit ac perpetuum ad compunctionem incitamentum? Si enim dæmones ipsius vestimenta perhorrescebant, multo magis fideles, et qui cum ipso degebant, cum ea cernerent, compungebantur. Est etiam illud operæ pretium scrutari, quam ob causam, cum eos salutaret, Priscillam marito anteposuerit. Non enim dixit, *Salutate Aquilam et Priscillam,*

sed *Priscillam et Aquilam*. Nec sine causa id fecit, sed quod majori eam sciret, quam virum, præditam fuisse pietate. Atque hoc non esse conjecturam, quod a me dictum est, ex Actis licet cognoscere. Siquidem Apollo, virum eloquentem et in Scripturis potentem, quique Joannis tantum baptisma sciebat, hæc cum assumpsisset, exposuit illi viam Dei, et perfectum magistrum reddidit (Act. 18. 24. 25). Non enim illis, quæ apostolorum ætate vivebant, mulieribus erant curæ quæ nunc sunt istis, ut splendidis vestibus amictantur, et pigmentis ac fucis faciem suam condecorent, quæ viros suos vexant ac premunt, coguntque vestem pretiosorem vicinæ veste sibi coemere, mulos albos, et fræna deaurata, obsequium eunuchorum, magnum ancillarum gregem et reliquam omnem pompam ridiculam: sed his omnibus amandatis, et excusso mundano fastu unum illud solum quærebant, ut consortes fierent apostolorum, et ejusdem cum illis prædæ participes. Quo fit ut non hæc solum talis esset, verum etiam omnes reliquæ. Nam et de Perside quadam dicit, *Quæ multum laboravit erga nos* (Rom. 16. 12), et Mariam ac Tryphænam ob ejusmodi labores laudat, quod cum apostolis laborarent, et ad eadem subeunda certamina se accingerent. Sed qui fit, ut ad Timotheum scribens dicat, *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum* (1. Tim. 2. 12)? Quando pius est vir, et eandem religionem profitetur, et ejusdem particeps est sapientiæ: quando autem infidelis est et errat, ipsam docendi auctoritate non privat. Certe cum ad Corinthios scriberet, ait: *Et si qua mulier habet virum infidelem, non dimittat illum. Unde enim scis, mulier, si virum salvum facies* (1. Cor. 7. 13. 16)? Quo vero pacto fieri potest, ut mulier fidelis virum infidelem salvum faciat? Instruens nimirum illum et docens atque ad fidem adducens, sicut et ista Priscilla Apollo. Alioquin, cum dicit, *Mulieri docere non permitto*, de institutione quæ fit e suggestu loquitur, de sermone qui habetur ad populum, et ut sacerdotibus ex officio incumbit: privatim autem cohortari et consilium dare non prohibuit. Neque enim, si hoc prohibitum fuisset, hanc quæ id præstiterat collaudasset.

4. Audiant viri, audiant et ista mulieres: illæ quidem, ut eam imitentur, quæ sexus ejusdem est, et naturæ cognitione conjuncta: hi vero, ne muliere imbecilliores appareant. Quam enim excusationem habebimus, quam veniam impetrabimus, si cum tantum animi studium, tantamque philosophiam mulieres exhibuerint, nos semper mundi affixi negotiis hæreamus? Hæc discant et magistratus et privati, et sacerdotes, et qui in ordine laicorum versantur, ut illi quidem divites tanti non faciant, neque illustres domos persequantur, sed virtutem cum paupertate disquirant, neque pauperiorum fratrum illos pudeat, neque tabernaculorum opificem, et coriarium, et purpuræ institorem, et ærarium omittentes, eos qui magistratus gerunt colant: qui vero privati sunt, ne se impediri putent, quæ minus sanctos excipiant, sed memores viduæ, quæ Heliam suscepit, cum illi farina pugiltes

ἀφ' ὧν μετὰ ταῦτα ἐμαρτύρησεν. Εἰπὼν γάρ, Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, προσέθηκεν αὐτῶν καὶ τὸ ἀξίωμα. Ποῖον δὴ τοῦτο; Οὐκ εἶπε τοὺς πλουσίους, τοὺς περιφανεῖς, τοὺς εὐπάτριδας· ἀλλὰ τί; Τοὺς συνεργοὺς μου ἐν Κυρίῳ. Τοῦτου δὲ οὐδὲν ἴσον εἰς ἀρετῆς γένοιτο ἂν λόγον· καὶ οὐκ ἐντεῦθεν ἴσον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν παρ' αὐτοὺς ἔμεινεν, οὐχὶ ἡμέραν μίαν, δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ἐνιαυτοὺς ὀλοκλήρους δύο, τὴν αὐτῶν ἔστιν ἀρετὴν ἰδεῖν. Ὡσπερ γὰρ οἱ τῶν ἔξωθεν ἄρχοντες οὐκ ἂν ἔλοιτο παρ' εὐτελέσει καὶ ταπεινοῖς καταχθῆναι ποτε, ἀλλ' ἐπιζητοῦσι λαμπρὰς οἰκίας ἐπιστήμων ἀνδρῶν τινων, ὥστε μὴ τὴν τῶν ὑποδεχομένων αὐτοὺς εὐτέλειαν τῷ μεγέθει τῆς ἀξίας λυμήνασθαι· οὕτω καὶ οἱ ἀποστόλοι ἐποιοῦν· οὐ πρὸς τυχόντας κατήγοντο, ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνοι οἰκίας λαμπρότητα, οὕτω τῆς ψυχῆς ἀρετὴν ἐπεζητοῦν οὗτοι, καὶ μετὰ ἀκριβεῖας διερευνῶμενοι τοὺς ἐπιτηδεῖους αὐτοὺς, πρὸς ἐκείνους κατήγοντο. Καὶ γὰρ καὶ νόμος παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κελεύων ἔκειτο. *Εἰς ἦν γὰρ πόλιν, φησὶν, ἢ οἰκίαν εἰσέλθῃτε, ἐρωτήσατε τίς ἐν αὐτῇ ἀξίος ἐστί, κακεῖ μείνατε.* Ὡστε ἀξιοὶ Παύλου ἦσαν οὗτοι· εἰ δὲ ἀξιοὶ Παύλου, τῶν ἀγγέλων ἦσαν ἀξιοὶ. Ἐγὼ τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, καὶ οὐρανὸν καὶ Ἐκκλησίαν θαρρόν ἂν προσεῖποιμι. Ὅπου γὰρ Παῦλος ἦν, ἐκεῖ καὶ ὁ Χριστὸς ἦν. *Εἰ δοκιμὴν ἐπιζητεῖτε, φησὶ, τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ;* Ὅπου δὲ Χριστὸς ἦν, ἐκεῖ καὶ ἄγγελοι συνεχῶς ἐφοίτων.

Οἱ δὲ καὶ πρὸ τούτου παρασχόντες ἑαυτοὺς ἀξίους τῆς τοῦ Παύλου θεραπείας, ἐνόησον τίνες ἐγένοντο, ἔπεισι δύο συνοικοῦντες αὐτῷ, καὶ σῆμα, καὶ βᾶδισμα, καὶ βλέμμα, καὶ τρόπον στολήν, καὶ εἰσόδους καὶ ἐξόδους, καὶ τᾶλλα πάντα παρατηροῦντες. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἁγίων οὐχὶ τὰ ῥήματα ταῦτα μόνον, οὐδὲ αἱ διδασκαλῆαι καὶ αἱ παραινέσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ βίου πᾶσα ἀναστροφή ἀρκοῦσα γένοιτο ἂν τοῖς [176] προσέχουσι διδασκαλίᾳ φιλοσοφίας. Ἐνόησον ἤλικον ἦν ἰδεῖν Παῦλον, καὶ δεῖπνοποιούμενον, καὶ ἐπιτιμῶντα, καὶ παρακαλοῦντα, καὶ εὐχόμενον, καὶ θαυμάσια, ἐξίστα καὶ ἐξίστα. Εἰ γὰρ δεκατέσσαρας ἐπιστολάς ἔχοντες μόνον, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης αὐτὰς περιφέροντες, οἱ τὴν πηγὴν τῶν ἐπιστολῶν ἔχοντες, οἱ τὴν γλῶτταν τῆς οἰκουμένης; οἱ τὸ φῶς τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, οἱ τὸν στῦλον καὶ τὸ ἰδραλίωμα τῆς ἀληθείας, τίνες οὐκ ἂν ἐγένοντο ἀγγέλῳ τοιοῦτῳ συζῶντες; Εἰ γὰρ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ δαίμοσιν ἦν φορερὰ, καὶ τοσαύτην εἶχον ἰσχύν, ἢ συνοικήσις αὐτοῦ πόσῃ οὐκ ἂν ἐπεσπάσατο Πνεύματος χάριν; Τὸ γὰρ τὴν κλίνην ὄρα τὴν Παύλου, τὸ γὰρ τὴν στρωμνὴν, τὸ γὰρ τὰ ὑποδήματα, οὐκ ἂν ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς ὑπόθεσιν κατανύξεως διηγεοῦς; Εἰ γὰρ οἱ δαίμονες ὄρωντες αὐτοῦ τὰ ἱμάτια ἐφριττον, πολλῷ μᾶλλον οἱ πιστοὶ καὶ συζησαντες αὐτῷ κατενύσσοντο βλέποντες αὐτά. Ἀξίον δὲ κακεῖνο ἐξετάσαι, τίνος ἔνεκεν, προσαγορεύων, τὴν Πρίσκιλλαν προτίθεικε τοῦ ἀνδρός. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀσπάσασθε Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλλαν, ἀλλὰ, Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀπῶς ἐποίησεν, ἀλλ' ἔμοι δοκεῖ πλεῖστα αὐτῇ συνειδέναι τοῦ ἀνδρός εὐλάβειαν. Καὶ οὐκ ἄρα ἐπισημασθε τὸ εἰρημίνον, ἔξεστι καὶ ἀπὸ τῶν

Πράξεων τοῦτο μαθεῖν. Τὸν γὰρ Ἀπολλῶ, ἀνδρα λόγιον δυνατὸν καὶ δυνατὸν ἐν ταῖς Γραφαῖς, καὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου μόνον εἰδὼτα, αὕτη λαβοῦσα κατήχησε τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκαλον ἀπηρτισμένον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ αἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γυναικες ταῦτα ἐμαρτύρων, ἄπερ αἱ νῦν, ὅπως λαμπρὰ ἱμάτια περιβάλοιντο, καὶ ἐπιτήρμασι καὶ ὑπογραφαῖς τὴν ὄψιν τὴν ἑαυτῶν καλλυπῆσαιεν, καὶ τοὺς ἀνδρας τοὺς ἑαυτῶν ἐνάγχουσαι, τῆς γείτονος καὶ τῆς ὁμοτέμου πολυτελεστέραν ἀναγκάζουσαι πρῆσθαι στολὴν, καὶ λευκοὺς ἡμίονους, καὶ χρυσοπάστους χαλινοὺς, καὶ θεραπείαν εὐνούχων, καὶ πολὺν θεραπείων ἐσμὸν, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν τὴν καταγέλαστον φαντασίαν· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀποσεισάμεναι, καὶ τὸν κοσμικὸν ἀποβαλοῦσαι τύφον, ἐν μόνον ἐξήτουν, ὅπως κοινῶν γένωνται τῶν ἀποστόλων, καὶ τῆς θήρας αὐτῶν μετᾶσχον τῆς αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ αὕτη μόνη τοιαύτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ πᾶσαι. Καὶ γὰρ περὶ Περισίδος τίνος φησὶν, *Ἦτις κολλᾷ ἐκοπίσεν εἰς ἡμᾶς, καὶ Μαρίαν καὶ Τρύφαιναν ἀπὸ τούτων θαυμάζει τῶν πόνων, ὅτι ἐκοπίων μετὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας ἀπεδύσαντο.* Καὶ πῶς Τιμοθέῳ γράφων φησὶ, *Γυναικὶ δὲ διδάσκαι οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν τοῦ ἀνδρός;* Ὅταν καὶ ὁ ἀνὴρ εὐλαθεῖς ἦ, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν κεκτημένος, καὶ τῆς αὐτῆς σοφίας μετέχων· ὅταν δὲ ἄπιστος ἦ καὶ πεπλανημένος, οὐκ ἀποστερεῖ τὴν αὐθεντίαν τῆς διδασκαλίας αὐτῆν. Κορινθίους γοῦν ἐπιστέλλων λέγει· *Καὶ γυνὴ ἧτις ἔχει ἀνδρα ἄπιστον, μὴ ἀριεὶται αὐτόν. Τί γὰρ οἶδας, γυναίκα, εἰ τὸν ἀνδρα σώσεις;* Πῶς δὲ ἂν ἔσωσεν ἢ πιστὴ γυνὴ τὸν ἀνδρα τὸν ἄπιστον; Κατηχοῦσα δηλονότι καὶ διδάσκουσα [177] καὶ ἐνάγχουσα πρὸς τὴν πίστιν, ὡσπερ οὖν καὶ αὕτη Ἀπολλῶ ἢ Πρίσκιλλα. Ἄλλως δὲ, ὅταν λέγῃ, *Γυναικὶ διδάσκαι οὐκ ἐπιτρέπω*, περὶ τῆς ἐν τῷ βήματι διδασκαλίας λέγει, περὶ τῆς ἐν κοινῷ διαλέξεως, καὶ τῆς κατὰ τὸν ἱερωσύνης λόγον· ἰδίᾳ δὲ παραινεῖν καὶ συμβουλεύειν οὐκ ἐκώλυσεν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ κεκωλυμένον ἦν, ταύτην ἐπήνεσε τοῦτο ποιοῦσαν.

δ. Ἀκουέτωσαν ἄνδρες, ἀκουέτωσαν ταῦτα καὶ γυναῖκες· ἐκεῖνοι μὲν, ἵνα τὴν ὁμόφυλον καὶ συγγενῆ μιμήσωνται· οὗτοι δὲ, ἵνα μὴ γυναικὸς ἀσθενέστεροι φαίνωνται. Τίνα γὰρ ἔξομεν ἀπολογίαν, τίνα συγγνώμην, ὅταν γυναικῶν τοσαύτην προθυμίαν ἐπιδεικνυμένων καὶ τοσαύτην φιλοσοφίαν, ἡμεῖς τοῖς τοῦ κόσμου πράγμασιν ὡμεν συνδεδεμένοι διηγεοῦς; Ταῦτα καὶ ἄρχοντες μαθησάντων, καὶ ἀρχόμενοι, καὶ ἱερεῖς, καὶ οἱ τῶν λαϊκῶν τὴν τάξιν ἔχοντες, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν μὴ τοὺς πλουτοῦντας θαυμάζουσι, μηδὲ τὰς περιφανεῖς διώκωσιν οἰκίας, ἀλλ' ἀρετὴν μετὰ πενίας ζητῶσι, καὶ τοῖς πτωχοτέροις τῶν ἀδελφῶν μὴ ἐπαισχύνωνται, μηδὲ τὸν σκηνοποιὸν, καὶ τὸν βυρσοδέψην, καὶ τὸν πορφυροπώλην, καὶ τὸν χαλκοτύπον παρατρέχοντες, τοὺς ἐν δυναστείαις θεραπεύσωσιν· οἱ δὲ ἀρχόμενοι, ἵνα μὴ νομίζωσιν εἶναι κύλυμα πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐννοοῦντες

τὴν χήραν, ἢ τὸν Ἕλληνα ὑπεδέξατο, δράκα ἀλεύρου μόνον ἔχουσα, καὶ τούτους, οἱ τὸν Παῦλον διετίαν ἐξένοσαν, τὰς οἰκίας διαχοίγῳσι τοῖς δεομένοις, καὶ πάντα τοὺς ξένους ὡς κοινὰ κεκτημένοι. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἶπες, ὅτι οἰκέτας οὐκ ἔχεις διακονουμένους. Κἂν γὰρ μυρίους ἔχης, ὁ Θεὸς σε κελεύει διὰ σαυτοῦ τῆς φιλοξενίας τὸν καρπὸν τρυγῆν. Διὰ τοῦτο Παῦλος χήρᾳ γυναικί διαλεγόμενος, καὶ κελεύων αὐτὴν ξενοδοχεῖν, οὐ δι' ἐτέρων, ἀλλὰ δι' ἐαυτοῦς τοῦτο ἐπέταττεν. Εἰπόν γάρ, *Εἰ ἐξενοδόχησεν, ἐπήγαγεν, Εἰ ἀγίων πόδις ἐνίψεν*. Οὐκ εἶπεν, εἰ χρήματα ἔδωκεν, οὐδὲ, εἰ τρεῖς οἰκέτας ἐκέλευσε τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ', εἰ δι' ἐαυτοῦς τοῦτο εἰργάσατο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραάμ τριακοσίους ὄκτω καὶ δέκα οἰκογενεῖς ἔχων, αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἀγέλην ἔτρεχε, καὶ τὸν μότρον ἐδάσταζε, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα διηκόνει, καὶ τὴν γυναικί κοινῶν ἐποίει τῶν τῆς φιλοξενίας κυρπῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐν φάτινι τίκεται, καὶ ἐν οἰκίᾳ τιχτόμενος τρέφεται, καὶ αὐτῆς οὐκ εἶχε πῶς τὴν κεφαλὴν κλίην, ἵνα σε παιδεύῃ διὰ πάντων μὴ πρὸς τὰ λαμπρὰ τοῦ βίου τούτου κετηνῆναι πράγματα, ἀλλ' εὐτελείας εἶναι ἐραττὴν πανταχοῦ, καὶ πτωχείαν διώκειν, καὶ περισυσίαν ἀρῶναι, καὶ ἔσθωθεν καλλωπιζέσθαι. *Πῶσα γὰρ ἡ δόξα τῆς θνητατρὸς τοῦ βασιλέως*, φησὶν, *ἔσθωθεν*. Ἐὰν ἔχης προαίρεσιν φιλόξενον, ἅπαντα τῆς φιλοξενίας ἔχεις τὴν θήκην, κἂν ἐβόλῃς ἢς κεκτημένος μόνον· ἂν δὲ μισάνθρωπος ἦς καὶ μισόξενος, κἂν τὰ πάντα ἦς περιβεβλημένος πράγματα, ἔστενοχώρηται σοι τοῖς ξένοις ἢ οἰκίᾳ. Οὐκ εἶχεν αὕτη κλίνας ἀργυρενδέτους, ἀλλ' εἶχε σωφροσύνην πολλήν· οὐκ εἶχε στρωμνήν, ἀλλὰ προαίρεσιν ἐκέκτητο προσήνη καὶ φιλόξενον· οὐκ εἶχε κίονα ἀπαστρέπτοντα, ἀλλ' εἶχε ψυχῆς [178] κάλλος ἀπολάμπον· οὐκ εἶχε τοίχους μαρμάρους περιβεβλημένους, οὐδὲ ἔδαφος ψηφίαι διηνηθισμένον, ἀλλ' ἦν αὕτη ναὸς τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα ἐπήνεσεν ὁ Παῦλος, τούτων ἠράσθη· διὰ ταῦτα ἔτη δύο μείνας ἐπὶ τῆς οἰκίας οὐκ ἀπανίστατο· διὰ ταῦτα αὐτῶν μέμνηται διηνεκῶς, καὶ ἐγκώμιον αὐτοῖς συντίθεισι μέγα καὶ θαυμαστὸν, οὐχ ἵνα αὐτοὺς λαμπροτέρους ἐργάσθαι, ἀλλ' ἵνα τοὺς λοιποὺς εἰς τὸν αὐτὸν ἀγάγῃ ζῆλον, καὶ πείσῃ μακαρίζειν, οὐχὶ τοὺς πλουτοῦντας, οὐδὲ τοὺς ἐν ἀρχαῖς ὄντας, ἀλλὰ τοὺς φιλοξένους, τοὺς ἐλεήμονας, τοὺς φιλανθρώπους, τοὺς πολλὴν περὶ τοὺς ἁγίους φιλοπροσύνην ἐπιδεικνυμένους.

ε'. Ταῦτα δὴ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῆς προσηύσεως ταύτης μαθόντες, διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιειξόμεθα· καὶ μήτε τοὺς πλουτοῦντας ἀπλῶς μακαρίζωμεν, μήτε τοὺς πτωχοὺς ἐξευτελιζώμεν, μηδὲ ἐπαισχυνόμεθα τέχναις, μηδὲ θνεῖδος εἶναι νομίζωμεν ἐργασίαν, ἀλλὰ ἀργίαν, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τι ποιεῖν. Εἰ γὰρ θνεῖδος ἦν τὸ ἐργάζεσθαι, οὐκ ἂν αὐτὸ μετέλθεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν ἐπὶ αὐτῷ μείζον ἐφρόνησεν, οὕτω λέγων· *Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θῆσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ*. Εἰ δὲ τέχνῃ θνεῖδος ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸς μὴ ἐργαζόμενος ἐκέλευσε μηδὲ ἐσθίειν. Ἀμαρτία γὰρ μόνον ἔστιν θνεῖδος· ταύτη δὲ ἀργία τίκεται εἴωθε, καὶ οὐ μείζον

καὶ δύο καὶ τρεῖς μόνον, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν πονηρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς δεῖκνυς, ὅτι πᾶσαν τὴν κακίαν ἐδίδαξεν ἢ ἀργία, καὶ περὶ οἰκετῶν διαλεγόμενός φησιν· *Ἐμβάλῃς αὐτὸν εἰς ἔργον, ἴνα μὴ ἀργῇ*. Ὅπερ γὰρ ἔστιν ὁ χαλινὸς τῷ ἵππῳ, τοῦτο τὸ ἔργον τῆ φύσει τῆ ἡμετέρα. Εἰ καλὸν ἦν ἡ ἀργία, πάντα ἂν ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα ἡ γῆ ἀνεβλάστασεν· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάζεται. Πρώην μὲν οὖν ἐκέλευσεν ἀνήροτα πάντα ἐκβαλεῖν ὁ Θεός· νυνὶ δὲ οὐκ ἐποίησεν οὕτως, ἀλλὰ καὶ ζευξαί βόας, καὶ ἄροτρον ἐλκύσαι, καὶ ἀβλακα ἀνατεμεῖν, καὶ σπέρματα καταβάλλειν, καὶ ἐτέροις πολλοῖς τρόποις θεραπεύσαι· καὶ ἀμπελον καὶ δένδρα καὶ σπέρματα τοῖς ἀνθρώποις ἐνομοθέτησεν, ἵν' ἡ τῆς ἐργασίας ἀσχολία πάσις ἀπάγῃ πονηρίας τῶν τῶν ἐργαζόμενων διανοίαν. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν, ἵνα τὴν δύναμιν ἐπιδείξεται τὴν ἑαυτοῦ, χωρὶς τῶν πόνων τῶν ἡμετέρων ἅπαντα ἀναδοθῆναι παρεσκεύασε· *Βλαστησάτω γὰρ ἡ γῆ βοτάνην χόρτου*, φησὶ· καὶ πάντα ἐκόμα εὐθέως· μετὰ δὲ ταῦτα οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων αὐτὰ πόνων ἐκφέρεισθαι ἐκέλευσεν ἐκ τῆς γῆς, ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὸ χρῆσιμον ἡμῖν καὶ λυσिताλεῖ τὸν πόνον εἰσῆγαγε. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι κόλασις καὶ τιμωρία τὸ ἀκούσαι, *Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄροτρον σου*· τὸ δὲ ἀληθές, νοθεσία τίς ἐστι καὶ σωφρονισμός, καὶ τῶν τραυμάτων τῶν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας γενομένων φάρμακον. Διὰ ταῦτα καὶ Παῦλος εἰργάζετο διηνεκῶς, οὐκ ἐν ἡμέρα μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτί· καὶ τοῦτο βοᾷ λέγων· *Νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιθυμῆσαι τινα ὕμων*. Καὶ οὐχ ἀπλῶς τέρψεως ἔνεκεν καὶ ψυγαγωγίας τὸ ἔργον μετῆι, καθάπερ πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐπεδείκνυτο [179] περὶ αὐτὸ πόνον, ὡς καὶ ἐτέροις δυνηθῆναι ἐπικουρῆσαι. *Ταῖς γὰρ χρεῖαις μου*, φησὶ, *καὶ τοῖς οὐσι μου*· ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν. Ἀνθρώπος δαίμοσιν ἐπιτάτων, τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὢν, τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἅπαντας ἐπιτραπεῖς, καὶ τὰς ὑψ' ἤλιψ κειμένας Ἐκκλησίας ἀπάσας, καὶ δήμους καὶ ἔθνη καὶ πόλεις μετὰ πολλῆς θεραπεύων ἐπιμελείας, νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνει τῶν πόνων ἐκείνων. Ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ τὸ μυριστὸν τῆς ἐκείνου φροντίδος μετιόντες, μᾶλλον δὲ οὐδὲ εἰς νοῦν λαβεῖν δυνάμενοι, διατελούμεν ἐν ἀργίᾳ ζῶντες διηνεκῶς. Καὶ ποῖαν ἔχομεν ἀπολογίαν, ἢ τίνα συγγνώμην, εἰπέ μοι; Ἐντεῦθεν ἅπαντα εἰς τὸν βίον εἰσηνέκται τὰ κακὰ, ὅτι πολλοὶ μεγίστην ἀξίαν εἶναι νομίζουσι, τὸ μὴ τὰς ἑαυτῶν μεταχειρίζειν τέχνας, καὶ ἐσχάτην κατηγορίαν, τὸ φανῆναι τι τοιοῦτον εἰδότας. Καὶ Παῦλος μὲν οὐκ ἠσχύνετο ὁμοῦ καὶ σμίλην μεταχειρίζων, καὶ δέρματα βάρπτων, καὶ τοῖς ἐν ἀξιώματι διαλεγόμενος, ἀλλὰ καὶ ἐνεκαλλωπίζετο τῷ πράγματι, μυρίων πρὸς αὐτὸν λαμπρῶν καὶ ἐπισήμων ἀφικνουμένων ἀνθρώπων. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπσχύνετο ταῦτα ποιῶν, ἀλλὰ καὶ καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ ταῖς ἐπιστολαῖς ἐξεπόμπευσεν ἑαυτοῦ τὸ ἐπιτιθέμεμα. Ὅπερ οὖν ἐξ ἀρχῆς ἔμαθε, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸ μεταχειρίζετο, καὶ τότε μετὰ τὸ εἰς οὐρανὸν τρίτον ἀρπαγῆναι, μετὰ τὸ εἰς παράδεισον ἀπενεχθῆναι, μετὰ τὸ κοινοῦνῆσαι βημάτων ἀπυρ-

solum suppeteret (3. Reg. 17. 10. sqq.), et istorum qui Paulum ad duos annos hospitem aluerunt, domos egenis aperiant, et omnia hospitibus communia esse velint, quæ possident. Noli enim hoc mihi dicere, famulos tibi nullos esse, qui inserviant. Licet enim haberes innumeros, præcipit Deus, ut per te ipse hospitalitatis fructum decerpas. Propterea Paulus cum mulierem viduam alloqueretur, camque hospitali esse juberet, non per alias, sed per seipsam ut id ageret imperavit. Cum enim dixisset, *Si hospitio recepit*, adjecit, *Si sanctorum pedes lavit* (1. Tim. 5. 10). Non dixit, *Si pecunias expendit*, neque, *Si famulis*, ut id agerent, imperavit, sed, *Si per se ipsam hoc præstitit*. Propterea et Abraham, cui trecenti et octodecim erant vernaculi, ad gregem ipse perrexit, et vitulum gestavit, et alia cuncta ministeria obiit, atque uxorem in consortium fructuum hospitalitatis adscivit. Propterea quoque Dominus noster Jesus Christus et in præsepio nascitur, et in domo natus educatur, neque adultus habuit ubi caput suum reclinarat, ut his omnibus te doceret, ut res istius vitæ splendidas ad stuporem ne mireris, sed vilioris conditionis amator ubique sis, ac paupertatis studiosus, opum abundantiam evites, et intus ornari cures. *Omnis quippe gloria filiae regis ab intus* (Psal. 44. 14), inquit Scriptura. Si proposito animi tui hospitalitatis amans sis, omnem hospitalitatis thecam habes, licet obolum tantum possideas: sin autem inhumanus sis, et hospites oderis, licet innumeris rebus circumfluas, nimis angusta est pro peregrinis domus tua. Non habebat ista lectos argento ornatos, sed summam habebat castitatem: non habebat stragulum, sed animi proposito erat mansueto et hospitali: non columnas habebat fulgentes, sed animæ pulchritudinem habebat emicantem: non marmore convestitos habebat parietes, non gemmis distinctum pavementum, sed ipsa Spiritus erat templum. Hæc laudavit Paulus, hæc adamavit; propter hæc cum in ædibus ad duos annos commoratus esset, inde non recessit: propterea meminit semper ipsorum, eorumque laudationem eximiam illis contexit et mirificam, non ut clariores illos reddat, sed ut cæteros ad eundem zelum accendat, eisque persuadeat, ut beatos prædicent, non eos qui divites sunt, neque qui gerunt magistratus, sed qui hospitales et misericordes sunt, et benigni, quique multam erga sanctos exhibent comitatem.

5. *Epilogus sermonis et cohortatio moralis ad opus manuum. Non debet nos pudere laboris et opificii.* — Hæc igitur cum nos quoque ex hac salutatione didicerimus, operibus ipsis specimen eorum edamus, neque divites temere beatos prædicemus, neque pauperes vilipendamus, neque nos pudeat artium, nec opificium probrum esse ducamus, sed otium, et nulli occupationi vacare. Si enim probrum esset operari, non exercuisset artem ejusmodi Paulus, neque ea causa magis gloriatus esset, ita dicens: *Si enim evangelizavero, non est mihi gloria. Quæ est ergo merces mea? Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium Christi* (1. Cor. 9. 16. 18). Quod si probrum

esset ars, nequaquam eos qui non operarentur, etiam manducare vetuisset (2. Thess. 3. 10). Solum enim peccatum est probrum: at illud ex otio nasci solet, nec unum aut duo vel tria tantum, sed omnis simul improbitas. Propterea sapiens etiam quidam ostendens omnem malitiam docuisse otium, et verba faciens de servis ait: *Mitte illum in operationem, ne vacet* (Eccli. 33. 28). Quod enim est frænum equo, id est opus naturæ nostræ. Si bonum quid esset otium, omnia sine semente et agricultura terra produceret: atqui nihil tale præstat. Olim igitur terram inarantem ferre cuncta præcepit Deus: jam vero non ita fecit, sed et boves jungere, et vomerem trahere, et sulcum ducere, et semen jacere, atque aliis multis modis colere et vitem et arbores et semina hominibus imperavit, ut operationis occupatio mentem eorum, qui se operibus exercerent, ab omni improbitate revocaret. Principio quidem, ut potentiam suam ostenderet, effecit ut omnia sine nostris laboribus provenirent: *Germinet enim terra herbam feni* (Gen. 1. 11), inquit, et statim cuncta vernabant; postea vero non ita; sed et nostrorum laborum opera jussit illa e terra produci, ut discas ob utilitatem et commodum nostrum laborem esse invecum. Ac videtur quidem pœna et supplicium esse cum audis: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19): re autem vera quædam est admonitio et castigatio, et vulnerum, quæ peccatum infligit, medela. Quam ob causam et Paulus operabatur perpetuo, non interdiu tantum, sed etiam ipsa nocte: quod et ipse clamans testatur: *Nocte enim et die operantes, ne quem vestrum gravaremus* (1. Thess. 2. 9). Neque vero temere delectationis, aut recreandi animi causa opus tractabat, sicut multi fratres, sed tanto se labore exercebat, ut et cæteris subsidio esse posset. *Ad ea enim quæ mihi opus erant, et iis qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ* (Act. 20. 34). Homo qui demonibus imperabat, qui doctor erat orbis terrarum, cui omnium, qui terram incolunt, fuerat cura commissa, qui cunctas sub sole positas Ecclesias, et populos et nationes, et urbes summa sollicitudine curabat, nocte et die operabatur, ac ne tantillum quidem ab illis laboribus respirabat. Nos vero, quibus ne millesima quidem illius curarum pars incumbit, vel potius qui ne mente quidem eas capere possumus, in otio perpetuo vitam ducimus. Qua vero digni excusatione, vel qua tandem venia censebimur? Inde cuncta in genus humanum mala dimanarunt, quod multi in eo maximum decus esse positum arbitrentur, ut suas artes minime tractent, et summo sibi crimini ducant, si earum peritiam præ se ferant. Ac Paulum quidem non pudet simul et scalprum manu tractare, pelles consuere, et viros alloqui in dignitate constitutos. sed et re illa gloriabatur, cum ad eum viri clari et illustres ventitarent. Neque tantum hæc illum agere non pudebat, sed etiam in epistolis suis tamquam in æreo cippo, quam proficeretur artem, divulgabat. Quod igitur ab initio didicerat, illud et postea tractabat, idque postquam fuerat tertium raptus in caelum, postquam translatus fuerat in paradysum, postquam

illi Deus arcana verba communicaverat : nos vero, qui ne caleamentorum quidem ejus pretio æstinandi sumus, nobis ea probro ducimus, quibus se ille jactabat, et singulis quidem diebus dum delinquimus, non convertimur, neque probrum esse censemus; ex justis autem laboribus vivere tamquam turpe ac ridiculum evitamus. Quæ tandem igitur, quæso, nobis salutis spes reliqua erit? Quem enim pudet, oportet peccati pudere, ac Deum offendisse, atque aliquid eorum quæ agenda non sunt agere, sed artibus et opificiis gloriari. Sic enim fiet, ut et pravæ cogitationes operum occupationibus ex mente facile depellamus, et egenis subsidio simus, et aliorum januis molesti non simus, et Christi legem adimpleamus, qui dixit : *Beatius est dare, quam accipere* (Act. 20. 35). Propterea namque nobis datae sunt manus, ut nos ipsos juvemus, et iis qui corpore mutilati sunt, ex rebus nostris, quæ necessaria sunt, omnia pro nostra facultate suppeditemus : quod si quis in otio perseveret, sit licet sanus, iis qui febris laborant, est miserior : siquidem illi propter ægritudinem corporis veniam merentur, et facile qui miseretur ipsorum inveniunt : hi vero qui bonam corporis habitudinem probro afficiunt, merito ab omnibus odio habentur, ut qui et Dei leges violent, et mensam infirmorum lædant, et suam animam deteriores efficiant. Neque enim hoc solum est mali, quod cum

suo sibi labore victum querere deberent, aliorum ædibus sint importuni, sed quod ipsi omnibus peiores evadant. Nihil enim est, nihil plane in rebus humanis, quod non otio perdat. Nam et aqua si stet corrumpitur; si vero currat, cum ubique vagetur, suam virtutem conservat : et ferrum quidem si in otio maneat, mollius ac deterius fit, et rubigine consumitur; quod autem ad opificia transfertur, multo utilius fit, et elegantius, nihiloque minus quam argentum quodvis effulget. Ac terram quidem otiosam cernimus nihil fructuosum producere, sed mala gramina et spinas, et tribules, et infrugiferas arbores : eam vero quæ multo labore colitur, sativis frugibus abundare. Singulæ denique res, ut uao verbo dicam, ab otio corrumpuntur, a propria vero operatione utiliores redduntur. Hæc igitur omnia cum sciamus, et quantum ab otio incommodum affectur, quantum ab opere lucrum invehatur, illud fugiamus, hoc sectemur, ut et vitam præsentem honeste traducamus, et egenis de nostris facultatibus subsidio simus, et animam nostram meliorem reddentes æterna bona consequamur : quæ nos omnes utinam assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto gloria, et imperium, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

IN LOCUM PAULI,

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM (Rom. 16. 3), ET DE COLENDIS DEI SACERDOTIBUS, SERMO 2 (a).

ⲄⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚ

1. *Sollicitudo Pauli quanta. Priscilla et Aquila præ omnibus beati.* — Nonne docti estis, nihil in sacris literis inter supervacanea habendum? Nonne didicistis et inscriptiones, et nomina, merasque salutationes diligenter in Scripturis excutienda? Ego sane studiosos arbitror ne laturos quidem, ut verbulum aliquod in sacris Libris contemptum prætereat, etiamsi tantum nomina reconsecratur, vel tempus numeretur, vel nuda sit quorundam saluatio. Attamen ut adhuc certior hæc monitio fiat : age, hodie ad ea quæ nuper in salutatione Priscillæ et Aquilæ relicta sunt, accedamus : tametsi non parum nobis profuerit illud præmium. Docuit enim nos, quantum bonum sit opus, et quantum malum, otium, et qualis anima Pauli, quam vigil, quam sollicita, quæ non tantum civitatum et populorum, et gentium, sed et singulorum fideliam magnam curam gereret : ostenditque quomodo hospitalitas nec iuopia præpediatur, et quod virtute ac pia voluntate ubique opus sit, non divitiis et facultatibus, et quod clarissimi omnium sunt qui Dei timorem habent, etiamsi in extremam sint paupertatem delapsi. Unde Priscilla et Aquila tentoriorum opifices, pauperem agentes vitam, præ regibus omnibus beati

prædicantur : et cum aliis dignitatibus et potentia inflati, silentio præcreantur, tentoriorum ille opifex una cum uxore toto orbe decantatur (Act. 18). Quod si tanta eorum in præsentem vitam est gloria, cogita quantis illo die dignabuntur retributionibus et coronis, qui ante illum diem non parvam voluptatem, utilitatem, et gloriam acceperunt, quibus tanti temporis consuetudo cum Paulo fuit (1. Cor. 16. 19). Enimvero quod prius dicebam et nunc dico, nec dicere desinam, non solum doctrina, et admonitio, et consilium, sed et ipse sanctorum aspectus, atque vestium amictus, et calceorum modus, multum habet utilitatis ac voluptatis. Etenim inde non exigua vitæ nostræ commoditas accedit, cum discimus, quatenus hi necessariis usi fuerint. Non enim solum utendi modum non sunt transgressi, sed aliquando ne quidem necessariis fruebantur : quin et in fame, et in siti et nuditate versati sunt. Et Paulus quidem imperabat discipulis, dicens : *Habentes autem alimenta et tegumenta, his contenti erimus* (1. Tim. 6. 8); et de seipso dicit : *Usque in hanc horam et aurimus, et sitimus, et nud sumus, et colaphis cædimur* (1. Cor. 4. 11). Opere pretium hic fuerit in medium aliquid afferre, quod ante dicebam, et in sermonem inedit, de quo frequens est questio. Et quidnam hoc? Dicebam mu-

(a) Collatus cum Vaticano uno et cum Coisliniano 245.

ρήτων τῷ Θεῷ· ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ τῶν ὑποδημάτων ὄντες ἀξιοὶ τῶν ἐκείνου, αἰσχυνόμεθα τοῦτοις, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος ἐνηθρύνετο· καὶ καθ' ἑκάστην μὲν ἡμέραν πλημμυλοῦντες, οὐδὲ ἐπιστροφόμεθα, οὐδὲ δνειδος εἶναι νομίζομεν· τὸ δὲ ἐκ δικαίων πόνων ζῆν, ὡς αἰσχρὸν καὶ καταγέλαστον φεύγομεν. Τίνα οὖν ἐξομῆν ἐλπίδα σωτηρίας, εἰπέ μοι; Τὸν γὰρ αἰσχυνόμενον, ἀμαρτίαν αἰσχύνεσθαι δεῖ, καὶ τὸ τῷ Θεῷ προσκρούσει, καὶ τὸ ποιήσαι τι τῶν οὐ δέοντων, ἐπὶ δὲ τέχναις καὶ ἐργασίαις καὶ ἐναδρύνεσθαι. Οὕτω γὰρ καὶ πονηρὴν ἔνοιαν τῆς τῆς ἐργασίας ἀσχολίᾳ τῆς διανοίας ἐκβαλοῦμεν βράδιως, καὶ τοῖς δεομένοις ἐπι-κουρήσομεν, καὶ τὰς ἐτέρων οὐκ ἐνοχλήσομεν θύρας, καὶ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ πληρώσομεν τὸν εἰπόντα· *Μακρότιον ἔστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*. Διὰ γὰρ τοῦτο χεῖρας ἔχομεν, ἵνα ἑαυτοῖς βοηθῶμεν, καὶ τοῖς τὰ σώματα πεπηρωμένοις ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰσπέρωμεν τὰ κατὰ δύναμιν ἅπαντα· ὡς ἂν τις ἀργῶν διατελῆ, κἂν ὑγιαίνῃ, τῶν πυρεττότων ἐστὶν ἀθλιώτερος· οἱ μὲν γὰρ παρὰ τῆς ἀσθενείας ἔχουσι συγγνώμην, καὶ τύχην ἂν ἐλέου· οὗτοι δὲ κατα-σχύνοντες τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, εἰκότως ἂν παρὰ πάντων μισοῦνται, ὡς καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ παραβαί-νοντες νόμους, καὶ τῆς τραπέζης τῶν ἀσθενούντων λυμαινόμενοι, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν φαυλοτέ-ραν ποιοῦντες. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ὅτι θεὸν οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν τρέφεσθαι, τὰς

ἐτέρων ἐνοχλοῦσιν οἰκίας, ἀλλ' ὅτι καὶ πάντων αὐτοὶ γίνονται χεῖρους. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ τῶν πάν-των οὐδὲν, ὃ μὴ διὰ τῆς ἀργίας ἀπόλλυται. Καὶ [180] γὰρ ὕδωρ, τὸ μὲν ἐστηκὸς σῆπεται, τὸ δὲ τρέχον καὶ πανταχοῦ πλανώμενον τὴν ἀρετὴν διασύζει τὴν ἑαυτοῦ· καὶ σίδηρος, ὃ μὲν ἐν ἀργίᾳ κείμενος, ἀπα-λώτερός τε καὶ φαυλότερος, ἐφ' ὧν πολλῶν δαπανώμενος, γίνεταί· ὃ δὲ ἐν ἐργασίαις ὢν, πολὺ χρησιμώτερος καὶ εὐπρεπέστερος, ἀργύρου παντὸς οὐδὲν ἔλαττον ἀποσπείλων. Καὶ γῆν μὲν τὴν ἀργούσαν ἴδοι τις ἂν οὐδὲν ὑγιᾶς ἐκφέρουσαν, ἀλλὰ πονηρὰς βοτάνας καὶ ἀκάνθας καὶ τριβόλους καὶ ἀκαρπα δένδρα, τὴν δὲ ἐργασίας ἀπολαύουσαν, καρποῖς ἡμέροις κομῶσαν. Καὶ ἕκαστον δὲ τῶν ὄντων, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, ὑπὸ μὲν τῆς ἀργίας φθείρεται, ὑπὸ δὲ τῆς οἰκίας ἐρ-γασίας χρησιμώτερον γίνεταί. Ταῦτα οὖν εἰδότες ἅπαντα, καὶ πόσον μὲν ἀπὸ τῆς ἀργίας τὸ βλάβος, πόσον δὲ ἀπὸ τῆς ἐργασίας τὸ κέρδος, τὴν μὲν φεύ-γωμεν, τὴν δὲ διώκωμεν, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον εὐσχημένως ζήσωμεν, καὶ δεομένοις ἐκ τῶν ἐνότων ἐπικουρήσωμεν, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν ἀμείνω κατασκευάσαντες τύχωμεν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλαν-θρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύ-ματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλλαν

Καὶ εἰς τὸ μὴ κακῶς λέγειν τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ. Ἀγόρας β'.

α'. Ἄρα ἐπαιδεύθητε μηδὲν εἶναι νομίζειν πάρεργον τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων; ἄρα ἐμάθετε καὶ ἐπιγραφὰς καὶ ὀνόματα καὶ ψιλὰς περιεργάζεσθαι προ-σρήσεις, τὰς ἐν τοῖς θείοις Λογίοις γεγραμμένας· Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδένα οἶμαι λοιπὸν τῶν φιλοπόνων τὸν ἀνεξό-μενον παραδραμεῖν τι τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κειμένων βημάτων, κἂν ὀνομάτων ἢ κατὰλογος, κἂν χρόνων ἀριθμῶς, κἂν ψιλῆ πρὸς τινὰς πρόσρησις. Πλὴν ἵνα ἀσφαλεστέρα αὕτη ἢ διόρθωσις γένηται, φέρε καὶ τῆ-μερον τὰ λειπόμενα τῆς προσηγορίας τῆς πρὸς Πρίσκιλ-λαν καὶ Ἀκύλαν ἐπέλθωμεν· καίτοι γε οὐ μικρὰ τὸ προοίμιον αὐτῆς ἡμᾶς ὠφέλησε. Καὶ γὰρ εἰδὼς ἡμᾶς, πόσον^β μὲν ἀγαθόν, ἔργον, πόσον δὲ κακόν, ἀργία, καὶ τίς ἡ Παύλου ψυχὴ, πῶς ἀγρυπνος καὶ μεμεριμημένη, οὐ κατὰ πόλεις καὶ δήμους καὶ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕνα ἕκαστον τῶν πιστῶν πολλὴν ποιουμένη τὴν πρόνοιαν. Ἐδειξε πῶς οὐδὲν εἰς φιλοξενίαν ἢ πενία γίνεται κώ-λυμα, καὶ ὅτι οὐ πλοῦτου καὶ χρημάτων, ἀλλὰ ἀρετῆς πανταχοῦ χρεῖα καὶ προαιρέσεως εὐλόγησαν ἔχουσας, καὶ ὅτι πάντων εἰσὶ λαμπρότεροι οἱ τὸν τοῦ Θεοῦ φῶ-θον ἔχοντες, κἂν εἰς πενίαν ἐσχάτην κατενεχθῶσι. Τὴν γοῦν Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, σκηνοποιούς ὄντας καὶ χειροτέχνας, καὶ ἐν πτωχείᾳ ζῶντας^ο, τῶν βασιλείων πάντων μᾶλλον ἐμακαρίζομεν νῦν· καὶ οἱ μὲν ἐν ἀξιώ-μασι καὶ δυναστείαις σεαίγηνται, ὃ δὲ σκηνοποιὸς μετὰ

τῆς γυναικὸς ἄδονται πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Εἰ δὲ ἐνταῦθα τοσαύτης ἀπολαύουσι δόξης, ἐνόησον ὅσον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀξιώθησονται τῶν ἀντιδόσεων καὶ τῶν [181] στεφάνων· καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐκείνης, οὐ μικρὰν καὶ ἠδονὴν καὶ ὠφέλειαν καὶ δόξαν ἔκαρπώ-σαντο^δ νῦν, Παῦλον τοσοῦτον συζήσαντες χρόνον. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἐμπροσθεν ἔλεγον, τοῦτο καὶ νῦν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι οὐχ ἡ διδασκαλία μόνον, οὐδὲ ἡ παραίνεσις καὶ συμβουλή, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ὄψις τῶν ἁγίων πολλὴν εἶχεν ἠδονὴν καὶ ὠφέλειαν, καὶ αὐτὸς δὲ τῶν ἱματιῶν ὁ στολισμὸς, καὶ αὐτὸς τῶν ὑποδημάτων ὁ τρόπος. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν πολλὴ τις εἰς τὸν ἡμέτερον εἰσηνέκται βίον ὠφέλεια, τὸ μαθεῖν μέχρι ποῦ τοῖς ἀναγκαίοις ἐχρῶντο. Οὐδὲ γὰρ μόνον τὸ μέτρον οὐχ ὑπερέβαινον τῆς χρείας, ἀλλ' ἐστὶν ὅπου οὐτε τῆς χρείας αὐτῆς ἀπέλαυον ἀπάσης· ἀλλὰ καὶ ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διετέλεσαν. Καὶ τοῖς μὲν μαθηταῖς ἐπιτάτων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀρραεσθησόμεθα· περὶ δὲ ἑαυ-τοῦ φαίνεται λέγων, ὅτι Ἀκρι τῆς ἀκρι ὄρας καὶ κει-νώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνησόμεν, καὶ κλιθ-ριζόμεθα. Ἀλλὰ γὰρ ἂ μεταξὺ ἔλεγον, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν, ἀναγκαῖον εἰς μέσον παραθεῖναι· πολλὴν ἔχοντα τὴν ζήτησιν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ἐλεγον, ὅτι καὶ

^δ Duo mss. καρπώσανται

^ο Duo mss. προθεῖναι. Paulo post hīdem καὶ ὁ τῶν ὑπο-δημάτων τρόπος τῶν ἀποστολικῶν παρῆχει πολλὴν ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν.

^α Vatic. et Coislin. ἐγγεγραμμένας. Editi γεγραμμένας.

^β Utiqque codex ὅσον bis.

^ο Vatic. ἐν πενίᾳ ζῶντας.

ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἱματίων στολισμὸς παρέχει πολλὴν ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν· μεταξύ δὲ με ταῦτα λέγοντα εἰσήλθεν ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ, ὃν ἔθηκεν αὐτοῖς, οὕτω λέγων· *Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκόν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον εἰς τὴν ὄδον* ^α· φαίνεται δὲ Πέτρος σανδάλια ἔχων· Ὅτε γοῦν ὁ ἄγγελος καθεύδοντα αὐτὴν ἐξύπνισε, καὶ ἐξήγαγε τοῦ δεσμοτηρίου, φησὶν· *Ὑποδησοὶ τὰ σανδάλιά σου, καὶ περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι*. Καὶ Παῦλος δὲ Τιμοθέῳ γράφων λέγει· *Τὸν φελόνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, φέρε ἔρχομενος, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας*. Τί λέγεις; ὁ Χριστὸς οὐδὲ ὑποδήματα ἐκέλευσεν ἔχειν, καὶ σὺ φελόνην ἔχεις, καὶ ἕτερος σανδάλια πάλιν; Καὶ εἰ μὲν τῶν εὐτελῶν τινες ἦσαν, καὶ τῶν οὐ πάντοτε τῷ διδασκάλῳ πειθομένῳ, οὐκ ἦν ζήτημα τὸ λεγόμενον· ἐπειδὴ δὲ οἱ καὶ τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἐπιιδόντες, καὶ κορυφαῖοι καὶ πρῶτοι τῶν μαθητῶν εἰσιν οὗτοι, καὶ πάντα ἐπειθοῦντο τῷ Χριστῷ, ὁ δὲ Παῦλος οὐ μόνον τὰ ἐπιταττόμενα ἐποίησε, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα ἐπεπῆδα ^β, κάκεινον κελεύοντος ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, οὗτος ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐξῆ, πλέον τι τῶν ἐπιτεταγμένων ποιήσας, ἄξιον ὄντως ζητῆσαι, τίνας ἔνεκεν, πάντα αὐτῷ πειθόμενοι, ἐνταῦθα δοκοῦσι παραβαίνειν αὐτοῦ τὸν νόμον. Ἄλλ' οὐ παραβαίνουσιν ^γ. Οὐδὲ γὰρ εἰς τοῦτο χρῆσιμος ἡμῖν οὗτος ἐστὶ μόνον ὁ λόγος, εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἐκείνων ζήτησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμφορᾶσι στόματα. Καὶ γὰρ πολλοὶ χηρῶν οἰκίας ἀνατρέποντες, ὄρφανούς γυμνοῦντες, τὰ πάντων περιβαλλόμενοι, λύκων οὐδὲν ἄμεινον διακείμενοι, ἐκ τῶν ἄλλοτριῶν ζῶντες πόνων, ὀρώντες πολλακίς τινὰς τῶν πιστῶν δι' ἀβρωστίαν σώματος πλείονα περιβεβλημένους ἱμάτια, [182] τὸν νόμον εὐθέως ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ προβάλλονται, καὶ ταῦτα λέγουσι τὰ ῥήματα· Οὐκ ἐκέλευσεν ὑμῖν ὁ Χριστὸς μὴ ἔχειν δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα; πῶς οὖν ὑμεῖς παραβαίνετε τὸν νόμον τὸν περὶ τούτων κείμενον; Εἴτα θαφιλὲς γελάσαντες καὶ ἀνακαγαῖσαντες, καὶ καταισχύναντες τὸν ἀδελφόν, ἀποπηδῶσιν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γένηται, φέρε καὶ τὴν ἐκείνων ἀναίσχυντιαν ἐπιστομίσωμεν. Ἐξῆν μὲν οὖν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς μόνον εἰπόντας ἀπαλλαγῆναι. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ μὲν ἀξιοπίστον τινα νομίζεις εἶναι τὸν Χριστὸν, εἰκότως ταῦτα προβάλλη, καὶ ζητεῖς πρὸς ἡμᾶς· εἰ δὲ ἀπίστεῖς αὐτῷ, τίνας ἔνεκεν προβάλλη τὰς νομοθεσίας; Ἄλλ' ὅταν μὲν ἡμῶν κατηγορεῖν ἐθέλης, ἀξιοπίστος νομοθέτης ὁ Χριστὸς εἶναι σοὶ δοκεῖ! ὅταν δὲ αὐτὸν προσκυνεῖν δέη καὶ θαυμάζειν, οὐδεὶς οὐκέτι σοὶ λόγος τοῦ κοινῆς τοῦ κοινῆς Δεσπότης.

^β Πλὴν ἀλλ' ἵνα μὴ δι' ἀπορίαν ἀπολογίας τοῦτο λέγειν ἡμᾶς νομίζωσιν, ἐπ' αὐτὴν ἴωμεν λοιπὸν τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν. Τίς οὖν ἡ λύσις ἐστὶ; Ἐὰν ἴδωμεν, τίσι, καὶ πότε, καὶ διὰ τί ταῦτα ἐπέταττεν ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ λεγόμενα ἐξετάζειν χρῆ, ἀλλὰ καὶ πρόσωπον, καὶ καιρὸν, καὶ αἰτίαν, καὶ πάντα ταῦτα μετὰ ἀκριβείας δεῖ ἐρευνηθῆσαι. Εὐρήσομεν γὰρ ἀκριβῶς σκοποῦντες, ὅτι οὐ πᾶσι ταῦτα ἐπέτακτο, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις μόνοις, καὶ ἐκεῖνοις δὲ οὐ μέχρι παντός, ἀλλὰ μέχρι τινὸς διωρισμένου καιροῦ.

^α Post ὁδόν Morel. αἵρετε, quæ vox deest in Vatic. et Colsin., et superflua erat.

^β Mss. ἐπιπῆδα.

^γ Mss. νόμον· οὐ γὰρ δὴ παραβαίνουσιν.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων· καλέσας γὰρ τοὺς δύο· κα μαθητὰς, εἶπεν αὐτοῖς· *Εἰς ὄδον ἔθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ· ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαίρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε· ὠρεῶν ἐλάβετε· ὠρεῶν ὅστε· μὴ κτήσησθε γροσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκόν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν*. Ὅρα διδασκάλου σοφίαν, πῶς κοῦφον ἐποίησε τὸ ἐπιτάγμα. Πρῶτερον γὰρ εἰπὼν, Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαίρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν θαψιλὴ δούς αὐτοῖς, τότε ταῦτα ἐπέταξε, τῇ τῶν σημείων περισσῆι ῥάβδιαν καὶ κοῦφην ποιῶν τὴν πενίαν ἐκείνην. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον δῆλον, ὅτι αὐτοῖς μόνοις ταῦτα ἐπέτακτο, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρων πολλῶν. Καὶ γὰρ τὰς παρθένους ἐκείνας διὰ τοῦτο ἐκόλασεν, ἐπειδὴ ἔλαιον οὐκ εἶχον ἐν ταῖς λαμπάσι αὐτῶν· καὶ ἑτέροις ἐγκαλεῖ, ὅτι πεινῶντα αὐτὸν εἶδον, καὶ οὐκ ἔθρεψαν, διψῶντα, καὶ οὐκ ἐπότισαν. Τὸν τοῖνον οὐκ ἔχοντα χαλκόν, οὐδὲ ὑποδήματα, ἀλλ' ἐν ἱμάτιον μόνον, πῶς δυνατόν ἦν ἕτερον διαθρέψαι, πῶς γυμνὸν περιβαλεῖν, πῶς ἄστεγον εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγαγεῖν; Χωρὶς δὲ τούτων, καὶ ἐτέρωθεν αὐτὸ τοῦτο δῆλον ἐστὶ καὶ καταφανές. Προσελθόντος γὰρ τινος, καὶ εἰπόντος, *Διδάσκεις, τί ποιήσας ζῶντῶν ἀλόντων κληρονομήσω;* ἐπειδὴ τὰ τοῦ νόμου κατέλεξεν ἅπαντα, ὁ δὲ περιεργαζόμενος, ἔλεγε· *Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου· τί εἶ μοι ὑστερεῖ;* λέγει πρὸς αὐτόν· *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δύο πτωχοῖς, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι*. Καίτοι εἰ νόμος [183] πρόσταγμα ἦν, τοῦτο πρῶτον ἐξαρχῆς εἰπεῖν ἔδει, καὶ νομοθετησά, καὶ ἐν προστάγματι τάξει θεῖναι, ἀλλὰ μὴ ἐν συμβουλῇ καὶ παραινέσει αὐτὸ εἰσηγήσασθαι. Ὅταν μὲν γὰρ λέγη, *Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον*, ἐπιτάττων λέγει· ὅταν δὲ λέγη, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι*, συμβουλεύει καὶ παραινῶν λέγει. Οὐκ ἐστὶ δὲ ταῦτον συμβουλεύειν καὶ νομοθετεῖν. Ὅ μὲν γὰρ νομοθετῶν, ἐκ παντὸς τρόπου βούλεται τὸ ἐπιταττόμενον γίνεσθαι ^δ· ὁ δὲ συμβουλεύων καὶ παραινῶν καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ ἀκούοντος ἐπιτρέπων τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων, κύριον ποιεῖ τοῦ δεῖξασθαι καὶ μὴ τὸν ἀκροατῆν. Διὰ δὲ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, *Ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα*, ἵνα μὴ νόμον εἶναι νομίσῃς τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ πῶς; *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα*· ἵνα μάθῃς ὅτι ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκούοντων τὸ πρᾶγμα κεῖται.

Ὅτι μὲν οὖν τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα ἐπέτακτο μόνον, δῆλον ἐντεῦθεν· ἀλλ' οὐδέπω τὴν λύσιν εὐρήκαμεν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῦτο νενομοθέτηται μόνον, τίνας ἔνεκεν ἐπιταγέντες μηδὲ ὑποδήματα ἔχειν, μηδὲ διπλοῦν ἱμάτιον, εὐρίσκοντα, ὁ μὲν σανδάλια κεκτημένος, ὁ δὲ καὶ φελόνην ἔχων; Τί οὖν ἂν εἰποιμεν πρὸς ταῦτα; Ὅτι οὔτε αὐτοὺς μέχρι παντός ἀφήκεν ὑπὸ ταῦτην εἶναι τῶν νόμων τὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐπὶ τὸν σωτήριον ἵναί μελλῶν θάνατον, ἀπέλυσεν αὐτοὺς τῆς νομοθεσίας ταύτης. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ἐπὶ τὸ πάθος ὀδεύειν, καλέσας αὐτοὺς φησὶν· *Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλάντιου καὶ πύρας, μὴ τινας ὑστερήσατε; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· Οὐδενός. Ὁ δὲ εἶπερ αὐτοῖς· Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, καὶ πῆ-*

^δ Sic mss. Morel. vero καὶ ἐπιταττόμενον δέχισθαι.

dum apostolicarum vestium multum nobis conferre utilitatis : sed cum hoc dico, incidit mihi lex quam Christus posuit, dicens : *Non possidete aurum, neque argentum, neque aes in zonis vestris, neque calceos, neque virgam in via* (*Matth. 10. 9. 10*) : manifestum autem est Petrum habuisse sandalia. Unde cum angelus eum dormientem excitaret, et e carcere educeret, ait : *Calcea te sandaliis tuis, et circumda tibi vestimentum tuum, et sequere me* (*Act. 12. 8*). Et Paulus Timotheo scribit : *Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, cum venies affer, et libros, praesertim membranas* (*2. Tim. 4. 13*). Quid dicis? Christus jubet non habere calceos, tu autem penulam habes, et alius sandalia? Quod si hi tenues quidam essent, magistro non per omnia obtemperantes, nulla erat hic facienda quaestio : sed cum ipsi praecipui sint, ac primates apostolorum, et animas suas impenderent, Christoque per omnia obedirent, et Paulus non solum imperata fecerit, sed et supra scammata saltaverit; cumque praeciperet ex Evangelio vivendum, victum ipse manibus suis quaesiverit, plus, quam imperatum erat, faciens (*1. Cor. 4. 12. Act. 20. 34*), idcirco dignum est, ut quaeramus, quare qui in omnibus Christo parebant, hic legem ejus videantur transgredi? At non re ipsa transgrediuntur. Hic sermo non in hoc solum utilis erit, ut excusentur sancti illi, sed ut et gentilium obstruantur ora. Quandoquidem multi viduarum domos subvertentes, orphanos nudantes, ipsique omnibus alienis abundantes, et lupis nibilo meliores, ex alienisque laboribus viventes, cum vident interdum fidelium aliquos pluribus ob aegritudinem vestiri amictulis, continuo nobis legem Christi objiciunt, et dicunt : Nonne praecipit vobis Christus, ne habeatis duas tunicas, vel calceamenta (*Luc. 9. 3*)? Quomodo ergo vos legem illam praevaticamini? Et post haec, cum abunde fratrem riserint, et subsannarint, et probris affecerint, discedunt. Igitur ne talia fiant, age et illorum obturemus impudentiam. Et possemus quidem ab eis facile liberari, si hoc unum eis dicere mus. Quale hoc? Si Christum ut fide dignum probas, merito haec objicis, et a nobis quaeris : sin ei non credis, quare legem ejus opponis? At quando accusare nos vis, dignus tibi videtur fide legislator Christus : quando autem eum admirari oportet et adorare, nullius est apud te momenti totius orbis Dominus?

2. *Solvitur quaestio, cur Christus jusserit non habere duas tunicas.* — Verum ne haec inopia defensionis dicere nos putent, ad solutionem ejus, quod quaerebatur, veniamus. Quenam ergo erit solutio? Videndum est in hujusmodi, quibus, et quando, et quare ea Christus imperavit. Non enim obiter, et nude inquirenda sunt haec : sed operae pretium fuerit simul et personam, et tempus, et causam et omnia haec diligenter perscrutari. His enim diligenter consideratis, inveniemus, quod ipsa non sint omnibus imperata, sed solis apostolis : et neque illis in omne, sed ad praescriptum et determinatum tempus. Et unde hoc manifestum? Ex dictis ipsis : etenim, vocatis duo-

decim discipulis, dixit eis : *In viam Gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis. Ite potius ad oves domus Israel quae perierunt : infirmos curate, leprosos mundate, daemonia ejicite : gratis accepistis, gratis date : ne possideatis aurum vel argentum, vel aes in zonis vestris* (*Matth. 10. 6-9*). Attendite quanta magistri sapientia, quomodo leve hoc praecceptum fecerit. Nam cum prius dixisset : *Infirmos curate, leprosos mundate, daemones ejicite* (*Ib. v. 8*), magnamque eis gratiam liberaliter dedisset, tunc tandem haec imperavit, nimirum paupertatem signorum potestate levem et facilem reddens. Neque ex his solum, sed ex multis aliis manifestum est, solis discipulis esse imperatum. Nam et virgines, quia oleum in lampadibus suis non habebant, punivit (*Matth. 25. 1-12*) : et alios quoque arguit et increpat, quia esurientem ipsum viderunt, et non paverunt, et sitientem non potarunt (*Ib. v. 41. sqq.*). Porro is cui non est aes neque calceamentum, sed una tantum vestis, quomodo alium pascere, quomodo nudum vestire, quomodo hospitem in domum inducere poterit? Sed ad haec et aliunde clarum esse poterat. Nam accedente et dicente quodam : *Magister, quid faciendo vitam aeternam possidebo* (*Matth. 19. 16*)? cum recensita essent omnia, quae in lege praeccepta, et ille curiosius percontaretur, et diceret : *Haec omnia servavi ab adolescentia mea, quid adhuc mihi deest?* dicit ad ipsum, *Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* (*Ib. v. 20. 21*). Hic si praecipere voluisset, oportebat hoc principio dicere, et legem in ordine praecceptorum ponere, et non tamquam consilium et exhortationem narrare. Enimvero cum dicit, *Nolite possidere aurum, vel argentum* (*Matth. 10. 9*), imperando dicit; cum vero dicit, *Si vis perfectus esse* (*Matth. 19. 21*), consulendo et admonendo dicit. Non est autem idem, consulere, et legem ponere. Nam qui legem statuit, modis omnibus fieri vult quod praecipit : qui vero consulit et adhortatur, sententiae et arbitrio auditoris permittit, ut ex dictis quod voluerit eligat, sicutque faciendorum dominum auditorem relinquit. Propterea non simpliciter dixit, *Vade, vende quae habes, ne id legem esse putares : sed quomodo? Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes* (*Matth. 19. 21*) : ut discas in arbitrio audientium res esse.

Non semper lege obstringi voluit Christus discipulos. — Apostolis solis ergo haec fuisse praeccepta palam est; verum quaestio nondum soluta est. Nam si praeccepta sunt haec solis apostolis, cur jussi non habere calceos, vel geminas vestes, inventi sunt alius habere sandalia, alius vero penulam? Quid igitur ad haec dicemus? Christus neque apostolos semper hujus legis necessitate obstringi voluit, sed eos absolvit ab hac lege, cum jam ad salutarem crucem iturus esset. Et unde hoc liquet? Ex Salvatoris sermonibus. Nam passionem aggressurus, vocatis illis dixit, *Cum vos mitterem sine marsupio et pera, aliquidne deerat? At hi respondentes dixerunt : Nihil. Ipse autem dicebat eis : Sed nunc qui habet marsupium, tollat, et peram : et qui*

non habet, vendat vestem suam, et mercetur gladium (Luc. 22. 35. 36). Jam forte dicit aliquis, apostolos quidem his dictis a crimine absolutos : sed ultra quæritur, quare Christus contraria præceperit : nam interdum dicit, *Ne possideatis peram* (Matth. 10. 10) : interdum autem, *Qui habet marsupium, tollat, et peram* (Luc. 22. 36). Quare hoc fecit? Sane hæc admodum digne fecit sua sapientia, curaque, quam pro discipulis gerebat. Ab initio enim hoc imperavit, ut opere et experimento potentia suæ documentum acciperent, ac deinde cum fiducia per totum orbem terrarum peragrarent. Verum ubi jam potentiam ipsius agnoverunt, optavit ut et ipsi ex se virtutis specimen præberent, neque ipsos ad finem usque gestare voluit; sed ipsos sæpe exposuit permissitque suas ferre tentationes, ne scilicet perpetuo otiosi residerent : et quemadmodum qui artem natandi doceat, principio suppositis manibus multa diligentia discipulos gestant; post unum autem et alterum et tertium diem subtracta dextera illis præcipiunt, ut seipsos juvent, et nonnunquam illos parumper mergi sinunt, ita ut et multum sanguinis sorbeant : ita sane et cum discipulis suis Christus faciebat. Nam initio nihil eos pati sinebat, vel parvum vel magnum, sed ubique aderat muniens, et circumvallans eos, faciensque ut omnia ubertim eis affluerent : cum vero tempus esset, ut virilitatem suam ipsi declararent, subtraxit modicum gratia, præcipiens eis, ut etiam per seipsos multa perficerent. Atque hanc ob causam, cum non habebant calceos, vel zonam, vel baculum, vel æs, nihil eis deerat : dicit enim, *Nun aliquid vobis deficit? Et respondentes dixerunt: Nihil* (Ibid. v. 35). Quo tempore autem permisit eis, ut marsupium haberent et peram et calceos, inveniebantur et esurientes, et sitientes, et nudi incedentes. Unde liquidum, quod passim eos periclitari et affligi sineret : nempe, ut mercedem aliquam haberent. Sic videlicet aves pullos suos foventes tamdiu in nido sedent, donec illorum plumæ increscant; quas dum increvisse viderint, illoque aerem secare posse, eos primum circa nidum volitare docent, postea paulo longius : initio eos sequuntur et supportant, dein adminiculo suo totos destituunt. Ita faciebat et Christus. In Palæstina enim, quasi in nido nutricabat discipulos; et postquam eos volare docuit præsens, et gestans, tandem dimisit eos, ut volarent in totum orbem, dato eis mandato, ut sese identidem juvarent. Et quod hoc verum sit, quodque ideo eos omnibus nudatos, et una tantum veste amictos miserit, et absque calcæis ambulare jussert, ut suam virtutem et potentiam cognoscerent, clare sciemus, si illud dictum audiamus. Non enim simpliciter dixit eis, *Tollite marsupium et peram; sed priorum memoriam refreando sic dicebat, Cum mitterem vos sine marsupio et pera, aliquidne deerat?* hoc est, nonne omnia ubertim vobis affluebant, multaue largitate fruebamini? Sed nunc volo vos per vos ipsos certare, et paupertatem experiri; et eapropter lege priori obstrictos nolo, sed permitto, ut et marsupium et peram

habeatis, ut ne quasi per inanina instrumenta per vos operari existimer; sed et vos vestram philosophiam exhibere oportet.

3. Quod si adhuc dicis : An non major visa fuisset gratia, si semper ita versati essent? Verum non ita probati fuissent : si enim nullam vel afflictionem, vel inopiam, vel persequutionem, vel angustiam experti essent, mansissent ignavi et pigri : nunc autem, non solum gratiam Christi relucere, sed et subditorum probationem exhiberi volebat, ne postea quidam dicere possent, eos nihil a seipsis auulisse, sed facta esse omnia auxilio Dei. Poterat enim Deus eos usque ad finem in ea abundantia custodire : sed noluit ob varias, necessariasque causas, quas sæpe caritati vestrae diximus. Una quidem hæc est quam diximus : alia autem hac non minor, ut modestiam assuefierent : tertia vero, ut ne major illis quam hominibus debetur, honor exhiberetur. Itaque propter hæc, et his multo plura, cum permissurus esset eis multa inexpectata accidere, noluit priorem legem tam arctam manere, sed ejus philosophia severitatem nonnihil relaxavit, ut et ita non esset eis gravis et intolerabilis vita, si sæpe dereliquerentur, et simul duram illam legem servare cogentur. Quoniam autem oportebat obscure propositum clarius docere, idcirco postquam dixit, *Qui habet marsupium, tollat, et peram* : subjicit, *Et qui non habet, vendat vestem suam, et emat gladium* (Luc. 22. 36). Quidnam hoc? Armatæ discipulos, qui dicit : *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, verte ei et alteram* (Matth. 5. 39, et Luc. 6. 29). Qui præcepit, ut benedicamus iis, qui nos conviciis lacessunt, feramus lædentes, oremus pro persequentibus, nunc armat? armatque uno tantum gladio? Et quomodo hæc rationi consona sunt? Nam si omnino armis opus erat, non solo gladio, sed et scuto, et galea, et cruralibus armare oportebat. Et profecto, si humano more hæc dispensare et agere voluisset, apud vos ridiculum non erat hoc præceptum? Quandoquidem licet sexcenta id genus arma possedissent adversus tot insidias et impetus populorum, tyrannorum, civitatum, gentium, quomodo iis potentiores fuissent undecim? Num potuissent audire vocem hinnientium equorum? annon vel ad solum exercitus aspectum conterriti essent viri non nisi in stagnis et fluminibus et lembis versati? Quare ergo hoc dicit? Judæorum insidias indicare volebat, illosque ipsum comprehensuros esse : idque manifeste dicere volebat, sed per ænigmata, ne iterum conturbarentur. Itaque sicut cum audis Christum dicentem : *Quod audistis in aurem, prædicite super tecta : et quod audistis in tenebris, dicite in luce* (Matth. 10. 27, et Luc. 12. 5); non intelligis, quasi præcipiat relictis foris et triviis eos super tecta debere prædicare; neque enim id fecerunt discipuli : sed cum dicit, *Super tecta*, et *In luce*, fiduciam et libertatem publice prædicandi insinuat; cum vero dicit, *In aurem* et *In tenebris*, significat, ut ubique terrarum narrent, quod in parva mundi parte, et in uno Palæstinæ loco audierant. Neque enim in tenebris et in

ραν· και ὁ μὴ ἔχωρ, πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν, ὅτι τοὺς μὲν ἀποστόλους διὰ τῶν εἰρημένων ἀπήλλαξας τῶν ἐγκλημάτων· τὸ δὲ ζητούμενον ἔστιν εἰπεῖν, τίνος ἔνεκεν ἐναντία ὁ Χριστὸς ἐνομοθέτησε, ποτὲ μὲν λέγων, *Μὴ κτήσησθε πῆραν*, ποτὲ δὲ λέγων, *Ὁ ἔχωρ βαλάντιον, ἀράτω, καὶ πῆραν*. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο πεποίηκεν; Ἀξίως τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ προνοίας τῆς ὑπὲρ τῶν μαθητῶν. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ταῦτα ἐπέταξεν, ἵνα ἔργῳ καὶ πείρᾳ τὴν ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως λάβωσι, καὶ λαβόντες θαρρῆσῳσι λοιπὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξελεῖν ἅπασαν. Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ἰκανῶς ἔγνωσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἐβούλετο καὶ αὐτοὺς οἰκοδομῆσαι τὴν αὐτῶν ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι, καὶ μὴ μέχρι τέλους αὐτοὺς διαβαστάξασθαι, ἀλλ' ἐνδιδοῖναι πολλαχοῦ καὶ συγχωρεῖν, καὶ πειρασμούς αὐτοὺς ὑπομένειν, ἵνα μὴ διὰ τέλους ἄργοι μένωσι. Καὶ καθάπερ οἱ νήχεςθαι διδάσκοντες, παρὰ μὲν τὰς ἀρχὰς τὰς αὐτῶν ὑποτιθέντες χεῖρας μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τοὺς μαθητὰς τοὺς αὐτῶν διαβαστάζουσι, μετὰ δὲ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ ἡμέρᾳ πολλαχοῦ τὴν δεξιὰν αὐτῶν ὑποσύραντες ἐκείνοις, κελεύουσιν αὐτοὺς βοηθεῖν, καὶ ποῦ καὶ μικρὸν βαπτίζεσθαι ἐπιτρέπουσι, καὶ πολλὰν τῇ στόματι δέχασθαι τὴν ἄλμην· οὕτω δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἐπὶ τῶν μαθητῶν. Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προσιμίῳ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα αὐτοὺς ἀφήκε παθεῖν, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῆν τευχίζων αὐτοὺς, περιφρόντων, πάντα [184] μετὰ ἀφθονίας αὐτοὺς ἐπιβρῆεν παρασκευάζων· ἐπειδὴ δὲ ἔδει καὶ τὴν ἀνδρείαν αὐτοὺς ἐπιδείξασθαι τὴν αὐτῶν, συνέστειλεν ὀλίγῳ τὴν χάριν, ἐγκλεισοῦσάμενος αὐτοὺς πολλὰ καὶ δι' ἑαυτῶν ἀνύειν. Διὰ τοι τοῦτο, ὅτε μὲν οὐκ εἶχον ὑπόδηματα, οὐδὲ ζώνην, οὐδὲ βῆδον, οὐδὲ χιτῶνα, οὐδὲ ζώνην ὑστερήθησαν· *Μὴ τινος γὰρ, φησὶν, ὑστερήσατε; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· Οὐδενός.* Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσε καὶ βαλάντιον εἶναι, καὶ πῆραν, καὶ ὑπόδηματα, εὐρίσκονται καὶ πεικῶντες καὶ διψῶντες καὶ γυμνητεῖοντες. Ὅθεν δὴλον, ὅτι πολλαχοῦ συνεχῶς καὶ παρακινουμένους αὐτοὺς καὶ στενοχωρεῖσθαι, ἵνα τινὰ μισθὸν ἔχωσιν (ὡς που καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῖς νεύτοις ποιοῦσι τοῖς αὐτῶν· καὶ γὰρ ἐκείνοι, ἕως μὲν τὰ πτερὰ ἀπαλὰ ἔχουσιν, ἐπὶ τῆς καλιᾶς καθήμενοι θάλασσιν· ἐπειδὴ δὲ ἴδωσι πτεροφυήσαντας, καὶ θυναμένους τὸν ἀέρα τέμνειν, πρῶτον μὲν περὶ αὐτὴν τὴν καλιὰν ἵπτασθαι παρασκευάζουσιν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸρρωτέρω περιάγουσι, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐπόμηναι καὶ διαβαστάξουσαι, μετὰ δὲ ταῦτα αὐτοὺς αὐτοὺς ἀμείσαι βοηθεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, καθάπερ ἐν καλιᾷ, τῇ Παλαιστίνῃ τρέφων τοὺς μαθητὰς· ἐπειδὴ δὲ πέτεσθαι ἐδίδαξε παρῶν καὶ διαβαστάζων αὐτοὺς, τέλος ἀφήκεν εἰς τὴν οἰκουμένην πῆλαι, κελεύσας καὶ εἰσαὶ πολλαχοῦ βοηθεῖν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, καὶ ἵνα τὴν δύναμιν αὐτοῦ μάθωσι, πάντων αὐτοὺς ἐγύμνωσε, καὶ μονοκίτωνας ἀπέστειλε, καὶ χωρὶς ὑποδημάτων ἐκέλευσε βαδίσειν, αὐτῆς οὖν τῆς βήσεως ἀκούσαντες σαφῶς εἰτόμθεα. Οὐ γὰρ ἀπῶς εἶπεν αὐτοῖς; Ἄρατε βαλάντιον καὶ πῆραν, ἀλλ' ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῶν προτέρων, οὕτως εἰπὼν· *Ὅτε ἀπεστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πῆρας, μὴ τινος ὑστερήσατε;* τουτέστιν, Οὐ πάντα μετὰ ἀφθονίας ὑμῖν ἐπέβρι, καὶ πολλῆς ἀπαλαύσατε δαψιλίας; ἀλλὰ νῦν βούλομαι ὑμᾶς καὶ δι' ἑαυτῶν ἀγωνίζεσθαι· βούλομαι ὑμᾶς καὶ πενίας πείραν λαβεῖν· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀνάγκην οὐκ ἄγω τοῦ προτέρου νόμου, ἀλλ' ἐπιτρέπω καὶ βαλάντιον εἶναι καὶ πῆραν, ἵνα μὴ, καθάπερ δι'

ἀφύγων ὀργάνων, ἐνεργεῖν τὰ καθ' ὑμᾶς νομίζωμαι, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τὴν οἰκίαν ἔχητε ἐπιδείκνυσθαι ἢ φιλοσοφίαν.

γ'. Καὶ τί, φησὶν, οὐκ ἂν μείζων ἐφάνη ἢ χάρις, εἰ διαπαντὸς οὕτως ἐτέλεσαν ὄντες; Ἄλλ' αὐτοὶ οὐκ ἐγένοντο οὕτω δόκιμοι· εἰ γὰρ μηδεμιὰς ἔλαβον θλίψεως πείραν, μὴ πενίας, μὴ διωγμοῦ, μὴ στενοχωρίας, ἔμειναν ἂν ἄργοι καὶ νωθεῖς· νῦν δὲ οὐχὶ τὴν χάριν διαλάμψαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ὑπακούοντων δοκιμὴν ἠθέλησεν ἐπιδειχθῆναι^b, ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα ἔχῳσι λέγειν, ὅτι Οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν εἰσῆνεγκαν ἐκείνοι, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ βοήθειας ἐγένετο. Ἡβούνατο μὲν γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεὸς μέχρι τέλους ἐν ἀφθονίᾳ καταστήσαι τοσαύτη, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε διὰ πολλὰς καὶ ἀναγκαίας προφάσεις, ἃς πολλάκις πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἰρήκαμεν· μίαν μὲν δὴ ταύτην, ἑτέραν δὲ οὐκ ἐλάττωνα ταύτης, ἵνα καὶ μετριάξῃν εἰδῶσι· τρίτην δὲ, ἵνα μὴ μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον [185] λάβωσι δόξαν. Διὰ δὲ ταῦτα, καὶ πολλῶν πλείονα τούτων, ἀφαιρᾷ αὐτοὺς πολλοὺς τῶν ἀδοκίμων περιπίπτειν, οὐκ ἡβουλήθη ὑπὸ τὴν ἀκριβείαν τῆς νομοθεσίας τῆς προτέρας ἀφείναι, ἀλλ' ἐχάλασε καὶ ἀνῆκε τῆς φιλοσοφίας τὸν τόνον ἐκείνης, ὥστε μὴ βαρύν τινα καὶ ἀφόρητον αὐτοῖς γενέσθαι τὸν βίον, πολλαχοῦ ἐγκαταλιμνανομένοις, καὶ τὸν ἀκριβῆ νόμον ἐκείνων ἀναγκαζομένους τηρεῖν. Ἐπειδὴ δὲ χρῆ καὶ τὸ προκείμενον ἀσαφές ὄν ποιῆσαι καταφανῆς, ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο εἰπεῖν. Εἰπὼν γὰρ, *Ὁ ἔχωρ βαλάντιον, ἀράτω, καὶ πῆραν*, ἐπήγαγε· *Καὶ ὁ μὴ ἔχωρ, πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν*. Τί ποτε τοῦτό ἐστι; καθοπλίζει τοὺς μαθητὰς ὁ λέγων, *Ἐάν τις σε βαλίση εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀριστεράν;* ὁ κελεύων εὐλογεῖν τοὺς λοιδορουμένους, ἀνέχεσθαι τῶν ἐπηρεαζόντων, εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν διωκόντων, εἶτα καθοπλίζει, καὶ διὰ μαχαίρας μόνης; Καὶ ποῖον ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον; Εἰ γὰρ ὅπως ἔδει καθοπλίσαι, οὐ μαχαίρας ἔδει κτήσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀσπίδα καὶ κράνος καὶ κνημίδας. Ὅπως δὲ, εἰ γὰρ ἀνθρωπίνως τὰ τοιαῦτα ἐμελλεν οἰκονομεῖν, πόσους οὐκ ἦν τὸ ἐπιταγμα γέλως; Εἰ γὰρ μυρία τοιαῦτα ὄπλα ἐκτίσαντο πρὸς τοσαύτην ἐφοδὸν καὶ ἐπιβουλήν δέμων, τυράννων, πλεων, ἐθνῶν, τίνες ἐμελλόν οἱ ἔνδεκα φαν.εῖσθαι; Φωνῆς γὰρ ἀκούσαι χρεμετίζοντος ἱπποῦ δυνατὸν ἦν αὐτοῖς; πρὸς δὲ τὴν δψιν μόνην οὐκ ἂν κατεπλάγησαν τῶν στρατοπέδων, ἐν λίμναις καὶ ποταμοῖς καὶ ἀκατίοις τραφέντες; μικροί; Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο λέγει; Τῆν ἐφοδὸν τῶν Ἰουδαίων ἐνδείξασθαι βουλόμενος, καὶ ὅτι μέλλουσιν αὐτὸν συλλαμβάνειν. Καὶ τοῦτο φανερώς μὲν οὐκ ἠθέλησεν εἰπεῖν, δι' αἰνιγμάτων δὲ, ὥστε μὴ θορυβῆσαι πάλιν αὐτοὺς. Ὅσπερ οὖν ἔταν ἀκούσης αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι *Ὁ ἡκούσατε εἰς τὸ οὖς, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωματίων, καὶ ὁ ἡκούσατε ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἰπατε ἐν τῷ φωτὶ*, οὐ τοῦτο ὑποπατεύει, ὅτι κελεύει τοὺς στενωποὺς καὶ τὴν ἀγορὰν ἀφέντας ἐπὶ τῶν δωματίων κηρύττειν· οὐδὲ γὰρ φαίνονται τοῦτο ποιήσαντες οἱ μαθηταί· ἀλλὰ τὸ, *Ἐπὶ τῶν δωματίων*, καὶ τὸ, *Ἐν τῷ φωτὶ*, τὸ μετὰ παρρησίας αἰνιττεται· τὸ δὲ, *Εἰς τὸ οὖς*, καὶ τὸ, *Ἐν τῇ σκοτίᾳ*, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Ὅσπερ ἐν μικρῷ μέρει τῆς οἰκουμένης, καὶ ἐν ἐνὶ χωρίῳ τῆς Παλαιστίνης ἠκούσατε, τοῦτο πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξ-

^a Duo Mss. φιλοσοφίαν. Εἶτα οὐκ ἂν μείζων.

^b Ἐπιδειχθῆναι deest in duobus Mss.

^c Hic in Morel. et Savil. post εἰρήκαμεν, καὶ νῦν δὲ εἰποιμεν, quae desunt in utroque ms. et superflua videntur, in sequentibus levissima sunt lectuorum discrimina.

ηγήσατε. Οὐ γὰρ δὴ ἐν σκοτίᾳ. οὐδὲ εἰς τὸ οὐς διελέγετο αὐτοῖς, ἀλλ' ἐφ' ὑψηλῶν τῶν ὀρέων, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς πολλάκις. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὑποληπτέον. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖ δῶματα ἀκούοντες, ἐτέρως ἐνοήσαμεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα μαχαίρας ἀκούοντες, μὴ τοῦτο νομίζωμεν, ὅτι ἐπάταξε μαχαίρας κεκτῆσθαι, ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν μαχαίρων τὴν ἐνεστώσαν αἰνιττεται ἐπιβουλήν, καὶ ὅτι μέλλει πάτχειν παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἅπερ ἔπαθε. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς ὄφλον. Εἰπὼν γὰρ, Ἄγοράσει μάχαιραν, ἐπήγγαγε· Δεῖ γὰρ τὰ γεγραμμένα περὶ ἐμοῦ τ.ε.λεσθῆναι, ὅτι ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλοτρίσθη. Εἰπόντων δὲ ἐκείνων, ὅτι Εἰσὶν ὧδε δύο μάχαιραι, καὶ τὸ λεχθὲν μὴ συνιέντων, φησὶν, Ἰκανόν ἐστι. Καίτοι γε οὐκ ἦν ἰκανόν· εἰ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνῃ βοθηθεῖα κεχρησθαι αὐτοὺς ἐβούλετο, οὐ μόνον οὗο καὶ τρεῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἑκατὸν ἦσαν ἰκαναὶ μάχαιραι· εἰ δὲ οὐκ ἐβούλετο ἀνθρωπίνῃ βοθηθεῖα αὐτοὺς κεχρησθαι, καὶ αἱ δύο περιτταί. Ἄλλ' ὁμοῦ [186] οὐκ ἐξεκάλυψε τὸ αἰνίγμα· καὶ γὰρ πολλοῦ φαίνεται τοῦτο ποιῶν· ἐπειδὴν μὴ νοήσῃσι τὸ λεχθὲν, παρατρέχει καὶ ἀφίση, τῇ τῶν πραγμάτων ἐκδόσει τῶν μετὰ ταῦτα τὴν κατανόησιν τῶν εἰρημένων ἐπιτρέπων λοιπόν· ὅπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ ἐποίησε. Καὶ γὰρ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διαλεγόμενος, οὕτω πως ἔλεγε· *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐστηθήσεται αὐτὸν*. Καὶ ὁμοῦ οὐκ ἤδεισαν εἰ μαθηταὶ τὸ λεγόμενον· καὶ ὅτι οὐκ ἤδεισαν, ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπεσημήνατο, λέγων· *Ὅτε δὲ ἀνέστη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐπίστειψεν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ τῇ Γραφῇ*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Οὐδὲ γὰρ ἤδεισαν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστήναι*.

δ. Ἀλλὰ τὸ μὲν ζήτημα ἰκανὴν ἔχει τὴν λύσιν· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ λειπόμενον τῆς προσθήσεως * μέρο, τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον, καὶ πόθεν εἰς ταῦτα ἐξέβημεν; Ἐμακαρίστημεν τὴν Πρίσκιλλαν καὶ τὸν Ἀκύλαν, ὅτι συνήκουν τῷ Παύλῳ, ὅτι καὶ τὸν τρόπον τῆς στολῆς, καὶ τὸν τρόπον τῶν ὑποδημάτων, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα μετὰ ἀκριθείας αὐτοῦ κατεμάθανον. Ἐντεῦθεν τὸ ζήτημα ἡμῖν ἐτέθη τοῦτο. Ἐζητούμεν γὰρ, τίνας ἐνεκεν, τοῦ Χριστοῦ ἀπαγορευόντος μηδὲν ὄλως ἔχειν, εἰ μὴ μόνον ἱμάτιον, ἐφαίνοντο καὶ ὑποδήματα καὶ φελόνην ἔχοντες. Εἶτα ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι οὐ παραβαίνοντες τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τηροῦντες τοὺτοὺς ἐρῶντων. Ταῦτα δὲ ἐλέγομεν, οὐκ εἰς περιουσίαν χρημάτων ὑμᾶς ἀλείφοιτες, οὐδὲ παρακαλοῦντες πλείω τῆς χρείας κεκτῆσθαι, ἀλλ' ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἀπίστους ἀντιλέγειν τοὺς διαχλευάζοντες; τὰ ἡμέτερα. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς λύσας τὸν πρότερον νόμον, οὐχὶ οἰκίας, οὐδὲ ἀνδράποδα, οὐδὲ κλίνας, οὐδὲ ἀργυρώματα, οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν ἐκέλευσεν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης ἀπηλλάχθαι τῶν πρότερον εἰρημάνων. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ οὕτω παρῆγει λέγων· *Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα· τοῦτοις ἀρκεσθησόμεθα*. Τὸ γὰρ περιττὸν τῆς χρείας εἰς τοὺς δεομένους ἀναλίσκεσθαι δεῖ· καθάπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐποίησαν, Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας. Διόπερ αὐτοὺς ἐπαινεῖ καὶ θαυμάζει, καὶ μέγιστον αὐτῶν συντίθησιν ἐγκώμιον. Εἰπὼν γὰρ, *Ἀσπύσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργοὺς μου ἐν Κυρίῳ*, καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι τῆς τοιαύτης ἀγάπης. Πολὺν δὴ ταύτην; *Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου*, φησὶ, *τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν*. Οὐκ οὖν διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀγαπᾶς καὶ φιλεῖς, ἰσως εἶποι τις^b; *Μάλιστα μὲν οὖν· εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἦν, ἀρκούν ἐγκώμιον ἦν*. Ὁ γὰρ τὸν στρατηγὸν ἀσπας, τοὺς στρατιώτας δέσωσεν ἄν· ὁ τὸν ἱατρὸν ἀπαλλάξας τῶν κινδύνων, τοὺς κάμνοντας εἰς ὑγείαν ἐπανήγαγεν· ὁ τὸν κυβερνήτην ἐξαρπάσας τοῦ κλύδωνος, τὸ πλοῖον ὄλον

τῶν κυμάτων ἀπήλλαξεν· οὕτω καὶ οἱ τὸν διδάσκαλον τῆς οἰκουμένης διασώσαντες, καὶ τὸ αἷμα τὸ ἑαυτῶν ἐκχέαντες ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας, κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἦσαν εὐεργεταί, ἐν τῇ περὶ τὸν διδάσκαλον προνοῖα τοὺς μαθητὰς ἅπαντας διασώσαντες. Ἴνα δὲ μάθης, ὅτι οὐ περὶ τὸν διδάσκαλον ἦσαν τοιοῦτοι μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἀδελφῶν τὴν αὐτὴν ἐπεδείκνυντο πρόνοιαν, ἀκούσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν*, ἐπήγγαγε λέγων· *Οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν*. [187] Τί λέγεις; σκηνοποιεῖς, πτωχοῖς χειροτέχναις, οὐδὲν πλέον τῆς ἀναγκαίας ἔχουσι τροφῆς, πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν εὐχαριστοῦσι; καὶ τί τοσοῦτον οἱ δύο οὗτοι Ἐκκλησίας τοσαύτας ὠφελῆσαι ἴσχυσαν; ποίαν χρημάτων ἔχον περιουσίαν; ποῖον δυναστείας μέγεθος; τίνα παρὰ ἄργουσι παρῆρσαν; Χρημάτων μὲν περιουσίαν καὶ δυναστείαν παρὰ τοῖς κρατοῦσιν οὐκ ἐκέκτηντο· ὁ δὲ τούτων ἀπάντων μεζῶν ἦν, προθυμίαν γενναίαν καὶ ψυχὴν πρὸς κινδύνους παρατεταγμένην μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας εἶχον. Διὰ τοῦτο πολλῶν εὐεργεταί ἐγένοντο καὶ σωτήρες. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ πλουτοῦντες καὶ φοφοδεῖς ὡς οἱ πενίᾳ συζῶντες καὶ μεγαλόψυχοι τὰς Ἐκκλησίας ὠφελεῖν δύναιντο^c ἄν. Καὶ μηδεὶς παρὰδοξον εἶναι νομίζετω τὸ λεγόμενον· ἀληθὲς γὰρ ἐστὶ, καὶ ἀπ' αὐτῶν δείκνυνται τῶν πραγμάτων. Ὁ μὲν γὰρ πλούσιος πολλὰς ἔχει τῶν παραβλάπτεισθαι τὰς λαβὰς. Δέδοικεν ὑπὲρ οἰκίας, ὑπὲρ οἰκετῶν, ὑπὲρ ἀγρῶν, ὑπὲρ χρημάτων, μὴ τις αὐτὸν τι τούτων ἀφέληται. Καὶ τὸ πολλῶν εἶναι κύριον, πολλῶν εἶναι δοῦλον ποιεῖ. Ὁ μέντοι πένης, εὐζωνὸς τις ὢν καὶ πάσας ταύτας ἀποθέμενος τὰς λαβὰς, λέων ἐστὶ πῦρ πνέων, καὶ ψυχὴν ἔχει γενναίαν, καὶ πάντων ἐξανιστάμενος βράδιως ἅπαντα πράττει τὰ δυνάμενα τὰς Ἐκκλησίας ὠφελεῖν, κἂν ἐλέγχι δέη, κἂν ἐπιτιμῆσθαι, κἂν μυριάς διὰ τὸν Χριστὸν ἀναδέξασθαι ἐπαχθείας· καὶ ἐπειδὴ ἅπασ τῆς ζωῆς ὑπερεῖδε τῆς παρουσίας, πάντα βράδιως καὶ μετὰ πολλῆς ποιεῖ τῆς εὐκολίας. Τί γὰρ καὶ δέδοικεν, εἰπέ μοι; Μὴ τις αὐτοῦ τὰ χρήματα ἀφέληται; Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο εἰπεῖν. Ἀλλὰ μὴ τῆς πατρίδος ἐκπέσει; Ἄλλὰ πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν πόλις αὐτῷ ἐστίν^e. Ἀλλὰ μὴ τῆς τρυφῆς αὐτὸν τις περικόφη καὶ τῆς δορυφορίας; Ἀλλὰ καὶ τοῦτοις ἅπασι χλαίρειν εἰπὼν, ἐν οὐρανῷ πολιτεύεται, καὶ πρὸς τὴν μέλουσαν ἐπέιγεται ζωὴν. Κἂν αὐτὴν ἐπιδοῦναι δέη τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ αἷμα εἰσενεγκεῖν, οὐ παραιτήσεται. Ἐντεῦθεν ὁ τοιοῦτος καὶ τυράννων, καὶ βασιλέων, καὶ δῆμων, καὶ πάντων ἐστὶ δυνατώτερός τε καὶ ευπορώτερος. Καὶ ἴσα μάθης ὅτι οὐ κολακεία τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ἀληθῶς, οἱ μηδὲν κεκτημένοι, οὗτοι μάλιστα πάντων ἐλευθεροστομῆν δύνανται^f ἄν, πόσοι πλούσιοι κατὰ τὸν καιρὸν ἦσαν Ἡρώδου; πόσοι δυνάσται; τίς παρῆλθεν εἰς μέσον; τίς ἐπέτιμῆσε τῷ τυράννῳ; τίς ἤμυεν ἀδικουμένους τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις; Τῶν μὲν εὐπόρων οὐδεὶς· ἐ δὲ πένης καὶ πτωχοῦ, ὁ μὴ κλίην, μήτε τράπεζαν, μήτε στέγην ἔχων, ὁ τῆς ἐρήμου πολιτῆς Ἰωάννης, οὗτος μόνος καὶ πρῶτος; μετὰ παρῆρσίας ἀπάσης τὸν τυράννον ἤλεγχε, καὶ τοὺς μοιχαλίους ἐξεκάλυπτε γάμους, καὶ παρόντων ἀπάντων καὶ ἀκούοντων, τὴν καταδικάζουσαν αὐτὸν ἐξέφερε ψῆφον. Καὶ πρὸ τούτου δὲ πάλιν ὁ μέγας Ἥλιος, τῆς μετλωτῆς μηδὲν κεκτημένος πλέον, τὸν ἀσεβῆ καὶ παράνομον

* Sic Colalin. recte. In Morel. πρόην ῥήσως, perperam.

^b Forte legendum ἰσως εἶποι τις ἄν.

^c Savil. in marg. ἀλλὰ μίαν εἶναι νομίζει τὴν ἀνω.

aurem eis laqueatur, sed sæpe in altis montibus, et in synagogis. Ita et hic intellige. Nam sicut ibi audientes tecta, alio modo intelleximus, ita et hic cum gladios audimus, ne putemus eum jussisse haberi gladios, sed per gladios insinuasse imminere insidias, et passurum se a Judæis quæ et passus est. Atque hoc ex sequentibus manifestum est. Nam ut dixit emendum gladium, mox adjecit: *Quia oportet adimpleri ea quæ de me sunt scripta (Luc. 22. 37), Quod cum iniquis reputatus sum (Isai. 53. 12)*. Discipulis autem dicentibus, *Hic sunt duo gladii*, et non intelligentibus id quod dictum fuerat, ait, *Satis est (Luc. 22. 58)*. Tametsi non satis erat: neque enim sufficissent vel duo, vel tres, vel centum, si humano auxilio eos uti voluisset; quod si noluit eos humano præsidio uti, sunt utique et hi duo superflui. Proinde hic ænigma non exposuit; id quod sæpe facere deprehenditur, ut quoties dicta minus intelligunt discipuli, eventui rerum dictorum intelligentiam explanandam relinquens, prætereat. Ita et alibi facit. De resurrectione enim disserens, sic dicebat: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*: et non intelligebant discipuli quid diceret, sicut et evangelista testatur, dicens: *Quando autem resurrexit Jesus, crediderunt verbo ejus, et Scripturæ (1b. v. 22)*. Et iterum alibi: *Nondum enim sciebant, quod oportebat ipsum e mortuis resurgere (Joan. 20. 9)*.

4. Sed quæstio satis soluta est. Nos nunc ad reliquam salutationis partem sermonem flectamus. Quidnam ergo est, quod dictum est, et unde istuc digressi sumus? Priscillam et Aquilam beatos diximus, quod cum Paulo habitarent, diligenter addiscentes morem habitus et calceamentorum, atque omnia quæ agebat. Hinc nobis enata est quæstio: cujus gratia Christo prohibente aliquid præter unam vestem haberi, visi sunt hi habere sandalia et penulam? Et sermone demonstratum est, apostolos his utendo legem non transgressos esse, sed diligenter observasse. Hæc autem dicebamus, non ut vos ad coacervandas divitiis exhortaremur, et provocaremur ut plus quam necessitas postulat, possideatis, sed in promptu sint quæ infidelibus nostra ridentibus respondeatis. Etenim Christus superiorem legem solvens, non jussit nos habere domos, servos, lectos, vasa argentea, vel quidpiam horum: sed nos a prius dictorum necessitate liberos esse voluit. Unde et Paulus sic admonebat, dicens: *Habentes victum et tegumenta, his contenti sumus (1. Tim. 6. 8)*. Tribuendum enim egentibus, si quid usui nostro superest: id quod Priscilla et Aquila perquam studiose faciebant. Et idcirco eos laudat et admiratur apostolus, insigne illorum præconium apponens. Nam ut dixit, *Salutate Priscillam et Aquilam cooperarios meos in Domino (Rom. 16. 3)*, etiam causam ponit tantæ caritatis. Qualem? *Qui pro meâ, ait, anima cervicem suam supposuere (Ibid. v. 4)*. Igitur, dicet fortasse aliquis, hæc de causa eos diligis et amas? Maxime: quia et si id unum egissent, vel hinc laude digni erant. Qui enim duce[m] exercitus salvum fecit, et milites fecit salvos: qui medicum libe-

ravit periculis, et liberantes morbis ad sanitatem reduxit: qui gubernatorem fluctibus eripuit, navem totam ex undis liberavit: sic utique qui magistrum orbis salvarunt, et pro illius salute sanguinem suum effuderunt, orbis quoque totius fuerunt benefactores, utpote qui sua erga præceptorem providentia discipulos omnes servaverint. Ut autem discas, eos non solum erga magistrum tales fuisse, sed et fratribus eandem curam impendisse, audi sequentia. Nam cum dixisset, *Pro anima mea cervicem supposuerunt*, adjecit: *Quibus non ego solus gratias ago, sed et omnes Ecclesiæ gentium*. Quid ais? Tentoriorum opificibus, pauperibus, artificibus, quibus nihil præter victum necessarium suppetebat, omnes Ecclesiæ gentium gratias agunt? Et quid tantum duo illi prodesse potuerunt tot Ecclesiis? qua opum abundantia, qua potentiae magnitudine, quo apud principes favore claruerunt? Opum quidem abundantia, et potentia, et gratia apud imperantes nihil valuerunt, sed erat eis, qui omnibus major est, animus ad pericula admodum promptus. Hinc est quod de multis bene meruerunt, multosque servarunt. Neque enim Ecclesiis tam prodesse valent divites illi fastosi, ut pauperes magnanimi. Nemo dictum hoc miretur: verum enim est, quod dicimus, idque rebus ipsis comprobatur: nam multæ sunt divitis molestiæ et pericula. Timet pro domo, pro famulis, pro agris, pro opibus, ne quis aliquid ex iis auferat. Et qui multorum est dominus, idem multorum servus esse cogitur. Pauper autem his expeditus, et curis omnibus carens, leo est, ignem spirat, generoso et forti est animo, de omnibus sese expedit, facile omnia agit, quæ prodesse possunt Ecclesiis, sive opus sit ut arguantur aliqui, sive ut increpentur, sive sexcenta propter Christum opera subeunda sint: ac quoniam semel vitam despexit præsentem, magna facilitate conficit omnia. Quid enim timeret, dic, obsecro? Num ne opes ejus auferantur? Hoc nemo dicere poterit. Num ne pellatur e patria? Sed universus orbis terrarum ei civitas est? Num ne quis imminuat ei delicias et satellitium? Sed his omnibus valere jussis in cælo habitat, et ad futuram festinat vitam. Non deprecabitur item, si anima ipsa tradenda sit, et effundendus sanguis. Hinc est, quod talis etiam et tyrannus, et regibus, et populis, et omnibus potentior est ac ditior. Et ut discas, quod vere hæc, et non adulanter sint dicta, et quod qui nihil possident, hi omnium liberrimi sint ad loquendum: quot divites erant tempore Herodis, quot potentes? et quis in medium prorupit? quis tyrannum increpavit? quis contemptas leges Dei ultus est? Divitum quidem nullus, sed pauper ille et inops, qui neque lectum, neque mensam, neque tectum habebat: ille, inquam, solitudinis iniquilinus Joannes, ille solus et primus omni libertate tyrannum arguit, et adulterinas nuptias detexit, et præsentibus omnibus ac audientibus pronuntiata sententia eum condemnavit. Et ante hunc magnus quoque

¹ saviil. in margine sic habet, *sed unam patriam reputat quæ sursum est.*

Illeias, qui nihil præter meloten possidebat, impium et prævaricatorem illum Achab solus viriliter corripuit. Nihil enim loquendi libertatem, et in rerum discrimine fiduciam ita præbet, nihil homines adeo munitos et fortes efficit, ut nihil possere, et nullis sæcularibus circumvolvi negotiis. Atque adeo, si quis virtutem multam; possidere cupit, paupertatem amplectetur, præsentem vitam despiciat, nihil esse putet mortem. Hic non solum plus quam divites et principes, sed et plus quam reges ipsi Ecclesiis prodesse poterit. Nam regnantes illi et abundantes quæcumque faciunt, id opibus faciunt: hic autem magna plerumque operatur per pericula et mortem ipsam. Quanto autem auro omni pretiosior est sanguis, tanto paupertas quam abundantia melior.

5. Tales quidam erant illi Pauli hospites Priscilla et Aquila, qui opum carebant abundantia, et omnibus divitiis locupletiore animo possidebant, mortem expectantes quotidie, in cæde et sanguine viventes, atque perpetuo martyrium patientes. Ideo res nostræ illis temporibus florebat, quia sic discipuli magistris, et magistri discipulis colligati erant. Nam Paulus hoc non solum de his, sed et de multis aliis testatur. Nam Hebræis, et Thessalonicensibus, et Galatis scribens, asserit omnes multis tentationibus afflictos, et indicat in epistolis suis ipsos pelli, patria excidere, substantias perdere, et ad sanguinem usque periclitari: tota eorum vita in gravibus certaminibus erat, et ipsi mutilari membris pro præceptoribus non detrectabant. Unde Galatis scribens, dicit: *Testor enim, quod, si possibile fuisset, oculos vestros effossos mihi dedissetis (Galat. 4. 15)*. Et Epaphram qui Colossis erat, eadem de re laudat his verbis: *Ægrotavit usque ad mortem, et Deus ejus misertus est: non solum autem ejus, sed et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem (Philipp. 2. 27)*. Ubi clare demonstrat se jure habiturum fuisse: dolorem de morte discipuli. Cujus virtutem alicui omnibus iterum detegit dicens, *Accessit usque ad mortem, neglectu anima sua, ut impleret, quod in vobis erga me deerat ministerium (Philipp. 2. 30)*. Quid illis fuerit beatius, quid autem nobis miserius? quandoquidem illi sanguinem et animam pro præceptoribus profundeabant, nos autem neque verbum pro communibus patribus emittere audent, sed cum audiamus eis maledici, et conviciis eos dehonestari, et a suis, et ab alienis, maledicentes neque compescimus, neque reprehendimus, neque prohibemus.

Quantum sit peccatum Ecclesiæ rectoribus maledicere.

— Utinam ne ipsi primi maledicorum simus. Sane non tanta ab infidelibus convicia et probra, quanta in principes ab iis, qui nobis juncti religione et fideles videntur, proferri videmus. Ultra hic quæremus, unde tanta ignavia, et unde hic pietatis contemptus evenit, quod sic hostiliter erga patres nostros simus affecti? Nihil profecto est quod Ecclesiam Dei ita destituere et dissolvere, nihil quod ita facile pessumdare possit, ut quando discipuli magistris, et patribus filii, et principibus subditi, non magno studio coherent.

Si quis fratrum cuiquam maledicit, a sacrarum Scripturarum lectione excluditur. *Ut quid enim assumis, ait Deus, testamentum meum per os tuum (Psal. 49. 16)?* et causa posita dicit: *Sedens contra fratrem tuum loquebaris (Ibid. v. 20)*. Patrem vero spirituales accusans, te dignum reputas, qui ad divina vestibula accedas? Quomodo hoc congruet? Nam si maledicentes patri vel matri morte moriuntur secundum legem (*Exod. 21. 17*), quali judicio dignus erit, qui maledicere audeat ei, qui parentibus illis magis necessarius est, et melior? Annon timet, ne aperiat se terra, et ipsum absorbeat, vel fulmen superne decidens maledicam illam linguam comburat? Non audisti, quid passa sit Moysis soror, principi maledicens? quomodo facta sit immunda, inciderit in lepram, summam sustinuerit ignominiam, fratre Deum orante, veniam non obtinuerit; tametsi illa ipsa esset, quæ sanctum illum exposuerat, et pro ejus educatione id effecerat, ut ejus mater in nutricem assumeretur, et ne puellus in barbarico sinu enutiretur; deinde vero feminarum exercitus dux fuit sicut Moses virorum; omnesque cum illo tulit ærumnas, vere soror Moysis existens: verumtamen cum maledixit, nihil ei profuerunt hæc omnia ad effugiendam iram Dei: sed nec Moyses, qui tantum populum, post ingentem illam impietatem, precibus expiaverat, pro sorore supplicans et veniam petens, placare Deum potuit, sed ab eo valde illa increpatur: quo discamus et nos, quantum malum sit principibus maledicere, et de aliorum judicare vita. Etenim in die illo non solum de iis quæ nos peccavimus, sed et de iis, ob quæ in alios sententiam tulimus, omnino judicabit nos Deus. Et quod sæpe natura leve peccatum est, hoc grave et non ignoscibile fit, dum peccans de alio judicat. Forte non satis claret quod diximus, igitur clarius dicemus. Peccavit aliquis, et alium idem committentem peccatum condemnavit: is in die illo valde amaro non eam pœnam luet, quam peccati natura exposcit, sed majorem quam duplicem, et triplicem: non enim quod ipse peccaverit, sed quod in alium similiter lapsum tam gravem calculum tulerit, supplicium illi destinabit Deus. Et hoc verum esse, ex iis quæ jam facta sunt et contigerunt, clarius, ut promisi, demonstrabo. Nam Phariseus, quamvis ipse nihil peccaverat, sed et juste vixerat, et multa de se bona prædicare poterat: quia tamen publicanum raptorem, avarum, et iniquissimum condemnavit, tantas dedit pœnas, ut ad supplicium majus, quam publicano debebatur, reservatus sit (*Luc. 18. 10 - 14*). Quod si is, qui nihil peccavit, et peccantem alium, qui manifestus erat omnibus, levi verbo condemnavit, tantum sibi attraxit supplicium: qui multum quotidie peccamus, aliorumque vitam condemnamus, etiam aliis ignotorum, cogita quantum sustinebimus pœnam, quomodo omni venia excidemus. *In quo enim judicio judicatis, inquit, et vos judicabimini (Matth. 7. 2)*.

6. Propter hæc utique et supplico, precor, et exhortor, ut ab hac mala consuetudine desistatis. Nihil enim nocebimus sacerdotibus, quibus maledicimus,

Ἄγαθὸν ἐκεῖνον μόνον; ἤλεγχε μετὰ πολλῆς ἀνδρείας. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐλευθεροστομεῖν παρασκευάζει, καὶ θαρρῆει ἐν ἅπασι πείθει τοῖς δεινοῖς, καὶ ἀναλώτους ἐργάζεται καὶ ἰσχυροῦς, ὡς τὸ μὴδὲν κεκτῆσθαι, μηδὲ περιβολὴν τινα πραγμάτων ἔχειν. Ὡστε εἰ τις βούλοιο πολλὴν κεκτῆσθαι δύναμιν, ἀσπασάσθω πενίαν, καταφρονεῖτω τῆς παρουσίας ζωῆς, μηδὲν εἶναι νομίζετω θάνατον. Οὗτος οὐχὶ τῶν εὐπύρων μόνον, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλευόντων πλεῖστον τὰς Ἐκκλησίας ὠφελέσκει [184] δυνήσεται. Οἱ μὲν γὰρ βασιλευόντες καὶ οἱ εὐποροὶ, ὅσα ἂν ποιήσωσιν, ἀπὸ χρημάτων ποιοῦσιν· ὁ δὲ τοιοῦτος πολλάκις καὶ ἀπὸ κινδύνων καὶ ἀπὸ θανάτων πολλὰ καὶ μεγάλα συνετέλεσεν. Ὅσῳ δὲ χρωσίου παντὸς τιμιώτερον αἷμα, τοσοῦτῳ βελτιῶν ἐκείνης αὐτῆ ἡ εἰσφορά.

ε'. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν καὶ οὗτοι οἱ Παύλου ξενοδοχοί, ἡ Πρίσιλλα καὶ ὁ Ἀκύλας, οἱ χρημάτων μὲν περιουσίαν οὐκ εἶχον, πλοῦτου δὲ πάντος εὐπορώτεραν ἐκέκτηντο γνώμην, καθ' ἑκάστην ἀποθανεῖσθαι προσδοκῶντες ἡμέραν, καὶ ἐν σφαγαῖς καὶ αἵμασι ζῶντες, καὶ διὰ παντὸς μαρτυροῦντες τοῦ χρόνου. Διὰ τοῦτο ἦνθει τὰ ἡμέτερα κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, οὗτοι οὕτως μὲν ἐκ μαθητῶν τοῖς διδασκάλους, οὕτως δὲ οἱ διδάσκαλοι συνεδέδοντο τοῖς μαθηταῖς. Οὐ γὰρ ὅτι περὶ τούτων μόνον φησὶν ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐτέρων πολλῶν. Καὶ γὰρ Ἑβραίοις καὶ Θεσσαλονικεῦσι γράφων καὶ Γαλάταις, πολλὴν ἅπασι μαρτυρεῖ πειρασμῶν ἐπαγωγὴν, καὶ δείκνυσι δι' ὧν ἐπέστειλεν, ὅτι καὶ ἡλαύνοντο καὶ τῆς πατρὸς ἐξέπιπτον, καὶ τὰς οὐσίας ἀπώλλουσαν, καὶ μέχρως αὐτοῦ τοῦ αἵματος ἐκινδύνευον· καὶ ἅπας ἐναγωγίως αὐτοῖς ὁ θῆς; ἦν, καὶ αὐτὰ δὲ ἀκρωτηριασθῆναι τὰ μέλη οὐκ ἂν ὑπὲρ τῶν διδασκάλων παρητήσαντο. Τοῖς γοῦν Γαλάταις ἐπιστέλλων εἰλεγε· *Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι, εἰ θνητοί, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξερῶντες ἂν ἐδώκατέ μοι.* Καὶ τὸν Ἐπαφρᾶν δὲ τὸν ἐν Κολοσσαῖς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδέχεται πάλιν, εἰπὼν, ὅτι· *Ἡσθένης παραπλήσιον θανάτου, καὶ ἠλέησεν αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ, ἵνα μὴ λύπῃ ἐπὶ λύπῃ σχώ.* Οὕτως δὲ εἶπε δείκνυς, ὅτι δικαίως ἐμελλεν ἀλγεῖν ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ μαθητοῦ. Καὶ τὴν ἀρετὴν δὲ αὐτοῦ πάλιν ἐκκαλύπτει πᾶσιν, οὕτως αὖ λέγων, ὅτι· *Ἠγήρισε μέχρι θανάτου παραβολὴν ἐν ἡμῶν τῇ ψυχῇ, ἵνα ἀναπληρωσάτω τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας. Τί γένοιτο ἂν ἐκείνων μακαριώτερον, τί δὲ ἡμῶν ἀθλιώτερον; εἴ γε ἐκεῖνοι μὲν καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν διδασκάλων προτίεντο, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ ῥῆμα ψιλὸν πολλάκις πρόσθετα τολμῶντες ὑπὲρ τῶν κοινῶν πτέρων, ἀλλὰ ἀκούοντας αὐτοῦ βλασφημουμένους, λοιδορομένους κακῶς καὶ παρὰ τῶν οἰκείων καὶ παρὰ τῶν ἄλλοτριῶν, οὐκ ἐπιστομίζομεν τοὺς λέγοντας, οὐ κωλύομεν, οὐκ ἐλέγχομεν.*

Εἴθε μὲν οὖν μὴ αὐτοὶ τῆς κακῆς ἤρχομεν ταύτης. Νυνὶ δὲ οὐ τοσαῦτα παρὰ τῶν ἀπίστων σκώματα καὶ ὀνειδι, ὅσα παρὰ τῶν δοκούντων εἶναι πιστῶν καὶ μεθ' ἡμῶν τετάχθαι γινόμενα εἰς τοὺς ἔρχοντας ἴδοι τις ἂν. Ἐτι οὖν ζητήσομεν πόθεν βραθυμία τοσαύτη καὶ εὐλαβείας ὑπεροψία γέγονεν, ὅταν οὕτως ὤμεν ἀπεχθῶς πρὸς τοὺς πατέρας διακείμενοι τοὺς ἡμετέρους; Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστίν οὐδὲν, ὃ καταλύσαι καὶ διαφθεῖραι Ἐκκλησίαν δύναται ἂν, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐστίν οὕτω γενέσθαι τοῦτο ἀλλοχρότων βράδιος, ἀλλ' ἢ ὅταν οἱ μαθητῶν τοῖς διδασκάλους, καὶ τοῖς πατέρας οἱ παῖδες, καὶ τοῖς ἀρχουσιν οἱ ἀρχόμενοι μὴ μετὰ πολλῆς ὥσιν συνδεσμένοι τῆς ἀκριβείας. Εἴτα ἂν μὲν τὸν ἀδελφόν τις

εἴπῃ κακῶς, καὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν θείων ἀπεργεταὶ Γραφῶν. *Ἴνα τί γὰρ ἀνυλιμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;* φησὶν ὁ Θεός· εἴτα τὴν αἰτίαν τιθεῖς, ἐπήγαγε· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλις.* [189] Τὸν πνευματικὸν δὲ πατέρα κατ' ἐρωτῶν, ἄξιον εἶναι νομίζεις σαυτὸν ἐπιθεῖναι τῶν ἱερῶν προθύρων; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; Εἰ γὰρ οἱ κακολογούντες πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτῶσι, ποιάς ἄξιος ἔσται δίκης ὁ τὸν πολλῶν τῶν γονέων ἐκείνων ἀναγκαιότερον θνητὰ καὶ βελτιῶν τολμῶν λέγειν κακῶς; Καὶ οὐ δέδοικε, μήποτε διασάσει ἡ γῆ παντελῶς αὐτὸν ἀφανίσῃ, ἢ σκηπτὸς ἀνωθεν κατενεχθεὶς καταφλέξῃ τὴν κατήγορον γλώτταν; Οὐκ ἤκουσας τί πέπονθεν ἡ Μωυσῆος ἀδελφῆ κατεπιούσα τοῦ ἀρχοντος; πῶς ἀκάθαρτος γέγονε, καὶ εἰς λέπραν ἐνέπεσε, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπέμεινε ἀτιμίαν, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ παρακαλοῦντος καὶ τῷ Θεῷ προσπίπτοντος, οὐδεμίαν ἔτυχε συγγνώμης, ἀλλὰ καὶ ἐκθρομένη τὸν ἅγιον ἐκείνον, καὶ πρὸς τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ συντελέσασα, καὶ ὅπως ἡ μητὴρ γένοιτο τροφὸς, καὶ μὴ ἐν βαρβαρικῇ χειρὶ τραφῇ τὸ παιδίον ἐξαρχῆς συμπράξασα, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηγήσασα τὸ γυναικεῖον γένους, καθάπερ Μωυσῆς τοῦ τῶν ἀνδρῶν, καὶ πάντα συντενεγκοῦσα τὰ θεινὰ, καὶ ἀδελφῆ Μωυσῆος οὕσα, οὐδὲν ὁμως ἀπὸ τούτων ἀπάντων ἐκέρδανεν εἰς τὸ διαφυγεῖν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ κακῆς ἡγορίᾳ; ἀλλ' ὁ Μωυσῆς, ὁ τοσοῦτον λαὸν ἐξαιτησάμενος μετὰ τὴν ἀφατον ἀσέβειαν ἐκείνην, οὕτως ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς προσπίπτων καὶ συγγνώμην αἰτῶν, οὐκ ἴσχυον ἴλεω ποιῆσαι τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἐπετιμᾶτο σφοδρῶς· ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς ὅσον κακὸν ἐστίν, τὸ τοὺς ἀρχοντας λέγειν κακῶς, καὶ τοὺς ἑτέρων κρῖνειν βίους. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, οὐκ ἀφ' ὧν ἀμαρτάνομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἑτέροις ἐψηφισάμεθα, κρῖνει πάντως ἡμῖν ὁ Θεός· καὶ πολλάκις ὁ τῇ φύσει κούφον ἐστὶν ἀμάρτημα, τοῦτο χαλεπὸν καὶ ἀσυγγνωστον γίγνεται τῇ τοῦ ἀμαρτάνοντος περὶ ἑτέρου κρίσει. Τάχα ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν αὐτὸ σαφὲς ποιῆσαι πείρασμοι. Ἡμαρτέ τις· ἑτέρον ἀμαρτάνοντα τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν κατεδίκασε σφοδρῶς. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐ τοσαύτην ἐπισπᾶται κόλασιν, ὅσην ἡ φύσις τῆς ἀμαρτίας ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ διπλασίονα πολλῶν καὶ τριπλασίονα· οὐ γὰρ ἀφ' ὧν αὐτὸς ἡμαρτεν, ἀλλ' ἀφ' ὧν ἑτερον ἀμαρτάνοντα τὰ αὐτὰ χαλεπῶς ἐκόλασε, ψηφιεῖται αὐτῷ τὴν τιμωρίαν ὁ Θεός. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἀπὸ τῶν γεγεννημένων καὶ ἐκθάντων, μεζίζωνας, ὅπερ ὑπεσχόμην ὑμῖν, αὐτὸ ποιῆσα καταφανές. Ὁ Φαρίσαῖος, καίτοι γε αὐτὸς οὐδὲν ἀμαρτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ζήσας, καὶ πολλὰ ἔχων κατορθώματα εἰπεῖν, ἐπειδὴ τὸν τελώνην, τὸν ἄρπαγα καὶ πλεονέκτην καὶ παρανομώτατον κατεδίκασε, τοσαύτην ἔδωκε δίκην, ὡς ἐκείνου μεζίζον· τηρεῖσθαι κολάσει. Εἰ δὲ ὁ μηδὲν μὲν ἀμαρτῶν αὐτὸς, ἀμαρτάνοντα δὲ ἕτερον καὶ περιφανῆ πᾶσιν ἐπὶ παρανομίας θνητὰ, ῥῆματι ψιλῶ καταδικάσας τοσαύτην ἐπεσπᾶσατο κόλασιν, οἱ πολλὰ μὲν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀμαρτάνοντες, ἑτέρων δὲ βίους καταδικάζοντες, οὐδὲ ἐμφανεῖς θνητὰ τι, οὐδὲ δῆλους, ἐννόησον ὅσην ὑποστησάμεθα κόλασιν, πῶς ἐκπεσοῦμεθα πάσης συγγνώμης. *Ἐν ᾧ γὰρ κρῖνεται*, φησὶ, *κρῖνεται*, καὶ ὑμεῖς κριθήσεσθε.

ς'. Διὰ δὴ ταῦτα ἀντιβολῶ, καὶ πυραινῶ, καὶ δέομαι, τῆς τῆς ἀποστῆναι τῆς πονηρᾶς συνθηλας. Τούς μὲν [190] γὰρ ἰερέας κακῶς ἀκούοντας οὐδὲν παραβλάζομεν;

* Haec, τί δὲ ἡμῶν ἀθλιώτερον, desunt in Morel. Sed habentur in Celsin. et a Gelenio lecta sunt.

οὐ μόνον ἂν ψευδῆ τὰ λεγόμενα ἦ, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ· ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος τὸν τελώνην οὐδὲν κατέβλαψεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησε, καίτοι γε ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ λέγων· ἡμεῖς δὲ ἑαυτοὺς τοῖς ἐσχάτοις περιβαλοῦμεν κακοῖς· ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος καθ' ἑαυτοῦ τὸ ξίφος ὤθησε, καὶ καιρίαν πληγὴν λαθὼν ἀπήλθεν. Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ πάθωμεν, κρατῶμεν ἀκολάστου γλώττης. Εἰ γὰρ τὸν τελώνην εἰπὼν κακῶς, οὐ διέφυγεν ἐκεῖνος, οἱ τοὺς πατέρας ἡμῶν κακῶς λέγοντες, ποίαν ἔξομεν ἀπολογίαν; εἰ τὸν ἀδελφὸν βλασφημήσασα Μαρία ἄπαξ, τσαούτην ἔδωκε δίκην, ποίας σωτηρίας ἡμῖν ἐλπὶς, ὅταν μυριάς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς ἀρχοντας πλύνωμεν λοιδορίαις; Μὴ γάρ μοι τοῦτο λεγέτω τις, ὅτι ἐκεῖνος Μωϋσῆς ἦν· δυνήσομαι γὰρ εἰπεῖν καὶ ἐγὼ, ὅτι κάκεινη Μαρία ἦν. Ἄλλως δὲ, ἵνα καὶ τοῦτο αὐτὸ μάθης σαφῶς, ὅτι εἰ καὶ ἐγκλημάτων ὑπεύθυνοι ὡσιν οἱ ἱερεῖς, οὐδὲ αὐτῶ σοι θέμις τὸν ἐκείνων βίον κρίνειν, ἀκουσον τί φησι περὶ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν ὁ Χριστός· Ἐπὶ τῆς Μωϋσῆος καθέδρας καθέσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν, ὅσα ἄν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Καὶ τί γένοιτο· ἂν χεῖρον ἐκείνων^a, ὧν ὁ ζῆλος ἐφθεῖρε τοὺς μαθητευομένους; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτω κατεβίβασεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀξίας, οὐδὲ εὐκαταφρονήτους ἐποίησεν εἶναι τοῖς ἀρχομένοις· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ ταύτης ἐπιλάβοιτο τῆς ἐξουσίας οἱ ἀρχόμενοι, ὀφθῆσσαντα πάντα ἀποχειροτονοῦντες, καὶ ἐκ τοῦ βῆματος καταβιβάζοντες. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων ὑβρίσας, καὶ εἰπὼν, *Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοίχῃ κεκοιναμένε· καὶ σὺ κἀθὼ κρίνων με*; ἐπειδὴ τιμῶν ἤκουσεν ἐπιστομιζόντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, *Ὁν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς*; δείξει βουλόμενος, ὅσην ἀπονέμειν δεῖ τοῖς ἀρχουσι τὴν αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν, τί φησιν; *Οὐκ ἤδειν ὅτι ἀρχιερεὺς τοῦ Θεοῦ ἦν*. Διὰ τοῦτο καὶ Δαυὶδ παρανονοῦντα λαθὼν τὸν Σαοὺλ, καὶ φόνου πνέοντα, καὶ μυριάς θνατοὺς κολάσεως ἀξίον, οὐ μόνον αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἐφέειπτο, ἀλλ' οὔτε βῆμα φορτικὸν εἰς αὐτὸν ἐκβαλεῖν ὑπέμεινε· καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων, ὅτι *Χριστὸς Κυρίου ἐστίν*. Οὐκ ἄνευθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας ἐστὶν ἰδεῖν, πῶς πόρρω που τὰ τῶν ἱερέων διορθοῦν τὸν ἀρχόμενον ἐστηκέναι χρῆ. Τῆς γὰρ κιθωτοῦ ποτε ἀναγομένης, ἐπειδὴ τινες τῶν ἀρχομένων περιτροπομένην καὶ καταπίπτειν μέλλουσαν ἰδόντες ἀνώρθωσαν, ἐν αὐτῷ τῷ χωρῷ δίκην ἔδωσαν, ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληγέντες καὶ νεκροὶ μέιναντες. Καίτοι γε οὐδὲν ἄτοπον ἐπίοιεν· οὐδὲ γὰρ ἀνέτρεπον τὴν κιθωτὸν, ἀλλ' ἀνατρέπεσθαι μέλλουσαν καὶ καταπίπτειν ἀνώρθωσαν. Ἄλλ' ἵνα ἐκ πολλῆς περιουσίας μάθης τῶν ἱερέων τὸ ἀξίωμα, καὶ πῶς οὐ θέμις τὸν ὑποτεταγμένον καὶ ἐν τάξει λαϊκῶν θνατοῖα ἐπανορθοῦν, ἀπέκτεινε αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῷ πλήθει, τοὺς ἄλλους πάντας ἐκ πολλῆς φοβῶν τῆς υπερβολῆς, καὶ πείθων μηδέποτε τοῖς τῆς ἱερωσύνης προσεῖναι ἀδύτοις. Εἰ γὰρ δὴ μέλλοιεν ἕκαστοι ἐπὶ προφάσει τοῦ τὰ κακῶς γινόμενα διορθοῦν εἰς τὸ τῆς ἱερωσύνης εἰσάγειν ἑαυτοὺς ἀξίωμα, οὔτε [191] πρόφασιν ἐπιλείψει διορθωσέως ποτε, οὔτε ἀρχοντα, οὔτε ἀρχόμενον διαγνωσόμεθα, ἀναμειγμένον πάντων ἀλλήλοις. Καὶ μὴ μέ τις νομίσῃ τῶν ἱερέων κατεγνωκῶτα ταῦτα λέγειν (διὰ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, πολλὴν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἴσμε, τὴν ἐπιείκειαν ἐν ἅπασιν ἐπιδείκνυνται, καὶ

οὐδεμίαν οὐδενί ποτε παρεσχῆκασι λαθῆν), ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μάθητε, ὅτι εἰ καὶ μοχθηροὺς εἶχετε πατέρας καὶ φορτικούς διδασκάλους, οὐδὲ οὕτως ἀκίνδυνον ὑμῖν ἦν, οὐδὲ ἀσφαλῆς βλασφημεῖν αὐτοὺς καὶ λοιδορεῖσθαι. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν γονέων σοφός τις φησι, *Κἄν ἀπολίπῃ σύνεσις, συγγνώμῃν ἔχῃ*· τί γὰρ αὐτοῖς ἀποδώσεις, καθὼς αὐτοὶ σοί; πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν τοῦτον φυλάττεσθαι χρῆ τὸν νόμον, καὶ τὸν ἐκάστου βίον ἑαυτὸν ἕκαστον περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν, ἵνα μὴ ἀκούσωμεν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, *Ἵποκριτὰ, εἰ βλέπετε τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς δοκόν*; Καὶ γὰρ ὑποκριτῶν ἔργον, τὸ δημοσίᾳ μὲν καὶ πάντων ὁρώντων τὰς χεῖρας φιλεῖν τῶν ἱερέων, καὶ γονάτων ἄπτεσθαι, καὶ παρακαλεῖν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχεσθαι, καὶ δεομένους βαπτισματος ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχειν θύρας, οἴκοι δὲ καὶ ἐν ἀγοραῖς τοὺς ποσοῦτων ἀγαθῶν αἰτίους ἡμῖν καὶ διακόνοους μυριάς πλύνειν ὄνειδισιν, ἢ ἐτέρων ὀνειδίζοντων ἀνέχεσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἀληθῶς κακὸς ὁ πατήρ, πῶς αὐτὸν ἀξιόπιστον εἶναι νομίζεις διάκονον τῆς τῶν φρικτῶν ἐκείνων μυσταγωγίας; Εἰ δὲ ἀξιόπιστος ἐκείνων εἶναι σοὶ δοκεῖ διάκονος, τίως ἔνεκεν ἀνέχῃ κακῶς ἐτέρων λεγόντων αὐτὸν, καὶ οὐκ ἐπιστομίζεις, οὐδὲ ἀγανακτεῖς, οὐδὲ δυσχεραίνεις, ἵνα παρὰ τοῦ Θεοῦ πολὺν τὸν μισθὸν ἀπολάβῃς, καὶ παρ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατηγορούντων τὸν ἔπαινον; Κἄν γὰρ μυριάκις ὡσιν ὑβρισταί, πάντως ἐπαινεσονται· σε καὶ ἀποδέξονται τῆς περὶ τοὺς πατέρας κτῆμονίας· ὡσπερ, ἂν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἅπαντες ἡμῶν καταγνώσονται, καὶ αὐτοὶ οἱ κακῶς λέγοντες. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκεῖ τὴν ἐσχάτην δώσωμεν δίκην. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὰς Ἐκκλησίας λυμαινεται, ὡς τοῦτο τὸ νόσημα· καὶ καθάπερ σῶμα μὴ μετὰ ἀκριθείας συνδεδεμένον τῆ τῶν νευρῶν περιβολῇ, πολλὰς τίκει τὰς ἀβρωτίας, καὶ ἀβλιτων ποιεῖ τὸν βίον οὕτω καὶ Ἐκκλησία, μὴ σφοδρᾶ καὶ ἀβρωγεῖ τῆ τῆς ἀγάπης ἀλύσει περιβεβλημένη, μυρίους τίκει πολέμους, καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ αἰθεῖ, καὶ πολλῶν πειρασμῶν γίνεται ὑπόθεσις. Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα συμβαίη, μηδὲ τὸν Θεὸν παροξύνωμεν, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπαυξήσωμεν κακὰ, καὶ τὴν κλῆσιν ἀπαραιτήτων παρασκευάζωμεν, καὶ πελλῆς ἀγδίας πληρῶμεν τὴν ζωὴν τὴν ἡμέτεραν, ἢ πρὸς εὐφημίαν τὴν γλώτταν μεταθέντες, τὴν ἑαυτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν περιεργάζόμεθα βίον, καὶ τὴν ἐτέρων ζωὴν τῷ τὰ ἀπόρρητα μετὰ ἀκριθείας εἰδοῖσι κρίνειν ἐπιτρέψαντες, αὐτοὶ τὰ ἑαυτῶν ἀμαρτήματα κρίνωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ τῆς γενένης δυνήσομεθα διαφυγεῖν πῦρ. Ὅσπερ γὰρ οἱ τὰ ἀλλότρια πολυπραγμονοῦντες κακὰ, τῶν οικείων οὐδὲνα ποιοῦνται λόγον· [192] οὕτως οἱ δεδοικότες εἰς τὸν ἐτέρων παρακύβει βίον, πολλὴν ἑαυτοῦ τῶν πεπλημμελημένων ποιήσονται τὴν φροντίδα· οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν ἀναλογιζόμενοι κακὰ, καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην κρίνοντες τὴν ἡμέραν, καὶ δίκας ἑαυτοῦς ἀπαιτοῦντες, ἕμερον ἔξουσι τότε τὸν δικαστῆν. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν ἐκρινόμεθα ὑπὸ Κυρίου*. Ἴν' οὖν διαφύγωμεν τὴν ψῆφον ἐκείνην, πάντα τὰ ἄλλα ἀφέντες, περιεργάζόμεθα τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, καὶ κολάζωμεν τὸν λογισμὸν ἐν ἀμαρτάνειν ἀναπιέθοντα, καὶ κατανύττωμεν τὸ συνειδὸς, καὶ λόγον ἑαυτοῦς ἀπαιτῶμεν τῶν πεπραγμένων ἡμῖν. Οὕτω γὰρ δυνήσομεθα κοῦφον τῶν ἀμαρτημάτων ποιήσαντες τὸ φορτίον, συγγνώμης ἀπολαῦσαι πολλῆς, καὶ τὸν παρόντα βίον μεθ' ἡδονῆς διάγειν, καὶ τῶν μελ-

^a Sic Coislis, melius, quam Morel. τί δὲ γένοιτο· ἂν τοῦ βίου χεῖρον.

^b Haec, quae in Mor. manca erant, in Coisl. sic restituebantur

sive ementita, sive vera sint quæ de eis dicimus : quoniam et Pharisæus publicano nihil nocuit, sed et ipsi profuit, licet vera de eo diceret. Cæterum nobis ipsi mala extrema ipsi accersimus, sicut et Pharisæus in seipsum gladium impulit, et letali accepta plaga abiit. Ut igitur ne et nos idem patiamur, impereamus in domitæ linguæ. Nam si is, qui publicano maledixit, pœnam non effugit, nos qui patribus nostris maledicimus, qua nos apologia tuebimur? si Maria, quod fratri semel maledixerit, tantam dedit pœnam (Num. 12. 10) : cujus nobis salutis spes, cum nos quotidie principes infinitis conviciis afficimus? Ne mihi hoc quis dixerit, ille Moses erat : potero enim et ego dicere, Illa Maria erat. Cæterum, ut et alia ratione hoc manifeste cognoscas, quod nec si criminum rei sint sacerdotes, de illorum tibi vita judicare fas sit, audi quid dicat de principibus Judæorum Christus : *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisei : omnia igitur quæcumque dixerint vobis, ut faciatis, facite : iuxta opera autem eorum ne faciatis* (Matth. 23. 2. 3). Jam, quid illis pejus fuerit, quorum zelus futuris discipulis noxius erat? Attamen neque sic eos deposuit a dignitate, neque subditis despiciabiles fecit : idque jure merito. Nam si semel hanc potestatem arripuerint subditi, statim magistratu privatos principes de dignitate deturbari vidobimus. Eapropter Paulus cum principem sacerdotum Judæorum contumelia affecisset, ac dixisset : *Percutiet te Deus, paries dealbate : et tu iudicans me sedes* (Act. 23. 3)? postquam autem quosdam audivit se increpantes, et dicentes : *Pontificem Dei conviciis incessis* (Ib. v. 4)? monstrare volens, quantum oportet sacerdotibus Dei exhibere honorem et reverentiam, quid dicit? *Nesciebam quod pontifex Dei esset* (Ib. v. 5). Propterea et David, cum Saulem apprehendisset prævaricatore, et spirantem homicidium, multisque pœnis dignum : non solum ejus vitæ pepercit, sed neque ut verbum asperum in eum jaceretur, sustinuit, causamque ponens dicit : *Christus Domini est* (1. Reg. 24. 7). Neque hinc solum, sed et aliunde videre licet copiose, quomodo subditum procul a sacerdotum correptione abesse oportet. Nam cum aliquando arca reduceretur, et subditorum aliqui ad lapsum declinantem videntes erigerent, eo ipso in loco pœnam dederunt, et a Domino percussi, mortui manserunt, tametsi nihil agerent absurdum (2. Reg. 6. 7). Non enim subvertebant, sed lapsum erigebant. Et ut ex abundantia sacerdotum dignitatem discas, et quomodo non sit fas subditum, et in ordine laicorum existentem talia corrigere : illos in media multitudine occidit, cæteros omnes hoc prodigio admodum terreus, et persuadens eis, ne ad adyta sacerdotii accedant. Si enim singuli obtentu male acta corrigendi in sacerdotii dignitatem se inferant, numquam deerit corrigendi occasio, et confusis inter se omnibus, inter principem et subditum non discernemus. Nemo hæc me dicere opinetur, quasi ad sacerdotes accusandos (per Dei namque gratiam in omnibus, ut et vos scitis, magnam exhibent probitatem, et nemini unquam criminandi an-

sam dederunt), sed ut discatis, etiamsi improbos haberetis patres, et molestos magistros, neque sic eis maledicere vobis securum et absque gravi periculo fore. Nam si de corporalibus parentibus sapiens quidam dicit : *Si sensu deficiat, ventam da* (Eccl. 3. 15) : quid enim illis dabis, quale ipsi tibi? multo magis in spiritualibus hæc lex observanda : ac uniuscujusque officium est, ut suam ipsius vitam diligenter consideret, et excutiat, ne videlicet audiamus in die illo : *Hypocrita, quid vides festucam in oculo fratris tui, in tuo autem oculo trabem non consideras* (Matth. 7. 3)? Etenim hypocritarum opus est, publice quidem et omnibus videntibus osculari manus sacerdotum, genua tangere, supplicare, ut pro se orent, et baptismo indigentes ad illorum januas currere : domi autem et in foro tantorum honorum nobis auctores et ministros multis afficere probris, vel conviciatoribus consentire. Quod si vere malus est pater, quomodo fide dignum putas tam terribilium sacramentorum ministrum? Si autem fide dignus tibi minister esse videtur, quare fers alios ei maledicentes, et non obturas eorum ora, neque stonacharis, neque ægre fers, ut et multam accipias a Deo mercedem, et laudem ab ipsis maledicis? Nam licet sexcenta convicia proferant, omnino tamen te laudabunt et amplexabuntur ob egregiam in patres curam : contra vero si hoc non faciamus, omnes nos condemnabunt, etiam illi ipsi qui maledicunt. Ad hæc accedit illud multo gravius, quod extremam illic dabimus pœnam. Quia nihil perinde sic Ecclesiam labefactat atque morbus ille : et sicut corpus nervorum debita habitudine carens multas gignit ægritudines, et vitam facit molestam : ita Ecclesia non circumdata forti illa et infracta caritatis catena, plurima parturit bella, iram Dei auget, et multarum tentationum est occasio. Ne igitur hæc contingant, neve Deum exacerbemus, ne nostra augeamus mala, et pœnam certam indeclinabilemque comparemus, vitamque hanc multis molestiis repleamus : nostram ad bene loquendum linguam transferentes, nostram ipsorum vitam singulis diebus diligenter scrutemur ; aliorum autem vitam ejus, qui etiam incognita accurate novit, iudicio relinquentes, ipsi nostra peccata damnemus. Ita nobis gehennæ ignem licebit effugere. Nam sicut ii, qui in alienis curiosius explorandis malis occupati sunt, suorum peccatorum nullam habent rationem : ita qui ab aliena vita discutienda abhorrent, magnam suorum delictorum habebunt sollicitudinem : et qui sua considerant mala, illaque quotidie discutiunt, a seipsis exposcentes pœnas, mitem tunc habituri sunt iudicem. Id quod Paulus declarans dicebat : *Nam si nosipos iudicavimus, non utique iudicavimus a Domino* (1. Cor. 11. 31). Ut autem illam sententiam effugiamus, relictis omnibus aliis, magno studio vitam nostram examinemus, corrigamus cogitationes ad peccandum inducentes, conscientiam ad compunctionem flectamus, actorum nostrorum rationem repetamus. Sic enim poterimus facile peccatorum exonerari sarcina, multa venia frui, præsentemque simul vitam cum voluptate transmittere, et assequi

bona futura : gratia et misericordia Domini nostri Spiritui sancto sit gloria, in sæcula sæculorum.
Jesu Christi ; per quem et cum quo Patri simul et Amen.

MONITUM

Hasce tres homilias, quarum prior in illud, *Propter fornicationes*, etc., altera de Libello repudii, *tertias, Quales ducendæ sint uxores*, eodem tempore consequenter habitas fuisse conspicuum est. Secundam enim paucis post primam diebus pronuntiatam fuisse clare dicitur initio : Περὶ γάμου πρόην, *De nuptiis nuper*, id est, paucis ante diebus ; ubi locum ipsum Pauli, *Propter fornicationes*, etc., quem in priori explanandum susceperat, ad verbum repetit. Tertiam pari modo paucis post secundam diebus secutam esse indicat Chrysostomus, cum sub initium dicit, *se nuper*, πρόην, de libello repudii locutum esse. In prima agitur præcipue de nuptiis, quo pacto scilicet contrahendæ sint : deque vitandis saltationibus, tripudiis, obscænis cantibus solitis hymenæorum, quæ omnia sponsæ castitati noxia esse possunt. Invehitur postea Chrysostomus in eos, qui etiam post initum matrimonium scorta adire non cessant : ac nonnullorum opinionem evellit qui putabant adulterum non esse conjugatum, qui cum libera scortaretur. In secunda de libello repudii tractatur, et contra hodiernorum Græcorum sententiam et usum statuitur, non licere mulierem ducere, etiam pro causa adulterii repudiatam. Tertiaræ argumentum prodit ipse titulus, *Quales ducendæ sint uxores* : nam per totam concionem agitur de sponsæ futuræ moribus explorandis et ad-discendis, antequam conjugium ineatur.

DE VERBIS ILLIS APOSTOLI,

PROPTER FORNICATIONES AUTEM UNUSQUISQUE SUAM UXOREM HABEAT (1. Cor. 7. 2) (a).

1. Ad mellis fontes etiam hodie statui vos deducere, mellis quod fastidium numquam parit. Ejusmodi namque Pauli verborum est natura ; et vero quicumque sua corda laticibus ex his fontibus haustis replent, per Spiritum sanctum loquuntur : imo vero mellis virtutem etiam omnem exsuperat sacrorum eloquiorum voluptas. Atque hoc ut indicaret propheta dicebat : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo (Psal. 118. 103)*. Neque vero melle dulcor tantum, sed et auro ac lapillo quovis pretiosior, et argento purior est voluptas eloquiorum sacrorum. *Eloquia quippe Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum (Psal. 11. 7)*. Propterea quoque dicebat et sapiens quidam *Comedere mel multum non bonum : honorare autem oportet*

¹ Unus, voluptatem.
(a) Collata cum Codicibus Colbertinis 970 [nunc Reg. 748], et 1030,

sermones gloriosos (Prov. 25. 27). Nam ex illo quidem morbus, quo caremus, sæpe gignitur ; horum autem opera et corporis ægritudinem, qua tenemur, deponere possumus : et mel quidem in concoctione corrumpitur, sacra vero eloquia cum fuerint concocta, tum jucundiora fiunt et utiliora cum illis, qui ea possident, tum aliis multis. Ac mensa quidem sensibus subjecta dum affatim quispiam fruitur, si deinde illic saturatus ructet, injucundus fit ei qui illum convivio excepit : si vero spiritali doctrina expletus eructet, multum suavem odorem diffundit in proximum. David quidem certe cum his dapibus se frequenter expleret, dicebat : *Eructavit cor meum verbum bonum (Psal. 44. 2)*. Nam et malum verbum possumus eructare. Et quemadmodum in hac sensili mensa pro conditione cibariorum qualitatem eorum, quæ eructantur, cernimus apparere : sic nimirum et in virtute verborum, qualibus pascuntur, talia plerique homines

λόγων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία
 τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ

τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD TRES HOMILIAS SEQUENTES.

In tertiæ titulo Editionis Morellianæ legitur Græce atque Latine, *Laus Maximi, et quales ducendæ sint uxores*. Sic vero legit etiam Sigismundus Gelenius interpres. In Editione vero Savillii, et in duobus quibus usi sumus Mss. illud, ἐγχώμιον εἰς Μάξιμον, desideratur. Nec tamen existimo illud additamentum esse spernendum: non enim divinando hic titulus appositus fuisse videtur; sed qui titulum apposuit, rei gnarus ita scripserit, vel fortasse Chrysostomus ipse sic initio titulum concinnaverit. Putat Hermantius hunc esse Maximum illum episcopum Seleuciæ in Isauria, qui in præcedenti conventu loco Chrysostomi concionem habuerat: id autem non absimile vero est. Ex eis porro quæ sub initium dicit, 'Ὁ γὰρ μετ' ἐμοῦ ζυγὸν ἔλκων, *Meus enim in trahendo jugo compar, nuper proscisso sulco, ubere lingua, inspersit etiam semina*, ex iis, inquam, argui videtur tunc Chrysostomum fuisse episcopum Constantinopolitanum. Nam illo Constantinopoli sedente, alii diversarum civitatum episcopi in hac regia urbe identidem ipso annuente concionabantur, quod non semel fecit etiam Severianus Gabalorum episcopus, ut in Vita Chrysostomi pluribus narrabitur.

Primæ homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Ducæi; secundæ incerti cujusdam, tertiæ Sigismundi Gelenii. Duas postremas multis in locis emendavimus.

[193] Εἰς τὸ ἀποστολικὸν ρητόν

Διὰ δὲ τὰς κορινθίας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω.

α'. Πρὸς τὰς τοῦ μέλιτος πηγὰς καὶ τήμερον ὑμεῖς
 χειρωναχῶσαι βούλομαι, μέλιτος οὐδέποτε κόρον
 ἔχοντος. Τοιαύτη γὰρ τῶν Παύλου ῥημάτων ἡ φύσις,
 καὶ πάντες δὲ, ὅσοι πληροῦσι τὰς ἑαυτῶν καρδίας ἐκ
 τῶν πηγῶν τούτων, διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου
 φθέγγονται· μάλλον δὲ καὶ μέλιτος ἀρετῆν ἢ ἀπο-
 κρύπτει πᾶσαν ἢ τῶν θείων ἡδονῶν λογίων. Κατ' αὐτοῦ
 δηλῶν ὁ Προφήτης ἔλεγεν, Ὡς ῥιλιχθα τῷ λάρυγγί
 μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι ἢ τῷ στόματι μου.
 Οὐ μέλιτος δὲ ἐστὶν ἡδίων μόνον, ἀλλὰ καὶ χρυσοῦ
 καὶ λίθου παντὸς τιμωτέρα καὶ ἀργυρίου παντὸς κα-
 θαρωτέρα ἢ ἡδονῆ τῶν θείων λογίων. Τὰ λόγια γὰρ
 Κυρίου, φησὶ, λόγια ἀγαθὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον,
 δοκίμιον ἢ ῥῆ, κεκυθαρισμένον ἑπταπλάσιως. Διὰ
 τοῦτο καὶ τις σοφὸς ἔλεγεν ε' Ἐσθλείν μέλι ποιοῦ

οὐ καλόν, τιμῶν δὲ χρῆ λόγους ἐνδόξους. Ἐξ ἐκεί-
 νου μὲν γὰρ καὶ νόσος οὐκ οὔσα τίκεται πολλάκις,
 ἀπὸ δὲ τούτων καὶ τὴν οὔσαν ἀβρωσίαν ἀποθέσθαι
 δυνάμεθα· καὶ τὸ μὲν μέλι κατὰ πέψιν διαφθίρεται,
 τὰ δὲ λόγια τὰ θεία, ὅταν πεφθῇ, τότε καὶ ἡδίων γίνε-
 ται καὶ χρησιμώτερα, αὐτοῖς τε τοῖς ἔχουσι, καὶ ἑτέ-
 ροις πολλοῖς. Καὶ τραπέζης μὲν τις αἰσθητῆς μετὰ
 δαψιλείας ἀπολαύων, εἶτα ἐκείθεν ἐρευγόμενος, ἀηθῆς
 τῷ κοινωνοῦντι γίνεται· ἀπὸ διδασκαλίας δὲ τις
 ἐρευξάμενος πνευματικῆς, πολλῆς τῆς εὐωδίας μετα-
 δίδωσι τῷ πλησίον. Ὁ γοῦν Δαυὶδ τοιαύτης συνεχῶς
 ἀπολαύων ἐστίασεως ἔλεγεν, Ἐξηρεύσατο ἡ καρ-
 δια μου λόγον ἀγαθόν. Ἔστι γὰρ καὶ πονηρὸν λό-
 γον ἐρευξασθαι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τρα-
 πέζης κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἐδεσμάτων καὶ ἡ τῆς
 ἐρυγῆς ποιότης ἐκθίδεται· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν
 ῥημάτων δυνάμεως, οἷα περ ἂν σιτώνται, τοιαῦτα

^a Ὑποὺς μέλιτος ἡδονῆν.

^b Ἀθήναι cod. 748 καὶ κηρίον.

^c Duo Mss. καὶ τις παλαιῶν ἔλεγεν.

καὶ ἐρεύονται πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Οἷον ἐὰν εἰς θέατρον ἀναβῆς καὶ πορνικῶν φασμάτων ἀκούσης, τοιαῦτα καὶ ἐρεύξῃ πάντως εἰς τὸν πλησίον ῥήματα· ἂν δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔλθῶν, μετὰσχῆς ἀκουσμάτων πνευματικῶν, τοιαύτας ἔξεις καὶ τὰς ἐρυγὰς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγεν, Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, τῆς τραπέζης, ἧς αἶμα μετείχε, τὴν βρῦσιν ἡμῖν ἐνδείκνυμενος. Τούτω καὶ ὁ Παῦλος πειθόμενος, παρῆναι λέγων· Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἰ τις ἀγαθός. Καὶ τίς ἐστὶν ὁ σαπρὸς, φησὶν; Ἐὰν μάθῃς τὸν ἀγαθόν, τότε εἴη καὶ τὸν σαπρὸν· πρὸς γὰρ τὴν ἀντιδιαστολὴν ἐκείνου τοῦτον τέθεικε. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ἀγαθός, οὐδὲν δεήσῃ παρ' ἐμοῦ μαθεῖν· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν ἠμήνευσεν. Εἰπὼν γάρ, *Εἰ τις ἀγαθός, ἐπήγαγε, Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας*, δεικνύς ὅτι οὗτός ἐστιν ἀγαθός ὁ τὸν πλησίον οἰκοδομῶν. Ὡσπερ οὖν ὁ οἰκοδομῶν, ἀγαθός, οὕτως ὁ καθαιρῶν, σαπρὸς καὶ [194] φαῦλος.

Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητὲ, εἰ μὲν ἔχεις τι τοιοῦτον εἰπεῖν, ὃ δύναται βελτίω ποιῆσαι τὸν ἀκούοντα, μὴ κωλύσης λόγον ἐν καιρῷ σωτηρίας· εἰ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἔχεις, ἀλλὰ πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα ῥήματα, αἴγησον, μὴ κατηγορήσης τοῦ πλησίον. Οὗτος γάρ ὁ λόγος σαπρὸς ἐστίν, οὐκ οἰκοδομῶν τὸν ἀκούοντα, ἀλλὰ καὶ καταστρέφων. Ἄν τε γὰρ ἀρετῆς ἐπιμελήται, πρὸς ἀπόνοιαν ἀφραταί πολλάκις· ἂν τε ἡμελλήτως ἦ, βραθυμότερος γίνεται. Ἄν αἰσχροὺν μέλλῃς φθέγγεσθαι ῥῆμα καὶ γέλωτος γέμον, αἴγησον. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος σαπρὸς ἐστὶ, τὸν τε λέγοντα τὸν τε ἀκούοντα ἀσελεγεστέρους ποιῶν, καὶ τὰς ἐν ἐκάστῳ πονηρὰς ἐπιθυμίας ἀνάπτων. Ὡσπερ οὖν τῷ πυρὶ τὰ ξύλα τροφή γίνεται καὶ ὕλη, οὕτω τοῖς πονηροῖς βουλεύμασι τὰ ῥήματα. Διὰ τοῦτο οὐ χρεὶ πάντα, ἅπερ ἂν ἔχωμεν ἐν διανοίᾳ, φθέγγεσθαι πάντως· ἀλλὰ σπουδάζειν μὲν καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς ἐξοριζέειν τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας καὶ πᾶσαν αἰσχρὰν ἔνοιαν. Εἰ δὲ ποτε λαθόντες παραδεξιόμεθα ῥυπαροῦς λογισμούς, μηδέποτε διὰ τῆς γλώττης αὐτοῦς ἐκφέρωμεν, ἀλλ' ἀποπνίγωμεν αὐτοὺς διὰ τῆς σιγῆς. Καὶ γὰρ καὶ θηρία καὶ ἔρπετα εἰς λάκκον ἐμπέποντα, ἂν μὲν εὐρη τινὰ διέξοδον ἀνωθεν, ἀναβάντα ἀγριώτερα γίνεται· ἂν δὲ μὲν κάτω διηνεκῶς συγκεκλεισμένα, πάντοθεν ἀπόλλυται ῥαδίως καὶ ἀφανίζεται· οὕτω δὲ καὶ τὰ πονηρὰ ἐνθυμήματα, ἂν μὲν εὐρη τινὰ διὰ τοῦ στόματος ἡμῶν καὶ τῶν ῥημάτων ἔξοδον, ἀνάπτει τὴν ἔνθεον φλόγα· ἂν δὲ ἀποκλεισθῆς αὐτὰ διὰ τῆς σιγῆς, ἀσθενέστερα γίνεται, καὶ καθάπερ λιμῷ τηκόμενα τῇ σιωπῇ, ταχέως ἐναποθνήσκει τῇ διανοίᾳ. Ὡστε κἂν ἐπιθυμῆσθαι τινὰ αἰσχρὰν ἐπιθυμίαν, μὴ φθέγγῃς ῥῆμα αἰσχρὸν, κατέσθεσας καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. Οὐκ ἔχεις διάνοιαν καθαρὰν; Κἂν στόμα ἔχῃ καθαρὸν, καὶ μὴ κενώσης ἔξω τὸν βόρβαρον, ἵνα μὴ καὶ ἕτερον κ·) σπυτὸν καταβλάψῃς. Οὐ γὰρ τοῖς λέγουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀκούουσιν αἰσχρὰ φθεγγόμενων ἐτέρων πολλὴ προσγίνεται κηλὶς. Διὰ τοῦτο παραινῶ καὶ

* Duo mss. τὴν φύσιν ἡμῖν.

συμβουλεύω, μὴ μόνον τοῦ λέγειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ λεγόντων ἐτέρων τοῦ ἀκούειν ἀπέχεσθαι, καὶ τῷ θείῳ προσηλώσθαι νόμῳ διηνεκῶς. Τὸν γὰρ τοιοῦτον καὶ ὁ Προφήτης μακαρίζει, λέγων· Μακάριος ἄνθρωπος οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λουμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός.

β'. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἔξωθεν συλλόγοις, εἰ καὶ τι λεχθεῖν ποτὲ χρηστὸν, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τοῖς φαῦλοις μόλις ἐν ὑγιεῖς οἱ πολλοὶ φθέγγονται· ἐπὶ δὲ τῶν θείων Γραφῶν τούναντίον ἅπαν· πονηρὸν μὲν οὐδένα οὐδέποτε ἀκούσῃ λόγον, πάντας δὲ σωτηρίας καὶ πολλῆς γέμοντας φιλοσοφίας· οἷα δὲ καὶ τὰ σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέντα. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; *Περὶ δὲ ὧν ἐγγράψατέ μοι*, φησὶ, *καλὸν ἀνθρώπων γυναικὸς μὴ ἀπτασθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἐκίστη τὸν ἴδιον ἄνδρα*. Περὶ γάμων ὁ Παῦλος νομοθετεῖ, καὶ οὐκ αἰσχύνεται, οὐδὲ ἐρυθριεῖ· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης [195] αὐτοῦ γάμον ἐτίμησε, καὶ οὐκ ἐπηρεχύνθη, ἀλλὰ καὶ τῇ παρουσίᾳ καὶ τῷ δώρῳ τὸ πρῶγμα ἐκόσμησε (καὶ γὰρ καὶ δῶρα τῷ γάμῳ μερίζον ἀπάντων εἰσήνεγκε, τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν εἰς οἶνον μεταβαλὼν), πῶς ὁ δούλος ἠρυθρίασεν ἂν περὶ γάμου νομοθετῶν^β; Οὐ γὰρ πονηρὸν ὁ γάμος πρῶγμα, ἀλλὰ πονηρὸν ἡ μοιχεία, πονηρὸν ἡ πορνεία· γάμος δὲ πορνείας ἀναρετικὸν φάρμακον. Μὴ τοίνυν αὐτὸν ἀτιμάζωμεν ταῖς διαβολικαῖς πομπαῖς· ἀλλ', ὅπερ ἐποίησαν οἱ ἐν Κανῶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ νῦν γυναῖκας λαμβάνοντες ποιεῖταισαν, τὸν Χριστὸν ἐχέτωσαν μέσον. Καὶ πῶς δυνατὸν τοῦτο γενέσθαι, φησὶ; Δι' αὐτὸν τῶν ἱερῶν· Ὁ δεχόμενος γάμον, φησὶν, ὕμῶς, ἐμὲ δέχεται. Ἄν τοίνυν τὸν διάβολον ἀπελάσῃς, ἂν τὰ πορνικὰ ἕσματα, καὶ τὰ κεκλασμένα μέλη, καὶ τὰς ἀτάκτους χορείας, καὶ τὰ αἰσχρὰ ῥήματα, καὶ τὴν διαβολικὴν πομπήν, καὶ τὸν θόρυβον, καὶ τὸν κεχυμένον γέλωτα καὶ τὴν λοιπὴν ἐξέλασῃς ἀσχημοσύνην, εἰσαγάγῃς δὲ τοὺς ἁγίους Χριστοῦ δούλους, καὶ ὁ Χριστὸς δι' αὐτῶν παρέσται πάντως μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν· Ὅς γὰρ ἂν ποιήσῃ, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, οὗτός μου ἀδελφός καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ. Καὶ οἶδα ὅτι βαρὺς τιςιν εἶναι δοκῶ καὶ φορτικός, ταῦτα παλαιῶν καὶ παλαιῶν ἔθους ἐκκόπτων. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν μοι τοῦτο μέλει· οὐ γὰρ τῆς χάριτος τῆς παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας δέομαι τῆς ὑμετέρας· οὐ τῶν κρῶτων καὶ τῶν ἐπαίνων, ἀλλὰ τοῦ κέρους καὶ τῆς φιλοσοφίας. Μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι ἔθος ἐστίν· ὅπου ἁμαρτία ταλμάται, ἔθος καὶ μνησθῆς· ἀλλ', εἰ μὲν πονηρὰ τὰ γινόμενα, κἂν παλαιὸν ἔθος ἦ, κατὰλυσον· ἂν δὲ μὴ πονηρὰ, κἂν συνήθεια μὴ ἦ, εἰσαγάγε καὶ καταφύτευσον. Ὅτι δὲ οὐ παλαιὸν ἔθος ἦν τὸ τοιαῦτα ἀσχημονεῖν, ἀλλὰ καινοτομία τις ἐστὶ τὰ γινόμενα, ἀναμνήσθητι πῶς ἐγγεμὲν ὁ Ἰσαὰκ τὴν Ῥεβέκκαν, πῶς ὁ Ἰακώβ τὴν Ῥαχὴλ. Καὶ γὰρ τὸν γάμον αὐτῶν μὲννηται ἡ Γραφή, καὶ πῶς εἰς τὰς οἰκίας τῶν νυμφίων ἤχθησαν αὐταὶ αἱ νύμφαι λέγει, καὶ οὐδενὸς τοιοῦτου μὲννηται· ἀλλὰ συμπόσιον μὲν καὶ δεῖπνον ἐποίησαντο τοῦ συνήθους παιδρότερον, καὶ τοὺς προσήκοντας ἐκάλεσαν

^β Duo mss. μεταβαλὼν, εἰκότως. Οὐδὲ ὁ δούλος ἐρυθριεῖ περὶ τούτων νομοθετῶν.

etiam eructant. Exempli causa, si in theatrum ascenderis, et meretricias cantilenas audiveris, talia plane verba in proximum etiam eructabis : quod si ad ecclesiam veniens spiritualis particeps fueris lectionis, ejusmodi erunt etiam quæ eructabis. Propterea quoque dicebat propheta, *Eructavit cor meum verbum bonum*, ut mensæ dapce, qua fructabatur semper nobis ostenderet. Hoc etiam incitatus, nos cohortabatur his verbis utens Paulus : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus (Eph. 4. 29)*. Et quis est malus, dicit aliquis? Si bonum didiceris, tum etiam malum scies, nam ad distinctionem illius hunc posuit. Quis ergo bonus sit, non erit opus ut ex nie discas : ipse quippe nobis ejus naturam declaravit. Cum enim dixisset, *Si quis bonus*, adjecit, *Ad ædificationem Ecclesiæ (Ibid.)*, bonum eum esse ostendens, qui ædificat proximum. Ut igitur is qui ædificat, bonus est : ita qui destruit, malus et pravus est.

Lingua quomodo coercenda. — Et tu igitur, dilectissime, si quidem tale quid proferre possis, quod meliorem reddere possit auditorem, ne retineas verbum in tempore salutis : quod si nihil tale suppetat, sed prava tantum et corrupta verba, tace, ne proximum accuses. Hic enim malus est sermo, nec ædificat audientem, sed subvertit. Sive enim illi curæ sit virtus, in superbiam sapius effertur : sive sit ignavus, negligentior evadit. Si turpe prolaturus sis verbum ac ridiculum, tace. Nam et hic malus est sermo, quo et is qui dicit, et is qui audit lasciviores redduntur, et in unoquoque pravæ libidinis inflammantur. Ut igitur ignis alimentum ligna sunt et sarmenta, ita pravæ cogitationes verbis aluntur. Idcirco non omnia quæ mente versamus, omnino eloqui nos oportet : sed ex ipsa mente pravæ cupiditates omnemque fœdam cogitationem eliminare studendum est. Quod si quando nobis nec opinantibus turpes irrepserint ratiocinationes, numquam eas lingua efferamus, sed silentio suffocemus. Nam et belluæ ac serpentes si quando in fossam inciderint, et exitum quemdam sursum invenerint, ascendentes, ferociores evadunt ; quod si deorsum conclusæ perpetuo manserint, omni modo perduntur facile atque exterminantur : sic nimirum et pravæ cogitationes, si quidem aliquem per os nostrum exitum nanciscantur, interiorum flammam accendunt : sin autem eas per silentium concluseris, imbecilliores fiunt, et tamquam fame confectæ per silentium, celeriter in mente moriuntur. Itaque si quæ te cogitatio turpis invadat, neque turpe verbum eloquaris, etiam cupiditatem extinguens. Non est tibi mens munda? Saltem mundum sit os, neque lutum foras ejicias, ne et alium et te ipsum offendas. Non enim illi tantum qui dicunt, sed etiam illi qui audiunt, multas contrahunt sordes, dum alii turpia loquuntur. Propterea cohortari et consolare non desino, ut non solum ab ejusmodi verbis efferendis, sed etiam, dum ab aliis efferuntur, audiendis abstinereamus, et divinæ legi semper addicti simus. Qui enim ejusmodi fuerit, beatus a propheta prædicatur : *Beatus vir, qui non*

abii: in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1. 1. 2).

2. Atque in profanis quidem conventibus, etsi aliquid fortasse boni aliquando dicitur, vix tamen inter multa prava unum quidpiam probum plerique loquuntur : dum autem sacræ leguntur Scripturæ, plane contrarium evenit : nullum sermonem pravum audies, omnes salutis ac philosophiæ modestiæque plenos, ejusmodi sunt quæ hodierno die sunt lecta. Quænam illa porro? *De quibus autem scripsistis mihi, inquit, bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum (1. Cor. 7. 1. 2)*. De nuptiis leges sancit Paulus, neque eum pudet, nec erubescit; ac merito sane. Si enim nuptiis honorem detulit Dominus ejus, nec illarum eum puduit, sed et præsentia sua rem exornavit, et munere : siquidem munera contulit omnium maxima, cum aquæ naturam mutavit in vinum : qui potuisset pudere servum leges de nuptiis ferre? Non enim res mala sunt nuptiæ, sed mala res adulterium, mala res fornicatio : nuptiæ vero præsens sunt adversus fornicationem remedium.

Nuptiis quomodo celebrandæ. Invehitur in lascivas pompas nuptiarum. — Ne igitur diabolicis eas pompis dehonestemus : sed quod factum est a civibus Cane Galilææ, fiat et ab iis qui nunc ducunt uxores, Christum habeant in medio sedentem. Quo vero pacto id fieri potest, inquit? Per ipsos sacerdotes. *Qui enim, inquit, recipit vos, me recipit (Math. 10. 40)*. Si ergo diabolum abegeris, si meretricias cantilenas, et molles cantus, immodestas choreas, verba turpia, diabolicam pompam, tumultum, risum effusum, et reliquam turpitudinem amandaris, sanctos autem Christi servos introduxeris, Christus per ipsos plane aderit cum matre sua et fratribus. *Quicumque enim fecerit, inquit, voluntatem Patris mei, ipse meus frater, et soror et mater est (Math. 12. 50)*. Scio equidem gravem quibusdam et molestum videri me, dum ad hæc vos hortor, et antiquam reserco consuetudinem. Nihil tamen istud curo; neque enim tam gratia vestra, quam utilitate indigeo, non applausibus et laudibus, sed lucro et philosophia. Neque mihi quisquam dicat, consuetudo est : ubi peccatum committitur, noli consuetudinis mentionem facere; sed si quidem mala sint quæ geruntur, licet antiqua sit consuetudo, tolle illam : si mala non sint, licet consuetudo non sit, introduc illam et inveh. Cæterum antiquam non fuisse consuetudinem, ut tam turpes res fierent, sed invectam quamdam fuisse novitatem, cognosces, si recorderis, quo pacto duxerit uxorem Rebeccam Isaac, quo pacto Jacob Rachelem. Nam et nuptiarum meminit illarum Scriptura, et quo pacto fuerint in ædes sponsorum hæc sponsæ deductæ narrat, neque tale quidquam commemorat; sed convivium quidem et prandium solito lautius instruxerunt, et propinquos ad nuptias invitarunt : tibiæ vero ac fistulæ, cymba-

la, et temulentæ saltationes, ac reliqua omnis hujus temporis turpitudine procul aberat. At nostræ ætatis homines et hymnos in Venerem saltando canunt, et adulteria multa, et nuptiarum violationes, et illegitimos amores, illicitosque coitus¹, et alia plurima plena impietatis et ignominie cantica illo die canunt, et post ebrietatem ac tantam turpitudinem cum verbis obscenis publice sponsam deducunt. Quo igitur pacto castitatem ab illa exigit, quæso, cum jam a primo die ad tantam impudentiam illam erudias, et in ejus conspectu ea fieri ac dici cures, quæ neque fas sit a probis maucipiis audiri? Tam diuturno tempore laboravit pater, dum virginem cum matre servaret, ut neque diceret, neque dicentem alium quoddam tale verbum audiret, et concavia, et gynæcea, et custodes, et januas, et vectes, et vespertinos progressus, et ut nemini, ne propinquorum quidem ulli se spectandam offerret, et alia multa, et his plura diligenter accurabat, et tu veniens cuncta illa uno die effidisti, ac per inhonestam illam pompam effecisti, ut impudens fieret, et verba depravata in sponsæ animam infudisti? Nonne inde quæ sequuntur mala proveniunt? non inde adulteria et zelotypiæ? nonne inde filiorum orbitates, viduitates, et immaturi parentum obitus? Cum enim dæmones cantibus illis invites, cum per obscœna verba cupiditatem illorum expleas, cum mimos et effeminatos in ædes introducas et totum theatrum, cum moretricibus domum compleas, et efficias, ut totus illic dæmonum cœtus lasciviat, quid sani, quæso, deinceps potes exspectare? Qua vero de causa et sacerdotes introducis, cum postero die talia sis perpetraturus? Vis magnificentiam fructuosam ostentare? Vocæ pauperum choros. Sed verecundaris et erubescis? Et quid hac absurditate pejus, cum in ædes diabolus pellicias, nihil turpe te agere censeas, cum vero Christum inducturus sis, erubescas? Ut enim introeuntibus pauperibus advenit Christus, ita cum molles ac mimi choreas illic ducunt, lascivit in medio illorum diabolus. Atque ex illis quidem expensis nullum lucrum, sed et multum oritur dampnum: ex his autem sumptibus multam cito mercedem reportabis. Atqui nullus eorum qui in urbe sunt, hoc præstitit? Tu vero incipe, et præclaræ iustis consuetudinis auctor esse contende, ut eam tibi posteris acceptam ferant. Quod si æmuletur aliquis, et imitetur hanc consuetudinem, ad eos qui interrogabunt, dicere poterunt nepotes, ac nepotum filii, illum talem hanc optimam legem primum invexisse. Si enim exterius in certaminibus, dum convivia instruuntur, qui inutilia ista munera publica majorem ad magnificentiam provexerint, a vulgo celebrantur: multo magis in hoc publico munere spirituali laudabunt omnes, et gratiam habebunt ei, qui principium istud præclarum introduxerit, eique laudem liberalitatis hoc et utilitatem acquirat. Nam si et hoc ab aliis peractum fuerit, tibi qui primus semina jecisti fructuum illorum, mercedem proferet: hoc et te cito parentem efficiet, hoc

et liberis auxilio erit, efficietque ut sponsus cum sponsa consenescat, Ut enim peccantibus frequenter Deus comminatur dicens: *Erunt filii vestri pupilli, et uxores vestræ viduæ* (Exod. 22. 24): sic illis qui in omnibus ipsi obediunt et senectutem beatam et omnia cum ea se daturum bona pollicetur.

3. Et vero Paulum possumus hoc dicentem audire, sæpe immaturas mortes a multitudine peccatorum allatas esse. *Ideo enim, inquit, inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi* (1 Cor. 11. 30). Pauperes autem, si nutriantur, nihil evenire tale permittere, sed quamvis inopinatum quid incidat, remedium illos adhibere præsentissimum, ex ea puella cognosce quæ in Jopie morabatur. Nam et hanc mortuam jacentem circumstantes pauperes qui ab ea nutriebantur, et plorantes excitantur, et ad vitam revocarunt (Act. 9. 36 et seq.). Tanto viduarum et pauperum oratio risu et chorea omni est utilior. Hic uno die durat delectatio, illic perennis est quæstus. Cogita quantum illud sit tot benedictionibus onustam sponsam sponsi domum introire. Quibus coronis splendidiora non sunt ista? quibus non divitiis utiliora? cum contra hic mos hodiernus extremæ sit dementiæ. Quamvis enim nec pœna, nec supplicium, iis qui tam inhoneste se gerunt, immiueret, cogita quantum supplicium sit, tantis maledictis proscindi, populo spectante, cunctis audientibus, ab hominibus ebriis et mente depravatis. Nam pauperes quidem, ubi quid acceperint, benedicunt, infinita bona precantur: illi vero post ebrietatem, post voracitatem, omnes dicteriorum sordes in eorum capita effundunt, qui matrimonium contrahunt, et diabolicum certamen inter se quoddam instituunt: et quasi essent inimici qui conveniunt, sic illorum propinqui certant inter se uter plura de illis qui conjugio copulantur, fanda et nefanda probra effutiet; et adversarios imitantur: atque hæc illorum inter se contentio efficit; ut cum sponsa sponsum summo pudore suffundatur.

Dæmonum impulsu fiunt illa omnia. Mimos et saltatores arceat a nuptiis. — An igitur aliam, quæso, demonstrationem requiremus, ut hæc omnia ab illis fieri dicique dæmonum impulsu constet? Quis ergo deinceps ambiget, quin hæc omnia fiant ab illis ac dicantur, dæmonibus animas eorum impellentibus? Nemo plane: siquidem ejusmodi sunt diaboli remunerationes, cavillationes, ebrietates, et animæ delirium. Quod si quis eo, quod horum loco pauperes introducuntur, omine deterreatur, et calamitatis hoc indicium esse dicat, is hoc etiam discat, non pauperes ac viduas alii, sed molles ac meretrices, omnis molestiæ atque innumerorum esse malorum indicium et portentum. Sæpe namque meretrix jam ab illo ipso die ex amicis sponsum captivum abripiens discessit, amorem erga sponsam exstinxit, benevolentiam subdole avertit, dilectionem, antequam accenderetur, dissolvit, et adulterii semen injecit. Hæc pertimescere patres oportuit, etsi nihil aliud esset, ac mimos et saltatores nuptiarum ingressu prohibere. Sunt enim instituta nuptiæ, non ut lasciviamus, nec ut scot-

¹ Hæc, *illicitosque coitus* (καὶ μίξεις ἀθέτους), desunt in Editis, sed habentur in duobus Mss.

εις τοὺς γάμους· αὐλοὶ δὲ, σύριγγες, καὶ κύμβαλα, καὶ τὰ οἰνώδη * σκιρτήματα, καὶ ἡ λοιπὴ ἡ νῦν ἀσχημοσύνη πᾶσα ἐκποδῶν ἦν. Οἱ δὲ ἐφ' ἡμῶν καὶ ὕμνους εἰς τὴν Ἀφροδίτην ᾄδουσι χορεύοντες, καὶ μοιχείας πολλὰς, καὶ γάμων διαφθορὰς, καὶ ἔρωτας παρανόμους, καὶ μίξεις ἀθέσμων, καὶ πολλὰ ἕτερα ἀσεβείας καὶ αἰσχύνης γέμοντα ἄσματα κατ' ἐκείνην ᾄδουσι τὴν ἡμέραν, καὶ μετὰ μέθην καὶ τοσαύτην ἀσχημοσύνην δι' αἰσχρῶν βημάτων δημοσίᾳ τὴν νύμφην πομπεύουσι. Πῶς οὖν αὐτὴν ἀπαιτεῖς σωφροσύνην, εἰπέ μοι, εἰς τοσαύτην ἀναίδειαν ἐκ πρώτης αὐτὴν παιδοτριδῶν τῆς ἡμέρας, καὶ παρασκευάζων ἐπ' ὄψεσιν αὐτῆς καὶ γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι ταῦτα, ἃ μηδὲ σπουδαῖος ἀνδραπέδοις ἀκοῦσαι θέμις; Τοσοῦτον χρόνον ἐπὶνεσεν ὁ πατήρ μετὰ τῆς μητρὸς φυλάττων τὴν παρθένον, ὥστε μήτε εἰπεῖν, μήτε ἑτέρου ἀκοῦσαι λέγοντός τι τῶν τοιούτων βημάτων, καὶ θαλάμους, καὶ γυναικωνιτίδας, καὶ [196] φύλακας, καὶ ὕρας, καὶ μοχλοῦς, καὶ τὰς ἐν ἐσπέρι προόδους, καὶ τὸ μηδὲν φαίνεσθαι μηδὲ τῶν ἐπιτριδείων, καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα τούτων πραγματευόμενος, καὶ σὺ πάντα ἐκεῖνα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐξέχεας ἡμέρα, ἀναίσχυντον αὐτὴν παρασκευάζων γενέσθαι διὰ τῆς ἀτίμου πομπῆς ἐκείνης, καὶ διεφθαρμένα βήματα εἰς τὴν ψυχὴν εἰσάγων τῆς νύμφης; Οὐκ ἐντεῦθεν τὰ μετὰ ταῦτα κακὰ; οὐκ ἐντεῦθεν μοιχείαι καὶ ὀφλοτυπία; οὐκ ἐντεῦθεν ἀπαιδεῖαι καὶ χηρεῖαι καὶ ὄρφαναι ἄωροι; Ὅταν γὰρ τοὺς δαίμονας καλῆς διὰ τῶν ἄσμάτων, ὅταν τὴν ἐκεῖνων ἐπιθυμίαν πληροῖς διὰ τῶν αἰσχυρῶν βημάτων, ὅταν μίμους καὶ μαλακοῦς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγῃς καὶ τὸ θέατρον ἅπαν, ὅταν πορνῶν ἐμπλήσῃς τὴν οἰκίαν, καὶ τῶν δαιμόνων ὀλόκληρον παρασκευάσῃς ἐκεῖ κωμάσαι τὸν χορὸν, τί προσδοκᾷς λοιπὸν ὑγιᾶς, εἰπέ μοι; Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ἱερέας εἰσάγεις, μέλων τῆ ὑπεραιφ' τοιαῦτα τελείν; Βούλει φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι κέρδος ἔχουσαν; Κάλεσον χοροῦς πενήτων. Ἄλλ' αἰσχύνῃ πάντας, καὶ ἐρυθριᾷς; Καὶ τί ταύτης τῆς ἀλογίας χεῖρον, ὅταν τὸν μὲν διὰβολον ἔλκων εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲν νομίζῃς αἰσχρὸν ποιεῖν, τὸν δὲ Χριστὸν μέλλον εἰσάγειν, ἐρυθριᾷς; Ὅσπερ γὰρ πενήτων εἰσιόντων ὁ Χριστὸς παραγίνεται, οὕτω μαλακῶν καὶ μίμων ἔχει χορευόντων ὁ διάβολος ἐν τῷ μέσῳ κωμάζει. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς δαπάνης ἐκείνης κέρδος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ πολλὴ γένοιτ' ἂν ἡ βλάβη· ἀπὸ δὲ τούτων τῶν ἀναλωμάτων πολὺν τινα λήψῃ τὸν μισθὸν ταχέως. Ἄλλὰ οὐδεὶς ἐπὶ τῆς πόλεως τοῦτο εἰργάσατο; Ἄλλὰ σὺ κατάρχει σπούδασον καὶ ἀρχηγὸς γενέσθαι τῆς καλῆς ταύτης συνηθείας, ἵνα καὶ οἱ μετὰ ταῦτα εἰς σὲ ἀναφέρωσι. Κἂν ζηλώσῃ τις, κἂν μιμησῆται τοῦτο τὸ ἔθος, πρὸς τοὺς ἐξετάζοντας ἔξουσι λέγειν οἱ ἔγγονοι καὶ οἱ ἐξ ἔγγόνων, ὅτι Ὁ θεῖνα τὴν καλὴν τούτου νόμον πρῶτος εἰσήγαγεν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων, ἐν τοῖς συμποσίοις, οἱ πρὸς τὸ φιλοτιμότερον τὰς ἀνοήτους ταύτας λειτουργίας ἐξάγοντες, παρὰ πολλῶν ᾄδονται πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῆς πνευματικῆς ἅπαντες ἐπαινέζονται, καὶ χάριν ὁμολογήσουσι τῷ πρώτῳ τὴν θαυμαστὴν ταύτην ἀρχὴν εἰσαγαγόντι, καὶ ἔσται τὸ αὐτὸ καὶ φιλοτιμία καὶ κέρδος. Καὶ γὰρ ὧρ' ἑτέρων τοῦτο κατορθούμενον, σοί, τῷ πρώτῳ φουτευσάμεν, τῶν καρπῶν ἐκείνων ὅσαι τὴν ἀμοιβὴν· τοῦτό σε καὶ πατέρα ποιήσει ταχέως, τοῦτο καὶ τῶν τικτομένων προστέσεται, καὶ τὸν νυμφίον τῆ νύμφῃ.

* Sic Veneti et Morel. Montf. vitiose οἰνώδη. Savil. et cod. 748 ὀνώδη. Edr.

συγκαταγῆρασαι παρασκευάσει. Ὅσπερ γὰρ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἀπειλεῖ συνεχῶς ὁ θεός, λέγων, ὅτι Ἔσονται οἱ υἱοὶ ὑμῶν ὄρφανοί, καὶ αἱ γυναῖκες ὑμῶν χῆραι· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἁπασιν αὐτῷ πιθευμένοις καὶ γῆρας λιπαρὸν καὶ πάντα μετὰ τούτων δώσειν ὑπισχεταὶ τὰ αγαθά.

γ'. Καὶ Παύλου δὲ ἔστιν ἀκοῦσαι τοῦτο λέγοντος, ὅτι θανάτους ἄωρους πολλάκις ἀμαρτημάτων ἐποίησε πλῆθος. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοί, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Ὅτι δὲ πένητες τρεφόμενοι οὐδὲν τοιοῦτον ἀφιέδισ συμπαθεῖν, ἀλλὰ, κἂν γένηται τι τῶν ἀδοκίμων, ταχίστην ἐπάγουσιν [197] αὐτοῦ τὴν διόρθωσιν, ἀπὸ τῆς κόρης μάνθανε τῆς ἐν Ἰόππῃ. Καὶ γὰρ ταύτην ποτὲ νεκρὰν κειμένην περιστάντες οἱ τρεφόμενοι πένητες καὶ δακρυσάντες ἀνέστησαν, καὶ πρὸς ζῴην ἐπανήγαγον. Τοσοῦτον εὐχὴ χηρῶν καὶ πενήτων γέλωτος παντὸς καὶ χορείας ἔστι χρησιμότερα. Ἐνταῦθα πρὸς μίαν ἡμέραν ἡ τέρψις, ἐκεῖ διηρηκὲς τὸ κέρδος. Ἐνόησον ἡλίκον ἔστι τοσαύτα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εὐλογίας λαβοῦσαν τὴν νύμφην, εἰς τὴν οἰκίαν εἰσεῖναι τοῦ νυμφίου. Πόσων στεφάνων ταῦτα σεμνότερα; πόσου χρησιμότερα πλούτου; ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα ἐσχάτης παραπληξίας καὶ παραφροσύνης ἔστιν. Εἰ γὰρ μηδὲ κόλασις, μηδὲ τιμωρία τις ἔκειτο τοῖς τὰ τοιαῦτα ἀσχημονοῦσιν, ἐνόησον ὅσης ἔστι τιμωρίας, ἀνέχεσθαι τοσαύταις πλουνομένοις λοιδορίαις, δημοσίαις, πάντων ἀκουόντων, ὑπὸ ἀνθρώπων μεθούτων καὶ διεφθαρμένων τὸν νοῦν. Οἱ μὲν γὰρ πένητες λαμβάνοντες εὐλογοῦσι, μυρία συνεύχονται τὰ αγαθὰ· ἐκεῖνοι δὲ μετὰ τὴν μέθην, μετὰ τὴν ἀδηφάγιαν, πάντα βόρβορον σκωμμάτων κατὰ τῆς τῶν γαμούντων καταχέουσι κεφαλῆς, ἄμιλλάν τινα διαβολικὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες· καὶ καθάπερ ἐχθρῶν ὄντων τῶν συνιόντων, οὕτως οἱ προσήκοντες αὐτοῖς φιλοτιμούνται πρὸς ἀλλήλους, ἐν τῷ βῆτᾷ καὶ ἄρῃται λέγειν ὀνειδῆ περὶ τῶν γημάτων, μιμῆσαι τοὺς ἀντιεταγμένους· καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους τούτων φιλονεικία μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης τὸν νυμφίον μετὰ τῆς νύμφης καταίσχυνεσθαι παρασκευάζει.

Ἄρ' οὖν ἑτέραν ζητήσομεν ἀπόδειξιν, εἰπέ μοι, τῶν δαιμόνων κινούντων τὰς ἐκείνων ψυχὰς ταῦτα καὶ γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι παρ' αὐτῶν; Τίς οὖν ἀμφισβητήσει λοιπὸν, ὅτι δαιμόνων κινούντων τὰς ἐκείνων ψυχὰς καὶ λέγεται ταῦτα πάντα καὶ γίνεται παρ' ἐκείνων; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· καὶ γὰρ τοιαῦτα τοῦ διὰβόλου αἱ ἀντιδόσεις, λοιδορίαι, καὶ μέλαι, καὶ παραφροσύνη ψυχῆς. Εἰ δὲ τις οἰωνίζοιτο τὸ πένητας ἀντὶ τούτων εἰσάγεσθαι, καὶ συμφροδῆς λέγοι εἶναι σύμβολα ταῦτα, μαθέτω καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ τὸ πένητας τρέφεσθαι καὶ χήρας, ἀλλὰ τὸ μαλακοῦς καὶ πόρνας, τοῦτο ἀπάσης ἀθλείας καὶ μυρίων ἔστι σύμβολον κακῶν. Πολλάκις γὰρ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας ἐκ τῶν φίλων τὸν νυμφίον αἰχμάλωτον λαβοῦσα ἀπῆλθεν ἡ πόρνη, καὶ τὸν ἔρωτα τὸν πρὸς τὴν νύμφην ἔθεσε, καὶ τὴν εὐνοίαν ὑπέσπερ, καὶ τὴν ἀγάπην, πρὶν ἐξαφθῆναι, κατέλυσε, καὶ μοιχείας ἐγκατέβαλε σπέρματα. Ταῦτα δεδοικέναι τοὺς πατέρας ἐχρῆν, εἰ καὶ μηδὲν ἔτερον, καὶ κωλύειν τῶν μίμων καὶ τῶν ὀρχουμένων τὰς εἰς τοὺς γάμους παρουσίας. Γάμος γὰρ, οὐκ ἵνα ἀπὸ τῶν

μεν εἰσενήνεκται, οὐδ' ἵνα πορνεύωμεν, ἀλλ' ἵνα σωφρονώμεν. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Παύλου λέγοντος· *Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ ἕκαστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται*. Δύο γὰρ ταῦτά ἐστι, δι' ἅπερ εἰσενήνεκται γάμος. ἵνα τε σωφρονώμεν, καὶ ἵνα πατέρες γινώμεθα· τῶν δὲ δύο τούτων προηγουμένη ἡ τῆς σωφροσύνης ἐστὶ πρόφασις. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσῆλθεν ἐπιθυμία, εἰσῆλθε καὶ γάμος τὴν ἀμετρίαν ἐκκόπτων, καὶ πείθων μίᾳ χρησθῆναι γυναικί. Τὰς γὰρ παιδοποιίας οὐχ ὁ γάμος ποιεῖ πάντως, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ τὸ λέγον, [198] *Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*· καὶ μαρτυροῦσιν ὅσοι γάμψ μὲν ἐχρήσαντο, πατέρες δὲ οὐκ ἐγένοντο. Ὅποτε προηγουμένη αὕτη ἡ αἰτία, ἡ τῆς σωφροσύνης, καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε ἡ οἰκουμένη πᾶσα τοῦ γένους ἡμῶν ἐμπέπλησται. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ποθεινὸν τὸ τῶν παίδων ἦν, διὰ τὸ μνημόσυνον καὶ λείψανα καταλιμπάνειν ἕκαστον τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναστάσεως οὐδέποτε ἦσαν ἐλπιδες, ἀλλ' ὁ θάνατος ἐκράτει, καὶ μετὰ τὴν ἐντευθεν ζωὴν ἀπόλλυσθαι ἐνόμιζον οἱ τελευταῖοι, ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὴν ἐκ τῶν παίδων παραμυθίαν, ὥστε τῶν ἀπελθόντων εἰκόνας ἐμφύχους μένειν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν διατηρεῖσθαι, καὶ τοῖς μέλλουσι τελευταῖον, καὶ τοῖς ἐπιτεταμένοις τοῖς ἐκείνων μεγίστην εἶναι παράκλησιν τὰ ἐκείνων ἔχοντα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα ποθεινὰ τὰ τέκνα ἦν, ἄκουσον τί πρὸς τὸν Ἰῶδ ἀποδύρεται μετὰ τὰς πολλὰς πληγὰς ἢ ἡ γυνή. *Ἰδοῦ, φησὶν, ἀκάλωστο τὸ μνημόσυνόν σου ἀπὸ τῆς γῆς, οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ θυγατέρες σου. Καὶ πάλιν ὁ Σαοὺλ πρὸς τὸν Δαυὶδ· Ὁμοσόν μοι, ἵνα μὴ ἀφανίσῃς τὸ σπέρμα μου, καὶ τὸ ὄνομά μου μετ' ἐμέ.* Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ἡ ἀνάστασις ἐπὶ θύραις, καὶ θανάτου λόγος οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν ζωὴν ὀδεύομεν βελτίω τῆς οὐσης, περιττὴ ἡ περὶ ταῦτα σπουδή. Εἰ γὰρ παῖδων ἐπιθυμίαι, πολλῶν βελτίους καὶ χρησιμωτέρους δυνήσῃ κτήσασθαι νῦν, ὅτε πνευματικαὶ τινες ὠδίνες εἰσῆχθησαν, καὶ βελτίων τόκος, καὶ γηροκόμοι χρησιμώτεροι. Ὅποτε μία τις ἐστὶ γάμου πρόφασις, τὸ μὴ πορνεύειν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ φάρμακον εἰσενήνεκται τοῦτο. Εἰ δὲ μέλλοις καὶ μετὰ γάμον κερήσθαι πορνείαις, περιττῶς ἤλθες ἐπὶ τὸν γάμον, καὶ εἰκὴ καὶ μάτην· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βλάβῃ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον οὐκ ἔχοντα γυναῖκα πορνεύειν, καὶ μετὰ γάμον πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν. Οὐδὲ γὰρ πορνεία τὸ τοιοῦτο λοιπὸν ἐστίν, ἀλλὰ μοιχεία. Εἰ γὰρ καὶ παράδοξόν ἐστι τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀληθές.

δ. Οὐκ ἀγνοοῦμεν γάρ ὅτι πολλοὶ μοιχείαν νομίζουσι, ὅταν τις ὑπανδρὸν φθείρῃ γυναῖκα μόνον· ἐγὼ δὲ κἂν δημοσίᾳ πόρνη, κἂν θεραπευνίδι, κἂν ἄλλῃ τινὶ γυναικὶ ἄνδρα οὐκ ἔχουσῃ πρόσχη κακῶς καὶ ἀκολάστως, ἔχων γυναῖκα, μοιχείαν τὸ τοιοῦτον εἶναι φημι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἀπὸ τῶν ὑβριζομένων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ὑβριζόντων τὸ τῆς μοιχείας συνίσταται ἐγκλημα. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐξωθεν νόμους εἴπησιν νῦν, οἱ τὰς μὲν γυναῖκας μοιχευομένας εἰς δικαστήριον ἔλκουσι

καὶ εὐθύναις ἀπαιτοῦσιν, ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἔχοντας καὶ θεραπευνίδας προφθειρομένους οὐκ ἀπαιτοῦσιν εὐθύναις· ἀλλ' ἐγὼ σοι τὴν τοῦ Θεοῦ νόμον ἀναγνώσομαι, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀγανακτοῦντα, καὶ μοιχείαν εἶναι τὸ πρᾶγμα λέγοντα. Εἰπὼν γὰρ, *Καὶ ἕκαστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται*, ἐπήγαγε· *Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδιδότω*. Τί ποτε δηλοῦν βουλόμενος τοῦτο εἶπεν; [199] ἄρα ἵνα τὰς προσόδους αὐτῆ τῶν χρημάτων διατηρήσῃ; ἵνα τὴν προίκα σώσῃ; ἵνα ἰμάτια παράσχῃ πολυτελῆ; ἵνα τράπεζαν δαψιλοτέραν, ἵνα ἐξόδους λαμπράς; ἵνα οἰκετῶν θεραπείαν πολλήν; Τί λέγεις; ποῖον εὐνοίας εἶδος ζητεῖς; καὶ γὰρ ταῦτα πάντα εὐνοίας ἐστίν. Οὐδὲν τι τοιοῦτο λέγω, φησὶν, ἀλλὰ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητα. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς οὐκέτι τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ τῆς γυναικὸς. Τηρεῖτω τοίνυν αὐτῆ τὸ κτήμα σῶον, καὶ μὴ μειοῦτω, μηδὲ παραφθειρέτω· καὶ γὰρ τῶν οἰκετῶν ἐκεῖνος εὐνοίας λέγεται, ὅς ἂν τὰ δεσποτικά δεξάμενος χρήματα, μηδὲν ἐξ αὐτῶν διαφείρῃ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῆς γυναικὸς ἐστὶ κτήμα τὸ τοῦ ἀνδρὸς σῶμα, εὐνοίας ἔστω περὶ τὴν παρακαταθήκην ὁ ἀνὴρ. Ὅτι γὰρ τοῦτο φησὶν, εἰπὼν, *Τὴν εὐνοίαν ἀποδιδότω*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή*. Ὅταν τοίνυν ἰδῆς πόρνην δελεάζουσαν, ἐπιβουλεύουσαν, ἐρώσαν τοῦ σώματος, εἰπέ πρὸς αὐτήν· Οὐκ ἐστὶν ἐμὸν τὸ σῶμα, τῆς γυναικὸς ἐστὶ τῆς ἐμῆς· οὐ τολμῶ καταχρῆσασθαι, ὅτε ἑτέρα τοῦ ἐνδοῦναί γυναικί. Τοῦτο καὶ γυνὴ ποιεῖτω. Πολλὴ γὰρ ἐνταῦθα ἡ ἰσοτιμία· καίτοι γε ἐν τοῖς ἄλλοις πολλὴν δίδωσιν ὑπεροχὴν ὁ Παῦλος, οὕτω λέγων· *Πλήρην καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα, ἵνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπᾷ ὡς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνή, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα*· καὶ, *Κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, καὶ Ὁφείλει ἡ γυνὴ ὑποτάσσεσθαι τῷ ἀνδρὶ*. Καὶ πάλιν ἐν τῇ Παλαιᾷ, *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρεφὴ σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει*. Πῶς οὖν ἐνταῦθα ἴσῃ ἀντίδοσιν δουλείας καὶ δεσποτείας εἰσῆγαγε; Τὸ γὰρ εἶπαι, *Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή*, ἰσότητά τινα πολλὴν ἐστὶν εἰσαγνῆτος. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος δεσπότης ἐστὶ τοῦ σώματος αὐτῆς, οὕτω καὶ αὕτη δέσποινα τοῦ ἐκείνου σώματος. Τίνος οὖν ἕνεκεν τσαυτὴν ἰσοτιμίαν εἰσῆγαγεν; Ὅτι ἐνταῦθα ἀναγκαῖα ἡ ὑπεροχή· ἔνθα δὲ σωφροσύνης καιρὸς καὶ σεμνότητος, οὐδὲν ἔχει πλέον τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ὁμοίως ἐκείνη κολάζεται, τοὺς τοῦ γάμου παραφθειρας νόμους· καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤλθεν ἡ γυνὴ πρὸς σέ, καὶ πᾶν ἄνδρα καὶ μητέρα ἐγκατέλιπε καὶ τὸν οἶκον ἅπαντα, ἵνα καθυβρίζηται, ἵνα θεραπευνίδιον εὐτελὲς ἐπεισάγῃ αὐτῆ, ἵνα μυρίους ποιῆς πολέμους, συνέμπορον ἑλαδας, καὶ κοινωνὸν τοῦ βίου, καὶ ἐλευθέραν, καὶ ὁμότιμον. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον τὴν προίκα αὐτῆς ὑποδεχόμενον, πᾶσαν ἐπιδείκνυσθαι εὐνοίαν, καὶ μηδὲν αὐτῆς ἔλαττον· ὃ δὲ τῆς προικὸς ἐστὶν ἀπέτης τιμιώτερον, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητά

^a Duo mss. πολλὰς καὶ ἀφάτους πληγὰς.

temur, sed ut casti simus. Audi sane Paulum dicentem: *Propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat* (1 Cor. 7. 2). Hæc enim duo sunt, quorum causa nuptiæ sunt institutæ, ut caste vivamus et ut patres famus, horum autem duorum antecedens castitatis est occasio. Postquam enim ingressa est libido, conjugium quicquid e ingressum est, ut immoderatum usum reseraret, et persuaderet, ut una muliere contenti essemus. Non enim omnino conjugium efficit, ut liberos suscipiamus, sed illud Dei verbum, quod dicit: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). Testes sunt quicumque conjugio sunt usi, sed liberos minime genuerunt. Itaque antecedens est hæc causa castitatis, atque hoc præcipue tempore, cum genere humano totus orbis terrarum repletus est. Nam a principio quidem expetenda res erat habere liberos, ut monumentum ac reliquias vitæ suæ quisque relinqueret. Quoniam enim resurrectionis spes nondum erat, sed mors dominabatur, sequè post hanc vitam perire censebant, qui moriebantur, solatium istud ex susceptione liberorum largitus est Deus, ut animatæ defunctorum imagines remanerent, genusque nostrum conservaretur, et mortem obituris eorumque propinquis maximam consolationem id pareret, quod posteros haberent superstites. Atque ut intelligas idcirco liberos expetendos fuisse, audi, quo pacto apud Jobum queratur ac lamentetur post multas p'agas uxor: *Ecce*, inquit, *memoriale tuum periit de terra, et filii tui, et filia tuæ* (Job 18. 17). Et rursus ad Davidem Saul: *Jura mihi in Domino, quia non exterminabis semen meum, et nomen meum post me* (1. Reg. 21. 23). Postquam autem in foribus est resurrectio, neque mortis jam ulla ratio habetur, sed ad aliam pergimus vitam hac multo meliorem, supervacaneum studium est ejusmodi. Si enim liberorum desiderio teneris, multo meliores atque utiliores acquirere poteris, nunc cum spiritualis quædam pariendi ratio introducta est, meliorque partus, et utiliores senectutis altiores. Itaque una quædam est occasio conjugii, ut non scortemur et idcirco remedium hoc invecum est. Quod si post conjugium scortationibus te inquinaturus sis, supervacaneæ, frustra et incassum ad conjugium venisti: imo vero non frustra et incassum tantum, sed etiam cum damno. Non enim par ratio est, si quis uxorem non habens scortetur, et si quis matrimonio contracto rursus idipsum agat. Neque enim jam illud scortatio est, sed adulterium. Quamvis enim mirum et insolens sit quod diximus, est tamen verum.

4. *Adulterium etiam cum libera committitur.* — Non ignoramus plurimos adulterium arbitrari tantum, cum quis marito junctam mulierem corrumpit: ego vero sive cum vulgari scortio, sive cum ancilla, sive cum alia quapiam muliere non maritali, illegitimo lascivoque congressu jungatur, cum uxorem habeat, adulterium hoc esse contendo. Non enim ex eorum tantum qui contumeliam patiuntur, sed ex eorum etiam, qui contumeliam inferunt, conditione hoc cri-

men adulterii metimur. Noli enim mihi leges externas objicere, quæ mulieres quidem adulterium committentes in judicium pertrahunt, et pœnas ab eis repetunt: a viris vero ancillas vitiantibus non item: at ego legem tibi Dei recitabo, quæ pari ratione in mulierem et in virum excandescit, et rem adulterium appellat. Cum enim dixisset, *Et unaquæque suum virum habeat*, adjecit: *Uxori vir debitam benevolentiam reddat* (1. Cor. 7. 3). Quid tandem innuere volens hoc dixit? num ut ei pecuniæ reditus conservaret? ut dotem illasam? ut vestes sumptuosas suppeditaret? ut lautiolem mensam? ut splendorum sumptus? ut multum servorum obsequium? Quid ais? quodnam benevolentiae genus exigit? nam et hæc omnia sunt benevolentiae. Nihil tale commemoro, inquit, sed castitatem ac pudicitiam. Viri corpus non amplius est viri, sed uxoris. Suam igitur possessionem illasam illi servet, neque imminuat, nec corrumpat; siquidem inter famulos ille benevolus dicitur, qui herilibus acceptis pecuniis, nihil ex ipsis interverterit. Quando igitur uxoris possessio est viri corpus, benevolus vir erga depositum suum se præbeat. Ut enim scias hoc eum innuere, cum ait, *Benevolentiam reddat*, adjecit: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (Ib. v. 4). Cum ergo meretricem allicientem videris, insidiantem, corpus adamantem, dic illi: Non est meum corpus, uxoris est meæ: illo abuti non audeo, neque alteri mulieri id exponere. Hoc et faciat mulier. Magna quippe hic est honoris æqualitas: tametsi multam in cæteris tribuit excellentiam et juris prærogativam Paulus ita dicens: *Verumtamen et vos singuli, ut unusquisque suam uxorem ita diligit, ut seipsum: uxor autem ut timeat virum suum* (Ephes. 5. 33): et, *Caput mulieris est vir: et, Debet mulier viro esse subiecta* (Ibid. v. 23. 22). Et rursus in Veteri Testamento: *Ad virum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (Gen. 3. 16). Quomodo igitur hoc loco æqualem remunerationem servitutis et dominatus induxit? Cum enim dixerit, *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (1. Cor. 7. 4), magnam æqualitatem constituit. Et quemadmodum ille corporis ejus est dominus, sic et ista corporis illius est domina. Cur igitur tantam æqualitatem honoris introduxit? Quod nimirum hic necessaria sit eminentia: ubi vero castitatis tempus est et pudicitiae, nihil amplius habet vir, quam mulier, sed pari ratione cum illa plectitur, si leges conjugii violaverit, ac merito sane. Non enim ad te mulier idcirco venit, et patrem et matrem totamque domum dereliquit, ut a te contumeliis afficeretur, et vilem ancillulam ipsi superinduceres, ut innumeris pugnas excitates: comitem et sociam vitam, liberam et honore parem accepisti. Annon enim absurdum est, ut cum dotem acceperis, omnem exhibeas benevolentiam, nihilque ex illa imminuas: quod autem quavis dote pretiosius est, castitatem et pudicitiam, tuumque corpus, quod illius est possessio, corrumpas et polluas? Si dotem imminueris, socera

rationem reddes : si castitatem imminueris , Deus a te pœnas exiget , qui nuptias introduxit , et uxorem tibi tradidit. Atque hoc verum esse colliges ex iis , quæ de adulteris ait Paulus : *Qui enim spernit , non hominem spernit , sed Deum , qui dedit Spiritum suum sanctum in vobis* (1. *Thess.* 4. 8). Vides quam multis verbis ostensum ex Scriptura sit adulterium esse , non solum si marito-junctam mulierem , sed etiam si quamvis meretricem corrupat is qui sit junctus uxori ? Nam quemadmodum adulterio pollui mulierem dicimus , sive cum servo , sive cum alio quocumque peccet : sic etiam virum adulterium committere dicimus , sive cum ancillula , sive cum quocumque vulgari scorto uxorem habens libidinem expleat. Ne igitur salutem nostram negligamus , neve nostram animam per hoc peccatum diabolo exponamus. Hinc enim innumere familiarum oriuntur eversiones , et bella innumera : hinc fit , ut caritas dilabatur , et benevolentia subtrahatur. Nam ut fieri nequit , ut homo castus uxorem negligat umquam ac despiciat : sic neque fieri potest , ut homo intemperans et lascivus uxorem suam diligat , sit licet omnium formosissima. Nam ex castitate caritas oritur , ex caritate bona innumera. Fac igitur lapideas mulieres reliquas arbitreris , cum intelligas , si lascivis oculis alienam mulierem intuearis sive publicam sive junctam viro , te adulterorum crimini obnoxium esse factum. Hæc tibi ipsi quotidie verba occine : quod si alterius uxoris in te sentias cupiditatem exardescere , ac deinde minus idcirco tibi tuam uxorem placere , ingressus conclave , librum hunc evolve , Paulumque adhibens interventorem , ac tibi hæc verba frequenter occinens flammam exstingue.

Nihil turpius viro scortante. — Sic fiet ut et gratior tibi rursus futura sit uxor , cum nulla cupiditas tuam erga illam benevolentiam labefactet : neque tantum gratior erit uxor , sed tu quoque honestior ac venustior esse videberis. Nihil enim est , nihil plane turpius homine , qui contracto matrimonio scortatur. Non enim coram socero tantum , et amicis , et obviis , sed etiam coram servis ipsis erubescit. Neque solum est hoc malum , sed etiam , quod ipsius domus aspectus injucundior erit , quam carceris cujusvis , cum amicam ante oculos positam habeat , ac meretricis semper imaginem mente verset ?

5. Vis tu probe intelligere , quantum sit hoc malum ? Cogita qualem ducant vitam , qui suas uxores suspectas habent , quo pacto injucundæ illis sint escæ , injucundi potus. Venenis mensa videtur scatere , et tanquam exitium domum fugient malis innumeris redundantein. Non illis somnus , non nox est placida , non amicorum congressus , non ipsi radii solares : sed ab ipso lumine se offendi putant , non tum solum cum adulterio pollui uxorem viderint , sed etiam cum in qualemcumque suspicionem illius culpæ venerint. Idem accidere et uxori puta , cum a quolibet id audiverit , vel etiam fuerit suspicata , te mulieri meretrici teipsum addixisse. Hæc apud te cogitans non adulteria tantum fuge , sed etiam suspensiones : quod

si immerito suspicetur , placam illam et verbis flecte. Non enim odio vel fastu impulsus , sed præ nimia tunc cura id facit , quodque de sua possessione valde timeat. Possessio quippe ipsius est , ut ante dixi , corpus tuum , et possessio rerum omnium pretiosissima. Noli ergo in re maxima illam lædere , neque letale illi vulnus infligas. Quamvis enim illam contemnas , Deum tamen debes timere ejusmodi criminum vindicem , et qui talibus delictis intolerabile supplicium comminatur. Eorum enim , qui talia perpetrare sint ausi , inquit , *Vermis non morietur , et ignis non extinguetur* (Marc. 9. 45). Quod si non admodum pungunt te futura , terreant te saltem presentia. Multi quidem certe illorum , qui meretricibus adhærent , in hac etiam vita mali male perierunt , curiosis meretricum insidiis oppressi. Dum enim illæ contendunt a legitima uxore ac matrimonio juncta illum alienare , suoque amore penitus illum devinctum tenere , præstigiis et incantationibus utuntur , amatoria parant veneficia , et multas fascinationum fallacias texunt : sic deinde cum illum in gravem morbum conjecerint , dira lue correptum , longa tæbe consumptum et innumeris obrutum malis , hujus lucis usura privant. Si forte gehennam non reformidas , mi homo , præstigiis illarum reformida. Cum enim per luxuriam istam divino præsidio te privaveris , et cælesti auxilio spoliaveris , tum audacter invadens te meretrix , suosque dæmones advocans laminis et amuletis adhibitis , suisque structis insidiis facillime salutem tuam expugnat , teque probris obnoxium ac ridendum omnibus , qui civitatem incolunt , propinat , ut nec illi calamitatis unquam tuæ miseratione moveantur. *Quis enim miserabitur , inquit , incantatori a serpente percusso , et omnibus qui appropinquant bestiis* (Eccli. 12. 13) ? Prætereo jacturam pecuniarum , et quotidianas suspensiones , fastum , arrogantiam , contumelias , quibus stultos vexant meretrices , quæ multo sunt acerbiora , quam si millies fuerit mors oppetenda. Atque uxorem quidem sæpe numero , ne si verbum quidem molestum dixerit , ferre potes , ac meretricem etiam alapis te cadentem adoras. Non te pudet , nec erubescis , nec optas ut tibi delibet terra ? Qui poteris ad ecclesiam venire , atque in cælum manus extendere ? quo tandem ore Deum invocabis , quo meretricem osculatus es ? Non tu , quæso , times , nec perhorrescis , ne quando tuum caput impudens de cælo delapsum fulmen exurat ? Quamvis uxorem tuam , quam afficis injuria , celes , at insomnem illum oculum nunquam celabis : quandoquidem adultero illi , qui dicebat , *Tenebræ circumdant me , et parietes , quid vereor* (Eccli. 23. 26) ? contradixit sapiens ille sic dicens : *Oculi Domini millies lucidiores sunt sole , inexpectantes opera hominum* (Ib. v. 28). Propter hæc omnia nimirum dicebat Paulus : *Unusquisque suam uxorem habeat , et unaquæque virum suum habeat : uxori vir debitam benevolentiam reddat ; similiter et uxor viro* (1. Cor. 7. 2. 3). *Mel distillat a labiis mulieris meretricis , quæ ad tempus impinguat fauces tuas : postea vero eam amariorum felle invenies , et acutius magis gladio ancipiti* (Prov. 5. 3. 4). Venenum ha-

καὶ τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐκείνης κτῆμα, διαφθεῖρειν τε καὶ μαινεῖν; Ἄν τὴν προίκα μειώσῃς, τῷ κηδεστῇ δίδως λόγον· ἂν τὴν σωφροσύνην μειώσῃς, τῷ Θεῷ τὰς εὐθύνas ὑπέξεις. τῷ τὸν γάμον εἰσαγαγόντι, καὶ τὴν γυναῖκα ἐγχειρίσαντι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἀκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος περὶ τῶν μοιχευόντων· Ὁ γὰρ ἀδελῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀδελφεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν δόντα τὸ Πνεῦμα [200] αὐτοῦ τὸ ἄγιον εἰς ὑμᾶς. Ὁρᾶς δι' ὧν ὁ λόγος ἀπέδειξεν ὅτι μοιχεία ἐστὶν, οὐ μόνον τὸ ὑπανδρον γυναῖκα διαφθεῖρειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἠντιναοῦν πόρνην, ἔχοντα γυναῖκα; Ὡσπερ γὰρ μοιχεύεσθαι γυναῖκα λέγομεν, κἂν εἰς οἰκέτην, κἂν εἰς ὄντιναοῦν ἀμάρτη, ἄνδρα ἔχουσαν· οὕτω καὶ ἄνδρα μοιχεύειν ἂν εἰπομεν, κἂν εἰς θεραπευίδαν, κἂν εἰς ἠντιναοῦν δημῶδη γυναῖκα ἀσελγαίνῃ, γυναῖκα ἔχων αὐτός. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, μηδὲ τῷ διαβόλῳ προτείνωμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἀμαρτίας ταύτης. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν αἱ μυρία τῶν οἰκων ἀνατροπαί, οἱ μυριοὶ πόλεμοι· ἐντεῦθεν τὰ τῆς ἀγάπης ὑπερβεί, καὶ τὰ τῆς εὐνοίας ὑποσύρεται. Ὡσπερ γὰρ ἀμύχανον σῶφρονα ἄνθρωπον ὑπεριδεῖν γυναικὸς καὶ καταφρονῆσαι ποτε· οὕτως ἀμύχανον ἄνθρωπον ἀσελγῆ καὶ ἀκόλαστον φιλεῖν τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, κἂν ἀπάντων εὐμορφότερα ἦ. Ἄπὸ γὰρ σωφροσύνης ἀγάπη τίκεται, ἀπὸ δὲ ἀγάπης τὰ μυρία ἀγαθά. Λιθίνas τοίνυν νόμιζε τὰς λοιπὰς γυναῖκας, εἰδὼς ὅτι μετὰ γάμον, κἂν ἀκόλαστοις ἴῃ; ὀφθαλμοῖς ἐτέρων γυναῖκα, κἂν δημοσίαν, κἂν ὑπανδρον, τοῖς τῶν μοιχῶν ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος γέγονας. Ταῦτα σεαυτῷ καθ' ἑκάστην ἐπάδε τὰ ῥήματα· κἂν ἴῃς ἐπιθυμίαν ἄλλης γυναικὸς ἐγερομένην ἐν σοί, εἴτα ἐκ τούτου σοὶ τὴν γυναῖκα ἀγδῆ φαινομένην, εἰσελθε εἰς τὸν θάλαμον, καὶ τὸ βιβλίον ἀναπτύξας τοῦτο, καὶ λαβῶν Παῦλον μεσίτην, καὶ συνεχῶς ἐπάδων ταῦτα τὰ ῥήματα, κατὰσθεσον τὴν φλόγα.

Καὶ οὕτω καὶ ἡ γυνὴ πάλιν ἔσται σοὶ ποθεινότερα, οὐδεμιᾶς ἐπιθυμίας τὴν πρὸς αὐτὴν εὐνοίαν ὑποσυρούσης· οὐχ ἡ γυνὴ δὲ ἔσται ποθεινότερα μόνον, ἀλλὰ καὶ σὺ σεμνότερος πολλῶν καὶ ἐλευθεριώτερος δόξεις εἶναι. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν οὐδὲν αἰσχρότερον ἄνθρώπου μετὰ γάμον πορευόμενος. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸν κηδεμόνα καὶ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀπαντῶντας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐρυθριᾷ τοὺς οἰκέτας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὴν οἰκίαν αὐτὴν δεσπομητορίου παντὸς ἀηδεστέραν ὄψεται, πρὸς τὴν ἐρωμένην βλέπων, καὶ τὴν πόρνην διηνεκῶς φανταζόμενος.

ε'. Βούλει μαθεῖν ἀκριβῶς ὅσον ἐστὶ τὸ δεινόν; Ἐνόησον ὅσον οἱ τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν ὑποπεύοντες ζῶσι βίον, πῶς ἀγδῆ τὰ σείτα, ἀγδῆ ποτά. Δηλητηρίων ἢ τράπεζα δοκεῖ γέμειν φαρμάκων· καὶ ὡσπερ βλεπων, μυρίων γέμουσαν κακῶν, οὕτω φεύγουσι τὴν οἰκίαν. Οὐχ ἕπνος αὐτοῖς ἐστὶν, οὐ νύξ προσήκη, οὐ συνουσία φίλων, οὐκ αὐταὶ αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτίνες· ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ φωτὸς ἐνοχλεῖσθαι νομίζουσιν, οὐχ ὅταν ἴδωσι μοιχευομένην τὴν γυναῖκα μόνον, ἀλλὰ κἂν ἀπλῶς ὑποπεύωσι. Ταῦτα νόμιζε καὶ τὴν γυναῖκα πάσχειν, ὅταν ἀκούσῃ παρ' ὀτουοῦν, ἢ καὶ

ὑποπεύσῃ, ὅτι πόρνη γυναικὶ σαυτὸν ἐξέδωκας. Ταῦτα λογιζόμενος, μὴ τὰς μοιχείας φεύγε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπόψιας· κἂν ἀδίκως ὑποπεύσῃ, θεράπευσον καὶ πείσον. Οὐ γὰρ ἐξ ἔχθρας ἢ ἀπονοίας, ἀλλ' ἀπὸ κηδεμονίας τοῦτο ποιεῖ, καὶ τοῦ σφόδρα [201] δεδοκέναι περὶ τοῦ κτήματος τοῦ ἰδίου. Κτῆμα γὰρ αὐτῆς ἐστὶν, ὡσπερ ἐφθην εἰπὼν, τὸ σῶμα τὸ σὸν, καὶ κτῆμα τῶν δυντων ἀπάντων τιμιώτερον. Μὴ τοίνυν αὐτὴν περὶ τὰ μέγιστα ἀδικήσῃς, μηδὲ καιρίαν δῶς τὴν πληγὴν. Εἰ γὰρ ἐκείνης καταφρονήσεις, ἀλλὰ τὸν Θεὸν φοβήθητι, τὸν ἐκδικον τῶν τοιούτων, τὸν ἀφορήτους κολάσεις τοῖς τοιούτοις ἀπειλήσαντα ἀμαρτήμασι. Τῶν γὰρ τοιαῦτα τολμώντων, φησὶν, Ὁ σκώληξ οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται. Εἰ δὲ οὐ σφόδρα σε δάκνει τὰ μέλλοντα, τὰ γοῦν παρόντα σε φοβέται. Πολλοὶ γοῦν τῶν πόρναις προτεχόντων καὶ ἐνταῦθα κακοὶ κακῶς ἀπιύοντο, περιεργίας ὑπομειναντες ὑπὸ τῶν πορνευομένων γυναικῶν. Φιλονεικούσαι γὰρ ἐκείναι τῆς μὲν συνοικουσης αὐτῷ καὶ κατεγγυηθείσης ἀποστῆσαι γυναικὸς, τῷ δὲ αὐτῶν ἔρωτι προσδῆσαι τέλεον, μαγγανείας ἐκίνησαν, καὶ φίλτρα κατασκευάσαν, καὶ πολλὰς γοητείας ἐβράβησαν· εἴτα οὕτως εἰς ἀβύρωστιαν αὐτὸν ἐμβάλοῦσαι χαλεπὴν, καὶ φθορᾷ παραδοῦσαι, καὶ τηκεδόνι μακροῦ, καὶ μυρίασι περιβαλοῦσαι κακοῖς, ἀπήνεγκαν τῆς παρουσίας ζωῆς. Εἰ μὴ φοβῆ τὴν γέενναν, ἄνθρωπε, τὰς γοητείας αὐτῶν φοβήθητι. Ὅταν γὰρ σαυτὸν διὰ τῆς ἀσελγείας ταύτης ἐρημον ποιήσῃς τῆς τοῦ Θεοῦ συμμαχίας, καὶ γυμνώσῃς σαυτὸν τῆς ἀνωθεν βοηθείας, λαβοῦσά σε μετὰ ἀδείας ἡ πόρνη, καὶ τοὺς αὐτῆς καλέσασα δαίμονας, καὶ τὰ πέταλα βράβασα, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐργασαμένη, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας περιγίνεται σου τῆς σωτηρίας, δειδὼς σε καὶ γέλωτα τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἀπάντων κταστήσασα, ὥστε μηδὲ ἐλεεῖσθαι κακῶν πάσχοντα. Τίς γὰρ ἐλεήσει, φησὶν, ἐπασιδὸν ὀφειδῆκτον ἢ, καὶ πάντα τοῖς προσάγοντας θηρίοις; Παρήμι τὴν τῶν χρημάτων ζῆμίαν, τὰς καθημερινὰς ὑπόψιας, τὸν τύπον, τὴν ἀπόνοιαν, τὴν ὕβριν τὴν παρὰ τῶν πορνῶν γινομένην εἰς τοὺς ἀνοήτους, ἢ θανάτων μυρίων ἐστὶ πικρότερα. Καὶ τὴν μὲν γυναῖκα πολλάκις οὐδὲ βαρὺ ῥῆμα εἰποῦσαν οὐκ ἤνεγκας, τὴν δὲ πόρνην καὶ βραπίζουσαν προσκυνεῖς. Καὶ οὐκ αἰσχύνῃ. οὐδὲ ἐρυθριᾷς, οὐδὲ εὐχῆ διαστῆλαι σοὶ τὴν γῆν; Πῶς δυνήσῃ εἰς ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνειν; ποίῳ στόματι καλέσαι τὸν Θεόν, ᾧ τὴν πόρνην ἐψίλησας; Καὶ οὐ δέδοικας, οὐδὲ φρίτεις, εἰπέ μοι, μὴ ποτε σκηπτὸς ἀνωθεν ἐνεχθεῖς καταφλέξῃ τὴν ἀναίσχυντόν σου κεφαλὴν; Κἂν γὰρ τὴν γυναῖκα λάθῃς τὴν ἡδικημένην, ἀλλὰ τὸν ἀκύμητον ὀφθαλμὸν οὐ λήσῃ ποτέ· ἐπεὶ καὶ τῷ μοιχῷ ἐκεῖνῳ τῷ λέγοντι, Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι, εἰ εὐλαβοῦμαι; ἄνεσφθέγγατο ὁ σοφὸς ἐκεῖνος, οὕτω λέγων· Ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου μυριοπλασίως ἧλιον φωτεινότεροι, βλέποντες εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο δὴ πάντα ὁ Παῦλος; ἔλεγεν· Ἐκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω· τῇ γυναικὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδιδέτω, ἐμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἄνδρι. Μέλι ἀποστᾶζει ἀπὸ χεῖλων γυναικὸς πόρνῃς, ἢ πρὸς καιρὸν λιπαίνει ὄν φάρυγγα, ὕστερον [202] μέντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσει;

ἃ Sic Mss. In editis vero πῶς ἀγδῆ τὰ ποτά, δηλητ.

ἔ Mss. unus ἐγιδόηκτον.

καὶ ἠκορημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου. Ἴδὼν ἔχει τῆς πόρνης τὸ φίλημα, ἰδὼν λανθάνοντα καὶ ἐγκεχυμένον. Τί τοίνυν διώκεις ἠδονὴν κατάγκωσιν ἔχουσαν, βλεθρὸν τίκτουσαν, πληγὴν ἐπάγουσαν ἀνάστον, ἐξὼν εὐφραίνεσθαι καὶ μηδὲν πάσχειν δεινόν; Ἐπὶ γὰρ τῆς ἐλευθέρας γυναικὸς ὁμοῦ καὶ ἠδονὴ καὶ ἀσφάλεια καὶ ἀνεσις καὶ τιμὴ καὶ κόσμος καὶ συνειδὸς ἀγαθόν· ἐκεῖ δὲ πολλὴ μὲν ἡ πικρία, πολλὴ δὲ ἡ βλάβη, διηνεκὴς δὲ ἡ κατηγορία. Κἂν γὰρ μηδεὶς ἀνθρώπων ἴδῃ, τὸ συνειδὸς οὐδέποτε παύσεται σου κατηγοροῦν· ἀλλ' ὅπου περ ἂν ἀπέλθῃς, ἔσεται κατηγορῶν καὶ μεγάλη καταβοῶν, ὁ κατηγορὸς οὗτος. Ὅστε εἰ τις ἠδονὴν διώκει, οὗτος μάλιστα φευγέτω τὴν πρὸς τὰς πόρναις ὁμιλίαν. Οὐδὲν γὰρ ἐκείνης; τῆς συνηθείας πικρότερον, οὐδὲν τῆς συνοουσίας ἀηδέστερον, οὐδὲν τῶν τρόπων μιαιώτερον. *Ἐλαφος φιλλας, καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι· ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατός σου σοὶ ἔστω πηγὴ.* Πηγὴν ὕδατος ἔχων καθαρὰν, τί τρέχεις ἐπὶ λάκκον βορβόρου γέμοντα, γεένης ἔζοντα, καὶ κολάσεως ἀφάτου; ποίαν ἔξεις ἀπολογία; τίνα συγγνώμη; Εἰ γὰρ οἱ πρὸ τοῦ γάμου πορνεία προσέχοντες κολάζονται καὶ δίκην δίδασσι, καθάπερ εἰκεῖνος ὁ τὰ ρυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, πολλῶ μᾶλλον οἱ μετὰ τὸν γάμον. Διπλοῦν

γὰρ ἐνταῦθα καὶ τριπλοῦν τὸ ἔγκλημα γίνεται, ὅτι πε παραμυθίας ἀπολαύοντες, ἀπεσιρήτησαν εἰς τὴν ἀσελγειαν ἐκείνην, καὶ οἱ τὸ πρᾶγμα οὐχὶ πορνεία μόνον, ἀλλὰ καὶ μοιχεία λογίζεται, ὁ πάσης ἀμαρτίας ἐστὶ χαλεπώτερον. Ταῦτ' οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ταῖς γυναιξίν ἐπέδοντες οὕτω διατελώμεν· διὸ δὴ καὶ αὐτὸς εἰς ταῦτα καταλύσω τὰ ῥήματα· *Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω, καὶ ἐκδοτὴ τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχετω· τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην ἐστρουὶν ἀποδιδότω, ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ.* Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. Μετὰ ἀκριβείας ταῦτα φυλάξαντες τὰ ῥήματα, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν ἑσπέρᾳ, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἐπὶ τῆς εὐνῆς, καὶ πανταχοῦ καὶ αὐτοὺ μελετώμεν, καὶ τὰς γυναῖκας παιδεύωμεν, καὶ πρὸς ἡμᾶς λέγειν, καὶ παρ' ἡμῶν ἀκούειν, ἵνα σωφρόνως τὸν παρόντα ζήσαντες βίον, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[203] Εἰς τὸ

Γυνὴ δέδεται νόμφ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ, ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτω μείνῃ.

α'. Περὶ γάμου πρῶν ἡμῶν ὁ μακάριος Παῦλος ἐνομοθετεῖ, καὶ τῶν τοῦ γάμου δικαιωμάτων, Κορινθίοις οὕτω γράφων καὶ λέγων· *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπεσεσθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω, καὶ ἐκδοτὴ τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχετω.* Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὴν διάλεξιν ἄπασαν εἰς ταῦτα τὰ ῥήματα ἀναλώσαμεν. Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ σήμερον περὶ τῆς αὐτῆς ὑμῖν ὑποθέσεως διαλεχθῆναι πάλιν, ἐπειδὴ καὶ σήμερον περὶ τῶν αὐτῶν ὁ αὐτὸς διαλέγεται Παῦλος. Καὶ γὰρ ἠκούσατε αὐτοῦ βοῶντος καὶ λέγοντος· *Γυνὴ δέδεται νόμφ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτω μείνῃ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην· δοκῶ δὲ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν* Ἐψώμεθα αὐτοῖν αὐτῶν καὶ σήμερον, καὶ περὶ ταύτης διαλεξώμεθα τῆς ὑποθέσεως· ἀκολουθοῦντες γὰρ Παύλῳ, δι' αὐτοῦ πάντως τῷ Χριστῷ ἐψώμεθα, ἐπειδὴ καὶ οὗτος οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐκεῖνῳ ἀκολουθῶν, πάντα ἔγραφε. Καὶ γὰρ οὐ τὸ τυχόν πρᾶγμα γάμος εὐ διακείμενος, ὥσπερ οὖν μυρίων συμφερῶν ὑπόθεσις γίνεται τοῖς οὐκ εἰς δέον αὐτῷ χρωμένοις. Ὅσπερ γὰρ βοηθὸς ἐστὶν ἡ γυνή, οὕτω πολλάκις καὶ ἐπίβουλος γίνεται. Ὅσπερ οὖν λιμὴν ἐστὶν ὁ γάμος, οὕτω καὶ ναυάγιον, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τῶν κακῶς αὐτῷ χρησαμένων. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ τοὺς προσήκοντας αὐτὸν ἐπιτελῶν, νόμους, τῶν ἀπὸ τῆς β ἀγορᾶς καὶ πάντων τῶν πανταχοῦ κακῶν παραμυ-

θίαν τινὰ καὶ ἀπαλλαγὴν εὐρίσκει τὴν οἰκίαν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα· ὁ δὲ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πρᾶγμα μεταχειριζόμενος, κἂν πολλῆς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀπολαύσῃ γαλήνης, σκοπέλους καὶ σπιλάδας ἐισελθῶν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπέταται. Ἐπεὶ οὖν οὐ περὶ τῶν τυχόντων ἡμῖν ὁ κίνδυνος, ἀναγκαῖον μετὰ ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις προσέχειν, καὶ τὸν μέλλοντα γυναῖκα ἀγεσθαι, μετὰ τῶν τοῦ Παύλου νόμων, μᾶλλον δὲ μετὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ νόμων τοῦτο ποιεῖν. Οἶδα μὲν οὖν ὅτι πολλοὶ εἶναι δοκεῖ καινὸν καὶ παράδοξον τὸ λεγόμενον· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο σιγήσομαι, ἀλλὰ πρῶτον τὸν νόμον ὑμῶν ἀναγνοῦς, οὕτω τὴν δοκοῦσαν ἀντινομίαν λύσαι πειράσομαι. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ νόμος, ὃν ὁ Παῦλος ἡμῖν ἔθηκε; *Γυνή, φησί, δέδεται νόμφ.* Οὐκοῦν οὐ δεῖ ἀποσιχίζεσθαι ζῶντος τοῦ ἀνδρός, οἷός ἐστιν ἐπεισάγειν νυμφίον, οὐδὲ δευτέρους ὁμιλεῖν γάμοις. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ ἀκριβείας καὶ αὐτῇ τῶν λέξεων τῇ φύσει κέχρηται. Οὐ γὰρ εἶπε, Συνοικεῖτω τῷ ἀνδρὶ, ἐφ' ὅσον [204] χρόνον ζῆ· ἀλλὰ τί; *Γυνὴ δέδεται νόμφ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς*· ὥστε κἂν βιβλίον ἀποστασίου δῶ, καὶ τὴν οἰκίαν ἀρῆ, κἂν πρὸς ἄλλον ἀπέλθῃ, τῷ νόμῳ δέδεται, καὶ μοιχαλὶς ἐστὶν ἡ τοιαύτη.

Ἐὰν τοίνυν ὁ ἀνὴρ ἐκβαλεῖν βούληται τὴν γυναῖκα, ἢ ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα ἀφείναι, ταύτης ἀναμνηστέσθω τῆς ῥήσεως, καὶ τὸν Παῦλον νομιζέτω παρῆναι καὶ καταδιώκειν αὐτὴν βοῶντα καὶ λέγοντα, *Γυνὴ δέδεται νόμφ.* Καθάπερ γὰρ οἱ δραπέτευοντες οἰκίαν· κἂν τὴν οἰκίαν ἀφῶσι τὴν δεσποτικὴν, τὴν ἄλυσιν ἔχουσιν ἐπισυρομένην· οὕτω καὶ γυναῖκας, κἂν τοὺς ἄνδρας ἀφῶσι, τὸν νόμον ἔχουσι καταδικάζοντα ἀντι

^a Duo mss. ἐψώμεθα.

^b Ibidem mss. τῶν ἐπὶ τῆς.

bet osculum meretricis, venenum latens et absconditum. Cur igitur damnandam persequeris voluptatem, quæ exitium parit, quæ plagam infert immedicabilem, cum oblectari possis, et nullam malum incurrere? Cum libera et honesta muliere simul voluptas est et securitas, et delectatio et honor, et ornatus et bona conscientia: illic autem acerbitas multa, damnum multum, accusatio perpetua. Quamvis enim nullus hominum viderit, numquam tamen accusare te desinet conscientia: sed quocumque perrexeris, te sequetur accusans, et magna voce te persequens accusator iste. Itaque si quis voluptatem sectetur, is congressum cum meretricibus fugiat maxime. Nihil enim illa consuetudine injucundius, nihil illo congressu molestius, nihil moribus illarum scelestius. *Cervus amicitia, et pullus gratiarum tuarum confabuletur tecum: fons aquæ tuæ sit tibi fons (Prov. 5. 19. et 15).* Cum sit tibi fons purus, cur ad lacum luto pleno curris, gehennam olentem et supplicium ineffabile? qua excusatione, qua venia dignus poteris videri? Si enim qui ante contractum matrimonium scortantur, pœnas sustinent, et supplicio plectuntur, sicut ille qui sordidis

erat vestimentis indutus, multo magis qui matrimonio contracto. Duplex enim inde ac triplex crimen oritur, tum quia cum deliciis fruenterur, ad lasciviam illam prosilierunt, tum quia non modo scortatio res illa, sed etiam adulterium censetur, quod peccato quovis est gravius. Hæc igitur et nobis et mulieribus inculcare non desinamus: quam etiam ob causam his verbis orationem concludam: *Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat. Uxori vir debitam benevolentiam reddat; uxor similiter viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier (1. Cor. 7. 2-4).* Hæc verba studiose memoria tenentes, et in foro, et in ædibus, et interdiu, et vesperi, et ad mensam, et in lecto, et ubique locorum, cum ipsi ea meditemur, tum mulieres nobis dicere atque a nobis audire doceamus, ut cum hanc vitam caste traduxerimus, cælorum etiam regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUM LOCUM,

MULIER ALLIGATA EST LEGI QUANTO TEMPORE VIXERIT VIR EJUS: SI AUTEM DORMIERIT, LIBERA EST CUI VOLUERIT NUBERE, TANTUM IN DOMINO. BEATIOR AUTEM EST SI SIC MANSERIT (1. Cor. 7. 39. 40) (a).

1. Nuper nobis beatus Paulus de conjugio, conjugique juribus legem tulit, Corinthiis sic scribens ac dicens: *De quibus autem scripsistis mihi, Bonum esse homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem, suam quisque uxorem habeat, et suam quæque virum habeat (1. Cor. 7. 1. 2).* Eapropter et nos totum sermonem in hoc insumpsimus. Itaque necesse est hodie de eodem argumento iterum vobiscum disserere, quandoquidem de eodem etiam ipse Paulus hodie disserit. Audivistis enim illum clamantem, ac dicentem: *Mulier alligata est legi quanto tempore vixerit vir illius: si autem obdormierit vir illius, libera est cui voluerit nubere, tantum in Domino: beator autem est si sic manserit, secundum meum consilium: opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam. (Ibid. v. 39. 40).* Sequamur igitur illum et hodie, et de hac colloquamur materia: sequentes enim Paulum, per eum et Christum ipsum sequemur, eo quod ille non semetipsum, sed Christum per omnia sequens scripsit. Eninvero non est vulgaris res, conjugium bene constitutum: sicut etiam iis qui illi, non ut oportet, utuntur, innumerorum malorum sit materia. Nam sicut mulier adiutrix est, ita sæpe et insidiatrix. Et sicut portus est conjugium, ita et sæpe naufragium parit: non natura sua, sed animo eorum, qui illo male utuntur. Etenim qui secundum congruas leges illud observat, domum et uxorem suam, ut malorum omnium quæ vel in foro, vel ali-

cubi obvieniunt, consolatricem ac liberatricem reperit; qui autem temere et vulgariter hanc rem aggreditur, etiamsi multa in foro et alibi tranquillitate fruatur, ingressus domum, scopulos et petras videbit. Itaque quoniam non de rebus vulgaribus nobis est periculum, operæ pretium fuerit cum diligentia dictis attendere, et uxorem ducturum, juxta Pauli, imo juxta Christi leges agere. Sane scintus, quod multis novum et inexpectatum videlicet quod dicimus: at propterea non silebo, sed primum legem vobis legam, et dein legem, quæ contraria videtur, solvere tentabo. Igitur quænam est lex illa, quam nobis Paulus posuit? *Mulier, inquit, alligata est legi.* Oportet igitur ut minime separetur, vivente viro, neque alium superinducat maritum, neque secundas nuptias adeat. Et vide quanta cum diligentia verborum usus sit proprietate. Non enim dixit, *Cohabitet viro quoad vixerit; sed, Mulier alligata est legi quanto tempore vixerit vir illius:* atque adeo etiamsi libellum repudiï det, etiamsi domum relinquat, etiamsi ad alium abeat, legi adstricta adulteraque est.

Non licet repudiatam ducere. Leges externæ divina legi cedunt. — Quando igitur vir ejicere vult uxorem, et uxor relinquere virum, hujus inemor sit dicti, et Paulum putet esse præsentem, et persequi se clamando et dicendo: *Mulier adstricta est legi.* Nam quemadmodum servi fugitivi, etiamsi domum herilem relinquunt, catenam secum trahunt: ita et mulieres etiamsi viros relinquunt, legem habent pro catena,

(a) Collata cum Mss. Colbertinis 970 et 1030.

se persequentem et adulterii accusantem, accusantem etiam eum, qui duxerit, ac dicentem : Adhuc superest maritus, et facinus hoc adulterium est. *Mulier enim adstricta est legi, quoad vixerit maritus illius. Et omnis qui dimissam duxerit, mœchatur* (*Math. 5. 32*). Quando igitur licebit illi secundas nuptias contrahere? Quando? Tunc ubi a catena liberata fuerit, quando vir morietur. Hoc igitur declarans non addidit, Quod si mortuus fuerit vir illius, libera est cui voluerit nubere : sed, *Si autem dormierit vir illius, quasi consolans viduam, et persuadens manere apud priorem, et non adjungere secundum maritum. Non mortuus est, inquit, vir tuus, sed obdormivit. Quis dormientem non præstolatur? Propterea dixit, Si autem dormierit, libera est cui voluerit nubere.* Non dixit, Nubat, ut ne videatur vim facere et cogere : neque prohibuit volentem secundas nuptias contrahere : neque nolentem adhortatus est, sed legem legit, dicens : *Libera est cui voluerit nubere.* Liberam autem illam post viri mortem esse factam dicens, ostendit, servam eam antea adhuc vivente marito fuisse; quæ autem serva est, ac subdita legi, etiamsi nullius libellum repudii accipiat, adulterii ligabitur lege. Nam servis quidem licet mutare dominos viventes, uxori autem non licebit viros commutare, vivente suo : nam id adulterium esset. Ne mihi leges ab exteris conditas legas, præcipientes dari libellum repudii, et divelli. Neque enim juxta illas judicaturus est te Deus in die illa, sed secundum eas, quas ipse statuit. Etiam externæ leges non simpliciter, nec absolute hoc posuerunt : nam et ipsæ puniunt factum, et hinc liquet, eas peccatum valde ægre tulisse. Unde eam, quæ auctor fuerit repudii, nudam et spoliatam facultatibus ejiciunt, et eum a quo data fuerit dissolutionis occasio, etiam facultatum jactura puniunt, et sane hoc facientes, factum illud non commendabant.

2. Quid igitur? Et Moses, aiunt, hoc fecit : et ille propter eandem ipsam causam. Tu vero audi Christum dicentem, *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum* (*Math. 5. 20*). Audi illum rursus dicentem : *Qui dimiserit uxorem suam, excepta causa adulterii, facit illam adulteram fieri : et qui dimissam in uxorem duxerit, adulter fit* (*Math. 5. 32*). Propter hoc venit unigenitus Filius Dei, propter hoc servi formam assumpsit, propter hoc sanguinem effudit pretiosum, mortem destruxit, peccatum extinxit, largiorem Spiritus gratiam dedit, ut ad majus te sapientiæ studium induceret. Alias etiam Moses non ita simpliciter legem hanc tulit, sed cum cogeretur sese attemperare eorum quibus legem dabat, infirmitati. Nam quoniam ad cædes prompti erant, et domos cognato replebant sanguine, et neque suis, neque alienis parcebant, ne intus occiderent uxores, quæ ingræte erant, præcepit foras mittendas, quo gravius malum, nempe homicidiorum facilitas tolleretur. Sane quod homicidæ fuerint, audi prophetas dicentes : *Ædificantes Sion in sanguine, et Jerusalem in injustitiis* (*Mich. 3. 10*) ; et iterum : *Sanguinem sanguini*

miscunt (*Osee 4. 2*) ; et iterum : *Manus vestræ sanguine vlenæ* (*Isai 1. 15*). Et quod non solum contra alienos, sed etiam contra suos sævierint, ita manifestans propheta dicebat : *Immolaverunt filios suos et filias suas dæmoniis* (*Psal. 105. 37*). Qui autem non parcebant liberis, utique nec uxoribus peperissent. Ut ne itaque hoc accideret, illud permisit.

Inseparabile matrimonium ab initio. — Quapropter et Christus Judæis rogantibus, et dicentibus : *Quomodo igitur Moses permisit dare libellum repudii* (*Math. 19. 7*)? ostendens quod non contrariam suæ legem ferens ita scripserit, dixit : *Moses juxta duritiam cordis vestri loquutus est, ab initio autem non erat sic* (*Ibid. v. 8*) ; *sed qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit illos* (*Ib. v. 4*). Si hoc bonum fuisset, inquit, non unum virum et unam mulierem fecisset, sed uno Adam condito duas fecisset mulieres, si quidem voluisset unam quidem ejici, alteram vero induci ; nunc vero ipso formationis modo legem induxit, quam ego nunc scribo. Et quænam est illa? Hæc utique, Eam sibi quisque uxorem servet semper, quam initio sortitus est. Hæc lex antiquior, quam illa de libello repudii, et tanto, quanto Adam ipso Mose. Et idcirco nunc nihil novum sector, neque peregrina affero decreta, sed Mose antiquiora et priora. Operæ autem pretium fuerit et Mosis legem illam, quam de hac re posuit, audire : *Si quis, inquit, acceperit uxorem, et habitaverit cum illa; et erit, si non invenerit gratiam coram illo, quia invenit in illa turpitudinis rem, scribet illi libellum repudii, et dabit in manus ejus* (*Deut. 24. 1*). Vide, non dixit, Scribito et dato, sed quid? *Scribet illi libellum repudii, et dabit in manus ejus.* Magnum autem inter hoc et illud discrimen : nam dicere, Scribat libellum repudii, et det in manus ejus, jubentis ac imperantis est; dicere autem, *Scribet libellum repudii, et dabit in manus ejus,* annuntiantis factum, et non propriam legem introducentis est. Igitur, *Si quis, ait, ejiciat uxorem, et dimittat illam ex domo sua : et cum abierit, si fuerit alteri viro, et odio illam habuerit etiam vir posterior, et scripserit illi libellum repudii, et dederit in manus ejus et emittat illam ex domo sua : si mortuus fuerit illius vir, qui accepit sibi illam uxorem, non poterit vir prior, qui dimiserat illum, reducere, et accipere eam sibi in uxorem* (*Ib. v. 2-4*). Deinde monstrans se non laudare factum, neque conjugium esse putare, sed infirmitati eorum sese attemperare, postquam dixit : *Non poterit vir prior accipere illam sibi in uxorem,* addidit, *Postquam polluta est* (*Ib. v. 4*) : declarans per hujus verbi modum, quod secundæ nuptiæ, vivente priore viro, pollutio magis sint quam conjugium : propter hoc non dixit, Postquam illam in uxorem duxerit. Vides quam consona cum Christo loquatur? Deinde et causam apposuit, *Quod abominatio sit coram Deo* (*Ib. v. 4*). Et Moses quidem sic : propheta autem Malachias multo manifestius, quam Moses, hoc demonstrat; imo potius non Malachias, sed Deus per Malachiam, his verbis, *Numquid dignum respicere ad sacrificium vestrum? vel recipere acceptabile de manibus vestris* (*Ma-*

ἀλύσει, κατηγοροῦντα μοιχείαν, κατηγοροῦντα τῶν λαμβανόντων, καὶ λέγοντα· Περὶ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ ἔτι, καὶ μοιχεία τὸ γινόμενόν ἐστι· *Γυνὴ γὰρ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Καὶ πᾶς ὁ ἀπολευμμένην γαμῶν μοιχᾶται.* Καὶ πότε, φησὶν, ἐξέσται αὐτῇ δευτέρως ὁμιλῆσαι γάμοις; Πότε; Ὅταν τῆς ἀλύσει ἀπαλλαγῆ, ὅταν ὁ ἀνὴρ τελευτήσῃ. Τοῦτο γοῦν δηλῶν, οὐ προσέθηκεν, ὅτι Ἐάν τελευτήσῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ θέλει γαμηθῆναι, ἀλλ', *Ἐάν κοιμηθῆ, μονοουχὶ παραμυθούμενος τὴν ἐν χρεῖα, καὶ πείσαν μένειν ἐπὶ τῷ προτέρῳ, καὶ μὴ δευτέρω εἰσαγαγεῖν νυμφίον.* Οὐκ ἐτελεύτησέ σου ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ καθεύδει. Τίς καθεύδοντα οὐκ ἀναμένει; Διὰ τοῦτο φησὶν *Ἐάν δὲ κοιμηθῆ, ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ θέλει γαμηθῆναι*· οὐκ εἶπε, Γαμιέσθω, ἵνα μὴ δόξῃ βιάζεσθαι καὶ ἀναγκάζειν· οὔτε ἐκώλυσε βουλομένην ὁμιλεῖν δευτέρῳ γάμῳ, οὔτε μὴ θέλουσαν προετρέψατο, ἀλλὰ τὸν νόμον ἀνέγνω εἰπὼν, *Ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ θέλει γαμηθῆναι.* Ἐλευθέραν δὲ αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελευτὴν γεγενῆσθαι λέγων, ἔδειξεν ὅτι πρὸ τούτου δούλη ἦν, ζῶντος ἐκείνου· δούλη δὲ οὐσα καὶ ὑποκειμένη τῷ νόμῳ, κἂν μυριάκις βιβλίον ἀποστασίου λάβῃ, τῷ τῆς μοιχείας ἀλλίσκεται νόμῳ. Οἰκείται μὲν γὰρ ἐξέσται δεσπότης ἀμείβειν ζῶντας· γυναικὶ δὲ οὐκ ἐξέσται ἀνδρας ἀμείβειν, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς· ἐπεὶ τὸ πρᾶγμα μοιχεία ἐστὶ. Μὴ γὰρ μοι τοὺς παρὰ τοῖς ἐξωθεν κειμένους νόμους ἀναγνῶς, τοὺς κελεύοντας διδόναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀφίστασθαι. Οὐ γὰρ ὅθι κατὰ τοῦτους σοὶ μέλλει κρῖνειν τοὺς νόμους ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ καθ' οὗς αὐτὸς ἔθηκε. Καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν δὲ νόμοι οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ προηγουμένως τοῦτο τεθείκασιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κολάζουσι τὸ πρᾶγμα· ὥστε καὶ αὐτὸθεν δείκνυται, ὅτι ἀηδῶς πρὸς ταύτην ἔχουσι τὴν ἁμαρτίαν. Τὴν γοῦν αἰτίαν τοῦ ἀποστασίου γινόμενης γυνήν καὶ ἐρημον χρημάτων ἐκβάλλουσι, καὶ ὅθεν ἂν γένηται τῆς διαλύσει ἢ πρόφρασις, καὶ τῇ ζημίᾳ τῆς οὐσίας τοῦτον κολάζουσι· οὐκ ἂν οὖν τοῦτο ποιήσαντες ἐπῆνον τὸ γινόμενον.

β. Τί οὖν καὶ Μωϋσῆς; Τοῦτο ἔπραττε κἀκεῖνος διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Σὺ δὲ ἄκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *ὅτι Ἐάν μὴ περιωσέσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Ἄκουε αὐτοῦ πάλιν λέγοντος, *Ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, καὶ ὁ ἀπολευμμένην γαμῶν μοιχᾶται.* [205] Διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο δούλου μορφήν ἔλαβε, διὰ τοῦτο τὸ αἷμα ἐξέχευε τὸ τιμιον, τὸν θάνατον κατέλυσε, τὴν ἁμαρτίαν ἔσβεσε, θαψιλεστέραν τὴν τοῦ Πνεύματος ἔδωκε χάριν, ἵνα πρὸς μείζονα σε ἀγάγῃ φιλοσοφίαν. Ἄλλως δὲ, οὐδὲ ὁ Μωϋσῆς πρόηγουμένως· τοῦτο ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος συγκαταθήναι τῇ τῶν νομοθετουμένων ἀσθενείᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς φόνους ἦσαν ἔτοιμοι, καὶ συγγενικῶν αἱμάτων τὰς οἰκίας ἐπλήρου, καὶ οὔτε τῶν οἰκείων, οὔτε τῶν ἀλλοτρίων ἐφείδοντο· ἵνα μὴ κατασφάττωσι τὰς γυναῖκας ἔνων, ἃς ἂν ἀηδῶς ἔχωσιν, ἐκέλευσεν ἐκβαλεῖν, μείζον ἀναιρῶν κακὸν τὴν περὶ τὰς σφαγὰς εὐκολίαν. Ὅτι γὰρ μαιφόνους τινὲς ἦσαν, ἄκουε αὐτῶν τῶν προφητῶν λεγόντων· *Οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἵματι, καὶ Ἰερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις· καὶ πάλιν, Αἵματα ἐφ' αἵμασι μίσγουσι·*

καὶ πάλιν, *Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πληρεῖς.* Ὅτι δὲ οὐ κατὰ τῶν ἀλλοτρίων μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν οἰκείων ἐμαίνοντο, καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Προφήτης ἔλεγε· *Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις.* Οἱ δὲ παῖδων αὐτῶν μὴ φεισάμενοι, οὐκ ἂν ἐφείσαντο γυναικῶν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, τοῦτο ἐπέτρεψε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις ἐρωτύσει καὶ λέγουσι, *Πῶς Μωϋσῆς ἐπέτρεψε δοῦναι βιβλίον ἀποστουσίον;* δεικνύς ὅτι οὐκ ἀντινομοθετῶν αὐτῷ ταῦτα ἔγραψεν, οὕτω πῶς φησὶ· *Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν εἶπεν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως· ἀλλ' ὁ ποιήσας ἐξ ἀρχῆς ἄρβρον καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.* Εἰ καλὸν τοῦτο ἦν, φησὶν, οὐκ ἂν ἕνα ἄνδρα ἐποίησε καὶ μίαν γυναῖκα, ἀλλὰ ἕνα ποιήσας τὸν Ἀδάμ, δύο ἂν ἐποίησε τὰς γυναῖκας, εἴ γε ἐβούλετο τὴν μὲν ἐκβαλεῖν, τὴν δὲ εἰσαγαγεῖν· νῦν δὲ διὰ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας τὸν νόμον εἰσήγαγεν, ὃν ἐγὼ γράφω νῦν. Ποῖον δὲ τοῦτον; Τὸ τὴν κληρωθεῖσαν ἐξ ἀρχῆς γυναῖκα, ταύτην ἔχειν διαπαντός· οὗτος ἐκείνου παλαιότερος ὁ νόμος, καὶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Ἀδάμ τοῦ Μωϋσέως. Ὅστε οὐ καινοτομῶ νῦν ἐγὼ, οὐδὲ ξένα ἐπισφέρω δόγματα, ἀλλὰ τοῦ Μωϋσέως πρεσβύτερα καὶ ἀρχαιότερα. Ἄξιον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν νόμον ἀκοῦσαι Μωϋσέως, ὃν περὶ τοῦτου ἔθρκεν. *Ἐάν τις γυναῖκα λάβῃ, καὶ συνοικήσῃ αὐτῇ, καὶ ἔσται, ἐάν μὴ εἴρῃ χάριν ἐναντίον αὐτοῦ, ὅτι εἴρῃ ἐν αὐτῇ ἀσχημοσύνης πρᾶγμα, γράψῃ αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει αὐτῇ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς.* Ὅρα· οὐκ εἶπε, Γραψάτω, καὶ δότω· ἀλλὰ τί; *Γράψῃ αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει αὐτῇ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς.* Πολὺ δὲ τοῦτον κἀκεῖνος τὸ μέσον· τὸ μὲν γὰρ εἶπε, Γραψάτω, καὶ δότω, κελεύοντας καὶ ἐπιτάττοντος· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Γράψῃ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς,* τὸ γεγεννημένον ἀπαγγέλλοντος, οὐκ οἴκοθεν τὸν νόμον εἰσάγοντος. *Ἐάν οὖν τις,* φησὶν, *ἐκβάλῃ τὴν γυναῖκα, καὶ ἀποστείλῃ αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ ἀκελθούσα γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, καὶ μισήσῃ αὐτὴν καὶ ὁ ἀνὴρ ὁ ἕσυχτος, καὶ γράψῃ αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς;* καὶ ἐξαποστείλῃ αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἢ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὃς [206] ἔλαβεν αὐτὴν ἑαυτῷ· γυναῖκα, οὐ δύνησεται ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερον ἐξαποστείλας αὐτὴν ἐπαναστρέψαι καὶ λαβεῖν αὐτὴν ἑαυτῷ γυναῖκα. Εἶτα ἐνδεικνύμενος, ὅτι οὐκ ἐπαινεῖ τὸ γεγεννημένον, οὐδὲ γάμον εἶναι νομίζει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκαταβαίνει, εἰπὼν, *Ὁὐ δύνησται ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερος λαβεῖν αὐτὴν ἑαυτῷ γυναῖκα,* ἐπήγαγε, *Μετὰ τὸ μιανθῆναι αὐτὴν,* ἐμφαίνων διὰ τοῦ τρόπου τῆς λέξεως, ὅτι ὁ δεύτερος γάμος, ζῶντος τοῦ προτέρου ἀνδρὸς γενόμενος, μίasma μᾶλλον ἐστὶν, ἢ γάμος. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, *Μετὰ τὸ γαμηθῆναι αὐτὴν.* Ὅρα ὅτι συνωδὸν τῷ Χριστῷ φθέγγεται; Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκεν, *Ὅτι βδέλυγμά ἐστιν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.* Καὶ Μωϋσῆς; μὲν οὕτως· ὁ δὲ προφήτης Μαλαχίας σαφέστερον· πολλῶ τοῦ Μωϋσέως αὐτὸ τοῦτο ἐνδείκνυται, μᾶλλον δὲ οὐ Μαλαχίας, ἀλλ' ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Μαλαχίου, λέγων οὕτως· *Εἰ ἀξίον ἐπιβλέψαι εἰς θυγατέρας ὑμῶν; ἢ λαβεῖν δεξιὴν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* εἶτα εἰπόντος, *Τίνας ἔρεκεν,* φησὶ, *γυναῖκα ἐκ*

νεόσητός σου ἐγκατέλιπες; καὶ δεικνύς = ἤλικον ἐστὶ κακὸν, καὶ ἀποστερωὺν πάσης συγγνώμης τὸν τοῦτο ποιήσαντα, διὰ τῶν ἐξῆς τὴν κατηγορίαν αὐξοῖ, ἐπάγων οὕτω καὶ λέγων· *Καὶ αὕτη κοινωρός σου, καὶ γυνὴ διαθήκης σου, καὶ ἐγκατάλειμμα πνεύματός σου, καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησεν.* Ὅρα πόσα τίθηται δικαιώματα· πρῶτον τὸ τῆς ἡλικίας, *Γυνὴ νεόσητός σου*· εἶτα τὸ ἀναγκαῖον, *Καὶ αὕτη κοινωρός σου*· εἶτα τὸν τῆς δημιουργίας τρόπον, *Ἐγκατάλειμμα πνεύματός σου.*

γ. Πρὸς τοῦτοις ἅπανιν, ὃ πάντων τούτων μεῖζον ἦν, τὸ τοῦ ποιήσαντος ἀξίωμα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Οὐκ ἄλλος ἐποίησεν.* Οὐκ ἔχεις, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι σὲ μὲν ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἐκείνην δὲ οὐχ ὁ Θεός, ἀλλ' ἄλλος τις ἐκείνου καταδεέστερος· ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέρους εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν· ὥστε εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν αἰδουθεῖς, φύλαττε τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην. Εἰ γὰρ δοῦλος πολλάκις τοῖς πρὸς ἀλλήλους στασιάζουσιν ^b ὑπόθετις τοῦτο γεγένηται, τὸ δεῖν λέγω τοὺς ἀμφοτέρους ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ δουλεῦσαι δεσπότῃ, πολλῶ μᾶλλον ἐφ' ἡμῶν τοῦτο γίνεσθαι χρὴ, ὅταν καὶ δημιουργὸν καὶ δεσπότην τὴν αὐτὸν ἔχωμεν οἱ ἀμφοτέροι. Εἶδες πῶς καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀρχῆς καὶ προσομία λοιπὸν ἐλάμβανε τῆς καινῆς φιλοσοφίας τὰ προστάγματα; Ἐπεικὴ γὰρ πολὺν ἐνετράφησαν τῷ νόμῳ χρόνον, καὶ πρὸς τὰ τελειότερα παραγγέλματα ὁδεύειν ὤφριον, καὶ πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν ἀπήντα αὐτοῖς τὰ τῆς πολιτείας, μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ λοιπὸν ἐπὶ ταύτην ἄγει τὴν φιλοσοφίαν αὐτοὺς ὁ προφήτης. Πειθόμεθα τοῖνυν τῷ καλῷ τούτῳ νόμῳ, καὶ πάσης αἰσχύνης ἑαυτοὺς ἀπαλλάξωμεν καὶ μῆτε τὰς ἑαυτῶν ἐκβάλλωμεν, μῆτε τὰς ὑπὸ ἐτέρων ἐκβληθείσας δεχώμεθα. Ποίῳ γὰρ ὄψει προσώπων τὸν ἄνδρα τῆς γυναικός; ποίοις ὀφθαλμοῖς τοὺς φίλους τοὺς ἐκείνου, τοὺς οἰκέτας; [207] Εἰ γὰρ τελευτήσαντος τοῦ συνοικοῦντος, τὴν γυναῖκά τις τὴν ἐκείνου λαβὼν, εἶτα τὴν εἰκόνα μόνην ἀνακειμένην ἰδὼν, ἔπαθέ τι καὶ ἐδυσχέρασεν, ὡς ζῶντα τὸν ἄνδρα ὁρῶν τῆς αὐτῷ συνοικουσίας, ποῖον βιώσεται βίον; πῶς οἰκαδε εἰσελεύσεται; μετὰ ποίας γνώμης, μετὰ ποίων ὀφθαλμῶν ὄψεται τὴν ἐκείνου γυναῖκα τὴν αὐτοῦ;

Μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνου, οὔτε αὐτοῦ δικαίως ἂν τις τὴν τοιαύτην προσελοιοι· ἡ γὰρ μοιχαλὶς οὐδενός ἐστὶ γυνή. Καὶ γὰρ τὰς πρὸς ἐκείνον συνθήκας ἐπάτησε, καὶ πρὸς σὲ μετὰ τῶν προσηκόντων νόμων οὐκ ἔλαθε. Πόσης οὐκ ἂν εἴη παρανομίας, πρᾶγμα τοσοῦτων γέμον κακῶν εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγαγεῖν; Μὴ γὰρ σπάνις ἐστὶ γυναικῶν; Τίνος ἔνεκεν, πολλῶν οὐσῶν, ἃς μετὰ τῶν προσηκόντων νόμων καὶ μετὰ καθάρου συνειδότης λαμβάνειν ἐξέστιν, ἐπὶ τὰς κεκωλυμένας τρέχομεν, τὰς οἰκίας ἀνατρέποντες, καὶ πολέμους ἐμφυλίου εἰσάγοντες, καὶ πανταχόθεν ἔχθραν ἑαυτοῖς παρσκευάζοντες, μυρίων κατηγορῶν ἀνοίγοντες στόματα, καὶ τὴν ζωὴν τὴν ἑαυτῶν καταισχύοντες, καὶ, τὸ πάντων χαλεπώτατον, ἀπαρλίττητον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως συνάγοντες ἑαυτοῖς κόλασιν; Τί γὰρ ἐροῦμεν τότε τῷ μέλλοντι κρίνειν ἡμᾶς, ὅταν τὸν νόμον παρενεγκῶν εἰς μέσον καὶ ἀναγνοῦς εἴποι· Ἐκέλευσα ἀπολελυμένην γυναῖκα μὴ λαμβάνειν, εἰπὼν ὅτι μοιχεία τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Πῶς οὖν ἐτόλμη-

^a Duo mss. ὡμῶν, εἰ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὡμῶν, καὶ εἰπόντος, ἔνεκεν τίνος... ἐγκαταλίπης· εἶτα δεικνύς.

^b Duo mss. δούλους... στασιάζοντας.

σας ἐπὶ κεκωλυμένον γάμον ἔλθειν; Τί ἐροῦμεν, καὶ τί ἀποκρινοῦμεθα; Οὐ γὰρ δεῖ τοὺς παρὰ τῶν ἐξωθεν κειμένους νόμους ἐκεῖ προβαλέσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη σιγῶντας καὶ δεδεμένους εἰς τὸ τῆς γεέννης ἀπάγεσθαι πῦρ μετὰ τῶν μοιχῶν καὶ τῶν τοὺς ἄλλοτριους ἀδικησάντων γάμοις· ὅτε γὰρ ἀπολύσας χωρὶς αἰτίας, τῆς ἐπὶ πορνείᾳ, ὃ τε ἐκβληθὲν γαμῶν, τοῦ ἀνδρὸς ζῶντος, ὁμοίως μετὰ τῆς ἐκβληθείσης κολάζονται. Διὸ παρακαλῶ, καὶ δέομαι καὶ ἀντιδολῶ, μῆτε ἄνδρας ἐκβάλλειν γυναῖκας, μῆτε γυναῖκας ἄνδρας ἀφίναί, ἀλλ' ἀκούειν τοῦ Παύλου λέγοντος· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ.*

Ποῖαν γὰρ ἔχοιεν συγγνώμην οἱ, τοῦ Παύλου καὶ δευτέρου ἐπιτρέποντος γάμον μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ συνοικοῦντος, καὶ τοσαύτην παρέχοντος ἄδειαν, πρὸ τῆς τελευτῆς τολμῶντες τοῦτο ποιεῖν; τίνοι; ἂν τύχοιεν ἀπολογίας, ἢ οὗτοι οἱ ζῶντων τῶν ἀνδρῶν τὰς γυναῖκας λαμβάνοντες, ἢ ἐκείνοι οἱ πρὸς τὰς πανδήμους ἀπερχόμενοι πόρνας; Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνο μοιχείας ἕτερον εἶδος, τὸν γυναῖκα ἔχοντα ἔνδον, πόρνας γυναιξιν ὀμιλεῖν. Ὡς περὶ γὰρ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα γυνή, καὶ οἰκέτη καὶ ἐλευθέρῳ τινὶ γυναῖκα μὴ ἔχοντι ἑαυτὴν ἐκδῶ, τοῖς τῆς μοιχείας ἀλλίσκεται νόμοις· οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ, καὶ εἰς πάνδημον πόρνην, καὶ εἰς ἑτέραν γυναῖκα ἄνδρα οὐκ ἔχουσαν ἀμάρτοι, γυναῖκα ἔχων, μοιχείας τὸ πρᾶγμα νενόμισται. Φεύγωμεν τοῖνυν καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τῆς μοιχείας. Τί γὰρ ἐξομεν εἰπεῖν, τί δὲ προβαλέσθαι τοιαῦτα τολμῶντες; ποῖαν εὐπρόσωπον παρεξόμεθα πρόφασιν; Τὴν τῆς φύσεως ἐπιθυμίαν; Ἄλλ' ἐφέστηκεν ἡ κληρωθεῖσα γυνή, τῆς ἀπολογίας ἡμᾶς ταύτης ἀποστεροῦσα. Διὰ τοῦτο γάμοις εἰσενήκεται, ἵνα μὴ πορνεύσῃ· μᾶλλον δὲ [208] οὐχ ἡ γυνὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν μετασχόντες φύσεως ταύτης ἡμᾶς ἀποστεροῦσι τῆς συγγνώμης. Ὅταν γὰρ ὁ σύνδουλός σου, τὸ αὐτὸ σῶμα ἔχων, τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν κεκτημένος, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης ὠλοῦμενος, μηδεμίαν ἑτέραν ἰδῇ γυναῖκα, ἀλλὰ μὲν τὴν αὐτοῦ στέργων μόνην, ποῖαν ἔξεις ἀπολογίαν σὺ τὴν ἐπιθυμίαν προβαλλόμενος; Καὶ τί λέγω τοὺς ἔχοντας γυναῖκας; Ἐννόησόν μοι τοὺς διαπαντός ἐν παρθενίᾳ ζῶντας, καὶ μὴ ὄλων ὁμιλήσαντας γάμῳ, καὶ πολλὴν ἐπειδεξάμενους σωφροσύνην. Ὅταν οὖν ἄλλοι χωρὶς γάμου σωφρονῶσι, ποίας σὺ τεύξῃ συγγνώμης μετὰ γάμον πορνεύων; Ταῦτα καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἀκούετωσαν, καὶ χῆραι, καὶ γεγαμηκυῖαι ^e· πᾶσι γὰρ ὁ Παῦλος διαλέγεται, καὶ ὁ νόμος οὗτος ὁ λέγων· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ.* Καὶ ταῖς ἐχοῦσαις ἄνδρας, καὶ ταῖς οὐκ ἐχοῦσαις, καὶ ταῖς χηρεύουσαις, καὶ ταῖς δευτέρον εἰσαγοῦσαις νυμφίον, καὶ πάσαις ἀπλῶς ὁ λόγος οὗτος χρῆσιμος. Ἡ μὲν γὰρ ἔχουσα ἄνδρα οὐχ αἰρήσεται, ζῶντος ἐκείνου, ἔσεσθαι ἑτέρου ^d, ἀκούσασα ὅτι ζῶντος αὐτοῦ δέδεται· ἡ δὲ ἀποβαλοῦσα πάλιν, ἂν μὲν βουληθῇ δευτέροις ὁμιλήσῃ γάμοις· οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε, τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ μετὰ τῶν κειμένων παρὰ τοῦ Παύλου νόμων, εἰπόντος, *Ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ.* τοῦτέστι, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ σεμνότητος. Ἄν δ' ἄρα ἔληται πρὸς τὸν ἀπελθόντα τὰς συνθήκας φυλάξει, ἀκούσεται τοὺς ἀποκειμένους αὐτῇ στεφάνους, καὶ μεῖζονα λήψεται προθυμίαν. *Μακαριωτέρα γὰρ ἐστὶ, φησὶν, εἶν οὕτω μετρη.*

^e Duo mss. γεγαμημένα.

^d Hæc erat Savillii conjectura, quam scripturæ vulgatæ ἔτερον prætulimus. Edit.

luch. 2. 13)? et cum hæc dixisset, *Quare dereliquisti*, ait, *uxorem adolescentiæ tuæ* (*Ibid. v. 14*)? postea ut ostendat quantum sit malum, et quam indignus sit omni venia is qui hoc fecit, in sequentibus accusationem auget, sic dicens: *Et ista socia tua, et uxor patris tui, et reliquiæ spiritus tui, et non alius fecit* (*Id.*). Vide quanta apponit jura; primum ætatem, dicens: *Uxor adolescentiæ tuæ*; deinde societatem vitæ, dicens: *Et ista socia tua*; postea modum formationis, dicens: *Reliquiæ spiritus tui*. [Non enim de terra formata est sicut Adam, sed deformati e terra latere, et hoc est quod dicit, *ἐγκατάλειμμα*, *Et reliquiæ spiritus tui* (a).]

3. Ad hæc omnia, quod omnibus illis majus fuerit, accedit conditoris dignitas. Hoc enim significat illud, *Non alius fecit*. Non potes, inquit, dicere, quod te quidem Deus fecit, illam vero non Deus, sed alius quidam illo inferior; sed unus et idem utrosque ut essent produxit: et ita quamvis nihil aliud, hoc saltem reverentis, caritatem erga illam custodi. Nam si sæpe hoc servis litigantibus mutæ dilectionis causa fuit, quia ambo uni et eidem domino serviunt: multo magis nobis hoc fieri convenit, quando eundem et conditorem, et opificem utrique habemus. Vidisti quomodo etiam in Veteri initia et præmia fere acceperint novæ philosophiæ præcepta? Nam ubi multo tempore in lege versati essent, et ad perfectiora mandata transire deberent, jamque properaret ad finem ipsorum politia, opportuno tempore ad ejusmodi sapientiam illos propheta inducit. Pareamus igitur huic bonæ legi, et nos ab omni confusione liberemus, neque nostras ejiciamus, neque ab aliis ejectas recipiamus. Nam qua facie virum uxoris aspicias? quibus oculis amicos illius et famulos? Nam si is qui mortui conjugis, cujus uxorem accepit, imaginem recumbentem viderit, afficitur aliquo modo, et graviter fert, ac si viventem maritum videat ejus quæ sibi colabit, qualem vitamaget? quo pacto ingrediatur domum? quo animo, quibus oculis videbit illius uxorem suam?

Adultera nullius est uxor. — Imo neque illius, neque suam juste quis talem appellet: adultera enim nullius est uxor. Fefellit pacta quæ cum illo habuit, et ad te cum honestis legibus non venit. Quantæ igitur dementiæ fuerit, rem tot malis plenam in domum inducere? Num est seminarum penuria? Quare, cum multæ sint, quas licet pura conscientia et permittentibus legibus ducere, ad prohibitas currentes, domos subvertimus, bella civilia excitamus, ac undique inimicitias nobis conciliantes, innumeris accusatoribus ora aperientes, nostram vitam dedecoramus, et quod omnium gravissimum est, inevitabile supplicium in die iudicii nobis accumulamus? Quid enim dicemus ei qui de nobis iudicaturus est, quando legem in medium illatam legerit dicens: *Jussi repudiatam uxorem non ducere*, dicens id adulterium esse (*Matth. 5. 32*). Quomodo igitur ausus es ad prohibitas nu-

ptias accedere? Quid dicemus, quid respondebimus? Numquam enim illic fas externas leges prætexere, sed necessarium est tacentes et ligatos in gehennæ ignem immitti cum adulteris et alienum torum injuria afficientibus; nam et qui dimiserit aliquæ causæ stupri, et qui ejectam vivente viro duxerit, cum ejecta illa punientur. Propter quod orō, obsecro et supplico, ne viri mulieres ejiciant, neque mulieres viros relinquunt, sed audiant Paulum dicentem: *Mulier adstricta est legi, quanto tempore vixerit vir ejus. Si autem dormierit vir, libera erit cui volet nubere, tantum in Domino* (*1. Cor. 7. 39*).

Genus est adulterii conjugatum cum scortis misceri. In Domino nubere quid sit. — Qualem enim habebunt veniam, qui Paulo etiam secundas permittente nuptias post mortem conjugis, et tantam concedente copiam, ante mortem audentalia facere? Quam assequentur defensionem, vel illi qui viventibus viris uxores accipiunt, vel hi qui ad publica scorta accedunt? Etenim et illud est adulterii aliud genus, habere domi uxorem, et foris scortis jungi. Nam quemadmodum mulier habens virum, etiamsi famulo vel libero cuiquam uxorem non habenti se exponat, adulterii legibus implicatur: sic et vir licet ad vulgare scortum, vel ad mulierem aliam, quamvis non habentem virum, ipse uxorem habens accesserit, adulterii reus censebitur. Fugiamus igitur et hunc adulterii modum. Quid enim poterimus dicere, quid item prætexere, qui talia audent? quam honestam excusationem adhibebimus? Naturæ concupiscentiam? Sed adest quædam uxor, quæ nobis obligit, hæc nos excusatione privans. Idcirco nuptiæ invecetæ sunt, ut ne scorteris; imo non uxor sola, sed et multi alii, qui eandem, quam nos, habent naturam, hæc nos privant venia. Quando enim conservus tuus, idem habens corpus, eandemque concupiscentiam, eadem necessitate exstimulatus, nullam aliam videt mulierem, sed manet sua sola contentus, qualem tu habebis excusationem, concupiscentiam prætexens? Et quid dico habentes uxores? Cogita mihi eos, qui semper in virginitate vixerunt, et contemptis nuptiis magnam præ se tulerunt continentiam. Cum igitur alii absque nuptiis continentes sint, quam tu assequeris veniam post nuptias scortans? Hæc et viri et mulieres audiant, et viduæ et nuptæ: omnibus enim Paulus loquitur, et lex illa dicens: *Mulier adstricta est legi quanto tempore vixerit vir illius: si autem dormierit, libera est cui vult nubere, tantum in Domino*. Et habentibus viros, et non habentibus, et viduis, et secundo nubentibus marito, et omnibus simpliciter sermo ille utilis est. Nam quas habet virum, non volet vivente illo quærere alium, audiens se vivente illo adstrictam esse; quæ vero est libera, siquidem voluerit secundo nubere, non simpliciter neque temere hoc facit, sed cum legibus, quæ sunt a Paulo positæ. Dicit enim: *Libera est cui vult nubere, tantum in Domino* (*1. Cor. 7. 39*): hoc est, cum continentia et honestate. Sin voluerit cum defuncto servare fœdera, audiet repositas sibi coronas, majoremque alacritatem capiet. *Bentior enim est, inquit, si sic manserit* (*Ibid. v. 40*).

(a) Hæc quæ uncinis clauduntur in Græco non exstant, nec in *Ms.*, sed interpretis anonymus in exemplari suo legerat.

4. *Pauli sapientia. Vidua beatorum etiam in presenti saeculo. Fornicatio quam turpia.* — Vides quo pacto omnibus sermo ille utilis, et se ad illarum infirmitatem demittit, et istas suis laudibus non defraudat? Etenim quod de nuptiis et virginitate fecit, hoc et de prioribus et secundis nuptiis. Quemadmodum enim illic non exclusit nuptias, ut ne gravet infirmiores, neque necessitatem imposuit, ut ne volentes in virginitate degere, propositis coronis spoliaret: sed demonstravit quidem bonas esse nuptias, declaravit autem meliorem esse virginitatem; ita et hic quoque alios gradus ponit nobis, majorem scilicet et sublimiorem altero alterum, nempe viduitatem: alterum vero inferiorem, nempe secundas nuptias: et fortiores quidem ac transilire nolentes ad certamen praeparat, et infirmiores cadere non permittit. Dicens enim: *Beatorum enim est si sic manserit* (1. Cor. 7. 40), ut ne putes humanam esse legem, audiens, *Juxta meum consilium*, subdit: *Opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam*. Non igitur humanum consilium est vel praerceptum, sed gratiae Spiritus sententia ac divina lex. Idcirco ne putemus esse Pauli qui haec dicit, sed Spiritus sancti, qui hanc nobis legem condidit. Quod vero dicit, *Opinor*, non quasi nesciens dicit, sed modeste agens et seipsum humilians. Quod autem beatorum sit, dixit quidem, sed non adjecit, quomodo beatorum, sufficienti demonstratione data; nempe hanc se a Spiritu afferre sententiam. Quod si voles etiam rationibus exquirere, magnam demonstrationum copiam invenies: et videbis beatiorem esse viduam, non solum in futuro saeculo, sed etiam in presente vita. Et istud ipsum maxime novorat Paulus, id quod de virginibus insinuavit. Admonens enim et consulens eligendam esse virginitatem, sic dicebat: *Opinor quod bonum sit homini sic esse propter instantem necessitatem* (Ibid. v. 26); et iterum: *Etiam si nupserit virgo, non peccavit* (Ibid. v. 36): virgineam hic dicens non eam quae renuntiavit, sed eam duntaxat quae nondum conjugium experta est, et non faciam obnoxiam perpetuae virginitatis promissione. *Tribulationem autem in carne habebunt qui tales sint: ego autem vobis parco* (Ibid. v. 28). Uno enim et brevi hoc verbo reliquit cordato auditori, ut omnia colligat et expendat, dolores partus, educationes puerorum, curam, infirmitates, mortes intempestivas, inimicitias, contentiones, innumeris servire sententiis, alienis malis obnoxiam fieri, innumeras tristitias in una sua anima recipere. Ab omnibus illis malis liberatur, quae continentiam amplextur, et cum liberatione a tot injucundis, etiam in futura vita magnam repositam habet mercedem. Haec igitur omnia scientes, studeamus quidem primis nuptiis esse contenti. Si autem et ad secundas adspiramus, fiat hoc decenti modo et habitu et secundum divinas leges. Propter hoc enim dixit: *Libera est cui vult nubere*: et subdidit, *Tantum in Domino* (Ibid. v. 39): simul et licentiam dans, et licentiam confirmans, et potestatem concedens, et potestati illi undique leges ac terminos ponens: videlicet ne pollutos et corruptos viros in domum introducat mulier, et stuprum sectantes, sed cum honestate.

et modestia, ac pietate, ut omnia in gloriam Dei cedant. Quoniam enim saepius multae mulieres prioribus viris defunctis, adulterio prius commisso alios introduxerunt, et alias pessimas vias excogitarunt: propter hoc adjecit, *Tantum in Domino*, ut nihil horum secundae nuptiae habeant: sic enim a criminibus liberae esse poterunt. Optimum enim omnium foret expectare defunctum, et servare leges cum illo initas continentiamque eligere, et manere cum relictis pueris, majorem Dei benevolentiam sic conciliando. Et si qua secundo nubere marito volet, cum modestia ac honestate, et decentissimis legibus hoc faciat; nam et hoc permittitur: fornicatio autem sola et adulterium prohibentur. Hanc igitur fugiamus et conjuges et caelibes, ne dedecoremus vitam nostram, ne vitam agamus ridiculam, neque polluamus corpus, neque malam conscientiam in mentem inducamus. Quomodo enim post consuetudinem cum scortis in ecclesiam venire poteris? quomodo manus, quibus scortum contrectasti, in caelum extendere audebis? quomodo linguam movere, et ore illo invocare, quo scortum osculatus es? quibus oculis intueberis amicos honestiores? Et quid dico amicos? Etiam si nullus conscius sit, tu te ipsum cogeres maxime omnium rubore ac confusione perfundere, et maxime omnium corpus proprium abominari. Nam si hoc non esset, quare ad balneum post peccatum illud curris? Nonne quia omni luto immundiorum te ipsum esse ceuses? Quam igitur majorem immunditiae tuae probationem quaeris, vel quam Deum exspectas sententiam daturum, quando tu ipse, qui deliquisti, talem de factis tuis sententiam tenes?

Balneum animae quale. — Igitur quod impuros se esse censent, valde laudo et approbo; quod autem non rectum purificandi modum habeant, improbo, et propterea reprehendo. Nam si corporalis macula esset, jure balneorum purificationibus corpus ipsum abluceres, animam autem cum coinquinaris et impuram feceris, talem quaere purificationem, quae illius maculam ablucere poterit. Quod autem est illius maculae balneum? Callidi lacrymarum fontes, genitus e profundo cordis ascendentes, compunctio perpetua, preces continuae, eleemosynae, et eleemosynae largae, non ultra haec opera attentare, condemnare quod factum est. Ita peccati natura abluitur, ita expurgatur animae macula; atque adeo si haec non fecerimus, etiam si in omnes fluminum fontes descenderimus, neque parvam illius peccati partem depellere poterimus. In eo quod melius, ne attentemus hoc abominabile peccatum. Si quis autem aliquando supplantatus fuerit, haec subiciat remedia, prius promittens non ultra se in haec prolapsurum. Certe si peccantes condemnaverimus quidem ea, quae jam fecimus, iterum autem eadem attentemus, nulla erit purificationis utilitas. Qui enim abluitur, et eodem luto iterum inquinatur, et qui demolitur iterum quod aedificavit, et qui aedificat iterum, ut destruat, nihil aliud inde lucri facit, quam quod frustra laborat et ærumnosus est. Igitur et nos ne in vanum et frustra vitam insumamus, priora peccata expuræmus, et quod reliquum est vitae in continentia

δ'. Ὁρᾶς πῶς ἅπασιν ὁ λόγος χηρῆσιμος, τῆ τε ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων, καὶ ταύτας οὐκ ἀποστερῶν τῶν οἰκείων ἐπαίνων; Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ γάμου καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ προτέρου γάμου καὶ τοῦ δευτέρου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ οὐκ ἀπέκλεισε τὸν γάμον, ἵνα μὴ βαρῆσθαι τοὺς ἀσθενεστέρους, οὔτε ἀνάγκην ἐπέθηκεν, ἵνα μὴ τοὺς βουλομένους παρθενεύειν ἀποστερήσῃ τῶν κειμένων στεφάνων, ἀλλ' ἔδειξε μὲν ὅτι καλῶς ὁ γάμος, ἐδήλωσε δὲ ὅτι κρείττων ἡ παρθενία· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἡμῖν ἐτέρους τίθησι βαθμούς, δεικνύς ὅτι μείζον μὲν καὶ ὑψηλότερον τὸ τῆς χηρείας, δεύτερον δὲ καὶ κατώτερον τὸ τῶν δευτέρων γάμων, τοὺς τε ἰσχυροτέρους καὶ μὴ μεταπηδᾶν βουλομένους ἀλείφω, καὶ τοὺς ἀσθενεστέρους οὐκ ἀφίεις πεσεῖν. Εἰπὼν γάρ, *Μακαριωτέρα δὲ ἐστίν, ἐὰν οὕτω μείνῃ*, ἵνα μὴ νομίσεις ἀνθρώπινον εἶναι τὸν νόμον, ἀκούω, *Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην*, ἐπήγαγε· *Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*. Οὐκ ἔχεις τοῖνον εἰπεῖν, ὅτι ἀνθρωπινή ἐστὶν ἡ γνώμη, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἡ ἀπόφασις, καὶ θεῖος ὁ νόμος. Μὴ τοῖνον Παύλου νομιζόμεν εἶναι ταῦτα λέγοντος, ἀλλὰ τοῦ Παρακλήτου ταῦτα νομοθετοῦντος ἡμῖν. Εἰ δὲ λέγει, *Δοκῶ*, οὐκ ὡς οὐκ ἔχων λέγει, ἀλλὰ μετριάζων καὶ συστῆλλων ἑαυτόν. Ὅτι μὲν οὖν [209] μακαριωτέρα ἐστίν, εἶπε· πῶς δὲ μακαριωτέρα, οὐκ ἔτι προσέθηκεν, ἀρκοῦσαν ἀποδείξειν δούς τὸ παρὰ τοῦ Πνεύματος κομίζεσθαι τὴν ἀπόφασιν. Εἰ δὲ βούλει καὶ λογισμοῖς ἐξετάσαι, πολλὴν ἀποδείξω εὐπορίαν ἐνταῦθα εὐρήσεις· καὶ ὅψει τὴν χήραν μακαριωτέραν οὔσαν, οὐ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα οἶδεν ὁ Παῦλος, ὃ καὶ περὶ τῶν παρθένων ἠνέξατο λέγων. Παρααινῶν γάρ καὶ συμβουλεύων παρθενιαίαις αἰρεῖσθαι, οὕτω πως ἔλεγε· *Νομιζῶ ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι διὰ τὴν ἐνδοξασάν ἀνάγκην*· καὶ πάλιν, *Καὶ ἐὰν γήμη ἡ παρθένος, οὐκ ἡμαρτεῖ*· παρθέnon ἐνταῦθα λέγων, οὐ τὴν ἀποταξαμένην, ἀλλὰ τὴν ἀπειρόγαμον μόνον, καὶ μὴ γενομένην ὑπεύθυνον τῆ τῆς διηνεκοῦς παρθενίας ὑποσχέσει. *Θλίψιν δὲ τῆ σαρκὶ ἔξουσιν οἱ τριούτοι*· ἐγὼ δὲ ὑμῶν φειδομαι. Ἐν γὰρ καὶ ψιλῶ ῥήματι τούτῳ κατέλιπε τῷ συνειδῶτι τῶν ἀκροατῶν ἅπαντα ἀναλέξασθαι, τὰς ὠδύνας, τὰς παιδοτροφίας, τὴν φροντίδα, τὰς ἀρβωστίαις, τοὺς θανάτους τοὺς αἰῶρους, τὰς ἀπεχθείας, τὰς φιλονεικίας, τὸ γινώμαις μυριάσι δουλεύειν, τὸ τῶν ἀλλοτρῶν κακῶν ὑπεύθυνον εἶναι, τὸ μυρίας ἀναδέχασθαι λύπας μίαν ἔχουσαν ψυχὴν. Ἀπάντων δὲ τούτων ἀπαλλάττεται τῶν κακῶν ἡ τὴν ἐγκράτειαν ἐλομένη, καὶ μετὰ τῆς τῶν ἀνιάρων ἀπαλλαγῆς κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν πολὺν ἔχει κείμενον τὸν μισθόν. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα εἰδότες, σπουδάζωμεν τοὺς προτέρους ἀρκεῖσθαι γάμοις. Ἄν δὲ καὶ ἐπὶ δευτέρους παρασκευαζώμεθα εἰσέρχασθαι, μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου καὶ σχήματος, μετὰ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, *Ἐλευθέρα ἐστὶν ἡ θέλει γαμῶσθαι*· καὶ ἐπήγαγε, *Μόνον ἐν Κυρίῳ*, ὁμοῦ καὶ ἀδεια διδοῦς, καὶ τειχίζων τὴν ἀδειαν, καὶ ἔξουσιν παρέχων, καὶ τῆ ἐξουσίᾳ πάλιν ταύτῃ ὄρους καὶ νόμους τιθεὶς πανταχόθεν· οἶον, ἵνα μὴ μαρὸς καὶ διεσφαρμένους ἀνδράς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγάγῃ ἡ γυνὴ, ἢ τοὺς ἀπὸ τῆς σκηνῆς, ἢ τοὺς πορνείας προσέχοντας· ἀλλὰ μετὰ σεμνότητος, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ εὐλαθείας, ἵνα πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ γίνηται.

Ἐπειδὴ γὰρ πολλαὶ πολλάκις γυναῖκες, τῶν πρώτων τελευτησάντων ἀνδρῶν, μοιχευθεῖσαι πρότερον, οὕτω τοὺς ὑστέρους εἰσήγαγον, καὶ τρόπον ἐτέρους μαρὸς ἐπενόησαν, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε, *Μόνον ἐν Κυρίῳ*· ἵνα μὴδὲν τούτων ὁ δεύτερος ἔχη γάμος· οὕτω γὰρ δυνήσεται ἐγκλημάτων ἀπηλλάχθαι. Πάντων μὲν γὰρ βέλτιον ἀναμένειν τὸν τετελευτηκότα, καὶ τὰς πρὸς ἐκεῖνον συνθήκας διατηρεῖν, καὶ ἐγκράτειαν αἰρεῖσθαι, καὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐπιμένειν παιδίῳ, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ πλειονα τὴν εὐνοίαν ἐπισπάσασθαι. Ἄν δ' ἄρα τις βουληθῆ δευτέρον ἐπισαγαγεῖν νυμφίον, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ σεμνότητος, μετὰ τῶν προσήκοντων νόμων· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐφείτῃ, πορνεία δὲ κεκώλυται μόνον καὶ μοιχεία. Ταύτην τοῖνον φεύγωμεν, καὶ οἱ γυναῖκας ἔχοντες, καὶ οἱ μὴ ἔχοντες· καὶ μὴ καταισχύνομεν ἡμῶν τὸν βίον, μηδὲ καταγέλαστον ζῶμεν ζωὴν, μηδὲ μολύνωμεν τὸ σῶμα, μηδὲ πονηρὸν συνειδὸς εἰς τὴν διανοίαν εἰσαγάγωμεν. Πῶς γὰρ εἰς ἐκκλησίαν ἐλθεῖν δυνήσῃ μετὰ τὴν πρὸς [210] τὰς πόρνας ὀμιλίαν; πῶς τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνειν, αἰς τὴν πόρνην περιελάμβανες; πῶς κινήσαι γλῶτταν, καὶ τῷ στόματι καλέσαι τούτῳ, ᾧ τὴν πόρνην ἐφιλήσας; ποίσις ὀφθαλμοῖς ὅψει τῶν φίλων τοὺς σεμνοτέρους; Καὶ τί λέγω τοὺς φίλους; Κἂν γὰρ μηδεὶς συνειδῶς ἦ, σὺ σαυτὴν ἀναγκασθήσῃ πρὸ πάντων ἐρυθριᾶς καὶ αἰσχύνεσθαι, καὶ πάντων μέλλον τὸ ἑαυτοῦ βδελύττεσθαι σῶμα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, τίνας ἐνεκεν ἐπὶ βαλανεῖον μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τρέχεις ἐκείνην; οὐκ ἐπειδὴ βορδόρου παντός ἀκαθαρτότερον ἑαυτὸν εἶναι νομίζεις; Ποῖαν ἐτέραν ζητεῖς μείζονα ἀπέδειξιν τῆς τῶν γεγεννημένων ἀκαθαρσίας, ἢ τίνα τὸν Θεὸν προσδοκᾷς ψῆφον οἶσιν, ὅταν ὁ πεπλημμελῆκώς σὺ τοιαύτην περὶ τῶν γεγεννημένων γνώμην ἔχῃς;

Ὅτι μὲν οὖν ἀκαθάρτους ἑαυτοὺς εἶναι νομίζουσι, σφόδρα ἐπαινω καὶ ἀποδέχομαι· ὅτι δὲ οὐκ ἐπὶ τὸν προσηκόντα τῶν καθαρῶν ἔχοντων τρόπον, ἐγκαλῶ διὰ τοῦτο καὶ μέφομαι. Εἰ μὲν γὰρ σωματικὸς ὁ ῥύπος ἦν, εἰκότως τοῖς τῶν βαλανείων καθαρμοῖς ἑαυτὸν ἀπέσμηχες· τὴν δὲ ψυχὴν καταρρύπαντας καὶ ποιήσας ἀκαθάρτον, τοιοῦτον ζητεῖ καθάρσιον, ὃ τὴν ἐκείνης κηλῖδα ἀποσμηξαι δυνήσεται. Ποῖον δὲ ἐστὶ τῆς τοιαύτης ἁμαρτίας τὸ βαλανεῖον; Θερμαὶ δακρῶν πηγαί, στεναγμοὶ κάτωθεν ἀπὸ καρδίας ἀνιόντες, κατάνυξις διηνεκῆς, εὐχαὶ ἐκτενεῖς, ἐλεημοσύναι, καὶ ἐλεημοσύναι δαψιλεῖς, τὸ καταγίνωαι τῶν γεγεννημένων, τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρήσαι πράγμασιν· οὕτως ἁμαρτίας ἀποσμηχεται φύσις, οὕτως ἐκκαθαίρεται τῆς ψυχῆς ὁ ῥύπος· ὥστε ἐὰν μὴ τοιαῦτα ποιῶμεν, κἂν ἀπάσας τῶν ποταμῶν διέλθωμεν τὰς πηγὰς, οὐδὲ μικρὸν τῆς ἁμαρτίας ταύτης ὑφελῶσθαι δυνησόμεθα μέρος. Τὸ μὲν οὖν ἀμεινον, μηκέτι πείραν λαβεῖν τῆς μυσαρᾶς ταύτης ἁμαρτίας. Εἰ δ' ἄρα τις ὑπεσκελίσθη ποτὲ, ταῦτα ἐπιτιθέτω τὰ φάρμακα, πρότερον ὑποσχόμενος μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπέσειν. Ὡς ἐὰν ἀμαρτάνοντες καταγινώσκωμεν τῶν ἤδη γεγεννημένων, πάλιν δὲ τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρῶμεν, οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἐστὶ τῶν καθαρῶν. Ὁ γὰρ ἀπολούμενος, καὶ τῷ αὐτῷ πάλιν ἐγκυλινδούμενος βορδόρου, καὶ ὁ καθαιρῶν πάλιν ὄπερ ὠκοδόμησε, καὶ οἰκοδομῶν πάλιν, ἵνα καθέλῃ, οὐδὲν κερδαίνει πλὴν, ἢ τὸ περιττὰ ποιεῖσθαι καὶ ταλαιπωρεῖν. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον, ἵνα μὴ μάρτην μηδὲ εἰκὴ τὴν ζωὴν ἀναλώσωμεν, τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἐκκαθάρωμεν, καὶ τὸν ἐπιλοιπὸν ἅπαντα βίον ἐν σωφροσύνῃ καὶ κοσμιότητι

καὶ τῆ λοιπῇ διαγάγωμεν ἀρετῇ· ἵνα καὶ τὸν Θεὸν ἔχοντες ἔλαιον, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν

Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[211] ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΜΑΞΙΜΟΝ

Καὶ περὶ τοῦ ποταμοῦ δεῖ ἀγεσθαι γυναῖκας.

α'. Ὅτι μὲν ἀπελειφθῶν ὑμῶν τῆ παρελθούσῃ συνάξει, ἤλγησα· ὅτι δὲ πλουσιωτέρας ἀπελαύσατε τραπέζης, ἦσθην. Ὁ γὰρ μετ' ἐμοῦ τὸν ζυγὸν ἔλκων, τὴν τε ἀβλακα πρῶν ἡμῖν ἀνέτεμε, καὶ τὰ σπέρματα κατέβαλε θαψιλῆ γλώττῃ, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἐγώργησε τὰς ὑμετέρας ψυχάς. Εἶδετε γλῶτταν ἐκκεκαθαρμένην, ἠκούσατε λόγον ἀποτετορευμένον, ἀπελαύσατε ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζῶν αἰώνιον, εἶδετε πηγὴν ποταμοῦ ἀριεῖσαν χρυσοῦ καθαροῦ. Λέγεται τις ποταμὸς χρυσοῦ ψήγματα φέρειν τοῖς περιοικοῦσιν αὐτὸν ἀνθρώποις, οὐ τῆς φύσεως τῶν ὑδάτων τὸ χρυσοῖν τικτούσης, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ ποταμοῦ τὰς πηγὰς ἐν μεταλλικοῖς ὄρεσι διέρχεται συνέθη, δι' ἐκείνων τῶν ὄρεων ὁ ποταμὸς βέων καὶ τὴν χρυστίν παρασύρων γῆν, θησαυρὸς τοῖς παροικοῦσι γίνεται, ἐσχεδιασμένον παρέχων τὸν πλοῦτον. Τοῦτον καὶ ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐμιμήσατο πρῶν τὸν ποταμὸν, ὡς περὶ διὰ μεταλλικῶν ὄρεων, τῶν Γραφῶν βέων, καὶ τὰ χρυσοῖν παντὸς τιμιώτερα νοήματα ταῖς ὑμετέραις κομιζῶν ψυχαῖς. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πτωχότερα τὰ ἡμέτερα ὑμῖν φαίνεται σήμερον. Ὁ γὰρ πενιχρὰς ἀπολαύων τραπέζης διηγεωκῶς, ἂν εὐπωριότερας μεταξὺ που τινὸς ἐπιτύχῃ, εἶτα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πάλιν ἐπανέλθῃ, μᾶλλον αὐτῆς κατόψεται τὴν πενίαν. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ὀκνηρότερον ἀποδόσσομαι. Ἵστε γὰρ, Παῦλε μαθητευθέντες, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, καὶ τοὺς πλουσίους θαυμάζειν, καὶ τοὺς πένιτας μὴ διαπτύειν. Καὶ καθάπερ οἱ φίλοινοι καὶ οἱ φιλοπόται ἀσπάζονται μὲν τὸν ἀμεινὸν οἶνον, οὐ μὴν δὲ τοῦ καταδεστέρου καταφοροῦσιν· οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς περὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν μεμνηότες, ἀποδέχεσθε μὲν τοὺς σοφωτέρους τῶν διδασκάλων, καὶ τοῖς εὐτελεστέροις δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν παρέχετε σπουδὴν καὶ προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ χαῦνοι καὶ διαλελυμένοι, καὶ πρὸς τὴν πολυτελεστέραν ναυτιώσιν τράπεζαν· οἱ δὲ διετηγευμένοι καὶ νήφοντες, καὶ πεινώντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ πρὸς τὴν πενεστέραν μετὰ πολλῆς τρέχουσι προθυμίας. Καὶ ὅτι οὐ κολακεία τὰ ῥήματα, ἀπὸ τῆς πρῶν ὑμῖν διαλέξεως γενομένης τοῦτο ἐδείξατε μάλιστα. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς περὶ γάμων λόγους ἐποιούμεθα πρὸς ὑμᾶς, δεκτικὸς δὲ μοιχεῖα τις ἀπριτριμμένη τὸ ἐκβάλλειν γυναῖκας, ἢ ἐκβεβλημένης λαμβάνειν, ζῶντων ἐτι τῶν προτέρων ἀνδρῶν, καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον ἀναγινώσκοντες τὸν λέγοντα, ὅτι Ὁ ἀπολειλυμένην γαμήσας μοιχᾶται, καὶ ὁ ἀπολύων γυναῖκα, παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, πολλοὺς εἶδον κάτω κύπτοντας, τὸ πρόσωπον τύπτοντας, καὶ οὐδὲ ἀνανεῖσαι δυναμένους· τότε δὴ καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψας εἶπον· Εὐλόγητός ὁ Θεός, ὅτι οὐκ εἰς νεκρὰς ἀκοὰς ἐνηχοῦμεν, ἀλλ' ἐπιλαμβάνεται τῆς διανοίας τῶν ἀκούοντων τὰ [212] λεγόμενα μετὰ πολλῆς τῆς σφο-

δρότητος. Ἄμεινον μὲν γὰρ μὴδ' ὄλως ἀμαρτεῖν· οὐ μικρὸν δὲ εἰς σωτηρίας λόγον, κατοδυσθηθῆναι, καὶ καταγῶναι τὸν ἀμαρτάνοντα τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, καὶ μαστίζει τὸ συνειδὸς μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας· ἢ γὰρ τοιαύτη κατὰ γνώσιν δικαιοσύνης ἐστὶ μέρος, καὶ ὄλως ἐπὶ τὸ μηκέτι ἀμαρτάνειν ἀγούσα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος λυπήσας τοὺς ἡμαρτηκότας ἔχαιρεν, οὐχ ὅτι ἐλύπησεν, ἀλλ' ὅτι τῆ λύπῃ διώρθωσεν. Ἐχάρην γὰρ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλύπηθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλύπηθητε εἰς μετάνοιαν· ἢ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Εἴτε γὰρ ὑπὲρ τῶν οικειῶν, εἴτε ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρῶν τότε ἀμαρτημάτων ἤλγησατε, μυρίων ἐλητε ἐπαίων ἀξίον. Ὅτε γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρῶν ἀλγήσει τις, ἀποστολικά ἀποδείκνυται σπλάγγνα, καὶ τὸν ἅγιον ἐκείνον μιμεῖται τὸν λέγοντα· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενᾷ; τίς σκωρδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Ὅτε δὲ ὑπὲρ τῶν οικειῶν δηχθῆ, τὴν τε ἐπὶ τοῖς ἥδη τολμηθεῖσι κόλασιν ἐσβесе, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἑαυτὸν ἀσφαλέστερον διὰ τῆς λύπης ταύτης ἐποίησε. Διὰ ταῦτα καγὼ κύπτοντας ὄρων, καὶ στενάζοντας, καὶ τὸ πρόσωπον τύπτοντας, ἔχαιρον τὸν ἀπὸ τῆς λύπης ταύτης ἐνοῶν καρπόν. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον περὶ τῆς αὐτῆς ὑμῖν ὑποθέσεως διαλέξομαι ὥστε τοὺς βουλομένους εἰς γάμον ἔλθειν, πολλὴν ὑπὲρ τοῦ πράγματος τούτου ποιῆσθαι πρόνοιαν. Εἰ γὰρ οἰκίας ὠνεῖσθαι μέλλοντες καὶ οἰκέτας, περιεργαζόμεθα καὶ πολυπραγμονοῦμεν τοὺς τε πωλοῦντας, τοὺς τε ἐμπροσθεν κτισταμένους, αὐτῶν τῶν πωλουμένων τῶν μὲν τὴν κατασκευὴν, τῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἕξιν, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς προαίρεσιν· πολλῶ μᾶλλον γυναῖκας μέλλοντας ἀγεσθαι, πρόνοιαν τοσαύτην καὶ πολλῶ πλείονα ἐπιδεικνυσθαι χρῆ. Οἰκίαν μὲν γὰρ φαυλὴν οὖσαν ἀποδόσθαι πάλιν ἔξοστι, καὶ οἰκέτην σκαῖον φανέντα ἀποδοῦναι τῷ πεπρακτότι πάλιν ἀφίεται· γυναῖκα δὲ λαμβάνοντα ἀποδοῦναι πάλιν τοῖς ἐκδεδωκόσιν οὐκ ἔνι, ἀλλὰ ἀνάγκη πᾶσα διὰ τέλος ἐνδον εἶναι, ἢ πονηρὰν οὖσαν ἐκβάλλοντα, μοιχεῖν ἀλίσκεσθαι κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους. Ὅταν οὖν μέλλῃς λαμβάνειν γυναῖκα, μὴ τοὺς ἐξωθεν ἀναγίνωσκε νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων, τοὺς παρ' ἡμῖν κειμένους· κατὰ γὰρ τοῦτους, οὐ κατ' ἐκείνους σοι μέλλει κρίνειν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Θεός· κάκεινοι μὲν παροφθέντες, εἰς χρήματα τὴν ζημίαν πολλὰκις ἤνεγκαν, οὗτοι δὲ τοῦτο παθόντες τῆ ψυχῆ τὰς ἀπαρατίτους ἐπάγουσι τιμωρίας καὶ τὴν πῦρ ἐκείνο τὸ ἄσβεστον.

β'. Σὺ δὲ ὅταν μέλλῃς ἀγεσθαι γυναῖκα, πρὸς μὲν τοὺς ἕξω νομικοὺς μετὰ πολλῆς τρέχεις τῆς σπουδῆς, καὶ παρακαθήμενος αὐτοῖς, μετὰ πάσης ἀκριβείας ἐξετάσεις, τί μὲν ἐστίν, ἐὰν ἄταις τελευτήσῃ ἢ γυνῆ, τί δὲ ἐὰν ἔχουσα παῖδα, τί δὲ ἐὰν δύο καὶ τρεῖς, καὶ πῶς μὲν ἔχουσα πατέρα, πῶς δὲ οὐκ ἔχουσα τοῖς ἑαυ-

et honestate ceterisque virtutibus agamus, ut et Deum misericordem habentes regnum cælorum asse-

quamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

LAUS MAXIMI,

ET QUALES DUCENDÆ SINT UXORES (a).

1. *Maximus Chrysostomi collega laudatur.* — Quod quidem proximæ collectæ interesse mihi non contigerit, dolui: quod vero ipsi tum magis opiparam mensam nacti sitis, gavisus sum. Meus enim in trahendo jugo compar, nuper proscisso sulco ubere lingua inspersit etiam semina, omnique diligentia vestras excoluit animas. Vidistis linguæ puritatem, audistis bene tornatam orationem, datum est vobis aqua frui salicite in vitam æternam: vidistis fontem scatentem fluviis aurum purum deferentibus. Ferunt quemdam fluvium auri ramenta inferre accolis. non quod ejus aqua naturam auriferam habeat, sed quia fontes ejus oriuntur in montibus metallicis: per eos labens fluvius arenasque trahens aureas, accolentibus thesauros affert, ultro oblatis divitiis. Hujus fluminis in morem nuper hic magister labendo per Scripturas tamquam montes metallicos, quovis auro pretiosiores sententias intulit vestris animis. Quapropter scio fore ut apparatus noster hodie vobis videatur exilior. Qui enim paupere mensa continue fruitur, si quando forte fortuna in copiosiore incidit, mox ad propriam reversus tanto magis sentit ejus inopiam. At tamen nihilo segnius orationem aggrediar. Nostis enim a Paulo docti et saturari, et cœsire, et abundare, et egere, mirari divites, nec tamen pauperes contemnere (*Philipp. 4. 12*). Et quemadmodum vini amantes et potatores delectantur quidem generoso, sed deterius non fastidiunt: sic vos quoque qui deperitis divina eloquia, magistros doctiores suscipitis, ita tamen ut non vulgare studium impendatis etiam mediocribus. Qui enim luxu diffuunt, vel ad sumptuosam mensam nauseabundi discumbunt: contra sobrii qui esuriunt ac sitiunt justitiam, vel ad pauperem mensam magna alacritate accurrunt. Quod autem hæc non loquar ad gratiam, proximo, quem nuper ad vos habui (b), sermone satis apparuit. Cum enim multa verba faceremus de conjugio, docentes merum esse adulterium dimittere uxores, aut dimissas vivo etiamnum priore marito ducere, allegaremusque legem ab ipso Christo latam, ubi diserte legitur, *Qui dimissam ducit, committit adulterium, et qui præter stupri causam dimittit uxorem, facit eam adulteram* (*Matth. 5. 32*), animadverti multos demisso capite cædere sibi faciem, ac ne vultum quidem posse attollere: ad quod spectaculum sublatis in cælum oculis, Benedictus, dixi, Deus, quod non mortuis inelamemus auribus, sed no-

stra verba vehementer tangant auditorum animos.

Justificationis pars peccatum damnare. Mature de nuptiis deliberandum. — Satius quidem esset omnino a peccando abstinere, non parvum tamen ad salutem momentum est, agnitum peccatum damnare, et castigare diligenter conscientiam, utpote cum hoc ipsum justificationis pars sit, et impostum a peccando arceat. Hinc est quod etiam Paulus eos, qui peccaverant, contristatos videus gaudebat, non ob eorum tristitiam, sed quod per hanc occasionem correcti essent. *Gaudeo, inquit, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad pœnitentiam: nam qui secundum Deum est dolor, is pœnitentiam ad salutem non dubiam parit* (*2. Cor. 7. 9. 10*). Ergo sive propriis, sive alienis peccatis tunc indoluistis, ingenti laude estis dignissimi. Nam et qui pro alienis dolet, apostolica præ se fert viscera, et beatum illum imitator, dicentem, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (*2. Cor. 11. 29*)? Et qui propriis mordetur, debitam sceleribus suis pœnam exstinxit, et per hunc dolorem in futurum se cautiorem reddidit. Hac de causa ego quoque cum viderem vos demisso capite, gementesque et tundentes faciem, gavisus sum cogitans quantus sit fructus ejus tristitiæ. Quo sit ut et hodie idem argumentum tractare libeat, ut quibus cordi sunt nuptiæ, mature de hoc negotio deliberent. Si enim domum empturi aut mancipia, curiose consideramus tum venditores, tum priores dominos, ipsorum quoque venalium tam corporis habitudinem, quam indolem animi: quanto magis dispiciendum est de futura conjuge? Domum enim, si vitiosa sit, licet denuo vendere, sicut et servum nequam compertum venditori restituere: uxorem vero semel acceptam non item fas est a quibus acceperis reddere: sed necesse est in perpetuum eam domi habere, nisi malis ea ut improba ejecta reus adulterii juxta legem divinam fieri. Quando igitur uxorem ducturus es, non solum civile jus, verum etiam ecclesiasticum legito: nam secundum hoc, non illud, extrema die judicandus a Deo es: et illo contempto sæpenumero pecuniis tantum mulctaberis, hoc autem calcato in animam supplicium incidet et ignem inexstinguibilem.

2. Tu vero uxorem ducturus externi juris peritoidiligenter consulis, et illos frequentans sollicitè disquiris, quid futurum sit, si ea decedat nullis relictis liberis, quid si filium relinquat, quid item si duo tresve fuerint superstites, tum quomodo vivo patre suo defunctove rebus anis usura sit, quantum ex ejus patrimonio marito, quantum fratribus mulieris obvenire

(a) Collata cum Mss. Colbert. 970 et 1030, in quibus deest illud, *Laus Maximi*, perinde atque in Edit. Savil.: atamen genuinum existimo. Vido in Moulto. Admodum pauca hic occurrunt lectionum discrimina.

(b) Supra, Homil. de libello repudiij.

debeat : quando nem universa uxoris bona retinenda sint, ita ut nihil ex eis alii concedendum sit, quando contra cedendum omnibus : aliaque similia percontaris curiosius, modis omnibus circumspiciens ne quid ex uxoris bonis ad agnatos ipsius redeat, quamvis, ut jam dixi, si quid præter opinionem acciderit, damnum te sequatur tantum pecuniarum ; attamen nihil horum contemnis. An non absurdum videtur, cum tantam rationem habeamus pecuniæ, animæ periculum et reddendam in illa die rationem contemnere, cum hic potissimum cura adhibenda sit?

Paulus matrimonii leges præscribit. Uxores quomodo diligendæ. -- Ideo uxores ducturis suadeo ut beatum Paulum adeant, et leges apud eum de conjugio scriptas perlegant, cognitoque prius quod ille censet faciendum, si uxor contingat malitiosa aut vino dedita, si maledica aut fatua similive obnoxia vitio, tum deum de nuptiis cogitent. Si enim videris eum tibi permittere in uno quovis tali vitio deprehensam expellere domo, et aliam pro illa introducere, ut extra periculum constitutus bono esto animo. Quod si hoc non sinat, sed jubeat quodcumque præter impudicitiam vitium habentem diligere, obfirma animum, quasi laturus quamlibet ejus nequitiam. Sin hoc grave videtur et intolerabile, omnem curam adhibe ut commodam, æquis moribus præditam, et obsequentem uxorem ducas, certus quod, si malam duxeris, alterutrum necessario sequitur, ut aut feras perpetuam molestiam, aut si hoc nolis, ejecta illa reus fias adulterii. *Qui enim ejicit uxorem, inquit, absque causa fornicationis, facit eam adulteram : et qui sic dimissam ducit, committit adulterium (Matth. 5. 32).* Hæc si ante nuptias recte dispexerimus, et leges has cognoverimus, dabimus operam ut ab initio aptam et inoribus nostris convenientem ducamus : quo facto non hoc tantum lucrabimur, quod eam nunquam ejiciemus, sed magno etiam affectu eam diligemus, quemadmodum Paulus præcipit. Cum enim dixisset : *Viri uxores diligant (Ephes. 5. 25)* : non hic constitit, sed modum etiam amoris prælinvit. [At quem tandem? *Viri diligite uxores. Dic quomodo? quem mihi diligendi modum præscribis? (a)*] *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam. Et quomodo, quæso, Christus dilexit? Ita ut semetipsum pro ea traderet.* Itaque etiamsi mori pro uxore oporteat, nequaquam tergiversaberis. Nam si Dominus servam ita dilexit, ut semet pro ea traderet, multo magis conservam oportet sic diligi. Sed videamus, ne forte pulchritudo sponsæ aut præclara indoles sponsum attraxerit. Ne hoc quidem dicere possumus. Quod enim deformis ac impura fuerit, audi quæ deinceps sequantur. Nam cum dixisset, *Tradidit seipsum pro ea*, mox subjunxit, *Ut sanctificaret eam purificatam lavacro aquæ (Ibid. v. 26).* Cum autem dicit *purificatam*, ostendit impuram ante fuisse et contaminatam, idque non vulgari impuritate, sed longe maxima, ut quæ nidore ac fumo cruoreque cum aliis huiusmodi generis innumeris sordebat maculis. Attamen non

(a) Hæc, quæ unciis clauduntur, in Græco non exstant, sed Interpres legit.

aversatus est ejus deformitatem, sed transformavit in meliorem faciem remissis peccatis pristinis. Hunc et tu imitare. Etsi plurimum in te uxor peccaverit, totum ei remitte et condona : si male moratam nactus fueris, refinge eam ad bonitatem ac mansuetudinem, sicut et Christus Ecclesiam. Non solum enim immunditiam ejus abstersit, sed senium quoque abrasit exuto veteri homine, qui totus constabat e vitiis. Quod etiam Paulus subindicat his verbis, *Ut exhiberet eam sibi ipsi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam (Ephes. 5. 27)* : non enim pulchram solum reddidit, sed et juvenem, non juxta naturam corporis, sed juxta voluntatis habitudinem. Nec hoc solum admiratione dignum est, quod nactus deformem, mala facie præditam, turpem ac vetulam, non aversatus est talem : sed quod morti seipsam obijiciens refinxit eam in pulchritudinem incredibilem : sed quod etiam post hæc sæpe sordidatam animadvertens et maculatam, nec ejicit eam e thalamo, nec abruptit nexus conjugii ; sed mavult eam curare, et remediis corrigere. Quam multi enim, quæso, post acceptam fidem in peccata relapsi sunt? nec tamen eos ob hoc fastidiit : qualis fuit ille qui apud Corinthios stuprum commiserat, cum esset membrum Ecclesiae ; nihilominus non excisum est id membrum, sed sanitati redditum. Quin et Galatarum Ecclesia universa resiliit, et in Judaismum lapsa est, attamen ne illam quidem repulit, sed curantem Pauli opera ad pristinam reduxit consuetudinem. Quemadmodum et in nostris corporibus si morbus acciderit, non membrum abscindimus, sed morbum pellimus : sic et cum uxore agendum est. Si quod insit ei vitium, ne ipsam ejicias, sed vitium abigito. Atqui uxor quidem emendari potest, membrum autem mutilum curare sæpe est impossibile ; et tamen quamvis sciamus id incurabile, ne sic quidem rescindimus : sed cum alius loripes, alius ex cruce laborans claudicat, alius manum aridam et emortuam circumferat, alius oculum lumbæ orbem, nemo tamen eorum oculum aut manum, aut crus pedemque vult amittere : et quamvis sint inutilia, ceterisque membris dedecus asferant, tamen innato quodam affectu ut partem ejusdem corporis ea prosequimur. An non igitur absurdum fuerit, ubi nulla speratur utilitas aut correctio, tantam adhibere sollicitudinem : ubi vero bona spes superest et facilis mutatio, nullam medicinam facere? Nam innata vitia nullis cedunt remediis, voluntas autem depravata potest corrigi.

3. Quod si tuam uxorem post adhibita multa remedia neque curabilem, ut quæ obstinate mores suos retineat, ne tum quidem ableganda est : neque enim membrum incurabile recidimus. Est autem et hæc pars tui corporis : dictum est enim : *Erunt duo in carne una (Gen. 2. 24).* Et membrum quidem curasse nullum operæ pretium fuerit, si ex infirmitate insanabile maneat ; contra uxoris vitio si medearis, licet insanabile maneat, magnum tibi propositum est præmium, si eam docueris et institueris. Quantumvis enim frustra sit omnis disciplina et institutio, tolerantia tamen tua mercede divinitus promissa non

τῆς χρήσεται πράγμασι, καὶ τί μὲν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἤξει τοῦ κλήρου, τί δὲ εἰς τὸν συνοικοῦντα, καὶ πότε κύριος ἔσται τοῦ παντός, μηδένα μηδὲν ἀφείναι τῶν ἐκείνης παρασπάσασθαι μέρος, καὶ πότε τοῦ παντός ἐκπτεῖται· καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα πολυπραγμονεῖς παρ' ἐκείνων καὶ ζητεῖ, πάντα περιῶν καὶ περισκοπῶν, ὅπως ἐκ μηδενὸς γέννηται τρόπον τι τῶν γυναικῶς πραγμάτων εἰς τινα τῶν ἐκείνη προσηκόντων [213] ἔλθειν· καίτοι, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, εἰ καὶ τι συμβαίη τῶν ἀδοκῆτων, ἐν χρήμασι ἔσται τὰ τῆς ζημίας, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀνέχη τούτων οὐδὲν περιδεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, χρημάτων μὲν ἡμῖν ἀπόλλυσθαι μελλόντων, τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδεικνυσθαι, ὑπὲρ δὲ ψυχῆς ἄντος ἡμῖν τοῦ κινδύνου καὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἐκεῖ, μηδένα ποιεῖσθαι λόγον, δέον πρὸ τῶν ἄλλων πάντων ταῦτα ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν;

Διὸ παραινῶ καὶ συμβουλεύω τοὺς μέλλοντας ἀγεσθαι γυναῖκας, πρὸς τὸν μακάριον Παῦλον ἀπαντᾶν, καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ κειμένους περὶ γάμων ἀναγιγνώσκειν νόμους, καὶ μαθόντας πρότερον, τί κελεύει ποιεῖν, ὅταν πονηρὰ καὶ ὑπολούς, καὶ μέθης ἐλάττων, καὶ λοῖδορος, καὶ ἀνοίας γέμοισα, καὶ ἴτιον ἄλλο τοιοῦτον ἐλάττωμα ἔχουσα τύχη γυνή, οὕτω διαλέγεσθαι περὶ γάμου. Ἄν μὲν γὰρ ἴδῃς ὅτι σοι δίδωσιν ἐξουσίαν ἐν τοῦτων εὐρόντα τῶν ἐλαττωμάτων ἐκβάλλειν μὲν ἐκείνην, εἰσάγειν δὲ ἑτέραν, ὡς παντὸς ἀπύλαγμένος κινδύνου θάρρει· ἂν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐπιτρέπη, κελεύη δὲ πλὴν πορνείας πάντα τὰ ἄλλα ἐλαττώματα ἔχουσαν στέργειν καὶ ἔνδον κατέχειν, οὕτως ἀσφάλισαι ἑαυτὸν, ὡς μέλλων ἅπασαν φέρειν τῆς γυναικὸς τὴν πονηρίαν. Εἰ δὲ βαρῦ τοῦτο καὶ φορτικόν, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύου, ὥστε χρηστήν καὶ ἐπιεικῆ καὶ πειθῆνιον γυναῖκα λαβεῖν, εἰδὼς ὅτι δυοῖν ἀνάγκη θάτερον, ἢ πονηρὰν λαβόντα γυναῖκα φέρειν αὐτῆς τὴν ἐπάχθειαν, ἢ τοῦτο μὴ βουλόμενον, ἐκβαλόντα μοιχεύει ἀλίσκεσθαι. Ὁ γὰρ ἐκβάλλων γυναῖκα, φησὶ, *παρεκτός λόγον πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι· καὶ ὁ ἀπολελυμένην γάμων μοιχᾶται*. Ἄν ταῦτα πρὸ τοῦ γάμου καλῶς ὤμεν διεκχεμμένοι καὶ τοὺς νόμους τοῦτους εἰδότες, πολλὴν ποιησόμεθα σπουδὴν, ὥστε ἐξ ἀρχῆς εὐρυθμόν τινα καὶ συμβαίνουσαν τοῖς ἡμετέροις τρόποις γυναῖκα λαβεῖν· τοιαύτην δὲ λαβόντες οὐ τοῦτο καρπωσόμεθα μόνον, ὅτι οὐδέποτε αὐτὴν ἐκβαλοῦμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἀγαπήσουμεν τῆς σφοδρότητος, καὶ μεθ' ὅσης ὁ Παῦλος ἐκέλευεν. Εἰπὼν γάρ, *Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, οὐκ ἔσται μέχρι τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ μέτρον ἡμῖν ἔδωκεν ἀγάπης, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν*. Καὶ πῶς ἠγάπησεν ὁ Χριστὸς; εἰπέ μοι. Ὅτι *παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς*. Ὅστε κἴν ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶν γυναικῶν δέη, μὴ πραιτήση. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης τὴν δοῦλην οὕτως ἠγάπησεν, ὡς καὶ ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι ὑπὲρ αὐτῆς, πολλῶ μᾶλλον σὲ τὴν ὁμόδουλον οὕτως ἀγαπᾶν χρή. Ἄλλ' ἴδωμεν μὴ ποτε τὸ κἄλλος τῆς νύμφης ἐπασπάσαιο τὸν νυμφίον, καὶ ἢ ἀρετῆ τῆς ψυχῆς. Οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν. Ὅτι γὰρ δουσιδὴς ἦν καὶ ἀκάθαρτος, ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γάρ, *Παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐπήγαγεν, Ἰνα ἁγιάσῃ αὐτὴν καθάρισας ἐν ἁλοῦντι τοῦ ὕδατος*. Εἰπὼν δὲ, *Καθαρίσας αὐτὴν*, ἔδειξεν ἀκάθαρτον ὅσων ἔμπροσθεν καὶ ἐναγῆ, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ἀκαθαρσίαν· κνίσση γὰρ καὶ καπνῶ καὶ

λύθρῳ καὶ αἵμασι, καὶ μυρία; ἐ-ἐραις τοιαύταις κατεβρῦπουτο κηλίσιν. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐβδελύξατο τὴν ἀμορφίαν, ἀλλὰ μετέβαλε [214] τὴν ἀηθρίαν, μετέπιασε, μετεβρῦθμισε, ἀφῆκε τὰ ἡμαρτημένα. Τοῦτον καὶ σὺ μίμησαι. Κἂν μυρία ἀμάρτη ἢ συνοικοῦσα εἰς σὲ ἀμικτήματα, πάντα ἄφες καὶ συγχώρησον· κἂν λάθῃς δούτροπον, μεταβρῦθμισον ἐπισικεῖα καὶ πραότητι, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐ γὰρ τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς μόνον ἀπέσημξεν, ἀλλὰ καὶ τὸ γῆρας ἀπέσυσε, τὸν παλαιὸν ἀποδύσας ἄνθρωπον, τὸν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων συγκεῖμενον. Καὶ τοῦτο αὐτὸς αἰνιττόμενος πάλιν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἰνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπιλον ἢ ρυτίδα· οὐ γὰρ καλὴν μόνον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ νέαν, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς προαιρέσεως ἔξιν*. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ θαυμαστὸν, ὅτι λαβὼν ἀμορφον καὶ δυσειδῆ καὶ αἰσχρὸν καὶ γεγρακυῖαν, οὕτε ἐβδελύξατο τὴν ἀμορφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς θάνατον ἑαυτὸν παρέδωκε, καὶ μετεβρῦθμισεν αὐτὴν εἰς κάλλος ἀμήχανον· ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ τοῦτο πολλάκις βυπουμένην, κηλιδουμένην ὄρων, οὐκ ἐκβάλλει, οὐδ' ἀποβρῦθμισε ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ μένει θεραπεύων καὶ διορ σόμενος. Πόσοι γὰρ, εἰπέ μοι, μετὰ τὸ πιστεῦσαι ἡμαρτον; ἀλλ' ὅμως αὐτοὺς οὐκ ἐβδελύξατο ὁ ἴον, ὁ παρὰ Κορινθίοις πεπορνευκὸς μέλος τῆς Ἐκκλησίας; ἦν· ἀλλ' οὐκ ἐξέκοψε τὸ μέλος, ἀλλὰ διώρθωσεν. Ἡ Γαλατῶν Ἐκκλησία ἅπασα ἀπεσκήρτησε, καὶ πρὸς ἰουδαϊσμὸν κατέπεσεν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἐκείνην ἐξέβαλεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Παύλου θεραπεύσας αὐτὴν, ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανήγαγε συγγένειαν. Ὅσπερ οὖν ἐν τοῖς σώμασι τοῖς ἡμετέροις, ἐπειδὴν γέννηται νόσημα, οὐ τὸ μέλος ἐκκόπτομεν, ἀλλὰ τὸ νόσημα ἀελαύνομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ποιῶμεν. Ἐάν γέννηται τις ἐν αὐτῇ πονηρία, μὴ τὴν γυναῖκα ἐκβάλλῃς, ἀλλὰ τὴν κακίαν ἀπέλασον. Καίτοι γυναῖκα μὲν διορθώσασθαι δυνατόν, μέλος δὲ πολλάκις πεπληρωμένον θεραπεύσαι οὐκ ἐνί· ἀλλ' ὅμως εἰδότες αὐτοῦ τὴν πῆρωσιν οὐσαν ἀνίατον, οὐδὲ οὕτως ἐκκόπτομεν· ἀλλὰ καὶ πόδα διεστραμμένον ἔχοντες πολλοὶ πολλὰκις, καὶ σκέλος χωλόν, καὶ χεῖρα ζηρὰν καὶ νεκρωμένην, καὶ ὀφθαλμὸν ἐσθεσμένον, οὕτε τὸν ὀφθαλμὸν ἐξορύττουσιν, οὕτε τὸ σκέλος ἐκκόπτουσιν, οὕτε τὴν χεῖρα ἀποτέμνουσιν, ἀλλ' ὄρωντες οὕτε κέρδος ἔγγιγνόμενον ἐξ αὐτῶν τι τῷ σώματι, καὶ πολλὴν τοῖς λοιποῖς μέλεσιν αἰσχρότην, μένουσιν αὐτὰ ἔχοντες διὰ τὴν πρὸς τὰ λοιπὰ συμπῶσιαν. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, ἔνθα μὲν ἀνίατος ἢ διορθωσις, καὶ κέρδος οὐδὲν, τοσαύτην ποιεῖσθαι πρόνοιαν· ἔνθα δὲ χρῆσται ἐλπίδες, καὶ πολλῆ ἢ μεταβολῆ, ἀπαγορεύειν τὴν θεραπείαν; Τὰ μὲν γὰρ τῇ φύσει πηρωθέντα ἀδύνατον ἀνακτήσασθαι πάλιν, τὴν δὲ προαίρεσιν διεστραμμένην δυνατόν μεταβρῦθμίσαι.

γ'. Εἰ δὲ καὶ αὐτὴν λέγοις ἀνίατα νοσεῖν, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας τυχοῦσαν τῷ οἰκείῳ κ:χρησθαι τρόπῳ, οὐδὲ οὕτως αὐτὴν ἐκθλητέον· οὕτε γὰρ τὸ μέλο; ἀνίατα νοσοῦν ἐκκόπτεται. Μέλος δὲ καὶ αὕτη σὺν· *Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν*. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ μέλους, οὐδὲν ἔσται κέρδος ἡμῖν τῆς θεραπείας, ἐπειδὴν ὑπὸ τῆς ἀρρώστιας ἀδιόρθωτον φθάση γενέσθαι [215] ἐπὶ δὲ τῆς γυναικὸς, κἂν ἀνίατα μὲν νοσοῦσα, πολὺς ἡμῖν ὁ μισθὸς ἀποκείσεται διδάσκουσι, παιδαγωγούσι. Κἂν μηδὲν ἐκείνη παρὰ τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας κερδαίνει, τῆς γοῦν ὑπομοιγῆς πολλὴν παρὰ τοῦ

θεοῦ ληψόμεθα τὸν μισθόν, ὅτι διὰ τὸν ἐκείνου φόβον τοσαύτην ὑπομονὴν ἐπεδειξάμεθα, καὶ τὴν κακίαν αὐτῆς πρώως ἠνέγκαμεν, καὶ τὸ μέλος ἡμῶν ἐκρατήσαμεν. Μέλος γὰρ ἡμῶν ἀναγκαῖον ἢ γυνή· καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν μάλιστα δεῖ φιλεῖν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο διδάσκων πάλιν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ.* Καθάπερ γὰρ ἡ Ἐβα, φησὶν, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ γέγονεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς· ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ.* Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡ Ἐβα ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τοῦ Ἀδάμ γέγονεν, ἅπαντες Ἰσμεν, καὶ σαφῶς ἡ Γραφὴ τοῦ· ο εἶρηκεν, ὅτι ἐπέβαλεν ἕκστασιν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ὠκοδόμησε τὴν γυναῖκα· ὅτι δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ συνέστη, πόθεν ἔχοι τις ἂν ἀποδείξαι; Καὶ τοῦτο ἡ Γραφὴ δείκνυσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐλθὼν τὴν σταυρὸν ἀνηρέχθη, καὶ προσκλήθη, καὶ ἀπέθανε, *Προσελθὼν εἰς τὴν στρατιωτῶν ἐνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευρὰν, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ*· καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος ἡ Ἐκκλησία ἅπασα συνέστηκε. Καὶ μαρτυρεῖ αὐτὸς λέγων, *Ὅτι Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Τὸ δὲ αἷμα, πνεῦμα λέγει. Καὶ γεννώμεθα μὲν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, τρεφόμεθα δὲ διὰ τοῦ αἵματος. Ὅρξ· πῶς ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐσμὲν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ αἵματος ἐκείνου καὶ τοῦ ὕδατος τικτόμενοι καὶ τρεφόμενοι; Καὶ καθάπερ, τοῦ Ἀδάμ καθυδόντος, ἡ γυνὴ κατασκευάζετο, οὕτω, τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ἡ Ἐκκλησία διεπλάττετο ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. (Ὁ) διὰ τοῦτο δὲ μόνον χρὴ φιλεῖν τὴν γυναῖκα, ὅτι μέλος ἡμῶν ἐστίν, καὶ ἐξ ἡμῶν ἔσχε τὴν τῆς δημιουργίας ἀρχήν· ἀλλ' ὅτι καὶ νόμον ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου τέθεικεν· ὁ Θεός, οὕτω λέγων· *Ἄντι τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοῦτον ἡμῖν ὁ Παῦλος ἀνέγνω τὸν νόμον, ἵνα πανταχόθεν ἡμᾶς πρὸς τὸν ἔρωτα συνελάσῃ τοῦτον. Καὶ σκόπει σοφίαν ἀποστολικήν· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῶν θεῶν νόμων, οὔτε ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων μόνον, εἰς τὴν ἀγάπην ἡμᾶς· ἐνάγει τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τούτων καὶ ἀπ' ἐκείνων ἐναλλάξ ἀμφοτέρα ταῦτα τίθησιν· ἵνα ὁ μὲν ὑψηλότερος καὶ φιλοσοφώτερος ἀπὸ τῶν ἀνωθεν, ὁ δὲ ἀσθενής ἀπὸ τῶν κάτωθεν καὶ τῶν τῆς φύσεως εἰς φίλτρον ἐνάγηται. Διὰ τοῦτο ἀρχόμενος μὲν ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ κατορθωμάτων, τὴν παραινέσιν εἰσάγει οὕτω λέγων· *Ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν*· εἶτα πάλιν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων· *Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς θυγατέρας γυναῖκας, ὡς τὰ [216] ἑαυτῶν σώματα*· εἶτα πάλιν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι μέλη ἐσμὲν ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· εἶτα πάλιν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων· *Ἄντι τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν*

γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ τὸν νόμον ἀναγνοὺς τοῦσὺν φησὶ· Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. Πῶς μέγα ἐστίν; εἰπέ μοι. Ὅτι τὸν ἅπαντα θαλαμειομένη ἡ κόρη χρόνον, μηδέποτε τὸν νυμφίον ἐωρακυῖα, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας οὕτω ποθεῖ καὶ στέργει ὡς σῶμα οἰκεῖον· πάλιν ὁ ἀνὴρ, ἦν οὐδέποτε εἶδεν, ἤς οὐδέποτε τῆς ἐν λόγῳ ἐκοινωνήσε συνουσίας, ταύτην κακείνος ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀπάντων προτιθήσι, καὶ τῶν φίλων, καὶ τῶν οἰκείων, καὶ τῶν γεννησαμένων αὐτῶν. Οἱ γονεῖς πάλιν, ἂν μὲν ἐξ ἑτέρας ὑποθέσεως ἀφαιρέθωσι χρήματα, δάκνουνται, ἀλγοῦσιν, εἰς δικαστήριον τοὺς ἀφελόμενους ἔλκουσιν· ἀνθρώπων δὲ πολλὰς μηδέποτε ὀφθέντι, μηδὲ γνωρισθέντι, καὶ τὴν θυγατέρα τὴν ἑαυτῶν καὶ προῖκα χρημάτων πολλῶν ἐγχειρίζουσι. Καὶ χαίρουσι τοῦτο ποιοῦντες, καὶ οὐχ ἠγούνται ζημιανεῖναι τὸ γινόμενον· ἀλλ' ὀρώντες τὴν θυγατέρα ἀπαγομένην, οὐ συνθηθείας μέμνηται, οὐκ ἀλγοῦσιν, οὐ δάκνουνται, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστοῦσι, καὶ εὐχῆς ἔργον εἶναι νομίζουσι τὸ καὶ τὴν θυγατέρα ἰδεῖν τῆς οἰκίας ἐξαγομένην, καὶ πολλὰ μετ' ἐκείνης χρήματα. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐνοήσας ὁ Παῦλος, ὅτι τοὺς γονεῖς ἀφέντες ἀμφοτέροι ἀλλήλους συνδεσμοῦνται, καὶ χρόνου τοσοῦτου συνθηθείας ἢ τότε συντυχία τυραννικωτέρα γίνεται, καὶ συνιδῶν, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὁ Θεός· τοὺς ἔρωτας τούτους ἐγκατέστειρε, καὶ τοὺς ἐκδιδόντας καὶ τοὺς ἐκδιδομένους μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιεῖν παρεσκεύασε, φησὶν· *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν.* Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν παίδων, τὸ παιδίον τεθῆν ἀπὸ τῆς ὕψους εὐθείας ἐπίσταται τοὺς γονεῖς· οὐ φρογγόμενον· οὕτω δὲ καὶ νυμφίος καὶ νύμφη, οὐδένος συνάγοντος, οὐδένος παραινούντος καὶ συμβουλευόντος, ἀπὸ τῆς ὕψους ἀλλήλοις συμπλέκονται. Εἶτα ἰδὼν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας μάλιστα, ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασε. Πῶς οὖν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο ἐγένετο; Καθάπερ ὁ νυμφίος τὸν πατέρα ἀφείε πρὸς τὴν νύμφην ἔρχεται, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν θρόνον ἀφείε πρὸς τὴν νύμφην ἦλθεν· οὐχ ἡμᾶς ἄνω ἐκάλεσεν, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς ἡμᾶς παρεγένετο. Ὅταν δὲ ἀκούσης ὅτι ἀφῆκε, μὴ μεταστάσιν νοήσης, ἀλλὰ συγκατάθεσιν· καὶ γὰρ καὶ μεθ' ἡμῶν ὢν, μετὰ τοῦ Πατρὸς ἦν. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν.* Μέγα μὲν ἐστίν· καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων γινόμενον· ὅταν δὲ ἴδω εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸ συμβαῖνον, τότε ἐκπλήττομαι, τότε θαυμάζω. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐπήγαγεν· Ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.* Εἰδὼς τοίνυν ἡλικὸν μυστήριόν ἐστιν ὁ γάμος, καὶ ἡλικίου πράγματος τύπος, μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε περὶ τούτου βουλευέου, μηδὲ χρημάτων εὐπορίαν ζητεῖ μέλλων ἀγεσθαι νύμφην. Οὐ γὰρ καπηλείαν, ἀλλὰ βίου κοινωνίαν εἶναι τὸν γάμον δεῖ νομίζειν.

[217] δ'. Καὶ γὰρ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων, Ὅ δεῖνα εὐπορώτερος γέγονεν ἀπὸ τοῦ γάμου, πένης ὢν· ἐπειδὴ γυναῖκα εὐπορον ἔλαβε, πλουτεῖ καὶ τρυφᾷ νῦν. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; ἀπὸ γυναικὸς κερδαίνειν ἐπιθυμεῖς, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ, οὐδὲ ἐρυθριάζεις; οὐδὲ εἰς τὴν γῆν καταδύῃ τοιοῦτους κερδὸν ἐπιζητῶν τρόπους; καὶ ποῦ ταῦτα ἀνδρὸς τὰ ῥήματα; Γυναικὸς ἔν ἐστι μόνον, τὰ συλλεγόμενα διαφυλάττειν, τὰς προσόδους διατηρεῖν, τῆς οἰκίας ἐπιμελεῖσθαι· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὴν ἔδωκεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν τούτοις ἡμῖν βοηθῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν βίον τὸν

frustrabitur, quod propter Dei timorem tantum molestiarum sustinueris, et morosam feminam æquo animo tuleris, et membrum tuum constanter pertuleris. Est enim uxor membrum nostrum necessarium; et hoc potissimum nomine debetur ei benevolentia. Quod et Paulus his verbis præcipit: *Sic debent viri suas uxores diligere sicut propria corpora. Nemo enim unquam suam carnem odio habuit, sed nutrit et fovet illam, sicut et Christus Ecclesiam, quoniam membra sumus ejusdem corporis, ex carne ejus et ossibus ejus* (Ep. 5. 28-30).

Ecclesia cum Eva collata. — [Magnum hic subindicavit mysterium, dicens, *Ex carnibus ejus et ossibus ejus* (a).] Sicut enim Eva, inquit, ex latere Adami prodiit, ita et nos e Christi latere. Hoc enim est, *Ex carne ejus et ossibus ejus* (Gen. 2. 21). Sed Evam quidem e latere Adami prognatam scimus omnes, et diserte hoc in Scriptura legitur, quod immiserit in eum soporem, et exempta una e costis ejus ædificaverit mulierem: quod autem Ecclesia e Christi latere orta sit, undenam discere possumus? Hoc quoque Scriptura indicat. Postquam enim Christus in crucem sublatus et affixus exspiravit, *Accedens unus militum pupugit latus illius, et exiit inde sanguis et aqua* (Joan. 19. 34): et ex illa aqua et sanguine tota constat Ecclesia. Testis est ipse dicens: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum celorum* (Joan. 3. 5): sanguinem autem appellat spiritum. Et nascimur quidem per aquam baptismatis, alimur autem per sanguinem. Vides quomodo simus ex carne ejus, et ex ossibus ejus, dum ex sanguine illo et aqua tum nascimur, tum alimur? Et quoniam modum Adamo dormiente mulier est condita, sic Christo mortuo facta est Ecclesia ex ejus latere. Nec ob hæc tantum amanda est uxor, quod membrum nostrum est, et ex nobis originem habuit, sed quia legem etiam super hoc Deus statuit, sic dicens, *Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una* (Gen. 2. 24). Nam ideo nobis hanc legem Paulus legit, ut modis omnibus nos ad hunc amorem compelleret. Hic mihi considera sapientiam apostolicam: non enim solis divinis aut solis humanis legibus nos inducit ad amandas conjuges, sed mixtim utrisque: ut sublimes quidem viri ac philosophici magis moveantur cælestibus, infirmos autem et humiles naturale amoris incitamentum magis moveat. Ideo primum a Christi beneficiis doctrinam hanc incipit sic dicens, *Diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam* (Ephes. 5. 25); deinde rursus idem agit humanis rationibus: *Sic debent viri suas uxores diligere, ut sua ipsorum corpora* (Ephes. 5. 28), deinde rursus ad Christum revertitur: *Quoniam membra sumus ex corpore ejus, et ex carne ejus, et ex ossibus ejus* (Ib. v. 30); ac rursus ad humanas rationes redit, *Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ* (Ib. v. 31); lectaque hac lege: *Mysterium, inquit, hoc magnum est* (Ibid. v. 32).

(a) hæc, quæ uncinis clauduntur, non sunt in Græco, sed ita legit interpretes.

Parentibus præferenda uxor. — Quomodo magnum est, dic mihi? Quod virgo asservata omni tempore, sponsum numquam ante visum mox a prima die sic desiderat, et amat tanquam corpus proprium: rursus vir quam numquam vidit, numquam alloquutus est, mox a prima die præfert cæteris omnibus, et amicis et familiaribus, denique ipsis parentibus. Parentes item, si per aliam causam auferatur eis pecunia, dolenter ferunt, et in jus trahunt eum qui abstulit: homini autem sæpe numquam ante viso et ignoto etiam dotem una cum filia luculentam in manus dant. Idque libenter faciunt, neque se damno affici existimant; sed videntes abduci filiam non meminerunt consuetudinis, non dolent, non anguntur, sed gratias agunt insuper, et rem optabilem putant filiam e domo cum multa abduci pecunia. Hæc igitur omnia Paulus considerans, quod parentibus relictis ambo sibi mutuis jungantur nexibus, novumque consortium majorem antiqua consuetudine vim accipiat: animadvertensque non esse hoc humanum negotium, sed divinitus amorem tales inseri, ut nuptæ pari et tradentium et accipientium cum lætitia elocentur atque assumantur, *Mysterium, inquit, hoc magnum est.* Et sicut recens natus infantulus ad aspectum statim parentes agnoscit, priusquam sciat voces edere: ita sane et sponsus ac sponsa, nemine sequestro, nemine hortatore, primo statim ad aspectum conciliantur invicem. Id cum in Christo etiam animadvertisset, et præsertim in Ecclesia, non sine stupore quodam admiratus est. Quomodo igitur in Christo et Ecclesia idem contigit? Sicut sponsus relicto patre ad sponsam properat, ita et Christus relicto paterno solio, venit ad sponsam: non nos evocavit ad supera, sed ipse ultro ad nos advenit. Cum autem adventum audis, non migrationem, sed attemperationem intellige: nam etiam cum nobiscum esset, cum Patre erat. Quapropter inquit: *Mysterium hoc est magnum.* Magnum sane etiam apud homines; sed cum video in Christum quoque et Ecclesiam idem competere, tum certe miraculo rei reddo attonitus. Quamobrem cum dixisset, *Mysterium hoc magnum est*, subjecti mox: *Ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. 5. 32). Itaque cum scias quantum sit in conjugio mysterium, et quanti figura negotii, non temere de hoc delibera, neque ducturus sponsam, pecuniarum accessionem respice. Non enim negotiatio, sed vitæ societas conjugium existimandum est.

4. *Mulier creata ut auxilietur viro.* — Multos enim audiivi dicentes, Ille opulentior post nuptias factus est, cum fuisset pauper antea; nunc ducta uxore divite et ipse agit in deliciis. Quid ais, bone vir? ex uxore lucrari cupis, et non erubescis? non præ pudore sub terram te abdis talium lucrorum appetens? hæccine sunt verba viri? Mulieris unum est officium, ut parta custodiat, ut conservet redditus, et curet rem domesticam: nam idcirco eam Deus dedit, ut hac in re et in cæteris nobis sit auxilio. Quoniam enim vita hæc nostra e duobus constat, e rebus privatis et pu-

hlicis, suam utrique partem Deus attribuit, femineo quidem generi curam rei domesticæ, viris autem negotia publica, forensia, judicia senatoria, militaria, cætera denique omnia. Non potest mulier bastam torquere aut jaculari spiculum; sed eorum potest sumere, et telam texere, et cætera negotia domestica obire egregie. Non potest in senatu sententiam dicere; sed potest de re familiari ferre sententiam, et sæpe melius quam maritus prospexit rebus domesticis. Non potest administrare publica; sed pulchre potest educare liberos, quæ quidem præcipua est possessio: potest ancillarum malefacta deprehendere, et in officio continere familiam, alias securitates exhibere marito illumque liberare sollicitudine, dum ipsa domi curat penum, lanificium, culinam, decorem vestium, cæteraque neque decora maribus, neque facilia, si sibi illa usurpare voluerint. Est enim et hoc divinæ providentiæ, quod is qui in majoribus negotiis est utilis, in minoribus reperitur deterior, ut necessaria sit mulierum opera. Si enim in utrisque vir præcelleret, facile contemneretur genus femineum: contra si in præstantioribus major esset usus mulierum, plene essent insolentia. Quamobrem non commisit uni utraque, ne alterius generis deterior fieret conditio ut supervacanei: nec tamen ex æquo distribuit officia, ne inter æquatos honore oriretur de principatu contentio, uxoribus non dignantibus viris prerogativa cedere: sed quo et concordie et decoro prospiceret, ita ordine suas cuique sexufunctiones distribuit, ut utilior ac magis necessaria pars viro obtingeret, minor autem et inferiori femine; et ille quidem propter præcipuum sui usum fieret honorabilis, hæc vero propter viliora ministeria contra conjugem non insurgeret.

Sola virus et morum probitas in uxore querenda. Uxoris divitis incommoda.—Hæc igitur omnes cum sciamus, unum tantum queramus, nempe virtutem animi, et morum egregiam indolem, ut pace fruamur, et oblectemur concordia perpetuaque benevolentia. Qui enim divitem duxit uxorem, dominam magis sibi quæsit, quam conjugem. Cum enim et absque hoc mulieres ingenio superbo sint honorisque cupido, si opes quoque accesserint, quomodo erunt maritis tolerabiles? Qui autem æqualem duxit, aut opibus sibi imparem, iis adjuvicem duxit et sociam, et omnia bona suis induxit ædibus. Ipsa enim paupertatis necessitas ei persuadet, ut maritum colat modis omnibus, cedens illi et obsequens per omnia: sicque contentio, rixæ, insolentiæ, contumeliarum materia tollitur: pacis autem, concordie, dilectionis consensusque accedit vinculum. Pax igitur et jucunda consuetudo querenda est, non pecunia. In hoc factum est conjugium, non ut rixis plena sit domus et bellis, non ut lites adsint et contentio, non ut mutuis laboremus dissidiis, et sic vivamus ut vitæ tædeat: sed ut fruamur adiutorio, et portum habeamus, refugium atque solatium, quo levius feramus incommoda, utque jucundis uxoris recreemur colloquiis. Quot divites ductis opulentis uxoribus, re aucta exciderunt a volu-

ptate concordie, ne mensa quidem vacante a quotidianis pugnis et contentioibus? quot pauperes ductis etiam pauperioribus vivunt in pace, et admodum læti solem hunc aspiciunt; divites contra omnibus affluentes deliciis, propter uxores vitam exosam habent, et mortem votis expetunt? adeo nulla est pecuniarum utilitas, nisi in bonam animam inciderint. Et quid opus est de pace loqui et concordia, quando ditioem duxisse nonnumquam ad pecunias parandas fuit obstaculum? Fit enim interdum ut qui totam substantiam in accessione dotis uxoriæ contribuit, paulo post ob immaturum conjugis obitum totam dotem numerare cogatur affluibus: et quemadmodum naufragi enatant nudo corpore, ita et hic post tot contentiones, rixas, lites et injurias agre tueatur libertatem corporis. Et sicut insatiabiles negotiatores repleta navi innumeris sarcinis, et congestis pluribus quam perferri possint oneribus, merso navigio perdunt omnia: ita et qui prægraves opibus sequuntur nuptias, dum majorem per conjugium adipisci se putant substantiam, amittunt et eam, quæ prius ipsis fuerat; sicut enim illic unius fluctus impetu navis opprimitur: sic et hic immatura mors conjugis superveniens cum uxore etiam rem omnem eripit.

5. Hæc igitur omnia cogitantes non pecunias spectemus, sed probitatem, honestatem, et prudentiam. Mulier enim cordata, probata, modesta, sit licet pauper, paupertatem commodius feret quam divitias: sicut contra morosa, contentiosa, et intemperans, etiamsi ingentes thesauros in ædibus inveniat, quavis procella citius eos dissipat, maritumque et paupertate et innumeris involvit calamitatibus. Non igitur divitias queramus, sed quæ præsentis facultates dispenset commode.

Cur institutum fuerit conjugium. Exemplum Abrahami filio suo uxorem querentis.—Apte omnia discere quamnam fuerit causa conjugii, et quamobrem in communem vitam introductum sit, nec quidquam requiras amplius. Quæ igitur fuit causa conjugii, et cur illud datum est divinitus? Audi Paulum dicentem, *Ad vitandas autem scortationes quisque suam uxorem habet* (1. Cor. 7. 2). Non dixit, Ut evitetur paupertas, et parentur divitiæ: sed quid? Ut scortationem evitemus, ut moderemur concupiscentiam, ut vivamus sobrie, ut Deo placeamus contenti uxore propria: hoc nobis offert conjugium, hic ejus fructus, hoc inde lucrum est. Cave igitur onissis potioribus secteris quæ minoris sunt pretii: mens enim sobria longe præstat divitiis. Hoc enim unum in conjugio spectandum est maxime, ut peccatum effugiamus, ut immunes simus a scortationibus: in hoc querendæ sunt nuptiæ, ut ad vitam pudice degendam nos adjuvent: quod ita denuum futurum est, si talis sponsa contigerit, quæ ad pietatem, ad temperantiam et probitatem nos magnam redigat. Corporis enim pulchritudo nisi conjunctam habeat virtutem animi, poterit quidem maritum usque ad decem aut viginti, trigintave dies capere, sed eandem vim non obtinebit ulterius, quod incentivum illud amoris vaneat detecta ma-

ἡμέτερον δύο ταῦτα συγκροτεῖν εἴηθε, τὰ πολιτικὰ καὶ ἰδιωτικὰ πράγματα, διελὼν ἀμφοτέρα ταῦτα ὁ Θεός, ταύτη μὲν τὴν τῆς οἰκίας προστασίαν ἀπένειμε, τοῖς δὲ ἀνδράσι τὰ τῆς πόλεως ἅπαντα πράγματα, τὰ τε ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, δικαστήρια, βουλευτήρια, στρατηγίας, τὰ ἅλλα πάντα. Οὐ δύναται ἀκοντίσαι δόρυ, οὐδὲ ἀζειναι βέλος ἢ γυνή· ἀλλ' ἡλακᾶτην δύναται λαβεῖν, καὶ ἰσθῶν ὑφᾶναι, καὶ τὰ ἅλλα πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν διαθεῖναι καλῶς. Οὐ δύναται γνώμην εἰσηγγεῖσθαι ἐν βουλευτηρίῳ· ἀλλὰ δύναται γνώμην εἰσηγγεῖσθαι ἐν οἰκίᾳ, καὶ πολλάκις ἄπερ συνείδεν ὁ ἀνὴρ τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, βέλτιον αὕτη συνείδεν. Οὐ δύναται τὰ δημόσια διαθεῖναι καλῶς· ἀλλὰ δύναται παιδία διαθρέφειν καλῶς, τὸ κεφάλαιον τῶν κτημάτων· δύναται θεραπευιδῶν κακουργίας συνιδεῖν, καὶ σωφροσύνης ἐπιμεληθῆναι τῶν διακονουμένων, τὴν ἄλλην ἅπασαν τῷ συνοικοῦντι παρέχειν ἄδειαν, καὶ πάσης αὐτὸν τοιαύτης ἀπαλλάξει φροντίδος ἐν οἴκοις, ταμειῶν, ἐριουργίας, ἀρίστου παρασκευῆς, ἰατρῶν εὐσημοσύνης, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπιμελουμένη, ἄπερ ἀνδρὶ οὕτε εὐπρεπὲς, οὕτε εὐκόλον μεταχειρίζασθαι ποτε, κἄν μυρία φιλονεικῆ. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοτιμίας καὶ σοφίας ἔργον, τὸν ἐν τοῖς μείζοσι χρῆσιμον, ἐν τοῖς ἐλάττοσι καταδεέστερον καὶ ἀχρηστον εἶναι, ἵνα ἀναγκαῖα γένηται τῆς γυναικὸς ἡ χρεια. Εἰ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις ἐποίησε τὸν ἄνδρα ἐπιτήδειον εἶναι, εὐκαταφρόνητον ἂν τὸ τῶν γυναικῶν ἐγένετο γένος· πάλιν, εἰ τὸ μείζον καὶ χρησιμώτερον ἐπέτρεψε τῇ γυναικί, πολλῆς ἂν ἐνέπλησε τὰς γυναῖκας τῆς ἀπονοίας. Διὰ τοῦτο οὕτε ἀμφοτέρα ἐνὶ ἔδωκεν, ἵνα μὴ τὸ ἕτερον ἐλαττωθῆ γένος, καὶ περιττὸν εἶναι δοκῆ· οὕτε ἐξίση ἀμφοτέρα ἐκατέρω διένειμεν, ἵνα μὴ πάλιν ἐκ τῆς ἰσοτιμίας μάχη τις γένηται καὶ φιλονεικία, τῆς αὐτῆς προεδρίας τοῖς ἀνδράσι φιλονεικουσῶν ἀξιοῦσθαι τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τῆς εἰρήνης προνοῶν, καὶ τὴν πρέπουσαν ἐκάστῳ τάξιν διατηρῶν, εἰς δύο ταῦτα διελὼν ἡμῶν τὴν ζωὴν, τὸ μὴ ἀναγκαῖότερον καὶ χρησιμώτερον τῷ ἀνδρὶ, τὸ δὲ ἑλάττον καὶ καταδεέστερον εἰδόμεν τῇ γυναικί· ἢ ὁ μὲν διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρειαῖς περισπούδαστος ἡμῖν ἦ, ἡ δὲ διὰ τὸ καταδεέστερον τῆς διακονίας μὴ κατεξανιστάται τοῦ συνοικοῦντος.

Ταῦτ' οὖν ἅπαντες εἰδότες, ἐν μόνον ζητῶμεν, ψυχῆς ἀρετὴν καὶ εὐγένειαν τρόπον, ἵνα εἰρήνης ἀπολαύωμεν, ἵνα ἐντροφώμεν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ διηνεκεῖ. Ὁ μὲν γὰρ εὐπορον λαβὼν γυναῖκα, δέσποιναν μᾶλλον ἔλαθεν ἢ γυναῖκα. Εἰ γὰρ, καὶ χωρὶς τούτου, φρονήματός εἰναι αἱ γυναῖκες ἐμπεπηγμέναι, καὶ πρὸς δόξης ἔρωτα εὐέμπυτοι, ἂν καὶ ταύτην προσλάβουσι τὴν προσθήκην, πῶς ἔσονται [218] φορηταὶ τοῖς συνοικοῦντι αὐταῖς; Ὁ δὲ ὁμότιμον ἢ πενεστέρην λαβὼν γυναῖκα, βοηθὸν καὶ σύμμαχον ἔλαθε, καὶ πάντα εἰς τὴν οἰκίαν εἰσῆγαγε τὰ ἀγαθὰ. Ἡ γὰρ τῆς πενίας ἀνάγκη θεραπεύειν αὐτὴν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἀναπεθεῖ τὸν ἄνδρα, καὶ πάντα εἰκεῖν καὶ πείθεσθαι, καὶ ἐριδος μὲν, καὶ μάχης, καὶ ἀπονοίας, καὶ ὕβρεως πᾶσαν ἀναίρει πρόφασιν· εἰρήνης δὲ, καὶ ὁμονοίας, καὶ ἀγάπης, καὶ συμφωνίας γίνεται σύνδεσμος. Μὴ τοίνυν τοῦτο ζητῶμεν ὅπως χρήματα ἔχωμεν, ἀλλ' ὅπως εἰρήνην, ὅπως ἡδονῆς ἀπολαύωμεν διὰ τοῦτο γάμος, οὐχ ἵνα πωλέμευ καὶ μάχης τὰς οἰκίας ἐμπιπλώμεν, οὐχ ἵνα ἔβρις καὶ φιλονεικίας ἔχωμεν, οὐχ ἵνα πρὸς ἀλλήλους ἐισαστασιάζωμεν, καὶ ἀβίωτον τὸν βίον ποιῶμεν, ἀλλὰ ἵνα βοηθείας ἀπολαύωμεν, καὶ λιμένα ἔχωμεν καὶ

καταφυγὴν, καὶ παραμυθίαν τῶν ἐπικειμένων κακῶν, ἵνα μεθ' ἡδονῆς τῇ γυναικί διαλεγώμεθα. Πόσοι πλουτοῦντες, γυναῖκας λαβόντες εὐπόρους, τὴν οὐσίαν αὐξήσαντες, τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ὁμόνοιαν κατέλυσαν, καθημερινὰς μάχας ἐπὶ τῆς τραπέζης ποιούμενοι, φιλονεικίας ἔχοντες; πόσοι πένητες πενεστέρας λαβόντες, εἰρήνης ἀπολαύουσι, καὶ μετ' εὐφροσύνης πολλῆς τὸν ἥλιον τοῦτον βλέπουσιν· οἱ δὲ εὐποροὶ, πανταχόθεν αὐτοῖς περικειμένης τρυφῆς, διὰ τὰς γυναῖκας ἠέξαντο πολλάκις ἀποθανεῖν, καὶ τῆς παρούσης ἀπαλλαγῆναι ζωῆς; οὕτως οὐδὲν χρημάτων ὄφελος, ὅταν ψυχῆς μὴ ἐπιτυγχάνωμεν ἀγαθῆς. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας; Καὶ γὰρ εἰς αὐτὴν τῶν χρημάτων τὴν κτήσιν πολλάκις τὸ πλουσιωτέραν λαβεῖν ἡμᾶς παρεβλάψεν. Ὅταν γὰρ εἰς τὸν τῆς προικὸς λόγον ἅπασαν τὴν περιουσίαν ἐπιδοῦς, εἴτα ἄωρον συμβάντος θανάτου, καταβαλεῖν παρὰ τῶν κηδεστῶν ἀναγκάζεται τὴν προῖκα ἅπασαν· καθάπερ οἱ ναυάγιον ὑπομένοντες ἐπὶ τῆς θαλάσσης τὸ σῶμα διασώζουσι μόνον, οὕτω δὴ καὶ οὗτος, μετὰ πολλὰς φιλονεικίας, καὶ μάχας, καὶ ὕβρεις, καὶ δικαστήρια, μόλις τὸ σῶμα ἐλεύθερον ἔχων ἐξέρχεται. Καὶ καθάπερ οἱ τῶν ἐμπόρων ἀπληστοὶ, μυρίων τὴν ναῦν πλῆσαντες φορτίων, καὶ πλέον τῆς δυνάμεως τὸν θύκον ἐπιθόντες, κατέδυσαν τὸ σκάφος, καὶ πάντα ἀπώλεσαν· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι τοὺς ὑπερόργους ἀγόμειοι γάμοι, μείζονα πολλάκις δόξαντες περιβαλέσθαι οὐσίαν διὰ τῆς γυναικὸς, καὶ τῆς οὐσίας ἐξέπεσον· καὶ ὡς περὶ ἐκεῖ κύματος ἐμβολῆ βραχεῖα ἐμπροσθοῦσα βαπτίζει τὸ σκάφος, οὕτω καὶ ἐνταῦθα θάνατος ἄωρος προσπεσὼν μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ πάντα τὰ ὄντα αὐτοῦ ἀφελίτω.

ε'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοοῦντες, μὴ χρήματα περισκοπῶμεν, ἀλλὰ τρόπων ἐπιείκειαν, καὶ σεμνότητα καὶ σωφροσύνην. Γυνὴ γὰρ αἰφρων, καὶ ἐπεικῆς καὶ μετρία, κἄν πένης ἦ, τὴν πενίαν πλοῦτου βέλτιον διαθεῖναι δυνήσεται· ὡς περὶ ἡ διεσθαρμένη, καὶ ἀκόλαστος, καὶ φιλερὶς, κἄν μυρίου εὐρῆ θησαυροῦς ἔνδον κειμένους, ἀνέμου παντὸς τάχῃ αὐτοῦς ἐκφυσήσασα, καὶ συμφοραῖς μυρίαῖς μετὰ τῆς πενίας περιβάλλει τὸν ἄνδρα. Μὴ τοίνυν πλοῦτον ζητῶμεν, ἀλλὰ τὴν χρησομένην καλῶς τοῖς οὐσι.

Πρότερον μάθε, τίς ἡ τοῦ γάμου αἰτία, καὶ τίνοσ ἐνεκεν εἰς τὸν βίον εἰσηνήκεται τὸν [219] ἡμέτερον, καὶ μηδὲν πλέον ἀπαίτει. Τίς οὖν ἡ τοῦ γάμου πρόφασις, καὶ τίνοσ ἐνεκεν ἔδωκεν αὐτὸν ὁ Θεός; Ἄκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω· οὐκ εἶπε, Διὰ δὲ τὴν τῆς πενίας ἀπαλλαγὴν, ἢ διὰ τὴν τῆς εὐπορίας κτήσιν· ἀλλὰ τί; Ἴνα πορνείας φύγωμεν, ἵνα τὴν ἐπιθυμίαν καταστειλώμεν, ἵνα σωφροσύνη συζήσωμεν, ἵνα εὐαρεστήσωμεν Θεῷ, τῇ οικείᾳ ἀρκούμενοι γαμετῇ. Τοῦτο τοῦ γάμου τὸ ἔωρον, οὗτος ὁ καρπός, τοῦτο τὸ κέρδος. Μὴ τοίνυν τὰ μείζονα ἀφελίς, τὰ ἐλάττονα ζῆτει· πολὺ γὰρ σωφροσύνης ἐλάττων ὁ πλοῦτος. Δι' ἐν γὰρ τοῦτο μόνον χρὴ λαμβάνειν γυναῖκα, ἵνα τὴν ἀμαρτίαν φύγωμεν, ἵνα πορνείας ἀπάσης ἀπαλλαγώμεν· πρὸς τοῦτο χρὴ τὸν γάμον καθίστασθαι πάντα, ἵνα εἰς σωφροσύνην ἡμεῖν συμπράττη· ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν τοιαύτας ἀγώμεθα νύμφας. αἱ πολλὴν μὲν εὐλάβειαν, πολλὴν δὲ σωφροσύνην, πολλὴν δὲ ἐπιείκειαν ἡμῖν εἰσαγαγεῖν δύναται. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος εὐμορφία, ὅταν μὴ συνεξευμένην ἔχη τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, καὶ εἰκοσι καὶ τριάκοντα ἡμέρας δυνήσεται τὸν ἄνδρα ἐλεῖν, περαιτέρω δὲ οὐ προβήσεται, ἀλλὰ δεῖξασα τὴν κακίαν, ἅπαν καταλύσει τὸ φίλτρον· αἱ δὲ τῷ κάλλει

τῆς ψυχῆς καταλάμπουσαι, ὅσῳπερ ἂν ὁ χρόνος προῆ, καὶ πείραν τῆς οικείας εὐγενείας παρέχουσι, τοσοῦτ᾽ ἄλλοις θερμότερον τοῖς οικείοις ἀνδράσι ποιοῦσι τὸν ἔρωτα, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξάπτουσιν ἀγάπην. Τοῦτο γὰρ ἦτορ, καὶ φιλία μεταξὺ κειμένων θερμῆς καὶ γνησίας, ἅπαν ἐλαύνεται πορνεύας εἶδος, καὶ οὐδὲ ἔνωσις τῆς ἀκολασίας τῶν φιλοῦντι τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ποτε ἐμπεσεῖται, ἀλλὰ μένει διηλεκτικῶς τὴν ἑαυτοῦ στέργων καὶ διὰ τῆς σωφροσύνης τὸν Θεὸν ἐπιστώμενος εἰς τὴν τῆς οικείας ἀπάσης εὐνοίαν τε καὶ προστασίαν. Οὕτως ἐλάμβανον οἱ γενοῖναι τὸν παλαιὸν ἀνδρῶν γυναῖκας, ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητοῦντες, καὶ οὐκ εὐπορίαν χρημάτων. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, παραδείγματος ἕνεκεν, ἐνδὲ ἐπιμνησθήσομαι γάμου· *Καὶ Ἀβραὰμ πρῶτος ἦρ καὶ προσβεβηκῶς ἡμερῶν, φησὶ, καὶ εἶπε τῷ παιδί αὐτοῦ τῷ πρῶστῳ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, τῷ ἀρχοντῷ τῶν αὐτοῦ πᾶντων· Θεὸς τὴν χσῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, καὶ ἐξορκίῳ σε Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, Ἰνα μὴ λάθῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Καναϊνῶν, μὲθ' ὧν ἐγάμω μετ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου οὐ ἐγεννηθήσῃ, πορευέσθαι, καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ ἀλήθειαν γυναῖκα τῷ υἱῷ μου ἐκείθῃ.* Εἶδες τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, πόσῃ ὑπὲρ γάμου πρόνοιαν ἐποίησας; Οὐ γὰρ δὴ μαστροπούς καλέσας γυναῖκας, καθάπερ οἱ νῦν, οὐδὲ προμνηστρίας, οὐδὲ γραῖδια μυθεύοντα, ἀλλὰ τὸν οἰκέτην τὸν ἑαυτοῦ, τούτῳ τὸ πρᾶγμα ἐνεγείρισεν· ὃ καὶ αὐτὸ τῆς εὐλαθείας τοῦ πατριάρχου μέγιστόν ἐστι σημεῖον, ὅτι τοιοῦτον κατεσκεύασε τὸν οἰκέτην, ὡς καὶ τοιοῦτου πράγματος νομίσει ἀξιόπιστον εἶναι διάκονον. Εἶτα γυναῖκα ζητεῖ, οὐκ εὐπορον, οὐδὲ εὐμορφον, ἀλλ' εὐγενῆ τοῖς τρόποις, καὶ διὰ τοῦτο τσαοῦτην ὁδὸν ἀποδημίας προπέμπει. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ οἰκέτου τὴν εὐγνωμοσύνην· οὐδὲ γὰρ εἶπε, Τί ποτε τοῦτο ἐστίν; ἔθνη τσαοῦτα πλησίον [220] ἡμῶν, εὐπόρων ἀνδρῶν θυγατέρες τσαοῦται, ἐπισήμων καὶ περιφανῶν· σὺ δὲ εἰς μακρὰν ὄστω πέμψεις γῆν, πρὸς ἀνθρώπους ἀγνώστους· τίνοι διαλέξομαι; τίς με εἰσαεταί; τί δὲ, ἂν ὄλον μοι ῥάψωσιν, ἂν ἀπάτην ἐργάζωνται; οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐεπιχείρητον, ὡς ξένος. Οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ ταῦτα ἅπαντα παριδὼν, ὃ μάλιστα ἐστὶν ὑπιδέσθαι, τοῦτο ὑπέδειξε, ἀπὸ μὲν τοῦ μηδὲν ἐκείνῳ ἀντιπεῖν τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνύμενος, ἀπὸ δὲ τοῦ μόνον ἐκείνῳ ἐρέσθαι, ὃ μάλιστα πάντων ζητήσῃ εἶδει, τὴν σύνεσιν τὴν αὐτοῦ καὶ πρόνοιαν δηλῶν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τοῦτο; καὶ τί τὴν δεσπότην ἤρετο τὸν ἑαυτοῦ; *Ἐὰν δὲ μὴ βουληθῆ, φησὶν, ἢ γυνὴ πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ, ἀποστρέψω τὸν υἱόν σου εἰς τὴν γῆν, ὅθεν ἐξῆλθες;* Εἶτα ὁ Ἀβραάμ· *Μὴ ἀποστρέψῃς τὸν υἱόν μου ἐκεῖ. Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὃς ἔλαβέ με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐκ τῆς γῆς, ἧς ἐγεννήθην, ὃς ἐλάλησέν μοι καὶ ὡμοσέν μοι λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου, αὐτὸς ἀποστελεῖ τὸν ἄγγελόν σου ἐμπροσθέν σου, καὶ κατενοσώσει τὴν ὁδόν σου.* Ὅραξί πιστιν ἀνδρός; Οὐ παρεκάλεσε φίλους, ἢ συγγενεῖς, οὐκ ἄλλον οὐδένα, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἔδωκεν αὐτῷ μεσίτην καὶ συνοδοιπόρον. Εἶτα βουλόμενος παραθαρῶναι τὸν οἰκέτην, οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ προστίθησιν, *Ὅς ἔλαβέ με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου. Ἀναμνήσθητι, φησὶ, πῶς τσαοῦτην ἤλθομεν*

* Duo mss. ἀποστρέψεις.

ἀποδημῶν, πῶς τὴν οικείαν ἀφέντες ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας πλειονος ἀπελαύσαμεν εὐημερίας, πῶς τὰ ἀδύνατα γέγονε δυνατά. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον βουλόμενος δηλώσαι εἶπεν, *Ὅς ἔλαβέ με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀφειλέτην ἔχει τὸν Θεόν.* Χρεώστης, φησὶν, ἡμῖν ἐστίν· αὐτὸς εἶπε, Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου. Ὅσα εἰ καὶ ἡμεῖς ἀνάξιοι, διὰ γούν τὴν ὑπόσχεσιν αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ἵνα αὐτὴν εἰς τέλος ἀγάγῃ, συμπάρεσται, καὶ ἐξευμαριεῖ τὰ προκείμενα ἅπαντα, καὶ τέλος ἐπιθήσει τοῦτο οὐπερ εὐχόμεθα. Ταῦτα εἰπὼν ἐπεμψε τὸν παῖδα.

Εἶτα ἐλθὼν ἐκεῖνος εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, οὐ προσῆλθέ τινα τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, οὐ διελέχθη ἀνθρώποις, οὐκ ἐκάλεσε γυναῖκας· ἀλλ' ὅρα πῶς καὶ ἐκεῖνος πιστὸς ὢν, τὸν μεσίτην, ὃν ἔλαβεν, αὐτὸν κατεῖχεν, αὐτῷ διελέγετο μόνῳ, καὶ στὰς ἤξαστο, φησὶ, *Καὶ εἶπε, Κύριε ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, εὐδωκῶσον ἐναντίον μου σήμερον· καὶ οὐκ εἶπε, Κύριε ὁ Θεός μου, ἀλλὰ τί; Κύριε ὁ Θεός τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ.* Εἰ καὶ ἐγὼ εὐτελῆς καὶ ἀπεβρίμμενος, φησὶν, ἀλλὰ τὸν δεσπότην προβάλλομαι τὸν ἐμόν· οὐ γὰρ ἐμαυτῶν, ἀλλ' ἐκείνῳ διακονῶν ἦκα· ἐκεῖνου τοίνυν αἰδεσθῶς τὴν ἀρετὴν, συγκατάπραξόν μοι τὸ προκείμενον ἅπαν.

ζ'. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης ὅτι ὡς χρέος ἀπαιτεῖ, ἄκουσον καὶ τῶν ἐξῆς· *Καὶ ποιήσῃς ἔλεος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ.* Κἂν μυρία ὤμεν, φησὶ, κατωρθωκότες, ἀξιοῦμεν χάριτι σωθῆναι, καὶ ἀπὸ φιλοφροσύνης τοῦτο λαβεῖν, οὐκ ἐξ ὀφειλῆς τινος καὶ χρέους. Τί τοίνυν βούλει· *Ἰδοὺ ἔστηκα, φησὶν, ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος· αἱ δὲ θυγατέρες τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν [221] ἐκαπορεύοντο ἀντλήσαι ὕδωρ· καὶ ἔσται ἡ παρθένος, ἣ ἂν ἐγὼ εἶπω, Ἐπίκλιθόν μοι τὴν ὕδριαν σου, ἵνα πίω, καὶ εἰπῃ, Πίε καὶ σὺ, καὶ τὰς καμήλους σου ποτιῶ, ὥς ἂν παύσωνται πῆσαι πίνουσαι, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τούτῳ γνώσομαι ὅτι ἐποίησας ἔλεος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραάμ.* Ὅρα σοφίαν οἰκέτου, ὅσον τίθησι σημεῖον. Οὐκ εἶπεν, Ἐάν τινα ἴδω ἐπὶ ἡμιόνων φερομένην, ἐπὶ ὀχήματος ὀχουμένην, εὐνούχων δὲ ἐσμένων ἐπισυρομένην, πολλὴν ἔχουσαν θεραπεῖαν, εὐμορφον καὶ ἀπολάμπουσαν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ὄραν, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου· ἀλλὰ τί; ἢ ἂν ἐγὼ εἶπω· *Ἐπίκλιθόν μοι τὴν ὕδριαν σου, ἵνα πίω.* Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; οὕτως εὐτελῆ γυναῖκα τῷ δεσπότη σου ζητεῖς, ὕδροφοροῦσαν, καὶ σοὶ διαλεχθῆναι δυναμένην; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ ἐπεμψέ με χρημάτων εὐπορίαν, οὐδὲ γένους λαμπρότητα, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητήσοντα. Πολλὰ πολλάκις τῶν ὕδροφοροῦσῶν τούτων ὀλόκληρον ἔχουσιν ἀρετὴν, ἀλλὰ δὲ ἐν οἴκοις λαμπροῦς καθήμεναι, πάντων εἰσι χείρους καὶ φαυλότεραι. Εἶτα καὶ πῶθεν τοῦτο, ὅτι ἐνάρετος ἐστὶν ἡ γυνή; Ἀπὸ τοῦ σημείου, φησὶν, οὐ εἶπε. Καὶ ποῖον τοῦτο τὸ σημεῖον ἀρετῆς; Μέγιστον καὶ ἀναμφισβήτητον. Φιλοξενίας γὰρ τοῦτο μέγα σημεῖον ἐστίν, ὥστε πᾶσαν παρασχεῖν ἀπόδειξιν. Ὅτι τοίνυν λέγει τοιοῦτον ἐστίν, εἰ καὶ μὴ ταῦτα φθέγγεται τὰ ῥήματα· Ἐκεῖνην ζητῶ τὴν παρθένον, ἥτι· οὕτω φιλόξενός ἐστιν, ὡς πᾶσαν παρασχεῖν ἐν οἷς ἂν δύνῃται θεραπείαν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τοῦτο ἐζήτει· ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτης οἰκείας ἦν, ἐν ἣ μάλιστα τὰ τῆς φιλοξενίας ἦνθει κατορθώματα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐζήτησεν, ὁμότερον τοῖς ἐαυτοῦ δεσπόταις λαβεῖν. Εἰς οἰκίαν αὐτὴν μέλλομεν, φησὶν εἰσαγαγεῖν, ξένους

litia; at quæ animi pollent pulchritudine, quo magis temporis processu generositate suam approbant, tanto acriori flamma urunt maritorum pectora. Hoc pacto ubi fervida et germana innascitur benevolentia, omne stupri genus exsulat, et sic amanti uxorem in mentem quidem venit voluptas nisi legitima, immanenti amoribus propriis, et per pudicitiam captanti favorem cælestis numinis, cujus auspiciis et benevolentia inter conjuges sit perpetua, et ejus ope administraretur res domestica. Sic uxores sibi quærebant prisca illi virtute nobiles, præclaram animi indolem in eis spectantes, non pecuniarum copiam, quod ita esse ut dixi uno exemplo indicabitur. *Abrahamus jam senior protractæque ætatis dixit servo majori domus suæ, qui præerat ejus omnibus facultatibus, Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te per Dominum Deum cæli et terræ, ut non accipias uxorem filio meo Isaac de filiabus Chananæorum, inter quos habito, sed ad terram meam ubi natus sum, et ad cognitionem meam proficiscaris, et inde uxorem filio meo capias (Gen. 24. 1-4).* Viden' justis hujus virtutem, quanta cura nuptiis prospexerit? Non enim adhibuit perducitricem mulierculas, ut nunc sit, neque pronubas aut anus garrulas, sed famulo suo commisit hoc negotium: quod ipsum magnum pietatis patriarchæ argumentum est, quod tam bene instituit famulum, ut dignus fieret, cui crederetur tale ministerium. Deinde mulierem quærit non formosam aut divitem, sed generosis moribus præditam: et hac de causa hominem jubet tam longinquam peregrinationem suscipere. Nunc contemplare et famuli mentem egregiam: non enim dixit: Quid hoc rei est? tot sunt propinquæ gentes, tot in eis filiarum nobilium et illustrium, simulque præditum; et tu me mittis in terram tam longe dissitam, ad ignotos homines: quem illic compellabo? quis me agnoscet? quid si insidias mihi struant? quid si conentur decipere? nihil enim hospite magis injuriis expositum. Nihil tale dixit: sed missis talibus cogitationibus, quod maxime suspectum esse poterat, suspicatus est, sine contradictione obediens, necessaria tamen interrogatione declarans suam prudentiam. Quid igitur est quod interrogavit dominum? *Si noluerit, inquit, mulier venire mecum, numquid reducere debeo filium tuum ad regionem ex qua egressus es (Gen. 24. 5)?* Respondit Abrahamus: *Cave nequando reducas filium meum illic. Dominus Deus cæli et terræ, qui tulit me de domo patris mei, et de terra natalitatis meæ, qui loquutus est mihi et juravit, dicens, Tibi dabo terram hanc et semini tuo, ipse mittet angelum suum coram te, qui iter tuum prosperum faciet (Ib. v. 6. 7).* Viden' viri fidem? Non advocavit amicos, aut cognatos, non alium quemquam, sed Deum adjunxit ei sequestrum et comitem: et quo magis animum adderet famulo, non simpliciter dixit: *Dominus Deus cæli et terræ: sed subjunxit. Qui sumpsit me e domo patris mei.* Recordare, inquit, quomodo tantam peregrinationem suscepimus, quomodo relicto solo patrio majorem apud externos felicitatem invenimus: quomodo quæ impossibilia videbantur, facta

sunt possible. Nec hoc solum in mentem ei revocans dixit, *Qui sumpsit me e domo patris mei*, sed etiam quod debitorem Deum habeat. Obligavit se nobis, inquit; ipse pollicitus est terram hanc mihi se daturum et meo semini. Quapropter etiamsi nos indigni simus, certe ne promissio fiat irrita, nobis aderit, et cuncta quæ destinavimus reddet facilia, et ad effectum, qualem optamus, perducet. Illis dictis misit famulum.

Famuli Abrahamæ laudatio. Hospitalitas bonorum causa. — Ille ubi pervenit illuc, non adiit ullum ex civibus, non alloquutus est homines, non compellavit mulieres: sed vide quam bona fide, quem acceperat sequestrum, retinuit, præter eum appellavit neminem; et stans oravit, *Et ait, Domine Deus domini mei Abrahami, sis mihi hodie præsens ac propitijs (Gen. 24. 12):* nec dixit, Domine Deus meus: sed quid? *Domine Deus domini mei Abrahami.* Etiamsi ego abjectus sim, inquit, et humilis, certe herum meum pro me allego: non enim mihi, sed illi ministraturus huc veni: illius igitur virtutis respectu conatus meos adjuva.

6. Deinde ne putes cum tamquam debitum repetere, audi quæ sequuntur: *Et fac misericordiam cum domino meo Abraham (Gen. 24. 12).* Etiamsi plurima exstarent, inquit, nostra merita, rogamus tamen ut tua nos serves gratia, totum ut beneficium acceptum ferentes, non ut debitum. Et quid tibi postulas? *Ecce ego sto, inquit, prope fontem aquæ, et filiarum habitatorum civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella cui dixero: Præbe hydriam tuam ut bibam, et illa responderit, Bibe, quin et camelis tuis dabo potum: ipsa est quam præparasti servo tuo Isaac, et per hoc cognoscam, quod feceris misericordiam cum hero meo Abraham (Gen. 24. 13. 14).* Vide sapientiam famuli, quale signum ponat. Non dixit, Si quam videro mulis carpentove invehit, eunuchorumque agmen post se trahere, et numerosum famulitium, puellam ætate ac forma florida, eam præparasti tuo famulo; sed quid? *Cui dixero: Præbe hydriam tuam, ut bibam.* Quid agis, bone vir? Adeone vilem hero tuo quæris conjugem, aequatum missam, et quæ te alloqui potest? Etiam, inquit: missus enim sum non pecuniosam aut nobilem, sed moribus ingenis præditam quærere. Multæ sæpe ex istis quæ aequatum mittuntur, in solidum virtutem possident: aliæ contra in magnificis desidentes ædibus, ignavissimæ sunt et deterrimæ. Et qui scis hanc esse virtute præditam? E signis, inquit, quod dixi. Et quale hoc virtutis signum est? Indubitatum et maximum. Est enim hospitalitatis signum certissimum. Sic igitur, etsi non eisdem verbis, loquitur: Illam quæro virginem, quæ tam hospitalis est, ut nullum, quantum potest, recuset ministerium. Idque non temere quærit, sed quia in eis fuerat educatus ædibus, in quibus maxime colebatur hospitalitas: ante omnia mores quærit herorum suorum moribus consimiles, ducturus sponsam in ades patentes hospitibus. Sic ergo cogitabat: ne qua rixa oriatur inter ipsam et conjugem, dum maritus sua benigne communicat, in hoc a patre

non degener, et hospites ultro invitans; hæc contra præ nimia parcimonia id vetat, et non sustinet, ut sit in plerisque domibus; jam nunc experiri volo quam hospitalis sit: quandoquidem hospitalitati omnem nostram felicitatem debemus. Per hanc sponsum ipsum herus consequutus est, per hanc pater factus est, vitulum mactavit, et accepit filiolum, farinam fermentavit, et quanta stellarum est, tantam multitudinem nepotum ei Deus est pollicitus. Quando igitur hinc omnia bona influxerunt in nostram familiam, hanc virtutem requiro ante omnia. Non hoc enim consideremus, quod homo aquam postulaverit, sed quod admodum hospitalis sit animi, non solum dare quod petitur, sed ultro offerre amplius. *Et accidit*, inquit, *ut priusquam is finem loquendi faceret, prodiret Rebecca ex oppido* (Gen. 24. 15). Prophetarum illud hic impletum est: *Adhuc loquente te dicam, Ecce adsum* (Hes. 58. 9). Tales sunt bonorum preces: ante finem earum sentiunt annuisse Deum propitium. Ergo tu quoque uxorem ducturus non confugas ad homines, aut ad mulieres quæstum facientes ex alienis infortuniis, et nihil aliud quærentes quam ut ipsæ operæ mercedem capiant: sed ad Deum confugito. Non gravabitur esse tuus pronubus. Ipsius est promissio: *Quærite regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Ne dicas, quomodo Deum videre possum? qui possum habere cum eo colloquium, et interrogare cominus? Infidelis hæc verba sunt animæ. Potest enim Deus et absque voce quidquid vult e vestigio conficere: quod hic quoque factum est. Nam et iste nec vocem ullam audivit, nec visionem vidit, sed ad fontem stans ac precatus, confestini voti compos factus est. *Accidit*, inquit, *ut priusquam finem loquendi faceret, Rebecca prodiret gestans aqualem in humeris, filia Bathuelis et Melcha progeniti, virgo vulde formosa, virgo et viro incognita* (Gen. 24. 15. 16). Quid mihi narras pulchritudinem corporis? Ut discas insignem ejus pudicitiam, ut discas animi pulchritudinem. Suspicienda namque res est ipsa pudicitia, sed magis etiam si conjuncta sit cum egregia specie. Hinc est quod de Joseph nobis narraturus ejusque temperantia, præfatus est de illius eximia pulchritudine corporis, dicens formosum fuisse, aspectuque gratum et in ipso flore pulchritudinis, atque ita demum subjunxit de juvenis temperantia, docens quod formæ decore non sit usus ad lasciviam (Gen. 39. 6). Haudquaquam enim pulchritudo scortationis causa semper est, sicut nec deformitas continentia. Multæ enim illustres insigni specie corporis illustriores factæ sunt per pudicitiam: aliæ facie turpes turpiorem animam stupris sordidaverunt innumeris. Utrouque causa est propositum animi, non natura corporis.

7. *Cur bis appellet virginem Rebecca.* — Nec temere eam bis appellat virginem. Cum enim jam dixisset, *Virgo erat*, subjunxit: *Virgo erat, et viro incognita*. Quoniam enim multe virgines corpus incorruptum servantes, animam habent plenam intemperantia, lucisque turbam amatorum attrahunt, et inescantes

oculos juvenum in insidias eos trahunt, atque ad harathra pellicunt, ostendens Moses quod hæc non talis, sed tam animo quam corpore virgo fuerit, dixit, *Virgo erat, et viro incognita*. Tametsi multas habebat occasiones, per quas a viris cognosceretur: primum corporis pulchritudinem; deinde modum ministerii, quo perfungi est solita. Si enim in thalamo desedisset perpetuo, sicut nostri temporis virgines, nec forum adisset, nec exisset paternam domum, nulla esset laus, si diceretur viro incognita. Cum autem videas eam forum petere, quotidieque cogi aqutum ire semel, bis aut sæpius, atque ita manere viro incognitam, ea vero laus est non minima. Cum enim nonnumquam accidat, ut raro forum petens virgo, nec formosa, et comitata ancillis aliquot, amittat morum puritatem in ejusmodi evagationibus: hæc quæ quotidie sola prodit et paternis adibus, idque non in forum tantum, sed aqutum ad fontem, quo et alios multos convenire est necesse, an non magna admiratione digna est? quippe ejus probitati neque crebri e domo exitus, neque egregia vultus forma, neque frequentes juvenum occurus, neque aliud quidquam, detrimentum ullum afferat, dum tam animo quam corpore servat pudicitiam diligentius, quam quæ numquam e gynæceo se proferunt, plane talis qualem Paulus requirit dicens, *Ut sit sancta corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34)? *Cum igitur ad fontem descendisset, jamque repleta hydria reverteretur, occurrens ei servus ait: Præbe mihi pauxillum potus de tua hydria. Quæ respondit, Bibe, domine; celeriterque deposuit hydriam super ulnam suam, et præbuit ei donec desineret bibere. Moxque ait, Etiam camelis tuis hauriam, donec omnes bibant. Festinansque effusa aqua in alveum unde potum sumerent, occurrit ad puteum, ut hauriret aquam camelis omnibus* (Gen. 24. 16-20).

Hospitalitas et modestia Rebecca. Non ex sumpto æstimanda hospitalitas. — Magna hospitalitas feminæ, magna modestia, ut ex ipsius tam dictis quam factis est conspicuum. Viden' quomodo nec modestiæ hospitalitas obsuit, nec hospitalitati modestia? Quod enim non prior occurrit, nec appellavit virum, hoc fuit modestiæ: rursus quod ad postulata non renuit, neque negavit se facturam, hoc magnæ hospitalitatis ac humanitatis fuit officium. Ut enim impudenter fecisset, si prior occurrisset, et ultro appellasset hominem: ita inhumanum erat et barbarum, si rogantis verba repulisset. Nunc vero neutrum fecit: nec modestiæ studio hospitalitati defuit, nec hospitalitatis cura laudem verecundiæ sibi minuit, sed utramque virtutem integram obtinuit, declarando suam modestiam, dum rogari expectat; miram vero hospitalitatem, dum rogata sine mora obsequitur. Etenim summæ hospitalitatis fuit, non modo quæ postulavit dedisse, sed etiam plusquam ille petiit exhibuisse. Nec refert quod aqua erat quæ offerebatur: tum enim hanc solam habuit. Hospitalis autem non ex sumptu censendi sunt, sed ex facultatibus; quæmlo Deus eum etiam laudat, qui dedit frigidæ poculum, et eam, quæ duos æreos minutos obtulit, ait contu-

ἀνεφγμένην · ἵνα μὴ πόλεμος ἦ καὶ μάχη, τοῦ ἀνδρὸς προλεμένου τὰ βῆτα, καὶ τὸν πατέρα μιμουμένου, * καὶ τοὺς ξένους ὑποδεχομένου · ταύτης δὲ συμικρολογουμένης τε καὶ μὴ ἀνεχοῦσης, καὶ κλυσοῦσης, ὃ πολλὰ ἐν πολλαῖς οἰκίαις εἰσθε γίνεσθαι · ἐντεῦθεν ἡδὴ βούλομαι μαθεῖν εἰ φιλόξενός ἐστι· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἡμῖν ἅπαντα γέγονε τὰ ἀγαθὰ. Οὕτω τὸν νυμφίον ἐκτήσατο ὁ δεσπότης ὁ ἐμός · οὕτω πατὴρ ἐγένετο, μόσχον ἔθυσσε, καὶ παιδίον ἔλαθεν, ἄλευρα ἔφυρε, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀστρων τοὺς ἐγκώνους αὐτῷ ὑπέσχετο δώσειν ὁ Θεός. Ἐπεὶ οὖν ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ τῆ οἰκίᾳ ἅπαντα γέγονε τὰ ἀγαθὰ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιζητῶ. Μὴ γὰρ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι ὕδωρ ἐπεζήτησεν, ἀλλ' ἐκεῖνο σκοπήσωμεν, ὅτι σφόδρα φιλόξενος ψυχῆς, μὴ μόνον δοῦναι τὸ αἰτηθῆν, ἀλλὰ καὶ πλέον ὡν ἦσθε παρασχεῖν. *Καὶ ἐγένετο*, φησί, *πρὸ τοῦ συντελέσαι αὐτὸν λαλοῦντα, ἰδοὺ Ῥεβέκκα ἐξέσπορευετο, καὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ἐπληροῦτο· Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, Ἰδοὺ πάρεμι. Τοιαῦται τῶν γενναίων ἀνδρῶν αἱ εὐχαί· πρὸ τοῦ τέλους πείθουσι τὸν Θεὸν ἐπινεῦσαι τοῖς λεγομένοις. Καὶ σὺ τοῖσιν, ἐπειδὴν μέλλεις γυναῖκα ἀγεσθαι, μὴ πρὸς ἀνθρώπους καταφύγῃς, μηδὲ πρὸς γυναῖκας ἐμπορευομένας τὰς ἀλλοτρίας συμφορὰς, καὶ ζητούσας ἐν μόνον, [222] ὅπως αὐταὶ μισθὸν λάθωσιν· ἀλλὰ κατάφυγε ἐπὶ τὸν Θεόν. Οὐκ ἐπαισχύνεται σου γενέσθαι νυμφαγωγός. Αὐτὸς ὑπέσχετο καὶ εἶπε· Ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Καὶ μὴ λέγε, Πῶς δύναμαι τὸν Θεὸν ἰδεῖν; μὴ γὰρ ἀφειναί μοι φωνὴν ἔχει, καὶ διαλεχθῆναι φανερώς, ἵνα προσελθὼν ἐρωτήσω; Ἀπίστου ταῦτα ψυχῆς. Καὶ γὰρ ὀξέως καὶ χωρὶς φωνῆς πάντα, ὅσα ἂν θέλῃ, δύναται κατασκευάζειν ὁ Θεός· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦτο γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ φωνὴν ἤκουσεν, οὐδὲ ἔβην τινα εἶδεν· ἀλλ' ἐπὶ πηγῇ ἔστῶ; ἠύξατο, καὶ ταχέως ἐπέτυχεν. Ἐγένετο γὰρ πρὶν ἢ συντελέσαι λαλοῦντα αὐτὸν, φησί, Ῥεβέκκα ἐξέσπορευετο ἢ τεχνεῖσα Βυθουηλ τῷ υἱῷ Μελαχάρ, ἔχουσα τὴν ὕδριαν ἐπὶ τῶν ὤμων· ἢ δὲ παρθένος ἦν καλὴ τῇ ὄψει σφόδρα, παρθένος ἦν, ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Τί μοι λέγεις τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος; Ἴνα μάθῃς τὴν ὑπερβολὴν τῆς σωφροσύνης, ἵνα μάθῃς τὸ κάλλος τὸ ἐν τῇ ψυχῇ. Θαυμαστὸν μὲν γὰρ τὸ σωφρονεῖν· πολλῶν δὲ θαυμαστότερον, ὅταν μετ' εὐμορφίας τοῦτο γίνηται. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ μέλλων ἡμῖν διηγεῖσθαι καὶ τῆς ἐκείνου σωφροσύνης, πρότερον τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος τέθεικεν, εἰπιών· Καλὸς ἦν τῷ εἶδει, καὶ ὠραίος τῇ ὄψει σφόδρα· καὶ τότε τὴν σωφροσύνην αὐτοῦ διηγῆσατο δεικνύς, ὅτι τὸ κάλλος αὐτὸν εἰς ἀσέλγειαν οὐ προήγαγεν. Οὕτε γὰρ τὸ κάλλος πορνεύειαι αἴτιον, οὕτε ἡ ἀμορφία σωφροσύνης πάντως. Πολλὰ γὰρ κατὰ τὴν ὄψαν τοῦ σώματος λάμψασαι, μειζδῶν κατὰ τὴν σωφροσύνην ἔλαμψαν· ἄλλαι πάλιν αἰσχραὶ καὶ δυσειδεῖς οὔσαι, αἰσχρότεραι κατὰ τὴν ψυχὴν ἐγένοντο, μυρίαὶ ρυπωθεῖσαι πορνεύειαι. Οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ σώματος, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦτο κἀκεῖνον αἴτια.*

ζ'. Οὐχ ἀπλῶς δὲ δεύτερον αὐτὴν παρθένον εἶπεν. Εἰπιών γὰρ, *Παρθένος ἦν*, ἐπήγαγε· *Παρθένος ἦν, ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν*. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ παρθένων τὸ σῶμα ἀδιάφθορον τηροῦσαι, τὴν ψυχὴν πολλῆς ἀκολασίας πληροῦσι, καλλωπιζόμεναι· μυρίαὶ

* Sic loci verborum ordo, ex Morelli editione restitutus, turbatus existabat apud Monif. Edit.

πανταχόθεν ἐπισπώμεναι ἔραστὰς, καὶ τοὺς τῶν νέων ὀφθαλμοὺς ἀναπετροῦσιν, ἐνέδρας τιθεῖσαι καὶ βάραιθρα, δεικνύς ὁ Μωϋσῆς ὅτι οὐκ αὕτη τοιαύτη, ἀλλ' ἐκατέρωθεν ἦν παρθένος, ἀπὸ τε σώματος, ἀπὸ τε ψυχῆς, φησί, *Παρθένος ἦν, ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν*. Καίτοι γε πολλὰς εἶχεν ἀφορμὰς τοῦ γνωρισθῆναι ἀνδράσι· πρῶτον μὲν, τὸ κάλλος τοῦ σώματος· δεύτερον δὲ, ὁ τῆς διακονίας τρόπος. Εἰ μὲν γὰρ ἐν θαλάμῳ διηγεῖτο ἐκάθητο, καθάπερ αἱ νῦν παρθέναι, καὶ μηδέποτε εἰς ἀγορὰν ἐνέβαλεν, μηδὲ ἐξῆγε τὴν οἰκίαν τὴν πατρῴαν, οὐδὲν τοσοῦτον ἦν εἰς ἐγκώμιον λέγεσθαι περὶ αὐτῆς, ὅτι ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ὅταν δὲ ἴδῃ αὐτὴν εἰς ἀγορὰν ἐξίσουσαν, καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὑδροφορεῖν ἀναγκαζομένην, καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις, εἶτα μηδὲν γινώριμον οὔσαν ἀνδρὶ, τότε μάλιστα αὐτῆς δυνήση κατιδεῖν τὸ ἐγκώμιον. Εἰ γὰρ ὀλιγάκις εἰς ἀγορὰν παραβάλλουσα παρθένος, καὶ δυσειδῆς οὔσα καὶ ἀμορφος, πολλῶν ἐπομένων θεραπευιδῶν, ἀπὸ τῶν ἐξόδων τούτων διεφθάρη τὸ ἦθος πολλάκις· ἢ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐκ τῆς πατρῴας οἰκίας ἐξίσουσα μόνη, καὶ οὐκ εἰς ἀγορὰν ἀπλῶς, [223] ἀλλ' εἰς τὴν πηγὴν ἀπαντῶσα καὶ ὑδροουμένη, ἔνθα πολλοὺς καὶ ἐτέρους συνιέναι ἀνάγκη, πῶς οὐκ ἂν εἴη μυρίων ἀξία θαυμάτων, οὔτε ἀπὸ τῶν ἐξόδων τῶν συνεχῶν, οὔτε ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ὄψιν εὐμορφίας, οὔτε ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν παραγινομένων, οὔτε ἄλλοθεν οὐδαμῶθεν διαφθαρεῖται τὸ ἦθος, ἀλλὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀδιάφθορος μείνασα, καὶ τὴν σωφροσύνην τῶν ἐν γυναικωνίτιδι καθημένων ἀκριθέστερον διατηρήσασα, καὶ τοιαύτη φανεῖσα, οἷαν ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ λέγων, *Ἴρα ἦ ἀγία σώματι καὶ πνεύματι; Καταβάσα τολῖνον ἐπὶ τὴν πηγήν ἐπλησσε τὴν ὕδριαν τοῦ ὕδατος, καὶ ἀνέθη· καὶ ἔδραμον ὃ παῖς εἰς συνάντησιν αὐτῆς, καὶ εἶπε· Πότισόν με μικρὸν ἐκ τῆς ὕδριος σου. Ἢ δὲ εἶπε· Πῆς, κύριε· καὶ ἔσπευσσε, καὶ καθέλιπε τὴν ὕδριαν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς, καὶ ἐπότισεν αὐτὸν ἕως ἐπ' αὐσάτο πλῆρω· καὶ εἶπε· Καὶ ταῖς καμήλοις σου ὑδρεύσομαι, ἕως ἂν πῶσαι πῖωσι. Καὶ ἔσπευσσε καὶ ἐξεκένωσσε τὴν ὕδριαν εἰς τὸ ποτιστήριον, καὶ ἔδραμεν ἐπὶ τὸ φεβὰρ ἀντιλήσας καὶ ὑδρεύσασθαι πάσαις ταῖς καμήλοις.*

Πολλὴ μὲν τῆς γυναικὸς ἡ φιλοξενία, πολλὴ δὲ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἀμφοτέρωτα ταῦτα καὶ ἀφ' ὧν ἐποίησε, καὶ ἀφ' ὧν εἶπε, μάλιστα ἐστὶ καταμαθεῖν. Εἶδες πῶς οὔτε ἡ σωφροσύνη τὴν φιλοξενίαν ἐλυμήνατο, οὔτε ἡ φιλοξενία τὴν σωφροσύνην διέφθειρε; Τὸ μὲν γὰρ μὴ πρότερον ἐπιδραμεῖν, μηδὲ προσεῖπειν τὸν ἄνδρα, σωφροσύνης ἦν· τὸ δὲ αἰτηθεῖσαν μὴ ἀνανεῦσαι, μηδὲ ἀρνήσασθαι, φιλοξενίας καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς. Ὅσπερ γὰρ εἰ πρότερα προσέδραμε, καὶ μηδὲν εἰπόντι διελέχθη, ἰταμότητος ἦν καὶ ἀναισχυντίας· οὕτως, εἰ παρακλήσασθαι διεκρούσατο, ὠμότητος ἦν καὶ ἀπανθρωπίας. Νῦν δὲ οὐδέτερον τούτων ἐποίησεν· οὔτε διὰ τὴν σωφροσύνην τὴν φιλοξενίαν ἐλυμήνατο, οὐδ' αὖ πάλιν διὰ τὴν φιλοξενίαν τὸ τῆς σωφροσύνης ἐγκώμιον ὑπετέμετο, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐκατέρωθεν ἐπέδειξασθε τὴν ἀρετὴν, τῷ μὲν ἀναμειναι τὴν αἴτησιν τὴν σωφροσύνην ἐπιεικισμένην, τῷ δὲ παραχεῖν μετὰ τὴν αἴτησιν τὴν φιλοξενίαν τὴν ἀφάτον. Καὶ γὰρ ἀφάτου φιλοξενίας ἦν, τὸ μὴ μόνον ὄπερ ἦσθε δοῦναι, ἀλλὰ καὶ πλέον τι παρασχεῖν τῶν αἰτηθέντων. Εἰ δὲ ὕδωρ ἦν τὸ διδόμενον, τούτου κυρία ἦν τότε. Τοὺς δὲ φιλοξένους οὐκ ἀπὸ τῆς πολυτελείας τῶν διδομένων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δυναμείας, ἧς παρέχουσι, κρίνειν εἰκότως·

σιν· ἐπει καὶ τὸν ποτήριον δόντα ψυχροῦ ὁ Θεὸς ἐπιήρσατο, καὶ τὴν δύο λεπτά καταβαλοῦσαν πάντων πλέον καταβεβλημένα· ἔφη, ἐπειδὴ πάντα, ἅπερ εἶχε, τότε κατέβαλεν. Οὕτω καὶ αὐτῆ τούτοις τὴν γενναίον ἐκείνην ἐξένισεν, ὣν οὐδὲν εἶχε πλέον αὐτῷ παρασχεῖν. Οὐχ ἄπλως δὲ πρόσκειται τὸ, "Ἐσπευσε, καὶ ἔδραμε, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα μάθῃς τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ἐποίησε τὸ πρᾶγμα, οὐκ ἄκουσα, οὐδὲ ἀναγκασομένη, οὐδὲ δυσχεραίνουσα, οὐδὲ ἀγανακτοῦσα. Καὶ ὅτι οὐ μικρὸν τοῦτό ἐστι, πολλάκις παρίοντα τινὰ στήναι μικρὸν ἠτήσαμεν δῶδα κατέχοντα, ἵνα ἄψωμεν, ἢ ὕδωρ βαστάζοντα, ὥστε ἀποποιεῖν, καὶ οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἐδυσχέρανεν· ἐκείνη δὲ οὐ μόνον ἀπέκλινεν αὐτῷ τὴν ὕδριαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς καμῆλοις πάσαις ὕδρευσατο, πόνον τοσούτον ἀνασχομένη, καὶ [224] τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος λειτουργίαν εἰς τὴν φιλοξενίαν εἰσνεγκοῦσα μετὰ πολλῆς προσηθείας· οὐ γὰρ τὸ ποιῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ προθύμως, δεικνυσὶν αὐτῆς τὴν ἀρετὴν· κύριον καλεῖ ἄνθρωπον ἀγνώστα καὶ τότε φανέντα πρῶτον. Καὶ καθάπερ ὁ κηδεστὴς αὐτῆς Ἀβραάμ οὐκ ἠρώτα τοὺς παρίοντας, Τίνες τέ ἐστε, καὶ πόθεν; καὶ ποῦ πορεύεσθε; καὶ πόθεν ἦκατε; ἀλλ' ἄπλως τὴν φιλοξενίαν ἐκαρπούτου οὕτω καὶ αὐτῆ οὐκ εἶπε, Τίς εἶ, καὶ πόθεν, καὶ τίνος ἔνεκεν παραγέγονας; ἀλλὰ καρπωσαμένη τὴν εὐπορίαν τῆς φιλοξενίας, τὰ περιττὰ πάντα ἀφήκε. Καὶ γὰρ οἱ μαργαρίτας ὠνούμενοι, καὶ χρυσίον λαμβάνοντες, ἐν τοῦτο ζητοῦσι μόνον, ὅπως κερδαίνωεν ἀπὸ τῶν ἐχόντων τὰ χρήματα. οὐχ ὅπως αὐτοὺς περιεργάσονται· καὶ αὕτη τοῦτο μόνον ζητεῖ, ὅπως δέξεται τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸν, ὅπως λάβοι τὸν μισθὸν ἀπρητισμένου. Ἥδει τοῦτο σαφῶς, ὅτι ἔξενος μάλιστα πάντων αἰσχύνεται· διὰ τοῦτο δέεται πολλῆς τῆς φιλοφροσύνης, καὶ ἀπεριεργάστου τῆς σωφροσύνης· ἂν τοίνυν μέλλωμεν αὐτὸν περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμανεῖν, ἔκνει καὶ ἀναδύεται, καὶ ἀηδῶς προσέρχεται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ αὕτη τοῦτο ἐποίησεν ἐπὶ τούτου, οὐδὲ ἐπὶ τῶν ξένων ὁ κηδεστὴς ὁ ταύτης, ἵνα μὴ τὴν θήραν ἀποσοβήσῃ· ἀλλ' ἐθεράπευσε τοὺς παρίοντας μόνον, καὶ καρπούμενος δι' αὐτῶν ὅπερ ἐβούλετο, οὕτως αὐτοὺς ἐξέπειμα.

τῆ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλους ποτὲ ὑπεδέξατο· ὡς εἰ γε περιεργάζετο, ἠλαττώθη ἂν αὐτῷ ὁ ἐπικείμενος μισθός. Καὶ γὰρ θαυμάζομεν αὐτὸν, οὐχ ὅτι ἀγγέλους ὑπεδέξατο, ἀλλ' ὅτι ἀγνοῶν ὑπεδέξατο. Εἰ μὲν γὰρ εἰδὼς ἐθεράπευσε, οὐδὲν θαυμαστὸν ἐποίησε, τῆς ἀξίας τῶν ὑποδεχθέντων καὶ τὸν σφόδρα λίθινον καὶ ἀπηγῆ καταναγκαζούσης φιλόανθρωπον γενέσθαι καὶ ἡμεροντὸ δὲ θαυμαστὸν τοῦτο ἦν, ὅτι ὀδίτας τινὰς αὐτοὺς εἶναι νομίζων, τοσαύτην ἐπ' αὐτοῖς ἐπεδείξατο τὴν θεραπείαν. Τοσαύτη καὶ αὕτη ἦν· οὐκ οἶδεν τίς ἦν, οὐδὲ ἐπὶ τί παρεγένετο, οὐδὲ ὅτι αὐτὴν μνηστευσόμενος ἦλθεν, ἀλλὰ ξένον τινὰ καὶ ὀδοιπρὸν ἐνόμισε. Διὰ τοῦτο μείζων αὐτῆ ὁ μισθὸς τῆς φιλοξενίας ἐγένετο, ὅτι τὸν οὐδαμῶθεν θνητὸν γινώσκον μετὰ τοσαύτης ὑπεδέξατο εὐνοίας, ὁμοῦ καὶ τὴν σωφροσύνην διατηροῦσα. Οὐδὲ γὰρ ἀναισχύντως, οὐδὲ ἰταμῶς, οὐτε ἀναγκάζουσα, οὐτε ὀργιζομένη, ἀλλὰ μετὰ τῆς προσηκούσης σεμνότητος τοῦτο ἐποίησε. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἠείξατο ὁ Μωϋσῆς λέγων· Ὁ δὲ ἄνθρωπος κατεμάθων ὄντων αὐτῆ, καὶ παρεσιώπα τοῦ γινώσκειν, εἰ εὐλόγησεν Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Τί ἐστι, Κατεμάθων

ὄντων αὐτῆ; Καὶ σῆμα, καὶ βάδιμα, καὶ βλέμμα, καὶ ῥῆμα, καὶ πάντα ἀκριβῶς ἐξήταξεν, ἀπὸ τῶν τοῦ σώματος κινήματων τὴν ἔξιν τῆς ψυχῆς καταμανθάνων. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ δευτέραν προσάγει πείραν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπότισεν αὐτὸν, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλ' εἶπεν αὐτῆ, Τίνος θυγάτηρ εἶ, ἀνάγγειλόν μοι, καὶ εἰ ἐστι πυρὰ τῷ πατρὶ σου τόπος τοῦ καταλύσαι; Τί οὖν ἐκείνη; Ἀνεξικακῶς καὶ πρᾶως· καὶ τὸν πατέρα εἶπε, καὶ οὐκ ἠγανάκτησε, λέγουσα· Σὺ δὲ τίς εἶ ὁ πολυπραγμῶν, καὶ ζητῶν, καὶ τὴν οἰκίαν περιεργάζομενος; ἀλλὰ τί; Θυγάτηρ Βαθοῦνη εἰμι ἐγὼ υἱοῦ Μελεχᾶς, ὃν ἔτεκεν τῷ Ναχώρ· καὶ ἄχυρα καὶ [225] χορτάσματα πολλὰ παρ' ἡμῶν, καὶ τόπος τοῦ καταλύσαι. Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, πλέον ὡν ἤτησεν ἔδωκεν· ὁ μὲν γὰρ πεινῆ ἤτησε μόνον, ἡ δὲ καὶ τὰς καμῆλους ὑπέσχετο ποτίξειν, καὶ ἐπότισεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα· αὐτὸς τόπον ἤτησε μόνον, ἡ δὲ καὶ ἄχυρα καὶ χορτάσματα καὶ ἄλλα πολλά, διὰ τούτων πάντων αὐτὸν ἐκκαλουμένην, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἔλκουσα, ἵνα τὸν τῆς φιλοξενίας καρπώσῃται μισθόν. Ταῦτα δὲ μὴ παρέργως μηδὲ ἄπλως ἀκούωμεν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ἐννοοῦντες, καὶ τούτοις παραβάλλοντες, οὕτως εἰσόμεθα τὴν ἀρετὴν τῆς γυναικός. Πολλάκις γοῦν γνωρίμους τινὰς καὶ ἐπιτηθείους ὑποδεχόμενοι δυσχεραίνωμεν, κἂν μίαν ἢ δευτέραν ἡμέραν ἐνδιατρέψωσι, βαρυνόμεθα· αὕτη δὲ τὸν ἀγνώστα καὶ ξένον μετὰ πολλῆς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσας τῆς προθυμίας, καὶ ταῦτα οὐκ αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ καμῆλοις τοσαύταις μέλλουσα παρέξιν τὴν θεραπείαν. Ἐπειδὴ δὲ εἰσηλθε, σκοπέει ἐντεῦθεν μᾶλλον αὐτοῦ τὴν σύνεσιν. Ὡς γὰρ παρέθηκε φαγεῖν αὐτῷ ἄρτους, φησὶ· Οὐ μὴ φάγω, ἕως ὅτου λαλήσω τὰ ῥήματά μου.

Εἶδες πῶς ἦν ἐργηγορῶς καὶ νήφων; Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεῖν ἐπέτρεψαν, ἴδωμεν πῶς αὐτοῖς διαλέγεται. Ἄρα ταῦτα εἶπε πρὸς αὐτοὺς τὰ ῥήματα, ὅτι δεσπότην ἔχει περιφανῆ καὶ λαμπρὸν, παρὰ πάντων τιμώμενον, πολλῆς παρὰ τῶν ἐγχιωρίων προεδρίας ἀπολαύοντα; καίτοι γε εἶπερ ἐβούλετο ταῦτα εἰπεῖν, οὐκ ἂν ἠπόρησε· καὶ γὰρ ἐν τάξει βασιλέως αὐτὸν οἱ ἐπιχωριοὶ ἐτίμων. Ἄλλ' ὅπως οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἀφείλε, ἀπὸ τῆς ἀνωθεν αὐτὸν βοήθειας ἐκόσμησεν οὕτω λέγων· Παῖς Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμι· Κύριος ἐυλόγησε τὸν κύριόν μου σφόδρα, καὶ ἐψώθη, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πρόβατα, καὶ μίσχους, καὶ χρυσίον, καὶ ἀργύριον. Τὸν πλοῦτον εἶπεν, οὐχ ἵνα εὐπορον δείξῃ θνητὰ, ἀλλ' ἵνα φιλόθεον· οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ κεκτησθαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρὰ Θεοῦ ταῦτα αὐτὸν εἰληφέναι ἐγκωμισαί βούλεται· εἶτα περὶ τοῦ νυμφίου διαλεγόμενος· Καὶ ἔτεκε Σάρρα, ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου μου, υἱὸν ἔνω τῷ κυρίῳ μου· μετὰ τὸ γηράσκειν αὐτοῦ. Ἐνταῦθά μοι καὶ τὸν τρόπον τῶν ὠδίνων ἠγείξατο, δεικνύς ὅτι καὶ ὁ τόκος ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γέγονε προνοίας τῆς πρὸς ἐκεῖνον, οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν. Καὶ σὺ τοίνυν ἂν τε νυμφιον, ἂν τε νύμφην ἐπιζητήσῃς, ταῦτα πρὸ τῶν ἄλλων ζητεῖ, εἰ θεοφιλέης ἐστίν, εἰ πολλῆς ἀνωθεν ἀπολαύει τῆς εὐνοίας. Ἄν γὰρ ἐκεῖνα ἦ, καὶ τὰ ἄλλα ἔπειτα· τούτων δὲ οὐκ ὄντων, κἂν μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας αὐτοῖς ὑπάρχῃ τὰ βιωτικὰ, κέρδος οὐδέν. Εἶτα ἵνα μὴ λέγουσι, Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐδεμίαν τῶν ἐπιχωρίων ἔλαβε γυναικῶν; Ἄρρισέ με, φησὶ, λέγων· Οὐ

lisse plus omnibus, quia totum quod habuit coniecerat (*Math. 10. 42; Luc. 21. 2-4*). Sic et ista his bonum illum virum exceperit xenii, quæ sola tum ad manum aderant. Nec temere additum est, quod festinans cucurrit, et similia, sed ut intelligas eam alacriter fecisse omnia, non ægre ac gravatim, nec invitam et coactæ similem. Et ne id parvum putes, sæpe aliquem prætereuntem rogavimus, ut paulisper gradum sisteret, summissaque sua face nostram accenderet, aut a bajulante aquam petimus ut modicum inde bibere liceret: nec id facere sustinuit, sed tulit graviter: hæc autem non modo summisit ei hydriam, sed camelis etiam omnibus aquam hausit affatim, labori non parcens, et suo corpore hospitalitati comiter subserviens: non enim factum hoc solum, verum etiam alacritas adjuncta virtutem puellæ indicat, quæ hominem ignotum et tum primum visum vocat dominum. Et sicut Abrahamus ipsius socer prætereuntes non interrogat, quinam sint et cujates, quove iter et unde faciant, sed simpliciter hospitalitati dat operam: ita et hæc non sciscitatur, quis es et nude? qua de causa venis? sed hospitalitatis opes congregans, non est curiosa cæterorum. Etenim geminarii et numularii hoc unum curant, ut lucrum capiant ex iis cum quibus negotiantur, parum solliciti quales tandem illi sint: sic hæc solum id quærit, ut hospitalitatis fructum capiat, utque solidam ejus mercedem percipiat. Bene sciebat hospitem maxime verecundum esse, ideoque magnam ei comitatem exhibendam esse et modestiam non curiosam: quod si de rebus ejus percontemur immodice, tergiversari cum et gravatim accedere. Quapropter neque hæc se ita gerit erga illum, neque ejus socer Abraham erga hospites, ne sic venationem suam absterreat: sed curatis prætereuntem corporibus et obsequutus suo animo, sic eos dimittit.

8. Hoc pacto etiam angelos aliquando exceperit, circa quos si fuisset curiosus, non parum decessisset mercedi ejus debitæ (*Gen. 18*). Admiramur enim eum non quod exceperit angelos, sed quod nesciens esse angelos, exceperit. Nec enim mirandum si prudens ac sciens tractasset eos comiter, quorum dignitas quantumvis immane pectus ac saxum ad humanitatem benignitatemque posset cogere: sed hoc meretur admirationem, quod viatores vulgares ratus tantum honoris eis habuit. Talis erat hæc quoque: nesciebat hominem quisnam esset, aut curnam venisset, neque quod conciliaturus esset ipsius nuptias, sed viatorem unum aliquem putabat et hospitem. Idcirco uberior ei hospitalitatis merces contingit, quod modis omnibus ignotum tanta prosequuta sit benevolentia, servata interim et modestia. Neque enim effrena temeritate, neque vim afferens aut stomachabunda hoc faciebat, sed cum decoro ita ut par erat. Hoc enim ipsum Moyses subindicat his verbis: *Ille autem contemplantur eam tacitus, scire volens utrum prosperum iter suum fecisset Dominus (Gen. 24. 21)*. Quid est, *Contemplantur eam*? Et habitum, et incessum, et aspectum, et verba, omnia denique diligenter examinabat,

ex corporis gestibus habitudinem animi colligens. Nec his contentus, alterum experimentum adhibet. Accepto enim ab ea potu non destitit, sed rogare pergit: *Cujus es filia, indica mihi: estne in dono patris tui locus quo possim divertere (Gen. 24. 23)*? Quid illa ad hæc? Patienter ac mansuete suum patrem indicat. Non dixit indignabunda: Tu vero quis es tam curiosus percontator etiam de nostris ædibus; sed quid? *Filia sum Bathuelis filii Melchæ, quem Nachori peperit. Palearum quoque et fœni apud nos est copia, et locus ad divertendum (Ib. v. 24. 25)*. Sicut ante aquam petenti plusquam posceret obtulit: nam cum ille potum sibi soli petiisset, etiam camelis se præbituram est pollicita, et utique præbuit: sic etiam hic requirenti tantummodo diversorium, iusuper de paleis ac fœno prospicit, deque aliis multis, alliciens eum his omnibus, et domum pertrahens, ut hospitalitatis fructum et mercedem capiat. Hæc autem non obiter, neque negligenter audiamus, sed nosmetipsos considerantes, ad hoc exemplum conferamus: sic enim intelligemus virtutem hujus feminæ. Sæpenumero notos aliquos et necessarios excipientes ægre ferimus, et gravamur, si unum aut alterum dieni commorati fuerint; hæc autem ignotum et hospitem magna alacritate domum pertraxit, præsertim cum non ipsi soli, sed tot camelis etiam offerret curam et ministerium. Postquam autem introgressus est hospitium, jam magis considera servi prudentiam. Apposita enim mensa, inquit, *Non prius cibum capiam quam loquar verba mea (Gen. 24. 33)*. Vide quam vigilans fuerit et sobrius?

Abrahami potentia. Cum quanta sapientia a famulo laudetur. Deo auspice quæ sunt bene succedunt. — Deinde postquam permissum est ei dicere, videamus quomodo illos alloquitur. Num ista verba ad eos dixit: Herum se habere illustrem et splendidum, honoratum ab omnibus, virum magnæ auctoritatis apud cives regionis, in qua tum degeret? Tametsi poterat, si voluisset, hæc vere dicere: etenim tamquam res colebatur ab ejus nationis hominibus. Attamen nihil horum dixit, sed omissis istis, quæ apud homines sunt in pretio, a divino eum favore commendat his verbis: *Ego Abraham servus. Dominus benedixit domino meo valde, exaltatusque est, et dedit ei oves et boves, argentum et aurum (Gen. 24. 34. 35)*. Divitias ejus memorat, non ut opulentum, sed ut pium esse ostendat, hoc nomine laudans quod a Deo hæc acceperit, non quod tantarum rerum sit dominus. Deinde loquitur de sponso: *Et peperit Sara, uxor domini mei, filium domino meo jam seni (Gen. 24. 36)*. Hic et partus modum subindicat, docens quod et partus ei divina providentia concessus sit, non naturæ ordine. Ergo tu quoque sive sponsum, sive sponsam quæras, hoc inquire ante omnia, sitne amicus Deo, an multam sursum obtineat benevolentiam. Si enim hæc adsint, consequenter et alia: sin autem desint, etiamsi res familiaris abunde suppetat, nihil proderit. Deinde ne audiat ab eis, Cur igitur nullam indigenam in uxorem accipit? *Adjuravit me*, inquit, *dominus meus dicens,*

Non accipies uxorem filio meo ex filiabus Chananaeorum, sed ad domum patris mei proficiservis, et de tribu mea accipies uxorem filio meo (Gen. 24. 57. 58). Sed ne totam historiam in medium afferentes molesti videamur, ad finem transeamus. Cum enim retulisset, quomodo ad fontem adstiterit, quid a puella petierit, quomodo illa plus quam petiit dederit, quomodo Deus mediator fuerit, cumque omnia diligenter nuntiasset, sermonis finem fecit. His omnibus auditis illi non amplius dubitaverunt, neque neglexerunt rem, sed quasi divinitus instincti, sine mora ei promiserunt filiam. Respondentesque Laban et Bathuel dixerunt: *Mandatum hoc egressum est a Deo: Ideo non possumus tuæ postulationi contradicere. En Rebecca, tolle eam et propera, et sit uxor domini tui, sicut loquutus est Dominus (Gen. 24. 50. 51).* Quis non obstupesceret? quis non admiraretur, quanta impedimenta brevi temporis momento sublata sint? Etenim vel quod hospes erat, vel quod servus, vel quod ignotus, vel quod longum esset itineris intervallum, vel quod nec socer, nec sponsus, neque alius ex eorum necessariis notus erat, horum unumquodque per se satis erat impedimenti, quominus hoc connubium succederet: attamen hæc universa facilia sunt reddita, et haud secus quam si notus esset, habitaretque prope, et totam ætatem cum eis versatus fuisset, commiserunt sponsam ejus fidei, hæc de causa, quod auspice Deo res agebatur. Sicut enim si quid eo parum favente aggrediamur, etiamsi omnia sint plana et facilia, voragine et salebras et innumeras frustrationes obiter offendimus: sic eodem præsentem et adjuvante, licet omnia quæ habemus præ manibus, sint impeditissima, plana sunt et facilia. Nihil igitur vel faciamus, vel dicamus, nisi invocato Numine, ut res quas tractamus dirigat, ut ille fecit.

9. Nunc videamus, postquam eam accepit, quo pacto adornet nuptias. Num cymbala, fistulas, choreas, tympana, tibias secum traxit, reliquasque apparatus species? Nihil horum, sed illa sola assumpta abiit, deducente et comitante angelo, quem herus, dum famulum e domo dimitteret, una mitti a Deo supplex impetraverat. Atque ita ducebatur sponsa nullis tibiis et citharis occinentibus, sed innumeris a Deo caput ornata benedictionibus, vice coronæ pretiosioris quoque diademate. Ducebatur autem non auratis amictu vestibus, sed ornata modestia, pietate, hospitalitate, cæterisque virtutibus omnibus. Ducebatur non in carpento camerato, aut apparatu aliquo simili, sed camelo insidens. Nam præter virtutes animi, etiam corpora virginum olim optima fuerunt habitudine. Non enim sic educabantur a matribus, ut sit hodie, crebra inter unguenta et balnea, fucum et pigmenta, in mollibus indumentis, aliisque corruptelarum modis innumeris, quibus flant plusquam doret mollicula: sed modis omnibus dura erat earum educatio. Quamobrem et corporis nativa florebant pulchritudine, nullis adjunctæ externis lenociniis, et valetudine æque felici ac forma fruebantur, nulla infestante aegritudine, ablegataque omni mollitie. La-

bore enim et opera, quibus exercebantur, varia, languorem omnem pellebant, robur autem et sanitatem tutam eis conciliabant, reddebantque tanto magis maritis gratas et amabiles: sic enim non solum corpora, sed et animi in melius proficiebant. Vecta igitur camelo postquam ad destinatam regionem pervenit, sublatis procul oculis vidit Isaacum, moxque a camelo desiliit. Vides robur? vides bonam habitudinem? A camelo desiliit. Tantum illi virium una cum modestia supererat. Et ait ad servum: *Quis est ille homo qui progressus est in campum? Respondit servus: Ipse est dominus meus. Tum illa æstivo palliolo sumpto se obnupsit (Gen. 24. 65).* Observa omnia testari ejus modestiam, quam pudens erat ac reverenda. *Et accepit eam uxorem Isaac, dilexitque in tantum ut leniret dolorem, qui illi ex morte Sarre matris acciderat (Gen. 24. 67).* Hæc non temere dicuntur, quod dilexerit eam, quodque pro solamine luctus habuerit, sed ut discas, quibus rebus illa maritum in amorem sui pelleverit, quas domo secum attulerat. Quis enim talem non adamaret, tam modestam, tam honestam, tam hospitalem, humanam, et amabilem, fortem animo et validam corpore? Hæc dixi, ut non audiat tantum, aut auditis applaudatis, sed ut etiam æmulemini. Et patres quidem providentiam patriarchæ imitamini, qua usus est in paranda uxore simplici, non pecunias quærens, non splendorem generis, non pulchritudinem corporis, non aliud quidquam præter generositatem animi.

Quomodo erudiendæ filiae a matribus. — Vos autem matres, date operam ut ad hunc modum educetis vestras filias. Porro sponsi qui eas ducturi sunt, ducant cum honestate simili, exterminantes risum, choreas, turpilonium, fistulas, tibias, diabolicum illum apparatus et reliqua hujusmodi, semperque invocantes Deum, ut mediator adsit actionum nostrarum omnium. Si enim res nostras hoc pacto disposuerimus, nullum divortium erit, nulla adulterii suspicio, aut occasio zelotypiæ, non rixa, non contentio, sed multa fruemur pace, multaque concordia, a quibus non aberunt virtutes cæteræ. Sicut enim uxore a marito dissidente nihil sani est in aribus, etiamsi alioquin res eorum secundo ferantur flatu: ita dum pax constabit et concordia, nihil erit insuave, etiamsi quotidie tempestates accendant plurimæ. Si hoc modo conciliabuntur nuptiæ, perfacile poterimus ad virtutem educare liberos. Ubi enim mater tam honesta fuerit, ac sobria, omniique virtute prædita, profecto maritum desiderio sui capiet ac devinciet; atque ita habebit eum alacrem adiutorem in curandis atque instituendis communibus liberis; simulque Deum ad prospiciendum eis atrahet: quo aspirante tam honestæ administrationi domesticæ, et exercente puerorum animos, omnia posthac jucunda erunt et felicia, rebus tam bene compositis, et iis qui præsentur sic affectis: poteritque unusquisque una cum sua domo, videlicet uxore, liberis ac famulis, et præsentem vitam secure peragere, et ad cælorum regnum pervenire: quæ nobis omnibus per

λήψη τῷ υἱῷ μου γυναῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναταίων, ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ λήψη γυναῖκα τῷ υἱῷ μου. Ἄλλ' ἵνα μὴ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν εἰς μέσον φέροντες παρενοχλεῖν δόξωμεν, ἐπὶ τὸ τέλος ἴωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, πῶς ἐπὶ τῆς πηγῆς ἔστη, πῶς ἤτησε τὴν κόρην, πῶς ἔδωκεν ἐκεῖνη πλέον τῆς αἰτήσεως, πῶς ὁ Θεὸς μεσίτης ἐγένετο, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας ἀπαγγείλας, κατέλυσεν ἐν τούτοις [226] τὸν λόγον. Ταῦτα ἅπαντα ἀκούσαντες ἐκείνιοι, οὐκέτι λοιπὸν ἀμφέβησαν, οὐδὲν ἤμέλησαν, ἀλλ' ὡσπερ τοῦ Θεοῦ τὴν ψυχὴν αὐτῶν εἰς τοῦτο κινήσαντος, εὐθέως αὐτῷ καθυμολόγησαν τὴν θυγατέρα. Καὶ ἀποκριθεὶς Λάβαν καὶ Βαθούλῃ εἶπον· Τὸ πρόσταγμα τοῦτο παρὰ Θεοῦ ἐξῆλθεν οὐ δύνησόμεθα οὐν σοὶ ἀντειπεῖν κακόν· Ἰδοὺ Ῥεβέκκα, λαβὼν ἀπότρεχε, καὶ ἔσται γυνὴ τῷ κυρίῳ σου, καθάπερ ἐλάλησε Κύριος. Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῆι; τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν, ὅσα καὶ ἠλίκα κωλύματα ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή ἀνηρείτο; Καὶ γὰρ τὸ ξένον εἶναι, καὶ οἰκέτην, καὶ ἀγνώστον, καὶ πολὺ τῆς ὁδοῦ τὸ διάστημα, καὶ τὸ μὴδὲ τὸν κῆδεσθαι, μὴδὲ τὸν νυμφίον, μῆτε ἄλλον τινὰ τῶν ἐκεῖνη * προσηκόντων γνωρίζεσθαι, καὶ καθ' ἑαυτὸ τούτων ἕκαστον ἱκανὸν ἦν κωλύσαι τὸν γάμον· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκώλυσε, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐξημαρτίζετο καὶ καθάπερ γνωρίζω καὶ πλησίον οἰκοῦντι, καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας συνανατρεφέντι, οὕτως αὐτῷ θαρβύοντες ἐνεχειρίζον τὴν νύμφην· τὸ δὲ αἴτιον, ὁ Θεὸς ἦν ἐν μέσῳ. Ὡσπερ γὰρ ὅταν χωρὶς αὐτοῦ τι ποιῶμεν, κἂν ἅπαντα ἢ λεία καὶ βῆδια, βάραθρα καὶ κρημνοὺς καὶ μυρίας ἐν αὐτοῖς ἀποτυχίας εὐρίσκομεν· οὕτως ὅταν παρῆ καὶ συνεφάπτηται, κἂν ἀπάντων ἀπορύτητα ἢ τὰ προκειμένα, ἅπαντα λεία καὶ βῆδια γίνονται. Μηδὲν οὖν μῆτε ποιῶμεν, μῆτε λέγωμεν, πρὶν ἢ τὸν Θεὸν καλέσαι καὶ παρακαλέσαι συνεφάπασθαι τῶν ἐν χερσὶν ἡμῶν ἀπάντων, καθάπερ οὖν καὶ οὗτος ἐποίησεν.

θ'. Ἄλλ' ἴδωμεν, ἐπειδὴ αὐτὴν ἔλαβε, ποῖω τρόπῳ τὸν γάμον ἐπέτελεσεν. Ἄρα κύμβαλα καὶ σύριγγας καὶ χοροὺς καὶ τύμπανα καὶ αὐλοὺς καὶ τὴν ἄλλην ἐπεσῦρατο φαντασίαν; Οὐδὲν τούτων, ἀλλὰ μόνην λαβὼν οὕτως ἀπήει, τὸν ἀγγελὸν ἔγων μεθ' ἑαυτοῦ παρέμποντα αὐτὴν καὶ συνοδοιποροῦντα, ὃν ὁ δεσπότης αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἰκέτευεν αὐτῷ συναποστελεῖται ἐκ τῆς οἰκίας ἐξερχομένῳ. Καὶ ἤγετο λοιπὸν ἡ νύμφη αὐλῶν μὲν καὶ κιθάρας καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων οὐδενὸς ἀκουσασα, μυρίας δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὰς εὐλογίας ἔχουσα, στέφανον διαδήματος παντὸς λαμπρότερον. Ἦγετο οὐ χρυσοῦ περιβεβλημένη ἱμάτια, ἀλλὰ σωφροσύνην καὶ εὐλάβειαν, καὶ φιλοξενίαν, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν. Ἦγετο οὐκ ἐπὶ ὀχήματος καταστέγου, οὐδὲ ἐπὶ ἄλλης τινὸς φαντασίας τοιαύτης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καμήλου καθήμενῃ. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρετῆς τῆς ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὰ σώματα ταῖς παρθένους τὸ παλαιὸν πολλῆς μετείχε τῆς εὐξίας. Οὐ γὰρ οὕτως αὐτὸς ἔτρεφον αἱ μητέρες, καθάπερ τὰς νῦν, βαλανεῖοις πυκνοῖς, μύρων ἀλοιφαῖς, ἐπιτρίμμασι σκιαγραφίας, μαλακοῖς ἱματίοις, ἑτέροις μυρίοις διαφθείρουσαι τρόποις, καὶ τοῦ δένοντος μαλακωτέρας ποιῶσαι, ἀλλ' εἰς ἅπασαν αὐτὰς ἤγαγον ἐκείναι σκληραγωγίαν. Διὰ τοῦτο αὐταῖ; καὶ τοῦ σώματος ἡ ὥρα σφόδρα ἦν εὐανθὴς καὶ γυνεῖα, ἄτε φυσικὴ τις

* Savil. in marg. conjicit ἐκείνω.

οὔσα, ἀλλ' οὐ χειροποίητος, οὔτε ἐπιτετευδαυμένη. Διὰ τοῦτο καὶ ὑγείας ἀπέλαυον καθαρᾶς, καὶ κάλλος αὐταῖς ἀμήχανον ἦν, οὐδεμίαν δ' ἄρρωστίας ἐνοχλοῦσας τῷ σώματι, ἀλλὰ πάσης βλακειας ἐκβεβλημένης. Οἱ γὰρ πόνοι καὶ αἱ ταλαιπωρίαι καὶ τὸ ἐν ἄπεινι αὐτουργεῖν βλακεῖαν μὲν ἀπήλαυον πᾶσαν, εὐρωστίαν [227] δὲ καὶ ὑγείαν μετὰ πολλῆς παρείχε τῆς ἀσφαλείας. Διὰ δὴ καὶ ποθεινότεραι τοῖς ἀνδράσιν ἦσαν, καὶ μᾶλλον ἐπέραστοι· οὐ γὰρ δὴ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν τούτοις βελτίω καὶ σωφροσετέραν κατειργάσαντο. Καθημένη τοίνυν ἐπὶ τῆς καμήλου καὶ φθάσασα εἰς τὴν χώραν, πρὶν αὐτὴν ἔλθειν ἐγγυς, ἀναβλέψασα εἶδε τοὺς θυμαίλους· τὸν Ἰσαὰκ, καὶ κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς καμήλου. Εἶδες Ἰσὺν; εἶδες εὐξίαν; Κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς καμήλου. Οὕτως αὐταῖς ῥώμη πολλὴ μετὰ σωφροσύνης ἦν. Καὶ εἶπε τῷ παιδί· Τίς ἐστὶν ὁ ἀνθρωπος ἐκεῖνος ὁ πορευόμενος ἐν τῷ πεδίῳ; Εἶπε δὲ ὁ παῖς· Ὁ κύριός μου. Εἶτα Ἰαβούσα τὸ θέριστρον περιεβόλετο. Ὅρα πανταχοῦ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς μαρτυρομένην, πῶς ἦν αἰσχυντηρὰ, πῶς ἦν αἰδέσιμος. Καὶ ἔλαβεν αὐτὴν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ ἔγένετο αὐτῷ εἰς γυναῖκα καὶ ἠγάπησεν αὐτὴν. καὶ παρεκλήθη ἐπὶ Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οὐκ ἀπλῶς δὲ ταῦτα εἰρηται, ὅτι ἠγάπησεν αὐτὴν, καὶ παρεκλήθη περὶ τῆς Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μάθης τοῦ φίλτρου καὶ τῆς ἀγάπης τὰς ὑποθέσεις, ἃς οἶκοθεν ἔχουσα ἦλθεν ἡ γυνὴ. Τίς γὰρ τὴν τοιαύτην οὐκ ἂν ἠγάπησε, τὴν οὕτω σὺφφρα, τὴν οὕτω κοσμίαν, τὴν οὕτω φιλόξενον καὶ φιλόανθρωπον καὶ ἡμερον, τὴν ἀνδρείαν μὲν κατὰ τὴν ψυχὴν, βρωμαλέαν δὲ κατὰ τὸ σῶμα; Ταῦτα εἶπον, οὐκ ἵνα ἀκούσητε, οὐδ' ἵνα ἀκούσαντες ἐπιαινέσητε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσητε. Καὶ πατέρες μὲν, τὴν πρόνοιαν τοῦ πατριάρχου μιμεῖσθε, ἦν ἐποιεῖτο περὶ τοῦ λαθεῖν γυναῖκα ἀπλαστον, οὐ χρήματα ἐπιζητήσας, οὐ γένους λαμπρότητα, οὐ σώματος κάλλος, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγένειαν μόνον· μητέρες δὲ, οὕτω τὰς ἑαυτῶν ἀνατρέψετε θυγατέρας. Οἱ δὲ ἀγεσθαὶ αὐτὰς μέλλοντος νυμφιοῦ, μετὰ τοσαύτης αὐτὰς ἄγεται κοσμιότητος, χορείας μὲν καὶ γέλωτας καὶ ῥήματα αἰσχυρὰ, καὶ σύριγγας καὶ αὐλοὺς, καὶ τὴν διαβολικὴν φαντασίαν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοιαῦτα ἐξορίζοντες, τὸν Θεὸν δὲ ἀεὶ παρακαλοῦντες μεσίτην γενέσθαι τῶν πραττομένων ἀπάντων. Ἄν γὰρ οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοῦς οἰκονομήσωμεν, οὐκ ἀποστάσιον ἔσται ποτὲ, οὐ μοιχείας ὑπόψια, οὐ ζηλοτυπία; πρόφασις, οὐ μάχη καὶ ἔρις, ἀλλὰ πολλῆς μὲν ἀπολαυσόμεθα τῆς εἰρήνης, πολλῆς δὲ τῆς ὁμοιοῦς· ταύτης δὲ οὐσης, καὶ αἱ ἄλλαι πάντως ἔψονται ἀρεταί. Ὡσπερ γὰρ, γυναικὸς πρὸ; ἀνδρα στασιαζούσης, οὐδὲν ὑγίει ἔσται ἐπὶ τῆς οἰκίας, κἂν ἅπαντα τὰ ἄλλα κατὰ ροὴν φέρηται πράγματα· οὕτως ὁμοιοσύνης καὶ εἰρηνευούσης, οὐδὲν ἔσται ἀγῆδες, κἂν μυριοὶ χειμῶνες καθ' ἑκάστην τίκτωνται τὴν ἡμέραν. Ἄν οὕτως οἱ γάμοι γένωνται, καὶ τὰ παιδιὰ μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας εἰς ἀρετὴν ἀγαγεῖν δύνησόμεθα. Ὅταν γὰρ ἡ μήτηρ οὕτως ἢ κοσμία, καὶ σὺφφρα, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν κεκτημένη, πάντως καὶ τὸν ἀνδρα ἔλθιν δυνήσεται καὶ χειρώσασθαι τῷ περὶ αὐτὴν πόθῳ· ἔλουσα δὲ αὐτὸν, μετὰ πολλῆς ἔξει τῆς προθυμίας βοηθοῦντα πρὸς τὴν τῶν παιδῶν ἐπιμέλειαν, καὶ τὸν Θεὸν οὕτως ἐπιστάσεται πρὸς τὴν αὐτὴν ταύτην πρόνοιαν· ἐκείνου δὲ συνεφαπτομένου τῆς καλῆς ταύτης οἰκονομίας, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν ἀσχοῦντος, οὐδὲν ἀγῆδες ἔσται λοιπὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς οἰκίας εὐ διακίεσται, τῶν ἄρχόντων οὕτω [228] διακειμένων· καὶ μετὰ τῆς οἰκίας οὕτως ἕκαστος δυνήσεται, τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς λέγω, καὶ παιδῶν καὶ οἰκετῶν, καὶ τὸν ἐνταῦθα μετὰ ἀδείας ἀπάσης διανύ-

σαι βλον, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσελθεῖν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'

οὔ τῳ Πατρὶ δόξα, καὶ κράτος, σὺν τῳ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

De anno quo hæc habita est concio nihil habemus : æstate solum pronuntiatam, et die post Homiliam in sanctum Barlaam insequente ex Chrysostomi dictis eruitur. Sub initium namque ait : *Ita et ego hanc anni tempestatem maxime diligo ; non quia liberati sumus hieme, nec quod æstate perfruamur ; sed quia adsunt spirituales portus, qui nos frequenter excipiunt, festi nempe sanctorum martyrum dies.* Et paucis interpositis : *Horum omnium vos testes estis, qui in certaminibus beati Barlaam heri oblectati, et cum magna tranquillitate in ejus portum festinantes, sæcularium curarum salsuginem abluistis.* Antiochiæ vero

ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΠΗΤΟΝ*

Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον.

α'. Οἱ ναῦται τοῦτο μάλιστα φιλοῦσι τοῦ πελάγους τὸ μέρος, ὅπερ ἂν λιμέσι πυκνοῖς καὶ νήσοις διελημμένον ἦ. Τὸ μὲν γὰρ ἄλιμενον πέλαγος, κἄν γαλήνην ἔχη, πολὺν παρέχει τοῖς πλέουσι τὸν τρόμον· ἐνθα δὲ ἂν ὦσιν ὄρμοι, καὶ ἀκταί, καὶ αἰγιαλοὶ πανταχόθεν ἐκτεταμένοι, μετὰ πολλῆς πλέουσι τῆς ἀσφαλείας. Κἄν γὰρ βραχὺ διεγερθεῖσαν τὴν θάλασσαν ἴδωσι, δι' ἄλιγου τὴν καταφυγὴν ἔχοντες, ταχίστην καὶ εὐκολὸν τῶν ἐπιχειμένων κακῶν ἀπαλλαγὴν εὐρασθαι δύναται ἂν. Διὰ δὲ ταῦτα, οὐχ ὅταν πλησίον λιμένος ἐλαύνωσι μόνον, ἀλλὰ κἄν πόρρωθεν ὦσι, πολλὴν καὶ ἀπὸ τῆς ὕψεως τούτης παράκλησιν δέχονται. Οὐ γὰρ ὡς ἔτυχεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀνακτᾶσθαι πέφυκε καὶ δρῶς κορυφὴ φαινομένη πόρρωθεν, καὶ καπνὸς ἀναθρόσκων, καὶ προβάτων ποίμνια παρὰ τὴν ὑπὲρρειαν νεμόμενα. Ἐπειδὴν δὲ καὶ εἰς αὐτὸ τοῦ λιμένος τὸ στόμα ἔλθωσι, ὀλόκληρον καρποῦνται τὴν εὐφροσύνην. [229] Τότε γὰρ καὶ κώπην ἀποτιθενται, καὶ τὰ σώματα ὑπὸ τῆς ἄλμης τεταριγευμένα ποτίμοις περικλύζουσιν ὕδασι, καὶ εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἐξελθόντες, καὶ τῇ γῆ μίκρον ὀμιλήσαντες γυμνοῖς τοῖς σώμασι, πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῆς ναυτιλίας ἀποτιθενται ταλαιπωρίαν. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνοι τοῦτο μάλιστα τῆς θαλάσσης ἀσπάζονται τὸ μέρος διὰ τὰς πυκνάς ταύτας καὶ συνεχεῖς ἀναπαύσεις· οὕτω δὲ καὶ ἐγὼ ταύτην μάλιστα φιλῶ τὴν ὥραν, οὐκ ἐπειδὴ χειμῶνος ἀπλήλαγμεθα, οὐδὲ ἐπειδὴ θέρους ἀπολαύομεν, ζεφύρου λιγυρὰ πνέοντος, ἀλλ' ἐπειδὴ τοὺς πνευματικούς λιμένους ἔχομεν συνεχῶς διαδεχομένους ἡμᾶς, τῶν ἁγίων μαρτύρων λέγω τὰς πανηγύρεις. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ λιμένες πλωτῆρας, ὡς αἱ τῶν ἁγίων τούτων ἑορταὶ τοὺς πιστοὺς ἀνακτᾶσαι πεφύκασι. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ θαλαττίων κυμάτων ἐμβολῆς καὶ ἐρεσίας μακρὰς ἀπαλλάττουσι λιμένες· τοὺς δ' εἰς πανήγυριν μαρτύρων ἀπαντῶντας πνευμάτων πονηρῶν καὶ

ἀκαθάρτων, λογισμῶν ἀτόπων, πολλῆς τῆς ἐν ψυχῇ γινομένης ζῆφης, ἢ τῶν ἁγίων μνήμη τούτων ἐξαρκᾶζειν εἴωθε. Κἄν ἐκ τῶν πολιτικῶν, κἄν ἐκ τῶν οικιακῶν πραγμάτων ἀθυμίαν τινὰ ἐπισυρόμενος εἰσέλθῃ, πᾶσαν αὐτὴν ἀποθέμενος, οὕτως ἀπεισι, καὶ βῶων γίνεται καὶ κουφότερος, οὐχὶ κώπην ἀποτιθέμενος, οὐδὲ οἰάκων ἐξανιστάμενος, ἀλλὰ τὸ δυσβάστακτον καὶ ποικίλον τῆς βιωτικῆς λύπης φορτὸν διαλύων, καὶ πολλὴν τῇ ψυχῇ δεχόμενος τὴν εὐφροσύνην. Καὶ τούτων ἀπάντων μάρτυρες ὑμεῖς, οἱ τοῖς ἄθλοισι τοῦ μακαρίου Βαρλαάμ χθὲς ἐντυφῆσαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας εἰς τὸν ἐκεῖνου σκιρτήσαντες λιμένα*, καὶ τὴν ἄλμην τῶν βιωτικῶν φροντῖδων ἀπολουσάμενοι, καὶ κοῦφοι οἴκαδε ἀπὸ τῶν ἐκεῖνου διηγημάτων ἀναχωρήσαντες. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἐτέρων μαρτύρων προσελαύνει πάλιν πανήγυρις. Ἔως ἂν οὖν εἰς τὸν ἐκεῖνον λιμένα φθάσωμεν, φέρε δὴ μιμησώμεθα τοὺς πλωτῆρας· καὶ καθάπερ ἐκεῖνοι τὸ πέλαγος πλέοντες ἄδουσι, τῇ ᾧδῃ τὸν πόνον παραμυθούμενοι· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς, ἕως εἰς τὸν ἐκεῖνων φθάσωμεν λιμένα, λόγους τινὰς πνευματικούς πρὸς ἀλλήλους κινήσωμεν, τὸν μακάριον Παῦλον τῆς καλῆς ταύτης ὀμιλίας ἡγεμόνα ποιησάμενοι, καὶ ἤνπερ ἂν αὐτὸς κελεύῃ, ταύτην ἐπόμενοι β. Ποίαν οὖν ἐπεσθαι κελεύει; Τὴν διὰ τῆς ἐρήμου, καὶ τῶν ἐκεῖ συμβάντων θαυμάτων ὁδόν. Καὶ γὰρ ἠκούσατε σήμερον αὐτοῦ βῶοντος, καὶ λέγοντος· Οὐ θέλω δεῖ ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωδσῆν ἐβαπτίσαντο, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἐφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα

* Duo mss. λιμένα, Editi λιμῶνα. Priorem lectionem postulare series videtur.

β Duo mss. καὶ ἤπερ ἂν... ταύτη ἐπόμενοι.

gratiam, benignitatem, et misericordiam suam concedat Dominus noster Jesus Christus, cum quo Patri, simulque Spiritui vivifico et sancto gloria, imperium,

et honor, nunc et semper, et in secula seculorum. Amen.

NOLO VOS IGNORARE, FRATRES, QUOD, ETC.

habitam fuisse vel inde liquet, quod dicta sit post festum sancti Barlaami, Antiochiæ celebrari solitum, ut videas in *Monito ad Homiliam in sanctum Barlaamum* Tom. II. Chrysostomi scopus est demonstrare, res in veteri Lege actas futurarum rerum prædictionibus fidem facere: esseque illas rerum novi Testamenti typum et umbram. Marcionem, Manichæum et Paulum Samosatenum obiter perstringit, et postulatis in fine sanctorum precibus homiliam claudit.

Incerti interpretationem Latinam, utpote non accuratam, rejecimus, novamque paravimus.

IN APOSTOLICUM DICTUM,

NOLO VOS IGNORARE, FRATRES, QUOD PATRES NOSTRI OMNES SUB NUBE FUERUNT, ET OMNES PER MARE TRANSIERUNT (1. Cor. 10. 1) (a).

1. Nautæ cum maris partem libentius frequentant, quæ multis portibus insulisque instructa est. Pelagus enim portibus destitutum, etiam tranquillo tempore, multum incutit navigantibus tremorem: ubi autem portus et littora undecumque patent, cum magna securitate navigant. Etiam si enim mare aliquantum sævire videant, cum in proximo refugium habeant, prompte facileque possunt ab instantibus periculis liberari. Eapropter non modo cum prope portum sunt, sed etiam si procul sint, a solo portus aspectu magnam consolationem accipiunt. Non enim parum illos recreare solent montium cacumina procul visa, fumus exsilens, et ovium greges ad litus pascentes. Verum ubi ad portus ingressum devenerunt, plena fruuntur lætitia. Tunc enim et remum deponunt, et corpora salsugine confecta potabilibus oblectant aquis, et ad litus egressi, in terraque nudis corporibus aliquantum versantes, nauticam omne tædium deponunt. Quemadmodum igitur illi eam maris partem libentius amplectantur, ob frequentes illas et assiduas recreationes: ita et ego hanc anni tempestatem maxime diligo, non quia liberati sumus hieme, nec quod ætate fruamur zephyro suaviter afflante, sed quia adsunt spirituales portus, qui nos frequenter excipiunt, festi nempe sanctorum martyrum dies. Non enim portus perinde nautas, atque dies festi sanctorum horum fideles recreare solent. Illos quippe a fluctuum impetu et diuturna renigatione portus liberant; hos autem ad martyrum solemnitatem ac-

(a) collata cum Mss. Colbertinis 970 et 3088.

cedentes, a violenta per malignos impurosque spiritus, perque absurdas cogitationes in animo excitata tempestate, sanctorum memoria eripit. Sive quis ex publicis, sive ex privatis negotiis mœrore contracto huc ingrediatur, illo prorsus deposito revertitur, atque expeditior leviorque abit, non posito remo, nec relictis gubernaculis, sed excussa illa onerosa varisque sæcularis tristitiæ sarcina, multaque repletus animi lætitia. Horum omnium vos testes estis, qui in certaminibus beati Barlaam heri (a) oblectati, et cum magna tranquillitate in ejus portum festinantes, sæcularium curarum salsuginem abluistis, atque auditis de illo sermonibus, leves et expediti domum recessistis. At ecce alia martyrum accedit festivitas. Donec igitur ad illorum portum appellamus, age nautas imitemur; et sicut illi navigantes in pelago cantant, cantu laborem sedantes: ita et nos donec ad illorum portum appellamus, spirituales quosdam inter nos conferamus sermones, beato Paulo hujus pulchri colloquii duce constituto, ut cum, qua jusserit ille via, sequamur. Quam porro sequi via jubet? Per desertum et per miracula, quæ illic contigerunt. Etenim audistis illum hodie sic clamantem: *Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati sunt, et omnes eandem escam spirituales comederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. Bibebant enim de spirituali sequente petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus*

(a) Die præcedenti de Beato Barlaam fuerat conclonatus.

eorum beneplacitum fuit Deo: prostrati enim sunt in deserto. Hæc autem figuræ nostri fuere, ut non simus concupiscentes mulorum, sicut et illi concupiverunt; neque idololatræ simus, sicut quidam illorum, sicut scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam illorum fornicati sunt, et ceciderunt uno die, viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam illorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuramus, sicut quidam illorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore (1 Cor. 10. 1-10; Exod. 32. 6). Videntur quidem hæc manifesta esse; sed diligenter advertentibus dubitationem afferunt non vulgarem. Etenim primo quæritur, cur veteres memoret historias: et qua consequentia, cum de iis disputasset, quæ idolis sunt immolata, in hanc incidit narrationem, ea afferens in medium, quæ in deserto contigerunt. Neque enim temere vel fortuito casu sanctus ille loquitur, sed cum magna consequentia, et accuratam semper servat dictorum consonantiam. Cur ergo et unde in hanc incidit historiam? Increpabat eos, qui temere et sine examine ad idola ingrediebantur, deque polluta mensa degustabant, atque idolothya contingebant: et cum ostendisset ipsos hinc duplici damno affici, cum et infirmis offendiculo essent, et ipsi dæmonum participes essent: et cum prædicta satis illorum animos coercuisset, docuissetque, oportere fidelem non sua tantum respicere, sed etiam ea, quæ aliorum multorum sunt, volens ipsis timorem addere, veteres historias commemorat. Quia enim illi altum sapiebant, utpote fideles, et ab errore liberati, atque scientiam assequuti, et ineffabilem mysteriorum participes effecti, ad regnumque cælorum vocati: declarare volens eorum nullam esse utilitatem, nisi adesset vita tantæ gratiæ consona, ex veteri historia ipsos erudit.

2. Cur Paulus de pœnis peccatorum loquens Veteris Testamenti verbis utatur potius quam Novi. Præterita gesta futurorum prædictionibus fidem faciunt. — At hoc ipsum multas complectitur quæstiones. Cur non ex verbis Christi in Evangelio positus cum ipsis disputet? cur non gehennam memoret, non tenebras exteriores, non venenatum vermem, non vincula perpetua, non ignem paratum diabolo et angelis ejus, non stridorem dentium, et alia inenarrabilia supplicia? Si enim terrere voluit, a gravioribus id faciendum oportuit, non autem ab iis, quæ in deserto contigerunt. Illi enim, etiamsi plexi sint, at mitiore et temporanea pœna, atque una tantum die; hi autem immortalis ac graviore sunt supplicio plectendi. Cur ergo illos non ex hisce terruit, neque Christi dicta commemoravit? Poterat enim illis dicere, Nolo vos ignorare, fratres, quas leges Christus posuerit iis, qui cum fidem habeant, vitam tamen optimam non exhibent. Etenim eos etiam, qui miracula patrabant et prophetiæ dono fulgebant, exclusit a regno cælorum, dicens: *Multi dicent mihi in die illa, Domine, Domine, nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo prophetavimus, et virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor*

eis, Recedite a me, non novi vos, qui operamini in iniquitatem (Matth. 7. 22. 23). Et virgines quoque non de fide et dogmatibus arguens, sed de perversa vita, et inhumanitate et crudelitate, exclusit e thalamo nuptiali (Matth. 25. 10-12); illum vero qui sordidis indutus erat vestibus, ideo vincum eiecit (Matth. 22. 11 - 13): non quod dogmata recta non teneret, sed quod vitam sordidam et impuram egisset; illos item, quos abduci jussit in ignem paratum diabolo et angelis ejus (Matth. 25. 41), non propterea illo misit, quod a fide excludissent, sed quod nullius umquam miserti essent. Hæc omnia et similia commemorare poterat, ac dicere, Nolo vos ignorare, fratres, hos omnes baptismum esse consequutos et mysteriorum participes effectos, multam exhibuisse fidem, scientiam habuisse perfectam; sed quia vitam fidei consonam non instituerunt, a regno exclusos, et igni traditos fuisse. Cur ergo hæc non dixit, sed his missis omnibus, sic loquutus est: *Nolo autem vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et ea commemorans, quæ ad Moysen spectabant, quæ ad gratiam pertinebant tacuit? Non temere nec sine causa sic agit; multa quippe sapientia plenus erat. Sed cur, et propter quid? Duabus hisce de causis; ut videlicet illos tangeret, simulque ostenderet, magnam esse cognationem Vetus inter et Novum Testamentum. Quoniam enim multi sunt, qui nec gehennam nec supplicium esse putant, sed autantum Deum simpliciter, ut metum et temperantiam induceret, hæc comminatum esse, vermem immortalem, ignem inextinguibilem; tenebras exteriores, sed non possunt præteritis fidem negare. Nam quæ facta sunt, quo pacto quis dicere possit non facta esse? His quippe quæ non visa, nec in opus educta sunt, multi non credunt; iis autem quæ facta sunt, et ad finem deducta, quantumvis perversus et improbus quis fuerit, ne quidem si velit, poterit fidem negare. Ab iis ergo, quæ in confesso apud omnes sunt, utpote facta, quorum etiam reliquiæ manent, vult eos de recto Dei judicio fieri certiores; ac si diceret: Si non putas esse gehennam, neque pœnam, neque supplicium, sed Deum frustra comminatum esse, præterita repetens, futuris etiam crede. Si enim is ipse est Deus, qui et præterita et præsentia dispensat; itemque ea quæ sub Veteri Lege, et ea quæ in statu gratiæ, sicut revera idem et ipse est, qua ratione illos quidem peccantes castigavit et pœnis subiecit, nos vero qui paria, imo multo graviora admisimus, inultos dimittet? Quæro igitur, annon Judæi fornicati sunt et plexi sunt? annon murmuraverunt, et supplicio sunt affecti? Id confiteri necesse est. Quomodo ergo qui illos affecti pœna, te paria ausum præteribit? Id sane non est rationi consonum¹. At hic non dedisti pœnas? Ideo maxime crede gehennam esse atque supplicium, quia hic non dedisti pœnas. Nisi enim posthac aliquod supplicium futurum esset, nequa-*

¹ savd. in margine hæc addit, *illos quidem propter peccata plectere, nos vero quamvis illorum quæ multo graviora sunt reos non plectere.*

πνευματικῶν ἔπιον· Ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός· κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κακείνοι ἐπεθύμησαν· μηδὲ εἰδωλολάτραις γίνεσθαι, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡς περ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ ἀνέστησαν τοῦ πλιεῖν. Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν [250] ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπειράσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψων ἀπώλοντο. Μηδὲ γογγύζωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι σαφῆ τὰ λεγόμενα, παρέχει δὲ τινα διαπόρησιν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς προσέχουσι. Καὶ γὰρ ἄξιον ζητῆσαι πρῶτον, τίνας ἔνεκεν τὰς παλαιὰς αὐτῶς ἐμνημόνευσεν ἡ ἱστορία, ἐκ ποίας ἀκολουθίας περὶ εἰδωλοθύτων διαλεγόμενος εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν διήγησιν, τὰ ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἐφῶν εἰς μέσον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ὁ μακάριος ἐκεῖνος φθέγγεται, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκολουθίας καὶ ἀκριβῆ διατηρῶν πανταχοῦ τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων τὴν συμφωνίαν. Τίνος οὖν ἔνεκεν, καὶ πόθεν εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν ἱστορίαν; Ἐπειτα τοῖς ἀπλῶς καὶ ἀνεστῆστας εἰς τὰ εἰδωλα εἰδοῦσι, καὶ μιαρᾶς ἀπογευομένοις τραπέζης, καὶ εἰδωλοθύτων ἀπτομένοις· καὶ δείξας, ὅτι διπλῆν ἀπὸ τοῦ πράγματος ὑπομένουσι βλάβην, τοὺς τε ἀσθενεῖς πλήττοντες, καὶ αὐτοὶ κοινωνοὶ δαιμόνων γινόμενοι, καὶ καταστελλὰς αὐτῶν ἱκανὸς τὰ φρονήματα διὰ τὴν ἐμπροσθεν εἰρημύμενον, καὶ παιδεύσας, ὅτι δεῖ τὸν πιστὸν μὴ τὸ ἑαυτοῦ βλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν πολλῶν, βουλόμενος αὐτοῖς ἐπιτείνειν τὸν φόβον, παλαιῶν αὐτοὺς ἀναμιμνήσκει διηγημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι μέγα ἐφρόνουν, ὡς πιστοὶ, καὶ πλάνης ἀπάλλαγέντες, καὶ γνώσεως καταξιωθέντες, καὶ τῶν ἀπορρήτων κοινωνήσαντες μυστηρίων, καὶ πρὸς βασιλείαν οὐρανῶν κληθέντες, δείξαι θέλων, ὅτι τούτων ὕψους οὐδὲν, ἂν μὴ πολιτεία προσῆ συμφωνοῦσα τῇ τοσαύτῃ χάριτι, ἐκ παλαιὰς αὐτοὺς παιδεύει ἱστορία.

β'. Ἄλλα καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν πολλῆς γέμει ζητήσεως; Τίνος ἔνεκεν οὐκ ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ ρημάτων αὐτοῖς διαλέγεται τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ κειμένων, οὐδὲ γέννησις αὐτοῦ ἀναμιμνήσκει, καὶ σκότους ἐξώτερου, καὶ σκόληκος ἰσοδούλου, καὶ δεσμῶν ἀθανάτων, καὶ πυρὸς τοῦ ἡτοιμασμένου τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, καὶ τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπορρήτων κολάσεων; Εἰ γὰρ φοβῆσαι ἐβούλετο, ἀπὸ τῶν μειζόνων τοῦτο ποιῆσαι ἔδει, οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἐκολάσθησαν, ἀλλ' ἡμερώτερον καὶ προσαίρως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ· οὗτοι δὲ ἀθάνατα μέλλουσι τιμωρεῖσθαι καὶ χαλεπότερα. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐκέθον αὐτοὺς ἐφόβησεν, οὐδὲ ἀνέμνησε τῶν τοῦ Χριστοῦ ρημάτων; Καὶ γὰρ ἠδύνατο λέγειν πρὸς αὐτούς· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, οἷους ὁ Χριστὸς ἔσθη νόμος περὶ τῶν πίστιν μὲν ἐχόντων, βίον δὲ ἄριστον οὐκ ἐπιδεικνυμένων. Καὶ γὰρ θαύματα ποιήσαντας ἀνθρώπους, καὶ προφητείας ἐπιδεικνυμένους ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, λέγων· Πολλοὶ ἐροῦσίν μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σὺ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεδόλωμεν, καὶ τῷ σὺ ὀνόματι

• Duo mss. τῆς παλαιᾶς αὐτοὺς ἀνέμνησεν.

προεξητεύσαμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Καὶ τὰς παρθένας δὲ οὐχ ὑπὲρ πίστεως ἔγκαλῶν καὶ δογμάτων, ἀλλ' ὑπὲρ [231] βίου διεσθαρμένου καὶ ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος, ἀπέκλεισε τοῦ νυμφώνος· καὶ τὸν τὰ βυραρὰ ἐνδεδυμένον ἱμάτια, διὰ τοῦτο δεδεμένον ἐξέβαλεν, οὐκ ἐπειδὴ δόγματα οὐκ εἶχεν ὀρθά, ἀλλ' ἐπειδὴ βίον βυραρὸν καὶ ἀκάθαρτον· καὶ οὗς ἐκέλευσεν εἰς τὸ πῦρ ἀπενεχθῆναι τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, οὐ διὰ τοῦτο ἔπεμψεν ἐκεῖ, ἐπειδὴ τῆς πίστεως ἦσαν ἐκπεπτωκότες, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέποτε οὐδένα ἠλέησαν. Τούτων πάντων καὶ τῶν τοιούτων αὐτοὺς ἀναμνήσαι ἠδύνατο, καὶ εἰπεῖν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οὗτοι πάντες καὶ βαπτίσματος ἔτυχον, καὶ μυστηρίων ἐκοινωνήσαν, καὶ πίστιν πολλὴν ἐπεδείξαντο, καὶ γνώσιν εἶχον ἀπρισιμένην· ἀλλ' ἐπειδὴ βίον οὐ παρέσχον τῇ πίστει συνάδοντα, τῆς βασιλείας ἐξεβλήθησαν, καὶ τῷ πυρὶ παρεδόθησαν. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ ταῦτα εἶπεν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφελῆς, οὕτω πῶς φησιν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλῃν ἦσαν, καὶ τῶν Μωϋσῶος αὐτοῦ ἀναμιμνήσκων, τὰ ἐπὶ τῆς χάριτος τέως ποιήσας; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἄνευ λόγου τινὸς τοῦτο σιγῆ· πολλῆς γὰρ σοφίας ἦν πεπληρωμένος. Ἄλλα τί δῆποτε, καὶ διὰ τί; Δυσὶν ἔνεκα τούτων· ὁμοῦ τε αὐτῶν βουλόμενος καθάψασθαι μᾶλλον, καὶ δείξαι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς τὴν Καινὴν πολλὴν οὖσαν τὴν συγγένειαν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν τῇ γένεσιν διαπιστοῦσι, καὶ οὐδὲ εἶναι κολασιν νομίζουσιν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἀπλῶς ἔνεκεν φόβου καὶ σωφρονισμοῦ ταῦτ' ἠπειληκῆναι, σκόληκα τὸν ἀτελεύτητον, τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τοῖς δὲ παρελθούσιν οὐκ ἔχουσιν ἀπιστῆσαι. Τὰ γὰρ γεγενημένα πῶς ἂν τις δύναται λέγειν μὴ γενέσθαι; Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω φανείσιν, οὐδὲ εἰς ἔργον ἐξεληθούσιν εἰσι πολλοὶ οἱ διαπιστοῦντες, τοῖς δὲ γεγενημένοις καὶ τέλος εἰληφόσι, κἂν μυριάκις τις ἀνεύθυνος ἦ καὶ ἀγνώμων, οὔτε, εἰ βουληθεῖ, δύνησεται ποτε ἀπιστεῖν. Ἀπὸ τῶν σφόδρα ὠμολογημένων, καὶ τέλος ἐχόντων, καὶ ὡς πολλὰ μένει τὰ λεγόμενα, βούλεται αὐτοὺς πιστώσασθαι περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας, μονοουχὶ λέγων· Εἰ μὴ νομίζεις εἶναι γένναν, μηδὲ τιμωρίαν καὶ κολασιν, ἀλλ' ἀπλῶς τὸν Θεὸν ἠπειληκῆναι, τὰ παρελθόντα ἀναλογισάμενος, καὶ τοῖς μέλλουσι πίστευε. Εἰ γὰρ ὁ αὐτὸς ἐστὶ Θεός, ὁ καὶ τὰ πρότερα καὶ τὰ νῦν οἰκονοῶν, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς χάριτος, ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶν ὁ αὐτός, ποῖον ἂν ἔχει λόγον, ἐκείνους μὲν ἀμαρτάνοντας κολάσαι καὶ τιμωρησάσθαι, ἡμᾶς δὲ ταῦτα, καὶ πολλῶ χαλεπότερα ἐκείνων πταίνοντας ἀτιμωρήτους ἀφείναι; Ἐρωτῶ τοίνυν· ἐπόρνευσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐκολάσθησαν; ἐγόγγυσαν, καὶ ἐτιμωρήθησαν; Ἀνάγκη πᾶσα ὁμολογήσαι. Πῶς οὖν ὁ τιμωρησάμενος ἐκείνους, σὲ τὰ αὐτὰ τολμῶντα παρόψεται; Οὐκ ἂν ἔχει λόγον ἢ. Ἄλλ' οὐκ ἔδωκας δίκην ἐνταῦθα; Διὰ τοῦτο μάλιστα πίστευε γένναν εἶναι καὶ κολασιν, ἐπειδὴ δίκην ἐνταῦθα οὐκ ἔδωκας. Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλέ τις ἀποκείσθαι μετὰ ταῦτα τιμωρία, οὐκ ἂν τὰ αὐτὰ

h saviil. in marg. addit ἐκείνους μὲν ἀμαρτάνοντας κολάσαι, ἡμᾶς δὲ ταῦτα, καίτοι πολλῶ ἀισχρότερα ἐργασασμένους οὐ κολάσαι.

e Ταῦτα. Sic recte cod. unus, cujus scripturam vulgatae τοιαῦτα, substituiimus. Edr.

τοὺς προτέροις τολμήσας, ἀτιμώρητος ἔμεινας. Καὶ τοῖς τοίνυν ὅταν λάθῃς τινὰ χαίνον, καὶ διαλελυμένον, καὶ πολλὴν ἀτέλγειαν ἐπιδεικνύμενον, καὶ λέγῃ πρὸς σέ, ὅτι μῦθος ταυτὰ ἐστίν, οὐκ ἔστι κόλασις, οὔτε γέεννα, ἀλλ' ἀπλῶς ὁ Θεὸς [252] ἠπειλήσῃ φοβῆσαι βουλόμενος, λέγε πρὸς αὐτόν· Ἄνωρωπε, τοῖς μέλλουσι ἀπιστεῖς, ἐπειδὴ μὴ φαίνεται, μηδὲ εἰς μέσον ἦλθε, μηδὲ ὑπὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς κείτῃ τοῖς ἡμετέροις· μὴ ἐπὶ τοῖς γεγεννημένοις καὶ τέλος εἰληφότες δυνατὸν ἀπιστῆσαι τινα; Ἐνόησόν μοι τὰ Σόδομα καὶ ἡ Γόμορρα. Ἐκείνη δὲ χώρα δι' οὐδεμίαν ἑτέραν ἀμαρτίαν τοσαύτην ἔδωκε δίκην, ἢ ὅτι παρανόμους εἰσήγαγον μίξεις ὅι τὰς πόλεις οἰκίσαντες ἐκείνας, καὶ ἀθέσμοις ἔρωτας, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους ἐκ βάθρων ἀνέτρεψαν. Πῶς οὖν ἂν ἔχοι λόγον, τὸν Θεόν, τὸν αὐτὸν ὄντα καὶ τότε καὶ νῦν, ἐκείνους μὲν ἀμαρτάνοντας κολάσαι χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης, σὲ δὲ τὸν μετ' ἐκείνους ἀμαρτόντα, τὸν πολλῶ μείζονος ὄντα τιμωρίας ἄξιον καὶ κολίσαι, ὅσῳ καὶ χάριτος ἀπήλασας, καὶ οὐδὲ ταῖς ἐκείνων ἐσωφρονίσθης· τιμωρίαις, ἀτιμώρητον ἀφείναι;

γ'. Διὰ δὴ ταῦτα καὶ Παῦλος οὐδὲν περὶ γέεννης τῶς εἰπὼν, ἐπειδὴ πολλοὶ τὰ μέλλοντα ἐστὶν ἀπιστα, ἀπὸ τῶν ἡδὴ συμβάντων, καὶ ὧν ἱκανῆν εἶχον πίστιν, αὐτοὺς σωφρονίσαι βούλεται. Εἰ γὰρ καὶ φοβερώτερα τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ τοῖς ἀτελεστέροις τῶν ἀνθρώπων τὰ παρελθόντα πιστότερα, καὶ ταῦτα μᾶλλον αὐτοὺς ἐκείνων φοβεῖν εἴωθε. Διὰ ταῦτα ἐντεῦθεν αὐτοῖς διαλέγεται, οἷς οὐδὲ τὸν σφόδρα ἀναίσχυντοῦντα ἀπιστήσαι δυνατὸν ἦν· ἡμοῦ δὲ καὶ Μαρκίῳν καὶ Μάνεντι, καὶ πῖσι τοῖς τὰ αὐτὰ ἐκείνους νοσοῦσι καίριαν δίδωσι τὴν πληγὴν. Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶν ὁ αὐτὸς Θεὸς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, ὁ καὶ ἐκεῖνα νοθεύσας, καὶ ταῦτα μέλλων διατυποῦν, περιττῶς μοι ταῦτα λέγεις, ὦ Παῦλε, καὶ φόβον οὐδένα τοῖς ἀκραταῖς ἐντίθεις. Δύναται γὰρ ὁ ἀκούων λέγειν, ὅτι εἰ ἕτερος ἐκείνός ἐστι Θεός, καὶ ἕτερος οὗτος, οὐ πάντως οὗτος κατὰ τὴν ἐκείνου κρινεῖ γνώμην, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς παύεται νόμοις. Τί γὰρ, εἰ τῷ τῆς Παλαιᾶς Θεῷ πάντας ἔδοξε κολάσαι καὶ τιμωρῆσασθαι, τί μορμολύτταις καὶ ἐκφοβεῖς; ἕτερον ἔχω Δεσπότην τὸν μέλλοντά με κρίνειν. Ἄσπε εἰ ἕτερος ἦν ὁ τῆς Παλαιᾶς, καὶ ἕτερος ὁ τῆς Καινῆς, τούναντίον, ὅπερ ἔβουλετο, ὁ Παῦλος ἐποίησεν· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἐφόβησε τὸν ἀκούοντα, ἀλλὰ καὶ πάσης ἀγωνίας καὶ δέους ἀπῆλλαξεν· ὅπερ οὐδὲ τῶν τυχόντων ἀνθρώπων καὶ σφόδρα ἀνοήτων τις ἔπαθεν ἂν, μήτι γε Παῦλος ὁ τοσαύτης γέμων σοφίας. Ὅθεν ἔδωκεν, ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτός ἐστι Θεὸς ὁ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τῆς ἐρήμου καταστρώσας, καὶ ἡμῶν τοὺς ἀμαρτάνοντας κολάζειν μέλλων. Οὐ γὰρ εἰ μὴ εἰς ἦν (πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ἐρῶ), ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγεννημένων ὑπ' ἐκείνου, καὶ περὶ τῶν μέλλοντων ἡμᾶς ἐφόβει· ἐπειδὴ δὲ ὁ αὐτός ἐστιν, ἀναντιρρήτως εἰσήγαγεν αὐτοῖς τὴν περὶ τῆς τιμωρίας προσδοκίαν, δείκνυς ὅτι δεδοικέναι χρὴ καὶ φοβεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἂν ὁ τοὺς πατέρας ἡμῶν κολάσας ἀμαρτάνοντας, ἡμῶν φείσεται τὰ αὐτὰ πλημμελούντων. Ἄξιον δὲ ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἐλθεῖν τοῦ διηγήματος, καὶ ἐκάστην διερευνησάσθαι βῆσιν μετ' ἀκριβείας ἀπάσης. Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί. Τοὺς μαθητὰς ἀδελφούς ἐκάλεσεν, οὐκ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀξίας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοὺς προσαγορεύων ὀνόματος. Ἦδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι ταύτης ἴσον οὐδὲν, καὶ τὸ μέγιστον [233] τῆς ἀξίας εἶδος, τὸ τῆς ἀγάπης εἶδος ἐστίν. Τοῦτο

δὲ πρῶτον καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν. Κἂν σφόδρα καταδεέστεροί τινες ἡμῶν ὦσι^b, τοῖς τῆς θεραπείας αὐτοὺς καλῶμεν ὀνόμασι, μὴ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους, μὴ μόνον πλουσίους, ἀλλὰ καὶ πένητας, ἐπεὶ καὶ Παῦλος οὐχὶ τοὺς πλουσίους τοὺς παρὰ Κορινθίοις, οὐδὲ τοὺς ἐλευθέρους καὶ περιφανεῖς, οὐδὲ τοὺς ἐπιστήμους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτας, καὶ οἰκέτας, καὶ πάντας ἀπλῶς ταύτη τετίμηκε τῇ προσηγορίᾳ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δούλος, οὐκ ἐλευθερός, οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐ σοφός, οὐκ ἄσοφος, ἀλλὰ πᾶσα ἀξία ἀνωμαλία βωτικῆς ἀνήρηται. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ Παῦλος τοὺς ὁμοδούλους οὕτως ἐκάλεσεν, ὅπου γε καὶ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ τὴν ἡμετέραν οὕτω ἐκάλεσε φύσιν, οὕτω λέγων· Ἀσπυγηλὸ τὸ δρομὰ σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆσῶ σε; Οὐ μόνον δὲ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ γενέσθαι ἀδελφὸς ἡμῶν ἠθέλησε, καὶ ἐγένετο τὴν σάρκα ὑπὸ τοὺς τῆν ἡμετέραν, καὶ τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωνήσας τῆς αὐτῆς. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ θαυμάζων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται ὁ Θεός, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται, ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Καὶ πάλιν· Ἐπεὶ οὖν καὶ τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, παρακλησίως καὶ αὐτοὺς μετέσχε τῶν αὐτῶν.

Πάντα δὲ ταῦτα ἀκούοντες, ἀλαζονεῖαν, καὶ τύφον, καὶ ἀπόνοιαν ἄπασαν τῆς ψυχῆς ἐξορίσωμεν τῆς ἡμετέρας, καὶ μετὰ πολλῆς τοῦτο κατορθώσωμεν τῆς σπουδῆς, τὸ θεραπευτικοῖς ὀνόμασι καὶ τιμῆν ἔχουσι τοὺς πλησίον καλεῖν. Εἰ γὰρ καὶ μικρὸν καὶ ψῆδὸν εἶναι δοκεῖ τὸ κατορθώμα, ἀλλ' ὅμως μεγάλων ἀγαθῶν ἐστὶν αἴτιον· ὡσπερ οὖν τὸ ἐναντίον πολλὰς πολλὰς ἐχθρας καὶ ἔρεις καὶ φιλονεικίας ἐποίησεν. Οὐ ταύτην δὲ μόνον τὴν βῆσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξῆς μετὰ πολλῆς ἐξεστεινότητος ἀκριβείας· οὐδὲ γὰρ ταύτην ἀπλῶς τέθεικεν. Εἰπὼν γάρ· Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ἐπήγαγεν· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες· οὐκ εἶπεν, Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, οὐδὲ οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξεληθόντες· ἀλλὰ τί; Οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες· ὁμοῦ καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ, ὅτι οὐκ ἀπηξίωσε τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν, τοσοῦτον αὐτοὺς ἀναθεθεῖν κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, καὶ τῶν τὴν Παλαιὰν διαβαλλόντων ἐπιστομιζῶν τὴν ἀναίσχυντον γλῶτταν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ πρὸς ἐκείνην ἀπεχθῶς διέκειτο, ἀπὸ τῶν εὐφημοτέρων ὀνομάτων ἂν ἐκλήθη, τῶν τότε γενομένων ἀπάντων διαβολῆν ἔχοντων. Πάντες. Οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς τέθεικε τὸ, Πάντες, οὐδὲ παρέργως, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς σοφίας. Οὐδὲ γὰρ ἄπαξ εἰπὼν εἰσήγαγεν, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρίς καὶ πολλὰς, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ παρέργως αὐτὰ προσεβῆρεν. Εἰπὼν γάρ· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, ἐπήγαγε· Καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβασίλευσαν, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἐσμεν, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἐπιποιοῦν. Ἦκουσας πῶς πολλὰς τὸ, Πάντες, τέθεικεν; Οὐκ ἂν δὲ τοῦτο ἐποίησεν, εἰ μὴ μέγα τί καὶ θαυμαστὸν μυστήριον αἰνίσασθαι ἤθελεν. Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐτίθει, ἤρκει ἄπαξ εἰπόντα σιγήσαι, [254] καὶ εἰπεῖν οὕτως· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβασίλευσαν, καὶ τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἐφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἐπιποιοῦν.

^b Sic Cod. 748, et hæc erat conjectura Savillii. Legebatur ὅπτες. Edit.

* Edit. male σωφρονισθείς; e Cod. 748 correximus. Edit.

quam eandem quæ illi priores ausus, inultus mansisset. Tu ergo si quempiam deprehenderis mollem, dissolutum, multamque lasciviam exhibentem, qui dicat tibi, Hæc sunt fabulæ; non est supplicium, neque gehenna, sed Deus hæc frustra terrendi causa comminatus est, responde illi: Homo, non credis futuris, quia non apparent, neque in medio vel sub oculis sunt constituta: num potes fidem negare iis, quæ facta finemque sortita sunt? Cogita Sodomam et Gommorham. Regio illa nulla alia de causa tantas dedit pœnas, quam quod incolæ ejus illicitos coitus induxerunt, illegitimosque amores, ac naturæ leges radicibus subverterunt. Qua igitur ratione fieri possit ut Deus idem ipse nunc qui tunc erat, illos peccantes sine venia punierit, id vero qui post illos peccasti et majore dignus es ultione, quia gratiam sortitus es, neque illorum supplicio emendatus, inultum sinat?

3. *Probatur eundem esse Novi ac Veteris Testamenti Deum.* — Ideoque Paulus, nihil dum de gehenna loquutus, quia futura a multis non creduntur, ab iis quæ jam contigerant, et quibus illi fidem habebant, ipsos erudire vult. Etiam si enim futura terribiliora sint, popularibus tamen præterita sunt credibilia, et hæc plus quam illa terrori sunt ipsis. Idcirco ex iis argumentum mutuatur, quibus ne impudentiores quidem fidem negare possunt: simul autem et Marcioni et Manichæo et iis qui pari morbo laborabant, letalem infligit plagam. Si enim non est idem Veteris qui Novi Testamenti Deus, qui et illa monuit, et hanc formam traditurus erat, frustra mihi hoc dicis, o Paule, et nullum auditoribus timorem incutis. Nam potest is qui audit dicere: Si alius ille, alius hic Deus est: hic certe non secundum illius sententiam judicabit, neque iisdem obtemperabit legibus. Quid enim si Deo Veteris Legis visum est omnes punire, quas larvas profers, quid terres? Alium habeo Dominum, qui me judicatoris est. Itaque si alius fuisset Veteris, alius Novæ Legis, Paulus contra, quam volebat, fecisset: non modo enim non terruisset auditorem, sed etiam ab omni angustia et metu liberasset, quod nemo quantivis pretii, etiam insipiens fecerit, nedum Paulus tanta plenus sapientia. Unde palam est eundem esse Deum, qui et Judæos in eremo prostravit, et de nobis eos ulturus est, qui peccaverint. Neque enim, nisi unus esset (id iterum dico), per ea quæ olim a se gesta sunt, de futuris etiam nos terreret; quia autem idem ipse est, supplicii expectationem, cui contradici nequit, ipsis induxit, ostendens metendum formidandumque esse. Qui enim patres nostros peccantes ultus est, non utique nobis parcat paria peccantibus. Jam operæ pretium fuerit principium narrationis repetere, et dicta singula cum omni accurate examine examinare. *Nolo autem vos ignorare, fratres.* Discipulos vocat fratres; non dignitatis, sed caritatis nomine ipsos compellens. Sciebat enim, apprime utique sciebat, huic appellationi æquale nihil esse, et maximam dignitatis speciem, speciem esse caritatis. Hoc autem prius et nos imitemur. Etiam si quidam nostrum valde inferiores sint, ipsos ministerii no-

mine compellemus, non solum liberos, sed etiam servos; non solum divites, sed etiam pauperes: quandoquidem et Paulus non solum Corinthiorum divites, liberos et conspicuos et nobiles, sed etiam privatos et domesticos, et omnes indiscriminatum hæc appellatione honoravit. Nam in Christo Jesu neque servus neque liber, non barbarus, non Scythæ, non sapiens, neque insipiens (*Gal. 3. 28*), sed omnis sæcularis dignitatis inæqualitas sublata est. Ecquid mirum si Paulus conservos sic appellaverit, quando et Dominus ejus naturam nostram sic vocavit, his verbis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te (Psal. 21. 25)* Neque tantum nos fratres vocavit, sed et ipse frater esse noster voluit, et vere fuit cum carne nostram induit, et naturæ nostræ consors factus est. Quod ipsum admirans Paulus dicebat: *Non enim angelos apprehendit Deus, sed semen Abraham apprehendit; unde debuit per omnia fratribus assimilari (Hebr. 2. 16. 17).* Et rursus: *Quoniam vero pueri participaverunt carni et sanguini, similiter et ipse participavit iisdem ipsis (Ibid. v. 14).*

Proximi honeste compellendi. Transitus per mare Rubrum baptismi typus. — Hæc porro omnia audientes, arrogantiam, fastum et superbiam quamlibet ex animis nostris eliminemus: id summo studio curemus, ut obsequii et honoris nominibus proximos nostros compellemus. Licet enim hoc officium parvi momenti esse videatur, magna tamen parit bona: quemadmodum et oppositum multas inimicitias, lites et contentiones plerumque peperit. Neque hoc solummodo dictum, sed etiam illud quod sequitur, magna accurate excutiamus: neque enim illud sine causa posuit. Cum enim dixisset, *Nolo vos ignorare, fratres; adjecit, Quod patres nostri omnes:* non dixit, quod Judæi, neque ii, qui ex Ægypto egressi fuerant; sed quid? *Patres nostri omnes;* simul suam exhibens humilitatem, cum eorum cognationem non dedignatus est, etsi tantum superior virtute; et impudentem eorum linguam coercens, qui Veterem Legem criminantur. Neque enim si odisset illam, honorabilioribus illam nominibus commemorasset, cum illi omnes qui tunc vixerant criminationi essent obnoxii. *Omnes.* Neque illud temere posuit, *Omnes,* neque supervacance, sed magna cum sapientia. Neque cum semel dixisset, id postea tacuit; sed et bis et ter et sæpe pronuntiavit, ut ediscas illum non perfunctorie hoc protulisse. Cum dixisset enim, *Quod patres nostri omnes sub nube fuerunt,* adjecit, *Et omnes per mare Rubrum transierunt, et omnes in Moysem baptizati sunt, et omnes eandem escam spiritualem comederunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt.* Audisti quomodo sæpe illud, *Omnes,* posuerit? Quod nequaquam fecisset, nisi magnum quid et mirabile mysterium subindicare voluisset. Si enim simpliciter posuisset, satis erat id semel dictum postea tacere, et sic dicere: *Quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et per mare transierunt, et in Moysem baptizati sunt, et eandem escam spiritualem comederunt, et eundem potum spiritualem biberunt.* Nunc autem non ita dixit,

sed ad singula gesta illud, *Omnes*, adjiciens, non parvam nobis sententiæ suæ januam aperuit, ut ejus sapientiam consideremus, Cur ergo hanc vocem frequenter repetit? Ut ostendat magnam esse Legis Veteris cum Nova cognationem, et illa fuisse horum figuram, et futurorum umbram. Atque primum hinc consonantiam ostendit. Volebat enim demonstrare quod, quemadmodum in Ecclesia non est discrimen inter servum et liberum, neque inter peregrinum et civem, senem et juvenem, sapientem et insipientem, privatum et principem, mulierem et virum, sed omnis ætas et dignitas, atque uterque sexus similiter in eandem illam aquarum piscinam descendunt, ac sive rex sive mendicus eadem expiatione fruuntur: id quod est maximum nostræ nobilitatis argumentum, quod simili modo mendicum ac purpura vestitum ad mysteria admittamus, atque in mysteriorum ratione nihil hic plus illo habeat: sic et in Veteri Lege illud, *Omnes*, frequenter posuit. Neque enim dicere potes, Moysen per aridam, Judæos vero per mare transivisse; neque opulentos per hanc viam, pauperes per aliam, neque mulieres sub aere, viros sub nube; sed omnes per mare, sub nube omnes, et in Moysen omnes. Quoniam enim transitus ille futuri baptismatis typus erat, hoc primum per figuram exprimi oportuit, nempe omnes eorundem consortes fuisse, quemadmodum et hic omnes eadem æqualiter participant. Et quomodo potest, inquires, illud præsentium esse typus? Si prius didiceris quid sit typus, quid veritas, tunc tibi hujusce rei rationem reddam.

4. *Discrimen inter umbram et veritatem.* — Quid igitur est umbra, et quid veritas? Age, sermonem ad imagines transferamus, quas pictores delineant. Vidisti sæpe imperatoriam imaginem caruleo tinctam colore; deinde vero pictorem albas lineas ducentem, et Imperatorem depingentem, et solium imperatorium, et equos adstantes, et satellites et victos hostes atque subactos. Attamen cum vides hæc delineata et adumbrata, neque totum scis, neque totum ignoras: sed hominem pingi et equum obscure cognoscis; qualis vero sit imperator et quæ sit hostis, non ita perspicue cognoscis, donec accedens colorum veritas visum certiore faciat. Sicut igitur in illa imagine non exigis totum ante colorum veritatem; sed si obscuram quandam rei cognitionem percipias, satis absolutam delineationem esse arbitraris: sic et de Veteri et de Novo Testamento sentias: neque omnimodam in typo veritatis accuratorem a me requiras; tamenque potero te docere, quo pacto quandam affinitatem habuerit Vetus cum Novo, et ille transitus cum baptismo nostro. Illic aqua et hic aqua: hic piscina, illic pelagus: hic omnes in aquam ingrediuntur, illic item omnes: secundum hoc affinitas. Vis demum discere colorum veritatem? Illic ab Ægypto per mare liberabantur, hic ab idololatria: illic Pharaon demergebatur, hic diabolus: illic Ægyptii præfocabantur, hic vetus homo peccatis onustus defoditur. Et vide cognationem figuræ cum veritate, ac veritatis præ typo excellentiam. Neque enim omnino

alienum oportet esse typum a veritate, alioquin enim typus non esset: neque rursus par est exæquari typum veritati; alioquin typus ipsa veritas esset: sed in suo modo maneat oportet, neque omnia habeat, quæ veritas habet, neque a toto excidat. Si enim totum haberet, ipsa veritas esset; si a toto excideret, non posset esse typus; sed oportet ut partem habeat, partem veritati reservet. Ne igitur in Veteri totum a me requiras: sed si qua parva et obscura acceperis ænigmata, tecum bene actum esse puta. Ubi itaque est cognatio typi cum veritate? In eo quod illic omnes, hic item omnes: illic per aquam, hic etiam per aquam: illi a servitute liberati sunt, et nos item a servitute liberati, sed non ab eadem: nam illi a servitute Ægyptiorum, nos a servitute dæmonum: illi a servitute Barbarorum, nos a servitute peccati. Ad libertatem reducti sunt illi, et nos etiam, sed non ad eandem, sed ad multo splendidiorem nos. Quod si majora suis nostra et excellentiora, ne stupeas. Hoc enim maxime veritatis est, quod sit typo longe excellentior, neque tamen illi adversaria sit, et cum illo pugnet. Quid autem est, *Omnes in Moysen baptizati sunt*? Forte obscurum¹ est quod dicitur; sed clarius efficere conabor. Mare tunc erat diffusum ante oculos eorum et jubebantur transire per extraneam quandam et admirabilem viam. Nemo umquam sic transierat. Cunctabantur et recusabant, atque ægre ferebant. Transivit Moyses primus, et ut omnes facile sequerentur effecit. Hoc sibi vult illud, *In Moysen baptizati sunt*; cum illi credidissent, tunc in aquas illo duce ipsique fidentes ingredi ausi sunt. Hoc et in Christo accidit: cum enim nos reduxisset ab errore, et ab idolorum cultu liberasset, et in regnum nos manu duceret, ipse primus viam aperuit, primus in caelos ascendit. Quemadmodum igitur illi Moysi fidentes, iter suscipere sunt ausi, ita et nos Christo fidentes, hanc peregrinationem fidentes suscipimus. Quod autem id sibi velit illud *In Moysen baptizati sunt*, ex historia palam est. Non enim in nomen Moysis baptizati sunt. Si porro nos non modo Jesum ducentem ac principem habemus, sed etiam in nomen ejus baptizamur, licet illi non baptizentur in nomen Moysis, ne ideo turberis: dixi namque oportere ut veritas aliquam ingentem et ineffabilem excellentiam habeat supra figuram.

Mensa et Mystera sacra in Veteri Lege adumbrata; Paulus Samosatenus refellitur. — Vidistin' in baptismo qui sit typus, quæ veritas? Age, ostendam tibi et mensam et mysteriorum participationem illic adumbratam fuisse, si non totum rursus a me petas, sed sic ea quæ gesta sunt examines, ut par est umbras et figuras. Nam cum dixisset de mari, de nube, deque Moyse, subjunxit: *Et omnes eandem escam spirituales comederunt.* Quemadmodum tu, inquit, ex piscina aquarum ascendens, ad mensam curris: sic et illi ex mari ascendentes, ad mensam novam et mirabilem venerunt, de manna loquor. Ac rursus sicut

¹ In Editis legitur, *clarum* (σαφές); Savil., *obscurum* (δσαφές), in margine posuerat, et nos legitimus e codice 748.

Νῦν δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον τῶν γενομένων τῶν Πάρτες, τιθεὶς, θύραν ἡμῖν τῆς ἐξουτοῦ γνώμης παρήνοιξεν οὐ μικρὰν, ὥστε κατιδεῖν αὐτοῦ τὴν σοφίαν. Τίνος οὖν ἔνεκεν συνεχῶς τῆς λέξεως ταύτης μέμνηται; Βούλεται δεῖξαι πολλὴν οὖσαν τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν τὴν συγγένειαν. καὶ ὅτι ταῦτα τύπος ἐκείνων ἦν, καὶ σκιά τῶν μελλόντων. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τούτου τὴν συμφωνίαν δείκνυσι. Βουλόμενος γὰρ δεῖξαι, ὅτι ὡσπερ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἔστι δούλου καὶ ἐλευθέρου διάκρισις, οὐδὲ ξένου καὶ πολίτου, οὐδὲ γέροντος καὶ νέου, οὐδὲ σοφοῦ καὶ ἀσοφοῦ, οὐδ' ἰδιώτου καὶ ἀρχοντος, οὐδὲ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς, ἀλλὰ πᾶσα ἡλικία, καὶ πᾶσα ἀξία, καὶ ἑκαστέρα ἡ φύσις ὁμοίως εἰς τὴν κολυμβήθραν ἐκείνην ἐμβαλίνουσι τῶν ὑδάτων, κἂν βασιλεὺς ἢ τις, κἂν ποιηχὸς. τῶν αὐτῶν ἀπολαύουσι καθαρῶν· καὶ τοῦτο ἔστι μάλιστα τὸ μέγιστον τῆς παρ' ἡμῖν εὐγενείας τεκμηρίον, ὅτι ὁμοίως καὶ τὸν προσαιτην^a, καὶ τὸν τὴν ἀλουργίδα ἔχοντα μυσταγωγούμεν, καὶ οὐδὲν πλέον οὗτος ἐκείνων κατὰ τὸν τῶν μυστηρίων ἔχει λόγον· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ συνεχῶς τὸ, Πάρτες, τέθεικεν. Οὐδὲ γὰρ ἔχεις εἰπεῖν, ὅτι Μωϋσῆς μὲν διὰ ζηρᾶς· Ἰουδαῖοι δὲ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, οὐδ' ὅτι οἱ μὲν εἰσποροὶ δι' ἐτέρας ὁδοῦ, οἱ δὲ νεότεροισι δι' ἐτέρας, οὐδὲ ὅτι αἱ γυναῖκες μὲν ὑπὸ τὸν ἀέρα, ἄνδρες δὲ ὑπὸ τὴν νεφέλην, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς θαλάσσης πάντες, καὶ ὑπὸ τὴν νεφέλην πάντες, καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν πάντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ διδασκίς ἐκείνη τοῦ μέλλοντος βαπτίσματος ἦν τύπος, ἔδει τοῦτο πρῶτον τῶν ὄλων διατυπωθῆναι, τὸ πάντα τῶν αὐτῶν ἀπολαύσαι, ὡσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα πάντες τῶν αὐτῶν ἐξίσις μετέχουσι. Καὶ πῶς δύναται, φησὶν, ἐκεῖνο τύπος εἶναι τῶν παρόντων; Ἄν μᾶθης πρότερον, τί μὲν ἔστι τύπος, τί δὲ ἀλήθεια, τότε σοὶ καὶ τούτου παρήξομαι τὰς εὐθύνas.

δ. Τί ποτ' οὖν ἔστι σκιά, τί δὲ ἀλήθεια; Φέρε, τὸν λόγον ἐπὶ τὰς εἰκόνας ἀγάτωμεν, ἃς οἱ ζωγράφοι γράφουσι. Εἶδες πολλάκις εἰκόνα βασιλικὴν κυανῇ κατακρωσμένην χρώματι, εἶτα τὸν ζωγράφον λευκὰς περιάγοντα γραμμὰς, καὶ ποιούonta βασιλέα, καὶ θρόνον βασιλικὸν, καὶ ἵππους παρεστῶτας, καὶ δορυφόρους, καὶ πολεμίους δεδεμένους καὶ ὑποκειμένους. Ἄλλ' ὅμως ὁρῶν ταῦτα σκιαγραφούμενα, οὕτε οἶδας τὸ πᾶν, οὕτε ἀγνοεῖς τὸ πᾶν, ἀλλ' ὅτι μὲν ἄνθρωπος γράφεται καὶ ἵππος, ἀμυδρῶς ἐπίστασαι· ποῖος δὲ ἔστιν ὁ βασιλεὺς, καὶ ποῖος ὁ πολέμιος, οὐ σφόδρα ἀκριβῶς οἶδας, ἕως ἂν ἔλθοῦσα τῶν χρωμάτων ἡ ἀλήθεια τρανώσῃ τὴν ὄψιν καὶ σαφεστέραν ποιήσῃ. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἐκείνης οὐκ ἀπαιτεῖς τὸ πᾶν πρὸς τῆς τῶν χρωμάτων ἀληθείας, ἀλλὰ κἂν ἀμυδρὰν τινα λάθης γνῶσιν τῶν γινομένων, ἰκανῶς τὴν σκιαγραφίαν ἀπρητισθαὶ νομίζεις· οὕτω μοι καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἐπὶ τῆς Καινῆς λογίζου, καὶ μὴ με πᾶσαν ἀπαιτήσεως τῆς ἀληθείας τὴν ἀκριβείαν ἐπὶ τοῦ τύπου· καὶ δυνησόμεθ' αὐτὰ διδάξαι, πῶς εἶχε τινα συγγένειαν ἡ Παλαιὰ πρὸς τὴν Καινὴν, καὶ ἡ διδασκίς ἐκείνη [235] πρὸς τὸ ἡμέτερον βάπτισμα. Κάκει ὕδωρ, κἀνταῦθα ὕδωρ· κολυμβήθρα ἐνταῦθα, καὶ κάκει πέλαγος· πάντες ἐνταῦθα εἰς τὰ ὕδατα ἐμβαλίνουσι, κάκει πάντες· κατὰ τοῦτο ἡ συγγένεια. Λοιπὸν βούλει μαθεῖν τῶν χρωμάτων τὴν ἀλήθειαν; Ἐκεῖ μὲν Αἰγύπτου διὰ τῆς θαλάσσης ἀπηλλάττοντο, ἐνταῦθα

δὲ εἰδωλολατρεῖas· κάκει μὲν ὁ Φαραὼ κατεποντίετο, ἐνταῦθα δὲ ὁ διάβολος· ἐκεῖ Αἰγύπτου· ἀπεπνίγοντο, ἐνταῦθα δὲ ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τῶν ἀμαρτημάτων κατορύττεται. Καὶ ἰδε συγγένειαν τύπου πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ἀληθείας ὑπεροχὴν πρὸς τύπον. Οὕτε γὰρ ἀπηλλοτριώθη ἀπάντη χρῆ τὸν τύπον τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη τύπος· οὕτε πάλιν ἐξισάζει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐπεὶ πάλιν καὶ αὐτὸς ἀλήθεια ἔσται· ἀλλὰ δεῖ μένειν ἐπὶ τῆς οικείας συμμετρίας, καὶ μῆτε τὸ πᾶν ἔχειν τῆς ἀληθείας, μῆτε τοῦ παντὸς ἐκπεπτωκένας. Ἄν μὲν γὰρ τὸ πᾶν ἔχη, ἀλήθεια πάλιν ἔσται καὶ αὐτός· ἂν δὲ τοῦ παντὸς ἐκπέσῃ, τύπος εἶναι λοιπὸν οὐ δύναται· ἀλλὰ δεῖ τὸ μὲν ἔχειν, τὸ δὲ τῇ ἀληθείᾳ τηρεῖν. Μὴ τοῖνον τὸ πᾶν με ἀπαιτήσης ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ἀλλ' εἰ κἂν μικρὰ τινα καὶ ἀμυδρὰ λάθης αἰνίγματα, ἀγαπητὸν εἶναι νόμιζε τοῦτο. Ποῦ οὖν ἔστιν ἡ συγγένεια τοῦ τύπου πρὸς τὴν ἀλήθειαν; Ὅτι πάντες ἐκεῖ, καὶ ἐνταῦθα πάντες· ὅτι δι' ὕδατος ἐκεῖ, καὶ ἐνταῦθα δι' ὕδατος· ὅτι δουλείας ἀπηλλάγησαν ἐκεῖνοι, καὶ ἡμεῖς δουλείας, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς· ἀλλ' οἱ μὲν τῆς Αἰγυπτίων, ἡμεῖς δὲ τῆς τῶν δαιμόνων· ἐκεῖνοι τῆς τῶν βαρβάρων, ἡμεῖς τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν. Πρὸς ἐλευθερίαν ἀνήχθησαν ἐκεῖνοι, καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ πρὸς πολλῶν λαμπροτέρων ἡμεῖς. Εἰ δὲ μερίζω τὰ ἡμέτερα καὶ ὑπερέχοντα ἐκείνων, μὴ θορυβοῦ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἔστιν ἀληθείας, τὸ πολλὴν ἔχειν πρὸς τὸν τύπον τὴν ὑπεροχὴν, οὐκ ἐναντιώσιν, οὐδὲ μάχην. Τί δὲ ἔστι, Πάρτες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο; Καὶ τάχα ἀσαφὲς τὸ λεγόμενον· οὐκ οὖν σαφέστερον αὐτὸ ποιῆσαι πειράσομαι. Θάλασσα ἦν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κεχυμένη τῶν ἐκείνων τότε, καὶ ἐκελεύοντο διαβαίνειν ξένην τινα καὶ παράδοξον ὁδὸν, ἣν οὐδεὶς οὐδέποτε ἀνθρώπων διέβη. ὤκνουσαν καὶ ἀνεδύοντο. καὶ ἐδυσχεραίνων. Διέβη πρῶτος Μωϋσῆς, καὶ πᾶσι μετ' εὐκολίας ἔδωκεν ἀκολουθεῖσαι λοιπὸν. Τοῦτο ἔστιν· Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο· ἐκεῖνοι πιστεύσαντες, οὕτως ἐθάβησαν ἐπιβῆναι τῶν ὑδάτων, ἡγεμόνα τῆς ὁδοπορίας λαβόντες. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· ἐξαγαγὼν γὰρ ἡμᾶς τῆς πλάνης, καὶ τῆς εἰδωλολατρείας ἀπαλλάξας, καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν χειραγωγῶν, αὐτὸς πρῶτος ταύτης ἡμῖν ἤρξε τῆς ὁδοῦ, πρῶτος εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναβάς. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖνοι Μωϋσῆι θαρβύσαντες κατατόλισαν τῆς ὁδοπορίας, οὕτως ἡμεῖς Χριστῷ θαρβύσαντες κατατολῶμεν τῆς ἀποδημίας ταύτης. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστι τὸ· Εἰς Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο, ὅλον ἐκ τῆς ἰστορίας. Οὐ γὰρ εἰς τὸ ὄνομα Μωϋσεῖος ἐβαπτίσαντο. Εἰ δὲ ἡμεῖς οὐ μόνον ἀρχηγὸν τὸν Ἰησοῦν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ βαπτίζομεθα, ἐκείνων μὴ βαπτισθέντων εἰς τὸ ὄνομα Μωϋσεῖος, μὴδὲ ἐνταῦθα ταράττου· εἶπον γὰρ, ὅτι δεῖ τὴν ἀλήθειαν ἔχειν τινα ὑπεροχὴν πολλὴν καὶ ἀφαντον.

[236] Εἶδες ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τίς μὲν ὁ τύπος, τίς δὲ ἡ ἀλήθεια; Φέρε, σοὶ δεῖξω καὶ τὴν τράπεζαν καὶ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν ἐκεῖ σκιαγραφουμένην, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἀπαιτῆς με πάλιν, ἀλλ' οὕτως ἐξετάσης τὰ γενόμενα, ὡς εἶχες ἐν σκιαγραφίᾳ καὶ τύποις ἰδεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης καὶ τοῦ Μωϋσεῖος, ἐπήγαγε πάλιν· Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον. Ὡσπερ σὺ, φησὶν, ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας τῶν ὑδάτων ἀναβαίνων, ἐπὶ τὴν τράπεζαν τρέχεις, οὕτω κάκεινοι ἀπὸ τῆς θαλάττης ἀναβάντες, ἐπὶ τράπεζαν

^a Unus ms. τὸν προσαιτῆ.

ἦλλον καινήν καὶ παράδοξον, τὸ μάννα λέγω. Καὶ πάλιν ὡσπερ σὺ παράδοξον ἔχεις πότον, τὸ αἷμα τὸ σωτήριον, οὕτω κάκεινος παράδοξον ἔσχεον τοῦ πόντου τὴν φύσιν, οὐ πηγὰς εὐρόντες, οὐδὲ ποταμούς βέοντας, ἀλλ' ἀπὸ πέτρας σκληρὰς καὶ ἀνύδρου πολλὴν δεξάμενοι ναμάτωμα διαψίλειται. Διὰ τοῦτο αὐτὸ καὶ πνευματικὸν ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ τῆ φύσει τοιοῦτον ἦν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τῷ τρόπῳ τῆς χορηγίας τοιοῦτον ἐγένετο. Οὐ γὰρ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν αὐτοῖς ἐδίδοτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ στρατηγούντος αὐτῶν Θεοῦ. Ὅσπερ οὖν καὶ αὐτὸ διορθούμενος ἔλεγεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε· *Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον*, ὕδωρ δὲ ἦν τὸ πινόμενον, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι διὰ τοῦτο Πνευματικὸν εἶπεν, οὐ διὰ τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ διὰ τὸν τῆς χορηγίας τρόπον, ἐπήγαγεν· *Ἐπιον γὰρ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας*· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Οὐχὶ ἡ φύσις τοῦ λίθου, φησὶν, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ ἐνεργούντος Θεοῦ τὰς πηγὰς ἐκείνας ἤφει.

ε'. Ἐνταῦθα καὶ τὴν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως αἰρεσιν ἀνέσπασε πρόβριον. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς ἦν ὁ πάντα ἐνεργῶν ἐκεῖνα, πῶς αὐτὸν ἐκ τότε εἶναι λέγουσιν, ἐξ οὗ Μαρία αὐτὸν ἔτεκεν; Ὅταν γὰρ πρὸ μὲν τῆς Μαρίας τὰ κατὰ τὴν ἔσχημον φαίνεται συμβάντα, ἐκεῖνα δὲ πάντα ὁ Χριστὸς ἦν πεποιηκὼς κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ἀνάγκη καὶ πρὸ τοῦ τόκου τούτου, καὶ πρὸ τῶν ὠδίνων αὐτὸν εἶναι τούτων· οὐ γὰρ δήπου ὁ μὴ ὢν ἐνεργεῖν ἔμελλεν οὕτω θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα. Ὅσπερ δὲ εἰπὼν, ὅτι πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, τὴν εὐγένειαν τῆς Ἐκκλησίας ἐδήλωσεν ἀνωθεν προδιατυπωμένην· οὕτως εἰπὼν, τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, τὸ αὐτὸ τοῦτο πόμα ἠνείκατο. Καθὰπερ γὰρ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐχ ἑτέρου μὲν σώματος ὁ πλουσιος, ἑτέρου δὲ ὁ πένης, οὐδὲ ἑτέρου μὲν οὗτος αἵματος, ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος· οὕτω καὶ τότε, οὐχ ἕτερον μὲν ὁ πλουσιος ἐλάμβανε μάννα, ἕτερον δὲ ὁ πένης· οὐδὲ ἑτέρας μὲν ἐκεῖνος μετέχοι πηγῆς, ἑτέρας δὲ οὗτος καταδεεστέρας· ἀλλὰ ὡσπερ νῦν ἡ αὐτὴ τράπεζα, τὸ αὐτὸ ποτήριον, ἡ αὐτὴ τροφὴ ἅπασι πρόκειται τοῖς ἐνταῦθα εἰσιούσιν· οὕτω καὶ τότε τὸ αὐτὸ μάννα, ἡ αὐτὴ πηγὴ ἅπασι προῦκειτο. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ἐπεχείρησάν ποτὲ τινες κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον πλέον συλλέξαι τοῦ δέοντος, καὶ οὐδὲν ἀπάναντο τῆς πλεονεξίας. Ἄλλ' ἔως μὲν τὴν ἰσότητα ἐτίμων, ἔμενε τὸ μάννα μάννα ὄν· ἐπειδὴ δὲ πλεονεκεῖν ἐπεθύμησαν, ἡ πλεονεξία τὸ μάννα σκώληκα ἐποίησε· καίτοι γε οὐ μετὰ τῆς τῶν ἄλλων [237] ζημίας τοῦτο ἐποίουν· οὐ γὰρ δὴ ἐκ τῆς τοῦ πλησίον ἀρκάζοντες τροφῆς, οὕτως αὐτοὶ πλέον συνέλεγον, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τοῦ πλείονος ἐπεθύμησαν, κατεγνώσθησαν. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν τὸν πλησίον ἠδίκουν, ἀλλ' ἑαυτοὺς τὰ μέγιστα κατέβλαπτον, πρὸς πλεονεξίαν τῷ τρόπῳ τῆς συλλογῆς ταύτης συνεβιβάζοντο. Ὅστε ὁμοῦ τὸ αὐτὸ καὶ τροφὴ ἦν καὶ θεογνωσίας διδασκαλία· ὁμοῦ καὶ τὰ σώματα ἔτρεφε, καὶ τὴν ψυχὴν ἐπαίδευεν· οὐχ ἔτρεφε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πόνον ἀπήλλαττεν. Οὐ γὰρ ἔδει ζυζυξίας βουῆς, οὔτε ἀροτρον ἐλκύσαι, οὐδὲ ἀνατεμεῖν ἀσλακας, οὐδὲ ἐνιαυτὸν ἀναμειναί, ἀλλ' ἐσχεδιασμένην εἶχον τὴν τράπεζαν, πρόσφατον καὶ νεαρὰν καὶ ἐφήμερον· καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο παράγγελμα διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦς ἐπαίδευε, τὸ μὴ μεριμᾶν εἰς τὴν αὐριον· οὐδὲ γὰρ ὕψελος ἀπὸ τῆς μερίμνης ταύτης ἐγένετο. Εἰ γὰρ τις πλέον συνέλεξε, διεφθείρετο καὶ ἀπώλλυτο, καὶ πλεονεξίας ἔλεγχος τὸ γινόμενον μόνον ἦν. Εἶτα ἵνα μὴ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν εἶναι νομίζουσιν ἐκεῖνοι τὸν ὄμβρον, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου οὐδὲν τοιοῦτον

ἐγένετο, τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἀμφοτέρω αὐτοῦς διδάσκοντος, ὅτι ἐν ταῖς προτέραις ἡμέραις αὐτὸς ἐνήργει τὸν θαυμαστὸν τοῦτον καὶ παράδοξον ὕψελον, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην διὰ τοῦτο ἐπέιχε, ἵνα καὶ ἀκοντες παιδεύωνται τοῦ σαββάτου τὴν ἡμέραν ἀργεῖν. Οὐκ ἐπὶ τῆς τροφῆς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποδημάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἑλκων ἀπάντων, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἦν ἰδεῖν τὰ τῶν ἀποστόλων παραγγέλματα ἐκτελούμενα. Οὐδὲ γὰρ οἰκίαν εἶχον, οὐ τράπεζαν, οὐ κλίνην, οὐχ ἰμάτιον δεύτερον, οὐχ ὑποδήματα, τοῦ Θεοῦ οὕτως οἰκονομήσαντος. Ὅρα πόση τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν συγγένεια. Ὅσπερ γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐσχημάτιζεν ὁ Χριστὸς ὕστερον τῶν ἀναγκαίων ἔνεκεν, οὕτω πῶς κάκεινους ὁ τῆς πολιτείας ἐβρῦθμίζετο ἢ τρόπος, καὶ ἡ κτίσις ἅπαντα πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ἐκείνων παρεσκευάζετο. Καὶ τίνας ἔνεκεν ταῦτα ἐγένετο, φησὶ; Ἐμελλεν αὐτοὺς εἰς ἕνα συγκελεῖν τῆς οἰκουμένης τόπον, καὶ κελεύειν ἐκεῖ διηνεκῶς αὐτὸν θεραπεύειν, καὶ μήτε ναῦν, μήτε βωμὸν ἀλλαγῆς τοῦ τῆς οἰκουμένης ἰδρῶσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀναθήματα καὶ θυσίας ἐκεῖ φέρειν, καὶ εορτὰς ἐπιτελεῖν, καὶ τὸν νόμον ἀναγινώσκειν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τὰ τῆς ἀγιαστικῆς ἐκπληροῦν ἐκεῖνης. Ἴν' οὖν μὴ τῷ διωρισμένῳ τῆς θεραπείας τρόπῳ καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ συγκελεῖσθαι ἐκεῖ νομίζουσι, καὶ μερικὸν αὐτὸν εἶναι Θεόν, προλαβὼν τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς ἐπέδειξεν, ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἔνθα οὐδεὶς ἦν ὁ θεραπεύων, ἔνθα οὐδεὶς ἦν ὁ προσκυνῶν· καὶ πρὸς τὰ ἐναντία ἡ κτίσις ὑπηρετεῖτο, δι' ὧν ἐποίει, τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ δημιουργίαν καὶ τοὺς ἀγνωμονοῦντας αὐτῷ λογίζεσθαι πειθουσα. Καὶ γὰρ ἡ θάλασσα τοὺς μὲν ἀπέπνιγε, τοὺς δὲ διέσωζε· καὶ ὁ ἀήρ νῦν μὲν κατέφερε χάλαζαν, καὶ τοὺς βαρβάρους ἀπώλλυε, νῦν δὲ κατέφερε μάννα, καὶ τοὺς Ἰουδαίους διέτρεφε. Πάλιν ἡ γῆ νῦν μὲν σκνίπας ἐπὶ κολάσει τῶν πολεμίων, νῦν δὲ ὀργυγομήτραν [238] ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν οἰκείων ἐξέφερε. Κάκεινους μὲν ἐν ἡμέρᾳ σκότος, τοῦτους δὲ ἐν νυκτὶ φῶς ἐγένετο. Καὶ Αἰγύπτουσι μὲν τὸν Νεῖλον ἔχοντες παραβέροντα, διψοῖ καὶ αὐχμῶ διεφθέρωντο· οὗτοι δὲ ἐν ἐρήμῳ ξηρᾷ καὶ αὐχμῶδι στρατοπεδεύοντες, πολλῆς ἀπέλασον ὕδατων θαψιλίας· καὶ τοὺς μὲν βάρβαροι κατηγωνίζοντο, τοούτους δὲ οὐδὲ οἱ γίγαντες ἐκεῖ χειρώσασθαι ἔσχεον.

ς'. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν τούτων ὑμᾶς ἀνέμνησεν ὁ μακάριος Παῦλος; Διὰ τὴν αἰτίαν, ἦν ἐξ ἀρχῆς εἶπον ὑμῖν, ἵνα μάθης ὅτι οὔτε βάπτισμα, οὔτε ἀμαρτημάτων ἀφεσις, οὐ γνώσις, οὐ μυστηρίων κοινωνία, οὐ τράπεζα ἱερὰ, οὐχ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ σώματος, οὐχ ἡ κοινωνία τοῦ αἵματος, οὐχ ἄλλο τοῦτων οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελῆσαι δυνήσεται, ἐὰν μὴ βίον ὀρθόν, καὶ θαυμαστὸν, καὶ πάσης ἀμαρτίας ἀπηλλαγμένον ἔχωμεν. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦτο τοῦτων ἀνέμνησε, καταλέξας τὸν τύπον τοῦ βαπτίσματος, τὸν διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης, τὸν τύπον τῶν μυστηρίων, τὸν διὰ τοῦ μάννα καὶ τῆς πέτρας προδιέγραψεν ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον*, ἐπήγαγε λέγων· Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείστοις αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. Μετὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα θαύματα, φησὶν, οὐκ ἠγάπησεν αὐτοὺς ὁ Θεός. Ἄλλὰ τί; *Κατεστρώθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ*. Τίνος οὖν ἕνεκα ταῦτα λέγεις ἡμῖν, ὦ Παῦλε; *Ταῦτα ἐκ τύπος ἡμῖν ἐγενήθησαν εἰς τὸ μὴ γενέσθαι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κηκῶν, καθὼς κάκεινοι ἐπεθύμησαν, μηδὲ εἰδω-*

* Αἱ καὶ κάκεινοι... ἐβρῦθμίζετο. Αἱ καὶ κάκεινοι... ἐβρῦθμίζετο. Priorem lectionem secutus est interpret vetus.

b Duo mss. ἀπώλλυον. Editi ἀπώλλυον.

tu mirabilem potum habes, sanguinem Salvatoris : sic et illi mirabilem habuere potus naturam ; non invenerunt fontes, non fluvios, sed ex petra dura et inaquosa magnam fluentorum copiam acceperunt. Ideo potum illum, spirituales vocavit ; non quod natura talis esset, sed quod ex modo, quo suppeditabatur, talis fieret. Neque enim secundum naturæ rationem ipsis dabatur, sed secundum Dei, ipsos ducentis, operationem. Quod ille ad rectum sensum deducens dicebat. Cum enim dixisset, *Et omnes eundem potum spiritualem biberunt*, aqua autem erat quæ bibebatur, ut ostenderet se ideo *Spiritualem* dixisse, non ob naturam aquæ, sed ob modum, quo suppeditabatur, adiecit : *Bibebant enim de spiritali consequente eos petra : petra autem erat Christus*. Non, inquit, natura lapidis, sed operantis Dei virtus fontes illos emittebat.

5. Et hic Pauli Samosateni hæresim radicatus evellit. Si enim Christus illa omnia operabatur, quomodo ipsum hinc cœpisse dicunt, cum Maria ipsum genuit ? Cum enim ea quæ in deserto gesta sunt, ante Mariam facta sint, et Christus secundum Pauli vocem illa omnia fecerit, necesse est illum et ante partum et ante parturitionem fuisse : neque enim qui non existisset, tam mirabilia atque incredibilia opera patrasset. Sicut autem cum dixit, omnes per mare transivisse, Ecclesiæ nobilitatem diu ante typis expressam declaravit : sic cum dixit, omnes eandem escam spiritualem comedisse, id ipsum iterum subindicavit. Quemadmodum enim in Ecclesia non aliud corpus dives, aliud pauper, nec alium sanguinem hic, alium ille accipit : sic et illo tempore non aliud dives manna accepit, aliud pauper ; nec alterius ille fontis, alterius hic et indigentioris particeps fuit : sed sicut nunc eadem ipsa mensa, id ipsum poculum, idem cibus omnibus huc ingredientibus offertur : ita et tunc id ipsum manna, idem fons omnibus proponebatur. Quodque stupendum admirandumque est, tentavere quidam illo tempore plus, quam opus erat, colligere, nihilque profuit illis avaritia. Verum donec aequalitatem servabant, manna manebat manna ; ubi vero plus accipere studebant, avaritia manna in vestes mutabat : quavis hoc non cum detrimento aliorum faciebant : non enim proximi escam rapiendo plus colligebant, attamen quia plus concupiscebant, damnati sunt. Licet enim proximum non læderent, sibi tamen maximum damnum afferebant, cum hoc colligendi modo avaritiæ assuescerent. Itaque id ipsum simul et esca erat et Dei cognitionis doctrina : simul corpora nutrebat, et erudiebat animum ; neque nutrebat tantum, sed etiam a labore eximebat. Neque enim opus erat jungere boves, aratrum trahere, vel terram sulcare, vel per annum expectare ; sed subito appositam habebant mensam, recentem, novam et quotidianam : rebusque ipsis discebant evangelicam illud præceptum, non debere quempiam sollicitum esse in crastinum (*Matth. 6. 34*) : nulla quippe utilitas ex hac sollicitudine consequeretur. Quod enim plus quispiam colligebat, corrumpebatur et peribat, atque argumentum avaritiæ solum manebat. Deinde

ne putarent imbrem illum ex naturæ consuetudine manare, in die sabbati nihil hujusmodi fiebat, Deo hæc utraque ipsos docente ; quod scilicet ipse præteritis diebus hanc mirabilem pluviam operatus esset, et quod illo die pluviam ideo cohiberet, ut vel inviti disceret illo die feriari. Neque ex cibo tantum, sed etiam ex vestimentis et calceamentis et ex aliis omnibus, videre erat tradita apostolis mandata reipsa completa. Neque enim domum habebant, non mensam, non lectum, non vestem mutatoriam, neque calceos, Deo sic dispensante. Vide quanta sit Veteris Testamenti cum Novo affinitas. Quemadmodum enim Christus apostolos demum ad ea quæ necessaria erant informavit, sic et illis vitæ modus adaptatus est, et omnis creatura ad ministerium eorum preparata erat. Et cur, inquires, hæc facta sunt ? Ipsos in unum orbis locum conclusurus erat, et mandaturus eis ut sibi perpetuo illic ministrarent, ac neque templum vel altare alibi per orbem construerent ; sed oblationes et sacrificia sua illuc afferrent, festa celebrarent, legerent legem, et omnes alios sanctificationis illius ritus perficerent. Ne igitur ex definito ministerii ritu providentiam suam illic concludi putarent, seque Deum particularem illius loci crederent, prius virtutem suam in aliena terra exhibuit, in Ægypto, in deserto, ubi nemo qui se coleret, nemo erat qui se adoraret : et contrariis rebus creatura serviebat, operibus suis vel incredulis suadens, ut creationem ab initio ab illo factam agnoscerent. Etenim mare alios suffocavit, alios servavit ; aer nunc grandinam, quo barbaros perderet, nunc manna, ut Judæos aleret, emittebat. Rursum terra, nunc sciniphes ad ulciscendos hostes, nunc coturnicem ad salutem suorum efferebat. Illis interdum tenebræ, his noctu lux aderat. Ægyptii interfluentem habentes Nilum, siti et siccitate peribant ; hi autem in deserto arido et sicco castra metantes, nulla fruebantur aquarum copia : et illos quidem ranæ oppugnabant, hos autem ne gigantes quidem capere poterant.

6. Sed cur hæc nobis commemorat beatus Paulus ? Ob eam causam, quam initio vobis dixi : ut discas neque baptismum, neque peccatorum remissionem, non scientiam, non mysteriorum participationem, non mensam sacram, non corporis fruitionem, non sanguinis participationem, nec aliud quidpiam prodesse nobis, nisi vitam rectam, mirabilem, et omni peccato liberam ducamus. Quod enim hæc ideo commemoraverit ostendit, cum postquam recensuerat formam baptismi per mare et per nubem, mysteriorumque typum per manna et per petram in Veteri Lege præfiguratum descripserat, ac dixerat, *Omnes eandem escam spiritualem comederunt, et eundem potum spiritualem biberunt* ; adiecit dicens : *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*. Post tot tantaque miracula, inquit, non dilexit eos Deus. Sed quid ? *Prostrati sunt in deserto*. Cur itaque hæc nobis, Paule, narras ? *Hæc autem in figura facta sunt nobis, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupiscent* : neque idololatræ efficiamus, sicut quidam ex

ipsis; quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Vile Pauli prudentiam. Dixit peccatum, dixit causam peccati, dixit poenam propter peccatum inflictam: his nos erudiens, ut ne illos imitemur. Causa peccati fuit gula: *Sedit populus manducare et bibere.* Peccatum, ipse lusus. Deinde poena, *Prostrati sunt in deserto.* Iterum vero, *Ne fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt.* Hic causam fornicationis non posuit, sed poenam. Quam vero illam? *Ceciderunt una die viginti tria millia.* Cur autem occasionem non dixit, ex qua fornicatio orta est? Studiosis reliquit, ut historiam adirent, et radicem mali discerent. Hic est medicinæ modus, dicere nempe unde nascentur morbi, et remedia adhibere vulneribus. Propterea dicit: *Hæc autem omnia in figura continebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram.* Itaque qui fecit illa, et improbus ultus est, is ipse nunc nos admonet, non verbis tantum, sed rebus ipsis; qui maximus est admonitionis modus. Vidistin' quomodo iis qui in gratia sunt, eum, qui in Veteri hoc fecerat, magistrum instituerit, ostendens eundem ipsum esse qui et illa fecerat, et hæc per ipsum loquebatur? Nam si alienus fuisset, nequaquam illa horum figuram, nec ad correptionem nostram ea scripta fuisse dixisset, neque magistrum nobis instituisset, quem non putasset esse Deum: neque ab iis, quæ tunc facta fuerant, nos terruisset, quasi in illius manus deventuros. Nunc autem ostendens nos in illius manus iterum delapsuros esse, atque utrumque populum, illum nempe

et hodiernum, illius gubernari legibus, omnia illa commemoravit, ac dixit, *Ad nostram correptionem scripta sunt.* Hæc igitur cum sciamus, et præteritis et futuris credamus. Si vero quipiam sint, qui futuris non credant, a præteritis eos ad virtutis studium deducamus, illa narrantes quæ Sodomitis acciderunt, quæ in diluvio item, quæ in Ægypto commemorantes; ut aliorum poenis ad meliorem frugem reducti, vitamque agentes optimam, doctrinam demum de gehenna et de resurrectione admittant. Quandoquidem et nunc qui iudicium non credunt, nonnisi a corrupta vita et prava conscientia sic affecti sunt. Itaque si peccata eluamus, et metu præteritorum nos erudiamus, etiam doctrinam de futuris admittere suadebimus. Quemadmodum enim prava dogmata vitam impuram inducere solent, sic et corrupta vita prava dogmata plerumque peperit. Quod ne contingat et nobis ipsis, et aliis, hæc vociferantes verba et rectam fidem servemus, et vitæ institutum optimum exhibeamus, quandoquidem a nobis ex omni parte demonstratum est, sine proba vita nullam fore rectorum dogmatum utilitatem. Fiat autem precibus sanctorum, et præsulum omnium, ut et recta dogmata, quæ a maioribus olim accepimus, pura servemus; et vitam ipsis congruentem adjiciamus, ut promissa bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri simulque sancto Spiritui, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Id unum circa præsentem concionem expiscari possumus, dictam nempe fuisse postquam in præcedenti homilia Jerosolymam calamitates suas ita παθητικῶς deplorantem induxerat Chrysostomus, ut hujusmodi acroamate commoti omnes qui aderant, mox in stertus et gemitus erupturi essent, nisi sedandi luctus causa sermonem alio transtulisset orator. De anno autem vel tempestate, itemque Antiochiæne an Constantinopoli hanc habuerit homiliam, ne conjectando quidem dici potest. Hæc vero præcipue hic demonstranda suscipit: vocem *δεῖ* seu *oportet* hic non præcipientis aut consulentis esse, sed futura prænuntiantis, quemadmodum et in aliis non paucis Scripturæ locis observatur; itemque hæreses, quas

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI,

OPORTET ET HÆRESIS ESSE IN VOBIS, UT QUI PROBATI SUNT, MANIFESTI FIANI (1. Cor. 11. 19).

1. Satis nuper hoc spirituale theatrum incaluit, cum Jerosolymam oratione vobis inducerem et plorantem, et proprias calamitates annuntiantem. Vidi

enim oculos vestros lacrymarum flumina parturire: vidi ex affectu vestro singulorum animos gemitibus oppletos atque turbatos. Ideo statim atque id animad-

λολάτρας γίνεσθαι, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡσπερ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνάστησαν παίζειν. Ὅρα τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Εἶπε τὴν ἀμαρτίαν, εἶπε τὴν αἰτίαν τῆς ἀμαρτίας, εἶπε τὴν κόλασιν τὴν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ, διὰ πάντων ἡμᾶς παιδεύων φεύγειν τὴν ἐκείνων μίμησιν. Αἰτία τῆς ἀμαρτίας ἡ ἀδυσπραγία· Ἐκάθισεν γὰρ ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν. Ἡ ἀμαρτία, αὐτὸ τὸ παίζειν. Εἶτα ἡ τιμωρία, ὅτι Κατεστρώθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Πάλιν, Μὴδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν. Ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν τῆς πορνείας οὐκ ἔθηκεν, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ἐπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εικοσιτριεὶς χιλιάδες. Τίνος δὲ ἕνεκα τὴν πρόφασιν οὐκ εἶπεν, ἀφ' ἧς ἡ πορνεία γέγονε; Τοῖς φιλοπόνοις διδούς ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐλθεῖν, καὶ μαθεῖν τοῦ κακοῦ τὴν βίβαν. Οὗτος γὰρ ἰατρικῆς τρόπος, τὸ λέγειν ἐξ ὧν τίκεται· τὰ νοσήματα, καὶ φάρμακα ἐπιτιθεῖναι τοῖς τραύμασι. Διὰ τοῦτο φησι· Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἃ ἐκείνοις, ἐγγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν. Ὡστε ὁ ποιήσας ἐκεῖνα, καὶ κολάσας τοὺς ἀγνωμονήσαντας, οὗτος ἡμᾶς νοθετεῖ νῦν, οὐ διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅπερ μέγιστός ἐστι νοουθεσίας τρόπος. Εἶδες πῶς τοῖς ἐν τῇ χάριτι τὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ ταῦτα ποιήσαντα διδάσκαλον ἐπέστησε, δεικνύς ὅτι εἰς ἐστὶ καὶ ὁ αὐτός, ὁ καὶ ἐκεῖνα ποιήσας, καὶ ταῦτα δι' αὐτοῦ φεγγόμενος; Εἰ γὰρ ἀλλότριος ἦν, οὐκ ἐκεῖνα τούτων τύπους ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν εἰς νοουθεσίαν ἡμῶν αὐτὰ γεγράφθαι εἶπεν, οὐκ ἂν διδάσκαλον ἡμῖν ἐπέστησεν, ὃν οὐκ ἐνόμιζεν εἶναι Θεόν, οὐκ ἂν ἀπὸ τῶν ὑπ' ἐκείνου γενομένων τότε ἡμᾶς ἐφόβησεν, ὡς [259] εἰς τὰς ἐκείνου πάλιν μέλλοντας ἐμπίπτειν χεῖρας. Νῦν δὲ δεικνύς, ὅτι εἰς τὰς ἐκείνου μέλλομεν ἐμπίπτειν πάλιν χεῖρας, καὶ ἐκάτε-

^a Alii πάντα τύποι συνέβαινον. In aliis τύποι deest.

ρος ὁ λαὸς, κάκεινος καὶ οὗτος, τοῖς ἐκείνου διοικούνται νόμοις, ἀνέμνησε πάντων ἐκείνων, καὶ εἶπεν, ὅτι Πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν ἐγγράφη. Ταῦτα οὖν εἶδότες, τοῖς τε παρελθοῦσι, τοῖς τε μέλλουσι πιστεύωμεν. Ἄν δὲ τινες ὡσιν οἱ τοῖς μέλλουσιν οὐ πιστεύοντες, ἀπὸ τῶν παρελθόντων αὐτοὺς ἐνάγωμεν εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν τὰ κατὰ τοὺς Σοδομίτας διηγούμενοι, τὰ κατὰ τὸν κατακλυσμὸν λέγοντες, τὰ κατὰ ^b τὴν Αἴγυπτον ἀναμνησκόντες, ἵνα ταῖς ἐτέρων σωφρονισθέντες κολάσασαι, καὶ βίον ἀριστον ἐπιδειξάμενοι, καὶ τὸν περὶ τῆς γενένης καὶ τῆς ἀναστάσεως δέξωμεν λόγον. Ἐπεὶ καὶ νῦν ὅσοι τῇ κρίσει διαπιστοῦσιν, οὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἀπὸ βίου διεφθαρμένου καὶ πονηροῦ συνείδοτο; τοῦτο πάσχουσιν. Ὡστε ἐὰν ἐκκαθάρωμεν ἑαυτῶν τὰς ἀμαρτίας, καὶ τῷ φῶσι τῶν παρελθόντων παιδεύσωμεν, καὶ περὶ τῶν μελλόντων πείσωμεν δέξασθαι λόγον. Ὡστε γὰρ δόγματα πονηρὰ βίον ἀκάθαρτον εισάγειν εἴωθεν, οὕτω καὶ διεφθαρμένος βίος πονηρίαν δογμάτων πολυλάκις ἔτεκεν. Ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ταῦτα κατεπάδοντες τὰ ῥήματα, τὴν τε ὀρθὴν πίστιν διαμένωμεν ἔχοντες, καὶ πολιτείαν ἀρίστην ἐπιδειξώμεθα, ἐπειδὴ πανταχόθεν ἡμῖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι ταύτης χωρὶς οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν ὀρθῶν δογμάτων. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν ἁγίων, καὶ τῶν προέδρων ἀπάντων, τὴν τε ὀρθότητα τῶν δογμάτων, ἣν ἄνωθεν καὶ ἐκ προγόνων παρελάβομεν, ἀκέραιον διατηρῆσαι, καὶ βίον αὐτῇ συμβαίνοντα προσθεῖναι, ἵνα τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Alii τῶν κατὰ.

OPORTET HÆRESSES ESSE IN VOBIS, etc.

hoc loco Paulus commemorat, non dissidia circa fidem et dogmata indicare; sed Scissuras illas, quæ in communi ac Dominica mensa divites sese a pauperibus sequestrabant, ut seorsim cibum sumerent, in quos ideo invehitur Apostolus. Demum postquam Chrysostomus prisæ Ecclesiæ mirabilem in mensa communi ritum graphice descripsit, et ad pauperum suscipiendam curam hortatus est, orationem claudit.

Incerti interpretationem Latinam, utpote non accuratam, rejecimus, novamque adornavimus.

[240] ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΠΗΤΟΝ

Τὸ λέγον· « Δεῖ δὲ καὶ αἵρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δοῦμοι φανεροὶ γένωρται. »

α'. Ἰκανῶς πρῶν ἡμῖν διεθεράμην τὸ πνευματικὸν τοῦτο θέατρον, ὅτε τὴν Ἱερουσαλήμ εἰσήγαγον ὑμῖν τῷ λόγῳ θρηνοῦσαν, καὶ τὰς οἰκίας ἐξαγγέλλουσαν

συμφοράς. Καὶ γὰρ εἶδον ὑμῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τότε ὠδινοντας πηγὰς ἀφίνας δακρύων· εἶδον, ἐξ ὧν ἔπασχον, τὴν ἐκάστου διάνοιαν ὀλοφυρμῶν γέμουσαν καὶ

συγκεχυμένην. Διὸ καὶ ταχέως αἰσθόμενος συνέστειλα τὴν τραγωδίαν, ἤρπασα ἐκ τοῦ μέσου τὸν λόγον, ὥστε τὸν θρῆνον ἐκείνον τῆς ἐκάστου καρδίας ἐκρήγνυσθαι μέλλοντα προκατασχεῖν. Ψυχὴ γὰρ πένθει κατασχεθεῖσα, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἀκούσαι τι δύναται· ἂν ὑγιές. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐκείνων ὑμᾶς ἀνέμνησα νῦν; Ὅτι καὶ τὰ σήμερον βῆθησθε μέλλοντα συγγενῶν τῶν τότε εἰρημένων ἐστίν. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνα τὴν ἐν τῷ βίῳ βραθυμίαν ἡμῶν ἀνέστειλε, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν τὴν περὶ τὰ πρακτέα διώρθου, οὕτω δὴ τὰ βῆθησόμενα νῦν περὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀκριθεῖ παρατήρησιν ἀσφαλτερώς ἡμᾶς ἐργάσασθαι δύναται· ἂν· ὥστε ἐξ ἀπάντων ἀπρητισμένους εἶναι, εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας φθάνοντας κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Τότε τὸ σῶμα ὑμῶν ἐθεραπεύσαμεν, νῦν τὴν κεφαλὴν λατρεύομεν· τότε διὰ τῶν Ἱερουσαλίμων λόγων, νῦν διὰ τῶν τοῦ Παύλου βημάτων.

Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ Παύλου βήματα, ἃ σήμερον ἡμῖν ἐξεργάσασθαι πρόκειται; Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι, φησὶν, ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένηνται ἐν ὑμῖν. Οὐ μικρὸν τὸ ζητούμενον. Εἰ γὰρ συμβουλεύωμεν τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος, καὶ δεῖ αἰρέσεις εἶναι, ἀνάτιοι οἱ τὰς αἰρέσεις εἰσάγοντες. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐστίν· οὐ γὰρ συμβουλεύοντες τὸ βῆμα ἐστίν, ἀλλὰ τὸ μέλλον προλέγοντες. Ὡσπερ γὰρ ἰατρὸς, ὁρῶν τὸν κάμνοντα ἀδηφαγία καὶ μέθη προσέχοντα καὶ ἐτέροις κεκωλυμένους, φησὶν ὅτι τὴν ἀταξίαν ταύτην δεῖ πυρετὸν τεκεῖν, οὐχὶ νομοθετῶν, οὐδὲ συμβουλεύων, ἀλλ' ἐκ τῶν παρόντων τὸ μέλλον μετὰ σκέψεως προλέγων· καὶ γεωργὸς πάλιν, ἢ κυβερνήτης ὁρῶν νεφῶν συνδρομάς καὶ βροντάς καταρρήγνυμένας μετὰ ἀστραπτῶν, φησὶν ὅτι δεῖ τὰ νέφη ταῦτα τεκεῖν ὑετὸν καὶ διμβρον σφοδρὴν, οὐδὲ οὗτος παραινῶν, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενόν προαναφώνων· οὕτω καὶ Παῦλος τὸ, Δεῖ, τέθεικε. Πολλάκις γοῦν καὶ ἡμεῖς ὁρῶντες ἀνθρώπους ἀλλήλοις συρρήγνυμένους καὶ χαλεπαίς ἑαυτοὺς πλύνοντας λαιδορίας, λέγομεν, Δεῖ συμπληγάδας γενέσθαι τούτους· καὶ φυλακίζεσθαι, οὐ συμβουλεύοντες οὐδὲ ἡμεῖς, οὐδὲ παραινοῦντες ἐκείνοις, (πῶς γάρ;) ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρόντος τὸ μέλλον στοχαζόμενοι. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος οὐχὶ συμβουλεύων ταῦτα φησὶν, ὅτι· Δεῖ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἀλλὰ προαναφώνων μὲν αὐτὸν προσεκύνησεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, τούτου θεραπευθέντες, πάντα ἐποίουν, ὥστε συσπιάσαι τὸ θαῦμα, καὶ τὸν Χριστὸν ἤλαυνον. Τίτε τοίνυν φησὶν· Εἰς κρίμα ἐγὼ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τούτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένηνται. Ἄρα οὖν διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα ἐκείνοι τυφλοὶ γένωνται; Οὐ διὰ τοῦτο ἦλθε, τοῦτο δὲ ἐξέβη, καὶ τὴν ἐκβασιν ἐν σχήματι αἰτιολογίας τέθεικε. Πάλιν, νόμος ἐδόθη, ἵνα

^a Bibl. ὑμῖν.

κάλυψη τὴν τῶν ἁμαρτημάτων φορὰν, ἵνα ἐπεικτερούς ποιῆση τοὺς δεχομένους. Ἄλλ' αὐτὸν αὐτὸν ἐξέβη παρὰ τὴν βραθυμίαν ἐκείνων· ἠβξήσαν γὰρ τὰ ἁμαρτήματα· καὶ φησὶν ὁ Παῦλος, Νόμος δὲ παρεῖσθη· ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· καὶ μὴ οὐ διὰ τοῦτο ἐπεισηλθεν, ἀλλ' ἵνα ἐλαττώσῃ τὸ παράπτωμα. Τοῦτο δὲ ἐξέβη παρὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν δεξαμένων αὐτόν. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, τὸ, ἵνα, οὐχὶ αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ ἐκβάσεως. Ὅτι γὰρ ἄλλη τις ἐστὶν αἰτία τῶν αἰρέσεων, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἐγένοντο αἰρέσεις, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται, ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔλαβον τὰς προφάσεις, ἀκούσον τοῦ Χριστοῦ δηλονοῦ τοῦτο ποιοῦντος ἡμῖν· Ὁμοιωθῆ, φησὶν, ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων σκπειροῦτι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγγῶ αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ κελύθει τὸν ἀνθρώπων, ἦλθεν ἐχθρὸς ἀνθρώπων, καὶ ἐσπειρε τὰ ζῆλναια. Ὅρθε, ὅτι διὰ τοῦτο αἰρέσεις, ἐπειδὴ ἐκαθεθῆσαν οἱ ἀνθρώποι, ἐπειδὴ ἐβῆθησάν; ἐπειδὴ οὐ προσέσχον μετὰ ἀκριβείας ταῖς λεγομένοις; Ἴν' οὖν μὴ λέγη τις, Τίνος ἔνεκεν συνεχώρησεν ὁ Χριστός; φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι· Οὐδὲν σε βλάπτει ἢ συγχώρησις αὐτῆ· ἐάν ἦς δόκιμος, φανερώτερος; ἔση μάλλον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον, μηδενὸς ὑποσκελιζόντος, μηδὲ ἀπατῶντος, ἐπὶ τῆς ὀρθῆς στήναι πίστεως, καὶ μυρίων προσρηγνυμένων κυμάτων, ἀσειστον καὶ ἀπερίτρεπτον μεῖναι. Καθάπερ οὖν τὰ δένδρα αἱ τῶν ἀνέμων προσβολαὶ πάντοθεν βιπίζουσαι ἰσχυρότερα ποιοῦσιν, ἂν ἢ καλῶς ἐρρίζωμένα καὶ μετὰ ἀκριβείας· οὕτω δὴ καὶ τὰς ψυχὰς τὰς πεπηγυίας ἐν τῷ θεμελίῳ τῆς ὀρθῆς πίστεως, ὅσαι ἂν προσβάλωσιν αἰρέσεις, οὐ περιτρέπουσιν, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρότερας ποιοῦσι. Τί οὖν πρὸς τοὺς ἀσθενούντας, φησὶ, καὶ περιτρεπομένους καὶ ὑποσκελιζομένους βράδιος; Οὐδὲ ἐκείνοι παρὰ τὴν τῆς αἰρέσεως προσβολὴν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν τοῦτο πάσχουσιν. Ἀσθένειαν δὲ οὐ φυσικὴν λέγω, ἀλλὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως, τὴν καὶ ἐκ γλημάτων ἀξίαν καὶ ὑπὸ κόλασιν καὶ τιμωρίαν κειμένην, ἣν καὶ ἡμεῖς κύριοι διορθώσαι. Διὸ κατορθοῦντες τε παινοῦμεθα, καὶ μὴ κατορθοῦντες κολαζόμεθα.

β'. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι τοὺς νήφοντας οὐδὲν δύναται παραβλάψαι, καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο ἀποδείξει πειράσομαι. Τί τοῦ διαδόλου γένοιτ' ἂν πονηρότερον, [242] τί δὲ μιαιώτερον; Ἄλλ' ὅμως οὗτος ὁ πονηρὸς καὶ κακούργος καὶ πολλῆν ἔχων ἰσχύν, μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν μηχανημάτων προσθαλῶν τῷ Ἰώδ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν βελοθήκην εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὸ σῶμα τοῦ δικαίου κενώσας, οὐ μόνον αὐτὸν οὐ περιέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον ἐποίησε. Καὶ οὗτος μὲν οὐδὲ παρὰ τοῦ διαδόλου τότε ἐβλάπτετο· ὁ δὲ Ἰούδας, ἐπειδὴ ἡμελημένος καὶ βῆθος ἦν, οὐδὲν παρὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ συνουσίας ἐκέρδανε, ἀλλ' ἔμεινεν ὡν προδότης μετὰ τὰς πολλὰς παραινέσεις; ἐκείνας καὶ συμβουλάς· τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι μὴ βουλόμενόν τινα οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται ὁ Θεός· ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἐκείνον. Οὕτως ἐάν νήφωμεν καὶ ἡμεῖς, οὐδὲ ὁ δισβολὸς ἡμᾶς βλάψαι δύναται· ἂν δὲ μὴ νήφωμεν, ἀλλὰ βραθυμῶμεν, οὐδὲ παρὰ τῶν ὠφελούτων κερδανόμεν

verti, tragœdiam illam sedavi, sermonem de medio transtuli, fletumque illum ex singulorum cordibus erupturum coercui. Anima quippe lucta occupata, nihil sanum vel dicere vel audire valet. At cur hoc nunc vobis in memoriam revocavi? Quia ea, quæ sum hodie dicturus, illis quæ tunc loquutus sum admodum sunt affinia. Quemadmodum enim illa vitæ desidiam in nobis reprimebant, segnitiemque in agendo nostram corrigebant: sic ea quæ nunc dicturi sumus circa diligentem dogmatum observationem, securiores nos reddere poterunt, ita ut undequaque perfecti futuri simus, *In virum perfectum, in mensuram ætatis* (Ephes. 4. 13) pervenientes secundum divinum apostolem. Tunc corpus vestrum curavimus, nunc capiti medicinam afferimus; tunc Jeremiæ verbis, nunc Pauli sermonibus.

Vox, Oportet, prædictionis sæpe vim habet.— Quænam sunt illa Pauli verba, quæ nunc nobis explananda proponuntur? *Oportet*, inquit, *et hæreses esse in vobis, ut et qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19). Non minimum est quod quæritur. Nam si consulentis more Paulus loquitur, et vere oportet hæreses esse, inculpati sunt hæresiarchæ. Atqui non ita est, non ita res se habet: non enim consulentis, sed futura prædicentis hoc dictum est. Quemadmodum enim medicus cum videt ægrum crapulæ et vino aliisque prohibitis deditum, tali intemperantia, inquit, febrim gigni oportet, non legem ponens, non consulens, sed ex præsentibus futura conjectans ac prædicens, ita loquitur; similiterque agricola aut gubernator videns concursum nubium et tonitrua cum fulguribus erumpentia, dicit, *Oportet hæc nubes pluviam parere, et imbrem vehementissimum, non cohortando hæc dicit, sed quod futurum est prænuntiat: sic et Paulus illa voce, Oportet, usus est. Et nos sæpenumero cum videmus homines acriter disceptantes, ac sese mutuo gravibus contumeliis afficientes, dicimus, Oportet hosce homines in aliquam pugnam erumpere, et custodiendi sunt; non cohortantes, neque consulentes ita loquimur (qui enim id fieri possit?) sed ex præsentibus futura conjectantes. Ita et Paulus non consulens ita loquitur, Oportet hæreses in vobis esse, sed prædicens et prophetice prænuntians id quod futurum est. Quod enim non consulat hæreses esse, ipse declarat dicens: *Etiamsi angelus vobis evangelizat præter id, quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1. 8). Ipse est qui circumcisionem, quia intempestive observabatur, et prædicationis puritatem labefactabat, rejecit ac dixit: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Id. 5. 2). Quomodo igitur, inquires, causam adjecit, dicens: *Ut qui probati sunt, manifesti fiant?* Illa vox, *Ut*, in Scripturis plerumque non causam significat, sed rerum eventum. Exempli causa, venit Christus, et cæco visum reddidit: ille vero ipsum adoravit (Joan. 9): Judæi contra, hoc in sanitatem restituto, nihil non agebant ut miraculum obscurarent; atque Christum expellebant. Tunc igitur ait ille: *In judicium ego veni in mundum hunc, ut qui non vident, vi-**

deant, et qui vident, cæci fiant (Joan. 9. 39). Ergone ea de causa venit, ut illi cæci fierent? Non certe ideo venit: sed illud accidit, et eventum rei ille ceu causam extulit. Rursum, lex data est ut peccatorum cursum coerceret, ut moderatores efficeret eos, qui ipsam acciperent. Sed ob illorum ignaviam contrarium accidit: peccata enim auxerunt; dicitque Paulus: *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum* (Rom. 5. 20); cum tamen non ideo subintraverit, sed ut minueret delictum. Illud autem evenit propter improbitatem eorum, qui illam acceperunt. Sic et hoc loco, *Ut*, non causam indicat, sed eventum. Quod enim alia sit hæresium causa, quodque non ideo hæreses fuerint, ut qui probati essent, manifesti fierent, sed aliunde occasiones acceperint, audi Christum nos declarantem. *Simile factum est*, inquit, *regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo; et dum dormirent homines, venit inimicus homo, et seminavit zizania* (Matth. 13. 24. 25). Vident ideo hæreses fuisse, quod dormirent homines, quoniam segnes erant? quoniam dictis non diligenter attendebant? Ne itaque quispiam dixerit, Cur hoc permisit Christus? dicit Paulus: Hæc permissio nihil te lædit: si probatus fueris, clarior apparebis. Non enim par res est, nemine supplantare, nemine decipere conante, in recta stare fide, atque innumeris erumpentibus procellis, inconsumsum et immobilem manere. Quemadmodum enim arborum ventorum undique irruentium impetu firmiores redduntur, si quidem recte et accurate radicem posuerint: sic et animas in fundamento rectæ fidei defixas quælibet irrumpentes hæreses non subvertunt, sed fortiores reddunt. Quid igitur dicamus de infirmis, qui facile corruunt et supplantantur? Ne illi quidem per hæreseos impetum, sed per propriam infirmitatem hoc patiuntur. Infirmitatem vero non naturalem dico, sed eam, quæ est ex proposito voluntatis, quæ digna reprehensione, pœna atque supplicio, quam emendare penes nos est. Quapropter cum emendamus, laudamus; cum non emendamus, castigamus.

2. *Vigilanti nihil damni infert diabolus. Vox, Ut, aliquando eventum, non causam significat. Eleemosynæ modus.*— Atque ut discas eis, qui vigilant, nihil nocere posse, aliunde etiam id demonstrare satagam. Quid diabolo malignius, quid sceleratius? Attamen hic malignus sceleratusque, qui multa vi pollet, cum omnibus machinis suis Job adortus, totaque pharetra sua in domum et in corpus justi viri evacuata, non modo ipsum non subvertit, sed et clariorrem fecit. Et ille quidem a diabolo nocementi nihil accepit; Judas vero, quoniam negligens segnisque erat, nihil ex Christi consortio lucratus est, sed post tot illas adhortationes atque consilia proditor mansit. Causa autem est, quia neminem invitum cogit vel vi adducit Deus, ut nec illum coegit. Eodem modo si nos vigilemus, nihil nocementi nobis afferre poterit diabolus; sin non vigilemus, sed segniter agamus, ne quidem ab iis, quæ prodesset possent, lucri quid-

piam accipiemus; sed detrimentum nobis erit extrema: tantum malum est segnities. Judæis ergo non modo nihil profuit Christi adventus, sed etiam nocuit: non Christus illis in causa fuit, sed sua ipsorum segnities et improbitas. Id vero Christum ipsum audi dicentem: *Nisi venissem, inquit, et loquutus fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo (Joan. 15. 22)*. Viden' adventum ejus et venia ipsos privasse, et omnem defensionis modum abstulisse? Tantum est malum non attendere sibi, neque sua, ut par est, curare. Hoc et in corporibus videre est: eum enim qui oculis laborat, ipse sol caligine offundere solet, sanum vero ne tenebræ quidem lædere possunt. Non sine causa diutius hunc sermonem produco: sed quia multi, cum segnitiem suam culpāre, ac improbitatem stuporemque suum corrigere deberent, hac missa cura circumveniunt frigidās excusationes quærentes atque dicentes: Nisi diabolus esset, non periremus; nisi lex esset, non peccaremus; nisi hæreses essent, non supplantaremur. Hæc sunt obtentus et prætextus, mi homo: vigilantī enim nihil nocet umquam, sicut dormienti, pigritanti et salutem suam proidenti, nihil prodest. Idipsum enim et Paulus subindicans dicebat: *Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis (1. Cor. 11. 19)*: hoc est, ne turbemini, neque anxii estote; nihil vobis nocere possunt hæreses. Quod itaque etiamsi de hæresibus sermo sit, prædicta quæstio non sic habeat, hinc palam est. Prophetia nunquam est, non consilium; prædictio, non admotio: et illa vox, *Ut*, eventum, non causam, significat. Quod autem non de dogmatibus jam illi sermo sit, sed de pauperibus et divitibus, de cibo, et de abstinentia a cibo, de opulentorum lascivia et crapula, et de pauperum contemptu, qui penes ipsos erat, ferte paulisper id superius narrantem: neque enim alio modo id vobis palam esse potest. Quoniam enim apostoli cœperant verbum pietatis seminare, accesserunt statim tria millia, et rursus quinque millia, et illorum omnium erat cor unum, et anima una. Concordiæ autem causa, et caritatis eorum vinculum, quod tot animas in unum congregabat, pecuniarum contemptus erat. *Nullus enim, inquit, quidpiam sibi proprium esse dicebat, sed erant illis omnia communia (Act. 4. 32)*. Quia enim radix malorum sublata fuerat, avaritia nempe, omnia advennerant bona: ac deinde mutuo cohærebant, a nulla re divulsi. Illud enim *meum* et *tuum*, frigidum illud verbum, innumera bella in orbem inducens, ex sancta illa Ecclesia eliminatum erat, et in terra perinde habitabant, atque angeli in cælo. Non divitibus pauperes invidabant, eum nulli essent divites; nec pauperes a divitibus contemnebantur, cum pauperes non essent, sed omnia essent communia. Ac nemo quidpiam ex his quæ habebat, suum esse dicebat; neque enim ut hodie, sic tunc se res habebant. Nunc enim sua habentes, erugant pauperibus: tunc vero non sic; sed a propriarum pecuniarum dominio absistentes, et in medio eas deponentes atque com-

miscentes, ne quidem internosci poterant qui nuper divites fuerant; ita ut si quis ex pecuniarum despectu fastus oriri posset, ille etiam funditus tolleretur, quandoquidem omnia æqualia erant, omnesque pecuniæ commixtæ fuerant. Neque inde solum, sed etiam ex modo deponendi pecunias, illorum pietatem videre erat. *Quotquot enim agros aut domos possidebant, illas vendentes pretium afferebant, et ponebant ad pedes apostolorum (Act. 4. 34)*. Non dixit, In manus injiciebant, sed *Ad pedes eorum ponebant*, pudorem, reverentiam, timorem, quo erga apostolos afficiebantur, his declarantes: non enim dare magis, quam accipere se putabant. Et hoc maxime est pecunias despiciere, hoc vere Christum nutrire, si non cum arrogantia et fastu hoc facias; si ita largiaris, si ita præbeas, ac si magis in te, quam in accipientem, beneficium conferas. Si enim non sic affectus sis, ne dederis; nisi te putes magis accipere, quam dare, ne præbueris. Idipsum et aliis rursus testificatus est Paulus his verbis: *Notam autem facio vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ, quoniam altissimam paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum: quia secundum virtutem testimonium illis reddo, et supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam et communicationem ministerii, quod in sanctos impleverunt (2. Cor. 8. 1-4)*. Viden' quod ideo plus illos admiretur, quod gratiam scientes et obsecrantes et hortantes, sic pecuniarum copiam exhibuerunt?

3. Ideo Abrahamum miramur, non tantum quod vitulum mactaverit, non quod farinam miscuerit, sed quod cum multa voluptate et humilitate hospites exceperit, accurrens, ministrans, dominos vocans, thesaurum innumerorum bonorum se reperisse putans, si quando transeuntem hospitem videret. Sic enim duplex est elemosyna, cum danus, et cum alacritate danus. *Hilarem enim, inquit, datorem diligit Deus (2. Cor. 9. 7)*. Quandoquidem si cum arrogantia, fastu et vana gloria innumera effuderis talenta, omnia perdidisti; quemadmodum ille Pharisæus, qui bonorum suorum decimam dabat, quia altum sapiebat et superbia tumebat, omnibus amissis, discessit e templo (*Luc. 18. 10-14*). Apostolorum vero tempore non sic se res habebat, sed gaudentes, exsultantes, magno sibi esse lucro putantes, sic pecunias afferebant; et bene secum actum esse existimabant, si eas apostoli dignarentur accipere. At quemadmodum quidam ad supremos magistratus vocati, et in præcipuis imperii urbibus semper habitaturi, substantia tota in pecuniam conversa, sic solent eo se transferre: sic tunc faciebant homines illi, ad cælum vocati, ad supernam metropolim et cæleste regnum. Quia enim sciebant illam esse vere patriam suam, substantiam suam in pecunias convertentes, eas per apostolicas manus eo præmittabant. Etenim extrema est insipientiæ quidpiam ex rebus nostris hic relinquere, cum nos post tantillum temporis hinc emigraturi simus: quod enim relinquitur, in damnum

ποτε, ἀλλὰ καὶ ζημίαν ὑποστρέσομεθα τὴν ἐσαύτην. τοσοῦτόν ἐστι βλάβη κακόν. Οἱ γοῦν Ἰουδαῖοι οὐ μόνον οὐκ ὠφελήθησαν, τοῦ Χριστοῦ παραγενομένου, ἀλλὰ καὶ ἐδάδθησαν· ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκείαν αὐτῶν βλάβη καὶ ἀγνωμοσύνην. Καὶ τοῦτο ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Εἰ μὴ ἤλθοι, φησί, καὶ ἐλάθισα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.* Ὅρξ, ὅτι ἡ προυνσία αὐτοῦ καὶ συγγνώμη αὐτοῦ ἀπεστέρησε, καὶ τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν ἐξέκοψε; Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν μὴ συγκροτεῖν ἑαυτὸν, μηδὲ τὰ καθ' ἑαυτὸν οἰκονομεῖν ὡς χρῆ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ σωμάτων συμβαῖνον ἴδοι τις ἂν· τὸν μὲν γὰρ νοσοῦντα τὰς θύεις καὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος σκοτίζειν εἶωθε, τὸν δὲ ὑγιῆ οὐδὲ τὴ σκοτός παραλάβηαι δύναται. Καὶ τοῦτον οὐκ ἀπλῶς μὴκύνω τὸν λόγον· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τὰς ἑαυτῶν ἀφέντες βλάβη καὶ αἰτιάζονται, καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν καὶ τὴν ἀναίσθησιν διορθοῦν, τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσι, περιέρχονται δὲ ζητοῦντες ἑαυτοῖς ψυχρὰς ἀπολογίας, καὶ λέγοντες· *Εἰ μὴ ὁ διάβολος ἦν, οὐκ ἂν ἀπωλόμεθα· εἰ μὴ νόμος ἦν, οὐκ ἂν ἡμάρτομεν· εἰ μὴ αἰρέσεις ἦσαν, οὐκ ἂν ὑπεσκελισθημεν.* Σκῆψεις ταῦτα καὶ προφάσεις, ἀνθρωπε· τὸν γὰρ νήφοντα οὐδὲν βλάπτει ποτὲ, ὡσπερ οὖν τὸν καθεδόνον καὶ βρθυμοῦντα καὶ τὴν ἑαυτοῦ προδιδόντα σωτηρίαν οὐδὲν ὠφελεῖ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος αἰνιττόμενος ἔλεγεν, *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένηνται ἐν ὑμῖν·* τούτέστι, μὴ θορυβεῖσθε, μηδὲ ἀλύετε· οὐδὲν ὑμᾶς αἰ αἰρέσεις παραλάβηαι δύναται. Ὅτι μὲν οὖν, εἰ καὶ περὶ αἰρέσεων ἦν ὁ λόγος, οὐδὲ οὕτως ἔχει ζήτημα τὸ εἰρημένον, ἐκ τούτων οἶλον. Προφητεία γὰρ ἐστίν, οὐ συμβουλή· *πρόβηταις, οὐ παραινήσις·* καὶ τὸ, *Ἴνα, ἐκβάσεως, οὐκ αἰτιολογίας.* Ὅτι δὲ οὐδὲ περὶ δογμάτων ἐστίν ὁ λόγος αὐτῶν νῦν, ἀλλὰ περὶ πνήτων καὶ πλουσίων, περὶ τοῦ φαγεῖν καὶ μὴ φαγεῖν, περὶ τῆς τῶν εὐπόρων ἀσωτίας καὶ λαιμαργίας, περὶ τῆς τῶν πνήτων ἐγκαταλείψεως τῆς παρ' αὐτῶν γενομένης, ἀνάσχεσθε μικρὸν Ἰουθεὶν διηγουμένου· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ὑμῖν γένοιτο σαφὲς τὸ λεγόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤρξαντο σπείρειν τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας οἱ ἀπόστολοι, προσήλθον εὐθέως τρισχίλιοι, καὶ πάλιν πεντακισχίλιοι, καὶ πάντων αὐτῶν ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. Τὸ δὲ τῆς ὁμοιοῦς αἰτιον, καὶ συνῆσαν αὐτῶν τὴν ἀγάπην, καὶ τοσαύτας ψυχὰς εἰς [243] ἐν συναγαγόν, ἡ τῶν χρημάτων ὑπεροφία ἦν. Οὐδεὶς γὰρ *τι τῶν ὑπερχότων, φησίν, Ἰδιοὺς ἔλεγεν εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτῶν ἀπαντα κοινά.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀνηρέθη ἡ ρίζα τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν λέγω, πάντα ἐπειτήθη τὰ ἀγαθὰ, καὶ λοιπὸν συνεσφίγγοντο πρὸς ἀλλήλους, οὐδεὶς ὄντος τοῦ διαιρουμένου αὐτοῦ. Τὸ γὰρ *ἐμὸν*, καὶ τὸ *σὸν*, τοῦτο τὸ ψυχρὸν ῥῆμα καὶ μυρίους πολέμους εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσαγαγόν, ἐκ τῆς ἁγίας ἐκείνης Ἐκκλησίας ἐξώριστο, καὶ τὴν γῆν ἔκουν, καθάπερ οἱ ἄγγελοι τὸν οὐρανόν, καὶ οὐτε ἐφθόνουν οἱ πνήτες τοῖς πλουτοῦσιν· οὐδὲ γὰρ ἦσαν πλουτοῖσι· οὐτε ὑπερέωρων οἱ πλούσιοι τῶν πνήτων· οὐδὲ γὰρ ἦσαν πνήτες· ἀλλὰ πάντα ἦν κοινά. Καὶ οὐδὲ εἰς τῶν ὑπαρχόντων ἴθων ἔλεγεν εἶναι· οὐ γὰρ, καθάπερ νῦν γίνεται, οὕτως καὶ τότε συνέβαινε. Νῦν μὲν γὰρ ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν, διδῶσι τοῖς δεομένοις· τότε δὲ οὐδὲ τοῦτο ἦν, ἀλλ' ἀποστάντες τῆς δεσποτείας τῶν οἰκείων χρημάτων, καὶ εἰς μέσον αὐτὰ καταθέντες καὶ ἀνα-

μίξαντες, οὐδὲ δῆλοι λοιπὸν ἦσαν οἱ πρώην ὄντες εὐποροὶ· ὥστε καὶ εἰ τις ἐκ τῆς ὑπεροφίας τῶν χρημάτων ἐγένετο τῶνος, καὶ οὗτος ἀνήρητο παντάπασι, πάντων ὄντων ἐν ἰσότητι μῖα, καὶ τῶν χρημάτων ἀναμιχθέντων ἀπάντων. Οὐκ ἐκ τούτου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς καταβολῆς ἐστίν αὐτῶν ἰδεῖν τὴν εὐλάβειαν. Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκῶν ὑπέρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς, καὶ ἐτίθειν παρὰ τοῦτον πόδας τῶν ἀποστόλων. Οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐνέβαλλον, ἀλλὰ, *Παρὰ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐτίθειν*, τὴν αἰδῶ καὶ τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν φόβον, ὃν περὶ τοὺς ἀποστόλους εἶχον, διὰ τούτου δεικνύντες· οὐ γὰρ δίδοναι μᾶλλον, ἢ λαμβάνειν ἐνόμιζον. Καὶ τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστίν ὑπεριδεῖν χρημάτων· τοῦτο θρέψαι γνησίως ἐστὶν Χριστὸν, ὅταν ὡς μετὰ ἀπονοίας καὶ τύφου τοῦτο ποιῆς, ὅταν ὡς σαυτὴν μᾶλλον, ἢ τὸν λαμβάνοντα εὐεργετῶν, οὕτω παρέχῃς. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω διάκεισαι, μηδὲ ὄψ· εἰ μὴ νομίζεις λαμβάνειν μᾶλλον ἢ δίδοναι, μὴ παράσχῃς. Τοῦτο καὶ ἑτέροις λοιπὸν ὁ Παῦλος ἐμαρτύρησεν, οὕτω λέγων· *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἐν αἰετῶ, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν ῥωπομένην ἐν τούτῳ Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, ὅτι ἡ κατὰ βάθος πτωχία αὐτῶν ἐπερυσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλοότητος αὐτῶν, ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν, αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους ἐπιλήρωσαν.* Ὅρξ πῶς αὐτοῦ ἐπὶ τούτῳ μᾶλλον θαυμάζει, ὅτι χάριν εἰδότες, καὶ δεόμενοι, καὶ παρακαλοῦντες, οὕτω τὴν ἐπὶ τῶν χρημάτων διαψύχοντες ἐπεδείκνυντο;

γ'. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Ἀβραάμ θαυμάζομεν, οὐκ ὅτι μόσχον ἔθυσεν μόνον, οὐδὲ ὅτι ἀλευρα ἐφύρασεν, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ ταπεινοφροσύνης τοὺς ξένους ὑπέδεχτο, προστρέχων, θεραπεύων, κυρίους καλῶν, θησαυρὸν μυρίων ἀγαθῶν εὐρηκέναι νομίζων, εἰ ποτε ἴδοι παρίοντα ξένον. Οὕτω γὰρ διπλῆ ἐλεημοσύνη γίνεται, ὅταν καὶ δίδωμεν, καὶ δίδοντες μετὰ προθυμίας παρέχωμεν. *Ἰλιάρην* γὰρ *δότην*, φησίν [244], ἀγατῆ ὁ Θεός. Ἐπεὶ κἂν μυρία καταβάλλῃς τάλαντα μετὰ ἀπονοίας καὶ τύφου καὶ κενῆ δοξίας, τὰ πάντα ἀπώλεσας· καθάπερ ἐκεῖνος ὁ Φαρισαῖος, ὃς ἀποδεκατῶν αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα, ἐπειδὴ καὶ μέγα ἐφρόνει καὶ ἐφυσάτο, πάντα ἀπόλεσας, οὕτω κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Οὐκ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων δὲ οὕτως· ἀλλὰ χαίροντες, ἀγαλλόμενοι, κερδαίνειν τὰ μέγιστα νομίζοντες, οὕτως ἔφερον τὰ χρήματα, καὶ ἀγαπήτην εἶναι ἐνόμιζον, εἰ καταξιώσειεν οἱ ἀπόστολοι δεῖξασθαι. Καὶ καθάπερ πρὸς τὰς μεγάλας τινὲς ἀρχὰς καλοῦμενοι, καὶ τὰς βασιλικωτέρους τῶν πόλεων μέλλοντες οἰκεῖν, διαπαντὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν πᾶσαν ἐξαργυρίζαντες, οὕτω μεθίστανται· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι τότε ἐποίουν ἐκείνοι, πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθέντες, εἰς τὴν ἀνω μητρόπολιν καὶ τὴν ἐκεῖ βασιλείαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤθεσαν, ὅτι ἐκείνη ὄντως αὐτῶν ἐστίν ἡ πατρίς, ἐξαργυρίζαντες τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν, διὰ τῶν ἀποστολικῶν αὐτῆν χειρῶν ἐκαὶ προέπεμπον. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἐστίν ἀφείναι τι τῶν ἡμετέρων ἐναπομεῖναι ἐνταῦθα, ἡμῶν μικρὸν ὑστερον μελλόντων ἔντενον ἀποδημεῖν· καὶ γὰρ ὅπερ ἀπὸ λειψῆς, ζημία

γίνεται. Πάντα τοίνυν ἐκεῖ προπεμπέσθω, ἔνθα καὶ ἡμεῖς διαπαντὸς διατρίβειν μέλλομεν λοιπόν. Ταῦτα γὰρ καὶ αὐτοὶ λογισάμενοι, πᾶσαν ἀπεδύσαντο τὴν οὐσίαν, καὶ διπλοῦν ἐγένετο τὸ κατόρθωμα· καὶ γὰρ τοὺς δεομένους τὴν πέναν διώρθουν, καὶ πλείω καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν αὐτῶν οὐσίαν ἐποίουν, εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ἑαυτῶν μετατιθέντες ἠθασταροῦς.

Ἐκ τούτου τοίνυν τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἔθους ἐγένετο τις συνήθεια θαυμαστὴ τότε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· συνιόντες γὰρ οἱ πιστοὶ πάντες μετὰ τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρόασιν, μετὰ τὰς εὐχὰς, μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν, τῆς συνάξεως λυθείσης, οὐκ ἀνεχώρουν εὐθέως οἰκαδε, ἀλλ' οἱ πλούσιοι καὶ εὐπορώτεροι φέροντες οἰκοθεν τροφὰς καὶ ἐδάσματα, τοὺς πένητας ἐκάλουν, καὶ κοινὰς ἐποιούοντο τραπέζας, κοινὰς ἐστίασεις, κοινὰ συμπόσια ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ· ὥστε καὶ ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς κατὰ τὴν τράπεζαν, καὶ ἀπὸ τῆς εὐλαθείας τῆς ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ πανταχόθεν τὴν ἀγάπην αὐτοῖς ἐπισφίγγεσθαι, καὶ πολλὴν μὲν τὴν ἡδονὴν, πολλὴν δὲ αὐτοῖς γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν. Οἱ γὰρ πένητες παραμυθίας ἀπέλαυον οὐ τῆς τυχοῦσης, καὶ οἱ πλουτοῦντες πολλὴν εὐνοίαν καὶ παρὰ τῶν τρεφομένων, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν ταῦτα ἐποίουν, καρπωσάμενοι πολλὴν τὴν χάριν, οὕτως ἀπήσταν οἰκαδε. Καὶ μυρία ἐκ τοῦ πράγματος τούτου ἐγένετο τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ πάντων κεφάλαιον, ἡ φιλία θερμότερα ἦν καθ' ἑκάστην σύναξιν, μετὰ τοσαύτης φιλοφροσύνης ἀλλήλοις συνηνωμένων αὐτῶν εὐεργετούμενων τε αὐτῶν καὶ εὐεργετουμένων. Τούτου τοίνυν τὸ ἔθος Κορινθιοί, τοῦ χρόνου προϊόντος, διέφθειρον, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐστιωμένοι οἱ εὐπορώτεροι τοὺς πένητας παρεώρων, καὶ οὐκ ἀνέμενον ὑστερίζοντας πολλακίς, καὶ ὑπὸ βιωτικῶν χρειῶν, οἷα τὰ τῶν πσνήτων, κατεχομένους καὶ βραδύοντας. Ἐκ δὲ τούτου συνέβαινε παραγενομένους αὐτοὺς ὑστερον μετὰ αἰσχύνης ἀναχωρεῖν, τῆς τραπέζης ἀναιρεθείσης, φθανόντων τούτων, κάκεινων ὑστερίζοντων. Ὁρῶν τοίνυν ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ πράγματος τούτου πολλὰ κακὰ, τὰ μὲν γινόμενα, τὰ δὲ μέλλοντα (καὶ γὰρ καταφρόνησις τῶν [245] πενήτων τοῖς πλουσίοις ἐγένετο καὶ ὑπεροψία πλείων, καὶ τοῖς πένητιν ἀθυμία καὶ ἀπέχθεια πρὸς τοὺς πλουτοῦντας, καὶ ὅσα ἄλλα εἰκὸς ἦν ἀπὸ τούτων τεχθῆναι τῶν κακῶν), διορθοῦται τὴν πονηρὰν ταύτην καὶ πικρὰν συνήθειαν. Καὶ ὄρα μεθ' ὄσης συνέσεως καὶ ἐπιεικειᾶς εἰς τὴν διόρθωσιν ἐνέβαλεν. Ἀρχόμενος γὰρ οὕτω φησί· *Τούτου δὲ παρυγγέλλων οὐκ ἐπαίνω, οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέργεσθε.* Τί δὲ ἐστίν, *οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον*; οἱ πρόγονοι, φησὶν, οἱ ὕμειροι καὶ οἱ πατέρες καὶ τὰς ἑαυτῶν οὐσίας ἐπώλουν καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις, καὶ κοινὰ πάντα εἶχον, καὶ πολλὴν πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀγάπην· ὕμεις δὲ ὀφείλοντες ἐκείνους ζηλοῦν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐποίησατε τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὑπερ εἴχετε μόνον, καὶ τοῦτο ἀπωλέσατε, τὰ συμπόσια τὰ κατὰ σύναξιν γινόμενα· διὰ τοῦτο φησιν, *Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέργεσθε.* Καὶ ἐκείνοι μὲν καὶ τῶν κτημάτων ἀπάντων τοῖς πένησι παρεχώρησαν· ὕμεις δὲ τραπέζης αὐτοῖς μεταδόντες, καὶ ταύτης ἀμειψτέρησατε. *Πρῶτον μὲν γὰρ, συνηρομένων ὁμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω.*

δ. Ὅρα πῶς πάλιν συνετώς ποιεῖται τὴν διόρθωσιν. Οὐκ εἶπεν, οὔτε Ἀπιστῶ, οὔτε Πιστεύω· ἀλλὰ μέσον ἀφῆκε τὸ ῥῆμα, ὅτι *Μέρος τι καὶ πιστεύω*· οὐ πι-

στεύω τέλειον, ἀλλ' οὐδὲ ἀπιστῶ τέλειον· τοῦ δὲ ἡ τοῦτο, ἡ ἐκεῖνο συμβῆναι παντελῶς ὕμεις κύριοι. Ἄν μὲν γὰρ διορθώσηθε, οὐ πιστεύω· ἂν δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν μείνητε, πιστεύω. Οὗτε οὖν κατηγορήσε, καὶ κατηγορήσεν. Οὐ κατηγορήσεν ἀπρριτισμένως, ἵνα αὐτοῖς ἐλπίδα δῶ διορθώσεως καὶ προθεσμίαν μετανοίας· οὐκ ἀφῆκεν ἀνεγκλήτους, ἵνα μὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μείνωσι ῥαθυμίας. Οὕτω τέλειον ἐπίστευσα, φησί· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ εἰπεῖν, *Μέρος τι πιστεύω*. Τοῦτο δὲ ἔλεγε προτρέπων μεταβαλέσθαι καὶ διορθώσασθαι καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὸν τοῦ κῆν ἐκ μέρους πιστεῦσαι τι κατ' αὐτῶν τοιοῦτον. Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὁμίᾳ. Εἶπε οὖν τὰς αἰρέσεις. Ἐνταῦθα προσέχετε, ὅτι οὐ περὶ δογμάτων ἐστὶ τὸ, *Δεῖ αἰρέσεις ἐν ὁμίᾳ εἶναι*· ἀλλὰ περὶ τῆς διχονοίας τῆς κατὰ τὰς τραπέζας. Εἰπὼν γὰρ, *Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι*, ἐπήγαγε καὶ τὸν τρόπον τῶν αἰρέσεων· *Συνηρομένων γὰρ ὁμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἐστὶ κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.* Τί ἐστίν, *Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν*; Δεσποτικὸν δεῖπνον, φησὶν, οὐκ ἐστὶ φαγεῖν· ἐκεῖνο λέγων τὸ δεῖπνον, ὃ τῇ ἑσπέρῃ νυκτὶ παρέδωκεν ὁ Χριστὸς, ὅτε οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτοῦ πάντες ἦσαν. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ τῷ δεῖπνῳ καὶ Δεσπότης καὶ δοῦλοι πάντες ὁμοῦ κατέκειντο· ὕμεις δὲ σύνδουλοι ὄντες ἀλλήλους διεστῆσατε καὶ ἀπεσχίσατε. Κάκεινους μὲν οὐδὲ τὸν προδότην ἀπήλασε· καὶ γὰρ ὁ Ἰούδας μετ' αὐτῶν ἦν τότε· σὺ δὲ τὸν ἀδελφὸν διακροῦν. Διὰ τοῦτο φησιν, *οὐκ ἐστὶ κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, κυριακὸν δεῖπνον* καλῶν, τὸ μεθ' ὁμονοίας, τὸ κοινῇ πάντων συγκεκλημένων. Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει. [246] Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ ἐσθίει, ἀλλὰ τῷ τῆς μέθης ὀνόματι μᾶλλον αὐτῶν καθήφατο. Κάκει καὶ ἐνταῦθα ἀμετρία, φησί. Σὺ μὲν ὑπὸ τῆς ἀδύφραγας διαβρήγγυσαι, ἐκείνος δὲ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ τήκεται· σὺ καὶ τῶν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν μετέχεις, ἐκείνος δὲ οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων ἀπέλαυσε. Διπλοῦν τὸ δεινὸν, τῆς ἰσότητος διαφθοραίσης, τοῦτο αἰρέσεις καλεῖ· ἐπειδὴ φιλονεικῶς πρὸς ἀλλήλους διέκειντο καὶ διεστασιαζόν, καὶ ἕς μὲν ἐπείνα, ὅς δὲ ἐμέθυε. Καὶ καλῶς εἶπε, *Συνηρομένων ὁμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ.* Τίνος γὰρ ἔνεκεν συνέργεσθε; φησί· τί βούλεται ἡ σύνοδος; τίνος ἔνεκεν ἡ συλλογὴ κοινῇ, ὅταν ἡ τράπεζα μὴ γίνεται κοινῇ; Δεσποτικὰ ἐστὶ τὰ χρήματα, ἅπερ ἐλάδομεν κοινὰ προκεισθῶ τοίνυν τοῖς συνδούλοις τοῖς ἡμετέροις. *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν, καὶ πίνειν*; ἡ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταπροεῖτε, φησὶ, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; Σὺ μὲν νομίζεις, φησὶ, τὸν ἀδελφὸν ὑβρίζειν μόνον, κοινωνεῖ δὲ καὶ ὁ τόπος τῆς ὑβρεως. Ἐκκλησίας γὰρ ὀλοκλήρου καταφρονεῖς. Ἐκκλησία γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι κοινῇ πάντας ὑποδέχεται. Τί τοίνυν τῆς οἰκίας σου τὴν εὐτέλειαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσάγεις; Εἰ γὰρ καταφρονεῖς τοῦ ἀδελφοῦ, αἰδέσθητι τὸν τόπον· καὶ γὰρ ἡ ἐκκλησία ὑβρίζεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀποστερεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἢ, οὐκ ἐλείπετε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἀλλὰ τί; *Καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας.* Ἐντροπικώτατα τὴν ἀσωτίαν αὐτῶν ἐτραγώδησεν. Οὐ γὰρ οὕτω μέλει τῷ πένητι, φησὶν, ὑπὲρ τῆς τροφῆς, ὡς ὑπὲρ τῆς ὑβρεως. Ὅρα πῶς καὶ ὑπὲρ τούτου σεμνῶς ἀπελογήσατο, κάκεινων σφοδρότερον καθήφατο. *Τί ὁμῖν εἶπω; ἐκαίνεσω ὑμᾶς*; Ἐν τούτῳ οὐκ ἐκαίνω. Τί τοῦτο; Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀποπίας ὑφειμένη ἡ

cedit. Omnia igitur illo præmittantur, ubi et nos deinceps semper versaturi sumus. Hæc secum reputantes ipsi, omnem substantiam deponebant; duplexque officium præstabatur: nam et egenorum paupertatem sublevabant, et ampliorem securioremque sibi substantiam parabant; in caelo thesauros suos deponentes.

Priscæ nos Ecclesie circa mensam communem.— Ab hæc lege et consuetudine mos quidam mirabilis in Ecclesiam tunc inductus est: coacti namque simul fideles omnes post auditam doctrinam, post orationes, post mysteriorum participationem, soluta synaxi, non statim domum concedebant: sed divites et opulentiores, alimenta et fercula e domibus suis afferentes, pauperes advocabant; communique simul mensa fruebantur, communibus epulis atque conviviis in ipsa ecclesia; ita ut et a consortio mensæ, et a loci reverentia, undeque caritas constringeretur, cum multa voluptate simul atque utilitate. Pauperes enim consolatione non parva, divites vero benevolentia fruebantur, tum eorum quos pascebant, tum Dei, cujus causa hoc faciebant: sicutque magnam assequuti gratiam, domum secedebant. Innumera hinc sequebantur bona: quodque caput honorum est, per singulas synaxes amor magis magisque accendebatur, cum et illi qui beneficia conferebant, et illi qui accipiebant, tanta cum benevolentia contubernales essent. Hunc morem Corinthii processu temporis labefecerunt, cum opulentiores seorsim cibum sumentes, egenos despicerent, nec expectarent tardius accedentes, et necessitatibus vitæ detentos, ut pauperes solent, atque moras trahentes. Unde contingebat eos, demum advenientes, cum pudore jam sublata mensa recedere; illis præoccupantibus, his vero tardantibus. Videns itaque Paulus inde multa suboriri mala, tum quæ jam acciderant, tum quæ futura erant (nam a divitibus pauperes contemnebantur, ac superbe tractabantur, hincque pauperibus moeror odiumque in divites, atque succedebant mala ex huiusmodi rebus oriri solita), hanc pravam acerbamque consuetudinem corrigi. Et vide cum quanta prudentia et moderatione correctionem aggrediatur. Incipiens enim sic ait: *Hoc autem præcipiens, non laudo, quod non in melius, sed in deterius convenitis* (1. Cor. 11. 17). Quid sibi vult illud, *Non in melius?* Majores, inquit et patres vestri substantias suas vendebant et prædia et possessiones, atque omnia habebant communia, multamque mutuo caritatem: vos autem, quos par esset illos imitari, non modo nihil simile fecistis, sed etiam id, quod solum habebatis amisistis; nempe convivia in collectis fieri solita. Ideoque ait: *Non in melius, sed in deterius convenitis.* Et illi quidem possessiones omnes in usum pauperum concedebant: vos vero mensa etiam illis concessa privatis. *Primum enim convenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, et ex parte credo* (1. Cor. 11. 18).

4. Vide quomodo rursum prudenter correctionem adhibeat. Non dixit, *Credo*, vel, *Non credo*, sed medio verbo usus est, *Ex parte credo*; non omnino cre-

do, nec omnino fidelem nego; ut vero hoc vel illud, in vestra penitus potestate est. Si respiscatis, non credo; sin ita perseveretis, credo. Itaque non accusavit, et accusavit. Non accusavit penitus, ut emendationis spem et inducias ad penitentiam daret: non crimine liberos dimisit, ne in eadem segnitie manerent. Nondum omnino credidi, inquit; idipsum enim est dicere, *Ex parte credo*. Id vero dicebat cohortans ut sese emendarent ac corrigerent, ipsumque abducerent, ne rem huiusmodi vel ex parte crederet. *Oportet enim hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19). Dic igitur quænam hæreses? Hic animum adhibete: quoniam non de dogmatibus dicitur illud, *Oportet hæreses in vobis esse*: sed de dissensione circa mensam. Cum enim dixisset, *Oportet autem et hæreses esse*, modum hæresion adjunxit: *Convenientibus enim vobis in unum, non est dominicam cœnam manducare* (Ib. v. 20). Quid est, *Dominicam cœnam manducare*? *Dominicam cœnam*, inquit, non est manducare: illam vocans cœnam, quam ultima nocte tradidit Christus, quando discipuli cum illo omnes erant. In illa quippe cœna et Dominus et servi omnes simul recumbebant: vos vero, qui conservi estis, inter vos tamen dissidetis ac dividimini. Ille nec proditorem expulit: nam et Judas cum illis tunc erat: tu vero fratrem depellis. Ideo dicit: *Non est dominicam cœnam manducare, dominicam cœnam* vocans eam, quæ concordissime omnibus convocatis sumitur. *Unusquisque enim suam cœnam sumit ad manducandum, et alius quidem esurit, alius autem ebrius est* (Ib. v. 21). Non dixit, *Alius esurit, alius comedit*; sed ebrietatis nomine magis illos tangit. Et hic et illic, ait, nullus est modus. Tu te crapula dirumpis, dum ille fame contabescit; tu plura, quam opus sit, sumis, ille vero ne quidem necessariis fruitur. Duplex hoc corruptæ æqualitatis malum hæreses vocat, quia contentiose invicem agebant et dissidebant, et alio esuriente, alius inebriabatur. Ac bene dixit, *Convenientibus vobis in unum*. Cur convenitis? inquit; quid sibi vult ille conventus? ad quid ille communis cœtus, quando mensa non est communis? *Dominicæ sunt facultates, quas accepimus, proindeque communes conservis nostris proponantur. Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis*, inquit, *et confunditis eos qui non habent* (Ibid. v. 22)? Tu quidem putas, inquit, fratrem tantum te contumelia afficere, redundat autem contumelia etiam in locum. Ecclesiam quippe totam contemnis. Ecclesia enim ideo dicitur, quia communiter omnes accipit. Cur ergo domus tuæ vilitatem in ecclesiam inducis? Si enim contemnis fratrem, reverere locum: etenim Ecclesia contumelia afficitur. Neque dixit, *Eos privatis, qui non habent*; aut, *Non miseramini eorum qui non habent*. Sed quid? *Confunditis eos qui non habent*. Vehementissimo tangendi modo eorum luxum repræsentat. Non tam curat pauper, inquit, cibum, quam contumeliam. Vide quam honeste hoc excuset, et quam vehementer illos tangat. *Quid dicam vobis? laudo vos? In hoc non laudo* (1. Cor. 11.

22). Quid hoc est? Post demonstratam absurditatem lenior sequitur increpatio, et jure quidem merito, ne impudentiores evaderent. Priusquam enim rem absurdam esse demonstraret, perfectam sententiam extulit dicens, *Hoc autem præcipiens non laudo* (1. Cor. 11. 17). Postquam autem accurate demonstravit illos esse complurium criminum reos, leniore utitur criminatione, in jam dictorum apparatu et demonstratione accusationis vehementiam positam relinquens. Deinde in mysticam mensam sermonem transfert, ut eis plus timoris incuteret. *Ego enim, inquit, accepi a Domino, quod et tradidi vobis* (Ib. v. 23). Qualis hæc consequentia? De communi prandio loqueris, et horrenda mysteria commemoras? Etiam, inquit. Si enim tremenda illa mensa omnibus communis proponitur, et diviti et pauperi, neque illa fruitur uberius dives, et parcus pauper, sed unus honor, et unus accessus; ac donec omnes communicaverint, et participes fuerint hujus spiritualis et sacre mensæ, quæ proposita sunt non retrahuntur, sed stant sacerdotes omnes, vel omnium pauperrimum et villissimum expectantes: multo magis in hac sensili mensa id agendum. Ideo illam dominicam cœnam memoravi. *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Hoc est corpus meum, quod pro multis frangitur, in remissionem peccatorum. Hoc fucite in meam commemorationem. Similiter et calicem postquam cœnavit, dicens: Illic calix novum testamentum est in meo sanguine* (Ibid. v. 23 - 25).

5. Deinde multa loquutus circa eos, qui indigne mysteria participant, ubi illos vehementer tetigit et coarguit, docuitque eos, qui sanguinem et corpus Christi temere ac perfunctorie accipiunt, eandem subituros esse pœnam, quam ii qui Christum occiderunt; rursus ad propositum argumentum sermonem refert, dicens: *Itaque fratres, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis autem esurit, domi manducet, ut non in iudicium conveniatis* (1. Cor. 11. 33, 34). Vide quomodo latenter etiam voracitatem eorum damnet. Non dixit, Si esuritis, sed, *Si quis esurit*, ut quisque metu et pudore ductus, ne reus hoc in negotio videatur, sese emendare præoccupet. Atque a metu supplicii sermonem concludit dicens: *Ut non in*

iudicium conveniatis, id est, in condemnationem et in opprobrium. Non est enim cibus, inquit, neque mensa, quæ cum pudore fratris, cum despectu ecclesiæ, et cum tanta voracitate vel intemperantia conjuncta est. Hæc non sunt lætitia, sed supplicium et pœna. Magnam enim vobis attrahitis ultionem dum fratres contumelia afflicitis, ecclesiam contemnitis, sanctumque illum locum propriam domum facitis, quando cibum seorsum sumitis. His et vos auditis, fratres, obturate ora eorum, qui apostolico dicto doctrinaque temere utuntur; corripite eos, qui in suum aliorumque damnium Scripturis utuntur. Nostis enim de quaquam re hoc dicat: *Oportet autem et hæreses esse in vobis*, nempe de dissidio circa mensam oboriri solito, quandoquidem *Alius quidem esurit, alius vero ebrius est* (1. Cor. 11. 21).

Adhortatio ad pauperum curam. — Ac cum rectæ fide vitæ rationem cum dogmatibus congruentem exhibeamus, multam erga pauperes benevolentiam, multam egenorum curam suscipiamus; negotiationem spiritualem exerceamus, nihil plus inquiremus, quam necessitas postulet. Hæ sunt divitiæ, hæc negotiatio, hic thesaurus indeficiens, si omnia nostra in cælum transferamus, et circa depositi custodiam metu soluti fidamus. Duplex namque ex elemosyna nobis lucrum accedet: quod scilicet non ultra timeamus circa depositas pecunias, ne fures aut murorum effossores, aut nequissimi servi ipsas pessumdent: et quod sic depositæ non temere defossæ sine fructu jaceant; sed quemadmodum radix in pingui solo plantata annuos tempestivosque fructus profert, sic et argentum in pauperum manibus insitum, non annuos solum, sed etiam quotidianos spirituales nobis referat fructus, fiduciam erga Deum, peccatorum veniam, cum angelis propinquitatem, conscientiam bonam, lætitiâ spiritualis exultationis, spem pudore vacuam, mirabilia bona, quæ præparavit Deus timentibus se, iisque qui ferventi ardentique animo requirunt misericordiam adventus ejus. Quam nos omnes, hac vita secundum placitum ejus transacta, assequi contingat, nec non æternum eorum qui salutem consequuntur, gaudium, gratia et miserationibus veri Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium cum Patre ejusque sanctissimo Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Soannes Chrysostomus, qui non semel ex tempore concionatus est, hanc habuit homiliam occasione mendicorum et egenorum, quos biemis tempore jacentes, cum per forum et angiportus ad ecclesiam pergeret, repererat. Hunc ad concionandum apparatus, dum iter faceret, adornavit: et hanc elegantem concionem de elemosyna *αὐτοσχεδιαστῆς* orator pronuntiavit. Eam porro Antiochiæ habitam fuisse indicat, non modo cum ait, se per forum et angiportus, *διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στενωπῶν*, ecclesiam petiisse: neque enim cum episcopus Constantinopolitanus erat, tam procul ecclesia degebat; sed etiam et

κατηγορία, και μάλα εικότως, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γίνωνται. Πρὶν ἢ μὲν γὰρ ἀποδείξει τὸ πρᾶγμα ἄτοπον, ἀπειρισμένην ἐξηγήσῃ τὴν ἀπόφασιν, εἰπὼν· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλω οὐκ ἐπαινω* ὅτε δὲ ἀπέδειξεν ἀκριβῶς πολλῶν ὄντας ἐγκλημάτων ἀξίους, ὑφειμένα κέρρηται τῇ διαβολῇ, τῇ τῶν εἰρημένων κατασκευῇ και ἀποδείξει τὸ σφοδρότερον τῆς κατηγορίας ἄφελος ἐναποκεῖσθαι. Εἶτα ἐπὶ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐξάγει τὸν λόγον, μειζῶνως αὐτοὺς φοβῆσαι βουλόμενος. *Ἐγὼ γάρ, φησί, παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, δ και παρέδωκα ὑμῖν.* Ποία ἀκολουθία αὕτη; Περὶ ἀρίστου διαλέγη κοινῶς, και μυστηρίων φρικτῶν μύμησα;· Ναι, φησίν. Εἰ γάρ τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα, εἰ γάρ ἡ τράπεζα ἡ φρικτῶδης κοινῆ πᾶσι πρόκειται, και πλουσίω και πένητι, και οὐχὶ δαφιλέστερον ἀπολαύει ταύτης ὁ πλούσιος, οὐδὲ ἔλαττον ὁ πένης, ἀλλὰ μία τιμὴ, και πρόσδοδος μία· και ἕως ἂν πάντες μετασῶσι και κοινωνήσωσι τῆς πνευματικῆς και ἱερᾶς ταύτης τραπέζης, οὐ συστέλλεται τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἐστὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἄπαντες, και τὸν πάντων πνεύστερον και εὐτελέστερον ἀναμένοντες· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τοῦτο χρῆ ποιεῖν. Διὰ τοῦτο ἐμνήσθη ἐκεῖνος τοῦ κυριακοῦ δειπνοῦ. *Ἐγὼ γάρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, δ και παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, και εὐχαριστήσας ἔκλωσε, και εἶπε· Τοῦτό μου ἔστι τὸ [247] σῶμα τὸ ὑπὲρ πολλῶν κλώμενον εἰς ἄφροσιν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως και τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνήσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι.*

ε'. Εἶτα πολλὰ διαλεχθεὶς περὶ τῶν ἀναξίως κοινωνούντων τοῖς μυστηρίοις, και σφόδρα αὐτῶν καθαψάμενος και διελέγξας, διδάξας τε ὅτι τοῖς τὸν Χριστὸν ἀποκτείνασιν τὴν αὐτὴν ὑποστήσονται τιμωρίαν οἱ τὸ αἷμα αὐτοῦ και τὸ σῶμα ἀπλῶς και ὡς ἔτυχε λαμβάνοντες, πάλιν εἰς τὴν προκειμένην ἰδέσθαι τὸν λόγον ἐξήγαγεν, εἰπὼν· *Ὡστε, ἀδελφοί, συνεργόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχσθε. Εἰ δὲ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθίτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχῃσθε.* Ὅρα πῶς λαμβανόντες και λαιμαργίαν αὐτῶν κατέγνω, και οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ πεινάτε, ἀλλ', *Εἰ δὲ τις πεινᾷ, ἵνα ἕκαστος αἰσχυνόμενος αὐτῶς ὑπεύθυνος φανῆται τοῖς ἐγκλήμασι, προλαβὼν διορθώσεται.* Καὶ εἰς κολάσεως δὲ φόβον τὸν λόγον κατέκλεισεν,

εἰπὼν· *Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχῃσθε, τοῦτέστιν, εἰς κατάκριμα και εἰς ὀνειδισμόν.* Οὐ γάρ ἐστι τροφή, φησὶν. οὐδὲ τράπεζα ἡ μετὰ αἰσχύνης τοῦ ἀδελφοῦ, ἡ μετὰ καταφρονήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἡ μετὰ λαιμαργίας ἡ ἀσωτίας γινομένη. Οὐκ ἔστιν εὐφροσύνη ταῦτα, ἀλλὰ κόλασις και τιμωρία. Μεγάλην γάρ ἐπισπᾶσθε καθ' ἑαυτῶν δίκην τοὺς ἀδελφοὺς ὑβρίζοντες, τῆς ἐκκλησίας καταφρονούντες, οἰκίαν ἰδιωτικὴν τὸν ἄγιον τόπον ποιοῦντες διὰ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίειν. Ταῦτα και ὑμεῖς ἀκούσαντες, ἀγαπητοί, ἐπιστομιζετε τοὺς ἀπλῶς τῇ ἀποστολικῇ κεχημένους ῥήσει και διδασκαλίᾳ διορθοῦτε τοὺς ἐπὶ βλάβῃ τῇ ἑαυτῶν και τῇ ἐτέρων ταῖς Γραφαῖς κεχημένους. Ἐγνων γάρ περὶ τίνος φησὶ τὸ, *Ἀεὶ δὲ καὶ αἰρῆσεις εἶναι ἐν ὑμῖν,* περὶ τῆς διχοστασίας; τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις γινομένης, ἐπειδὴ *Ὁ μὲν πεινᾷ, ὁ δὲ μεθύει.*

Και μετὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως και πολιτείας συμβαίνουσαν τοῖς δόγμασιν ἐπιδειξώμεθα, πολλὴν περὶ τοὺς πένητας φιλοφροσύνην, πολλὴν ὑπὲρ τῶν δεομένων ποιούμενοι πρόνοιαν· ἐμπορίαν πνευματικὴν ἐμπορευσώμεθα, μηδὲν πλέον τῆς χρείας ἐπιζητούμεν. Τοῦτο πλοῦτος, τοῦτο ἐμπορία, τοῦτο θησαυρὸς ἀνελλιπής, τὸ πάντα τὰ ὄντα εἰς τὸν οὐρανὸν μετατιθέναι, και θαρβεῖν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τῶν ἀποκτείνων. Διπλοῦν γάρ ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἔσται τὸ κέρδος, ὅτι τε οὐκέτι δεδοίκαμεν ὑπὲρ τῶν καταβληθέντων χρημάτων, μήποτε λησται και τοιχωρύχοι και οἰκετῶν κακουργία αὐτὰ λυμήνηται, και ὅτι κείμενα οὐκ ἀπλῶς κατορύσσονται ἀκαρπα· ἀλλ' ὡσπερ ῥίζα ἐν λιπαρῷ φυτευθεῖσα χωρίω, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὠρίμους φέρει τοὺς καρπούς, οὕτως και ἀργύριον ἐν ταῖς τῶν πενήτων χερσὶ φυτευθὲν, οὐ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν μόνον, ἀλλὰ και καθ' ἕκαστην ἡμέραν πνευματικὸς ἡμῖν φέρει τοὺς καρπούς, παρῆρσιαν πρὸς τὸν Θεόν, ἁμαρτημάτων συγχώρησιν, ἀγγέλων ἐγγύτητα, συνειδὸς ἀγαθὸν, εὐφροσύνην πνευματικῆς ἀγαλλιᾶσεως, ἐλπὶδα ἀκατασχόντων, τὰ θαυμαζόμενα ἀγαθὰ, ἅπερ [248] ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, και τοῖς ἐν θερμῇ και ζεοσῇ ψυχῇ ἐκζητοῦσι τὸ ἔλεος τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς τὸν παρόντα βίον εὐαρέστως διανύσαντας ἐπιτυχεῖν, τῆς αἰωνίου τῶν σωζομένων χαρᾶς, χάριτι και οἰκτιρμοῖς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ και Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα και τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ και τῷ παναγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE ELEEMOSYNA.

longe clarius, num. 6, ubi dicit : *Olim namque cum fames totum orbem invasura esset, hujus civitatis (id est Antiochiæ, ut videas Act. 11, 30) incolæ Jerosolymitanis, iisdem ipsis de quibus jam sermo habetur, per Barnabam et Saulum pecunias miserunt.* De anno autem habitæ concionis nihil dicendum suppetit.

Interpretationem Latinam incerti cujusdam utpole non accuratam rejecimus, uovanique paravimus.

ΠΕΡΙ ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗΣ

*Ἐκφωρηθεὶς ἐν τῷ παριέναι αὐτὸν χειμῶνος ὥρα, καὶ ἰδεῖν τοὺς πένητας καὶ πτωχοὺς ἀνεπιμελη-
τοὺς ἐβριμμένους κατὰ τὴν ἀγορὰν.*

α'. Πρεσβείαν τινὰ δικαίαν καὶ λυσιτελεῖν καὶ πρέπουσαν ὑμῖν ἀνέστην ποιησόμενος τήμερον πρὸς ὑμᾶς· ἑτέρου μὲν οὐδενός, τῶν δὲ τὴν πόλιν οἰκούντων ἡμῖν πτωχῶν ἐπὶ ταύτην με χειροτονησάντων, οὐ ῥήμασι καὶ ψηφίσμασι καὶ κοινῆς γνώμῃ βουλῆς, ἀλλὰ διὰ τῶν θεαμάτων τῶν ἐλεεινῶν καὶ πικροτάτων. Παριῶν γάρ διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στενωπῶν, καὶ πρὸς τὴν ὑμετέραν σύνοδον σπεύδων, εἶτα ὁρῶν ἐν μέσοις ἀμφοδῶσι ἐβριμμένους πολλοὺς, καὶ τοὺς μὲν τὰς χεῖρας ἐκκεκομμένους, τοὺς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοὺς δὲ ἐλκῶν ἀποβάλλοντας τῶν μερῶν, ἃ συγκαλύπτειν ἀναγκαῖον ἦν διὰ τὴν ἐναποκειμένην αὐτοῖς σηπεδόνα, ἐσχάτης ἐνόμισα ἀπανθρωπίας εἶναι, τὸ μὴ περὶ τούτων διαλεχθῆναι πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ μάλιστα μετὰ τῶν εἰρημίων καὶ τοῦ καιροῦ πρὸς τοῦτο συνωθούντος ἡμᾶς. Ἄει μὲν γὰρ ἀναγκαῖον τοὺς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖσθαι λόγους, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς πολλῆς ταύτης παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς δέομεθα Δεσπότη· μάλιστα δὲ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, ὅτε πολλοὶ ὁ κρυμὸς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ θέρει πολλὴν παρὰ τῆς ὥρας ἔχουσι παραμυθίαν οἱ πένητες· καὶ [249] γὰρ καὶ γυμνοὺς βαδίζουσιν ἀκίνδυνον, ἀνεὶ περιβολῆς τῆς ἀκτίνας ἀρκούσης αὐτοῖς, ἐπ' ἐδάφους ἀπλῶς καθέουδεν καὶ αἰθρίας διανυκτερεύουσιν ἀσφαλές· καὶ οὔτε ὑποδημάτων αὐτοῖς χρεια τσαύτη, οὔτε οἰνοποσίας, οὔτε βαψιλεστέρας τροφῆς, ἀλλ' ἀρκούνται μὲν ταῖς τῶν ὑδάτων πηγαῖς, ἀρκούνται δὲ οἱ μὲν τῶν λαχάνων τοῖς φαυλοτέροις, οἱ δὲ σπερμάτων ξηρῶν ὀλιγότητι, τῆ ὥρας τοῦ ἔτους ἐσχεδιασμένην αὐτοῖς παρεχούσης τὴν τράπεζαν. Καὶ ταύτης δὲ οὐκ ἐλάττωνα ἔχουσιν ἑτέραν παραμυθίαν, τὴν τῆς ἐργασίας εὐκολίαν· οἱ γὰρ τὰς οἰκίας οἰκοδομοῦμενοι, καὶ οἱ τὴν γῆν σκάπτοντες, καὶ οἱ τὴν θάλασσαν πλέοντες, τῆς τούτων μάλιστα δέονται συνεργίας. Καὶ ὅπερ τοῖς πλουτοῦσιν ἀγροὶ καὶ οἰκίαι καὶ λοιπαὶ πρόσδοσι, τοῦτο τούτοις τὸ σῶμά ἐστι καὶ πᾶσα ἀπὸ τῶν χειρῶν ἢ πρόσδοσις, ἐτέρωθεν δὲ οὐδαμῶθεν. Διὰ τοῦτο θέρους μὲν ἀπολαύουσι τινος παραμυθίας· ἐν δὲ τῇ τοῦ χειμῶνος ὥρᾳ πολλοὶ αὐτοῖς πάντοθεν ὁ πόλεμος, καὶ διπλῆ ἢ πολιορκία, τοῦ λιμοῦ κατεσθίουτος ἔνδον τὰ σπλάγχνα, τοῦ κρυμοῦ πηγνύοντος τὴν σάρκα ἐξωθεν, καὶ νεκρὰν ἐργαζομένου. Διὰ καὶ πλείονος μὲν αὐτοῖς τροφῆς δεῖ, ἰσχυροτέρας δὲ τῆς περιβολῆς, καὶ στέγης, καὶ στιβάδος, καὶ ὑποδημάτων, καὶ πολλῶν ἑτέρων. Καὶ τὸ δὴ πάντων χαλεπώτερον, οὐδὲ ἐργασίας τίς ἐστιν αὐτοῖς εὐπορία· οὐ γὰρ ἐπιτρέπει τοῦ ἔτους ἡ ὥρα. Ἐπεὶ οὖν καὶ πλείων αὐτοῖς ἢ τῶν ἀναγκαίων χρεια, καὶ τὸ ἐργάζεσθαι μετὰ τούτου παρήρηται, οὐδενός τοὺς ἀθλίους μισθουμένου, οὐδὲ καλοῦντος εἰς διακονίαν, φέρε, τὰς τῶν ἐλεημόνων ἀντείσταγμα χεῖρας ἀνεὶ τῶν μισθουμένων, τὸν ἀληθῆς προστάτην καὶ κηδεμόνα τῶν ἐν πενίᾳ ζώντων Παῦλον συνεργὸν πρὸς τὴν πρεσβείαν ταύτην λαθόντες. Καὶ γὰρ πολ-

λὴν τοῦ πράγματος ποιεῖται τὴν πρόνοιαν οὗτος, καὶ ὄσσην οὐδεὶς ἕτερος. Διὰ τοι τοῦτο τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸν Πέτρον διελόμενος, τὴν τῶν πενήτων οὐ διείλετο προστασίαν· ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι *Δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωρίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔσθη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομῆν, ἐπήγαγε, Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.* Καὶ γὰρ πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν τὸν περὶ τούτων εἰσφέρει λόγον, καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν οὐδεμίαν ἐπιστολὴν ταύτης ἐκτὸς οὕσαν τῆς παραινήσεως. Οἶδε γὰρ, οἶδεν ὅσην τοῦ πράγματος ἡ ἰσχύς· διὰ τοῦτο καθάπερ οἰκοδομῆ θαυμαστῆν ὀροφὴν ἐπιτιθεὶς ταῖς λοιπαῖς παραινήσεσι καὶ συμβουλαῖς, τὴν περὶ τούτων εἰσάγει διδασκαλίαν. Ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα πεποίηκε διαλεχθεὶς περὶ ἀναστάσεως, καὶ τὰ ἄλλα διορθώσας ἅπαντα, εἰς τὸν περὶ τῆς ἐλεημοσύνης κατέλυσε λόγον, οὕτως εἰπὼν· *Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε κατὰ μίαν συβδῶτον ἕκαστος ὑμῶν.* Σκίπει σύνεσι ἀποστολικὴν, πῶς εὐκαιρῶς ταύτης ἤψατο τῆς παραινήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέμνησε τοῦ μέλλοντος δικαστηρίου, καὶ τοῦ βήματος ἐκεῖνου τοῦ φοβεροῦ, καὶ τῆς δόξης, ἧς ἀμφιένυσθαι ἐμελλον οἱ καταρθωκότες, καὶ τῆς ἀθανάτου διατριβῆς· τότε λοιπὸν εἰς τὸν περὶ τούτων ἐμβάλλει λόγον, ἵνα ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἀναπνεύσας καὶ βῶν γενόμενος ὁ ἀκροατής, μετὰ πλείονος αὐτὸν καταδέξεται τῆς προθυμίας, ἐνακμαζόντα τὸν φόβον [250] ἔχων τῆς κρίσεως, καὶ γαυριωμένην τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν προσδοκίαις. Ὁ γὰρ περὶ ἀναστάσεως δυνάμενος φιλοσοφεῖν, καὶ μεταστήσας ἑαυτὸν ἄλλον πρὸς τὴν ἐκεῖ ζῶν, οὐδὲν ἠγῆσεται τὰ παρόντα εἶναι, οὐκ πλούτον, οὐκ εὐπορίαν, οὐ χρυσίον, οὐκ ἄργυρον, οὐκ ἱματίων περιβολὴν, οὐ τρυφὴν, οὐ τραπέζας πολυτελεῖς, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν· ὁ δὲ ταῦτα μηδὲν εἶναι νομίζων, εὐκολώτερον τῆς τῶν πενήτων ἀνθ' ἕξεται προστασίας. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ Παῦλος καλῶς προπαρασκευάσας αὐτὴν τὴν διάνοιαν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως φιλοσοφίᾳ, τότε εἰσήγαγε τὴν παραινέσιν.

Καὶ οὐκ εἶπε, Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς, οὐδὲ, τῆς εἰς τοὺς πένητας, ἀλλὰ, τῆς εἰς τοὺς ἀγίους· παιδεύων τοὺς ἀκούοντας καὶ τοὺς ἐν πενίᾳ θαυμάζειν, ὅταν εὐσεβεῖς ᾧσι, καὶ τοὺς ἐν πλούτῳ διαπτύειν, ὅταν ἀρετῆς καταφρονῶσιν. Οἶδε γοῦν καὶ βασιλέα βέβηλον καλεῖν καὶ παράνομον, ὅταν ἐχθρὸς ἢ τῷ Θεῷ, καὶ πτωχοὺς ἀγίους, ὅταν ἐπιεικεῖς ᾧσι καὶ μέτριοι. Τὸν γοῦν Νέρωνα μυσητήριον τῆς ἀνομίας καλεῖ, λέγων· *Τὸ γὰρ μυσητήριον ἦθη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας·* τούτους δὲ καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορούντας τροφῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἔπαιτεῖν τρεφόμενους, ἀγίους ὀνόμασεν. Ἄμα δὲ κἀκεῖνους λαοβανόντως ἐδίδαξε μὴ μέγα φρονεῖν, μηδὲ ἐπαρῆσθαι τῇ τῆς ἐντολῆς δόσει, ὡς εὐτελέσει τισὶ καὶ εὐκατα-

DE ELEMOSYNA SERMO

HABITUS CUM HIEMIS TEMPORE PERTRANSIISSET, ET PAUPERES MENDICOSQUE NEGLECTOS VIDISSET
IN FORO JACENTES.

1. *Homiliæ hujus habendæ occasio.* — Legationem quamdam justam, utilem vobisque congruentem apud vos obiturus accessi hodie; non ab alio quopiam orator constitutus, quam a pauperibus, qui vestram hanc civitatem incolunt; non verbis, non calculis, non senatusconsulto missus, sed miserabilibus acerbissimisque spectaculis. Nam cum ad cœtum vestrum properans per forum et angiportus transirem, videremque multos mediis in biviiis jacentes, alios exsectis manibus, alios effossis oculis, alios ulceribus vulneribusque insanabilibus plenos, illasque potissimum partes exhibentes, quas propter saniem contegere opus erat: extremæ inhumanitatis esse duxi, si apud caritatem vestram de his non verba facerem, cum maxime præter ea, quæ dicta sunt, me tempus etiam ad eam rem compelleret. Nam semper quidem convenit de elemosyna sermonem habere, quandoquidem et nos multa Domini qui nos condidit misericordia egemus; sed hac tempestate maxime, tanto urgente frigore. Æstate namque temporis commoditas magnum offert pauperibus solatium: nam vel nudi sine periculo ambulare possunt, cum solares radii vestimenti loco sint, cum tuto possint in nudo pavimento cubare, et sub dio noctes transigere; neque adeo calceamentis indigent, non vini potu, non lautiore cibo: nam satis sunt ipsis fontes aquarum; his viliora olera, illis pauca aridaque legumina sufficiunt, anni tempestate apparatu facilem ipsis instruite mensam. Aliudque nec minus commodum tunc ipsis adest; operandi nempe facultas: nam qui domos extruunt, qui terram fodiunt, qui in mari navigant, horum maxime ministerio opus habent. Quod enim divitibus sunt agri, domus caterique proventus, id ipsum est illis corpus, et qui manibus parari potest reditus: aliunde nihil adest. Quapropter æstate quidem quidpiam offertur solatii; hiberno autem tempore magnum illis undique bellum, duplex obsidio, fame intus viscera rodente, frigoreque extrinsecus carnem congelante, et quasi mortuam reddente. Idcirco largiore cibo, densiore vestitu opus habent, insuperque tecto, strato, calceamentis multisque aliis. Quodquo illis acerbius est, ne operandi quidem facultatem habent: neque enim id anni tempestas patitur. Quandoquidem igitur pluribus indigent iisque necessariis rebus, neque operandi facultas adest, nemine miseros conducente, nemine ad opus vocante, age, conducendum vice, misericordium hominum manus porrigamus: atque ad hanc legationem Paulum egenorum vere patronum et curatorem in collegam assumamus. Etenim magnam ille hujusce rei, et quantam nemo

alius, sollicitudinem habet. Unde divisus cum Petro discipulis, pauperum curam non divisit: sed cum dixisset, *Dexteras dederunt mihi et Barnabæ societas, ut nos in Gentes, ipsi in circumcisionem (Gal. 2. 9)*, adjecit, *Tantum ut pauperum memores essemus: quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere (Ibid. v. 10)*. Etenim ubique per epistolas suas his de rebus sermonem inducit, neque ullam ejus reperias epistolam hujusmodi admonitione vacuum. Sciebat enim, sciebat utique quanti momenti res sit: quamobrem ac si ædificio mirabile fastigium imponat, reliquis monitis et consiliis doctrinam hac de re adjicit. Quod etiam hoc loco fecit, cum de resurrectione loquutus, postquam cætera omnia disposuerat, in hunc de elemosyna sermonem desinit his verbis: *De collectis autem, quæ sunt in sanctos, sicut ordinari Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite: in una sabbatorum unusquisque vestrum (1. Cor. 16. 1. 2)*. Animadvertite prudentiam apostolicam, quam opportune hanc tractet admonitionem. Postquam enim futurum iudicium et tribunal illud tremendum commemoraverat, nec non gloriam illam, qua amiciendi sunt illi, qui probe vixerint, atque vitam immortalem: tunc demum his de rebus sermonem infert, ut bona spe fultus atque expeditior factus auditor, majore ipsum alacritate susciperet, tum instante iudicii timore motus, tum repositorum expectatione bonorum gestiens. Etenim qui de resurrectione philosophari potest, et ad futuram illam vitam se totum transfert, præsentia nihil faciet, divitias, facultates, aurum, argentum, sumptuosas vestes, delicias, lautam mensam, aut quidvis aliud simile: qui autem hæc nihil esse reputat, pauperum patrocinium facilius suscipiet. Ideoque Paulus, postquam eorum mentem per philosophiam illam de resurrectione pulchre præparaverat, tunc adhortationem illam intulit.

Pauper pius divite improbo præstantior. Paulus pauperes summopere curat. — Non dixit, De collecta vero in mendicos, vel, in pauperes; sed, *In sanctos*: auditores instituens ut egenos admirationi haberent, si quidem illi pii essent; divitesque respuerent, si virtutem illi despicerent. Solet enim etiam Imperatorem profanum et iniquum vocare, quando inimicus est Dei; et pauperes sanctos, cum probi modestique sunt. Neronem quippe mysterium iniquitatis vocat, dicens: *Mysterium enim nunc operatur iniquitatis (2. Theos. 2. 7)*; hos autem qui alimentis egebant, et emendicato pane alebantur, sanctos appellat. Interim vero subobscurè docet illos, ne efferantur animo, neve de hujusmodi mandato extollantur, ac si vltioribus et

despectioribus largiantur, sed certo sciant sibi que persuadeant, id sibi maximo esse honori, quod eorum ærumnas participent.

2. Jam vero operæ pretium erit disquirere, quoniam sint illi sancti: non enim hic tantum illorum meminit, sed etiam alibi cum dicit: *Nunc autem profiscor in Jerusalem ministrare sanctis (Rom. 15. 25)*. Et Lucas in Actis, cum magna famem innueneret, hos ipse sanctos ita commemorat: *Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli mittere ad pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem (Act. 11. 29)*. Et iterum, quod ante dicebam, ait, *Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere (Gal. 2. 10)*. Postquam vero sic inter nos divisimus, ut mihi Gentes, Petro Judæi contingerent, communi sententia constituimus, inquit, ut divisio hæc ad pauperes non pertingeret. Nam cum prædicabant, ille Judæis, hic Gentibus prædicabat: cum vero pauperibus patrocinabantur, non ita res constituta erat, ut ille pauperibus Judæorum, hic vero pauperibus Gentium tantum curam impenderet: sed uterque erga pauperes Judæorum magnam gerebat curam. Quamobrem dicebat: *Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere*. Quinam ergo sunt illi, de quibus hic loquitur, necnon in epistola ad Romanos, et in epistola ad Galatas, pro quibus etiam Macedonas hortatur? Judæorum pauperes, qui Jerosolymis degabant. Et cur tantam eorum curam habet? Annon in singulis civitatibus pauperes et mendici erant? Cur ad illos mittit, et pro eis omnes rogat? Non sine causa sane, nec temere, neque ex personarum acceptione; sed utiliter et commode. Rem autem paulo alius repetere necesse est. Quoniam Judæorum res considerant, et cum Jesum crucifigerent, vocem illam, *Non habemus regem nisi Cæsarem (Joan. 19. 15)*, contra se ratam fecerant, ac demum Romanorum imperio subditi erant, neque sui juris, ut aucta, erant; neque prorsus servi, ut jam sunt, sed in commilitonum ordine constituti, tributa Imperatoribus pendebant, et prætores ab eis accipiebant: plerumque etiam suis utebantur legibus, et eos qui apud se delinquerent, secundum patria placita plectebant. Quod autem tributa Romanis penderent palam hinc est, quod Jesum tentantes interrogarent. *Magister, licetne dare censum Cæsari, annon (Matth. 22. 17)*? at ipse jussis ostendere numisma dixit: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo (Ib. v. 21)*; Lucas vero dicit, et milites et tribunos habuisse templum (*Luc. 22. 52*). Quæ argumenta non levia sunt fuisse Judæos Romanis subditos: quod autem propriis uterentur legibus hinc palam est, quod Stephanum lapidarint nec ad tribunal ductum, Jacobum fratrem Domini interfecerint, Christum ipsum crucifixerint, etiamsi iudex concederet, ut omni crimine liber abiret. Quapropter manus lavit dicens: *Innocens sum a sanguine hoc (Matth. 27. 24)*. Et quia admodum instantes videbat, ipse quidem calculum non tulit, sed abscessit: illi vero propria tyrannide usi,

totum postea perfecerunt. Paulum etiam sæpe aggrediebantur.

Judæorum in Christianos immanitas. Die dominica præsertim elemosyna eroganda. — Quia igitur suo tribunali utebantur, hinc contigit ut contribules, qui credebant, cæteris asperiora paterentur. In aliis certe civitatibus et tribunalia et leges et magistratus erant; sed non licebat gentilibus eos ex suis, qui deficerent, propria sententia vel interficere vel lapidibus obruere, aut aliquid ipsis mali inferre: aut si quis deprehendebatur tale quiddam præter judicum sententiam patrasse, is puniebatur; Judæis autem magna circa rem hanc potestas concedebatur. Quapropter graviora, quam cæteri omnes, patiebantur et ex illis, qui credebant, ac si inter medios lupos intercepti essent, adstante, qui eriperet, nemine. Ita nempe Paulum sæpe flagellabant: audi quomodo id ipse declarat: *Quinquies quadragenas a Judæis una minus accepi: ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum (2. Cor. 11. 24. 25)*. Quod autem hæc non conjectura dicta sint, ipse Paulus ad Hebræos scribens declarat: *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum: et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socii taliter patientium effecti. Etenim rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem substantiam in cælis, et manentem (Heb. 10. 32-34)*. Et cum Thessalonicenses adhortaretur, illos in medium adduxit: *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quia eadem passi estis vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis (1. Thess. 2. 14)*. Quia igitur graviora, quam omnes alii, patiebantur, et non modo sine misericordia cum illis agebatur, sed etiam omnia iis rapiebantur et auferebantur, et undique ipsi pellebantur, jure omnes ad eorum suscipiendum patrocinium excitat. Iterumque Corinthios illorum gratia hortatur his verbis: *De collecta autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite (1. Cor. 16. 1)*.

3. Itaque quinam illi sancti sint, et cur eorum majorem curam gerat, jam satis demonstratum est: reliquum est ut quæramus etiam, cur Galatarum meminerit. Cur autem non dixit: *De collecta autem in sanctos hoc facite: una sabbatorum unusquisque vestrum apud se seponat thesaurizans; sed postquam dixisset, De collecta autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite?* Cur hoc agit, nec unius duarumve, aut trium civitatum meminit, sed gentis integræ? Ut majus studium susciperent, aliorumque laudes majoris sibi æmulationis occasio essent. Deinde modum, quo præcepit, declarat: *Per unam sabbati, inquit, unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod sibi placuerit, ut non cum venero, tunc collectæ fiant (1. Cor. 16. 2)*. Unam sabbatorum Dominicam vocavit. Et cur talem diem oblationi deputat? cur non dixit, secunda sabbatorum aut tertia sabbatorum, aut in ipsis sabbatis? Non temere profecto, nec sine causa; sed quod vellet a temporis opportunitate juvari, ut majus offerentibus studium accederet.

φρονήτοις παρέχοντας, ἀλλ' εἰδέναι σαφῶς καὶ πείθειν αὐτούς, ὅτι τιμῆς ἀπολαύουσι μεγίστης, καταξιοῦμενοι κοινωκεῖν ταῖς ἐκείνων θλίψεσιν.

β'. Ἄξιον δὲ κάκεινο ἐξετάζειν, τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ ἅγιοι· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα αὐτῶν μείνῃται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθι πάλιν οὕτω λέγων· *Nunli de poroumai eis Ierousalim diaκορήσων τοῖς ἁγίοις*. Καὶ Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι, λιμῶ προσδοκωμένου μεγάλου, τούτων αὐτῶν μεμνημένος τῶν ἁγίων φησί· *Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς εὐπορεῖτό τις, ὤρισεν ἕκαστος πέμψαι πρὸς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων ἐν Ἱερουσαλίμ*. Καὶ πάλιν, ὃ καὶ ἐμπροσθεν ἐφθην εἰπὼν, *Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασι αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι*. Ἐπειδὴ δὲ διεκλόμεθα, ἐγὼ μὲν τοὺς Ἑλλήνας, ὃ δὲ Πέτρος τοὺς Ἰουδαίους, κοινῇ γνώμῃ συνθεμέμεθα, φησὶν, ὥστε ἐν τοῖς πτωχοῖς μὴ εἶναι τὴν διαίρεσιν ταύτην. Ὅτε μὲν γὰρ ἐκήρυττον, ὃ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις, ὃ δὲ τοῖς Ἑλλήσιν ἐκήρυττον· ὅτε δὲ πενήτων προσταντο, οὐκέτι οὕτως, ὃ μὲν τῶν πενήτων τῶν Ἰουδαίων, ὃ δὲ τῶν πενήτων τῶν Ἑλλήνων μόνον· ἀλλὰ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους πτωχεύόντων ἕκαστος πολλὴν ἐποιεῖτο πρόνοιαν. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασι αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι*. Τίνες οὖν εἰσὶν οὗτοι, περὶ ὧν ἐνταῦθα διαλέγεται, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ, καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας, ὑπὲρ ὧν καὶ Μακεδόνας παρεκάλεισεν; Οἱ τῶν Ἰουδαίων πένητες, οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις καθήμενοι. Καὶ τίνος οὖν ἕνεκεν τοσαύτην αὐτῶν ποιεῖται πρόνοιαν; μὴ γὰρ οὐχὶ καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν ἦσαν πτωχοὶ καὶ πένητες; τί δὴ ποτε οὖν πρὸς ἐκείνους πέμπει, καὶ πάντας ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλεῖ; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, οὐδὲ προσωποληψίᾳ χρωμένός τινα, ἀλλὰ [251] χρησίμως καὶ συμφερόντως. Μικρὸν δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν ἀναγκαῖον. Ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπεσε πράγματα, καὶ τὸν Ἰησοῦν σταυρώσαντες, τὴν φωνὴν ἐκείνην καθ' ἑαυτὸν ἐκύριωσαν, λέγοντες, *Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα*, καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐτέθησαν ἀρχὴν, οὕτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὕτε καθόλου δούλοι, καθάπερ καὶ νῦν· ἀλλ' ἐν τάξει συμμάχων ὄντες διετέλουν, φόρους μὲν τελοῦντες τοῖς βασιλεῦσιν αὐτῶν, καὶ τοὺς παρ' ἐκείνων ἀρχοντας δεχόμενοι· πολλαχοῦ δὲ τοῖς ἰδίοις κεχηρμένοι νόμοις, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀμαρτάνοντας κατὰ τὰ πάτρια κολάζοντες νόμιμα. Καὶ ὅτι μὲν φόρους ἐτέλουν Ῥωμαίοις, δῆλον ἐξ ὧν πειράζοντες τὸν Ἰησοῦν, φησὶν, ἠρώτων, *Διδάσκαλε, ἔξεστι δοῦναι κῆρσον Καίσαρι, ἢ οὐ;* ὅτε καὶ αὐτὸς ἀεῖται κελεύσας αὐτοῖς νόμισμα, εἶπεν, *Ἀπόδοτε, λέγων, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*. Ὁ Λουκᾶς δὲ καὶ ὅτι στρατηγούς καὶ χιλιάρχους εἶχε τὸ ἱερὸν, λέγει. Τὸ μὲν οὖν ὑποκεισθαι τοὺς Ἰουδαίους Ῥωμαίοις, οὐ μικρὰ ταῦτα δείγματα· ὅτι δὲ καὶ οικεῖοις ἐκέχρητο νόμοις, δῆλον ἐκείθεν· Τὸν Στέφανον ἐλίθασαν, οὐκ εἰς δικαστήριον ἀγαγόντες· τὸν Ἰάκωβον ἀπέκτειναν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου τὸν Χριστὸν αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καίτοι τοῦ δικαστοῦ συγχωρήσαντος καὶ ἀρέντος πάσης αὐτὸν κατηγορίας. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰς χεῖρας ἐνήψατο, λέγων· *Ἀθάψ εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου*. Καὶ ἐπειδὴ σφόδρα ἐπικεκλιμένοι εἶδεν, αὐτὸς μὲν τὴν ψῆφον οὐκ ἐξήνεγκεν, ἀλλ' ἀπέστη· ἐκείνοι δὲ οικεῖα χρησάμενοι τυραννίδι τὸ πᾶν μετὰ ταῦτα εἰργάσαντο· καὶ Παῦλον δὲ πολλάκις ἐπέθεντο.

Ἐπεὶ οὖν τοῖς ἑαυτῶν ἐκέχρητο δικαστηρίοις, ἐκ τούτων συνέβαινε τοὺς ἐξ αὐτῶν πιστεύοντας χαλεπώτερα τῶν ἄλλων ἀπάντων πάσχειν κακὰ. Ἐν μὲν οὖν ταῖς ἄλλαις πόλεσι καὶ δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ ἀρχοντες ἦσαν, καὶ οὐκ ἐξῆν τοῖς Ἑλλήσι τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀποκηδύντας οικεῖα τυραννίδι ἢ σφάττειν ἢ λιθάζειν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον διατιθέναι αὐτοὺς κακόν· ἀλλ' εἴ τις ἐάλω τοιοῦτόν τι τολμῶν παρὰ τὴν τῶν δικαστῶν ψῆφον, καὶ αὐτὸς ἐκολάζετο· παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ πολλῆς ταῦτα συγκεχώρητο τῆς ἐξουσίας. Διὰ δὲ τοῦτο πάντων δεινότερον ἔπασχον οἱ ἐξ ἐκείνων πιστεύοντες, ὥσπερ ἐν μέσοις ἀπειρηγμένοι λύκοις, καὶ οὐδένα τὸν ἐξαιρούμενον ἔχοντες. Οὕτω γοῦν καὶ τὸν Παῦλον ἐμαστίζουσαν πολλάκις· καὶ ἄκουε αὐτοῦ τοῦτο δηλοῦντος καὶ λέγοντος· *Πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ὑπὸ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρίς ἐβραβδίσθη, ἀπαξ ἐλιθάσθη*. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, γράφων πρὸς Ἑβραίους ὁ Παῦλός φησιν· *Ἀναμνηθήσθε τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε παθημάτων, τοῦτο μὲν ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θεαριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοιωνοὶ τῶν οὕτω πασχόντων γενηθέντες*. Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ἡμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες κρείττετα ὑπαρξὴν ἔχειν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν. Καὶ Θεσσαλονικεῖς δὲ παρακαλῶν, τούτους εἰς μέσον ἤγαγεν· *Ἦμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ [252] Ἰουδαίᾳ, ὅτι καὶ ἡμεῖς τοιαῦτα ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ κάκεινσι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων*. Ἐπεὶ οὖν πάντων χαλεπώτερα ἔπασχον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἤλευντο, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄντα ἀφῆρουντο ἅπαντα, καὶ ἤγοντο καὶ ἐφέροντο, καὶ πάντοθεν ἤλαυνοντο, εἰκότως τοὺς πανταχόθεν ἐπὶ τὴν ἐκείνων ἀντίληψιν διεγείρει. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὑπὲρ τούτων αὐτῶν παρακαλεῖ Κορινθίους, λέγων· *Περὶ δὲ τῆς λογίας εἰς τοὺς ἁγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιήσατε*.

γ'. Τίνες μὲν οὖν εἰσὶν οἱ ἅγιοι οὗτοι, καὶ τί δὴ ποτε πλείονα ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖται πρόνοιαν, ἰκανῶς ἀπεδείκται· δεῖ δὲ λοιπὸν ζητησάμεν, τίνος ἕνεκεν Γαλιτῶν μείνῃται. Διὰ τὴν γὰρ μὴ εἶπε· *Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους τοῦτο ποιήσατε*· κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ἡμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων· ἀλλ' εἰπὼν, *Περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιήσατε*; Τίνος οὖν ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, καὶ οὐδὲ μιάς, οὐδὲ δύο, οὐδὲ τριῶν ἀναμνήσκει πόλεων, ἀλλὰ ἔθνους ὁλοκλήρου; Ἴνα πλείονα δέξωνται προθυμίαν, καὶ τὰ ἐτέρων ἐγκώμια αὐτοῖς ὑπόθεσις γένηται ζήλου. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν διέταξε· *Κατὰ μίαν σαββάτων, φησὶν, ἕκαστος ἡμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὅτι ἂν εὐδῶται, ἵνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται*. Μίαν σαββάτων τὴν κυριακὴν ἐκάλεσε. Καὶ τίνος ἕνεκεν ταύτην ἐπέταξε τῇ εἰσφορᾷ τὴν ἡμέραν; διὰ τί μὴ εἶπε, τῇ δευτέρᾳ τῶν σαββάτων, τῇ τρίτῃ τῶν σαββάτων, ἢ αὐτοῖς τοῖς σαββάσιν; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῆ· ἀλλὰ βουλόμενός τινα καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαθεῖν συμμαχίαν εἰς τὸ προθυμότερους ποιῆ

σαι τούς εισφέροντας. Οὐ μικρὸν δὲ ἐπιτηδεύτης καιροῦ ἐν ἅπασιν πράγμασι. Καὶ τί, φησὶν, ὁ καιρὸς ἐπιτηδεῖον ἔχει πρὸς τὸ πείσαι διδόναι ἐλεημοσύνην; Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ πάσης ἐργασίας ἀφίστασθαι, τὸ φαιδροτέραν γίνεσθαι τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς ἀνέσιως, τὸ δὲ πάντων μείζον, τὸ μυρίων ἡμᾶς κατ' αὐτὴν ἀπολελαυκέναι καλῶν. Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ κατελύθη ὁ θάνατος, ἐσέσθη ἡ κατάρρα, ἁμαρτία ἠφανίσθη, ἄδου πύλαι συνεκλάσθησαν, καὶ δέσμιος ὁ διάβολος γέγονε, καὶ ὁ χρόνιος ἀνηρήθη πόλεμος, καὶ καταλλάγει Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους γίνοντο· καὶ πρὸς τὴν προτέραν, μᾶλλον δὲ πρὸς πολλῶν μείζονα ἐπανήλθεν εὐγένειαν ἡμῶν τὸ γένος, καὶ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο καὶ παράδοξον ἐπέιδε θέαμα ἥλιος, ἀνθρωπὸν ἀθάνατον γεγεννημένον. Τούτων δὲ πάντων ἡμᾶς ἀναμνήσαι βουλόμενος, καὶ τῶν τοιούτων, τὴν ἡμέραν εἰς μέσον ἤγαγε, μονονοχί συνήγορον αὐτὴν λαμβάνων, καὶ πρὸς ἕκαστον λέγων· Ἐνώησον πόσων καὶ ἡλίκων ἀπέλευσας ἀγαθῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀνθρώπε· πόσων ἀπῆλλάγης κακῶν· τίς ὢν τὸ πρότερον, τίς ἐγένεο μετὰ ταῦτα. Εἰ δὲ τὰς γενεθλίους ἡμῶν ἡμέρας, πολλοὶ δὲ τῶν οἰκετῶν κάκεινας, ἐν αἷς ἠλευθερώθησαν, μετὰ πολλῆς ἀγουσι τῆς τιμῆς, καὶ οἱ μὲν συμπόσια ποιοῦνται, οἱ δὲ ἐλεύθεροι καὶ ἔωρα δωροῦνται, πολλὰ τὸν καιρὸν τιμῶντες· πολλῶν [253] μᾶλλον ἡμᾶς χρῆ τιμῆν τὴν ἡμέραν ταύτην, ἣν οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπάσης γενέθλιον προσειπῶν. Ἀπολωλότες γὰρ ἤμεν, καὶ εὐρέθημεν· νεκροὶ, καὶ ἀνεζήσαμεν· ἐχθροὶ, καὶ κατηλλάγημεν. Διὰ τοῦτο καὶ προσήκει αὐτὴν τιμῆν τιμὴν πνευματικὴν, οὐχὶ συμπόσια ποιοῦντας, οὐδὲ οἶνον ἐχέοντας, οὐδὲ μεθύνοντας καὶ χορεύοντας, ἀλλὰ τοὺς πτωχοτέρους τῶν ἀδελφῶν ἐν πολλῇ καθιστάνας ἄφρονιᾳ. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινῆτε, ἀλλ' ἵνα καὶ μιμῆσθε. Μὴ γὰρ δὴ μόνον πρὸς Κορινθίους ταῦτα εἰρησθαι νομίζετε, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμῶν ἕκαστον, καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων ἀπάντων· καὶ ποιῶμεν αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅπερ Παῦλος ἐπέταξε· καὶ κατὰ κυριακὴν ἕκαστος ἀποτιθέσθω οἰκοὶ χρήματα δεσποτικά· καὶ νόμος ἔστω τὸ πρᾶγμα καὶ συνήθεια ἀκίνητος, καὶ οὐ δεησόμεθα παραινέσεως λοιπῶν, οὐδὲ συμβουλῆς· οὐ γὰρ οὕτω λόγος καὶ παραινέσεις ἰσχύει τὰ τοιαῦτα κατορθοῦν, ὡς συνήθεια χρόνῳ βεβαιωθεῖσα. Ἄν τοῦτο κυρώσωμεν κατὰ κυριακὴν ἀποτιθέσθαι τι πρὸς τὴν τῶν πενήτων ἀντίληψιν, οὐδ' ἂν μυρία γίνοντο ἀνάγκαι, τὸν νόμον παραβησόμεθα τοῦτον.

Εἰπὼν δὲ, *Κατὰ μίαν σαββάτων*, ἐπήγαγεν, *Ἐκαστος ὑμῶν*. Οὐχὶ πλουσίοις λέγω, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ πένησιν· οὐκ ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους· οὐκ ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναίξιν. Μηδὲις ἔστω ταύτης ἀτελῆς τῆς λειτουργίας, μηδὲ ἄμιρος τοῦ κέρδους, ἀλλ' ἕκαστος εἰσφέρειτω. Οὐδὲ γὰρ ἡ πενία κώλυμα γένοιτο· ἂν τῆς τοιαύτης εἰσφορᾶς. Κἂν γὰρ μυριάκις ἦς πένης, οὐκ εἰ πενέστερος τῆς χήρας ἐκείνης, ἢ τὴν οὐσίαν πᾶσαν ἐκέκωψε. Κἂν μυριάκις ἦς πτωχός, οὐκ εἰ πτωχότερος τῆς Σιδωνίας γυναίκος, ἢ δράκκα ἀλεύρου μόνον ἔχουσα, οὐδὲ οὕτως ἔστενωχεῖτο πρὸς τὴν τοῦ προφήτου δεξιῶν· ἀλλ' ὁρῶσα καὶ χορὸν περισσώτα παιδῶν, καὶ λιμὸν ἐπιχειμένον, καὶ οὐδὲν ἀποκειμένον ἕτερον, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τὸν προφήτην ἐδέχτο. Τίνος δὲ ἔνεκεν εἶπεν, ὅτι *Παρ' αὐτῶν τίθετω θησαυρίζων*; Ἐπειδὴ ὁ

τιθεὶς ἰσως ἠσχύνετο καὶ ἠρυθρία ἄλιγον ἐν ἐπιδείξει. Διὰ τοῦτο φησὶ, Σὺ τήρει καὶ φύλαττε, καὶ ὕπαι ταῖς κατὰ μέρος εἰσφοραῖς τὸ ὄλιγον πολὺ γένηται, τότε ἄγε εἰς μέσον. Καὶ οὐκ εἶπε, συλλέγων, ἀλλὰ, *θησαυρίζων*, ἵνα μάθης οἱ ἡ δαπάνη αὐτῆ θησαυρός ἐστίν, ὅτι τὸ ἀνάλωμα τοῦτο πρὸς οὐδὸς γίνεται· θησαυρός θησαυροῦ παντὸς βελτίων. Οὗτος μὲν γὰρ ὁ αἰσθητὸς καὶ ἐπιβουλεύεται καὶ μειοῦται, καὶ τοὺς εὐρόντας πολλακίς ἀπώλεσεν· ὁ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούναντίον ἄπαν· ἀνάλωτος μένει καὶ ἀνεπιβουλεύεται, σωτηρία τοῖς κεκτημένοις καὶ τοῖς μεταλαμβάνουσιν. Οὐ γὰρ δαπανᾷται χρόνῳ, οὐχ ἀλλίσκεται φθόνῳ, ἀλλ' ἔστιν ἀχειρωτος πάσαις ταῖς τοιαύταις ἐπιβουλαῖς, καὶ μυρία κομίζει τοῖς λέγουσιν αὐτὸν ἀγαθά.

δ'. Πειθώμεθα τοίνυν, καὶ ποιῶμεν οὕτω καὶ ἡμεῖς· καὶ ἔστω καὶ ἐρᾶ χρήματα μετὰ τῶν ἰδιωτικῶν ἐν ταῖς οἰκίαις ἀποκειμένα ταῖς ἡμετέραις, ἵνα καὶ τὰ ἰδιωτικά διὰ τούτων φυλάττηται. Καθάπερ γὰρ ἐν ταμείοις βασιλικῶν ἐν φανῇ τινος τῶν ἀρχομένων ἀποκειμένα χρήματα, κάκεινα διὰ ταῦτα πολλῆς ἀπολαύει τῆς ἀσφαλείας· οὕτω δὴ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ [254] σῆ ἂν ἀποθῇ χρήματα πενήτων καὶ κατὰ κυριακὴν συλλέγης, ταῦτα ἐκεῖνων ἔσται ἀσφάλεια. Οὕτω καὶ οἰκονόμος γενήσῃ τῶν ταυτοῦ χρημάτων τοῦ Παύλου χειροτονηθείς. Τί λέγω; Καὶ τὰ ἦδη συλλέγοντα πρὸς τὸ πλεῖον συλλέξει πάλιν ὑπόθεσις σοι γενήσεται καὶ ἀφορμὴ πλείων. Ἄν γὰρ ἀρχὴν ποιήσῃ μόνον τῆς καλῆς ταύτης συνηθείας, αὐτὸς ὑπὸ σαυτοῦ δυνήσῃ διανίστασθαι πάλιν, οὐδενὸς γενομένου συμβόλου. Γενέσθω τοίνυν ἐκκλησία τῷ τρόπῳ τούτῳ ἡ ἐκάστου οἰκία, χρημάτων ἐρᾶν ἔνθον ἀποκειμένων. Καὶ γὰρ τὰ γαστροφυλάκια τὰ ἐν ταῦθα κείμενα τούτων ἐστὶ σύμβολον. Ὅπου πενήτων κεῖται χρήματα, ἄδατος τοῖς δαίμοσιν ὁ τόπος ἐστὶ· καὶ ὑπὲρ ἀσπίδα, καὶ δόρυ, καὶ ὄπλα, καὶ σώματος ἰσχύον, καὶ στρατιωτῶν πλῆθος, τὰ πρὸς ἐλεημοσύνην συλλεγόμενα χρήματα τειχίζει τὰς οἰκίας. Εἰπὼν τοίνυν πότε, καὶ παρὰ τίνων, καὶ πῶς τὰ τοιαῦτα συλλεγεσθαι δεῖ χρήματα, τὴν ποσότητα λοιπὸν αὐτοῖς τοῖς εισφέρουσιν ἐπέτρεψεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Τόσον καὶ τόσον εἰσένεγκε, ἵνα μὴ βαρὺ τὸ ἐπίταγμα γένηται, πολλῶν πενιαν προβαλλομένων· ὥστε μὴ λέγειν τοὺς πένητας, Τί οὖν, ἂν μὴ ἐνδώμεθα; ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν εισφρόντων τὸ μέτρον τῆς εἰσφορᾶς ὥριστο. Ἐκαστος, φησὶν, *ὑμῶν παρ' αὐτῶν τίθετω θησαυρίζων*, ὁ *τι ἂν εὐδοῦται*. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅπερ ἂν δυνηθῇ, ἢ ὅπερ ἂν εὐρεθῇ, ἀλλ' Ὅπερ ἂν εὐδοθῇ· δεικνύς ὅτι καὶ τὴν ἄνωθεν βοήθην καὶ εὐνοίαν ἐξεῖ συναντιλαμβανομένη αὐτῷ. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο μόνον ὁ Παῦλος ἐσκόπει, ὅπως εἰσενεχθῆ τῶς πένησι χρήματα, ἀλλὰ καὶ ὅπως μετὰ προθυμίας πολλῆς. Ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἐλεημοσύνην διὰ τοῦτο ὥρισεν, οὐχ ἵνα τρέφονται μόνον οἱ δόμενοι, ἀλλ' ἵνα καὶ οἱ παρέχοντες εὐεργετῶνται, καὶ διὰ τούτους μᾶλλον, ἢ δι' ἐκείνους. Εἰ γὰρ τὸ ἐκεῖνον ἐσκόπει μόνον, ὅπως δοθῆι τὰ χρήματα μόνον ἐπέταττον ἂν, οὐκ ἂν δὲ τὴν προθυμίαν τῶν διδόντων ἐζήτει· νυνὶ δὲ ὄρῳς ἄνω καὶ κάτω ὑπὲρ τούτου μάλιστα τὸν Ἀπόστολον διαταττόμενον, ὅπως χαίροντες, ὅπως ἰαροὶ παρέχοντες οἱ παρέχοντες. Καὶ ποτὲ μὲν φησὶ, *Μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἰλαρὸν γὰρ δέσσην ἀγαπᾷ ὁ Θεός*· οὐχ ἀπλῶς δέσσην, ἀλλὰ τὸν μεθ' ἡδονῆς τοῦτο ποιοῦντα. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Ὅ *μεταδιδούς ἐν ἀκλίσει, ὁ προστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἰλαρότητι*.

Neque enim parva res omnibus in negotiis temporis opportunitas. Et quid, dices, opportunitatis habet tempus, ut quis persuadeatur eleemosynam dare? Quod hac die ab omni opere cessetur, quod hilarior animus ex hac quiete reddatur, quodque omnium maximum est, quod illo die innumeris fruamur bonis. Hac quippe die soluta mors est, exstincta maledictio, deletum peccatum, portæ inferi constractæ, vincetus diabolus, diuturnum bellum direptum, reconciliati Deo homines, nostrumque genus ad pristinam, imo potius ad longe majorem mobilitatem rediit: viditque sol admirandum illud spectaculum, hominem factum immortalem. Hæc omnia et talia volens ipse nobis in memoriam revocare, diem illum in medium attulit, ceu in advocatum illum assumens, ut singulis dicat: Cogita, homo, quot qualibusque bonis donatus sis hodie, quot quantisque malis ereptus: qualis cum prius esses, qualis postea factus sis. Quod si dies natales nostros recolimus, multi autem servi etiam eos, quibus libertate donati sunt, magno cum honore celebrant, ita ut alii convivia faciant, alii autem liberiores dona largiantur: multo magis nos hunc diem venerari par est, quem non erraverit, si quis totius humanæ naturæ diem natalem vocaverit. Perditi enim eramus, et inventi sumus; mortui, et reviximus; inimici, et reconciliati sumus. Quapropter eum honore spirituali colere par est, non conviviis, non vini potu, non ebrietate, non tripudiis, sed fratribus nostris pauperioribus ad rerum copiam adductis. Hæc dico non ut laudetis tantum, sed ut etiam imitemini. Ne putetis enim hæc ad Corinthios solum dicta fuisse, sed etiam ad nostrum singulos et ad universos, qui post futuri sunt. Idipsum vero faciamus quod Paulus præcepit: et die dominico unusquisque nostrum domi opes dominicas reponat: sitque hoc lex et consuetudo immutabilis, neque admonitione deinceps vel consilio opus erit nobis: non enim tantum valet sermo et admonitio, quantum inveterata consuetudo. Si hoc statuamus, ut singulis dominicis aliquid in subsidium pauperum deponamus, ne quidem si sexcentæ urgeant necessitates, hanc legem transgrediemur.

Omnes eleemosynam pro viribus dare oportet; eleemosyna cum gaudio eroganda; eleemosynæ ritus. — Postquam vero dixit, *Per unam sabbati*, subdidit, *Unusquisque vestrum*. Non divitis tantum alloquor, inquit, sed etiam pauperes; non liberos tantum, sed etiam servos; non viros modo, sed et mulieres: nullus sit ali hoc ministerio immunis, neque hoc lucro vacuus, sed unusquisque offerat: neque collationi huic obstet inopia. Quantumcumque enim pauper sis, non es pauperior vidua illa, quæ omnem substantiam suam exhausit (*Luc. 21. 2-4*). Quantumcumque pauper sis, non es pauperior muliere Sidonia, quæ licet pugillum farinæ tantum haberet, ne sic quidem ab excipiendi propheta cohibita est; sed licet circumstantes liberos videret, urgentemque famem, neque aliud quidquam haberet depositum, magna cum alacritate prophetam excepit (*3. Reg. 17. 10. seq.*). Qua vero de causa dixit, *Apud se reponat thesaurizans* (*1. Cor. 16. 2*)? Quia

fortasse cum modicum esset, id ostendere verebatur et erubescerat. Quapropter dixit, *Tu serva et custodi*, et cum oblationum frequentia quod parvum erat, multum effectum fuerit, tunc in medium producit. Neque dixit, colligens, sed *Thesaurizans*; ut discas, expensam illam esse thesaurum, quia sumptus ille thesaurus efficitur: thesaurus, inquam, omni thesauro melior. Nam hic, qui sub sensum cadit, thesaurus insidiis impetitur et imminuitur, sæpeque eos, qui ipsum invenerant, perdidit: thesaurus vero cælestis secus; imminui namque et insidiis impeti nequit, salus possidentibus et accipientibus. Non tempore consumitur, non perit invidia, sed talibus prorsus insidiis inaccessus, sexcenta colligentibus confert bona.

4. Obtemperemus igitur, et sic nos ipsi faciamus: sintque sacræ pecuniæ in domibus nostris cum privatis opibus repositæ, ut per eas privatæ illæ conserventur. Quemadmodum enim in regia ærariis, si subditi cujusdam pecuniæ intersint, privatæ regiarum causa in tuto collocantur: sic et si domi repositas habeas pauperum pecunias, quas die dominico colligas, illæ tuis securitatem parient. Ita dispensator eris pecuniarum tuarum a Paulo constitutus. Quid dico? Eæ quæ jam collectæ ad plures colligendas occasionem tibi ansamque præbebunt. Si enim bonæ huic consuetudini initium dederis, ipse teipsum excitare poteris sine ullo symbolo. Sit igitur hoc modo cujusque domus ecclesia, sacris pecuniis intus repositis. Enimvero gazophylacia, quæ hic habentur, illarum symbolum sunt. Ubi pauperum pecuniæ jacent, inaccessus dæmonibus est locus: collectæ namque ad eleemosynam pecuniæ plus, quam scutum, hasta, et arma, omneque corporis robur, aut millium manus domos muniunt. Cum dixisset ergo, quando, a quibus et quomodo hujusmodi pecuniæ colligendæ sint, quantas illas esse oporteat offerentium arbitrio relinquit. Non enim dixit, Tantum et tantum offer, ne onerosum sit præceptum, multis paupertatem objicientibus; ne pauperes dicerent, Quid igitur si non possimus? sed facultati offerentium oblationis modum permisit: *Unusquisque*, inquit, *vestrum apud se reponat thesaurizans quod sibi placuerit* (*1. Cor. 16. 2*): non dixit, quod potuerit, aut quod repertum fuerit; sed, *Quod sibi placuerit*, sive quod commodum fuerit, ostendens supernum nutum et benevolentiam ipsi adfuturam esse. Non enim id solum spectabat Paulus, ut pecuniæ pauperibus subministrarentur, sed ut id magna cum alacritate fieret. Etenim Deus non ob id tantum eleemosynam præcepit, ut alantur egeni, sed etiam ut dantibus beneficia accederent; propterque hos magis, quam propter illos. Nam si pauperum dumtaxat habuisset rationem, præcepisset tantum ut pecuniæ erogarentur, neque erogantium alacritatem requisivisset: at nunc vides apostolum omni sollicitudine præcipientem, ut læti hilaresque sint largitores. Et aliquando dicit, *Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus* (*2. Cor. 9. 7*); non simpliciter datorem, sed eum qui libenter id agit. Et iterum alibi: *Qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hila-*

ritate (Rom. 12. 8). Hæc est enim eleemosyna, si ita dederis, ut gaudeas, et putes te magis accipere, quam dare. Ideoque modis omnibus conatur ut leve faciat præceptum, ac cum alacritate fiat oblatio. Et considera quot capitibus præcepti pondus auferre satagat. Primo jubet non unum, aut duos tresve offerre, sed universam civitatem. Collecta enim nihil aliud est, quam collatio et symbolum ab omnibus oblatum. Secundo accipientium dignitati prospicit; non enim dixit, pauperes, sed *Sanctos*. Tertio exemplum affert aliorum, qui simile quiddam fecerant: *Sicut ordinavi, inquit, Ecclesiis Galatiæ*. Ad hæc dici opportunitatem adjicit: *Per unam sabbatorum, ait, unusquisque vestrum apud se seponat thesaurizans*. Quinto, non jubet omnem conferatim inferri eleemosynam; sed sensim et paulatim. Non enim par est ratio omnia uno die inferri præcipere, aut in diuturnum tempus illa minutatim dividere: nam hoc modo impensa ne sentitur quidem. Sexto, non præscribit mensuram, sed offerentium arbitrio relinquit, et illud a Deo datum declarat: nam cum dicit, *Quod commodum fuerit*, hæc ambo indicat. Septimum quoque alium modum adjicit, dicens, *Ut non, cum venero, tunc collectæ fiant*. Simul enim eos excitat expectantes adventum suum, et consolatur, certum adventus sui diem significans. Neque his contentus octavum aliud adjicit. Quodnam illud? *Cum autem præsens fuero, inquit, quos probaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram. Quod si dignum fuerit ut et ego eam, mecum ibunt* (1. Cor. 16. 3. 4). Vide quam aliena a fastu et quam modesta sit beata et generosa illa anima, vide quam sollicita, quam amoris plena. Noluit enim, neque passus est ut ii, qui pecunias administraturi erant, arbitratu sui ipsius constituerentur, sed eorum electionem ipsis permisit, neque contumeliæ loco habuit, si Corinthiorum calculo atque sententia, non autem Pauli, constituerentur; contra vero absurdum fore censuit, si oblatio eorum esset, ministrorum autem electio sua. Ideoque id illis commisit, modestiam simul suam ostendens, atque omnem ansam umbramque adversæ suspicionis rescans. Nam licet sole splendidior et ab omni mala suspicione alienus esset: ex abundantia tamen curabat infirmioribus se attemperare, et falsas suspensiones effugere. Propterea dicit: *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis, hos mittam perferre gratiam vestram*. Quid dicis? Tu non navigas, neque pecunias accipis, sed aliis rem committis? Ne igitur talia cogitantes segniores evaderent, vide quomodo et hoc iterum caveat. Non enim simpliciter dixit, Quos probaveritis, mittam, sed quid? *Per epistolas*. Etiamsi corpore non adfuturus sim, at literis meis præsens ero, eorumque ministerii particeps.

5. Num vel umbra Pauli, vel calceamentis ejus digni sumus, quando ille tanta apud omnes gloria fulgens omnium rejectit honores, nos autem stomachamur et ægre ferimus, si non sententia et calculo rostro talium pecuniarum prompti creentur, contumeliamque nobis inferri putamus cum nobis inconsultis quipiam pecunias impendunt suas? Vide etiam qua

ratione sui ubique mentionem faciat, neque usquam obliviscatur: neque enim hic mandatum vocat illud, neque eleemosynam, sed *Gratiam*; ostendens sicut mortuos suscitare, dæmones pellere et leprosos mundare, sic et pauperes juvare gratiæ opus esse; imo potius hoc quam illud: atque etiamsi gratia sit, studio tamen et alacritate opus nobis est ut eligamus et velinus, et nos gratia dignos reddamus. Hoc itaque ad consolationem attulit, quod literas suas cum illis mitteret; aliud vero majus adjecit, quod se polliceretur itineris socium fore: *Quod si dignum fuerit, inquit, ut et ego eam, mecum ibunt* (1. Cor. 16. 3. 4). Illic animadvertere velim ejus prudentiam. Neque enim negavit se verum iturum, neque omnino pollicitus est; sed illud etiam dantium arbitrio permisit, eosque protectionis suæ dominos fecit; indicans, si donum tantum foret, ut se incitare posset, iter se suscepturum esse. Nam cum dicit, *Si dignum fuerit*, id subindicantis est. Quod si protectionem illam omnino negasset, ipsos ignaviores segnioresque reddidisset; sin dubie promississet, negligentiores fecisset. Ideo nec omnino negat, neque pollicetur; sed illud arbitrio Corinthiorum relinquit dicens, *Quod si dignum fuerit*. Audientes enim Paulum ipsum delaturum oblationem suam, majori studio et alacritate ad id rei ferebantur, quod sanctæ illæ manus dona tractaturæ essent, et huic sacrificio preces illius accederent. Porro si Paulo tradituri dona Corinthii, id cum majore alacritate faciebant, tu Pauli Domino daturus (nam per pauperes ille suscipit), quam excusationem habiturus es? Neque enim, nisi magna fuisset oblatio multaue cura digna, ille cui totus orbis creditus, et cui curæ erant omnes sub sole Ecclesiæ, pollicitus esset se pecunias administraturum esse. Hæc igitur animo reputantes, sive largiendum sit, sive aliis largientibus ministrandum, ne segnes simus, neque mæsti, quod facultates nobis minuantur. Quomodo enim absurdum non fuerit, dum agricola semen jaciens, et bona effundens, non tristatur, nec dolet, neque id sumptus loco habet, sed lucrum potius et proventum esse putat, tametsi spes sit incerta: te, qui non pro paribus, sed pro multo majoribus seminas, et qui in ipsas Christi manus argentum jacturus es, refugere, torpere, et inopiam præterdere? Annon poterat Deus præcipere telluri, ut proferret aurum purum? Qui enim dixit, *Germinet terra herbam fæni* (Gen. 1. 11), moxque comantem exhibuit, poterat haud dubie præcipere ut fontes et fluvii aurum jugiter funderent. Verum id noluit, sed multos in paupertate dimisit tum ob ipsorum, tum ob tuam utilitatem. Nam ad virtutem opportunior est paupertas divitiis, et iis, qui in peccatis sunt, non parva consolatio oritur ab auxilio egenis præstito. Tantaque hujusce rei cura est Deo, ut cum advenisset carneque indutus cum hominibus conversaretur, non detrectaret, neque ignominie loco haberet, quod ipse quæ ad pauperes spectabant dispensaret. Etsi vero tot panes fecerat, et quæcumque vellet jussu perficiebat, licet posset sexcentos thesauros conferatim ostendere, noluit tamen; sed marsu-

Ἐπει καὶ τοῦτο ἐστὶν ἐλεημοσύνη, τὸ χαίροντα καὶ νομίζοντα λαμβάνειν μᾶλλον ἢ δίδόναι, οὕτω παρέχειν. Διὰ τοῦτο παντὶ τρόπῳ περιτᾶται εὐκολον ποιῆσαι τὸ ἐπιτάγμα, ἵνα μετὰ προθυμίας ἡ εἰσφορὰ γένηται. Καὶ σκόπει πόσους ἐπεχείρησε κεφαλαιοῖς τὸ βαρὺ τοῦ πράγματος ἐπιτεμνόμενος. Ἐνὶ μὲν καὶ πρῶτῳ, τῷ μὴ παρ' ἐνὸς καὶ δύο ἢ τριῶν, ἀλλὰ παρὰ πάσης αὐτὴ κελεύσεται εἰσνευχθῆναι τῆς πόλεως. Λογία γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ συλλογὴ καὶ ἔρανος παρὰ πάντων ἐπιδιδόμενος. Δευτέρῳ, τῷ τῶν λαμβανόντων ἀξιώματι· οὐ γὰρ εἶπε, Πτωχοῦς, ἀλλ' Ἀρίους. Τρίτῳ, τῷ παραδείγματι τῶν ἤδη πεποιηκότων· *Καθὼς διέταξα γὰρ, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιλαίας*. Πρὸς τοῦτους, τῇ τῆς ἡμέρας εὐκαιρίᾳ· *Κατὰ μίαν γὰρ, φησὶ, σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων*. Πέμπτῳ, τῷ μὴ πᾶσαν ὕψ' ἐν κελεύσει· εἰσνευχθῆναι τὴν ἐλεημοσύνην· ἀλλ' ἡρέμα καὶ κατὰ [255] μικρῶν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ἐν ἡμέρᾳ μίᾳ κελεύειν τὸ εἰσφέρειν, καὶ ἐν τοσούτῳ κατακερματίζειν αὐτὸ χρόνῳ· τὸ γὰρ τοιοῦτον οὐδὲ αἰσθητὴν παρέχει δαπάνης. Ἐκτῷ, τῷ μὴ μέτρον ὄρισαι, ἀλλ' ἐπιτρέψαι τῇ γνώμῃ τῶν εἰσφερόντων, καὶ δεῖξαι παρὰ Θεοῦ τοῦτο διδόμενον· τῷ γὰρ εἰπεῖν, *Ὅ τι ἂν εὐδοῦται, ἀμφοτέρα ταῦτα ἐδήλωσε*. Προσέθηκε καὶ ἕβδομον ἕτερον τρόπον εἰπῶν, *Ἰνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται*. Ὅμοῦ τε γὰρ αὐτοὺς καὶ κατεπιείγει προσδοκῶντας αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, καὶ παραμυθεῖται, προθεσμίας αὐτοῖς πολλῆν παρέχων. Καὶ οὐδὲ τοῦτοις ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄχρον προσέθηκεν ἕτερον. Ποῖον δὲ τοῦτο; *Ἐπειδὴν δὲ, φησὶ, παραγένωμαι, οὐς ἂν δοκιμάσητε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπερεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν*· καὶ εἶν ἡ ἀξίον τοῦ καμῆ πορευέσθαι, σὺν ἡμοῖ πορευέσονται. Ὅρα τὸ ἄτυφον καὶ ἐπιεικὲς τῆς μακαρίας καὶ γενναίας ἐκείνης ψυχῆς, καὶ τὸ κηδεμονικὸν καὶ φιλόστοργον. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν αὐτὸς, οὐδὲ ἠνέσχετο τῆς διακονησόμενος τοῖς χρήμασι τούτους χειροτονῆσαι ἐξ οικείας γνώμης· ἀλλ' ἐκείνοις τὴν αἴρεσιν τούτων ἐπέτρεψε, καὶ οὐκ ἐνόμιζεν ὕβριν εἶναι τὸ πρᾶγμα, εἰ τῇ Κορινθίων ψήφῳ καὶ γνώμῃ, ἀλλὰ μὴ τῇ Παύλου μέλλοιεν οὕτω καθίστασθαι· τούναντίον μὲν οὖν αὐτῷ ἄτοπον εἶναι ἐφαίνετο, τὴν μὲν εἰσφορὰν ἐκείνων εἶναι, τὴν δὲ αἴρεσιν τῶν ὑπηρετησόμενων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς τοῦτο ἐπέτρεψε, ὁμοῦ τε τὴν ἐπιεικίαν ἐπιδεικνύμενος, ὁμοῦ τε πᾶσαν λαθὴν ἀναιρῶν καὶ σκίαν ὑποφίας ἀτόπου. Εἰ γὰρ καὶ τοῦ ἡλίου λαμπρότερος ἦν, καὶ πάσης πονηρᾶς ὑποφίας ἀππλλαγμένος, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ οὕτως ἐκ περιουσίας ἐσπούδαζε καὶ τῶν ἀσθενεστέρων φείδεσθαι, καὶ τὰς ψευδεῖς ὑποφίας διαφεύγειν. Διὰ τοῦτο φησιν· *Ἐπειδὴν παραγένωμαι, οὐς εἶν δοκιμάσητε, τούτους πέμψω ἀπερεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν*. Τί λέγεις; σὺ δὲ οὐ πλῆξ, οὐδὲ δέχη τὰ χρήματα, ἀλλ' ἑτέροις τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψεις; Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα ἐνοοῦντες βραθυμότεροι γίνωνται, ὅρα πῶς καὶ τοῦτο πάλιν διώρθωσεν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Οὐς ἐν δοκιμάσητε πέμψω, ἀλλὰ τί; Δι' ἐπιστολῶν. Κἂν μὴ τῷ σώματι παρῶ, ἀλλὰ τοῖς γράμμασι παρέσσημι τοῖς ἡμοῖς, καὶ συναντιλήγομαι τῆς διακονίας ἐκείνοις.

ε'. Ὅρα ἀξίον τῆς σκιά; ἔσμεν τῆς τοῦ Παύλου, ἡ τῶν ὑποδημάτων ἐκείνου, ὅταν ἐκείνος μὲν τοσαύτην παρὰ πᾶσι δόξαν ἔχων διακροῦται τὰς παρὰ πάντων τιμὰς, ἡμεῖς δὲ καὶ ἀγανακτῶμεν, καὶ δυσχεραίνωμεν, ἂν μὴ τῇ ἡμετέρῃ γνώμῃ, μηδὲ τῇ κρίσει καὶ τῇ ψήφῳ οἱ τὰ τοιαῦτα διακονοῦμενοι χρήματα χειροτονῶνται; ὅταν ὕβριν εἶναι νομίζωμεν τὸ μὴ μεθ'

ἡμῶν καὶ τῆς ἡμετέρας γνώμης τοὺς τὰ αὐτῶν δαπανῶντας τοῦτο ποιεῖν; Καὶ ὅρα πῶς ἑαυτοῦ πανταχοῦ μέμνηται, καὶ οὐδαμοῦ ἐπιλανθάνεται, οὐδὲ γὰρ ἐν ταῦθα ἐντολῆν ἐκάλεσεν, οὐδὲ ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ, *Χάριν*· δεικνύς, ὅτι· καθάπερ νεκροῦ; ἐγείρειν, καὶ δάιμονας ἐλαύνειν, καὶ λεπρούς καθαίρειν, χάριτος ἔργον ἐστίν· οὕτω καὶ πενίαν διορθοῦν, καὶ τοῖς δεημένοις χεῖρα ὀρέγειν, καὶ πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· ἀλλ' εἰ καὶ χάρις ἐστὶ, καὶ τῆς ἡμετέρας δεῖται [256] σπουδῆς καὶ προθυμίας, ἵνα ἐλώμεθα καὶ βουληθῶμεν, καὶ τῆς χάριτος ἀξίους ἑαυτοὺς παρασκευάσωμεν. Ἐνὶ μὲν οὖν τούτῳ παρεμυθήσατο, τῷ τὰ γράμματα αὐτοῦ πέμπειν μετ' ἐκείνων· ἑτέρῳ δὲ μερίζοντι τοῦ προτέρου πάλιν, τῷ καὶ αὐτὸν ὑποσχέσθαι τῆς ἀποδημίας ταύτης κοινωνήσειν αὐτοῖς. *Ἐὰν γὰρ ἢ ἀξίον, φησὶ, τοῦ καμῆ πορευέσθαι, σὺν ἡμοῖ πορευέσονται*. Καὶ σκόπει κἀναυθα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν. Οὕτε γὰρ ἠρνήσατο συνασιεῖναι, οὔτε ὑπέσχετο καθάπαξ, ἀλλὰ πάλιν τῇ τῶν διδόντων γνώμῃ τοῦτο ἐπέτρεψε, καὶ κυρίου αὐτοῦ ἐποίησε τῆς ἀποδημίας τῆς ἑαυτοῦ, ἐνδειξάμενος ὅτι εἰ δαψιλῆς εἶη τὸ δεδομένον καὶ τοσούτον ὡς καὶ αὐτὸν διαναστήσαι, πάντως ἄφεται τῆς ὁδοῦ. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἐὰν ἢ ἀξίον*, τοῦτο ἐστὶν ναιτιοτούμενον. Εἰ μὲν οὖν καθόλου τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἠρνήσατο, ἀθυμότερους ἂν ἐποίησε καὶ ὀκνηροτέρους αὐτοῦς· πάλιν εἰ ἀμφιβόλως ὡμολόγησε καὶ ὑπέσχετο, βραθυμότερους ἂν εἰργάσατο. Διὰ δὴ τοῦτο οὕτε ἀπαγορεύει καθόλου, οὔτε ὑπισχνεῖται· ἀλλ' ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν Κορινθίων τοῦτο ποιεῖ, εἰπῶν, *Ἐὰν δὲ ἢ ἀξίον*. Ἀκούοντες γὰρ ὅτι Παῦλος μέλλει τὴν προσφορὰν αὐτῶν ἀποφέρειν, πέλονται προθυμῶς καὶ σπουδῇ πρὸς τὸ πρᾶγμα ἐκέρχοντο· ὥστε τὰς ἀγίας χεῖρας ἐκείνας διακονήσασθαι τοῖς δικομοῖς, καὶ τὰς εὐχὰς τὰς ἐκείνου προστεθῆναι τῇ θυσίᾳ ταύτῃ. Εἰ δὲ Παῦλος δίδοναι μέλλοντες οἱ Κορινθιοὶ ὥστε διακομισαί, μετὰ πλείονος τοῦτο ἐποιοῦν τῆς προθυμίας· σὺ τῷ Παύλου μέλλων δίδοναι Δεσπότη (διὰ γὰρ τῶν πενήτων ἐκείνος λαμβάνει), ποῖαν ἐξείς ἀπολογίαν ἀναβαλλόμενος; Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ μὴ μέγα ἦν τὸ πρᾶγμα καὶ πολλῆς ἀξίον σπουδῆς, ὁ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἔγχετο, καὶ τὰς ὕψ' ἡλίω κερμάτων μεριμνῶν Ἐκκλησίας, ὑπέσχετο τῇ τῶν χρημάτων οἰκονομίᾳ διακονήσασθαι τούτων. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς λογιζόμενοι, ἂν τε δοῦναι δέη, ἂν τε παρέγουσιν ἑτέροις ὑπηρετεῖν, μὴ κατακινῶμεν, μηδὲ ἀθυμῶμεν, ὡς τῆς οὐσίας ἡμῶν ἐλαττουμένης. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, τὸν μὲν γηπῶν τὰ σπέρματα καταβάλλοντα, καὶ τὰ θνητὰ κενοῦντα, μὴ δάκνεσθαι, μηδὲ ἀλγεῖν, μηδὲ ἀνάλωμα νομίζειν εἶναι τὸ γινώμενον, ἀλλὰ κέρως καὶ πρὸς ὄσον, καίτοι ἀδήλου τῆς ἐλπίδος οὐσίας· σὲ δὲ οὐκ ἐπὶ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐπὶ πολλῷ μερίζῃ σπεύροντα, καὶ αὐτῷ μέλλοντα τὸ ἀργύριον ἐγχειρίζειν τῷ Χριστῷ, ἀναδύεσθαι, καὶ ναρκᾶν, καὶ πενίαν προβάλλεσθαι; Μὴ γὰρ οὐκ ἔδύνατο ὁ Θεὸς κελεύσει τῇ γῇ χρυσίον ἀπρητισμένον ἐκβαλεῖν; Ὁ γὰρ εἰπῶν, *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χρίτου*, καὶ δεῖξας αὐτὴν ἐξαίφνης κομῶσαν, ἔδύνατο κελεῦσθαι καὶ πηγὰς καὶ ποταμούς χρυσίου θεῦσαι πάντοθεν. Ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' ἀφῆκεν εἶναι πολλοὺς ἐν πτωχείᾳ, διὰ τὰ τὸ ἐκείνοις, διὰ τὰ τὸ σὺ συμπερόν. Καὶ γὰρ πρὸς ἀρετῆν ἐπιτηδεύοιτον πενία πλούτου· καὶ τοῖς ἐν ἀμαρτίαις καθεστηκόσιν οὐ μικρὰ παρηγορία γίνεται ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς θεομένους βουθείας, καὶ τοσαύτη τοῦ πράγματος σπουδῇ τῷ Θεῷ, ὅτι καὶ παραγενόμενος, καὶ σάρακα περιβαλλόμενος, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεὶς, οὐ παρητήσατο, οὐδὲ αἰσχύντης ἀξίον εἶναι ἐνόμισεν οἰκονομεῖν αὐτῆς τὰ τῶν πενήτων. [257] Καίτοι γε τοσούτους ἐργασάμενος ἄρτους, καὶ πάντα ἐξ ἐπιτάγματος ποιῶν ἄπερ

ἤθελε, καὶ δυνάμενος δεῖξαι μυρίους ἀθρόον ὀησαυρούς, οὐκ ἐποίησε τοῦτο· ἀλλὰ γλωσσόκομον ἔχειν ἐκέλευσε τοῖς μαθηταῖς, καὶ τὰ βαλλόμενα βαστάζειν, καὶ τοῖς δεομένοις ἐκείθεν ἐπικουρεῖν. "Ὅτε γοῦν τῷ Ἰούδα περὶ τῆς προδοσίας αἰνιγματωδῶς διελέγετο, μὴ συνιέντες οἱ μαθηταὶ τὸ λεχθέν, ἐνόμισαν, φησὶν, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ἴνα τοῖς πτωχοῖς τι δῶ. Καὶ γὰρ τὸ γλωσσόκομον αὐτὸς, φησὶν, εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐδώκεν αὐτοῖς. Πολὺς γὰρ τῷ Θεῷ λόγος ἐλέους, οὐ τοῦ παρ' αὐτοῦ μόνον εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρ' ἡμῶν εἰς τοὺς συνδούλους ὀφειλόντος γίνεσθαι· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ μυρίους ὑπὲρ τούτου τίθησι νόμους, κελεύων διὰ πάντων εἶναι φιλόνηρον, καὶ διὰ βημάτων, καὶ χρημάτων, καὶ πραγμάτων. Καὶ Μωϋσῆς ἄνω καὶ κάτω τοὺς περὶ τούτων διασπερίζει λόγους ταῖς νομοθεσίαις ἀπάσαις· καὶ οἱ προφηταὶ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τούτου βοῶσιν, ὅτι *"Ἐλεον θέλω, καὶ οὐ θυσιαν"*· καὶ οἱ ἀπόστολοι πάντες συνδρά τούτοις καὶ ποιοῦσι καὶ λέγουσι. Μὴ τοίνυν καταμελῶμεν τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ τοὺς πένητας, ἀλλ' αὐτοὺς ἡμᾶς τὰ μέγιστα ὠφελοῦμεν, καὶ μελιζονα λαμβάνομεν ὧν παρέχομεν.

5. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς λέγω νῦν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ πολλὰκις πρὸς τοὺς δεομένους ἀκριθολογούνται, καὶ πατριδα ἐξετάζοντες, καὶ βίον, καὶ τρόπους, καὶ ἐπιτήδευμα, καὶ τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, ἐγκλήματα ποιούμενοι, καὶ μυρίας ὑπὲρ ὑγιείας ἀπαιτοῦντες εὐθύναι. Διὰ τοι τοῦτο, καὶ πολλοὶ πηρώσεις ὑπεκρίναντο σώματος, ἵνα τὴν ὠμότητα τὴν ἡμετέραν καὶ τὴν ἀπανθρωπίαν τῷ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἐπικάμψωσι δράματι. Καὶ τὸ μὲν, θέρους ὄντος, ταῦτα ἐγκαλεῖν, δεινὸν ὄν, οὐχ οὕτω δεινὸν ἐστὶ· τὸ δὲ ἐν κρυμῷ καὶ ψύχει οὕτως ἰμῶν καὶ ἀπάνθρωπον γίνεσθαι δικαζτῆν, καὶ μηδεμίαν ἀπόνειμν τοῖς ἀργοῦσι συγγνώμην, οὐκ ἂν ἔχοι τινα ὠμότητος ὑπερβολήν; Τί οὖν ὁ Παῦλος, φησὶν, ἐνομοθετεῖ Θεσσαλονικεῦσι, λέγων· *"Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω"*; ἵνα καὶ σὺ ταῦτα ἀκούσης, καὶ μὴ πρὸς ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς σαυτὸν διαλέγη τὰ τοῦ Παύλου βήματα. Οἱ γὰρ τοῦ Παύλου νόμοι οὐχὶ τοῖς πένησι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν κείνται. Εἶπω τι φορτικὸν καὶ ἐπαχθέες· οἶδα μὲν ὅτι ὀργισθεσθε· πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐμῷ· οὐδὲ γὰρ ὥστε πλῆξαι, ἀλλ' ὥστε διορθῶσαι τοῦτο λέγω. Τούτοις μὲν ἀργίαν ἐγκαλοῦμεν, πρᾶγμα καὶ συγγνώμης πολλὰκις ἄξιον· αὐτοὶ δὲ ἐργαζόμεθα τοιαῦτα πολλὰκις, ἃ πάσης ἀργίας ἐστὶ χαλεπώτερα. Ἄλλ' ἐγὼ πατρῶον ἔχω κληρον, φησὶν. Ἐπαὶ οὖν οὗτος πένης ἐστὶ, καὶ ἐκ πενήτων, καὶ οὐκ ἔσχε προγόνους εὐπόρους, ἀπολλυθῆναι δικαίως, εἰπέ μοι; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἐλεεῖσθαι καὶ κατοικτιερεσθαι ἄξιον ἂν εἴη παρὰ τῶν ἐχόντων. Σὺ μὲν γὰρ πολλὰκις διημερεύων τὴν ἡμέραν ἐν θεάτροις, ἢ ἐν συνεδρίοις καὶ συλλόγοις οὐδὲν ἔχουσι κέρδος, καὶ μυρίοις λέγων κακῶς, οὐδὲν ἡγῆ ποιεῖν δεινόν, οὐδὲ ἀργεῖν τὸν δὲ θλιον τοῦτον καὶ ταλαίπωρον πᾶσαν ἀναλίσκοντα τὴν ἡμέραν ἐν ἰσχυτηρίαις, ἐν δάκρυσιν, ἐν μυρία ταλαίπωρῳ, κρίνεις, καὶ εἰς [258] δικαστήριον ἔλκεις, καὶ εὐθύναις ἀπαιτεῖς; Καὶ ποῦ ταῦτα γνώμης ἀνθρωπίνης, εἰπέ μοι; Ὅποτε ὅταν λέγῃς, τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ; μὴ τοῖς πένησιν, ἀλλὰ καὶ σαυτῷ διαλεγόμενος ταῦτα λέγε. Ἄλλως δὲ, μὴ τὴν ἀπειλὴν ἀναγίνωσκε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν συγγνώμην· ὁ γὰρ εἶπεν, *"Εἰ τις μὴ ἐργάζεται, μηδὲ ἐσθιέτω"*, πρόσθετον· *"Ἔμεις δὲ, ἀδελφοί, μὴ ἐκκαθήσθε ἐφ' ἑαυτῶν ποιούντες"*. Ἀλλὰ τίς αὐτῶν ἡ εὐπρόσωπος πρόφασις· Δραπέται τινές εἰσι, φησὶ, καὶ ξένοι,

καὶ μαστιγίαί, καὶ τὰς αὐτῶν ἀζέντες πατριδας, εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν συρρέουσι. Διὰ τοῦτο οὖν ἀγανακτεῖς, εἰπέ μοι, καὶ τὸν στέφανον τῆς πόλεως διατίλλεις, ὅτι κοινὸν λιμένα πάντες αὐτὴν εἶναι νομίζουσι, καὶ τῆς ἐνεγκούσης τὴν ἀλλοτριαν προτιθέασι; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν ἀγάλλεσθαι ἔδει καὶ χάριεν, ὅτι καθάπερ εἰς κοινὸν ἔμπροσθεν τὰς ὑμετέρας χεῖρας τρέχουσιν ἅπαντες, καὶ μητέρα κοινήν εἶναι ταύτην τὴν πόλιν νομίζουσι. Μὴ δὲ διαφθερίητε τὸ ἐγκόμιον, μηδὲ ἀκρωτηριάσητε τὸν ἔπαινον πάτρων ὄντα αὐτῇ καὶ ἀρχαῖον. Καὶ γὰρ ποτε λιμοῦ μέλλοντος εἰς τὴν γῆν ἐμβάλεν ἄπισσαν, οἱ τὴν πόλιν ταύτην οἰκοῦντες τοῖς ἐν Ἱερουσαλὺμ καθημένους, αὐτοῖς δὲ (ἰ. δὴ) τούτοις, περὶ ὧν ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος ἄπας κεκίνηται, διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου χρήματα ἐπεμψαν οὐκ ὀλίγα. Τίνος οὖν ἂν εἴημεν ἡμεῖς συγγνώμης ἄξιον, ποίας δὲ ἀπολογίας, ὅταν οἱ μὲν πρόγονοι οἱ ἡμέτεροι καὶ τοὺς πόρρωθεν καθημένους φαίνονται διὰ τῶν οἰκειῶν τρέφοντες χρημάτων, καὶ αὐτοὶ πρὸς ἐκείνους τρέχοντες· ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς ἀλλαχθὲν πρὸς ἡμᾶς καταφεύγοντας ἀπαλαύνομεν, καὶ ἀπαιτῶμεν εὐθύναις ἀκριθεῖς, καὶ τὰτα εἰδότες, ὅτι μυρίων ὑπεύθυνοι ἔσμεν κακῶν; Κἄν ὁ Θεὸς οὕτως ἀκριθῶς τὰ καθ' ἡμᾶς ἐξετάσῃ, ὥσπερ ἡμεῖς τὰ τῶν πενήτων, οὐδεμίαν τευζόμεθα συγγνώμης, οὐδὲ ἐλάου τινός· *"Ἐν ᾧ γὰρ κρίμασι κρίνετε, φησὶ, καὶ ὑμεῖς κριθήσεσθε"*. Γενεῖ τοίνυν φιλόνηρος καὶ ἡμερος τῷ συνδούλῳ, καὶ πολλὰ ἄφες τῶν ἡμαρτημένων, καὶ ἐλέησον, ἵνα καὶ αὐτὸς τοιαύτης τύχης τῆς ψήφου. Τί πράγματα σαυτῷ πλέκεις; τί περιεργάζῃ; Ἄρα εἰ προσέταξεν ὁ Θεὸς βίους ἐρευνᾶν, καὶ εὐθύναις ἀπαιτεῖν, καὶ πολυπραγμοῦσιν τρόπους, οὐκ ἂν ἐδυσχέραινον πολλοί; οὐκ ἂν εἶπον πρὸς ἑαυτοὺς· Τί ποτε τοῦτο ἐστὶ; δύσκολον ἡμῖν τὸ πρᾶγμα κατέστησεν ὁ Θεός· μὴ γὰρ δυνάμεθα τὴν ἐτέρων ζωὴν ἐξετάζειν; μὴ γὰρ ἔσμεν τὰ ἡμαρτημένα τῷ δεῖν; Οὐκ ἂν πολλοὶ ποῖτ' αὐτὰ εἶπον; Νῦν δὲ, ὅτε πάσης ἡμᾶς τοιαύτης πολυπραγμοσύνης ἀπέπληξα, καὶ ὑπέσχετο δώσειν ἀπηρτισμένον τὸν μισθόν, κἄν πονηροί, κἄν χρηστοὶ οἱ λαμβάνοντες ὦσιν, ἑαυτοὺς πράγματα ἐπισπούμεθα. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, φησὶν, ὅτι χρηστοῖς, καὶ τοῖς μὴ τοιοῦτοις δόντες ληψόμεθα τὸν μισθόν; Ἀφ' ὧν αὐτὸς εἶπεν· *"Ἐβησεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιπραξάντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει εἰς καὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους"*. Ὅσπερ οὖν ὁ Δεσπότης σου, μυρίων αὐτὸν βλασφημούντων, μυρίων πορνεούτων, κλεπτόντων, ληστευόντων, τάφους ἀνορτυόντων, μυρία ἐργαζομένων κακᾶ, [259] οὐκ ἀρίσταται τῆς εἰς ἅπαντας εὐεργεσίας, ἀλλὰ κοινήν τὴν ἀκτίνα, κοινούς τοὺς ἡμῶν, καὶ τοὺς καρποὺς τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς προτίθησι, τὴν φιλονηρωπίαν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον, καὶ ὅταν ἐλέους καιρὸς ἦ καὶ φιλονηρωπίας, διόρθου τὴν πενίαν, λύε τὸν λιμὸν, ἀπάλλαττε τῆς θλίψεως, μηδὲν περαιτέρω περιεργάζου. Εἰ γὰρ δὴ μέλλοιμεν βίους ἐρευνᾶσθαι, οὐδέποτε οὐδένα ἀνθρωπὸν ἐλεήσομεν· ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀκαίρου ταύτης πολυπραγμοσύνης ἐμποδισθέντες, ἀκαρποὶ καὶ πάσης ἐρημῆς βοηθείας διαμενοῦμεν, καὶ πολὺν ὑποσησόμεθα πόνον εἰκῆ καὶ μάτην. Διὸ δὴ παρακαλῶ τὴν ἀκαίρην ταύτην περιεργίαν ἐκβαλόντας, τοῖς δεομένοις δίδόναι πᾶσι, καὶ μετὰ πολλῆς τοῦτο ποιεῖν τῆς δαιφιλείας, ἵνα καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην πολλοῦ τοῦ

pium habere discipulos jussit, et quæ immittebantur portare, atque inde egenis subministrare. Nam cum Judam ænigmatice de prodicione alloqueretur, non intelligentes discipuli quod dicebatur, putabant, inquit, ipsum dixisse illi ut pauperibus aliquid daret: nam *Marsupium*, inquit, *ipse habebat, et quæ immittebantur portabat* (Joan. 12. 6). Magnam quippe Deus rationem habet de misericordia, non de sua tantum erga nos, sed de nostra etiam in consertos: qua de re multas et in Veteri et in Novo Testamento leges constituit, hominem jubens et verbis et pecuniis et operibus benignum esse. Hac de re passim Moyses in legibus sermonem inserit: hoc ex persona Dei prophetæ clamant, *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Osee 6. 6): apostoli quoque hæc consona et faciunt et dicunt (*Matth.* 9. 13). Ne itaque rem illam negligamus: non enim pauperibus tantum, sed nobis ipsis maxime prosumus, majoraque accipimus, quam præbemus.

6. *Non perquirenda egenorum vita ut elemosyna erogaetur.* — Hæc non sine causa nunc dico, sed quia plerique egenos curiose interrogant, inquirunt patriam, vitam, mores, artem, corporis valetudinem: accusationes intentant, et sexcentas de sanitate rationes repetunt. Ideoque multi corporis mutilationes simulant, ut fictæ calamitatis artificio crudelitatem inhumanitatemque nostram flectere valeant. Et æstate quidem taliter criminari, grave licet sit, non usque adeo tamen grave est: hyeme vero urgente frigore ita se inhumanum et ferum præstare judicem, veritatemque nullam otiosis concedere, annon summæ crudelitatis fuerit? Cur itaque Paulus, dicit aliquis, Thesalonicensibus hanc legem ferebat: *Si quis non vult laborare, nec manducet* (2. *Thess.* 3. 10)? Ut et tu hæc audias, et non ipsum tantum, sed te quoque hæc Pauli verbis compelles. Pauli quippe leges non pauperibus tantum, sed etiam nobis positæ sunt. Dicam aliquid onerosum et molestum: scio fore ut vos succenseatis; atamen dicam: non enim ut offendam, sed ut emendem dico. Illis otium objicimus, rem sæpe venia dignam: nos autem ea perpetramus, quæ otio longe graviora sunt. At ego, inquires, paternam hereditatem habeo. An ergo, dic mihi, quia ille pauper est et ex pauperibus ortus, nec opulentos majores habuit, dignus est qui pereat? Profecto ea ipsa de causa commiseratione et misericordia apud divites dignus fuerit. Tu quidem sæpe diem in theatris transigens, vel in consessibus, colloquiisque, ex quibus nihil accedit lucri, multis obloqueris, nihilque mali te facere nec otiosum esse putas: hunc vero miseram et ærumnosum, qui in precibus, lacrymis milleque ærumnis toto die versatur, damnas, ad tribunal trahis, de eoque rationes exposcis? Illicine, quæso, humani sunt animi? Igitur quando dicis, Quid dicemus Paulo? tu ea ipsa tibi, non pauperibus dicto. Alioquin vero, ne minus ejus tantum legas, sed et veniam quoque: nam qui dicit, *Si quis non laborat, nec manducet*, adjecit: *Vos autem, fratres, nolite desicere bene facientes* (2. *Thess.* 3. 13). At quonam illi specioso obtentu utuntur? Fugitivi sunt, inquit, peregrini,

verberones, qui sua relicta patria in civitatem nostram confluunt. Ideone, quæso, stomacharis, et civitatis coronam vellicas, quia omnes cum communem esse portum existimant, et propriæ alienam præferunt? Inno vero hac de causa exsultare oportuit ac lætari, quia ad manus vestras, quasi ad commune quoddam emporium, omnes accurrunt, et communem matrem hanc civitatem esse arbitrantur. Ne, quæso, tantum æconium labefactetis, neque antiquam hanc paternamque laudem decidatis. Olim namque cum fames totam orbem invasura esset, hujus civitatis incolæ Jerosolymitanis, iisdem ipsis, de quibus jam sermo habetur, per Barnabam et Paulum pecunias non paucas miserunt (*Act.* 11. 30). Qua igitur fuerimus venia, qua defensione digni, quando majores quidem nostri etiam procul positos suis pecuniis, etiam ad ipsos accurrentes, aluerunt: nos vero eos, qui aliunde ad nos conflugiunt, pellimus, deque illis rationes expetimus, cum sciamus nos plurimorum malorum esse reos? Quod si Deus ita diligenter nos scrutaretur, ut nos causam pauperum, nullam veniam vel misericordiam consequeremur: *In quo enim iudicio*, inquit, *judicabitur, judicabimini* (*Matth.* 7. 2). Esto igitur benignus humanusque conservo: multaque peccata dimitte, ac misericordiam exerce, ut et ipse talem impetres sententiam. Quid tibi ipsi negotia facessis? quid curiose scrutaris? Si Deus præcepisset ut aliorum vitam scrutareremur, rationes exposceremus, moresque curiose disquireremus, annon multi id moleste ferrent? annon, intra se dicerent, Quid igitur hoc est? difficilem nobis rem Deus præscripsit: an possumus aliorum vitam examinare? num scimus quænam ille talis peccata admisit? Annon multi similia plurima dicerent? Nunc vero, cum nos ab hujusmodi perquisitione liberavit, ac mercedem nobis perfectam se daturum pollicitus est, sive mali sive boni sint illi, qui accipiunt, nobis ipsis negotium facessimus. Et unde hoc liquet, inquires, quod sive bonis, sive malis dederimus, mercedem accepturi simus? Eo quod ipso dixerit: *Orate pro insectantibus, et calumniantibus vos, ut sitis similes Patris vestri, qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* (*Matth.* 5. 44. 45). Quemadmodum ergo Dominus tuus, cum innumeri ipsum blaphemant, innumeri fornicentur, furentur, latrocinentur, sepulcra effodiant, infinita mala perpetrent, a suis erga omnes beneficiis non absistit; sed communes radios, communes imbres et fructus terræ profert, suam exhibens erga homines beneficentiam: sic et tu facito, et cum tempus misericordie humanitatisque exhibendæ adfuerit, pauperes fove, famem sedit, ab ærumnis libera, nihil ulterius scrutare. Nam si vitam hominum curiose disquiramus, nullius unquam miseremur: sed hac intempestiva curiositate præpediti, absque fructu, et omni adjumento destituti manebimus, multumque laboris frustra et incassum suscipiemus. Quapropter rogo, inopportunam hanc curiositatem abjicientes, egenis omnibus largiamur, idque abundanter faciamus, ut et ipsi illo die magnam a

Deo misericordiam et benignitatem consequamur; simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD TRES HOMILIAS IN ILLUD APOSTOLI,

An Chrysostomi sint necne tres sequentes homiliæ ausus est quispiam dubitare, cum tamen ita sese prodant Chrysostomi stylus, dictio, tropus, ut si quis vel prioribus labris ejus conciones attigerit, eundem ipsum S. doctorem loquentem statim agnoscat. Dubitandi causæ viro alioquin docto et facundo hujusmodi fuere: quod nempe hic concionator hom. I, num. 3, Semipelagianis favere videatur, cum dicit, de initio fidei loquens: *Neque enim Deus, neque Spiritus gratia nostrum prævenit propositum: sed tametsi vocet, exspectat tamen ut sponte et propria voluntate accedamus, ac tum demum, cum accesserimus, nobis suum totum exhibet auxilium.* Verum tum ex præcedentibus subsequenterque hac in homilia Chrysostomi verbis, tum etiam ex aliis huic similibus per diversa ejus opera dispersis locis demonstrari potest, licet non pauca quæ supra dictis consonant, subinde apud Chrysostomum occurrant, eum tamen vere ad initium fidei gratiæ auxilium necessarium esse censuisse. Quia vero quæ ad gratiam spectant, nondum in controversiam vocata, necdum erant certis vocum limitibus circumscripta, ideo aliqua similia apud Chrysostomum, hæc obiter loquentem, occurrunt; unde si quis hinc vobis sententiam ferat, is plane in S. doctoris scriptis sese peregrinum esse comprobet. Verum alius ad hæc fusius pertractanda nobis est constitutus locus. Aham dubitandi causam effert is ipse qui priorem protulit: Sub initium tertiæ homiliæ,

DE VERBIS APOSTOLI

HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. Cor. 4. 13). ITEM DE HIS VERBIS, CREDIDI, PROPTER QUOD LOCUTUS SUM (Psal. 115. 10), ET DE ELEEMOSYNA (a).

1. Sapientissimi medici ubi vident ulcus egere ferro, admovent quidem sectionem, sed hoc faciunt non sine affectu, et commiseratione, verum et mœrent et gaudent non minus quam ipsi qui secantur: mœrent quidem propter dolorem quem secando inferunt; gaudent autem propter sanitatem, quæ hoc modo comparatur. Idem et Paulus fecit, sapiens ille animarum medicus. Corinthios enim cum acriori objurgatione opus haberent increpans, lætatus est simul et tristatus: tristabatur quod dolorem inferret, lætabatur quod prodesset. Et utrumque hoc significans

(a) Collata cum Codicibus Mss. Colb. 970 et 1030.

dicebat: *Quare etiamsi contristavi vos per priorem epistolam, non me pœnitet, tametsi pœnituerat (2. Cor. 7. 8). Cur pœnituerat? et cur non pœnitet? Pœnituerat, quia acrius objurgavi; non pœnitet, quia erratum correxi. Et ut scias hanc esse causam, audi quid sequatur: Video namque quod epistola illa, tametsi ad tempus, contristavi vos: nunc gaudeo, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad pœnitentiam (Ib. v. 9). Etiamsi ad tempus vos contristavi, molestia illa momentanea fuit, inquit: utilitas autem ejus perpetua. Permittite nunc mihi quoque his verbis apud dilectionem vestram uti: quare*

ἐλέους καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τύχω-
μεν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'

οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
'Αμήν.

HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM, ETC.

inquit ille, hic scriptor dicit, a Pauli tempore quingentos elapsos annos esse, quæ longe recentiorē Chrysostomo auctorem arguant. Hanc vero nullam esse dubitandi rationem statim advertet, quisquis lectioni Chrysostomi assuetus, perpetuam ejus in annorum calculis negligentiam observaverit. Sic non semel ille annos quingentos enumerat a postrema templi Jerosolymitani destructione, quæ aliquot annis Pauli mortem subsequuta est. Sic et alibi passim ἀναχρονισμοί, in scriptore nempe temporum rationem parum curante, deprehenduntur.

Antiochiæ habitas fuisse tres hasce couciones, arguunt ea, quæ de monachis habet, verticem montium occupantibus, asperamque vitæ rationem agentibus. Quos sane monachos in vicinis montibus degentes, in Antiochenis homiliis sæpe commemorat, secus vero in Constantinopolitanis. De anno autem ne conjectura quidem loqui possumus. In hisce porro homiliis de eroganda eleemosyna præcipue agitur: quod argumentum summe est a Chrysostomo frequentatum. In secundæ homiliæ priorē parte multa contra Manichæos effert, pluribusque demonstrat, Vetus Testamentum cum Novo consonare, atque unum et eundem esse utriusque legislatorem.

Interpretatio Latīna est Sigismundi Gelenii, quam aliquot in locis castigavimus.

[260] ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΝ ΡΗΣΙΝ

Τὴν λέγουσαν, « Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· » καὶ εἰς τὸ,
« Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, » καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Οἱ σοφώτατοι τῶν ἱατρῶν ἐπειδὴν ἴδωσιν ἕλκος σιδήρου δεόμενον, ἐπάγουσι μὲν τὴν τομήν, ἐπάγουσι δὲ οὐκ ἀναλγήτως, οὐδὲ ἀσυμπαθῶς, ἀλλὰ καὶ ἀλγοῦσι καὶ χαίρουσιν αὐτῶν οὐχ ἥττον τῶν τεμνομένων· καὶ ἀλγοῦσι μὲν διὰ τὴν ἐκ τῆς πληγῆς γινομένην ὀδύνην, χαίρουσι δὲ διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς τικτομένην ὑγίαιαν. Τοῦτο καὶ Ὁ Παῦλος ἐποίησεν ὁ σοφὸς τῶν ψυχῶν ἱατρός. Κορινθίοις γὰρ ποτε δεομένοις ἐπιτιμῆσεως σφοδρότερας ἐπιτιμῆσας, καὶ ἤσθη καὶ ἐλυπήθη· ἐλυπήθη μὲν, ὅτι ὠδύνησεν, ἤσθη δὲ, ὅτι ὠφέλησε. Καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα δηλῶν, ἔλεγεν· Ὅστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστελλῇ, οὐ

μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμέλομαι. Διὰ τί μετεμέλου; διὰ τί δὲ πάλιν οὐ μεταμέλη; Μετεμέλομαι, ἐπειδὴ σφοδρότερον ἐπληξα· οὐ μεταμέλομαι, ἐπειδὴ διώρθωσα. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι διὰ τοῦτο, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκέλην, εἰ καὶ πρὸς ὦραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς· νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Εἰ καὶ πρὸς ὦραν ἐλύπησα ὑμᾶς, τὸ λυπητήριον ἂν πρόσκαιρον, φησί, τὸ δὲ ὠφέλιμον διηνεκές. Δότε δὴ κάμοι ταῦτα τὰ βήματα, παρακαλῶ, πρὸς τὴν ἀγά-

α' Unus mss. habet τὸ λυπηρόν.

πην τὴν ἑμετέραν εἰπεῖν· ὥστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐπὶ τῇ προτέρᾳ παραίνεσει, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην· βλέπω γάρ, ὅτι ἡ παραίνεσις ἐκείνη καὶ ἡ συμβουλή, εἰ καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐλύπησεν, ἀλλ' ἡμᾶς μειζρόνως ἠφθρανεν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετόνοιαν. Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσῃν κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδῆν; Λαμπρότερος ἡμῖν σήμερον ὁ σύλλογος, φαιδρότερον τὸ θέατρον, πλείων τῶν ἀδελφῶν ὁ χορὸς. Αὕτη ἡ σπουδὴ τῆς λύπης ἐκείνης καρπὸς.

Διὰ τοῦτο, ὅσον ὠδυνήθην τότε, τοσοῦτον νῦν χαίρω, ὁρῶν τὴν ἀμπελον ἡμῖν τὴν πνευματικὴν τῷ καρπῷ βριθομένην. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐδεσμάτων τῶν αἰσθητῶν φέρει τινὰ φιλοτιμίαν καὶ εὐφροσύνην τῷ καλοῦντι τῶν δαιτυμόνων τὸ πλῆθος, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἐδεσμάτων τῶν πνευματικῶν τοῦτο γένοιτ' ἂν· καίτοι γε ἐκεῖ τὸ πλῆθος τῶν κεκλημένων μᾶλλον ἀναλίσκει τὰ παρακείμενα, καὶ δαπάνην ἐργάζεται πλείω· ἐνταῦθα δὲ [261] τούναντίον, οὐ μόνον οὐκ ἀναλίσκει τὸ πλῆθος τῶν κεκλημένων, ἀλλὰ καὶ πλεονάζει τὴν τράπεζαν· εἰ δὲ ἐκεῖ ἡ δαπάνη ἠδονὴν ἐργάζεται, πολλῶν μᾶλλον ἐνταῦθα πρόσδοδος ἂ τοῦτο ἐργάζεται· καὶ γὰρ τοιαύτη τῶν πνευματικῶν ἡ φύσις, εἰς πολλοὺς διανεμομένη, μᾶλλον αὐξεται. Ἐπεὶ οὖν πλήρης ἡμῖν ἡ τράπεζα, προσδοκῶ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐνηχῆσαι ἡμῶν τῇ διανοίᾳ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ πολλοὺς παρόντας, τότε δαψιλεστέραν παρατίθεται τὴν ἐστίασιν· οὐκ ἐπειδὴ τῶν ὀλίγων καταφρονεῖ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς τῶν πολλῶν ἐρίεται σωτηρίας. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Παῦλον παρατρέχοντα τὰς ἄλλας πόλεις, ἐν Κορίνθῳ μένειν ἐκέλευσε φανεῖς ὁ Χριστὸς, καὶ εἰπὼν· *Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι λαὸς πολὺς ἐστὶ μοι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ*. Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἐνὸς προβάτου βρη καὶ νάπας καὶ τὴν ἄβατον ἐπεισι χώραν ὁ ποιμὴν, ὅταν πολλὰ πρόβατα μέλλῃ βραθυμίας καὶ πλάνης ἀπάγειν, πῶς οὐ πολλὴν ἐπιδειξέται σπουδῆν; Ὅτι γὰρ οὐδὲ τῶν ὀλίγων καταφρονεῖ, ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· *Ὅτι ἐστὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μικρῶν τούτων*. Οὕτε οὖν ἡ ὀλιγότης, φησὶν, οὕτε ἡ εὐτέλεια ὑπεριδεῖν αὐτὸν πεθεῖ τῆς σωτηρίας ἡμῶν.

β'. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη μὲν αὐτῷ τῶν μικρῶν καὶ ἐλαχίστων ἡ πρόνοια, τοσαύτη δὲ τῶν πολλῶν, τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν βοήθειαν ῥίψαντες, ἐπὶ τὴν Παύλου βῆσιν τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσαν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τίς δὲ ἡ ῥῆσις β; *Οἶδαμεν γάρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῖς σκήθουσιν, φησὶ, καταλυθῇ*. Μᾶλλον δὲ ἀνωτέρω καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ νοήματος ἴωμεν. Καθάπερ γὰρ τινες πηγὴν ἀνιχνεύοντες, εἴτα διάδρογον ἰδόντες χωρίον, οὐκ ἐκεῖ διασκάπτουσι μόνον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς νοτίδος αὐτῆς καὶ τῆς φλεβὸς χειραγωγούμενοι ἐνδοτέρω χωροῦσιν, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ναμάτων ἔλθωσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Πηγὴν εὐρόντες πνευματικὴν ἐκ τῆς Παύλου σοφίας ἐξήσυσαν, ὥσπερ ὑπὸ τινος φλεβὸς τῆς ῥήσεως χειραγωγούμενοι, πρὸς τὴν ῥίζαν αὐτὴν ἀναβῶμεν τοῦ νοήματος. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ ῥίζα; *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ*

ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Τί λέγεις; ἂν μὴ πιστεύσῃς, οὐ λαλεῖς, ἀλλὰ ἀφωνος ἔστηκας; *Ναί, φησὶν· οὐδὲ διαῖραι στόμα δύναμαι χωρὶς πίστεως, οὐδὲ κινήσαι γλῶτταν, οὐδὲ ἀνοῖξαι χεῖλη, ἀφωνος ὁ λογικὸς ἔστηκα χωρὶς τῆς ἐκεῖθεν διδασκαλίας*. Καθάπερ γὰρ, ῥίζης μὴ πεφυτευμένης, οὐκ ἂν βλαστήσει καρπὸς· οὕτω, πίστεως μὴ προκαταβεβλημένης, οὐκ ἂν προέλθοι διδασκαλίας λόγος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Καρδία πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν*.

Τὶ τοῦ δένδρου τοῦτου βέλτιον, ἢ ἴσον γένοιτ' ἂν, ὅταν μὴ οἱ κλάδοι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ῥίζα φέρῃ καρπὸν, ἡ μὲν δικαιοσύνην, οἱ δὲ σωτηρίαν; Διὰ τοῦτο φησὶ· *Πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν*. Καθάπερ γὰρ τὰ ὑπότρομα μέλη καὶ τῷ γῆρᾳ παρεϊμένα βακτηρία μετὰ ἀσφαλείας χειραγωγούσα οὐκ ἀφήσιν ὀλισθησθαι καὶ καταπεσεῖν, οὕτω δὲ καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν [262] σεσαλευμένην καὶ περιφερομένην ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν ἀσθενείας, βακτηρίας ἀσφαλέστερον ἢ πίστις ἔλκουσα, καὶ τῇ τῆς οἰκείας ἰσχύος ἐπαναπαύουσα δυνάμει, στηρίζει μετὰ ἀκριθείας, καὶ οὐκ ἀφήσιν ὑποσκελισθῆναι ποτε, τὸ τῶν λογισμῶν ἀσθενὲς τῇ τῆς οἰκείας ἰσχύος περιουσίᾳ διορθουμένη, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ ἀπελαύνουσα ζόρον, καὶ τὴν ψυχὴν, ὥσπερ ἐν οἴκῳ σκοτεινῷ, τῷ θορόδῳ τῶν λογισμῶν καθυμένην τῷ οἰκίῳ φωτὶ καταυγάζουσα. Διὰ τοῦτο οἱ ταύτης ἀπεστερημένοι, τῶν ἐχσκάται διατριβόντων οὐδὲν ἀμεινον διάκεινται, ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνοι καὶ τοίχοις προσπταλοῦσι, καὶ τοῖς ἀπαντῶσι προσρήγνυνται, καὶ εἰς βάραθρα καὶ κρημνοὺς καταφέρονται, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῖς ὄψελος οὐδὲν, οὐκ ὄντος τοῦ χειραγωγούντος φωτός· οὕτω καὶ οἱ τῆς πίστεως ἀπεστερημένοι, καὶ ἀλλήλοις προσεβράγγισαν, καὶ τοίχοις προσέπταισαν, καὶ τέλος εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον φέροντες ἑαυτοὺς κατεκρήμισαν.

γ'. Καὶ μάρτυρες τῶν λόγων τούτων οἱ τὴν ἔξωθεν αὐχοῦντες σοφίαν, οἱ μέγα ἐπὶ τῷ πύγῳ, καὶ τῷ τρίβῳ, καὶ τῇ βακτηρίᾳ φρονούντες. Μετὰ γὰρ μακροῦς καὶ πολλοὺς διαύλους λόγων, τοὺς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμένους λίθους οὐκ εἶδον· εἰ γὰρ ὡς λίθος αὐτοὺς ἔωρων, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐνόμισαν εἶναι θεούς. Καὶ ἀλλήλους δὲ προσεβράγγισαν, καὶ εἰς αὐτῆς τῆς ἀσθεῖας τὸν βαθύτατον κρημνὸν κατηνέχθησαν, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ λογισμοῖς ἐπιτρέψαι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἅπαντα. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· *Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· φθόροντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνησαν*. Εἶτα λέγων τοῦ σκότους καὶ τῆς μωρίας τὴν ἀπέδειξεν, ἐπήγαγεν· *Ἦλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιωματι εἰκότος φθορῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν*. Ἀλλὰ τοῦτο ἅπαν τὸ σκότος ἐπεισελθοῦσα ἡ πίστις διεσκέδασεν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποδεξαμένου αὐτὴν· καὶ καθάπερ πλοῖον ὑπὸ τῆς εὐπνευμάτων ἐμβολῆς κλυδωνιζόμενον καὶ ταῖς τῶν κυμάτων ἐπαναστάσεις περιαντιλούμενον ἐξαρηθεῖσα ἀγκυρα πάντοθεν ἴστησι, καὶ ἐν μέσῳ ῥίζοι τῷ πελάγει· οὕτω δὲ καὶ τὸν νοῦν τὴν ἡμέτερον ὅταν οἱ προσπίπτοντες ἔξωθεν λογισμοὶ κλυδωνίζωσιν, ἀγκύρας ἀσφαλέστερον ἐπισφ-

^a Ἄλλι πρόσοδον.

^b Τίς δὲ ἡ ῥῆσις; Hæc omittit cod. 748, nec legisse videtur Gelenius.

^c Mss. ὑπὲρ τῆς. Editi ὑπὸ τῆς.

etiāsi contristavi vos per priorē admonitionem, non me pœnitet, tametsi pœnituerat: video enim admonitionem illam et consilium, tametsi ad tempus nos contristavit, mihi tamen magnam lætitiā attulisse, *Non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad pœnitentiam.* Ecce enim hoc ipsum quod contristati estis secundum Deum, quantum in vobis excitavit alacritatis? Luculentior est hodie noster conventus, festivius nostrum theatrum, numerosior fratrum chorus. Hæc ipsa alacritas tristitiæ illius est fructus.

Dona spiritualia largitione crescunt. Corinthi commorari cur jussus Paulus. — Ideo quantum tunc indolui, tantum nunc gaudeo, videns spiritualem hanc nostram vineam fructibus refertam. Si enim in vulgaribus istis convivis honorem quemdam et hilaritatem convivatori affert convivarum frequentia, quanto magis in spiritualibus his conviviis idem fieri convenit: quamvis illic invitorum multitudo magis absumat ea, quæ apponuntur, majorique sit sumptui: hic autem contra, nedum absumat mensas vocatorum multitudo, abundantiam quoque parit; quod si illic sumptus voluptatem affert, quanto magis hic idem faciet accessio et reditus? Hæc est enim spiritualium rerum natura, quo pluribus distribuuntur, hoc amplius crescunt. Quoniam igitur video refertam convivis mensam, exspecto etiam Spiritus gratiam menti nostræ insonaturam. Quando enim multos adesse videt, tunc copiosiores epulas apponere solet; non quod paucos fastidiat, sed quod multorum salutem desiderat. Hæc de causa Paulum quoque prætercurrentem cæteras urbes, apud Corinthum commorari Christus per visionem jussit, dicens: *Noli timere, sed loquere et ne taceas, quoniam populus est mihi multus in hac civitate (Act. 18. 9. 10).* Si enim propter unam oviculam montes et nemora et inaccessibleia loca pervagatus est pastor, qui fieri potest ut non longe majorem curam adhibeat, quoties multæ oves a socordia et errore sunt revocandæ? Quod enim ne paucas quidem contemnat, audi ipsum dicentem: *Non est voluntas Patris mei, ut pereat vel unus ex istis parvulis (Matth. 18. 14).* Neque paucitas, inquit, neque vilitas inducit eum, ut negligat salutem nostram.

2. Quando igitur tantam habet parvulorum ac paucorum curam, tantam etiam multorum, toti ab ejus favore pendentes, ad Pauli verba quæ hodie lecta sunt, sermonem flectamus. *Scimus, inquit, quod si terrenum nostrum domicilium hujus tabernaculi destructum fuerit (2. Cor. 5. 4).* Inno vero alius et ad ipsum exordium hujus sententiæ redeamus. Quemadmodum enim qui fontem pervestigant, invento riguo loco non illic solum fodiunt, sed humorem eum, et venam sequentes interiori scrutantur, donec ad caput ipsum et initium fluentorum perveniant, sic et nos faciamus. Postquam invenimus spiritualem fontem e Paulina sapientia manantem, verba hæc tanquam venam quampiam sequendo ad caput ipsum sententiæ ascendamus. Quod est igitur illud fontis caput?

Habentes igitur eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi propter quod loquutus sum: et nos credimus, quapropter et loquimur (2. Cor. 4. 13; Psal. 115. 10). Quid ais? nisi credideris, non loqueris, sed mutus perstas? Etiam, inquit; neque diducere os possum sine fide, neque movere linguam, neque aperire labia, ratione præditus cum sim, mutus persto nisi fides loqui me doceat. Sicut enim planta absque radice fructum non profert, ita absque fidei fundamento non provenit sermo doctrinæ: quapropter et alibi inquit: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. 10. 10).*

Fides cum baculo comparata; philosophos ridet profanos; fides cum ancora collata. — Quid huic arbori vel præferri vel conferri potest, cujus quidem non rami solum, sed radix quoque ipsa fert fructum, hæc justitiam, illi salutem? Ideo dicit: *Credimus, quapropter et loquimur.* Sicut enim membra tremula, et senectute languida, baculo tuto deducente, labi et cadere non permittuntur: sic etiam animam nostram infirmis ratiocinationibus circumactam ac jactatam fides quoque baculo tutius sustentans, suaque vi reficiens, summopere firmat, nec sinit subverti, infirmas cogitationes corrigens præstantia suæ virtutis, et caliginem illam dispellens, animamque velut in domicilio tenebroso inter tumultuantes cogitationes sedentem suo lumine illustrans. Hinc fit, ut qui illa carent, nihilo potiore sint conditione, quam qui in tenebris vitam degunt: sed sicut illi et ad parietes et in obvia quæque impingunt, et in foveas ac præcipitia prolabantur, nec ullum usum oculorum habent, ut quibus nihil præluceat: sic etiam quotquot fide carent, et inter se alii in alios incursant, et in ipsos parietes, et postremo in barathrum aliquod exitiale ultro se ipsi præcipitant.

3. Testes mihi sunt illi qui profanam sapientiam jactant, qui multum sibi promissa barba, tritoque pallio ac baculo placent. Post longas enim ac sæpe repetitas dissertationes, lapides præ oculis sitos non vident: si enim ut lapides eos cernerent, nequaquam eos deos esse putarent. Quin ipsi quoque in alios alii feruntur, atque inter se colliduntur, ut in ipsum impietatis profundissimum præcipitium devolvantur, non aliam ob rem, quam quod ratiocinationibus suis omnia sua permittunt. Id vero Paulus significans dicit: *Evanescent in cogitationibus suis, et obtenebratum est insipiens cor eorum: cum se crederent esse sapientes, stulti facti sunt (Rom. 1. 21. 22).* Declarans deinde quam occæcati et stulti essent, addit hæc verba: *Mutaveruntque gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volatilium, et quadrupedum, et reptilium (Ibid. v. 23).* Sed has tenebras fides adventu suo in universum discutit in anima, quæ se hospitio dignata fuerit: et quemadmodum navem ventorum impetu jactatam, et fluctuum assultu inundatam, demissa ancora omnino stabilit, et vel in medio pelago radicat: ita etiam mentem nostram extraneis cogitationibus jactatam adventu suo fides tutius quam ancora ex imminente naufragio liberat, tanquam in tranquillum

portum, in conscientiæ certitudinem deducens. Quod et ipsum Paulus significans dicit : *Propterea dedit Deus apostolos ad consummationem sanctorum, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, ut ne amplius simus parvuli fluctuantes, et quovis vento huc atque illuc jactati* (Ephes. 4. 11 - 14). Vides fidei facinus præclarum, quod ceu ancora quæpiam tutissima, a fluctuatione liberat : sicut idem rursus ad Hebræos scribit, hoc modo de fide loquens : *Quam velut ancoram tenemus animæ, tutam firmanque, et introentem usque ad ea quæ sunt intra velum* (Hebr. 6. 19). Ne enim audita ancora putes deorsum te trahendum, ostendit novum esse quoddam ancoræ genus, quæ non deprimat, sed sursum mentem elevet, ad cælum usque sublata, et intra velum ceu manu deductam : velum enim hoc loco cælum vocavit. Cur, aut quam ob causam? Quia sicut velum ab exteriori parte tabernaculi dirimebat sancta sanctorum, ita cælum istud tamquam velum medium inter creaturam objectum, ab exteriori tabernaculo, hoc est mundo hoc quem videmus, dirimit sancta sanctorum, videlicet ea quæ supra se sunt, quo præcursor pro nobis introgressus est Christus.

4. Quod autem dicit, sic intelligendum est : Illuc, inquit, animam nostram sublimem attollit fides, non sinens ullis præsentibus malis deprimi, sed spe futurorum labores allevans. Qui enim futura spectat, cælestia sperans, et mentis oculos illo dirigens, ne sentit quidem præsentium malorum molestiam, quemadmodum neque Paulus sentiebat, et hujus philosophiæ causam docebat dicens : *Nam momentanea levitas afflictionis nostræ mire supra modum æternum pondus gloriæ parit nobis* (2. Cor. 4. 17). Quomodo et qua ratione? *Dum non spectamus ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur* (Ib. v. 18), nimirum oculis fidei. Sicut enim corporis oculi nihil vident intelligibile, ita oculi fidei nihil vident sensibile. Sed de qua fide hic loquitur Paulus? nam fidei vocabulum duplicem habet significationem. Etenim fides dicitur, per quam prodigia tunc faciebant apostoli, de qua Christus dicebat : *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic, Migræ, et migrabit* (Matth. 17. 19). Et rursus cum discipuli non possent lunaticum liberare a dæmone, causamque sciscitarentur, hanc eis subindicavit, quod fides eos deslceret, dicens, *Propter incredulitatem vestram* (Ib.) Et Paulus de eadem dicebat : *Si habuero fidem ita ut montes transferam* (1. Cor. 13. 2). Et Petrus cum periclitaretur ne mergeretur pedibus per mare incedens, eandem increpationem audivit a Christo, *Modicæ fidei, quare dubitasti* (Matth. 14. 31)? Itaque fides dicitur qua miracula et prodigia patrantur : dicitur item fides quæ nos ad agnitionem Dei perducit, ob quam quisque nostrum fidelis est : sicut ad Romanos scribens ait : *Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod fides vestra annuntiatur in toto mundo* (Rom. 1. 8); ac rursus ad Thessalonicenses : *A vobis enim personuit sermo Domini, non solum in Macedonia et Achaia, verum etiam in omni loco fides*

vestra, quæ est in Deum, dimanavit (1. Thess. 1. 8).

Fidem cognitionis cur Spiritum fidei roget; fides quæ auxilio Spiritus indigeat. — Qualem igitur subindicat in hoc loco fidem? Dubio procul fidem cognitionis : id quod ex sequentibus patet. *Credimus, inquit, quapropter et loquimur. Quid credimus? Quod qui resuscitavit Christum, etiam nos resuscitabit per virtutem suam* (2. Cor. 4. 14). Sed quare eam vocat Spiritum fidei, et in donationum ordinem annumerat? Nam si donum est fides, et solius Spiritus donum, non nostrum meritum, neque increduli punientur, neque credentes laudem promerebuntur. Talis enim est donationum natura, non sunt coronæ, neque præmia. Donum enim non est accipientis meritum, sed largitoris liberalitatis gratificatio. Hanc ob rem etiam discipulos jussit non gaudere eo quod dæmonas egerent, et eos qui in nomine suo prophetaverant, et virtutes multas fecerant, expulit e regno cælorum : quoniam ex suis meritis nullam habebant fiduciam, sed ob solas donationes salvi fieri volebant.

5. Si igitur etiam fides tale quiddam est, et nihil ex nostro contulimus, sed totum est gratiæ Spiritus, et ipsa ultro se in animas nostras ingressit, et nullam pro ea recepturi sumus mercedem, quomodo igitur dicit : *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10)? Quoniam et ejus qui credit, virtutis meritum est fides. Quo autem modo alibi id rursus subindicat dicens, *Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, imputatur fides sua ad justitiam* (Ibid. 4. 5), si totum est gratiæ Spiritus? qui enim etiam patriarcham Abraham plurimum redimivit laudum coronis, eo quod contemptis rebus præsentibus, præter spem in spem credidit? Quam ob rem igitur Spiritum fidei vocat eam? Illud nimirum ostendere volens, quod initio credere, et parere vocanti, nostræ est bonæ mentis : at postquam jacta fuerint fidei fundamenta, jam opus est auxilio Spiritus, ut in nobis perpetuo maneat inconcussa et inexpugnabilis. Neque enim Deus, neque Spiritus gratia nostrum prævenit propositum : sed tametsi vocet, expectat tamen, ut sponte et propria voluntate accedamus, ac tum demum cum accesserimus nobis suum totum exhibet auxilium. Quoniam enim diabolus, posteaquam ad fidem accessimus, continuo subrepat volens egregiam hanc radicem evellere, et zizania properans interserere, germanumque ac purum semen hædere, opus tum habemus auxilio Spiritus, ut quemadmodum strenuus agricola animæ nostræ insidens, multa cura et providentia novellam fidei plantam undequaque muniat. Ideo Thessalonicensis quoque scribebat dicens : *Spiritum ne extinguatis* (1. Thess. 5. 19) : ut ostendat, accedente Spiritus gratia, inexpugnabiles non malo dæmoni atque omnibus ejus insidiis futuros esse. Nam si nemo potest dicere Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto, multo magis fidem tutam et radicatum non poterit habere nisi in Spiritu sancto.

6. Quomodo Spiritus sanctus in nobis retineatur. *Virginitas sit juncta benignitati.* — At quomodo pote-

ελθοῦσα ἡ πίστις ἀπαλλάττει τοῦ ναυαγίου, ὡσπερ ἐν γαληνῶν λιμένι, τῆ τοῦ συνειδήτους πληροφορίᾳ τὸ σκάφος ὀρμίζουσα. Καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι *διὰ τοῦτο ἔδωκεν ἀποστόλους ὁ θεὸς πρὸς καθαρτισμὸν τῶν ἀγίων, μέχρι καθαρτήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἵνα μηκέτι ὡμεν νηπίοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ.* Ὁρᾷς τῆς πίστεως τὸ κατόρθωμα, ὅτι ὡς ἀγκυρὰ τις ἀσφαλῆς, οὕτως ἐκβάλλει τὸν σάλον· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς πάλιν Ἑβραίοις ἐπιστέλλει, οὕτως αὖ λέγων περὶ τῆς πίστεως· *Ἦν ὡς ἀγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ, καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος.* [263] Ἴνα γὰρ ἀκούσας ἀγκυραν, μὴ νομίσης κάτω καθέλκεσθαι, δείκνυσιν, ὅτι καινὴ τις αὐτῆ τῆς ἀγκυρᾶς ἡ φύσις, οὐ κάτω πιέζουσα, ἀλλ' ἄνω κουφίζουσα τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν μεθιστώσα, καὶ εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος χειραγωγούσα· καταπέτασμα γὰρ ἐνταῦθα τὸν οὐρανὸν ἐκάλει. Τίνος ἔνεκα, καὶ διὰ τί; Ὅτι καθάπερ τὸ καταπέτασμα ἀπὸ τῆς ἐξῶ σκηνῆς διείργει τὰ ἄγια τῶν ἁγίων, οὕτω δὴ καὶ ὁ οὐρανὸς οὗτος, ὡσπερ καταπέτασμα, μέσος τῆς κτίσεως παρεμβεβλημένος ἀπὸ τῆς ἐξῶ σκηνῆς, τοῦτ' ἐστι, τοῦ κόσμου τούτου τοῦ βλαπομένου, διείργει τὰ ἄγια τῶν ἁγίων, τὰ ἄνω λέγων καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσήλθε Χριστός.

δ'. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐκεῖ μετειρρίζει τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, φησὶν, ἡ πίστις, οὐκ ἀφίετα οὐδὲν τῶν παρόντων δεινῶν ταπεινωθῆναι, ἀνακουφίζουσα τοὺς πόνοους τῆ τῶν μελλόντων ἐλπίδι. Ὁ γὰρ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀφορῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀναμένων ἐλπίδα, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἐκεῖ μετάνων, οὐδὲ αἰσθάνεται τῆς δούνης τῶν ἐν τῷ παρόντι δεινῶν, ὡσπερ οὖν οὐδὲ Παῦλος ἤσθανετο, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς φιλοσοφίας ἐδίδασκε, λέγων· *Τὸ γὰρ παραντικα ἐλαφρόν τῆς οὐλψέως καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης ἡμῖν καταγράφεται.* Πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ; *Μὴ σκοπούμεν τῶν ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα διὰ τῶν τῆς πίστεως ὀφθαλμῶν.* Ὅσπερ γὰρ οἱ τοῦ σώματος οὐδὲν βλέπουσι νοητῶν, οὕτως οἱ τῆς πίστεως οὐδὲν βλέπουσι αἰσθητόν. Ἀλλὰ ποῖαν πίστιν ἐνταῦθα λέγει ὁ Παῦλος; τὸ γὰρ τῆς πίστεως ὄνομα διπλῆν ἔχει τὴν σημασίαν. Καὶ γὰρ πίστις λέγεται, καθ' ἣν τὰ σημεῖα ἐποιοῦν τότε οἱ ἀπόστολοι, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Ἐὰν ἔχητε πίστιν, ὡς κόκκον σιναπίπεως, ἐρεῖτε τῷ ἔρει τούτῳ, Μετῃθηθί, καὶ μεταθήσεται.* Καὶ πάλιν, ὅτε τὸν σεληνιζόμενον οὐκ ἴσχυσαν ἀπαλλάξαι τοῦ δαίμονος οἱ μαθηταί, καὶ τὴν αἰτίαν ἐβούλοντο μαθεῖν, ταύτην αὐτοῖς ἠνίκατο τὴν ἔλλειψιν τῆς πίστεως, λέγων· *διὰ τὴν ἀπιστίαν ὡμῶν.* Καὶ ὁ Παῦλος δὲ περὶ αὐτῆς ἔλεγεν· *Ἐὰν ἔχω πίστιν, ὡστε ἄρη μεθιστάμεν.* Καὶ ὅτε δὲ καταποντίζεσθαι ἐμελλε περὶ βαδίζων ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὁ Πέτρος, αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐνεκάλεισεν ὁ Χριστός, εἰπὼν· *Εἰς τί ἐδίστασας, ὀλιγόπιστε;* λέγεται τοίνυν πίστις ἡ τῶν σημείων καὶ τῶν θαυμάτων ποιητικῆ· λέγεται δὲ πίστις καὶ ἡ τῆς εἰς τὸν θεὸν γνώσεως παρασκευαστικῆ, καθ' ἣν ἕκαστος ἡμῶν ἐστι πιστός· ὡς ὅταν λέγη γράφων Ῥωμαίοις· *Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἡ πίστις ὡμῶν ἐν ὀλίγῳ τῷ κόσμῳ καταγγέλλεται· καὶ Θεσσαλονικεῦσι πάλιν· Ἀφ' ὡμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ,*

ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὡμῶν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐξελέλυθε.

Ποῖαν οὖν ἀνίσταται ἐνταῦθα πίστιν; Ἐβδηλον, ὅτι τὴν τῆς γνώσεως· καὶ δηλοῖ τὰ ἐξῆς· *Πιστεύομεν γὰρ, φησὶ, διὸ καὶ λαλοῦμεν.* Τί πιστεύομεν; Ὅτι ὁ ἔσθρας Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς ἔγερει διὰ τῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ διὰ τί Πνεῦμα πίστεως αὐτὴν καλεῖ, καὶ εἰς τὴν τῶν χαρισμάτων καταλέγει τάξιν; Εἰ γὰρ χάρισμά ἐστιν ἡ πίστις, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς μόνον, ἀλλ' οὐχ ἡμέτερον κατόρθωμα, οὔτε οἱ ἀπιστοῦντες κολασθήσονται, οὔτε οἱ πιστεύοντες ἐπαινεθήσονται. [264] Τοιαύτη γὰρ τῶν χαρισμάτων ἡ φύσις, οὐκ ἔχει στεφάνους, οὔτε ἀμοιβάς. Οὐ γὰρ τῶν δεξαμένων τὸ δῶρον ἐστὶ κατόρθωμα, ἀλλὰ τῆς τοῦ παρεσχηκότος φιλοφροσύνης χάρισμα. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐκέλευσε μὴ χαίρειν ἐπὶ τῷ δαίμονας ἐκβάλλειν, καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προφητεύσαντας καὶ δυνάμεις πολλὰς ποιήσαντας ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ ἀπὸ κατορθωμάτων μὲν οἰκίαι οὐδέποτε εἶχον βαρῆσθαι, ἀπὸ δὲ χαρισμάτων ἐβούλοντο σώζεσθαι μόνον.

ε'. Εἰ τοίνυν καὶ ἡ πίστις τοιοῦτόν ἐστι, καὶ οὐδὲν ἡμεῖς εἰσηνέγκαμεν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Πνεύματος ἐστὶ χάριτος, καὶ ἐκείνηταις ἡμετέραις αὐτὴν ἔγκατέβαλε ψυχαῖς, καὶ οὐδὲνα ἀντὶ τούτων ληψόμεθα μισθόν, πῶς οὖν ἔλεγεν, *Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν;* Ὅτι καὶ τῆς τοῦ πεπιστευκότος ἀρετῆς ἐστὶ κατόρθωμα ἡ πίστις. Πῶς δὲ ἀλλαχού τοῦτο αὐτὸ πάλιν αἰνιττεται λέγων, *Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην,* εἰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸ πᾶν ἐστὶ; πῶς δὲ καὶ τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ δι' αὐτῆς^α μυριοῖς ἀνέδωκεν ἔγκωμιων στεφάνους, ὅτι τὰ παρόντα πάντα παραδραμῶν, παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσε; Τίνος οὖν ἔνεκα Πνεῦμα πίστεως αὐτὴν καλεῖ; Ἐκεῖνο δεῖξει βουλόμενος, ὅτι τὸ μὲν παρὰ τὴν ἀρχὴν πιστεύσαι, τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης ἐστὶ, καὶ τὸ ὑπακούσαι κληθέντας· μετὰ δὲ τὸ καταβληθῆναι τὴν πίστιν, τῆς τοῦ Πνεύματος δέομεθα βοηθείας, ὥστε μείνειν αὐτὴν διηνεκῶς ἀσειστον καὶ ἀπερίτρεπτον. Οὔτε γὰρ ὁ θεός, οὔτε ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τὴν ἡμετέραν προφθάνει προαίρεσιν· ἀλλὰ καλεῖ μὲν, ἀναμένει δὲ ὥστε ἐκόντας καὶ βουληθέντας ὄκοθεν προσελθεῖν· εἶτα, ἐπειδὴν προσέλθωμεν, τότε τὴν παρ' ἑαυτοῦ παρέχει συμμαχίαν ἅπασαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ διάβολος μετὰ τὸ τῆς πίστεως προσελθεῖν ἡμᾶς, ἐσθῆως ἐπιστρέφεται, τὴν καλὴν ταύτην ῥίζαν ἀνασπάσαι βουλόμενος, καὶ τὰ ζιζάνια σπεῖραι ἐπειγόμενος, καὶ τοῖς γνησίοις καὶ καθαροῖς λυμήνασθαι σπέρμασι, δέομεθα τῆς τοῦ Πνεύματος βοηθείας τότε, ἵνα, καθάπερ γεωργὸς φιλόπενος^β, ἐγκαθεζόμενος ἡμῶν τῇ ψυχῇ, πολλῇ τῇ φειδίᾳ καὶ προνοίᾳ τεχνίξῃ πάντοθεν τὸν νεοπαγῆς τῆς πίστεως φυτόν. Διὰ τοῦτο Θεσσαλονικεῦσιν ἀπέστειλε λέγων, *Τὸ Πνεῦμα μὴ σθένυτε,* δηλῶν ὅτι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐπισεισθούσης, ἀκαταγώνιστοι τῷ πονηρῷ δαίμονι λοιπὸν καὶ ταῖς μεθοδείαις αὐτοῦ πάσαις ἐσόμεθα. Εἰ γὰρ οὐδαίς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, πολλῶ μᾶλλον τὴν πίστιν ἀσφαλῆ καὶ ἐρριζωμένην οὐ δυνήσεται κατασχεῖν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

ς'. Πῶς δὲ δυνήσόμεθα τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιστάσθαι βοήθειαν, καὶ πείσαι μείναι παρ' ἑαυτοῖς;

^α Duo mss. δι' αὐτῶν.

^β Duo mss. φιλόπενος.

Δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ πολιτείας ἀρίστης. Καθάπερ γὰρ τὸ λυχναῖον φῶς ἐλαίῳ κατέχεται, καὶ ἀναλωθέντος [265] τοῦτου κάκεινο συναλωθὲν ἄπεισιν· οὕτω δὲ καὶ ἡ τῶν Πνεύματος χάρις, παρόντων μὲν ἡμῖν ἔργων ἀγαθῶν, καὶ ἐλεημοσύνης πολλῆς ἐπιχειομένης τῇ ψυχῇ, μένει καθάπερ ἐλαίῳ κατεχομένη ἢ φλόξ· ταύτης δὲ οὐκ οὕσης, ἄπεισι καὶ ἀναχωρεῖ· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν πάντε παρθένων ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἐκείναι μετὰ τοὺς πολλοὺς πόνους καὶ τοὺς ἰδρώτας, ἐπειδὴ τὴν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας οὐκ εἶχον βοήθειαν, οὐκ ἴσχυσαν παρ' ἑαυταῖς κατασεῖν τὸ τοῦ Πνεύματος χάρισμα· διὰ καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐξεβλήθησαν, καὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἤκουσαν φωνῆς, Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμᾶς· ἢ καὶ τῆς γενένης ἦν χαλεπωτέρα· διὰ τοῦτο καὶ μωρὰς αὐτάς ὠνόμασεν· εἰκότως· ὅτι τυραννικωτέρας ἐπιθυμίας περιγενόμεναι, ὑπὸ τῆς ἀσθενεστεράς ἐλάσων. Ὅρα γὰρ· φύσεως βίαν ἐνίκησαν, λυττώσαν μανίαν ἐχαλίνωσαν, τὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐσώρυσαν κύματα, ἐν γῇ διατρέβουσαι ἀγγελικὸν ἐπέδειξαντο βίον, σῶμα περιχειρῆσαι πρὸς τὰς ἀνομιὰτους ἡμῶν δυνάμεις· καὶ μετὰ τοσοῦτον πόνον χρημάτων ἐπιθυμίας οὐκ ἐκράτησαν, ὄντας μωραὶ καὶ ἀνόητοι· διὰ τοῦτο καὶ οὐδὲ συγγνώμης ἠξιώθησαν. Ἐπιθυμίας γὰρ τὸ πτώμα γέγονε μόνον· αἱ γὰρ ἐν τοσαύτῃ φλογὶ κάμινον ἐπιθυμίας δυνηθεῖσαι σβῆσαι, καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα πηδήσασαι, καὶ πλείω τῶν προσταχθέντων ἐπιδειξάμεναι (οὐ γὰρ ἐστὶ νόμος ἢ παρθεनिया, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀκούοντων ἐπιτέτραπται), εἶτα ὑπὸ χρημάτων ἠττηθεῖσαι, τίνας οὐκ ἂν εἰεν ἐλεεινότεραι, δι' ὀλίγων ἀργυρίων τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ῥίψασαι; Ταῦτα λέγω, οὐχὶ τὰς χεῖρας τῶν παρθένων ἐκλύων, οὐδὲ τὴν παρθενίαν σβῆσαι βουλόμενος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀνόητα δράμωσιν, ἵνα μὴ μετὰ μωρίας ἰδρώτας ἀσπεφάνωτοι καὶ αἰσχύνης γέμωσαι ἐκ τῶν σκαμμάτων ἀναχωρήσωσι. Καλὸν ἢ παρθεनिया καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τὸ κατόρθωμα· ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο καὶ μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἂν μὴ φιλανθρωπίαν ἔχη συνευγενήνην, οὐδὲ ἐπιβαίνον τῶν τοῦ νυμφῶνος προθύρων δυνήσεται. Καὶ σκόπει μοι τῆς φιλανθρωπίας τὴν ἰσχύν, καὶ τῆς ἐλεημοσύνης τὴν δύναμιν. Παρθεनिया μὲν χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυεν οὐδὲ μέχρι τῶν προθύρων τοῦ νυμφῶνος ἀγαγεῖν· ἐλεημοσύνη δὲ χωρὶς παρθενίας, τοὺς ἑαυτῆς τροφίμους μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων εἰς τὴν πρὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν ἡτοιμασμένην ἔχειραγώγησεν. Αὐταὶ μὲν γὰρ, ἐπειδὴ ἐλεημοσύνην οὐκ ἐπέδειξαντο δαψύλῃ, ἤκουσαν, Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμᾶς· ἐκείνοι δὲ οἱ διεψώντα ποιεῖσαστες, καὶ πεινῶντα θρέψαντες τὸν Χριστὸν, καίτοι παρθενίαν μὴ προβαλλόμενοι, ἤκουσαν, Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ κυτιβολῆς κόσμου. Καὶ μάλα εἰκότως· ὁ μὲν γὰρ παρθενοῦν καὶ νηστεύων, ἑαυτῷ χρησίμος· ὁ δὲ ἐλεύων, κοινός ἐστι τῶν ναυαγούντων λιμῆν, τὰς τῶν πλησίον διορθούμενος πενίας, καὶ τὰς ἐτέρων λύων ἀνάγκας. Τῶν δὲ κατορθωμάτων ἐκεῖνα μάλιστα εὐδοκίμειν εἴωθεν, ὅπερ ἂν πρὸς τὸ συμφέρον ἐτέροις γίνεται·

[266] ζ'. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι αὐταὶ μᾶλλον τῷ Θεῷ περισπούδαστοι τῶν ἄλλων αἱ ἐντολαὶ, περὶ μὲν νηστείας καὶ παρθενίας διαλεγόμενος, βασιλείας οὐρα-

^a Cod. 748 γίνηται.

νῶν μέμνηται· περὶ δὲ ἐλεημοσύνης καὶ φιλανθρωπίας καὶ τοῦ ποιεῖν ἑαυτοὺς οἰκτιρῶνας νομοθετῶν, πολὺ μείζον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τέθεικεν Ἐπαθλον, Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὧμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, λέγων. Ἐκείνοι γὰρ μάλιστα τῶν νόμων ὁμοίους ποιοῦσι τοὺς ἀνθρώπους τῷ Θεῷ, ὡς ἀνθρώπους εἰκόθς γενέσθαι ὁμοίους τοῦ Θεοῦ, οἱ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ἐκβαίνοντες. Καὶ δηλῶν αὐτὸ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Οὕτω καὶ ὑμεῖς τοῖς οὐκ κατὰ δύναμιν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον τῶν ἀδελφῶν ἀποκεχρημένοι, μιμησάσθε τὸν τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ προτιθέοντα πᾶσιν ὁμοίως. Μέγα τὸ τῆς παρθενίας ἀξίωμα, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον συγκροτηθῆναι αὐτὸ βούλομαι. Παρθενίας γὰρ ἀξίωμα οὐκ ἀποσχέσθαι γάμων μόνον, ἀλλὰ τὸ φιλάνθρωπον εἶναι καὶ φιλάδελφον καὶ συμπαιθητικόν. Τί γὰρ ὄφελος παρθενία μετὰ ὠμότητος; τί δὲ κέρδος σωφροσύνη μετὰ ἀπανθρωπίας; Οὐχὲν ἐλάωσ σωμάτων ἐπιθυμίαι, ἀλλ' ἐλάωσ χρημάτων ἐπιθυμίαι· οὐκ ἐθαύμασας χρυσίου κάλλος· τὸν μείζονα ἐνίκησας ἀνταγωνιστὴν, ἀλλ' ὁ ἐλάττων καὶ ἀσθενέστερος ἐκράτησέ σου καὶ περιεγένετο. Διὰ τοῦτο αἰσχυροτέραν ἐποίησέ σου τὴν ἤτταν· διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγνώμης ἔτυχες, τοσαύτης μὲν περιγενομένη βία, καὶ πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν ἀποδυσασμένη, ὑπὸ δὲ φιλαργυρίας ἀλούσα, ἦν καὶ οἰκέταις πολλάκις καὶ βάρβαροι ἀπονητὴ νικήσαι ἠδυνήθησαν.

ἦ. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα εἰδότες, ἀγαπητοὶ, καὶ οἱ γάμοις ὁμιλοῦντες, καὶ οἱ παρθενίαν ἀσκοῦντες, πολλὴν ἐπιδειξώμεθα περὶ τὴν ἐλεημοσύνην σπουδὴν, ἐπειδὴ μῆδὲ ἐτέρως ἐστὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν. Εἰ γὰρ παρθενία χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυεν εἰς βασιλείαν εἰσαγαγεῖν, ποῖον ἕτερον κατόρθωμα τοῦτο ἴσχυσει, ἢ δυνήσεται ταύτης χωρὶς; Οὐκ ἐστὶν οὐδέν. Πᾶσῃ τοίνυν ψυχῇ καὶ δυνάμει τὸ ἔλαιον ἐγγέωμεν ταῖς λαμπάσαι, καὶ δαψύλῃς ἔστω καὶ διηνεκὲς τοῦτο, ἵνα φαῖδρον καὶ πλοῦσιον μείνη τὸ φῶς. Μὴ γὰρ δὴ τὸν πένητα ἴθης τὸν λαμβάνοντα, ἀλλὰ τὸν θεὸν τὸν ἀποδίδοντα· μὴ τὸν δεχόμενον τὸ ἀργύριον, ἀλλὰ τὸν ὑπεύθυνον γινόμενον τῷ ὀφλήματι. Διὰ γὰρ τοῦτο ἕτερος λαμβάνει, καὶ ἕτερος ἀποδίδωσιν, ἵνα ἢ μὲν τοῦ δεχομένου πενία καὶ ἢ συμφορὰ πρὸς ἔλεον ἐπικάμψη καὶ συμπάθειεν· ὁ δὲ τοῦ μέλλοντος ἀποδίδοντα πλοῦτος τὴν καταβολὴν ἐγγυώμενος, καὶ τὴν μετὰ πολλῆς προσθήκης ἐκτίσιν ἐπομένην, θαρρῆσαι παρασκευάσῃ περὶ τοῦ δανείου καὶ τοῦ τέλους, καὶ μετὰ πλείονος δαψυλείας ἐκκαλέσεται τὴν ἐλεημοσύνην. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, μέλλον ἑκατονταπλασίονα λαμβάνειν, καὶ θαρρῶν πάντως ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως, οὐχὶ τὰ πάντα προήσεται;

Μὴ τοίνυν φειδόμεθα χρημάτων, μᾶλλον δὲ φειδόμεθα τῶν χρημάτων· ὁ γὰρ φειδόμενος τῶν ὄντων, εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας αὐτὰ ἐναποτίθεται, εἰς τὸν ἄστυλον θησαυρὸν, καὶ λησταις καὶ οἰκέταις καὶ συκοφάνταις κακοῦργοις καὶ πάσαις ἐφόδοις ἀνάλωτον. [267] Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀκούων ὄκνεῖς προέσθαι τῶν ὄντων, καὶ οὕτε τὸ ἑκατονταπλασίονα ἀπολαβεῖν, οὕτε ἢ τοῦ πένητος συμφορὰ, οὕτε ἄλλο οὐδὲν ἐπικάμψαι σε δυνήσεται, ἀναλόγησαι τὰ πεπλημμελημένα σοι· εἰσελθε εἰς τὴν συνειδὸς τῶν ἀμαρτημάτων, πᾶσαν ἐξέτασον σου τὴν ζωὴν· κατὰμαθὲ σου τὰ παραπτώματα

rimus allicere auxilium Spiritus, eique persuadere ut apud nos manere velit? Per opera bona et optimam vivendi rationem. Sicut enim lucernæ lumen oleo retinetur, et consumpto eo ipsum quoque una consumptum evanescit: ita etiam Spiritus gratia, dum habemus opera bona, et crebris eleemosynis animam rigamus, manet non aliter quam flamma oleo retenta: quæ si non adsint, recedit a nobis et abit; quod etiam quinque illis virginibus accidit. Etenim illæ post multos labores ac sudores, cum nullum haberent ex sua benignitate præsidium, non potuerunt apud se retinere Spiritus gratiam: atque ideo sunt a thalamo repulsæ, vocemque illam terribilem audierunt: *Discedite, non novi vos* (Matth. 25. 12): quæ vel gehenna fuit gravior; propter hoc etiam stultæ sunt appellatæ; et merito: quoniam cum impotentiores cupiditates vicissent, a minus valida sunt victæ. Vide, quæso: naturæ violentiam superaverunt, rabidam insaniam frenaverunt, cupidinum fluctus sedaverunt, in terra degentes angelicam vitam vixerunt, corpore vestitæ incorporeas virtutes æmulate sunt, et post tantos labores pecuniarum cupiditatem non superaverunt, stultæ revera et insensatæ: quapropter ne venia quidem dignæ sunt habitæ. Lapsus enim earum socordix fuit solius: quæ enim in tanta flamma fornacem potuerant cupidinum extinguere, et ultra septa transilierant, et plura quam jusse erant præstiterant (nulla enim lex virginitatem præcipit: liberæ hoc voluntati auditorum reliquitur), post hæc omnia victæ sunt a pecunia: quo quid esse miserabilius potest, si propter paululum argenti coronam e capite projiciant? Hæc dico, non quod manus virginum dissolvam, neque quod virginitatem extinguere velim, sed ne inutiliter currant, ne post plurimos sudores corona privatæ et pudore pleuræ ex arena discedant. Bona res est virginitas, et majus quam pro naturæ viribus meritum: sed bona hæc res et magna et naturam superans, nisi benignitatem habeat adjunctam, ne in vestibulum quidem thalami ingredi poterit. Atque hic mihi considera benignitatis vim et eleemosynæ potentiam. Virginitas sine eleemosyna ne in vestibulum quidem thalami perducere potuit; eleemosyna vero vel sine virginitate alumnos suos cum magna laude in regnum ante conditum orbem præparatum manu deducit. Hæc siquidem quoniam largam eleemosynam non exhibuerant, audierunt: *Abite, non novi vos*: illi vero qui sitientem potaverunt, et esurientem aluerunt Christum, tametsi virginitatem non proferrent in medium, audierunt: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis a constitutione mundi* (Ibid. v. 34). Et merito: qui enim virginitatem servat, et jejuna, sibi ipsi utilis est: qui vero miseretur, communis est naufragorum portus, proximorum paupertatem sublevans, et alienis necessitatibus succurrens. Cæterum ex benefactis quæcumque ad aliorum utilitatem fiunt, ea potissimum laudem promereri solent.

7. *Quæ præcepta Deo curæ sint præ cæteris. Virginitatis dignitas.* — Et ut scias talia præcepta præ cæte-

ris Deo curæ esse, de jejunio et virginitate disserens regni cælorum meminit: ubi vero de eleemosyna et liberalitate agit, et ut nos misericordes exhibeamus, præcipit, longe amplius quam regnum cælorum præmium proponit: *Ut fiat, inquit, similes Patris vestri, qui in cælis est* (Matth. 5. 45). Ille enim potissimum leges hominem similem Deo reddunt, quatenus Deo similem fieri hominem licet, quæ ad publicam utilitatem faciunt. Et hoc significans Christus dicit: *Quia solem suum oriri facit super bonos ac malos, et pluit super justos ac injustos.* Ita vos quoque pro sua quisque virili facultatibus vestris in communem fratrum utilitatem utendo, imitamini eum qui bona sua proponit ex æquo omnibus. Ingens est virginitatis dignitas, ideoque illam admodum coli et celebrari cupio. Est enim dignitas virginitatis, non solum abstinere a nuptiis, verum etiam benignum esse, et fratrum amantem, et pronum ad commiserationem. Quæ enim est utilitas virginitatis cum crudelitate? quid lucri ex temperantia cum inhumanitate conjuncta? Non es capta corporum concupiscentia, sed capta es cupiditate pecuniarum: non es admirata hominis faciem, sed admirata es auri pulchritudinem: majorem adversarium vicisti, sed minori et inbecilliori succubisti. Atque ideo turpius victa es; ideo ne venia quidem digna es, videlicet quæ tantam vim sustinueris, et adversus ipsam naturam pugnavis, ab avaritia vero expugnata es, quam et mancipia sæpenumero, et barbari homines minimo negotio superare potuerunt.

8. Hæc igitur omnia scientes, dilecti, sive in conjugio, sive in virginitate degentes, magna diligentia eleemosynam exerceamus, quandoquidem nulla aliâ ratione licet ad regnum cælorum pervenire. Nam si virginitas absque eleemosyna ad regnum non valet perducere, quodnam aliud benefactum hoc efficere sine hac poterit? Profecto nullum. Toto igitur animo, totisque viribus oleum affundamus lampadibus idque largiter ac indesinenter, ut hilare ac largum lumen permaneat. Nec pauperem respicias accipientem, sed Deum redditurum: non eum qui stipem accipit, sed eum qui se tibi debitorem obligat. Nam ideo alius accipit, alius reddit, ut accipientis paupertas et calamitas ad misericordiam te flectat ac commiserationem: divitiæ vero Dei reddituri, sdejudentis etiam cum auctario solutionem futuram, majorem tibi de fructu et usura fiduciam indant, et ad largiorem eleemosynam provocent. Quis enim, rogo, centuplum recepturus, et de recipiendo securus, non omnia sua libens erogat?

Cohortatur ad eleemosynam imperflendam. — Ne igitur parcamus pecuniæ, imo vero parcamus pecuniæ: nam qui facultatibus suis parcat, in pauperum manus eas deponit, in thesaurum sacrosanctum, quo nec latrones, nec servi, nec syrophantæ malefici, nec ullæ mortalium insidiæ penetrare valeant. Quod si etiam his auditis piget te e bonis tuis nonnihil erogare, et neque centuplum recipendum, neque pauperis calamitas, neque aliud quidquam flectere te po-

test, reputa quam multa peccaveris, ingredi in conscientiam delictorum, excute omnem actam vitam, accurate errata tua cognosce, et sis licet hominum omnium inhumanissimus, certe pavore peccatorum omni tempore compulsus, et remissionem propter eleemosynam sperans, vel corpus tuum insuper impendes, nedum pecuniam. Si enim saucii, et morbos corporales depellere cupientes, nullis facultatibus parcimus, etiamsi indumentum ipsum dividendum sit, ut ab infirmitate illa liberemur: multo magis animæ infirmitatem et gravissima peccatorum vulnera curaturi per eleemosynam, cum summa alacritate eam exercebimus. Atqui quoties agrotas, non statim numerata pecunia liberaris a morbo, sed sepe numero et sectione opus est, et ustione, et amaris pharmacis, et fame, et frigore, et aliis gravioribus mandatis: hic autem non sic, sed satis est dare nummos in manus pauperum, et statim ablueris omnia peccata, sine ullo vel dolore vel labore. Medicus enim qui animam curat, non opus habet arte, non instrumentis artis, non ferro aut igne: sed solus nutus sufficit, ac mox omnia peccata ab anima auferuntur et evanescent.

9. *Monachorum dura vivendi ratio.* — Non vides monachos istos qui solitariam vitam amplectuntur, et in verticibus montium secedunt, quam duram vivendi rationem perferant? Etenim cinerem sibi substernentes, et saccum induentes, et catenis ferreis totum corpus degravantes, et in casa seipsos concludentes assidue cum fame luctantur, in fletu vivunt et vigiliis intolerabilibus, ut partem aliquam peccatorum abluant: tibi vero licet sine omni illo duro victu expeditam hanc et facilem pietatis viam ingredi. Qualis enim, rogo, labor est, his quæ adsunt frui, et quod superest in egenos insumere? Nam etiamsi nulla merces esset proposita, etiamsi non tam ampla retributio prælinita esset, annon vel ipsa rei natura quantumvis inhumanis persuadere poterat, ut eo quod ipsis superest ad egenorum solamen uterentur? Nunc cum tantum coronarum, tantum retributionum, tanta peccatorum oblivio per eleemosynam pareat, quam, rogo, excusationem habebunt, qui pecuniæ parcent, et animam suam in profundum peccatorum demergunt? Nam etiamsi nihil aliud te moveat et excitet ad condolendum et ad dandam eleemosynam, saltem reputa quam incertus sit vitæ finis, et cogita quod etiamsi pauperibus non des, morte tamen superveniente, velis nolis, tuas res aliis esse cessurus. Ergo dispensato divitias tuas, et dum licet, humanus esto. Extremæ enim vesaniæ fuerit, ea quibus vel invitatus aliis cessurus es, nolle indigentibus communicare ultro, idque cum tanta bona ex hac benignitate tibi sint proventura. *Ut vestra*, inquit, *copia succurrat illorum inopiæ* (2. Cor. 8. 14). Quid est autem quod dicit? Majora accipis, quam das. Das sensibilia, accipis intelligibilia et spiritualia; das pecuniam, accipis remissionem peccatorum; liberas pauperem a fame, ille te liberat ab ira divina. Retributionis hoc genus est et negotiationis, quod majorem ac utiliore redditum habet quam sumptum. Nam sumptus pecuniarum est: redi-

tus vero non pecunias affert tantum, sed etiam remissionem peccatorum, simulque fiduciam erga Deum, et regnum cælorum, et bona illa quæ neque oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9). Annon igitur absurdum, quod negotiatores nulli rei parcant, idque cum non singularia quædam, sed paria fere paribus permutare soleant: nos vero, cum non corruptibilia et momentanea, sed incorruptibilia et sempiterna liceat pro nostris corruptibilibus ac momentaneis commutare, non eandem quam illi diligentiam adhibeamus?

Fides indiget auxilio Spiritus. *Ex pravitate morum oritur incredulitas.* — Non ita, fratres, non ita nostræ salutis male consulamus, sed moti exemplo virginum, et eorum qui ducuntur in ignem paratum diabolo et angelis ejus, eo quod non aluerint, neque potaverint Christum, retineamus sancti Spiritus ignem per largam benignitatem et profusas eleemosynas, ne circa fidem naufragium faciamus. Fides enim opus habet auxilio Spiritus ac perseverantia, ut inconcussa permaneat: auxilium autem Spiritus vitæ puritate moribusque probatis retineri apud nos solet. Quare si cupimus fidem radicatam habere, vivendi ratione pura nobis opus est, quæ Spiritum retineat, a quo totam fidei vim dependere constat. Impossibile enim est, impossibile profecto si vitam impuram habeas in fide non vacillare.

10. Certe qui de fato nugantur, et salutari de resurrectione sermoni non credunt, ob malam conscientiam et mores depravatos in hoc incredulitatis barathrum seipsos præcipitant. Et quemadmodum febre laborantes, dum volunt æstuationem depellere, sæpe in frigidam aquam sese projiciunt, et paulisper mitigato malo, graviores sibi ardorem accendunt: ita qui mala conscientia prementur, et consolationem aliquam quæerunt, nec tamen volunt per poenitentiam peccata abluere, ad fati tyrannidem, et resurrectionis confugiunt abnegationem: atque hoc pacto dum se in hac vita frigidis rationibus paulisper consolantur, majorem gehennæ flammam sibi accendunt; quandoquidem signiores hic facti, postquam illuc devenierint, videbunt pro suis quemque peccatis debita supplicia persolvere. Et ut hoc verum esse sciatis, fidei nempe robur mala opera vehementer impedire, audite quid Paulus dicat ad Timotheum scribens: *Ut milites*, inquit, *egregiam militiam, habens fidem ac bonam conscientiam* (bona autem conscientia ex vita et operibus bonis contingere solet): *quam quidam*, inquit, *repellentis, circa fidem naufragium fecerunt* (1. Tim. 1. 18. 19). Rursum alibi: *Radix omnium malorum est avaritia, per cujus cupiditatem quidam a fide aberraverunt* (Ibid. 6. 10). Vides tum illos propterea naufragium fecisse, tum istos ob hoc ipsum aberravisse: quoniam illi bonam conscientiam repulerunt, isti vero avaritiæ adhæserunt? Quæ quidem omnia cogitantes, magnam curam habeamus vitæ quam optime instituendæ, ut duplex nobis merces contingat, una ex operum retributione, altera ex fidei robore. Sicut enim se habet ad coram, ita recta

μετὰ ἀκριθείας· κἂν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀπηνέστερος ἦς, πάντως ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν ἡμαρτημένων σοι παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὠθοῦμενος, καὶ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἀφῆσιν σοι προσδοκῶν γενέσθαι τούτων, καὶ τὸ σῶμα ἐπιδώσεις αὐτοῦ, μῆτι γέ χρήματα. Εἰ γὰρ τραύματα ἔχοντες, καὶ νοσήματα σωματικὰ ἀποκρούσασθαι βουλόμενοι, οὐδενὸς τῶν θντων φειδόμεθα, κἂν αὐτὸ τὸ ἱμάτιον ἀποδόσθαι δεοί, ὥστε τῆς ἀβρωσιᾶς ἀπαλλαγῆναι· ἐκεῖνης· πολλῶ μᾶλλον τῆς ψυχῆς ἀβρωσίαν ἀποτιθεσθαι μέλλοντες καὶ τὰ χαλεπὰ τῶν ἀμαρτημάτων τραύματα διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, μετὰ πάσης προθυμίας αὐτὴν ἐργασώμεθα. Καίτοι γε ἐπὶ μὲν τῶν νοσημάτων οὐκ ἔστιν εὐθέως καταβαλόντα ἀργύριον ἀπαλλαγῆναι τῆς νόσου, ἀλλὰ δεῖ καὶ τομῆς πολλᾶκι καὶ καύσεως καὶ πικρῶν φαρμάκων, καὶ λιμῶ, καὶ ψύχου, καὶ ἐτέρων φορτικωτέρων ἐπιταγμάτων· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀρκεὶ καταβαλεῖν τὸ ἀργύριον εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας, καὶ πάντα εὐθέως ἀπολούσασθαι τὰ πεπλημμελημένα χωρὶς ὀδύνης καὶ πόνου. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν θεραπεύων ἰατρός, οὐ δέεται μεθόδων καὶ ὀργάνων, καὶ σιδήρου καὶ πυρῆς· ἀλλ' ἀρκεὶ νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα ἐκρεῖ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὰ πλημμελήματα, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν ἀφανίζεται.

θ'. Οὐχ ὄρξ τοὺς μοναχοὺς τοὺς τὸν μονήρη βίον ἐπιθυμοῦντας· καὶ εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρων ἀναχωροῦντας, ὅσην ὑπομένουσι σκληραγωγίαν; Καὶ γὰρ σποδὸν ὑποστρωννύμενοι, καὶ σάκχον περιβαλλόμενοι, καὶ κλοιά παντὶ τῷ σώματι περιτιθέντες, καὶ ἐν οὐκω καθείρξαντες ἑαυτοὺς, λιμῶ παλαίους διηνεκαί, θρήνοις συζῶσι καὶ ἀγρυπνίαις ἀφορήτοις, ἵνα θνηθῶσι μικρὸν γούν μέρος τῶν ἡμαρτημένων ἀποβίβασθαι· σοὶ δὲ ἔξῃσι χωρὶς τῆς σκληραγωγίας ἀπάσης ἐκεῖνης τὴν εὐκολον ταύτην καὶ ραδίαν εὐλάβειαν ἐπιδειξασθαι. Ποῖος γὰρ πόνος, εἰπέ μοι, τῶν θντων ἀπολαύοντας, τὰ περιττὰ τῆς χρείας εἰς τοὺς θεομένους ἀναλώσει; Εἰ γὰρ μὴ μισθὸς ἔκειτο, εἰ γὰρ μὴ ἀμοιβὴ τοσαύτη ὤριστο, αὐτὴ τοῦ πράγματος ἢ φύσις οὐκ ἰκανὴ καὶ τοὺς σφόδρα ἀνημέρους πείσαι, τοὶς περιτεθῶσιν εἰς παραμυθίαν τῶν ὀσμένων ἀποχρησάσθαι; Ὅταν δὲ καὶ τοσοῦτοι στέφανοι, καὶ τοσαῦται ἀμοιβαί, καὶ τοσαύτη ἀμαρτημάτων ἀμνηστία διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γίνηται, ποίαν ἔξουσιν ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, οἱ χρημάτων φειδόμενοι καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν καταποντίζοντες τοὶς ἀμαρτήμασι; Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν σε ἔτερον κινεῖ καὶ διανίστησι πρὸς συμπάθειαν καὶ πρὸς ἐλεημοσύνην, τῆς τελευταῆς τὴν ἀδελφίαν ἀναλόγισαι· καὶ ἐνθυμηθεὶς ^α, ὅτι κἂν μὴ πέννησι δῶς, ἐπελθόντος τοῦ θανάτου καὶ ἄκων ἐκστήσῃ ἐτέροις αὐτῶν, κἂν οὕτω γενοῦ φιλάνθρωπος νῦν. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἂν εἴη, ὧν καὶ ἄκωντας ἐξίστασθαι μέλλομεν, ἐτέροις [268] τούτων μὴ μεταδοῦναι ἐκόντας τοὶς θεομένοις, καὶ ταῦτα μέλλοντας τοσαῦτα ἀπὸ τῆς φιλοφροσύνης ταύτης καρποῦσθαι καλά. *Τὸ ὕμῶν περίσπυμα*, φησί, *γενέσθω εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα*. Τί δὲ ἔστιν ὃ λέγει; Μείζονα λαμβάνεις, ἢ δίδως. Δίδως αἰσθητὰ, καὶ λαμβάνεις νοητὰ καὶ πνευματικὰ· δίδως ἀργύριον, καὶ λαμβάνεις ἀμαρτημάτων ἀφῆσιν· λύεις σὺ τῆς πέννης· λιμῶν, ἐκεῖνος δὲ σοὶ λύει τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν. Ἀνείδοσις τίς ἐστὶ καὶ πραγματεία πολὺ τῆς δαπάνης μείζω καὶ χρησιμωτέραν τὴν πρόσδοσιν ἔχουσα. Ἢ μὲν γὰρ δαπάνη ἐν χρήμασι γίνεται· ἢ πρόσδοσις δὲ οὐκ ἔτι ἐν χρήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ

ἐν ἀμαρτημάτων ἀφέσει, καὶ παρῆρησι τῇ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ τῇ τῶν ἀγγέλων ἀπολαύσει, ἃ μῆτε ὀφθαλμὸς εἶδε, μῆτε οὐς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον, τοὺς μὲν ἐμπόρους μηδενὸς φειδεσθαι τῶν θντων, καὶ ταῦτα οὐχ ἐτέρας τινας κωνότερας, ἀλλ' ὀμνίας τῇ ἐνθῆχῃ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν μελλούσης ἔσεσθαι· ἡμᾶς δὲ διὰ φθορῶν καὶ ἐπικτήρων οὐχὶ φθορὰ καὶ ἐπικτήρα, ἀλλ' ἀφθορὰ καὶ ἀθάνατα καρποῦσθαι μέλλοντας ἀγαθὰ, μηδὲ τὴν αὐτὴν ἐκεῖνος φιλοτιμίαν περὶ τὰ θνατὰ ἐπιδεικνύσθαι; Μὴ, ἀδελφοί, μὴ οὕτω κακῶς περὶ τῆς ἑαυτῶν βουλευόμεθα σωτηρίας· ἀλλὰ τὸ παράδειγμα τῶν παρθένων εἰδότες, καὶ τοὺς εἰς τὸ πῦρ ἀπαγομένους τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπειδὴ μὴ ἔθρεψαν, μηδὲ ἐπότισαν τὸν Χριστὸν, καταχόμενοι τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ διὰ φιλάνθρωπιᾶς δαψιλοῦς καὶ ἐπιτεταμένης ἐλεημοσύνης, ἵνα μὴ περὶ τὴν πίστιν ναυαγῶσμεν. Ἢ μὲν γὰρ πίστις τῆς τοῦ Πνεύματος δεῖται βοηθείας καὶ τῆς παραμονῆς, ἵνα ἀσειστος μένῃ· ἢ δὲ τοῦ Πνεύματος βοήθεια διὰ βίου καθαρῶ καὶ πολιτείας ἀρίστης ἡμῖν εἴωθεν παραμένει. Ὅστε εἰ μέλλοιμεν ἐβρίζωμένην ἔχειν τὴν πίστιν, πολιτείας ἡμῖν δεῖ καθαρᾶς τῆς τοῦ Πνεύματος πειθοῦσης μένειν καὶ συνεχεῖν ἐκεῖνης τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι βίον ἀκάθαρτον ἔχοντα, μὴ καὶ περὶ τὴν πίστιν σαλεύεσθαι.

ι'. Οἱ γοῦν περὶ εἰμαρμένης ληροῦντες, καὶ τῷ σωτηριῶδι τῆς ἀναστάσεως διαπιστοῦντες λόγῳ, ἀπὸ συνειδότος πονηροῦ καὶ πράξεων διεφθαρμένων ἐπὶ τὸ βάραθρον τῆς ἀπιστίας ταύτης κατέπεσον. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες βουλόμενοι τὸ πνίγος ἀποτινάξασθαι, κατὰ ψυχρῶν ἑαυτοὺς πολλᾶκι ἐβρίψαν ὑδάτων, καὶ πρὸς βραχῦ παραμυθησάμενοι τὴν νόσον, χαλεπωτέραν ὑστερον ἀνῆψαν τὴν φλόγα· οὕτω δὴ καὶ οἱ πονηρῶ συνεχόμενοι συνειδῶσι, εἴτα παραμυθίαν ζητοῦντες εὐρεῖν καὶ μὴ βουλόμενοι μετανοεῖν τὰ ἀμαρτήματα ἀπονίψασθαι, τὴν τῆς εἰμαρμένης ἐπιστήγαγον τυραννίδα, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίαν. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἑαυτοὺς διὰ τῶν ψυχρῶν λογισμῶν πρὸς βραχῦ παραμυθησάμενοι, μείζονα τῆς γεσέννης ἀνάψουσιν ἑαυτοῖς τὴν φλόγα, ὅταν γενόμενοι ῥαθυμότεροι, εἴτα ἀπελθόντες ἐκεῖ θεάσωνται τῶν ἑαυτοῖς πεπλημμελημένων ἕκαστον αὐτῶν δίδόντα εὐθύνας. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, καὶ πράξεις πονηρὰ τῆς πίστεως λυμαίνονται στερόβροττι, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος τῷ Τιμοθέῳ [269] γράφων· *Ἴνα στρατεύσῃ, φησί, τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχωρ πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνελθῆσιν* (ἢ δὲ ἀγαθὴ συνελθῆσιν ἀπὸ βίου καὶ πράξεων ὀρθῶν γένουτ' ἂν)· *ἦν τινες ἀπιστώμενοι, περὶ τὴν πίστιν, φησὶν, ἐναντήσιν*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν τῆς πίστεως*. Ἐῖδες ὅτι κάκεινοι ἐναντήσιν διὰ τοῦτο, καὶ οὗτοι διὰ τοῦτο ἀπεπλανήθησαν, ἐπειδὴ οἱ μὲν τὴν ἀγαθὴν συνελθῆσιν ἀπίσταντο, οὗτοι δὲ τῆς φιλαργυρίας ἐπελάθοντο; Ἄπερ ἅπαντα λογισάμενοι ἔμετ ἀκριθείας, ἐπιμελώμεθα πολιτείας ἀρίστης, ὥστε γενέσθαι διπλοῦν ἡμῖν τὸν μισθόν. Ἐνα μὲν, τὸν ἐκ τῆς ἔργων ἀμοιβῆς ἠτοιμασμένον, ἔτερον δὲ, τὸν ἐκ τῆς κατὰ πίστιν στερόβροττης. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἡ τροφή τοῦ σώματι, τοῦτο ἡ πολιτεία τῆς πίστεως· καὶ καθάπερ ἡ τῆς σαρκὸς φύσις τῆς ἡμετέρας οὐκ ἂν διακρα-

^a Duo mss. ἐνθυμηθεῖται.

^b Duo mss. λογίζομενοι.

τηθεῖη χωρὶς τροφῆς, οὕτως οὐδὲ ἡ πίστις χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν· *Χωρὶς γὰρ ἔργων ἡ πίστις νεκρά.* Ἐν ὑπολέλειπται λοιπὸν εἰπεῖν, τι ποτέ ἐστι, τὸ αὐτό; Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἔχοντες τὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, ἀλλὰ τί; Ἐχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως. Καὶ ἐβουλόμην μὲν ἐπιβεβαιῶναι καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ποταμοὺς ὄρω νοημάτων ἐκ τῆς ψιλλῆς ταύτης ῥήσεως ἐξίνοντας, δέδοικα μὴ τῷ πλήθει τῶν ῥηθῆσεσθαι μελλόντων τὰ εἰρημμένα ἐπικλύσας ἅπαντα, ἀχρηστον ὑμῖν ποιῆσω τὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς ἀμετρίας ὑμῖν λυμηνόμενος. Διόπερ ἐνταῦθα στήσας τὸν λόγον, παρακαλῶ καὶ δέομαι τὰ τε εἰρημμένα μετ' ἀκριβείας φυλάττειν, ὅσα περὶ πολιτείας,

καὶ πίστεως, καὶ παρθενίας, καὶ φιλάνθρωπίας, καὶ ἐλεημοσύνης ἠκούσατε, καὶ ταῦτα κατέχοντας ἀσφαλῶς, πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἀκρόασιν ἀπαντήσαι. Οὕτω γὰρ ἡμῖν σεβρᾶ καὶ ἀειστος ἔσται ἡ τῶν εἰρημνῶν οἰκοδομή, ὅταν, τῶν προτέρων καλῶς πεπηγῶτων ἐν ταῖς ὑμετέραις διανοαῖς, τὰ δευτέρα ἐπεμβάλωμεν. Ὁ δὲ θεὸς ὁ καὶ ἡμῖν ταῦτα εἰπεῖν δοῦς, καὶ ὑμῖν μετὰ προθυμίας ἀκούσαι, καταξιώσεται καὶ τὸν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξασθαι καρπὸν, χάριτι καὶ φιλάνθρωπιᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν, Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον·^a καὶ πρὸς Μανιχαίους, καὶ πάντας τοὺς διαβάλλοντας τὴν Παλαιὰν καὶ δικαιούσας αὐτὴν ἀπὸ τῆς Καινῆς, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Ἀποστολικῆς ὑμῖν ἐξηγήσεως χρέος ἔφειλω παλαιόν· ἀλλὰ τοῦτο τὸ χρέος ὑμεῖς μὲν ἴσως ἐπιλέλησθε διὰ τὸν χρόνον, ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιλέλησμαι διὰ τὸν περὶ ὑμᾶς πόθον. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· ἀγρυπνῶν τι χρεῖμα, καὶ μεμριμνημένον ἐστί· καὶ οὐχὶ τοὺς φιλομένους μόνον ἐπὶ τῆς διανοίας περιφέρουσιν οἱ φιλοῦντες, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἂν αὐτοῖς ὑπόσχωνται [270] δύνουσιν, τῶν μελλόντων ἀπολαμβάνειν ἀκριβέστερον τὴν μνήμην ἔχουσιν. Οὕτω καὶ μήτηρ φιλόστοργος τοῖς παισὶ τοῖς ἑαυτῆς λείψανα τραπέζης διατηρῆσασα, ἂν ἐκείνοι τύχωσιν ἐπιλαθόμενοι, αὐτὴ γε οὐκ ἐπιλήσεται, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς αὐτὰ διαφυλάξασα πάσης, εἰς μέσον φέρει καὶ διατρέφει πεινῶντας. Εἰ δὲ μητέρες οὕτω περὶ τὰ ἔκγονα φιλόστοργοι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς περὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην πλείονα σπουδῆν καὶ ἐπιμελίαν ἐπιδείκνυσθαι χρῆ, ὅσην τῶν τῆς φύσεως ὁδίωνων αἰ τοῦ πνεύματός εἰσι δυνατώτεροι. Τίς οὖν ἡ τράπεζα ἦν, ἥς τὰ λείψανα διετηρήσαμεν ὑμῖν; Ῥῆσις ἦν ἀποστολική, πολλὴν ἡμῖν τότε παρασχούσα τροφὴν πνευματικὴν, ἥς μέρος μὲν ἐνεθήκαμεν ὑμῶν τῇ θανάτῳ, μέρος δὲ εἰς τὴν παρούσαν ἡμέραν ἀνεβαλλόμεθα, ὥστε μὴ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων καταχῶσαι τῆς μνήμης τῆς ὑμετέρας, τὴν δύναμιν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ῥῆσις; Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Περὶ ποίας μὲν οὖν πίστεως εἴρηται, πότερον τῆς τῶν σωματικῶν ποιητικῆς, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· Ἐὰν ἔχετε πίστιν, ὡς κόκκον σιναίτου, ἐρείτε τῷ θρεῖ τοῦτω, Μετάβηθι, καὶ μεταθήσεται· ἡ τῆς τὴν γῶσιν ἐμποιοῦσης ἡμῖν, καθ' ἣν πάντες ἐσμέν πιστοί· καὶ τίνας ἕνεκα Πνεῦμα πίστεως εἴρηται, καὶ τί ποτέ ἐστιν ἡ πίστις αὕτη, καὶ πάντα δὴ ταῦτα κατὰ δύναμιν τότε πρὸς τὴν ὑμετέραν διελέχθημεν ἀγάπην, ὅτε καὶ τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης ἐκινήσαμεν λόγους. Ἐπειδὴ δὲ ἐλείπετο εἰπεῖν καὶ τίνας ἕνεκεν εἴρηται, Πνεῦμα πίστεως τὸ αὐτό, καὶ τὸ πλῆθος τῶν τότε λεχθέντων οὐκ ἐπέτρεπε καὶ ταύτη μετ' ἀκριβείας ἐπιβεβαιῶναι τῇ ῥῆσει· τοῦτου χάριν εἰς τὴν παρούσαν ἡμέραν αὐτὴν ἐταμιευσάμεθα, καὶ νῦν τοῦτο ἀνέστημεν ἀποδύοντες ὑμῖν τὸ χρέος. Τίνας οὖν ἕνεκεν εἴρηκε, τὸ αὐτό;

Πολλὴν συγγένειαν τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Παλαιὰν ἐπιδείξαι βούλεται· διὰ τοῦτο καὶ προφητικῆς ἡμᾶς ἀνέμνησε ῥήσεως, εἰπὼν, Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπαγαγόν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Τοῦτο δὲ ἔκωθεν καὶ πρὸ πολλῶν χρόνων ὁ Δαυὶδ ἦν εἰρηκῶς, ὅπερ ὁ Παῦλος παρήγαγε νῦν, δηλῶν ὅτι τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἡ αὐτὴ καὶ ἐν ἐκείνῳ τότε, καὶ νῦν ἐν ἡμῖν τὴν τῆς πίστεως ἐβρίξωσε δύναμιν· ὡσεὶ εἶπεν, τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, τὸ καὶ ἐν ἐκείνῳ λαλήσαν, καὶ ἐν ἡμῖν ἐνήργησε.

β'. Πῶς νῦν εἰσιν οἱ τὴν Παλαιὰν διαβάλλοντες, οἱ τὸ σῶμα τῆς Γραφῆς διασπῶντες, οἱ τῇ Καινῇ μὲν ἄλιον, ἕτερον δὲ τῇ Παλαιᾷ θεὸν ἀπονέμοντες; Ἀκούετωσαν Παύλου τὰ στόματα τὰ ἄδρα ἐμφράττοντος, καὶ ἐπιστομίζοντος^b τὴν θεομάχον γλώτταν, καὶ διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης δεικνύοντος, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ ὀνόματα ἡμῖν τῶν Διαθηκῶν δεῖκνυσι τὴν συμφωνίαν. Ἡ γὰρ Καινὴ διὰ τὴν Παλαιὰν εἴρηται, καὶ ἡ Παλαιὰ διὰ τὴν Καινὴν· καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος φησιν, Ἐν τῷ λέγειν Καινὴν κειραλισίως τὴν προτέραν. Εἰ δὲ μὴ τοῦ αὐτοῦ εἶεν δεσπότου, οὕτε αὕτη Καινὴ, οὕτ' ἐκείνη Παλαιὰ δύναται ἂν λέγεσθαι. Ὡστε αὕτη ἡ ἐν τοῖς ὀνόμασι διαφορὰ τὴν συγγένειαν ἐκατέρας ἐδεικνυται. [271] καὶ ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐναλλαγὴν ἐστί· καὶ γὰρ τὸ καινὸν τῷ παλαιῷ κατὰ τοῦτο ἀντιδιαστέλλεται μόνον· ἡ δὲ τῶν χρόνων ἐναλλαγή οὐδὲ διαφορὰν δεσποτείας οὐδὲ μείωσιν εἰσάγει. Καὶ τοῦτο πάλιν ὁ Χριστὸς ἐπέφηεν, εἰπὼν· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, Πῶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ὁμοίως ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδοσκότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θεσσαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ. Ὅρῳς διάφορα μὲν τὰ κτήματα, μίαν δὲ τὴν δεσποτείαν; Ὡστε οὖν ἐκεῖνος δύναται ἐκβάλλειν καινὰ καὶ παλαιὰ εἰς ὧν οἰκοδοσότης, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα δυνατὸν ἐνὸς εἶναι Θεοῦ τὴν Καινὴν καὶ τὴν Παλαιὰν· αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα δεῖκνυσι αὐτοῦ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν περιουσίαν, τὸ μὴ μόνον καινὰ κειπῆσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς παλαιῶς τὴν περιουσίαν ἐνδείκνυσθαι.

^a Ὡστε διαφορὰ μόνον ἐστὶν ὀνομάτων ἐν ταῖς Διαθή-

^a Duo mss. τοῦ αὐτοῦ. Τῇ προτέρᾳ διαλεχθεὶς εἰς τὴν ἀποστ.... γεγραμμένον, πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν εἶπε.

^b Alii ἄδρα ἐνδιαβάλλοντος, ἐμφράττοντος, ἐπιστομίζοντος.

viam ad fidem; et sicut carnis nostrae natura sine alimento durare non potest, ita neque fides sine bonis operibus: *Fides enim sine operibus mortua est* (Jac. 2. 26). Unum superest dicendum: quid est, *Eumdem*? Non enim simpliciter dixit, *Habentes Spiritum fidei*: sed quid? *Habentes eundem Spiritum fidei*. Et volebam quidem enarrare hoc quoque: sed quoniam video multa sententiarum flumina ex nuda hac vocula prorumpentia, vereor ne multitudine eorum, quae dicenda essent, in eundem omnia, atque ita haec doctrina nimia prolixitate detrimenti aliquid accipiat. Quapropter hic finem faciens loquendi, oro et obtestor, ut

et quae audivistis, de honeste videndo, de fide, de virginitate, de benignitate, de elemosyna, diligenter observetis: et haec bene in memoria retinentes, ad ea quae supersunt audienda praesto sitis. Sic enim nobis solidum erit ac inconcussum doctrinae nostrae aedificium, si prioribus in mente vestra bene fundatis, ea quae sequuntur superstruxerimus. Deus autem qui nobis dedit haec dicere, et vobis cum alacritate audire, dignos nos faciat, ut et per opera fructum aliquem proferamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quoniam ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen.

DE EISDEM VERBIS APOSTOLI, HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. Cor. 4. 13): ET ADVERSUS MANICHEOS, ET OMNES QUI VETUS TESTAMENTUM CALUMNIANTUR, ET A NOVO SEPARARE CONANTUR, ET DE ELEEMOSYNA (a).

1. *Veri amatores promissorum memores.* — Apostolici vobis sermonis expositionem debeo jam diu: sed hoc debitum vos fortassis estis oblitii ob temporis longitudinem, ego vero non sum oblitus ob meum erga vos affectum. Sic se habet caritas: vigilans est ac sollicita; nec adamatos solum in animo circumferunt ii qui amant, sed quae promiserunt magis meminerunt quam ipsi, qui promissa sunt recepturi. Eodem modo mater amantissima postquam mensae reliquias pueris suis reposuit, etiamsi illi forte obliviscantur, ipsa tamen meminit, easque diligenter asservatas deponit, et famelicis eis pascit. Quod si matres erga liberos tam indulgentes sunt, tanto majori cura et studio vestra caritas nobis est prosequenda, quanto major vis est spiritualis partus quam naturalis. Quænam igitur fuit illa mensa, cujus reliquias vobis servavimus? Verba erant apostoli, ex quibus tunc non parum nutrimenti spiritualis percepimus, cujus partem vestris mentibus indidimus, partem in hodiernum distulimus, ne multitudine sermonum memoriam vestram obrueremus. Quænam igitur sunt illa verba? *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod loquutus sum: etiam nos credimus, quapropter et loquimur* (2. Cor. 4. 13). De qua igitur fide sit sermo, utrum de ea per quam patrantur prodigia, de qua Christus dicit, *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic, Migra et migrabit* (Matth. 17. 19): an de ea, quæ cognitionem in nobis gignit, secundum quam omnes sumus fideles: tum qua de causa Spiritus fidei sit dictus, et quænam sit hæc fides: hæc omnia pro viribus apud vestram disseruimus caritatem, atque interim etiam de elemosyna verba fecimus. Cum vero superesset disquendum, cur dictum sit, *Eumdem Spiritum fidei*, et præ multitudine eorum quæ jam dixeram, non liceret viam hæc verba diligenter enarrare: ideo in præsentem diem ea reposuimus, et nunc illud debitum vobis reddiduri venimus. Cur igitur dixit, *Eumdem*? Ma-

gnam cognationem Novi Testamenti et Veteris vult ostendere: ideo prophetae etiam verba nobis commemorat dicens: *Habentes autem eundem Spiritum*; et adjiciens: *Sicut scriptum est: Credidi propter quod loquutus sum* (Psal. 115. 10). Hoc autem jamdudum et ante multas retates David dixerat, quod nunc Paulus adduxit, indicans eandem Spiritus gratiam, et tunc in illo, et nunc in nobis, fidei radices posuisse: ac si diceret, *Idem est fidei Spiritus, qui in illo loquutus est, et in nobis operatus.*

2. *Contra Manichæos.* — Ubi nunc sunt qui Vetus Testamentum criminantur, qui corpus Scripturæ dilacerant, qui alium Novo, alium Veteri Testamento Deum attribuunt? Audiant Paulum impia ora obturantem, impugnatrices Dei linguas cohibentem, et hoc dicto ostendentem eundem esse Spiritum tam Novi quam Veteris Testamenti. Nam et ipsa nomina magnam nobis Testamentorum consonantiam significant. Novum enim ad differentiam Veteris dicitur, et Vetus ad differentiam Novi, sicut et Paulus inquit: *Dicendo Novum, antiquavit illud prius* (Hebr. 8. 13). Nisi vero ejusdem essent Domini, neque hoc Novum, neque illud Vetus appellari posset. Itaque hoc ipsum nominum discrimen cognationem utriusque indicat: et differentia hæc non est in eorum essentia, sed in mutatione temporum: solo enim tempore novum a veteri distat. Cæterum temporum differentia nullam domini mutationem affert, neque diminutionem: id quod et Christus indicavit dicens: *Propterea dico vobis: omnis scribe doctus in regno caelorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera* (Matth. 13. 52). Vides diversas quidem possessiones, idem vero dominium? Quemadmodum igitur ille potest depromere nova et vetera, cum sit unus et idem paterfamilias: ita hic quoque nihil vetat ejusdem esse Dei tum Novum, tum Vetus Testamentum: hoc ipsum enim maxime indicat ejus divitias et abundantiam, quod non solum nova possideat, verum etiam in veteribus abundantiam præ se ferat.

Non contraria sunt duo Testamenta; Novum Veteris

(a) Duo Mss.: *Ejusdem; pridie sermocinatus de his apostoli verbis, « Habentes autem eundem..... scriptum est, » horum de iisdem verbis orationem aggredior.*

perfectius. — Itaque nomine tantum inter se differunt Testamenta, at non pugnant, neque sunt contraria. Vetus enim ex novo fit vetus; hoc autem non pugnat est neque contrarietas, sed differentie nominis tantummodo. Ego autem addo, quod etiamsi contrarie essent leges Veteris legibus Novi, asseverarem ne sic quidem alium Deum fuisse superinducendum. Si enim eodem tempore, eisdem hominibus, in eisdem rebus versantibus, eadem munia obeuntibus, contrarias leges statuisset, rationem fortassis aliquam habere potuisset commentum ipsorum: quod si aliis illic, aliis hæc scriptæ sunt, alio tempore illis, alio bis, aliter se habentibus illis hominibus, aliter his, quid necesse est propter legum differentiam duos contrarios legislatores inducere? Equidem nullam necessitatem video: ipsi proferant, si habent quod dicant: sed nihil habere possunt. Namque et medicus sæpenumero multa contraria facit, sed non contraria ratione, imo eadem et conveniente. Etenim urit et non urit, secat et non secat unum et idem corpus: nunc amara, nunc dulcia pharmaca ad bibendum offert: et facit quidem contraria, sed ratione simili atque eadem: unum enim finem spectat, nimirum ægri sanitatem. Annon igitur absurdum est medicum quidem non incusare, quod multa contraria faciat circa unius corporis naturam, Deum autem criminari quod diverso tempore, diversis hominibus, diversa mandata dederit?

3. Demonstratum est igitur non fuisse incusandum, etiamsi leges inter se fuissent contrarie: ut autem sciamus non esse contrarias, sed diversas tantum, age ipsas leges in medium producamus. *Audistis, inquit, quod dictum sit antiquis, Non occides. Hæc lex est vetus; videamus nunc novam: Ego autem dico vobis, quicumque irascitur fratri suo temere, reus est gehennæ ignis (Matth. 5. 21. 22).* Hæcne sunt, obsecro, contraria mandata? Et quis hoc diceret mortalium, modo rationis compos? Si enim priore lege vetante occidere, posterior juberet, fortasse aliquis in his vel his legum pugnam esse diceret: nunc cum illa jubente non occidere, hæc jubet ne irasci quidem, augetur prius mandatum, non affertur contrarium: illa enim fructum malitiæ resecat, videlicet eadem: hæc vero etiam radicem ipsam evellit, nimirum iracundiam: illa rivum tollit vitii, hæc fontem ipsum exsiccatur. Fons enim et radix cædis est furor et iracundia. Illa lex naturam nostram posteriori paratiorem reddidit, hæc superveniens quod desiderabatur supplevit. Quænam hæc est contrarietas, dum una finem malorum, altera vero etiam principium extirpat? Illa manum puram facit a sanguine, hæc mentem etiam servat a mala cogitatione. Hæc autem consentientium sunt legum, non pugnantium, sicut veritatis inimici adstruere conantur, non animalverentes, quod sic magno incuriæ et signitici crimini Deum Novi Testamenti obijciunt: comperietur enim Deus (quæ quidem blasphemia in caput illorum vertat, qui nobis hæc loquendi necessitatem imponunt) intempestive res nostras dispensavisse.

Quæ autem dico, sic vobis clariora faciam. Lactis alimento similis est Veteris Testamenti educatio, solido vero cibo Novi Testamenti philosophia: ac nemo ante lactis alimoniam solidum cibum adhibet. Quod quidem Novi Testamenti Deus fecit, si non idem est qui etiam Vetus prodidit: prius enim quam lacte nutriet, hoc est legis disciplina, ad solidum nos cibum adduxit. Non hujus autem solum, sed majoris etiam criminis eum reum faciunt, quandoquidem post quinquies mille demum annos, aut plures, providentiam nostri generis suscepit. Si enim non idem erat, qui per prophetas et patriarchas et justos homines res nostras dispensabat, sed alter quispiam præter hunc, sero admodum et tarde videbitur nostri providentiam aggressus, quasi per anteactorum poenitentiam ad se reversus: quod quidem tantum abest a Deo, ut nec in unum quemvis vulgo hominem competat, tanto tempore tam multis perire permissis, in extremis demum sæculis ad paucorum quorundam providentiam ac curam accedere.

4. *Unus est utriusque Testamenti legislator. Pauli Samosatensis error.* — Videsne quantis blasphemis Deum faciant obnoxium isti, qui alium Novi Testamenti legislatorem dicunt, alium Veteris? Quæ sane omnes evanescent, si unum utriusque Testamenti assentiamur esse Deum. Sic enim apparebit, eum ordine et bona ratione res nostras dispensare, tunc quidem per legem, nunc autem per gratiam: et non recens, neque nuper, sed jam inde ab initio et a prima usque die nostra omnia gubernare. Quo autem magis eorum ora obstruamus, age jam testimonia tum prophetarum, tum apostolorum adducamus, clamantium, unum esse utriusque Testamenti legislatorem. Procedat igitur in medium Jeremias in utero sanctificatus, et probet hoc manifeste, unum esse eundemque Deum tum Novi Testamenti, tum Veteris. Quid igitur hic dicit ex persona legislatoris clamans? *Testabor vobis testamentum novum, non sicut testamentum quod testatus sum patribus vestris (Jerem. 31. 31).* Itaque qui Novum Testamentum dedit, idem est Deus, qui olim Vetus etiam illud dederat. Illic sane Pauli quoque Samosatensis sectatoribus ora sunt oclusa, qui negant ante sæcula fuisse Unigenitum Dei. Si enim ante Mariæ partum, et antequam in carne se videndum præberet, non erat, quomodo legem ferebat cum non esset? quomodo autem dicebat: *Testabor vobis testamentum novum, non sicut testamentum quod testatus sum patribus vestris?* quomodo enim testamentum dabat patribus eorum, cum nondum esset, ut illi quidem affirmant? Sed contra Judæos quidem, eodemque morbo laborantes Paulianos, idoneum est quod opponatur prophete hujus testimonium: ut autem etiam Manichæorum ora cohibeamus, ex Novo Testamento adducamus testimonium, quandoquidem Vetus nihili pendunt: imo vero etiam Novum, cui quamvis honorem habere videri velint, non minorem tamen huic quam illi alteri injuriam inferunt: uno quidem modo, quod dum illud a Veteri excindunt, hujus quoque auctoritatem labefactant.

καις, οὐ μαχη, οὐδὲ ἐναντίωσις. Τὸ γὰρ παλαιὸν ἐκ τοῦ κινεῖται γίνεται παλαιὸν· τοῦτο δὲ οὐ μάχη, οὐδὲ ἐναντιώσεως, ἀλλὰ διαφορᾶς ὀνόματος μόνης. Ἐγὼ δὲ τοσαύτην ὑπερβολὴν ποιῶμαι, ὅτι, εἰ καὶ ἐναντίοι ἦσαν οἱ νόμοι τῆς Παλαιᾶς τοῖς τῆς Καινῆς, σφόδρα ἂν δισχυρισάμην, ὡς οὐδὲ οὕτως ἕτερον ἐπιεσάγειν Θεὸν ἐχρῆν. Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, τοῖς αὐτοῖς ἀνθρώποις, περὶ τὰ αὐτὰ διατρέβουσιν, ἐν τοῖς αὐτοῖς οὖσι πράγμασιν, ἐναντίους ἐπέταττε νόμους, εἶχεν ἂν τινα αὐτοῖς λόγον ἴσως τὸ σόφισμα· εἰ δὲ ἐτέροις μὲν ἐκεῖνοι, ἐτέροις δὲ ἐγράφησαν οὗτοι, καὶ ἐν ἐτέρῳ μὲν ἐκεῖνοις καιρῷ, ἐν ἐτέρῳ δὲ τούτοις, ἄλλως ἐκεῖνοις διακειμένοις, καὶ ἐτέρως τούτοις, ποῖα ἂν ἀνάγκη διὰ τὴν τῶν νόμων διαφορὰν ἐναντίους εἰσάγειν νομοθέτας δύο; Ἐγὼ μὲν οὐδεμίαν ὀρώ, εἰ δὲ αὐτοὶ λέγειν ἔχουσι, εἰπάτωσαν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν. Καὶ γὰρ καὶ ἰατρὸς ἐναντία πολλὰ ποιεῖ πολλάκις· ἀλλ' οὐκ ἀπὸ ἐναντίας τῆς γνώμης, ἀλλ' ἀπὸ μιᾶς καὶ συμφώνου. Καὶ γὰρ καίει· καὶ οὐ καίει, τέμνει καὶ οὐ τέμνει τὸ αὐτὸ σῶμα πολλάκις· καὶ νῦν μὲν πικρά, νῦν δὲ γλυκεία δίδωσι πίνειν φάρμακα· καὶ τὰ μὲν γινόμενα ἐναντία, ἡ γνώμη δὲ, ἀφ' ἧς ταῦτα γίνεται, σύμφωνος καὶ μία· πρὸς γὰρ ἕν τέλος βλέπει, τὴν τοῦ κάμνοντος ὑγίαιαν. Πῶς οὖν οὐκ ἄστοπον ἰατρῷ μὲν μὴ ἐγκαλεῖν ἐναντία ποιοῦντι πολλὰ καὶ περὶ σώματος ἐνὸς φύσιν, τῷ Θεῷ δὲ μέψιν ἐπάγειν, εἰ κατὰ διαφόρους καιροὺς διαφόροις ἀνθρώποις διάφορα ἔδωκε τὰ προστάγματα;

γ'. Ὅτι μὲν οὖν, εἰ καὶ ἐναντίοι ἦσαν οἱ νόμοι, οὐδὲ οὕτως ἐγκαλεῖν ἔδει, ὄπλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδέ εἰσιν ἐναντίοι, ἀλλὰ διάφοροι μόνον, φέρε, τοὺς νόμους εἰς μέτρον προχειρισώμεθα. Ἠκουῦσατε, φησὶν, ὅτι ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις, *Ὁ φωνεύσεις*. Οὗτος παλαιὸς ὁ νόμος· ἴδωμεν τὸν τῆς Καινῆς. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, *Ὁ δόρυζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἐνοχὸς ἐστὶν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός*. Ταῦτα ἐναντία, εἰπέ μοι, τὰ προστάγματα; Καὶ τίς ἀνθρώπων, κἂν ὀπωσοῦν διανοία; μετέχων, τοῦτο ἂν εἴποι; Εἰ μὲν γὰρ τοῦ προτέρου κελεύσαντος μὴ φωνεύειν, οὗτος ἐκέλευσεν, ἴσως ἂν τις ἀντινομίαν ἔφησεν εἶναι τὸ [272] λεγόμενον· εἰ δὲ ἐκεῖνου κελεύοντος μὴ φωνεύειν, οὗτος ἐκέλευσε μὴδὲ ὀργίζεσθαι, ἐπίτασις, οὐκ ἐναντίωσις ὁ πρότερος τοῦ δευτέρου ἢ νόμος ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ τὸν καρπὸν τῆς κακίας ἐξέτεμε, τὸν φόνον, οὗτος δὲ καὶ τὴν ρίζαν ἀνέσπασε, τὴν ὀργὴν· ἐκεῖνος τὸ ρεῦμα τῆς πονηρίας ἐξέκοψεν, οὗτος καὶ τὴν πηγὴν αὐτὴν ἐξήρανε. Πηγὴ γὰρ καὶ ρίζα τοῦ φόνου θυμὸς καὶ ὀργή. Ἐκεῖνος τοῦτο ἔπροπαρεσκεύασεν ὁ νόμος τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, οὗτος ἔλθων τὸ λείπον ἐπλήρωσε. Ποῖα ἐναντιότης, ὅταν ὁ μὲν τὸ τέλος τῶν κακῶν, ὁ δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκκόπη; Ἐκεῖνος τὴν χεῖρα καθαρὰν ἐποίησεν αἵματος, οὗτος καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν ἀπῆλλαξε τῶν πονηρῶν βουλευμάτων. Ταῦτα δὲ συμφωνούντων ἀλλήλοις νόμων, οὐχὶ μαχομένων ἐστίν· ὅπερ ἄνω καὶ κάτω σπουδάζουσι κατασκευάζειν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, μὴ συνορῶντες, ὅτι ἐκ τούτου μεγάλη βλάβη; καὶ ὑπεροψίας αἰτίᾳ τὸν τῆς Καινῆς Θεὸν ὑποβάλλουσιν· εὐρεθίησεται γὰρ (ἡ δὲ βλασφημία εἰς τὴν τῶν ταῦτα ἀναγκαζόντων

ἡμᾶς λέγειν περιτραπιστὴ κεφαλῆν) ἀκαιρῶς τὰ κατ' ἡμᾶς οικονομήσας· τὸ δὲ πῶς, ἐγὼ λέγω. Γαλακτοτροφία προσόκειν ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παιδαγωγία, στερεᾶ δὲ τροφὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ φιλοσοφία· οὐδαί; δὲ πρὶν ἢ θρέψαι γάλακτι, πρὸς τὴν στερεὰν ἄγει τροφήν. Ὅπερ ἔσται πεποιητικὸς ὁ τῆς Καινῆς Θεὸς ἄνπερ μὴ αὐτὸς ἢ ὁ τὴν Παλαιὰν δεδωκώς· πρὸ γὰρ τοῦ θρέψαι γάλακτι καὶ τῆ διὰ τοῦ νόμου παιδαγωγία, ἐπὶ τὴν στερεὰν ἡμᾶς ἤγαγε τροφήν. Οὐ τούτω δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳ μείζονι τούτου πάλιν αὐτὸν ὑποβάλλουσιν ἐγκλήματι, εἰ γε μετὰ πεντακισχίλια καὶ πλεῖον ἔτη τοῦ γένους ἦκε προνοήσων τοῦ ἡμετέρου. Εἰ γὰρ μὴ αὐτὸς ἦν, ὁ διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν δικαίων ἀνθρώπων τὰ καθ' ἡμᾶς ἅπαντα οικονομῶν, ἀλλ' ἕτερός τις παρὰ τοῦτον ὅτε ποτε καὶ βραδέως εὐρεθίσεται τῆς ἡμετέρας ἐπισημμένους προνοίας, ὡσπερ ἕκ τινος μετανοίας ἀνενεγκῶν· ὅπερ οὐ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπου τοῦ τυχόντος ἀνάξιον ἂν εἴη, τοσοῦτος ἀφέντος ἀπολέσθαι ἐν τοσοῦτω χρόνῳ, ὅτε ποτε ἐν ἐσχάτῳ τῶν καιρῶν τῆς τῶν ὀλίγων ἐπιλαδέσθαι προνοίας.

δ'. Ὅρᾳ; ὅσαις τὸν Θεὸν ὑποβάλλουσι βλασφημίας· ἐκεῖνοι, ἕτερον μὲν τῆς Καινῆς, ἕτερον δὲ τῆς Παλαιᾶς λέγοντες εἶναι νομοθέτην; Ἄπερ ἅπαντα λύεται, ἂν ἓνα ἐκατέρας τῆς Διαθήκης δῶμεν εἶναι Θεόν. Εὐρεθίησεται γὰρ κατὰ λόγον τὰ καθ' ἡμᾶς οικονομῶν, τότε μὲν διὰ τοῦ νόμου, νῦν δὲ διὰ τῆς χάριτος, καὶ οὐ προσηφάτως, οὐδὲ νεωστὶ, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας τῆς ἡμετέρας ἐπισημμένους προνοίας. Ἴνα δὲ μειζῶνας αὐτῶν τὰ στόματα ἀπορρόβωμεν, φέρε, καὶ αὐτὰς τὰς ῥήσεις παραγάγωμεν, καὶ προφήτας, καὶ ἀποστόλους βοῶντας, ὅτι Καινῆς καὶ Παλαιᾶς εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης. Παρίτω τοῖνυν εἰς μέσον ὁ ἐκ κοιλίας ἀγιασθεὶς Ἰερεμίᾳ, καὶ αὐτὸ τοῦτο δεικνύτω σαφῶς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν [273] ἐκατέρας ὄντα τῆς Διαθήκης Θεόν. Τί οὖν οὕτως φησιν, ἐκ πρώτου τοῦ νομοθέτου κηρύττων; *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν*. Ὅστε ὁ τὴν Καινὴν αὐτοῖς διαθέμενος, αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὴν Παλαιὰν δούς Θεός. Ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως ἐπεστόμισεν ἰκανῶς, οἱ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν ἀναιροῦσι τοῦ Μονογενοῦς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ τόκου τῆς Μαρίας οὐκ ἦν, οὐδὲ ὑπῆρχε πρὶν ἢ φανῆναι ἐν σαρκί, πῶς ἐνομοθέτει ὁ μὴ ἦν; πῶς δὲ ἔλγε, *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν*; πῶς διέθετο τοῖς πατράσιν αὐτῶν μὴ ὑπάρχων, μὴδὲ ὄν, κατὰ τὸν ἐκεῖνων λόγον; Ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν καὶ τοὺς τὰ Ἰουδαίων νοσοῦντας Παυλιανούς ἰκανῆ στήναι ἡ τοῦ προφήτου μαρτυρία· ἵνα δὲ καὶ Μανιχαῖοις ἐπιστομίσωμεν, ἀπὸ τῆς Καινῆς τὴν μαρτυρίαν παραγάγωμεν, ἐπειδὴ τῆς Παλαιᾶς οὐδαίς αὐτοῖς; ἐστὶ λόγος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῆς Καινῆς· ἀλλὰ καὶ ταύτην, ἣν δοκοῦσι τιμᾶν, οὐκ ἤττον ἐκείνης καθυβρίζουσιν· ἐνὶ μὲν τρόπῳ, τῷ τῆς Παλαιᾶς ἐκκόψαι, καὶ τὸ ἀξιώπιστον αὐτῆς λυμῆσθαι. Οὐ γὰρ μικρὰ τῶν ἐν αὐτῇ κειμένων τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ

• Mss ποία ἀνάγκη. Vox ποία totum sensum. Praestat autem Editorum lectio, in quibus ποία deest.

ἢ Saviil. conj. ὁ δεύτερος τοῦ προτέρου.

• Fieri τούτω.

προφητειῶν ἢ προαναφώνησις ἦν, οὗς ἀποστραφέντες οὗτοι οὐκ αἰσθάνονται τῶν προφητῶν μᾶλλον τοὺς ἀποστόλους ἀτιμάσαντες. Ἐνὶ μὲν οὖν τρόπῳ τούτῳ τὴν Καινὴν καθυβρίζουσιν, ἐτέρῳ δὲ πάλιν δευτέρῳ, τῷ τὰ πλεῖον αὐτῆς ἐκκόψαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῆ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ κειμένων ἡ δύναμις τοσαύτη ^a, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν λειψάνων εὐφύρατον αὐτῶν γενέσθαι ποιεῖ τὴν κακουργίαν· τὰ γὰρ ἀποκοπέντα μέλη κρᾶζει καὶ βοᾷ, τὴν πρὸς τὰ οἰκτεῖα μέλη συμφωνίαν ἐπιζητοῦντα.

ε'. Πῶς οὖν ἀποδείξομεν, ὅτι Καινῆς καὶ Παλαιᾶς εἰς ἐστὶν ὁ νομοθέτης; Ἀπὸ τούτων ^b τῶν παρ' αὐτοῖς ὑπολειμμένων ῥημάτων τῶν ἀποστολικῶν, ἃ δοκεῖ μὲν ἔχειν τοῦ νόμου κατηγορίαν, συνίστησι δὲ αὐτὸν μάλιστα, καὶ δεικνύει θεῖον ὄντα χρησμὸν καὶ ἀνωθεν ἦκοντα. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐγένετο σοφίας, ὥστε τῇ προχειρῇ ῥῆσει δελεασθέντας τοὺς τοῦ νόμου κατηγοροῦντας ἄκοντας καὶ ἀγνοοῦντας δέξασθαι τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ γεγραμμένην ἀπολογίαν· ἵνα, ἂν μὲν θελήσωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἰδεῖν, ἔχωσι τὴν ῥῆσιν τὴν χειραγωγῶσαν αὐτούς· ἂν δὲ ἐπιμένωσι τῇ ἀπιστίᾳ, μηδεμιᾶς συγγνώμης λοιπὸν τύχωσι, καὶ αὐτοῖς, οἷς δοκοῦσι πιστεύειν, ἀπιστοῦντες κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Ποῦ τοίνυν ἡ Καινὴ ἑαυτῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς ἓνα τὸν νομοθέτην εἶναι φησι; Πολλαχοῦ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ· ἡμεῖς δὲ ἐκείνην τῶς σπουδάζομεν τὴν περικοπὴν εἰς μέσον ἀγαγεῖν, τὴν καὶ παρὰ τοῖς Μανιχαίοις σωζομένην ἔτι καὶ νῦν. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; *Λέγεται μοι, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, φησὶ, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ὅτι Ἄβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆς [274] ἐλευθέρης;* Ἦκουσαν οἱ αἰρετικοί, ὅτι ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ εὐθέως ἐπεπήδησαν· ἐνόμισαν γὰρ κατηγορίαν εἶναι τοῦ νόμου τὸ λεγόμενον καὶ ἐκκόψαντες αὐτὴν τῆς λοιπῆς ἀκολουθίας, ὡς συνηγοροῦσαν αὐτοῖς κατέχουσι. Φέρε οὖν ἀπ' αὐτοῦ δεῖξωμεν ἓνα ὄντα τὸν νομοθέτην. *Ἄβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης· ταῦτα δὲ ἐστὶ, φησὶν, ἀλληγοροῦμενα.* Τί δὲ ἐστὶν, Ἄλληγοροῦμενα; Τύποι τῶν ἐν τῇ χάριτι γενομένων ἦσαν τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γινόμενα. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ δύο γυναῖκες, οὕτως ἐνταῦθα δύο Διαθήκαι. Πρῶτον μὲν ἐν τούτῳ δεῖκνυσι τὴν συγγένειαν τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιάν, ὅταν ἐκεῖνα πούτων ἦ τύπος. Ὁ γὰρ τύπος τῆς ἀληθείας οὐκ ἐναντίον, ἀλλὰ συγγενές. Εἰ δὲ ἐναντίος ἦν ὁ Θεὸς τῆς Παλαιᾶς τῷ Θεῷ τῆς Καινῆς, οὐκ ἔμελλε διὰ τῶν γυναικῶν προδιατυποῦν τῆς Καινῆς Διαθήκης τὴν ὑπεροχὴν. Εἰ δὲ καὶ ἐκείνος προδιετύπωσε, τὸν Παῦλον ἔχρησεν μὴ ἀποχρησασθαι τῷ τύπῳ. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὅτι Ἰουδαϊκῆ συγκαταβαλὼν ἄσθενείᾳ, τοῦτο ἐποίησε, ἔχρησεν καὶ Ἕλλησι κηρύττοντα τύπους Ἑλληνικοὺς εἰσάγειν, καὶ ἱστορίας μεμνησθαι τῶν παρ' Ἕλλησι γεγεννημένων πραγμάτων. Ἀλλὰ οὐκ ἐποίησε τοῦτο· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ταῦτα δὲ Θεοῦ χρησμοὶ καὶ νό-

μοι· διὸ καὶ πολλὴν συγγένειαν ἔχει τὰ παλαιὰ πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

ς'. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δεῖκνυσι, ὅτι πολλὴ ἡ συμφωνία τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιάν· δεύτερον δὲ οὐκ ἔλαττον τοῦτου, καὶ αὐτῇ τῇ ἱστορίᾳ. Ὅσπερ γὰρ τότε δύο γυναῖκες ἦσαν ἐνὸς ἀνδρός, οὕτω καὶ νῦν δύο Διαθήκαι ἐνὸς νομοθέτου· ἐπεὶ, ἂν ἄλλος ἦ τῆς Καινῆς, καὶ ἄλλος τῆς Παλαιᾶς, περιττῶς τὴν ἰσορρίαν εἰσήγαγεν. Οἷς γὰρ ἄλλος μὲν ἦν τῆς Σάρρας· ἀνήρ, ἄλλος δὲ τῆς Ἄγαρ, ἄλλ' εἰς καὶ ὁ αὐτός. Ὅσπερ, ὅταν λέγῃ, *Ἄβραι γὰρ εἰσι δύο διαθήκαι, οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἀλλ' ἡ, ὅτι ἓνα ἔχουσι νομοθέτην, καθάπερ ἐκεῖνα ἓνα ἀνδρα τὸν Ἄβραάμ.* Ἄλλ' ἡ μὲν δούλη, φησὶν. ἡ δὲ ἐλευθέρη ἦν. Καὶ τί τοῦτο; τῶς γὰρ ζητούμενον ἦν, εἰ εἰς ἐκατέρων νομοθέτης. Καταδεξάσθωσαν τοίνυν τοῦτο πρότερον, καὶ τότε πρὸς ἐκεῖνο αὐτοῖς ἀποκρινούμεθα. Ἄν γὰρ τοῦτο καταναγκάζῃ αὐτοὺς δέξασθαι, καὶ πεισθῶσιν, ἅπαν αὐτῶν τὸ δόγμα οἰχίσηται. Ὅταν γὰρ εὐρεθῇ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου καὶ ἡ Παλαιὰ οὔσα, καθάπερ οὖν καὶ ἐστὶ, πᾶσα λέλυται καὶ ἡ πρὸς ἐκείνου· ἀμφισβήτησις. Ἴνα δὲ μὴ δὲ τοῦτο ὑμᾶς θορυβῇ, πρόσχωμεν ἀκριβῶς τῇ ῥῆσει. Οὐ γὰρ εἶπε, *Μία μὲν δούλη, μία δὲ ἐλευθέρη· ἀλλὰ, Μία μὲν εἰς δουλείαν γεννησάσα, δούλη· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἰς δουλείαν τεχθῆναι, οὐ τῆς τεκούσης ἐγκλημα, ἀλλὰ τῶν τεχθέντων παιδίων.* Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν κακίαν ἑαυτοῦς ἀπεστέρησαν, καὶ τῆς εὐγενείας ἐξέπεσον, ὡς δούλους αὐτοῦς ἀγνώμονας ἐπαίδευσεν ὁ Θεὸς φόβῳ διηνεκεῖ, κολάζων τιμωρίαις καὶ ἀπειλαῖς. Πολλοὶ γοῦν καὶ νῦν πατέρες [275] τοῦς ἑαυτῶν υἱοῦς, οἷχ ὡς υἱοὺς ἐνάγουσιν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πρόποντος οἰκέταις φόβου· καὶ τὸ ἐγκλημα οὐχὶ τῶν πατέρων ἐστὶν, ἀλλὰ τῶν τοῦς πατέρας παρασκευασάντων παιδίων, ὡς δούλοις κηχρησθαι τοῖς ἐλευθέροις. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὸν λαὸν τότε ἐκείνον μετὰ τοσοῦτου φόβου καὶ τιμωρίας τοσαύτης ἐνήγε, μετ' ὅσης εἰκόθ ἦν οἰκέτην ἀγνώμονα· ἀλλ' οὐ κατηγορία τοῦ Θεοῦ τὸ γινόμενον, οὐδὲ ἐγκλημα τοῦ νόμου, ἀλλὰ τῶν ἀφηνιαζόντων Ἰουδαίων, σφοδροτέρου δεηθέντων χαλινῶ. Ἐν αὐτῇ γοῦν τῇ Παλαιᾷ εὐρεθῆσονται πολλοὶ οὐχ οὕτως ἀχθέντες, οἷον ὁ Ἄβελ, ὁ Νῶε, ὁ Ἄβραάμ, ὁ Ἰσαὰκ, ὁ Ἰακώβ, ὁ Ἰωσήφ, ὁ Μωϋσῆς, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἐλισσαῖος, οἱ ἄλλοι πάντες, ὅσοι τὴν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίαν ἐζηλωσαν. Οὐ γὰρ φόβῳ καὶ κολάσει, οὐδὲ ἀπειλῇ καὶ τιμωρίᾳ, ἀλλ' ἀγάπῃ θεῆ καὶ φίλτρῳ ζῆντι τῷ περὶ Θεοῦ ἐγένοντο τοιοῦτοι, οἷοι δὴ καὶ ἐγένοντο. Οὐ γὰρ ἐδεήθησαν προσταγμάτων, οὐδὲ ἐντολῶν καὶ νόμων, ὥστε ἀρετὴν ἐλέσθαι καὶ φεύγειν κακίαν, ἀλλ' ὥσπερ εὐγενεῖς παῖδες καὶ ἐλευθέροι, τὴν οἰκίαν ἐπιγιγόντες ἀξίαν, χωρὶς φόβου καὶ κολάσεως ἤτομοίθησαν πρὸς τὴν ἀρετὴν· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἀπέκλιναν, τοῦ κατὰ τὸν νόμον ἐδεήθησαν χαλινῶ. Ὅτε γοῦν ἐποίησαν τὸν μόσχον, καὶ τὸ γλυπτὸν προσεκύνησαν, τότε ἔκρουσαν· *Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστὶν· ὅτε ἐφόνευσαν, καὶ τὰς γυναῖκας τῶν πλησίων διεξέβησαν, τότε ἔκρουσαν,*

^a Τοσαύτη δεσφ in mss.

^b Mss. ἀπ' αὐτῶν.

Non parum enim veritatem ejus illustrant Veteris Testamenti prophetarum præconia, quos isti aversando non intelligunt majore apostolos quam prophetas contumelia se afficere. Unam, inquam, Novo Testamento injuriam faciunt istam; alio vero modo iterum, quod bonam ex eo partem resecant. Attamen tanta est eorum, quæ in illo continentur, vis, ut vel ex ipsis reliquiis facile maleficium istorum deprehendatur: resecta enim membra clamant, et pristinum cum suis membris consensum indesinenter requirunt.

5. *Probat unum esse legislatorem utriusque Testamenti ex apostolicis verbis, et ex eo quod Vetus Novum præfiguraverit.* — Quomodo igitur demonstrabimus Veteris et Novi Testamenti unum esse legislatorem? Ex ipsis apostolicis verbis, quæ apud ipsos etiam relicta sunt: quæ tametsi prima fronte videantur Vetus illud accusare, non mediocriter tamen id commendant, et divinis oraculis cælitus proditum esse indicant. Et hoc sancti Spiritus sapientia factum est, ut accusatores legis, allecti prima facie verborum, imprudentes et inviti adscriptam ejus defensionem receperint: ut si vellent ad verum respicere, haberent sermonem quem sequerentur: quod si in incredulitate permanent, nullam sibi in posterum veniæ spem reliquam facerent: ut qui etiam illis quæ alias recipere videntur, fidem in suam ipsorum perniciem abrogarent. Ubi igitur Novum Testamentum suarum ac veterum legum eundem auctorem esse testatur? Et alibi quidem non uno loco: nos tamen data operam textus partem adducemus, quæ vel in Manichæorum codicibus hactenus mansit incolumis. Quanam hæc? *Dicite mihi, inquit, qui sub lege vultis esse, legem non audistis? quod Abraham duos filios habuit: unum ex ancilla, alterum e libera (Gal. 4. 21. 22)?* Audiverunt hæretici unum habuisse ex ancilla, et confestim accurrerunt: rati enim his verbis legis accusationem contineri, resectis consequentibus, illam accusationem retinent sibi patrocinantem. Age igitur ex hoc ipso loco ostendamus eundem esse legislatorem. *Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, alterum ex libera. Hæc autem sunt, inquit, per allegoriam dicta (Ib. v. 24).* Quid est, *Per allegoriam dicta?* Figuræ eorum, quæ sub gratia gererentur, erant quæcumque sub Lege fiebant. Sicut enim illic duæ mulieres, ita hic duo Testamenta. Primum in hoc apparet cognatio Novi cum Veteri, quod illa horum figuræ erant. Figura enim veritati non contraria est, sed cognata. Quod si Veteris illius Deus Novi hujus Deo contrarius esset, haudquaquam per illas mulieres Novi præcellentiam præfigurasset. Quod si ille præfiguravit, par erat Paulum non abuti hæc figura. Sin autem dicant, quod ad Judaicam infirmitatem se demittens hoc faciebat, oportebat eum etiam Græcis prædicantem figuras Græcorum adhibere, et rerum apud Græcos gestarum historias commemorare. Sed hoc nusquam fecit, et merito. Illa enim nihil cum veritate commune habebant, hæc autem Dei leges erant, et oracula: quapropter magna cognatio

veteribus illis cum Novo Testamento intercedit.

6. *Argumentum secundum ex eadem historia. Non pauci in Veteri Testamento amore ducti, non timore.* — Primum igitur argumentum hoc est, Vetus Testamentum modis omnibus cum Novo consonare: secundum autem illo non minus, ex ipsa historia sumitur. Quemadmodum enim tunc duæ mulieres erant unius viri: ita nunc duo Testamenta unius legislatoris; si enim alius esset Novi, alius Veteris, supervacaneum erat hanc historiam adducere. Neque enim alium habebat Sara virum, alium Agar; sed utraque unum et eundem. Itaque dicendo, *Hæc enim sunt duo Testamenta (Gal. 4. 24)*, nihil aliud dicit quam quod eundem habeant legislatorem, sicut illæ unum virum Abraham. Sed altera quidem erat serva, altera vero libera. Quid tum? hactenus enim quærebatur, an unus utriusque sit legislator. Recipiant igitur prius hoc, ac tum demum ad illud alterum eis respondebimus. Si enim eos hoc ut admittant, ac nobis assentiantur, coegeris, universum illorum dogma corruet. Comperto enim etiam Veteris Testamenti eundem legislatorem esse, sicut revera est, finem habebit omnis illorum nobiscum controversia. Attamen ne vel hinc turbemini, advertamus diligenter hæc verba. Non enim dixit, *Una quidem serva, una vero libera: sed, Una quidem in servitute gignens (Ibid.)*: nec statim serva est, quæ in servitute gignit: et hoc ipsum ad servitute, natum esse non matris est crimen, sed parvulorum qui nascuntur. Quoniam enim sua malitia seipsos libertate privaverunt, et a jure ingenuitatis exciderunt, non secus quam ingratos servos tractavit eos Deus, terrore ac minis castigans. Quin et hodie multi patres liberos suos non ut filios, sed ut servos metu coercent: quæ culpa non parentum est, sed filiorum, qui causa fuerunt parentibus ut servilem in modum ab eis educarentur. Eundem ad modum etiam Deus ejus temporis populum terroribus ac pœnis erudiebat, non aliter quam nullius frugis servum; nec tamen hæc Dei culpa fuit, aut legis, sed Judæorum respuentium frenum, et duriori freno opus habentium. Siquidem in ipso Veteri Testamento multos reperire licet, qui non ad eandem sint tracti disciplinam, ut Abel, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses, Elias, Elisarum, et omnes qui Novi Testamenti instituta sunt æmulati: non enim terrore ac pœnis, nec minis ad mulctis, sed amore Dei, et ferventi erga illum affectione tales erga Deum sunt redditi, quales fuerunt. Non enim opus habebant mandatis, neque præscriptis et legibus, ut virtutem sectarentur ac vitia fugerent: sed ut ingeni et liberali ingenio filii, agnoscentes suam conditionem, absque metu ullo aut castigatione in virtutis castra se contulerunt: reliquum vero vulgus Judæorum, quoniam ad malitiam defecerant, legis freno necessario coercendi fuerunt. Ideoque postquam vitulum linxerunt, et sculptile adoraverunt, tum demum audierunt, *Dominus Deus tuus Dominus unus est (Deut. 6. 4)*; posteaquam cædes patraverunt et uxores proximi stupraverunt, tum

audiverunt, *Non occides, non mœchaberis*: et simili modo reliqua omnia.

7. Itaque non est vituperium legis quod puniat et mulcet, et servos velut improbos emendet ac castiget, sed præconium insigne, nec vulgaris laus, quod eos qui ad extremam malitiam prolapsi fuerant, poterit severitate sua liberare a vitiis, mollireque et obsequentes gratiæ facere, atque ad novam hanc philosophiam cœcæ viam quandam sternere. Idem enim Spiritus tum in Veteri Testamento, tum in Novo dispensabat omnia, licet diverso modo. Propterea Paulus dicebat: *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum.*

Morum prohibitas cum fidei sinceritate jungenda.—Nec solum propter hoc dixit, *Eundem spiritum, sed et ob aliâ non leviorè causam, quam volebam quidem nunc afferre; sed veritus ne pluribus gravati jam peccatorum obliviscamini, in aliam diem vobis cum sermonem servabo, interim hortatus, ut præsentem totum in memoriam recondatis, atque diligenter retineatis, utque virtutes Christianas cum dogmatum puritate eorundem coniungatis: Ut sic fiat integer homo Dei ad omne opus bonum præparatus* (2. Tim. 3. 17): quandoquidem nihil nobis profuerit recte sentire, si vita interim fuerit malis moribus vitiosa: quemadmodum contra nihil prodest vita incorrupta, nisi accedat fidei quoque sinceritas. Ut igitur integram utilitatem consequamur, utrinque nobis provideamus, fructus etiam generosos in aliis proferentes: et cum primis eleemosynam, de qua etiam nuper ad vos verba feci, magna cum largitate atque alacritate illam exercentes. *Qui enim parce seminat, ait Scriptura, parce et metet: et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet* (2. Cor. 9. 6). Quid est, *In benedictionibus*? Cum magna largitate. Ille quidem in rebus secularibus tam messis quam sementis eorundem est seminum: utrum qui serit, triticum aut hordeum seminat, aut aliquid simile, et qui metit, id ipsum metit; at in eleemosyna non idem usu venit. Sed spargis argentum, et colligis fiduciam erga Deum: das pecuniam, et accipis remissionem peccatorum: præbes panem ac vestem, et pro his regnum cælorum tibi paratur, bonaque illa infinita, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9): et quod est omnium bonorum summa, similis efficitur Deo, quatenus id homini est possibile. Nam cum de eleemosyna et benignitate disseruisset Christus subiunxit: *Ut efficiamini similes Patri vestro cælesti, qui solem suum oriri jubet super malos ac bonos, et pluit super justos ac injustos* (Matth. 5. 45). Tu non potes oriri jubere solem, neque imbres immittere, neque beneficus esse in orbem terrarum tam longe lateque patentem: utere facultatibus tuis ad beneficentiam, et factus es similis ei qui solem suum oriri jubet, in quantum hominem Deo similem fieri licet.

8. *Eleemosyna etiam indignis datur. Segnes revocat ab otio Paulus, ead multum abest quin a benefaciedo avertat.*—Animadvertite diligenter quæ dico: *Super bonos ac malos*, inquit. Ergo tu quoque quoties elec-

mosynam facis, ne vitam examines, neque morum rationem repositas. Eleemosyna enim, hoc est misericordia, ideo dicitur, ut etiam indignis præbeamus: qui enim miseratur, non recte viventem, sed peccantem miseratur: nam qui recte vivit, laude est dignus et corona: qui vero peccat, venia et misericordia. Quapropter hæc quoque parte Deum imitabimur, si etiam malis benignitatem nostram non subducamus. Considera enim quam multi orbem terrarum habitent blasphemæ, scelèrati, præstigiatores, omnibus vitiis referti; attamen hos quoque per singulos dies enutrit Deus, docens nos ut universos homines beneficentia complectamur. Nos vero omnia contrariò modo facimus: non solum enim malos et improbos homines aversamus, verumetiam eum sanus libertatem nos adit, aut propter probitatem, aut propter libertatem, forte etiam propter pigritiam (ut et hoc addam), in paupertate vivens, probra, contumelias, et innumera in eum jaculati dieteria, vacuis ipsum manibus remittimus, valetudinem exprobrantes, otium objicientes, penas repositas. Hocine jussus es, o homo, objurgare tantum ac increpare egros? Miserari ac sublevare paupertatem eorum jussit Deus, non rationem repositare ac conviciari. Sed vis illius mores corrigere, et hominem inertem a segnitie sua revocatum ad opus aliquod applicare? Da prius, ac tum demum increpa, ut non crudelitatis suspectus fias, sed benignitatis laudem reportes. Eum enim qui nihil dans tantum opprobrat, aversatur pauper, et inique fert, ac ne aspicere quidem sustinet; et merito. Putat enim non quod bene sibi velit, sed quod dare nolit. Objurgatorem cum esse; ita ut revera est. Qui vero posteaquam dedit objurgat, facit ut libenti animo objurgatio sua recipiatur: eo quod non propter inhumanitatem, sed propter benevolentiam increpationem adhibere videatur. Sic etiam Paulus fecit: cum enim dixisset: *Qui non vult operari, ne edat* (2. Thess. 3. 10), adjungit exhortationem dicens: *Vos autem bonum facientes ne deficiatis* (Ib. v. 13). Atqui hæc præcepta contraria esse videntur. Si enim otiosos non oportet cibum capere, quomodo jubes bene talibus facere? Sed non sunt contraria: absit. Ideo enim hoc dixi, inquit, *Qui non vult operari, ne edat*, non ut eos qui alioqui largituri erant, averterem a danda eleemosyna, sed ut in otio viventes a segnitie sua revocarem. Itaque cum dicit, *Ne edat*, illos exstimulat ad laborem, comminatione hæc terrores: cum vero dicit, *Bonum facientes ne deficiatis*, hos excitat ad beneficentiam, utili exhortatione impulsos. Ne enim quidam retraherent manus audito qua illi comminatione feriantur, ad beneficentiam his verbis illos provocat: *Bonum faciendo ne deficiatis*. Itaque etiamsi otiosos des, bonum fecisti.

9. Hoc et in sequentibus manifestum fecit. Cum enim dixisset: *Si quis non audit sermones nostros per epistolam, hunc indicate, et ne conmiscamini illi* (2. Thess. 3. 14), atque hoc modo hominem ejecisset ex Ecclesia, rursus alio modo eum reconciliat, redicens in gratiam cum eis a quibus ejectus fuerat:

ὄφρα φρενύσεις, οὐ μοιχεύσεις, καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα ὁμοίως.

ζ'. Ὡστε οὐκ ἔγκλημα τοῦ νόμου τὸ κόλασιν ἐπάγειν καὶ τιμωρίαν, καὶ καθάπερ οἰκίας ἀγνώμονας παιδεύειν καὶ σωφρονίζειν, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον, καὶ οὐχ ὁ τυχὼν ἔπαινος, ὅτι τοὺς πρὸς τοσαύτην κατενεχθέντας κακίαν ἠδυνήθη διὰ τῆς οἰκίας σφοδρότητος ἀπαλλάξει τῆς πονηρίας, μαλάξει τε καὶ ποιῆσαι καταπειθεῖς τῇ χάριτι^α, καὶ πρὸς τὴν τῆς Καινῆς ὁδηγήσαι φιλοσοφίαν. Τὸ γὰρ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ πάντα ὠκονόμε, εἰ καὶ διαφόρος. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, δὴ ἠλλάγησα.*

Ὁ δὲ κατὰ τοῦτο δὲ μόνον ἔλεγεν, *Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*, ἀλλὰ καὶ δι' ἑτέραν αἰτίαν οὐκ ἐλάττωτα τῆς εἰρημένης, ἣν ἐβουλόμην μὲν νῦν εἰπεῖν, δεδοκῶς δὲ μὴ τὰ εἰρημένα ἐκβλύσῃτε, εἰς ἑτέραν ὑμῖν διάλεξιν ταύτην ταμιεύσομαι, τῶς ταύτης μεμνησθαι πάσης παρακλήσεως ὑμᾶς, καὶ μετὰ ἀκριβείας φυλάττειν αὐτήν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς πολιτείας ἀρετὴν προστιθέναι, καὶ τῇ τῶν δογμάτων συνυφαίνειν αὐτὴν καθαρότητι· *Ἴνα ἄριστος ὁ ἀνθρώπος ἢ τοῦ Θεοῦ, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρισμένος*· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν ἔσται ἡμῖν τῶν ὀρθῶν δογμάτων, ὅταν ὁ βίος διεφθαρμένος ἢ· ὡς περ οὖν οὐδὲ πολιτείας ἀρίστης βρῆλος, πίστεως οὐκ οὕτως ὑγιούς. Ἴνα οὖν ἀπηρτισμένῃ ἔχωμεν τὴν ὠφέλειαν, ἐκατέρωθεν ἑαυτοὺς ἀσφαλιζώμεθα, ἐν τε τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καρποῦς ἐπιδεικνύμενοι γενναίους, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων τὴν ἐλεημοσύνην, περὶ ἧς καὶ πρώην [276] ὑμῖν διελέχθη, μετὰ πολλῆς μὲν τῆς προθυμίας, μετὰ πολλῆς δὲ αὐτὴν ἐπιτελοῦντες τῆς θαφιλείας. Ὁ γὰρ σπειρών φειδομένως, φησὶ, *φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπειρῶν ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει*. Τί ἐστίν, *Ἐπ' εὐλογίαις*; Μετὰ πολλῆς τῆς ἀφθονίας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων καὶ ὁ ἀμητὸς καὶ ὁ σπόρος τῶν αὐτῶν ἐστὶ σπερμάτων· καὶ γὰρ ὁ σπειρῶν, πυρὼν ἢ κριθᾶς καταβάλλει, ἢ καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, καὶ ὁ θερίων τὸ αὐτὸ θερίζει· ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ἑτέρως. Σὺ μὲν γὰρ καταβάλλεις ἀργύριον, συλλέγεις δὲ παρήξασιν τὴν πρὸς τὸν Θεόν· δίδως χρήματα, καὶ λαμβάνεις ἁμαρτημάτων λύσιν· παρέχεις ἄρον καὶ ἱμάτιον, καὶ ἀντὶ τούτων σοι ἢ τῶν οὐρανῶν εὐτρεπίζεται βασιλεία, καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ, ἃ μῆτε ὀφθαλμὸς εἶδε, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· τὸ δὴ πάντων κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, ὁμοίος γίνῃ τῷ Θεῷ, κατὰ δύναμιν τὴν ἀνθρωπίνην. Περὶ γὰρ ἐλεημοσύνης καὶ φιλανθρωπίας διαλεχθεὶς ὁ Χριστὸς ἐπήγαγεν· *Ὅπως γέννησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους*. Οὐ δύνασαι ἀνατελεῖν ἥλιον, οὐδὲ^β βυβρὸς ἀφεῖναι σὺ, οὐδὲ οἰκουμένην εὐαρεγεῖσθαι τοσαύτην· τοῖς οὖν χρήμασιν ἀπόχρησαι πρὸς τὴν φιλοφροσύνην, καὶ γέγονας ἴμοιος τῷ τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντι, ὡς ἀνθρώπον ὅμοιον Θεῷ γενέσθαι δυνατόν.

η'. Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας τοῖς εἰρημένοις. Ἐπὶ

πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, φησὶ. Καὶ σὺ τοῖνον, ἔτε ἐλεημοσύνην ποιεῖς, μὴ βίον ἐξετάσης, μηδὲ τρόπον εὐθύνας ἀπαίτει. Ἐλεημοσύνη γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται, ἵνα καὶ τοῖς ἀναξίοις παρέχωμεν· ὁ γὰρ ἐλεύθῃ· ὁ τὸν κατωρθωκότα, ἀλλὰ τὸν ἡμαρτηκότα ἐλεύθῃ· ὁ μὲν γὰρ κατωρθῶν, ἐπαίνων ἀξίος καὶ στεφάνων ἐστίν· ὁ δὲ ἁμαρτάνων, ἐλεύθῃ καὶ συγγνώμης. Ὡστε καὶ κατὰ τοῦτο μιμησόμεθα τὸν Θεόν, ἐν καὶ πονηροῖς παρέχωμεν. Ἐνόησον γὰρ ὅσοι τὴν οἰκουμένην οἰκοῦσι βλάσφημοι, μιαιροὶ, γόητες, πάσης ἐμπεπλησμένοι κακίας· ἀλλὰ καὶ τούτους καὶ ἑκάστην τρέφει τὴν ἡμέραν ὁ Θεός, ἡμᾶς παιδεύων τὴν φιλοφροσύνην ἐπὶ πάντας ἐκτείνειν. Ἡμεῖς δὲ ἅπαν τούναντίον ποιούμεν· οὐ γὰρ πονηροῦς, οὐδὲ φαύλους ἀνθρώπους ἀποστρεφόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑγιάνων τις ἡμῖν προσέλη ἢ δι' ἀπειθείαν, ἢ δι' ἐλευθερίαν, ἢ καὶ δι' ἀργίαν ἰσως (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τίθημι), πενήτῃ συζῶν, λοιδορίας, ὕβρεις, μυρία κατ' αὐτοῦ συνείροντες σκώμματα, κενὰς αὐτὸν ἀποπέμπομεν χερσὶ τὴν ὑγείαν ὀνειδίζοντες, τὴν ἀργίαν προσφέροντες. εὐθύνας ἀπαιτοῦντες. Μὴ γὰρ τοῦτο προσετάγης, ἄνθρωπε, ἐγκαλεῖν καὶ ἐπιτιμᾶν ἀπλῶς τοῖς θεομένοις; Ἐλεῖν καὶ διορθοῦσθαι τὴν πέναν αὐτῶν ὁ Θεὸς ἐκέλευσεν, οὐχ εὐθύναι ἀπαιτεῖν καὶ ὑβρίζειν. Ἀλλὰ βούλει διορθῶσαι τὸν τρόπον, καὶ τῆς ἀργίας ἀπαγαγεῖν, καὶ εἰς ἔργον ἐμβαλεῖν τὴν ἀργούντα; Ἄς πρότερον, [277], καὶ τότε ἐπιτιμήσον, ἵνα μὴ ὠμόστητος ὑποψίαν, ἐγκληθεῖς^β βαρύτερα, ἀλλὰ κηδεμονίας ὁδῶν λίσσης. Τὸν μὲν γὰρ μὴ δόντα, ἀλλ' ἐγκαλοῦντα μόνον ἀποστρέφεται, καὶ ἀηδίζει, καὶ οὐδὲ ἰδεῖν ἀνάσχεται^γ ἂν ὁ πέντης· καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ διὰ κηδεμονίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι δοῦναι νομίζει· τὰ ἐγκλήματα γίνεσθαι· ὅπερ οὖν καὶ ἔστιν ἀληθές. Ὁ δὲ μετὰ τὸ δοῦναι ἐγκαλοῦν, εὐπαράδεκτον ποιεῖ τὴν παρενεσιν· οὐ γὰρ ἐξ ἀπανθρωπίας, ἀλλ' ἐκ κηδεμονίας ποιεῖται τὴν ἐπιτιμήσιν. Οὕτω καὶ Παῦλος· ἐποίησεν· εἰπὼν γὰρ, *Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω, ἐπάγει λέγων· Ὑμεῖς δὲ τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίησθε*. Καίτοι δοκεῖ ταῦτα ἐναντία εἶναι τὰ προσταγμάτων. Εἰ γὰρ οὐ δεῖ τοὺς ἀργούντας ἐσθιέειν, πῶς τοῦτοις κελεύεις τὸ καλὸν ποιεῖν; Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐναντίον· μὴ γένοιτο. Διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶν, εἰπὼν, ὅτι *Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω, οὐχ ἵνα τοὺς μέλλοντας διδῶναι ἀπαγάγῃ τῆς ἐλεημοσύνης, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐν ἀργίᾳ ζῶντας ἀπαγάγῃ τῆς ἀργίας*. Τὸ μὲν οὖν εἰπεῖν, *Μηδὲ ἐσθιέτω*, ἐκείνους διανίστησι πρὸς ἐργασίαν, τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίητε*, τοὺτους διεγείρει πρὸς ἐλεημοσύνην τῷ χρησίμῳ τῆς παραινέσεως. Ἴνα γὰρ μὴ, ἀκούσαντες τῆς κατ' ἐκείνων γεγεννημένης ἀπειλῆς, συστειλωσι τὰ χεῖρά· τινες, ἐκκαλεῖται πρὸς φιλοφροσύνην αὐτοὺς, λέγων· *Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίητε*. Ὡστε καὶ ἀργούντι ἐν δῶς, καλὸν πεποίηκας.

θ'. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς δὴλον ἐποίησεν. Εἰπὼν^δ γὰρ, *Εἰ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν δια τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτο σημειώσθε, καὶ μὴ συνανυμῖγνυσθε αὐτῷ*· καὶ ἐκκόψας αὐτὸν τῆς ἐπαύσεως, ἀπλῶς, πάλιν αὐτὸν ἐτέρῳ συνάπτει τρόπον, τὰς τῶν ἐκτεμόνων διανοίας οἰκειῶν αὐτῷ καὶ συνάγων· ἐπὶ

^α Unus Mss. καταπειθεῖς· προκατασκευάσαι τῇ χάρι Cod. καταπειθεῖς κατασκευάσαι τῇ χάρι.

^β Mss. ἐγκληθεῖς. Cod. 748 ἵνα μὴ ὠμόστητος ὑποψία· ἐγκληθεῖς καὶ βαρύτερα, quae lectio non est spretnenda

^γ Alii ἑξῆς κατεσκευάσεν εἰπὼν.

ἤγαγε γοῦν λέγων· *Μὴ ὡς ἐχθρόν, φησίν, ἠγείσθε, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν.* Ὡσπερ οὖν εἰπὼν, *Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐστιάτω, τοῖς κυριοῖς ἐκέλευσε ποιεῖσθαι αὐτῶν ποιείσθαι πρόνοιαν πάλιν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῶ, οὐκ ἀπέττηθεν αὐτοῦ τῆς ἐπιμελείας τοὺς ἀκούοντας, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτοῖς ἀντιλαβέσθαι παρεκελεύσατο, προσθεὶς καὶ εἰπὼν, *Καὶ μὴ ὡς ἐχθρόν ἠγείσθε, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν.* Ἐχωρίσθης αὐτοῦ τῆς συνουσίας, ἀλλὰ μὴ χωρισθῆς τῆς κηδεμονίας· ἀπέκοψας αὐτὸν τῆς συνόδου, μὴ ἀποκόψῃς αὐτὸν τῆς ἀγάπης. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο δι' ἀγάπην ἐκέλευσα γίνεσθαι, ἵνα τῷ χωρισμῷ γενόμενος βελτίων, πρὸς τὸ λοιπὸν ἐπανέλθῃ σῶμα· ἐπεὶ καὶ οἱ πατέρες τῆς οἰκίας τῆς ἑαυτῶν ἐκβάλλουσι τοὺς παῖδας, οὐχ ἵνα ἔξω μένωσι διηνεκῶς; ἀλλ' ἵνα τῷ τῆς οἰκίας ἐκπεσεῖν γενόμενοι σωφρονέστεροι, πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανέλθωσι πάλιν. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἀργίαν ἐγκαλοῦντας ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.**

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἑτεροῦς ἐστὶ πολλοῖς μεμελετημένος λόγος πρὸς ἀπολογία, ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος γέμων, ἀνάγκη καὶ τοῦτον διεξελέγξαι πάλιν, οὐχ ἵνα ἀπολογίας αὐτοῦς ἀποστερήσωμεν, [278] ἀλλ' ἵνα πείσωμεν τὴν οὐκ οὔσαν, οὐδὲ ὠφελοῦσαν ἀπολογία ἀποθέσθαι, τὴν δὲ οὔσαν καὶ προστήναι δυναμένην ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ταύτην διὰ τῶν ἔργων μελετᾶν διηνεκῶς.

Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ψυχὰ καὶ ἀνόνητος τῶν πολλῶν ἀπολογία; Παιδοτροφία συζῶ, φησίν, οἰκίας προϊσταμαι, γυναῖκα τρέφω, πολλὰς ἔχω δαπάνης ἀνάγκας· ὅθεν οὐκ εὐπορῶ τοὺς προσιόντας μοι ἔλεειν. Τί λέγεις; Παιδίδια τρέφεις, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς προσιόντας οὐκ ἔλεεις; Δι' αὐτὰ μὲν οὖν ταῦτα τοὺς δεομένους ἔλεειν δεῖ, διὰ τὰ παιδία, καὶ τὴν αὐτῶν προστασίαν, ἵνα ἀπὸ ὀλίγων χρημάτων πλεον τὸν δόντα αὐτὰ Θεὸν ποιήσης, ἵνα καταλίπῃς αὐτοῖς προστατήν ἐκεῖνον καὶ μετὰ τὸν σὸν θάνατον, ἵνα πολλὴν αὐτοῖς ἀνωθεν εὖνοιαν ἐπισπάσῃ ἀπὸ τῶν ἐκεῖνων χρημάτων τῷ Θεῷ δαπανῶν. Οὐχ ὀφθαί, ὅτι πολλοὶ ἀνθρώπουσι πλουτοῦντας καὶ ἐν δυναστείαις ὄντας, οὐδαμῶθεν αὐτοῖς προσήκοντας, εἰς τὰς διαθήκας πολλάκις εἰσέηγαγον τὰς ἑαυτῶν, καὶ τοῖς ἑαυτῶν παισὶ συγκληρονόμους ἐποίησαν, δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, ἵνα δὲ ἀσφάλειαν τοῖς ἑαυτῶν κτήσονται παισὶν ἀπὸ ὀλίγων χρημάτων; καὶ ταῦτα, οὐκ εἰδότες πῶς οἰκνεῖσονται μετὰ τὴν αὐτῶν τελευτήν περὶ τοὺς αὐτῶν παῖδας οἱ τοῦ κλήρου γενόμενοι κοινωνοί; Σὺ δὲ εἰδὼς τὸ φιλόνητον καὶ χρηστὸν καὶ ἐπιεικὲς τοῦ σοῦ Δεσπό-

του, οὐ ποιήσεις αὐτὸν κοινωνὸν τῆς διαθήκης τῆς σῆς; οὐ ποιήσεις αὐτὸν συγκληρονόμον τῶν παίδων τῶν σῶν; καὶ ποῦ ταῦτα πατὴρ, εἰπέ μοι, παῖδας φιλοῦντος; Εἰ γὰρ κήδη τῶν τεθνήτων παίδων, κατέλειπε γραμματεῖον αὐτοῖς, ἐν ᾧ τὸν Θεὸν ἔχει ὑπεύθυνον. Τοῦτο μεγίστη κληρονομία, τοῦτο κόσμος, τοῦτο ἀσφάλεια. Εἰσάγαγε αὐτὸν εἰς τὴν κληρονομίαν τὴν ἐνταῦθα, ἵνα σε μετὰ τῶν παίδων εἰς τὴν κληρονομίαν ἀντεισαγάγῃ τὴν ἐκεῖ. Οὗτος ὁ κληρονόμος γενναῖος, φιλόανθρωπος, χρηστὸς, δυνατὸς, πλούσιος· ὥστε κατ' οὐδὲν ἐστὶν ὑποπεῦσαι τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ σπόρος ἡ ἐλεημοσύνη καλεῖται, ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶ δαπάνη τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πρόσδοτος· σὺ δὲ, ὅταν μὲν στερῆν δέη, οὐ προσέχεις, ὅτι κενοῖς τὰ ταμεία τῶν παλαιῶν γεννημάτων, ἀλλὰ προσέχεις τῷ μηδέπω παρόντι τῶν γεννημάτων ἀμητῶ· καὶ ταῦτα, οὐκ εἰδὼς, ὅτι πάντως ἐκθήσεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐρυσίθη, καὶ χάλαζα, καὶ ἀκρίς, καὶ ἀέρων ἀνωμαλία, καὶ πολλὰ τῆς ἐλπίδος ἡμᾶς ἀντικρούει τῆς μελλούσης· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν μέλλων στερῆν, ὅπου πάντα μὲν ἀνωμαλία ἀέρων ἐκδέβληται, πάσης δὲ λύπης καὶ ἐπιβουλῆς ἀνήρτηται πρόφασις, ὀκνεῖς καὶ ἀναδύῃ; Καὶ ποίαν εὐρήσεις συγγνώμην, ὅταν εἰς μὲν τὴν γῆν καταβάλλων θαβήξῃς, καὶ μετὰ προθυμίας τοῦτο ποιῆς, εἰς δὲ τὴν γαῖαν τοῦ Θεοῦ μέλλων καταβάλλειν, ὀκνεῖς καὶ ἀμελεῖς; Εἰ γὰρ ἡ γῆ τὰ καταβληθέντα ἀποδίδωσι, πολλῶν μᾶλλον ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ, ἅπερ ἂν δέξεται, μετὰ πάσης ἀποδώσει σοι τῆς περιουσίας.

Ἴ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ τῇ δαπάνῃ προσέχωμεν, ὅταν ἐλεημοσύνην ποιῶμεν, ἀλλὰ τῇ προσόδῳ καὶ [279] ταῖς μελλούσαις ἐλπίσι, καὶ τῷ παρόντι δὲ κέρδει· οὐ γὰρ βασιλεῖαν οὐρανῶν ἐλεημοσύνη προξενεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀσφάλειαν τε καὶ ἀφθονίαν. Τίς ταῦτά φησιν; Αὐτὸς ὁ ταῦτα δοῦναι κύριος. Ὁ γὰρ τὰ αὐτοῦ πένθησι, φησὶ, δοῦς, ἑκατονταπλασίονα λήψεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Ὅρθως ἐν ἑκατέρῃ τῇ ζωῇ τὰς ἀμοιβὰς διδομένας μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας; Μὴ τοῖνυν ὀκνῶμεν, μηδὲ ἀναβαλλώμεθα, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸν τῆς ἐλεημοσύνης καρπὸν φέρωμεν, ἵνα καὶ τὰ παρόντα ἡμῖν πράγματα κατὰ βῆθον φέρηται, καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν ζωῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Unus ms. hic et mox γεννημάτων.

ΠΑΛΙΝ Εἰς τὴν Αὐτὴν Ρῆσιν

Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ διὰ τὴ κοινῇ πάντες ἀπολαμβάνουσι τὰ ἀγαθὰ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Τῇ προτέρᾳ συνάξει καὶ τῇ πρὸ ἐκείνης μίαν τοῦ Αποστόλου ρῆσιν ἀπολαβόντες, εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτης ἅπαντα τὸν λόγον ἀνηλώσαμεν· καὶ τήμερον δὲ τῇ αὐτῇ ταύτῃ πάλιν ἐνδιατριψάμενοι σπουδάζομεν· ποιοῦμεν δὲ τοῦτο ἐπίτηδες πρὸς ὠφέλειαν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν τὴν ἡμετέραν. Οὐ γὰρ ἵνα γονιμὸν· τινα καὶ πολύνουν ἑμαυτὸν ἀποκεῖνω, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν Παύλου σοφίαν ὑμῖν ἐκκα-

* Unus mss. γνώριμον.

λῆψω, καὶ τὴν ὑμετέραν διεγείρω προθυμίαν, οὕτω μεταχειρίζω τὸν λόγον. Τό τε γὰρ βάθος τῆς ἐκείνου συνέσεως φαίνεται μειζότως, ὅταν ἐκ μιᾶς ῥήσεως τοσοῦτους ἡμῖν τίκτη ποταμούς νοημάτων· ὑμεῖς τε μαθόντες, ὅτι καὶ ἀπὸ μιᾶς λέξεως ἀποστολικῆς ἄφατον ἐστὶ καρπώσασθαι φιλοσοφίας πλοῦτον, οὐ παραδραμεῖσθε τὰς Ἐπιστολὰς ἀπλῶς, ἀλλὰ προαχθήσεσθε, ταῖς ἐλπίσι ταύταις τρεφόμενοι, τῶν ἐργαζομένων ῥήσεων ἑκάστην μετὰ πολλῆς περιεργάζεσθαι

Quapropter hæc verba subdit, *Non ut inimicum existimate, sed ut fratrem* (2 *Thess.* 3. 15). Quemadmodum igitur cum dixisset, *Si quis non vult laborare, ne edat* (1 *Th.* v. 10), illos certe, qui possunt, curam eorum habere iussit: ita etiam hic posteaquam dixit, *Ne commisceamini illi*, non alienavit ab ejus cura auditoris, sed jubet diligenter eum suscipere, dicens: *Non ut inimicum existimate, sed ut fratrem*. Reliquisti ejus consuetudinem, sed ne relinquas de eo sollicitudinem: exclusisti eum a conventu, ne excludas a caritate. Etenim hoc ipsum affectu caritatis mandavi, ut hac separatione factus melior, ad reliquum corpus reverteretur; quandoquidem etiam patres domo sua filios expellunt, non ut perpetuo foris maneant, sed ut quod domo exiderint, modestiores facti, domum postliminio revertantur. Atque hæc sufficiant ad illos, qui pigritiam aliis objicere solent.

Verum quoniam multi aliis utuntur verbis quibus se excusent, quæ plena crudelitatis ac inhumanitatis sunt, necesse est ut illa quoque redarguam, non ut excusationem eis adimam, sed quo persuadeam ut omissa vana et inutili, ad veram et apud Christi tribunal profuturam defensionem operibus ipsis se exercent.

Excusationes alias avarorum refellit; coheredes filiorum sunt pauperes; sementem cur eleemosynam vocet Scriptura. — Quæ est igitur illa vulgarium hominum frigida ac inutilis defensio? Alendi sunt, inquit, liberi, rei familiaris gerenda est cura, uxorem alo, necessarios sumptus multos sustinco: quamobrem non suppetit, unde obvios sublevare possim. Quid ais? Filios alis, et ideo non est unde venientes ad te subleves? Imo propter hoc ipsum sublevandi sunt egeni, ut exigua pecunia Dominum qui eos tibi dedit, propities, ut etiam post mortem tuam patronum illis relinquant, ut eis magnum favorem cælitus concilies, dum illa pecunia sumptus Deo gratos facies. Annon vides, a multis homines præpotentes ac opulentos, nihil alioqui ad suum genus atinentes, in testamento suo insertos fuisse, et liberis suis coheredes factos, nihil ob aliud quam ut securitatem filiis modica pecunia pararent? idque cum incertum esset quonam affectu post obitum ipsorum filios illos coheredes essent prosequuturi? Tu vero cum scias humanitatem,

bonitatem, et æquitatem tui Domini, expertem eum tui testamenti facies? non facies eum coheredem liberorum tuorum? Hoccine est amantissimi patris officium? Nam si prolis tuæ curam geris, relinque illis chartulam scriptam, in qua Deum debitorem habeas. Hæc maxima hereditas, hoc decus est, hæc securitas. Induc eum in terrenam hanc hereditatem, ut te una cum tuis liberis in cælestem illam hereditatem inducat. Illic heres nobilis est, humanus, bonus, potens, dives; quare nihil est cur ejus societatem suspectam habeas. Ideo etiam sementis vocatur eleemosyna, quia res hæc non tam sumptus est, quam reditus: tu autem quando seminandum est, non magni facis quod evacues fructuum veterum promptuaria, sed ad messis futuræ fructum spectas, idque cum eventum nescias. Nam et rubigo, et calamitas, et locusta, et acris intemperies et multa nos a spe et expectatione detrahunt: cum vero in cælum est semen jaciendum, ubi nulla aeris intemperies, nullus dolor, nullæ insidiæ, tergiversaris ac procrastinas? Et quam speras veniam, qui in terram seminando, confidenter et alacriter id facis; cum vero in manum Dei seminandum est, cessas et negligis? Nam si terra reddit quod sibi est creditum, multo magis Dei manus, quæcumque acceperit, magno cum lænore est redditura.

10. Hæc igitur scientes non respiciamus sumptum, quando eleemosynam facimus, sed cum qui inde speratur proventum, imo etiam præsens lucrum: non solum enim regnum cælorum eleemosyna procurat, sed in præsentem etiam vitam securitatem affert et abundantiam. Quis hæc pollicetur? Ipse qui præstare potest Dominus. Dicit enim: Qui sua pauperibus largitur, centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitæ æternæ hereditatem habebit (*Matth.* 19. 29). Vides retributionem in utraque vita cum magno lænore recipendam? Ne igitur cessemus, neque procrastinemus, sed per singulos dies eleemosynæ fructum percipiamus, ut et in præsentem sæculo rebus secundis fruamur, et futuram vitam consequamur: quæ nobis omnibus contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri una cum Spiritu sancto gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

DE EISDEM VERBIS,

HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. *Cor.* 4. 13) ET QUÆ DE CAUSA REBUS BONIS OMNES EX ÆQUO FRUANTUR, ET DE ELEEMOSYNA

1. Cum priore conventu, et qui illum præcesserat, unum apostoli dictum suscepimus exponendum, in ejus enarratione totum sermonem consumpsimus, et hodie quoque in eodem versari proposuimus: hoc autem data opera facimus, ad vestram utilitatem, non ad nostram ostentationem. Non enim ut fecundum me et multiscium ostendam; sed ut tum Pauli sapientiam vobis aperiam, tum vestram alacritatem excitem, ita eundem versus sermonem. Nam et illius intelligentiæ

profunditas magis elucebit, si ex uno dicto tanta nobis sententiarum fluencia proferat; et vos, cum didiceritis ex uno apostoli verbo ineffabiles sapientiæ divitias depromi posse, non oscitantes percurreritis rursus epistolas, sed hæc spe inducti singulas earum sententias exquisita cura ac diligentia perscrutabimini. Si enim unum dictum triduo nobis disserendi materiam præbuit, quantum putatis thesaurum nobis profunderet una quæpiam pars diligenter tractata ac consi-

derata? Ne igitur declassetur priusquam totum quod superest decerpserimus. Si enim metallorum auri fossores, licet quantumvis divitiarum inde exhauriant, non prius tamen inde abstinent, quam totum aurum auferant: multo majorem nos alacritatem ac diligentiam in perscrutandis divinis eloquiis adhibere convenit. Nam et nos aurum effodimus, non sensibile, sed spirituale: non enim in metallis terræ, sed in Spiritu metalli operamur. Paulinæ enim epistolæ metalla sunt Spiritus et fontes: metalla quidem, quia quovis auro pretiosiores nobis præbent divitias: fontes vero, quia nunquam deficiunt; sed quantumlibet exhaurias, tantumdem ac multo amplius rursus affluit. Et hoc evidenter declarare potest totum tempus quod præterit. Siquidem ex quo Paulus vixit; quingenti jam elapsi sunt anni, totoque hæc tempore multum commentatores, tum doctores ac interpretes multisæpe inde exhaurerunt, nec tamen repositas inibi divitias evacuare valuerunt. Non est enim sensibilis hic thesaurus, et idcirco non consumitur a multis effodientium manibus, sed augetur et multiplicatur. Et quid dico de illis qui ante nos fuerunt? Quam multi post nos dicturi sunt, ac rursus post illos alii, nec tamen deficient fontis in modum scatentes divitiæ, neque metallorum hoc genus exhaurietur? spiritualia enim sunt, et suapte natura nunquam omnino absumi possunt. Quod est igitur illud dictum apostolicum? *Hubentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, quapropter loquutus sum.*

2. Nuper igitur quæsiimus quoniam de causa dixerit, *Eundem Spiritum fidei*; et unam hactenus causam attulimus: erat autem hæc: ut ostenderet consonantiam Veteris ac Novi Testamenti. Cum enim invenitur idem fidei Spiritus et Davidis linguam movisse, dicentem, *Credidi, propter quod loquutus sum* (Psal. 115. 10), et in Pauli anima operatus esse, satis apparet magnam esse prophetarum cum apostolis cognationem, atque ita necessario sequitur magnam esse Veteris et Novi Testamenti consonantiam. Sed ne iterum eadem repetentes molesti vobis simus, age et alteram causam proferamus, ob quam dixit, *Eundem*. Jam tum enim alteram hujus dicti causam promiseramus. Sed opus est ut excitemini: profundus enim est sensus quem caritati vestræ sum dicturus, et perspicaci animo opus habet, ingenioque peracuto: quæ propter obtestor ut summa attentione quæ dicenda sunt auscultetis. Vestrum est lucrum, noster vero labor; imo gratiæ Spiritus sancti donum, quo revelante secreta, neque qui dicit, neque qui audit defatigatur: revelationem enim magna facilitas sequitur. Attendamus igitur cum diligentia: licet enim majorem partem auribus persequamini, si vel minimum dormitaveritis, interrupto semel contextu totum ignorabitis. Et quemadmodum iis, qui viam ignorant, et ductore opus habent, diu licet illum sequuti, si per negligentiam vel paululum ex oculis eum amittant, nihil prodest hactenus sequutos esse, sed consistunt ignari quanam sit progrediendum: ita etiam qui dicentem persequuntur animo, etiam si attente doctri-

nam ejus hauserint, si paulisper tantum oscitanter audiant, tota serie amissa, non possunt amplius ad sententiarum finem pervenire. Ne igitur idem vobis accidat, omnibus quæ dicturi sumus pari tenore intendite, donec ad finem perveniamus.

3. *Cur dicat eundem esse Spiritum fidei. Imago persequutionum.* — Dicturi igitur qua de causa dicat, *Hubentes autem eundem Spiritum fidei*, volens ostendere eandem esse utriusque Testamenti fidem omnium honorum matrem, paulo altius sermonem repetamus. Sic enim nobis causa evidentius apparebit. Quoniam igitur est hæc causa? Magnum bellum circumsteterat fideles dum hæc dicebantur; bellum, inquam, grave et absque ullis induciis. Nam et civitates integræ et populi undique in eos insurrexerant, et tyranni omnes insidiabantur, et reges contra eos bellum parabant: arma movebantur, gladii acuebantur, exercitus adornabantur, et omnia genera pœnarum ac suppliciorum excogitabantur: inde facultatum rapinæ et confiscationes, et carceres ac mortes quotidianæ, tormenta, vincula, ignis, ferrum, bestiæ, patibula, rotæ, barathra, præcipitia, et quidquid in perniciem fidelium excogitari poterat: ac ne intra hos quidem fines bellum se continuit. Non solum enim ab inimicis excitabatur, sed ipsa etiam natura contra seipsam irritabatur. Et enim liberis insidiabantur patres, et filix exosas matres habebant, et amici amicos aversabantur, et in cognationes ac familias bellum hoc latenter sese insinuabat, magnusque tumultus erat per universum orbem habitabilem. Et sicut navis undis insurgentibus, nubibus concurrentibus, elisis tonitribus, caligine undique scapham cingente, mari furente, belluis sævientibus, piratis oppugnantibus, ipsis vectoribus inter se dissidentibus, haudquaquam evadere potest, nisi cælestis dextera, magna illa ac potens, discusso periculo et sedata tempestate, in tranquillitatem reducat navigantes: ita etiam tunc inter initia prædicationis accidit. Non solum enim externa tempestate pulsabantur, sed intus etiam plerumque seditione laborabant. Quis hoc dicit? Paulus ipse sic scribens: *Foris pugna, intus timores* (2. Cor. 7. 5). Et quod hoc verum sit, quodque doctores pariter ac discipuli innumeris septi fuerint malis, et per omnes ex æquo bellum hoc fuerit grassatum, eundem Paulum iterum testem adduco. Vestræ autem partes sunt meminisse omnium horum quæ dico, ut cognitis periculis ac tentationibus, omnibusque adversitatibus, quas ejus temporis fideles perferabant, tanto majores gratias agatis Deo, qui omnibus illis calamitatibus finem imposuit, et averruncato bello, tranquillissimam pacem nobis confecit: ut nemo vel socordix pœnam effugiat, vel ob vitam recte actam extollatur.

4. *Pace Ecclesiæ non abutendum.* — Neque enim perinde est, si undiquaque impugnatus et innumeris adversitatibus obrutus generose subsistas, ac si in portu nunc sedens, et in summa securitate eundem animum præ te feras. Illorum enim conditio nihilo melior erat, quam eorum qui turbato mari jactantur: nos vero securius agimus quam qui in portum devecti

εἰς σπουδῆς. Εἰ γὰρ μία λέξις τριῶν ἡμερῶν διάλεξιν ἤλιν ἔτεκε, πόσον ἡμῖν ἀναβλύσει θησαυρὸν ὀλόκληρος περικοπὴ μετὰ ἀκριβείας θεωρουμένη; Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἀποτρογήσωμεν. Εἰ γὰρ οἱ μέταλλα διορύττοντες χρυσοῦ, ὅσον ἂν ἐκείθεν κενώσονται πλοῦτον, οὐ πρότερον ἀφίστανται, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἀνέλωνται χρυσοῦ· πολλῶι μᾶλλον ἡμᾶς μείζονι προθυμίᾳ κεκρησθῆναι δεῖ καὶ σπουδῇ περὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἔρευναν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς χρυσοῦ διορύττομεν, οὐκ αἰσθητὸν, ἀλλὰ πνευματικόν· οὐ γὰρ μέταλλα γῆς, ἀλλὰ μέταλλα τοῦ Πνεύματος ἐργάζομεθα. Αἱ γὰρ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου τοῦ Πνεύματος εἰσι μέταλλα καὶ πηγαὶ· μέταλλα μὲν, ὅτι χρυσοῦ παντὸς τιμιώτερον ἡμῖν παρέχουσι πλοῦτον· πηγαὶ δὲ, ὅτι οὐδέποτε ἐπιλείπουσιν· ἀλλ' ὅσον ἂν κενώσῃς ἐκείθεν, τοσοῦτον καὶ πολλῶι πλέον ἐπιρρεῖ πάλιν. [280] Καὶ τοῦτο γένοιτο· ἂν ἀπόδειξις σαφὴς ὁ χρόνος ὁ παρελθὼν ἄπας. Ἐξ οὗ γοῦν Παῦλος ἐγένετο, πεντακόσια λοιπὸν ἔτη παρήλαθ'· καὶ τοῦτον ἅπαντα τὸν χρόνον πολλοὶ μὲν συγγραφεῖς, πολλοὶ δὲ διδάσκαλοι καὶ ἐξηγηταὶ πολλὰ πολλακίς ἐκείθεν ἐξήντησαν, καὶ τὸν ἀποκειμένον οὐκ ἐκένωσαν πλοῦτον. Οὐ γὰρ αἰσθητὸς ὁ θησαυρός· διὰ τοῦτο οὐκ ἀναλισκεται τῇ τῶν ὀρυκτῶτων πολυερίᾳ, ἀλλ' αὐξεται καὶ πλεονάζει. Καὶ τί λέγω τοὺς ἔμπροσθεν; Ὅσοι μεθ' ἡμᾶς ἐροῦσι καὶ μετ' ἐκείνους ἕτεροι πάλιν, καὶ οὐ παύσεται πηγάζων ὁ πλοῦτος, οὐδὲ ἐπιλείψει ταύτη τὰ μέταλλα; πνευματικὰ γὰρ ἐστί, καὶ οὐ πέφυκε δαπανᾶσθαι ποτε. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ῥῆσις ἡ ἀποστολική, περὶ ἧς καὶ πρῶην πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην διελέχθημεν; *Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα.*

β'. Τότε μὲν οὖν ἐξήκουσεν, τίνας ἔνεκεν εἶρηκε, *Πνεῦμα πίστεως τὸ αὐτὸ*· καὶ μίαν αἰτίαν τέως εἶρηκαμεν· αὐτὴ δὲ ἦν, τὸ δεῖξαι σύμφωνον τῇ Καινῇ τὴν Παλαιάν οὔσαν. Ὅταν γὰρ φαίνεται τὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως τὸ αὐτὸ καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ κινήσαν γλώτταν τὴν λέγουσαν, *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα*, καὶ εἰς τὴν τοῦ Παύλου ψυχὴν ἐνεργῶν, ἐδόηλον ὅτι πολλὴ συγγένεια προφητῶν καὶ ἀποστόλων, καὶ ἀνάγκη πολλὴν Παλαιᾶς καὶ Καινῆς εἶναι τὴν συμφωνίαν. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάλιν τὰ αὐτὰ ἀνακινούντες ἐνοχλώμεν ὑμῖν, φέρε, καὶ τὴν ἑτέραν αἰτίαν εἰπωμεν, δι' ἣν εἶρηκε, *τὸ αὐτὸ*· καὶ γὰρ καὶ τότε ὑμῖν ὑπεσχόμεθα ἑτέραν αἰτίαν εἶρεῖν τῆς ῥήσεως ταύτης. Ἄλλὰ διανόστητε· βαθύ γὰρ τὸ νόημα τοῦτο ἐστίν, ὃ μέλλω λέγειν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ διορατικῆς δεόμενον διανοίας, καὶ δευτέρας ψυχῆς· διὸ παρακαλῶ μετὰ ἀκριβείας παρακολουθεῖν τοῖς ῥηθῆσασθαι μέλλουσιν. Εἰ γὰρ ἡμέτερος ὁ πόνος, ἀλλ' ὑμέτερον τὸ κέρδος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡμέτερος ὁ πόνος ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἡ δωρεά· ὅταν δὲ ἀποκαλύψῃ, οὔτε ὁ λέγων, οὔτε οἱ ἀκούοντες κάμνουσι· πολλὴ γὰρ τῆς ἀποκαλύψεως ἡ εὐκολία. Πρόσχωμεν τοίνυν μετὰ ἀκριβείας· κἂν γὰρ τοῖς πλείοσι παρακολουθῆτε, περὶ δὲ βραχὺ μέρος ἀπονυστάξητε, τὸ πᾶν ἀγνοήσετε τοῦ κάλλους, διακοπέσης τῆς ἀκολουθίας λοιπόν. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς ὁδοὺς ἀγνοοῦντες καὶ ἐτέρων δεόμενοι τῶν ὁδηγούντων, κἂν πολὺ προέλθωσιν ἀκολουθοῦντες αὐτοῖς, μικρὸν δὲ ἀποβῆθιμῆσαντες ἀπολέσωσι τὸν ἡγούμενον, οὐδὲν αὐτοῖς ὕψελος ἐστὶ τῆς προτέρας ἀκολουθήσεως, ἀλλ' ἴστανται λοιπὸν, οὐκ εἰδότες ὅπου προέλθωσιν· οὕτω καὶ οἱ τῶι λέγοντι παρακολουθοῦν-

τες, κἂν παρὰ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν προσέχοντες μικρὸν βῆθιμῆσωσιν, ἅπασαν τὴν ἀκολουθίαν ῥίψαντες, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐπιστήναι τῷ τέλει τῶν νοημάτων δυνήσονται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο πάθητε, διὰ πάντων τῶν μελλόντων ῥηθῆσασθαι τὴν ἴσην μοι παρέχετε σπουδῇ, ἕως ἂν εἰς αὐτὸ τὸ τέλος ἔλθωμεν.

γ'. Τίνας οὖν ἔνεκεν εἶρηκεν, *Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως*, καὶ σπουδάζει δεῖξαι· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ πίστιν οὔσαν τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν, μικρὸν ἄνωθεν ἀναγκαῖον εἰπεῖν· οὕτω γὰρ ἐστὶ· κατὰδὸλον ἡμῖν ἡ αἰτία μᾶλλον. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ [281] αἰτία; Πόλις πόλεμος περιεστῆκει τοὺς πιστοὺς, ἦνίκα ταῦτα ἐλέγετο, πόλεμος χαλεπὸς καὶ ἀκήρυκτος. Καὶ γὰρ καὶ πόλεις αὐτοῖς ὀλόκληροι καὶ ὅμοιο πάντοθεν ἐπανίσταντο, καὶ τύραννοι πάντες ἐπεβούλευον, καὶ βασιλεῖς παρεσκευάζοντο, καὶ ὅπλα ἐκείνετο, καὶ ξίφη ἤκονατο, καὶ στρατόπεδα ἠύτρεπιτο, καὶ πᾶν εἶδος κολάσεως καὶ τιμωρίας ἐπενοεῖτο· ὅθεν ὑπαρχόντων ἀρπαγαὶ καὶ δημεύσεις, καὶ ἀπαγωγὰ καὶ θάνατοι καθημερινοί, καὶ στρεβλώσεις, καὶ δεσμοτήρια, καὶ πῦρ, καὶ αἰδηρός, καὶ θηρία, καὶ ξύλον, καὶ τροχὸς, καὶ βάραθρα, καὶ κρημνοί, καὶ πάντα τὰ εἰς ἐπίνοιαν πρὸς τὸν τῶν πιστῶν ὄλεον ἐκείνετο· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ὁ πόλεμος εἰστήκει. Οὐδὲ γὰρ παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνεβῆπιζέτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ καθ' ἑαυτῆς ἡ φύσις ἐσχίζετο. Καὶ γὰρ παῖσιν ἐπολέμου πατέρες, καὶ θυγατέρες ἐμίσουν τὰς κυρησάσας, καὶ φίλοι φίλους ἀπεστρέφοντο, καὶ εἰς τὰς συγγενεῖς καὶ εἰς τὰς οἰκίας· ὁ πόλεμος οὕτως ἔρπων εἰσθεῖ, καὶ θέρουος ἦν τότε πολὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην. Καὶ καθάπερ πλοῖον, κυμάτων διανισταμένων, νεφῶν συρρήγνυμένων, βροντῶν καταρρήγνυμένων, ζόφου πάντοθεν κυκλοῦντος τὸ σκάφος, τῆς θαλάσσης μαινομένης, θηρίων ἐπανισταμένων, πειρατῶν προσβαλλόντων, αὐτῶν τῶν ἔνδον στασιαζόντων, οὐκ ἂν διαφύγοι τὸν κίνδυνον, εἰ μὴ ἡ ἄνω χεὶρ, ἡ κραταῖα καὶ μεγάλη, ἀποκρούσειτο τὸν πόλεμον, καὶ λύσασα τὸν χειμῶνα καταστῆσειεν ἐν γαλήνῃ τοὺς πλεόντας· οὕτω δὴ καὶ τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος γέγονεν. Οὐ γὰρ ἐξωθεν προσέβαλλον ὁ χειμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔνδον πολλακίς πρὸς ἀλλήλους ἐστασίαζον. Τίς τοῦτο φησιν; Αὐτὸς ὁ Παῦλος γράφων, *Ἐξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι*. Καὶ ὅτι ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, καὶ διδασκάλους καὶ μαθητὰς μυρία περιστοιχιστο κακὰ, καὶ πάντας ὁ πόλεμος ἐπενέμετο, αὐτοῦ πάλιν τοῦ Παύλου τὴν μαρτυρίαν παράγω. Ὑμεῖς δὲ νοημονεῦτε τῶν λεγομένων ἀπάντων, ἵν' ὅταν μάθητε τοὺς κινδύνους, τοὺς πειρασμοὺς, τὰ μυρία κακὰ, ἅπερ οἱ τότε πιστεύοντες ὑπέμενον, μειζόνως καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστήτε τῷ Θεῷ, τῷ λύσαντι πάντα ἐκεῖνα τὰ δεινὰ, καὶ εἰρήνην εἰσαγαγόντι βαθεῖαν, καὶ τὸν πόλεμον ἀπελάσαντι, καὶ πολλὴν κατασκευάσαντι τὴν γαλήνην· ἵνα μηδεὶς μήτε βραθυμῶν νομίζῃ διαφεύγειν τὴν κόλασιν, μήτε κατορθῶν ἐπαίρηται νῦν.

δ'. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον πανταχόθεν πολεμούμενον καὶ μυρίοις περιαντλούμενον κακοῖς δυνήθηται στήναι γενναίως, καὶ καθάπερ ἐν λιμένι καθήμενον νῦν καὶ πάσης ἀπολαύοντα ἀδείας τὴν αὐτὴν ἐπιδείξασθαι προθυμίαν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τῶν ἐν πελάγει σκελευόντων τότε καὶ κλυδωνιζομένων οὐδὲν ἄμενον οὐκ ἐκείνη· ἡμεῖς δὲ τῶν ἐν λιμένι· καθημένων ἀδείεστερον

διάγομεν νῦν. Μὴ τοίνυν μήτε ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι μέγα φρονῶμεν, μήτε ἐπὶ τοῖς συμπίπτουσι πειρασμοῖς καταπίπτωμεν, μήτε εἰς βῆθυσίαν τῆ τῆς εἰρήνης ἀδείξῃ ἀποχρώμεθα· ἀλλὰ νήφωμεν ἀεὶ καὶ γρηγορώμεν. Ἔστι γὰρ καὶ ἡμῖν πάλῃ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς φύσεως. Οὐκ ἐπανάστανται νῦν ἡμῖν ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπανάστανται αἱ τῆς σαρκὸς ἡδοναί· οὐ [282] πολεμοῦσι τύραννοι καὶ βασιλεῖς, ἀλλὰ πολεμεῖ θυμὸς, κενοδοξία, ἔρωσ, φθόνος, βασκανία, καὶ τὰ μυρία τῆς ψυχῆς πάθη. Ἐπεὶ οὖν ἐκείνων τῶν πειρασμῶν ἀπηλλάγμεθα, τούτων περιγενώμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέμνησα ὑμᾶς τῶν καιρῶν ἐκείνων τὰ προσοχίσματα, ἵνα καὶ ὁ ἐν θλίψει νῦν ὢν, ἰκανὴν ἐκείθεν λαμβάνῃ παράκλησιν, καὶ ὁ πολλῆς ἀπολαύων ἀδείας, ἀντὶ τῆς ἀτεχνίας τῶν κινδύνων ἐκείνων πολλὴν εἰσάξῃ προθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀτόπων λογισμῶν μάχην. Εἰς γὰρ ἡμετέραν νοθεσίαν καὶ παράκλησιν καὶ ὑπομονὴν πάντα ἐκείνα ἐγράφετο· ἄπερ ἀναγκαῖον νῦν πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, καὶ διδάξαι τὸ μέγεθος τῶν τότε τοῖς πιστοῦς περιεστηκότων δεινῶν, οὐχὶ τοὺς διδασκάλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητάς. Ἄκουσον γοῦν τί φησιν ὁ Παῦλος γράφων Ἑβραίοις· Ἄναμνησθησθε τὰς προτέρας ἡμέρας, ἐν αἷς σωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε παθημάτων. Οὐδὲ γὰρ βραχίως διεγένετο χρόνος, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς εὐθύς τοῖς προομίσις τῆς κατηχήσεως καὶ τῆς διδασκαλίας ἐπανεστῆσαν αὐτοῖς πειρασμοί, καὶ βαπτισθέντες εὐθέως ἐκινδύνουν· τί πάσχοντες, ἄκουε· Τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοὶ καὶ θλίψεις θεατριζόμενοι. Πάντες γὰρ ἐνέπτυσον, ὕβριζον, κατεγέμων, ἐχλεύαζον, μωροὺς ἐκάλουν, ἀνοήτους, ὅτι τῆς πατρῴας ἀποστάντες πολιτείας, καινὸν δόγμα κατεδέξαντο. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο πρὸς τὸ παρασαλεῦσαι ψυχὴν, ἐὰν μὴ ἐβρίζωμένη κατὰ βάθους ἢ πίστις ᾗ. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω δάκνει ψυχὴν, ὡς δνειδος· οὐδὲν οὕτω τῆκει ψυχὴν καὶ διάνοιαν, ὡς σκώμματα καὶ λοιδορία· πολλοὶ γὰρ πολλάκις ἄνδρες ὑπεσκελίσθησαν ὀνειδιζόμενοι. Ταῦτα δὲ λέγω νῦν, ἵνα ἐν παρρησίᾳ τὴν πίστιν ἔχωμεν. Εἰ γὰρ τότε, ὅτε πᾶσα αὐτοῖς ὀνειδίξεν οἰκουμένη, οὐχ ὑπεσκελίσθησαν, πολλῶ μάλλον νῦν ἐν παρρησίᾳ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας ἔχειν δεῖ, ὅτε πᾶσα ἡ οἰκουμένη πρὸς ἡμᾶς μετετάξατο. Ὅτι δὲ οὐ μέχρι κατηγορίας καὶ ὀνειδισμῶν καὶ λοιδορίας ἴσταντο ἐκείνοι, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρον οἱ ταῦτα πάσχοντες, ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν, φησὶ, μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Ὅρᾳς ὅτι καὶ αὐτοὶ αὐτῶν ἐδημούντο τὸ παλαιόν, καὶ πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προέκειντο τοῖς βουλομένοις ἐπηρεάζειν. Καὶ ταῦτα μὲν Ἑβραίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε.

ε'. Θεσσαλονικεῦσι δὲ ἕτερα τοιαῦτα μαρτυρεῖ πάλιν λέγων· Ὑμεῖς γὰρ μιμηταί, φησὶν, ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου καὶ ἡμῶν, θεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ. Ὅρα καὶ τούτους θλιβομένους, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν θλίψει πολλῇ. Μετ' ἐπιτάσεως γὰρ ἦν α ὁ πειρασμὸς, διηνεκῆς ὁ κίνδυνος, οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι παρέχων τοῖς ἀγωνιζομένοις τότε. Ἄλλ'

* Hæc, γὰρ ἦν, desunt in duobus mss.

ὅμως καὶ ταῦτα πάσχοντες οὐκ ἐδυσχέρανον, οὐδὲ ἀπεδυσπέτουν, ἀλλὰ μάλλον καὶ ἔχαιρον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἄπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Παύλου ἐπημάτων· εἰπὼν γὰρ, Ἐν θλίψει πολλῇ, προσέθηκε, Μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου· δηλῶν ὅτι οἱ μὲν πειρασμοὶ τὴν θλίψιν ἐποίουν, ἢ δὲ τῶν πειρασμῶν ὑπέθεσις τὴν χαρὰν αὐτοῖς ἔτικτεν. Ἦρκει γὰρ εἰς παραθυμίαν τὸ συνειδέναι ἑαυτοῖς, ὅτι ταῦτα διὰ τὸν Χριστὸν [283] ἔπασχον. Διότι οὐχ οὕτω θαυμάζω τοὺς τότε, ὅτι ἐθλίβοντο, ὡς θαυμάζω, ὅτι θλιβόμενοι διὰ τὸν Θεὸν ἔχαιρον. Τοῦτο γὰρ γενναίας καὶ φιλοθέου ψυχῆς, τὸ θλιβεσθαι καὶ κακῶς πάσχειν· τὸ δὲ γενναίως φέρειν τὸν πειρασμὸν, καὶ τῷ συγχωροῦντι τὰς θλίψεις εὐχαριστεῖν, τοῦτο μεγίστης ἀνδρείας, τοῦτο διεγτηγεμένης ψυχῆς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀπηλλαγμένης ἀπάντων.

Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθι δηλῶν, ὅσα ἔπασχον οἱ πιστεύοντες τότε κακὰ παρὰ τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ χαλεπώτατον), οὕτως ἰκὼς φησὶν· Ὑμεῖς γὰρ μιμηταί ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἑκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Κατὰ τί μιμηταί; Ὅτι καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ἀπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἰδοὺ καὶ πόλεμος, ἀλλὰ καὶ πόλεμος ἐμφύλιος, ὃ μείζω ποιεῖ τὴν ἰδύνην. Εἰ γὰρ ἐχθρὸς ὠνειδίσει με, ἐπήνερχα ἄν, φησὶ· σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστὴ μου· ὅπερ τότε συνέβαινε συμβολικῶς. Διὸ καὶ πολλῆς ἐδέοντο τῆς παρακλήσεως. Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος συνορῶν, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῷ ταπτομένους βλέπων κάμνοντας καὶ ἰδρούντας, βαρυνόμενους τῷ μεγέθει τῶν συμφορῶν καὶ ταῖς ἐπαλλήλοις ἰδυνυμένους πληγαῖς, πολυτρόπως αὐτῶν διανίστησι τὰ φρονήματα, νῦν μὲν λέγων, Εἰπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀνεσθῆναι μεθ' ἡμῶν· νῦν δὲ λέγων, Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε· καὶ πάλιν, Μὴ ἀποβάλητε τὴν παρρησίαν ὑμῶν· ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεῖαν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν. Εἶτα πρὸς τὴν ὑπομονὴν ἀλείφων αὐτούς, ἐπάγει· Ἔτι γὰρ μικρὸν ὄσον, ὄσον, ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονεῖ. Καὶ καθάπερ παῖδον κλαυθμυρίζον, δυσχεραίνον, καὶ τὴν μῆτέρα ἐπιζητοῦν παρακαθήμενός τις παραμυθεῖται λέγων, ὅτι Ἔτι μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ ἀπαντήσεται πάντως ἡ μήτηρ· οὕτω καὶ Παῦλος ὀρῶν δυσανασχετοῦντας, ὄδυρομένους, τὴν παρουσίαν ἐπιζητοῦντας τοῦ Χριστοῦ τοὺς τότε πιστεύοντας διὰ τὴν ἀφορρητον τῶν κακῶν ἐπαγωγὴν, παραμυθούμενος ἔλεγεν· Ἔτι μικρὸν ὄσον, ὄσον, ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονεῖ.

ς'. Ὅτι μὲν οὖν οἱ μιμηταὶ ἐθλίβοντο, καὶ μυρία ἔπασχον δεινὰ, καὶ καθάπερ ἐν μέσοις ἐπειληγμένοι λύκοις κῆρες, οὕτω πάντοθεν ἠλαύνοντο, δῆλον ἐκ τούτων· ἵνα δὲ μάθῃς ὅτι καὶ οἱ διδασκαλοὶ οὐκ ἐλάττονα τούτων, ἀλλὰ καὶ πολλῶ χαλεπώτερα τότε ὑπέμενον (ὄσω γὰρ μειζύουσι ἐλύπου τοὺς ἐχθροῖς

ἢ Αἰῖ δίοπερ οὐχ.

incolumes jam per otium se reficiunt. Quapropter neque propter bonam vivendi rationem extollamur, neque tentationibus cedemus, neque securitate Ecclesiae nostrae ad segnitiam abutamur: quin potius sobrii simus ac vigilemus. Nam nobis quoque est lucta adversus innatas concupiscentias. Non insurgunt contra nos homines, sed insurgunt carnales voluptates; non impugnant nos reges atque tyranni, sed impugnat ira, vanæ gloriae cupido, invidia, æmulatio, atque id genus alii affectus innumeri. Quando igitur illas tentationes evasimus, ne ab his vincamur operam demus. Ideo enim vobis in memoriam revocavi illius temporis calamitates, ut nunc et qui affligitur, idoneam inde consequatur consolationem, et qui in securitate agit, utpote non exercitatus acre contra absurdas cogitationes certamen suscipiat. Propter nostram enim admonitionem et consolationem ac tolerantiam illa omnia sunt scripta: quæ quidem necesse habemus nunc apud vos eloqui, et docere quantis adversitatibus ejus temporis fideles obsessi fuerint non doctores solum, verumetiam discipuli. Audi igitur quid dicat Paulus ad Hebræos scribens: *Memores estote priorum dierum, in quibus illuminati multum certamen afflictionum sustinistis (Hebr. 10. 32)*. Non enim per breve tempus, sed mox ab ipso exordio prædicationis et doctrinae insurrexerunt adversus eos tentationes, et mox a suscepto baptismo periculis erant obnoxii: at quomodo audi: *Opprobriis et tribulationibus spectaculum facti (Ib. v. 33)*. Omnes enim despuebant eos, contumeliis afficiebant, deridebant, vituperabant, fatuos vocabant ac insensatos, quod deserta patria vivendi formula, nova placita suscepissent. Quæ quidem non parum valent ad commovendam animam, ni fides profunde sit radicata. Nihil enim æque animam mordet, ac improprium; nihil æque tabefacit mentem, ac diceria et convicia: nam multi viri per convicia sunt sæpe subversi. Hæc autem loquor nunc, ut cum fiducia fidem teneamus. Si enim illi totius orbis convicio non sunt subversi, multo magis nostra ætate fides magna confidentia retinenda est, quando totus orbis ad nostras partes accessit. Quod autem illi non intra calumnias tantum et opprobria conviciaque patientiam retinuerint, sed illa cum gaudio toleraverint, audi quæ sequuntur. *Nam et direptionem, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio pertulistis (Ib. v. 34)*. Vides quod et bona eorum confiscabantur olim, et omnibus in prædam erant, qui eos lædere cuperent. Atque hæc quidem ad Hebræos scribit.

5. De Thessalonicensibus vero rursum aliud quiddam tale testatur: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis Domini ac nostri, qui suscepistis sermonem hunc in tribulatione magna (1. Thess. 1. 6)*. Vide etiam hos affligi, neque id simpliciter, sed afflictione magna. Vehemens tentatio, continuum periculum nec minimam quidem respirandi facultatem concedebat eis, qui tunc temporis incertamine erant. Attamen cum hæc tolerarent, non itaque ferebant, neque animum despondebant, imo

gaudebant etiam. Unde hoc apparet? Ex verbis ipsius Pauli. Ubi enim dixit: *In tribulatione magna, addidit, Cum gaudio Spiritus sancti (1. Thess. 1. 6)*, scilicet tentatio pariebat afflictionem, gaudebant tamen reputantes quare tentarentur. Idcirco enim erat consolatio, quod conscii essent propter Christum se hæc pati, quapropter non tam demiror quod illo tempore affligerentur, quam quod affligi se propter Deum letarentur. Hoc enim generose ac Deum amantes animæ officium est, nimirum afflictiones et adversitates ferre. Cæterum generose tolerare tentationem, atque insuper gratias agere ei, qui se tentari permittit, id demum summæ fortitudinis est, animæque vigilantis, et quæ omnibus humanis affectibus sit superior.

A familiaribus et propinquis vexati Christiani. — Nec hic tantum, sed et alibi docens quanta mala paterentur ejus temporis fideles a familiaribus ac propinquis (hoc enim erat gravissimum), in hunc modum loquitur: *Vos imitatores fuistis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa. Qua in re imitatores? Quoniam et vos eadem estis perpessi a propriis contribulibus, sicut et illi a Judæis (Ibid. 2. 14)*. Ecce bellum, sed bellum civile, quod majorem facit indignationem. *Si enim inimicus exprobrasset mihi, inquit, sustinvissem utique. Tu vero, homo unanimis, dux meus et notus meus (Psalm. 54. 13. 14)*; id quod tum in figura contingebat. Quapropter multa opus habebant consolatione. Quod quidem Paulus cum videret, eosque qui ad suam curam pertinebant laborare ac sudare animadverteret, quod magnis calamitatibus gravarentur, et alias super alias plagas ægre sustinerent, vide quam variis modis animos eorum excitet, nunc quidem his verbis: *Si quidem justum est apud Deum retribuere tribulantibus vos tribulationem, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum (2. Thess. 1. 6. 7)*: nunc vero his: *Dominus prope est, nihil solliciti sitis (Philipp. 4. 5. 6)*. Ac rursum, *Nolite amittere confidentiam vestram: nam patientia opus habetis, ut Dei voluntatem facientes, reportetis promissionem (Hebr. 10. 35. 36)*. Deinde ad patientiam eos confirmans subinfert: *Adhuc enim modicum aliquantulum qui venturus est veniet, et non tardabit (Ibid. v. 37)*. Sicut puerulum plorantem, moleste ferentem, matremque suam requirentem, assidens aliquis sic consolatur: Paulisper adhuc exspecta, et omnino tua mater aderit: ita etiam Paulus, videns ægroferentes, conquerentes, adventum Christi reputantes ejus temporis fideles propter intolerabilem malorum vim, consolatur illos dicit: *Adhuc modicum aliquantulum qui venturus est veniet, et non tardabit.*

6. *Doctores ipsi gravius afflicti.* — Itaque quod discipuli affligerentur, et plurima mala paterentur, et sicut agni in medio horum undique persecutionem sustinerent, per hæc satis apparet; ut autem sciatis, etiam doctores non minora, imo vero multo graviora sustinuisse (nam quo magis

* Vide hunc locum secundis curis retractatum in Præfat. hujus tomi, col. 14.

inimicos veritatis contristabant, eo magis et a pluribus infestabantur). hoc quoque ab eodem, qui superiora nos docuit, audiemus. Corinthiis enim scribens, sic loquitur: *Nemini dantes ullam occasionem, ut non vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibentes nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis* (2. Cor. 6. 3-5). Vidistin' quot certamina enumeraverit, quam crebras tentationes? Rursum eisdem scribens, *Ministri Christi sunt, inquit, ut minus sapiens dico, plus ego* (2. Cor. 11. 23). Deinde volens nobis persuadere, multo præstantius esse propter Christum affligi quam prodigia facere, et probationem adferens apostolatus, ostendensque se præferendum esse aliis, non apostolis, sed pseudo-apostolis, non a miraculis per se editis argumentatur, sed a continuis periculis in quibus versabatur, sed a modum scribens: *In laboribus copiosius, in verberibus supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter: a Judæis quinquies quadragenas una minus accepi, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte ac die in profundo egi: in itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore et molestia, in vigiliis sæpe, in fame et siti, in frigore et nuditate, præter illa que extrinsecus sunt* (Ib. ad v. 28). Ili sunt veri apostolatus characteres. Prodigia siquidem et alii sæpe fecerunt, nec eis fecisse profuit, sed post omnia illa audiverunt, *Recedite, non novi vos qui operamini iniquitatem* (Matth. 7. 23): nemo vero eorum qui eadem quæ Paulus commemorare possunt, vocem illam unquam est auditorus: verum cum magna fiducia cælum conscendet, bonisque cælestibus perfruetur universis.

7. Fortasse prolixior visus est vobis sermo noster: sed ne sitis solliciti; non sum oblitus promissionis, sed statim ad illam revertar. Hæc autem non temere longiori oratione prosequuti sumus, sed ut prolixiori verborum apparatu certius ac clarius doctrinam nostram approbaremus, simulque afflictorum animas consolaremur, ut quotquot in periculis versantur et tentationibus, idoneam nacti consolationem discedant, scientes quod socii Pauli per has afflictiones efficiantur, imo vero ipsius Christi angelorum Domini: qui autem afflictionum ejus particeps est in hoc sæculo, in illo particeps erit etiam gloriæ; ait enim: *Si quidem compatimur, ut et conglorificemur* (Rom. 8. 17); ac rursum: *Si sustinemus, ut simul etiam regnemus* (2. Tim. 2. 12). Omnino enim necesse est, ut fidelium genus afflictionibus prematur: *Omnes enim qui volunt pie in Christo vivere, persequutionem patientur* (2. Tim. 3. 12); ac rursum: *Fili, dum accedis ad servandum Domino, præpara animam tuam ad tentationem;*

recte fac, et persevera (Eccli. 2. 1). Bellæ promissiones, statim ab exordio in tentationes incidere? egregia vero exhortatio et insignis consolatio ejus servitutis, pericula confestim degustare? Planæ egregia simul et admiranda, et maximum lucrum adferens. Quodnam illud? Audi quæ sequuntur: *Sicut enim in igne probatur aurum, sic homines accepti in fornace tentationis* (Eccli. 3. 5). Quod autem dicit sic accipe: sicut aurum igne examinatum purius redditur, pari modo etiam anima, quæ inter afflictiones versatur ac pericula, hilarior ac splendidior per illa evadit, omnemque peccatorum maculam abstergit. Hinc est quod ad divitem illum dicebat Abraham: *Lazarus recepit mola sua: hic autem consolationem recipit* (Luc. 16. 25). Ac Paulus Corinthiis scribens dicit: *Propter hoc inter vos multi imbecilles et invalidi, et dormiunt multi. Etenim si nos ipsos diducarem, non utique judicaremur: at cum judicamur a Domino corripimur, ne cum mundo damnemur* (1. Cor. 11. 30-32). Quin et fornicatorem illum hæc de causa tradidit in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret (1. Cor. 5. 5), ostendens præsentem tentationem salutem perfici, et pericula iis, qui cum gratiarum actione subeunt illa, animæ purgationem esse maximam. Itaque quod afflictiones pertulerint fideles, et innumeras calamitates tam discipuli quam doctores, ac ne minimum quidem respiraverint, variis omnium generum bellis undique circumdati, satis hic noster sermo declaravit, et plura etiam de hoc et sacris Literis studiosi colligere possunt.

8. Superest ut hæc ad propositum nostrum adducamus. Quid autem proposueramus dicere? Qua de causa Paulus dixerit, *Habentes eundem Spiritum fidei*. Cur igitur dixit? Turbabat hoc discipulos, quod gravia quidem in re præsentem experiebantur, bona vero spe solum concipiebant, et illa quidem jam aderant, hæc longe distabant; illa jam contingebant, hæc adhuc sperabantur. Quid mirum si initio prædicationis quibusdam hoc usu veniebat, quandoquidem nunc post tantum temporis spatium, post prædicationem toto orbe propagatam, post tot certa promissionum argumenta, idem multis adhuc usu venire solet?

In Veteri Testamento præmia hic accipiebantur. — Nec hoc solum illos perterrebat, sed et aliud quiddam, idque non minus. Quodnam hoc? Cogitabant apud se, in veteri Testamento non ad eum modum res hominum dispensatas fuisse, sed virtutis præmia confestim accepisse quicumque justam ac temperatam vivendi rationem prætulissent. Non enim post corporum resurrectionem, neque in futura vita, sed hic in præsentem vitam omnes eis promissiones implebantur. Ait enim: *Si dilexeris Dominum Deum tuum, bene tibi erit, et multiplicabit Deus arma tua bovum tuorum, et greges pecorum tuorum: non erit apud te infecundum, neque sterile: non erit apud te languor neque ægrotudo* (Deut. 7. 13. 15). *Emitte Deus benedictionem in promptuariis cellarum tuarum* (Deut. 28. 8. 12); *aperiet cælum, et*

της ἀληθείας, τοσοῦτω καὶ παρὰ πλείονων ἐβάλλοντο), καὶ ταῦτα παρὰ τοῦ τὰ πρότερα εἰρηκτός ἀκούσωμεν. Κορινθίοις γὰρ γράφων, οὕτως ἔλεγε· *βίηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμασθῆ ἡ διακορία ὑμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστάωτες ἑαυτούς, ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομορῇ πολλῇ, ἐν βλίψεντι, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στεροχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστειαῖς.* Ἐίδες πόσους ἀθλοὺς ἠρίθμησε, πόσας πειρασμῶν νιφάδας; Πάλιν τοῖς αὐτοῖς [284] ἐπιστέλλων, *Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι, φησί, παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Εἶτα βουλόμενος ἡμᾶς πείσαι, ὅτι τοῦ σημεῖα ποιεῖν πολλῶ λαμπρότερον τὸ διὰ τὸν Χριστὸν θλίβεσθαι, καὶ ποιούμενος ἀπόδειξιν ἀποστολῆς, καὶ δεικνύς ὅτι βελτίων αὐτῶν ἐστίν, οὐχὶ τῶν ἀποστόλων λέγω, ἀλλὰ τῶν ψευδαποστόλων, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων καὶ σημείων, ἀλλ' ἀπὸ κινδύνων ἐπαλλήλων ποιεῖται τὸν τῆς ὑπεροχῆς ἔλεγχον, οὕτως λέγων· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλῶν· πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μ' ἀντὶ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρίς ἐβραδύσθην, ἅπασ ἐλιθάσθην, τρίς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὁδοπορίας ποικίλας, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους λίμνῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐξ ἔθνων, κινδύνους ἐν πόλει, κινδύνους ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνους ἐν θαλάσῃ, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις ποικίλας, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεμύχων. Οὗτοι τῆς ἀκριβοῦς ἀποστολῆς οἱ χαρακτῆρες. Σημεῖα μὲν γὰρ καὶ ἕτεροι πολλοὶ ποικίλας ἐποίησαν, καὶ οὐδὲν ἀπάναντο τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ μετὰ πάντα ἐκ τῶν ἤκουσαν· Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμῖν, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· τῶν δὲ ταῦτα δυναμένων εἰπεῖν, ἅπερ ὁ Παῦλος ἀπρηθίμῃσατο νῦν, οὐδὲς ἐκείνης ἀκούσεται τῆς φωνῆς· ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς παρήρσιος τῶν οὐρανῶν ἐπίδησεται καὶ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγαθῶν ἀπολαύσεται πάντων.*

ζ'. Τάχα μακρότερος ἡμῖν ὁ λόγος ἐγένετο· ἀλλὰ μὴ δείσητε· οὐκ ἐπιλελήσμεθα τῆς ὑποσχέσεως, ἀλλ' αὐτίκα δὴ πρὸς αὐτὴν πάλιν ἐπανήξομεν. Καὶ ταῦτα δὲ οὐ μάτην ἐμηνύσαμεν, ἀλλὰ διὰ πλείονος κατασκευῆς· ἀναμφισβήτητον καὶ σαφέστερον βουλόμενοι ποιήσασθαι τὴν ἀπόδειξιν, ὁμοῦ δὲ τὰς θλιβομένας παρακαλεῖσαι ψυχὰς, ἵν' ἕκαστος τῶν ἐν πειρασμοῖς ὄντων καὶ κινδύνους ἰκανῆν λαθῶν παραμυθίαν ἀπέλθῃ, μαθῶν ὅτι Παύλου κοινωνὸς διὰ τῶν παθημάτων γίνεται, μάλλον δὲ τοῦ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης Χριστοῦ· κοινωνῶν δὲ αὐτοῦ τῶν παθημάτων ἐνταῦθα κοινωνήσῃ τῆς δόξης ἐκεῖ· *Εἶπερ γάρ, φησί, συμπαύχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν· καὶ πάλιν· Εἰ ὑπομένετε, ἵνα καὶ συμβασιλεύσωμεν.* Ἀνάγκη γὰρ τὸν πιστὸν θλίβεσθαι πάντως. Πάντες γὰρ εἰ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· καὶ πάλιν· *Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλείαν Κυρίου, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πει-*

ραγμῶν, εὐθυρον καὶ καρτέρησον. Καλὰ αἱ ἐπαγγελίαι ἐκ προομιῶν εἰς πειρασμοὺς ἐμπασεῖν· μεγάλη προτροπὴ καὶ παράκλησις ἐναργῆς τῆς δουλείας κινδύνων εὐθέως ἀπογεύσασθαι. Μεγίστη οὖν καὶ θαυμασία, καὶ κέρδους ἔχουσα μέγιστον. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἄκουσον τὸν ἔξης· *Ὅσπερ γὰρ ἐν πυρὶ δοκιμάζεται χρυσός, οὕτως ἄνθρωποι δεκτοὶ ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως.* Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· *Ὅσπερ τὸ χρυσίον τῷ πυρὶ βασανιζόμενον καθαρῶτερον γίνεται, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, θλίψεσιν ὀμιλοῦσα καὶ κινδύνους, φαιδρότερα καὶ [285] λαμπρότερα ἄνεισι, καὶ πᾶσαν ἀμαρτημάτων ἀποβρίβεται κηλίδα.* Ὅθεν καὶ πρὸς τὸν πλείστον ἔλεγε ὁ Ἀβραάμ, ὅτι *Αἰζάρως ἀπέλειπε τὰ κακὰ, καὶ ἐνταῦθα παρκαλεῖται.* Καὶ Παῦλος Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔγραψε· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοί. Εἰ γὰρ ἑαυτούς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν ἐκρινόμεθα· κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.* Καὶ τὴν πεπορευομένην δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο παρέδωκεν εἰς ἄλθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ· δεικνύς ὅτι σωτηρίαν ὁ παρὼν ἐργάζεται πειρασμός, καὶ οἱ κίνδυνοι τοῖς μετ' εὐχαριστίας αὐτοὺς φέρουσι, καθάρσιον ψυχῆς εἰσι μέγιστον. Ὅτι μὲν οὖν ἐθλίβοντο οἱ πιστοί, καὶ μυρία ἐπαχθὴν θεινὰ καὶ μαθητὰ καὶ διδάσκαλοι καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνεον, ποικίλοις τισὶ καὶ παντοδαποῖς πάντοθεν περιετοιχισμένοι πολέμοις, ἰκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξε, καὶ πλείω δὲ τῶν εἰρημίων τοῖς φιλοπόνοις· ἔξεστιν ἀναλέξασθαι ἐκ τῶν θείων Γραφῶν.

η'. Λοιπὸν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τί δὲ τὸ προκείμενον ἦν εἰπεῖν; Τίνας ἔνεκεν εἶπεν ὁ Παῦλος, *Ἐχόντες Πνεῦμα πίστεως τὸ αὐτό.* Τίνας οὖν ἔνεκεν εἶπεν; Ἐθοροῦβει τοῦτο τοὺς μαθητὰς, ὅτι τὰ μὲν θεινὰ ἐν πείρῃ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπεί· καὶ τὰ μὲν παρῆν, τὰ δὲ ἀφαισθήκει· καὶ τὰ μὲν ἐγένετο, τὰ δὲ ἠλπίζετο. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἐπαχθόν τινας, ὅπου γε καὶ νῦν μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τὸ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθῆναι τὸ κήρυγμα, μετὰ τὴ λαθεῖν ἀποδείξεις τοσαύτας τῶν ὑποσχέσεων, πολλοὶ οἱ τοῦτο πάσχοντές εἰσιν;

Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοὺς διετάραττεν, ἀλλὰ καὶ ἔττερον οὐκ ἔλαττον τοῦτου. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ἐνενόουν πρὸς ἑαυτούς, ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐχ οὕτω τὰ πράγματα ὑκονομήθη, ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς τοὺς ἀθλοὺς καὶ τοὺς μισθοὺς εὐθέως ἀπελάμβανον οἱ μετ' ἐπιεικείας καὶ σωφροσύνης προηρημένοι ζῆν. Οὐ γὰρ μετὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, οὐδὲ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ἀλλ' ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον πᾶσαι αὐτοῖς ἐπληροῦντο αἱ ὑποσχέσεις. *Ἐάν γὰρ ἀγαπήσῃς, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου, εὐ σοι ἐσται, καὶ πληθυνεῖ ὁ Θεός τὰ βουκόλια τῶν βοῶν σου, καὶ τὰ ποιμνία τῶν προβάτων σου· οὐκ ἐσται ἐν σοὶ ἄγονον, οὐδὲ στεῖρον· οὐκ ἐσται ἐν σοὶ μαλακία, φησὶν, οὐδὲ νόσος.* Ἐξαποστελεῖ ὁ Θεός τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ εἰς τὰ ταμεία τῶν ἀποθηκῶν σου· ἀνοίξει τὸν οὐρανόν, καὶ ῥώσει

σοι ὑετὸν πρότερον καὶ δύμιον. Καταλήψεται ὁ ἀλοητὸς τὸν τρυγητὸν καὶ ὁ τρυγητὸς τὸν σπόρον. Καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα αὐτοῖς ἐπηγγεῖλατο, ἅπερ ἅπαντα κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν αὐτοῖς ἀπέδιδδοτο. Εἰ τὴς δέξτερος, ἤδη προέβλεπε τὴν λύσιν. Ἐπεὶ οὖν σώματος ὑγίαια, καὶ γῆς εὐκλιρία, καὶ πολυκαίδια καὶ εὐκαίδια, καὶ λιπαρὸν γῆρας, καὶ ὠρῶν κρᾶσις ἀρίστη, καὶ εὐετηρία, καὶ δμῆρων εὐκαιρία, καὶ πολλὰ ποίμνια * καὶ βουκόλια, καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ ἀγαθὰ κατὰ τὴν παρούσαν αὐτοῖς ἐπληροῦτο ζωὴν, [286] καὶ οὐδὲν ἐν ἐλπίσει ἦν, οὐδὲ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποψίμιναν ἀναλογιζόμενοι οὖν ταῦτα οἱ πιστοὶ, ὅτι τοῖς προγόνους τοῖς ἑαυτῶν παρὰ πόδας ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ ἀπήντα, αὐτοῖς δὲ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν τὰ ἔπαθλα καὶ οἱ στέφανοι πάντες εἰσὶ τεταμιευμένοι, καὶ ἐν πίστει τὰ τῶν ἐπαγγεῖλων, ἔκαμον, ἐξελύοντο, τὴν παρούσαν ζωὴν ἄπασαν διὰ πειρασμῶν ἔλκειν ἀναγκαζόμενοι. Ταῦτα οὖν ἐνοῶν ὁ Παῦλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐπηρητημένων αὐτοῖς δεινῶν, καὶ ὅτι τοῖς μὲν τὸν μισθὸν τῶν πόνων μετὰ τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἀποδημίαν ὁ Θεὸς ἐπηγγεῖλατο, τοῖς δὲ προγόνους αὐτῶν ἐντεῦθεν ἠμεῖλατο, καὶ συνορῶν πολλὴν ἐκ τῶν λογισμῶν τούτων ἀκρίδιαν ἐγγινομένην αὐτοῖς, βουλόμενος αὐτοὺς ἀναστῆσαι καὶ διδάξαι, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων τῶν αὐτῶν οὕτω τὰ πράγματα ψικονόμητο, καὶ ἐν πίστει πολλοὶ τὸν μισθὸν ἔλαβον, οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ, ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῆς προφητικῆς ῥήσεως, εἰπὼν Ἐχορτες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα ἡ μονοουχὶ λέγων, ὅτι καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ, ὁ θαυμαστὸς καὶ γενναῖος προφήτης ἐκεῖνος, πιστεῖ τὴν ἀμοιβὴν ἐκομίσαστο, οὐχὶ τῇ πείρᾳ ὡς γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἶπεν, Ἐπίστευσα, διὸ καὶ ἐλάλησα. Ἡ γὰρ πίστις ἐλπίζομένων ἐστὶν ὑπόστασις πραγμάτων, οὐ βλεπομένων ἢ δὲ βλέπει τις, οὐ πάντως καὶ ἐλπίζει. Εἰ τολύον ἐπίστευσε, τοῖς ἐλπίζομένοις ἐπίστευσε. Εἰ δὲ τοῖς ἐλπίζομένοις ἐπίστευσε, τὰ δὲ ἐλπίζόμενα οὐδέπω βλέπεται, οὐπω ἦν ἀπειληφῶς ταῦτα, εἰς ἅπερ ἐπίστευσε ἡ διὰ τοῦτο φησιν, Ἐχορτες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν αὐτὴν πίστιν, τὴν ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἡμεῖς ἔχομεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησι, περὶ τῶν τότε ἁγίων λέγων Περὶ ἡλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγίοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος ἕτα διδάσκων, ὅτι τὰ δεινὰ μὲν ὑπέμειναν, τοὺς δὲ μισθοὺς οὐδέπω καὶ νῦν ἀπέλαβον, ἐπήγαγε λέγων Κατὰ τὴν πίστιν ἀπέλαβον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι. Καὶ πῶς εἶδον, εἰπέ μοι, τὰς μηδέπω παρούσας; Τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, τοῖς ὑπερβαίνουσι τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐκεῖ κατασκοποῦσιν ἅπαντα.

Θ'. Σὺ δὲ μοι σκόπει Θεοῦ σοφίαν, πῶς καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὰ βραβεῖα πόρρωθεν, καὶ οὐκ ἔδωκε μὲν εὐθείως, ἵνα μελίζονα αὐτῶν ἐργάσθαι τὴν ὑπομονὴν ἔδειξε δὲ πόρρωθεν, ἵνα ταῖς ἐλπίαι ταύταις τρεφόμενοι, μηδὲ αἰσθησιν τῶν παρόντων λάθωσι πόνων.

* Alii et Cod. 748 πολυποίμνια. Savil. in marg. πολυποιμνία, καὶ βουκόλια.

Ἄλλὰ τάχα τις τῶν δεύτερον προσεχόντων ἑαυτῷ περιπετωκῆναι τὸν λόγον ἠγῆσεται. Εἰ γὰρ οὐδὲ οἱ πρότεροι, φησὶν, ἀπελάμβανον παρὰ πόδας τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ἀμοιβὰς, πῶς ἡμῖν μακρὸν ἀπέτεινας λόγον, ἀπαριθμούμενος ὠρῶν εὐκρασίαν, σώματος ὑγίαιαν, εὐκαίδια, πολυκαίδια, εὐετηρία, καρπῶν ἀφροσύνην, βουκόλια, ποίμνια, ἅπαντα τὴν βιωτικὴν εὐφραγίαν; [287] Τί οὖν ἂν εἴποιμεν πρὸς τοῦτο; Ὅτι ἐτέρως μὲν τὸ πλῆθος καὶ τὸν ἀσθενέστερον δῆμον, ἐτέρως δὲ τοὺς γενναίους καὶ τὴν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίαν ἤδη μετιόντας ἦγεν ὁ Θεὸς τότε. Τοῖς μὲν γὰρ πολλοῖς καὶ χαμαὶ ἐρπομένοις καὶ οὐδὲν μέγα δυναμένοις ἰδεῖν, οὐδὲ ἐκτείνει τὴν τῆς ψυχῆς ἐλπίδα πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἀπολαύσιν ἀγαθῶν, ταῦτα τὰ παρόντα παρῆεν ἀγαθὰ, τὴν ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν παραμυθούμενος, καὶ διὰ τούτων αὐτοὺς ὀδηγῶν ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, καὶ εἰς τὴν τῶν καλῶν ἐπιθυμίαν ἐμβάλλων τὸν δὲ Ἥλιαν καὶ τὸν Ἐλισσαῖον, τὸν Ἰερεμίαν, τὸν Ἡσαΐαν, καὶ πάντας δὴ ἀπλῶς τοὺς προφήτας, καὶ ὅσοι τοῦ χοροῦ γεγέννηται τῶν ἁγίων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν, ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἐκάλει καὶ τὰ ἐκεῖ παρεσκευασμένα τοῖς εὐδοκίμηκόσιν ἀγαθὰ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς πάντας ἀπηριθμήσαστο, ἀλλὰ τοὺς ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγίοις δέρμασι, τοὺς ἐν καμίῳ, τοὺς ἐν δεσμωτηρίῳ, τοὺς ἀποτυμπανισθέντας, τοὺς καταλευσθέντας, τοὺς ἐν λιμῷ, τοὺς ἐν πενίᾳ, τοὺς ἐν ἐρημίαις, τοὺς ἐν σπηλαίοις, τοὺς ἐν ταῖς ὄραις τῆς γῆς, τοὺς τὰ μύρια παθόντας δεινὰ. Καὶ τότε εἶπε κατὰ πίστιν πάντας τετελευτηκῆναι, καὶ μηδέπω κεκομίσθαι τὰς ἐπαγγελίας ὡς ἂν τὸ πλῆθος τὸ Ἰουδαϊκόν, ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὸν Ἥλιαν ἡμῖν αἰνιττόμενος. Εἰ δὲ λέγοι τις Ἄυτοι δὲ οὗτοι τίνας ἔνεκον οὐδέπω καὶ νῦν ἀπέλαβον τοὺς ὀφειλομένους αὐτοῖς στεφάνους; μανθανέτω καὶ ταύτην παρὰ Παύλου τὴν αἰτίαν. Εἰπὼν γὰρ Κατὰ πίστιν ἀπέλαβον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἐπήγαγε, Τοῦ Θεοῦ κρείττερον τι προβλεψάμενον περὶ ἡμῶν, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Κοινὴ γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ πανήγυρις, ἐπειδὴ καὶ μελίζων ἦδονῆ, ἔταν κοινῇ στεφανώμεθα πάντες. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι γίνεται ὁ καλαίσιας, ὁ πυκτεύσας, ὁ παγκρατιάσας ἐν διαφόροις μὲν καιρῶν τῶς ἀγῶνας ὑπομένουσιν, ἐν μίᾳ δὲ καιροῦ ῥοτῇ πάντες ἀνακηρύττονται. Οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀρίστοις γίνεται. Ὅταν γὰρ τῶν δαιτυμόνων οἱ μὲν φθάσωσι προαπαντήσαντες, οἱ δὲ ἐτι μέλλωσι, τιμῶντες τοὺς ἀπολειφθέντας οἱ ἐστιάτορες, τοὺς φθάσαντας ἤδη καὶ παραγενομένους κελεύουσιν ἀναμένειν τοὺς ὑστερήσαντας. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς πεποίηκεν ἔπειδὴ γὰρ τοὺς ἐκ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κατὰ διαφόρους καιροὺς εὐδοκίμηκότας ἐπὶ κοινήν τε καὶ πνευματικὴν εὐωχίαν ἐκάλεισε, τοὺς ἤδη φθάσαντας καὶ προαπελθόντας κελεύει τοὺς μετὰ ταῦτα ἀπιέναι μέλλοντας ἀναμένειν, ἵν' οὕτω κοινῇ παραγενομένων ἀπάντων, καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἡδονὴ μία ἅπασιν γένηται.

Ἰ'. Ἐννόησον γὰρ ἠλίκων ἐστὶν εἰς τιμῆς λόγον, Παῦλον καὶ τοὺς κατ' ἐκεῖνον ἅπαντας, τὸν Ἀθραῆμ, καὶ τοὺς κατ' ἐκεῖνον, καὶ τοὺς πρὸ ἐκεῖνου πάλιν πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν ἀθήσαντας καὶ νικῆσαντας καθίσθαι νῦν τὴν ἡμετέραν ἀναμένοντας εὐδοκίμησιν. Ὅτι γὰρ οὐδέπω τὸν στέφανον Παῦλος ἀπέληφεν, οὐδὲ ἄλλος οὐδεὶς τῶν ἐξ ἀρχῆς εὐρεσθηκότων, ἀλλ' οὐδὲ ἀπολήφονται, ἕως ἂν ἅπαντες οἱ μέχρι τέλους στεφ-

dabit tibi pluviam matutinam et serotinam (Ibid. 11. 14). Excipiet area vindemiam, et vindemia sementem (Levit. 26. 4. 5). Aliaque multa simili modo eis promisit, quæ quidem omnia in præsentī vita eis reddidit. Si quis est acutior, jam prævidet solutionem. Quandoquidem igitur corporis sanitas, agrorum felicitas, liberorum bonitas atque copia, fausta senectus, anni partium temperies optima, annonæ bonitas, inbriūm opportunitas, armentorum et gregum abundantia, omnia denique bona illis in hac vita representabantur, nihilque post hanc vitam et in futurum sæculum sperandum proponebatur: hæc reputantes fideles, majoribus quidem suis omnia bona præ pedibus fuisse sita, sibi vero in futuram vitam præmia et coronas reposita esse, et ex fide ipsorum promissiones pendere: delassabantur ac desiciebant, ut quibus universa vita inter tentationes necessario esset exigenda. Hæc igitur considerans Paulus, et malorum quæ eis impendebant magnitudinem, et quod his quidem post obitum laborum mercedem Deus esset pollicitus, patribus autem præsentem retributionem præstitisset; perspiciebatque magnam in illis segnitiem et talibus cogitationibus suboriri, et volens eos excitare ac docere, patrum quoque temporibus eandem fuisse rerum dispensationem, multosque fide mercedem percepisse, non re, propheticum illis dictum in memoriam revocat dicens: *Habentes eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum*: tantum non dicens quod magnus etiam ille David, egregius et admirandus propheta, fide retributionem percepit, non experimento: alioqui, nisi res ita se haberet, non dixisset (*Psal. 115. 10*): *Credidi, propter quod loquutus sum*. Fides enim ad ea quæ sperantur refertur, non ad ea quæ videntur: quod enim videt quis, plane non sperat (*Hebr. 11. 1*). Si igitur credidit, illis nimirum credidit quæ sperabat. Quod si eis quæ sperabat credidit, quæ vero sperantur, non videntur, consequitur eum non recepisse ea quæ crediderat; propterea dicit, *Habentes eundem Spiritum fidei*: hoc est, eandem fidem, quæ fuit in Veteri Testamento, etiam nos habemus. Quapropter et alibi de ejus temporis sanctis ad hunc modum loquitur: *Circueverunt in molotis, in pellibus caprinis, egentes, afflicti, angustiati, quibus dignus non erat mundus (Hebr. 11. 37. 38)*: deinde docens eos calamitates quidem pertulisse, mercedem vero nondum recepisse, subdit verba hæc, *In fide mortui sunt omnes hi, nec promissiones receperunt, sed a longe tantum aspectas salutaverunt (Ib. v. 39. etc. et 43)*. Et quomodo viderunt eas, quæ non, quæ nondum erant præsentibus? Fidei nimirum oculis, qui cælum penetrant, et quæ in eo sunt universa contemplantur.

9. Tu vero considera mihi Dei sapientiam, quomodo illis præmia e longinquo ostenderit, quæ ideo suis non statim dedit, quo major esset eorum patientia: ostendit autem e longinquo ideo ut, hac spe reflecti, ne sensum quidem præsentium laborum percipiant.

Aliter cum vulgo et aliter cum justis et sanctis se gerat Deus. — Sed forsitan aliquis ex his qui acrius at-

tendunt, inter se pugnantes nos dicere putabit. Dicet enim: Si neque priscis illis statim oblata sunt bona et præmia, quid ita longum habuisti sermonem, enumerando anni partium temperiem, corporis sanitatem, liberorum bonitatem ac copiam, annonæ facilitatem, fructuum abundantiam, armenta, greges, et omnem vivendi felicitatem? Quid igitur ad hoc est respondendum? Aliter cum vulgo et imbecilliore populo, aliter cum generosis hominibus, et eam, quæ est Novi Testamenti, philosophiam jam tum meditantibus, se gessisse Deum illo tempore. Multitudini enim quæ humi repebat, nec magnum aliquid videre poterat, neque spem suam ad futurorum honorum fructum extendere, præsentia bona exhibuit, imbecillitatem animæ eorum consolando, et per hoc ad virtutem exercendam ipsos deducendo, atque ad rerum honestarum desiderium; Etiam autem et Elisæum et Jeremiam et Ilesiam et in summa universos prophetas, et quotquot ad magnorum et sanctorum hominum chorūm pertinebant, ad cælos vocabat, ad eaque bona quæ electis sunt illic præparata. Quamobrem etiam Paulus non omnes simul enumeravit, sed amictos ovis ac caprinis pellibus, in fornacem coniectos, vinculis constrictos, distentos, saxis lapidatos, fame et inopia laborantes, in solitudinibus, speluncis et cavernis terræ degentes, innumeraque mala sustinentes. At tum denique dixit omnes hos in spe mortuos, nec adhuc promissionem recepisse: subindicans nobis non vulgus Judaicum, sed homines ad Eliæ similitudinem accedentes. Quod si quis dicat: Illi autem ipsi quamobrem ne nunc quidem debitas sibi coronas perceperunt? causam hujus rei discat a Paulo. Cum enim dixisset: *Fide sunt mortui omnes hi non acceptis promissionibus, subjunxit, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consuminarentur (Hebr. 11. 43. 40)*. Communis enim est celebritas hæc, inquit, quandoquidem major etiam est voluptas, dum omnes eadem opera coronamur. Idem fit et in Olympicis certaminibus: luctator, pugil, pancratiasta, diversis quidem temporibus certamen subeunt, sed uno temporis momento omnes a præcone victores pronuntiantur. Idem fit et in conviviis. Quoties enim convivarum alii venerunt maturius, alii adhuc cunctantur, convitatores in honorem absentium jubet præsentibus paulisper manere, donec illi quoque veniant. Idem etiam Deus fecit: quoniam enim ex toto orbe diversis temporibus electos ad commune et spirituale convivium invitavit, jubet eos qui priores iverunt, expectare eos qui posteriores sunt venturi, ut hoc pacto omnibus una præsentibus, unus omnibus contingat honor et una voluptas.

10. Cogita enim quanta sit honoris accessio, Paulum et sui temporis homines, Abrahamum item atque ejus ætatis viros, ac rursus alios qui tot sæculis ante illum certaverunt et vicerunt, sedere nunc expectantes donec nos quoque probati sinus. Quod enim Paulus nondum coronam receperit, neque eorum quisquam qui nunquam ab initio Deo placuerunt, imo ne recepturi quidem sint donec omnes qui coronandi sunt

convenerint, audi ipsum Paulum dicentem: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi justus iudex* (2. Tim. 4. 7. 8). Quando? *In illa die, non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus.* Et rursus alibi indicans bona illa universis simul ad fruendum concedenda esse, Thessalonicensibus sic scribit: *Siquidem justum est apud Deum ut reddatur affligentibus vos afflictio, vobis autem qui affligimini relaxatio una nobiscum* (2. Thess. 1. 6. 7). Ac rursus: *Quoniam nos qui vivimus, qui relinquitur in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt* (1. Thess. 4. 14): per hæc omnia docens oportere nos simul omnes et in commune cælestis honoris possessionem ac fructum accipere. Hoc ipsum etiam illis qui nos præcesserunt magnam affert voluptatem, quod una cum propriis membris sint infatigabilibus illis bonis perfructuri. Etenim pater mensam habens splendidam ac opiparam, tum demum majore cum voluptate ea fructur, quando liberi sunt ejus voluptatis ac hilaritatis participes. Sic etiam Paulus ejusque similes ita demum ampliorem sentient animi voluptatem, quando una cum propriis membris illa perfruentur. Neque enim patribus tantus est erga liberos affectus, quantum illi sollicitudinem gerunt de eis qui eandem virtutis viam sunt ingressi. Ut igitur etiam nos in eorum qui tunc honorabuntur numero simus, demus operam ut sanctos illos assequamur. Et quomodo assequi poterimus, inquires? quis nobis viam, quæ ad illos ducit, indicabit? Ipse sanctorum illorum Dominus, qui non solum quomodo illos assequamur docet, verumetiam quomodo illorum omnium contubernales ac sodales fieri possimus: ait enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna sua tabernacula* (Luc. 16. 9). Recte dixit, *Æterna*. Nam in hoc sæculo etiamsi splendidam domum habeas, omnino vetustate est peritura: imo prius quam illa pereat, mors irruens ejectionem te ex magnifico isto domicilio: non raro quidem vel ante obitum infausta negotia, calumniatorum impetus ac insidiæ faciunt, ut inde ejectionis. Illic autem non est quod tale quidquam vercaris: non corruptionem, non mortem, non ruinam, non damnum a calumniatoribus, non aliud quidquam; sed immobile et immortale est domicilium. Quapropter æternum illud appellavit. *Facite vobis amicos*, inquit, *de mammona iniquitatis*.

11. *Eleemosyna ex rapina data, non est eleemosyna. Eleemosynæ laudes. Cur præ foribus templorum pauperes; fontes ante oratoria.* — Vide quanta sit Domini benignitas, quanta bonitas ac æquitas; neque enim temere hoc adjunxit: sed quoniam plerique divites ex rapinis ac fraude divitias sibi comparaverunt, Male, inquit, factum, nec oportebat te ita pecunias colligere; verumtamen quandoquidem jam collegisti, d. siste a rapina et fraude, et utere pecunia ad ea, quibus opus habes. Non jubeo te esse ex raptu misericordem, sed a fraude temperantem, divitiis ad benignitatem et eleemosynam uti. Nisi enim a rapina desistas,

ne eleemosyna quidem erit: sed etiamsi innumeris pecuniis des in manus egenorum, a fraude et rapina interim non abstinens, in homicidarum numero a Deo computaberis. Quapropter oportet a fraude abstinere, ac tum demum in egenos misericordem esse. Magna enim est eleemosynæ vis, de qua etiam in priore conventu apud vos disseruimus, ac nunc quoque disseremus. Sed nemo vesirum ita cogitet, hanc admonendi assiduitatem ad auditorum tendere accusationem. Nam et in certaminibus illi potissimum a spectatoribus excitantur, qui ad metam propius accedunt, et certiores victoriæ spem habere videntur. Ergo quia magna alacritate video vos de eleemosyna sermonem excipere, eo magis libet istam exhortationem continuare. Medici animarum nostrarum sunt pauperes, benefactores et protectores: neque enim tantum das, quantum accipis; das pecuniam, et accipis regnum cælorum; sublevas egestatem, et reconcilias tibi Dominum. Vides inparem esse retributionem? Hæc sunt terrena, illa cælestia; hæc peritura, illa permanentia; hæc corrumpuntur, illa sunt extra corruptionis periculum. Hæc de causa majores nostri pro foribus ecclesiarum pauperes constituerunt, ut vel inhumanissimum et segnisimum quemque aspectus ipse egenorum ad eleemosynam excitet. Ubi enim stat chorus senum incurvorum, pannosorum, squalidorum, sordidorum, baculos tenentium, atque his ægre se sustentantium, nonnumquam oculis orbatorum, totoque corpore male mulcatorum, quis tam saxeus est, quis tam adamantinus, qui ad eorum grandævitate, imbecillitatem, cæcitate, egestatem, habitus vilitatem, totque alia ad condolendum moventia, obdurare se et inflexibilis queat permanere? Hac de causa pro foribus nostris stant, et ipso aspectu, magis quam ullis verbis possunt, ad beneficentiam provocant eos qui introgrediuntur. Quemadmodum enim solemne est ut fontes præsto sint ante oratoria, ut adoraturi Deum manus prius lotas inter precandum attollant: ita pauperes fontium vice ante fores collocaverunt majores nostri, ut quemadmodum manus abluimus aqua, sic prius per beneficentiam abstersa anima, tum demum preces nostras offeramus.

12. Non enim tam apta est aqua ad abluendas corporis maculas, quam eleemosyna ad abolendas sordes animæ. Quemadmodum igitur non audes illotis manibus ad precandum intrare, quamvis levius sit hoc crimen, ita nec absque eleemosyna ad precandum umquam acced. s. Atqui non raro etiam cum puras manus habeamus, non tendimus ad Deum nisi prius lotas: tantum valet consuetudo. Id ipsum igitur in eleemosyna est faciendum; et licet nullius magni peccati nobis simus conscii, tamen eleemosyna data conscientiam nostram abstergere oportet. Multa in foro tibi contraxisti mala: inimicus irritavit, iudex aliquid parum decorum facere compulit, verba sæpe effutivisti non bona, ne amicum offenderes peccatum aliquod admisisti: alias non paucas maculas contraxisti, ut solent homines qui in foro versantur, julli-

νοῦσθαι μέλλοντες ἀφίκνυται, ἀκουσεν αὐτοῦ τοῦ [288] Παύλου λέγοντος· *Τὸν ἀγῶνα τὸν καιρὸν ἠγῶνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρησα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος κριτής. Πότε; Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.* Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ δεικνύς, ὅτι κοινῇ πᾶσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσις δίδεται, Θεσσαλονικεῦσι γράφων ἔλεγεν· *Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίβειν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀνεῖν μεθ' ἡμῶν.* Καὶ πάλιν· *Ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθίσωμεν τοὺς κοιμηθέντας·* διὰ πάντων τούτων δηλῶν, ὅτι κοινῇ πάντας καὶ ὁμοῦ παραγενομένους τῶν οὐρανίων τιμῶν ἀπολαύειν χρή. Τοῦτο καὶ τοῖς φθάσασι πολλὴν φέρει τὴν ἡδονήν, ὅταν μετὰ τῶν οικείων μελῶν τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀπολαύσωσιν ἀγαθῶν. Καὶ γὰρ πατὴρ τραπέζης μετέχων λαμπρᾶς καὶ πολυτελοῦς, τότε μετὰ πλείονος αὐτῆς ἀπολαύσεται τῆς εὐφροσύνης, ὅταν μετὰ τῶν αὐτοῦ παιδίων μετέχη τῆς εὐωχίας καὶ εὐφροσύνης. Οὕτω καὶ Παῦλος καὶ οἱ κατ' ἐκείνον ἅπαντες μεζόνος αἰσθήσονται τῆς θυμηδίας, ὅταν μετὰ τῶν οικείων μελῶν θυεῖ ἀπολαύσωσιν αὐτῆς. Οὐ γὰρ τοσαύτην πατέρες περὶ παιδῶν ἐπιδεικνυνται φιλοστοργίαν, ὅσην ἐκείνοι περὶ τοὺς τὰ αὐτὰ κατωρθώκοτας αὐτοῖς ἔχουσι κηδεμονίαν. Ἰν' οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τότε τιμωμένων γενώμεθα, σπουδάζωμεν καταλαβεῖν τοὺς ἀγίους ἐκείνους. Καὶ πῶς δυνήσομεθα, φησὶ, αὐτοὺς καταλαβεῖν; τίς ἡμῖν δείξει τὴν ἐκεῖ φέρονσαν ὁδόν; Αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων ἐκείνων Δεσπότης, ὃς οὐχ ὅπως αὐτοὺς καταληψόμεθα μόνον διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ὅπως ὁμωρόφιοι καὶ σύσκηνοι γενώμεθα πᾶσιν αὐτοῖς· *Ποιῆσατε γὰρ ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μιμνωῦ τῆς ἀδικίας, φησὶ, Ἰν' ὅταν ἐκλίπητε, δέξονται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους αὐτῶν κρηρὰς.* Καλῶς εἶπεν, Αἰωνίους. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ κἄν λαμπρὰν ἔχης οικίαν, ἀπολείεται πάντως φθειρομένη τῷ χρόνῳ· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς κατὰ τὸν χρόνον φθορᾶς, θάνατος ἐμπροσθῶν ἐκβάλλει σε τῆς λαμπρᾶς ταύτης οἰκίας· πολλάκις δὲ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου πραγμάτων τινῶν δυσκολαί καὶ συκοφαντῶν ἐφοδοὶ καὶ ἐπιβουλαὶ ἐκπέσειν αὐτῆς παρεσκεύασαν. Ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων ἐστὶν ὑποπεῦσαι, οὐ φθορὰν, οὐ θάνατον, οὐ κατάπτωσιν, οὐ συκοφαντῶν ἐπήρειαν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ἀλλ' ἀκίνητος καὶ ἀθάνατος ἐστὶν ἡ οἰκίσις. Διὰ τοῦτο αἰωνίους αὐτὰς ἐκάλεσε. *Ποιῆσατε ὑμῖν φίλους, φησὶ, ἐκ τοῦ μιμνωῦ τῆς ἀδικίας.*

ια'. Ὅρα πόση φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότης, πόση χρηστότης καὶ ἐπιεικεία· οὐ γὰρ ἀπλῶς ταύτην τέθεικε τὴν προσθήκην· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς πλουσίους πλοῦτος συνειλεκεται ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας, Κακίως μὲν, φησὶ, καὶ οὐκ ἐχρήν σε οὕτω συλλέξαι τὰ χρήματα· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ συνέλεξας, στήθι τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς πλεονεξίας, καὶ χρήσαι εἰς θεόν τοῖς χρήμασιν. Οὐ λέγω, ἵνα ἀρπάξω ἐλεῆς, ἀλλ' ἵνα τῆς πλεονεξίας ἀποστῆς, πρὸς ἐλεημοσύνην [289] καὶ φιλανθρωπίαν ἀποχρήση τῷ πλούτῳ. Εἰ γὰρ τις μὴ παύσαιτο τῆς ἀρπαγῆς, οὐδὲ ἐλεημοσύνην ἐργάσεται· ἀλλὰ κἄν μυρία καταβάλῃ χρήματα εἰς τὰς τῶν δεομένων χεῖρας, τὰ ἐτέρων ἀρπάξων καὶ πλεονεκτῶν, τοῖς ἀνδροφόνους ἐξίσης λελοῖται τῷ Θεῷ. Διὰ τὴν πλεονεξίας ἀποστάντα πρότερον, οὕτω τοὺς δεομένους

ἐλεῖν. Πολλὴ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης ἡ δύναμις, περὶ ἧς καὶ τῇ προτεραῖα συνάξει πρὸς ὑμᾶς διελέχθημεν, καὶ νῦν διαλέξομαι. Ἀλλὰ μηδεὶς τὴν συνέχειαν τῆς ὑπομνήσεως κατηγοροῖαν ἠγείσθω τῶν ἀκούοντων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐκείνους τῶν δρομέων διεγείρουσιν οἱ θεαταί, οὓς ἂν ἴδωσιν ἐγγὺς τοῦ βραθείου γενομένους, καὶ πολλὰς τῆς νίκης ἐλπίδας ἔχοντας. Καὶ ἐγὼ τοίνυν, ἐπειδὴ μετὰ πολλῆς αἰε προθυμίας ὄρω τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης δεχομένους λόγους ὑμᾶς, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς συνεχέστερον τὴν ὑπὲρ τούτων κινῶ παραίνεσιν. Πατροὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν εἰσιν οἱ πένητες, εὐεργέται καὶ προστάται· οὐ γὰρ τοσοῦτον δίδως, ὅσον λαμβάνεις· δίδως ἀργύριον, καὶ λαμβάνεις βασιλεῖαν οὐρανῶν· λυεῖς πενίαν, καὶ καταλλάττεις σεαυτῷ τὸν Δεσπότην. Ὅρα ὅτι οὐκ ἴση ἡ ἀντίδοσις; Ταῦτα ἐπὶ γῆς, ἐκεῖνα ἐν οὐρανῷ· ταῦτα ἀπόλλυται, ἐκεῖνα διαμένει· ταῦτα φθεῖρεται, ἐκεῖνα πάσης· ἐστὶν ἀνώτερα ἀπουλείας. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸ τῶν θυρῶν τῶν οἰκῶν τῶν εὐκτηρίων ἐστησαν τοὺς πένητας οἱ πατέρες οἱ ἡμέτεροι, ἵνα καὶ τὸν νοηρότατον καὶ ἀπανθρωπότατον αὐτῆ τῶν πενήτων ἡ ὄψις πρὸς ὑπόμνησιν ἐγείρῃ τῆς ἐλεημοσύνης. Ὅταν γὰρ ἐστήκη χορδὴ γερόντων, συγκεχυμένων, βράκια περιβεβλημένων, ἀσχύντων, ρυπῶντων, βακτηρίας ἐγόντων, μολίς στήριξέσθαι δυναμένων, πολλάκις δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκεκομμένους, καὶ τὸ σῶμα ὅλον ἀναπήρου. τίς οὕτω λίθινος, τίς οὕτως ἀδάμας, ὡς καὶ τῆς ἡλικίας, καὶ τῆς ἀσθενείας, καὶ τῆς πηρώσεως, καὶ τῆς πενίας, καὶ τῆς εὐτελοῦς στολῆς, καὶ πάντων ἀπλῶς πρὸς συμπόθειαν ἐπικλώνων αὐτὸν, ἀντιστήναι καὶ μένειν πρὸς ἅπαντα ταῦτα ἀνένδοτος; Διὰ ταῦτα πρὸ τῶν θυρῶν ἡμῶν ἐστήκασι παντὸς λόγου δυνατώτεροι, διὰ τῆς ὄψεως ἐπισπόμενοι, πρὸς φιλανθρωπίαν τοὺς εἰσιόντας ἐκκαλούμενοι. Καθὰπερ γὰρ κρήνας εἶναι ἐν ταῖς σὺλαῖς τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν νομόμιστα, ἵνα οἱ μέλλοντες εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, πρότερον ἀπονιψάμενοι τὰς χεῖρας, οὕτως αὐτὰς εἰς εὐχὴν ἀνατείνωσιν· οὕτω καὶ τοὺς πένητας ἀντὶ πηγῶν καὶ κρηνῶν ἐστησαν οἱ πατέρες πρὸ τῶν θυρῶν, ἵν', ὡςπερ ὑδατὶ τὰς χεῖρας ἀπονίπτωμεν, οὕτω φιλανθρωπία τὴν ψυχὴν ἀποσμηχόντες πρότερον, οὕτως εὐχόμεθα.

ιβ'. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὕδατος φύσις ἀπονίπτει κηλίδας σώματος, ὡς ἐλεημοσύνης δύναμις ἀποσμηχει ῥύπον ψυχῆς. Ὡςπερ οὖν οὐ τολμᾶς ἀνίπτους χεῖρας εἰσελθὼν εὐξασθαι, καίτοι ἔλαττον τὸ ἐγκλίμα ἐκεῖνο, οὕτω μήτε χωρὶς ἐλεημοσύνης ἐπ' εὐχὴν ἔλθῃς ποτέ. Καίτοι καὶ καθαρὰς πολλάκις ἔχοντας τὰς χεῖρας, ἂν μὴ πρότερον αὐτὰς ἀποπλύνωμεν ὑδατὶ, οὐκ ἀνατείνωμεν εἰς εὐχὴν· τοσοῦτόν ἐστιν ἡ σὴνθῆσια. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ποιῶμεν· κἄν μηδὲν ἑαυτοῖς ὤμεν [290] συνειδότες μέγα ἁμάρτημα, ὁμοῦ ἀποσμηχόμεν τὸ συνειδὸς διὰ τῆς ἐλεημοσύνης. Πολλὰ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἐπεσπάσω δεῖν· ἐχθρὸς παρώξυνε, δικαστὴς ἠγάγκασέ τι ποιήσας τῶν οὐ προσκόντων πραγμάτων, βήματα πολλάκις ἐξέβλεψες ἄτοπα, φίλος ἐδυσώπησεν ἐργάσασθαι τι τῶν ἁμαρτίαν ἐγόντων. Ἔτερα προσετρέψω πολλὰ, οἷα εἰκὴς ἀνθρωπῶν ὄντα προστρέβεσθαι, ἐν ἀγορᾷ στρεφόμενον, δικαστηρίοις προσεδρεύοντα, τὰ τῆς πόλεως πράττοντα πράγματα· ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εἰσέρχῃ τὸν Θεὸν αἰτήσων συγκνύμενη καὶ ἀπολογησόμενος. Κατάβαλε τοίνυν ἀργύριον εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας, καὶ ἀπόσμηξον τὰς κηλίδας ἐκεῖνας, ἵνα μετὰ παρόρητίας καλέσῃς

αἰτούμενος τὸν δυνάμενον σοι ταῦτα ἀφείναι τὰ ἁμαρτήματα. Ἄν ἐν συνηθείᾳ καταστήσης σαυτὸν μηδέποτε χωρὶς ἐλεημοσύνης τῶν ἱερῶν τούτων προθύρων ἐπιθαίνειν, οὐδέποτε, οὔτε ἐκῶν, οὔτε ἄκων, ὑστερήσεις τῆς καλῆς ταύτης ἐργασίας, τοιοῦτον γὰρ ἡ συνήθεια. Καὶ ὡσπερ οὖν ἀεὶ, ὅ τι οὖν γένοιτο, χερσὶν ἀνίπτοις οὐχ ὑπομένεις εὐξασθαι, ἐπειδὴ κατέστης εἰς συνήθειαν ἁπαξ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης, ἂν τοῦτον σαυτῷ ἐπιθήσης τὸν νόμον, καὶ ἐκῶν καὶ ἄκων αὐτὸν καθ' ἐκάστην ἐκπληρώσεις ἡμέραν ὑπὸ τῆς συνηθείας ἐλκόμενος.

Πῦρ ἐστὶν ἡ εὐχή, μάλιστα ὅταν ἀπὸ νηφούσης καὶ διεγερμένης ἀναπέμπτται ψυχῆς· ἀλλὰ τὸ πῦρ τοῦτο καὶ ἐλαίου δέεται, ἵνα αὐτῶν ἄψηται τῶν οὐρανῶν ἀψίδων· ἔλαιον δὲ τοῦ πυρὸς τούτου οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ ἐλεημοσύνη. Ἐπίγειε τοίνυν τὸ ἔλαιον σαψίλες, ἵνα εὐφραϊνόμενος ἐπὶ τῷ κατορθώματι, μετὰ παρρησίας πλείονος καὶ προθυμίας μείζονος τὰς εὐχάς σου ἐπιτελήῃς. Ὡσπερ γὰρ οἱ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες ἀγαθόν, οὐδὲ εὐξασθαι μετὰ παρ-

ρησίας δύνανται, οὕτως οἱ κατορθώσαντές τι, καὶ μετὰ τὴν δικαιοσύνην ἐκείνην ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἐρχόμενοι, τῇ μνήμῃ τοῦ κατορθώματος εὐφραϊνόμενοι, μετὰ πλείονος τῆς προθυμίας ποιοῦνται τὴν ἱκετηρίαν. Ἴν' οὖν καὶ κατὰ τοῦτο δυνατωτέρα ἡμῖν ἡ εὐχή γένηται, γρηγορούσης ἡμῖν τῆς διανοίας ἐν ταῖς δεήσεσιν ἀπὸ τῆς τῶν κατορθωμάτων μνήμης, μετὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἐπὶ τὰς εὐχὰς ἐρχώμεθα, καὶ μνημονεύωμεν μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα τὰ εἰρημένα· καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκείνην μοι τὴν εἰκόνα διατηρεῖτε διηνεκῶς, καθ' ἣν εἶπον τοὺς πένθητας πρὸ τῶν θυρῶν ἐστάναι τῶν εὐκτηρίων οἰκων, ταύτην ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀναπληροῦντες τὴν χρείαν, ἣν ἐπὶ τοῦ σώματος ἡ κρήνη. Ἄν γὰρ τοῦτο ὡμεν διηνεκῶς μεμνημένοι, συνεχῶς ἀπονιπτόμενοι τὸν λογισμὸν, καθαρὰς μὲν δυνησόμεθα τὰς εὐχὰς ἐπιτελεῖν. πολλὴν δὲ ἐπισπάσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν παρρησίαν, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Nullam vel loci vel temporis notam præ se fert hæc homilia. Sed a Pauli laudibus orsus Chrysostomus, ejus exemplo quemque docet abstinendum semper esse a propriis laudibus, quantum facultas ferat; et si quando, urgente casu, cogatur quispiam ea commemorare quæ in suam vertant honorem, id summa

[291] Εἰς τὸ ἀποστολικὸν πῆλον,

Ὁξελον ἀρεῖξεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ.

α'. Ἄπαντας μὲν φιλῶ τοὺς ἁγίους, μάλιστα δὲ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὴν σάλπιγγα τὴν οὐράνιον, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπον. καὶ ἂν περὶ αὐτὸν ἔρωτα ἔχω, εἰς μέσον ἐξήνεγκα, ἵνα καὶ ὑμᾶς κοινωνοὺς ποιήσω τοῦ φίλτρου. Οἱ μὲν γὰρ τὸν σωματικὸν ἔρωτα ἐρῶντες εἰκότως αἰσχύνονται ὁμολογεῖν, ὅτε καὶ ἑαυτοὺς καταισχύνοντες, καὶ τοὺς ἀκούοντας βλάπτοντες· οἱ δὲ τὸν πνευματικὸν, μηδέποτε ὁμολογοῦντες παυέσθωσαν· καὶ γὰρ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἀκούοντας ὠφελουσι διὰ τῆς καλῆς ταύτης ὁμολογίας. Ἐκείνους μὲν γὰρ ὁ ἔρωσ ἐγκλημα, οὗτος δὲ ἐγκόμιον· ἐκείνους μὲν πάθος ψυχῆς διαβεβλημένον ἐστίν, οὗτος δὲ εὐφροσύνη ψυχῆς, καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ κόσμος ἀριστος· ἐκείνους εἰσάγει πόλεμον εἰς τὴν τῶν ἐρώτων διάνοιαν, οὗτος καὶ τὸν ὄντα πόλεμον ἐκβάλλει, καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλῇ τοὺς ἐρῶντας καθίστησι. Κάκειθεν μὲν οὐδὲν ὄφελος γίνεταί, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ζημιά χρημάτων καὶ δαπάνη τις ἀνάτητος, καὶ ζωῆς ἀνατροπῆ, καὶ οἰκιῶν δόλοκληροῦ διαρροαί· ἐντεῦθεν δὲ πολλὸς ὁ πλοῦτος τῶν κατορθωμάτων, πολλὴ ἡ περιουσία τῆς ἀρετῆς. Πρὸς δὲ ταῖς εἰρημένους, οἱ μὲν σωματικῶν εὐμόρφων ἐρῶντες, καὶ πρὸς τὰς λαμπρὰς τῶν

δύων κεχηνότες, ἂν ὣσιν αἰσχροὶ καὶ δυσειδεῖς, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐκείνων ἐπιθυμίας εἰς ἀπαλλαγὴν τῆς οἰκείας κερδαίνουσιν ἀμορφίας, ἀλλὰ καὶ αἰσχροτέροι κρίνονται καὶ εἰδεχθέστεροι· ἐπὶ δὲ τοῦ ἔρωτος τοῦτου τοῦναντίον ἅπαν. Ὁ γὰρ ψυχῆς ἁγίας ἐρῶν, καὶ εὐμόρφου, καὶ λαμπρᾶς, καὶ περικαλλοῦς, κἂν αὐτὸς αἰσχρὸς ἢ καὶ δυσειδής, κἂν ἀπάντων ἀνθρώπων αἰσχιστος, ἐμμένων τῷ ἔρωτι τῶν ἁγίων, ταχέως ἔσται τοιοῦτος, ὅλος ὁ ἐρώμενος. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἔργον, τὸ σῶμα μὲν ἀμορφον καὶ πεπηρωμένον μὴ δύνασθαι διορθοῦν, ψυχὴν δὲ αἰσχρὰν καὶ δυσειδῆ δύνασθαι λαμπρὰν καὶ περικαλλῆ ποιεῖν. Ἀπὸ γὰρ τῆς εὐμορφίας τῆς ἐκείνου οὐδὲν ἂν γένοιτο κέρδος· ἀπὸ δὲ τοῦ κίλλου τοῦ ταύτης τσαυτά ἐξεσι καρτώσασθαι ἀγαθὰ, ὅσα [292] εἰκόσ κεκτῆσθαι τὸν ἐραστὴν ἔχοντα τὸν Θεόν. Περὶ ταύτης τῆς εὐμορφίας καὶ ὁ Δαυὶδ ἐν ψαλμοῖς ᾄδων, Ἄκουσον, φησί, ὄνγατε, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κίλλου σου· κίλλος ἐνταῦθα λέγων τὸ κατὰ ψυχὴν, ὅπερ δι' ἀρετῆς καὶ εὐλαθείας συνίσταται.

cum consessui intersunt, rem populi administrant: pro his omnibus accedis Deum exoraturus, et veniam petiturus. Ergo da pecuniam in manus pauperum, et absterge illas maculas, ut cum fiducia invoces rogans illum qui potest hæc tibi peccata remittere. Si te assuefeceris numquam sine eleemosyna sacra hæc vestibula intrare, nec sponte, invitus umquam ab hoc bono opere abstinerebis: tantum valet consuetudo. Et sicut quomodocumque se res habeat, numquam sustines illotis manibus precari, posteaquam semel consuetudinem hanc usurpasti, ita etiam in eleemosyna si hanc legem tibi præfixeris, volens nolens quotidie illam implebis, ipsa consuetudine ad hoc pertractus.

Precatio cum igne collata. — Ignis est precatio, præcipue cum a vigilante et sobria mente proficiscitur: sed ignis iste opus habet oleo, ut ad ipsa cæli convexa perveniat: cæterum oleum, quo ignis hic fovetur, non aliud est quam eleemosyna. Affunde igitur oleum hoc largiter, ut exhilaratus hoc tuo bono

opere, cum majore alacritate precationem tuam ab solvas. Sicut enim qui nullius bonæ rei sibi sunt consci, nulla cum fiducia precari possunt: ita qui bene aliquid cgerunt, et post ista opera ad precandum se conferunt, læti recordatione bene gestorum, majore cum alacritate supplicationem suam offerunt. Ut igitur hac quoque parte efficaciores sint preces nostræ, nimirum mente per beneficentiæ memoriam excitata, cum eleemosyna ad precandum accedamus. et diligenter omnia quæ dicta sunt in memoria retineamus, et ante omnia illam pauperum imaginem, qua eos dixi pro foribus oratorii consistere, id ipsum in animæ usum præstantes, quod in corporis usum fons exhibet. Si enim horum memores continue mentem ablucimus, poterimus et puras preces ad Dominum allegare, multam apud Deum fiduciam obtinere, et cæleste regnum consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

UTINAM SUSTINERETIS MODICUM QUID INSIPIENTIÆ MEÆ.

cum moderatione præstandum esse. Id ipsum vero confirmat exemplo Davidis et Samuelis: et nihil ve obiter tangit, quo internosci valeat Antiochiæne an Constantinopoli hanc concionem habuerit.

Interpretationem incerti cujusdam, quæ minus bene concinnata erat, expunximus, novamque adornavimus.

IN HOC APOSTOLI DICTUM,

UTINAM SUSTINERETIS MODICUM QUID INSIPIENTIÆ MEÆ (2. Cor. 11. 1).

1. *Veri amoris ratio.* — Omnes equidem amos sanctos, maxime vero beatum Paulum, vas electionis, tubam cælestem, Christi pronubum. Id vero dixi, meumque erga illum amorem in medium protuli, ut ejusdem vos participes efficere. Nam qui corporum amore flagrant, id, et jure quidem, erubescunt profiteri, utpote qui sic et sibi pudorem, et cæteris damnium inferant: qui vero spirituali ardent amore, id fateri numquam cessent: etenim et sibi et auditoribus suis hæc pulchra confessione proderunt. Ille namque amor crimen est, hic vero laudis argumentum: ille ut morbus animæ male audit, hic animi lætitia est, exultatio, et ornatus optimus: ille bellum in amantium mentem inducit, hic si quod sit bellum eliminat, in magna pace constituit amatores. Et hinc nulla provenit utilitas, sed multa pecuniarum jactura, sumptus insani, vitæ subversio, domorum extrema pernicies; hinc ingentes bonorum operum divitiæ, virtutis magna copia. Ad hæc vero formosorum corporum amatores, qui ad decoras facies inhiant,

si turpes ipsi sint ac deformes, nihil ex earum cupidine ad deformitatem suam commutandam lucrantur; sed ex comparatione turpiores deformioresque esse videntur: contra vero accidit in hoc amore. Nam qui sanctam, formosam, splendidam et decoram diligit animam, etsi deformis ille sit, etsi omnium mortalium turpissimus, in sanctorum amore perseverans, cito talis erit, qualis is qui amatur. Id enim est divinæ benignitatis opus, quod corpus deformis et mutilum nequeat emendari, anima vero turpis ac deformis splendida decoraque possit effici. Ex pulchritudine enim illius nihil lucri provenit, ex pulchritudine autem animæ tot possunt excerpti bona, quot par est obtinere eum, qui Deum amatorem habeat. De hac pulchritudine David in Psalmis canens ait: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui: et concupiscet rex decorem tuum (Psal. 44. 11. 12):* decorem hic animæ dicit, qui virtute pietateque constituitur.

2. Cum ergo tantum sit lucrum iis, qui cum sanctis

communione junguntur, amoris mei participes estote: hunc sanctum summo cum affectu diligamus. Nam si hic amor in animum ingreditur nostrum, splendendamque flammam excitet: si quid spinosum, si quid saxosum vel asperum, vel stupidum in cogitationibus nostris offendat, tum id absumens, tum illud emolliens, animam nostram ceu pingue arvom divinæ sementi aptum efficiet. Nec mihi dicas, Paulus nec adest nunc, nec oculis conspicitur nostris; quomodo possit anari is, quem non videmus? Nihil enim huic amori est impedimento: etenim et absentem amare, et non conspectum diligere possumus, cum maxime tot et talia quotidie virtutis illius monumenta videamus, nempe Ecclesias ubique terrarum stabilitas, impietatis eversionem, improbæ vitæ in melius mutationem, erroris expulsionem, dirutas aras, ocella templa, dæmonum silentium. Hæc quippe omnia Pauli efficax lingua, divina inspirante gratia, destruxit, ac splendendam ubique pietatis flammam accendit. Cum tot tantisque gestis ejus, adsunt quoque sacræ illius epistolæ, quæ beate ejus animæ formam accurate nobis depingant. Ac si ergo cum ipso Paulo jam præsentem et nobiscum versantem dissereremus, sic ejus scriptis studiose obtemperemus, intima et profunda explicemus, discamus quid illud sit quod hodie vociferabatur dicens: *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; sed et supportate me: æmulor enim vos Dei æmulatione* (2. Cor. 11. 1. 2). Quid ais, Paule? Qui jubes discipulos in sapientia ambulare erga extraneos, qui dicis, *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere* (Coloss. 4. 5. 6); qui apprecaris omnibus, ut sapientia repleantur spirituali (Coloss. 1. 9), ipse dicis, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ?* Non satis erat tibi aliquod insipientiæ verbum emisisse, sed et discipulis illud effers? nec modo effers discipulis, sed id omnibus post futuris hominibus per epistolam notum facis? Animadvertite quam non oporteat dicta temere prætercurrere, sed unum quodque accurate scrutari? Illud enim si simpliciter legatur, circum emittitur auditoribus: sin vero examinatur, magnam ostendit Pauli sapientiam, magnam prudentiam, ineffabilem curam.

3. A Pseudoapostolis accusatus Paulus se laudare cogitur. — Quid tandem illud est quod dicitur? Pseudoapostoli multi erant apud Corinthios qui ipsos corrumpent ac Paulum accusarent, ejus famam, qua apud discipulos suos valebat, subdole lædentes, dicerent illum subsannantes, ut arrogantem insimulantes. Hos plerumque in epistola sua impetere reprehenditur: quemadmodum cum dicit, *Non sumus sicut ceteri, adulterantes verbum Dei* (2. Cor. 2. 17); ac rursus cum dicit, *Sine onere me vobis servavi* (Ib. c. 11. 3); ac pollicitus se hanc legem semper innotam servaturum esse: *Est enim, inquit, veritas Christi in me: quoniam hæc gloriatio mea non infringetur in regionibus Achaïæ* (Ib. v. 10); cum deinde causam subjungit, sceleratos illos subindicat dicens: *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio et*

faciam: ut amputem occasionem eorum, qui voluit occasionem (2. Cor. 11. 12); et ante hæc discipulos cohortatur, ne ipsum inducant in necessitatem suam ipsi potestatem exhibendi, ita dicens: *Rogo autem vos ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam qui arbitruntur nos tanquam secundum carnem ambulemus* (2. Cor. 10. 2). Hi enim ipsi, de quibus hæc ait, per ironiam ipsum incensantes hæc dicebant: epistolæ Pauli magnum præ se ferre tumorem et verborum arrogantiam, ipsum vero nihili esse, vilem et abjectum. Posteaquam autem huic advenit, aiebant, nullius pretii dignus videbitur: quod ipsum declarans dicebat: *Ut autem non existiner tanquam terrere vos per epistolæ: quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes: præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis* (Ib. v. 9. 10). Deinde Corinthios ipsos, qui persuasi fuerant, accusans ait, *Numquid peccatum feci, meipsum humilians, ut vos exaltemini* (2. Cor. 11. 7)? Et hoc crimen diluens ait iterum, *Quia quales sumus verbo per epistolæ absentes, tales et præsentem in facto* (2. Cor. 10. 11). Quia igitur multi apud illos erant pseudoapostoli, quos et operarios dolosos nominat, sic dicit: *Nam ejusmodi pseudoapostoli operarii subdoli sunt, transfigurantes se tu apostolos Christi. Et non mirum: ipse enim Satanas transfiguratur se in angelum lucis. Non est ergo magnum si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ* (2. Cor. 11. 13-15). Cum igitur hi, innumeris excogitatis contra eum calumniis, discipulis nocerent, minus congruentem doctoris existimationem inducentes, cogitur ille demum in propriarum laudum commemorationem incidere: neque enim ultra silere tutum erat. Quia igitur sua nobis certamina enarraturus est, necnon eas, quas vidit, revelationes, laboresque quos subiit: ut ostendat omnibus se ægre et invitum id agere, ac licet id necessarium esse videat, insipientiam tamen id vocat, sic loquens, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ. Rem stultam, inquit, aggressurus sum, ut meipsum laudem et celebrem; at non ego in causa sum, sed ii potius, qui me in hanc necessitatem impulerunt: quare rogo me sustineatis, illisque eam causam imputeis.*

4. At vide mihi Pauli prudentiam: cum dixisset, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed et supportate me: æmulor enim vos Dei æmulatione*, non statim ad laudum narrationem venit, sed interpositis verbis, sic infert: *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse: alioquin velut insipientem accipite me* (2. Cor. 11. 16). Neque tamen sic ad enarrationem venit, sed iterum subjungit ac dicit: *Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ* (Ib. v. 17). Nec etiam post hæc audet ingredi, sed rem differt ac dicit: *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor; libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes* (Ib. v. 18. 19). Quin etiam postea refugit et cunctatur, ac quibusdam interjectis rursus infert: *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego* (Ib. v. 21). Ac tunc demum, post tot præmissas excusa-

β'. Ἐπεὶ οὖν τοσοῦτόν ἐστι τὸ κέρδος τοῖς κοινωνοῦσι τῶν ἁγίων, κοινωνήσατέ μοι τοῦ ἔρωτος, καὶ φιλήσωμαι τὸν ἅγιον τοῦτον μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς. Ἄν γὰρ οὗτος εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν ὁ ἔρωσις εἰσέλθῃ καὶ φλόγα ἀνάψῃ λαμπρὰν, κἄν ἀκανθῶδες, κἄν λιθῶδες τι καὶ σκληρὸν καὶ ἀναίσθητον ἐν τοῖς λογισμοῖς εὐρῆ τοῖς ὑμετέροις, τὸ μὲν ἀναλώσας, τὸ δὲ μαλάξας, βαθεῖάν τινα καὶ λιπαρὰν ἀρουραν τὴν ἡμετέραν ἐργάσεται ψυχὴν, καὶ πρὸς τὴν τῶν θείων σπερμάτων καταβολὴν ἐπιτηδεῖαν. Καὶ μὴ μοι λέγέτω τις, ὅτι Νῦν οὐ πάρεστιν, οὐδὲ ὄραται τοῖς ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς ὁ Παῦλος· καὶ πῶς δυνατὸν φιλεῖν τὸν μὴ βλέπόμενον; Οὐδὲν γὰρ τῷ ἔρωτι τούτῳ κώλυμα γίνεται· ἔξεστι γὰρ καὶ ἀπελθόντα φιλεῖν, καὶ μὴ ὀρώμενον ἀγαπᾶν, καὶ μάλιστα ὅταν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τῆς ἀρετῆς ἐκείνου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπομνήματα βλέπωμεν, τὰς πανταχοῦ τῆς γῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀσεβείας τὴν ἀνατροπὴν, τοῦ πονηροῦ βίου τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, τῆς πλάνης τὴν ἀπαλλαγὴν, τοὺς ἀνατραπέντας βωμοὺς, τοὺς ἀποκεκλεισμένους ναοὺς, τὴν τῶν δαιμόνων σιγῆν. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς Παύλου γλώττης ἢ δυνάμεις ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐμπνεομένη κατέβηκε, καὶ λαμπρὰν πανταχοῦ τῆς εὐσεβείας ἀντίψα τὴν φλόγα. Ἐχομεν μετὰ τῶν κατορθωμάτων τούτων καὶ τὰς ἐπιστολάς ἐκείνου τὰς ἁγίας, αἱ τὸν χαρακτῆρα τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς ἀκριβῶς ἡμῖν ὑπογράφουσιν. Ὡς οὖν αὐτῷ τῷ Παύλῳ διαλεγόμενοι παρόντι καὶ συγγινομένῳ, οὕτω μετὰ προθυμίας πειθώμεθα τοῖς γεγραμμένοις, ἀναπτύξωμεν τὰ ἐνδον εἰρημένα, μάθωμεν τί ποτὲ ἐστὶν ὅπερ σήμερον ἐβόα λέγων· Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆ ἀφροσύνη· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου· ζηλω γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζηλω. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ κελεύων τοῦ μαθηταῖς ἐν σοφίᾳ περιπατεῖν πρὸς τοὺς ἔξω, ὁ λέγων, Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἄλατι ἡστυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐν ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι· ὁ πᾶσιν ἐπευχόμενος, ἵνα σοφίας πληρωθῶσι· πνευματικῆς, αὐτὸς λέγεις, ὅτι *Ἐἴθε ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆς ἀνοίας*; Οὐκ ἔρχεται σοι τὸ φθέγγασθαι τι ἀφροσύνης ῥῆμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μαθητάς τοῦτο ἐκφέρεις; καὶ οὐκ εἰς τοὺς μαθητάς ἐκφέρεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι γινομένοις ἀνθρώποις διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτο δῆλον ποιεῖς; Ὅρατε πῶς οὐκ ἀπλῶς δεῖ παρατρέχειν τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἕκαστον περισκοπεῖν ἀκριβῶς; Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπλῶς μὲν ἀναγινωσκόμενον περισταταί α τοῖς ἀχροαταῖς, ἐρευνηθὲν δὲ πολλὴν δεικνύσει τοῦ Παύλου τὴν σοφίαν, μεγάλην τὴν σύνεσιν, ἀγαθὸν τὴν κηδεμονίαν.

γ'. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ψευδαπόστολοι πολλοὶ ἦσαν παρὰ τοῖς Κορινθίοις, διαφθειρόντες αὐτούς, κατηγοροῦντες τοῦ Παύλου, ὑπορύττοντες αὐτοῦ τὴν δόξαν, ἦν παρὰ τοῖς μαθηταῖς εἶχεν, εἰς [295] εἰρωνεῖαν αὐτὸν σκώπτοντες, ὡς ἀλαζόνος κατηγοροῦντες. Πρὸς τούτους καὶ διατεινόμενος πολλὰ τοῦ τῆς ἐπιστολῆς φαίνεται. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, *Οὐκ ἔσμεν ὡς περὶ οἱ λοιποὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ*· καὶ πάλιν εἰπὼν, *Ἀβαρῆ ὑμῖν ἑμαυτὸν δειρήσασκε*, καὶ ὑποσχόμενος διαπαντὸς τοῦτον ἀκίνητον διατηρήσας τὸν νόμον (*Ἔστω γὰρ, φησὶν, ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι ἡ καύχησίς μου αἴτη οὐ φραγίσηται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαρίας*), ἐν τῇ τῆς αἰτίας ἐπαγωγῇ ἠνίχαστο τοὺς μιὰρους ἐκείνους οὕτως

εἰπὼν· *Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς*; Ὁ Θεὸς οἶδεν. Ἀλλ' ὁ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφροσύνην τῶν θελότων ἀφροσύνην· καὶ ἀνωτέρω δὲ τούτων παρακαλεῖ τοὺς μαθητάς μὴ καταστήσαι αὐτὸν εἰς ἀνάγκην τοῦ τὴν οἰκείαν ἐπιδειξάσαι δύναμιν αὐτοῖς, οὕτως λέγων· *Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρβῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμησαί ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμῖν ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας*. Αὐτοὶ γὰρ οὗτοι, περὶ ὧν ταῦτά φησιν, εἰς εἰρωνεῖαν αὐτὸν διαβάλλοντες, οὕτως ἔλεγον, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ Παύλου πολλὴν ἔχουσιν ὄγκον καὶ ῥημάτων ἀπόνοιαν, αὐτὸς δὲ οὐδαμινῶς καὶ εὐτελής καὶ ἀπεβρίμμενος. Ἐπειδὴν γοῦν ἐνταῦθα παραγένηται, οὐδενὸς ἄξιος φαίνεται λόγος· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ πάλιν ἐμφαίνων ἔλεγεν, *Ἴνα δὲ μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφραθεῖν ὑμῖν διὰ τῶν ἐπιστολῶν· ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρβαὶ καὶ ἰσχυραὶ, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος*. Εἶτα αὐτοῖς ἐγκαλῶν τοὺς Κορινθίους τοὺς ἀναπειθόμενοις, φησὶν· *Ἡ ἀμαρτῆριαν ἐποίησα ἑμαυτὸν ταπεινῶν, ἵν' ὑμεῖς ὑψωθῆτε*; Καὶ ἀποδύομενος δὲ τὸ ἐγκλημα αὐτὸ ἐκεῖνο πάλιν λέγει· *Ὅτι οἱ οἱ ἔσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ*. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ παρ' αὐτοῖς ἦσαν ψευδαπόστολοι, οὗς καὶ ἐργάτας δολοῦς καλεῖ, οὕτω λέγων· *Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. Καὶ οὐ θαυμαστόν· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Σατυρᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης*. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι μυρίας ἐδύρνες κατ' αὐτοῦ διαβολάς, τοὺς μαθητάς ἔβλαπτον, οὐ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ πείθοντες αὐτοὺς ἔχειν δόξαν, ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς διήγησιν τῶν οἰκείων ἐγκωμίων ἐμπεσεῖν· οὐδὲ γὰρ ἦν τὸ σιγᾶν λοιπὸν ἀσφαλές. Ἐπεὶ οὖν μέλλει τοὺς οἰκείους ἄλλους ἡμῖν ἐξηγεῖσθαι, καὶ τὰς ἀποκαλύψεις, ἃς εἶδε, καὶ τοὺς μόχθους, οὗς ἐμόχησε, βουλομένος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι ἄκων καὶ βιαζόμενος τοῦτο ποιεῖ, καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὄριον, ὅμως ἀφροσύνης αὐτὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, οὕτως εἰπὼν· *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆ ἀφροσύνη*. Μέλλω, φησὶ, πρᾶγμα ἀνόητον ποιεῖν, καὶ ἐγκωμιάζειν οὐκ ἐπαίειν· ἀλλ' οὐκ ἐγὼ τοῦτον αἰτίας, ἀλλ' εἰ εἰς τοιαύτην με ἀνάγκην ἐμβαλόντες· διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς ἀνασχέσθαι, κἀκείνους τὴν αἰτίαν λογισασθαι.

δ'. Καὶ ὅρα τὴν Παύλου δύνασιν· εἰπὼν, *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆ ἀφροσύνη· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου· ζηλω γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζηλω*, οὐκ εὐθέως ἦλθεν ἐπὶ τὴν διήγησιν τῶν ἐγκωμίων, ἀλλὰ μεταξὺ πάλιν ἐνθεῖς ῥήματα, οὕτω πῶς φησιν· *Ἡλιν λέγω, μὴ τίς με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μή γε, κἄν ὡς ἀφρονα δέξασθέ με*. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἤψατο τῆς διηγῆσεως, ἀλλὰ πάλιν ἐπάγει καὶ λέγει· *Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνη, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχίσεως*. Καὶ οὐδὲ μετὰ ταῦτα τὰ ῥήματα ἐτόλμησε καθεῖναι, ἀλλὰ πάλιν ὀρμήσας ἀνακρούεται καὶ φησιν· *Ἐπειδὴ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχίσομαι· ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες*. Εἶτα πάλιν ἀναδύεται καὶ ὀκνεῖ, καὶ ἑτερά τινὰ εἰπὼν, πάλιν ἐπάγει· *Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμῇ, ἐν ἀφροσύνη λέγω, τολμῶ κἀγὼ*. Καὶ τότε μολίς

³ Savil conjectit προσίσταται.

μετά τοςάυτας προδιορθώσεις κατετόλμησε τῆς δι-
τηγήσεως τῶν ἐγκωμίων. Καὶ καθάπερ ἵππος κρημνὸν
ἐπότομον ὑπερβαίνειν μέλλων, ὄρμιξ μὲν ὡς ὑπερ-
βάλλεσθαι μέλλων, τὸ δὲ βάθος ἰδὼν ναρκᾶ καὶ συ-
στέλλεται, εἶτα τὸν ἐπιβάτην ὄρων σφοδρότερον ἀναγ-
κάζοντα, πάλιν ἐπιχειρεῖ, καὶ τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχει,
καὶ τὴν ἀνάγκην ἐνδεικνύμενος καὶ τὴν βίαν, ἵσταται
ἐπὶ πολὺ χρεμετίζων ἐπὶ τοῦ χεῖλους τῆς φάραγγος,
ὅπως παραθάρρυνας ἑαυτὸν κατατολήσῃ· οὕτω καὶ
ὁ μακάριος Παῦλος καθάπερ ἐπὶ κρημνὸν τινα μέλ-
λων ἑαυτὸν ἀφιέναι, τῶν οἰκίων ἐγκωμίων τὴν δι-
ήγησιν, καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις ἀνα-
δύεται οὕτω λέγων· *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν
τῇ ἀφροσύνῃ*· καὶ πάλιν, *Μή τις με δόξῃ ἀφρονα
εἶναι· εἰ δὲ μή γε, κἄν ὡς ἀφρονα δέξασθέ με*· καὶ,
*Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφρο-
σύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχίσεως*· καὶ
πάλιν, *Ἐπει πο.λοιοι καυχῶνται κατὰ σάρκα, κἀγὼ
καυχίσομαι· ἡδέως γάρ ἀνείχεσθε τῶν ἀφρόνων,
φρόνιμοι ὄντες*· καὶ πάλιν, *Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμῇ, ἐν
ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κἀγὼ*. Καὶ μυριάκις ἑαυ-
τὸν ἀφρονα καλέσας καὶ ἀνόητον, τότε μόλις ἐτόλμη-
σεν ἐλθεῖν εἰς τοὺς ἐπαίνους τοὺς ἑαυτοῦ· *Ἐβραῖοί
εἰσι; κἀγὼ· Ἰσραηλιταὶ εἰσι; κἀγὼ· σπέρμα
Ἀβραάμ εἰσι; κἀγὼ· διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; κἀγὼ*.
Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐπελάβετο ἑαυτοῦ, ἀλλὰ πάλιν τί-
θησι τὴν προδιορθωσιν, οὕτως ἐπάγων· *Παραφρο-
νῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ*. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ
μετὰ τὸ διηγῆσασθαι πάντα αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια, λέ-
γει· *Γέγονα ἀφρον καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκά-
σατε*. Ὡσεὶ ἔλεγεν, Ἐκείνων μοι λόγος οὐδεὶς ἦν,
εἰ τὰ ὑμέτερα ἦν ἔβρωμένα, εἰ μὴ παρετρέπεσθε,
μηδὲ ἐσαλεύσθε. Καὶ γὰρ εἰ διαπαντὸς ἡμᾶς ἔλεγον
ἐκεῖνοι κακῶς, οὐδεμία μοι βλάβη διὰ τῆς ἐκείνων
ἐγένετο κακηγορίας. Ἐπαίδῃ δὲ εἶδον τὸ ποίμνιον
διαφθειρόμενον, τοὺς μαθητὰς ἀποπηδώντας, κατε-
φρόνησα φορτικοῦ πράγματος· καὶ ἐπάχθους, καὶ
ἠναγκάσθη ἀφρων γενέσθαι, τὰ ἑαυτοῦ λέγων
ἐγκώμια δι' ὑμᾶς καὶ τὴν ὑμέτεραν σωτηρίαν.

ε'. Τοιοῦτον γὰρ τῶν ἀγίων τὸ ἔθος· εἰ μὲν τι πρά-
ξιεν φαῦλον, ἐκπομπείουσιν αὐτὸ, καὶ καθ' ἐκάστην
ἡμέραν θρηνοῦσι καὶ πᾶσι ποιοῦσι κατὰ δῆλον· εἰ δὲ
τι γενναῖον καὶ μέγα, ἀποκρύπτουσι καὶ λήθη παρα-
πέμπουσιν. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ ἅγιος τὰ μὲν ἁμαρ-
τήματα [295] καὶ μηδενὸς βιαζομένου, συνεχῶς
ἔστρεφε καὶ ἐξεπόμπευε, νῦν μὲν λέγων, *Χριστὸς
Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σώ-
σαι, ὡς πρῶτός εἰμι ἐγώ*· νῦν δὲ λέγων, *Χάριν
ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ, ὅτι πιστὸν
με ἠγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν τὸν πρότερον
ἐντα βλάβωσθαι καὶ δώκεται καὶ ὑβριστὴν· ἀλλ'
ἡλειθὴν, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ*· καὶ
πάλιν, *Ἐσχάτον δὲ πάντων ὡσπερ εἰ τῷ ἐκτρώ-
ματι ὤφθη κἀμοί· ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν
ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπό-
στολος, ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ*·
καὶ πάλιν, *Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἀγίων
ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη*. Ὁρᾷς οὗτοὺς οὐ τῶν ἀπιστίων
μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τῶν πιστῶν ἀπάντων ἔσχάτου
ἑαυτὸν καλεῖ, *Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ*, εἰπὼν, *πάν-
των τῶν ἀγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη*; Οὕτως οὐδὲ

τῆς σωτηρίας, δι' ἧς ἐσώθη, ἀξίος εἶναι φησιν· εἰ-
πὼν γὰρ ὅτι *Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κό-
σμον ἁμαρτωλοὺς σώσαι, ὡς πρῶτός εἰμι ἐγώ*·
ἀκουσον καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν τοῦτο λέγει· *Ἀλλὰ
διὰ τοῦτο ἡλεήθη, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρῶτον ἐνδείξηται
Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν κἄσαν μακροθυμίαν πρὸς
ὑποτύπων τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ
εἰς ζωὴν αἰώνιον*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐ διὰ
τὴν ἀξίαν μετέθεσιν τοῦ βίου ἡλεήθη, μὴ τοῦτο νο-
μίσης· ἀλλ' ἵνα μηδεὶς ἀπογνή τῶν ἐν κακίᾳ βεβιω-
κότων, μηδὲ τῶν τῷ Χριστῷ πολεμησάντων, τὸν
πάντων ἔσχάτον, καὶ μεθ' οὐ οὐδεὶς ἦν ἕτερος οὕτω
πολέμιος τῷ Χριστῷ, σωθέντα ὄρων. Καὶ ὁ μὲν Χρι-
στός φησιν, *Ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοι ἐστὶ τοῦ
βαστάσαι τὸ θροῦν μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βα-
σιλείων*· οὗτος δὲ οὐδὲν ὑπὸ τῶν ἐγκωμίων ἐκείνων
φυσθεις, μένει ταλανίζων ἑαυτὸν μετὰ τοςάυτην
παρρησίαν, πρῶτον τῶν ἁμαρτωλῶν ἑαυτὸν καλῶν,
καὶ διὰ τοῦτο ἡλεῖσθαι λέγων, ἵνα μηδεὶς τῶν πρὸς
ἔσχάτην ἐληλακότων κακίαν ἀπογνή τῆς οικείας σω-
τηρίας, πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν γενομένην
φιλανθρωπίαν βλέπων.

ς'. Τὰ μὲν οὖν ἀμαρτήματα, καὶ μηδεμίαν οὕτως
ἀνάγκης, ἐκπομπείει καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐν ταῖς
ἐπιστολαῖς αὐτοῦ πάσαις, στηλιτεύων καὶ δῆλα ποιῶν
οὐχὶ τοῖς τότε μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ
ταῦτα ἔσομένοις πᾶσι· τὰ δὲ ἐγκώμια, καὶ ἀνάγκην
οὕσαν ὄρων, θμως ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται διηγῆσασθαι.
Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν ἐξ ὧν μυριάκις ἀφροσύνην τὸ
πρᾶγμα ἐκάλεσε, δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου παν-
τός, ὃν ἐσίγησε τὴν θαυμαστήν καὶ θείαν ἀποκάλυψιν
ἐκείνην· οὐ γὰρ δὴ τότε, οὐδὲ πρὸ δύο καὶ τριῶν καὶ
δέκα ἐτῶν, ἀλλὰ πολλῶν πλειόνων ἦν αὐτὴν ἑωρακώς.
Διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον αὐτὸν τίθησιν οὕτω λέγων·
*Οἶδα ἀνθρώπων πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων ἀρπα-
γῆντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ*· ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι οὐκ
ἂν οὐδὲ τότε ἐφθέγγατο, εἰ μὴ πολλὴν εἶδεν ἀνάγκην
ἐπιεικισμένην. Εἰ γὰρ βούλετο τοὺς οἰκίους ἐπαί-
νους διεξέναι, εὐθὺς ἂν αὐτὴν εἶπεν, ὅτε εἶδεν, ἢ
τῷ πρῶτῳ καὶ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἔτει· νυνὶ δὲ ἔτη
δεκατέσσαρα ἐκατέρησε καὶ ἐσίγησε καὶ πρὸς οὐδὲνα
ἐξεῖπεν, ἀλλὰ πρὸς Κορινθίους μόνον. Καὶ πότε; Ὅτε
τοὺς ψευδοπροσκόλους εἶδεν ἐπιφυέντας, δεικνύς ὅτι
οὐδ' ἂν [296] τότε ἐφθέγγατο, εἰ μὴ τοςάυτην ἑώρα
διαφθορὰν ἐν τοῖς μαθηταῖς γενομένην. Ἀλλ' οὐχ
ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ τούναντιον ἔπαν ποιούμεν· τῶν
μὲν ἁμαρτημάτων οὐδὲ μιαν μεμνημέθα ἡμέραν,
ἀλλὰ κἄν ἐτέρων μνησθέντων ἀκούσωμεν, ἀγανακτοῦ-
μεν, δυσχεραίνωμεν, ὕβριν τὸ πρᾶγμα λογιζόμεθα,
μυρίακις αὐτοὺς πλύνομεν λοιδορίαῖς· εἰ δὲ τι μικρὴν
ἐργασώμεθα ἢ ἀγαθόν, τοῦτο συνεχῶς στρέφομεν, καὶ
τοῖς μεμνημένοις αὐτὸ χάριν ἴσμεν, καὶ φίλους τοὺς
τοιούτους εἶναι νομίζομεν· καίτοι γε ὁ Χριστὸς τὸ
ἐναντίον ἐπέταξε, κατορθωμάτων μὲν ἐπιλεῖσθαι,
ἁμαρτημάτων δὲ μεμνησθαι. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν
ἡμῖν ἐποίησε καὶ δι' ὧν τοῖς μαθηταῖς παρῆκει λέ-
γων· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι Ἄγραφοι
δοῦλοὶ ἐσμεν*· καὶ διὰ τῆς τοῦ Φαρισαίου παραβο-
λῆς, τὸν τελώνην αὐτοῦ προθείς. Ὡσπερ γὰρ τοῦτον
ἡ μνήμη τῶν ἁμαρτημάτων ἐδικαίωσεν, οὕτως ἐκεί-
νον ἡ μνήμη τῶν κατορθωμάτων ἀπέλευσε. Καὶ Ἰου-
δαῖοις δὲ ὁ Θεὸς τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα παραινεί, λέγων

* Savil. ἐργασώμεθα. Log. ἂν. ἐργασώμ.

liones, laudum commemorationem vix audet aggredi. Ac quemadmodum equus præcipitium et præruptum transilire parans, conatum intendit ut transcat, ut vero profunditatem intuetur, obstupescit contrahiturque, hinc ubi violet equitem acrius instare, rursus tentat, id ipsumque quod antea, patitur, necessitatem vimque sibi illatam ostendens, stat diu hinniens ad oram prærupti, ut sibi animos faciens demum, transilire audeat: sic et beatus Paulus, tamquam in præcipitium quoddam sese mox demissurus, nempe in propriarum laudum commemorationem, semel, iterum et tertio, imo pluries retrocedit sic dicens, *Utinam sustineritis modicum quid insipientiæ meæ*: et iterum, *Ne quis me putet insipientem esse: alioquin velut insipientem accipite me*; et, *Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ*; ac rursus, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor; libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes*; iterumque, *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego*. Ac postquam sexcenties se stultum et insipientem appellavit, vix tandem audet in proprias laudes descendere: *Hebraei sunt, et ego: Israelitæ sunt, et ego: semen Abraham sunt, et ego: ministri Christi sunt, et ego* (1b. v. 22. 23). At neque hic oblitus est sui, sed rursus correctionem apponit, sic addens, *Ut minus sapiens dico, plus ego* (Ibid.). Neque hic gradum sistit, sed postquam omnes laudes suas enarraverat, sic loquitur: *Factus sum insipiens gloriando, vos me coegistis* (2. Cor. 12. 11). Ac si diceret: Eos ego nihili ducebam, si res vestræ bene se haberent, nisi eversis fuissetis, nisi vacillassetis. Nam etsi semper illi me maledictis impetissent, nihil ex eorum maledictis mihi detrimenti accedebat. Quia vero gregem vidi pessumdari, discipulos resiliens, rem gravem et onerosam despexi, et insipiens fieri coactus sum, dum laudes meas propter vos vestramque salutem decanto.

5. *Sancti peccata sua facile, laudes vero suas non nisi coacti enuntiant.* — Hic enim mos sanctorum est: si quid mali fecerint, illud evulgant, quotidie deplorant, omnibusque palam faciunt; si vero quid magni ac generosi, occultant et oblivioni tradunt. Illic itaque sanctus peccata, nemine cogente, frequenter versabat et evulgabat, modo dicens, *Christus Jesus venit in mundum, ut peccatores salvaret, quorum primus sum ego* (1. Tim. 1. 15): modo autem, *Gratias ago ei, qui me confortavit, Christo, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio, qui primus blasphemus fui, et persequutor et contumeliosus: sed misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate* (Ib. v. 12. 13); ac rursus, *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi: ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persequutus sum Ecclesiam Dei* (1. Cor. 15. 8. 9); ac rursus, *Mihi omnium sanctorum minimo data est hæc gratia* (Ephes. 3. 8). Viden' quomodo non apostolorum modo, sed etiam simpliciter fidelium omnium se minimum vocet? *Mihi minimo omnium sanctorum, inquit, data est gratia hæc.* Itaque neque

salute, quam consequutus est, se dignum esse dicit: cum enim dixerit, *Christus Jesus venit in mundum, ut peccatores salvaret, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15): audi qua de causa id dicat: *Sed ideo misericordiam consequutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum, qui credituri sunt illi, in vitam æternam* (Ib. v. 16). Horum autem sensus est: Non ob condignam vitæ mutationem misericordiam consequutus sum: cave id existimes; sed ut nemo eorum, qui in nequitia vixerunt, etiamsi Christo bellum fecerit, desperaret, dum extremum omnium, quo nullus umquam infestior Christo fuit, salutem consequutum videret. Siquidem Christus dicit, *Quoniam vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus* (Act. 9. 15); hic vero tot laudibus non intumescens, post tantam fiduciam se miserum prædicare pergit, se primum peccatorum vocans, atque ideo misericordiam consequutum dicens, ut nemo vel eorum qui ad extremum nequitiae devenerint, de propria salute desperaret, dum se sibi que collatum beneficium respiceret.

6. Peccata itaque sua, nulla coactus necessitate quotidie evulgat in omnibus epistolis suis; illaque traducit et declarat non illius temporis hominibus tantum, sed etiam omnibus post futuris; laudes vero, etiam instante necessitate, narrare cunctatur et refugit. Id sane vel ex eo palam est, quod id sexcenties insipientiam vocet; palam item est ex tanto tempore, quo mirabilem illam et divinam revelationem tacuit: non enim tunc, vel ante duos tresve aut decem annos, sed ante multo plures illam viderat. Quamobrem ipsum tempus assignat his verbis: *Scio hominem ante annos quatuordecim raptum ad tertium cælum* (2. Cor. 12. 2): ut tu disceres, ne tunc quidem ita loquutum fuisse, nisi magna urgente necessitate. Si namque voluisset laudes suas recensere, statim atque vidisset eam, declarasset, vel saltem primo, vel secundo aut tertio anno: at ille quatuordecim annis in silentio perseveravit, et nemini dixit, nisi Corinthiis tantum. Quandonam? Cum pseudoapostolos vidit insurgentes, declarans se ne tunc quidem dicturum fuisse, nisi tantam vidisset corruptionem discipulos invadere. At nos non item: sed prorsus contrarium facimus. Peccatorum ne uno quidem die recordamur; sed si quospiam ea commemorare audiamus, indignamur, ægre ferimus, contumeliam id esse putamus, innumeris illos maledictis incessimus; si quid autem boni præstemus, in ore frequenter versamus, id commemorantibus gratiam habemus, illosque nobis amicos existimamus: licet Christus contrarium præceperit, ut recte factorum quidem obliviscamur, peccatorum vero recordemur. Quod nobis declaravit dum sic discipulos cohortaretur: *Cum omnia feceritis, dicite, quoniam servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10); et in parabola Pharisæi, cui publicanum præposuit. Quemadmodum enim hunc peccatorum commemoratio iustificavit, sic et illum recte factorum memoria perdidit. Judæis quoque Deus eadem monita tradidit, his

verbis : *Ego sum ipse, qui deleo peccata tua, et non recordabor; tu vero recordare (Isa. 43. 25).*

7. Hic mos erat apostolorum, hic prophetarum et justorum omnium. David enim peccati sui jugiter recordabatur, bonorum operum nusquam nisi forte cogente necessitate (1. Reg. 17). Cum ergo barbaricum illud bellum Judæum vexabat, omniaque periculis plena erant; cum ille juvenis adhuc esset et belli imperitus, relictis ovibus in aciem descendit, cumque omnes exterritos, formidantes ac trementes cerneret, nihil humanum passus est, neque ceteros abjectos videns formidolosus fuit, sed fide omnia, quæ conspiciabantur transcendens, ad Regem calorum respiciens, multam animo alacritatem concepit, et ad milites fratresque suos accessit, pollicens se ab instanti periculo ipsos liberaturum. Cum autem dictum irrideret fratres ejus (neque enim videbant Deum intus illum concitantem, neque noverant animum illum generosum, ad cælum usque pertingentem, magnaque fiducia plenum), illis relictis, alios adlit. Ubi autem illum adduxissent ad regem, quem timore emortuum reperit : primo is illius animum erigit, his verbis, *Ne concidat cor domini mei super ipso, quia servus tuus ibit et pugnabit cum hoc alienigena (1. Reg. 17. 32).* Cum autem ille non fidem haberet ac diceret, *Non poteris ire; tu puer es, ille autem vir bellator a juventute sua (Ib. v. 33),* in ancipiti constitutus David cogitur proprias efferre laudes. Quod enim id nollet, ex prioribus arguitur, quandoquidem nec fratribus suis de rebus a se fortiter gestis quidpiam dixerat, ut neque militibus, imo ne ipsi regi, donec vidit eum non credere, contendere et congressum suum contra adversarium impedire. Quid tunc faciendum restabat? an tacendæ laudes erant? At non sivisset egredi, et ab imminente periculo liberare. Ideo cum tacuisset, quando tacere oportebat, ubi vidit temporis rationem id postulare ut loqueretur, non ultra tacuit, sed sic eum alloquutus est : *Pascens eram servus tuus gregem patris mei, et cum veniret leo aut ursus, et acciperet ovem de grege, egrediebar post eum, et percutiebam eum, et extrahebam ab ore ejus, et apprehendebam guttur ejus, et occidebam eum : ac leonem et ursum percussit servus tuus : et erit alienigena hic et incircumcisus sicut unus ex eis (1. Reg. 17. 34-36).* Vides quomodo declaravit qua de causa ab se fortiter gesta commemoraverit? Tum scilicet rex assumpta fiducia, jussit abire. Abiit porro, pugnavit et vicit. At nisi laudes suas enarrasset, nequaquam rex illi monomachiam ejusmodi concessisset; si non credidisset, non sivisset cum in aciem descendere; si non sivisset, victoriam impedivisset : impedita autem victoria, neque Deus tunc glorificatus, neque civitas ab urgentibus malis liberata esset. Ne igitur tot absurda contingerent, neque tantæ dispensationis opus præpediretur, coactus est David proprias recensere victorias. Ut enim tacere sciunt, ubi nulla est loquendi necessitas, ita et loqui norunt, vi instante atque imminente.

8. Neque in hæc tantum, sed etiam in Samuele

idipsum contigisse quis videat. Etenim ille cum tot annis Judaico populo præfuisset, idque ad Dei placitum, nec quidpiam magni de se umquam loquutus fuisset, multa licet haberet dicenda, si voluisset, suam a primæva ætate educationem, in templo commorationem, prophetiæ donum ab incunabulis, post hæc bella, victorias, quas non armis, sed ex benevolentia Dei aciem instruens reportavit : horum tamen nihil superiori tempore dixerat. At ubi principatum abdicaturus, alterique imperium traditurus erat, tunc coactus est proprias laudes recensere, idque admodum parce. Evocatoque universo populo, præsentem Saule, ita loquutus est : *Ecce audivi vocem vestram, et constitui vobis regem : et ego ecce conversatus sum in conspectu vestro a juventute mea, et usque ad diem hæc, et senii. Respondete contra me in conspectu Domini, et in conspectu christi ejus; cujus vestrum vitulum accepi? aut cujus asinum accepi? aut quem vestrum oppressi? aut cui vestrum vinum feci? aut ex cujus vestrum manu accepi placationem aut calcem, et abscondi oculos meos in illo? Dicite contra me, et restituam vobis (1. Reg. 12. 1-5).* Ecqua necessitas hæc dicendi, inquires? Multa magnaque. Quoniam enim principem inducturus illis erat Saulem, ut in sui ipsius defensione doceret eum, quo pacto præesse oporteret, et curam gerere subditorum, ipsos subditos philosophiæ suæ testes adducit. Nec illud egit imperii sui tempore, ne quis diceret illos præ ipsius metu ac formidine quæ non erant testificatos esse; verum jam soluta sua administratione, cum in alium præfectura translata esset, nullumque accusanti periculum instaret, tunc cum illis disceptat. Quamquam si alius fuisset, Judæis infensus futurus erat, nec voluisset principem successorem suum æquum moderatumque esse, idque non solum ex injuriæ acceptæ memoria, sed ut et ipse majorem consequeretur laudem.

9. *Principes optant improbos habere successores.* — Illud enim morbi principum animis insidet, ut successores suos improbos sceleratosque esse peroptent. Nam si strenui generosique fuerint, illustriores se existimandos esse putant, si ii, qui imperium excipiunt, non sui similes sint : si autem perversi corruptique sint, successorum nequitiam apologiam sibi fore putant. Sed non talis erat beatus ille vir; optabat quippe votisque omnibus cupiebat, ut longe meliori imperio fruerentur : tanto scilicet amore tenebatur, usque adeo livoris expertus erat, et a vana gloria alienus. Siquidem unum tantum expetebat, rempe hominum salutem. Ideo in defensione sua principis officia depingebat. Quia enim, si regem compellasset ac dixisset, *Esto æquus, mansuetus, muneribus impervius, nemini vim inferas, neminem lædas, vel defraudes, grave illud molestumque fulset audienti; si tacuisset item, illud erat populum prodece : defensionis specie utrique remedium adhibuit : illum quippe docuit quem oporteret esse regem, talisque doctrinæ molestiam effugit. Et quidem videtur ille pro suis tantum rebus disceptare, docetque interim illum quo*

ἠδὲως· Ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθῶ σὺν δὲ μνησθητεί.

Ζ'. Τοιοῦτον τῶν ἀποστόλων τὸ ἦθος ἦν, τοιοῦτον τῶν προφητῶν καὶ τῶν δικαίων ἀπάντων. Ὁ γούν Δαυὶδ τῆς μὲν ἁκαρτίας τῆς ἐαυτοῦ συνεχῶς ἐμέμνητο, τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐδαμῶ, πλὴν εἰ ποτε κατηναγκάσθη. Ὅτε γούν ὁ βαρβαρικός ἐκεῖνος πόλεμος τὴν Ἰουδαίαν κατέλαθε, καὶ πάντα κινδύνων ἦν μιστὰ, νέος ὢν ἐτι καὶ πολέμων ἀπειρος, καταλιπὼν τὰ πρόβατα, καὶ εἰς τὴν περὰ ταξιν ἐλθὼν, πάντας καταπιπτόντας βλέπων καὶ δεοικίοντας καὶ τρέμοντας, οὐδὲν ἔπαθεν ἀνθρώπινον, οὐδὲ ἐγένετο δειλιότερος τοὺς οἰκειοὺς τεταπεινωμένους ὄρων· ἀλλὰ τῇ πίστει πάντα τὰ βλεπόμενα ὑπεβία, καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα τῶν οὐρανῶν ἰδὼν, καὶ πολλῆς ἐκυτὸν ἐμπλήσας προθυμίας, προσῆλθε τοῖς στρατιώταις καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ἐπαγγελόμενος ἀπαλλάσσειν αὐτοὺς τοῦ κατέχοντος κινδύνου. Ὡς δὲ ἐγέλασαν τὸ εἰρημένον οἱ ἀδελφοὶ (οὐ γὰρ εἴωρον τὸν ἔνθον αὐτὸν ἀλείφοντα θεῶν, οὐδὲ τὴν ψυχὴν τὴν γενναίαν ἐκείνην, καὶ οὐρανολήκη, καὶ πολλῆς γέμουσαν φιλοσοφίας), καταλιπὼν ἐκεῖνος, πρὸς ἐτέρους ἀπῆλθεν. Ὡς δὲ πρὸς τὸν βασιλέα αὐτὸν εἰσήγαγον, καὶ εὔρεν αὐτὸν ἀποτεθνηκότα τῷ δεξιῷ, πρῶτον αὐτοῦ διανίστηναι τὸ φρόνημα, οὕτω λέγων· Μὴ συμπεσῆτω ἡ καρδία τοῦ κυρίου μου ἐπ' αὐτὸν, ὅτι ὁ δοῦλος σου περιύσεται καὶ πολεμήσει μετὰ τοῦ ἀλλοφύλου τούτου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἠπίστευε λέγων, Οὐ δυνήσῃ πορευθῆναι· σὺ παιδάριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνὴρ πολεμιστῆς ἐκ νεότητος αὐτοῦ, ἐν ἀπορίᾳ ὢν λοιπὸν ὁ Δαυὶδ ἀναγκάζεται τὰ οικεῖα διηγεῖσθαι· ἐγκώμια. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐβούλετο, διὰ τῶν προτέρων ἔδειξεν, οὕτε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς εἰπὼν τι τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων, οὕτε πρὸς τοὺς στρατιώτας, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα, ἕως εἶδεν αὐτὸν ἀπιστοῦντα καὶ ἀγωνιῶντα καὶ κωλύοντα τὴν ἐξοδὸν τὴν κατ' ἐκείνου. Τί γὰρ ἔδει πράξει λοιπὸν; σιγήσαι τὰ ἐγκώμια; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπέτριψεν ἀπλθεῖν, οὐδὲ ἀπαλλάξει τῶν κατεχόντων κινδύνων. [297] Διὰ τοῦτο εἰγήσας ἤνικα εἶπε, ἔπειδὴ τὸν καιρὸν εἶδε καταναγκάζοντα εἰπεῖν, οὐκ ἐτι σιγᾶ, ἀλλὰ φησι πρὸς αὐτόν· *Ποιμαίων ἦμην ὁ δοῦλος σου ἐν τῷ ποιμνίῳ τοῦ πατρὸς μου, καὶ δεῖν ἤρξατο λέων ἡ ἄρκτος, καὶ ἐλάμβανε πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, ἐξηρχόμην κατόπισθεν αὐτοῦ, καὶ ἐπάτασσον αὐτόν, καὶ ἐξέσπων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐκράτουν τοῦ φάρυγγος αὐτοῦ, καὶ ἐθανάτου αὐτόν· καὶ τὸν λέοντα καὶ τὴν ἄρκτον ἐκυπτεν ὁ δοῦλος σου· καὶ ἔσται ὁ ἀλλοφύλος οὗτος καὶ ἀπερίτμητος, ὡς ἐν τούτων.* Ὅρξ; πῶς ἐδήλωσε, τίνος ἕνεκεν εἶπε τὰ οικεῖα κατορθώματα; Τότε δὴ, τότε θαρρήσας ὁ βασιλεὺς λοιπὸν ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν. Καὶ ἀπῆλθε, καὶ παρετάξατο, καὶ ἐνίκησεν. Εἰ δὲ μὴ ἐγκώμια εἶπεν, οὐκ ἂν αὐτῷ τὴν μονομαχίαν ἐκείνην ἐπίστευσεν ὁ βασιλεὺς· μὴ πιστεύσας δὲ, οὐκ ἂν ἀφήκεν αὐτὸν εἰς τὴν περὰ ταξιν ἀπλθεῖν· μὴ ἀφελῆς δὲ, διεκώλυσεν ἂν τὸ κατορθώμα· τοῦ δὲ κατορθώματος κωλυθέντος, οὕτε ὁ θεὸς ἂν ἐδοξάσθη τότε, οὕτε ἡ πόλις τῶν ἐπικειμένων ἀπηλλάγη κινδύνων. Ἴν' οὖν μὴ τοσαῦτα γέννηται ἀτοπα, μηδὲ οἰκονομίας μέγθος κωλυθῆ τοσοῦτον, ἠναγκάσθη τοὺς οἰκειοὺς θόλους εἰπεῖν ὁ Δαυὶδ. Ὅσπερ γὰρ σιγᾶν ἴσασιν, οὐδεμιᾶς οὐσης ἀνάγκης, οὕτω καὶ λέγειν ἐπίσταται, ἔπειδὴ πολλὴν ἴδωσι βίαν ἐπικειμένην.

η'. Οὐκ ἐπὶ τούτου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ

τὸ αὐτὸ τοῦτο γεγενημένον ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔτη τοσαῦτα προστάς τοῦ δήμου τῶν Ἰουδαίων οὕτως, ὡς ὁ θεὸς ἤθελε, καὶ μηδὲν μηδέποτε μέγα πρὸς ἐαυτοῦ φεγεῖσθαι, καίτοι πολλὰ ἔχων, εἴπερ ἐβούλετο, λέγειν, τὴν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀνατροφήν, τὴν ἐν τῷ ναῷ διατριβήν, τὴν ἐκ σπαργάνων αὐτοῦ προφητείαν, τοὺς μετὰ ταῦτα πολέμους, τὰς νίκας αὐτῶν ἐνίκησεν, οὐκ ὄπλοις· χροῖστος, ἀλλὰ μετὰ τῆς εὐνοίας τοῦ θεοῦ παραταττόμενος, ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις· οὐδὲν οὕτως εἶπεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ἀφίστασθαι τῆς προστασίας, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρῆσαι ἐτέρῳ, τότε λοιπὸν ἠναγκάσθη τὰ ἐγκώμια αὐτοῦ διεξελθεῖν, καὶ ταῦτα ὑφειμένως. Καὶ καλέσας τὸν δῆμον ἅπαντα, παρόντος καὶ τοῦ Σαούλ, οὕτω πῶς φησιν· *Ἴδου ἤκουσα τῆς φωνῆς ὑμῶν, καὶ ἐβασίλευσα ἐφ' ὑμᾶς βασιλεῦσα· καὶ ἐγὼ ἰδοὺ ἀνέστραψα μὲν ἐνώπιον ὑμῶν ἐκ νεότητός μου, καὶ ἔως τῆς ἡμέρας ταύτης, καὶ γεγήρακα. Ἀποκρίθητε κατ' ἐμοῦ ἐνώπιον τοῦ κυρίου, καὶ ἐνώπιον χριστοῦ αὐτοῦ· μὸσχος τίνος ὑμῶν εἰλησᾶ; ἢ θυρ τίνος εἰλησᾶ; ἢ τίνα ὑμῶν κατεδυνάστευσᾶ; ἢ τίνα ἐξελίσσα ὑμῶν; ἢ ἐκ χειρὸς τίνος ὑμῶν εἰλησᾶ ἐξίλασμαι ἢ ὑπόδημα, καὶ ἀπέκρουνα τοὺς δοῦλους μου ἐν αὐτῷ; Εἶπατε κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀποδώσω ὑμῖν.* Καὶ ποῖα ἦν ἀνάγκη ταῦτα λέγειν, φησί; Πολλὴ καὶ μεγάλη. Ἐπειδὴ γὰρ ἄρχοντα ἐμελλεν εἰσάγειν αὐτοῖς τὸν Σαούλ, ἐν τῇ καθ' ἐαυτὸν ἀπολογία διδάξει βουλόμενος ἐκεῖνον, πῶς προιστασθαι δεῖ καὶ κήθεσθαι τῶν ἀρχομένων, αὐτοὺς τοὺς ὑπάρχουσας μάρτυρας αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας παράγει. Καὶ οὐ ποιεῖ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρχῆς, ἵνα μὴ τίς εἴπῃ, ὅτι δεδοικότες αὐτὸν καὶ φοβούμενον, τὰ μὴ ἔντα ἐμαρτύρησαν· ἀλλ' ὅτε παρελύθη τὰ τῆς δημαγωγίας, καὶ εἰς ἕτερον μετέστη τὰ τῆς [298] προστασίας, καὶ κίνδυνος οὐδεὶς ἦν τῷ κατηγοροῦντι λοιπὸν, τότε δικάζεται πρὸς αὐτοῦς. Καίτοι γε εἰ ἕτερός τις ἦν, ἐμνησικακήσεν ἂν τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ οὐκ ἂν ἠθέλησε τὸν ἀρχοντα τὸν μετ' αὐτὸν ἐπιεικῆ γενέσθαι καὶ μέτριον, οὐ διαί μνησικακίαν δὲ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπαινήται μειζρόνως.

θ'. Καὶ γὰρ νόημα τοῦτο δεινόντο; ἀρχοῦσιν ἔνεστι τοὺς μετ' αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐρχομένους εὐχονται φαύλους εἶναι καὶ πονηροὺς. Ἄν τε γὰρ γενναῖοι τύχωσιν ὄντες, λαμπροτέρους αὐτοὺς φανεῖσθαι νομίζουσι, τῶν διαθεξαμένων τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντων τοιούτων· ἂν τε σκαῖοι καὶ διεφθαρμένοι, ἀπολογίαν τῆς οἰκίας εἰσεθαι πονηρίας τοῦ μετὰ ταῦτα ἀρχοντος τὴν κακίαν. Ἀλλ' οὐχ ὁ μακάριος οὗτος τοιοῦτος· ἀλλ' ἠδούλετο καὶ ἠύχετο καὶ ἐπεθύμει πολλῷ βελτιόνος αὐτοῦς ἀπολαῦσαι τῆς προστασίας· οὕτω φιλόστοργος ἦν, οὕτω φρόνους καθαρὸς, οὕτω κενοδοξίας ἀπηλλαγμένος. Καίτοι γε ἐν μόνον ἐζητεῖ, τῶν ἀνθρώπων τὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἀρχοντα αὐτοῖς ἐν τῇ καθ' ἐαυτὸν ἐρῶσθαι ἀπολογία. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν καλέσαι τὸν βασιλέα καὶ εἰπεῖν, Ἐπιεικῆς ἔσο καὶ μέτριος καὶ ἀδωροδόκητος, καὶ μηδὲνα βιάζου, μηδὲ ἀδικεῖ, μηδὲ πλεονέκτης, φορτικὸν ἦν καὶ ἐπαχθὸς τῷ μέλλοντι ταῦτα ἀκούειν· τὸ δὲ σιγήσαι πάλιν προδοσία τοῦ δήμου ἐγένετο· ἐν ἀπολογίας προσήματι ἀμρότερα ταῦτα κατώρθωσε, κάκεινον ἐδίδαξεν ὅποιον εἶναι χρὴ τὸν βασιλεύοντα, καὶ τὴν ἐκ τοῦ διδάσκοντος ἐπάχθειαν ἐφυγε. Καὶ δοκεῖ μὲν ὑπὲρ τῶν

καθ' ἑαυτὸν ἀγωνίζεσθαι· παιδεύει δὲ ἐκεῖνον, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ τῶν ἀρχομένων ἐπιμελεῖσθαι χρῆ. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης καθαρὸν ἑαυτὸν ἔδειξε λημμάτων. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Μὴ ἀγροῦς τινος ὑμῶν ἔλαβον; μὴ χρυσίου; ἀλλ' ὃ πάντων εὐτελέστερον ἦν, *Μὴ ὑπόδημι*; φησίν. Εἶτα καὶ ἐτέραν ἑαυτοῦ πολλὴν ἡμῖν ἐδήλωσεν ἀρετὴν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀρχόντων, ὅταν μὲν κλέπτουσιν, ἐπεικίζει; εἰσι καὶ μέτριοι; καὶ προστηνεῖς οὐκ οἴκοθεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ συνειδότης, ἐκ τῶν κλεμμάτων περιηρημένοι τὴν παρῆρσιαν· οἱ δὲ ἀδωροδόκτοι, φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς, οὐδὲ αὐτοὶ πάλιν οἴκοθεν, ἀλλ' ὑπὸ τινος κενοδοξίας καὶ τοῦ καθαρῶν λημμάτων εἶναι ἀμφότερα δὲ οὐκ ἂν τις ἴδοι βλάβης συνελθόντα εἰς ἓνα· δεῖξαι βουλόμενος ὁ ἅγιος οὗτος, ὅτι ἀμφοτέρων περιεγένετο, καὶ λημμάτων ἔκράτει καὶ ὀργῆς, εἰπὼν, *Μὴ μόσχον τινὸς ὑμῶν εἴληψα*; οὐκ εἰτήγησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, *Ἡ κατεδυνάστευσά τινα ὑμῶν ἢ ἐξεπίεσα*; τοῦτ' ἔστιν, ἐξέλιψα; Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐδεὶς ἂν ἔχοι τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔλαβον μὲν, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔλαβον, φορτικῶς ἐγενόμεν καὶ ἐπαχθῆς καὶ ὠμὸς καὶ ἄγριοι. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, *Ἡ κατεδυνάστευσά τινα ὑμῶν*; Τί οὖν ἐκεῖνοι; *Οὐτε κατεδυνάστευσας ἡμῶν, οὐτε ἐξεπίεσας, οὐδὲ εἴληψας ἐκ χειρὸς ὑμῶν οὐδέν*. Καὶ ἓνα μάθη, ὅτι καὶ τὸν βασιλεῖα αὐτὴν παιδεύων ταῦτα ἔλεγεν, ἐπήγαγε· *Μάρτυς* [299] *Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ χριστὸς αὐτοῦ*· τοῦτο δὲ ἡμῖν αὐτὸ παραδηλῶν καὶ δεῖκνύς, ὡς οὐκ ἦν ἡ μαρτυρία κεχαρισμένη, αὐτὴν ἐκάλεσε μάρτυρα τὸν τὰ ἀπόβρητα τῆς διανοίας εἰδότες, ὅπερ ἔστι καθαρῶς συνειδότης ἀπόδειξις. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς, εἰ μὴ σφόδρα ἦν μεμηνῶς καὶ ἐξεστηκῶς, τοῦ συνειδότης τοῦ ἑαυτοῦ καλέσειεν ἂν ποτε μάρτυρα τὸν Θεόν, εἰ μὴ σφόδρα ἑαυτῷ θαρβόλη. Μαρτυρησάντων τοίνυν ἐκείνων ἐπὶ τοῖς εἰρημένους αὐτῷ, καὶ ἐτέραν ἑαυτοῦ δείκνυσιν αὐτῆς ἀρετῆν· καὶ τῶν παλαιῶν ἀναμνήσας ἀπάντων τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προστασίας, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους πολέμων, ἀναμνησκαὶ τῆς μάχης τῆς ἐπ' αὐτοῦ γενομένης καὶ τῆς νίκης τῆς παραδόξου· καὶ εἰπὼν πῶς πολλὰκις διὰ τὰς οἰκειὰς ἀμαρτίας τοῖς πολεμίοις παραδοθέντων, ἐκάλεσεν

αὐτὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῶν πολεμίων, συνάπτων τοῖς παλαιοῖς τὰ νέα, ἐπάγει καὶ λέγει· *Ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν Ἰερὸβάμ, τὸν Γεδεὼν, καὶ τὸν Βαράκ, καὶ τὸν Ἰεφθάε, καὶ τὸν Σαμουὴλ, καὶ ἐξέλετο ἡμῶν κύκλωθεν ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἱμῶν, καὶ κατοικεῖτε πεποιθότες*.

Ἦ. Ὁρᾷς πῶς ἔθος τοῖς ἁγίοις μὴ τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα λέγειν, εἰ μὴ ποτε καταναγκασθεῖεν; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τοὺτους βλέπων, καὶ παιδεύμενος ἀκριβῶς, ὅτι τὸ αὐτὸν τινα περὶ ἑαυτοῦ λέγειν ἐπαχθὲς καὶ φορτικόν, ἔλεγεν· *Ὁφελον ἀνείχεσθέ μοι μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ*· οὐ μέγα, ἀλλὰ μικρὸν τι. Οὐδὲ γὰρ ἀνάγκης οὐσης μετὰ δαιφιλίας ἐκχεῖν ἑαυτὸν εἰς τὴν διήγησιν τῶν ἐγκωμίων παρεσκευάσται, ἀλλὰ διὰ βραχέων αὐτὰ παρατρέχει· καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο δι' ἐκείνους καὶ τὴν ἐκείνων σωτηρίαν. Ὅσπερ γὰρ, οὐκ οὐσης ἀνάγκης λέγειν τὰ οἰκεία κατορθώματα, ἀνοίας ἐστὶν ἐσχάτης, οὕτως ἀνάγκης ἐπικειμένης καὶ βίας ὠθοῦσης, πάλιν προδοσία ἐστὶ τὸ σιγᾶν τὰ αὐτῶν πεπραγμένα. Ἄλλ' ὅμως ὁ Παῦλος καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὀρών, ἀπώκνει, καὶ τὸ πρᾶγμα ἀφροσύνην ἐκάλει, ἵνα μάθης αὐτοῦ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν πολλὴν ἀσφάλειαν. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον*, προσέθηκεν, *Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχίσεως*. Μὴ νομίσης, φησὶ, καθόλου με τοῦτο λέγειν. Ὅστε διὰ τοῦτο αὐτὸν μάλιστα ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω καὶ σοφώτατον καλῶ, ὅτι πρᾶγμα ἀφροσύνης εἶναι ἐνόμισε τὸ ἑαυτὸν ἐγκωμιάζειν καὶ ἐπαινεῖν. Εἰ δὲ οὗτος ἀνάγκην οὖσαν ὀρών, ἀφροσύνην τοῦτο ἐκάλει, τίνος ἂν εἴεν συγγνώμης ἄξιοι, ποίας ἀπολογίας, οἱ μὴδὲ ἀνάγκης οὐσης περὶ ἑαυτῶν λέγοντες μεγάλα, ἢ καὶ ἐτέρους λέγειν καταναγκάζοντες; Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ ἐπαινώμεν τὰ λεγόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ μιμησώμεθα καὶ ζηλώσωμεν, καὶ κατορθωμάτων ἐπιλανθανόμενοι, τῶν ἀμαρτημάτων ἀεὶ μνημονεύωμεν, ἵνα καὶ μετριάξωμεν δυνώμεθα, καὶ πρὸς τὰ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, τὸ βραβεῖον λάβωμεν τῆς ἄνω κλήσεως, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

modo quave ratione subditorum curam gerere oporteat. Tu vero mihi perpende quomodo se diligenter omni munere purum esse demonstrat. Non enim dixit, Num agros cujuscumque vestrum abstuli? num aurum? sed quod omnium vilissimum erat, Num calceum, inquit? Deinde aliam eamque magnam virtutem suam patefecit. Quia enim multi principes, dum furantur, mansueti sunt et moderati, non suapte natura, sed cogente conscientia, quod scilicet illis admissum furtum fiduciam tollat: contra vero qui munera aversantur, molesti onerosique sunt, nec ipsi suapte natura, sed ex quadam vana gloria, et quod muneribus vacui sint: utraque autem mala in uno concurrere non facile videas: cum ostendere vellet vir ille sanctus, se et muneribus et ira superiorem fuisse, ubi dixisset, *Num vitulum cujusdam vestrum accepi?* non tacuit, sed subjunxit, *Aut oppressi quempiam vestrum? aut depressi,* id est, contrivi? Illius porro dicti sensus est: Nemo illud dicere possit, quod non acceperim quidem, sed quia non acceperam, ideo gravis, molestus, crudelis et immanis fuerim. Propterea dicebat: *Num oppressi quempiam vestrum* (1. Reg. 12. 3-4). Quid igitur illi? *Non oppressisti nos, neque vexasti, nec accepisti ex manu nostra quidpiam.* Et ut discas illum ut regem crudiret hæc dixisse, subjunxit: *Testis Dominus, et testis christus ejus* (1b. v. 5): hoc autem ostendens atque declarans, nempe testimonium non fuisse ad gratiam datum, ipsum advocavit testem, qui mentis arcana novit, quod est signum puræ conscientie. Nemo quippe, nemo, nisi mente captus ac furiosus sit, conscientie suæ testem advocaverit Deum, nisi ad modum sibi ipsi fidat. Cum itaque illi dicta ipsius suo testimonio confirmarent, aliam ipse virtutem suam prædicat: ac commemoratis antiquis illis omnibus, qui in Ægypto fuerunt, necnon Dei patrocinio, bellisque quæ postea contigerunt, refert pugnam se duce commissam et victoriam inopinatam: ac cum dixisset quomodo saepe ob peccata sua inimicis traditus, ipso precante, Deus ab hostibus liberaverit, veteribus recentia adiungens, sic infert: *Misit Deus Jerobaal, Gedeon (a), Barac, Jephthæ, et Samuelem, et eripuit*

(a) In hunc locum notat Savilius vocem, *Gedcon*, esse

vos in circuitu de manu inimicorum vestrorum, et habitatis confidenter (1. Reg. 12. 11).

10. Sancti non nisi urgente necessitate laudes suas effervunt. — Viden' quomodo in more sit sanctis non præclara sua gesta narrare nisi urgente necessitate? Ideo Paulus ad hos respiciens, et accurate institutus, molestum onerosumque esse, si quis de seipso aliquid proferret, dicebat, *Utinam sustineretis modicum, quid insipientiæ meæ;* non magnum, sed modicum quid (2. Cor. 11. 1). Neque enim cogente necessitate copiosam laudum suarum narrationem effundere paratus erat, sed paucis illas percurrit: et hoc ipsum propter eos eorumque salutem. Quemadmodum enim sine aliqua necessitate sua recensere præclara gesta extremæ dementiæ est; sic instante necessitate et vi compellente, proditio esset illa tacere quæ probe fecerit. Attamen Paulus etiam cum urgeret necessitas, cunctabatur, remque illam insipientiam vocabat, ut discas ejus prudentiam et sapientiam, magnamque cautionem. Nam cum dixisset, *Quod loquor, non loquor secundum Dominum,* adjecit, *In hac substantia gloriationis* (2. Cor. 11. 7). Ne putes, inquit, me generatim hoc dicere. Itaque ideo maxime virum laudo, admiror et sapientissimum voco, quod rem insipientem esse putaret seipsum laudare et celebrare. Quod si ille, licet necessitatem instare videret, hoc stultitiam vocabat, qua venia, qua excusatione digni erunt illi, qui nulla necessitate de seipsis magna jactant, aut alios jactare cogunt? Hæc cum comperta habeamus, ne illa, quæ dicta sunt, laudemus tantum, sed etiam imitemur et æmulemur, et recte factorum oblitii peccata semper commemoremus, ut et moderate agere possimus, et ad ea quæ ante nos sunt contententes, bravium supernæ vocationis accipiamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, una cum sancto Spiritu, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

superfluum ortamque ex glossemate marginali ad *Jerobaal*. Et quidem idem erat *Jerobaal* et *Gedcon*. Itaque aut vox, *Gedeon*, aut virgula inter *Gedeon* et *Jerobaal* posita deletur necesse est: virgula autem deleta, duo nomina sumuntur conjunctim unum et eundem significantia.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD APOSTOLI,

Hanc homiliam habuisse Chrysostomum quo tempore cum Anomœis Antiochiæ concertabat, si non omnino certum, admodum saltem verisimile est. Id enim exordii verba suadent. *Cum nuper, inquit, Pharisei et publicani mentionem faceremus et duos currus ex virtute et ex vitio jungeremus, utrumque ostendimus, quantum sit in humilitate lucri, et quantum in arrogantia damni, etc.* Hæc porro confer cum his verbis Homiliæ quintæ contra Anomœos num. 6 et 7: *Ut autem discas, quantum bonum sit non altum sapere, duos finge currus. junge justitiam cum arrogantia, et peccatum cum humilitate: videbisque peccati currum justitiæ currum præcedere.... Ut porro videas hanc bigam illa velociorem esse, recordare Pharisei et publicani; junxit Phariseus justitiam et arrogantiam, etc.* His conspectis vix est quod dubitemus hanc homiliam paucis post concionem quintam contra Anomœos diebus pronuntiatam fuisse. Quinta vero homilia contra Anomœos eam præcessit, quæ in S. Philogonium dicta est quinque ante Natalem Domini diebus. Quamobrem si inter Homilias in Philogonium et in Natalem Domini nulla intercesserit, ut optime conjicit Tillemontius, hæc in dies Natalem Domini subsequentes, atque adeo in postremos anni 386 apposite conjicitur. Qua de re pluribus agetur in Vita Chrysostomi. Occasione autem hujus habendæ concionis

IN EOS

QUI MALE UTUNTUR HOC APOSTOLI DICTO, SIVE PER OCCASIONEM, SIVE PER VERITATEM, CHRISTUS ANNUNTIATUR (*Philipp. 1. 13*); ET DE HUMILITATE (a).

1. *In humilitate quantum boni, et in arrogantia quantum mali insit.* — Cum nuper Pharisei et publicani mentionem faceremus, ac duos currus ex virtute et ex vitio jungeremus, utrumque ostendimus, quantum sit in humilitate lucri, et quantum in arrogantia damni. Hæc quippe etiam cum justitia, et cum jejuniis, atque decimarum solutione conjuncta, defecit tamen: illa vero etiam cum peccato copulata, Phariseum prævertit, etsi improbum aurigam nacta. Quid enim pejus publicano? Attamen quia animam suam contrivit, et se peccatorem declaravit, ut revera erat, Phariseum superavit, qui jejunia et decimarum solutionem proferre poterat, eratque ab omni nequitia liber. Cur, et qua de causa? Quia etsi ab avaritia et a rapina esset alienus, omnium malorum matrem vanam gloriam et arrogantiam habuit in animo radicatam. Ideo Paulus hortatur et dicit: *Opus suum probet unusquisque, et sic in semetipso gloriam habebit, et non in altero (Gal. 6. 4).* Ille autem totius orbis accusator in medium prorupit, seque omnibus hominibus meliorem dixit. Atqui si denis, si quinis, si binis, imo si uni seipsum prætulisset, ne id quidem ferendum erat: jam vero non se tantum toti orbi anteposuit, sed etiam omnes accusavit. Ideo in cursu defecit. Et ceu navis, qui innumeros fluctus pertransiit, et tempestates multas effugit, ac deinde in ipso portus ostio in aliquem scopulum impexit, omnem in se repositum thesaurum amittit: ita et hic Phariseus post jejunii cæterarumque omnium virtutum labores, quia linguam non cohibuit, in ipso portu naufragium fecit. Ex precibus enim, unde lucrum erat sperandum, cum tanto abire damno, nihil aliud erat, quam in portu naufragium facere.

(a) Collata cum Mss. Colbertinis 970 et 3058, qui sic titulum efferunt: *Ejusdem; ante hanc homiliam de Phariseo et publicano, nunc in eos verba facit qui male utuntur, etc.*

2. Hæc cum sciamus, dilecti, etiamsi in ipsum virtutis fastigium pervenerimus, nos omnium postremos existimemus: cum didicerimus arrogantiam ex ipso celo posse eum, qui non sibi attendit, dejicere, et humilitatem eum, qui in peccatorum abyssum demersus sit, in altum reducere, si modeste agat. Hæc enim Phariseo publicanum præposuit; illa vero, nimirum arrogantia et superbia, ipsius diaboli incorporei vim superavit, humilitas autem et propriorum peccatorum agnitio latronem ante apostolos in paradysum induxit. Si autem ii, qui sua consistuntur peccata, tantam sibi fiduciam conciliant: ii qui sibi bonorum multorum conscii animam tamen suam humiliant, quantas non coronas assequuntur? Quando enim peccatum cum humilitate jugatur, tam expedite currit, ut justitiam cum arrogantia junctam superet atque prævertat. Si ergo illam cum justitia junxeris, quo non perveniet? quot cælos non pertransibit? Stabit plane fiducia magna inter angelos ante ipsum Dei thronum. Contra si arrogantia cum justitia copulata, nequitie suæ molo ac pondere ejus fiduciam detrahere potuit: si cum peccato jungatur, in quam gehennam non præcipitabit eum, qui illa detentus sit?

Humilitas philosophiæ nostræ fundamentum. — Hæc dico non ut justitiam negligamus, sed ut fugiamus arrogantiam; non ut peccemus, sed ut modeste agamus. Philosophiæ quippe nostræ fundamentum est humilitas. Etsi innumera sursum ædifices, etsi elemosynam, preces, jejunium, omnesque virtutes congeras, nisi eam pro fundamento posueris, omnia frustra et incassum ædificasti, citoque corruent, perinde atque ædificium illud super arenam extructum. Nullum quippe opus bonum non illa eget, nullum sine illa stare poterit. Sed etiamsi continentiam dixeris, etiamsi virginitatem, etiamsi pecuniarum contemptum, etiamsi quidvis aliud, omnia immum

SIVE PER OCCASIONEM, SIVE PER VERITATEM CHRISTUS, ETC.

ista fuit, ut ipse non semel, maxime autem num. 5 et 6 aperte significat. Cum quidam hæc Apostoli verba, *Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo*, quæ in cœtu Ecclesiæ lecta fuerant, ita prave interpretarentur ut dicerent, dum Christus annuntiaretur, nihil interesse, an hæretica an vera dogmata essent : hoc erroris portentum depellit ille, pluribusque demonstrat non eam esse Pauli mentem ; sed ex vera rerum gestarum historia Pauli sententiam hanc esse confligat : Cum quidam Pauli inimici eum vinculis constrictum cernerent, ut Neronem in eum magis exasperarent, ipsique perniciter molirentur, veram sanamque fidem ideo prædicabant, ut aucto discipulorum numero tyrannus ille in doctorem catenis onustum magis magisque sæviret, utpote ejus doctrinæ præconem eximium : hac vero de causa, ait Chrysostomus, Paulus dicit, *Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo*. Multa præsertim hæc homilia in principio de humilitate, et in fine de utilitate necessitateque precatationis.

Incerti interpretationem rejecimus, novamque paravimus.

[300] ΠΡΟΣ ἂ ΤΟΥΣ

Οὐκ εἰς δέον χρωμένους τῷ ἀποστολικῷ ρητῷ τῷ λέγοντι, « Εἶτε προσάσει, εἴτε ἀληθεῖα Χριστοῦ καταγγέλλεται » καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης.

α'. Τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου μνημονεύσαντες πρώην, καὶ ἄρματα δύο τῷ λόγῳ ζεύξαντες ἐξ ἀρετῆς καὶ κακίας, ἐκάτερον ἐδείξαμεν, ὅσον μὲν τῆς ταπεινοφροσύνης τὸ κέρδος, ὅσον δὲ τῆς ἀπονοίας τὸ βλάβος. Αὕτη μὲν γὰρ καὶ δικαιοσύνη συμβεβλημένη καὶ νηστείας καὶ δεκάταις, ὑπέστησεν· ἐκείνη δὲ καὶ μετὰ ἁμαρτίας ζευχθεῖσα προέλαβε τὸ τοῦ β Φαρισαίου ζεύγος, καίτοι καὶ τὸν ἥνιοχον ἔχουσα φύλον. Τί γὰρ τελώνου χειρὸν ; Ἄλλ' ὅμως ἐπειδὴ συνέτριψεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ ἁμαρτιῶν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ἕπερ ἦν, ὑπερέβη τὸν Φαρισαῖον καὶ νηστείας [301] ἔχοντα εἰπεῖν καὶ δεκάτας, καὶ κακίας πάσης ἀπηλλαγμένον. Τίνος ἕνεκεν, καὶ διὰ τί ; Ὅτι εἰ καὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ἀπῆλλακτο, τὴν μητέρα τῶν κικῶν πάντων κενοδοξίαν τε καὶ ἀπόνοιαν εἶχεν ἐβρίζωμένην ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρακαλεῖ καὶ λέγει· Ἐκαστος τὸ ἑαυτοῦ ἔργον δοκιμάζτω, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖνος δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης παρηλόθη εἰς μέσον κατήγορος, καὶ πάντων τῶν θντων ἀνθρώπων αὐτὸν ἔφησεν εἶναι βελτίω. Καίτοι καὶ εἰ δέκα μόνον, καὶ εἰ πέντε, καὶ εἰ δύο, καὶ εἰ ἐνὸς ἑαυτὸν προῦθηκεν, οὐδὲ τοῦτο ἀνεκτὸν ἦν· νυνὶ δὲ οὐχὶ προῦθηκεν αὐτὸν μόνον τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ κατηγόρησεν ἀπάντων. Διὰ τοῦτο ὑπέστησε κατὰ τὸν δρόμον. Καὶ καθάπερ καὺς μυρία διαδραμοῦσα κύματα, καὶ πολλοὺς ἐκφυγοῦσα χειμῶνας, εἶτα ἐν αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ λιμένος σκοπέλωτινὶ προσράξασα πάντα τὸν ἐναπικείμενον ἀπόλλυσι ἠθασαυρόν· οὕτω δὴ καὶ ὁ Φαρισαῖος οὗτος, τοὺς πόνους τῆς νηστείας ὑπομείνας καὶ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς ἀπάσης, ἐπειδὴ γλώττης οὐκ ἐκράτησεν, ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τὸ φορικὸν ναυάγιον ὑπέμεινε. Τὸ γὰρ ἐξ εὐχῆς, ὅθεν κερδαίνειν ἔδει, τσαῦτα βλαβέντα μάλλον ἀπαλεῖν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἐν λιμένι ναυάγιον ὑπομείναι.

ἂ Mss. Colbertini 170 et 3058 : Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸ τῶν ἐπιπέλας εἰς Φαρισαίον, νῦν πρὸς τοὺς οὐκ εἰς δέον, κ. τ. λ.
β Duo mss. προέλαβε καὶ προέδραμε τὸ τοῦ. Savil. in marg. καὶ παρέδραμε.

β'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπῆτοί, κἂν εἰς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν ἀνέλθωμεν, πάντων ἑαυτοῖς ἐσχάτους νομίζωμεν, μαθόντες ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν οὐρανῶν ἀπόνοια δύναται κατενεργεῖν τὴν μὴ προσέχοντα, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀθύσου τῶν ἁμαρτημάτων ἀνενεργεῖν εἰς ὕψος ταπεινοφροσύνη τὸν μετριάξωμεν εἰδότες. Αὕτη γὰρ πρὸ τοῦ Φαρισαίου τὸν τελώνου ἔστησεν· ἐκείνη δὲ, ἡ ἀπόνοια λέγω, καὶ ἡ υπερηφάνια, καὶ ἀσωμάτου περιεγένετο δυνάμει τοῦ δεκάτου· ἡ δὲ ταπεινοφροσύνη καὶ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἡ ἐπίγνωσις εἰς παράδεισον τὸν ληστὴν εἰσήγαγε πρὸ τῶν ἀποστόλων. Εἰ δὲ οἱ τὰ οἰκεία ὁμολογοῦντες ἁμαρτήματα, τσαῦτην ἑαυτοῖς προσενοῦσα τὴν παρῆρσιαν, οἱ πολλὰ μὲν ἑαυτοῖς συνειδότες ἀγαθὰ, ταπεινοῦντες δὲ ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, πῶσαν οὐκ ἐπιτρέξονται στεφάνου ; Ὅταν γὰρ ἁμαρτία συμβεβλημένη ἢ τῇ ταπεινοφροσύνη, οὕτω τρέχει μετ' εὐκολίας, ὡς δικαιοσύνη μετ' ἀπονοίας οὖσαν ὑπερβῆναι καὶ προλαθεῖν. Ἄν τοίνυν μετὰ δικαιοσύνης αὐτὴν συνάψῃς, ποῦ οὐκ ἀφίξεται ; πῶσους οὐ διαθήσεται οὐρανοῦς ; Παρ' αὐτὸν πάντως στήσεται τοῦ Θεοῦ τὸν θρόνον ἀνὰ μέσον τῶν ἀγγέλων μετὰ παρῆρσιος πολλῆς. Πάλιν εἰ μετὰ δικαιοσύνης ἡ ἀπόνοια ζευχθεῖσα, τῇ τῆς οἰκείας κακίας ὑπερβολῇ καὶ βαρύντη καθελκύσει τὴν ἐκείνης παρῆρσιαν ἰσχυσεν, ἂν μετὰ ἁμαρτίας ἢ συμβεβλημένη, εἰς πόσιν οὐ κατακρημνίσαι δύνησεται τὸν ἔχοντα αὐτὴν γένναν ;

Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἀμειώσωμεν δικαιοσύνης, ἀλλ' ἵνα φύγωμεν ἀπόνοιαν· οὐχ ἵνα ἁμαρτάνωμεν, ἀλλ' ἵνα μετριάξωμεν. Θεμέλιος γὰρ ἐστὶ τῆς κατ' ἡμᾶς φιλοσοφίας ἡ ταπεινοφροσύνη. Κἂν μυρία ἄκωθεν οἰκοδομήσης, κἂν ἐλεημοσύνην, κἂν εὐχὰς, κἂν νηστείας, κἂν πᾶσαν ἀρετὴν, ταύτης μὴ προκαταβληθείσης, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην ἐποικοδομηθήσεται, καὶ καταπεσσειται βλάβος κατὰ τὴν οἰκοδομήν [302] ἐκείνην τὴν ἐπὶ τῆς ψάμμου τεθείσαν. Οὐδὲν γὰρ ἐστίν, οὐδὲν τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων, ὃ οὐ ταύτης δεῖται· οὐδὲν ἐστίν, ὃ χωρὶς ταύτης στήναι δύνησεται. Ἄλλὰ κἂν σωφροσύνην εἴπῃς, κἂν παρθεῖναι, κἂν χρημάτων ὑπεροφίαν, κἂν ὀτιοῦν, πάντα

ἀκάθαρτα καὶ ἐναγῆ καὶ βδελυρὰ ταπεινοφροσύνης ἀπούσης. Πανταχοῦ τοῖνον αὐτὴν παραλαμβάνωμεν, ἐν βήμασιν, ἐν πράγμασιν, ἐν ἐνθυμήμασι, καὶ μετὰ ταύτης ταῦτα οἰκοδομῶμεν.

γ. Ἄλλὰ τὰ μὲν περὶ ταπεινοφροσύνης ἰκανῶς εἰρηται, οὐ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ κατορθώματος· οὐδεὶς γὰρ αὐτὴν κατ' ἀξίαν ὑμνήσῃαι δυνήσεται· ἀλλὰ πρὸς τὴν νεύσειν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Εὐ γὰρ οἶδ' ὅτι καὶ ἀπὸ ὀλίγων τῶν εἰρημένων μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἐπισπάσεσθε τῆς σπουδῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσιν, πολλοῖς δοκοῦσαν παρέχειν βίθυμίας πρόφασιν, ποιῆσαι φανερὰν καὶ δῆλην, ὥστε μὴ ψυχρὰν τινα ἀπολογίαν ἐντευθέν τινας ποριζομένους· τῆς οὐκείας ἀμελεῖν σωτηρίας, φέρε, ἐπὶ ταύτην τὸν λόγον ἀγάγειν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ φησὶς; *Εἶτε προφάσει*, φησὶν, *εἶτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται*. Τοῦτο πολλοὶ περιφέρουσιν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐ τὰ πρότερα, οὐ τὰ μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκοντες· ἀλλὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν ἀποκάλυπτον μελῶν ἐπ' ὀλίθρῳ τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς τοῖς ἀφομότεροις προβάλλονται. Ἐπιχειροῦντες γὰρ αὐτοὺς τῆς ὑγιούς ἀπάγειν πίστewς, εἶτα ὀρῶντες δεδοικῶτας καὶ τρέμοντας, ὡς οὐκ ἀκίνδυνον ἂν τοῦτο ποιεῖν, καὶ βουλόμενοι τὸν φόβον αὐτῶν ἐκλύσαι, τὴν ἀποστολικὴν ταύτην παράγουσιν ῥῆσιν, λέγοντες· Ὁ Παῦλος συνεχώρησε τοῦτο, εἰπὼν· *Εἶτε προφάσει, εἶτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεσθω*. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ εἴρηκε, καταγγέλλεσθω, ἀλλὰ, *καταγγέλλεται*· πολλὸ δὲ τὸ μέσον τούτου κάκεινου. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, καταγγέλλεσθω, νομοθετοῦντός ἐστι· τὸ δὲ εἰπεῖν, *καταγγέλλεται*, τὸ συμβαίνειν ἀπαγγέλλοντος. Ὅτι δὲ οὐ νομοθετεῖ Παῦλος αἰρέσεις εἶναι, ἀλλὰ ἀπάγει πάντα τοὺς αὐτῷ προσέχοντα, ἀκουσον τί φησιν· *Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὁ παρελάβετε, ἀνάθεμν ἐστω, κἂν ἐγὼ, κἂν ἄγγελος ἔξ οὐρανῶν*. Οὐκ ἂν δὲ ἀνεθεμάτισε καὶ ἑαυτὸν καὶ ἄγγελον, εἰ τὸ πρᾶγμα ἀκίνδυνον ἦδει. Καὶ πάλιν, *Ζηλω γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω*, φησὶν· *ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐν ἄνδρῳ παρόντι ἀγνήν*. Φοβοῦμαι δὲ μήποτε ὡς ὁ θεὸς *ἔθαν ἠπάτησεν ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν*. Ἰδοὺ καὶ ἀπλότητα τέθεικε, καὶ συγγνώμην οὐκ ἔδωκεν. Εἰ γὰρ ἦν συγγνώμη, κίνδυνος οὐκ ἦν· εἰ δὲ κίνδυνος οὐκ ἦν, οὐκ ἂν ἐφοβήθη Παῦλος· καὶ οὐχ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ ζιζάνια κἂν ἐκέλευσε ἀκατακῆναι, εἰ πρᾶγμα ἀδιάφορον ἦν καὶ τοῦτω, κάκεινω, καὶ ἐτέρῳ προτέχειν, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς.

δ. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Μικρὸν ἄνωθεν ὑμῖν τὴν ἱστορίαν ἔπασαν διηγῆσασθαι βούλομαι· οὗ γὰρ εἰδέναι ἐν τίσιν ὁ Παῦλος ἦν, ἡνίκα ταῦτα ἐπέστελλεν. Ἐν τίσει τοῖνον ἦν τότε; Ἐν δεσμοτηρίῳ [303] καὶ ἀλύσει καὶ κινδύνῳ ἀφορήτοις. Πῶθεν τοῦτο ὦλον; Ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς. Ἄνωτέρω γὰρ τούτου φησὶ· *Γινώσκω ἐν ὑμῖς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι εἴ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν*, ὥστε τοὺς δεσμοὺς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὄλω τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν· καὶ τοὺς πλείους δὲ τῶν ἀδελφῶν πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου περισσοτέρως τολμᾶν ἀπόδωκε τὸν λόγον λαλεῖν. Νέρων δὲ ἦν αὐτὸν ἐμβόλιως τότε τῷ δεσμοτηρίῳ. Καθάπερ γὰρ τις

^a Unus ms. 748 καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ ζιζάνια οὐκ ἂν ἐκέλευσε.

ληστής τῆς οἰκίας ἐπιδῆς, καθευδόντων ἀπάντων, τὰ πάντα ὑφαίρουμενος, ἐπειδὴν ἔβη τινὰ λύχον ἄφαντα, καὶ τὸ φῶς σθένουσι, καὶ τὸν λυγροῦον ἀναρρεῖ, ἵνα μετὰ ἀδείας αὐτῷ τὰ τῶν ἄλλων ὑφαίρεισθαι καὶ ἀρπάξιν ἐξῆ· οὕτω δὴ καὶ Νέρων ὁ Καῖσαρ τότε, ὡς περὶ τῆς ληστής καὶ τοιχωρῶχος, καθευδόντων ἀπάντων βαθῦν τινα καὶ ἀναισθητὸν ὕπνον, τὰ πάντων ἀρπάξων, γάμους διορῦπτων, οἰκίας ἀνατρέπων, ἅπαν κακίας εἶδος ἐπιδεικνύμενος, ἐπειδὴ τὸν Παῦλον εἶδε λύχον ἄφαντα κατὰ τὴν οἰκουμένην, τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον, καὶ ἐλέγχοντα αὐτοῦ τὴν πονηρίαν, ἐσπούδαζε καὶ τὸ κήρυγμα σβῆσαι, καὶ τὸν διδάσκαλον ἀνελεῖν, ἵνα μετ' ἐξουσίας αὐτῷ πάντα ποιεῖν ἐξῆ, καὶ δῆσας τὸν ἅγιον ἐκείνον ἐνέβαλεν εἰς δεσμοτηρίον. Τίς οὖν ταῦτα ἔγραψεν ὁ μακάριος Παῦλος.

Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῆ; τίς οὐκ ἂν θαυμάσει; μάλλον δὲ τίς κατ' ἀξίαν ἐκπλαγῆ καὶ θαυμάσειεν ἂν τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ οὐρανομήκη ψυχὴν, ὅτι δεδεμένος ἐν Ῥώμῃ καὶ καθειργμένος, ἀπὸ τοσοῦτου διαστήματος Φιλιππησίου ἐπέστελλεν; Ἰστε γὰρ ὅσον τὸ μέσον Μακεδονίας καὶ Ῥώμης. Ἄλλ' οὐτε τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος, οὐτε τοῦ χρόνου τὸ πλῆθος, οὐτε ὁ τῶν πραγμάτων ἔχλος, οὐτε ὁ κίνδυνος καὶ τὰ ἐπάλληλα δεινὰ, οὐτε ἄλλο οὐδὲν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν μνήμην ἐξέβαλε τῶν μαθητῶν, ἀλλ' εἶχεν αὐτοὺς ἅπαντας ἐν διανοίᾳ· καὶ οὐχ οὕτως αὐτῷ ταῖς ἀλύσειν αἱ χεῖρες ἐδέδοντο, ὡς τῷ πῶθῳ τῶν μαθητῶν ἡ ψυχὴ συνεδέδετο καὶ προσήλωτο· ὅπερ οὐν καὶ αὐτὸ δηλῶν ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς ἐπιστολῆς ἔλεγε· *Διὰ τὸ εἶχεν με ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαίωσει τοῦ εὐαγγελίου*. Καὶ καθάπερ βασιλεὺς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάς ὑπὸ τῆς ἑω καὶ καθίσας ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς, μυρίας εὐθέως δέχεται πανταχῶθεν ἐπιστολάς· οὕτω δὴ κάκεινος, καθάπερ ἐν βασιλικαῖς αὐλαῖς τῷ δεσμοτηρίῳ καθήμενος, πολλῷ πλείω καὶ ἐδέχετο καὶ ἔπεμπε τὰ γράμματα, τῶν πανταχῶθεν ἔθνῶν ἐπὶ τὴν ἐκείνου σοφίαν ὑπὲρ τῶν κατ' ἑαυτοὺς πραγμάτων ἀναφερόντων ἅπαντα· καὶ τοσοῦτω πλείω πράγματα τοῦ βασιλεύοντος ἐκονομῆι, ὅσῳ καὶ μείζονα ἀρχὴν ἐμπέπιστευτο. Οὐ γὰρ δὴ τοὺς τῆν Ῥωμαίων οἰκοῦντας χώραν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς βαρβάρους ἅπαντας, καὶ γῆν καὶ θάλατταν παρέωθε ἐς τὰς ἐκείνου χεῖρας ἐνέθηκεν ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο δηλῶν Ῥωμαῖους ἔλεγεν· *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἄγνωστῶν, ἀδελφοί, ὅτι πολλοὶ εἰς ἐλθεῖν προεθέμην πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν*. Ἐλλήσι τε καὶ βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ [304] ἀσοῖσι ὄφειλέτης εἶμι. Καθ' ἐκάστην τοῖνον ἐφρόντιζε τὴν ἡμέραν, τοῦτο δὴ Κορινθίους, τοῦτο δὴ Μακεδόσι, πῶς Φιλιππησίου, πῶς Καππαδόκαι, πῶς Γαλάται, πῶς Ἀθηναῖοι, πῶς οἱ τὸν Πόντον οἰκοῦντες, πῶς ἅπαντες ἄνθρωποι. Ἄλλ' ὅμως τὴν γῆν ἅπασαν ἐγγεχειρισμένος οὐχ ὑπὲρ ἔθνῶν ὀλοκλήρων ἐμερίμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐνὸς ἀνθρώπου· καὶ νῦν μὲν δι' Ὀνήσιμον τὴν ἐπιστολὴν ἔπεμπε, νῦν δὲ διὰ τὸν παρὰ Κορινθίους πεπορευκότα. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐσκόπει, ὅτι εἰς τὴν ἁμαρτῶν, καὶ δεόμενος προστασίας· ἀλλ' ὅτι ἄνθρωπος ἦν, ἄνθρωπος τὸ τῷ Θεῷ τιμιώτατον ζῶον, καὶ δι' ἂν οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐφείσατο.

ε. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴρηκε, ὅτι Δραπέτης ὁ δεινὰ, καὶ ληστής καὶ κλέπτης, καὶ μυρίας γέμων κακῶν,

^b Unus ms. ἔπεμπε συνεχῶς τὰ γρ. Cod. 748 συνεχῶς.

^c Duo mss. μὲν Ὀνησίμῳ τῆν.

da, execranda et abominanda absente humilitate sunt. Ubique igitur illam in verbis, in operibus, in cogitationibus assumamus, et cum illa hæc ædificemus.

3. Verum de humilitate hæc satis sunt, non pro dignitate rei; nemo quippe illam condigne celebrare possit; sed ad intelligentiam vestræ caritati dandam. Novi quippe vos ex paucis illis, quæ præfati sumus, illam multo studio suscepisse. Quia vero necesse est apostolicum dictum hœrenæ lectionis, quod multis videtur segnitiei occasionem præbere, planum facere, ut ne quidam inde frigida sumpta excusatione salutem suam negligant: age illo sermonem transferamus. Quodnam est dictum illud? *Sive per occasionem, inquit, sive per veritatem, Christus annuntietur* (*Philipp. 1. 18*). Hoc multi simpliciter et temere circumferunt, qui nec priora nec sequentia legerunt; sed respecta reliquorum membrorum serie, in animarum suarum perniciem hæc segnioribus proponunt. Nam dum tentant eos a sana fide abducere, deindeque vident eos formidolosos ac tremulos, quasi id non vacet periculo: ut timorem eorum solvant, hoc apostolicum proferunt dicentes, Paulus hoc concessit, inquit, *Sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur*. Sed hæc non ita se habent, non ita utique. Nam primo non dixit, annuntietur, sed, *Annuntietur*, quod multum differt ab illo. Etenim dicere, annuntietur, legem dantis est; *Annuntietur*, vero dicere, id quod contingit narrantis est. Quod vero Paulus non legem ferat ut sint hæreses, sed abducat omnes qui ipsi attenderent, audi quid dixerit: *Si quis vobis evangelizat præter id quod accepistis, anathema sit, etsi ego, etsi angelus de cælis* (*Gal. 1. 8. 9*). Non autem et se et angelum anathematizasset, si rem sine periculo esse scivisset. Ac rursum: *Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos uni viro virginem castam; timeo autem ne, sicut serpens Evam decepti astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo* (*Gen. 3. 4; 2 Cor. 11. 2. 3*). Ecce et simplicitatem posuit, et veniam non dedit. Nam si venia esset, certe periculum non erat; si periculum non erat, non utique timuisset Paulus; neque Christus zizania comburi jussisset, si res indifferens erat huic, illi vel alii attendere omnibusque simpliciter.

4. Quid sibi vult illud quod dictum est? Paulo altius vobis totam historiam repetam: sciendum quippe est quo in statu Paulus esset cum hæc scriberet. Quo in statu igitur erat? in carcere, et catenis, ingentibusque periculis. Undenam id liquet? Ex ea ipsa epistola: nam antea dixerat: *Scire autem vos volo, fratres, quod ea, quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in toto prætorio et cæteris omnibus; et plures e fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius audent sine timore verbum Dei loqui* (*Philipp. 1. 12-14*). Nero erat, qui illum in carcerem conjecerat. Quemadmodum enim prædo quidam cunctis dormientibus domum ingressus, dum omnia abri-

pit, si quem videat lucernam accendere, lumen exstinguit, et illum interimmit, ut omnia libere possit auferre et abripere: sic et tunc Nero Cæsar, ceu quidam prædo et compiler, dormientibus omnibus, profundoque somno obrutis, omnium bona abripiebat, nuptias invadebat, domos subvertebat, omne genus nequitie exhibebat: cumque Paulum videret lucernam per totum orbem accendere, nempe doctrine verbum, ejusque nequitiam redarguere, prædicationem extinguere et doctorem occidere conatus est, ut omnia cum potestate sibi facere liceret: vinctumque sanctum illum conjecit in carcerem. Tunc igitur hæc beatus Paulus scripsit.

Sollicitudo Pauli erga discipulos; discipulorum erga magistrum amor. — Quis non stupeat? quis non admiretur? imo quis, ut par est, stupeat et admiretur generosum illum et ad cælos pertingentem animum, qui Romæ vinctus et incarcerationis, ex tanto intervallo Philippensibus scriberet? Scitis quantum spatium sit Macedoniam inter et Romam. Sed neque itineris longitudo, neque diurnitas temporis, neque rerum tumultus, neque pericula et frequentia mala, neque aliud quidpiam caritatem memoriamque discipulorum dejiciebat; sed omnes ille in mente servabat: neque ita catenis manus ligabantur, ut anima ejus amore discipulorum devincta affixaque erat: quod ipsum initio epistolæ declarabat: *Eo quod habeam vos in corde in vinculis meis, et in defensione et confirmatione evangelii* (*Philipp. 1. 7*). Et sicut rex mane in solium conscendens, in regalibus aulis sedens, innumeras statim undique recipit epistolas: sic et ille quemadmodum in regis aulis in carcere sedens, multo plures accipiebat atque mittebat epistolas, gentibus undique negotia sua omnia ad ejus sapientiam referentibus: tantoque plura ille negotia, quem ipse Imperator, gerebat, quanto majus sibi commissum imperium habebat. Neque enim Romanam tantum ditionem, sed etiam barbaros omnes, terram et mare in manus ejus tradiderat Deus. Idque Romanis declarans dicebat: *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc; ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus: Græcis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum* (*Rom. 1. 13. 14*). Quotidie ergo sollicitus erat, quid Corinthii, quid Macedones agerent: quomodo Philippenses, quomodo Cappadoces, quomodo Galatæ, quomodo Athenienses, quomodo Pontum incolentes, quomodo omnes homines se haberent. Attamen, cum universus orbis ipsi concreditus esset, non tantum de gentibus omnibus erat sollicitus, sed etiam de uno quopiam homine: et nunc propter Onesimum epistolam mittebat, nunc propter eum, qui apud Corinthios fornicatus erat. Neque enim hoc considerabat, quod nunc esset is qui peccaverat, et patrocinio egeret, sed quod homo esset: homo, inquam, pretiosissimum Deo animal, et propter quem Pater Filio suo non pepercit.

5. Ne mihi dixeris quod ille fugitivus, quod latro, quod fur, et innumeris onustus vitis; vel quod men-

dicus, abjectus, vilis et nullius pretii: sed cogita pro illo Christum mortuum esse, idque tibi satis est ad omnem suscipiendam curam. Cogita quem esse oporteat cum quem Christus sic honoraverit, ut neque sanguini suo pepercerit. Neque enim, si rex pro aliquo sese immolare vellet, aliud quæreremus argumentum, quod magnus ille esset, regique carissimus, ut ego quidem existimo: mors quippe satis esset ad declarandum ejus qui mortem susciperet erga illum affectum. Jam vero non homo, non angelus, non archangelus, sed ipse calorum Dominus, ipse unigenitus Filius Dei carne indutus s-ipsam tradidit pro nobis. Annon igitur omnia faciemus, omnia tentabimus, ut homines tanto affecti honore nostra fruantur cura et sollicitudine? Ecquam habebimus excusationem? quam veniam? Hoc ipsum Paulus indicans dicebat: *Ne cibo tuo illum perdas, propter quem Christus mortuus est* (Rom. 14. 15). Eos enim qui fratres spernunt et tamquam infirmos despiciunt ut pudesciat, et ad proximi curam studiumque inducat, vice omnium mortem Domini posuit. Ex tanto igitur intervallo in carcere sedens Philippensibus scripsit. Talis quippe est caritas erga Deum; nullis rebus impeditur humanis, utpote quæ in cælis radicem habeat et remunerationem. Et quid dicit? *Scire vos volo, fratres* (Philipp. 1. 12). Vidistin' curam erga discipulos? vidistin' magistri sollicitudinem? Audi et affectum discipulorum erga magistrum, ut scias ideo illos fortes invictosque fuisse, quod mutuo amore devincti essent. Nam si *Frater qui adjunatur a fratre, quasi civitas firma* (Prov. 18. 19), multo magis tot homines caritatis vinculis constricti, omnes depellant maligni dæmonis insidias. Certe quod Paulus devinctus esset discipulis, non opus est demonstrare vel dicere, quando etiam vinculis constrictus illorum sollicitudinem gerebat, et quotidie pro illis moriebatur, incensus amore.

6. Quod vero discipuli Paulo essent omni studio devincti, non viri solum, sed etiam mulieres, audi quid dicat de Phœbe: *Commendo vobis Phæbem sororem, quæ in ministerio est Ecclesiæ, quæ est in Cenchreis, ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, et assistatis ei in quocumque negotio vestri indigerit, quæ adstitit multis, et mihi ipsi* (Rom. 16. 1. 2). Verum hic circa patrocinium tantum ipsius studio testimonium dedit: Priscilla vero et Aquila usque ad mortem Pauli gratia processerunt. De illis autem hoc modo scribit: *Salutant vos Aquila et Priscilla, qui pro animi mea cervicem suam supposuerunt* (Rom. 16. 3. 4) (a), ad mortem videlicet. De alio quoque sic ad illos scribit: *Usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id, quod ex vobis deerat erga me obsequium* (Philipp. 2. 30). Viden' quomodo magistrum diligenter, quomodo prius, quam animæ suæ, ejus tranquillitati prospicerent? Quamobrem nemo tunc illos superabat. Hæc porro dico, non ut audianus tantum, sed etiam ut imitemur: neque subditis tantum loquor, sed etiam magistratibus; ut discipuli

(a) Hæc differuat a textu epistolæ ad Romanos.

multam erga magistros curam exhibeant, utque magistri eundem quem Paulus erga subditos affectum habeant, nec solum præsentem, sed etiam procul positum. Siquidem Paulus ac si in toto orbe cœna in domo habitaret, sic de omnium salute sollicitus erat, missisque vinculis suis, ærumnis, plagis, angustiis, considerabat et sciscitabatur quotidie, quomodo se haberent ea, quæ ad discipulos spectabant: sæpeque illa solum de causa mittebat, nunc Timotheum, nunc Tychicum: nam de hoc quidem ait: *Ut sciat quæ ad vos spectant, et consoletur corda vestra* (Ephes. 6. 22): de Timotheo autem: *Misi eum ad vos non amplius substituens, ne forte tentaverit vos is qui tentat* (1. Thes. 3. 5). Alibi vero Titum, alibi alium. Quia enim ipse uno detentus in loco illis adesse non poterat, qui viscera ejus erant, per discipulos suos ipsos conveniebat.

7. *Caritas inæqualitatem abjicit.* — Tunc ergo in vinculis cum esset, Philippensibus scripsit: *Scire autem vos volo, fratres* (Philipp. 1. 12); discipulos vocat fratres. Talis quippe caritas est: inæqualitatem omnem abjicit, præminentiam et dignitatem non novit; sed etiamsi quis sit omnibus sublimior, ad omnium humillimum descendit, quod et Paulus faciebat. Sed audiamus quid illos scire velit: *Quia quæ circa me sunt, magis ad profectum voverunt evangelii* (Ibid.) Dic mihi, quomodo et qua ratione? Num a vinculis liberatus es? num catenam deposuisti, et cum libertate in urbe prædicas? num in Ecclesiam ingressus longos multosque tenuisti sermones circa fidem, multosque adeptus discipulos abcessisti? num mortuos suscitasti, et admirationi fuisti? num leprosos mundasti, et omnes stupefacti sunt? num dæmones fugasti, et sublimis inde factus es? Nihil horum, inquit. Quomodo igitur profectus evangelii fuit? die, quæso. *Ita ut, inquit, vincula mea manifesta in Christo fierent in toto prætorio, et in cæteris omnibus* (Ibid. v. 15). Quid dicis? Hiccinè profectus? hæc accessio? hoc augmentum prædicationis, quod omnes didicerint, te devinctum esse? Etiam, inquit. Audi igitur ea, quæ sequuntur, ut discas, vincula non modo impedimentum non fuisse, sed etiam argumentum majoris fiduciæ: *Ita ut plures e fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum loqui* (Ibid. v. 14). Quid dicis, Paulè? Vincula non anxietatem, sed fiduciam indidere? non timorem, sed amorem? Non habent hæc dicta consequentiam. Scio et ego. Non enim secundum humanarum rerum morem hæc contigerunt, inquit: sed supra naturam sunt illa, et divinæ gratiæ gesta. Ideo quod aliis anxietatem parit, id apud illum fiduciam præbebat. Etenim si quis captus constrictoque duce id evulget, totum exercitum in fugam conjicit: et si quis pastorem ex ovili abduxerit, abigendi gregis libertatem præbet. Verum non sic in Paulo, sed contrarium eveniebat. Nam dux alligabatur, et alacriores milites erant, majorique animo adversarios adoriebantur: pastor constrictus erat, et oves non consuebantur, nec dispergebantur.

8. *Ærumnæ et catenæ Pauli magnæ consolationi*

ἢ ὅτι πτωχὸς· καὶ ἀπεβρίμμενος, καὶ εὐτελής, καὶ οὐδενὸς ἀξίως λόγου· ἀλλ' ἐνώησον ὅτι καὶ ὑπὲρ τούτου Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς πάσης προνοίας ὑπόθεσιν. Ἐνώησον ὅποιόν τινα ἐκείνους εἶναι χρῆ, ὃν τοσοῦτου Χριστοῦς ἐτιμήσατο, ὡς μηδὲ τοῦ αἵματος φείσασθαι τοῦ ἑαυτοῦ. Οὐδὲ γὰρ, εἰ βασιλεὺς ὑπὲρ τίνος εἴλετο καταθῆναι ἑαυτὸν, ἐζητήσαμεν ἂν ἐτέραν ἀπόδειξιν τοῦ μέγαν τινα εἶναι καὶ περισπούδαστον ἐκεῖνον τῷ βασιλεῖ, οὐκ ἔγωγε οἶμαι· ἥρκει γὰρ ἡ τελευτὴ δεῖξαι τοῦ τετελευτηκότος τὴν περὶ αὐτὸν ἀγάπην. Νυνὶ δὲ οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῶν οὐρανῶν Δεσπότης, αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σάρκα περιβαλόμενος ἐπέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐ πάντα οὖν ποιήσομεν καὶ πραγματευσόμεθα, ὥστε τοὺς οὕτω τιμηθέντας ἀνθρώπους· πάσης ἀπολαύσαι περ' ἡμῶν προνοίας; Καὶ ποῖαν ἔξομεν ἀπολογίαν; τίνα συγγνώμην; Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· *Μὴ τῷ βρώματι σου ἐκείνον ἀπόλλυε, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε*. Τοὺς γὰρ καταφρονούντας τῶν ἀδελφῶν, καὶ ὡς ἀθετούντων ὑπερῶντας βουλόμενος; ἐντρέψαι; καὶ εἰ; σπουδὴν ἀγαγεῖν καὶ πείσαι κήδεσθαι τῶν πλησίων, ἀντὶ πάντων τῶν τοῦ Δεσπότης θάνατον τέθεικε. Καθήμενος τοίνυν ἐν τῷ δεσμοῦ τῶν Φιλιππησίων ἐπέστειλεν ἐκ τοσοῦτου τοῦ διαστήματος. Τοιαύτη γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν ἀγάπη· οὐδενὶ τῶν ἀνθρωπίνων διακόπτεται, ἀνωθεν ἔχουσα τὰς ρίζας ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τὰς ἀμοιβὰς α. Καὶ τί φησι; *Γινώσκεις δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί*. Εἶδες πρόνοιαν ὑπὲρ μαθητῶν; εἶδες διδασκάλου κηδεμονίαν; Ἄκουσον καὶ φιλοστοργίαν μαθητῶν περὶ τὸν διδάσκαλον, ἵνα ἴδῃς ὅτι τοῦτο ἦν τὸ ποιοῦν Ἰσχυροὺς ἐκείνους καὶ ἀκαταγώνιστους, τὸ συνδεδέσθαι ἀλλήλοις. Εἰ γὰρ ἄδελφοὶ ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὄχυρά, πολλῶ μᾶλλον τοσοῦτοι συνδεδεμένοι τοῖς; τῆς ἀγάπης δεσμοῖς, πᾶσαν ἂν ἀπεκρούσαντο τὴν τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλὴν. Ὅτι μὲν οὖν ὁ Παῦλος συνεδέδετο τοῖς μαθηταῖς, οὐδὲ ἀποδείξιος δεῖ λοιπὸν ἡμῖν, οὐδὲ λόγου, ὅπου γε καὶ δεδεμένος αὐτῶν ἔμεριμνα, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθνησκε τῷ πόθῳ πυρούμενος.

[305] Γ'. Ὅτι δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ τῷ Παύλῳ συνδεδεμένοι μετὰ ἀκριβείας ἦσαν ἀπάσης, καὶ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, ἄκουσον τί φησι περὶ τῆς Φοίτης· *Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίτην τὴν ἀδελφὴν, διάκονον οὖσαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κερχύραις, ἵνα προσδέξησθε αὐτὴν ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἀγίων, καὶ παραστήτε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι χρῆσι, ἥτις προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ*. Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν μέχρι προστασίας ἔμαρτύρησεν αὐτῇ τὴν σπουδὴν· Πρίσκιλλα δὲ καὶ Ἀκύλας καὶ μέχρι θανάτου διὰ τὸν Παῦλον ἐχώρησαν, καὶ περὶ αὐτῶν δὲ οὕτω γράφει· *λέγων Ἀσπάζονται ὑμᾶς Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν*^α, εἰς θάνατον δηλονότι. Καὶ περὶ ἐτέρου πάλιν αὐτοῖς τοῦτο; γράφω, φησὶν· Ὅτι ἤγγισεν ἕως θανάτου, παραβουλεύσομενος τῇ ψυχῇ, ἵνα τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀναπληρώσῃ τῆς ἐξ ἐμοῦ με λειτουργίας. Εἶδες πῶς ἐφίλουν τὸν διδάσκαλον; πῶς πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς ἑαυτῶν τὴν ἄνοιαν ἐσκόπουν τὴν ἐκείνου; διὰ τοῦτο οὐδεὶς αὐτῶν περιεγένετο τότε. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν μόνον, ἀλλὰ ἵνα καὶ μι-

μώμεθα^δ καὶ οὐ πρὸς τοὺς ἀρχομένους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀρχοντας ἡμῖν ὁ λόγος ἀποτίθεται, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ πολλὴν περὶ τοῦ διδασκάλου κηδεμονίαν ἐπιδεικνύωται, καὶ οἱ διδάσκαλοι τὴν αὐτῶν τῷ Παύλῳ φιλοστοργίαν περὶ τοῦ ὑποταττομένου ἔχωσιν, οὐχὶ τοὺς παρόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόρρωθεν ὄντας. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσχυλὸς καθάπερ μίαν οἰκῶν οἰκίαν τὴν οἰκουμένην ἔμασαν, οὕτως τῆς πάντων ἐφρόντιζε σωτηρίας, καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα ἀφείδεν δεσμὰ καὶ θλίψεις καὶ πληγὰς καὶ στενοχωρίας, ἐπεσκόπει καὶ ἐπυθόανετο καθ' ἑκάστην ἡμέραν, πῶς τὰ τῶν μαθητῶν ἔχοι· καὶ πολλάκις δι' αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπεμψε, νῦν μὲν Τιμόθεον, νῦν δὲ Τυχικόν· καὶ περὶ μὲν ἐκείνου φησὶν· *Ἴνα γνῶ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν*, περὶ δὲ Τιμοθέου· *Ἐπεμψά αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς μηκέτι ἐστέγων, μήποτε ἐπειράσεν ὑμᾶς ὁ πειράζων*· καὶ Τίτον πάλιν ἀλλαχοῦ, καὶ ἄλλον ἐτέρωσε. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς τῆ τῶν δεσμῶν ἀνάγκη πολλάκις ἐν ἐνὶ κατεχόμενος τόπῳ συγγενέσθαι τοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις οὐκ ἔδύνατο, διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῖς συνεγένετο.

Γ'. Καὶ τότε τοίνυν ἐν δεσμοῖς ὧν γράφει τοῖς Φιλιππησίοις λέγων· *Γινώσκεις δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί*, τοὺς μαθητὰς ἀδελφοὺς καλῶν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· πᾶσαν ἀνωμαλίαν ἐκβάλλει, καὶ ὑπεροχὴν καὶ ἀξίαν οὐκ οἶδεν, ἀλλὰ κἂν ἀπάντων ὑψηλότερος ἦ τις, πρὸς τὴν πάντων κἀτεισι ταπεινότερον· ὅπερ καὶ Παῦλος ἐποίει. Ἄλλ' ἀκούσωμεν τί βούλεται γινώσκωσιν αὐτούς· Ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ, φησὶ, μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν. Εἰπέ μοι, πῶς καὶ τί νι τρέψω; Ἄρα τῶν δεσμῶν ἀφένθης; ἄρα ἀπέθου τὴν ἄλυσιν, καὶ μετὰ ἀδείας κηρύττεις ἐν τῇ πόλει; ἄρα εἰς ἐκκλησίαν εἰσελεύθω, μακροὺς καὶ πολλοὺς κατέτεινας λόγους περὶ τῆς πίστεως, καὶ πολλοὺς λαβῶν μαθητὰς ἀπήλθεις; ἄρα νεκροὺς ἤγειρας, καὶ ἐθαυμαστώθης; ἄρα λεπροὺς ἐκάθηρας, καὶ ἐξεπλάγησαν [306] ἅπαντες; ἄρα δαίμονας ἀπήλασας, καὶ ἀνυψώθης; Οὐδὲν τούτων, φησὶ. Πῶς οὖν ἡ προκοπὴ γέγονε τοῦ Εὐαγγελίου; εἰπέ. Ὅστε τοὺς δεσμοῦς μου, φησὶ, φανεροῦς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὄλω τῷ πρῶτω τῶν τοῖς λοιποῖς πᾶσι. Τί λέγεις; τοῦτο ἄρα, τοῦτο ἡ προκοπὴ; τοῦτο ἡ ἐπίδοσις; τοῦτο ἡ αὔξησις τοῦ κηρύγματος, ὅτι πάντες ἔμαθον ὅτι δίδεσαι; Ναί, φησὶν. Ἄκουσον γοῦν τῶν ἐξῆς, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ δεσμὰ οὐ μόνον οὐκ ἐγένετο κύημα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ θεοῖς πλεονος παρήσιας· Ὅστε τοὺς πλεονος τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμῶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν. Τί λέγεις; ὦ Παῦλε; οὐκ ἀγωνίαν ἀνέβαλεν, ἀλλὰ θάρσος τὰ δεσμὰ; οὐ φόβον, ἀλλὰ πόθον; Οὐκ ἔχει τὰ λεγόμενα ἀκολουθίαν. Οἶδα γὰρ κατὰ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀκολουθίαν ταῦτα συνέβαινε, φησὶν· ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ γινόμενα, καὶ θείας χάριτος τὰ κατορθώματα. Διὰ τοῦτο ὁ τοῖς ἄλλοις ἀγωνίαν ἐποίει, τοῦτο ἐπ' ἐκείνῳ ὁ θάρσος περιείχε. Καὶ γὰρ στρατηγὸν ἐὰν λαβῶν τις καὶ καθελὼν πειθήσῃ φανερὸν τοῦτο, εἰς φυγὴν ἐμβάλλει· τὸ στρατόπεδον ἅπαν· καὶ ποιμένα δὲ ἐάν τις τῆς ποιμνῆς ἀπαγάγῃ, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας ἀπελαύνει τὰ πρόβατα. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ Παύλου οὕτως, ἀλλὰ τούναντι οὕτως ἅπαν. Ὁ στρατηγὸς γὰρ εἰδέετο, καὶ οἱ στρατιῶται προθυμότεροι ἐγένοντο, καὶ μετὰ πλεονος τῆς παρήσιας τοῖς ἐναντίοις ἐπεπήδων· ὁ ποιμὴν καθείρητο, καὶ τὰ πρόβατα οὐκ ἀνηλοῦτο, οὐδὲ ἐσκορπίζετο.

^α Mss. ἐπ' ἐκείνων.

^α Mss. τὰς ἀμοιβὰς. Editi τὰς ἀφορμὰς.

^β E Cod. 748 εἰδῆς.

^γ Hæc non quadrant ad textum Epist. ad Romanos.

^δ Duo Mss. ἵνα καὶ διεγειρώμεθα.

η'. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσεν ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων δεινοῖς πλείονα παράκλησιν λαμβάνοντας τοὺς μαθητάς; Πῶς οὐκ ἔδεισαν; πῶς οὐκ ἐφοβήθησαν; πῶς οὐκ εἶπον πρὸς τὸν Παῦλον, *Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν*; ἀπάλλαξον σεαυτὸν τῶν πολυπλόκων δεινῶν, καὶ τότε ἤμιν τὰ μυρία προξενήσεις ἀγαθὰ. Πῶς ταῦτα οὐκ εἶπον; Πῶς; ὅτι πεπαιδευμένοι ἦσαν παρὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, ὅτι ταῦτα οὐκ ἐξ ἀσθενείας ἐγένετο, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Χριστοῦ συγχωρήσεως, ἵνα μειζόνως ἡ ἀλήθεια διαλάμπῃ, διὰ δεσμών καὶ φυλακῶν καὶ θλίψεων καὶ στενοχωριῶν αὐξανομένη καὶ πρὸς μείζον αἰρομένη μέγεθος. Οὕτως ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Εἰ μὲν γὰρ ὑπεσκέλισε τὸν Παῦλον τὰ δεσμὰ, καὶ δειλοτέρου ἐποίησεν, ἢ αὐτὸν, ἢ τοὺς ἐκείνῳ προσήκοντας ἔδει διαπορεῖν· εἰ δὲ μᾶλλον θαρρῆεν παρεσκεύασε καὶ εἰς πλείονα δόξαν ἤγαγεν, ἐκπλήττεισθαι δεῖ καὶ θαυμάζειν. πῶς διὰ πράγματος ἀτιμίαν ἔχοντος δόξα τῷ μαθητῇ προξενεῖτο, διὰ πράγματος δειλίαν ἐμβάλλοντος θάρσος καὶ παράκλησις πᾶσιν ἐκείνους ἐγένετο. Τίς γὰρ αὐτὸν οὐκ ἐξεπλήττετο τότε, ὅρῳν ἄλλοισιν περικείμενον; Τότε δαίμονες ἐδραπέτευον μᾶλλον, ὅτε ἐώρων αὐτὸν ἐν δεσμοῖς διατριβόντα. Οὐ γὰρ οὕτω βασιλικὴν κεφαλὴν λαμπρὰν τὸ διάδημα ποιεῖ, ὡς τὰς ἐκείνου χεῖρας ἡ ἄλλοις, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπανθοῦσαν αὐταῖς χάριν. Διὰ τοῦτο πολλὴ παράκλησις ἐγένετο τοῖς μαθηταῖς. Καὶ γὰρ ἐώρων τὸ μὲν σῶμα δεδεμένον, τὴν δὲ γλῶτταν οὐ δεδεμένην· [307] τὰς μὲν χεῖρας ἐσφιγμένας, τὸν δὲ λόγον λελυμένον, καὶ τῆς ἀκτίως τῆς ἡλιακῆς ταχύτερον τὴν οἰκουμένην ἐπιτρέχοντα πᾶσαν. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς παράκλησις ἐγένετο διὰ τῶν ἔργων μανθάνουσιν, ὅτι οὐδὲν τῶν παρόντων δεινόν. Καὶ γὰρ ὅταν ὑπὸ θεοῦ πόθου καὶ ἔρωτος ἡ ψυχὴ βαφείσα τύχῃ γνησίως, πρὸς οὐδὲν ἐπιστρέφεται τῶν παρόντων· ἀλλ' ὥσπερ οἱ μαινόμενοι καὶ πυρὸς καὶ σιδήρων καὶ θηρίων καὶ πελάγους καὶ πάντων κατατολμῶσιν, οὕτω καὶ οὗτοι μανίαν τινὰ καλλίστην καὶ πνευματικωτάτην μανέντες, μανίαν ἀπὸ σωφροσύνης γινωμένην, πάντων κατεγέλων τῶν ὁρωμένων. Διὰ τοῦτο δεδεμένον ὁρῶντες τὸν διδασκαλόν, μᾶλλον ἐσκήρτων, μᾶλλον ἠγάλλοντο, διὰ τῶν ἔργων τοῖς ἐναντίοις δόντες ἀποδείξιν, ὅτι πάντοθεν εἰσιν ἀνάλωτοι καὶ ἀχείρωτοι.

θ'. Τότε τοῖνον, ὅτε ἐν τούτοις τὰ πράγματα ἦν, τινὲς τῶν ἐχθρῶν τῶν Παύλου βουλόμενοι τὸν πόλεμον ἀναρρίψισαι χαλεπώτερον, καὶ μείζονα τοῦ τυράννου ποιῆσαι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπέχθειαν, προσεποιούντο καὶ αὐτοὶ κηρύττειν, καὶ ἐκήρυττον τὴν ὀρθὴν καὶ ὑγιῆ πίστιν ὑπὲρ τοῦ τὸ δόγμα ἐπιδοῦναι μειζόνως· τοῦτο δὲ ἐποίουν, οὐχὶ τὴν πίστιν σπειραὶ βουλόμενοι, ἀλλ' ἵνα μαθῶν ὁ Νέρων, ὅτι τὸ κήρυγμα αὐξεται καὶ τὸ δόγμα ἐπιδοῦσιν, ταχύτερον τὸν Παῦλον ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀπαγάγῃ. Δύο τοῖνον ἦν διδασκαλεῖα, τῶν Παύλου μαθητῶν, καὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν τοῦ Παύλου· τῶν μὲν ἐξ ἀληθείας κηρυττόντων. τῶν δὲ ἀπὸ φιλονεικίας καὶ τῆς πρὸς τὸν Παῦλον ἀπεχθείας. Καὶ ταῦτα δηλῶν ἔλεγε· *Τινὲς μὲν διὰ φθόνου καὶ ἔριν τὸν Χριστὸν κηρύττουσιν*, ἐκείνους ἐμφανῶν τοὺς ἐχθρούς· *Τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν*, περὶ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν τοῦτο λέγων. Εἶπε πάλιν περὶ ἐκείνων, *Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας*, οἱ ἐχθροί· οὐκ ἀγῶως,

οὐκ ὑγιῶς, ἀλλ' *Οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου· οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης*· πάλιν τοῦτο περὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἑαυτοῦ· *Εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογία τὸν εὐαγγελίον κείμεναι. Τί γάρ; Πλὴν παρὶ τὴν τρόπῳ, εἴτε προσάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται*. Ὅστε μᾶτριν καὶ ἐκτὴ ἐπὶ τῶν αἰρέσεων τοῦτο τὸ ῥῆμα παραλαμβάνεται. Οἱ γὰρ τότε κηρύττοντες οὐχὶ δόγμα διεφθαρμένον ἐκήρυττον, ἀλλὰ πίστιν ὑγιῆ καὶ ὀρθήν. Εἰ γὰρ δόγμα διεφθαρμένον ἐκήρυττον, καὶ ἕτερα παρὰ τὸν Παῦλον ἐδίδασκον, οὐκ ἔμελλεν αὐτοῖς προχωρεῖν, ὅπερ ἐβούλοντο. Τί δὲ ἐβούλοντο; Τῆς πίστεως αὐξηθείσης καὶ πολλῶν γενομένων τῶν Παύλου μαθητῶν, εἰς μείζονα πόλεμον τὸν Νέρωνα διεγεῖραι. Εἰ δὲ ἕτερα δόγματα ἐκήρυττον, οὐκ ἂν πολλοὺς ἐποίησαν τοὺς Παύλου μαθητάς· μὴ ποιοῦντες δὲ, οὐκ ἂν παρῴζονα τὸν τυράννον. Οὐ τοῖνον τοῦτό φησιν, ὅτι διεφθαρμένα δόγματα εἰσήγον, ἀλλ' ὅτι ἡ αἰτία, ἀφ' ἧς ἐκήρυττον, αὕτη ἦν διεφθαρμένη. Ἐτερον γὰρ ἐστὶ λαλεῖν τὴν πρόφασιν τοῦ κηρύγματος, καὶ ἕτερον αὐτὸ τὸ κήρυγμα μὴ εἶναι ὑγιές. Τὸ μὲν γὰρ κήρυγμα οὐ γίνεται ὑγιές, ὅταν τὰ δόγματα ἢ πλάνης γέμοντα· ἢ πρόφασιν δὲ οὐ γίνεται ὑγιῆς, ὅταν τὸ μὲν κήρυγμα ὑγιῆς ἦ, οἱ δὲ κηρύττοντες μὴ διὰ τὸν Θεὸν κηρύττωσιν, ἀλλ' ἢ πρὸς ἐχθρῶν, ἢ πρὸς χάριν ἑτέρων.

[308] ι'. Οὐ τοῖνον τοῦτό φησιν, ὅτι αἰρέσεις εἰσήγον, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀπὸ προφάσεως ὀρθῆς, οὐδὲ δι' εὐλάβειαν ἐκήρυττον, ὅπερ ἐκήρυττον. Οὐ γὰρ ἵνα τὸ εὐαγγέλιον αὐξήσῃ, τοῦτο ἐποίουν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸ πολεμήσῃ, καὶ εἰς μείζονα αὐτὸν ἐμβάλωσι κίνδυνον· διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἐγκαλεῖ. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ ἀκριβείας αὐτὸ τέθεικεν· *Οἰόμενοι θλίψιν*, φησὶν, ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου. Οὐκ εἶπεν, ἐπιφέρωντες, ἀλλ', *Οἰόμενοι ἐπιφέρειν*, τουτέστι, νομίζοντες· δεικνύς ὅτι εἰ καὶ ἐκείνοι νομίζουσιν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς οὕτω διάκειται, ἀλλὰ καὶ χαίρει διὰ τὴν τοῦ κηρύγματος ἐπίδοσιν. Ἐπήγαγεν οὖν λέγων· *Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτῳ χαίρω καὶ χαρήσομαι*· εἰ δὲ πλάνη τὰ δόγματα εἶχε, καὶ αἰρέσεις εἰσήγον ἐκείνοι, οὐκ ἠδύνατο χαίρειν ὁ Παῦλος. Ἐπειδὴ δὲ ὑγιῆς καὶ ἀνόθευτον τὸ δόγμα, διὰ τοῦτό φησι, *Χαίρω καὶ χαρήσομαι*. Τί γὰρ, εἰ ἑαυτοὺς ἀπολλύουσιν ἐκείνοι, ἐξ ἀπεχθείας τοῦτο ποιοῦντες; Ἀλλὰ τὰ ἐμὰ καὶ ἄκοντες αὐξοῦσιν. Εἶδες πόση τοῦ Παύλου ἡ δύναμις; πῶς οὐδενὶ τῶν τοῦ διαβόλου μηχανημάτων ἀλίσκεται; Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀλίσκεται, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τούτοις αὐτὸν χειροῦται. Πολλὴ μὲν γὰρ οὖν καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κακουργία, καὶ τῶν ἐκείνῳ διακονούντων ἡ πονηρία· ἐν προσήματι γὰρ τοῦ τὰ αὐτὰ φρονεῖν, σβέσσει τὸ κήρυγμα ἐβούλοντο. Ἄλλ' ὁ δρασοσύμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πονουρηίᾳ αὐτῶν, οὐ συνεχώρει τοῦτο γενέσθαι τότε. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ ἐμφανῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Τὸ δὲ ἐπιμεῖναι τῇ σαρὶ ἀναγκαιότερον δι' ἡμᾶς, καὶ τοῦτο πεποικώς οἶδα, ὅτι μετῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν*. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τῆς παρούσης μεζωῆς ἐκβαλεῖν ἐπιθυμοῦσι, καὶ πάντα διὰ τοῦτο ὑπομένουσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἀφίσει δι' ὑμᾶς.

Ταῦτα τοῖνον μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα μνημονεύετε, ἵνα τοὺς ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε ταῖς Γραφαῖς κεχηρμένους καὶ ἐπ' ὀλίβρω τῶν πλησίων, μετὰ πάσης σοφίας δύνησθε διορθοῦν. Δυνησόμεθα δὲ καὶ μεμνησθῆαι

• Αὐτὸ πολεμήσῃ, sic mss.

discipulis erant. — Quis vidit, quis audivit in magistrorum ærumnis plus solatii capere discipulos? Quomodo non timuerunt? Qui fieri potuit, ut Paulo non dicerent: *Medice, cura teipsum (Luc. 4. 23)*: erue te ipsum ab iis, quibus constringeris, malis, et tunc nobis innumera bona conciliaris. Cur hoc non dixerunt? Quam ob rem? Quoniam edocti erant a gratia Spiritus, hæc non ex infirmitate, sed ex permissione Christi fieri, ut veritas magis effulgeret, per vincula, per carceres et ærumnas, angustiasque aucta, et majorem in modum evecta. Sic virtus Christi in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9). Si enim vincula Paulum supplantassent, et timidiorem reddidissent, sive illum, sive eos, qui ipsi hærebant, tunc formidandum erat; sin majorem fiduciam indiderunt, et ad ampliorem gloriam evexerunt, obstupescere ac mirari oportet, quomodo per rem ignominia plenam gloria discipulo conciliaretur; perque rem quæ metum incutere debebat, fiducia et consolatio illis omnibus pareretur. Quis enim non tum obstupescerat, virum cernens catena constrictum? Tunc maxime demones fugiebant, cum viderent eum in carcere degentem. Neque enim diadema regium caput perinde conspicuum facit, atque catenæ manus illius, non quidem suapte natura, sed per gratiam in ipsis efflorescentem. Hinc magna consolatio discipulis. Videbant enim corpus vincitum, linguam vero minime ligatam; manus ligatas, sed verbum solutum, quod velocius quam solaris radius totum mundum percurreret. Eratque id illis consolationi, cum per opera ediscerent, nullam rerum presentium esse gravem. Anima quippe, cum amore desiderioque divino vere corripitur, ad nullam rerum presentium sese convertit: sed quemadmodum furiosi et ignem et ferrum, et feras et mare et omnia adire nihil dubitant: sic et hi pulcherrimo quodam et spirituali furore correpti, furore, inquam, qui a temperantia proficiscitur, visibilia omnia deridebant. Quapropter cum magistrum cernerent vincitum, magis exultabant et gaudebant, per ipsa opera adversariis declarantes, se undique invictos insuperabilesque esse.

9. Tunc igitur, cum res ita se haberent, quidam Pauli inimici, cum velent acrius bellum movere, et tyrannum ad majorem adversus illum inimicitiam inflammare, se prædicare simulabant, et revera prædicabant rectam sanamque fidem, ut doctrina augetur: illud vero faciebant, non ut fides disseminaretur, sed ut hoc comperto Nero, quod nempe prædicatio cresceret, et doctrina inualesceret, citius Paulum in barathrum conjiceret. Duo itaque magistræ erant, Pauli nempe discipulorum, ejusdemque inimicorum, illis ex veritate, his ex contentione et odio Pauli prædicantibus. Hæc porro declarans dicebat ille: *Quidam propter invidiam et contentionem Christum prædicant (Philipp. 1. 15)*, proprios indicans adversarios; *Quidam propter bonam voluntatem (Ib.)*, de suis loquens discipulis. Deinde rursus de illis: *Alii quidem ex contentione, inimici nempe, non caste, non sincere, sed Existimantes se pressuram suscitare*

vinculis meis; alii vero ex caritate (Ib. v. 17, 16); rursus hoc dicit de discipulis suis: *Scientes quoniam in defensionem evangelii postus sum (Ib. v. 16)*. Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur (Ib. v. 18). Itaque frustra et incassum hoc dictum de hæresibus accipitur. Nam qui tunc prædicabant, non corruptam doctrinam annuntiabant, sed fidem sanam et rectam. Etenim si corruptam doctrinam prædicassent, et alia, quam Paulus docuissent, neutiquam illis accidisset id quod volebant. Quid autem volebant? Ut aucta fide, multisque additis Paulo discipulis, ad majus inferendum bellum Neronem excitarent. Si autem alia dogmata prædicassent, non multos fecissent Pauli discipulos: si non fecissent, non exasperassent tyrannum. Non illud itaque dicit, quod corrupta dogmata inducerent: sed quod causa propter quam prædicabant, vitiosa esset. Aliud quippe est prædicationis causam dicere, et aliud dicere prædicationem non sanam esse. Tunc enim doctrina non est sana, cum dogmata errore plena sunt; occasio autem non est sana, cum doctrina quidem sana est, qui vero prædicant, non propter Deum prædicant, sed aut propter inimicitiam, vel ad aliorum gratiam.

10. Non itaque dicit eos hæreses induxisse, sed non recta occasione, nec pietatis causa id prædicassu quod prædicabant. Id quippe non ideo agebant, ut evangelium auferent, sed ut illud impugnarent, et in gravius periculum conjicerent: ideo illos incasat. Et vide quam accurate illud proferat: *Existimantes, inquit, se pressuram inferre vinculis meis (Philipp. 1. 17)*. Non dixit, inferentes; sed, *Existimantes se inferre*; id est, arbitantes: ostendens, etiamsi illi sic arbitrentur, se tamen non ita affectum esse; imo gaudere de prædicationis incremento. Adjecit ergo dicens: *Sed et in hoc gaudeo, et gaudebo (Ib. v. 18)*. Si autem error fuisset in dogmatibus, et illi hæreses induxissent, non potuisset gaudere Paulus. Quia vero sanum et non adulteratum dogma erat, ideo dicit, *Gaudeo, et gaudebo*. Quid enim, si illi ex inimicitia id agentes, se in perniciem conjiciunt? At mea vel invitæ augebant. Viden' quanta fuerit Pauli virtus? quomodo nullis diaboli machinis captus sit? Nec solum non captus est, sed etiam lisdem ipsum machinis cepit. Ingens profecto erat diaboli vafrities, et ministrorum ejus nequitia: nam se idem ipsum sentire simulantes, prædicationem extinguere volebant. Sed *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1 Cor. 3. 19)*, id fieri non permittebat. Id ipsum porro declarans Paulus dicebat: *Permanere autem in carne magis necessarium est propter vos; et hoc confidens scio quia manebo, et permanebo cum omnibus vobis (Philipp. 1. 24. 25)*. Illi siquidem ex presenti vita ejicere me cupiunt, et ea de causa nihil non sustinent: Deus autem vestri causa id non permittet.

11. *Ad prædicationem hortatur. Perseverantia in prædicando quantum valeat. Deus per nos rogatus magis exaudit, quam si per alios rogemus.* — Horum itaque omnium diligenter recordamini; ut eos qui temere

et perfunctorio Scripturis utuntur in perniciem proximi, cum omni sapientia emendare valeatis. Poterimus autem et dictorum meminisse, et alios emendare, si ad orationes semper confugiamus, et Deum obsecremus, qui dat verbum sapientiae, ut det auditus intelligentiam, atque accuratam et invictam spiritualis hujus depositi custodiam. Nam quæ non possumus sæpe proprio studio perficere, ea precum auxilio facile poterimus exsequi, de precibus loquor assiduus. Semper enim et sine intermissione precandum est, sive quis in ærumnis, sive in tranquillitate, sive in calamitatibus, sive in bonis versetur. Is qui in tranquillitate et bonis multis, ut hæc immota firmaque maneant, et numquam excidant: qui in ærumnis et multis calamitatibus, ut benignam quamdam vicissitudinem vident, et in solatium tranquillitatis transferatur. In tranquillitate es? Roga igitur Deum, ut firma tibi maneat hæc tranquillitas. Tempestatem vides ingruentem? Deum obnixè precare, ut procellam avertat, et tranquillitatem ex tempestate faciat. Exauditus es? Gratias age quod exauditus sis. Non exauditus es? Persevera tunc exaudiaris. Licet enim Deus donum aliquando differat, non ideo id facit quod odio habeat aut aversetur, sed ut procrastinando te diutius apud se detineat, quemadmodum patres prolis amantes, qui dona differendo segniore filios solerter cogunt assidue penes se stare. Non tibi apud Deum patronis est opus, neque multa circumcursatione, ut aduleris aliis; sed etiamsi desertus patronoque destitutus sis, tute Deum precatus postulatum assequeris. Non ita solet annuere aliis pro nobis orantibus, ut nobis ipsis precantibus, etiamsi innumeris limes malis onusti. Nam si homines, quos innumeris læsimus offensis, cum matutino tempore, meridie, vespere adimus ipsos indignabundos, conspectus frequentia et assiduitate tandem facile placamus, multo magis id apud Deum contingat.

12. Sed indignus es? Assiduitate dignus evadas. Quod enim indignus possit assiduitate dignus evadere, et quod per nos magis, quam per alios rogatus Deus annuat; quodque donum sæpe differat, non ut dubios animi reddat, et vacuis manibus remittat; sed ut majorum nobis bonorum auctor sit: hæc, inquam, tria per parabolam hodie vobis lectam demonstrare satagam. Accessit ad Christum Chananæa rogans pro filia dæmonium habente, vehementerque clamans, *Miserere mei, Domine, filia mea male a dæmonio vexatur* (Matth. 15. 22). En alienigena mulier et barbaræ, Judæorum reipublicæ extranea. Et quid aliud erat, quam canis, et indigna quæ optatum assequeretur? *Non est enim, inquit, bonum accipere panem filiorum, et dare catellis* (Ib. v. 26). Attamen assiduitate digna evasit. Neque enim tantum illam in filiorum nobilitatem evexit, quæ canis erat; sed etiam multis cum laudibus dimisit, dicens: *O mulier! magna est fides tua: fiat tibi sicut vis* (Ib. v. 28). Cum autem Christus dicat, *Magna est fides tua*, nullum aliud quæræ circa magnanimitatem hujusce mulieris argumentum. Vidistin' quomodo ex assiduitate digna

facta sit mulier, quæ indigna prius erat? Vis discere nos in precando per nosmetipsos plus perficere, quam per alios? Clamavit hæc, et accedentes discipuli dixerunt: *Dimitte illam, quia clamat post nos* (Ib. v. 23): et ad illos quidem respondit, *Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel* (Ib. v. 24): cum autem illa per seipsam accedit, et clamando perseveravit dicens, *Etiã, Domine, nam et catelli edunt de mensa dominorum suorum* (Ib. v. 27): tunc gratiam contulit, et dixit, *Fiat tibi sicut vis* (Ib. v. 28). Vidistin' quomodo, cum illi precarentur, repulit, cum autem illa munus clamando postulavit, annuit? Illis quippe dicit, *Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel*; huic vero, *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*. Et quidem initio petitionis nihil respondit: ubi autem semel, iterum et tertio accessit, tunc gratiam contulit; ex fine docens nos, se munus distulisse, non ut illam repelleret, sed ut nobis omnibus patientiam mulieris exhiberet. Nam si ut illam repelleret distulisset, neque in fine postulatum dedisset; quia vero ut philosophiam ejus omnibus exhiberet expectabat, ideo tacebat. Nam si statim a principio beneficium contulisset, mulieris virtutem fortitudinemque non nossemus. *Dimitte illam*, inquit, *quia clamat post nos*. Quid vero Christus? Vos auditis vocem, ego mentem video: scio quid dictura sit. Nolo thesaurum in mente ejus reconditum latere: sed exspecto et taceo, ut ipsum detectum in medium proferam, et omnibus manifestum faciam.

13. Hæc igitur omnia cum didicerimus, etiamsi in peccatis simus, et beneficiis indigni, ne desperemus, scientes nos ex animi assiduitate posse dignos postulatis evadere. Licet sine patrocinio ac deserti simus, ne animum despondeamus, gnari magnum illud esse patrocinium, si quis magno cum studio per seipsam ad Deum accedat. Si munus conferre differat et procrastinet, ne concidamus, scientes illam procrastinationem curæ atque benignitatis esse argumentum. Si id persuasum habeamus, et cum animo dolente et fervido, atque excitata voluntate, tali scilicet, qualem habuit accedens Chananæa, et nos ipsum adierimus, etiamsi canes simus, etiamsi quidvis grave perpetraverimus, et nostra mala amolierum, tantumque fiducia accipiemus, ut aliis quoque patrocinari valeamus: quemadmodum et Chananæa non solum ipsa fiduciam et multas laudes consequuta est, sed etiam filiam intolerabilibus molestiis eripere potuit. Nihil enim, nihil utique potentius est oratione ferventi atque sincera. Hæc et præsentia mala solvit, et a futuris illo tempore supplicii eripit. Ut itaque et præsentem vitam facilius transigamus, et illuc cum fiducia abeamus, multo studio et alacritate precibus vacemus. Sic enim poterimus et præsentia consequi bona, et optima spe frui: quæ nos omnes assequi contingat, gratia, benignitate et commiseratione Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

τῶν εἰρημένων, καὶ ἐτέρους διορθοῦν, ἂν εἰς εὐχὰς αἰεὶ καταφεύγωμεν, καὶ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν τὸν διδόντα λόγον σοφίας, δοῦναι καὶ σύνεσιν ἀκροάσεως, καὶ φυλακὴν τῆς πνευματικῆς ταύτης παρακαταθήκης ἀκριβῆ καὶ ἀχειρωτων. Ἄ γὰρ οὐκ ἰσχύομεν πολλάκις ἐξ οἰκείας κατορθῶσαι σπουδῆς, ταῦτα δυνασόμεθα ἀνύσαι εὐφρῶς δι' εὐχῶν ἃ, εὐχῶν δὲ λέγω τῶν διηνεκῶν. Ἄει γὰρ καὶ ἀδιαλείπτως εὐχεσθαι χρῆ, καὶ τὸν ἐν θλίψει, καὶ τὸν ἐν ἀνέσει, καὶ τὸν ἐν δεινοῖς, καὶ τὸν ἐν ἀγαθοῖς ὄντα· τὸν μὲν ἐν ἀνέσει καὶ πολλοῖς ἀγαθοῖς, ἵνα ἂ ἀκίνητα καὶ ἀμετάβλητα ταῦτα μένη καὶ μηδέποτε μεταπέση· τὸν δὲ ἐν θλίψει καὶ πολλοῖς τοῖς δεινοῖς, ἵνα τινὰ χρηστὴν αὐτῷ ἰδῆ γαυομένην μεταβολὴν, καὶ εἰς γαλήνην παρηγορίας μεταβληθῆ. Ἐν γαλήνῃ εἶ; Οὐκοῦν παρακάλει τὸν Θεὸν βεβαίαν σοὶ μένειν τὴν γαλήνην ταύτην. Χειμῶνα εἶδες ἐπαναστάντα; Παρακάλει ἐκτενῶς τὸν Θεὸν παρενέγκαι τὸ κλυδώνιον, καὶ γαλήνην ἀπὸ χειμῶνος ποιῆσαι. Ἡκούσθης; Ἐπὶ τούτῳ εὐχαρίστησον, ἐπειδὴ ἠκούσθης. Οὐκ ἠκούσθης; Παράμεινον, ἵνα ἀκουσθῆς. Κἂν [309] γὰρ ἀναβῆται ποτε τὴν δόξιν ὁ Θεός, οὐχ ἰμῶν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ τῇ μελλήσει τῆς δόσεως διηνεκῶς· σε παρ' ἑαυτῷ κατέχειν βουλόμενος, καθάπερ καὶ πατέρες φιλόστοργοι ποιοῦσι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τῶν βραθυμωτέρων παιδῶν τὴν διηνεκὴν προσεδρῖαν τῇ τῆς δόσεως ἀναβολῇ σοφίζονται. Οὐ χρῆσαι μεσιτῶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ πολλῆς τῆς περιδρομῆς; καὶ τοῦ κολακεῦσαι ἐτέρους; ἀλλὰ κἂν ἐρημος ἦς, κἂν ἀπροστάτευτος, αὐτὸς διὰ σαυτοῦ παρακαλέσας τὸν Θεὸν ἐπιτεύξει πάντως. Οὐχ οὕτω δι' ἐτέρων ὑπὲρ ἡμῶν παρακαλοῦμενος ἐπιτενεῖν εἰσθῆν, ὡς δι' ἡμῶν αὐτῶν τῶν δεομένων, κἂν μυρίων ὤμεν γέμοντες κακῶν. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων κἂν μυρία προσκεκρουκότες ὤμεν, ὅταν καὶ ὑπὸ τὴν ἔω, καὶ μέσης ἡμέρας, καὶ ἐν ἑσπέρῃ φαινόμεθα τοῖς πρὸς ἡμᾶς λευπημένοις, τῆ συνεχίει καὶ τῇ διηνεκῇ τῆς ὄψεως συντυχίᾳ καταλούμενοι βρόδως αὐτῶν τὴν ἔχθραν, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο γένοιτ' ἂν.

ιβ'. Ἄλλ' ἀνάξιος εἶ; Γενοῦ τῇ προσεδρεῖ ἀξίος. Ὅτι γὰρ καὶ τὸν ἀνάξιον δυνατὸν ἀξίον ἐκ τῆς προσεδρείας γενέσθαι, καὶ δι' ἡμῶν αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἐτέρων παρακαλούμενος ὁ Θεός ἐπιτενεῖ, καὶ ὅτι τὴν δόξιν ἀναβάλλεται πολλάκις, οὐχ ἡμᾶς ἐξαπορῆσαι βουλόμενος, οὐδὲ κενᾶς ἐκπέμψαι χερσίν, ἀλλ' ἵνα μειζῶνων ἡμῖν ἀγαθῶν αἴτιος γένηται· τὰ τρία ταῦτα διὰ τῆς παραβολῆς τῆς σήμερον ἀναγνωσθείσης ὑμῖν πειράζομαι ποιῆσαι φανερά. Προσηλθε τῷ Χριστῷ ἡ Χαναναία ὑπὲρ θυγατρὸς δεομένην δαιμονιζομένης, καὶ βῶσα μετὰ πολλῆς ἐκτενεῖας, φησὶν· Ἐλέησόν με, Κύριε, ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. Ἰδοὺ ἀλόφυλος ἡ γυνή, καὶ βάρβαρος, καὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐκτός. Καὶ τί γὰρ ἕτερον ἢ κύων, καὶ ἀνάξιος τοῦ λαβεῖν τὴν αἴτησιν; Οὐ γὰρ ἔσται, φησὶ, καὶ ἂν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς προσεδρείας γέγονεν ἀξία. Οὐ γὰρ μόνον εἶς τὴν τῶν παιδῶν αὐτῆν εὐγένειαν εἰσήγαγε, κύνα οὖσαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῶν τῶν ἐγκωμίων ἐξέπεμψεν, εἰπὼν· Ὁ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς λέγῃ, Μεγάλη ἡ πίστις, μὴδεμίαν ἐτέραν ἀπιδείξειν ζῆτει τῆς μεγαλοψυχίας τῆς κατὰ τὴν γυναῖκα. Εἶδες πῶς ἐκ τῆς προσεδρείας γέγονεν

ἃ Αἰθι δι' ἐντεύξεων.

β Μss. ἀγαθοῖς φιλοτιμηθέντα, ἵνα.

ἀξία, ἀναξία οὖσα ἡ γυνή; Βούλει μαθεῖν καὶ ὅτι δι' ἡμῶν αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἐτέρων παρακαλοῦντες αὐτὸν ἀνύομεν; Ἐκραξεν αὕτη, καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ λέγουσιν· Ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κρᾶζει ὀπισθεν ἡμῶν· καὶ πρὸς μὲν ἐκείνους φησὶν, Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· ὅτε δὲ αὕτη δι' ἑαυτῆς προσήλθε καὶ ἐπέμενε βῶσσα, καὶ λέγουσα· Ναί, Κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν· τότε τὴν χάριν ἔδωκε, καὶ φησὶ· Γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Εἶδες πῶς, ὅτε μὲν ἐκεῖνοι παρεκάλουν, διεκρούσατο· ὅτε δὲ αὕτη ἡ δεομένη τῆς δωρεᾶς ἐβόησεν, ἐπένευσεν; Ἐκεῖνος μὲν γὰρ φησὶν, Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· ταύτη δὲ εἶπε, Μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Πάλιν παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν προομιῇ τῆς αἰτήσεως οὐδὲν ἀπεκρίνατο· ἐπειδὴ [310] δὲ καὶ ἅπασι καὶ δεύτερον καὶ τρίς προσήλθε, τότε τὴν χάριν ἔδωκε, διὰ τοῦ τέλους ἡμᾶς πείθων, ὅτι τὴν δόξαν ἀνεβάλετο, οὐχ ἵνα αὐτὴν διακρούσῃται, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν ἡμῖν δείξῃ τὴν ὑπομονὴν τῆς γυναικός. Εἰ γὰρ ἵνα αὐτὴν διακρούσῃται ἀνεβάλετο, οὐδ' ἂν πρὸς τῷ τέλει ἔδωκεν· ἐπειδὴ δὲ ἀνέμενε δείξει πᾶσιν αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν, διὰ τοῦτο εἶσα. Εἰ γὰρ εὐθὺς ἔδωκε καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἂν ἔγνωμεν τὴν ἀνδρείαν τῆς γυναικός. Ἀπόλυσον αὐτήν, φησὶν, ὅτι κρᾶζει ὀπισθεν ἡμῶν. Τί δὲ ὁ Χριστὸς; Ὑμεῖς φωνὴν ἀκούετε, ἐγὼ δὲ τὴν διάνοιαν ὀρώ· οἶδα τί μέλλει λέγειν. Οὐ βούλομαι τὸν ἐγκερυμμένον αὐτῆς τῇ διανοίᾳ θησαυρὸν ἀφείναι λαθεῖν, ἀλλ' ἀναμένω καὶ σιγῶ, ἵνα αὐτὸν ἐκκαλύψας εἰς τὸ μέσον καταθῶμαι, καὶ πᾶσι ποιήσω φανερόν.

ιγ'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα μαθόντες, κἀνὲν ἀμαρτήμασιν ὤμεν, καὶ τοῦ λαθεῖν ἀνάξιοι, μὴ ἀπογινώσκωμεν, εἰδότες ὅτι τῇ προσεδρεῖ τῆς ψυχῆς δυνασόμεθα γενέσθαι τῆς αἰτήσεως ἀξιοί. Κἂν ἀπροστάτευτοι καὶ ἐρημοὶ ὤμεν, μὴ ἀπαγορεύωμεν, εἰδότες ὅτι μεγάλη προστασία, τὸ αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ προσελθεῖν τῷ Θεῷ μετὰ προθυμίας πολλῆς. Κἂν μέλλῃ καὶ ἀναβῆται πρὸς τὴν δόξιν, μὴ ἀναπέσωμεν, μαθόντες ὅτι ἡ μέλλησις καὶ ἀναβολὴ κηδεμονίας καὶ φιλανθρωπίας ἐστὶ τεκμήριον. Ἄν οὕτως ὤμεν πεπεικότες ἑαυτοῦς, καὶ μετὰ ψυχῆς ὀδυνωμένης καὶ θερμῆς καὶ διεγερμένης προαιρέσεως, καὶ τοιαύτης ὄλας ἡ Χαναναία προσήλθε, αὐτῷ προσώμεν καὶ ἡμεῖς, κἂν κύνες ὤμεν, κἂν ὀτιοῦν εἰργασμένοι δεινόν, καὶ τὰ οἰκεία ἀποκρουσόμεθα κακὰ, καὶ τοσαύτην ληψόμεθα παρρησίαν, ὡς καὶ ἐτέρων προσήναι· ἐν τρόπον καὶ αὕτη ἡ Χαναναία οὐ μόνον αὕτη παρρησίας ἀπέλαυσε καὶ μυρίων ἐγκωμίων, ἀλλὰ καὶ τὸ θυγάτριον τῶν ἀφορήτων ἰσχυσεν ἐξαρπάσαι δεινόν. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν εὐχῆς δυνατώτερον πετυρωμένης καὶ γησίας. Αὕτη καὶ τὰ παρόντα διαλύει δεινὰ, καὶ τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν συμβαινόντων ἐξαρπάξει κολάσεων. Ἴν' οὖν καὶ τὸν παρόντα βίον μετ' εὐκολίας διανύσωμεν, κάκει μετὰ παρρησίας ἀπέθωμεν, πολλῆ σπουδῆ καὶ προθυμίας ταύτην ἐπιτελέσωμεν διηνεκῶς. Οὕτω γὰρ δυνασόμεθα καὶ τῶν ἀποκαιμένων τυχεῖν ἀγαθῶν, καὶ τῶν χρηστῶν ἀπολαύειν ἐλπίδων· ὡν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὅσων τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ὁῶσα, τιμῆ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hanc homiliam eodem anno eodemque ferme tempore habitam fuisse, quo Homilia in Kalendas, quæ primo anni die, et Homiliæ de Lazaro, quæ sequentibus ineuntis anni diebus pronuntiatæ sunt, in ipso significatur concionis exordio, ubi dicitur, nuper in illud, *De dormientibus nolo vos ignorare*, et in resurrectionem oratum fuisse. Hæc porro de dormientibus concio, quinta est in serie Homiliarum de Lazaro, ut videas Tom. I, p. 762, supra. Eodem igitur anno, et quidem ineunte, hasce novem homilias, nempe in Kalendas, septem de Lazaro, et hanc De viduis Antiochiæ habuit Chrysostomus. Quis autem ille fuerit annus, nobis prorsus incertum videtur. In annum 387 hæc contulit vir doctissimus Tillemontius : sed levissima de causa, ut videas in Monito ad Homiliam in Kalendas, T. I, p. 697. Hic verò novum contra

[311] ΕΙΣ ΤΟ

• *Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττωρ ἐτῶν ἐξήκορτα γεγονυῖα* : καὶ περὶ παιδῶν ἀνατροφῆς, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Εἰς καιρὸν ἢ τοῦ Πνεύματος ὑποκόμεσε χάρις ταύτην τῆς ἀποστολικῆς ἐπιστολῆς ἀναγνωσθῆναι τὴν περικοπήν, ἣν ἤκούσατε σήμερον· ἔχει γὰρ τινα πρὸς τὰ πρῶην εἰρημένα * συγγένειαν καὶ ἀκολουθίαν πολλήν, εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς νοήμασι. Τὸ μὲν γὰρ πρῶην ἀναγνωσθὲν τοῦτο ἦν· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀτροεῖν, ἀδελφοί*· καὶ πολλὰ περὶ ἀναστάσεως ἐλέχθη τότε, τὸ γενναίως τὰ τοιαῦτα φέρειν πάθη, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ λαμβάνοντι τοὺς προσέχοντας ἡμῖν Θεῷ. Σήμερον τὸ ἀναγνωσθὲν τοῦτό ἐστι· *Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττωρ ἐτῶν ἐξήκορτα γεγονυῖα*. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ θανάτου χρεία γίνεται, καὶ τοῦτο μάλιστα ἐστὶ τὸ τὴν ὀδύνην ἐπιτείνον, καὶ διεγείρον τὸ πένθος, μεμνημένοι τῶν πρῶην εἰρημένων, ἃ τοὺς πενθοῦντας παρακαλοῦντες εἰρήκαμεν, καὶ ταῦτα μετὰ πάσης ὑποδεξάμενοι τῆς σπουδῆς μετ' ἐκείνων εἰς τὰ ταμεία τῆς διανοίας ἀπόθεσθε. Τὸ γὰρ τῆς χρείας ὄνομα δοκεῖ μὲν εἶναι συμφορᾶς ὄνομα, οὐκ ἐστὶ δὲ, ἀλλ' ἀξίωμα, καὶ τιμὴ, καὶ δόξα μεγίστη· οὐκ ἡνεῖδος, ἀλλὰ στέφανος. Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρω οὐκ ἔχει συνοικοῦντα ἢ χήρα, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν ἔχει συνοικοῦντα, τὸν πάντα ἀποκρούμενον τὰ ἐπιόντα δεινά. Ἄρχει γὰρ ἐν ταῖς ἐπιούσαις ἐπηρείαις τῆς χήρας, εἰσελθεῖν καὶ γόνυ κλίνειν, καὶ στενάξει πικρὸν, καὶ δάκρυα προχεῖν. καὶ πάσαν ἀποκρούσασθαι τῶν ἐπηρεάζοντων τὴν ἐπιβουλὴν· τὰ γὰρ ὄπλα τῆς χήρας [312] τοιαῦτα, δάκρυα, καὶ στεναγμοί, καὶ εὐχαὶ διηνεκεῖς· διὰ τούτων οὐκ ἀνθρωπίνην ἐπήρειαν μόνον, ἀλλὰ

καὶ δαιμονικὰς ἐφόδους ἀποκρούσασθαι δύναται. Ἡ χήρα τῶν μὲν βιωτικῶν ἀπήλλακται πραγμάτων, πρὸς δὲ τὸν οὐρανὸν ὀδεύει λοιπὴν· καὶ ἦν περὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπεδείκνυτο σπουδὴν καὶ θεραπείαν, ταύτην εἰς τὰ πνευματικὰ πράγματα ἀναλώσει δυνήσεται. Εἰ δὲ λέγοις, ὅτι τὸ παλαιὸν συμφορὰ ἦν τὸ πρᾶγμα, ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι, ὅτι καὶ ὁ θάνατος κατὰρα ἦν· ἀλλὰ γέγονε τιμὴ καὶ ἀξίωμα τοῖς γενναίως αὐτὸν φέρουσιν ἐπιόντα. Οὕτω γοῦν οἱ μάρτυρες στεφανοῦνται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ χήρα πρὸς ἀξίωμα μέτεισι μέγα.

β'. Βούλει μαθεῖν ὅσον ἐστὶ χήρα ; πῶς ἐστὶ τιμὴ τῷ Θεῷ, καὶ ἐπέραστος καὶ συνήγορος μεγίστη, καὶ τοὺς καταδικασθέντας, καὶ τοὺς ἀπεγνωσμένους, καὶ τοὺς παρῆρσιαν οὐκ ἔχοντας, καὶ τοὺς ἐκπτολεμωμένους τῷ Θεῷ καὶ πάσης ἐστερημένους ἀπολογίας φανεῖσα ἐξαρπάξει καὶ καταλλάττει, καὶ οὐχὶ συγγνώμην αὐτοῖς κομίζει μόνον, οὐδὲ ἀπαλλαγὴν τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τὴν παρῆρσιαν καὶ τὴν λαμπρότητα, καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καθαρωτέρους ἐργάζεται, κἂν ἀπάντων ὡς κτερέρῳπυμμένοι μᾶλλον ἀνθρώπων ; "Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς Ἰουδαίους· " *Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ὑφ' ὑμῶν· ἂν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἱματος πληρεῖς*. Ἄλλ' ὅμως τοῖς τοῖς μιαιροῖς, τοῖς ἡνδροφόνοις, τοῖς ἀπαβρόσιστοις, τοῖς ἡτιμωμένοις ἐπαγγέλλεται καταλλάττεσθαι, εἰ βοηθήσειαν ἀδικουμέναις χήραις. Μετὰ τὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, *Ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ οὐκ εἰσακούσομαι*, φησί· *Κρίνατε ὄφσαν ὑμῶν καὶ ἐὰν ὦσιν ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι ὡς φοινικοῖν, ὡς χιόνα λευκανῶ*. Εἶδες πόσῳ ἔχει δύναμιν ἢ

* Omnes mss. πρὸς τὰ πρῶην εἰρημένα. In Editis πρώην δεσ.

IN HOMILIAM DE VIDUIS.

illam sententiam scrupulum injiciemus. Certum est Chrysostomum anno ineunte 387 non paucas habuisse conciones de εὐνοουσία et contra Anomæos: nec minus certum solere Chrysostomum præteritarum concionum meminisse: an vero contingere potuit, ut vigente illa disceptatione contra Anomæos, in nulla harumce novem homiliarum, quæ sine dubio inter Homilias contra Anomæos intermixtæ fuerunt, si illo anno dictæ fuerint, de illa controversia unquam meminerit? Hac mihi nova suborta dubitandi causa, animi pendeo donec quid certius emergat.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN ILLUD,

VIDUA ELIGATUR NON MINUS SEXAGINTA ANNORUM (1. Tim. 5. 9); ET DE LIBERORUM EDUCATIONE, AC DE ELEMOSYNA (a).

1. *Connexio dicendorum cum antea dictis. Arma viduarum quæ sint.* — Commodum divini Spiritus gratia disponente contigit, ut is vobis apostolicæ loci epistolæ, quem hodierno die audivistis, legatur: habet enim cum iis quæ nuper diximus, cognitionem et connexionem haud mediocrem, si minus in verbis, certe in sententiis. Hoc enim illud est, quod nuper legebatur, *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres* (1. Thess. 4. 12): et de resurrectione multa tum a nobis sunt dicta, æquo animo ferenda esse mala ejusmodi, Deoque gratias agendas, qui propinquos nostros sibi assumeret. Hodie vero lectum est istud: *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum* (1. Tim. 5. 9). Quando igitur ex occasione mortis viduitas oritur, et hoc est, quod maxime dolorem auget, ac luctum excitat, memores eorum, quæ nuper a nobis dicta sunt ad eos qui lugent consolandos, eaque summo studio suscipientes, in vestræ mentis promptuariis illa recondite. Nam viduitas quidem calamitatis esse nomen videtur, sed tamen non est, verum dignitas, honor, et gloria maxima; non opprobrium, sed corona. Licet enim maritum non habeat, cum quo habitet, vidua: tamen Christum habet cum quo habitet, a quo universa, quæ ingruant, mala propulsentur. Sufficit enim dum injuriis vexatur vidua, ut introeat, genua flectat, acerbe ingemiscat, lacrymas fundat, et omnes insidias eorum, a quibus vexatur, repellat. Ejusmodi enim arma sunt viduæ, lacrymæ, gemitus, ac preces assiduæ: per hæc non

humanas tantum injurias, sed daemonum etiam incursus poterit propulsare. Vidua a sæcularibus negotiis immunis est, ad cælum autem deinceps tendit: et quod erga virum studium et cultum exhibeat, eum in res spirituales potest impendere. Quod si dicas, olim rem istam calamitatem fuisse, tum illud subiciam, mortem quoque maledictam fuisse: tamen in honorem ac dignitatem conversa est his qui patienter tulerint invadentem. Sic nimirum et martyres coronantur, eademque ratione vidua summam ad dignitatem evectitur.

2. Vis intelligere, quanta res sit vidua? quant sit apud Deum honore digna, et amore, utque summo pere suo possit apud Deum patrocinio juvare, et cum primum apparuerit, jam damnatos, animum despondentes, hiscere non audentes, odiosos Deo, omni excusationis spe spoliatos liberare, ac reconciliare, neque veniam tantum impetrare et supplicio exanere, sed et multam fiduciam ac splendorem acquirere, et solis radiis puriores reddere, licet omnium sint mortalium sordidissimi? Audi Deum ipsum Judæos sic alloquentem: *Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis: si multiplicaveritis orationem, non exaudiam vos: manus enim vestræ sanguine plena sunt* (Isai. 1. 15). Attanem his sceleratis homicidis, pudore suffusis, ignominia notatis se reconciliatum iri pollicetur, si affectis injuria viduis auxilium ferant. Postquam enim dixit, *Avertam oculos meos, et non exaudiam*, inquit: *Judicate pupillo, et justificare viduam, et ventis, et disputemus; et si fuerint peccata vestra quasi phœnicum, sicut nivem dealbabo* (Ib. 1.

(a) Collata cum Mss. Reg. 1975, et Colbertinis 970 et 1030.

17. 18). Vides quantam habeat vidua potestatem? ubi suum ostendat auxilium, non apud magistratum vel regem, qui dominantur in terris, sed apud ipsum cælorum Regem? quantam possit iram sedare, ac Dominum illis, qui incurabili morbo infecti sunt, placare, intolerabili supplicio eripere, animam sordibus obrutam peccatorum ab ejusmodi labe purgare, atque ad summam puritatem perducere? Ne igitur mulierem viduam contemnamus, sed omnem in illam sollicitudinem exhibeamus. Patroua nostra est, quæ vere vidua.

Genera viduarum varia.— Sed operæ pretium fuerit ut attente consideremus, de qua tandem vidua hoc loco verba fiant. Nam et illæ viduæ dicuntur, quæ cum in summam incidierint egestatem et in matriculam relata fuerint, ex ecclesiasticis pecuniis aluntur, prout temporibus apostolorum fiebat. *Factum est enim, inquit, murmur inter Græcos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum (Act. 6. 1).* Neque vero solum istæ viduæ dicuntur, sed et illæ, quæ nulla inopia pressæ, sed facultatibus abundantantes, cum domui præsent, maritum tantum aniserunt. Videamus ergo, de quam vidua hoc loco verba faciat, dum ait, *Vidua eligatur non minor annis sexaginta*; an de ea quæ auxilio indigeat, et quam opus sit ex ecclesiasticis pecuniis ali, an de ea quæ minime indiga sit, et opibus circumfluat? Haud dubium quin de ista. Nam de illa quidem cum loquitur, quæ fame conficitur, non tempus assignat, non prohibitatem morum requirit: sed absolute, *Si quis fidelis, aut si qua fidelis, inquit, viduus habet, subministret illis, et non gravetur Ecclesia (1. Tim. 5. 16)*: non dixit, cum sexaginta annorum fuerit; non dixit, Si hospitio recepit¹, si sanctorum pedes lavit (1. Ib. 5. 10): ac merito sane. Ubi enim remedium fuerit adhibendum inopiæ, tempus non exspectat. Quid enim, si cum annorum sit quinquaginta, fame conficiatur? Quid si in juvenili ætate corpore sit mutilato? Num dormiet exspectans donec sexagesimus annus appetat? At hoc extremæ foret immanitatis. Quam ob causam cum sedanda fames fuerit, non anxie in tempora et animæ virtutes inquiri: cum vero non inopiæ succurrendum est, sed honor est pro dignitate defendendus, merito hanc de moribus inquisitionem instituit.

3. *Olim chori erant viduarum.*— Nam quemadmodum chori sunt virginum, sic et olim erant viduarum chori, neque passim licebat illis in numerum viduarum referri. Non igitur de illa sermo est, quæ promitur egestate, atque auxilio indiget, sed de ista, quæ viduitatem elegit. Cur autem in hac etiam tempus requirit? Sciebat pyram quamdam esse juventutem, et pelagus plenum fluctuum, ac multis tempestatibus infestum. Postquam igitur ætatis beneficio fuerint immunitatem consequutæ, et tanquam ad portum ad senectutem appulerint, jamque fuerint illis extinctæ libidines, confidenter eas in cœtum

¹ Non dixit, si filios educavit, si hospitio recepit. Sic tres Mss.

istum adlegit. Quid igitur? nonne plurimæ, diæc aliquis, cum vel post annum vicesimum incepissent, ad finem usque cum laude vixerunt, jugum tulerunt, et apostolicæ vitæ speciem ediderunt! an igitur, quæso, illas prohibebimus, et cum viduitatem servare velint, secundis nuptiis jungi cogemus? hocine dignum est apostoli consilio? quid igitur hæc sibi volunt? Attendite diligenter, dilectissimi, significationem dictionis. Non enim dixit, Vidua fiat non minor sexaginta annis, sed, *Vidua eligatur*: et rursus non dixit, Viduæ juniores ne eligantur, sed, *Juniores viduas devota (1. Tim. 5. 11)*: sic enim ait ad Timotheum scribens. Nam quoniam detractionibus et maledictis multi facile sunt obnoxii, et linguas adversus Ecclesiæ præsules exacutas habent, volens rectorem a criminationum periculis vindicare, has leges præscribit, et ait: Tu devota, tu ne eligas. Si velit ipsa ultro ac sua sponte hæc amplecti, faciat: tu quidem ne admittas, ne forte dicant, Ille talis juniorem coegit, quæ nubere volebat, et domui præesse: propterea lapsa est, et supplantata. Tu illam ne eligas, ut si forte lapsa fuerit, tu a criminationibus sis immunis: si non fuerit lapsa, majori cum securitate convenienti tempore illam eligas. Quod si dicat, *Volo juniores viduas nubere, filios procreare (1. Tim. 5. 14)*, audi quas juniores appellet, eas quæ cum luxuriatæ fuerint adversus Christum, nubere volunt, verbosas, curiosas, circumeuntes domos, loquentes quæ non oportet, quæ conversæ sunt post satanam. Neque enim cum simpliciter dixisset, *Volo juniores nubere*, tacuit, sed et quales juniores dicit, et earum lapsus enuntiat. Quos tandem lapsus? *Cum luxuriatæ fuerint, inquit, adversus Christum, nubere volunt, et otiosæ disceunt, et curiosæ, circumeuntes domos, loquentes quæ non oportet, et conversæ sunt (Ibid. v. 11. 13. 15)*. Post quem autem? *Post satanam*. Quando igitur, postquam viduitatem sunt amplexæ, et omnem hanc ignominiam sustinere voluerunt, rursus nubere volunt, satius est priusquam peccato detineantur, et inita cum Christo pacta violent, ad hoc venire: quod si qua talis non fuerit, necessitatem secundarum nuptiarum non imponit.

4. Porro id verum esse, inde constat. Si enim hoc quasi lege sanxisset omnibus mulieribus, ut nubere, et domui præessent, superflue illa requisivisset, *Si filios educavit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subvenit, si omne opus bonum sectata est (Ib. v. 10)*: superflue quoque illud dicit, *Quæ fuerit unius viri uxor (Ib. v. 9)*. Si enim viduas omnes juniores nubere jubes, quomodo poterit aliqua unius viri uxor esse? Itaque illas ejus spectat oratio. Ita facit et dum loquitur de congressu conjugali. Cum enim dixisset, *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis jejunio et orationi, et iterum revertamini in idipsum (1. Cor. 7. 5)*: ne legem esse ac præceptum existimes, causam adjicit, deinde dicens: *Ne tentet vos satanas. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium, propter incontinentiam vestram (Ib. v. 6. 5)*. Quemadmodum

χήρα; ποῦ τὴν προστασίαν ἐπιδεικνύται τὴν ἑαυτῆς, οὐ παρὰ ἄρχοντι καὶ βασιλεὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ παρ' αὐτῷ τῷ τῶν οὐρανῶν βασιλεὶ; πόσῃ δύνатаι καταλύσαι ὀργὴν, καταλλάξαι τὸν δεσπότην τοῖς ἀνίτα νεωσηκόσιν, ἐξαρπάσαι τιμωρίας ἀφορήτου, ψυχὴν βαφείσαν τῷ τῶν ἀμαρτημάτων ῥύπῳ τῆς κηλίδος ἐκπλύναι ἐκεῖνης, καὶ πρὸς τὴν ἀκραν ἀγαγεῖν καθαρότητα; Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν χήρας γυναῖκός, ἀλλὰ πᾶσαν περὶ αὐτὴν ἐπιμέλειαν ἐπιδείξωμεν. Προστάτις ἡμῶν ἐστὶν ἡ δυνως χήρα.

Ἄξιον δὲ ἐπιστάντας ἰδεῖν, περὶ ποίας ἐνταῦθα χήρας φησί. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖναι χῆραι λέγονται, αἱ εἰς εὐτέλειαν ἐσχάτην καταπεσοῦσαι, καὶ ἐγγεγραμμένας, καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τρεφόμεναι χρημάτων, καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων. Ἐγένετο γὰρ, φησί, γογγυσμὸς μεταξὺ τῶν Ἑλληνιστῶν, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν. Οὐχ αὐταὶ δὲ μόνον χῆραι λέγονται, ἀλλὰ κακέιναι, αἱ μηδενὸς μὲν δεόμεναι, ἀλλ' εὐπορίας ἀπολαύουσαι, καὶ οἰκίας προσετώσαι, τὸν δὲ ἄνδρα ἀποβαλοῦσαι μόνον. Ἴδωμεν οὖν περὶ ποίας χήρας ἐνταῦθά φησι λέγων. *Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα*. ἄρα [313] περὶ τῆς δεομένης βοήθειας καὶ χρεῖαν ἐχούσης ἐξ ἐκκλησιαστικῶν τρέφεσθαι χρημάτων, ἢ περὶ τῆς ἀνευδουσίας καὶ ἐν εὐπορίᾳ ζωῆς; Ἐὐδὴλον ὅτι περὶ ταύτης. Περὶ μὲν γὰρ ἐκεῖνης ὅταν λέγῃ, τῆς λιμῆ διαφθειρομένης, οὐ χρόνον τίθησιν, οὐκ ἀκριβείαν ἀπαιτεῖ τρόπων· ἀλλ' ἀπλῶς, *Εἰ τις πιστὸς ἢ πιστὴ*, φησί, *χήρας ἔχει, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρεῖσθω ἢ Ἐκκλησία*. Οὐκ εἶπεν, Ὅταν ἐξήκοντα ἐτῶν γένηται· οὐκ εἶπεν, *Εἰ ἐξενοδόχησεν**, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψῃ· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐνθα μὲν γὰρ ἂν πενίαν διορθῶσαι δεοί, οὐκ ἀναμένει χρόνον. Τί γὰρ εἰ πενήτηκοντα ἐτῶν οὐσα λιμῆ διαφθειροίτο; τί δὲ ἐὰν ἐν νεότητι τὸ σῶμα ἀνάπηρος οὐσα τύχοι; καθευδεῖται ἢ ἀναμένουσα τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος; Ἄλλ' ἀπανθρωπίας τοῦτο ἐσχάτης. Διὰ τοῦτο, ὅταν μὲν λιμὸν παραμυθήσασθαι δεοί, οὐδὲν περὶ χρόνων καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀκριβολογείται· ὅταν δὲ μὴ ἢ διορθώσασθαι πενίαν, ἀλλὰ τιμὴν κατ' ἀξίαν χαρίσασθαι, εἰκότως τοσαύτην ποιεῖται τρόπων ἐξέτασιν.

γ. Καθάπερ γὰρ εἰσι παρθένων χοροί, οὕτω καὶ χηρῶν τὸ παλαιὸν ἦσαν χοροί, καὶ οὐκ ἐξῆν αὐταῖς ἀπλῶς εἰς τὰς χήρας ἐγγράφασθαι. Οὐ περὶ ἐκεῖνης οὖν λέγει τῆς ἐν πενίᾳ ζωῆς καὶ δεομένης βοήθειας, ἀλλὰ περὶ ταύτης τῆς ἐλομένης χηρείαν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ἐπὶ ταύτης ἀπαιτεῖ χρόνον; Οἶδεν ὅτι πυρὰ τίς ἐστὶν ἡ νεότης, καὶ πέλαιος κυμάτων γέμον καὶ πολλὰς ἔχον ἐπαναστάσεις. Ἐπειδὴν οὖν μέλλωσιν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀτέλειαν ἔχειν, καὶ ὡσπερ ἐν λιμῆνι διατριβῶσι τῷ γῆρα, τῶν ἐπιθυμιῶν αὐταῖς σεσθησιῶν, μετὰ ἀδείας αὐτὰς εἰς τὸν χορὸν εἰσάγει τοῦτον. Τί οὖν, οὐχὶ πολλὰι, φησί, καὶ μετὰ εἰκοστῆν ἔτος ἀρξάμεναι μέχρι τέλους διέλαμψαν, καὶ τὸν ζυγὸν ἤνεγκαν, καὶ ἀποστολικὸν ἐπεδείξαντο βίον;

* Οὐκ εἶπεν, *Εἰ ἐτεκνοτρόχησιν*, εἰ ἐξενοδόχ. Sic tres mss.

β Cod. 748 recte καθευδεῖται.

κωλύσομεν οὖν ἐκεῖνας, εἰπέ μοι, καὶ βουλομένας ἐν χηρείᾳ ζῆν ἀναγκάσομεν δευτέροις ὀμιλῆσαι γάμοις; καὶ ποῦ τοῦτο ἄξιον ἀποστολικῆς γνώμης; τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, ἀγαπητοὶ, αὐτῇ τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Οὐ γὰρ εἶπε, Χήρα γινέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα, ἀλλὰ, *Χήρα καταλεγέσθω*. καὶ πάλιν οὐκ εἶπε, *Χῆραι νεώτεραι μὴ καταλεγέσθωσαν*, ἀλλὰ, *Τὰς νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ*. πρὸς γὰρ τὸν Τιμόθεον ταῦτα διαλέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων εὐχέριπτοι περὶ κακηγορίας εἰσι, καὶ τὰς γλώττας κατὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας προσετώτων ἠκονήκασι, βουλόμενο· ἐξαρπάσαι τὸν ἄρχοντα τῶν ἐγκλημάτων, τοὺτους τίθησι τοὺς νόμους, καί φησι· Σὺ παραιτοῦ, καὶ σὺ μὴ κατάλεγε. Ἄν αὐτὴ βούληται οἰκοθεῖν καὶ παρ' ἑαυτῆς αἰρεῖσθαι ταῦτα, ποιείτω· σὺ μένοι μὴ καταδέξῃ μηδέπω, ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι Νεωτέραν οὐσαν, γήμασθαι βουλομένην, οἰκίας προστήναι, ὁ δεῖνα κατηνάγκασε· διὰ τοῦτο ἔπεσε, καὶ ὑπεσκέλεισθη. Σὺ μὴ καταλέξῃς αὐτὴν, ἵνα, κἂν πέσῃ, τῶν ἐγκλημάτων ἧς ἀπηλλαγμένος· κἂν μὴ πέσῃ, μετὰ πλείονος ἀσφαλείας τῷ προσθήκοντι καιρῷ καταλέξῃς. Εἰ δὲ λέγει, *Βούλομαι νεωτέρας χήρας γαμεῖν, τεκνοτροφεῖν*, ἀκουσον ποίας φησὶ νεωτέρας, τὰς μετὰ τὸ [314] καταστρηναῖα τοῦ Χριστοῦ βουλομένας γαμεῖν, τὰς φιλάρους, τὰς περιεργούς, τὰς περιερχομένας τὰς οἰκίας, τὰς λαλούσας τὰ μὴ δέοντα, τὰς ἐκτραπέλας ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ. Οὐ γὰρ εἰπὼν ἀπλῶς, *Βούλομαι νεωτέρας γαμεῖν*, εἰσέγησεν, ἀλλὰ λέγει καὶ ποίας νεωτέρας, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἔπεισι. Ποῖα πτώματα; *Ὅταν κατωστρηναῖωσι*, φησί, *τοῦ Χριστοῦ, γαμῆσθαι θέλουσι, καὶ ἀργαὶ μινθάνουσι, καὶ περιεργοὶ, περιερχόμενα τὰς οἰκίας, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα, καὶ ἐξεστράτησουν*. Τίνος ὀπίσω; *Τοῦ Σατανᾶ*. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ χηρείαν ἐλέσθαι, καὶ ταύτην πᾶσαν ὑπομένειν τὴν ἀσχημοσύνην, βούλονται γαμῆσαι πάλιν, βέλτιον πρὶν ἔχουσθαι, καὶ τὰς πρὸς τὸν Χριστὸν καταπατήσαι συνθήκας, ἐπὶ τοῦτο ἐλθεῖν· ὡς εἰ μὴ τις εἴη τοιαύτη, οὐκ ἐπιτίθησιν ἀνάγκην γάμου δευτέρου.

δ. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, δῆλον ἐκεῖθεν. Εἰ γὰρ ὡς νόμον τοῦτο τίθειαι πάσαις ταῖς γυναῖξι τὸ γαμεῖν καὶ οἰκοδοποτεῖν, περιπτῶς ἐκεῖνα ἀπῆται, *Εἰ ἐτεκνοτρόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψῃ, εἰ θλιβομένοις ἐπήρησεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐκπολοῦθησεν*· περιπτῶς κακέινὸ φησι τὸ. Ἐτὸς ἀνδρὸς γεγονυῖα. Εἰ γὰρ πάσας τὰς νεωτέρας κελυεῖς γαμῆσθαι, πῶς δυνήσεται τις ἐνὸς ἀνδρὸς εἶναι γυνή; Ὅστε πρὸς ἐκεῖνας ὁ λόγος αὐτῷ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς συνουσίας τῆς κατὰ τὸν γάμον ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε*· ἵνα μὴ νομίξῃς τὸ πρᾶγμα νόμον εἶναι, προστίθησι τὴν αἰτίαν ὑστερον λέγων· *Ἴνα μὴ περιράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συνηγνώμην, οὐκ ἐπιταγήν, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*. Ὅσπερ οὖν οὐ πᾶσιν ἐκεῖ ταῦτα διαλέγεται, ἀλλὰ

c Cod. 748 ἠκόνησαν.

τοῖς ἀκρατεστέροις τῶν ἀνθρώπων καὶ εὐαλότοις· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ταῖς εὐχερῶτοις τῶν γυναικῶν, καὶ μὴ δυναμέναις ἐνεγκεῖν τὸν μετὰ ἀκριβείας βίον τῆς χηρείας, ταύταις παραινεί καὶ συμβουλεύει δεύτερον ἐπεισάγειν νυμφίον. Ἡ γὰρ χηρεία διπλοῦν τι πρῶτῶν ἐστὶ. Τί ποτέ ἐστι διπλοῦν; Ἐργῶν ἐπίδειξις ἀγαθῶν, καὶ τιμῆς ὑπεροχὴ μεγίστης. Καθάπερ οὖν καὶ ἡ ἀρχὴ διπλοῦν τι πρῶτῶν ἐστὶν· ἔχει γὰρ καὶ ἔργα καὶ ἀξίωμα· ἀξίωμα μὲν ἀρχῆς ἢ ἐξουσία, καὶ ἡ παρὰ τῶν πολλῶν θεραπεία, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἄρχοντα· ἔργα δὲ ἀρχῆς, τὸ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις, κωλύειν τοὺς ἀδικούντας, προσεσθάναι τῶν πόλεων, διανουκτερεύειν ἐν ταῖς κοιναῖς τῶν πραγμάτων φροντίσι, καὶ μυρία ἕτερα· οὕτω καὶ ἡ χηρεία καὶ ἀξίωμα ἐστὶ καὶ ἔργον· ἀξίωμα ἐστὶν, αὐτὸ τὸ χήρα ἂν εἶναι, μέγιστον δὲ, ὡς ἀπεδείξαμεν ἔμπροσθεν· ἔργον ἐστὶ, τὸ μὴ δεύτερον ἐπεισάγειν ἄνδρα, ἀλλ' ἀρκεσθῆναι τῷ προτέρῳ, τὸ τεκνοτροφεῖν, τὸ ξενοδοχεῖν, τὸ ἀγίων πόδας νίψαι, τὸ θλιβομένοις ἐπαρκεῖσθαι, τὸ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπακολουθεῖν. Ὁ τοίνυν Παῦλος περὶ αὐτῶν διαλεγόμενος, τὰ μὲν ἔργα τῆς χήρας ἀφήσιν αὐτὴν πάντα ἐπιτελεῖν· εἰς δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς χήρας, καὶ τὸν χορδὸν, καὶ τὴν τάξιν οὐκ ἀφήσιν αὐτὴν εἰσελθεῖν, ὥς ἂν ἐξηκοστὴν ἔτος παρέλθῃ, μονοουχί λέγων· [315] Ποιεῖτω μὲν τὰ τῆς χήρας ἔργα, τῆς δὲ τιμῆς ἀξιούσθω τότε, ὅταν πάντα ἐπίδειξαμένη καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου λοιπὸν ἀσφάλειαν ἔχῃ. καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν, καὶ τὴν ἐξωθεν μαρτυρίαν. Μηδεὶς γυναιξὶ μόνον τὸν λόγον τοῦτον ἐπιτίθειον εἶναι νομιζέτω. Καὶ γὰρ καὶ ἀνδράσιν ἐστὶ χρήσιμος, ἵνα καὶ αὐτοὶ στέργωσι τὰς ἑαυτῶν καὶ ἀπελθούσας, καὶ μὴ λεαινας συγκατοικίζωσι τοῖς παιδίοις, μητρικῶς ἐπεισάγοντες, καὶ τὴν ἀσφάλειαν τὴν ἑαυτῶν ἅπασαν ἀνατρέποντες.

ε'. Ταῦτα δὲ ἐλεγόμενον οὐχὶ νομοθετοῦντες δεύτερον ἀποστρέφεται γάμον, ἀλλὰ παραινούντες καὶ συμβουλεύοντες μετὰ σωφροσύνης ἀρκεῖσθαι τῷ προτέρῳ. Ἐτερόν ἐστιν παραινεῖν καὶ συμβουλεύειν, ἕτερον νομοθετεῖν. Ὁ μὲν γὰρ παραινῶν καὶ συμβουλεύων, νύριον ἀφήσιν τὸν ἀκούοντα τῆς τῶν συμβουλευομένων αἰρέσεως εἶναι· ὁ δὲ νομοθετῶν, ταύτην παραινέται ἢ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ Ἐκκλησία οὐ νομοθετεῖ ταῦτα, ἀλλὰ παραινεῖ μόνον· καὶ γὰρ καὶ δεύτερον ἐπέτρεψε γάμον ὁ Παῦλος, οὕτως εἶπών· *Ἰνὴ ἡ δέδοται νόμος, ἐφ' ὅσον χρόνον ἤ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ὧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ μακαριωτέρα δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτω μένῃ.* Ὡσπερ οὖν καλὸν μὲν ὁ γάμος, κρείσσων δὲ ἡ παρθενία· οὕτω καλὸν μὲν καὶ ὁ δεύτερος γάμος, κρείσσων δὲ αὐτοῦ ὁ πρῶτος καὶ μόνος. Οὐ τοίνυν ἐκβάλλομεν δεύτερον γάμον, οὐδὲ νομοθετοῦμεν ταῦτα, ἀλλὰ παραινούμεν, εἰ τις δύνατο σωφρονεῖν. ἐπὶ τῷ προτέρῳ μένειν. Παραινόμεν δὲ καὶ συμβουλεύομεν καὶ δι' αὐτὴν τῆς οἰκίας τὴν ἀσφάλειαν· μάχης γὰρ πολλάκις καὶ πολέμων καθημερινῶν ὁ δεύτερος γάμος ἀρχὴ καὶ πρόφασις γέγονε. Πολλάκις γοῦν ἀνὴρ ἐπὶ τραπέζης καθημένος, τῆς προτέρας γυναικὸς ἀναμνηθεὶς ἐπὶ τῆς δευτέρας, ἐδάκρυσεν ἡρέμα· ἡ δὲ εὐθὺς ἠγγράνε, καὶ καθάπερ θηρίον ἐπεπήδησε, τῆς φιλοστοργίας

αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκείνην ἀπαιτούσα δίκην· κἂν ἐπαίνεσαι τὴν ἀπελθούσαν θελήσῃ, γίνεται πολέμου καὶ μάχης πρόφασις ἢ τῶν ἐγκωμίων ὑπόθεσις. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐχθροὺς ἀπελθόντας σπενδόμεθα, καὶ μετὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς καταλύομεν ἐχθρῶν· ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν τούναντίον ἅπαν. Ἦν γὰρ οὐκ εἶδεν, ἤς οὐκ ἔκρουσε, παρ' ἧς οὐδὲν ἔπαθε δεινόν, ταύτην μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται, καὶ οὐδὲ ὁ θάνατος τὸ μῖσος σβέννυσι. Τίς εἶδος, τίς ἔκρουσε ζηλοτυπούμενην κόνην, καὶ πολεμουμένην τέφραν;

ς'. Ἄλλ' οὐ μέχρι τούτου τὸ δεινόν· ἀλλὰ κἂν γένωνται αἱ παῖδες ἐκ τῆς δευτέρας, κἂν μὴ γένωνται, πόλεμος πάλιν καὶ μάχη. Μὴ γενομένων μὲν γὰρ ὀδυνᾶται μειζόνως, καὶ διὰ τοῦτο, καθάπερ πολεμίους καὶ τὰ μέγιστα ἠδίκηκότας τοὺς τῆς προτέρας ὄρα, διὰ τῆς ἐκείνων ζωῆς τῆς οἰκείας ἀπαιδίας σαφεστέραν λαμβάνουσα αἰσθῆσιν. Ἄν δὲ γένωνται, πάλιν οὐκ ἔλαττον τὸ δεινόν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνὴρ πολλάκις φιλοστόργως πρὸς τὴν ἀπελθούσαν διακείμενος ἀντέχεται τούτων, φιλῶν τε ὁμοῦ καὶ ἐλεῶν τῆς ὀρφανίας [316] αὐτοῦ· ἐκείνη δὲ πανταχοῦ τοὺς αὐτῆς προτιμάσθαι βούλεται, καὶ οὐδὲ ἐν ἀδελφῶν τάξει, ἀλλ' ἐν οἰκετῶν ἀπερρίμμενων εἶναι βούλεται τούτου· ἅπερ ἅπαντα οἰκίαν ἀνατρέψαι δύναται· ἂν, καὶ τῷ γεγαμηκότι ποιήσῃ τὸν βίον ἀδίωτον. Διὰ ταῦτα παραινόμεμεν, εἰ δυνατόν, σωφρονεῖν, στέργειν τῷ προτέρῳ γάμῳ, καὶ μῆτε νυμφίους τὰς γυναῖκας, μῆτε γυναῖκας τοὺς ἄνδρας ἐπεισάγειν, ὥστε μὴ τὴν οἰκίαν ἀνατρέπεσθαι πᾶσαν.

Τίνος δὲ ἕνεκεν περὶ χηρείας διαλεγόμενος, οὐκ ἠρκέσθη τῷ προτέρῳ μόνῳ, τῷ εἰπεῖν, *Ἐνός ἀνδρός γυνή;* ἵνα μάθῃς, ὅτι χήραν ποιεῖ οὐ τὸ μὴ γαμηθῆναι δεύτερον μόνον ἀπῶς, ἀλλὰ τὸ κομᾶν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, ἐν ἐλεημοσύνῃ καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ ταῖς τῶν ξένων θεραπείαις. Εἰ γὰρ τὰς παρθένας οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ παρθενία (καίτοι πολλῷ μείζων χηρείας ἡ παρθενία), ἀλλ' ἀπήλθον, σθεσθέντος αὐταῖς τοῦ πυρὸς τῶν λαμπάδων, ἠτιμωμένοι, ἐπειδὴ τὸν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης οὐκ ἔσχον ἐπίδειξαι καρπὸν, πολλῷ μάλλον αἱ χῆραι. Ἐκείνης γοῦν ἀκούσας τῆς παραβολῆς ὁ Παῦλος, καὶ φοβούμενος ὑπὲρ τούτων, πολλὴν ὑπὲρ τοῦ ὁ πράγματος ποιεῖται τὴν ἀκριβολογίαν, ἵνα μὴ τῇ μονογαμίᾳ θαρβύσῃ τῆς λοιπῆς ἀρετῆς καταμελήσῃ· διὰ τοῦτο φησιν, *Ἐν ἔργοις κωλοῖς μαρτυρομένη· ὡσπερ γὰρ καλὸν ἡ παρθενία, χωρὶς δὲ τῶν λοιπῶν ἀκαρπὸς γέγονε, καὶ τοῦ νυμφῶνος ἀπέκλεισεν· οὕτω καλὸν ἡ χηρεία, χωρὶς δὲ τῆς λοιπῆς ἀρετῆς μάταιόν ἐστι καὶ περιττόν.* Διὰ τοῦτο οὐ μέχρι τοῦ μὴ δεύτερον ἐπεισάγειν ἄνδρα τὴν παραινέσιν ἔστησεν ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἔτερα πολλῷ πλεονα καὶ μείζονα ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς χήρας. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς στρατιώτας καταλέγοντες σώματος ζητοῦσιν εὐεξίαν. οὕτω καὶ οὗτος εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον αὐτὴν καταλέγων, ψυχῆς εὐεξίαν ἐζητήσῃ καὶ εὐτονίαν καὶ τὴν ἐν ἅπασιν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις σπουδῆν, οὕτω λέγων· *Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενδοθήσῃ, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψῃ, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν.*

^a Allii χήραν.

^b Cod. 718 παραινέται, alius παραινείται.

^c Allii πολλὴν ἐπὶ τοῦ.

igitur non omnibus illic ista loquitur, sed iis qui inter homines incontinentiores sunt, et facile capi possunt: sic etiam hoc loco mulieres expugnatu faciles, et quæ non ita facile perferre possunt exactam in viduitate vivendi rationem, hortatur, et consulit, ut alterum virum introducant. Est enim res quædam duplex viduitas. Quid hoc est tandem duplex? Bonorum operum specimen, et honoris summi fastigium. Ut igitur est etiam res quædam duplex magistratus: habet enim et opera et dignitatem; dignitas quidem magistratus est potestas, et cultus qui a vulgo exhibetur, et ipsum esse magistratum; opera vero magistratus sunt injuria affectis succurrere, inferentes injuriam compescere, urbibus præesse, in communibus republicæ curis excubando pernoctare, et reliqua innumera: sic et viduitas et dignitas est et opus: maxima dignitas est viduam esse, ut ante demonstravimus; opus est secundum maritum sibi non adsciscere, sed priori esse contentam, filios educare, hospitio recipere, pedes sanctorum lavare, tribulationem patientibus subministrare, omne opus bonum sectari. Itaque Paulus de illis loquens opera quidem omnia viduæ sinit illam perficere: ad dignitatem autem viduæ, ac cætum, et ordinem illam provehi non sinit, donec sexagesimus annus præterierit, quasi dicat: Opera quidem viduæ faciat, dignitatem vero tum obtineat, cum his omnibus perfectis securitatem beneficio temporis æsequuta fuerit, et ex operibus demonstrationem ac testimonium externum. Nemo solis mulieribus arbitretur orationem convenire. Nam et viris prodest, ut et ipsi defunctis uxoribus suis contenti sint, neque velint cum liberis suis lænas habitare, dum novercas introducunt, et suam omnem securitatem evertunt.

5. *Cohortatur ad monogamiam, nec damnat secundas nuptias.* — Hæc autem a nobis dicuntur, non ut secundas aversari nuptias præcipiamus; sed ut hortemur et consulamus, prioribus esse contentos. Aliud est adhortari, aliud præcipere. Nam qui adhortatur et consulit, in arbitrio ac potestate relinquit auditoris, ut quod consilium eligat: qui vero præcipit, hanc facultatem ejusmodi non permittit. At Ecclesia ista non præcipit, sed hortatur solum: siquidem secundas etiam nuptias permisit Paulus cum ita dixit: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit vir ejus, libera est, cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior est autem si sic permanserit* (1. Cor. 7. 39. 40). Ut igitur bonum est conjugium, sed melior est virginitas: ita bonum quidem est secundum conjugium, sed melius est primum et solum. Non igitur conjugium secundum rejicimus, neque hæc præcipimus, sed cohortamur, ut si quis castitatem servare possit, sit priori contentus. Cohortamur autem et consulimus ad stabiliendam domus securitatem: sæpe namque secundæ nuptiæ quotidianarum et pugnarum et contentionum initium et occasionem attulerunt. Sæpe multoties evenit, ut assidens mensæ maritus prioris uxoris recordatus, leniter flet: at illa confestim exandescit, et tamquam fera insilit, et sui in illam amoris ab eo pœnas exigit. Quod si voluerit

laudare defunctam, tum contentionis et pugnae occasio ex laudibus illius offertur. Ac defunctis quidem inimicis reconciliamur, eodemque sine vita illorum et nostrum in illos odium terminatur: in uxoribus autem contrarium penitus evenit. Quam enim non vidit, quam non audivit, a qua nihil est mali passa, hanc odio prosequitur et aversatur, ac ne mors quidem odium exstinguit. Quis umquam vidit, quis audivit zelotypiam in pulverem, pugnam cum cinere susceptam?

6. Sed non eousque tantum progreditur malum: quin etiam sive ex secunda nati sint liberi, sive non sint nati, pugna rursus et contentio exoritur. Nam si nati non sint, majori mœrore conficitur, et hac de causa natos ex priori tamquam hostes, et a quibus maximis sit affecta injuriis, intuetur, dum ex illorum vita sterilitatis suæ sensum capit majorem. Si vero nati sint, rursus nihilo minus malum est. Siquidem maritus sæpenumero bene affectus erga defunctam hos amplectitur, et amore simul ac misericordia in illos propter orbitatem commovetur: at illa suos ubique præferri vult, ac nec fratrum illos haberi loco, sed abjectorum famulorum: quæ omnia domum possunt subvertere, ac vitam marito acerbam et infestam reddere. Propterea ad servandam castitatem adhortamur, si fieri possit, et ut priori conjugio contenti sitis, et neque mariti uxores, neque uxores maritus adsciscant, ne domum suam omnem susque deque vertant.

Virginitas sine virtutibus aliis non prodest. — Cur autem cum de viduitate dissereret, priori solo contentus non fuit, cum dixit, *Unius viri uxor?* Ut intelligas id viduam non facere, si secundo marito solum utcumque non nubat, sed si bonis operibus, eleemosyna, benignitate, atque officii erga peregrinos abundet. Nam si virginibus nihil profuit virginitas (*Matth. 23*) (tametsi multo major est viduitate virginitas), sed cum in lampadibus illarum ignis esset exstinctus, ignominia affectæ recesserunt, quoniam benignitatis et eleemosynæ fructum exhibere minime valuerunt, multo magis viduæ. Certe cum illam parabolam audisset Paulus, et istarum causa timeret, exquisite admodum rem examinat, ne forte propter unicum matrimonium sibi confidentes reliquas virtutes negligerent. Propterea dicit, *In operibus bonis testimonium habens* (1. Tim. 5. 10). Ut enim bonum est virginitas, absque cæteris autem infructuosa sit, et a conclavi sponsi excludit: sic et viduitas bonum est, sed sine virtutibus cæteris vana res est et superflua. Propterea Paulus dum cohortatur, non eousque solum progreditur, ut non esse superinducendum secundum maritum suadeat, sed et alia plura et majora requirit a vidua. Et quemadmodum ii, qui militum delectum habent, corporis bonam habitudinem requirunt: ita hic, qui ad exercitum Christi hanc deligit, bonam animæ habitudinem requisivit, et fortitudinem, et in omnibus bonis operibus studium, ita dicens: *Si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum sciat*

est. Etenim unumquodque istorum nudum quidem esse nomen videtur, sed multam in seipso vitam continet.

7. *Viduae in educandis liberis laus.* — Ac si videtur, primum exortiamus, quod ille primo loco posuit: *Si filios educavit.* Educationem enim inuit non hanc simplicem, quam vulgus censet, dum fame confectos liberos non negligimus: hoc enim ne ipsa quidem naturæ necessitas umquam omitti permittet: quo fit ut nequemandatis hac de causa sit opus et legibus, ut suam prolem educent viduæ; sed justitiæ curam, educationem cum pietate hoc loco intelligit: quod alioquin eæ, quæ hoc pacto non educant, parricidæ potius sint, quam matres. Hoc non ad mulieres tantum a me dictum est, sed etiam ad viros. Siquidem multi patres, ut bonus equus filio obveniret, et ut ædes magnificæ, et prædium magni pretii, cuncta faciunt atque molliuntur: ut autem anima ejus bona fiat, et pium propositum, nullius pensi habent. Et hoc est quod totum mundum subvertit, quod nostros liberos non curemus, et possessionum opumque ipsorum curam geramus, sed ipsorum animam negligamus, et extremæ dementiæ facinus admittamus. Nam possessiones quidem sint licet multæ ac sumptuosæ, si probus non sit ac studiosus, qui cum virtute possit eas administrare, omnes cum ipso peribunt et evanescent, ac summum possessori damnnum inferent: sin autem generosa fuerit et sapiens anima, licet nihil intus sit in promptuariis reconditum, omnium bona tuto poterit retinere. Illud igitur spectandum est, non quo pacto argento et auro, et rebus ejusmodi locupletes eos reddamus, sed quo pacto pietate ac temperantia, virtutumque acquisitione ditissimi omnium fiant: quo pacto fiat, ut multis non indigeant, ut res sæculi hujus et novas cupiditates non tanti faciant. Et ingressus eorum et egressus diligenter et curiose considerandus est, qui-huscum versentur, qui familiares illis sint, cum intelligamus, si hæc a nobis neglecta fuerint, nullam nos a Deo veniam impetraturos. Nam si cum aliorum curam non gesserimus, pœnæ a nobis exiguntur (*Nemo enim quod suum est, quærat, inquit apostolus, sed quod alterius*) (1. Cor. 10. 24), quanto magis si liberorum curam non gesserimus? Nonne ipsum in tuis ædibus ab initio collocavi, inquit? nonne te præceptorem, præfectum et curatorem et judicem illi te præfeci? omnem in illum potestatem in manus tuas transtuli? Tenerum adhuc conformandum ac fingendum commisi: qua venia dignus eris si reluctantem illum neglexeris? Quid enim dicere poteris? Refrenatu difficilem et asperum illum esse? At hæc ab initio prævideri oportuit, et quando freno cohiberi poterat, cum juvenis admodum esset, eum diligenter frenari, et officio suo fungi assuescieri, informari, morbis ejus animæ remedium adhiberi. Quando facilior erat agricoltatio, tum resecaui spinas oportuit, quando, cum tenera esset ætas, facilius evelebantur, neque passiones neglectæ, et auctæ, expugnati difficiles evasissent. Idcirco dicit: *Curva a pueritia cervicem ejus* (Eccli. 7. 25), quando facilius potest erudiri.

Neque vero præcipit tantum, sed et ipse tecum opus aggreditur. Quo tandem pacto? *Qui maledicit patri vel matri, inquit, morte percat* (Exod. 21. 17). Vides quantum illis timore incus-erit? quantam formidinem objecerit? quam potenti imperio pollere te voluerit? Quam nos igitur excusationem obtendere poterimus, cum ipse quidem, si nos afficiamur injuria, ne vitæ quidem parcat ipsorum: nos autem, si ab illis Deo inferatur injuria, ne succensere quidem illis velimus? Ego nec occidere illum recuso, qui te affecit injuria: tu vero ne verbis quidem illum contristare dignaris, inquit, a quo leges meæ violantur. Num hæc venia digna? Vides affici contumelia Creatorem, nec indignaris, neque terres, nec reprehendis, præsertim cum intelligas hoc a Deo fuisse prohibitum, non quod ille quiddam detrimenti patiat, qui contumeliam accepit (neque enim Numen interitui est obnoxium), sed propter salutem ipsius? Qui enim inique se gerit in Deum et stolide, multo magis in patrem suum et in suam ipsius animam contumeliosus et insolens esse poterit.

8. Ne igitur contemnamus, cum sciamus fore, ut si erga Deum recte se gesserint, etiam in iis quæ ad hanc vitam pertinent celebres sint et illustres. Qui enim vitam cum virtute modestiæque traducit, eum omnes reverentur et colunt, sit licet omnium pauperimus, sicut improbum ac depravatam aversantur et odio prosequuntur omnes, licet opibus multis circumfluat. Neque solum cæteris hominibus venerandus erit, sed tibi ejus parenti erit carior, cum præter naturam nihilo minorem habeat occasionem amoris, ipsam virtutem: neque vero solum carior, sed et utilior erit tibi dum colet, dum inserviet, dum in senectute sustentabit. Ut enim qui sunt in Deum injurii et ingrati, etiam parentes aspernantur: ita qui suum Conditorum colunt, ingentem genitoribus suis honorem deferunt. Ut igitur et apud Deum et apud homines bene audias, tibi que vitam jucundam facias, ac futuris pœnis libereris, omni ipsam studio cole. Nam eos quidem qui liberorum curam non gesserint, tametsi cæteroquin modesti fuerint atque moderati, ob istud peccatum pœnas gravissimas luituros, ex veteri constabit historia, quam narrabo.

Heli pater nimis indulgens. — Sacerdos fuit quidam apud Judæos cæteroquin modestus, ac lenis, Heli nomine. Huic igitur Heli duo fuerunt liberi, qui ad summum improbitatis fastigium pervenerant: illos autem non reprimebat ille, nec prohibebat: imo vero reprimebat ille quidem, atque prohibebat, sed non tanta cum diligentia et vehementia, quanta opus fuit (1. Reg. 2. 11). Cum enim flagris cadere debuisset, domo paterna ejicere, omnem correctionis modum adhibere, cohortabatur solum et consulebat ita dicens: *Ne, filii, ne ita faciatis: quoniam non bona audito, quam audio de vobis* (1. Reg. 2. 21). Quid ais? Deum injuria affecerunt. et filios appellas? Conditorum ignorarunt, et tu propinquitatem illorum agnoscis? Propterea dicit, eum non admonuisse illos: admonitio enim est si non utrumque consilium de-

ει παντί ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε. Τούτων γὰρ ἕκαστον δοκεῖ μὲν εἶναι βῆμα ψιλόν, πολλὴν δὲ ἐν ἑαυτῷ συνέχει τὴν ζωὴν.

ζ'. Καὶ εἰ δοκεῖ, πρῶτον, ἐξετάσωμενδ πρῶτον αὐτὸς τίθεικεν· *Εἰ ἐτεκνοτρόφησε*. Τροφὴν γὰρ ἐνταῦθα λέγει οὐ ταύτην τὴν ψιλὴν καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς νομιζομένην, τὸ μὴ λιμῷ φθειρομένους περιδεῖν τοὺς παῖδας· τοῦτο γὰρ οὐδὲ αὐτὴ τῆς φύσεως ἢ ἀνάγκῃ ἀφήσι παραμεληθῆναι ποτε· ὅθεν οὐδὲ προσταγμάτων ὑπὲρ τούτου χρεία καὶ νόμων, ἵνα τὰ ἔχοντα τρέφωσιν αἱ χῆραι· ἀλλὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης ἐπιμέλειαν, τὴν ἀνατροφὴν τὴν μετ' εὐλαβείας ἐνταῦθα φησιν· ὡς αἶ γε μὴ οὕτω τρέφουσαι, παιδοκτόνοι μᾶλλον εἰσιν ἢ μητέρες. Τοῦτο οὐ πρὸς γυναῖκας μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνδρας. Καὶ γὰρ πολλοὶ πολλὰκις τῶν πατέρων, ὅπως μὲν ἴππος γένοιτο καλὸς τῷ παιδί, καὶ ὅπως οἰκία λαμπρὰ, καὶ ὅπως πολυτελὴς ἀγρὸς, πάντα ποιοῦσι καὶ πραγματεύονται· ὅπως δὲ αὐτῷ ψυχὴ γένοιτο καλὴ καὶ προαίρεσις εὐσεβῆς, οὐδὲνα ἔχουσι λόγον. Καὶ τοῦτο ἔστιν, ὃ τὴν οἰκουμένην [317] ἀνατρέπει· πᾶσαν, ὅτι τῶν οἰκείων ἀμελοῦμεν παίδων, καὶ τῶν μὲν κτημάτων αὐτῶν ἐπιμελούμεθα, τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν καταφρονοῦμεν, ἐσχάτης ἀνοίας πρᾶγμα ὑπομένοντες. Τὰ μὲν γὰρ κτήματα κᾶν πολλὰ ἢ καὶ πολυτελῆ, τοῦ δυναμένου μετ' ἀρετῆς αὐτὰ οἰκονομεῖν οὐκ ὄντος σπουδαίου, πάντα ἀπολείπεται καὶ οὐχίχεται μετ' αὐτοῦ, καὶ βλάβην ἐσχάτην ἐνέγκοι· τῷ κεκλιμένῳ· ἂν δὲ ἡ ψυχὴ γενναία γένηται καὶ φιλόσοφος, κᾶν μηδὲν ἔνδον ἀποκαίμενον ἢ, εἰ πάντων δυνήσεται μετὰ ἀδείας συσχεῖν. Δεῖ τοίνυν σκοπεῖν, οὐχ ὅπως αὐτοὺς πλουσίους ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ καὶ τοῖς τοιοῦτοις ποιήσωμεν, ἀλλ' ὅπως ἐν εὐλαβείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ κτήσει τῆς ἀρετῆς πάντων γένοιτο· ἂν εὐπορύτεροι· ὅπως μὴ πολλῶν δέοιντο, ὅπως μὴ περὶ τὰ βιωτικὰ καὶ τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας ὡσιν ἐπτοημένοι. Καὶ τὰς εἰσοδούς αὐτῶν, καὶ τὰς ἐξόδους μετ' ἀκριβείας περιεργάζεσθαι χρὴ, τὰς διατριβὰς, τὰς συνουσίας, εἰδότας ὅτι τοῦτων ἀμελοῦμένων, οὐδεμίαν ἔξομεν παρὰ τῷ Θεῷ συγγνώμην. Εἰ γὰρ τῆς τῶν ἄλλων προνοίας ἀπαιτούμεθα τὰς εὐθύνας (*Ἐκαστος γὰρ μὴ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω*, φησὶν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον), πόσω μᾶλλον τῆς τῶν παίδων; Οὐ κατώκισά σοι, φησὶν, αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς; ἐπέστησα δὲ σε αὐτῷ διδάσκαλον καὶ προστάτην καὶ κηδεμόνα καὶ ἄρχοντα; τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ πᾶσαν φέρων εἰς τὰς σὰς ἐνέθηκα χεῖρας; Ἀπαλὸν ὄντα διαπλάττειν ἐκέλευσα, καὶ βυθμίζειν· ποίαν ἂν ἔχῃς συγγνώμην, εἰ περιόδοις αὐτὸν ἀποσκιρτήσαντα; Τί γὰρ ἂν εἴποις; ὅτι δυσήνός ἐστι καὶ τραχύς; Ἄλλ' ἐξ ἀρχῆς ἔδει ταῦτα προορῶντα, ὅτε εὐήνιος ἦν, καὶ κομιδῇ νέος, χαλινοῦν μετ' ἀκριβείας, ἐθίζειν πρὸς τὰ δέοντα, βυθμίζειν, κολάζειν αὐτοῦ τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς. Ὅτε εὐκολώτερα ἢ ἔργασια, τότε κᾶς ἀκάνθας ἐκτέμνειν ἔδει, ὅτε ἀπαλωτέρας οὐσης τῆς ἡλικίας εὐκολώτερον ἀνσπῶντο, καὶ οὐκ ἂν ἀμελούμενα τὰ πάθη, καὶ αὐξάνόμενα, δυσκατέρταστα γέγονε. Διὰ τοῦτο φησι, *Κάψον ἐκ νεότητος τὸν τράχηλον αὐτοῦ*, ὅτε εὐκολώτερα γένοιτο· ἂν ἡ παιδαγωγία. Οὐκ ἐπιτάττει

• Cod. 718 μετὰ τοῦ καὶ βλ. ε. ἐνεργεῖν.

δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴς συνεφέπεται σοὶ τοῦ ἔργου. Καὶ πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ; Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, φησὶ, *θανάτω τελευτάτω*. Ὅρᾳ; πόσον αὐτοῖς ἐπέστησε φόβον; πόσῃν ἐπετείχισεν ἀγωνίαν; πῶς δυνατὴν σοὶ τὴν ἀρχὴν ἐποίησε; Τίνα οὐ ἀπολογία ἐχοίμεν ἂν εἰπεῖν, ὅταν αὐτὸς μὲν, ἐπειδὴν ἡμεῖς ὑβρίζομεθα, μηδὲ τῆς ζωῆς αὐτῶν φεῖδῃται· ἡμεῖς δὲ, ὑβριζόμενου τοῦ Θεοῦ παρ' αὐτῶν, μηδὲ ἀγανακτεῖν. αὐτοῖς ὑπομένωμεν; Ἐγὼ, φησὶν, οὐδὲ ἀποκτεῖναι παραιτοῦμαι τὸν ὑβριζόντά σε· σὺ δὲ οὐδὲ βήματι λυπεῖν ἀνέχῃ, φησὶ, τὸν τοὺς ἔμοις καταπατοῦντα νόμους. Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Ὅρᾳ αὐτὸν ὑβρίζοντα εἰς τὸν πεποιηκότα, καὶ οὐ δυσχεραίνεις, εἰπέ μοι, οὐδὲ φοβεῖς καὶ ἐπιτιμᾶς, καὶ ταῦτα εἰδὼς, ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐκώλυσε, οὐκ ἐπειδὴ βλάβη [318] τις εἰς ὑβριζόμενον γίνεται (ἀνώλεθρον γὰρ τὸ Θεῖον), ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας; Ὁ γὰρ περὶ τὸν Θεὸν ἀγνώμων γενόμενος καὶ ἀναίσθητος, πολλῷ μᾶλλον εἰς τὸν γεγεννηκότα, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐμπαροινῆσαι δυνήσεται.

η'. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν, εἰδότες ὅτι τῶν κατὰ Θεὸν αὐτοῖς εὐ διακειμένων, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἔσονται εὐδόκιμοι καὶ λαμπροί. Τὸν γὰρ ἀρετῇ συζῶντα καὶ ἐπεικεία πάντες αἰδοῦνται καὶ τιμῶσι, κᾶν ἀπάντων πένεστερος ἢ, ὡσπερ οὖν τὸν πονηρὸν καὶ διεστραμμένον ἀποστρέφουσι καὶ μισοῦσιν ἅπαντες, κᾶν εὐπορίαν ἢ κεκτημένους πολλήν. Οὐ τοῖς ἄλλοις δὲ μόνον ἀνθρώποις ἔσται αἰδέσιμος, ἀλλὰ καὶ σοὶ τῷ γεγεννηκότῃ ποθεινότερος, πλὴν τῆς φύσεως οὐκ ἐλάττονα ἐτέραν ὑπόθεσιν ἔχων πρὸς τὸ φιλεῖσθαι τὴν ἀρετὴν· οὐ ποθεινότερος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρησιμώτερος ἔσται σοὶ θεραπέων, δουλεύων, γηροκομῶν. Ὅσπερ γὰρ οἱ περὶ τὸν Θεὸν ἀγνώμονες καὶ τῶν γεγεννηκότων καταφρονοῦσιν· οὕτως οἱ τὸν πεποιηκότα θεραπεύοντες, ἐν πολλῇ καὶ τοὺς γεγεννηκότας ἔχουσι τῇ τιμῇ. Ἴνα οὖν καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις εὐδοκίμη, καὶ σοὶ τὴν ζωὴν ἡδέϊαν ποιῇ, καὶ τῆς μελλούσης ἀπαλλάττῃ κολάσεως, πᾶσαν ἐπιδείκνυστο περὶ αὐτὸν τὴν σπουδὴν. Ὅτι γὰρ οἱ τῶν παίδων ἀμελοῦντες, κᾶν τᾶλλα ὡσιν ἐπεικείης καὶ μέτριοι, διὰ ταύτην τὴν ἀμαρτίαν τὴν ἐσχάτην ὑποστήσονται δίκην, ἱστορίαν σοὶ τίνα διηγήσομαι παλαιάν.

Ἰερεύς τις ἦν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπεικῆς τὰ ἄλλα καὶ μέτριος, Ἥλει τῷ ὀνόματι. Ἦν οὖν οὗτος Ἥλει δύο παῖδας ἔχων· εἷς ἔσχατον πονηρίας ἐληλακότας· οὐ κατεῖχε δὲ, οὐδὲ ἐκώλυε· μᾶλλον δὲ κατεῖχε μὲν καὶ ἐκώλυεν, οὐ μετὰ τῆς προσηκούσης δὲ ἀκριβείας καὶ σφοδρότητος. Δέον γὰρ μαστιγῶσαι, τῆς πατρῷας ἐκβαλεῖν οἰκίας, πάντα ἐπιδείξασθαι διορθώσεως τρόπον, παρῆναι καὶ συνεβούλευε μόνον, οὕτω λέγων· *Μὴ, τέκνα, μὴ ποιεῖτε οὕτως· ὅτι οὐκ ἀγαθὴ ἡ ἀκοή, ἣν ἐγὼ ἀκούω περὶ ὑμῶν*. Τί λέγεις; τὸν Δεσπότην ὑβρισαν, καὶ τέκνα καλεῖς; ἠγνόησαν τὸν πεποιηκότα, καὶ σὺ ἐπιγινώσκεις αὐτῶν τὴν συγγένειαν; Διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι οὐκ ἐνουθεῖται αὐτούς· νοουθεσία γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔάν ἀπλῶς συμβουλευώσωμεν, ἀλλ' ἔάν σφοδρότερον καὶ τομῶ-

τερον και δσην η του τραύματος απαιτει σηπεδών, τοσαυτην επαγάγωμεν την πληγήν. Ου τοίνυν άρχει το ειπειν, ουδέ το παραινέσαι μόνον, αλλά και πολύν επιπειγίσαι δει τον φόβον, ώστε την τής νεότητος περικόψαι βραθυμίαν. Έπει ουν παρήναι μιν, ου παρήναι δέ ως έδει, τοις πολεμοις αυτούς εξέδωκε, και μάχης γενομένης, έπesson επί τής παρατάξεως, και την άγγελίαν ουκ ενεγκών, πεσών συνετρίθη και αυτός και απέθανεν. Όρξς ότι δικαίως ειπον, ότι και παιδοκτόνοι: οι πατέρες ειόν, οι μη σφιδρώς τοις αυτών κεχηρημένοι παισι βραθυμοῦσι, μηδέ την κατά Θεόν απαιτούντες αυτούς ελλάθειαν; Ουτω γουν ο Ήλει παιδοκτόνος έγένετο. Ει γάρ οι πολέμοιοι κατέσφαξαν αυτού τους υιούς, αλλά τής σφαγής ούτος αιτιος έγένετο, διὰ τής περι αυτούς βραθυμίας αποστήσας [319] του Θεου την βοήθειαν, και γυμνούς και έρημούς δειξας τοις βουλομένοις αυτούς ανελείν. Ουκ εκείνους δέ μόνον, αλλά και έαυτον προσαπώλεσε.

θ'. Τοῦτο δὴ πολλοὶ καὶ τῶν νῦν πατέρων πάσχουσιν· οὐ βουλόμενοι μαστιγῆσαι, οὐδὲ ἐπιτιμῆσαι ῥήμασιν, οὐδὲ λυπησάει τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς ἀτάκτως ζῶντας καὶ παρανόμως, πολλὰκις εἶδον ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ἀλόντας, εἰς δικαστήριον ἀρπαγέντας, ὑπὸ δημίω ἀπομηθέντας. Ὅταν γὰρ σὺ μὴ παιδεύσης, ὅταν σὺ μὴ σωφρονίσῃς, μιαινοῖς ἀνθρώποις καὶ διεσθαρμένοις σαυτῶν ἀναμίξας, καὶ κοιωνήσας τῆς πονηρίας αὐτοῖς, ὑπὸ τοῖς κοινοῖς ἄγονται νόμοις καὶ κολάζονται πάντων ὀρώντων· καὶ μετὰ τῆς συμφορᾶς μείζων ἢ αἰσχύνῃ γίνεται, δακτυλοδεικτούτων ἀπάντων τὸν πατέρα μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτῆν, καὶ ἄδατον αὐτῶν ποιούντων τὴν ἀγορᾶν. Ποίοις γὰρ ὀφθαλμοῖς ἀντιδέξασθαι δυνήσεται τοῖς ἀπαντῶσιν αὐτῷ μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ παιδὸς ἀσχημοσύνην καὶ συμφορᾶν; Διὸ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ πολλὴν τῶν οἰκείων παίδων ποιείσθαι τὴν πρόνοιαν, καὶ πανταχοῦ τὴν σωτηρίαν ζητεῖν αὐτῶν τῆς ψυχῆς. Διδάσκαλος εἶ τῆς οἰκίας ἀπάτης, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱοὺς σοὶ παραπέμπει συνεχῶς ὁ Θεός. Καὶ νῦν μὲν φησὶν ὁ Παῦλος περὶ τῶν γυναικῶν· *Εἰ δὲ τι μαρθάνειν θέλουσιν, ἐν ὀκφῶ τοῖς ἰδίους ἀνδράσιν ἐκπερωτάωσαν*· νῦν δὲ περὶ τῶν παίδων, *Ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν κυρίῳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου*. Νόμισον ἀγάλματα χρυσᾶ ἔχειν ἐπὶ τῆς οἰκίας, τὰ παιδιά· καθ' ἑκάστην ἡμέραν αὐτὰ ῥύθμιζε καὶ περισκόπει μετὰ ἀκριβείας, καὶ παντὶ τρόπῳ τὴν ψυχὴν αὐτῶν κατακόσμη καὶ διάπλαττε· μίμησαι τὸν μακάριον Ἰωβ, ὃς καὶ ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν αὐτοῖς πλημμελουμένων δεδοικώς, προσέφερεν ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας, καὶ πολλὴν αὐτῶν ἐποίητο τὴν πρόνοιαν. Μίμησαι τὸν Ἀβραάμ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐκ ὑπὲρ χρημάτων καὶ κτημάτων ἐσπούδαζεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν θείων νόμων, ὅπως αὐτῶν τὴν φυλακὴν τοῖς ἐκγόνοις μετὰ ἀκριβείας παρακαταθῆτο. Καὶ μαρτυρεῖ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ὁ Θεός· οὕτως λέγων· *Ἦδειν γάρ, ὅτι συντάξει Ἀβραὰμ τοῖς παισὶν αὐτοῦ τὰ κρίματα καὶ τὰ δικαιώματα*. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ, ἥνικα ἐτελεύτα, ἀντὶ μεγάλης κληρονομίας καλέσας τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ, ταῦτα παρηγγύα καὶ συνεχῶς ἔλεγεν· ὅτι Εἰ βουληθείης, παιδίον, κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ζῆν, οὐδὲν ἐμπεσεῖται τῶν ἀδοκίμων, ἀλλὰ πάντα σοὶ κατὰ ῥοῦν ἤξει τὰ πράγματα, καὶ πολλῆς ἀπολαύσει τῆς ἀσφαλείας· ἂν δὲ ἐκείνης ἐκπέσης τῆς βοηθείας οὐδὲν βρελός σοὶ τῆς βασιλείας καὶ τῆς πολλῆς ταύτης δυνάμεως. Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἔλεγεν, εἰ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασι τούτοις.

ι'. Ταῦτα καὶ ἡμεῖς, καὶ ζῶντες, καὶ μέλλοντες τελευτᾶν, πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν διαλεγώμεθα, καὶ πείθωμεν αὐτούς, ὅτι μέγας πλοῦτος, καὶ κληρονομία ἀδιάπτωτος, καὶ θησαυρὸς ἀνεπηρέαστος ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἐστὶ· καὶ σπουδάζωμεν μὴ χρήματα αὐτοῖς καταλιμπάνειν τὰ ἀπολλύμενα, ἀλλὰ εὐσέβειαν τὴν μένουσαν καὶ μὴ δαπανωμένην. Εὐσεβείας μὲν γὰρ οὐκ οὐσης καὶ τὰ δντα ἀπολλύται χρήματα μετὰ κινδύνων καὶ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης· ταύτης δὲ παρούσης καὶ τὰ οὐκ ὄντα προσγίνεται. Ἐάν ἀναθρέψῃς [320] σὺ καλῶς τὸ παιδίον, οὕτω κἀκεῖνος τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ, καὶ οὗτος τὸν υἱὸν· καὶ καθάπερ σειρὰ τις καὶ ἀκολουθία πολιτείας ἀρίστης μέχρι παντός βαδίζειται, παρὰ σοῦ λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν βίβαν, καὶ τῆς τῶν ἐγγόνων ἐπιμελείας σοὶ φέρουσα τοὺς καρπούς. Εἰ μετὰ ἀκριβείας οἱ πατέρες τοὺς ἑαυτῶν ἐπαιδεύον παῖδας, οὐ νόμων, οὐ δικαστηρίων ἔδει, οὐ τιμωριῶν καὶ κολάσεων καὶ τῶν δημοσίων φόνων. *Δικαίῳ γὰρ, φησὶ, νόμος οὐ κεῖται*. Ἐπειθὲ δὲ καταμελούμεν αὐτῶν, διὰ τοῦτο μείζοσιν αὐτούς περιβάλλομεν κακοῖς, καὶ ταῖς τῶν δημίω ἐκδιδόμεν χερσὶ, καὶ εἰς τὰ βάραθρα συνεχῶς ὠθοῦμεν· *Ὁ γὰρ περιψύχων τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ, καταδουλοῦσιν τὰ τραύματα αὐτοῦ, φησὶ*. Τί ἐστὶν Ὁ περιψύχων; Ὁ ἐλῶν, ὁ κολακεύων, ὁ θεραπεύων ὑπὲρ τὸ μέτρον. Σφιδρόττος γὰρ οὗτος καὶ ἐπιμελείας δεῖται καὶ φόβων. Ταῦτα λέγω οὐχ ἵνα λίαν ἢ τραχεῖς ὦμεν τοῖς παισὶν, ἀλλ' ἵνα μὴ εὐκαταφρόνητοι πρὸς αὐτούς φαινώμεθα. Εἰ γὰρ γυνὴ τὸν ἄνδρα φοβεῖσθαι ὀφείλει, πολλῷ μᾶλλον τὸ παιδίον τὸν πατέρα. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι ἀδύνατον περιγενέσθαι τῆς νεότητος. Εἰ γὰρ γήραν γυναῖκα απαιτεῖ τὴν πρόνοιαν ταύτην ὁ Παῦλος, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄνδρας· εἰ ἀδύνατον ἦν, οὐκ ἂν ἐπέταξεν. Ἄλλ' ἢ πᾶσα πονηρία παρὰ τὴν ἡμετέραν γίνεται βραθυμίαν, καὶ τὸ μὴ εἶν ἀρχῆς, μηδὲ ἐκ πρώτης ἡλικίας εἰς εὐλάβειαν ἐνάγειν αὐτούς. Ἄλλ' ὅπως μὲν τῆς ἐξωθεν μετὰ σοῦ παιδεύσεως, καὶ εἰς στρατεῖαν τελέσαιεν, σπουδάζομεν, καὶ χρήματα καταβάλλομεν, καὶ φίλους ἀξιόωμεν, καὶ πολλαῖς κεχηρημέθα ταῖς περιδρομαῖς· ὅπως δὲ εὐδοκίμησαιεν παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν ἀγγέλων, οὐδένα ποιούμεθα λόγον. Καὶ εἰς θεάματα μὲν συνεχῶς συγχωροῦμεν ἀναβαίνειν, εἰς ἐκκλησίαν δὲ οὐκ ἀνεγκάζομεν οὐδέποτε· ἀλλὰ κἂν ἄπαξ ἢ δεύτερον παραγένηται τὸ παιδίον, ἀπλῶς καὶ εἰκῆ καὶ μάτην καὶ ψυχαγωγίας ἐνεκεν ἐνταῦθα παραγίνεται. Οὐκ ἐχρῆν δὲ οὕτως· ἀλλ' ὥσπερ εἰς διδασκαλεῖον, πέμποντες τῶν μαθημάτων απαιτοῦμεν τὰς εὐθύνas, οὕτω καὶ εἰς ἐκκλησίαν πέμποντες, μᾶλλον δὲ ἄγοντες. Οὐ γὰρ ἐτέροις αὐτούς ἐπιτρέπειν, ἀλλ' αὐτούς κατέχοντας ἐνταῦθα εἰσεῖναι ἐχρῆν, καὶ τῆς ἐνταῦθα ἀχροάσεως καὶ διδασκαλίας τὴν μνήμην απαιτεῖν ἔδει. Οὕτω γὰρ, οὕτω ῥῶν ἐγένετο καὶ εὐκόλος ἡμῖν ἢ τῶν παίδων διόρθωσις· εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ διαπαντός ἤκουον ὑμῶν διαλεγομένων περὶ φιλοσοφίας, καὶ συμβουλευόντων αὐτοῖς τὰ δέοντα, καὶ τὰ ἐνταῦθα αὐτοῖς προσετίθετο μετ' ἐκείνων, καὶ ταχέως ἂν τῶν καλῶν τούτων σπερμάτων γενναῖον ἡμῖν ἐπαδειξάντο καρπὸν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ποιοῦμεν, ἀλλὰ πάρεργα ἡμῖν τὰ ἀναγκαῖα· κἂν παραινέση

^a Omnes mss. φόβων, editi φόνων.

^b Duo mss. λιμῶ.

mus, sed vehementius et acrius, et si quantum vulneris requirit uleris, tantam plagam infligamus. Non ergo sufficit si solum dicamus, sed et multum incutere timorem oportet, ut juventutis desidiam excutias. Quoniam igitur hortabatur ille quidem, sed non ut oportuit hortabatur, hostibus illos exposuit, et exorto prælio ceciderunt in acie, cumque nantium ferre non posset, cadens et ipse contractus est et interit. Vides merito dictum a me fuisse, liberorum esse parricidas, qui negligentia liberis acriter non castigant, neque ab illis debitum Deo cultum exigunt? Sic nimirum Heli factus est parricida. Licet enim filios ejus hostes occiderint, ille tamen auctor cædis fuit, quod sua circa illos negligentia Dei auxilium ab illis averterit, et nudos ac desertos iis, qui necare velent, objecerit. Neque vero solum illos, sed et scipsum cum illis interemit.

9. *Pater indulgens parricida est.* — Idipsum nunc quoque plurimis patribus evenit: quia verberare noluerunt, nec verbis castigare, neque contristare liberos inordinate atque inique viventes, sepe numero in gravissimis illos criminibus deprehensos, in judicium abreptos, a carnificibus capite truncari viderunt. Cum enim tu eos non castiges, cum tu non corrigas, et sceleratis ac perditis hominibus te ipsum admisceas, et in consortium nequitiae cum illis venias, ex communibus legibus in eos agitur, et in omnium conspectu puniuntur: ac major cum calamitate sit ignominia, dum patrem illum digito monstrant omnes post illius obitum, et illi fori aditum intercludunt. Quibus enim oculis poterit occurrentes sibi post tantam infamiam et calamitatem filii contueri? Quocirca precor et obsecro multam liberorum curam geramus, et ubique salutem illorum animæ quæramus. Magister et doctor es universæ domus tuæ, tibi que uxorem et filios perpetuo docendos committit Deus. Et nunc quidem ait Paulus de uxoribus: *Si quid autem voluit discere, domi viros suos interrogent* (1. Cor. 14. 35); nunc vero de liberis, *Educat illos in disciplina et correptione Domini* (Ephes. 6. 4). Statuas aureas in aedibus habere te existima liberos; singulis diebus eos informa, et diligenter considera, omni que ratione illorum animam exorna et institue: imitare beatum Job, qui timens ob ea quæ ipsi mente peccassent, sacrificia pro ipsis offerebat, ac multum de illis erat sollicitus (Job 1. 5). Imitare Abraham: nam et ille pecuniarum et possessionum haud studiosus erat, sed divinarum legum, ut illarum observationem posteris suis exacte commendaret. Quam ejus virtutem testimonio suo declarat Deus in hæc verba: *Scio enim, quia constituet Abraham filiis suis judicia et justificationes* (Gen. 18. 19). David quoque, dum moreretur, magnæ hereditatis loco vocato filio suo mandabat, ac frequenter dicebat: Si volueris, fili, ex legum Dei præscripto vivere, nullum inopinatum malum te opprinet, sed omnia prospere tibi succedent, ac multa securitate poteris: sin autem ab illo auxilio excidas, nihil tibi regnum et multa hæc potentia proderit. Hæc et talia dicebat, etsi non istis plane verbis.

10. *Quomodo pueri docendi; fructus bonæ aut malæ educationis liberorum; negligentia parentum.* Hæc etiam nos et dum vivimus, et cum morituri sumus, liberis nostris dicamus, eis que persuadeamus magnas esse divitias et stabilem hereditatem, thesaurumque nullis obnoxium damnis timorem Dei; ac studeamus illis non pecunias quæ pereunt relinquere, sed pietatem quæ permanet, nec umquam absumitur. Si enim pietas non adsit, pereunt pecuniæ quæ suppetunt, cum periculo et ignominia summa: ea vero si adsit, etiam ea quæ non suppetunt, acquiruntur. Si tu filium tuum recte educaveris, ita suum filium ille, et alter suum; ac veluti catena quædam et series optimæ conversationis ad omnes usque perveniet, a te ducto initio et radice, unde tibi ob susceptam filiorum curam fructus nascentur. Si parentes liberos suos diligenter erudirent, non legibus, non judiciis opus foret, non pœnis ac suppliciis, et cædibus publicis: siquidem *Justo*, inquit ille, *lex non est posita* (1. Tim. 1. 9). Quoniam autem illorum curam non gerimus, idcirco majoribus illos malis involvamus, et carnificum illos manibus dedimus, atque in barathra frequenter impellimus. *Qui enim refrigerat filium*, inquit, *colligabit vulnera ejus* (Eccli. 30. 7). Quid est *Qui refrigerat*? Qui miseretur, qui adulatur, qui blanditur ultra modum. Is enim severitate cura que indiget ac metu. Hæc autem non eo dico, ut nimis asperi liberis simus, sed ne despiciamur ab illis habeamur. Si enim uxor virum suum metuere debet, multo magis filius patrem. Neque mihi dicas domari non posse juventutem. Nam si a muliere vidua curam ejusmodi requirit Paulus, multo magis a viris: si fieri id non posset, non imperasset. Verum omnis improbitas ex negligentia nostra oritur, et quod non a principio, neque a primæva ætate ad pietatem ipsos informaverimus. Sed ut profanis quidem subiantur disciplinis, et in castrorum numeros allegantur, operam damus, et pecunias numeramus, et amicos obsecramus, huc illic frequenter discurremus: ut autem apud angelorum Regem in existimatione sint, non admodum laboramus. Atque ad spectacula quidem frequenter ascendere sinimus, ad ecclesiam autem nunquam venire compellimus: sed si semel aut iterum puerulus huc adveniat, temere, frustra et incassum atque animi causa huc advenit. At non ita fieri oportuit: sed quemadmodum cum ad scholas mittimus, disciplinam ab illis rationem exigimus, ita cum ad ecclesiam mittimus, vel potius ducimus. Non enim aliis eos committere, a vobis ductos huc oportet intrare, et eorum quæ hic audiverint, et quæ didicerint, memoria reposcenda est. Sic enim fieret ut a nobis facile ac nullo negotio ad meliorem frugem liberi revocarentur. Nam si et domi perpetuo nos de philosophia loquentes audirent, et quod opus factu esset consulentes, et cum illis adjungerentur quæ hoc loco dicuntur, et quamprimum istorum seminum uberem nobis fructum producerent. At nos nihil horum præstamus, sed ea quæ nostra intersunt maxime, perfectorie curamus: quod si de his cohortetur aliquis,

statim irridetur; atque hinc sit, ut omnia susque deque vertantur, quosque parentes non castigant, leges externæ castigent.

11. An non te pudet, quæso, nec erubescis, cum filium tuum iudex punit, et temperantiorē reddit, quod ille correctione externa indigeat, qui tanto tempore in contubernio tuo vixit? non te abscondis et occultas? An vero tu omnino, dic, quæso, pater illius audes vocari, qui filium ita prodideris, neque necessario illum præsidio munieris, sed ab omni siveris improbitate vitari? Ac si quempiam quidem fugitivum videas puerulo alapas impingentem, indignaris, irasceris, et fera crudelius in faciem involas ejus, a quo percutitur: cum vero diabolus quotidie videas alapas illi impingere, dæmones ad peccata pellicere, dormis, neque indignaris, neque ex faucibus sævissimæ belluæ filium eripis? Rursus a dæmone si correptum videas, ad omnes sanctos curris, et eos qui cacumina montium incolunt interpellas, ut illum ejusmodi furore liberent: cum autem a peccato semper vexetur, quod dæmone quovis asperius est, nihil tamen te commovet?

Peccator dæmoniaco miserior. — At a dæmone quidem vexari, nihil grave est: neque enim ullo modo potest dæmonium in gehennam præcipitem agere; sed si attentis simus ac vigilantes, ubi cum gratiarum actione contumelias ejusmodi tulerimus, etiam coronas nobis insignes et illustres illa tentatio comparabit; eum vero qui peccatis vivat addictus, impossibile est umquam salvum fieri, sed plane necesse est et hic ignominiosum esse, et defunctum rursus illic immortali supplicio puniri. Verumtamen licet hæc sciamus, multum quidem studii in ea quæ sunt minorâ conferimus: at cum de majoribus agitur, nolumus excitari: dumque correptum a dæmone cernimus, lugemus: dum autem peccantem cernimus, ne percipimus quidem, cum plangere oporteret ac deslere: vel potius non deslere solum, sed et cohibere ac refrenare, consulere, cohortari, timorem incutere, reprehendere, omni medelæ genere morbum illum abigere, ac viduam istam imitari, de qua Paulus ait, *Si filios educavit* (1. Tim. 5. 10). Neque enim ad illam tantum, sed ad omnes quoque sermonem hunc dirigit, omnesque cohortatur, dicens, *Educate filios in correptione Domini* (Ephes. 6. 4). Nam primum hoc quidem est, et maximum bonum, quod utique primum a vidua exegit; deinde post istud ait: *Si hospitio recepit*. Quid, quæso, dicis? A muliere vidua requiris, ut hospitio recipiat? Non hoc sufficit, ut liberos nutriat? Nequaquam, inquit; sed hoc quoque adjiciatur necesse est, et dum domesticis præest, etiam alienorum curam gerat, ac peregrinis domum aperiat. Vita functus est maritus; omnem operam quam olim in illum, in peregrinos impende. Quid ergo, si pauperula sit, dicet aliquis? Non est ulla pauperior illa vidua, quæ modico illo farinæ, atque olei lecytho magnam prophetam Heliam excepit (3. Reg. 17). Nam illi erant Iberi: sed neque rei familiaris egestas, nec violentia famis, neque mors im-

minens, neque liberorum cura, nec viduitas, nec aliud quidquam hospitali mulieri obstaculo fuit.

12. Sic ubique non facultatum mensura, sed animi affectusque mensura quæritur. Qui magnanimus est et mente dives, licet pecunia sit omnium pauperrimus, et hospitalitate, et eleemosyna, et omni reliquo genere liberalitatis omnes poterit superare: qui vero parvus est ac mente pauper, atque humi serpit, sit licet omnium locupletissimus, omnium pauperrimus et egentissimus; idcirco talia cuncta detrectat et refugit. Et quemadmodum in paupere nullum potest paupertas ad eleemosynam impedimentum asferre, propter mentis opulentiam: sic nec divitem possunt opes juvare ad liberalitatem exercendam præ nimia mentis egestate. Nec longe erunt exempla petenda: siquidem vidua modico farinæ prophetam excepit: Achab autem, qui tot divitias possidebat, etiam aliena concupivit (3. Reg. c. 17. et c. 24). Ita non pecuniarum divitiarum, sed mentis divitiarum facilitatem nobis ad eleemosynam præbent: quandoquidem illa etiam vidua duobus obolis innumeros divites superavit, nec paupertas impedimentum obicit (Luc. 21. 2-4). Imo hæc ipsa paupertas eleemosynam majorem effecit: quod utique Paulus his verbis expressit: *Altissima paupertas abundavit in divitiis simplicitatis eorum* (2. Cor. 8. 2). Non enim hoc considerandum est duos illam obolos erogasse, sed quod cum hos solos haberet, illis minime pepererit, sed totam substantiam suam contulerit, laudare illam oportet ac mirari. Non igitur opibus, sed animi alacritate nobis est opus, quando excipienti sunt hospites. Nam quemadmodum si hæc adsit, nihil nocere potest paupertas: sic si hæc absit, nihil proderit opulentia. Quid ais? Curam liberorum gerit vidua, et idcirco peregrinos fovere non potest? Imo vero hanc eandem ob causam facilius id præstare poterit, cum in consortium officiorum exhibendorum filios poscit adsciscere, qui simul juvent, et cum illa præclarum illud opus exsequantur. Itaque non impedimentum, sed auxilium hospitalitatis erit multitudo liberorum, et multorum manus operi admotæ magnam afferent ministerio facilitatem. Noli enim mihi sumptuosam mensam commemorare: si peregrinum tecto exceperit, si quæ suppetebant apposuerit, si multam humanitatem et comitatem exhibuerit, mercedem omnem hospitalitatis promeruit. Nam si solus aque frigida calix regnum cælorum conciliat (Matth. 10. 42), suo tecto excipere, mensæ participem adsciscere, ac redicere, quantum, quæso, fructum pariet? Ac vide, quam accurate rem Paulus exponat. Non enim simpliciter hoc loco hospitalitatem exigit, sed eam quæ cum animi promptitudine, fervida mente, atque ardenti affectu exhibetur. Cum enim dixisset, *Si hospitio excepit*, adjecit, *Si sanctorum pedes lavit*. Non illam cum fastu sedentem oportet obsequium erga peregrinum ancillis demandare, sed ipsam operi manum admove, fructumque sibi arripere, nec ulli præclarum illum thesaurum cedere. Sed qui fieri poterit istud, dicet aliquis? si enim sit nobilis et illustris, ac celebris, et claris orta majoribus, an ipsa peregrini pedes

τις ἐπὶ τούτων, γέλωσ εὐθέως· καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἄνω κάτω γεγίνηται, καὶ οὐς οὐ παιδεύουσιν οἱ γονεῖς, οἱ ἔξωθεν παιδεύουσι νόμοι.

ια'. Οὐκ αἰσχύνῃ καὶ ἐρυθριᾷ, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν υἱὸν τὸν σὸν ὁ δικαστὴς κολάσῃ καὶ σωφρονέστερον ποιήσῃ, καὶ τῆς ἔξωθεν ἐκείνου δέηται διορθώσεως, τοσοῦτον [321] ἔξ ἀρχῆς σοι συνοικίῃσας χρόνον; οὐκ ἐγκαλύπτῃ καὶ καταδύῃ; Τολμᾷς δὲ ὅλως, εἰπέ μοι, πατὴρ ἐτι καλεῖσθαι, οὕτω προδοὺς τὸν υἱόν, καὶ τὴν ἀναγκαίαν οὐκ εἰσενεγκὼν αὐτῷ φορὰν, ἀλλὰ περιβῶν ὑπὸ πάσης διασφαρέντα κακίας; Κἂν μὲν δραπέτην τινὰ ἴδῃς ἢ βαπίζοντα τὸ παιδίον, ἀγανακτεῖς καὶ ὀργίζῃ καὶ δυσχεραίνεις, θηρίου χαλεπώτερον ἐπιτηθήσας τῇ τοῦ τυπτήσαντος βίβῃ· τὸν δὲ διάβολον καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὀρῶν αὐτὸν βαπίζοντα, δαίμονας εἰς ἁμαρτήματα ἐνάγοντας, καθεύδεις καὶ οὐκ ἀγανακτεῖς, οὐδὲ ἐξαρπάτεις τοῦ χαλεπωτάτου θηρίου τὸν υἱόν; Πάλιν ἂν μὲν ὑπὸ δαίμονος ἐνεργῆται, πρὸς πάντας τοὺς ἁγίους τρέχεις, καὶ τοὺς ἐν ταῖς κορυφαῖς τῶν ὀρέων ἐνοχλεῖς, ὥστε αὐτὸν τῆς μανίας ἀπαλλάξαι ἐκείνης· ἁμαρτίας δὲ, ἡ παντὸς δαίμονός ἐστι χαλεπωτέρα, συνεχῶς ἐνοχλοῦσης, οὐδὲν πλέον ποιεῖς;

Καὶ τὸ μὲν παρὰ δαίμονος ἐνοχλεῖσθαι χαλεπὸν οὐδὲν· οὐ γὰρ εἰς γένωναν ἐμβαλεῖν τὸ δαιμόνιον δύναται πάντως, ἀλλ' ἔάν νήφωμεν, καὶ στεφάνους ἡμῖν ὁ πειρασμὸς οὗτος ὁσοῖ λαμπρούς καὶ περιφανείς, ὅταν εὐχαρίστως φέρωμεν τὰς τοιαύτας ἐπηρείας· τὸν δὲ ἁμαρτία συζῶντα ἀμήχανον σωθῆναι ποτε, ἀλλ' ἀνάγκη πάντως καὶ ἐνταῦθα ἐπονείδιστον εἶναι, καὶ ἀπελθόντα ἐκεῖ ἀθάνατα πάλιν κολάζεσθαι. Ἄλλ' ὁμῶς ταῦτα εἰδότες, ὑπὲρ μὲν τῶν ἐλαττωκῶν πολλὴν ποιούμεθα σπουδὴν, ὑπὲρ δὲ τῶν μειζκῶν οὐδὲ διαναστῆναι βουλόμεθα· καὶ δαιμονῶντα μὲν ὀρῶντες θρηνοῦμεν, ἁμαρτάνοντα δὲ ὀρῶντες οὐδὲ αἰσθανόμεθα· δέον τότε κατακόπτεσθαι καὶ λυόμεσθαι, μᾶλλον δὲ οὐκ ὀδύρ σθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ κατέχειν καὶ χαλινοῦν, συμβουλεύειν, παραινέειν, ἐπιτιμᾶν, παντὶ τρόπῳ θεραπείας τὴν ἀβήρωστίαν ἀπελαύνειν ἐκείνην, καὶ τὴν χήραν μιμεῖσθαι ταύτην, περὶ τῆς ὁ Παῦλος φησιν· *Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν*. Οὐ γὰρ πρὸς ἐκείνην μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἅπαντας τοῦτον ἀποταίνει τὸν λόγον, καὶ πᾶσι κεραινεῖ λέγων, *Ἐκτρέφετε τὰ παιδία ἐν ρουθεσίᾳ Κυρίου*. Πρῶτον γὰρ τοῦτο καὶ μέγιστόν ἐστι τῶν ἀγαθῶν· ὅπερ οὖν καὶ παρὰ τῆς χήρας πρῶτον ἀπήτησεν· εἶτα μετὰ τοῦτό φησιν, *Εἰ ἐξενοδόχησε*. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; χήραν γυναῖκα ξενοδοχίαν ἀπαιτεῖς; οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ θρέψαι παιδία; Οὐχί, φησίν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦτο προσεῖναι, καὶ μετὰ τὴν τῶν οικειῶν προστασίαν, καὶ τῶν ἀλλοσρίων ἔχειν πρόνοιαν χρῆ, καὶ τὴν οικίαν ἀνοῖξαι τοῖς ξένοις. Ἀπῆλθεν ὁ ἀνήρ· πᾶσαν φῆν περὶ ἐκείνον σπουδὴν περὶ τοὺς ξένους ἀνάλωσον. Τί οὖν, φησίν, εἰ πένθης εἴη; Οὐκ ἔστιν ἐκείνης τῆς χήρας πνεστέρα τῆς ἐν ἀλεύρῳ μικρῷ καὶ ἑλαίῳ καθῶν τὸν μέγαν προφήτην ὑποδεξαμένης τὸν Ἥλιαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ παιδία παρῆν· ἀλλ' οὔτε ἡ σπάνις τῶν ὄντων, οὔτε ἡ τοῦ λιμοῦ τυραννίς, οὔτε ὁ προσδοκώμενος θάνατος, οὐχ ἡ τῶν παιδίων φροντίς,

οὐχ ἡ χηρεία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἐγένετο κώλυμα τῆ φιλοξενίᾳ γυναικί.

ιβ'. Οὕτω πανταχοῦ οὐ μέτρα οὐσίας, ἀλλὰ μέτρα διανοίας ζητεῖται. Ὁ μεγαλόψυχος καὶ τῇ διανοίᾳ [322] πλοῦσις, κἂν ἀπάντων ἀνθρώπων πνεύστερος ἐν χρημασίᾳ ἢ, πάντας ὑπερβῆναι δυνήσεται καὶ φιλοξενίᾳ καὶ ἐλεημοσύνῃ, καὶ τῇ λοιπῇ πάσῃ φιλοφροσύνῃ· ὁ μικρολόγος καὶ πτωχὸς τὴν διάνοιαν, καὶ χαμαὶ ἔρπων, κἂν ἀπάντων εὐπορώτερος ἢ, πάντων ἐστὶ πτωχότερος καὶ ἀπορώτερος· διὰ τοῦτο πρὸς τὰ τοιαῦτα ἅπαντα ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται. Καὶ ὡσπερ οὐδὲν ἐπὶ τοῦ πένητος ἡ πενία γένοιτ' ἂν κώλυμα πρὸς ἐλεημοσύνην διὰ τὸν τῆς διανοίας πλοῦτον· οὕτως οὐδὲν ἐπὶ τοῦ πλουτοῦτος ἡ εὐπορία συμπράξει συγῆσεται πρὸς τὴν φιλοφροσύνην διὰ τὴν τῆς διανοίας πενίαν. Καὶ τὰ παραδείγματα ἐγγύθεν ἢ μὲν γὰρ χῆρα καὶ ἐν ἀλεύρῳ μικρῷ τὸν προφήτην ἐδέξατο· ὁ δὲ Ἀχαάθ τοσοῦτον κεκτημένος πλοῦτον, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπεθύμησεν. Οὕτως οὐκ ἔστι χρημάτων πλοῦτος, ἀλλὰ πλοῦτος διανοίας ὁ παρέχων ἡμῖν εὐκολίαν περὶ τὴν ἐλεημοσύνην· ἐπεὶ καὶ ἡ χῆρα ἐκείνη διὰ δύο μόνον ὁδῶν μωρίους πλουσίους ὑπερηκόντισε, καὶ οὐκ ἐγένετο κώλυμα ἡ πενία. Αὕτη μὲν οὖν ἡ πενία μείζονα τὴν ἐλεημοσύνην εἰργάσατο· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος φησιν, *Ἡ κατὰ βάθους πτωχεία ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Οὐ γὰρ τοῦτο χρῆ σκοπεῖν, ὅτι δύο κατέβαλεν ὁδοὺς, ἀλλ' ὅτι μόνους ἔχουσα τούτους, οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν οὐσίαν εἰσήνεγκε, θαυμάζειν αὐτὴν χρῆ καὶ στεφανοῦν. Οὐ τοίνυν περιουσίας, ἀλλὰ προθυμίας ἡμῖν δεῖ, ὅταν ὑποδεξάμεθα ξένους. Ὡσπερ γὰρ ταύτης παρούσης οὐδὲν βλάβος γένοιτ' ἂν ἀπὸ πενίας, οὕτως ἀπούσης οὐδὲν ὄφελος γένοιτ' ἂν ἐξ εὐπορίας. Τί λέγεις; Παιδίῳ ἐπιμελεῖται ἡ χῆρα καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἂν δύναται θεραπεύειν ξένους; Αἰ· αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο εὐκολώτερον τοῦτο ἐργάσεται, κοινωνοὺς ἔχουσα τῆς θεραπείας τοὺς υἱοὺς, συνανελαμβανομένους καὶ συνεφαπτομένους αὐτῇ τῆς καλῆς τράφτης πραγματείας. Ὡστε οὐ κώλυμα, ἀλλὰ βοήθεια τῆς φιλοξενίας ἔσται τῶν παιδίων τὸ πλῆθος, καὶ ἡ πολυχειρία πολλῆν τῇ διακονίᾳ παρέξει τὴν εὐκολίαν. Μὴ γὰρ μὲν πολυτελεῖ τράπεζαν εἴπη· ἂν εἰς τὴν οικίαν δέξηται τὸν ξένον, ἂν τὰ ὄντα παραβῆ. ἂν πολλὴν ἐπιδείξηται τὴν φιλοφροσύνην, ἀπήρησται τῆς ξενοδοχίας ἡ καρπὸς ἁπας. Εἰ γὰρ ποτήριον ψυχροῦ μόνον βασιλείαν οὐρανῶν προξενεῖ, τὸ καὶ ὀμωρόφιον ποιῆσαι, καὶ τραπέζης κοινωνῶν, καὶ ἀναπαύσαι, πόσον ὁσοῖ τὸν καρπὸν, εἰπέ μοι; Ἰσχύει δὲ μοι Παύλου τὴν ἀκριβείαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ξενοδοχίαν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὴν μετὰ προθυμίας καὶ ζεούσης ψυχῆς καὶ διανοίας θερμῆς. Εἰπὼν γάρ, *Εἰ ἐξενοδόχησεν*, ἐπήγαγεν, *Εἰ ἀγίως πόδας ἐτιγνεν*. Οὐ θεραπευαίνουσι ἐπιτρέπειν χρῆ αὐτὴν μετὰ τύφου καθήμενὴν τοῦ ξένου τὴν θεραπείαν, ἀλλ' αὐτουργὸν γενέσθαι, καὶ τὸν καρπὸν ἀρπάξαι, καὶ μηδενὶ παραχωρεῖν τοῦ καλοῦ τούτου θησαυροῦ. Καὶ πῶς τοῦτο γένοιτ' ἂν, φησίν; εἰ γὰρ εὐγενὴς εἴη καὶ περιφανὴς καὶ λαμπρὰ καὶ ἐπίσημος ἐκ προγόνων, αὐτὴ τοῦ [323] ξένου νίψει τοὺς πόδας; καὶ πῶς οὐκ

• Col. 7:18 recte ἰδῆς. Ed. ἰδῆς.

αισχρόν; Αισχρόν μὲν οὖν τὸ μὴ νίπτειν, ἀνθρώπου. Κἄν γὰρ μυριάκις αὐτῆς τὴν εὐγένειαν ἐπάρηξ καὶ τὴν περιφάνειαν, καὶ τὴν λαμπρότητα, τῆς αὐτῆς μετέχει τῷ νιπτομένῳ φύσει, καὶ σύνδουλός ἐστι τοῦ θεραπευομένου καὶ ὁμότιμος.

εἴ'. Ἐνόησον τίς τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας ἔνιψε, καὶ παῦσαι μοι περὶ εὐγενείας διαλεγόμενος. Ὁ κοινὸς τῆς οἰκουμένης Δεσπότης, ὁ τῶν ἀγγέλων βασιλεὺς καὶ ἔνιψε καὶ λέντιον περιεζώσατο, καὶ οὐχὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ προδότου. Εἶδες πόσον τὸ μέσον τοῦ νίπτοντος καὶ τῶν νιπτομένων; Ἄλλ' ὅμως τὸ μέσον ἅπαν τοῦτο κατέβη, καὶ ὁ Δεσπότης τὸν δούλον ἔνιψεν, ἵνα ἡ δούλη τὸν σύνδουλον μὴ ἐπαισχύνηται. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ προδότου, ἵνα μὴ μέλλῃς λέγειν, ὅτι εὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος ὁ μέλλων ἀπολαύειν τῆς θεραπείας. Εἰ γὰρ καὶ εὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος, ἀλλ' οὕτω κατὰ τὸν Ἰούδαν ἐστίν, οὐδὲ τοιαῦτά σοι διέθηκεν, οἷα τὸν Δεσπότην ἐκείνος, μετὰ τὰς μυριάς εὐεργεσίας ἐπὶ προδοσίαν ἐλθῶν. Ἄλλ' ὅμως ἅπαντα ταῦτα προσιδῶς ἔνιψεν^a, ἡμῖν νόμους τιθεὶς, ἵνα κἄν ἅπάντων ὤμεν ὑψηλότεροι, κἄν ἁπάντων λαμπρότεροι καὶ περιφανέστεροι, κἄν ἁπάντων χεῖρους οἱ μέλλοντες πρὸς ἡμᾶς κατάγεσθαι, μὴ διὰ τοῦτο αὐτῶν φεύγωμεν τὴν θεραπείαν, μηδὲ τὴν εὐτέλειαν ἐπαισχυνώμεθα. Σὺ δὲ, ὦ γύναι, εἰ μὲν τίνα ἴδῃς ἐν τοῖς βιωτικοῖς σοι βοηθοῦντα πράγμασιν, ἢ ἐν δικαστηρίῳ συμπράττοντα, ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ, καὶ ἀπαντᾶς, καὶ μετὰ πολλῆς δέξῃ τῆς εὐνοίας; καὶ χεῖρας καταφαίεις, καὶ ἀργύριον καταβάλλεις, καὶ τὰ τῶν θεραπευιδῶν ποιεῖς· ἂν δὲ τὸν Χριστὸν εἰσελθόντα ἴδῃς^b, ὀκνεῖς καὶ καταδύῃ πρὸς τὴν αὐτοῦ θεραπείαν; Εἰ μὴ ὡς τὸν Χριστὸν δέξῃ τὸν ξένον, μὴ δέξῃ· εἰ δὲ ὡς τὸν Χριστὸν δέξῃ, μὴ ἐπαισχυνθῆς τοῦ Χριστοῦ νίψαι τοὺς πόδας. Οὐχ ὄρῃς πόσοι τῶν ἐπιπρεαζομένων εἰς ἀνδριάντων κατέφυγον πόδας; Καίτοι γε ἀναίσθητος ἡ ὕλη, καὶ ἄψυχος ὁ χαλκός· ἀλλ' ὅμως ἐπειθὴ βασιλέων εἰσὶν εἰκόνας, προσεδόκησάν τινα καρπώσασθαι παρὰ τῶν ποδῶν ἐκείνων ὠφέλειαν. Σὺ δὲ οὐκ ἀναίσθητος πόδας, οὐδὲ ἄψυχον ὕλην, ἀλλ' εἰκόνα ἔνδον ἔχουσαν τὸν βασιλεῖα θεωροῦσα πρὸς σὲ εἰσιούσαν, οὐ προστρέχεις, εἰπέ μοι, καὶ τοὺς πόδας κατέχεις, καὶ παντὶ θεραπείῃ τρόπῳ; Καὶ τοῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; πόστις δὲ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο αἰσχύνῃς; Ἐνόησον τίνη κοινωεῖς φρυτωμένη, καὶ πρὸς ἀλαζονείαν ἐπαιρομένη, καὶ τοῦ ξένου τὴν θεραπείαν αἰσχυνομένη. Τῷ διαθόλῳ δηλονότι· ἐκείνου γὰρ ἡ ὑπερηφανία νόσημα. Ἄν δὲ προσδράμῃς, ἐνόησον τίνα μιμῆς. Τὸν Δεσπότην τὸν ἑόν, καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ποιεῖς ἔργον. Ποία τοίνυν αἰσχύνῃ, ἢ ποῖον θνεδος τῷ Δεσπότη κοινωεῖν, εἰπέ μοι; Αἰσχύνῃ μὲν οὖν τὸ ταῦτα ἐπαισχύνεσθαι, καὶ νομίζεις θνεδος εἶναι, ὅπερ ἐποίησεν ὁ Χριστός· μεγάλα θύναται πόδες ἁγίων εἰς οἰκίαν εἰσιόντες· αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἀγιάζουσι, θησαυρὸν μυρίων εἰσάγουσιν ἀγαθῶν, φύσιν πεπηρωμένην διορθοῦνται, λιμὸν λύουσι, πολλὰν εἰσάγουσι [324] τὴν εὐπορίαν. Οὕτω καὶ οἱ πόδες τοῦ Ἥλιου εἰς τὴν οἰκίαν τῆς χήρας εἰ-

εἰθόντες καινὸν τίνα καὶ παράδοξον εὐετηρίας ἐπεδείξαντο τρόπον. Ἀρουραν τὴν οἰκίαν τῆς χήρας ἐποίησε, καὶ τὴν ὕδριαν ἄλωσα. Καινός τις τρόπος σπόρου καὶ ἀμητοῦ ἐγένετο τότε· ἔσπειρεν εἰς τὸ τοῦ δικαίου στόμα, καὶ τὰ καταβλήθεντα μετὰ πολλῆς τῆς ἀφθονίας ἐκ τῆς ὕδριος ἐθέριζεν· ἔσπειρεν ἄλευρον, καὶ ἐθέριζεν ἄλευρον· οὐκ ἐδεήθη βοῶν, καὶ ζεύγους, καὶ ἀρότρου, καὶ αὐλακος, οὐδὲ ὕετοῦ καὶ ἀέρος καὶ δρεπάνης, οὐδὲ ἄλωνος καὶ δραγμάτων, οὐδὲ ἀνέμων διακρινόντων ἀπὸ τοῦ καρποῦ τὰ ἄχυρα, οὐδὲ μύλης τριβούσης· ἀλλὰ ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή τούτων ἁπάντων τὸ τέλος εὔρεν ἐπὶ τῆς ὕδριος· καὶ δύο πηγὰς, τὴν μὲν ἄλευρον, τὴν δὲ ἐλαίου διηνεκῶς ἀνήκεν ἡ τοῦ προφήτου φωνή.

ιδ'. Τοιαῦτα τῶν ἁγίων τὰ ὄψα, καὶ δαψίλιαν καὶ εὐκολίαν ἔχει πολλήν. Τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς δρεπόμενα δαπανᾶται, ἐκείναι δὲ αἱ πηγαὶ ἀντλούμεναι καθημέραν οὐκ ἐκενώθησαν, ἀλλ' ἦν ἰσοστάσιος πρὸς τὴν ἐκκένωσιν τῆς ἐπιβροῆς ἡ μάχη. Τοιαῦτα χαρίζονται πόδες ἁγίων, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλείονα τούτων· καὶ εἰ μὴ μακρὸν ἐποιοῦν τὸν λόγον, πολλὰς ἂν ἀπηριθμησάμην τοιαύτας δωρεάς. Ἄλλ' ὥσπερ τιμώμενοι τοιαῦτα φέρουσι ὄψα, οὕτως ἀτιμαζόμενοι μεγάλην ἐπάγουσι κόλασιν καὶ πῦρ ἀπαράτητον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· *Εἰς ἦν ἂν πόλιν ἢ οἰκίαν εἰσελθῆτε, ἐρωτήσατε τίς ἀξίος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, κἀκεῖ μείνατε, καὶ εἰσερχόμενοι λέγετε· Εἰρήνη ἢ εἰς οἰκίαν ταύτην.* Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς. Δαπανῶ τὰ χρήματα, ἀναλίσκω τὴν οὐσίαν, τράπεζαν παρατιθεῖσα τοῖς ξένοις, αὐτὸν πρότερον τὸν εἰσιόντα παρασκευάζεις σοι κομίσει ξένια καὶ ὄψα πᾶσαν ὑπερβαίνοντα περιουσίαν. Ποῖα δὴ ταῦτα; Τῆς εἰρήνης τὴν χορηγίαν. Ταύτης γὰρ ἴσον οὐδέν. Ὅρῃς μεθ' ὄσης εὐπορίας ὁ ἅγιος εἰσερχεται εἰς τὴν οἰκίαν; Τὸ ῥῆμα τοῦτο ψιλὸν μὲν ἐστὶ, μυρίων δὲ ἀγαθῶν ὑπόθεσις. Τί γὰρ ἀσφαλέτερον οἰκίας γένοιτ' ἂν εἰρήνης ἀπολαουούσης; Εἰρήνην δὲ ἐπεύχονται οἱ ἅγιοι τοῖς ὑποδεχομένοις, οὐ τὴν πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς. Πολλὰκις γοῦν πλέμμεν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἔχομεν, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος ταρτατόμεθα, καὶ ἐπιθυμῶμαι πονηρὰ συνεχῶς ἡμῖν ἐπανίστανται. Καὶ ταύτην οὖν καταστέλλει τὴν μάχην ἐκεῖνο τῶν ἁγίων τὸ ῥῆμα, καὶ πολλὴν ἔνδον ποιεῖ γαλήνην. Ὁμοῦ τε γὰρ ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ πᾶσα ἐνθύμησις διαβολικῆ καὶ λογισμὸς ἄτοπος ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς· ὥστε μέλιονα λαμβάνεις ἢ ἰδίως. *Κἄν μὲν δέξωται, φησὶν, ὁμᾶς, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ἐπ' αὐτοῦς· ἐὰν δὲ μὴ δέξωται, ἐπιτάξτε τὸν κοριοτὸν τὸν ποδῶν ὁμῶν.* Ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἐσται γῆ Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἢ ἐπὶ πόλει ἐκείνῃ. Ὅρῃς ὅτι ἀτιμαζόμενοι πόδες ἁγίων πόσον ἐπάγουσι πῦρ; Διὰ τοῦτο κελεύει νίπτειν αὐτοὺς, ἵνα θεραπευόμενοι πολλὴν ἡμῖν προζενήσωσι παρὰ τῷ Θεῷ τὴν παρῆρησίαν· ὁμοῦ δὲ καὶ ἐκεῖνο διὰ ταύτης ἡμᾶς παιδεύει τῆς παραινέσεως, τὰ τῆς φιλοξενίας ἔργα [325] δι' ἑαυτὸν ἅπαντα ἐπιτελεῖν. Μίμησαι τὸν Ἀβραάμ, γενεὸν θυγάτηρ ἐκείνου, ἕως τριακοσίου δέκα καὶ ὀκτώ ἔχων οἰκογενεῖς, αὐτὸς μετὰ τῆς γυναικὸς διενείματο τῆς φιλοξενίας τὸν

^a Duo mss. ἔνιπτεν.

^b Sic et supra ἴδῃς dedit cod. 748. Editum fuerat ἴδοις; Gavil. in marg. εἶδῃς. Supra etiam εἶδῃς; legebatur. Edit.

lavabit? nonne hoc turpe fuerit? Turpe sane fuerit si non lavet, mi homo. Quantumvis enim nobilitatem ipsius in cælum efferas, et claritatem generis atque splendorem, ejusdem particeps est naturæ cum eo qui abluatur, et conserva illius est, et honore par illi cui defertur obsequium.

13. *Exemplum Christi pedes lavantis; bona ex susceptione peregrinorum manantia; exemplum viduæ.*—Cogita quis erat ille qui discipulorum pedes lavit, ac de nobilitate verba facere desine. Communis orbis terrarum Dominus, Rex angelorum et lavit, et linteo se præcinxit, nec discipulorum tantum, sed et proditoris ipsius (Joann. 13. 4. sq.). Vides quantum inter eum qui lavabat, et eos qui lavabantur esset intervallum? Attamen toto hoc intervallo se demisit, et Dominus servum lavit, ut serva conservum non erubescat. Idcirco etiam proditoris, ne forte dicere posses vilem et abjectum esse illum, cui cultus esset ille atque obsequium deferendum. Licet enim et vilis sit et abjectus, nondum tamen Judæ similis est, nec in te talia perpetravit, qualia in Dominum ille, qui acceptis innumeris beneficiis ad prodicionem venit. Attamen his omnibus prævisis lavit, ac nobis legem constituit, ut licet subliliores omnibus simus, licet omnibus inferiores sint qui apud nos diversaturi sunt, ne idcirco illis inservire recusemus, neque vilitatis nos pudeat. At tu, mulier, si quempiam videris in secularibus tibi negotiis opem ferre, vel in judicio succurrere, vel in alia quapiam re simili, et occurris, et multa cum benevolentia suscipis, manus deoscularis, pecunias erogas, et ancillarum munera obis: Christum autem introcuntem si videas, pigritaris, et cultum ac ministerium illi exhibere detrectas? Si non ut Christum suscipis peregrinum, ne suscipias: sia autem ut Christum suscipis, lavare Christi pedes non erubescas. Nonne vides, quam multi eorum, qui injuriis afficiuntur, ad statuarum pedes confluant? Tametsi materia est sensu destituta, et æs animæ expers: sed quoniam Imperatorum sunt illæ imagines, aliquam se a pedibus illis opem impetraturos confidunt. At tu quæ non sensu carentes pedes, neque materiam expertem animæ, sed imaginem intus apud se Regem gestantem domum tuam ingredi videas, non occurris, quæso, nec pedes amplecteris, atque omni ratione colis? Quis hoc facinus venia dignum judicet? quis non potius omni plectendum ignominia nota censeat? Cogita cui communices, dum inflaris et arroganter efferris, atque inservire peregrino erubescis. Haud dubium quin diabolo: illius enim morbus est superbia. Sin autem accurras, cogita quem imiteris Dominum tuum, et opus Christi perficis. Quis ergo pudor, quæ ignominia, quæso, fieri Christi consortem? Imo vero pudor est, si istorum nos pudeat, et ignominiam id quod Christus fecerit, arbitremur. Multa possunt domum introeuntes sanctorum pedes: pavementum ipsum sanctificant, innumerorum thesaurum donorum invehunt: mutilatam naturam instaurant, famem pellunt, multas opes inducunt. Ita

quoque pedes Helix viduæ domum ingressi novum quemdam et admirabilem ubertatis annonæ modum intulerunt (3. Reg. 17). Viduæ domum in agrum convertit, et hydriam in aream. Novum quoddam sementis ac messis genus tunc apparuit: in os justi semen jactabat, et quæ sata fuerant multa cum ubertate ex hydria metebat: seminabat farinam, et farinam metebat; non indignit bobus, et jugo, et aratro, et sulco, nec pluvia et aere ac falce, nec area et manipulis, neque ventis, qui paleas a granis discernerent, neque mola, quæ tereret: sed uno temporis momento in hydria finem omnium istorum invenit: ac duos fontes, unum farinæ, alterum olei vox propheta perennes effudit.

14. Talia sunt dona sanctorum, et ubertatem et facilitatem ingentem in se continenti. Nam ea quidem, quæ decerpuntur e terra, consumuntur: at illi fontes lausti quotidie, non exhauriebantur, sed cum illis, qui evacuabant, pari successu scatarigo pugnabat. Talia sunt, quæ sanctorum pedes largiuntur, vel potius his multo plura: ac nisi steret prolixior oratio, multa ejusmodi dona numerando percenserem. Sed quemadmodum ii qui honorem illis deferunt, talia dona consequuntur: ita qui despiciunt, magnum sibi supplicium et inevitabilem ignem accersunt. Unde id constat? Audi Christum ipsum dicentem discipulis: *In quamcumque civitatem, aut domum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi manete, et intrantes dicite, Pax huic domui (Math. 10. 11. 12).* Ut enim non dicas, Pecunias expendo, facultates assumo, dum peregrinis mensam appono, efficit ut ille ipse, qui domum intrat, prior tibi dona hospitalia munera quoque largiatur, quæ divitias omnes exsuperant. Quænam illa porro sunt? Pacis largitatem. Nihil enim est, quod cum illa conferri possit. Vides quanta cum opum affluentia sanctus domum introeat? Hoc verbum quidem nudum est, at infinitorum bonorum est occasio. Quid enim ea domo tutius reperiri possit, quæ pace fruatur? Porro illis a quibus excipiantur, sancti pacem precantur, non cum invicem tantum, sed cum nobis ipsis. Sæpe namque fit, ut pugnam in nostris cogitationibus sentiamus, et nemine interpellante turbemur, atque in nos assidue præ cupiditates insurgant. Et hanc igitur pugnam verbum illud sanctorum sedat, ac multam intus tranquillitatem creat. Nam simul atque loquutus est ille, diabolica cuncta cogitatio, pravumque consilium ex animo nostro exsulat: itaque majora recipis quam largiaris. *Et si quidem vos, inquit, receperint, veniat pax super illos: si vero non receperint, excutite pulverem pedum vestrorum. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæ in die illa, quam illi civitati (Math. 10. 13–15).* Vides quantum ignem despecti pedes sanctorum accumulunt et attrahant? Propterea jubet, ut eos lavemus, ut cum eos nostro ministerio curaverimus, multam nobis apud Deum concilient gratiam: simulque nos illud hac admonitione docet, ut hospitalitatis opera per nos ipsi omnia exerceamus. Imitare Abrahamum, filia illius fias, qui trecentos decem et octo vernaculos cum haberet, ipse

cum uxore fructum hospitalitatis partitus est, et ipse quidem vitulam adferebat, illa vero farinam pinsabat. Illos tu quoque æmulare : non enim solum pecunias erogare, sed etiam pauperibus ministrare multam mercedem obtinet. Propterea etiam apostoli septem illos in quibus Stephanus, ejusmodi ministerio præfecerunt (*Act. 6*). Tametsi nihil illi de suo pauperibus erogabant, sed ab aliis data recte dispensabant : magnam tamen retulere mercedem, quod a cæteris collata recte diligenterque dispensarent.

15. *Pauperibus inserviendum est.*— Esto tu quoque rerum tuarum bonus dispensator, ut duplicem fructum accipias, et quod eroges, et quod recte dispenses. Nec te pudeat manu tua pauperi inservire. Non erubescit Christus per pauperem manum extendere, atque accipere, tu vero manum extendere ac largiri pecuniam erubescis? Quis hoc extremæ clementiæ facinus esse non dicat? Unum solum est pudor et ignominia, nequitia nempe et crudelitas atque inhumanitas : comitas autem, eleemosyna, et humanitas, ac pauperibus ministrare clariores nos efficit. Quanto enim ditior es ac locupletior, tanto te magis omnes laudabunt, cum ad mendicos et viles te demiseris : neque solum homines, sed etiam angeli, et Dominus angelorum : nec laudabit solum, sed et duplici præmio remunerabitur. Non enim eleemosynæ tantum, sed humilitatis etiam multam tibi mercedem præparabit. Ne igitur in pauperes ministerii nos pudeat, neque peregrinorum lavare pedes recusemus : sanctificentur enim tali famulatu manus nostræ ; quod si post ministerium illud ad orationem illas extenderis, illis aspectis facilius exoratur Deus, et postulata concedit. Nam pecunias quidem erogare possunt plurimi : per se vero pauperibus inservire, et cum animi alacritate, et caritate, ac fraterno amore id agere, magno indiget animo, et philosophia prædito. Atque hoc illud est, quod omnium maxime Paulus requirit, cum eis, qui tribulatione, paupertate et incommodis premuntur, compati jubet, quasi in malis eisdem versemur : *Vinctis, inquit, tanquam simul vincti* (*Heb. 13. 3*). Quam ob causam non hic solum orationem terminavit, sed et aliud adjecit : *Si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum sectata est* (*1. Tim. 5. 10*). Quid est, *Si omne opus bonum sectata est*? Ita ut etiam in carcerem introiret, ac vinctos inviseret, et ægros visitaret, et recrearet afflictos, et uæcidentes consolaretur, et quocumque modo posset, cuncta suppeditaret, ac nihil omnino detrectaret eorum, quæ ad salutem ac solatium nostrorum fratrum pertinerent. Quod si a muliere vidua tam multa requirat bona opera, qua nos excusatione censeri dignos æquum erit, qui cum viri simus, ea non agamus, quæ mulieribus Paulus agenda præscripsit? Sed fortasse dicat aliquis : Quo tandem pacto a muliere vidua tantam diligentiam requirit, cum vero de virginitate scriberet, nihil tale loquutus est? Ac majorem quidem his philosophiam ab ipsis exegit. Nam cum dicit : *Divisa est uxor et virgo* : et, *Quæ innupta est,*

sollicita est de iis, quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino ; et rursus : *Hoc autem dico propter id quod honestum est, et quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi* (*1. Cor. 7. 34. 35*) : nihil aliud per hæc significat, nisi virginem, quæ secularibus negotiis omnibus nuntium semel remiserit, totam animam consecrare Deo oportere, neque quidquam habere commune cum terra, nec aliquando his, aliquando illis vacare, sed cum in universum illis abrenuntiarit, totum in res spirituales debere studium suum impendere. Sane quidem ipsa quoque decem virgulum parabola nobis hoc ipsum declaravit (*Matth. 25*). Hanc nimirum ob causam conclavi sponsi exclusæ sunt, quod oleum non haberent : oleum vero nihil aliud est, quam misericordia et eleemosyna, benignitas, et sublevatio eorum qui patiuntur injuriam, et eorum qui dolore premuntur consolatio : quod cum illis deesset, abierunt illæ atque a thalamo excederunt.

16. *Ad eleemosynam adhortatio.*— Hæc igitur omnia cum sciamus et uxores et viri, et virgines et matrimonio junctæ, et viduæ, multum ad eleemosynam studium conferamus, neque dicamus, Ille improbus est, et indignus, qui beneficium accipiat; ille vilis est, ille abjectus. Ne dignitatem spectes ejus, qui cultu et subsidio indiget, sed inopiam tantum. Quamvis enim vilis et abjectus sit, et despectus, ita tibi Christus mercedem imputat, ac si per eum ipse beneficium accepisset. Ne enim eorum, qui beneficiis afficiuntur, dignitatis rationem haberemus, audi quid dicat : *Esurientem me vidistis, et aluistis* (*Matth. 25. 35*). Deinde cum illi dicerent, *Quando te vidimus esurientem, et aluimus* (*Ib. v. 37*)? adjecit dicens : *Quamdiu fecistis uni ex his parvis, mihi fecistis* (*Ib. v. 40*). Itaque nullus relictus est prætextus. Siquidem ne dicere possemus, Ubi nunc Helix similem inveniemus? ubi similem Elisæo? item, Da mihi tales viros, et summa cum animi alacritate suscipiam illos, neque lavare pedes recusabo, et omni officiorum genere colam : ne hæc diceremus, quod multo majus est, ipse Helix et Elisæi et prophetarum omnium Dominus per pauperes ad nos se ingressurum promisit cum dixit : *Quamdiu fecistis uni de his minutis, mihi fecistis*.

Quatuor ob causas Christi nomine dandum.— Sed quod dictum est, ne prætereas. Illud enim, *Esurientem me aluistis*, quatuor exhibet eleemosynæ necessitates : quod fide dignus sit is qui petit, quod Dominus sit is qui petit : quod urgeat inopia, dum fames premit : quod facile sit largiri, cum alimenta postulet, et solum panem, non delicias petat : quod magna remuneratio exspectetur, cum pro exiguis istis promissum sit regnum. Inhumanus, crudelis, et immiscricors es? Reverere, inquit, dignitatem ejus qui postulat. At respectu dignitatis non exoraris? Calamitate saltem flectere. Sed neque calamitatis ratio te ad misericordiam inflectit? Ob petitionis facilitatem concede. Neque dignitas, neque inopiæ necessitas. neque largitionis facilitas commovere te potest?

καρπὸν· καὶ ὁ μὲν δάμακιν ἔφερον, ἡ δὲ ἐφύρασαν ἄλευρον. Τούτους καὶ σὺ ζήλωσον· οὐ γὰρ τὸ δοῦναι χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ διακονῆσαι τοὺς δεομένους πολὺν ἔχει τὸν μισθόν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι τοὺς ἑπτὰ ἐκείνους τοὺς περὶ Στέφανον ἐπέστησαν τῇ τοιαύτῃ διακονίᾳ. Καίτοι γε οὐδὲν οἰκθον ἐκείνοι παρεῖχον τοῖς πένησιν, ἀλλὰ τὰ παρ' ἐτέρων διδόμενα ψυχρόμουν καλῶς· ἀλλ' ὅμως μέγαν ἀπηνέγκαντο τὸν μισθόν, ὅτι τὰ παρ' ἐτέρων διδόμενα καλῶς καὶ μετὰ ἀκριθείας ψυχρόμουν ἀπάσης.

ιε'. Γενοῦ τοίνυν καὶ σὺ τῶν σαυτοῦ καλῶς οἰκονόμος, ἵνα διπλοῦν λάθῃς τὸν καρπὸν, καὶ τοῦ δοῦναι, καὶ τοῦ καλῶς οἰκονομησαί. Μὴ ἐπαισυνθῆς διὰ τῆς σαυτοῦ χειρὸς θεραπεύσαι τὸν πένητα. Ὁ Χριστὸς οὐκ ἐπαισύνεται χεῖρα ἐκτείνει καὶ λαθεῖν διὰ τοῦ πένητος, καὶ σὺ χεῖρα ἐκτείνει καὶ δοῦναι ἀργύριον ἐπαισύνῃ; Καὶ πῶς τοῦτο οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας; "Ἐν μόνον ἐστὶν εἰσχύνη, πονηρία καὶ ὠμότης καὶ ἀπανθρωπία· φιλοφροσύνη δὲ καὶ ἐλεημοσύνη καὶ φιλανθρωπία καὶ τὸ διακονεῖσθαι τοῖς δεομένοις λαμπροτέρους ἡμᾶς ἐργάζεται." Ὅσον γὰρ ἂν ἦς πλοῦσι καὶ εὐπορος, τοσοῦτον ἐπαινέσονται σε πάντες, ὅταν πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ εὐτελεῖς καταβαίῃς, οὐκ ἀνθρωποὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλιον Δεσπότης· οὐκ ἐπαινέσεται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμείψεται διπλάσι δωρεαῖς. Οὐ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης πολλοὺς σοὶ παρασεύσσει τοὺς μισθοὺς. Μὴ τοίνυν ἐπαισυνώμεθα ταῖς τῶν πενήτων θεραπείαις, μηδὲ παραιτώμεθα νίπτειν τῶν ξένων τοὺς πόδας· ἀγιάζονται γὰρ ἡμῶν αἱ χεῖρες διὰ τῆς τοιαύτης διακονίας· κἂν εἰς εὐχὴν αὐτὰς ἀνατελής ἀπὸ τῆς θεραπείας ἐκείνης, ὅρων αὐτὰς ὁ Θεὸς δυσωπεῖται μᾶλλον, καὶ τὴν αἴτησιν δίδωσι. Τὸ μὲν γὰρ χρήματα δοῦναι, πολλῶν ἂν εἴη· τὸ δὲ δι' ἑαυτῶν θεραπεύσαι τοὺς δεομένους καὶ μετὰ προθυμίας τοῦτο ποιῆσαι καὶ ἀγάπης καὶ φιλαδελφίας, πολλῆς καὶ μεγάλης δεῖται ψυχῆς καὶ φιλοσόφου. Καὶ τοῦτο ἐστίν, ὃ μάλιστα πάντων ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ, τοῖς ἐν θλίψει καὶ πενίᾳ καὶ περιστάσεσιν οὕτω κελύων συναλγεῖν, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς δυτας δεινοῖς. *Τοῖς γὰρ δεσμίοις*, φησὶν, ὡς *συνδεδεμένοι*. Διόπερ οὐδὲ ἐν ταῦθα τὸν λόγον ἔστησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγεν· *Εἰ θλιδομένοις ἐπήρκεσαν, εἰ παντὶ ἐργῶ ἀγαθῶ ἐπηκολούθησεν*. Τί ἐστίν· *Εἰ παντὶ ἐργῶ ἀγαθῶ ἐπηκολούθησεν*; Ὅστε καὶ εἰς δεσμωτήριον εἰσιέναι, καὶ τοὺς δεδεμένους ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἀβρωστούντας ἐπισκοπεῖν, καὶ θλιδομένους παραμυθεῖσθαι, καὶ ἄδυνάμην παρακαλεῖν, καὶ πάντα τρόπον τὰ κατὰ δύναμιν εἰσφέρειν ὅπαντα, καὶ μηδὲν ὄλους παραιτεῖσθαι τῶν ἐς σωτηρίαν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν ἀδελφῶν γινομένων τῶν ἡμετέρων. Εἰ δὲ χήραν γυναῖκα τοσαῦτα ἵπαιτεῖ κατορθώματα, τίνοις ἂν εἴημεν ἀπολογίας [526] ἀξιοὶ οἱ ἄνδρες ἡμεῖς ταῦτα μὴ ποιοῦντες, ἃ γυναῖκας χήρας ποιεῖν ἐνομοθέτησεν ὁ Παῦλος; Ἄλλ' ἴσως ἀνείποι τις· Καὶ πῶς χήραν γυναῖκα τοσαύτην ἵπαιτεῖ ἀκριθείαν, ὅτε δὲ περὶ παρθενίας ἐπέστελλεν, οὐδὲν διελέγθη τοιοῦτον; Πλείονα μὲν ταύτων φιλοσοφίαν αὐτὰς ἀπήτησεν. Ὅτι γὰρ εἴπη· *Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ κυρθέος· καὶ· Ἡ ἀγαμία μεριμνᾷ*

^a Duo mss. ἐφυρν.

τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· καὶ πάλιν· *Τοῦτο δὲ λέγω διὰ τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσδερον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως*· οὐδὲν ἄλλο διὰ τούτων αἰνίττεται τῶν ῥημάτων ἀλλ' ἡ ὕτι τῶν βιωτικῶν ἀπάντων πραγμάτων καθάπαξ ἐζυτην ἀπορρήξασαν τὴν παρθένον ὀλόκληρον ἀναθεῖναι δεῖ τῷ Θεῷ τὴν ψυχὴν καὶ μηδὲν πρὸς τὴν γῆν ἔχειν κοινόν, μηδὲ ποτὲ μὲν τούτοις, ποτὲ δὲ ἐκείνοις σχολάζειν, ἀλλὰ καθόλου τούτοις ἀποταξάμενην, ὅλην εἰς τὰ πνευματικὰ πράγματα ἀναλίσκειν τὴν σχολήν. Καὶ ἡ παραβολὴ δὲ τῶν δέκα παρθένων αὐτὸ τοῦτο ἐδήλωσεν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο γοῦν ἀπεκλείσθησαν τοῦ νυμφῶνος, ὅτι ἔλαιον οὐκ εἶχον· ἔλαιον δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία καὶ ἐλεημοσύνη καὶ φιλοφροσύνη καὶ προστασία τῶν ἀδικουμένων καὶ παράκλησις τῶν ἄδυνάμων· ὅπερ οὐκ ἔχουσαι ἀπῆλθον ἐκείναι, καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον.

ζ'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες ἅπαντα, καὶ γυναῖκες, καὶ ἄνδρες, καὶ παρθένοι, καὶ γεγαμημένοι, καὶ χῆραι, πολλὴν τῆς ἐλεημοσύνης ποιώμεθα σπουδὴν· καὶ μὴ λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα πονηρὸς καὶ οὐκ ἀξίος εὐπαθεῖν, ὁ δεῖνα εὐτελής, ὁ δεῖνα ἀπεβρίμμενος. Μὴ πρὸς τὴν ἀξίαν ἴδῃς τοῦ δεομένου τῆς θεραπείας, ἀλλὰ πρὸς τὴν χρεῖαν μόνον. Κἂν γὰρ εὐτελής ἢ καὶ ἀπεβρίμμενος, κἂν εὐκαταφρόνητος, ὁ Χριστὸς οὕτω σοὶ λογίζεται τὸν μισθόν, ὡς αὐτὸς εὐπαθῶν θεὸς ἐκείνου. Ἴνα γὰρ μὴ πρὸς τὴν ἀξίαν βλέπωμεν τῶν εὐεργετουμένων, ἄκουσον τί φησὶ· *Πειρῶντά με εἰδετε, καὶ ἐθρέψατε*. Εἶτα ἐκείνων λεγόντων· *Πότε σε εἶδομεν πειρῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν*; ἐπήγαγε λέγων· *Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε*· ὥστε οὐδεμία ἡμῖν καταλείπεται πρόφασις. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωμεν, ὅτι Ποῦ νῦν κατὰ τὸν Ἥλιον εὑρεῖν; ποῦ δὲ κατὰ τὸν Ἐλισσαῖον; καὶ, Δός μοι τοιοῦτους ἄνδρας, καὶ μετὰ πάσης αὐτοὺς ὑποδέξομαι τῆς προθυμίας, καὶ οὐ παραιτήσομαι νύφαι τοὺς πόδας καὶ παντὶ θεραπεύσαι τρόπῳ ἵνα μὴ ταῦτα λέγωμεν, ὃ πολλὰ μεῖζόν ἐστίν, αὐτὸς ὁ τοῦ Ἥλιου καὶ τοῦ Ἐλισσαίου καὶ τῶν προφητῶν Δεσπότης ἀπάντων διὰ τῶν πενήτων ὑπέσχετο πρὸς ἡμᾶς εἰσιέναι, λέγων· *Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν μικρῶν, ἐμοὶ ἐποιήσατε*.

Ἄλλὰ μὴ παραδράμῃς τὸ εἰρημένον. Τὸ γὰρ, *Πειρῶντά με εἰδετε καὶ ἐθρέψατε*, τέσσαρας ἀγάθας ἐφίστησιν ἐλεημοσύνης· τὸ ἀξιώπιστον τοῦ αἰτούντος, ὅτι Δεσπότης ἐστὶν ὁ αἰτῶν· τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας, ὅτι πεινᾷ· τὸ εὐκόλον τῆς δόσεως, ὅτι τραφῆναι ζητεῖ καὶ ἄρτον αἰτεῖ μόνον, οὐχὶ τρυφήν· τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς, ὅτι βασιλείαν ἀντὶ τούτων τῶν μικρῶν ἐπαγγέλλεται. Ἀπάνθρωπος εἰ καὶ ὠμὸς καὶ ἀνηλεής; Αἰδέσθητι, φησὶ, τὸ ἀξίωμα τοῦ αἰτούντος. Ἄλλ' οὐ δυσωπεῖσέ σε τὸ ἀξίωμα; Πρὸς τὴν συμφορὰν ἐπικάμθητι. Ἄλλ' οὐτε τὰ τῆς συμφορᾶς εἰς ἑλεόν σε [327] ἐπικάμπτει; Διὰ τὸ τῆς αἰτήσεως εὐκόλον δός. Οὐτε τὸ ἀξίωμα, οὐτε τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας, οὐτε τὸ εὐκόλον τῆς δόσεως δύναται σε πείσαι; Οὐκ οὖν διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐπηγγεμεμένων ἀγαθῶν παράσχες

^b Hæc est conjectura Savillii, quam confirmat Cod. 718. Edobatur δυσωπεῖσαι. Edit.

τῶν δεομένων. Ὁρᾷς τέσσαρας αἰτίας δυναμένας· καὶ τὸν λίθον αὐτὸν, καὶ τὸν μικρολόγον, καὶ τὸν τετυφωμένον, καὶ τὸν ἀνηλεῆ, καὶ τὸν νωθρότατον ἀπάντων ἀνθρώπων διαναστῆσαι; Τίς οὖν ἔσται συγγνώμη τοῖς μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν καὶ συμβουλήν τῶν δεομένων ὑπερορῶσιν; Εἶπω δὴ καὶ ἕτερον πρὸς τοῦτοις· ἀκουέτωσαν οἱ μεμυημένοι. Αὐτὸς, ὅταν δέῃ σε θρέψαι, οὐδὲ τῆς σαρκὸς φείδεται τῆς ἑαυτοῦ· ὅταν δέῃ σε ποτίσαι, οὐδὲ τοῦ αἵματος φείδεται, οὐδὲ φθονεῖ· σὺ δὲ οὐδὲ ἄρτου μεταδίδως, οὐδὲ ποτηρίου; Καὶ ποῖαν ἕξεις συγγνώμην τοιαῦτα λαμβάνων, καὶ οὕτω τίμια, καὶ τῶν εὐτελῶν φειδόμενος; Ὅρα μὴ πολλάκις φειδόμενος τῷ Χριστῷ δοῦναι ἐπὶ κέρδει, δῶς ἐπὶ βλάβῃ τῷ διαδόλῳ. Ὅταν γὰρ πένησι μὴ δῶμεν, συκοφάνταις διδόμεν· κλέπται πολλάκις, ἢ καὶ οἰκέται κακοῦργοι λαμβάνοντες ἀπῆλθον, ἢ καὶ ἕτεροι πραγμάτων περιστάσεις. Καὶ ταῦτα δὲ ὅταν διαφύγωμεν ἅπαντα, θάνατος ἐπελθὼν γυμνὸν ἀπήγαγεν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γίνηται, προλαβόντες δῶμεν αἰτοῦντι τῷ Χριστῷ, καὶ εἰς τὸν ἄστυλον ἀποθώμεθα θησαυρὸν, ἵνα καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς καὶ ὑπὲρ τῆς προσόδου θαρρῶμεν. Οὐ γὰρ διατηρεῖ μόνον, ἄπερ ἔλαβε, μετὰ ἀκριβείας· ἀλλὰ μετὰ πλείονος

αὐτὰ ἀποδίδοσσί σοι τῆς προσθήκης πάλιν. Μὴ τοίνυν νομίζωμεν ἡμῖν ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν, ὅταν ἐλεημοσύνην παρέχωμεν. Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται, ἀλλ' αὖξεται· οὐ δαπανᾷται, ἀλλὰ πλεονάζει, καὶ πραγματεία τίς ἐστι καὶ σπόρος τὸ γινόμενον· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρων τούτων κερδαλεώτερον καὶ ἀσφαλέστερον. Ἡ μὲν γὰρ ἐμπορία καὶ πνεύμασι καὶ κύμασι θαλάσσης ὑπόκειται καὶ ναυαγίοις πολλοῖς, καὶ τὰ σπέρματα καὶ αὐχμοῖς καὶ ἐπομβρίαις καὶ ἐτέραις ἀέρων ἀνωμαλίαις· τὰ δὲ εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Χριστοῦ καταβαλλόμενα χρήματα ἀνώτερα πάσης ἐστὶν ἐπιβουλῆς. Οὐδεὶς δύναται ἀρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ λαβόντος τὰ δοθέντα ἅπασι· ἀλλὰ μένει πολὺν ἡμῖν καὶ ἄφατον ἐργαζόμενα τὸν καρπὸν, καὶ τὸν ἀμνητον ἐν καιρῷ φέροντα πλοῦσιον. Ὁ σπείρων γὰρ φειδομένως, φησί, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐκ' εὐλογίας, ἐκ' εὐλογίας καὶ θερίσει. Σπείρωμεν τοίνυν μετὰ δαφιλείας, ἵνα καὶ οὕτω θερίσωμεν, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσωμεν· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

Nihil de tempore vel de anno hujus habitæ concionis dicendum succurrit : nihil signi suppetit, quo eam vel Antiochiæ vel Constantinopoli dictam internoscamus. Hoc unum certo ei ἀκινδύνως dicere possumus, esse illam genuinam et Chrysostomo dignissimam. Hic propositum cernimus argumentum a S. do-

[328] ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΑΝ

Καὶ εἰς τὴν χήραν, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Ἐν ταῖς ἡμέραις αἷς ἐνηστεύομεν ἅπαντες, τοὺς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης πολλάκις ἐλόμενος κινήσαι λόγους, ἐξεκρούμην, τῆς ἐσπέρας καταλαμβανούσης καὶ τοῦ λόγου διακοπτούσης ἡμῖν τὸν δρόμον. Τοῦτο δὲ ἐγένετο, τοῦ Θεοῦ τάχα συμφερόντως οἰκονομουήτορος, καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ἡμέραν τὴν περὶ τούτων ὑπεριθέτως παραίνεσιν· ἵνα μὴ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν διηρημένον ὑμῶν, οὕτως ἢ τῆς ἐλεημοσύνης παρατέθη τράπεζα σήμερον· οὐκ ἐπειδὴ μέγα τι καὶ γενναῖον ἡμεῖς ἔχομεν εἰπεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλη καὶ γενναῖα τῆς ἐλεημοσύνης ἡ δύναμις. Πολλὴ γὰρ τοῦ πράγματος ἡ κηρύσσια πρὸς τὸν Θεόν· καὶ καθάπερ τις βασιλεύουσα τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας, οὕτω μετὰ ἀδείας πολλῆς τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιθαίνειν εἰσθε· καὶ αἱ τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν ἐγκειρισμέναι δυνάμεις, ἂν μὲν ἴδωσι τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιθαίνουσαν, μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς καὶ ταῖς ἄλλαις δι' αὐτὴν τὰς πύλας ἐκείνας ἀνοίγουσιν ἀρεταῖς· ἂν δὲ χωρὶς τῆς ἐλεημοσύνης ἴδωσι παρανομήνας, ἀποκλείουσι τὰς θύρας αὐταῖς. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν

παρθένων δῆλον ἐκείνων, αἱ διὰ τοῦτο τῆς ἱερᾶς παστάδος ἀπεκλείσθησαν, ἐπειδὴ διηνεχῆς ἔλαιον ἐν ταῖς λαμπάσιν οὐκ εἶχον. Καὶ σκόπει μοι τὴν διαφορὰν. Ἐλεημοσύνη μὲν χωρὶς παρθενίας τοὺς αὐτῆς τροφίμους εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσήγαγε· παρθενία δὲ χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυσεν. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη τοῦ πράγματος ἡ δύναμις, μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ τοὺς περὶ αὐτῆς δεχόμεθα λόγους. Γένοιτο δ' ἂν ἀρίστη καὶ σύντομος τοῦ πράγματος ἡ παραίνεσις, εἰ πρὸς τὴν χήραν ὑμᾶς ἀπαγάγοιμεν τὴν ἐν Σαρπηθοῖς τῆς Σιδωνος. Τῶν γὰρ λόγοις συμβουλευόντων οἱ διὰ τῶν ἔργων παιδεύοντες ἀξιοπιστότεροι διδάσκαλοι γίνονται· διὸ καὶ ἡ χήρα ἀρίστη τοῦ πράγματος τούτου γένοιτ' ἂν ἡμῖν διδάσκαλος. Ἡμεῖς μὲν γὰρ λόγῳ παραινῶμεν· ἐκείνη δὲ διὰ τῶν ἔργων ὑμᾶς παιδεῦσαι δυνήσεται, τὴν ὁμότροπον ἔχουσα μεθ' αὐτῆς συνεζευγμένην. Δύο γὰρ εἰσιν αὐταὶ αἱ χῆραι· μία μὲν ἐν τῇ Καινῇ, ἢ τὰ δύο λεπτά καταβαλοῦσα, μία δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἢ τὸν προφήτην ὑποδίζασθαι καταξιωθεῖσα· καὶ ἀμφοτέραι· [329] πρὸς τὴν αὐ-

Saltem igitur ob eorum bonorum, quæ promissa sunt, magnitudinem egeno præbe. Vides quatuor causas, quæ possent vel lapidem ipsum, et avarum, et excæcatum, et immisericordem hominem, et omnium stupidissimum excitare? Quam igitur veniam sperare poterunt, qui post tantam cohortationem et consilium egenos despicient? Dicam et aliud præterea quiddam: audiant qui mysteriis sunt initiati. Cum ali te opus fuerit, ne carni quidem suæ parcat ipse: cum tibi potum dari opus fuerit, ne sanguini quidem suo parcat, nec illum invidet: tu vero ne panem quidem impertis, nec calicem? Quam tandem veniam obtinebis, qui tot bonis tam pretiosis acceptis, tam vilibus parcas? Vide ne frequenter cum Christo largiri ad lucrum recusaveris, ad damnum diabolo largiaris. Cum enim pauperibus non demus, impostoribus damus: fures plerumque vel malefici famuli abripientes abeunt, vel etiam aliquis alius rerum casus auferit. Et vero postquam hæc evitaverimus omnia, mors interveniens dudum abducat. Ne igitur isthæc eveniant, prius Christo petenti largiamur, et in thesauro nullis prædonibus obnoxio reponamus, ut et de custodia et de proventu confidamus. Non

enim solam quæ accepit, diligenter asservat, sed et majori tibi rursus eum accessione restituit. Ne igitur imminui nobis facultates arbitremur, cum eleemosynam erogamus. Non enim minuuntur, sed augentur; non absumuntur, sed multiplicantur, et negotiatio quædam res ista et sementis est: vel potius utroque istorum quæstuosius quiddam et tutius. Nam mercatura quidem ventis ac fluctibus multisque naufragiis est obnoxia, itemque semina siccitatibus aeris, imbribus, cæterisque injuriis et inæqualitatibus aeris: quæ vero in manus Christi conferuntur pecuniæ, ab insidiis omnibus sunt immunes. Nemo rapere potest de manu ejus, cum acceperit ea quæ semel ei sunt tradita: sed manent multumque nobis et immensum fructum pariunt, et uberem in tempore roessem proferunt. *Qui enim parce seminat, inquit, parce et metet: et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus etiam metet* (2. Cor. 9. 6). Copiose itaque seminemus, ut ita quoque metamus, et vita fruamur æterna: quam nos omnes utinam consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque Spiritui sancto gloria, imperiam, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN HELIAM ET VIDUAM.

etore summopere frequentatum, de eleemosyna scilicet et de hospitalitate, quas ille semper inter præcipua Christianæ vitæ officia habuit.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN HELIAM,

ET IN VIDUAM, ET DE ELEEMOSYNA.

1. *Eleemosynæ dignitas; duæ viduæ duo testamenta exprimunt.*—Diebus illis, quibus jejunabamus omnes, cum sæpenumero sermonem instituere de eleemosyna statuissim, superveniente vespera sum impeditus, quæ nobis cursum orationis interruptit. Hoc vero fiebat Deo fortasse in nostram utilitatem ita disponente, atque in hunc diem cohortationem de his rebus differente: ne dum vos in Ecclesia divisi eratis, eleemosynæ mensa vobis apponeretur: non quod hodie magnum aliquid et insigne dicendum habeamus, sed quod magna sit et eximia virtus eleemosynæ. Multam quippe fiduciam apud Deum res ista conciliat, et tamquam regina quædam religionem nostram regens multa cum securitate cælestes ingredi sedes consuevit, et illæ, quibus cælorum januæ commissæ sunt, potestates, si quidem intrantem viderint eleemosynam, multo cum honore reliquis etiam virtutibus propter ipsam fores illas aperiant: sin autem absque eleemosyna venire viderint, fores

illis occludunt. Atque hoc ex virginibus illis patet, quæ propterea sacro illo thalamo fuerunt exclusæ, quod oleum in lampadibus suis perpetuo non haberent (Math. 25). Ac mihi discrimen considera. Eleemosyna quidem absque virginitate suos alumnos introduxit in cælum: at virginitas absque eleemosynamine potuit. Quando igitur tanta rei hujus est virtus, omni studio institutos de ea sermones excipiamus. Enimvero compendiosa fuerit admodum ad hanc rem cohortatio, si vos ad viduam Sarephthis Sidonis habitantem abducamus. Nam qui operibus ipsis instruunt, multo digniores fide magistri sunt, quam qui verbis solis consilium dant: quocirca vidua quoque nobis rei hujus optima erit magistra. Si quidem nos verbis quidem adhortamur: at illa vos operibus docere poterit, cum eisdem præditam moribus, sociam habeat sibi copulatam. Duæ quippe sunt hæc viduæ, una in Novo Testamento, quæ duominuta misit (Luc. 21), altera in Veteri, quæ præ-

phetam suscipere meruit (3. Reg. 17) : atque ambæ ad eandem philosophiæ virtutem pervenerunt, eandemque comitatem exhibuerunt, et suorum recte factorum similitudine Testamentorum nobis affinitatem expresserant. Nam quemadmodum sublimes quidam scopolis, circumdati portubus, quos appellari Pharos mos est, in quibus tota nocte inextinctus ignis lucet, errantes in mari splendore luminis ad portus securitatis deducunt : sic istæ tamquam portubus comitate circumdatæ, magnanimitatis suæ lumine profundissima in nocte : non enim potior est conditio vitæ nostræ quam noctis, sicut et Paulus dicit : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* (Rom. 13. 12) ; eos igitur qui profundissima in nocte in avaritiæ mari oberrant, et jamjam submergendi sunt, ad suam invitant securitatem, et humanitatis semper ardentem habentes ignem, inextinctum eleemosynæ lamen conservant.

3. Sed de illa quidem alio loco ; hodierno die aptid vos de ista Veteris Testamenti agemus. Omnino enim dñm hæc laudabitur, illius quoque præconiorum corona neclatur : nam quarum paria sunt recte facta, earum quoque laudatrix oratio communis est. Orta est igitur hujus tempore fames gravissima, non quod defessa tellus fruges negaret, sed quod hominum peccata Dei donum averterent. Orta est igitur fames gravissima, et omnium acerbissima ; atque illam famem Hellas magnus invocavit, et tamquam terribilem famulum quemdam vocavit, ut consertos injuria Dominum afficientes castigaret : imo vero Judæorum illam advocare peccata ; propheta autem illam os intulit, *Vivit enim, inquit, Dominus Deus, si erit pluvia nisi per os meum* (3. Reg. 17. 1).

Descriptio sterilitatis et siccitatis aeris. — Intolerandum igitur erat malum : neque enim tantum sterilem reddidit terræ uterum terribilis illa vox prophetae, sed et ipsa fluminum fluentia cohibuit, omnesque tum exarescebant torrentes. Et quemadmodum cum vehemens et ardens febris corporis naturam invasit, non superficiem tantum arcfacit, sed et interiora permeans ipsam ossium naturam exurit : ita quæ tum vigebat siccitas aeris, non solam terræ faciem incendebat, sed ad ipsa ejus viscera penetrans omnem inferiorem humorem exhauriebat. Quid ergo Deus ad prophetam ? *Surge, inquit, et vade in Sarephtha Sidoniæ : ibi mandabo mulieri viduæ, ut nutriat te* (3. Reg. 17. 9). Quid hoc sibi vult ? In sua patria nullam comitatem expertus est, et ad alienam regionem illum mittis, atque ad mulierem viduam ? Nam si opulenta esset, si ditissima, si regis uxor ipsius, si multis terræ frugibus repleta haberet promptuaria, nonne voluntatem ejus vehementius quam terram ipsam metus famis sterilem redderet ? Ne igitur hæc propheta diceret, aut animo versaret, idcirco prius eum per corvos aluit (3. Reg. 17. 6), ut per ea quæ gerebantur, ista propemodum illi diceret : si effeci, ut rationis expertus natura hospitio te reciperet, multo magis ratione præditæ, ut hoc læcia, persuadebitur.

3. Propterea vidua post corvos. Videre erat prophetam mulierculæ factum obnoxium, animam illam ad cælos usque sublimem ac divinam, generosam et excelsum Heliam velut erronem quemdam ac mendicum ad viduæ januam venire, atque illud os, quod cælum clauserat, mendicorum voces effundere : *Da mihi panem, da mihi aquam ; ut tu discas, nihil æque benevolam et humanam esse ac viduæ domum, et tabernaculum egestatis plenum, ac divitiarum expertum, et malorum quæ ex divitiis oriuntur. Locus enim erat a tumultibus liber, omnisque philosophiæ plenus, et portu quovis tranquillior. Tacta maxime requirunt domicilia sanctorum animæ.*

Deus quomodo punit Sodomitarum nefaria scelera ; quomodo Deus in puniendo eos se gessit. — Pergebat igitur ad viduam propheta, quæ Judæos, quibus perosi erant peregrini, exemplo erat suo redarguturæ : pergebat ad viduam, omnesque docebat, merito Judæos pœnam illam sustinere. Nam cum in aliquos pœnam illaturus est Deus, non quoquo modo supplicium immittit, neque sui judicii contentus est calculo, sed et apud homines excusat se rebus ipsis ac tuetur, perinde quasi eorum in quodam in judicio suspicionibus vulgi expositus disceptaret. Et quemadmodum qui judicium exercent, cum ad mortis supplicium quempiam sunt abducturi, in sublimi præsidentes tribunali, ac vela contrahi jubentes : totam evitatem circum sese stare curantes, ita velut in publico theatro judicant, et in oculis omnium atque auribus interrogationes adhibent reo, et acta, et commentarios scelerum ab illo perpetratorum legi præcipiunt, et efficiunt ut reus ipse suorum factorum fiat accusator, ac tum demum sententiam ferunt : ita quoque Deus tamquam in excelso quodam tribunali prædicationis Scripturæ præsidens, universum orbem terrarum præcipiens circumstistere, spectantibus omnibus et audientibus, quæstionem instituit peccatorum, non commentarios et acta legi præcipiens, neque tabulas in medium adducens, sed ipsa reorum peccata nobis ob oculos contemplanda proponens.

4. Sane cum infesta fulmina in Sodomitas erat immissurus, et populos urbesque terribilis illius flammæ opera de medio regionis sublaturus, cum novum et insolitum illum imbrem dejiciebat, multo priori terribiliorem, quem primum et solum sol unquam aspexit : antequam ejusmodi pœnam inferret, eorum improbitatem, qui puniendi erant, nobis indicavit, non tabulis ut dixi lectis, sed adductis in medium ipsis eorum peccatis (Gen. 19). Propterea nimirum angelos misit, non tantum ut Lot educerent, sed ut illorum iniquitatem ostenderent ; quod etiam evenit. Cum enim eos Lot excepisset, hospitis domum obsederunt omnes, et in orbem circumsteterunt. Hujus autem obsidionis copiarum dux erat infandus amor, et iniqui cupiditas coitus, qui et ætatis et naturæ limites excedebat. Neque enim juvenes solum circumsteterunt, sed etiam seniores : et neque canities rabiem sedavit, neque furorem sen-

τὴν ἐβρασαν τῆς φιλοσοφίας ἀρετὴν, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπέδειξαν φιλοφροσύνην, τῇ τῶν κατορθωμάτων ὁμοιότητι τὴν συγγένειαν ἡμῖν τῶν Διαθηκῶν ἐνδεικνύμεναι. Καθάπερ γὰρ σκόπελοι τινες ὑψηλοὶ περιβεβλημένοι λιμένας, οὓς δὴ φάρους καλεῖν εἰώθασιν, διὰ πάσης τῆς νυκτὸς ἀσβεστον ἔχοντες πῦρ, τοὺς πεπλανημένους κατὰ τὸ πέλαγος τῇ λαμπηδόνι τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν τοῦ λιμένος χειραγωγούσιν ἀσφάλειαν· οὕτω καὶ αὗται καθάπερ τινὰς λιμένας τὴν φιλοφροσύνην περιβεβλημέναι, τῷ φωτὶ τῆς οἰκειᾶς μεγαλοψυχίας τοὺς ἐν τῇ βαθυτάτῃ νυκτὶ· νυκτὸς γὰρ οὐδὲν ἀμεινον ἡμῶν ἢ ζωὴ διάκειται, καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, *ὅτι Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικε*· τοὺς οὖν ἐν τῇ βαθυτάτῃ νυκτὶ κατὰ τὸ πέλαγος τῆς φιλαργυρίας πλανωμένους, καὶ γίνεσθαι μέλλοντας ὑποδρυχοῦς, πρὸς τὴν παρ' αὐτῶν καλοῦσιν ἀσφάλειαν, τὸ τῆς φιλανθρωπίας διαπαντὸς καοῖμενον ἔχουσαι πῦρ, καὶ διασώζουσαι τὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἀσβεστον φῶς.

β'. Ἀλλὰ περὶ ἐκείνης μὲν ἐν ἐτέρῳ καιρῷ· τήμερον δὲ περὶ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν. Πάντως γὰρ καὶ ταύτης ἐπαινουμένης, ἐκείνης τῶν ἐγκωμίων οἱ στέφανοι πλέκονται· ὧν γὰρ τὰ κατορθώματα ἴσα, καὶ οἱ λόγοι τῶν ἐγκωμίων κοινοί. Ἐγένετο τοίνυν κατὰ τοὺς ταύτης χρόνους λιμὸς χαλεπός· οὐχ ἡ γῆ δὲ καμοῦσα παρητήσατο τὴν φορὰν, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἀμαρτήματα τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεὰν ἀπεκρούσαντο. Ἐγένετο τοίνυν λιμὸς χαλεπός, καὶ λιμῶν ἀπάντων πικρότατος· καὶ τοῦτον ἤγαγε τὸν λιμὸν ὁ μέγας Ἡλίας, καθάπερ τινὰ φοβερὸν οἰκίτην καλέσας, ὥστε τοὺς συνδούλους τὸν Δεσπότην ὑβρίζοντας σωφρονίσαι· μᾶλλον δὲ ἐκάλεσεν αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων τὰ ἀμαρτήματα· ἐκόμισε δὲ αὐτὸν τοῦ προφήτου τὸ στόμα, Ζῆ γὰρ, φησί, *Κύριος ὁ Θεός, εἰ ἔσται ὑστὸς, εἰ μὴ διὰ στόματός μου*.

Ἦν τοίνυν ἀφόρητον κακὸν· οὐδὲ γὰρ τὴν γαστέρα τῆς γῆς ἀγονον ἐποίησε μόνον ἢ φοβερά τοῦ προφήτου φωνή, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῶν ποταμῶν τὰ ρεῖθρα ἀνέστειλε, καὶ οἱ χειμάρροι τότε ἐξηραίνοντο πάντες. Καὶ καθάπερ πυρετὸς λάθρος καὶ διακαῆς εἰς σώματος φύσιν ἐμπεσὼν, οὐχ ἡ ἐπιφάνειαν ξηραίνει μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸ χωρῆσας τὸ βάθος, αὐτὴν τῶν ὀστέων καταφρύγει τὴν φύσιν· οὕτω καὶ ὁ τότε γενόμενος αὐχμὸς, οὐχ ἡ ψὺν τῆς γῆς κατέκαυε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς λαγόνας ἔλθοιεν, πᾶσαν κάτωθεν ἀνέσπασε τὴν νοτίδα. Τί οὖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν προφήτην; *Ἀνάστηθι, φησί, καὶ πορεύθητι εἰς Συρεφθά τῆς Σιδῶνος· ἐκεῖ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διαθρῆσαι σε*. Τί τοῦτο; ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς οὐδεμιᾶς ἀπέλαυσε φιλοφροσύνης, καὶ εἰς τὴν ἄλλοτριαν αὐτὸν πέμπεις, καὶ πρὸς γυναῖκα χήραν; Εἰ γὰρ εὐπορος ἦν, εἰ γὰρ πλουσιωτάτη, εἰ γὰρ αὐτοῦ τοῦ βασιλεύοντος γυνή, εἰ γὰρ ταμεία πολλῶν εἶχεν ἐμπλησμένα γεννημάτων, οὐκ ἂν αὐτῆς μᾶλλον τῆς γῆς τὴν προαίρεσιν ἀπεστείρωσεν ὁ τοῦ λιμοῦ φόβος; Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα ὁ προφήτης λέγῃ, μηδὲ διαλογίζηται, διὰ τοῦτο αὐτὸ, [330] πρότερον διὰ τῶν κοράκων ἔθρεψε, μονονοῦχὶ πρὸς αὐτὸν λέγων διὰ τῶν γενωμένων, ὅτι Εἰ τὴν ἀλογον φύσιν ξενοδοῆσαι σε παρεσκεύασα, πολλῶν μάλλον ἢ λογικῆ πεισθήσετε: τοῦτο ποιήσαι.

γ'. Διὰ τοῦτο μετὰ τοὺς κόρακας ἡ χήρα. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν προφήτην ὑπόδικον γενόμενον γυναικὸς, τὴν οὐρανομήκη καὶ θεῖαν ψυχὴν ἐκείνην, τὸν γενναῖον καὶ ὑψηλὸν Ἡλίαν, ὥσπερ ἀλήτην τινὰ καὶ προσαιτην πρὸς τὰς θύρας τῆς χήρας ἐρχόμενον, καὶ τὸ στόμα, δὲ τὸν οὐρανὸν ἔκλεισε, τὰς τῶν προσαιτούντων φθεγγόμενον φωνάς· Ἀὐτὸς μοι ἔρπον, ὅς μοι ὕδωρ· Ἴνα σὺ μάθῃς ὅτι οὐδὲν οὕτως ἐπιτήδεον, ὡς γυναικὸς οἰκία χήρας, καὶ σκηνὴ πενίας γέμουσα, καὶ πλοῦτου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ πλοῦτου κακῶν ἀπηλλαγμένη. Καθαρὸν γὰρ θεωροῦσιν ἦν τὸ χωρίον, καὶ πάσης φιλοσοφίας μεστὸν, καὶ λιμένος παντὸς εὐδιωτερόν. Τοιαῦτα δὴ μάλιστα ἐνδιατήματα τῶν ἁγίων ἐπιζητούσιν αἱ ψυχαί.

Ἀπῆι: τοίνυν πρὸς τὴν χήραν ὁ προφήτης, τῆς Ἰουδαϊκῆς μισοξενίας ἔλεγχον ἐσομένην· ἀπῆι πρὸς τὴν χήραν, διδάσκων ἅπαντας ὅτι δικαίως ἐκείνη τὴν κόλασιν ὑπομένουσιν Ἰουδαῖοι. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ τινὰς κολάζειν ὁ Θεός, οὐχ ἀπλῶς ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ τῇ τῆς οἰκειᾶς κρίσεως ἀρκείτας ψήφῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν πραγμάτων ἀπολογεῖται, ὥσπερ ἐν κοινῷ δικαστηρίῳ κρινόμενος ταῖς τῶν πολλῶν ὑπονοίαις. Καὶ καθάπερ οἱ δικάζοντες, ὅταν μέλλωσι τίνα τὴν ἐπὶ θάνατον ἄγειν δόξαν, ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος προκαθίσαντες, καὶ τὴν πόλιν αὐτοῖς περιστήσαντες ἅπασαν, οὕτω καθάπερ ἐν θεάτρῳ κοινῷ δικάζοντες πρὸς τὸν κατάδικον, ὑπὸ ταῖς ἀπάντων βύεσι καὶ ἀκοαῖς τὰς πεύσεις ποιούμενοι, καὶ τὰ ὑπομνήματα τῶν ἐκείνοις τετολημμένων ἀναγνωσθῆναι κελεύοντες, καὶ αὐτὸν τὸν ὑπεύθυνον τῶν αὐτῶν τετολημμένων γενέσθαι κατηγορῶν παρεσκευάζοντες, τότε τὴν ψῆφον ἐπάγουσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεός, καθάπερ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος, τοῦ τῶν Γραφῶν κηρύγματος προκαθίσας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν περιστήσας, ὑπὸ ταῖς ἀπάντων βύεσι καὶ ἀκοαῖς ποιεῖται τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἐξέτασιν, οὐχ ὑπομνήματα ἀναγνωσθῆναι κελεύων, οὐδὲ γράμματα παράγων εἰς μέσον, ἀλλ' αὐτοῖς ἡμᾶς τοῖς τῶν καταδίκων ἐπιστῶν ἀμαρτήμασιν.

δ'. Ὅτε γοῦν τοὺς χαλεποὺς κερανοὺς κατὰ τῶν Σοδομιτῶν ἀφείναι ἤμελλε, καὶ δήμους καὶ πόλεις ἀναρπάξαι ἐκ μέσου τῆς χώρας διὰ τῆς φοβερᾶς φλογὸς ἐκείνης, ὅτε τὸν καινὸν καὶ παραδόξον ὕετον ἐπὶ τὴν γῆν ἤφει, τοῦ προτέρου φρικωδέστερον ὄντα, ὃν πρῶτον καὶ μόνον ἥλιος ἐπειδὴν· ἐπεὶ τοιοῦτον πρὶν ἢ τὴν κόλασιν ταύτην ἐπαγαγεῖν, ἔδειξε τῶν μελλόντων κολάζεσθαι τὴν πονηρίαν ἡμῖν, οὐχ ἡ γράμματα ἀναγινώσκων, καθάπερ ἔφη, ἀλλ' αὐτὰ εἰς μέσον παραγαγὼν τὰ ἀμαρτήματα. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπεμφε τοὺς ἀγγέλους, οὐχ ἵνα τὸν Λῶτ ἐξαγάγωσι μόνον, ἀλλ' ἵνα σοι δείξωσι τὴν παρανομίαν ἐκείνων· ὁ δὲ καὶ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς ὁ Λῶτ ὑπεδέξατο, τὴν οἰκίαν ἐπολιόρκουν τοῦ ξενοδόχου πάντες, περιστάντες [331] κύκλῳ. Ἐστρατήγει δὲ τῆς πολιορκίας ἄτοπος ἔρωσ, καὶ μίξιος ἐπιθυμία παρανόμου, καὶ ἠλικίας καὶ φύσεως ὄρους ὑπερβαίνουσα. Οὐδὲ γὰρ νεανίσκοι περιέστησαν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ πρεσβύται· καὶ οὐδὲ ἡ πολιὰ τὴν λύτταν κατέπαυσεν, οὐδὲ τὸ γῆρας

* Sui il. in m. i. g. l. o. n. j. ἐπειδὴ τοιοῦτον· πρὶν.

τῆς *μανίαν* ἔσθεσεν, ἀλλ' ἦν ἰδεῖν ἐν λιμένι ναυάγιον, ἐν γῆρᾳ παράνομον ἐπιθυμίαν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔσθησαν τῆς παρανομίας, ἀλλὰ τοῦ Λῶτ' ὑποσχομένου τὰς ἑαυτοῦ παραδώσειν θυγατέρας, οὐδὲ οὕτως ἀφίσταντο, ἀλλ' ἐπέκειντο, λέγοντες μὴ πρότερον ἀποστήσεσθαι, ἕως ἂν τοὺς ἀνδράς λάβωσι· καὶ μεγάλη ἠπειλὸν δώσειν κακὰ τῷ τὰς ἑαυτοῦ θυγατέρας ὑποσχομένῳ δώσειν διὰ τὴν εἰς τοὺς ξένους τιμὴν. Εἶδες πῶς πανταχόθεν εἰδείξε τῶν Σοδομιτῶν τὴν κακίαν, καὶ τότε τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγεν; Ἴνα γὰρ μὴ μετὰ ταῦτα ὁρῶν κολαζομένους αὐτοὺς κατακλασθῆς διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, μηδὲ μετ' ἐκείνων ἐγκαλλῆς τῷ Θεῷ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ κατακρίνης ἐκείνους, προλαβὼν τῆ τῆς πονηρίας ἀποδείξει, πάντα προανήρπασεν αὐτῶν τὸν ἔλεον, τῆς πρὸς αὐτοὺς συμπαθείας ἀπαγαγὼν ἡμᾶς. Ὁ δὲ καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ προφήτου πεποίηκεν. Ἴνα μὴ θεωρῶν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διαφθειρομένους τοὺς Ἰουδαίους; ἀγγῆς, δείκνυσί σοι τὴν ἀπανθρωπίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὠμότητα, καὶ τῆς φιλοξενίας τὴν σπάνιν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐχ ὑπεδέξαντο τὸν προφήτην, ἀλλὰ καὶ ἀποκτείνειν ἠπειλοῦν· καὶ τοῦτο ἔηλον ἐκ τῶν Θεοῦ ῥημάτων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀγαθήρσον, μόνον, ἀλλὰ καὶ, *Κρύβηθι*. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ σοι πρὸς σωτηρίαν ἡ φυγή, ἀλλὰ δεῖ καὶ λαθεῖν μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας· δῆμος γὰρ ἐστὶν Ἰουδαϊκός, δῆμος αἱμάτων διψῶν προφητικῶν, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἐμμελετήσας σφαγαῖς· ἀπὸ τῶν προφητικῶν αἱμάτων αἶ τὰς ἑαυτῶν ἥμαξαν δεξιὰς. Καὶ, ὅτε μὲν ἐκ τῆς Ἰουδαίας αὐτὸν ἐξέπεμψεν, Ἄσελθε καὶ κρύβηθι, φησὶν· ὅτε δὲ πρὸς τὴν χῆραν ἀπέστειλεν, Ἐγὼ, φησὶν, *ἐντελοῦμαι αὐτῇ*. Ὅρξῃ πῶς ἐκεῖθεν μὲν φεύγοντα μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας τοῦτο ποιῆσαι προστάττει· ἐνταῦθα δὲ καταφεύγοντα μετὰ πολλῆς παρῆρσις καὶ τοῦ θάρρους ἀπιέναι κελεύει;

ε'. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ τι καὶ ἕτερον ψικονόμηται διὰ τῆς τοῦ προφήτου πρὸς τὴν χῆραν παρουσίας. Ἴνα γὰρ μὴ μετὰ ταῦτα ὁρῶντές τινες τὸν Χριστὸν μετὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀφάτους εὐργεσίας τὰς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, μετὰ τοὺς μυρίους νεκροὺς, οὐς ἀνέστησε, μετὰ τοὺς τυφλοὺς, οὐς ἀναβλέψαι ἐποίησε, μετὰ τοὺς λεπροὺς, οὐς ἐκάθηρε, μετὰ τοὺς δαίμονας, οὐς ἀπέφλασε, μετὰ τὴν θαυμαστὴν καὶ σωτήριον διδασκαλίαν, παρὰ μὲν τῶν εὐεργετηθέντων ἐλαυνόμενον, παρὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι τιμῶμενον, οὐδὲν τοιοῦτον εἰδόντων οὔτε ἀκηκότων, θαυμάζωσι, διαπορῶσι, καὶ ἀπιστοῦν τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίζωσιν· ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου διὰ τῶν δούλων τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀγνωμοσύνην διδάσκει, καὶ τῶν ἔθνων φιλοφροσύνην ἡμᾶς παιδεύει. Οὕτω γοῦν τὸν Ἰωσήφ, οὐς παρεγένετο ὁρέψων ἐκεῖνος, καὶ ἀνελεῖν ἐπαχείρησαν, ἀνθρωπος δὲ βάρβαρος εἰς μεγίστην ἤγαγε τιμὴν. Οὕτω τὸν [332] Μωσῆα ἀπῆλασαν οἱ εὐεργετηθέντες Ἰουδαῖοι, ὑπεδέξατο δὲ ἀνθρωπος βάρβαρος Ἰωθῶρ, καὶ πολλῆς αὐτὸν φιλοφροσύνης ἤξιώσεν. Οὕτω τὸν Δαυὶδ ἀπῆλασε μὲν ὁ Σαοὺλ μετὰ τὴν τοῦ Γολιάθ κεφαλὴν, μετὰ τοὺς μυρίους κινδύνους, οὐς καὶ αὐτῷ καὶ τῆ πόλει πολλάκις ἐπαγομένους ἔλυσεν· ὑπεδέξατο δὲ Ἀγχοὺς ὁ βαρβάρων βασιλεὺς, καὶ εἰς πολλὴν ἤγαγε τιμὴν.

Ὅτω καὶ νῦν τὸν Ἥλιαν ἀπῆλασαν μὲν Ἰουδαῖοι, ὑπεδέξατο δὲ ἡ χῆρα. Ὅταν οὖν ἔβη τὸν Χριστὸν ἀπελαυνόμενον μὲν παρὰ αὐτῶν, ὑποδεχόμενον δὲ παρὰ τῶν ἔθνων, ἀνωθεν τοὺς τύπους καταμαθῶν, μὴ θαυμάσης ἐπὶ τῆς τοῦ πράγματος ἀληθείας. Ἦκουσας γοῦν καὶ σήμερον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττομένου. Πρὸς γὰρ τοὺς Ἰουδαίους δυσχεραίνοντας διαλεγόμενος ἔλεγεν, *ὅτι Πολλὰ χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἥλιου, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ἀπεστῆλη Ἥλιος, εἰ μὴ πρὸς τὴν χῆραν τὴν ἐν Σαρεβθοῖς τῆς Σιδωνός*. Ἄλλ' ἴσως ἐκεῖνο ἂν τις διαπορήσειε, τί δήποτε τὸν οὕτω ζηλωσαντα ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης θλίβεσθαι καὶ στενοχωρεῖσθαι ἀφήκεν ὁ Θεός, νῦν μὲν εἰς τὸν χειμᾶρον πέμπων, νῦν δὲ πρὸς τὴν χῆραν, νῦν δὲ εἰς ἄλλο χωρίον, καθάπερ τινὰ μετανάστην τόπους ἐκ τόπων ἀμείβειν παρασκευάζων. Ὅτι γὰρ ἐθλίβετο καὶ ἐστενοχωρεῖτο, ἄκουσον καὶ τοῦ Παύλου λέγοντος, *Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰτείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακουχοῦμενοι*. Τίνος οὖν ἕνεκεν θλίβεσθαι αὐτὸν συνεχώρησεν; Εἰ μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτημάτων ταύτην ἀπήτει τοὺς Ἰουδαίους τὴν δίκην, ἐικότως ἂν τις ἔφησε τῆ στενοχωρίᾳ τῆς θλίψεως αὐτὸν λαμβάνειν πείραν, ὥστε γενέσθαι πρᾶότερον, καὶ καθυφείναι τῆς ὠμότητος. Εἰ δὲ οὐχ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν γινομένων αὐτοῖς μνησικακῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην ἀσεβείας καὶ ὕβρεως τηκόμενος, ταύτην ἐπήγαγεν αὐτοῖς τὴν συμφορὰν, τίνος ἕνεκεν καὶ αὐτὸς κοινωεῖ τῶν δεινῶν, καὶ οὐκ ἀπολαύει πολλῆς τῆς ἀνέσεως καὶ ἀδείας; Ὅτι εἰ τῶν ἄλλων κακουχομένων καὶ τῷ λιμῷ διαφθειρομένων, αὐτὸς ἀνέσεως καὶ τραπεζῆς ἀπέλαυε πλουσίας, ἴσως ἂν τις ἐνόμισεν ὠμότητος εἶναι τὸ γεγεννημένον. Θαυμαστὸν γὰρ οὐδὲν ἐδόκει, εὐθηνίας ἀπολαύοντα, τοῖς ἄλλοτριῶς ἐντροφῶν κακοῖς. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός αὐτὸν ἀφήκε κοινωεῖσθαι τῆς συμφορᾶς, καὶ πείραν λαθεῖν τῶν συμβάντων δεινῶν, καὶ μετασχεῖν τοῦ λιμοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλλὰ θεὸς ἦν ζῆλος παρ' αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἂν εἴλετο στενοχωρούμενος οὕτω, καὶ ὑστερούμενος, καὶ θλιδόμενος, καὶ κακουχοῦμενος, μὴ λύσαι τὴν ἀπειλήν, εἰ μὴ ἀπὸ πολλοῦ τοῦ ζήλου τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀφήκε φωνήν. Διόπερ καὶ ἦδιον ἦν αὐτῷ στενοχωρεῖσθαι, καὶ σωφρονιζομένους αὐτοὺς ὀρᾶν, ἢ τῆς ἀνάγκης ἀπαλλαγέντας τῆς ἐπιχειρήσεως, πρὸς τὴν προτέραν ἀσέβειαν ἐπανελθόντας ἰδεῖν.

ς'. Τοιαῦτα γὰρ πανταχοῦ τῶν ἁγίων αἰ ψυχαί· ὑπὲρ τῆς ἐτέρων διορθώσεως τὴν ἑαυτῶν ἀσφάλειαν προδιδάσκουσιν. Ἴνα οὖν μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ τὴν ὠμότητα ἐπέτεινε τὸν λιμὸν, ἀφήκε αὐτὸν κοινωεῖσθαι τοῦ λιμοῦ, ἵνα μάθῃς τοῦ προφήτου τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ [333] χωρὶς τούτου δὲ, ἐπειδὴ εἰσθὲ πως ἡ τῶν θαυμάτων φύσις τοὺς τε θαυματοουργοῦντας ἐπαίρειν, τοὺς τε ὁρῶντας θαύματα μείζονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως περὶ αὐτῶν πείθει ἐπινοεῖν· καὶ ταῦτα ἀμφότερα διορθώσαστο, τὴν τῆς φύσεως ἐναλλάξ ἀσθένειαν. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς ῥᾶδιον μαθεῖν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπαίρει τὰ θαύματα, ἄκουσον τί φησι· *Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπερβῶμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ· τῇ σαρκί, ἀγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίσῃ*. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς ὁρῶντας τὰ θαύματα καὶ τοὺς ἀκούοντας μείζονα πείθει περὶ τῶν θαυματοουργούντων ἐπινοεῖν, καὶ τοῦτο ἐκεῖθεν ἔηλον. Εἰπὼν γὰρ περὶ

ctus extinxit, sed videre erat in portu naufragium, iniquam in senectute cupiditatem. At non huc usque tantum progressa est illorum improbitas, sed et cum filias suas traditurum se Lot polliceretur, ne sic quidem recesserunt, sed urgebant dicentes non se prius quam viros accepissent recessuros; seque gravissima illaturos mala minabantur ei, qui ut hospitibus honorem deferret, filias suas se promiserat traditurum. Vides ut omni ex parte Sodomitarum nequitiam demonstrarit, ac deinde pœnam illis intulerit? Ne enim postea cum eos affectos supplicio videris, propter calamitatis magnitudinem animo frangaris, neque cum illis Deum accuses, sed illos cum Deo condemnes, antea demonstrata illorum improbitate omnem erga illos misericordiæ occasionem præcipuit, et nos ab omni commiseratione in illos avocavit. Quod et nunc erga prophetam præstitit. Ne fame confectos intuens Judæos doleres, immanitatem illorum ex crudelitatem ostendit, et quam raro comiter peregrinos exciperent. Non enim solum prophetam non susceperunt, sed et se interfectorum minabantur: id quod ex Dei verbis colligitur. Non enim ait tantum, *Recede*, sed etiam, *Abcondere* (3. Reg. 17. 3). Non sufficit ad salutem fuga, sed et oportet ut te diligenter occultes: populus quippe Judaicus est, populus sanguinem sitiens prophetarum, et in sanctis necandis exercitatus: semper manus suas prophético sanguine cruentarunt. Et cum illum quidem emittebat ex Judæa, *Vade et abscondere*, inquit: cum autem ad viduam mittebat: *Ego*, inquit, *illi mandabo* (Ibid. v. 9). Vides, ut inde quidem fugientem jubeat illud cum multa cautione præstare; huc autem confugientem magna cum fiducia præcipiat et securitate discedere?

5. *Cur ab aliis ejectus, a vidua susceptus propheta; cur Heliam Deus affligi siverit.* — Neque solum hoc, sed et aliud per hunc prophetæ adventum ad viduam providit ac disposuit. Ne enim postea cum Christum nonnulli cernerent post multa et immensa beneficia in Judæam collata, post innumeros mortuos quos suscitaverat, post cæcos, quos visum restituerat, post leprosos, quos mundaverat, post dæmones, quos ejecerat, post admirabilem salutaremque doctrinam, ab illis, quos devinxerat beneficiis, esse vexatum, et a gentilibus honore affectum, qui nihil viderant, nec audiverant, mirarentur, dubitarent, et rem esse incredibilem existimarent: prius ac multo ante tempore per servos suos, et quam improbi fuerint Judæi nos docet, et quam comes et humani fuerint gentiles nos instruit. Sic nimirum et Joseph illi, quibus ipse cibaria ministraturus advenerat, etiam necare conati sunt: homo autem barbarus in summum illum honorem evexit. Non aliter Moysem, quem beneficio affecti expulere Judæi, homo barbarus Jothior excepit, et multam in eum comitatem et humanitatem exhibuit. Sic Davidem Saul post amputatum Goliath caput ejecit, post mille pericula quæ ab ejus civitatisque cervicibus sæpe depulerat: Anchus autem rex barbarorum excepit, et in magnum honorem evexit. Ita

nunc etiam Heliam expulere Judæi, sed vidua suscepit. Quando igitur Christum ab illis repulsum videris exceptum a gentibus, animadversis antea figuris, ne prodentem se rei veritatem mireris. Audisti ergo Christum hodie dicentem, et hoc ipsum subindicantem. Cum enim Judæos indignantes alloqueretur, dicebat, *Multæ viduæ erant in diebus Heliae, et ad nullam missus est Helias, nisi ad viduam, quæ erat in Sarephthis Sidonis* (Luc. 4. 25). Sed quæret fortasse quispiam, quam ob causam eum qui tantum pro Dei gloria zelum præ se tulerat, vexari Deus permiserit et affligi, cum eum ad torrentem nunc mitteret, nunc ad viduam, nunc alium in locum, tanquam exsulem quemdam volens locum ex loco mutare. Vexatum enim et afflictum fuisse audi quo pacto Paulus etiam testetur: *Circueverunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti* (Heb. 11. 37). Cur igitur illum sivit affligi? Nam si quidem ob ea peccata quæ in ipsum admiserant, has a Judæis pœnas exegisset, merito dixisset eum vexatione ista periculum afflictionis fecisse, ut mitior fieret et nonnihil de crudelitate remitteret: si autem non quod malorum memoret esset, quæ ab illis passus fuerat, sed quod propter eorum adversum Dominum improbitatem et insolentiam contabesceret, hanc illis calamitatem invehebat: qua de causa in consortium et ipse malorum vocatur, nec multis deliciis ac securitate perfruit? Quia nimirum si dum alii calamitate premerentur, et fame perirent, ipse deliciis et opipara mensa frueretur, illud fortasse factum quispiam crudelitati tribuisset. Nihil enim mirum fuisset visum, hominem, cui affatim cuncta suppeterent, aliorum malis oblectari. Idcirco participem eum esse calamitatis permisit Deus, et experiri mala quæ accidebant, ac famem pati, ut discas non famem apud illum, sed zelum fuisse. Neque enim sic in angustias redactus, egestate pressus, vexatus, et afflictus adduci potuisset, ut minas rescinderet, nisi præ nimio zelo beatam illam vocem emisisset. Quocirca jucundius illi fuisset affligi, atque castigatos illos cernere, quam urgenti necessitate liberatos ad priorem reversos impietatem videre.

6. Tales enim sunt ubique animæ sanctorum: ut cæteri respiscant, securitatem suam periculo exponunt. Ne quis diceret eum præ nimia crudelitate famem auxisse, participem eum fieri famis permisit, ut philosophiam prophetæ cognoscas. Præterea vero cum soleat plerumque miraculorum natura eos, qui miracula patrant, efferre, atque eorum spectatores in eam mentem impellere, ut aliquid in eis humana natura sublimius esse arbitrentur: his etiam duobus remedium adhibuit, et naturæ infirmitatem immutavit. Hæc autem ita se habere, facile fuerit ex Pauli vocibus intelligere. Nam miracula quidem efferre solere, audi quo pacto testetur: *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, ut me colaphizet* (2. Cor. 12. 7). Efficere porro miracula, ut qui ea cernunt, majorem concipiant opinionem de illis, a quibus eduntur, hoc

etiam inde constat. Cum enim suarum revelationum fecisset mentionem, addit, *Nam si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam (2. Cor. 12. 6)*. Cur non igitur gloriaris? *Parco autem, ne quis in me existimet, supra id quod videt me, aut aliquid audit ex me*. Ne igitur tale quidpiam prophetæ accideret (licet enim Helias esset, homo tamen erat), immiscuit miraculo naturæ defectum. Propterea qui cælo imperavit, fami non imperavit: qui terræ partum colibuit, ventris reprimere necessitatem non potuit, sed muliere vidua indignuit, ut divinam gratiam agnoscas, et humanam sinuul infirmitatem. Non ad hoc tantum factum illud profuit, sed ad aliud quidpiam nihilo minus isto. Quodnam illud tandem? Ut cum te quispiam ad prophetæ zelum fuerit adhortatus, non animum despondeas, nec desperes, quod hominem esse alterius naturæ arbitreris, ideoque tantam apud Deum fiduciam habuisse. Quod quidem innuit quispiam cum dixit: *Helias homo erat similis nobis passibilis (Jac. 5. 17)*: quasi diceret: Ne impossibile arbitreris esse, ad idem cum illo philosophiæ fastigium pervenire: nam et ejusdem ille particeps fuit naturæ. Verumtamen admirabile ac divinum illud ejus propositum multo cæteris eam sublimiorem ostendit.

7. Sed jam tempus est, ut ad viduam redeamus. *Venit, inquit, in Sarephtha Sidonis, et invenit mulierem viduam colligentem ligna (3. Reg. 17. 10)*. Digna domestica paupertate lactenus sunt vestibula. Quid igitur? num retro conversus est, cum lalla vidisset hospitalitatis exordia? Nequaquam; quippe qui sententiam divinam audierat: sed clamavit post eam, et dixit: *Sume vero mihi aquam, et ivit, ut sumeret (Ib. v. 11)*. Vere generosa et sapiens mulier, ac nisi paulo videatur audacius hoc dictum, ipsa etiam prophetæ magnanimitate digna: imo nullo pacto debet audax illud dictum videri: nisi enim digna fuisset, nequaquam habita digna fuisset, quæ sanctum illum exciperet. Quemadmodum et ad discipulos dixit Christus, *In quacumque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete (Matth. 10. 11)*: ita Deus hic quoque quoniam præ omnibus dignam noverat hanc mulierem, quæ prophetam susciperet, propterea cæteris omnibus omissis illuc cum misit. At enim ex rebus ipsis nobilitatem ejus videamus. *Sume mihi, inquit, aquam in vase*. Magna sane mulieris humanitas. Quod enim responderit, quod in colloquium ejus venerit, quod illum corripiens totam civitatem ad puniendum sacrum illud caput non vocaverit, nonne stupore et admiratione dignum videtur? Siquidem merito famis adactam necessitate mulierculam eo usque fuisse iracundia commotam, ex hoc Judaico exemplo cognosce.

Elisæus duplex Helius.— Discipulus Helix Elisæus, duplex Helias (duplicem enim magistrum in discipulo licebat intueri), famem postea prophetavit; non ipse immisit sicut Helias, sed venturam prædixit. Quid ergo rex, qui temporibus illis regnabat? Indutus est sacco, inquit: siquidem humiliavit eum calamitas: sic tamen humiliatus cum lamentantem mulierem

audiisset propter ea quæ famis causa acciderant, tanta tum exarsit iracundia, ut confestim exclamarit ac dixerit: *Hæc facia: mihi Deus et hæc adjiciat, ut stabit caput Elisæi filii Saphat super ipsum hodie (4. Reg. 6. 31)*. Vidistina' regis iracundiam? Vido mulieris sapientiam: hæc enim invento eo qui non famem prædixerat, sed invexerat, cum prope civitatem esset, non indignata est, non excaudit, non cæteros ad supplicium sumendum vocavit, sed modestissime paruit.

8. Scitis autem quo pacto, si quando negotio quopiam simus occupati, ne familiares quidem sæpe numero lubenter aspiciamus, sed et adversus eos indignemur: cum vero tanta etiam afflictio ingruerit, vel ipsum etiam lumen molestiam nobis videtur exhibere: id quod rursus ex Judaico patet exemplo. Sane quidem cum venisset Moyses, et innumera Judæis annuntiasset bona, liberationem a tyrannide, libertatem, et in antiquam patriam reditum: *Videntes eum, inquit, non audierunt eum præ pusillanimitate, et operibus duris (Exod. 6. 9)*. Illi tam faustum nuntium ferentem cum vidissent, aversati sunt: hæc venientem prophetam cum vidisset, non ut famem depelleret, sed ut illam gravaret, nihil ei tale accidit. Et illi quidem adeo difficiles ac morosi erant propter operum laborem: hæc autem non labore, sed fame vehementer afflieta (magnum quippe est inter laborem famemque discrimen), non modo virum non aversata est, sed etiam totam suam paupertatem exhaustit, ut eum susciperet, qui famem illis induxerat. *Et ivit ut sumeret aquam, inquit, et clamavit propheta, et dixit, Sume mihi jam etiam panem, et comedam (3. Reg. 17. 11)*. Quid igitur mulier? Ne hoc quidem ægre fert, sed quid ait? *Vivit Dominus Deus tuus, si est mihi panis subcineritius, nisi quantum pugillus farinæ (Ib. v. 12)*. Quam ob causam jurat? Panem peliit propheta, cæterum illa panem non habebat. Timuit ergo, ne forte dum illa coqueret, torreret, præpararet, deinde tardaret, more impatiens propheta discederet, et præda hospitalitatis aufegeret. Propterea juramento illum præoccupavit dicens, non sibi farinam deesse, verum subcineritium panem sibi non esse, farinam esse. Neque juramento solum fidem facit, sed et ipsa rerum quæ fiunt demonstratione. *Ecce enim, inquit, colligo duo ligna, et ingrediar, et faciam illa filiis meis, et comedemus, et moriemur*.

Nullam relinquit excusationem divitibus vidua.— Audiant qui magnificas ædes construunt, et sumptuosa prædia mercantur, ac famulorum greges per forum traducunt: vel potius et locupletes et pauperes audiant omnes: nulli enim post viduam istam excusatio relinquetur. Tam multis illa impedimentis intricata erat, sed illa tamen interrupit et transcendit. Audi vero. Alienigena erat: unum est hoc impedimentum. Sidonia; secundum impedimentum. Non enim par est conditio, si alienigena sis quovis pacto, et si ex Sidone oriundus improbissima civitate:

των ἀποκαλύψων τῶν αὐτοῦ, φησὶν· Ἐὰν γὰρ καὶ θελήσω κενήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἔρω. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ καυχᾶσαι; Φειδομαὶ δὲ μή τις εἰς ἐμέ λογισθῆται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούσῃ τι ἐξ ἐμοῦ. Ἴνα οὖν μή καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου τοιοῦτόν τι συμβῆ (εἰ γὰρ καὶ Ἥλιος ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν), ἐγκατέμιξε θαύματι τὸ τῆς φύσεως ἐλάττωμα. Διὰ τοῦτο ὁ τῶν οὐρανῶν κρατήσας, τῆς πείνης οὐκ ἐκράτησεν· ὁ τὰς ὕδινας τῆς γῆς ἐπισχῶν, τῆς γαστρὸς τὴν ἀνάγκην ἐπισχεῖν οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλὰ χήρας ἐδεῖτο γυναικὸς, ἵνα μάθῃς καὶ τὴν θείαν χάριν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Οὐκ εἰς τοῦτο δὲ μόνον ὠφέλει τὸ συμβᾶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἴν' ὅταν σε παρακαλῇ τις πρὸς τὸν ταῦ προφήτου ζῆλον, μὴ καταπέσης, μηδὲ ἀπογῶς νομίζων ἑτέρας εἶναι τὸν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην πρὸς τὸν ἕνα ἐσχηκέναι τὴν παρρησίαν. Ὅπερ οὖν καὶ τις ἤνιξται εἰπόν· Ἥλιος ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν ἦν ἄνθρωπος· μονονοῦχι λέγων, Μὴ νομίσης ἀδύνατον εἶναι πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ φθάσαι τῆς φιλοσοφίας τὴν κορυφὴν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος τῆς αὐτῆς ἐκοινωνήσας φύσεως. Ἀλλ' ὅμως ἡ θαυμαστὴ καὶ θεῖα προαίρεσις πολλὴ τῶν ἄλλων αὐτὸν ὑψηλότερον ἐδείξεν.

ζ'. Ἀλλὰ καιρὸς λοιπὸν πρὸς τὴν χήραν ἐπανελθεῖν. Ἦλθε, φησὶν, εἰς Σαρεφθὰ τῆς Σιδῶνος, καὶ εὗρε γυναῖκα χήραν συλλέγουσαν ξύλα. Ἄξια τῆς ἔνδον πενίας· τίως τὰ προπύλαια. Τί οὖν; ἀπεστράφη τοιαῦτα τῆς φιλοξενίας ἰδὼν τὰ προοίμια; Οὐδαμῶς· θείας γὰρ ἦν ἀκηκῶς ἀποφάσας· ἀλλ' ἐδόθησεν ὀπίσω αὐτῆς, καὶ εἶπε, Ἄδθε δὴ μοι ὕδωρ, καὶ ἐπορεύθη λαθεῖν. Ὅντως γενναῖα καὶ φιλόσοφος ἡ γυνή, καὶ εἰ μὴ τολμηρὸν εἶπεν, καὶ αὐτῆς τοῦ προφήτου μεγαλοψυχίας ἀξία· μᾶλλον δὲ οὐ τολμηρὸν εἶπεν· εἰ γὰρ μὴ ἦν ἀξία, οὐκ ἂν ὑποδέξασθαι κατηξιώθη τὸν ἅγιον ἐκεῖνον. Καθάπερ ὁ Χριστὸς φησὶ πρὸς τοὺς μαθητάς· ὅτι *Εἰς ἦν δὲ ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσελθῆτε, ἐρωτήσατε τις ἀξίος ἐν αὐτῇ, κακεῖ μείνατε*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ μάλιστα πάντων ἀξίαν ἦδει τὴν γυναῖκα τοῦ δέξασθαι τὸν προφήτην, διὰ τοῦτο τὰς ἄλλας πάσας ἀφείλε, ἐκείσε αὐτὸν ἐπεμψε. Πᾶν ἄλλ' ἀ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἴδωμεν αὐτῆς τὴν εὐγένειαν. Ἄδθε δὴ μοι, φησὶν, ὕδωρ εἰς ἄγρος. Πολλὴ ἡ [334] φιλοφροσύνη τῆς γυναικὸς. Ὅτι γὰρ ἀπεκρίνατο, ὅτι λόγου μετέδωκεν, ὅτι μὴ κατασχούσα αὐτὸν τὴν πόλιν ἅπασαν ἐκάλεσε πρὸς τὴν τιμωρίαν τῆς θείας ἐκείνης κεφαλῆς, οὐκ ἄξιον ἐκπληττεσθαι καὶ θαυμάζειν; Καὶ γὰρ ὅτι εἰκὸς ἦν τοῦ λιμοῦ τὴν ἀνάγκην πρὸς ταύτην ἐξαγαγεῖν τὴν ὀργὴν τὸ γύναιον, ἐξ Ἰουδαϊκοῦ παραδείγματος μάνθανε.

Ὁ Ἐλισσαῖος, ὁ μαθητῆς τοῦ Ἥλιου, ὁ διπλοῦς Ἥλιος (ἐν γὰρ τῷ μαθητῇ διπλοῦν τὸν διδάσκαλον ἦν ἰδεῖν), προσφῆτευσεν μετὰ ταῦτα λιμὸν· οὐχὶ αὐτὸς ἐπήγαγε, καθάπερ Ἥλιος, ἀλλὰ μέλλοντα ἤξεν προεῖπε. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς, ὁ κατ' ἐκεῖνους τοὺς χρόνους βασιλεύων; Περιεβάλλετο σάκκον, φησὶ· καὶ γὰρ ἐταπεινώσεν αὐτὸν ἡ συμφορὰ· ἀλλ' ὅμως οὕτω ταπεινωθεὶς, ἀκούσας γυναικὸς ὀδυρομένης τινὸς ἐπὶ

συμβᾶσι διὰ τὸν λιμὸν, εἰς τοσαύτην ἐξηνέχθη τότε ὀργὴν, ὡς ἀναβοῆσαι εὐθὺς καὶ εἰπεῖν, *Τάδε ποιήσαι μοι ὁ Θεός, καὶ τάδε προσθεῖη, εἰ στήσεται ἢ κεφαλή Ἐλισσαίου υἱοῦ Σαράτ ἐπ' αὐτὸν σήμερον*. Εἶδες τοῦ βασιλεῦς τὴν ὀργὴν; Μάθε τῆς γυναικὸς τὴν φιλοσοφίαν· αὐτὴ γὰρ οὐχὶ τὸν προσιπτόσα λιμὸν, ἀλλὰ τὸν ἐπαγαγόντα εὐρούσα, καὶ τῆς πώλειος οὔσα ἐγγὺς, οὐκ ἠγανάκτησεν, οὐκ ἠγρίανεν, οὐκ ἑτέρους πρὸς τιμωρίαν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ὑπέκρουσε τῆς ἐπεικεικίας.

η'. Ἴστε δὲ ὅτι ἐπειδὴν περὶ τινα χρεῖαν ὤμεν ἡσυχολημένοι, οὐδὲ τοὺς ἐπιτηδεῖους πολλὰκις ὀρώμεν ἠδέως, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς δυσχεραίνομεν· θσαν δὲ θλίψις τοσαύτη παρῆ, καὶ αὐτὸ τὸ φῶς ἐνοχλεῖν ἡμῖν δοκεῖ· καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ Ἰουδαϊκοῦ μαθεῖν ἔστι παραδείγματος. Ὅτε γοῦν ἦλθεν ὁ Μωϋσῆς τὰ μυρία τοῖς Ἰουδαίοις ἀπαγγέλλων ἀγαθὰ, τυραννίδος ἀπαλλαγὴν, ἐλευθερίαν, καὶ πρὸς τὴν παλαιὰν πατρίδα ἐπάνοδον· Ἰδόντες αὐτὸν, φησὶν, οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας, καὶ τῶν ἔργων τῶν σκληρῶν. Ἐκείνοι τὸν κομίζοντα εὐαγγέλια τοσαῦτα ἰδόντες ἐπεστράφησαν· αὐτὴ δὲ ἰδοῦσα τὸν προφήτην ἐλθόντα, οὐχὶ ὥστε λῦσαι τὸν λιμὸν, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτῇ γενέσθαι βαρὺν, οὐδὲν τοιοῦτον ἐπαθε. Κάκεινοι μὲν οὕτως ἦσαν δυσχερεῖς διὰ τὸν τῶν ἔργων πόνον· αὐτὴ δὲ οὐχὶ πόνου, ἀλλὰ λιμοῦ σφοδρῶς ἐπικειμένου (πολὺ δὲ πόνου καὶ λιμοῦ τὸ μέσον), οὐ μόνον οὐκ ἀπεστράφη τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτῆς τὴν πενίαν ἐκένωσεν, ὥστε ὑποδέξασθαι τὸν ἐπαγαγόντα αὐτοῖς τὸν λιμὸν. *Καὶ ἐπορεύθη*, φησὶ, *λαθεῖν ὕδωρ, καὶ ἐδόθησεν ὁ προφήτης καὶ εἶπε, Ἄδθε δὴ μοι καὶ ἄρτον, καὶ γάλαγμα. Τί οὖν ἡ γυνή;* Οὐδὲ ἐνταῦθα δυσχεραίνει, ἀλλὰ τί φησι; *Ζῆ Κύριος ὁ Θεός σου, εἰ ἔστι μοι ἐγκρυφίας, ἀλλ' ἢ ὄσον δράξ ἀλεύρου*. Τίνος ἔνεκεν ἔμυσεν; Ἄρτον ἦτησεν ὁ προφήτης, αὐτὴ δὲ ἄρτον οὐκ εἶχεν. Ἐδεῖσεν οὖν μὴ ποτε πεπτούσης αὐτῆς, ὀπτύσης, καὶ παρασκευασθούσης, εἴτα βραδυνούσης, οὐκ ἀναμείνας τὴν ἀναβολὴν ὁ προφήτης ἀποπηδήσῃ, καὶ φύγῃ τῆς φιλοξενίας τὸ θήραμα. Διὰ τοῦτο αὐτὸν ὄρκῳ προκατέλαθε λέγουσα, οὐχὶ ὅτι οὐκ ἔστι μοι ἀλευρον, ἀλλ' ὅτι Ἐγκρυφίας μὲν οὐκ ἔστιν, [335] ἀλευρον δὲ ἔστι. Καὶ οὐ διὰ τοῦ ὄρκου μόνον αὐτὸν πιστοῦται, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς ἀποδείξεως. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, *δύο συλλέτῳ ξυλάρια, καὶ εἰσελεύσομαι, καὶ ποιήσω αὐτὰ τοῖς τέκνοις μου, καὶ φαγόμεθα, καὶ ἀποθινοῦμεθα*.

Ἀκουέτωσαν οἱ τὰς λαμπρὰς οἰκίας οἰκοδομοῦμενοι, καὶ τοὺς πολυτελεῖς ἀγροὺς ὠνούμενοι, καὶ οἰκετῶν ἀγέλας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέροντες· μᾶλλον δὲ καὶ εὐποροὶ καὶ πένητες ἀκουέτωσαν πάντες· οὐδενὶ γὰρ μετὰ τὴν χήραν ταύτην ἀπολογία ἔστιαι λοιπὸν. Τοσαῦτα ἦν αὐτῇ τὰ κωλύματα, ἀλλ' ὅμως πάντα ἐκείνῃ εἰκόψε καὶ ὑπερέβη. Ἄκουε δὲ. Ἀλλόφυλος ἦν· ἐν τοῦτο τὸ κώλυμα. Σιδωνία· διέτερον κώλυμα. Οὐδὲ γὰρ ἴσον ἄλλόφυλον εἶναι ἀπλῶς, καὶ Σιδωνίον τῆς πονηροτάτης πώλειος· ὡς γὰρ ἔτχοντο κακίας

ὑπόδειγμα, τὴν πόλιν ἐκείνην ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρήγαγεν ὁ Χριστός. Ἦν τοίνυν καὶ ἀλλόφυλος, καὶ Σιδωνία, καὶ γυνή, τὸ ἀσθενὲς γένος καὶ πάντοθεν δεόμενον τῆς ἀντιλήψεως. Προσῆν καὶ χηρεία, τέταρτον κώλυμα· πέμπτον, ἐκείνων ἀπάντων μεῖζον, παιδοτροφίας ἐπιμέλεια. Ἀκουέτωσαν αἱ χῆραι καὶ παῖδας τρέφουσαι, ὡς οὐκ ἦν ἰκανὴ ἡ σκήψις αὐτῆ πρὸς τὸ μὴ ποιεῖν ἐλεημοσύνην, μηδὲ ὑποδέχεσθαι ξένους· καὶ δρᾶξ ἀλεύρου ὑπελέλειπτο μόνον, καὶ μετ' ἐκείνην θάνατος προσεδοκᾶτο. Σὺ μὲν γὰρ κἂν ἅπαντα κενώσης τὰ χρήματα, κἂν γυμνώσης τῆς περιουσίας σαυτὸν, δύνασαι πρὸς τὰς ἐτέρων θύρας ἀπελθεῖν καὶ τυχεῖν παραμυθίας· τότε δὲ οὐδὲ ἐπαίτεϊν δυνατὸν ἦν, οὕτως ἅπαντας τοὺς λιμένας ἔχωσεν ὁ λιμός. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐκώλυσεν. Εἶπεν καὶ ἔβδομον κώλυμα, αὐτὸν τὸν μέλλοντα ἐπιξενίζεσθαι τῇ γυναίκι. Οὐδὲ γὰρ οἰκίος, οὐδὲ γνῶριμος ἦν, ἀλλὰ ξένος καὶ ἀλλότριος, καὶ κατ' αὐτὸν τῆς εὐσεβείας λόγον κεχωρισμένος αὐτῆς. Οὐ μόνον δὲ ξένος καὶ ἀλλότριος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὸν λιμὸν ἐπαγαγών.

9. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἀπέτρεψε τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἐβίβου τροφὴν στόματι τῷ πᾶσαν αὐτῆς δαπανήσαντι τὴν τροφὴν, καὶ τὸν αἴτιον τοῦ λιμοῦ τοῖς λειψάνοις ἔτρεφε τοῦ λιμοῦ. Διὰ σέ, φησὶν, ἡ ἄπασά μοι περιουσία εἰς τὴν δράκα περιέστη ταύτην· ἀλλ' οὐδὲ τῆς δρακός ταύτης φεῖδομαι· διὰ σέ, ἀλλὰ καὶ ἐμαυτὴν καὶ τὰ παιδιά ἐπιδώσω θανάτῳ, ἵνα σὺ, φησὶν, ὁ τῆς στενοχωρίας αἴτιος μηδὲ μικρὸν τῆς στενοχωρίας αἰσθῆσιν λάβῃς. Ποῖαν τις ὑπερβολὴν ἐπινοήσῃ φιλοξενίας ἐτέραν; Οὐκ ἔστιν οὐδεμίαν εὐρεῖν. Εἶδε ξένον, καὶ τῆς φύσεως εὐθέως ἐπελάθετο, καὶ τὰς ὡδὶνας ἠγνόησε, καὶ πρὸς τὸν τῶν παίδων βλέπουσα χορὸν, οὐ κατεκλάσθη. Καὶ οἶδα μὲν ἀκούσας πολλάκις λεγόντων πολλῶν, ὅτι Ὁ δεῖνα πτωχὸν ἰδὼν, τὸν χιτωνίσκον, ὃν περιεβέβλητο μόνον, τοῦτον ἀποδυσάμενος, τὸν γυμνὸν περιέβαλεν, αὐτὸς δὲ παρ' ἐτέρου δανεισάμενος ἱμάτιον, οὕτως ἀπῆλθε· καὶ μέγα ἔδοξε τοῦτο εἶναι καὶ θαυμαστόν. Καὶ γὰρ δυνατὸς ἐστὶ μέγα· τὸ δὲ τῆς χήρας ταύτης πολὺ τοῦτου μεῖζον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἑαυτὸν γυμνώσας, καὶ τὸν γυμνὸν περιβαλὼν, ἔσχε παρ' ἐτέρου λαβεῖν ἱμάτιον· αὕτη δὲ τὴν δράκα [336] τοῦ ἀλεύρου προῖεμένην, οὐκ ἴσχυσε δράκα ἐτέραν λαβεῖν· οὐδὲ μέχρι γυμνότητος ἦν ὁ κίνδυνος αὐτῆ, ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνο θάνατος προσεδοκᾶτο καὶ αὐτῆς καὶ τῶν παίδων. Ὅταν οὖν μήτε πενίας, μήτε παιδοτροφίας ἐπιμέλεια κώλυση, μήτε λιμός χαλεπός, μήτε πτωχεία τσαυτή, μήτε θάνατος προσδοκώμενος, ποῖαν ἔξομεν ἀπολογία ἢ εὐποροί; ποῖαν οἱ πένητες; Ζῆ Κύριος ὁ θεός σου, εἰ ἔστι μοι ἐγκρυφίς, ἀλλ' ἢ ὅσον δρᾶξ ἀλεύρου ἐν τῇ ὑδρίᾳ, καὶ ὀλίγον ἕλαιον ἐν τῷ κρημνίσκῳ· καὶ ἰδοὺ συλλέγω δύο ξυλάρια, καὶ εἰσελεύσομαι, καὶ ποιήσω αὐτὰ τοῖς τέκνοις μου, καὶ σαροῦσθε, καὶ ἀποθανούμεθα. Ταύτην ἕκαστος τὴν ἐλευσίην, μᾶλλον δὲ ἕκαστος ταύτην τὴν μακαρίαν φωνὴν καὶ τῶν οὐρανῶν ἀξίαν ἐν τοῖς τοίχοις τῆς οἰκίας ἐγγραφέτω τῆς ἑαυτοῦ, ἐν τῷ θαλάμῳ, ἐν ᾧ ἂν καθεύδωμεν, ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ ἀριστοποιούμεθα. Ταύτην ἐπὶ τῆς οἰκίας, ταύ-

τὴν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ταύτην ἐν τοῖς συλλόγοις εὐφίλων, ταύτην εἰς δικαστήριον ἀπίων, ταύτην εἰσῶν, ταύτην ἐξίῳν ἕκαστος μελετάτω τὴν φωνήν· καὶ σφόδρα ἂν ἰσχυρισάμην, ὅτι οὐδ' ἂν εἰ λίθινός τις εἴη, καὶ σιδηροῦς, καὶ ἀδάμας, ἀνέξεται προσελθόντα πένητα κεναῖς ἀποπέμψαι χερσίν, ἂν τὴν φωνὴν ἐγγράψῃ ταύτην, ἂν τὴν χήραν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχη.

Ἄλλ' ἴσως ἐκεῖνο ἐρεῖ τις· Ἄγε κάμοι προφήτην, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐνοίας ὑποδέξομαι. Ἰπόσχομαι τοῦτο, καὶ ἄγω σοι τὸν προφήτην. Καὶ τί λέγω τὸν προφήτην; Αὐτὸν ἄγω σοι τὸν τοῦ προφήτου Δεσπότην, τὸν κοινὸν ἡμῶν Θεὸν καὶ Κύριον τὸν Χριστόν. Αὐτὸς γὰρ φησὶν, ὅτι Πεινώντά με εἶδετε, καὶ ἐθρέψατε. Εἰ δὲ ἀπιστοῦσί τινες τῇ φωνῇ, καὶ τῆς φιλοφροσύνης ἀμελοῦσι, μαθήσονται τότε διὰ τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας τοῦτο. Ὅσπερ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ παραμелήσαντες, οὕτω πρὸς ἀφῆρητον ἀπελεύσονται κολάσει. Οὕτως οὖν οἱ τοῦ πτωχοῦ τρέφοντες καθάπερ αὐτὸν τὸν Χριστὸν θεραπεύσαντες, εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν εἰσάγονται βασιλείαν.

1. Τάχα πλείω τοῦ δέοντος τὰ εἰρημένα. Εἶπε μὲν οὖν πάσας τὰς ἡμέρας ἐνδιατρίβειν ἦν τοῖς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης λόγοις. Εἰ δὲ ἀρκοῦντως ὑμῖν ἔχειν ταῦτα δοκεῖ, φέρε αὐτὰ ἀνακεφαλαιωσώμεθα πάντα. Εἶπον τίνος ἔνεκεν ὁ προφήτης πρὸς τὴν χήραν ἀπετέλλετο, ἵνα μὴ μακαρίζῃς πενίαν, ἵνα μὴ θαυμάζῃς πλοῦτον, ἵνα μὴ τὸν εὐπορὸν ζηλωτὸν εἶναι νομίζῃς, ἵνα μὴ τὸν ἐν πτωχείᾳ ζῶντα θλιβὸν καὶ ἐλεεινὸν, ἵνα μάθῃς τὴν Ἰουδαίῃν πονηρίαν. Ἔθος γὰρ Θεῷ μέλλοντι κολάζειν, καὶ ἡμῖν ἀπολογεῖσθαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν· ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα ἰδὼν τὸν κοινὸν ἀπάντων Σωτῆρα παρὰ μὲν ἐκείνων ἐλαυνόμενον, παρὰ δὲ τῶν ἐθνῶν ὑποδεχόμενον, θαυμάζῃς καὶ διαπορῆς, ἄνωθεν αὐτῶν τὴν ἀγκυμοσύνην καταμαθῶν, καὶ ὡς ἔθος αὐτοῖς τοῖς ἐυεργέτας ἐλαύνειν· ἵνα μὴ νομίζῃς ὠμότητος εἶναι τοῦ προφήτου τὴν εὐχὴν, καὶ τὴν τῆς τιμωρίας παράτασιν, ἀλλὰ ζήλου θεοῦ καὶ κηδεμονίας· ἵνα μάθῃς ὅτι ἐν τοῖς μεγίστοις κατορθώμασι καὶ σωφρονισμοῦ ἡμῶν ἡ φύσις δεῖται· ἵνα μὴ παρακαλούμενος εἰς τὸν αὐτὸν τοῦ προφήτου ζῆλον, ἀδύνατον εἶναι νομίζῃς τὴν μίμησιν. Εἶπον περὶ [337] τῆς χήρας, πῶς ἐν τσαυτῇ στενοχωρίᾳ οὔσα, τοῦ λιμοῦ καταναγκάζοντος, οὐδὲ βῆμα μικρὸν πρὸς τὸν προφήτην ἐξέβαλε, καίτοι γε εἰκὸς ἦν· καὶ ἔδειξα καὶ τοῦτο ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν φρονημάτων· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθεν ἐκείνη, ἀλλὰ μετὰ πάσης αὐτὸν ἐδέξατο φιλοφροσύνης, καὶ τὴν πενίαν ἄσπασαν εἰς τὴν ἐκείνου τιμὴν ἐκένωσε, καὶ Σιδωνία οὔσα καὶ ἀλλόφυλος, καὶ οὔτε τῶν προφητῶν φιλοσοφούντων περὶ ἐλεημοσύνης ἤκουσεν, οὔτε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Πεινώντά με εἶδετε, καὶ ἐθρέψατε. Τίς οὖν ἡμῖν ἔσται συγγνώμη, εἰ μετὰ τοιαύτας παρανέσεις, εἰ μετὰ τοιούτων ἐπάθλων ὑπόσχεσιν, εἰ μετὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μὴ φθάσαιμεν πρὸς τὸ αὐτὸ τῇ χήρᾳ τῆς φιλοφροσύνης μέτρον; Ἐκείνη μὲν γὰρ καὶ Σιδωνία ἦν, καὶ ἀλλόφυλος, καὶ γυνὴ χήρα, καὶ παίδων ἐπιμελεῖτο πολλῶν, καὶ λιμὸν ἐπικινδύνουον ἔωρα καὶ θάνατον προσδοκώμενον, καὶ ἀνθρωπῶν ἀγνώστα ὑποδέχεσθαι ἔμελλε καὶ τὸν ἐπαγαγόντα τὸν λιμὸν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐφείσατο τῆς δρακός· ἡμεῖς

* F. τολανίρης.

tanquam enim summæ improbitatis exemplum in Evangelii illam urbem in medium Christus adduxit (Matth. 11. 21. 22). Erat igitur et alienigena, et Sidonia, et mulier, sexus infirmus, et omni ex parte subsidio indigens. Accedebat viduitas quartum impedimentum: quintum illis omnibus majus, alendorum cura liberorum. Audiant viduæ, ac liberorum nutrices, non fuisse idoneam et legitimam illam excusationem, quominus impertiret eleemosynam, vel hospites exciperet: et pugillus farinæ reliquus erat tantum, ac post illum mors expectabatur. Nam tu quidem licet omnes pecunias profuderis, licet facultatibus te ipsum spoliaveris, potes ad aliorum fores pergere, atque inde solatium obtinere: tum vero neque mendicare licebat, ita portus omnes fames obstruxerat. Nihil tamen horum prohibuit. Dicam et septimum impedimentum, ipsum nimirum, quem mulier hospitio fuit exceptura. Nam neque familiaris, neque notus erat, sed peregrinus et alienus, et ipso religionis ab illa septo separatus. Neque vero tantum peregrinus, et exterus, sed ille ipse erat, qui famem induxerat.

9. Nihil tamen horum feminam avertit, sed ori cibum porrigebat, quod omnes illi cibos absumpserat, et famis auctorem famis reliquiis nutrebat. Propterea, inquit, facultates omnes meæ ad hunc pugillum redactæ sunt: sed nec isti pugillo tua causa parcam, verum et me et liberos meos objiciam morti, ut tu, inquit, hujus auctor necessitatis ne minimum quidem necessitatis sensum capias. Cui potuit umquam majus hospitalitatis studium in mentem venire? Nullum plane licebit reperire. Vidit peregrinum, et naturæ confestim oblita est, dolores partus ignoravit, et oculis ad filiorum turbam conversis animo fracta non est. Ac me quidem scio frequenter audisse multos qui dicerent: Ille cum pauperem conspexisset, tunicam, qua sola erat indutus, exuens nudum vestivit; ipse vero, cum mutuam ab altero vestem sumpsisset, deinde discessit: et hoc magnum quid et mirabile visum est. Siquidem vere magnum est: istud vero viduæ factum hujus multo illo majus. Nam ille quidem cum se nudasset, ac nudum operuisset, potuit ab altero vestem accipere: hæc vero cum farinæ pugillum prodegisset, alterum pugillum accipere minime potuit; neque nuditatis tantum illi periculum subeundum erat, sed postea mors ipsius ac liberorum erat expectanda. Cum igitur neque paupertate, neque alendorum cura filiorum, neque gravi fame, neque tanta egestate, neque mortis expectatione fuerit impedita, quæ nobis reliqua erit excusatio locupletibus, quæ pauperibus? *Vivit Dominus Deus tuus, si est mihi panis subincritus, nisi quantum pugillus farinæ in hydrya, et parum olei in lecytho: et ecce colligo duo ligna, et ingrediar, et faciam illa filiis meis, et comedemus, et moriemur.* Hanc unusquisque miserandum, vel potius unusquisque beatam illam vocem ac cælo dignam domus suæ parietibus inscribat, in cubiculo, in quo dorminus, in conclavi, in quo prandemus. Hanc in ædibus, hanc in foro, hanc in amicorum cœtibus,

hanc dum ad judicium tribunal pergat, hanc dum ingreditur, hanc dum egreditur vocem quisque meditetur: et constanter affirmo, quantumvis saxeus fuerit quis, et ferreus, et adamas, minime umquam adductum iri ut accedentem pauperem vacuis manibus a se dimittat, si vocem hanc inscripserit, si viduam ante oculos positam habuerit. •

Non propheta solum excipiendi sunt. — Sed dicet fortasse quispiam: Adducito mihi prophetam, et eadem cum benevolentia illum suscipiam. Hoc mihi promitte, tum ego tibi prophetam adducam. Quid dico prophetam? Ipsum tibi propheta Dominum adducam, communem Deum ac Dominum nostrum Christum. Ipse enim dicit, *Esurientem me vidistis, et aluistis* (Matth. 25. 35). Quod si qui forte voci fidem derogant, et humanitatem non curant, cum supplicio pœnisque castigati hoc discent. Tamquam enim Christum ipsum non curassent, sic ad intolerandum supplicium abducentur. Sic igitur et qui pauperes aluerint, quasi Christum ipsum curarint, in regnum cælorum introducentur.

10. Fortasse plura dicta sunt, quam oportuit. Utinam autem dies omnes in sermones de eleemosyna liceret impendere! Quod si vobis hæc sufficere videntur, age summatum omnia illa repetanus. Dixi quia de causa propheta ad viduam mitteretur, ne paupertatem despicias, ne divitias tanti facias, ne locupletem beatum arbitraris, ne infelicem ac miseratione dignum eum qui egestate premitur, ut Judaicam nequitiam cognoscas. Ille enim Dei mos est, cum supplicium est illaturus, ut rebus ipsis se purget: ne cum postea communem omnium Salvatorem rejectum ab illis videris, et a gentibus susceptum, mireris et dubites, cum multo ante ipsorum improbitatem cognoveris, eosque bene de se meritis vexare consuevisse: ne crudelitatis esse arbitraris orationem prophetae, atque productionem pœnæ, sed zell divini ac sollicitudinis: ut discas in maximis recte factis etiam castigatione naturam nostram indigere: ne cum ad eundem cum propheta zelum te adhortamur, fieri non posse putes, ut illum imiteris. Dixi de vidua, quo pacto in tantas angustias redacta, fame cogente, ne verbum quidem asperum adversus prophetam emisit, tametsi rerum statui consentaneum erat, atque hoc ex superbia Judæorum ostendi: nihil tamen horum illi accidit, sed cum multa illum comitate atque humanitate suscepit, totamque suam egestatem in ejus honorem impendit, cum Sidonia esset et alienigena, neque prophetas de eleemosyna philosophantes audisset, neque Christum dicentem, *Esurientem me vidistis, et aluistis.* Quanam igitur venia digni censebimur, si tot auditis cohortationibus, si post tantorum promissa præmiorum, si proposito regno cælorum, non ad eundem cum vidua comitatis et humanitatis gradum perveniamus? Nam illa quidem Sidonia fuit et alienigena, et mulier vidua, et multorum illi erat cura liberorum, periculosam famem videbat et mortem imminentem, et hominem ignotum erat exceptura quique famem invexerat, et ne sic quidem pugillo pepercit: at nos qui et propheta

tiae participes fuimus, et divinis exculsi dogmatibus, qui de rebus futuris possumus philosophari, neque famem videmus instantem, et qui multo plura, quam mulier possidemus, quamnam poterimus excusationem obtendere, qui facultatibus parcimus, et nostram salutis prodigi sumus? Ut igitur gravia illa tormenta

vitemus, omnem misericordiam in egenos exhibemus, ut et nos assequi bona futura mereamur gratis et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo gloria Patri, una cum Spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM

Hanc pulcherrimam concionem habuit Chrysostomus Antiochiae, ut arguitur ex iis quae sub initium dicuntur, nempe ad hunc martyrum locum populum ventitasse. Extra urbem nempe erat ecclesia, propter martyrum reliquias frequentata, quo pergebant populi pietatis gratia, et ubi conciones frequenter habe-

DE FUTURORUM DELICIIIS,

ET PRESENTIUM VILITATE (a).

1. *Auditoribus de alacritate gratulatur; quae vera sint insignia magistratus exponit.* — Vehemens ardens est, et molestus ardor; attamen alacritatem vestram non debilitavit, nec audiendi cupiditatem repressit. Talis est auditor fervens et attentus; audiendi desiderio corroboratus omnia patienter ferre potest, ut cupiditatem hanc praecalam et spiritualem expleat, et nec a frigore, nec ab aestu, non a negotiorum turba, non a multitudine curarum, non ab aliis rebus ullis ejusmodi potest supplantari: quemadmodum et supinum ac desidem non aeris bona temperies, non otium et securitas, non facilitas aut voluptas potest excitare, sed correptus somno quodam residet crimine ac vituperatione dignissimo. Vos autem tales non estis: sed iis qui nostram incolunt urbem multo meliores estis, Siquidem vos urbis caput ac vertex estis adeo erecti ac vigiles, et qui ea quae dicuntur, perpetuo persequi studiose soletis. Hoc mihi theatrum regum oculis est augustis. Nam illic quidem ea quae tribuuntur, una cum hac vita finiuntur, et tumultus plena sunt ac turbis redundant: hic vero nihil tale; sed et securitas omnis, et honor a turbis immunis est, et magistratus qui numquam finiuntur, nec ipsa morte interrumpuntur, sed tunc temporis tutores fiunt. Nolo enim mihi commemores eum qui sedet in curia, supercilia attollat, multoque sit satellitio cinctus, neque cingulum et vocem praeconis: nolo mihi magistratum inde designes: sed ab animi statu, si affectibus imperet, si vitia subigat, videlicet, si divitiarum cupiditati dominetur, si corporum inexplebilem amorem subegerit, si non invidia tabescat, si non inanis gloriae perturbatione distrahatur, si egestatem non metuat et tremat, si non in deterius mutationem, si hoc timore non exanimetur. Talem mihi magistratum ostende: hoc enim est gerere magistratum. Quod si

hominibus quidem imperet, sed affectibus animi serviat, hunc ego dixerim plus quam omnes homines esse servituti obnoxium. Et quemadmodum qui febrem habeat visceribus ac venis intus inclusam, tamen si nihil tale species corporis externa praeseferat, omnino febre maxime correptum asserent medici, licet ignorent imperiti: sic et ego illum cui serva sit anima et animi affectibus mancipata, licet nihil tale facies externa, sed contrarium praeseferat, servituti obnoxium praeceteris dixerim, utpote qui vitiorum febrem grassantem intus habeat, ac tyrannidem passionum ipsi animae insidentem: magistratum autem gerere, et liberum esse ac regibus ipsis augustiorem, quamvis pannis indutus sit, quamvis in carcere habitet, quamvis catena sit circumdatus, eum qui hujus tyrannidis jugum excusserit, et neque pravis cupiditatibus teneatur, nec absurdo paupertatis et ignominiae, neque eorum quae in hac vita molesta videntur, timore correptus contremiscat.

2. Ejusmodi magistratus non pecunia venales prostant, neque invidorum patent incursibus: hunc accusatoris lingua non novit, nec oculus invidorum, neque insidiatorum machinae, sed tamquam in inviolabili quodam philosophiae domicilio residens permanet semper invictus, neque tantum caeteris rerum adversarum casibus, sed nec ipsi morti cedit.

Martyrum potestas quanta; spirituales divitiae distributione crescunt; cur caducas esse res vitae hujus voluerit Deus; angelica est vita evangelica. — Ostendunt hoc martyres, quorum corpora quidem dissoluta sunt, et in pulverem cineremque redacta: magistratus autem ac principatus quotidie vivit, et operatur, dum daemones abigit, et morbos in fugam convertit, dum integras urbes excitat, et populos in hunc locum deducit. Tanta magistratus et imperii istius est virtus, non vivorum tantum principum, sed etiam vita sup-

(a) collata cum MSS. Reg. 1974, et Coll. 3058.

δὲ καὶ προφητείας μετσηχηότες, καὶ θεϊκῶν ἀπολαύοντες διδαγμάτων, καὶ πολλὰ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφεῖν ἔχοντες, καὶ οὐδὲ λιμὸν ὀρώντες ἐπιχείμενον, καὶ πολὺ πλείονα κεκτημένοι τῆς γυναικός, ποῖαν δυνησόμεθα ἀπολογίαν προβαλέσθαι φειδόμενοι τῶν ὄντων, καὶ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἀφειδοῦντες; Ὅπως ἂν οὖν τὰ χαλεπὰ ἐκείνα κολαστήρια ἐκφυ-

γωμεν, πᾶσαν εὐσπλαγγίαν εἰς τοὺς πένητας ἐπιδειξώμεθα, ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καταξιώθωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῆ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ δόξα τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE FUTURORUM DELICIS, ETC.

hautur, ut jam non semel vidimus. Æstate vero dictam homiliam declarat Initio. Quo autem anno ne conjectura quidem assequi possumus.

Interpretatio Latīna est Frontonis Ducis.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΩΝ

Ἀπολαύσεως, καὶ τῆς τῶν παρόντων εὐταλείας.

α'. Σφοδρὸν τὸ καῦμα, καὶ βαρὺς ὁ αὐχμός· ἀλλὰ τὴν προθυμίαν ὡμῶν οὐκ ἐξέλιυσε, οὐδὲ τὸν πόθον τῆς ἀκροάσεως ἐμάρανε. Τοιοῦτον γὰρ ἀκρατῆς θερμὸς καὶ διεγερμένους τῷ τῆς ἀκροάσεως ἔρωτι νευρούμενος, πάντα βράδιως ἂν ἐνέγκαι, ὥστε τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσσει ταύτην τὴν καλὴν καὶ πνευματικὴν [338] καὶ οὐτε κρυμὸς, οὔτε αὐχμός, οὐ πραγμάτων ἔχλος, οὐ φροντιστῶν πλῆθος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδὲν ὑποσκελίσαι δύναται ἂν· ὡσπερ οὖν τὸν ὑπτιον καὶ ἀναπεπτικῶτα οὐκ ἀέρωσι εὐκрасίαι, οὐ σχολὴ καὶ ἄδεια, οὐ βροστώνη καὶ ἀνεσις διεγείρειν ἂν, ἀλλὰ μένει καθεῦδων ὑπνον τινὰ πολλῆς κατηγορίας· ὄξιον. Ἄλλ' οὐχ ὑμεῖς τοιοῦτοι, ἀλλὰ παρὰ τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἡμῖν ἀμείνους. Καὶ γὰρ τὸ κεφάλαιον τῆς πόλεως ὑμεῖς, οὕτω συντεταμένοι καὶ νήφοντες, καὶ τοῖς λεγομένοις μετὰ ἀκριβείας παρακολουθοῦντες ἀεὶ. Τοῦτο ἔμοι τὸ θέατρον τῶν βασιλικῶν αὐλῶν σεμνότερον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὰ διδόμενα, οἷα ἂν ἦ, τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίῳ, καὶ θορύβου γέμει καὶ ταραχῆς ἐμπλήρηται· ἐνταῦθα δὲ τοιοῦτον οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ ἀσφάλεια πᾶσα, καὶ τιμὴ ταραχῆς ἀππλλαγμένη, καὶ ἀρχαὶ τέλους οὐκ ἔχουσαι, οὐδὲ αὐτῷ τῷ θανάτῳ διακοπόμεναι, ἀλλὰ τότε ἀσφαλίστεραι γινόμεναι. Μὴ γὰρ μοι τὸν ἐπ' ὄχηματος εἴπηρς καθήμενον, καὶ τὰς ὄφρυς ἀνασπῶντα, καὶ πολλοὺς ἔχοντα δορυφόρους, μῆτε τὴν ζώνην καὶ τὴν τοῦ κήρυκος φωνήν· μὴ ἐντεῦθεν μοι τὸν ἄρχοντα χαρακτηρίσης, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς κατὰ ψυχὴν, εἰ τῶν αὐτοῦ παθῶν ἀρχει, εἰ τῶν νοσημάτων περιγίνεται· οἷον, εἰ χρημάτων ἐπιθυμίας κρατεῖ, εἰ σωματῶν ἀκρόεστον ἔρωτα ὑπέταξεν, εἰ μὴ τίκεται δόκω, εἰ μὴ σῦρται τῷ χαλεπῷ τῆς κενοδοξίας πάθει, εἰ μὴ δέδοικε καὶ τρέμει πενίαν, εἰ μὴ τὴν ἐπὶ τὸ σκυθρωπότερον μεταβολὴν, εἰ μὴ ἀποτέθηκε τῷ δέει τούτῳ. Τοιοῦτόν μοι δεῖξον τὸν ἄρχοντα· τοῦτο γὰρ ἀρχή. Εἰ δὲ κρατεῖ μὲν ἀνθρώπων,

^a Savil. conj. πολύ.

δουλεύει δὲ πάθει, πάντων ἀνθρώπων δουλικώτερον τὸν τοιοῦτον εἴποιμι ἂν ἔγωγε. Καὶ καθάπερ τὸν ἐν τῷ βάθει τὸν πυρετὸν ἔχοντα κατακλειόμενον, κἂν μὴδὲν τοιοῦτον ἢ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος ἐνδεικνύται, πάντως μάλιστα φαίεν ἂν πυρέττειν οἱ τῶν ἱατρῶν παῖδες, κἂν οἱ ἰδιώται ἀγνοῶσιν· οὕτω δὴ καὶ τὸν ψυχὴν ἔχοντα δούλην, καὶ τῶν παθῶν αἰχμάλωτον ^b, κἂν μὴ τι τοιοῦτον ἢ ἐξυθεν ἐπιδεικνύται ὄψις, ἀλλὰ τὸναντίον, ἀπάντων δουλικώτερον φαίην ἂν τὸν ἐν τῷ βάθει τὸν πυρετὸν τῶν κακῶν ἔχοντα, καὶ τὴν τυραννίδα τῶν παθῶν ἐν αὐτῇ ἰδρυμένην τῇ ψυχῇ· ἄρχοντα δὲ καὶ ἐλεύθερον, καὶ βασιλέων βασιλικώτερον, κἂν βάρκια περιβεβλημένος ἦ, κἂν δεσμοτῆριον οἰκῆ, κἂν ἄλυσιν περικίηται, τὸν ταύτην ἀποδυσάμενον τὴν τυραννίδα, καὶ οὐτε ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις κατεχόμενον, οὔτε ἀλογον δέος πενίας καὶ ἀτιμίας, αὐτῶν τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, δεδοικῶτα καὶ τρέμοντα.

β'. Αὐταὶ αἱ ἀρχαὶ οὐκ εἰσὶ χρημάτων ὠνηται, οὐδὲ τοὺς φθονοῦντας ἔχουσι· ταύτην οὐκ οἶδε κατηγοροῦ γίλωττα, οὔτε βασκάνων ὀφθαλμὸς, οὐδὲ ἐπιβούλων μηχανήματα, ἀλλ' ὡσπερ ἐν ἀσύλῳ χωρῖον τινὲ τῷ τῆς φιλοσοφίας ἐνδιατωμένην, μένει διηνεκῶς ἀχειρωτοῦ, οὐ μόνον ταῖς ἄλλαις τῶν πραγμάτων περιστάσεσιν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ εἴκουσα τῇ τελευτῇ.

Καὶ δεικνύουσι ταῦτα οἱ μάρτυρες, ὧν τὰ σώματα μὲν διελύθη καὶ κόνις γέγονε καὶ τέφρα, ἢ δὲ ἀρχὴ καθ' ἑκάστην ζῆ τὴν ἡμέραν καὶ ἐνεργεῖ, δαίμονας [339] ἀπελαύνουσα, καὶ πόλεις ὀλοκλήρους ἀναπτερεῖσα, καὶ δῆμους ἐνταῦθα ἄγουσα. Τοσαύτῃ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἢ δύναμεις, οὐχὶ ζώντων τῶν ἀρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτησάντων, ὡς ἀνάγκη μὲν μηδένα, γνώμη δὲ καὶ πόθῳ πάντας ἐνταῦθα ἔλθειν, καὶ

^b Duo mss. τῶν παθῶν καὶ τῶν νόσων αἰχμ.

μηδενὶ μαραινέσθαι χρόνῳ. Ὡρατε ὡς οὐ μάτην τοῦτι τὸ θέατρον σημαντέρον ἔφην εἶναι τῶν βασιλικῶν αὐλῶν; Τὰ μὲν γὰρ ἐκεῖ φύλλοις ἔοικε μαραινόμενοις; καὶ σκιάς παρατρεχούσαις· τὰ δὲ ἐνταῦθα διδόμενα τὸν ἀθάμαντα μιμνῆται, μᾶλλον δὲ κάκεινον στερότερον, ἅτε ἀθάνατα θύτα καὶ ἀκίνητα καὶ ὠδεμιᾶ εἰκοντά ποτε μεταβολῆ, καὶ τοῖς ἐρώσιν αὐτῶν ἀδεῶς ἐπιόντα, μάχης ἀπηλλαγμένα καὶ φιλονεικίας, καὶ φθόνου καὶ δικαστηρίων, καὶ ἐπιβούλων καὶ συκοφαντίας. Τὰ μὲν γὰρ βιωτικά πολλοὺς ἔχει τοὺς φθοιοῦντας· τὰ δὲ πνευματικά, ὅσον ἂν εἰς πλείονας ἔλθῃ, τοσοῦτον μᾶλλον τὴν εὐπορίαν ἐνδείκνυται τὴν ἑαυτῶν. Καὶ τοῦτο ἔξεστιν ὑμῖν ἐκ τοῦ λόγου τούτου μαθεῖν. Τὸν γὰρ λόγον, ὃν εἰς πάντας ἐκχέω, ἂν μὲν οἴκοι κατὰ σῶμα παρ' ἑμαυτῷ, ἀπορώτερος γίνομαι· ἂν δὲ εἰς πάντας ἐκχέω, ὡς περ εἰς ἄρουραν καθαρὰν βάλλων τὰ σπέρματα, ἐπιτείνω μου τὴν εὐπορίαν, πλείονα ποιῶ τὸν πλοῦτον, ἅπαντας ὑμᾶς εὐπορωτέρους ἐργαζόμενος, αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἐν ταύτῃ πενέστερος γινόμενος, ἀλλὰ καὶ πλουσιώτερος μειζόνως· ὑπερ ἐπὶ χρημάτων οὐκ ἔνι, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν. Εἰ γὰρ ἔχων χρυσίον ἀποκειμενον, εἰς πάντας αὐτὸ διανείμω· ἐλοιμήν, οὐκέτι ἂν δυνάμην ἔχειν τὴν προτέραν εὐπορίαν, τῇ διαιρέσει ταύτης ἐλαττουμένης.

γ'. Ἐπεὶ οὖν τοσαῦτα τῶν πνευματικῶν τὰ ἐξείρετα, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν εὐκολίαν, ἅτε πᾶσι τοῖς βουλομένοις δωρεὰν παραγινόμενα, τούτων μᾶλλον ἐρώμεν, τὰ; σκιάς ἀφέντες, καὶ μὴ τοὺς κρηνοὺς καὶ τοὺς σκοπέλους διόκοντες. Καὶ γὰρ ἵνα τούτον τὸν ἔρωτα ὁ θεὸς ἐπιτείνῃ, καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ κεκτημένου ταῦτα ἀνθρώπου θάνατον αὐτοῖς συνεχλήρωσεν. Οἷόν τι λέγω· οὐχ ὅταν ὁ κεκτημένος ταῦτα τελευτήσῃ, τότε καὶ αὐτὰ τελευτᾷ, ἀλλὰ καὶ ζῶντος ἔτι μαραινέσθαι ταῦτα καὶ ἀποθνήσκει, ἵνα τὸ ἐπίκρηρον αὐτῶν καὶ τοὺς σφόδρα αὐτῶν ἐρώντας καὶ περὶ αὐτὰ μεμνημένους τῆς χαλεπῆς ταύτης ἀπαγάγῃ λύττης, παιδεύοντα αὐτῶν τὴν φύσιν, καὶ διδάσκοντα διὰ τῆς πείρας, ὅτι σκιάς ἔστιν ἀδρανέστερα, καὶ ταύτῃ τὸν ἔρωτα καταλύοντα. Οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος· ὁ πλοῦτος οὐχὶ τοῦ πλουτοῦντος μόνον τελευτῶντος καταλύεται, ἀλλὰ καὶ ζῶντος μᾶλλον ἀπέστη. Ἡ νεότης τὸν ἔχοντα οὐχὶ τελευτήσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμπνέοντα ἔτι ἀπολείπουσα σῆχεται, ἐν τῇ τῆς ἡλικίας ὁδῷ καταλύουσα, καὶ τῷ γῆρῳ παραχωροῦσα. Τὸ κάλλος ὁμοῦ καὶ ἡ εὐμορφία, ἔτι ζωῆς τῆς γυναικῆς, ἐτελευτήσας, καὶ πρὸς ἀμορφίαν μετέστη· αἱ ὁδοὶ, αἱ δυναστεῖαι πάλιν ὁμοίως· αἱ τιμαὶ, αἱ ἀρχαί, ἐφήμεροι καὶ πρόσκαιροι, καὶ τῶν ἐχόντων αὐτὰ ἀνθρώπων θνητότεροι· καὶ ὡς περ σωματῶν θανάτους ἔστι καθημερινοὺς ὄρν, οὕτω καὶ πραγμάτων. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἵνα τῶν παρόντων ὑπερορῶντες. [340] τῶν μελλόντων ἐχόμεθα, καὶ τῆς ἐκείνων ἐκκρεμώμεθα ἀπολαύσεως, καὶ ἐν τῇ γῇ βαδίζοντες, τῷ πόνθῳ ἐν οὐρανοῖς διατρίβωμεν. Καὶ γὰρ δύο τούτους αἰῶνας ἐποίησεν ὁ θεός, τὸν μὲν παρόντα, τὸν δὲ μέλλοντα· τὸν μὲν ὁρατὸν, τὸν δὲ ἀόρατον· τὸν μὲν αἰσθητὸν, τὸν δὲ νοητὸν· τὸν μὲν σωματικὴν ἔχοντα ἀνάπασιν, τὸν δὲ ἀσωμάτων· τὸν μὲν ἐν πείρῃ, τὸν δὲ ἐν πίστει· τὸν μὲν ἐν χερσὶ, τὸν δὲ ἐν ἐλπίσι· καὶ τὸν μὲν εἶναι στάδιον ἐκέλευσε, τὸν δὲ βραδείον· καὶ

τούτῳ μὲν σκάμματα καὶ πόνους καὶ ἰδρώτας συνεχλήρωσεν, ἐκείνῳ δὲ στεφάνους καὶ ἑπαθλα καὶ ἀμοιβάς· τὸν μὲν πλάγος, τὸν δὲ λιμένα κατεσκεύασε· καὶ τὸν μὲν βραχίον, τὸν δὲ ἀγῆρω καὶ ἀθάνατον. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν νοητῶν ἐκείνων τὰ αἰσθητὰ προετίμων, συνεχλήρωσε τούτοις τὸ ἐπίκρηρον καὶ τὸ πρόσκαιρον, ἵνα ταύτῃ τῶν παρόντων ἀπαγαγῶν, τῷ ἔρωτι τῶν μελλόντων μετὰ πολλῆς αὐτοῦ προσδῆσῃ τῆς ἀκριθείας. Ἔτα ἐπειδὴ ἀόρατα ἦν ἐκείνα καὶ νοερά, καὶ ἐν πίστει καὶ ἐν ἐλπίσιν, ἔφατι ποιεῖ. Παραγενόμενος ἐνταῦθα, καὶ τὴν σάρκα λαθῶν τὴν ἡμετέραν, καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην οικονομίαν ἐργασάμενος, ὑπ' ὅσῃν ἄγει τὰ μέλλοντα, τὰς παχυτέρας καὶ ταύτῃ πληροφορῶν διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε κομίζων πολιτείαν ἀγγελικὴν, καὶ τὴν γῆν οὐρανὸν ἐργαζόμενος, καὶ ταῦτα ἐπιπάττειν, ἃ τοῖς ἀσωμάτοις ἐξωμοίου δυνάμει τοὺς μετιόντας, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε, καὶ πρὸς τὰς ἐλπίδας ἐκάλεε τὰς ἄνω, καὶ μικρὰ σκάμματα διέτεινε, καὶ ὑψηλότερα ἵπτασθαι ἐκέλευσε, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀναβαίνειν τῶν οὐρανῶν τὰς ἀψίδας, καὶ πρὸς δαίμονας ἀποδύεσθαι, καὶ πρὸς ἅπασαν τοῦ διαβόλου τὴν φάλαγγα παρατάττεσθαι, σῶμα ἔχοντας, σαρκὶ συμπεπλεγμένους, καὶ τὰ σώματα νεκροῦν, καὶ τῶν παθῶν ἐξορίζειν τὸν θόρυβον, καὶ τὴν σάρκα ἀπλῶς περιχεῖσθαι, τὴν ἡμιλλαν δὲ πρὸς τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις τεύνασθαι.

δ'. Ἐπειδὴ ταῦτα ἐπέταξεν, ὅρα τί ποιεῖ, πῶς εὐκολὸν τὸν ἀγῶνα ἐργάζεται. Μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, πρότερον εἴπωμεν τῶν ἐπιταγμάτων τὸ μέγεθος, καὶ πῶς ὑψηλὸν τὸ πτερόν κατεσκεύαζε, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σχεδὸν ἐξοικίζων φύσεως, πρὸς οὐρανὸν μεθωρμίσθαι πάντας ἐκέλευσε. Τοῦ γὰρ νόμου κελύουτος ὀφθαλμὸν ἀντιὸφθαλμοῦ, αὐτὸς φησιν· *Ἐάν τις σε βαλῇ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλλήν.* Οὐκ εἶπε, φέρε γυναικῶς μόνον καὶ πρῶτος τὴν παροινίαν, ἀλλὰ καὶ πρόθι περαιτέρω τὴν φιλοσοφίαν, καὶ μείζονα παρασκευάζου πάσχειν, ἢ ἐκείνος ποιῆσαι ἐπιθυμεῖ· τῇ δαφνείᾳ τῆς φιλοσοφίας νίκησον αὐτοῦ τὸ προπετὲς τῆς παροινίας, ἵνα αἰδεσθεὶς σου τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐπιείκειαν, ἀναχωρήσῃ. Καὶ πάλιν φησιν· *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς· εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν· καὶ ὡς ποιεῖτε τοῖς μουσοῖν ὑμᾶς.* Τὴν περὶ τῆς παρθενίας πάλιν εἰσήγαγε συμβουλίην λέγων· *Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ παραδείσου τὸ πρῆγμα ἀπέπη, καὶ μετὰ τὴν παρακοὴν ἀνεχώρησε κατιὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάλιν αὐτὴν ἐπανήγαγε, καθάπερ φυγάδα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπαναγαγῶν πατριδα, καὶ [341] τῆς μακρᾶς ἐξορίας ἀπαλλάττων· καὶ ἐλθὼν πρῶτον ἐκ παρθένου ἐτίκτετο, καὶ τοὺς τῆς φύσεως ἐκίνει νόμους, ἐκ προοιμίων τιμῶν αὐτῆν, καὶ μετέρα τὴν παρθένον ἀποφαίνων. Ἐπειδὴ τοίνυν παραγενόμενος τοιαῦτα ἐπέταττε, καὶ ὑψηλὴν τὴν πολιτείαν εἰργάζετο, ἄξια καὶ τὰ ἑπαθλα τῶν πόνων ἐδίδου, μᾶλλον δὲ πολλῷ μείζονα καὶ ὑψηλότερα. Ἀλλ' ἦν καὶ ταῦτα ἀόρατα, καὶ ἐν ἐλπίσι καὶ ἐν πίστει καὶ ἐν προσδοκίᾳ τῆς τῶν μελλόντων. Ἐπεὶ οὖν τὰ μὲν ἐπιτάγματα ἐπίπονα καὶ ὑψηλά, τὰ δὲ ἑπαθλα καὶ τὰ βραβεῖα ἐν πίστει, ὅρα

errorum, ut necessitate compulsus nemo, sed sponte ac proprio inducti affectu huc omnes accurrant, nec ulla temporis longinquitate minuatur. Videtis quam non sine causa theatrum istud regum aulis augustius esse dixerim? Nam quæ illic sunt, foliis similia sunt exarrescentibus, et umbris prætereuntibus: ea vero quæ hic traduntur, adamantem imitantur, vel potius illo firmiora sunt, utpote quæ immortalia sint, et immota, nec ulli cedant usquam mutationi, et ad suos amatores intrepide accedant, pugnae ac contentionis expertia, atque, ab invidia, judiciis, et insidiis, ac calumniis sint immunia. Siquidem sæcularia multos patiuntur invidos, spiritualia vero, quanto pluribus communicata fuerint, eo majorem suam ubertatem ostendunt. Atque id ex hac ipsa oratione intelligere potestis. Quam enim in omnes orationem effundo, si quidem domi apud me detineam, pauperior sum: sin autem in omnes effundam, tamquam si in vacuum quoddam arvom semen jactem, facultates meas augeo, divitias meas amplifico, locupletiores reddo vos omnes; nec idcirco tamen pauperior evado, sed opulentior multo: quod in pecuniis non licet, imo plane contrarium evenit. Nam si reconditum aurum habeam, et in omnes illud velim distribuere, non amplius tantas possidere potero divitias, cum hac divisione fuerint imminutæ.

3. Cum igitur spiritualium rerum tanta sit præstantia, tanta facilitas, utpote quæ cunctis volentibus gratis obveniant, has potissimum adamemus, et umbras omittamus, nec præcipitia et scopulos persequamur. Ut enim hunc amorem Deus auget, etiam ante obitum hominis, a quo possidentur, ista morti obnoxia esse præcepit. Verbi gratia: non cum interierit is, qui hæc possidet, et ista intereunt, sed et ipso adhuc vivente marcescunt et pereunt, ut eorum raduca conditio summo illorum amore flagrantes, et insana cupiditate ductos, ab illa sæva rabie revocet: eorumque naturam admoveat, et experientia magistra doceat, ea quavis umbra imbecilliora esse, atque hæc ratione cupiditatem illam exstinguat. Exempli causa: divitiæ non solum cum interit dives, pereunt, sed illo potius vivente discedunt. Juventus possessorem suum non morientem solum, sed spirantem adhuc relinquens evanescit; quæ in ætatis adultæ via finitur, et senectuti locum cedit. Pulchritudo simul et forma, vivente adhuc muliere, desinit et in deformitatem transit: gloria, principatus rursus pari ratione: honores, magistratus, diurni sunt et ad breve tempus durant, et amplius quam homines ipsi, qui eos obtinent, mortales sunt: et quemadmodum quotidianos corporum videre licet interitus, ita quoque rerum. Porro id accidit, ut præsentia contemnentibus adhaeramus futuris, et eorum simul expectatione suspensi, ac dum in terris ambulamus, desiderio in caelo versemur. Etenim duo sæcula condidit Deus, præsens, et futurum; unum visibile, alterum invisibile: unum quod sub sensu cadit, alterum quod est spirituale: unum quod corporali quiete perfuitur, alterum quod incorporea: unum in experientia, al-

terum in fide: unum in manibus, alterum in spe; et unum esse stadium jussit, alterum bravium: atque huic quidem certamina, labores ac sudores attribuit, illi vero coronas, præmia et retributiones: hoc pelagus, illud portum effecit, et hoc breve quidem, illud vero senectutis expers, et immortale. Quoniam igitur homines multi spiritualibus illis ea quæ sensibilia sunt præferbant, his caducam conditionem ac temporariam attribuit, ut hoc pacto a præsentibus abductos, vehementer amori futurorum addicat. Deinde quoniam invisibilia erant illa et spiritualia, in fide atque in spe posita, vide quid agat. Cum luc advenisset, ac nostram carnem assumpsisset, et inirabilem illam dispensationem perfecisset, futura ponit ob oculos, et hæc ratione crassiores mentes securas reddit. Nam quoniam conversationem ac vitæ rationem angelicam afferens veniebat, ac terram in caelum convertebat, eaque mandabat, quæ similes redderent incorporeis virtutibus eos qui ea perficerent, homines reddebat angelos, ad spem caelestium rerum vocabat, longiora certamina proponebat, altius evolare jubebat, et ad ipsa fastigia caelorum ascendere, adversus daemones pugnam inire, contra universas diaboli copias aciem eos instruere, qui corpus habebant, et cum carnae copulati erant, mortificare corpora, ac perturbationum tumultum ablegare, et corpore utcumque esse circumdatos, cæterum cum incorporeis virtutibus certatim contendere.

4. Hæc ubi præcepit, vide quid agat; quo pacto facile certamen reddat. Quinimo, si videtur, prius mandatorum sublimitatem exponamus, et quo pacto in altum nos voluerit evolare, cum ex humana propemodum natura emigrare, atque in caelum omnes transferri jussit. Cum enim oculum pro oculo reddi lex præciperet, ipse dixit, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram (Matth. 5. 39)*. Non dixit, tantum fer patienter ac leniter contumeliam, sed ulterius philosophia modestique progredere, atque ad majora patienda paratus esto, quam ille facere cupiat: et patientiæ tuæ ubertate petulantiam ejus et insolentiam vince, ut summam tuam reveritus modestiam recedat. Et rursus ait, *Orate pro calumniantibus vos: orate pro inimicis vestris: benefacite iis, qui oderunt vos (Matth. 5. 44)*. Consilium de virginitate rursus introducens dixit: *Qui potest capere capiat (Matth. 19. 12)*. Nam quoniam e paradiso illa evolavit, et post transgressionem recessit, de caelo descendens ipsam rursus reduxit, et tamquam exsulem in antiquam patriam suam restituit, et a diuturna relegatione liberavit: primum adveniens nimirum ex virgine natus est, et leges naturæ mutavit, cum ab ipso exordie vitæ suæ illam honore affecit, et virginem matrem reddiderit. Cum igitur veniens talia præcepisset, et ad tantam sublimitatem conversationem hominum evertisset, præmia quoque laboribus digna proposuit, imo vero majora multo et sublimiora. Verumtamen invisibilia erant hæc quoque atque in spe, fide et expectatione posita futurorum. Itaque cum laboriosa mandata essent ac

sublimia, præmia vero et bravia in fide, vide quid faciat, quo pacto levem agonem, quo pacto facilia reddat certamina. Quo tandem pacto? Duabus scilicet viis: una, quod eadem ipse exsequatur; altera, quod præmia ostendat et sub aspectum proferat. Nam quæ ab illo dicta sunt, quædam mandatum erant, quædam præmia. Mandatum quidem, *Orate pro calumniantibus vos et persequentibus* (Matth. 5. 44): præmium autem: *Ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est* (Ibid. v. 45). Rursus, *Beati cum maledixerint vobis, et persequuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (Ib. v. 41. 42). Vides unum mandatum esse, alterum præmium? Rursus, *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus: et veni, sequere me, et habebis thesaurum in cælo* (Matth. 19. 21). Vides aliud mandatum, et præmium? Alterum enim ipsis præcepit, alterum ipsis paravit, quod merces erat ac retributio. Et rursus: *Quicumque reliquerit domos, et fratres et sorores: hoc mandatum est: Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Ib. v. 29): hoc præmium est, et corona.

5. Quoniam igitur magna erant præcepta, et præmia non apparebant, vide quid agat: ipse ojeribus illa ostendat, et in aspectum coronas profert. Ut enim qui minime tritam viam jubetur insistere, si quem viderit per eam prius incedentem, facilius eam aggreditur, et majorem animo concipit alacritatem: ita quoque fit in mandatis: qui vident eos, qui præcesserint, facile sequuntur. Ut igitur natura nostra facilius sequatur, carnem et naturam nostram assumens, ita per illam incessit, et operibus mandata expressit. Siquidem illud, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram* (Matth. 5. 39), ipse præstitit, quando alapam illi pontificis servus impogit. Non enim ipsum ultus est, sed tantam modestiam præ se tulit, ut diceret: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis* (Joan. 18. 23)? Vides tremendam lenitatem? vides humilitatem stupendam? Percutiebatur, non a libero quopiam, sed a servo, a verberone, et vernaculo, et tanta cum modestia respondet. Ita quoque Pater ejus dicebat Judæis: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut quid molestus fui tibi? responde mihi* (Mich. 6. 3). Quemadmodum ipse dicit: *Testimonium perhibe de malo*, sic et Pater ejus, *Responde mihi*: et quemadmodum ait ipse, *Quid me cædis?* sic etiam Pater, *Quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi?* Paupertatem rursus docens, vide quo pacto illam opere exhibeat dicens: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet* (Matth. 8. 20). Vides extremam paupertatem? Non mensam habebat, non lucernam, non domum, non sellam, non aliud quidquam ejusmodi. Docebat ut male audientes patienter ferrent, id vero ille opere exhibuit. Quando enim dæmonium habentem, et Samaritanum ipsum appellabant, cum illos rursus necare posset, et contumelia pœnam ab illis exigere, nihil tale faciebat,

imo etiam bene de illis merebatur, et ex illis dæmones expellebat. Cumque dixisset, *Orate pro calumniantibus vos* (Matth. 5. 44), in crucem cum ascendisset, id fecit. Postquam enim eum crucifixerunt, et clavibus affixerunt, pendens dicebat, *Dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Hæc ab eo dicebantur, non quod ipse dimittere minime posset, sed ut nos orare pro inimicis doceret. Nam quis non sermone tantum, sed opere quoque doctrinam præ se ferebat, propterea preces etiam adjunxit. Nullus igitur ex hæreticis, ob nimiam ejus humanitatem, infirmitatem hæc verba judicet iudicare. Ipse enim est qui dicit: *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata* (Matth. 9. 6). Sed quoniam docere volebat (is autem qui docet non verbis tantum suis, sed etiam factis doctrinam profert in medium), hac de causa preces etiam adjunxit: nam alioqui discipulorum etiam pedes lavit, non quod inferior esset: verum cum Deus esset ac Dominus, ad tantam se humilitatem demisit.

6. *Resurrectionis futuræ argumenta; transfiguratio Christi futuræ gloriæ imago.* — Hanc etiam ob causam dicebat: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. 11. 29). Alio modo rursus ipsa bravia præmiaque in medium asferri, ac subjici oculis audi. Pollicitus erat corporum resurrectionem, immortalitatem, occursum in aera, raptum in nubibus: hæc rebus ipsis ostendit. Quo tandem modo? Mortuus cum esset, resurrexit: quapropter et quadraginta diebus cum ipsis versatus est, ut certiores illos redderet, et qualia corpora nostra post resurrectionem futura sint, ostenderet. Rursus qui per Paulum dixit: *In nubibus rapiemur obviam illi in aera* (1. Thess. 4. 17), hoc e iam opere demonstravit. Siquidem post resurrectionem, cum esset in cælos ascensus, præsentibus ipsis, *Elevatus est, inquit, et nubes suscepit eum ab oculis eorum* (Act. 1. 9); et cum intentis oculis essent, dum abiret ille. Sic nimirum et corpus nostrum consubstantiale corpori erit illi, utpote quod ex eadem sit massa: sicut enim capit, ita et corpus; sicut principium, ita et finis. Atque hoc manifestius indicans Paulus dicebat: *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, ut conforme fiat corpori claritatis suæ* (Philip. 3. 21). Si igitur conforme sit, eandem etiam viam conficiet, et in nubibus pariter elevabitur. Hæc tu quoque in resurrectione expecta. Nam quoniam ad illud usque tempus obscurum fuerat audientibus verbum regni cælorum, propterea cum ascendisset in montem, coram discipulis suis transfiguratus est (Matth. 17), eisque futurorum gloriam præmonstravit, et obscure tanquam in ænigmate, quale corpus nostrum futurum esset, ostendit. Verum cum vestibus tum quidem apparuit: at non ita in resurrectione. Neque enim vestibus indiget corpus nostrum, neque tecto, neque concameratione, neque alia ulla re simili. Nam si ante transgressionem Adam, cum esset nudus, non erubescerat, gloria circumdatus: multo magis corpora nostra, quæ ad præstantiorem melioremque conditionem transferentur, nullo

τί ποιεῖ· πῶς εὐκόλον τὸν ἀγῶνα ἐργάζεται· πῶς ββάδια τὰ σκάμματα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Αὐτοὶ δὲ ταῦταις ὁδοῖς· μίᾳ μὲν, τὸ αὐτὸν αὐτὰ μετελθεῖν· ἑτέρᾳ δὲ, τὸ αὐτὸν δεῖξαι τὰ βραβεῖα καὶ ὑπὲρ ὧν ἀγαγεῖν. Τῶν γὰρ ἀπὸ αὐτοῦ λεγομένων τὰ μὲν ἐντολὴ ἦν, τὰ δὲ ἐπαθλα· ἐντολὴ μὲν, *Ἐύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιπραξάντων ὑμῶν καὶ διωκόντων*. Ἐπαθλον δὲ, *Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Πάλιν, *Μακάριοι ἐστε, ὅτι οὐκ ἐκείσεσθε ὑμῶν καὶ δὴ ἔλασθε πᾶν πονηρὸν ῥήμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι*. *Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Εἶδες τὸ μὲν, ἐντολὴν, τὸ δὲ, ἐπαθλον; Πάλιν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ*. Εἶδες ἄλλην ἐντολὴν, καὶ ἐπαθλον; Τὸ μὲν γὰρ αὐτοὺς ἐκέλευε ποιεῖν, τὸ δὲ αὐτὸς ἠτοίμασεν, ὅπερ ἦν μισθὸς καὶ ἀντίδοσις. Καὶ πάλιν, *Ὅστις ἀφῆκεν οὐκίαν καὶ ἀδελφούς, καὶ ἀδελφάς*· τοῦτο ἐντολὴ· *Ἐκατονταπλαστοῦσα ληΐσεται, καὶ ζῶην αἰώνιον κληρονομήσει*· τοῦτο βραβεῖον καὶ στέφανος.

ε'. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὰ ἐπιτάγματα μεγάλα ἦν, καὶ τὰ ἐπαθλα αὐτῶν οὐ φαινόμενα, ὄρα τί ποιεῖ· αὐτὸς αὐτὰ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύεται, καὶ τοὺς στεφάνους ἐπὶ ὧν ἀγει. Ὅσπερ γὰρ ὁ κελευόμενος ἀτριβῆ βαδίζειν ὁδὸν, ἐὰν ἴδῃ πρότερόν τινα βαδίσαντα, εὐκολώτερον ἄπτεται, καὶ πλείονα λαμβάνει τὴν προθυμίαν· οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, οἱ τοὺς προηγουμένους ὁρῶντες, βράδεις ἔπονται. Ἴν' οὖν εὐκολώτερον ἢ ἡμετέρα φύσις ἀκολουθήσῃ, ταύτην λαβὼν τὴν σάρκα, καὶ τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, οὕτως αὐτὴν ἐδάδισε, καὶ τὰς ἐντολάς διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο. Τὸ γὰρ, *Ἐάν τις σε βαπτίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγῆνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην*, αὐτὸς ἐποίησεν, ὅταν αὐτὸν ἐβράβυσεν ὁ δούλος τοῦ ἀρχιερέως. Οὐ γὰρ ἡμῖνατο αὐτὸν, ἀλλὰ τοσαύτην ἐπιεικειαν ἐπεδείξατο, ὡς εἰπεῖν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρις*; Εἶδες πρᾶκτηα φρικτῆς γέμουσαν; εἶδες ταπεινοφροσύνην ἐκπληξίν ἔχουσαν; Ἐτύπτετο, οὐ παρ' ἐλευθέρου τινός, ἀλλὰ παρ' οἰκέτου, μαστιγίου, καὶ οἰκοτρίβου, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀποκρίνεται τῆς ἐπεικειας ταῦτα. Οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγε· *Λαός μου, τί ἐποίησά σοι; ἢ τί σε ἐλύπησα; ἢ τί παρηνόχησά σοι; ἀποκρίθητι*. Ὅσπερ αὐτὸς φησι, *Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ*, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ, *Ἀποκρίθητί μοι*· καὶ ὡσπερ αὐτὸς φησι, *Τί με δέρις*, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ, *Τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνόχησα*; Πάλιν ἀκτημοσύνην παιδεύων, ὄρα πῶς διὰ τῶν ἔργων αὐτὴν ἐπιδεικνύεται λέγων· *Αἱ ἀλιπτειαὶ [342] φωνησούσας ἔχουσι, καὶ τὰ κτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει πού τὴν κεφαλὴν κλίνας*. Εἶδες ἀκτημοσύνης ἐπίστασις; Οὐ τράπεζα ἦν αὐτῷ, οὐ λυχνία, οὐκ οἶκος, οὐ δῖφος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Ἐδίδασκε περὶ τοῦ κακῶς ἀκούοντα; φέρειν γενναίως, ὅπερ διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο. Ὅτε γὰρ δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλουν καὶ Σαμαρείτην, δυνάμενος αὐτοὺς πάλιν ἀπολέσει, καὶ τῆς ἕβρας; αὐτῶν ἀποτίσει δίκην, οὐδὲν ἐποίησε τοιοῦτον,

ἀλλὰ καὶ εὐηργέετε, καὶ τοὺς δαίμονας; αὐτῶν ἀπῆλυνε. Καὶ εἰπὼν, *Ἐύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιπραξάντων ὑμῶν*, εἰς τὸν σταυρὸν τοῦτο ἀναβάς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν ἐσταύρωσαν καὶ προσήλωσαν, κρεμάμενος ἔλεγεν, *Ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι*. Ταῦτα ἔλεγενοῦκ ἀτόνων αὐτὸς ἀφίεναι, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύων εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν διδασκαλίαν ἐπεδείκνυτο, διὰ τοῦτο καὶ τὴν εὐχὴν προσέθηκε. Μηδεὶς τοίνυν τῶν αἰρετικῶν, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, ἀσθένειαν καταγινωσκέτω τῶν εἰρημένων· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων, *Ἴνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας*. Ἄλλ' ἐπειδὴ παιδεύειν ἐβούλετο (ὁ δὲ παιδεύων οὐ δι' ὧν λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ποιεῖ τὴν διδασκαλίαν προάγει), τοῦτου χάριν καὶ τὴν εὐχὴν προσέθηκεν· ἐπεὶ καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας ἐνιπτει, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν, ἀλλὰ θεὸς ὢν καὶ Δεσπότης εἰς τοσοῦτο κατέβη ταπεινοφροσύνης.

ς'. Διὰ δὲ τοῦτο ἔλεγε· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*. Ἐτέρως πάλιν τὸ τὰ βραβεῖα αὐτὰ καὶ τὰ ἐπαθλα εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ ὑπὸ ὀφθαλμοῦς δεικνύσαι, ἀκουσον. Ὑπέσχετο σωματικῶν ἀνάστασις, ἀφραρσίαν, τὴν εἰς ἀέρα ἀπάντησιν, τὴν ἐν νεφέλαις ἀρπαγὴν· ταῦτα διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξε. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἀποθανῶν ἀνέστη· διὸ καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῦς συνῆν, ἵνα αὐτοὺς πληροφορήσῃ καὶ δεῖξῃ ἡλικία ἡμῶν εἶναι μέλλει τὰ σῶματα μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Πάλιν λέγων διὰ τοῦ Παύλου, ὅτι *Ἐν νεφέλαις ἀρπαγησόμεθα εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ εἰς ἀέρα*, καὶ τοῦτο ἔδειξεν ἔργοις. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν, ἠνίκα ἐμελλεν ἀνιέναι· εἰς οὐρανοῦς, παρόντων αὐτῶν Ἐπήρθη, φησι, καὶ νεφέλη ὑπέλασθεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν, πορευομένου αὐτοῦ. Οὕτως οὖν καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα ὁμοούσιον ἔσται· ἐκείνῳ τῷ σῶματι, ἅτε ἐκ τοῦ φυράματος ἐν· ὡσπερ γὰρ ἡ κεφαλὴ, οὕτω καὶ τὸ σῶμα· ὡσπερ ἡ ἀρχὴ, οὕτω καὶ τὸ τέλος. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ὁ Παῦλος δευτέρῳ ἔλεγεν· *Ὅς μετασχηματῶσι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σῶματι τῆς δόξης αὐτοῦ*. Εἰ τοίνυν σύμμορφον γίνεται, καὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν βαδιεῖται, καὶ ὁμοίως ἐπὶ νεφελῶν ἀρτήσεται. Ταῦτα προσόκα καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἀναστάσει. Ἐπειδὴ γὰρ ἀδηλον ἦν τοῖς ἀκούουσι τέως τὸ ῥῆμα τῆς βασιλείας, διὰ τοῦτο ἀνεβῆν ἐν τῷ βρεῖ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, παρανοίγων αὐτοῖς τῶν μελλόντων [345] τὴν δόξαν, καὶ ὡς ἐν αἰνίγματι καὶ ἀμυδρῶς ἐπιδεικνύς· ὅσον ἔσται τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον. Ἀλλὰ τότε μὲν μετὰ ἱματίων ἐφάνη, ἐν δὲ τῇ ἀναστάσει οὐκ οὕτως. Οὐ γὰρ δεῖται τὸ σῶμα ἡμῶν ἱματίων, οὐδὲ στέγης, οὐδὲ ὀρόφου, οὐδὲ ἄλλου τῶν τοιούτων οὐδενός. Εἰ γὰρ ὁ Ἄδῃμ πρὸ τῆς παραβάσεως γυμνός ὢν οὐκ ἤσχυνεντο, δόξῃ ἡμφιεσμένους, πολλῶν μᾶλλον τὰ σῶματα τὰ ἡμέτερα, ὅσα ἐπὶ μείζονα καὶ ἀμείνω λήξιν βαδιεῖται, οὐδενός· τοῦτων δεηθήσεται. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀνιστάμενος, τὰ ἱμάτια ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ τῆς σοροῦ κείσθαι εἶπας, γυμνὸν ἀναστήσας

τὸ σῶμα, δόξης ἀφάτου καὶ μακαριότητος ἐμπεπλη-
σμένον. Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ διὰ λόγων
παιδευθέντες, καὶ δι' ὀφθαλμῶν διδαχθέντες, τοιαύ-
την ἐπιδειξώμεθα πολιτείαν, ἵνα ἐν νεφέλαις ἀρπα-
γέντες ἀεὶ μετ' αὐτοῦ διατρίβοντες ὦμεν, σωζόμενοι

καὶ τῆ αὐτοῦ χάριτι, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύοντες
ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντα· ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χρι-
στῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἕως
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, προσκύνησις,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM DE NON EVULGANDIS FRATRUM PECCATIS,

Optime calculum posuit Tillemontius cum dixit, Concionem de non evulgandis fratrum peccatis uno die præcedere illam, quæ in Editione Morelli ipsi præmittitur, titulumque habet, *Non esse desperandum*. In hac enim de illa ut p. idie habita diserte loquitur Chrysostomus n. 3: *Sed quam tandem ob causam publicanum tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, eique pro uxore supplicare, ac tum demum justis precibus annuit? Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquiæ persolvendæ: ἀνάγκη γὰρ τῆς χθὲς διδασκαλία; ἀποδοῦναι ὑμῖν τὰ λείψανα. Hæc autem fuse prosequitur ille in Homilia de non evulgandis fratrum peccatis num. 3 et 4, ubi de Rebecca viginti annorum sterilitate in fecunditatem mutata multa disserit. Cæterum hæc quæ de Rebecca dicuntur, ipsis pene verbis jacent in Homilia 49 in Genesim, totamque pene homiliam illam quadragesimam nonam, paucis exceptis, constituunt. Cave tamen putes, in secunda de non desperando homilia, illam in Genesim concionem memorari: non enim in illam quadrare possunt ea quæ initio hujus secundæ homiliæ dicuntur; nempe: *Quod et a vobis hesterno die peractum est. Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis genitus germinavit, gemitus multas bonorum divitias secum ferens*. Nam in illa in Genesim homilia ne γρῦ quidem existat quod compunctionem movere possit. In priore verò de non evulgandis fratrum peccatis admodum παθητικῶς loquitur adversus eos qui contra inimicos suos fundunt preces; numero scilicet 5 et 6, præsertim ante finem, ubi ait: Σύντριψον τὴν διάνοιαν, ταπεινώσον τὴν ψυχὴν τῇ μνήμῃ τῶν σοι πεπλημμελημένων, *Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordatione delictorum*. Unde etiam evellitur hic Tillemontii scrupulus. Cur, inquit, compunctionem in priore homilia non expresse commemorat, cum tamen in posteriore dicat. se in*

[344] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΕΙΝ

τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν, μηδὲ κτεύχσθαι τῶν ἐχθρῶν.

α'. Μακαρίζω τῆς σπουδῆς ὑμᾶς, ἀγαπητοί, μεθ' ἧς εἰς τὸν πατρῶον οἶκον συντρέχετε. Ἀπὸ γὰρ τῆς σπουδῆς ταύτης καὶ περὶ τῆς ὑγιείας ἡμῶν τῆς κατὰ ψυχὴν ἔχω θαρβεῖν· καὶ γὰρ λατρεῖον θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας τὸ διδασκαλεῖόν ἐστιν· λατρεῖον, οὐχὶ

σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν. Πνευματικὸν γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τραύματα σαρκός, ἀλλ' ἁμαρτήματα διανοίας διορθοῦνται· τῶν δὲ ἁμαρτημάτων τούτων καὶ τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον ὁ λόγος ἐστίν. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἐκ βοτανῶν τῶν ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν

horum indigebunt. Hac nimirum de caus. cum et ipse resurgeret, vestes in sepulcro et loculo manere permisit, nudumque corpus suscitavit, immensæ gloriæ et beatitudinis plenum. Hac igitur nobis cum explorata sint, dilectissimi, et verbis eruditi, et per oculos edocti, talem conversationem exhibemus, ut

in nubibus rapti, semper cum illo versemur, ejusque gratia salvi facti, futuris bonis perfruamur: quæ nobis omnibus assequi contingat in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ET IN SEQUEM DE NON DESPERANDO.

priore de compunctione verba fecisse? At non dicit ille se in priore compunctionem nominatim commemorasse; sed talia fatur: *Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus germinavit.* Quid porro aliud sunt hæc, *Contere animum tuum, mentem humiliâ tuorum recordatione delictorum,* atque alia multa hinc et inde sparsa, quam compunctionis sermo? Æque facile est alium ejusdem evellere scrupulum, qui hujusmodi est: In posteriore homilia, num. 3, ait Chrysostomus: *Sed quam tandem ob causam publicanum tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, ac tum demum justis precibus annuit? Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquiæ persolvendæ.* Hic innuere videtur Chrysostomus, inquit Tillemontius, se in priori concione de publicano simul et de Isaaco sermonem habuisse, cum tamen non nisi de Isaaco verba faciat, deque precibus ab illo per annos viginti ad impetrandam a Deo prolem emissis. At nihil est in postremo allatis verbis, ni fallor, quod de publicano habitam in priori concione mentionem fuisse suadeat. Hæc quippe verba, *Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquiæ persolvendæ,* ad ea quæ ad Isaacum spectant, quæque hæc postrema præcedunt, non vero ad illa prius posita de publicano, sunt referenda. Hi ergo scrupuli nulli sunt, neque etiam tanti esse a Tillemontio existimantur, ut illum a sententia dimoveant. Utraque igitur homilia de perseverantia in emittendis precibus agit, et in utraque pluribus docetur non esse precandum contra inimicos. In neutra vero aliquam temporis notam expiscari possumus.

Interpretatio utriusque Latina est Frontonis Ducæi.

QUOD NON OPORTEAT PECCATA

FRATRUM EVULGARE, NEQUE INIMICIS IMPRECARI.

f. *Scriptura numquam suam beneficam vim amittit; pauperibus utilior est quam divitibus.* — Laudo vos, dilectissimi, quod tanto studio ad paternam domum concurratis. Nam ex hoc studio de vestra secundum animam sanitate confidendi mihi præbetur occasio: siquidem mirabilis quædam est officina medici Ecce-

sæ schola: medici non corporum, sed animorum. Spiritualis namque est, neque vulnera carnis, sed peccata mentis sanat: porro peccatorum istorum ac vulnerum medicamentum est doctrina. Hoc medicamentum non ex herbis terrestribus, sed ex veris constat celestibus; hoc non manibus medicorum, sed

linguis prophetarum est compositum. Quam ob causam perpetuum est, et neque temporum longinquitate debilitatur, neque morborum virtute superatur. Nam medicorum quidem medicamenta utroque defectu ac vitio laborant: dum recentia sunt, vim suam produunt: cum vero multum temporis est elapsum, in modum corporum senectute confectorum imbecilliora redduntur: quin etiam persæpe morborum difficultate vincuntur, quippe quæ humana sint: at divinum medicamentum tale non est, sed multo tempore interjecto suam omnem vim retinet. Sano ex eo tempore, quo vixit Moyses (ab illo enim initium est Scripturarum), tam multos homines sanavit, et suam virtutem non amisit: sed neque ab ulla unquam ægritudine superatum est. Hoc medicamentum non numerata pecunia licet accipere, sed qui sinceram voluntatem et affectum exhibet, totum illud secum reportat. Idcirco divites simul et pauperes pariter hac medicina fruuntur. Nam ubi quidem pecunias impendi necesse est, qui locuples est, utilitatis fit particeps: pauper autem sæpe lucri experti discedit: cum tanti redditus illi non suppetant, ut ad medicamentum confectendum sufficiant. Sic vero quoniam pecuniam numerare non permittitur, sed fides et voluntas est exhibenda, qui numerare potest ista et cum acritate persolvere, hic potissimum percipit utilitatem: quandoquidem hæc sunt quæ pro mercede medicinæ istius exiguntur. Et dives et pauper pariter hanc utilitatem participant: imo vero non pariter utilitatem participant, sed majori percepta pauper abcedit. Quid ita? Quod nimirum dives variis præoccupatus sollicitudinibus, superbia tumens, et opibus inflatus ac fastu, desidia deditus ac negligentia, non admodum attente, neque magno cum studio medicinam auditionis Scripturæ recipiat: pauper autem a deliciis et ingluvie, ac negligentia immunis, multamque inde animæ suæ concilians philosophiam, dum totum tempus in opere manuum ac legitimis laboribus consumit, attentior ac robustior evadat, ac majori cum diligentia quæ dicuntur percipiat: quo fit, ut majori pretio persoluto, majori decerpta utilitate discedat.

2. Hæc a me non eo dicuntur consilio, ut divites quoscumque vituperem, nec ut pauperes quoscumque laudem: nam neque divitiæ malum sunt, sed divitiis male uti: neque paupertas bonum, sed paupertate bene uti. Torquebatur dives ille qui aetate Lazari vixerat, non quia dives fuerat, sed quia crudelis fuerat et inhumani. Laudabatur pauper ille in sinu Abrahamæ, non quia pauper fuerat, sed quia paupertatem cum gratiarum actione toleraverat. Res enim aliæ (attendite diligenter ad ea quæ dicimus: poterunt enim sufficientem philosophiam modestiamque vobis inserere, ac vitiosam omnem cogitationem expellere, atque efficere ut rectum de rebus iudicium feratis); res igitur aliæ sunt natura bonæ, aliæ plane contrariæ; aliæ quæ nec bonæ sunt nec malæ, sed medium quemdam locum tenent. Bonum est quiddam natura sua pietas, malum impietas: bonum virtus, malum improbitas: porro divitiæ ac paupertas per

se neque hoc sunt, neque illud: sed pro ratione propositi ac voluntatis eorum qui utuntur illis, aut hoc aut illud sunt. Nam si ad humanitatem quidem divitiis utare, tibi res ad occasionem boni traductur: sin autem ad rapinas, avaritiam et injuriam, in contrarium ipsius usum convertes: verumtamen non sunt in causa divitiæ, sed is qui ad injuriam divitiis est usus. Ita quoque de paupertate dici potest: si quidem illam patienter tuleris Domino gratias agens, res tibi occasio fiet ac materia coronarum: sin autem idcirco blasphemus fueris in Creatorem, ejusque providentiam accusaveris, rem ad malum usum rursus traduxisti. Sed quemadmodum illic avaritiæ fraudisve divitiæ causa non sunt, sed is qui male divitiis utitur: sic etiam blasphemix culpam non rejiciemus in paupertatem, sed in eum qui rem moderate ferre noluit. Ubique namque eum laus, tum vituperium ex sententia et voluntate nostra pendet. Bonæ sunt divitiæ, sed non simpliciter, verum illi, cui peccatum non est: et rursus malæ est paupertas, sed non simpliciter, verum in ore impii, quoniam ægre fert, quoniam blasphemat, quoniam Creatorem accusat.

3. *Nec divitiæ nec paupertas vituperandæ.*—Ne igitur divitiis accusemus, neque paupertatem simpliciter vituperemus, sed eos qui his rebus recte uti nolunt: res enim ipsæ sunt in medio positæ. Sed quod dicebam (bonum enim est ut ad prius illud argumentum revertamur), et dives et pauper eadem cum fiducia et libertate his nostris medicamentis fruuntur: sæpenumero etiam majori cum studio pauper. Non hæc medicamentorum istorum præcipua laus est, quod animas sanent, quod temporis longinquitate non corrumpantur, quod a morbis non vincantur, quod eorum utilitas gratis proposita sit, quod ex æquo divites et pauperibus pateat medicina: sed et aliud quidpiam nihilo minus his bonis habent. Quodnam illud tandem est? Quod eos qui ad hæc medici officinam veniant non divulgamus. Nam illi quidem qui ad profanas medicorum officinas abeunt, multos habent vulnerum spectatores: ac nisi prius medicus ulcus detegat, medicamentum non adhibet: hic vero non ita fit, sed cum innumeros videamus ægros, occulte illis curamus. Neque enim in medium adductis peccatoribus, eorum deinde peccata divulgamus: sed communi omnibus doctrina proposita, conscientix relinquimus auditorum, ut convenientem suo vulnere ex iis quæ dicta sunt efficiant medicinam. Prodit enim ab oratoris lingua doctrinæ sermo qui vituperationem vitii continet, laudem virtutis, reprehensionem luxurix, commendationem castitatis, accusationem superbix, præconium modestix, tamquam varium multiplexque pharmacum ex omnibus speciebus compositum: porro conveniens sibi et utile ut accipiat, est uniuscujusque auditorum. Proccedit igitur aperte sermo, et cuiusque conscientix insidens, latenter suam exhibet medicinam, et prius quam ægritudo publicetur, sæpe restituit sanitatem.

4. Hæc quidem certe audiistis quo pacto virtutem orationis laudavim, quo pacto eos qui negligenter

βημάτων τῶν ἐξ οὐρανοῦ σύγκειται· τοῦτο οὐκ Ιατρῶν χεῖρες, ἀλλὰ προφητῶν κατεσκευάσαν γλώτται. Διὰ τοῦτο διαρκεῖ ἔστι, καὶ οὔτε πλήθει χρόνων ἀμαυροῦται, οὔτε δυνάμει νοσημάτων ἐλέγχεται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν Ιατρῶν φάρμακα ἀμφοτέρω ταῦτα ἔχει τὰ ἐλαττώματα· νεαρά μὲν γὰρ ἔχοντα τὴν ἰσχύον ἐπιδεικνύονται τὴν ἑαυτῶν δυνάμει χρόνος παρέλθῃ πολὺς, καθάπερ τὰ γεγηρακότα τῶν σωμάτων, ἀσθενέστερα γίνονται· πολλάκι δὲ αὐτὰ καὶ δυσκολία ἀρρώστημάτων διήλεγξεν· ἀνθρώπινα γὰρ ἔστι· τὸ δὲ θεῖον φάρμακον οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ χρόνος διεγνομένου πολλοῦ, τὴν οἰκείαν ἰσχύον ἔχει πᾶσαν. Ἐξ οὗτου γοῦν ἐγένετο Μωϋσῆς (ἐξ ἐκείνου γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν Γραφῶν), τοσοῦτος ἐθεράπευεν ἀνθρώπους, καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν οὐκ ἀπέβαλεν· ἀλλ' οὐδὲ νόσημα αὐτοῦ περιεγένετο πώποτε. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἔστιν ἀργύριον καταβαλόντα λαθεῖν, ἀλλ' ὁ προαίρεσιν καὶ διαθέσιν γνησίαν ἐπιδειξάμενος, ἔπαινον ἔχων ἀπῆλθε. Διὰ τοῦτο καὶ πλοῦσιοι καὶ πένητες ὁμοίως τῆς Ιατρείας ἀπολαύουσιν ταύτης. Ἐνθα μὲν γὰρ ἀνάγκη καταθεῖναι χρήματα, ὁ μὲν εὐπορίας μετέχει τῆς ὑφέλειας· ὁ δὲ πένης πολλάκις ἀπεστερημένος τοῦ κέρους ἀπέρχεται, οὐκ ἀρκύσης αὐτῆς τῆς προσόδου πρὸς τὴν τοῦ φαρμάκου κατασκευήν. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ ἀργύριον [345] οὐκ ἔστι καταβαλεῖν, ἀλλὰ πίστιν ἐπιδειξάσθαι δεῖ καὶ προαίρεσιν, ὁ ταῦτα καταβαλὼν μετὰ προθυμίας, οὗτος καρποῦται μάλιστα τὴν ὑφέλειαν· ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τῆς Ιατρείας ἔστιν ὁ μισθός. Καὶ ὁ πλούσιος καὶ ὁ πένης τῆς ὑφέλειας κοινωνοῦσιν ὁμοίως· μᾶλλον δὲ οὐχ ὁμοίως κοινωνοῦσι τῆς ὑφέλειας, ἀλλὰ πολλάκις πλείονος ἀπολαύσας ὁ πένης ἀπέρχεται. Τί δὲ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν πλούσιος πολλάκις προκατελιγμένος φροντίζει, ἔχων τὴν ἀπόνοιαν καὶ τὸ φύσημα τὸ τῆς εὐπορίας, ὀλιγωρῶν συζῶν καὶ βῆθυμίας, οὐ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριθείας, οὐδὲ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὸ φάρμακον τῆς ἀκρόασις τῶν Γραφῶν δέχεται· ὁ δὲ πένης τρυφῆς καὶ ἀδηφαιγίας καὶ βῆθυμίας ἀπῆλλαγμένος, ἅπαντα τὸν χρόνον ἐν τῇ τῶν χειρῶν ἐργασίᾳ καὶ τοῖς δικαίοις ἀναλίσκων πόνοις, καὶ πολλὴν ἐνταῦθεν ψυχῇ συλλέγων φιλοσοφίαν, προσεκτικώτερός τε καὶ εὐτονώτερος γίνεται, καὶ μετὰ πλείονος προσέσχε ἀκριθείας τοῖς λεγομένοις· ὅθεν καὶ πλείονα καταβαλὼν τὸν μισθὸν, πλείονα τὴν ὑφέλειαν καρποῦσάμενος ἄπεισιν.

β. Οὐ τῶν πλουτουμένων ἀπῶς κατηγορῶν ταῦτα εἶπον, οὐδὲ τοὺς πένητας ἀπῶς ἐπαινοῦν· οὔτε γὰρ ὁ πλοῦτος κακὸν, ἀλλὰ τὸ κακῶς κεχρησθαι τῷ πλούτῳ· οὔτε ἡ πενία καλὸν, ἀλλὰ τὸ καλῶς κεχρησθαι τῇ πενίᾳ. Ἐκολάζετο ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, οὐκ ἐπειδὴ πλοῦσιος ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὡμῶς ἦν καὶ ἀπάνθρωπος. Ἐπηρετο ὁ πένης ἐκεῖνος ὁ ἐν τοῖς κόλπαις τοῦ Ἀδραάμ, οὐκ ἐπειδὴ πένης ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' εὐχαριστίας τὴν πενίαν ἠνεγκε. Τῶν γὰρ πραγμάτων (προσέχετε δὲ μετὰ ἀκριθείας τούτων τῷ λόγῳ)· ἱκανὴν γὰρ ὑμῖν ἐνθύνει φιλοσοφίαν δυνάσεται, καὶ πάντα διεφθαρμένον λογισμὸν ἐκβαλεῖν, καὶ ποιῆσαι περὶ τῶν δυντῶν ὀρθὴν ἔχριν τὴν κρίσιν). τῶν τοῖνυν πραγμάτων τὰ μὲν ἔστι φύσει καλὰ, τὰ δὲ τὸ ἐναντίον· τὰ δὲ οὔτε καλὰ, οὔτε κακὰ, ἀλλὰ τὴν μέσσην τάξιν ἐπέχει. Καλὸν ἡ εὐσέβεια φύσει, κακὸν ἡ ἀσέβεια· καλὸν ἡ ἀρετὴ, κακὸν ἡ πονηρία· ὁ δὲ πλοῦτος καὶ ἡ πενία καθ' ἑαυτὰ μὲν οὔτε τοῦτό ἐστιν,

οὔτε ἐκεῖνο· παρὰ δὲ τὴν προαίρεσιν τῶν χρωμένων ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γίνεται. Ἄν μὲν γὰρ πρὸς φιλοσοφίαν ὀρωπιᾶν χρητῆ τῷ πλούτῳ, γένηναι σοὶ καλοῦ τὸ πρᾶγμα ὑπόθεσις· ἂν δὲ εἰς ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας καὶ ὕβριν, πρὸς τὸ ἐναντίον ἔτρεψας αὐτοῦ τὴν χρησίμιν, ἀλλ' οὐχ ὁ πλοῦτος αἴτιος, ἀλλ' ὁ πρὸς ὕβριν τῷ πλούτῳ χρησάμενος. Οὕτω καὶ περὶ τῆς πενίας ἔστιν εἰπεῖν· ἂν μὲν γὰρ γενναίως αὐτὴν ἐνέγκῃς εὐχαριστῶν τῷ Δεσπότῃ, γέγονέ σοι σεφάνων τὸ πρᾶγμα ἀφορμὴ καὶ ὑπόθεσις· ἂν δὲ βλασφημῆς διὰ τοῦτο τὸν πεποιηκότα, καὶ κατηγορῆς αὐτοῦ τῆς προνοίας, ἐπὶ κακῷ πάλιν ἐχρήσω τῷ πράγματι. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖ τῆς πλεονεξίας οὐχ ὁ πλοῦτος αἴτιος, ἀλλ' ὁ κακῶς τῷ πλούτῳ χρησάμενος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῆς βλασφημίας οὐ τὴν πενίαν αἰτιασόμεθα, ἀλλὰ τὸν ματῶν βουληθέντα σωφρόνως τὸ πρᾶγμα ἐνεργεῖν. Πανταχοῦ γὰρ καὶ ὁ ἐπαινος καὶ ὁ ψόγος τῆς γνώμης τῆς [346] ἡμετέρας καὶ τῆς προαιρέσεώς ἐστιν. Ἀγαθὸς ὁ πλοῦτος, ἀλλ' οὐχ ἀπῶς, ἀλλ' ὅ μὴ ἔστιν ἀμαρτία· καὶ πάλιν, πονηρὰ ἡ πενία, ἀλλ' οὐχ ἀπῶς, ἀλλ' ἐν στόματι ἀσεβοῦς, ἐπειδὴ δυσχεραίνει, ἐπειδὴ βλασφημεῖ, ἐπειδὴ ἀγανακτεῖ, ἐπειδὴ κατηγορεῖ τοῦ πεποιηκότος.

γ. Μὴ τοῖνυν κατηγορῶμεν πλοῦτον, μηδὲ κακίζωμεν πενίαν ἀπῶς, ἀλλὰ τοὺς οὐκ ἐθέλοντας τοῦτοῦ χρησθαι καλῶς· αὐτὰ γὰρ τὰ πράγματα ἐν μέσῳ κεῖται. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον (καλὸν γὰρ ἐπαυελθεῖν ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν), ὅτι καὶ πλούσιος καὶ πένης μετὰ τῆς αὐτῆς ἀδείας καὶ παρῆρησίας τῶν ἐνταῦθα φαρμάκων ἀπολαύουσιν· πολλάκις δὲ μετὰ πλείονος σπουδῆς ὁ πένης. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἔστι τὸ ἐξαιρετὸν τῶν φαρμάκων, ὅτι ψυχρὰς θεραπεύει, ὅτι μέμει χρόνον οὐ διαφθείρεται, ὅτι ὑπὸ νοσήματος· οὐχ ἡττάται, ὅτι δωρεάν πρόκειται ἡ ὑφέλεια, ὅτι ἐξ ἴσου καὶ πλουσίοις καὶ πένησι τὸ τῆς θεραπείας· ἀλλ' ἔχει τι καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτων τῶν ἀγαθῶν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τοὺς ἐρχομένους εἰς τὸ Ιατρεῖον τοῦτο οὐ δημοσιεύομεν ἡμεῖς. Οἱ μὲν γὰρ εἰς τὰ Ιατρεῖα τὰ ἐξωθεν ἀπίοντες, πολλοὺς ἔχουσι τοὺς τὰ τραύματα θεωροῦντας· καὶ μὴ ἀποκαλύψῃ πρότερον ὁ Ιατὴρ τὸ ἔλκος, τὸ φάρμακον οὐκ ἐπιτίθεισιν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μυρίους ὀρῶντες κάμνοντας, λανθανόντως· ποιούμεθα τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Οὐ γὰρ εἰς μέσον ἀγοντες τοὺς ἡμαρτηκότας, οὕτω δημοσιεύομεν αὐτῶν τὰ ἀμαρτήματα· ἀλλὰ κοινὴν ἅπασιν προθέμεν τὴν διδασκαλίαν, τῶν τῶν ἀκρωμένων συνειδοῖς καταλιμπάνομεν, ὥστε ἕκαστον τὸ κατάλληλον φάρμακον τῷ οἰκείῳ τραύματι ἐκ τῶν λεγομένων ἐπιστάσασθαι. Πρόβεισι μὲν γὰρ ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τῆς γλώττης τοῦ λέγοντος, ἔχων κατηγορηθῆναι κακίας, ἐπαινοῦν ἀρετῆς, μέμψιν ἀσελείας, ἐγκώμιον σωφροσύνης, ψόγον ἀπονοίας, ἐπεικειῖας ἐπαινοῦ, καθάπερ ποικίλον καὶ παντοδαπὸν φάρμακον ἐξ ἀπάντων εἰδῶν συγκεῖμενον· τὸ δὲ πρόσφορον ἑαυτῷ καὶ χρησίμον λαβεῖν, ἐκάστου τῶν ἀκούοντων ἔστι. Πρόβεισι μὲν οὐν φανερῶς ὁ λόγος, εἰς ἐξ τὸ ἐκάστου συνειδοῖς ἐγκαθεζόμενος, λανθανόντως· καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ θεραπείαν παρέχει, καὶ πρὶν ἢ δημοσιευθῆναι τὸ νόσημα, τὴν ὑγίειαν πολλάκις ἐπήγαγεν.

δ. Ἠκούσατε γοῦν χθές, πῶς ἐπήνεσα τῆς εὐχῆς τῆς δυνάμει, πῶς ἐκάκισα τοὺς μετὰ βῆθυμίας εὐχόμε-

* Hæc est lectio marginalis Savilli, quam confirmat Cod. 748. Edebatnr πλειόνως. Editt.

νοους, οὐδένα αὐτῶν δημοσιεύσας. Οἱ μὲν οὖν συνειδότες ἑαυτοῖς σπουδὴν, ἐδέξαντο τὸ ἐγκώμιον τῆς εὐχῆς, καὶ ἐγένοντο σπουδαιότεροι τοῖς ἐπαίνοις· οἱ δὲ συνειδότες ἑαυτοῖς βῆθυμιαν, ἐδέξαντο πάλιν τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν ἀπέθεντο. Ἄλλ' οὕτε τοῦτους, οὕτε ἐκείνους ἴσμεν· ἢ δὲ ἄγνοια ἀμφοτέροις χρήσιμος αὕτη. Πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὁ τῶν ἐγκωμίων ἀκούσας τῆς εὐχῆς, καὶ συνειδὼς ἑαυτῷ σπουδὴν, εἰ πολλοὺς εἶχε μάρτυρας τῶν ἐγκωμίων, πρὸς ἀπόνειαν ἀν' ἐξωλισθησε· νυνὶ δὲ λανθανόντως δεξιόμενος τὸν ἔπαινον, πάσης ἀλαζονείας ἀπήλλακται. Πάλιν ὁ συνειδὼς ἑαυτῷ βῆθυμιαν, τῆς κατηγορίας ἀκούσας, ἐγένετο βελτίων ἀπὸ τῆς κατηγορίας, οὐδένα σχῶν τῆς [347] ἐπιτιμήσεως γνωστῶν ἢ ἀνθρώπων· τοῦτο δὲ αὐτὸν οὐχ ὡς ἔτυχεν ὤνησε. Διὰ γὰρ τὸ πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἐπτοῦσθαι δόξαν, ἕως μὲν ἀν' λανθάνει νομιζόμεν δυνεὶ κακοί, σπουδάζομεν γίνεσθαι βελτίους· ἐπειδὴν δὲ πᾶσι γενόμεθα κατάδηλοι, καὶ τὴν ἐκ τοῦ λανθάνει ἀπολέσωμεν παραμυθίαν, ἀναισχυντότεροι καὶ βῆθυμότεροι μάλλον γινόμεθα. Καὶ καθάπερ τὰ εἰκη γυμνούμενα, καὶ ἀέρι ψυχρῷ συγχῶς ὀμιλοῦντα, χαλεπότερα γίνονται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἡμαρτηκυῖα, ἀν' μεταξὺ πολλῶν ἐλέγχεται ἐφ' οἷς ἐπιημέλησεν, ἀναισχυντοτέρα γίνεται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, λανθανόντως ὁ λόγος ὑμᾶς θεράπευσε. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι ἡ λανθάνουσα αὕτη λατρεία πολλὴ τὴν κέρδος ἔχει, ἀκούσατε τί φησὶν ὁ Χριστός· *Ἐὰν ἡμίρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐλεγεῖσθε αὐτόν· καὶ οὐκ εἶπε, μεταξὺ σοῦ καὶ τῆς πόλεως, οὐδὲ μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ δήμου, ἀλλὰ, Μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόρον.* Ἀμάρτυρος ἔστω, φησὶν, ἡ κατηγορία, ἵνα εὐκολοὺς γένηται ἡ πρὸς διόρθωσιν μεταβολή. Μέγα ἄρα ἀγαθὸν, τὸ ποιεῖσθαι τὴν παραίνεσιν μὴ δημοσιουμένην. Ἀρκεῖ τὸ συνειδὼς, ἀρκεῖ ὁ κριτὴς ἐκείνος ὁ ἀδέκαστος. Οὐχ οὕτω σὺ ἐπιτιμᾶς τῷ ἡμαρτηκῷ, ὡς τὸ συνειδὼς ἑαυτοῦ (πικρότερός ἐστὶν ὁ κατήγορος ἐκείνος), οὕτε ἀκριθέστερον εἰδὼς τὰ πεπλημμελημένα. Μὴ τοίνυν προσθήῃ τραῦμα τραύμασι, δημοσιεύων τὸν ἡμαρτηκότητα, ἀλλ' ἀμάρτυρον ποιοῦ τὴν παραίνεσιν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἡμεῖς ποιοῦμεν νῦν, ὅπερ καὶ Παῦλος ἐποίησεν, ἡμάρτυρον κατασκευάζων τοῦ παρὰ Κορινθίους ἡμαρτηκότητος τὴν κατηγορίαν. Καὶ ἄκουε πῶς· *Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἡμεῖς, οὐδὲ Ἀπολλῶ. Καὶ μὴ οὐχὶ αὐτὸς, οὐδὲ Ἀπολλῶ ἦσαν οἱ σχιζάντες τὸν δῆμον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν διατεμόντες· ἀλλ' ὁμοῦς συνεσκίασε τὴν κατηγορίαν, καὶ καθάπερ προσωπεῖοις τισὶ, τοῖς αὐτοῦ καὶ Ἀπολλῶ ὀνόματι τὰς τῶν ὑπευθύνων ἀποκρύψας ὄψεις, ἔξουσίαν αὐτοῖς ἐδίδου μεταβαλέσθαι ἐκ τῆς πονηρίας ἐκείνης. Καὶ πάλιν, Μήπως ἐλόθοντα με ὁ Θεὸς ταπεινώσῃ, καὶ πενήτωσιν πολλοὺς τῶν προσημαρτηκῶν καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ ἀσελείᾳ ἢ ἐπραξάν.* Ὅρα πῶς καὶ ἐν ταῦθα ἀδιορίστως λέγει τοὺς ἡμαρτηκότητας, ἵνα μὴ φανεράν ποιήσας τὴν κατηγορίαν, ἀναισχυντοτέραν ἐργάσῃται τὴν τῶν ἡμαρτηκῶν ψυχῆν. Ὅπερ οὖν ἡμεῖς μετὰ τοσαύτης φειδότητος ἐλέγχουσι ποιοῦμεθα, οὕτω, παρακαλῶ, καὶ ὑμεῖς μετὰ πάσης σπουδῆς δεξασθε τὴν διόρθωσιν, καὶ μετὰ ἀκριθείας τοῖς λεγομένοις προσέχετε.

ε'. Διελέχθημεν ὑμῖν χθὲς περὶ τῆς δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν εὐχὴν. Ἐδείξα πῶς ὁ διάβολος τότε ἐφ-

εῖδρεῖται κακούργος ὢν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγιστον κέρδος ἐκ τῆς εὐχῆς ὀρᾷ γινόμενον ἡμῖν, τότε μάλιστα ἐπιτίθεται ἵνα ἡμᾶς ἐκκρούσῃ τῆς ἀπολογίας, ἵνα κεναῖς οἰκαδε ἀποπέμψῃ χερσὶ. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων, ἐπειδὴν οἱ τῆς τάξεως καὶ περὶ αὐτῶν δυνεὶ τὸν ἄρχοντα ἀπεχθῶς ἔχουσι πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας, διὰ τῶν βάδδων πόρρωθεν αὐτοὺς ἀπελαύνουσι, κωλύοντες προσελθεῖν καὶ ἀποδύρασθαι καὶ φιλοφρονεῖν οὕτω καὶ ὁ διάβολος, ἐπειδὴν ἴδῃ προσιόντας [348] τῷ δικαστῇ, πόρρωθεν ἀπελαύνει, οὐ διὰ βάδδου, ἀλλὰ διὰ βῆθυμιᾶς. Οἶδε γὰρ, οἶδε σαφῶς, ὅτι ἀν' προσέλθωσι νήφοντες, καὶ εἰπωσι τὰ ἡμαρτημένα, καὶ ἀποδύρουνται ζεοῦση τῇ ψυχῇ, πολλὴν λαθόντες συγγνώμην ἀπέρονται· φιλόφρονος γὰρ ἔστιν ὁ Θεός· καὶ διὰ τοῦτο προλαμβάνει, καὶ ἀπάγει τῆς ἐντεύξεως αὐτοῦς, ἵνα μηδενὸς ὧν δύνανται ἐπιτύχωσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν στρατιώται τῶν ἀρχόντων μετὰ βίας ἀποσοθοῦσι τοὺς ἐντυγχάνοντας· ὁ δὲ οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἀλλ' ἀπατῶν ἡμᾶς καὶ εἰς βῆθυμιαν ἐμβάλλων. Διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγνώμης ἐσμέν ἀξιοί, ἐκόντες ἑαυτοῦς ἀποστεροῦντες τῶν ἀγαθῶν. Φῶς ἐστὶ διανοίας καὶ ψυχῆς ἢ μετὰ σπουδῆς εὐχῆ, φῶς ἀσεβστοῦ καὶ διηνεκῆς. Διὰ τοῦτο μυρίαυτοῦς συρφετοῦς λογιζομένων ἐμβάλλει ταῖς ἡμετέρας ἢ διανοίας, καὶ ἄπειρ οὐδέποτε ἐλογισάμεθα, ταῦτα συνάγων ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς καταχεῖ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. Καὶ καθάπερ ἀνεμοὶ πολλάκις ἀπεναντίας προσπίπτοντες, λυχνιαίων πῦρ ἀναπτύμενον ῥίπισαντες ἐσβεσαν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος, ἐπειδὴν ἴδῃ τὴν φλόγα τῆς εὐχῆς ἡμῶν ἀναπτομένην, μυρίαυτοῦς φροντίαις ἐνθεν καὶ ἐνθεν ῥίπισων, οὐ πρότερον ἀρίσταται ἕως ἀν' οὐδένη τὸ φῶς. Ἄλλ' ὅπερ οἱ τοὺς λύχνους ἐκείνους ἀνάπτοντες ποιοῦσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τί δὲ ἐκεῖνοι ποιοῦσιν; Ἐπειδὴν ἴδωσιν ἀνεμον προσιόντα σφοδρὸν, τὸν δάκτυλον ἐπιθέντες τῇ ὀπῇ τοῦ λύχνου ἀποτειχίζουσι τῷ πνεύματι τὴν εἴσοδον. Ἔως μὲν γὰρ ἀν' ἔξωθεν προσβάλλῃ, δυνησόμεθα ἀντιστήναι· ἐπειδὴν δὲ ἀνοίξωμεν αὐτῷ τὰ θύρας τῆς διανοίας, καὶ ἐνθεν δεξιόμεθα τὸν ἐχθρὸν, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδὲ μικρὸν ἀντιστήναι δυνάμεθα· ἀλλὰ πανταχόθεν κατασέσας ἡμῶν τὴν μνήμην, ὡσπερ λύχνον καπνιζόμενον, ἀφήσῃ τὸ στόμα ῥήματα προφέρειν κενά. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖνοι τὸν δάκτυλον ἐπιτίθεισιν τῇ ὀπῇ τοῦ λύχνου, οὕτως ἡμεῖς ἐπιθῶμεν τὸν λογισμὸν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ· ἀποφράξωμεν τοῦ πονηροῦ πνεύματος τὴν εἴσοδον, ἵνα μὴ σβέσῃ ἡμῶν τὸ φῶς τῆς εὐχῆς. Μέννησθε τοῦτον ἀμφοτέρων τῶν παραδειγμάτων, καὶ τοῦ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ ἄρχοντος, καὶ τοῦ κατὰ τὸν λύχνον; Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα λέγομεν ὑμῖν τὰ παραδείγματα, ἐν οἷς στρεφόμεθα, ἐν οἷς ἔσμεν, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἀναχωρήσαντες καὶ οἴκοι γινόμενοι, ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶ πραγμάτων ὑπόμνησιν λαμβάνωμεν τῶν εἰρημένων. Μέγα ὄπλον εὐχῆ, καὶ μεγάλη ἀσφάλεια.

ς'. Ἰκούσατε χθὲς, πῶς οἱ τρεῖς παῖδες πεπεδημένοι κατέλυον τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν, πῶς κατεπάτησαν τὴν φλόγα, πῶς περιεγένοντο τῆς καμίνου, καὶ τῆς ἐνεργείας ἐκράτησαν τοῦ στοιχείου; Ἀκούσατε σήμερον πάλιν, πῶς ὁ γενναῖος καὶ μέγας Ἰσαὰκ αὐτῆς περιεγένετο τῆς τῶν σωμάτων φύσεως δι' εὐχῆς. Ἐκεῖνοι κατέλυον τοῦ πυρὸς τὴν δύναμιν, οὗτος σφ-

* Forte γνωστῶν. Hæc vox abest a Cod. 748.

b Addit Cod. 748 ὁ πονηρός.

orabant, vituperarim, nec ullum tamen eorum palam notavi. Quotquot igitur consilii fuerunt suæ diligentie, laudem orationis exceperunt, et laudibus diligentiores sunt facti: qui vero suæ consilii negligentie fuerunt, rursus reprehensionem exceperunt, et desidiam excusserunt. Verumtamen neque hi nobis, neque illi sunt noti, atque hæc ignorantia prodest utrisque. Quo pacto id fiat, exponam. Qui laudes orationis audivit, et suæ diligentie conscius est, si multos haberet laudum testes, in superbiam laberetur: jam vero laudem clam excipiens ab omni ostentatione est immunis. Rursus is qui sibi conscius est negligentie, dum vituperationem audit, hac vituperatione fit melior, cum neminem suæ reprehensionis habeat spectatorem: hoc vero non mediocriter illi prodest. Nam cum vulgi existimationi simus addicti, quamdiu quidem latere nos putamus, qui mali sumus, fieri meliores studemus: postquam autem omnibus innotuimus, et solatium illud ex occultatione perdidimus, eo magis impudentes ac negligentes evadimus. Et quemadmodum quæ deteguntur ulcera, semperque frigido aeri exponuntur, acerbiora sunt: ita quoque anima peccati rea, si coram multis, ob ea quæ deliquit, reprehendatur, impudentior evadit. Ne igitur hoc accideret, clam vos sermo curavit. Atque ut intelligatis admodum utilem hanc occultam esse medendi rationem, audite quid Christus dicat: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum*: et non dixit, inter te et civitatem, neque inter te et populum, sed *Inter te et ipsum solum* (Math. 18. 15). Sit sine testibus accusatio, inquit, ut facilior sit mutatio in melius. Magnum ergo bonum est, si non publice fiat cohortatio. Sufficit conscientia: sufficit incorruptus ille iudex. Non ita tu peccatorem reprehendis, ut ipsius conscientia (quippe quod asperior ille sit accusator), neque delicta ejus accuratius nosti. Noli ergo vulnus vulneribus addere, dum auctorem peccati divulgas, sed semotis arbitris admonitionem adhibeto. Hoc igitur nunc quoque nos agimus, quod Paulus egit, dum sine testibus apud Corinthios ejus qui peccarat instituit accusationem. Audi vero quo pacto. *Propterea, fratres, transfiguravi hæc in meipsum et Apollo* (1 Cor. 4. 6). Atqui non ipse, neque Apollo erant, qui populum sciderant, et Ecclesiam dividerant: accusationem tamen occultavit, et tanquam larvis quibusdam suo et Apollo nominibus reorum vultus obtegens, facultatem illis tribuit ex illa nequitia emergendi. Et rursus: *Ne forte cum venero, humiliet me Deus, et luceam multos ex iis, qui ante peccarunt, et non egerunt penitentiam super immunditia et impudicitia, quam gesserunt* (2. Cor. 12. 21). Vide quo pacto indefinite dicat eos qui peccarunt, ne si manifestam accusationem institueret, impudentiam auferret eorum animæ qui peccarant. Itaque sicut nos tanta cautione reprehensiones facimus, sic, admoneo, et vos omni cum studio emendationem admittatis, ac diligenter iis quæ dicuntur, attendatis.

5. *Tum præcipue nos vexat demon, cum oramus; quomodo demoni resistendum.* — Disseruimus apud

vos hesterno die de orationis virtute. Ostendi quo pacto tum temporis diabolus, ut maleficus est, insidias struat. Cum enim maximum nobis lucrum ex oratione æternam obvenire, tunc maxime impetum facit: ut excusatione nos privet, ut vacuis manibus nos domum remittat. Et quemadmodum apud magistratus, si forte satellites, et qui magistratus latus stipant, eos qui ipsum conveniunt, odio prosequantur, virgis procul arcent illos, atque accedere vetant, et conqueri, ejusque clementiam experiri: sic nimirum et diabolus cum accedentes ad iudicem homines viderit, procul arcent non virga, sed negligentia. Novit quippe, probe novit, si providi vigilesque accesserint, et peccata sua confessi fuerint, animaque ferventi deflexerint, multam illos veniam impetraturos: benignus enim est Deus: atque idcirco præoccupat illos et ab alloquio repellit, ut nihil eorum quæ postulant, consequantur. Sed milites quidem magistratum violenter illos summovent, qui eos conveniunt: hic vero non vim asserens, sed nos decipiens, et ad negligentiam impellens. Quapropter nec venia digni sumus, cum nos ipsos bonis sponte privemus. Lux est mentis et animæ cum studio susa oratio, lux inextincta et perennis. Propterea innumeras nostris mentibus cogitationum sordes injicit, et quæ nunquam cogitavimus, hæc collecta tempore orationis in animam nostram infundit. Et quemadmodum venti sæpenumero ex adverso ingruentes accensum ignem lucernæ flatu diventilatum extinguunt: sic et diabolus cum in nobis accensam orationis flammam viderit, innumeris nos sollicitudinibus hinc inde perflatos non prius sinit quiescere, quam lucem extinxerit. Sed quod illi faciunt, qui lucernas illas accendunt, nos quoque faciamus. Quid illi vero faciunt? Cum vehementem ingruere ventum vident, imposito digito lucernæ foramina spiritui aditum intercludunt. Quamdiu siquidem exterius impetum faciet, resistere valebimus: ubi vero mentis illi fores aperuerimus, et inimicum intus admiscimus, tum non amplius, ne minimum quidem resistere possumus: sed memoria nostra undique extincta ut lucerna fumigans, inania verba sicut os nostrum effundere. Verum ut illi lucernæ foramina digitum imponunt, ita nos rationem menti præsticiamus, maligno spiritui aditum intercludamus, ne orationis nostræ lumen extinguat. Meministis hujus exempli utriusque, et militum ac magistratus, et lucernæ? Propterea namque vobis hæc exempla recitamus, in quibus versamur, in quibus sumus, ut etiam cum hinc recesserimus, ac domi fuerimus, per eas res quas habemus præ manibus, eorum quæ dicta sunt nobis memoria refricetur.

6. *Magnum telum precutio. Orbitas liberorum non est pœna peccati; quam causam habent; partus sterilis partus virginis fidem facit.* — Magna est armatura oratio, magnum præsidium. Audistis heri quo pacto tres pueri victi impetum ignis represerint, quo pacto flammam calcaverint, quo pacto fornacem superaverint, quo pacto virtutum clemou-

si devicerint? Audite rursus hodie, quo pacto generosus ac magnus Isaac ipsam corporis naturam oratione superavit. Illi virtutem ignis dissolverunt, hic hodierno die vincula solvit mutilatæ naturæ. Ac discite qua ratione id egerit. *Rogabat*, inquit, *Isaac pro uxore sua, quoniam sterilis erat* (Gen. 25. 21). Hæc vobis hodie sunt lecta: heri de oratione sermo est habitus, et hodie rursus demonstratio virtutis oratio is occurrit. Videtis ut ita Spiritus gratia disponente sit factum, ut iis consona, quæ dicta sunt heri, hodierno die legerentur? *Rogabat* (a), inquit, *pro Rebecca uxore sua, quoniam sterilis erat*. Hoc in primis operæ pretium est querere, qua de causa sterilis esset. Admirabilis cujusdam vite magnæque castitatis plena cum ipsa erat, tum vir ejus. Non possumus carpere sanctorum vitam, ac dicere peccatorum effectum esse sterilitatem. Nec ista sterilis fuit sola, sed et mater ipsius Sarra, quæ illum peperit; neque vero mater ejus tantum sterilis fuit, neque uxor, sed et nurus, Jacobi uxor Rachel. Quid sibi vult hæc turba sterilitum? Omnes justi, omnes virtute præditi, omnes Dei testimonio approbati erant. De illis enim dixerat: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. 3. 6). De iisdem etiam sic loquitur Paulus: *Quam ob causam non confunditur Deus vocari Deus eorum* (Hebr. 11. 16). Multa eorum præconia in Novo, multæ illorum laudes in Veteri Testamento: omni ex parte clari et illustris, et omnes steriles habebant uxores, ac sine liberis multo tempore vixerunt. Cum igitur virum et uxorem videris ex virtutis præscripto vitam degentes, cum religiosos, pietatis studiosos et liberis destitutos, ne peccatorum retributionem omnino esse liberorum existimes orbitatem. Multæ quippe sunt rationes providentiæ divinae ac nobis occultæ, et pro omnibus agendæ sunt gratiæ, solique illi miseri censendi qui vitiiis contaminati vivunt, non qui liberis carent. Sæpenumero Deus utiliter id agit: nos autem eorum quæ fiunt causam ignoramus. Ideo sapientiam ejus ubique laudari par est, et benignitati ejus ineffabili gloriam deferri.

7. Atque hic quidem sermo nostros instruere mores potest: sed et tangenda nobis est causa, ob quam steriles ille mulieres fuerunt. Quenam igitur fuit causa? Ut, cum virginem parientem communem nostrum Dominum videris, fidem habere non renuas. Ergo mentem tuam in sterilium utero exerce: ut, cum infecundum ac victum uterum videris divina gratia ad liberos gignendos adaperitum, ne mireris, dum peperit se virginem audis. Imo vero et mirare et obstupescere, verumtamen credere miraculum ne reus. Cum dixerit tibi Judeus, Quo pacto peperit virgo? tu dic illi, Quo pacto peperit sterilis et senectute confecta? Duo impedimenta tunc erant, ætas exoleta, et incepta natura: in virgine autem unum fuit impedimentum, quod nuptias experta non esset. Viam igitur sternit virginis sterilis. Atque ut intelligas idcirco steriles præcessisse, ut partus virginis crede-

(a) Hæc etiam habentur Homilia 40 in Genesim, l. 4.

retur, audi quibus eam verbis Gabriel sit affatus. Cum enim venisset, eique dixisset, *Concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* (Luc. 1. 31), obstupuit virgo, et mirata est, dixitque: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco* (Ib. v. 34)? Quid igitur angelus? *Spiritus sanctus superveniet in te* (Ib. v. 35). Noli ordinem querere naturæ, inquit, eum supra naturam est id quod geritur: ne nuptias et dolores partus circumspecte, cum nuptias superior generationis modus fuerit. *Quomodo fiet istud*, inquit, *quoniam virum non cognosco*? Atqui propterea fiet istud, quia virum non cognoscis. Si enim virum cognovisses, habita digna non esses, quæ huic ministerio inservires. Itaque ob hoc ipsum crede, ob quod fidem rennis habere. Porro ejusmodi inservire ministerio digna non esses habita, non quod malum sit conjugium, sed quia melior est virginitas: augustiorem enim esse nostro ingressum Domini oportebat; regius quippe erat: atqui rex per augustiorem viam ingreditur. Oportuit illum et generationi communicare, et a nostra differre. Itaque hæc ambo disponuntur. Nam ex utero nasci, commune nobiscum est: sed absque conjugio nasci, conditionem nostram excedit. Atque in utero quidem gestari et concipi, naturæ est humanæ; quod autem sine coitu fiat conceptio, natura humana est augustius. Propterea hæc ambo acciderunt, ut et quanto te præstantior sit is qui paritur, discas, et quantum naturæ tuæ committet.

8. Ac mihi sapientiam considera, quæ in iis quæ geruntur, elucet. Neque præstantia illa similitudinem et cognationem, qua nobiscum junctus est, læsit; neque cognatio nostra præstantiam ejus obcuravit, sed utraque rebus omnibus declarata est; et alia quidem nostra habebat integra, alia vero a nobis diversa. Sed quod dicebam, propterea steriles præcesserunt, ut partus virginis crederetur, ut ista quasi manu duceretur ad fidem promisso ac pollicitationi illi habendam, quam angelo audivit dicente, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*: sic, inquit, paritura es. Ne respicias terram; de caelo venit efficacitas. Spiritus est gratia quod geritur, ne mihi quæras naturam et leges nuptiarum. Sed quoniam illius captum excedebant hæc verba, vult etiam alteram demonstrationem præbere. Tu vero considera, quo pacto sterilis ad fidem huic rei habendam deducat. Nam quoniam illa demonstratio mentem virginis excedebat, audi quo pacto ad humiliora sermonem demittens per res subjectas sensibus illam quasi manu ducat. *Ecce enim*, inquit, *Elizabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua: et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis* (Luc. 1. 36). Vides sterilem esse propter virginem? Nam alioquin cur illi protulit in medium cognatam partum? quam ob causam dixit: *In senectute sua? cur adjunxit, Et quæ vocatur sterilis*? Illam nimirum his omnibus ad fidem annuntiationi habendam incitabat. Propterea et actum et naturæ imbecillitatem narravit: propterea quoque a die conceptionis elapsum tempus expecta-

μερὸν τῆς φύσεως πεπηρωμένης ἔλυσε τὰ δεσμά. Καὶ μάθε πῶς τοῦτο ἐποίει. Ἐδέετο, φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν. Ταῦτα σήμερον ὑμῖν ἀνεγνώσθη· χθὲς περὶ εὐχῆς ὁ λόγος, καὶ σήμερον πάλιν ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς εὐχῆς. Ὁρᾶτε πῶς ἡ τοῦ Πνεύματος ὑπόκλισις χάρις σύμφωνα τοῖς χθὲς εἰρημένους ἀναγνωσθῆναι τὰ τήμερον; Ἐδέετο, [349] φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ Ῥαβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν. Τοῦτο πρῶτον ἄξιον ζητήσαι, τίνας ἔνεκεν στεῖρα ἦν. Βίου ἦν θαυμαστοῦ καὶ πολλῆς γέμοντος σωφροσύνης καὶ αὐτῆ, καὶ ὁ ἀνὴρ. Οὐκ ἔχομεν ἐπιλαθῆσθαι τῆς ζωῆς τῶν δικαίων, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔργον ἁμαρτιῶν ἢ στεῖρωσις. Καὶ οὐκ αὐτῆ στεῖρα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἡ Σάρρα, ἡ τεκοῦσα αὐτόν· οὐχ ἡ μήτηρ δὲ αὐτοῦ μόνον στεῖρα ἦν, οὐδὲ ἡ γυνή, ἀλλὰ καὶ ἡ νύμφη, ἡ τοῦ Ἰακώβ γυνὴ ἡ Ῥαχὴλ. Τί βούλεται τῶν στεῖρῶν τούτων ὁ χορὸς; Πάντες δίκαιοι, πάντες ἐν ἀρετῇ ζῶντες, πάντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔμαρτυρήθησαν. Περὶ γὰρ αὐτῶν ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Περὶ τῶν αὐτῶν καὶ Παῦλος οὕτω πῶς λέγει· Δι' ἣν αἰτίας οὐκ ἐπισχύνεται ὁ Θεός, Θεὸς καλεῖσθαι αὐτῶν. Πολλὰ αὐτῶν τὰ ἐγκώμια ἐν τῇ Καινῇ, πολλοὶ αὐτοῖν αἱ ἐπαινοὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ. Πανταχόθεν λαμπροὶ καὶ εὐδόκιμοι, καὶ πάντες στεῖρας ἔσχον γυναῖκας, καὶ ἐν ἀπαίδᾳ μέχρι πολλοῦ διετέλεσαν χρόνου. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἄνδρα καὶ γυναῖκα ἀρετῇ συζῶντας, ὅταν ἴδῃς θεοφιλεῖς, εὐσεβεῖς ἐπιμελουμένους, καὶ ἀπαιδῖαν νοσοῦντας, μὴ νομίσεις ἁμαρτιῶν εἶναι πάντως τὴν ἀπαιδίαν ἀναπόδοσιν. Πολλοὶ γὰρ τῆς οἰκονομίας οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι καὶ ἡμῖν ἀπόρρητοι, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖν δεῖ, καὶ μόνους ἐκείνους ταλανίζειν τοὺς ἐν κακίᾳ ζῶντας, οὐχὶ τοὺς παιδία μὴ κεκτημένους. Πολλάκις ὁ Θεὸς ποιεῖ συμφερόντως· ἡμεῖς δὲ τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων οὐκ ἴσμεν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ θαυμάζωμεν χρῆ αὐτοῦ τὴν σοφίαν, καὶ δοξάζωμεν τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ τὴν ἀφάντην.

ζ. Ἀλλὰ οὗτος μὲν εἰς ἡθὸς ὁ λόγος ἡμᾶς παιδεύσαι δύναται· δεῖ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ἦσαν αἱ γυναῖκες ἐκείναι στεῖραι. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ἰν', ὅταν ἴδῃς τὴν Παρθένον τίκουσταν τὸν κοινὸν ἡμῶν Δεσπότην, μὴ ἀπιστήσης. Οὐκοῦν γύμνασόν σου τὴν διάνοιαν ἐν τῇ μήτρᾳ τῶν στεῖρῶν Ἰν', ὅταν ἴδῃς πεπηρωμένην καὶ δεδεμένην τὴν μήτραν πρὸς παιδοποιίαν ἀνοιγομένην ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, μὴ θαυμάσης ἀκούων ὅτι παρθένος ἔτεκε. Μᾶλλον δὲ καὶ θαύμασον, καὶ ἐκπλάγηθι, ἀλλὰ μὴ ἀπιστήσης τῷ θαύματι. Ὅταν λέγῃ πρὸς σὲ ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπὲ πρὸς αὐτόν, Πῶς ἔτεκεν ἡ στεῖρα καὶ γεγηρακυῖα; Δύο κωλύματα τότε ἦν, τὸ τε ἄωρον τῆς ηλικίας, καὶ τὸ ἀχρηστον τῆς φύσεως· ἐπὶ δὲ τῆς Παρθένου ἐν κώλυμα μόνον ἦν, τὸ μὴ μετασχεῖν γάμου. Προοδοποιεῖ τοίνυν τῇ παρθένῳ ἡ στεῖρα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο αἱ στεῖραι προέλαβον, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἀκουσον τῶν ῥημάτων

τοῦ Γαβριὴλ τῶν πρὸς αὐτήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλθε καὶ εἶπεν αὐτῇ, Συλλήψθη ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἐξέπλάγη ἡ Παρθένος καὶ ἐθαύμασε, καὶ εἶπε· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Τί οὖν ὁ ἄγγελος; Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεούσεται ἐπὶ σέ. Μὴ ζήτηε φύσεως ἀκολουθίαν, [350] φησὶν, ὅταν ὑπὲρ φύσιν ἢ τὴ γινόμενον· μὴ περιδιέπου γάμον καὶ ὠδίνα, ὅταν μείζων γάμου τῆς γενέσεως ὁ τρόπος ἦ. Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Καὶ μὴν διὰ τοῦτο ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκεις. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκες ἄνδρα, οὐκ ἂν κατηξιώθης ὑπηρετήσασθαι τῇ διακονίᾳ τούτῃ. Ὡστε δι' ὁ ἀπιστεῖς, διὰ τοῦτο πιστεύεις. Οὐκ ἂν δὲ κατηξιώθης τοιαύτη διακονία ὑπηρετήσασθαι, οὐκ ἐπειδὴ κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἐπειδὴ κρείττων ἡ παρθενία· τὴν δὲ τοῦ Δεσπότης εἰσοδὸν σεμνοτέραν ἐχρήσθαι εἶναι τῆς ἡμετέρας· βασιλικὴ γὰρ ἦν· ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ σεμνοτέρας εἰσέρχεται. Ἐδεῖ καὶ κοινωνεῖν τὴν γέννησιν ἐκείνων, καὶ ἐξηλλάχθαι τῆς ἡμετέρας. Οὐκοῦν ἀμφοτέρω ταῦτα οἰκονομεῖται. Τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ μήτρας γενέσθαι, κοινὸν πρὸς ἡμᾶς· τὸ δὲ χωρὶς γάμων γενέσθαι, μείζων ἢ καθ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ μὲν γαστρὶ κυθῆναι καὶ συλληφθῆναι, τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης· τὸ δὲ χωρὶς μίξεως γενέσθαι τὴν κύρσιν, σεμνοτέρον τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης. Διὰ τοῦτο δὲ ἀμφοτέρω ταῦτα ἔργονεν, ἵνα καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν κοινωνίαν τὴν πρὸς σὲ μάθῃς τοῦ τικτομένου.

η'. Καὶ σκόπει μοι τὴν τοφίαν τῶν γινομένων. Οὕτως ἡ ὑπεροχὴ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν καὶ συγγένειαν ἐλυμήνατο, οὕτως ἡ πρὸς ἡμᾶς συγγένεια τὴν ὑπεροχὴν ἡμαυρώσεν, ἀλλ' ἑκατέρω ἔδεικνυτο διὰ τῶν πραγμάτων ἀπάντων· καὶ τὰ μὲν ὀλόκληρα εἶχεν ἡμετέρα, τὰ δὲ ἐξηλλαγμένα πρὸς ἡμᾶς. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὅτι διὰ τοῦτο προέλαβον αἱ στεῖραι, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἵνα αὐτῇ χειρουργηθῇ πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῆς ὑποσχέσεως ἐκείνης, ἥς ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος, Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεούσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰψίστου ἐπισκιάσει σοι· οὕτω, φησὶν, ἔχεις τεκεῖν. Μὴ βλέπε πρὸς τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἡ ἐνέργεια ἔρχεται. Πνεύματός ἐστι χάρις τὸ γινόμενον, μὴ ζήτηε μοι φύσιν καὶ νόμους γάμων. Ἀλλ' ἐπειδὴ μείζονα ταύτης ἐκείνα ἦν τὰ ῥήματα, βούλεται καὶ ἐτέρω παρασχεῖν ἀπόδειξιν. Σὺ δὲ μοι παρατίθει, πῶς ἡ στεῖρα αὐτὴν ὤδησεν πρὸς τὴν πίστιν τοῦτου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνη ἡ ἀπόδειξις μείζων ἦν τῆς διανοίας τῆς Παρθένου, ἀκουσον πῶς καὶ ἐπὶ τὰ ταπεινότερα κατήγαγε τὸν λόγον, διὰ τῶν αἰσθητῶν αὐτῆν χειρουργῶν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συντελησούσα υἱόν ἐν γήτρᾳ αὐτῆς· καὶ οὗτος μὴν ἔκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στεῖρᾳ. Ὁρᾶς ὅτι ἡ στεῖρα διὰ τὴν Παρθένον; ἐπεὶ, τίνας ἔνεκεν παρήγαγεν αὐτῇ τὸν τόκον τῆς συγγενίδος; τίνας ἔνεκεν ἔλεγεν, Ἐν γήτρᾳ αὐτῆς; τίνας ἔνεκεν ἐπήγαγε, Τῇ καλουμένῃ στεῖρᾳ; Διὰ πάντων τούτων ἐνάγων αὐτὴν ὀλοῦνται πρὸς τὸ πιστεῦσαι τῷ εὐαγγελισμῷ. Αὐτὸ δὲ τὸν καὶ τὴν ηλικίαν εἶπε, καὶ τὴν πῆρσιν τῆς φύσεως διὰ τοῦτο

καὶ τὸν χρόνον ἀνέμεινε τὸν ἀπὸ τῆς συλλήψεως· οὐ γὰρ ἐκ προομιῶν αὐτῇ εὐθὺς εὐηγγελίσαστο, ἀλλ' ἀνέμεινεν ἐξαμηνιαίον χρόνον τῇ στείρᾳ γενέσθαι· ἵνα ὁ τῆς γαστρὸς ὄγκος λοιπὸν τὴν κύησιν ἐγγυησῆται, καὶ ἀναμφισβήτητος ἀποδείξει γέννηται τῆς [351] συλλήψεως. Καὶ θέα μοι πάλιν τὴν σύνεσιν τοῦ Γαβριήλ. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμνησεν αὐτῆς τῆς Σάρρας, οὐδὲ τῆς 'Ρεβέκκας, οὐδὲ τῆς 'Ραχὴλ· καίτοι καὶ αὗται στείραι ἦσαν, καὶ αὗται γεγηρακυῖαι, καὶ θαῦμα τὸ γινόμενον ἦν· ἀλλὰ παλαιὰ τὰ διηγήματα ἦν. Τῶν δὲ ἀρχαίων τὰ νέα καὶ πρόσφατα καὶ κατὰ τὴν γενεάν συμβαίνοντα τὴν ἡμετέραν μᾶλλον ἡμᾶς εἰς πίστιν τῶν θαυμάτων ἐνάγειν εἴθε. Διὰ τοῦτο ἐκείνας ἀπέειπεν, ἀπ' αὐτῆς ἐνοησάτω τῆς συγγενίδος τῆς 'Ελισάβετ τὸ ἐπ' αὐτῇ προεβάλλετο, ὥστε ἀπ' ἐκείνης πρὸς τὸν οἰκεῖον αὐτὴν τόκον ἐναγαγεῖν τὸν φρικωδέστατον ἐκείνον καὶ σεμνώτατον. Μέσος γὰρ τοῦ τε ἡμετέρου καὶ τοῦ δεσποτικοῦ ὁ τόκος· ὁ τῆς στείρας ἦν, ἐλάττω μὲν τοῦ τῆς Παρθένου, μείζων δὲ τοῦ ἡμετέρου. Διὰ τοῦτο, ὡσπερ διὰ τινος γεφύρας, μέσης τῆς 'Ελισάβετ, ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ὠδίνων ἐπὶ τοὺς ὑπὲρ φύσιν ἀνάγει τῆς Παρθένου τὴν διάνοιαν.

Θ'. Ἐβουλόμην πλείονα εἰπεῖν, καὶ ἑτέρους λόγους ὑμᾶς διδάξαι, δι' οὓς στείρα ἡ 'Ρεβέκκα καὶ ἡ 'Ραχὴλ ἦν· ἀλλ' ὁ καιρὸς οὐκ ἄρξῃσι καταπέιγων τὸν λόγον πρὸς τὴν τῆς εὐχῆς δύναμιν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, ἵνα μάθητε, πῶς τὴν στείρωσιν τῆς γυναίκος ἔλυσε τοῦ Ἰσαὰκ ἡ εὐχή, καὶ εὐχὴ τοσοῦτου χρόνου. Ἐδέξατο, φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ 'Ρεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ ὁ Θεός. Μὴ γὰρ νομίσῃς, ὅτι ἐκάλεσε τὸν Θεὸν, καὶ εὐθὺς εἰσηκούσθη· πολὺν γὰρ ἀνάλωσε χρόνον δεόμενος τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ βούλεσθε μαθεῖν πόσον, ἐγὼ ὑμῖν καὶ τοῦτο μετὰ ἀκριβείας ἐρῶ. Ἔκκοις ἐτῶν ἀριθμὸν ἀνάλωσε δεόμενος τοῦ Θεοῦ. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐκ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς. Βουλομένη γὰρ ἡ Γραφὴ τῆν πίστιν καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν δεῖξαι τοῦ δικαίου, οὐδὲ τὸν χρόνον ἀπεισιώπησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν δῆλον ἡμῖν ἐποίησε, λαθρανόντως μὲν, ὥστε διεγείρει ἡμῶν τὴν βῆθυμιαν, πλην ἀλλ' οὐκ ἀρῆκεν εἶναι ἀφανή. Ἄκουσον γοῦν πῶς λαθρανόντως ἡμῖν τὸν χρόνον ἐδήλωσεν. Ἰσαὰκ δὲ ἦν ἐτῶν τεσσαράκοντα, φησὶν, ὅτε ἔλαβε τὴν 'Ρεβέκκαν θυγατέρα Βαθουήλ τοῦ Σύρου. Ἐμαθες πόσων ἐτῶν ἦν, ὅτε τὴν γυναῖκα ἠγάγετο; Τεσσαράκοντα ἐτῶν, φησὶν, ἦν ὅτε ἔλαβε τὴν 'Ρεβέκκαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμάθομεν πόσων ἐτῶν ὦν ἔζημε τὴν γυναῖκα, μάθωμεν καὶ πότε ἐγένετο λοιπὸν πατῆρ, καὶ πόσων ἐτῶν ἦν τότε, ὅτε ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· καὶ δυνησόμεθα ἰδεῖν πόσον ἔμεινε χρόνον στείρα ἡ γυνή, καὶ ὅτι τοῦτον ἅπαντα ἔδεδετο τοῦ Θεοῦ τὸν χρόνον. Πόσων οὖν ἐτῶν ἦν, ὅτε ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ; Ἐξήληθε, φησὶν, Ἰακώβ ἐπιληγμένος τῇ δεξιᾷ τῆς πτέρυγος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν αὐτὸν Ἰακώβ, ἐκείνον δὲ Ἠσαῦ. Ἰσαὰκ δὲ ἦν ἐτῶν ἐξήκοντα, ὅτε ἐγέννησεν αὐτούς. Εἰ τοίνυν, ὅτε μὲν ἠγάγετο τὴν 'Ρεβέκκαν, τεσσαράκοντα ἐτῶν ἦν, ὅτε δὲ ἐγέννησε τοὺς υἱοὺς, ἐξήκοντα, εὐδελον ὅτι ἔκοισιν ἔτη μεταξύ στείρα ἔμεινεν ἡ γυνή,

καὶ τοῦτον ἅπαντα τὸν χρόνον ἔδεδετο τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰσαὰκ.

[352] ι'. Εἶτα οὐκ αἰσχυρόμεθα, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμεθα, τὸν μὲν δίκαιον ὀρῶντες εἰκοσιν ἔτη παραμένοντα καὶ οὐκ ἀφιστάμενον· ἡμεῖς δὲ ἐκ πρώτης αἰτήσεως ἢ δευτέρας πολλὰς ἀπαγορεύοντες καὶ δυσχεραίνοντες; Καίτοι ὁ μὲν πολλὴν πρὸς τὸν Θεὸν εἶχε τὴν παρρησίαν. καὶ ὁμοῦ οὐκ ἐδυσχέραινε πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῆς δόσεως, ἀλλ' ἔμεινε καρτερῶν· ἡμεῖς δὲ μυρίων ἀμαρτημάτων γέμοντες, πονηρῶ συνειδότε συζῶντες, οὐδεμίαν εὐνοίαν περὶ τὸν Δεσπότην ἐπιδεικνύμενοι, ἂν μὴ, πρὶν ἢ φθῆγασθαι, ἀκουσθώμεν, ἀλύομεν, ἀποδυσπετούμεν, ἀφιστάμεθα τῆς αἰτήσεως· διὰ τοῦτο κεναὶ αἰ ἀναχωροῦμεν χερσὶ. Τίς εἰκοσιν ἔτη ὑπὲρ ἐνὸς πράγματος παρεκάλεσε τὸν Θεόν, καθάπερ οὗτος ὁ δίκαιος; μᾶλλον δὲ τίς εἰκοσι μῆνας μόνους;

Χθὲς μὲν οὖν ἔλεγον, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ μετὰ βῆθυμίας εὐόμενοι, καὶ χασιμώμενοι, καὶ διατεινόμενοι, καὶ μεταστρεφόμενοι συνεχῶς, καὶ ὀλιγωρῶν πάσῃ περὶ τὰς εὐχὰς κεχρημένοι· σήμερον δὲ καὶ ἑτέραν βλάβην εὗρον ταῖς εὐχαῖς προσγινομένην ὀλεθριωτέραν ἐκείνης. Πολλοὶ γὰρ πρηνεῖς ἑαυτοὺς ρεπτῶντες, καὶ τῷ μετώπῳ τὴν γῆν τύπτοντες, καὶ θερμὰ προχέοντες δάκρυα, καὶ πικρὸν κάτωθεν στενάζοντες, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, καὶ πολλὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμενοι, τῇ θερμότητι ταύτῃ καὶ τῇ προθυμίᾳ κατὰ τῆς οἰκειᾶς κέχρηται σωτηρίας. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων παρακαλοῦσι τὸν Θεόν, οὐδὲ συγγνώμην αἰτοῦσι· τῶν πλημμεληθέντων αὐτοῖς, ἀλλὰ τὴν σπουδὴν ταύτην κατὰ τῶν ἐχθρῶν κινουσιν ἅπασαν, ταῦτον ποιούσας, ὡσπερ ἂν εἴ τις τὸ ξίφος ἀκονήσας, μὴ κατὰ τῶν πολεμιῶν χροῖτο τῷ σπῳ, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκειᾶς αὐτὸ δέρης ὠθοῖ. Οὕτω καὶ οὗτοι οὐχ ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ κατὰ τῆς τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν ταῖς εὐχαῖς κέχρηται· ὅπερ ἐστὶ καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠθεῖν. Ἐπενόησε δὲ καὶ τοῦτο ὁ πονηρὸς, ἵνα πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀπολλύωμεν, καὶ διὰ βῆθυμίας, καὶ διὰ σπουδῆς. Οἱ μὲν γὰρ τῇ περὶ τὰς εὐχὰς ὀλιγωρῶν παροξύνουσι τὸν Θεόν, τὴν καταφρόνησιν διὰ τῆς βῆθυμίας ἐπιδεικνύμενοι· οἱ δὲ ἐπειδὴ σπουδὴν ἐπιδείκνυνται, τὴν σπουδὴν πάλιν κατὰ τῆς ἑαυτῶν ἐπιδείκνυνται σωτηρίας. Ὁ δαίνα, φησὶ, βῆθυμί· ἀρκεῖ μοι πρὸς τὸ μηδενὸς αὐτὸν ἐπιτυχεῖν· οὗτος σπουδαῖός ἐστι καὶ διεγερμένος· τί οὖν ἵνα γέννηται; Οὐ δύναμαι ἐκλῶσαι τὴν σπουδὴν, οὐδὲ εἰς ὀλιγωρίαν ἐμβαλεῖν· ἐτέρως αὐτοῦ περιοδεύσω τὴν ἀπάλειαν. Πῶς; Εἰς παρανομίαν τῇ σπουδῇ χρῆσασθαι παρασκευάσω· τὸ γὰρ κατὰ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, παρανομόν ἐστιν. Ἀπελεύσεται τοίνυν οὐ μόνον οὐδὲν κερδάνας ἀπὸ τῆς σπουδῆς, ἀλλὰ καὶ πλείονα τὴν βλάβην ὑπομείνας τῆς διὰ βῆθυμίας. Τοιαῦται αἱ τοῦ διαβόλου μηχαναί· τοὺς μὲν διὰ τῆς βῆθυμίας, τοὺς δὲ δι' αὐτῆς ἀπόλλυσι τῆς σπουδῆς, ὅταν μὴ κατὰ νόμους αὐτῇ γίνηται.

ια'. Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἄξιον ἀκοῦσαι τῶν βημάτων τῆς εὐχῆς, καὶ πῶς παιδικῆς ἐστὶ διανοίας τὰ βήματα, πῶς νηπιώδους ψυχῆς. Αἰσχύνομαι μὲν οὖν αὐτὰ μέλλων εἶρεῖν, πλην ἀνάγκη πάντως εἰπεῖν καὶ μιμησασθαι τὴν ἀπαίδετον γλώτταν ἐκείνην. Τίνα οὖν ἐστὶ

vit. Non enim a principio statim illi annuntiavit, sed ut semestre tempus sterili elaboretur, expectavit: ut ventris tumor conceptionem indicaret, et uterum illam gestare dubitare minime posset. Ac mihi rursum prudentiam Gabrielis considera. Neque enim illi revocavit in memoriam Sarram, nec Rebeccam, nec Rahelem, tametsi steriles etiam erant istæ, ac senectute confectæ, neque res carebat miraculo: sed veteres erant illæ historiæ. Porro quæ nova sunt et recentia, quæ nostra ætate acciderunt, multo magis quam antiqua nos solent ad fidem habendam miraculis incitare. Quam ob causam, illis prætermittis, exemplum ipsi cognatæ suæ Elizabeth proponebat, ut ex eo id, quod illi eventurum erat, intelligeret, ut illius partu ad suum illum maxime tremendum atque venerandum certo credendum induceretur. Medius quippe inter nostrum et Domini partum fuit ille sterilis mulieris, minor quidem virgineo, sed major nostro. Propterea tanquam per quemdam pontem per Elizabeth, quæ media erat, a naturali partu ad illum qui naturam excedit, subvehit mentem virginis.

9. *Quot annos precatus sit Isaac.* — Volui sem equidem plura dicere, vosque alias docere rationes, ob quas sterilis erat Rebecca, et Rachel: sed non sinit tempus, quod orationem cogit ad ostendendam virtutem precum festinare. Ideirco namque de his omnibus sermonem instituius, ut intelligeretis, qua ratione preces Isaac sterilitatem uxoris solverint, et preces temporis tam diuturni. *Deprecabatur*, inquit, *Isaac pro Rebecca uxore sua, et exaudivit eum Deus (Gen. 25. 21)*. Noli enim putare Deum illum invocasse, ac statim exauditum fuisse: multum enim temporis Deum orando consumpsit. Ac si discere velitis quantum, ego vobis illud exacte narrabo. Viginti annorum numerum Deum orando consumpsit. Unde id constat? Ex ipsa serie narrationis. Voleus enim Scriptura fidem, patientiam et philosophiam justi iudicare, ne tempus quidem siluit, sed et ipsum declaravit, licet subobscurum, ut negligentiam nostram excitaret; attemperatum ignotum esse non sivit. Audi ergo, quo pacto subobscurum nobis tempus indicarit. *Isaac autem erat quadraginta annorum*, inquit, *quando accepit Rebeccam filiam Bathuel Syri (Gen. 25. 20)*. Delicisti quot annorum esset quando duxit uxorem? *Quadraginta annorum*, inquit, *erat, quando Rebeccam accepit*. Sed quoniam (a) quot annorum esset didicimus, cum sibi matrimonio junxit uxorem, discamus et quando tandem susceperit liberos, et quot annorum esset, cum Jacob genuit; tum videre poterimus quanto tempore sterilis uxor manserit, ac toto illo tempore Isaacum Deum esse deprecatum. Quot igitur annorum erat quando Jacobum genuit? *Exiit*, inquit, *Jacob dextera tenens calcaneum fratris sui: propterea vocavit eum Jacob, illum autem Esau. Isaac autem erat annorum sexaginta, quando genuit eos (Gen. 25. 25. 26)*. Si ergo cum duxit Rebeccam, quadraginta erat annorum, quando porro filios genuit, sexaginta, liquet viginti

(a) Hactenus in Homilia 4) in Genesum.

annos interim sterilem uxorem mansisse, totoque hoc tempore Isaacum Deum orasse.

10. *Annen igitur erubescimus et confundimur, cum justum videmus annos viginti expectasse, nec abstulisse: nos vero post unam vel alteram petitionem sæpe deficiamus, et indignamur? Tametsi hic multam apud Deum fiduciam habebat, et tamen dilationem doni non ægre ferebat, sed patienter expectabat: at nos innumeris onerati peccatis, prava conscientia torti, nec ullam erga Dominum benevolentiam exhibentes, nisi prius quam eloquuti fuerimus, audiamur, animo concidimus, ægre ferimus, a precatione abstinimus: quo fit ut vacuis semper manibus recedamus. Quis spatio viginti annorum pro una re Deum precatus est sicut hic justus? vel potius, quis viginti solos menses?*

Cui similes sint, qui contra inimicos orant. — Hæc quidem dicebam multos esse qui negligenter orant, et oscitantur, se extendentes, ac perpetuo se huc illuc vertentes, omnem incuriam præ se ferunt: hodie vero vitium aliud quod precibus intervenit multo perniciosius illo reperi. Multi enim pronos in terram se projicientes, terram fronte ferientes, calidas fundentes lacrymas, acerbe interius ingemiscentes, extensis manibus, multumque studium præ se ferentes, hoc fervore ac promptitudine animi adversus propriam salutem utuntur. Nam Deo preces offerunt non pro suis delictis, neque ut veniam peccatorum suorum petant, sed hoc studium omne conferunt adversus inimicos: ac perinde faciunt, ac si quis ensem acuat, nec adversus hostes illo genere armorum utatur, sed eo jugulum suum trajectat. Sic et isti non ad obtinendam suorum veniam delictorum, sed ad accelerandum inimicorum supplicium precibus utuntur: quod est seipsum gladio suo transligere. Hoc autem malignus ille excogitavit, ut nos omni ex parte perdamus, et dum negligentes sumus, et dum studium aliquid adhibemus. Ili enim hæc sua in precibus incuria Deum irritant, dum per hanc negligentiam contemptum præ se ferunt: illi vero studium exhibent, sed in salutis suæ perniciem exhibent. Ille, inquit, negligens est; hoc mihi sufficit ut nihil obtineat: hic diligens est et attentus; quid ergo faciam? Non possum studium ejus infringere, neque in eum torporem immittere; alia ratione perniciem in eum machinabor. Quo tandem modo? Efficiam ut studio diligentique ad iniquitatem utatur: iniquum enim est adversus inimicos preces fundere. Ita fiet, ut non modo nullo reportato lucro ex studio suo discedat, sed plus detrimenti patiatur, quam negligentia inexistisset. Ejusmodi sunt diaboli machinæ: alios per negligentiam, alios per ipsum studium perdit, cum non ex præscripto legum adhibetur.

11. *Oratio eorum qui vindicta delectantur.* — Sed operæ pretium fuerit verba orationis audire, et quo pacto puerilis verba sint mentis, et animi infantilis. Me quidem pudet illa dicere, necesse est tamen omnino ea ut dicamus, et indoctam linguam illam imitemur.

Quanam igitur illa sunt verba? Vindica me de inimicis meis: ostende illis me quoque Deum habere. Non tum Deum nos habere discunt, mi homo, cum nos indignamur, et irascimur, et agre ferimus: sed cum modesti sumus, mites et humani, omnemque philosophiam exercemus. Ita quoque dixit Deus: *Lucent lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est* (*Matth. 5, 16*). Non animadvertis injuriam te facere Deo, cum Deum adversus inimicos rogas? Quo tandem pacto, inquit, Deo fit injuria? Quoniam ipse dixit: *Orate pro inimicis vestris* (*ib. v. 44*), et divinam hanc legem invexit. Cum igitur legislatorem rogas, ut suas violet leges, et hortaris, ut suis contrarias leges ferat, et eum qui prohibuerat, ne adversus inimicos orares, precaris, ut te adversus inimicos orantem audiat: non oras, dum id facis, neque hortaris, sed legislatori contumeliam inferis, et in eum insolentis, qui bona tibi largiturus erat, quae occasione precum obveniunt. Et quo pacto fieri, quæso, potest, ut audiaris dum oras, si eum qui est auditorus irrites? Hæc enim dum facis, in barathrum salutem tuam compellis, et in præcipitium ruis, dum inimicum in conspectu Regis perentis. Quamvis enim manibus id non facias, verbis tamen eum percutis: quod erga conservos prætare non audeas. Igitur id agere audeas magistratu spectante: licet innumera tua sint recte facta, omnino confestim ad mortem adluceres. Ergone coram magistratu non audeas æqualem afficere contumelia: coram Deo autem qui id facis, non, quæso, tremis, non times dum orationis tempore ac precum sic excalescis et efferaris, ac majorem præ te fers iniquitatem illo qui centum denarios repetebat? Quod enim tu majorem injuriam inferas, audi quo pacto testetur historia. Decies mille talenta quispiam domino debebat: deinde cum non haberet unde redderet, orabat ut patienti animo erga se esset, ut vendita uxore, domo, ac filiis debitum domino suo persolveret (*Matth. 18. 24. sqq.*) Cum autem illum dominus lamentantem videret miseratione commotus est, et dena millia talentorum remisit. Egressus ille cum alterum servum invenisset, qui centum denarios ipsi debebat, suffocans eum multa cum crudelitate atque immanitate repetebat. His auditis dominus in carcerem eum conjecit, et quod prius remiserat, debitum denuo millium talentorum, illi rursus imposuit, et ille suæ in conservum crudelitatis poenas dedit.

12. At tu quanto iniquior illo ac stupidior evaseris,

qui adversus inimicos precaris, vide. Illi dominum non rogabat, ut denarios centum repeteret, sed ipse repetebat centum denarios: tu vero Dominum ad impudentem ac prohibitam repetitionem cohortaris. Atque ille quidem non in oculis domini, sed foris conservum suffocabat: at tu in ipso tempore orationis stans coram Rege id facis. Quod si ille cum neque dominum ad repetendum esset hortatus, et postquam egressus fuisset, hoc faceret, nullam est veniam consequutus, tu qui Dominum ad hanc vetitam solutionem impellis, et in ejus conspectu hæc agis, quo non supplicio, quæso, multaberis? At inflammatur animus tuus ira ex recordatione inimicitiae, et intumescit, et cor committitur, ac dum acceptæ injuriæ meministi, animi tumorem non potes reprimere? Tu vero isti oppone excalescentiæ peccatorum tuorum memoriam, ac futuri judicii timorem. Recordare quam multorum apud Dominum esse sis, teque istorum omnium poenis obnoxium esse, tum omnino metus iste iracundiam illam vincet, quandoquidem hæc quoque passio longe est illa potentior. Recordare gehennæ poenarum ac suppliciorum tempore orationis, ac ne in mentem quidem veniet inimicus. Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordatione delictorum, ac ne molestiam quidem ullam iracundia exhibebit. Sed hoc illud est, unde cuncta mala nascuntur, quod in aliorum quidem peccata diligenter inquiramus, nostra vero negligenter admodum prætereamus. At contrarium agendum esset: propriorum quidem nunquam obliviscendum esset, aliena nunquam oporteret mente versare. Id si faciamus, et Deus propitius nobis erit, et immortalis odio proximum prosequi desinemus, et nullum unquam habebimus inimicum. Quod et si quando habeamus, odium cito deponemus, et eclerem peccatorum veniam obtinebimus. Nam quemadmodum is, qui acceptarum a proximo injuriarum memor est, dimitti poenas minime sinit, quas suis peccatis meretur: ita qui ab ira immunis est, cito etiam immunis erit a peccatis. Si enim nos improbi, et iræ servientes, ob Dei mandatum omnia in nos commissa peccata despiciamus: multo magis benignus ac bonus Dominus, cum ab omni perturbatione sit purus, delicta nostra dissimulabit, et nostrorum remissione peccatorum, exhibitam proximo comitatem et humanitatem remunerabit. Quam utinam nobis omnibus assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

NON OPORTERE QUEMQUAM DE SEIPSO DESPERARE, AUT PRECES CONTRA INIMICOS FUNDERE, AUT ANIMO DEFICERE, QUAMVIS PETENS NON ACCIPIAT; ET AD MARITOS DE PACE ERGA UXORES CONSERVANDA.

1. *Fructus sermonum antea habitorum. Publicanus limes ultimus malitiæ.* — Magnas vobis ago gratias, quod cum animi alacritate habitos de precibus sermo-

nes (a) exceperitis, quod beatum me reddideritis.

(a) Chrysostomus sermones de precibus habuerat.

[353] τὰ ῥήματα ; Ἐκδίκησάν με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου · δείξον αὐτοῖς, ὅτι Θεὸν ἔχω χάγῳ. Οὐ τότε μανθάνουσιν, ἄνθρωπε, ὅτι Θεὸν ἔχομεν, ὅταν ἀγανακτῶμεν, καὶ ὀργιζόμεθα, καὶ δυσχεραίνωμεν · ἀλλ' ὅταν ἐπεικίεις ὡμεν, καὶ πρᾶοι, καὶ ἡμεροί, καὶ πᾶσαν ἀσπῶμεν φιλοσοφίαν. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἶπε · *Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, δῶκως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Οὐκ ἔννοεῖς ὅτι ὕβρις ἐστὶν εἰς τὸν Θεόν, τὸ αἰτεῖν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τὸν Θεόν ; Καὶ πῶς ὕβρις ἐστὶ ; φησὶν. Ὅτι αὐτοῖς εἶπεν, *Ἐδχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν*, καὶ τὸν θεῖον τοῦτον εἰσήγαγε νόμον. Ὅταν οὖν τὸν νομοθέτην ἀξίως τοὺς οἰκείους παραλῆειν νόμους, καὶ παρακαλῆς αὐτὸν ἀντινομοθετεῖν αὐτῷ, καὶ τὸν σε κωλύσαντα κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν ἰκετεῦς ἀκούσαι σου κατευχομένου τῶν ἐχθρῶν, οὐκ ἐβῆχ τοῦτο ποικῶν, οὐδὲ παρακαλεῖς, ἀλλ' ὕβριζεις τὸν νομοθέτην, καὶ παροινεῖς εἰς τὸν μέλλοντα διδόναι σοι τὰ ἀγαθὰ τὰ ἀπὸ τῆς εὐχῆς. Καὶ πῶς δυνατὸν ἀκουσθῆναι εὐχόμενον, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν μέλλοντα ἀκούειν παροξύνῃς ; Ταῦτα γὰρ ποιῶν εἰς βράθρον τὴν οἰκείαν ὡθεὶς σωτηρίαν, καὶ κατὰ κρημνοῦ φέρῃ, τὸν ἐχθρὸν ἐπ' ὄψεσι τύπτων τοῦ βασιλέως. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ταῖς χερσὶ τοῦτο ποιεῖς, τοῖς ῥήμασι αὐτὸν τύπτεις · ὅπερ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ὁμοδοῦλων ποιῆσαι τολμᾶς. Τόλμησον γοῦν ἐπὶ ἄρχοντος τοῦτο ποιῆσαι · πᾶν μυρία ἤς κατωρθώκως, τὴν ἐπὶ θάνατον εὐθίως ἀπαχθήσῃ πάντως. Εἶτα ἐπὶ ἄρχοντος μὲν οὐ τολμᾶς τὸν ὁμότιμον ὕβρισαι, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιῶν, εἰπέ μοι, οὐ φρίττεις, οὐδὲ δέδοικας ἐν καιρῷ δεήσεως καὶ εὐχῆς ἀγριαίνων οὕτω καὶ ἐκθηριούμενος, καὶ μείζονα ἀγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενος τοῦ τὰ ἑκατὸν ἀπαιτοῦντος δηνάρια ; Ὅτι γὰρ ἐκείνου σὺ μᾶλλον ὕβριζεις, αὐτῆς ἀκουσον τῆς ἱστορίας. Μύρια τέλαντα ὠφειλέ τις τῷ δεσπότην · εἶτα οὐκ ἔχων ἀποδοῦναι, ἤξιον μακροθυμῆσαι, ἵνα πρᾶθεισος αὐτοῦ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς οἰκίας καὶ τῶν παιδῶν, διαλύσῃται τὸ ὄφλημα τὸ δεσποτικόν. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὀδυρόμενον ὁ δεσπότης κατηλέησε καὶ τὰ μύρια ἀφῆκε τέλαντα. Ἐξελθὼν ἐκείνος καὶ εὐρῶν οἰκίτην ἕτερον ὀφειλοντα αὐτῷ δηνάρια ἑκατὸν, ἀγχαν ἀπῆτει μετὰ πολλῆς τῆς ὠμότητος καὶ τῆς ἀπανθρωπίας. Ἀκούσας ταῦτα ὁ δεσπότης ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸ δεσμοκτήριον, καὶ ὁ πρότερον ἀφῆκεν ὄφλημα τῶν μυρίων τελάντων, ἐπέθηκεν αὐτῷ πάλιν, καὶ τῆς εἰς τὸν σύνδουλον ὠμότητος ἔδωκε τὴν τιμωρίαν ἐκείνος.

ἰβ'. Σὺ δὲ κάκεινον θεὰ πόσον ἀγνωμονέστερος καὶ

ἀναισθητότερος γέγονας, τῶν ἐχθρῶν κατευχόμενος. Ἐκεῖνος οὐχὶ τὸν δεσπότην ἤξιον ἀπαιτῆσαι, ἀλλ' αὐτοῖς ἀπῆτει τὰ ἑκατὸν δηνάρια · σὺ δὲ καὶ τὸν δεσπότην ἐπὶ τὴν ἀπείτησιν ταύτην τὴν ἀναίσχυντον καὶ κεκωλυμένην παρακαλεῖς. Κάκεινος μὲν οὐκ ἐπ' ὄψεσι τοῦ κυρίου, ἀλλ' ἔξω τὸν σύνδουλον ἤγγε · σὺ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς πρὸ τοῦ βασιλέως ἐτώως ταῦτα ποιεῖς. Εἰ δὲ ἐκείνος οὕτε τὸν δεσπότην [354] παρακαλέσας ἐπὶ τὴν ἀπείτησιν, καὶ μετὰ τὸ ἐξελεῖν ταῦτα ποιῶν, οὐδεμιᾶς ἔτυχε συγγνώμης, σὺ καὶ τὸν δεσπότην ἐπὶ τὴν κεκωλυμένην ταύτην ἔκτισιν διεγείρων, καὶ ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ ταῦτα ποιῶν, ποίαν οὐ δώσεις τιμωρίαν, εἰπέ μοι ; Ἀλλὰ φλεγμαίνει σου τῇ μνήμῃ τῆς ἐχθρας ἡ διάνοια καὶ οἰδεῖ, καὶ ἀνέστηκεν ἡ καρδία, καὶ τοῦ λελυτηκότος ἀναμνησκόμενος οὐ δύνασαι καταστελεῖν τὸ οἶδημα τῶν λογισμῶν ; Ἀλλ' ἀντίστησον τῇ φλεγμονῇ ταύτῃ τὴν ἀπὸ τῶν σῶν ἀμαρτημάτων μνήμην, τὸν ἀπὸ τῆς μελλούσης κολάσεως φόβον. Ἀναμνήσθητι πόσον υπεύθυνος εἰ τῷ δεσπότην, καὶ ὅτι πάντων ἐκείνων δικῶν ὀφειλεις αὐτῷ, καὶ κρατήεις πάντως οὗτος ὁ φόβος τῆς ὀργῆς ἐκείνης, ἐπειδὴ καὶ πολὺ δυνατώτερον τοῦτο ἐκείνου τοῦ πάθους. Ἀναμνήσθητι γένωνος καὶ κολάσεως καὶ τιμωρίας κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς, καὶ οὐδὲ εἰς νοῦν λαβεῖν δυνήσῃ τὸν ἐχθρὸν. Σύντριψον τὴν διάνοιαν, ταπεινώσον τὴν ψυχὴν τῇ μνήμῃ τῶν σοι πεπλημμελημένων, καὶ οὐδὲ ἐνοχλήσαι δυνήσεται σοι θυμός. Ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶ τὸ πάντων αἴτιον τῶν κακῶν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἀμαρτήματα μετὰ πολλῆς ἐξετάζομεν τῆς ἀκριβείας, τὰ δὲ ἡμέτερα μετὰ πολλῆς παραπεμπόμεθα τῆς βραθυμίας. Τοῦναντίον δὲ ποιεῖν ἐχρῆν τὰ μὲν οἰκία κακὰ ἄλιστα ἔχειν, τῶν δὲ ἄλλοτριων μηδέποτε ἐνοίαν λαμβάνειν. Ἄν τοῦτο ποιῶμεν, καὶ τὸν Θεὸν ἐξομεν ὄλων, καὶ τοῖς πλησίον παυσόμεθα ἀθάνατα ὀργιζόμενοι, καὶ ἐχθρὸν οὐδένα οὐδέποτε ἐξομεν · εἰ δὲ καὶ σχολιημέν ποτε, ταχέως καὶ τὴν ἀπέχθειαν καταλύσομεν, καὶ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων ταχέως λάθωμεν ἢ συγχώρησιν. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῶν πλησίον μνησικακῶν οὐκ ἀφίησι τὴν ἐπὶ τοῖς οἰκείοις ἀμαρτήμασι καταλυθῆναι κόλασιν, οὕτως ὁ καθαρὸς ὢν ὀργῆς, καθαρὸς καὶ ἀμαρτημάτων ἔσται ταχέως. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οἱ πονηροὶ καὶ θυμῷ δουλεύοντες, διὰ τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα πάντα τὰ εἰς ἡμᾶς παρορῶμεν ἀμαρτήματα, πολλῶν μᾶλλον ὁ φιλόθεος καὶ ἀγαθὸς καὶ παντὸς καθαρὸς ὢν πάθους παραβλέφεται ἡμῶν τὰ πλημμελήματα, τῆς εἰς τὸν πλησίον φιλοφροσύνης, ἐν τῇ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων συγχωρήσει, τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδιδούς · ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Cod. 748 ἔξομεν.

Περὶ τοῦ μὴ ἀπογοιῶσκειν τινὰς ἑαυτῶν, μηδὲ κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, μηδὲ ἀπαγορεύειν ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν αἰτούντας · καὶ πρὸς ἄνδρας περὶ τῆς πρὸς τὰς γυναῖκας εὐχῆς.

α'. Πολλὰς ὑμῖν ἔχω χάριτας, ὅτι μετὰ προθυμίας τοὺς περὶ τῆς εὐχῆς ἐδίξασθε λόγους, ὅτι με μακά-

ΡΑΤΡΟΙ. ΓΡ. ΛΙ.

ριον ἐποιήσατε. Μακάριος γὰρ ὁ λέγων εἰς ὧσα ἀκουστέων. Οὐκ ἀπὸ τῶν κρότων καὶ τῶν ἐπαικῶν

23

μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ποιούντας εἶδον, ἐπεισθη. [353] Ὅτε γάρ ὑμῖν παρήνουν μὴ κατευχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἔλεγον ὅτι τὸν Θεὸν παροξύνοντες τοῦτο ποιούντες, καὶ ἀντινομοθετοῦμεν αὐτῷ (αὐτὸς γὰρ εἶπεν, *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν*, ἡμεῖς δὲ κατευχόμενοι τῶν ἐχθρῶν, ἀξιοῦμεν αὐτὸν τὸν ἑαυτοῦ λύσαι νόμον), ὅτε οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔλεγον, πολλοὺς ἐν ὑμῖν εἶδον πρόσωπα τύπτοντας καὶ στήθη, στεναζόντας πικρῶς, εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἀνατείνοντας, συγγνώμην αἰτοῦντας περὶ τῶν τοιούτων εὐχῶν. Τότε δὲ καὶ ἐγὼ τοὺς ὀφθαλμούς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνας, ἠὲ χαριστήσα τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω ταχέως ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας τὸν καρπὸν ἡμῖν ἤνεγκε. Τοιοῦτον γὰρ ὁ σπόρος ὁ πνευματικός· οὐ δέσται ἐνιαυτῶν, οὐδὲ χρόνων, οὐδὲ ἡμερῶν, ἀλλὰ ἂν ἐπιλάβηται ψυχῆς γενναίας, εὐθέως τὸν στάχυν ἀμάζοντα καὶ ἀπρητισμένον δείκνυσιν· ὃ δὲ καὶ χθὲς γέγονεν ὑφ' ὑμῶν. Κατέβαλον λόγον κατανύξεως, καὶ ἐδιδάσθησε στεναγμῶς ἐξομολογήσεως, στεναγμῶς πολλὸν ἔχων τὸν πλοῦτον τῶν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ ὁ τελώνης ἐκεῖνος, ἵνα τὸ στήθος τύπτων εἶπη, *Ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ*, ἀπῆλθε δεδικαιωμένος ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον, πόσῃ εἰκὸς ἡμᾶς κτήσασθαι παρῆρσιαν, ἐν βραχεῖ χρόνῳ τοσαύτην κατάνυξιν ἐπιδειξαμένους; Καίτοι τελώνου χεῖρον οὐδὲν· οὗτος γὰρ ἔσχατος ὅρος κακίας ἐστίν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς παραδηλῶν, εἰς παράδειγμα τῶν ἐσχατῶν κακῶν τὰς πόρνas καὶ τοὺς τελῶνας ἄγει συνεχῶς. Πεπαρῆρσιασμένη γὰρ ἐστὶ βία, ἀνεπιτιμήτος ἀρπαγή, ἀνάσχυτος πλεονεξίας τρόπος, πραγματεία λόγον οὐκ ἔχουσα, ἀναιδής· ἐμπορία· ἀλλ' ὅμως ὁ τοσοῦτος συζῶν κακοῖς, ἴσχυσεν ἀπὸ ψιλῶν ῥημάτων ἀπορρίψασθαι τὰ ὄνειδη, καὶ πλέον ὧν ἤτησε λαβεῖν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἡξίου λέγων, *Ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ*· ὃ δὲ Θεὸς οὐχ ἔλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰδικαίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος· *Τῷ δὲ δυναμένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν*. Καίτοι ὁ Φαρισαῖος ἠῤῥατο, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἔστη, καὶ τὸν αὐτὸν ἐκάλεσε Θεὸν, καὶ πλείονα εἶπε ῥήματα, καὶ ἀπὸ εὐχαριστίας τὸ προσιμιον ἐποίησαστο τῆς εὐχῆς. Πῶθεν οὖν ἐκεῖνος μὲν καὶ ἂ εἶχεν ἀπόλλεσε καλὰ, οὗτος δὲ καὶ ἦν οὐκ εἶχε προσέλαβε παρῆρσιαν; Ὅτι οὐ τῆς εὐχῆς ὁ αὐτὸς τρόπος ἦν. Ὁ μὲν γὰρ ἀλαζονείας ἔγεμε καὶ τύφου καὶ ἀπονοίας, οὗτος δὲ εὐγνωμοσύνης πολλῆς· διὰ τοῦτο οὗτος μὲν μυρία ἁμαρτημάτων φορτία ἔχων, πάντα ἀπέθετο, καὶ δικαιοσύνην ἔλαβεν· ἐκεῖνος δὲ πλήρη τὴν ναῦν κατορθωμάτων ἀναγαγὼν, καὶ ἐλεημοσύνης, καὶ νηστείας, καθάπερ τιμὴ σκοπέλῳ προσαρράξας τῷ τῆς κενοδοξίας καὶ ἀπονοίας φρονήματι, ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τὸ ναυάγιον ὑπέμεινε· τὸ γὰρ ἐν εὐχῇ ζημιωθῆναι, ἐν λιμένι ναυάγιόν ἐστιν ὑπομείναι. Ἄλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς εὐχῆς τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τὴν αὐτοῦ.

β'. Ὁρᾶς πῶς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν ἡ εὐχή, ἐὰν μὴ προσῆ τὸ κατ' ἐκείνου εὐξασθαι τοὺς νόμους, οὐς τέθεικεν ὁ Χριστὸς; Τίνας δὲ τέθεικε νόμους;

[356] Ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, καὶ τῶν πολλῶν λυπούντων. Κἂν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἀπολλύμεθα πάντως· καὶ δὴλον ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ κατὰ τὴν Φαρισαῖον. Εἰ γὰρ οὗτος, οὐχὶ τῶν ἐχθρῶν κατευξάμενος, ἀλλὰ κενοδοξίας μόνον, τοσαύτην ἔδωκε δίκην, τίς μένει τιμωρία τοὺς μακροὺς καὶ πολλοὺς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀποτείνοντας λόγους; Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; ἔσθηκας συγγνώμην αἰτῶν ἁμαρτημάτων, καὶ θυμοῦ πληροῖς τὴν διάνοιαν; Ὅτε πάντων ἡμερωτέρους εἶναι χρῆ, Δεσπότη διαλεγόμενος, ὑπὲρ οικείων πλημμελημάτων παρακαλοῦντας, ἔλεον καὶ φιλανθρωπίαν καὶ συγγνώμην αἰτοῦντας, τότε ἀγριούμεθα, καὶ πρὸς θηριωδίαν ἐκπίπτομεν, καὶ πικρίας τὸ σθένος πληρούμεν; Καὶ πῶς δυνασόμεθα, εἰπέ μοι, τῆς σωτηρίας ἐκπευχεῖν, σχῆμα μὲν ἱκετῶν προβαλλόμενοι, ῥήματα δὲ ἀπονοίας φέροντες, καὶ καθ' ἑαυτῶν παροξύνοντες τὸν Δεσπότην; Εἰσῆλθες τὰ οικεῖα θεραπεύσαι τραύματα, οὐχὶ τὰ τοῦ κλησίου χαλεπώτερα ἐργάζασθαι· Ἰλασμοῦ καιρὸς ἐστίν, εὐχῆς καιρὸς καὶ στεναγμοῦ, οὐχὶ ὀργῆς· δακρύων, οὐχὶ θυμοῦ, κατανύξεως, οὐχὶ ἀγανακτήσεως. Τί συγγείεις τὴν τάξιν; τί σαυτῷ πολεμεῖς; τί καταλύεις σου τὴν οἰκοδομήν; Τὸν εὐχόμενον πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡμερον ἔχειν χρῆ διάνοιαν, κατεσταλμένον νοῦν, συντετριμμένην καρδίαν· ὃ δὲ τῶν ἐχθρῶν καταβοῶν οὐκ ἂν δυναθῆι τοῦτο κατορθῶσαι ποτε· θυμοῦ γὰρ ἐστὶ πεπληρωμένος, καὶ οὐχ οἶός τέ ἐστιν ἂ ἔχειν κατεσταλμένην διάνοιαν.

Μὴ τοίνυν κατευχώμεθα τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ μὴδὲ τῶν κατορθωμάτων τῶν ἡμετέρων μνημονεύομεν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ ὁ Φαρισαῖος. Ὅσπερ γὰρ ἁμαρτημάτων μεμῆσθαι, καλὸν, οὕτω κατορθωμάτων ἐπιλεῖσθαι, καλόν. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι ἡ μὲν τῶν κατορθωμάτων μνήμη πρὸς ἀλαζονείαν ἡμᾶς ἐπαίρει, ἡ δὲ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμη καταστέλλει τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινῷ· καὶ ἐκείνη μὲν βεθυμότερος ποιεῖ, αὕτη δὲ σπουδαιότερος ἐργάζεται. Καὶ γὰρ ὅσοι μὴδὲν νομίζουσιν ἔχειν καλόν, προθυμότεροι γίνονται πρὸς τὸ κτήσασθαι τὰ καλὰ· οἱ δὲ πολλὴν ἑαυτοῖς ἀποτεθεῖσθαι τὴν ἐμπορίαν ἠγούμενοι, θαρβύοντες τῇ ταύτης περιουσίᾳ, οὐκ ἂν πολλὴν ἐπιδείξαιτο σπουδὴν πρὸς τὸ πλείονα περιλαβέσθαι πάλιν.

γ'. Μὴ τοίνυν μνησθῆς τῶν κατορθωμάτων, ἵνα μνησθῆ αὐτῶν ὁ Θεός. Λέγε γὰρ, φησί, *τὰς ἁμαρτίας σου πρότερος, ἵνα δικαιωθῆς*. Καὶ πάλιν· *Οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ἀνομιῶν σου, φησί· σὺ δὲ μνησθήσῃ*. Ἄλλὰ τίνος ἔνεκεν τοῦ τελῶνου οὕτω ταχέως ἐπήχουσεν ὁ Θεός, τὸν δὲ Ἰσαὰκ ἀφήκεν εἰκοσὶν ἔτη δέεσθαι καὶ παρακαλεῖν εὐχόμενον περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ τότε ἐπένευσε ταῖς εὐχαῖς τοῦ δικαίου; Ἀνάγκη γὰρ τῆς χθὲς διδασκαλίας ἀποδοῦναι ὑμῖν τὰ λείψανα. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο γέγονεν; Ἴνα ἀπὸ μὲν τῶν κατὰ τὸν τελῶνην μάθης τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Δεσπότητος ταχέως ἐπακούσαντος, ἀπὸ δὲ τῶν κατὰ τὸν Ἰσαὰκ μάθης τὴν ὑπομονὴν τοῦ δούλου βραδέως λαβόντος, καὶ οὐκ ἀποστάτης τῆς ἱκετηρίας· ἵνα, κἂν ἁμαρτωλὸς ᾖ,

* Savil. οὐχ οἶόν τέ ἐστιν. Ita et Cod. 748.

*Beatus quippe, qui narrat in aures audientium (Eccli. 25. 12). Id mihi non ex plausibus laudibusve tantum, sed et ex iis quæ fieri a vobis cernebam, persuasum est. Cum enim, ut adversus inimicos preces minime funderetis, vos cohortarer, ac dicerem nos, dum id agimus, Deum irritare, ac legibus ejus alias contrarias ferre (dixit enim ipse, Orate pro inimicis [Matth. 5. 44], at nos dum adversus inimicos oramus, petimus ab eo ut suam legem ipse dissolvat), cum igitur hæc et talia dicerem, multos inter vos cernebam faciem percutientes et pectus, graviter ingemiscentes, manus in cælum tendentes, veniam a Deo propter ejusmodi preces suas postulantes. Tum vero ego sublatis in cælum oculis Deo gratias egi, quod tam cito nobis doctrinæ sermo fructum protulisset. Ea quippe spiritualis seminis est conditio: non annis indiget, nec temporibus, nec diebus, sed si animam generosam invaserit, confestim spicam virentem et perfectam ostendit: quod et a vobis hesternæ die peractum est. Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus germinavit, gemitus multas bonorum divitias secum ferens. Nam si publicanus ille, cum pectus percutiendo dixisset, *Propitius esto mihi peccatori (Luc. 18. 13)*, plus quam Phariseus justificatus recessit, quantam nos apud Deum nobis conciliasæ gratiam verisimile est, cum intra perbreve tempus tantam compunctionem ostenderimus? Tametsi publicano nihil est pejus: cum is improbitatis limes sit ultimus: quod utique Christus indicans in extremorum malorum exemplum meretricis ac publicanos semper in medium adducit. Est enim violentia quæ libere confidenterque grassatur, rapiua sine reprehensione, impudens avaritiæ genus, negotiatio a ratione aliena, insolens mercatura: attamen is qui inter tot mala vixerat, nudis verbis potuit tot probra delere, ac plura quam postularat accipere. Nam petierat quidem ille, *Propitius esto mihi peccatori*, Deus autem non propitius tantum fuit, sed etiam illum supra Phariseum justificavit. Propterea inquit Paulus: *Ei autem, qui potest omnia facere superabundanter, quam petimus, aut intelligimus (Ephes. 3. 20)*. Atqui precatu est etiam Phariseus, et in templo stetit, et eundem Deum invocavit, et plura verba profudit, et ex gratiarum actione orationis exordium tenuit. Unde igitur factum est, ut ille quidem ea quæ habebat bona perdidit, hic autem eam gratiam ac fiduciam, quam non habebat sibi conciliaverit? Quod nimirum orandi modus idem non esset. Nam ille quidem arrogantia, fastus, superbiæque totus plenus erat, hic vero multæ probitatis et æquitatis: idcirco licet hic innumeris peccatorum sarcinis gravaretur, omnes abiecit, et justitiam assumpsit; ille autem qui plenam recte factorum, elemosynarum, jejuniorum, navem reduxerat, tamquam scopulo culpam inanis gloriæ superbiæque tamori allidens in ipso portu naufragium fecit: siquidem in oratione damnatum pati, id vero est in portu naufragium facere. Non tamen id ex natura orationis, sed ex culpa voluntatis ejus evenit.*

2. *Precaionis modus quis.* — Vides ad salutem no-

bis orationem non sufficere, nisi simul ex legibus, quas tulit Christus, oremus? Quas porro leges ille tulit? Ut pro inimicis oremus, tametsi multis molestiis nos affecerint. Ac nisi hoc præstemus, plane perimus: id quod ex Pharisæi constat exemplo. Si enim iste cum non adversus inimicos orasset, verum inanis gloriæ cupiditati solum addictus fuisset, tantam pœnam sustinuit, quod supplicium illos manet, qui longos multosque sermones producunt adversus inimicos? Quid facis, mi homo? Adstas, ut veniam peccatorum postules, et animam iracundia repleas? Quando omnium mitissimos esse nos oportet, dum alloquimur Dominum, dum pro delictis oramus, misericordiam, clementiam, ac veniam implorantes, tum exardescimus, in feritatem devolvimur, et os nostrum felle complemus? Quo pacto, quæso, poterimus salutem adipisci, cum supplicium speciem præ nobis feramus, verba superborum efferamus, et in nos Dominum irriteremus? Ingressus es, ut propria vulnera curares, non ut propinqui vulnera redderes acerbiora. Propitiationis tempus est, orationis tempus, ac gemitus, non iracundiæ: lacrymarum, non exanilescentiæ: compunctionis, non indignationis. Cur confundis ordinem? cur tibi ipsi repognas? cur ædificium tuum diruis? Hominem qui orat, ante alia omnia miti animo esse oportet, modesta mente, corde contrito: qui vero clamat adversus inimicos, numquam illud poterit obtinere: quippe qui sit iræ plenus, neque modestia possit mentem in officio continere.

Peccatorum meminisse, recte factorum oblivisci oportet. Cur esset sterilis uxor Isaac; cur sterilis partus præcesserit. — Ne igitur adversus inimicos preces fundamus, sed neque recte factorum memores nostrorum simus, ne nobis id accidat, quod Pharisæo. Nam quemadmodum peccatorum recordari bonum est, ita recte factorum bonum est oblivisci. Quam tandem ob causam? Quoniam recte factorum quidem memoria nos in superbiam erigit, peccatorum autem memoria mentem deprimit atque humilem reddit: atque illa quidem negligentior efficit, ista vero diligentiores nos reddit. Nam qui nihil sibi esse boni arbitrantur, acriores ad acquirenda bona fiunt: qui vero multam sibi repositum quæstum existimant, his opibus confidentes non magnum studium præ se ferunt ad plura sibi deinceps comparanda.

3. Noli ergo recte factorum meminisse, ut meminerit illorum Deus. *Dic enim peccata tua primum, ut justificeris (Hesai. 43. 26)*, et rursus: *Iniquitatum tuarum non recordabor*, inquit: *at tu recordare (Ib. v. 25)*. Sed quam tandem ob causam publicanum tant cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, eique pro uxore sua supplicare, ac tum demum justis precibus annuit? Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquiæ persolvendæ. Quam igitur ob causam id accidit? Ut ex iis quæ publicano evenerunt, Domini benignitatem cognoscas: ex iis autem, quæ Isaac evenerunt, patientiam servi cognoscas, qui tarde accepit, et precari non destitit; ut licet peccator sis, non desperes: licet justus sis, non efferaris.

Non est opus valentibus medico, sed male habentibus (Matth. 9. 12). Male habebat publicanus; propterea cito manum illi porrexit: Isaac autem robustior erat; propterea reliquit ipsum, ut patientiam ejus augetet. Sed hæc quidem ex abundantia a nobis sint dicta. Cur autem uxor sterilis esset, operæ pretium fuerit enarrare: ut, cum virginem videris factam esse matrem, credere non recuses: ut, cum dixerit tibi Judæus, Quo pacto peperit Maria? dicas illi, Quo pacto peperit Sarra, et Rebecca, et Rachel? Cum enim mirabilia quidpiam magnumque fuerit eventurum, multæ præcurrunt figuræ. Et quemadmodum cum Imperator ingreditur, præcurrunt milites, ne subito ab imparatis excipiantur: ita cum insolitum futurum esset miraculum, præcedunt figuræ, ut nos prius exercitati ac dispositi non subito attoniti hæreamus, nec rei præter expectationem visæ terri novitate obstupescamus. Hoc et in morte. Præcessit Jonas, et mentem nostram exercuit. Ut enim illum post tres dies cetus evomuit, cum in eo proprium et conveniens non reperisset alimentum: proprium quippe conveniensque mortis alimentum est peccati natura: inde nata est, inde corroborata est, inde etiam alitur. Ut igitur in nobis, si quando lapidem deglutivimus imprudenter, tum quidem primum illum vis stomachi concoquere aggredimur: cum vero cibum minime sibi proprium compererit, ubi diutius vim suam concoquendi illi applicuit, non illum corrumpit, sed virtutem suam perdit: unde nec priorem cibum potest continere, sed defessa cum ipso illum quoque non sine gravi dolore evomit: ita quoque in morte accidit. Lapidem angularem deglutivit, neque concoquere ipsum potuit; omnis ejus virtus elanguit: propterea cum ipso reliquum quem habebat cibum ejecit, dum hominum naturam simul evomuit. Neque enim deinceps illam in finem poterit continere. Propterea steriles quoque præcesserunt, ut etiam partus fides fieret; vel potius non modo ut fides partus fieret; sed si exacte examinare velimus, ipsius etiam mortis figuram sterilitatem fuisse reperiemus.

4. Sed attendite: subtile namque est quod dicimus: quippe dicturi sumus quo pacto ad fidem resurrectionis nos uteri Sarra sterilitas quasi manu ducat. Quoniam igitur pacto manu ducit? Quemadmodum illa cum esset mortua beneficio Dei suscitata est, et Isaaci corpus vivum germinavit: sic cum esset mortuus Christus, propria virtute resurrexit. Neque violentam esse nostram expositionem, audi qua ratione Paulus testetur. Cum enim de Abrahamo dixisset: *Non consideravit emortuam vulvam Sarra, sed confortatus est fide dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia quæcumque promisit, potens est et facere.* (Rom. 4. 19-21): hoc est, efficere ut ex corporibus mortuis filius vivus enascatur: deinde ab illa fide, ut ad hanc nos deduceret, adjecit: *Non est scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi: sed et propter nos* (Rom. 4. 23. 24). Ad quid? *Quibus reputabitur, inquit, credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis.* Quod autem dicit, est ejusmodi. Isaacum ex mortuis corporibus excitavit: sic

etiam Filium suum qui mortuus erat suscitavit. Visne alterius etiam rei symbolum fuisse sterilitatem cognoscere? Multitudinem fidelium paritura erat Ecclesia: ut igitur credere minime recusares quo pacto infecunda, infrugifera, sterilis peperisset, præcessit ea, quæ natura sterilis erat: quæ sterili voluntati viam præmuniaret, et Sarra facta est Ecclesiæ figura. Nam ut illa cum sterilis esset, peperit in senecta: sic et ista cum sterilis esset, novissimis temporibus peperit. Atque hoc verum esse, quo pacto Paulus testetur audi: *Nos autem sumus liberæ filii* (Gal. 4. 31). Cum enim figura sit Ecclesiæ Sarra, quæ libera est, idcirco addidit, nos libera filios esse. Et rursus: *Itaque, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus* (Gal. 4. 28). Quid est hoc, *Promissionis*? Quemadmodum illum natura non peperit, sic neque nos natura peperit, sed gratia Dei. Et rursus: *Quæ autem sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra* (Gal. 4. 26), hæc est autem Ecclesia. *Accessistis enim ad Sion montem, inquit, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et Ecclesiam primitivorum* (Hebr. 12. 22). Si ergo superna Jerusalem est Ecclesia, porro Jerusalem supernæ figura est Sarra, prout dixit, *Dux sunt, una quidem in servitutem generans, quæ est Agar: quæ autem sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra* (Gal. 4. 24-26): manifestum est Jerusalem, quæ sursum est, figuram esse Sarram habita ratione partus ac sterilitatis.

5. Scio subtiliora esse quæ diximus: sed si attendamus, nihil eorum nos effugiet, quæ dicuntur. Hi ergo pleniores mysteriorum sunt dogmatumque sermones: sed si lubet accommodatiorem ad mores cum illis proferemus. Sterilis erat uxor, ut castitatem mariti cognoscas: quod nec illam expulerit, tametsi tum id lex nulla prohiberet, neque alteram ductam præter liberam introduxit: quod tamen faciunt multi quærendorum specie liberorum, ut luxuriam suam expleant, et has ejiciunt, illas introducunt: alii quoque pellices in eas armant, et infinitis pugnis ac rixis domos complent. At non ita justus ille: sed quietus erat data sibi a Deo uxore contentus, ac naturæ Dominum precabatur, ut naturæ vincula solveret, neque uxori exprobravit. Unde vero constat eum non exprobrasse? Ex ipsa Scriptura. Si exprobrasset, hoc quoque Scriptura dixisset, neque tacuisset: siquidem et præclara facinora, et vitia justorum commemorat, ut hæc fugiamus, illa æmulemur. Cum igitur apud filium ejus nurus ipsius Rachel lamentaretur, et ille objurgaret, expressit utrumque, nec celavit Scriptura. Cum enim dixisset: *Da mihi liberos: si autem non, moriar: quid ille ait? Numquid Deus ego, qui privavi te fructu ventris? Da mihi liberos* (Gen. 30. 1. 2). Muliebris postulatio, et a ratione aliena. Marito dicis, *Da mihi liberos*, et naturæ Dominum prætermittis? Idcirco et ille cum illam increpando respondisset, absurdam ejus petitionem repressit, et a quo petendum esset edocuit. At non ita iste, neque tale quidquam ipse dixit, neque apud istum illa conquesta est aut lamentata.

Quid prædicta nos doceant. A beneficiis atque præsti-

μη ἀπογῶς, κἀν δίκαιος ἦς, μη ἐπαρθῆς. [357] Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχυρότεροι λατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Κακῶς εἶχεν ὁ τελώνης· διὰ τοῦτο ταχέως αὐτῷ ὤρεξε χεῖρα· ὁ δὲ Ἰσαὰκ ἰσχυρότερος ἦν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν εἶπεν, ἵνα αὐτοῦ τὴν ὑπομονὴν ἐπιταῖνη. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἐκ περιουσίας ἡμῖν ὁ λόγος εἰρήσθω. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἡ γυνὴ στείρα ἦν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν', ὅταν Ἰθῆς Παρθένον μιγτέρα γινομένην, μὴ ἀπιστήσης· ἵν', ὅταν εἴπῃ σοι ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ Μαρία; εἴπῃς αὐτῷ, Πῶς ἔτεκεν ἡ Σάρρα, καὶ ἡ Ῥεβέκκα, καὶ ἡ Ῥαχὴλ; Ὅταν γὰρ μέλλῃ τι θαυμαστὸν καὶ μέγα γίνεσθαι θαῦμα, πολλοὶ προτρέχουσι τύποι. Καὶ καθάπερ βασιλέως εἰσιόντος, προτρέχουσι στρατιῶται, ὥστε μὴ ἀθρόον ἀπαρασκευάστω; δέξασθαι τὸν βασιλέα· οὕτω καὶ θαύματος μέλλοντες γίνεσθαι πειρασθῶν, προτρέχουσι τύποι, ὥστε ἡμᾶς προμελετήσαντας μὴ καταπλαγῆναι ἀθρόον, μηδὲ ἐκστῆναι τῷ παραδόξῳ τοῦ γινομένου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου. Προέδραμεν Ἰωνᾶς, καὶ ἐγύμνασεν ἡμῶν τὴν διάνοιαν. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνον μέγα τρεῖς ἡμέρας· τὸ κῆτος ἤμεσεν α, οὐχ εὐρὸν ἐν αὐτῷ τὴν οἰκίαν τροφήν καὶ κατάλληλον· οἰκία γὰρ τροφή καὶ κατάλληλος θανάτου τῆς ἀμαρτίας ἡ φύσις· ἐντεῦθεν ἐτέθη, ἐντεῦθεν ἐβρίζωθη, ἐντεῦθεν κατ' ἐφέρεται. Καθάπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν, ἐπειδὴν λίθον καταπιῶμεν οὐκ εἰδότες, τότε μὲν πρῶτον ἐπιχειρεῖ πέψαι τοῦτον ἢ τοῦ στομάχου δύναμις· ἐπειδὴν δὲ εὐρὴ ἀλλοτριᾶν αὐτῷ οὖσαν τροφήν, ὁμιλήσασα ἐπὶ πλέον αὐτῷ τῇ πεπτικῇ δυνάμει, ἐκεῖνον μὲν οὐ διαφθείρει, τὴν δὲ ἑαυτῆς ἀπόλλυσιν ἰσχύν, ὅθεν οὐδὲ τὴν προτέραν δύναται κατέγειν τροφήν, ἀλλὰ ἀτονήσασα κάκελιν αὐτῷ συνεξείμει μετὰ πολλῆς τῆς ἔδυνης· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου γέγονε. Κατέπει τὸν λίθον τὸν ἀπρογωνιαῖον, καὶ οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν πέψαι· ἠσθένησεν αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις· διὰ τοῦτο μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν λοιπὴν, ἣν εἶχε, συνεξέβαλε τροφήν, τῶν ἀνθρώπων συνεξείμει τὴν φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ταῦτην κατασχεῖν δυνήσεται λοιπὸν εἰς τέλος. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ στείραι προέδραμον, ἵνα ὁ τόκος πιστωθῇ· μάλλον δὲ οὐχ ἵνα ὁ τόκος πιστωθῇ μόνον, ἀλλ' ἐὰν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου τὴν στείρωσιν τύπον οὖσαν εὐρήσομεν.

δ'. Ἀλλὰ προσέχετε· λεπτόν τὸ ῥηθισόμενον· μέλλομεν γὰρ εἰπεῖν, πῶς πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἀναστάσεως ἡμᾶς ἡ μήτρα τῆς Σάρρας στείρωθεισα χειραγωγεῖ. Πῶς οὖν ἡμᾶς χειραγωγεῖ; Καθάπερ αὕτη νεκρὰ οὖσα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀνέστη, καὶ σῶμα ἐβλάστησε ζῶν τὸ τοῦ Ἰσαὰκ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς νεκρῶς ἠγέρθη τῇ οἰκίᾳ δυνάμει. Καὶ ὅτι οὐ βεβιασται τὸ εἰρημένον, ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος. Εἰπὼν γὰρ περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι *οὐκ ἐνεδύνασεν τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοῦς δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ ἐπιγγελλεται δυνατὸς ἐστί καὶ ποιῆσαι*, τοῦτ' ἐστίν, ἀπὸ τῶν νεκρῶν σωματῶν ζῶντα ποιῆσαι γεννηθῆναι υἱόν· εἶτα ἀπ' ἐκείνης εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν πίστιν χειραγωγῶν ἐπήγαγεν· *οὐκ ἐγράφη δι' ἐκεῖνον μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς*. Διὰ τί; *Ὅτις μέλλει*, φησὶ, *λογίσεσθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐφείρατον Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν*. [358] Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὸν Ἰσαὰκ ἀπὸ νεκρῶν σωματῶν ἤγειρεν· οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν

ἀνέστησε, νεκρὸν γενόμενον. Βούλει καὶ ἐτέρου πράγματος μαθεῖν σύμβολον οὖσαν τὴν στείρωσιν; Ἡμελλεν ἡ Ἐκκλησία τὸ πλῆθος ἀποκυῖσαι τῶν πιστῶν· ἵν' οὖν μὴ ἀπιστήσῃ, πῶς ἡ ἀγονος, ἡ ἀκαρπος, ἡ στείρα ἔτεκε, προέλαβεν ἡ φύσει στείρα, προοδοποιούσα τῇ προαιρέσει στείρα, καὶ ἡ Σάρρα τῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο τύπος. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνη στείρα οὖσα ἔτεκεν ἐν γήρᾳ, οὕτω καὶ αὕτη στείρα οὖσα ἔτεκεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἀκουσον Παύλου λέγοντος· *Ἡμεῖς δὲ τῆς ἐλευθέρας τέκνα ἐσμεν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Σάρρα τύπος ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐλευθέρα, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, ὅτι *τῆς ἐλευθέρας τέκνα ἐσμεν*. Καὶ πάλιν· *Ἄρα, ἀδελφοί, κατὰ Ἰουδαίαν ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμεν*. Τί ἐστίν, Ἐπαγγελίας; Ὡσπερ ἐκεῖνον οὐκ ἔτεκε φύσις, οὐδὲ ἡμᾶς φύσις ἔτεκεν, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν· *Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν*· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. *Προσεληλύθατε γὰρ Σιών ὄρει*, φησὶ, *καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκῳ*. Εἰ τοίνυν ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ, τῆς δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ τύπος ἐστὶν ἡ Σάρρα, καθὼς εἶπεν, ὅτι *ἄνω εἰσὶ, μία μὲν εἰς δουλείαν γεννώσα, ἣτις ἐστὶν Ἄρα· ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν*, εὐδὴλον ὅτι τῆς ἄνω Ἰερουσαλὴμ τύπος ἐστὶν ἡ Σάρρα κατὰ τὸν τόκον καὶ τὴν στείρωσιν.

ε'. Οἶδα ὅτι λεπτότερα τὰ εἰρημένα· ἀλλ' ἐὰν λάβωμεν ^b, οὐδὲν ἡμᾶς παραδραμεῖται τῶν λεγομένων. Οὗτοι μὲν οὖν μυστικώτεροι καὶ δογματικώτεροι οἱ λόγοι· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἠθικώτερον μετὰ τούτων ἐρῶ. Στείρα ἦν ἡ γυνὴ, ἵνα μάθῃς τοῦ ἀνδρὸς τὴν σφροσύνην· ὅτι οὕτε ἐκεῖνη ἐξέβαλε, καίτοι οὐδενὸς τότε κωλύοντος ὄμου, οὕτε ἐτέραν λαβὼν, τῇ ἐλευθέρᾳ ἐπεισήγαγεν· ὁ δὲ πολλοὶ ποιοῦσι προφάσει παιδοποιίας, τὴν ἀσελγίαν τὴν ἑαυτῶν πληροῦντες, καὶ τὰς μὲν ἐκβάλλοντες, τὰς δὲ εἰσάγοντες· οἱ δὲ καὶ παλλακίδας ἐφοπλίζοντες, καὶ μυρίων τὰς οἰκίας πληροῦντες πολέμῳ. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος ὁ δίκαιος οὕτως, ἀλλ' ἔμενε στέργων τὴν κληρωθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ γυναῖκα, καὶ παρεκάλει τὸν τῆς φύσεως Δεσπότην διορθώσει τῆς φύσεως τὰ δειρᾶ, καὶ οὐκ ὠνείδισε τῇ γυναικί. Καὶ πόθεν, ὅτι οὐκ ὠνείδισεν; Ἐξ αὐτῆς τῆς Γραφῆς. Εἰ ὠνείδισεν, εἶπεν ἂν ἡ Γραφή καὶ τοῦτο, καὶ οὐκ ἐσιώπησε· καὶ γὰρ τὰ κατορθώματα λέγει τῶν δικαίων, καὶ τὰ ἐλαττώματα, ἵνα τὰ μὲν φύγωμεν, τὰ δὲ ζηλώσωμεν. Ὅτε γοῦν πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡ νύμφη ἡ Ῥαχὴλ ἀπωδύρετο, κάκεινος ἐπέπληξεν, ἀμφοτέρω τῆθεικε, καὶ οὐκ ἀπέκρυψεν ἡ Γραφή. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Δός μοι τέκνα, εἰ δὲ μή, ἀποθάνουμαι*, τί φησιν ἐκεῖνος; *Μὴ Θεὸς ἐγώ, ὃς ἐστέρησέ σε καρποῦ κοιτίας; Δός μοι τέκνα*. Γυναικῶδες ἡ αἰτίαις καὶ ἀλόγιστος. Τῷ ἀνδρὶ λέγεις, *Δός μοι τέκνα*, παραδραμοῦσα τὸν τῆς φύσεως Δεσπότην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος πληκτικώτερον ἀποκρινάμενος κατέστειλεν αὐτῆς τὴν ἄλογον [359] αἰτίαν, καὶ ἐδίδαξε παρὰ τίνος δεῖ αἰτεῖν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως, οὔτε αὐτὸς· οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οὔτε ἐκεῖνη πρὸς τοῦτον ἀπωδύροτο καὶ ἐθρήνησεν.

Ἐντεῦθεν σφροσύνην παιδευόμεθα καὶ πίστιν. Τὸ

^a Savil. in marg. hanc conjicit apodosin : οὕτω τὸ μῆμα τὸν Χριστόν. Sod. 748 lexiui nostro consonat. Ἐφ' ὅν αὐτὸν dedit Savil.; Mouif. et cod. 748 οὐρῶν. Edifi.

^b Cod. 748 κάμωμεν.

^c Cod. 748 ἀλλ' οὐχ οὕτως οὔτε αὐτ., quae est conjectura Savilli.

μὲν γὰρ δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ, τὴν πίστιν αὐτοῦ δεικνύσι· τὸ δὲ μὴ ἐκβάλλειν τὴν γυναῖκα, τὴν σωφροσύνην ἡμῖν καθίστασι φαγεράν· τὸ δὲ μήτε ὀνειδίσαι, μήτε ἀπογῶναι, καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν πολλὴν ἐπισείκειαν καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα δῆλῃν ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ, καθάπερ πολλοὶ ποιοῦσι νῦν ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσιν εἰς μαγγανείας καὶ γοητείας καταφεύγοντες, τὰ περιττὰ ταῦτα καὶ ἀνόητα καὶ βλαβερὰ, καὶ ψυχὴν ἀπολλύοντα, ἐκείνος ἐποίησεν, ἀλλὰ ἅπαντα ταῦτα ἄφεις, καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων καταγαλάσας, πρὸς τὴν τῆς φύσεως Δεσπότην τὸν δυνάμενον ταῦτα διορθοῦν μόνον ἀνέδραμεν.

ζ'. Ἀκούσατε ταῦτα, ἄνδρες, παιδεύθητε, γυναῖκες, μιμησώμεθα τὸν δίκαιον ἅπαντες. Μηδὲν ἔστω γυναικί ἀνδρὸς τιμιώτερον, μηδὲν ἀνδρὶ γυναικὸς ποθεινότερον. Τοῦτο πάντων ἡμῶν συγκατεῖ τὴν ζωὴν, τὸ ὁμοιοῦν γυναῖκα πρὸς ἄνδρα· τοῦτο συνέχει τὸν κόσμον ἅπαντα. Καθάπερ γὰρ τοῦ θεμελίου σαλευθέντος, πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ καταφέρεται· οὕτω καὶ γάμων στασιαζόντων, ἅπας ὁ βίος ἡμῶν ἀνατρέπεται, Ὅρα γὰρ· ὁ κόσμος ἐκ τῶν πόλεων συνέστηκεν, αἱ πόλεις ἐκ τῶν οἰκιῶν, αἱ οἰκίαι ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ἄν τοίνυν ἐπεισέλθῃ πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, εἰς τὰς οἰκίας εἰσθλήθην ὁ πόλεμος· τούτων δὲ ταραττομένων, καὶ αἱ πόλεις ἀνάστατοι γίνονται· πόλεων δὲ στασιαζουσῶν, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἀνάγκη ταραχῆς ἐμπεπληθῆσθαι, καὶ πολέμου, καὶ μάχης. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς πολλὴν ἐπέθηκε τοῦ πράγματος τούτου τὴν πρόνοιαν· διὰ τούτου οὐκ ἀφίρειν ἐκβάλλειν γυναῖκα, ἀλλ' ἢ ἐπὶ σπυρναίᾳ μένον. Τί οὖν ἂν λοιδορὸς ἦ, φησὶν, ἂν θαπηνηρὰ καὶ πολυτελής, καὶ μυρία ἕτερα ἐλαττώματα ἔχη; Φέρε πάντα γενναίως, καὶ μὴ ἐκβάλλῃς διὰ τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ διόρθωσον τὰ ἐλαττώματα. Διὰ τοῦτο κεφαλῆς ἐπέχεις χύραρον, ἵνα εἰδῆς θεραπεύειν τὸ σῶμα. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, κἂν μυρία ἔχη τραύματα, οὐκ ἀποτέμνομεν τὴν κεφαλὴν. Μὴ τοίνυν μὴδὲ τὴν γυναῖκα ἀποτέμνης ἑαυτοῦ· ἐν τάξει γὰρ ἡμῖν ἔστι τοῦ σώματος ἡ γυνή. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· *Οἱ ἄνδρες οὕτως ἐφέλουσιν ἀγαπᾶν τὰς γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σῶματα*. Καὶ πρὸς τὰς γυναῖκας δὲ ὁ αὐτὸς νόμος ἡμῖν· ὡς τὴν ἑαυτῆς φίλει κεφαλὴν, ὡ γύναι· καὶ εἰ τιμᾶς, οὕτω τίμα τὸν ἄνδρα· ἐὸ γὰρ εἰμὴ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ πράγματος ποιούμεθα λόγον. Οἶδα ὅσων ἀγαθῶν αἰτιὸν ἔστι, τὸ γυναῖκα πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατεῖν· οἶδα ὅσων κακῶν ἔστιν ὑπόθεσις, ὅταν οὗτοι πρὸς ἑαυτοὺς διαστασιάζωσι. Τότε γὰρ οὐ πλοῦτος, οὐκ εὐπαιδία, οὐ πολυπαιδία, οὐκ ἀρχὴ καὶ δυναστεία, οὐ δόξα καὶ τιμὴ, οὐ τρυφή καὶ πολυτέλεια, οὐκ ἄλλη τις εὐπραγία δύναται ἂν εὐφραδαίποτε γυναῖκα ἢ ἄνδρα, ὅταν πρὸς ἀλλήλους ζυγομαχῶσι.

ζ'. Τοῦτο δὲ πρὸς τῶν ἄλλων ἀπάντων σπουδάζωμεν. Ἐλαττώματα ἔχει ἡ γυνή; Ποίησον ὅπερ ἐποίησεν [360] ὁ Ἰσαάκ· δεθήθῃ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ οὗτος τῆ καρτερίᾳ τῆς εὐχῆς φύσεως ἔλυσε πῆρωςιν, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς προαιρέσεως ἐλαττώματα διορθώσαι δυνασώμεθα, τὸν Θεὸν συνεχῶς παρακαλοῦντες. Ἐάν ἴδῃ σε ὁ Θεὸς· διὰ τὸν αὐτοῦ νόμον καρτεροῦντα, καὶ

φέροντα γενναίως τῆς γυναικὸς τὰ ἁμαρτήματα, συναφέσεται σοι τῆς διδασκαλίας, καὶ μισθὸν σοι δώσει τῆς ὑπομονῆς. *Τί γὰρ οἶδας, φησὶν, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; ἢ τί οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;* Μὴ ἀποκάμῃς δὲ, φησὶ, μὴδὲ ἀπελπίσῃς. Συμβαίνει γὰρ αὐτὴν καὶ σωθῆναι· ἂν δὲ ἀδιόρθωτος μένη, σὺ τὸν μισθὸν οὐκ ἀπόλλεσας τῆς ὑπομονῆς· ἐάν δὲ ἐκβάλλῃς, ἐν πρῶτον ἡμαρτες, τὸ παραθεῖναι τὸν νόμον, καὶ μοιχὸς κρίνεσθαι παρὰ τῷ Θεῷ· Ὅς γὰρ ἂν ἐκβάλλῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, φησὶ, παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἕτερον χαλεπωτέραν ἐκείνης λαβῶν, τὴν μὲν ἁμαρτίαν εἰργάσω, ἀναπαύσεως δὲ οὐκ ἀπέλαυσας. Ἄν δὲ καὶ κρείσσω λάβῃς, οὐκ ἀφίησὶ σοι τὴν ἡδονὴν ἀκέραιον εἶναι τὴν ἐκ τῆς βευτέρας, διὰ τὴν ἄφεισιν τῆς προτέρας, λογιζομένης σοι μοιχείας· μοιχεῖα γὰρ ἔστι τὸ τὴν προτέραν ἀφείναι. Ὅταν οὖν ἴδῃς δυσκολίαν τινὰ συμπεσοῦσαν, ἢ ἐν τῷ γάμῳ, ἢ ἐν ἑτέρῃ πραγμάτων καταστάσει, παρακάλει τὸν Θεόν· αὐτὴ γὰρ μόνη λύσις ἔστιν ἀρίστη τῶν συμβαινόντων ἡμῖν δεινῶν. Καὶ γὰρ μέγα τῆς εὐχῆς τὸ ὄπλον ἔστι. Τοῦτο καὶ πολλῶν εἶπον, καὶ νῦν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι· κἂν ἁμαρτωλὸς ὑπάρχῃς, βλέπε πρὸς τὸν τελώνην τὸν μὴ ἀποτυχόντα, τὸν τοσαῦτα ἁμαρτήματα ἀπομιμνήσκον. Βούλει μαθεῖν ὅσον ἔστιν εὐχή; Οὐκ ἀνύει τοσοῦτον φίλα πρὸς Θεόν, ὅσον εὐχή. Καὶ οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἂν ἐτολμησά τοσοῦτον πρᾶγμα ἀπὸ τῆς ἑμαυτοῦ γνώμης ἀποπήνασθαι· ἀκούσον ἐκ τῶν Γραφῶν πῶς, ὅσον οὐκ ἔγυσε φίλα, ἔγυσε εὐχή. *Τίς ἐστὶν ἐξ ὡμῶν, φησὶν, ὃς ἔξει φίλον, καὶ ἐλώθῃ εἰπερ αὐτῷ· Ἐταίρε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους· κἀκείνος ἀποκριθεὶς ἔρει αὐτῷ· Ἡ θύρα κλεισμένη, τὰ παιδία ἐπὶ τῆς κλίτης ἐστὶ· μή μοι κῶπος πάρεχε. Λέγω γὰρ ὡμῖν, εἰ καὶ διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ μὴ δώσει αὐτῷ, διὰ δὲ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ δώσει αὐτῷ ὅσων ἂν χρῆζῃ.* Ὅρξες πῶς, ὅσον οὐκ ἔσχυσε ἡ φίλα, τοῦτο ἔσχυσε ἡ προσεδρεία; Ἐπειδὴ γὰρ φίλος ἦν αὐτῶν, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι διὰ τοῦτο ἔγυσε, εἶπεν· *Εἰ καὶ διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ μὴ δώσει αὐτῷ, διὰ δὲ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ δώσει αὐτῷ.* Εἰ καὶ ἡ φίλα μὴ ἐργάσεται, φησὶ, τοῦτο, ἀλλὰ ἡ προσεδρεία ἐργάσεται, ὅσον ἡ φίλα οὐκ ἔσχυσε. Καὶ τοῦ τοῦτο γέγονεν; Ἐπὶ τοῦ τελώνου. Οὐδὲ γὰρ ἦν τῷ Θεῷ φίλος ὁ τελώνης· ἀλλ' ἐγένετο φίλος· ὥστε κἂν ἐχθρὸς ἦς, τῆ προσεδρείᾳ γενήθη φίλος. Ὅρα καὶ τὴν Συροφοίνισσαν, καὶ ἀκούσον τί φησὶ πρὸς αὐτὴν· *Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρτοῖς.* Καὶ πῶς ἐποίησεν αὐτὸ, εἰ μὴ ἔστι καλόν; Τῆ προσεδρείᾳ αὐτὸ ἐποίησεν ἡ γυνὴ καλόν· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὧν οὐκ ἐσμὲν ἕξιοι, γινόμεθα ἕξιοι, διὰ τῆς προσεδρείας.

[361] η'. Ταῦτα εἶπον ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι Ἄμαρτωλὸς εἰμι, ἀπαρῆσιστός εἰμι, οὐκ ἔχω εὐχὴν. Ἐκεῖνος ἔχει παρῆρσιαν ὁ μὴ νομίζων ἔχειν παρῆρσιαν· ὡς ὁ νομίζων παρῆρσιαν ἔχειν, ἀπόλλεσεν τὴν παρῆρσιαν, καθάπερ ὁ Φαρισαῖος· ὁ δὲ νομίζων ἑαυτὸν ἀπερριμμένον καὶ ἀπαρῆρσιστον, οὗτος μάλιστα εἰσακουσθήσεται, καθάπερ ὁ τελώνης. Ὅρα πόσα ἔχεις παραδείγματα, τὴν Συροφοίνισσαν, τὸν τελώνην,

giis declinandum. Conjuges se invicem diligant necesse est.—Hinc castitatem docemur simul et fidem. Nam cum Deum precetur, fidem ejus hoc indicat : cum vero nequaquam uxorem ejiciat, id ejus manifestam reddit castitatem : cum autem non exprobrat, neque desperet, id patientiam ejus et animi moderationem, multamque modestiam et amorem erga uxorem ostendit. Neque enim, quemadmodum nunc multi faciunt, qui in ejusmodi ærumnis ad veneficia præstigiisque confugiunt, illa superflua, inutilia, noxia, animæque letifera ille fecit, sed omissis omnibus his, cunctisque contemptis rebus humanis, ad naturæ Dominum, qui poterat bis solus mederi, recurrit.

6. Audite hæc, mariti, discite, uxores, imitemur justum omnes. Nihil pluris faciat uxor, quam virum : nihil magis vir diligit, quam uxorem. Hoc omnium nostrum vitam tuetur, uxorem cum viro concordare : hoc mundum continet universum. Nam quemadmodum concusso fundamento totum corrui ædificium : sic etiam cum dissidia inter conjuges oriuntur, tota vita nostra subvertitur. Vide namque : mundus ex urbibus constat, urbes ex domibus, ex viris ac uxoribus domus. Si igitur inter viros et uxores pugna consurgat, dum ista turbantur, etiam urbes evertuntur : quod si urbes turbentur, universum etiam orbem omnino necesse est tumultibus, bellis, pugnisque compleri. Propterea Deus istius rei maxime curam gerit ; propterea uxorem ejici non sinit, præterquam ob solam fornicationem. Quid igitur si contumeliosa sit, dicet aliquis, si profusa sit et sumptuosa, et ianueris aliis vitis scateat? Patienter fer omnia, neque propter vitia ejice, verumtamen vitia corrige. Propterea tu capitis locum tenes, ut corpori scias mederi. Nam neque si corpus nostrum innumeris sit confossum vulneribus, illud a capite separamus. Ne igitur uxorem quoque separes a teipso : nobis enim corporis loco est uxor. Quam ob causam beatus etiam Paulus aiebat : *Viri diligere uxores sic debent, ut corpora sua (Ephes. 5. 28)*. Et pro uxoribus eadem lex datur : sicut tuum caput amas et colis, uxor, ita virum tuum cole¹ : neque enim sine causa tantam istius rei rationem habemus. Scio quot bona conciliet istud, si nullum inter virum et uxorem dissidium oriatur : scio quot malorum occasiones pariat, si inter se contendant. Tunc enim non divitiæ, non felicitas quam boni afferunt liberi, non multitudo liberorum, non magistratus ac principatus, non gloria, non honor, non delicæ, non sumptus, non alia quævis felicitas uxorem exbilarare, vel virum poterit, si inter se rixentur.

7. *Uxor vitiosa toleranda est ; non licet uxorem repudiare et aliam ducere. Orationis vis.* — Huic potissimum rei præ cæteris omnibus studeamus. Vitiosa est uxor, fac quod Isaac fecit, Deum precare. Si enim ille precum assiduitate debilitatem solvit naturæ, multo magis nos, si assidue Deum oremus, poterimus vitia volentis corrigere. Si te Deus viderit studio suæ legis

¹ Hunc locum sic imitari posse censet Savinius, nempe, *ut ipsum caput tuum virum amas, o mulier, et si colis caput tuum, sic illum cole.*

observandæ tolerare patienterque ferre delicta uxoria, ad illam docendam te juvabit, ac patientiæ tibi mercedem rependet. *Unde enim scis, vir, inquit, si uxorem salvam facies? aut unde scis, uxor, si virum salvum facies (1 Cor. 7. 16)?* Noli autem animum despondere, noli desperare. Fieri enim potest ut ipsa quoque salva fiat : quod si se non corrigat, tu tamen patientiæ mercedem non amittes : sin autem ejeceris, illud unum primum peccasti quod legem transgressus fueris, et adulter apud Deum judicaris : *Quicumque enim ejecerit uxorem suam, inquit, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari (Matth. 5. 32)*. Sæpenumero autem accepta difficiliori, peccatum admisisti, nec tamen ullam relaxationem aut quietem nactus es. Sin meliorem assumpseris, non permittitur tibi, ut sincera voluptate perfruaris ex secunda, ob dimissionem prioris, cum inde tibi adulterium imputetur : est enim adulterium priorem dimittere. Cum igitur aliquam videris oriri difficultatem vel in matrimonio, vel in aliquo alio rerum statu, Deum precare : hic solus optimus et malis emergendi modus. Magna quippe est orationis armatura. Hoc et sæpenumero dixi, et nunc dico, neque dicere cessabo : licet peccator sis, converte oculos tuos in publicanum qui repulsam non tulit, qui tam multis se peccatis expiavit. Vixne intelligere quanta res sit oratio? Non tam valet amicitia apud Deum quam oratio. Neque meus est hic sermo : neque enim auderem tanti momenti rem ex mea sententia definire, audi ex Scriptura, quod amicitia non perfecit, id ab oratione esse perfectum. *Quis ex vobis est, qui habebit amicum, et veniens dicet ei, Amice, commoda mihi tres panes : et ille respondens dicet illi, Ostium clausum est, pueri sunt in cubili : noli mihi molestus esse. Dico enim vobis, etsi quod amicus ejus sit, non dabit ei, propter importunitatem tamen ejus dabit ei quotquot habet necessarios (Luc. 11. 5-8)*. Vides quod pacto quod non potuit amicitia, hoc assiduitas potuerit? Nam quoniam fuit amicus, qui petebat, ne propterea rem illum perfecisse censeret, dixit, *Etsi quod amicus ejus sit non dabit ei, propter importunitatem ejus dabit ei*. Licet id amicitia non præstet, inquit, assiduitas tamen præstabit id quod amicitia minime potuit. Et ubi tandem id accidit? In publicano. Neque enim erat amicus Deo publicanus, sed amicus est factus : itaque licet inimicus sis, assiduitate fies amicus. Vide etiam Syrophœnissam, et audi quid illi dicat : *Non est bonum sumere panem filiorum, et dare canibus (Matth. 15. 26)*. Cur igitur illi fecit, si bonum non est? Assiduitate mulier id bonum effectit : ut discas nos quibus digni minime sumus, iis per assiduitatem dignos evadere.

8. Hæc ego dixi, ne dicas, Peccator sum, fiduciam non habeo, preces non habeo. Ille fiduciam habet, qui se non habere illam putat : sicut is qui se fiduciam habere putat, fiduciam amisit, quemadmodum Pharisæus : qui vero seipsum abjectum putat et fiducia destitutum, is maxime exaudietur, quemadmodum publicanus. Vide quam multa tibi exempla suppetant, Syrophœnissa, publicanus, latro in cruce, amicus in

parabola, qui tres panes petebat, quique non tam propter amicitiam, quam propter assiduitatem obtinuit. Horum unusquisque si dixisset, Peccator sum, et pudore suffusus, et idcirco accedere non debeo, nihil promovisset. At quoniam illorum quisque non ad peccatorum suorum respexit magnitudinem, sed ad divitias benignitatis Dei (*Ephes. 3. 16*), confidens et audax fuit, et quamvis peccator præter dignitatem suam postulavit, et quæ voluit quisque perfecit. Hæc igitur omnia mente versemus, et assidue preces fundamus, vigiles, confidentes, bonæ spei pleni, multo cum studio. Quanto cum studio cæteri adversus inimicos preces fundunt, tanto cum studio nos pro inimicis et pro fratribus preces fundamus, et omnino

cuncta quæ in rem nostram fuerint obtinebimus. Benignus enim est qui largitur, nec adeo nos desideramus accipere, ut desiderat ille largiri. Hæc igitur omnia cum sciamus, licet in infimum nequitiæ profundum simus devoluti, nesci quidem de salute nostra desperemus, sed bona etiam cum spe accedamus, nobisque persuadeamus omnino fore, ut quod petimus assequamur, si ex præscripto latorum ab ipso legum petamus. *Eum qui potest omnia facere superabundanter, quam petimus, aut intelligimus (Ephes. 3. 20)*, Christum, omnium Regem, Deum nostrum decet omnis gloria, honor et adoratio, una cum Patre initii experte, ac sanctissimo vivificoque Spiritu, non et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD

Hanc concionem post peractam lectionem Epistolæ ad Galatas Antiochiæ habuit Chrysostomus. Veritus enim ne tantilla, quæ hic apparet inter Petrum et Paulum Ecclesiæ, ait ille, columnas, dissensio, piorum animos inturbaret, longa locum illum oratione explanare nititur. Multis statim explicat, quanta hinc incommoda sequantur, si vere et objurgandi animo, plurimis præsentibus, apostolorum coryphæum Paulus sit adortus. Hinc duas circa hunc locum sententias aperit, statimque refutat; quarum prior est, Petrum de quo hic agitur, non apostolorum principem, sed alium esse cognominem: altera veram statuit esse reprehensionem, sed simulate factam. Deinde vero suam profert ille opinionem: nempe apostolos Petrum et Paulum ad hanc piam simulationem paratos meditadosque venisse; exque pacto et convento

CUM IN PRÆCEDENTI COLLECTA IN NOVA ECCLESIA CUM EPISCOPO CONVENTUM CELEBRASSET, HUNC SERMONEM HABUIT IN VETERI ECCLESIA IN HUNC LOCUM APOSTOLI: CUM VENISSET PETRUS ANTIOCHIAM, IN FACIEM EI RESTITI (*Gal. 2. 11*): ET OSTENDIT EA QUÆ TUM FIEBANT, NON A CONTRARIIS STUDIIS PROFACTA ESSE, VERUM EX PACTO CONVENTO ET PER DISPENSATIONEM (a).

4. Unum a vobis abfui diem, et perinde quasi anno integro separatus a vobis fuisset, ita tristis mœstusque permansi. Atque hæc vera esse, ex iis quæ vobis acciderunt, ipsi cognoscitis. Ut enim lactens puerulus a maternis avulsus uberibus¹, quocumque tandem abductus fuerit, crebro se huic illucque convertit, et matrem suam circumspicit: sic ego quoque procul a materno sinu translatus, crebro circumspiciebam, et undequaque sacrum vestrum hunc cœtum requirebam. Sed ea me res tamen satis consolabatur, quod dum amantissimo patri parerem,

id mihi accideret, et conceptum ex separatione mœrorem obedientiæ præmium abstergebat. Est enim hoc mihi vel quovis diademate illustrius, et corona gloriosius, ubique cum genitore peregrinari: hoc mihi ornatus est, et securitas: ornatus quidem, quod sic eum manciparim, et ad amorem meum pellexerim, ut nusquam sine fillo velit apparere: securitas autem, quod dum præsentem intuetur atque certantem, omnino suarum etiam precum auxilium nobis suppeditet. Et quemadmodum navem gubernatoris manus, clavus, et zephyri flatus ad portum secure deducunt: sic et hujus benevolentia, cum auxilio precum, melius quam zephyrus et gubernator ullus aut gubernaculum, orationem nostram dirigit. Me vero præterea

(a) Collata cum Mss. Regio 2343, et Colbertinis 970 et 1030.

¹ Unus Mss., a paterno sinu avulsus.

ὅν λησθῆν τὸν ἐπὶ σταυροῦ, τὸν ἐν τῇ παραβολῇ φίλον τὸν τοὺς τρεῖς ἄρτους αἰτοῦντα, καὶ οὐχ οὕτω διὰ τὴν φιλίαν, ὡς διὰ τὴν προσεδρεῖαν ἐπιτυχόντα. Τούτων ἕκαστος εἰ εἶπεν, ὅτι Ἄμαρτωλός εἰμι, ὅτι Κατηχομυμμένος εἰμι, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὀφείλω προσελθεῖν, οὐκ ἂν ἤνυσέ τι πλεον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἕκαστος τούτων οὐ πρὸς τὸ μέγεθος εἶδε τὸν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἐθάβρει, καὶ κατετόλμησε, καὶ ἁμαρτωλὸς ὢν ἤπειτο ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ἤνυσεν ἕκαστος ἄπερ ἠθέλησε. Ταῦτ' οὖν μνημονεύωμεν ὅπαντα καὶ φυλάττωμεν, καὶ εὐχόμεθα διηγεκῶς, μετὰ νήψεως, μετὰ τοῦ θαρρῆν, μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων, μετὰ σπουδῆς πολλῆς. Μεθ' ὅσης ἕτεροι σπουδῆς κατεύχονται τῶν ἐχθρῶν, μετὰ τοσαύτης

ἡμεῖς σπουδῆς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν ἀδελφῶν εὐχόμεθα, καὶ πάντως ἐπιτευξόμεθα τῶν συμφερόντων ἀπάντων. Φιλάνθρωπος γὰρ ὁ δεδούς, καὶ οὐχ οὕτως ἡμεῖς ἐπιτιθοῦμεν λαβεῖν, ὡς ἐκείνος ἐπιτιθεῖ δοῦναι. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα εἰδότες, κἂν εἰς ἔσχατον κακίας πυθμένα κατενεχθῶμεν, μηδὲ οὕτως ἀπογνῶμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ἀλλὰ μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος προσίωμεν, πείσαντες ἑαυτοὺς ὅτι πάντως ληφόμεθα ἄπερ αἰτοῦμεν, ἂν κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ κειμένους νόμους αἰτῶμεν. *Τῷ δυναμένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἑκπερισσοῦ ἂν αἰτούμεθα ἢ ροοῦμεν*, Χριστῷ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ ἡμῶν πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN FACIEM EI RESTITI.

Inter ambos inito, cum se a gentibus segregasse Petrum, ne in Judæorum offensionem incurreret, tum Paulum ei in faciem restitisse, illo non reluctante, quia amborum ea mens erat, ut legis jugum gentibus non imponeretur. Cæterum Chrysostomi opinio, quæ ab Origene manasse creditur, ab Hieronymo primum propugnata, ab Augustino refutata est, asserente veram nec simulatam fuisse Pauli reprehensionem, ita ut ejus argumentis cederet vel ipse Hieronymus. Non desunt tamen, qui priorem sententiam, quæ Petrum ab apostolo alium assorit, nec qui posteriorem a Chrysostomo propugnatam hodieque defendunt.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducaei.

[362] *Τῷ προτέρῳ συνάξει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καινῇ συναχθεὶς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, ταύτην ἐν τῇ παλαιᾷ εἶπεν εἰς τὴν περικοπήν τοῦ Ἀποστόλου· «Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντίστην·» καὶ δεικνυσιν, ὅτι οὐκ ἀντίστασις ἦν, ἀλλ' οἰκονομία τὰ γινόμενα.*

α'. Μίαν ὁμῶν ἀπελειφθῆν ἡμέραν, καὶ ὡς ἐνιαυτὸν ἀλόκληρον ὁμῶν χωρισθεὶς, οὕτως ἀσχάλλων καὶ ἀλύων διετέλουν. Καὶ ὅτι ἀληθῆ ταῦτα, ἴστε ἐξ ὧν καὶ ὑμεῖς ἐπάθετε. Καθάπερ γὰρ παῖς ὑπομάζιος τῆς μητρικῆς θηλῆς ἀποσπασθεὶς, ὅπουπερ ἂν ἀπενεχθῆ, πυκνὰ περιστρέφεται, περιδλεπόμενος τὴν ἑαυτοῦ μητέρα· οὕτω δὴ καὶ γὰρ τῶν κόλπων τῶν μητρικῶν ἀπενεχθεὶς ἢ πορρωτέρω, πυκνὰ περιεσκόπου, πανταχοῦ τὴν ἀγίαν ὁμῶν ἐπιζητῶν σύνοδον. Πλὴν ἀλλ' εἶχον ἱκανὴν τούτων παραμυθίαν, τῷ πατρὶ φιλοστόργῳ κειθόμενος ταῦτα πάσχειν, καὶ ὁ τῆς ὑπακοῆς μισθὸς τὴν ἀκηδῖαν τὴν ἐπὶ τῷ ἔνισμῳ γινόμενῳ ἀπειργε. Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ καὶ διαδῆματος παν-

α' Ὡμοις π. 1. 748 τῶν πατρικῶν ἀπενεχθεὶς.

τὸς λαμπρότερον, καὶ στεφάνου σεμνότερον, τὸ πανταχοῦ μετὰ τοῦ γεγεννηκότος περιάγεσθαι· τοῦτο ἐμοὶ καὶ κόσμος, καὶ ἀσφάλεια· κόσμος μὲν, ὅτι οὕτω· αὐτὸν ἐχειρωσάμην, καὶ πρὸς τὸν ἔρωτα ἐπεσπασάμην τὸν ἐμὸν, ὡς μηδαμῶ μηδέποτε ἀνέχεσθαι χωρὶς τοῦ παιδὸς φαίνεσθαι· ἀσφάλεια δὲ, ὅτι παρῶν καὶ ἀγωνιζόμενον βλέπων, πάντως καὶ τὴν παρὰ τῶν εὐχῶν συμμαχίαν ἡμῖν παρέξει. Καὶ καθάπερ πλοῖον κυβερνητῶν χεῖρες, καὶ οἰακας, καὶ ζεφύρου πνοαὶ μετὰ ἀσφαλείας εἰς λιμένα παραπέμπουσιν· οὕτω δὴ καὶ ἡ εὐνοία τούτου, καὶ ἡ ἀγάπη, καὶ ἡ τῶν εὐχῶν βοήθεια, καὶ ζεφύρου καὶ κυβερνήτου κρείττον καὶ τῶν οἰάκων ἢ κατευθύνει τὸν λόγον ἡμῶν. Ἐμὲ δὲ πρὸς τούτοις κάκεινο παρεμυθεῖτο, τὸ λαμ-

β' Duo mss. κυβερνήτου χειρῶν καὶ οἰάκων. Ταχύτερον addit 748.

πρὸς ὑμᾶς ἀπολαύσαι τότε τραπέζης, καὶ φιλότιμον καὶ πολυτελῆ τὸν ἐστιάτορα σχεῖν. Ἐγνωμεν δὲ τοῦτο οὐκ ἐξ ἀκοῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας. Καὶ γὰρ ἦσαν οἱ διακομιζόντες ἡμῖν τὰ εἰρημένα, καὶ ἀπὸ τῶν λειψάνων ὀλόκληρον τὴν εὐωχίαν ἐστοχασάμεθα. Ἐπήνεσα μὲν οὖν τὸν ἐστιάσαντα, καὶ ἐθαύμασα τῆς πολυτελείας καὶ τοῦ πλούτου· ἐμακάρισα δὲ καὶ ὑμᾶς τῆς εὐνοίας, καὶ τῆς ἀκριβείας, ὅτι μετὰ τοσαύτης φυλακῆς τὰ εἰρημένα κατέχετε, εἰς καὶ ἐτέρῳ διακομίσει. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν ὑμετέραν ἀγάπην προῦμους διαλεγόμεθα. [363] Ὁ γὰρ καταβάλλων ἐνταῦθα τὰ σπέρματα, οὐ ῥίπτει αὐτὰ παρὰ τὴν ὁδὸν, οὐδὲ εἰς τὰς ἀκάνθας ἐκχεῖ, οὐδὲ ἐπὶ τὴν πέτραν σπείρει· οὕτω λιπαρὰ καὶ βαθύγειος ὑμῶν ἐστὶν ἡ ἄρουρα, καὶ πάντα εἰς τοὺς οἰκείους δεχομένη κόλπους, πολυπλασιάζει τὰ σπέρματα.

Ἄλλ' εἴπερ ποτὲ προθυμίαν μοι παρέσχετε καὶ πολλὴν σπουδὴν ἐπὶ τὴν ἄκρᾶσιν, ὥσπερ οὖν αἰεὶ παρεσχίκατε, ταύτην αἰτῶ καὶ τήμερον ἔμοι δοῦναι τὴν χάριν. Οὐδὲ μὲν ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλ' ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων. Διόπερ ὀφθαλμῶν δέομαι πανταχόθεν ὀξύ βλεπόντων, διανοίας διεγερμένης, διανειστηκότος φρονήματος, συντεταμένων λογισμῶν, ψυχῆς ἀγρύπνου καὶ ἐγρηγορίας. Καὶ γὰρ ἠκούσατε τοῦ ἀναγνώσματος πάντες τοῦ ἀποστολικοῦ· καὶ εἰ τις ὀφείως προσέσχε τοῖς ἀναγνωσθεῖσιν, οἶδεν ὅτι μεγάλοι ἡμῖν ἄγωνες καὶ ἰδρωῖτες πρόκεινται τήμερον. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην.

β'. Ἄρα οὖν οὐ θορυβεῖ ἕκαστον τῶν ἀκούοντων τοῦτο, ὅτι Παῦλος ἀντέστη τῷ Πέτρῳ, ὅτι οἱ στυλοὶ τῆς Ἐκκλησίας συγκρούονται καὶ ἀλλήλοις προσπίπτουσι; Στυλοὶ γὰρ ὄντως εἰσὶν οὗτοι, τὴν ὁροφὴν τῆς πίστεως ἀνέχοντες καὶ διαδαστάζοντες, καὶ στυλοὶ, καὶ πρόβολοι, καὶ ὀφθαλμοὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πηγαὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ θησαυροὶ, καὶ λιμένες, καὶ πᾶν ὅπερ ἂν εἴποι τις, οὐδέπω τῆς ἀξίας αὐτῶν ἐφίεται· ἀλλ' ὅσπερ ἂν ἦ μεγάλη αὐτῶν τὰ ἐγκώμια, τοσοῦτ' ἄπειρον ἡμῖν ὁ ἄγων. Διανάστητε τοῖσιν ὑπὲρ πατέρων γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, ὥστε ἀποκρούσασθαι τὰ κατ' ἐκείνων φερόμενα ἐγκλήματα παρὰ τῶν ἔξωθεν, καὶ τῶν τῆς πίστεως ἄλλοτριῶν. Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία τῆς καταγνώσεως· Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινος ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἔθνῶν συνήσθισεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστανε καὶ ἀμώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμετος τοὺς ἄλλο περιτομῆς. Καὶ συνανακρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι· ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπαῆθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. Ἄλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοδοσοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. Καὶ ἔνω λέγει, ὅτι Κατὰ πρόσωπον· καὶ ἐνταῦθα, Ἐμπροσθεν πάντων. Παρατηρεῖτε τοῦτο, τὸ εἰπεῖν, Ἐμπροσθεν πάντων. Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος υπάρχων, ἄθνηκῶς ἤεις, καὶ οὐχὶ Ἰουδαῖκῶς, εἰ καὶ τὰ ἔθνη ἀνατράξεις Ἰουδαῖζεν; Τάχα ἐπηνέσατε τὸν Παῦλον

* Omnes Mss. ὡς καὶ ἐτέρῳ διακομίσει. Editi ὡς καὶ ἐτέρῳ διακομίσει.

^b Alit σπουδὴν περὶ τὴν.

τῆς παρῆρησίας, ὅτι οὐκ ἠδέσθη τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου, διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου οὐκ ἠρῳβρίασε τοὺς παρόντας. Ἄλλ' εἰ καὶ Παῦλος ἐγκώμιον τοῦτο, ἡμετέρα δὲ αἰσχυνή γίνεται. Τί γὰρ, εἰ Παῦλος καλῶς ἐποίησεν; Ἄλλ' ὁ Πέτρος κακῶς, εἰ γε οὐκ ὀρθοπόδει. Τί οὖν ἔμοι τὸ ὄρελος, ὅταν τῆς ξυνωρίδος θάτερος ἴππος γυλεῦῃ; Οὐ γὰρ πρὸς Παῦλόν μοι νῦν ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἔξωθεν. Διὰ τοῦτο καὶ παρακαλῶ προσέχειν. Καὶ γὰρ αὖτις τὴν κατηγορίαν, καὶ μεῖζονα ποιῶ, ἵνα ἐπιτείνω ὑμῶν τὴν σπουδὴν. Ὁ γὰρ ἀγωνίων νῆφει, καὶ ὁ δεδοικῶς ὑπὲρ πατρὸς, προσέχει· ὁ ἀκούων τῆς κατηγορίας, ἐπιθυμεῖ δέξασθαι τὴν ἀπολογίαν. Ἄν τοίνυν [364] ἀρξώμαι· αὖτις τὴν κατηγορίαν, μὴ ἀπὸ γνώμης τῆς ἐμῆς νομίσητε εἶναι τὰ λεγόμενα. Βαθύω γὰρ ὑμῶν τῷ λόγῳ τὴν διάνοιαν, διασκάπτω τὸν νοῦν, ἵνα ἐν τῷ βάθει τὰ κώματα καταθέμενος, ἄσυχρον αὐτῶν ἐργάσμαι τὴν φυλακὴν. Ἀλλὰ καὶ τῆς πῶλεως ὑμῶν ἐγκώμιον τὰ ῥηθησόμενα. Αὕτη γὰρ τὸν ἀγῶνα ἐδέξατο, αὕτη τὴν μάχην, μάλλον δὲ οὐ τὴν μάχην, ἀλλὰ τὴν δοκοῦσαν μὲν εἶναι μάχην, πάσης δὲ εἰρήνης γενομένην χρησιμωτέραν. Οὐ γὰρ οὕτως ἡμῶν τὰ μέλη πρὸς ἄλληλα συνέσφιγγεται ταῖς τῶν νεύρων περιβολαῖς, ὡς οἱ ἀπόστολοι πρὸς ἀλλήλους ἦσαν συνδεδεμένοι τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς.

γ'. Ἐπηνέσατε τὸν Παῦλον; Ἀκούσατε τοίνυν πῶς κατηγορεῖται ἐστὶ Παῦλος τὰ εἰρημένα, ἂν μὴ τὸν ἐναποκεχυμένον τοῖς ῥήμασι θηρεύσωμεν νοῦν. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ἐπιτίμησας Πέτρῳ, ὅτε εἶδες οὐκ ὀρθοποδοῦντα πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου; Καλῶς. Τίνος οὖν ἔνεκεν Κατὰ πρόσωπον; τίνος ἔνεκεν Ἐμπροσθεν πάντων; οὐκ εἶδει ἀμάρτυρον γίνεσθαι τὸν ἔλεγχον; Σὺ δὲ πῶς δημοσιεύεις τὸ δικαστήριον, καὶ πολλοὺς τῆς κατηγορίας μάρτυρας ποιεῖς; καὶ τίς οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι ἐξ ἀπεχθείας τοῦτο ποιεῖς, καὶ φθόνου, καὶ φιλονεικίας; οὐ σὺ ἦσθα ὁ λέγων, Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής; Τί δὲ ἐστὶ, τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής; Συγκαταβαίνων καὶ περιστέλλων αὐτῶν τὰ τραύματα, φησὶ, καὶ οὐκ ἀφίεις εἰς ἀναισχυντίαν ἐκπεσεῖν. Εἶτα περὶ τοὺς μαθητὰς οὕτω κηδεμῶν καὶ φιλήνθρωπος ὢν, περὶ τὸν συναπόστολον ἀπάνθρωπος γένηο; Οὐκ ἤκουσας τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Ὅταν ἀμάχησ ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγε, ἐλεγεῖν αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου; Σὺ δὲ καὶ δημοσιᾶ ἐλέγχεις, καὶ μέγα φρονεῖς ἐπὶ τῷ πράγματι. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην. Καὶ οὐκ ἐλέγχεις δημοσιᾶ μόνον, ἀλλὰ καὶ, καθάπερ ἐν στήλῃ, τοῖς γράμμασι τὴν μάχην ἐγκαθάξας, ἀθάνατον ποιεῖς τὴν μνήμην· ἵνα μὴ οἱ τότε παρόντες μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες ἄνθρωποι μάθωσι διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ γεγενημένον. Οὕτω σοὶ ἐποίησαν οἱ ἀπόστολοι ἐν Ἱερουσαλῆμοις, ὅτε ἀνῆλθες διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀναθέσθαι αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον; Οὐ σὺ λέγεις, ὅτι Διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀνέστην, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, κατ' ἴδιον δὲ τοῖς δοκοῦσι εἶναι; Τί οὖν; βουλομένον σε κατ' ἴδιον ἀναθέσθαι, ἐκώλυσαν καὶ εἰς μέσον ἤγαγον, καὶ δῆλον ἅπασιν ἐποίησαν; Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν. Εἶτα σὺ μὲν κατ' ἴδιον ἀνατίθης, καὶ οὐδεὶς ἀντιλέγει· τὸν δὲ ἀπόστολον ἐκπομπεύεις; Ἄρα οὖν ἐκεῖ μόνον ταύτης ἀπήλασας τῆς εὐνοίας;

consolabatur etiam illud, quod vos opipara tum mensa fruere mini, ac liberalem et sumptuosum convivatorem nacti essetis. Porro id non sando tantum audivimus, sed ipse nobis experimento compertum est. Fuere quippe, qui ea quæ dicebantur, cuncta referebant, et ex reliquis de toto convivio conjecturam fecimus. Itaque convivatorem quidem laudavi, ejusque magnificentiam ac divitias commendavi: sed et vos propter hanc benevolentiam beatos prædicavi, et propter diligentiam, quod tam accurate quæ dicta sunt memoria teneatis, ut etiam ad alios transferre possitis. Propterea nos quoque apud caritatem vestram perlubenter disserimus. Nam qui sua committit huic loco semina, non ea secus viam projicit, nec in spinas effundit, neque supra petram seminat: ita pinguis et fertilis est ager vester, et omnia quæ suo sinu exceperit multiplicantur ab eo semina.

Attentione auditorum excitata, perpendit agendi rationem Pauli Petrum vituperantis. — Verumtamen si unquam summam alacritatem animi, summumque studium audiendo concionem exhibuistis, sicut semper exhibuistis, hanc et hodierno die mihi peto gratiam concedi. Neque enim de rebus vulgaribus nobis est agendum, sed de iis quæ magni sunt momenti. Quocirca mihi perspicacibus opus est oculis, excitata mente, ac sensibus erectis, attenta cogitatione, animo insomni ac vigilantissimo. Audivistis enim omnes apostolicam lectionem: et si quis diligenter attendit ad ea quæ lecta sunt, magna nobis certamina laboresque nobis hodierno die propositos esse cognovit. *Cum enim venisset*, inquit, *Petrus Antiochiam, in faciem ei restitit* (Gal. 2. 11).

2. Nunquid unumquemque vestrum hoc conturbat, dum audit Petro restituisse Paulum: columnas scilicet Ecclesie inter se collidi, atque in se invicem incurere? Siquidem vere columnæ sunt isti, qui fidei tectum sustinent et gestant, et columnæ et propugnacula, et Ecclesie corporis oculi, et honorum fontes ac thesauri, et portus, et quodcumque dixerit quispiam, necdum tamen eorum dignitatem æquabit: sed quanto majores erunt laudes, tanto majora nobis objecta erunt certamina. Attendite igitur: pro patribus enim nobis dicendum est, ut conjecta in eos a profanis et a fidei hostibus crimina refellamus. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restitit, quia reprehensibilis erat* (Gal. 2. 11-14). Deinde additur causa reprehensionis: *Prius enim, quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtraheret et segregabat se, et timens eos, qui ex circumcisione erant. Et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem evangelii, dixi Petro coram omnibus.* Et supra dicit, *In faciem*, et hoc loco, *Coram omnibus.* Notate istud quod dixit: *Coram omnibus.* Si tu cum Judæis sis, gentiliter vivis, et non Judæis, quomodo gentes cogis Judæizare? Fortasse Paulum ob loquendi libertatem laudastis, quod personæ dignitatem non reveritus, propter evangelii

veritatem præsentem non erubuerit. At licet ea sit laus Pauli, nostrum in dedecus illud cedit. Quid enim refert quod recte Paulus gesserit? At male gessit Petrus, siquidem non recte ambulabat. Quid ergo mihi prodest, quando alter ex biga equus claudicat? Neque enim mihi cum Paulo res est, sed cum profanis. Idcirco etiam obsecro, ut attendatis. Etenim accusationem augeo, gravioresque reddo, ut studium vestrum excitem. Qui enim in certamine versatur, vigilat, et qui pro patre metuit, est attentus: qui accusationem audit, optat excipere defensionem. Si ergo incipiam accusationem augere, ne ex animi mei sententia verba illa proferri censeatis. Profundo quippe mentem excavo, et altius in animo sulcos ago, ut profundius jactæ sententiæ tenacius hæreant, et fidei memoria teneantur. Sed et in laudem urbis vestræ (a) cedunt quæ dicuntur. Illa quippe certamen exceperit, illa pugnam: imo vero non pugnam, sed quæ videbatur esse pugna, cæterum pace quavis utilior exstitit. Non enim ita membra nostra nervorum amplexibus inter se junguntur, ut apostoli caritatis erant inter se vinculis copulati.

3. Laudastis Paulum? Audite ergo quo pacto ad accusationem tendant Pauli, quæ dicta sunt, nisi unum aliquem in verbis absconditum sensum observemus. Quid ais, o Paule? Increpasti Petrum, cum illum videres ad veritatem evangelii non recte incedere? Bene habet. Cur igitur *In faciem*? cur *Coram omnibus*? Nonne remotis arbitris fieri reprehensionem oportuit? At tu quomodo publice iudicium instituis, et multos accusationis testes reddis? Quis non dicet odio impellente hoc a te fieri, vel ex invidia vel studio contentionis? Nonne tu es ille, qui dicebas, *Factus sum infirmis ut infirmus* (1. Cor. 9. 22)? Quid porro est, *Infirmis ut infirmus*? Condescendens, et occultans illorum vulnera, inquit, neque permittens, ut in impudentiam prolaberentur. Ergone qui erga discipulos adeo sollicitus fuisti et benignus, erga coapostolum crudelis evasisti? Non audiisti Christum dicentem, *Cum peccaverit frater tuus, vade, corripue cum inter te et ipsum solum* (Matth. 18. 15)? At tu et publice corripis, et re perpetrata gloriaris. *Cum enim venisset Petrus*, inquit, *Antiochiam, in faciem ei restitit.* Neque publice tantum corripis, sed etiam velut in columna quadam literis exaratis pugnam illam insculpis, ad memoriam facti sempiternam: ut non illi tantum qui aderant, sed et omnes qui orbem terrarum incolunt homines, ex epistola rem illam cognoscant. Sicce tecum egerunt apostoli Jerosolymis, cum post annos quatuordecim ascendisti, ut evangelium cum illis conferres? Nonne tu dicis, *Post annos quatuordecim ascendi, et contuli cum eis evangelium, seorsum vero cum iis qui videbantur aliquid esse* (Gal. 2. 1. 2)? Quid igitur? Num seorsum conferre te volentem prohibuerunt, et in medium adduxerunt, atque omnibus prodiderunt? Dici non potest. Jam tu igitur seorsum confers, nec ullus contradicit: tu vero apostolum palam traducis? An vero tantum illic benevolentiam

(a) Antiochiæ habitata est hæc crux.

Illorum expertus es? Ac non tam etiam, cum tot adessent millia Judæorum, nonne eadem erga te usi sunt sapientia? nonne te seorsim assumpto tibi dixerunt, *Vides frater, quot millia sunt Judæorum, qui conveniunt, et hi omnes amulatores sunt legis, et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege. Quid ergo est? Fac quod tibi dicimus. Sunt inter nos viri votum habentes super se: his assumptis radere cum illis, et sanctifica te cum illis, ut discant, quia quæ de te audierunt, falsa sunt* (Act. 21. 20.-24). Vides ut existimationi tuæ parcant? ut te dispensationis illius sub larva occultent, et sacrificio ac sanctificationibus te obtegant? Cur non eandem tu quoque sollicitudinem exhibes?

4. Enimvero si vere pugna esset res ista et contentio, his accusationibus locus esset: jam vero certum est non esse pugnam, sed videri quidem, magnam vero Pauli et Petri sapientiam, et inter ipsos mutuam benevolentiam præ se ferre. Interim tamen hanc, quæ talis videtur esse, accusationem audiamus. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti. Quam ob causam? Quia reprehensibilis erat. Quodnam autem genus est reprehensionis? Prius enim, quam venissent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahabat et segregabat se, timens eos qui ex circumcissione erant. Quid ais? Timidus Petrus, et parum strenuus? Annon idcirco Petrus est appellatus, quod immobilem haberet fidem? Quid agis, mi homo? Reverere nonien, quod discipulo imposuit Dominus. Timidus Petrus et parum strenuus? Et quis hoc ab ullo sinat affirmari? Non hæc de illo testari potest Jerosolyma, primumque illud theatrum, et Ecclesia, in quam primus prostravit, et beatam illam vocem primus emisit ac dixit: *Hunc Jesum Deus suscitavit, solutis doloribus inferni* (Actor. 2. 24). Et rursus, *Non enim David ascendit in cælum. Dicit autem ipse, inquit, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Ib. v. 34, 35.)*

Petri constantia in Christo prædicando; Petrus alius apostolis fiducia antecellit. — An ergo timidus est iste ac parum strenuus, qui tanto metu, tantisque periculis impendentibus, tanta cum fiducia ad illos sanguine pastos canes, ardentes ira, cædem adhuc spirantes est ingressus, ac dixit cum, qui ab ipsis fuerat crucifixus, et resurrexisse a mortuis, et in cælo versari, ad Patris dexteram sedere, ac malis innumeris inimicos suos obruere? Non tu illum potius, quæso, miraris, et in cælum effers, quod os diducere, quod labra aperire, quod stare, quod comparere solus cum illis potuerit, qui eum crucifixerant? Quis enim sermo, quæ mens fiduciam, quam illo die præ se tulit, ac loquendi libertatem exprimere poterit? Nulla omnino. Si enim ante passionem conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret (Joan. 9. 22): post passionem et sepulturam audientes eum, non qui Christum confiteretur solum, sed et totam simul dispensationem summa constantia prædicaret, quo pacto non dilacerarunt, et membra tum concisum diviserunt eum

omnes, qui primus ipsorum furori ausus fuerat resistere?

5. Hoc enim demum est eximium, non quod fuerit Christum confessus, sed quod ante cæteros omnes, cum illi furerent adhuc cæde tumefacti, confidenter confessus fuerit. Ut igitur in bello atque acie, cohorte communita, illam præcipue laudamus, qui ante cæteros prostraverit, ejusque frontem perruperit (non enim hujus tantum rei, sed et omnium, quæ cæteri patrarint, præclarorum facinorum causam præbuisse dicitur, qui initii et ingressus auctor fuerit): sic nimirum et de Petro reputare oportet, cum primus ingressus sit, et frontem Judaicæ cohortis perruperit, ac prolixam illam concionem habuerit, pari ratione viam cæteris apostolis aperuisse dicendus est. Quamvis Joannes, quamvis Jacobus, quamvis Paulus, quamvis alius quivis deinde facinus aliquod egregium ediderit, hic omnibus antecellit, qui viam cæteris sua fiducia stravit, et ingressum aperuit, illisque concessit, ut tamquam lumen, quod magno cum undarum impetu ferretur, confidenter intrarent, et eos qui adversarentur secum traherent, eorum vero qui benevole audirent, animas perpetuo rigarent. An igitur ille post crucem talis fuit? nonne ante crucem cunctis fuit ardentior? nonne os fuit apostolorum? nonne silentibus cunctis ipse loquebatur? *Quem me dicunt homines esse Filium hominis* (Matth. 16. 13)? ait Christus; et alii quidem Heliam dicebant, alii vero Jeremiam, alii vero unum ex prophetis. *Vos vero, quem me esse dicitis* (Ibid. v. 16)? inquit. Tum respondens Petrus, dixit: *Tu es Christus Filius Dei vivi. Vos, dixit, et pro omnibus ipse loquutus est. Nam quemadmodum pro toto corpore os loquitur, sic apostolorum lingua erat Petrus, et pro omnibus ipse respondit. An igitur hic tantum fuit talis, alibi vero de hoc studio remittit? Nequaquam: sed per omnia, et in omnibus eundem ardorem ostendit. Cum enim Christus dixisset, *Tradent Filium hominis, et flagellabunt, et crucifigent* (Marc. 10. 33. 34), ait ipse, *Propitius tibi, esto, Domine: non erit tibi hoc* (Matth. 16. 21). Non enim hoc nobis expendendum est, inconsideratam hanc fuisse responsionem, sed ab exordio et ferventi amore profectam. Rursus ascendit in montem, et transfiguratus est: apparuit interim illic Helias et Moyses colloquens. Rursus illic quoque Petrus: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula* (Matth. 17. 4).*

6. Vide quomodo magistrum amabat, ac diligentiam et prudentiam observa. Nam quia tum temporis, cum temere respondisset, os illi occlusum est, hic magistri potestati rem permittit, dicens, *Si vis*. Fieri posset, inquit, et nunc quoque inconsiderate loquerer amore impulsus. Ne igitur eadem reprehensione feriatur, *Si vis*, inquit. Convivium illud rursus erat sanctum ac tremendum: tumque dicente Jesu, *Unus vestrum me traditurus est* (Matth. 26. 21): rursus Petrus ob illam quidem quæ præcesserat, increpationem, interrogare magistrum non ausus est: sed ob amorem, quo flagrabat, tacere non poterat: sed et

ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτε δὲ μυριάδες τοσαῦται Ἰουδαίων ἦσαν, οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐχρήσαντό σοι σοφίας; οὐ κατ' ἰδίαν λαβόντες σε ἔλεγον· *Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνεληλυθότων, καὶ οὗτοι πᾶντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου εἰσι, καὶ κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις. Τί οὖν ἐστί; Ποίησον ὁ σοὶ λέγομεν. Εἰσὶν ἄνδρες ἐν ἡμῖν ἔχοντες εὐχὴν ἐφ' ἑαυτοῖς· τούτους λαβὼν ξύρησαι [365] σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀγνίσθητι μετ' αὐτῶν, ἵνα μάθωσιν, ὅτι ὡν κατήχηται περὶ σοῦ, οὐδὲν ἔστιν.* Εἶδες πῶς φείδονται σου τῆς ὑπολήψεως; πῶς κρύπτουσι σε τῷ προσωπαίῳ τῆς οἰκονομίας ἐκείνης, τῇ θυσίᾳ, τοῖς ἀγνισμοῖς σε περιστέλλοντες; Διὰ τί μὴ τοσαύτην κηδεμονίαν ἐπεδείξω καὶ σὺ;

8. Ἄλλ' εἰ ἦν ἀληθῶς μάχη τὰ γενόμενα καὶ φιλονωκία, εἶχεν ἂν λόγον τὰ κατηγορήματα ταῦτα· νῦν δὲ οὐκ ἐστὶ μάχη, ἀλλὰ δοκεῖ μὲν εἶναι, μεγάλην δὲ καὶ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου σοφίαν καὶ εὐνοίαν πρὸς ἀλλήλους ἐπιδεικνύται. Πλην τίως αὐτῆς τῆς δοκούσης εἶναι κατηγορίας ἀκούσωμεν. Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην. Διὰ τί; Ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς καταγνώσεως; Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθειν πινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθην· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστειλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τί λέγεις; δεῖλδς ὁ Πέτρος καὶ ἄναδρος; οὐ διὰ τοῦτο Πέτρος ἐκλήθη, ἐπειδὴ ἄσειτος ἦν κατὰ τὴν πίστιν; Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Αἰδέσθητι τὴν προσηγορίαν τοῦ δεσπότου, ἣν ἔθηκε τῷ μαθητῇ. Δειλδς ὁ Πέτρος καὶ ἄναδρος; καὶ τίς σου ταῦτα ἀνέξεται λέγοντος; Οὐ ταῦτα συνοιδεν· αὐτῷ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο θέατρον, καὶ ἡ Ἐκκλησία, εἰς ἣν πρῶτος ἐπεπήδησε, καὶ τὴν μακαρίαν ἐκείνην πρῶτος ἀφῆκε φωνήν, καὶ εἶπε· *Τούτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ θεός, λύσας τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου. Καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ Δαυὶδ ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν. Αὐτὸς δὲ λέγει, φησὶν, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

Οὗτος οὖν, εἰπέ μοι, δεῖλδς καὶ ἄναδρος, ὁ τοσοῦτον φόβου καὶ τοσοῦτον κινδύνου ἐπιπρεμαμένων, μετὰ τοσαύτης παρῆρησίας πρὸς τοὺς αἰμοδόρους κύνας ἐκείνους, κατ' αὐτῷ θυμῷ ζέοντας ἐτι, καὶ φόβου πνέοντας εἰσελθὼν καὶ εἰπῶν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἀνέστη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστί, καὶ ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρὸς, καὶ μυρίαὶς τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ περιβάλλει κακοῖς; Ὅτι γὰρ διδραὶ στόμα, ὅτι γὰρ ἀνοίξαι χελεῖ, ὅτι σῆναι, ὅτι φαῖναι μόνον μεταξὺ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν ἰσχυσεν, οὐ θαυμάζεις αὐτὸν καὶ στεφανοῖς, εἰπέ μοι; Ποῖος γὰρ λόγος, τίς διάνοια τὴν παρῆρησίαν αὐτοῦ τὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν παραστήσει δυνήσεται; Οὐκ ἐστὶν οὐδεὶς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἂν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγων ποιεῖν, μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ταφὴν ἀκούοντας οὐχὶ Χριστὸν ὁμολογοῦντος μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν οἰκονομίαν μετὰ πάσης φιλοσοφίας θνακηρύττοντος, πῶς οὐ διεσπᾶσαντο, καὶ μεληδὸν

* Duo mss. λέγοντος, συνοιδεν.

αὐτὸν διελιοντο πάντες, πρῶτον πάντων τῆς μανίας αὐτῶν κατατολμήσαντα;

ε'. Τὸ γὰρ δὴ μέγα τοῦτο ἐστίν, οὐχ ὅτι Χριστὸν ὠμολόγησεν, ἀλλ' ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων μαινομένων αὐτῶν καὶ οἰδοῦντων ἀπὸ τοῦ φόβου, ὠμολόγησε μετὰ παρῆρησίας. Ὅσπερ οὖν ἐν πολέμῳ καὶ παρατάξει, φάλαγγος συμπεπραγμένης, ἐκείνον μάλιστα θαυμάζομεν τὸν πρὸ τῶν ἄλλων [366] πηδῶντα, καὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς διαβρῆγνύντα (οὐ γὰρ δὴ τοῦτου μόνου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ὑφ' ἐτέρων γινομένων κατορθωμάτων οὗτος ἂν εἴη πάντων αἴτιος, ὁ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν εἰσοδὸν παρασχών), οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πέτρου λογίζεσθαι χρῆ, ὅτι πρῶτος εἰσελθὼν, καὶ τὸ μέτωπον τῆς φάλαγγος τῆς Ἰουδαϊκῆς διαβρῆξας, καὶ τὴν μακρὰν ἐκείνην δημηγορίαν κατατείνας, οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποστόλοις ἔδωκεν εἰσοδόν. Κἂν Ἰωάννης, κἂν Ἰάκωβος, κἂν Παῦλος, κἂν ἄλλος ὅστις οὖν μετὰ ταῦτα μέγα τι ποιῶν φαίνεται, ἀπάντων οὗτος πλεονεκτεῖ, ὁ προσδοποιήσας αὐτῶν τῇ παρῆρησίᾳ, καὶ διανοίξας τὴν εἰσοδόν, καὶ δοὺς αὐτοῖς, καθάπερ ποταμῷ πολλῷ φερομένῳ βρέυματι, μετὰ πολλῆς ἀδείας ἐπεισελαθεῖν, καὶ τοὺς μὲν ἐναντιούμενους παρασύρειν, τῶν δὲ μετ' εὐνοίας ἀκούοντων τὰς ψυχὰς ἄρδειν διηνεκῶς. Ἄρ' οὖν μετὰ τὸν σταυρὸν τοιοῦτος; πρὸ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐ πάντων θερμότερος; οὐχὶ τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἦν; οὐχὶ πάντων σιγῶντων αὐτὸς ἐφθέγγετο; *Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;* φησὶν ὁ Χριστός· καὶ οἱ μὲν Ἠλίαν ἔλεγον, οἱ δὲ Ἰερεμίαν, οἱ δὲ ἕνα τῶν προφητῶν. Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε, φησὶν, εἶναι; Εἶτα ἀποκριθεὶς Πέτρος εἶπε· *Σὺ εἶ ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.* Ὑμεῖς, εἶπε, καὶ ἀντὶ πάντων τοῦ σώματος φθέγγεται, οὕτως ἡ γλῶττα τῶν ἀποστόλων Πέτρος ἦν, καὶ ἀντὶ πάντων αὐτὸς ἀπεκρίνατο. Ἄρ' οὖν ἐνταῦθα μόνον τοιοῦτος, ἀλλαχθῶ δὲ καθυψίηται τῆς σπουδῆς; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι τὴν αὐτὴν ἐμφαίνει θερμότητα. Καὶ γὰρ εἰπόντος τοῦ Χριστοῦ· *Παριδώσουσι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μαστρώσουσι, καὶ σταυρώσουσι,* αὐτὸς φησὶν· *Ἰλεώς σοι, Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο.* Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἐξετάσωμεν, ὅτι ἀπερίσκεπτος ἢ ἀπόκρισις, ἀλλ' ὅτι γνησίου πόθου ἦν καὶ ζέοντος. Πάλιν ἀνέβη εἰς τὸ δρος. καὶ μετεμορφώθη· διψῆ μετὰξὺ Ἠλίᾳς ἐκεῖ καὶ Μωϋσῆς διαλεγόμενος. Πάλιν κάκει ὁ Πέτρος· *Εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὡς τρεῖς σκηνάς.*

ζ'. Ὅρα πῶς ἐφίλει τὸν διδάσκαλον, καὶ σκόπει τὴν ἀκρίβειαν, καὶ τὴν εὐνοσίαν. Ἐπειδὴ γὰρ τότε ἀπλῶς ἀποκριθεὶς ἐπιστομίσθη, ἐνταῦθα τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ διδασκάλου ἐπιτρέπει τὸ πρᾶγμα· *Εἰ θέλεις, λέγων.* Συμβαίνει γὰρ, φησὶ, καὶ νῦν ἀπερισκέπτως με πόθῳ κινούμενον εἰπεῖν. Ἴν' οὖν μὴ τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν δέξηται· *Εἰ θέλεις,* φησὶ. Συμπόσιον ἦν ἐκεῖνο πάλιν τὸ ἅγιον καὶ φρικτῶδες· καὶ τότε λέγοντος τοῦ Ἰησοῦ· *Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με,* πάλιν ὁ Πέτρος διὰ μὲν τὴν ἐπιτίμησιν τὴν ἤδη γενομένην ἐρωτῆσαι τὸν διδάσκαλον οὐκ ἐτόλμησε· διὰ δὲ τὸν πόθον, ὃν εἶχε, σιγῆσαι οὐκ ἠνέχετο· ἀλλ' ἐσπούδασε καὶ μαθεῖν, καὶ μὴ δόξαι προπατήρ τις εἶναι καὶ ἀπερίσκεπτος.

Πῶς οὖν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐπλήρωσε, καὶ ἀσφάλειαν αὐτῷ προωκώμησεν; Ἴνα τῷ μὲν βουλευθῆναι μαθεῖν τὸν ἀκάθεκτον δεῖξῃ πόθον, τῷ δὲ μὴ δι' αὐτοῦ τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἕτερον προβαλέσθαι, τὴν εὐλάβειαν ἐμφαίνῃ καὶ τὴν ἐπιείκειαν ἅπασαν. Καὶ γὰρ στενά μοι πάντοθεν, φησί· περὶ προδοσίας ἐστὶ [367] λόγος τοῦ Δεσπότη· μέγας ὁ κίνδυνος, ὁ κρημνὸς ἐκατέρωθεν. Ἄν σιγήσω, ἢ μέριμνα κατεσθίει μου τὴν ψυχὴν· ἂν εἴπω, δέδοικα μὴ ποτε ἐπιτιμησιν δέξωμαι πάλιν. Μῆστιν οὖν ἦλθεν ὁδόν, καὶ ὁ πανταχοῦ προπηδῶν, τότε τῆς Ἰωάννου παρῆρησίας εἰδεῖτο, ὥστε μαθεῖν τὸ λεγόμενον. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἀνέπνει, καὶ εἶχεν ἐν τῇ ψυχῇ διηνεκῶς, ἀλλ' ἢ τὸν διδάσκαλον μόνον. Διὰ τοῦτο καὶ δεσμωτηρίων καὶ μυρίων μετὰ ταῦτα κατετόλμα θανάτων, καὶ πάσης τῆς παρουσίας κατεγέλα ζωῆς. Δι' ἐκεῖνον καὶ μάλιστα λαβῶν, καὶ τοὺς μύλωπας ἔχων ἐπὶ τοῦ νώτου, πρὸς τοὺς μαστιζαντας ἔλεγεν· *Οὐ δυνάμεθα ἡμεῖς δ εἶδομεν καὶ ἠκούσαμεν μὴ λαλεῖν*. Εἶδες φρόνημα ἀδούλωντον; εἶδες παρῆρησιαν ἀχειρωτόν; εἶδες ψυχὴν οὐρανοῦ πόθου καὶ ἔρωτος γίμουσαν; Πῶς οὖν τολμᾷς λέγειν, ὅτι φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, ὑπέστειλλεν αὐτὸν καὶ ἀφώρισε; Καὶ πολλὰ δὲ ἕτερα ἐνῆν εἰπεῖν περὶ Πέτρου, δεικνύντα αὐτοῦ τὴν θερμότητα, καὶ τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὸν πόθον, ὃν εἶχε περὶ τὸν Χριστόν· ἀλλ' ἵνα μὴ μηχανώμεν ἀκαίρως τὸν λόγον, ἀρκεῖ τὰ εἰρημῆνα. Οὐδὲ γὰρ ἐγκώμιον αὐτοῦ τήμερον εἰπεῖν πρόκειται, ἀλλὰ τὴν δοκοῦσαν εἶναι ζήτησιν λύσαι, καὶ εἰς πέρας ἀγαγεῖν.

Ζ'. Σὺ δὲ καὶ ἐτέρωθεν σκόπει, πῶς οὐκ ἐστὶ πιθανὴ ἡ κατηγορία. Τότε μὲν γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτε ἔλεγε· *Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ἡμεῖς ἐσταυρώσατε, ἀνέστησεν ὁ Θεός, λύσας τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου*, τότε μεταξὺ ἐχθρῶν ἦν, ἐτι φονόντων, ἐτι τῷ θυμῷ ζεόντων, ἐτι βουλομένων διασπάσασθαι τοὺς μαθητάς. Ἦκμαζε γὰρ αὐτοῖς ἐτι τὸ πάθος, καὶ ᾄδει ἡ διάνοια τῷ θυμῷ. Νυνὶ δὲ, ὅτε ταῦτα Παῦλος ἔγραψεν, ἐπὶ καὶ δίκαιον ἔτος εἶχε τὸ κήρυγμα. Εἰπὼν γὰρ· *Μετὰ τρία ἔτη ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα*, λέγει πάλιν, ὅτι *Μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα*. Ὁ τοίνυν τότε ἐν προσιμίας τοῦ κηρύγματος μὴ φοβηθεῖς, νῦν μετὰ χρόνον τοσούτου φοβεῖται; ὃ ἐν Ἱεροσόλυμοις μὴ δέσας, ἐν Ἀντιοχείᾳ δέδοικεν; ὃ, πολεμίων κυκλωσάντων αὐτόν, μὴ ποθηθεῖς τότε, νῦν οὐδὲ πολεμίων παρόντων, ἀλλὰ πιστῶν καὶ μαθητῶν, ἀγωνιᾷ, καὶ δέδοικε, καὶ οὐκ ὀρθοδοεῖ; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον, ἀναπτομένης μὲν τῆς πυρᾶς καὶ εἰς ὕψος ἔγειρομένης κατατολμῆν, σθεσθεῖσαν δὲ καὶ γενομένην τέφραν δεδοικέναι καὶ τρέμειν; Εἰ δεῖλος ἦν καὶ ἀνανδρός ὁ Πέτρος, ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, ἐν τῇ μητροπόλει τῶν Ἰουδαίων, ὅπου πάντες ἦσαν οἱ πολέμιοι, τότε ἂν ἴδειςεν, οὐ μετὰ χρόνον τοσούτου ἐν τῇ χριστιανικῷτάτῃ πόλει, οὐδὲ φίλων καὶ γνησίων παρόντων. Ὡστε οὔτε ὁ καιρὸς, οὔτε ὁ τόπος, οὔτε ἡ ποιότης τῶν προσώπων ἀφήσιν ἡμᾶς πιστεῦσαι τοῖς λεγομένοις οὕτως ὡς εἴρηται, καὶ καταγνῶναι τοῦ Πέτρου δευλίαν. Ἐπὴνέσατε τὰ εἰρημῆνα; Καίτοι γε [368] ἐν ἀρχῇ τὸν

• Duo mas. αὐτὸν καταφρονήσας τότε.

Παῦλον ἐθαυμάζετε, καὶ τῆς παρῆρησίας αὐτὸν ἐξεπλήττεσθε· ἀλλ' ἰδοὺ περιέτρεψε τὴν κατηγορίαν ὁ λόγος. Ἄλλ' ὡσπερ ἀργόμενος ἔλεγον, ὅτι οὐδὲν μοι ὄφελος, ἐὰν Παῦλος καλῶς ποιούντος, ὁ Πέτρος δεῖξῃ μὴ καλῶς ποιῶν (τὰ γὰρ ἐγκλήματα καὶ ἡ καθ' ἡμῶν αἰσχύνῃ μένει, ἂν τε οὗτος, ἂν τε ἐκεῖνος διημαρτηκῶς τύχη), οὕτω καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγω πάλιν, ὡς οὐδὲν μοι ὄφελος, ἂν Πέτρου τὴν κατηγορίαν ἀποσκευασσάμενος, ὁ Παῦλος φαίνεται θαρσαλέως καὶ ἀπερισκέπτως τοῦ συναποστόλου κατηγορῶν. Φέρε οὖν, καὶ τοῦτον τῶν ἐγκλημάτων ἀπολύσωμεν. Τί οὖν; ὁ μὲν Πέτρος τοιοῦτος, ὁ δὲ Παῦλος οὐ τοιοῦτος; καὶ τί Παῦλος θερμότερον γένοιτ' ἂν, ὅς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπέθνησκε διὰ τὸν Χριστόν; Ἀλλὰ νῦν ὁ περὶ ἀνδρείας ἡμῖν ὁ λόγος, (τί γὰρ πρὸς τὸ προχειμενον τοῦτο;) ἀλλ' εἰ ἀπεχθῶς πρὸς τὸν ἀπόστολον διέκειτο, ἢ εἰ κενοδοξίας τινὸς καὶ φιλονεικίας ἦν αὐτῇ ἡ μάχη. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν εἰπεῖν· μὴ γένοιτο· οὐδὲ γὰρ Πέτρος τοῦτο κορυφαίου τῶν ἁγίων ἐκείνων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων δοῦλος ἦν ἀπῶτος τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος, καὶ ταῦτα πλεονεκτῶν ἀπάντων κατὰ τοὺς κόπους· ἀλλ' ὅμως πάντων αὐτὸν ἔσχατον εἶναι ἐνόμιζεν. Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησὶν, ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὅς οὐκ εἶμι ἰκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος· οὐ μόνον δὲ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἁγίων ἀπῶτος ἀπάντων. Ἐμοὶ γὰρ, φησὶ, τῷ ἐλαχίστῳ πάντων τῶν ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη.

ἦ. Εἶδες συντετριμμένην ψυχὴν; εἶδες πῶς αὐτὸν κατώτερον πάντων ἴσῃσι τῶν ἁγίων, οὐχὶ τῶν ἀποστόλων μόνον; Ὁ δε οὕτω περὶ πάντας διακαίμενος, ἦδει καὶ πόσης τὸν Πέτρον προσεδρίας ἀπολαύειν ἐχρῆν, καὶ ἦδειτο μάλιστα πάντων ἀνθρώπων τοῦτον, καὶ ὡς ἀξίος ἦν, οὕτω περὶ αὐτὸν διέκειτο. Καὶ τοῦτο ἐκείθεν δῆλον. Ἡ οἰκουμένη πᾶσα πρὸς αὐτὸν ἔβλεπεν, αἱ φροντίδες τῶν πανταχοῦ τῆς γῆς Ἐκκλησιῶν τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἦσαν ἐξηρητημένα, μυρία μερίμνα καθ' ἑκάστην ἡμέραν πράγματα, πάντοθεν αὐτὸν ἐκύκλουν κηδεμονίαι, προστασίαι, διορθώσεις, συμβουλαὶ, παραινέσεις, διδασκαλῆαι, μυρίων οἰκονομίαι πραγμάτων· καὶ πάντα ἐκεῖνα ἄφεις, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ πρόφασις τῆς ὁδοῦ οὐδεμία ἐτέρα ἦν, ἀλλ' ἢ τὸ Πέτρον ἰδεῖν, καθὼς αὐτὸς φησὶν· *Ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορήσῃ Πέτρον*· οὕτως αὐτὸν ἐτίμα, καὶ πρὸ πάντων ἤγε. Τί οὖν; ἰδὼν αὐτὸν εὐθέως ἀνεχώρησεν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπέμεινε πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. Εἰ τινα οὖν στρατηλάτην ἴδοις, εἰπέ μοι, γενναῖον καὶ θαυμαστὸν, τοῦ πολέμου συγκεροτημένου, τῆς παρατάξεως συνεστῶσης, τῆς μάχης ζουούσης, μυρίων αὐτὸν πάντοθεν καλοῦντων πραγμάτων, ἀφέντα τὴν παράταξιν, καὶ πρὸς ἐπίσκεψίν τινος ἀπελθόντα φίλου, ἄρα ἐτέραν μελζονα ταύτης ζητεῖς ἀποδείξιν, εἰπέ μοι, τῆς πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν ἐκεῖνον ἐνοίας; Οὐκ ἔγωγε οἶμαε. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ Παύλου καὶ Πέτρου λογίζου. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πόλεμος συνεστήκει χαλεπός, καὶ παράταξις ἦν, καὶ μάχη, οὐ πρὸς ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς [369] κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ μάχη περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας· ἀλλ'

• Allii ἐλαχιστοτέρω.

dicere nitebatur, et temerarius et inconsideratus non videri. Quo pacto igitur et cupiditatem explevit, et caute suæ securitati providit? Ut eo ipso quod discere vellet, invictum amorem ostenderet: quod autem hoc ipse per se non faceret, sed alterum objiceret, pietatem et modestiam omnem præ se ferret. Undique enim mihi angustiae, inquit: de proditiōe Domini agitur, ingens est periculum, præcipitium utrinque. Si tacuero, exedit animam sollicitudo: si dixero, vereor ne forte rursus increpationem excipiam. Mediam itaque viam tenuit, et qui ubique prosiliebat ante cæteros, tum fiducia Joannis indigebat, ut id, de quo agebatur, cognosceret. Nihil enim aliud spirabat, et in animo perpetuo babebat, quam magistrum tantum. Propterea carceres et innumera deinde mortis genera subibat audacter, totamque vitam præsentem spernebat. Propter illum et cum verberibus cæsus esset, et tergum haberet vibicibus exaratum, sic eos à quibus cæsus verberibus fuerat, alloquebatur: *Non possumus nos quæ vidimus et audimus non loqui* (Act. 4. 20). Vides indomitum animum? vides fiduciam invictam? vides animam cælesti desiderio et amore redundantem? Quomodo ergo dicere audes illum, quod metueret eos, qui ex circumcissione erant, se subtraxisse, ac segregasse? Multa quoque alia de Petro dici poterant, quæ ipsius ardorem, fortitudinem, amorem, quem habebat in Christum, ostenderent: sed ne longius sermonem et importune producamus, sufficient ea quæ dicta sunt. Neque enim de laudibus ejus orationem habere nobis propositum est, sed quæstionem solvere, quæ se videbatur offerre, atque ad finem perducere.

7. Tu vero aliunde quoque perpende, quam parum probabilis sit accusatio. Nam tum quidem sub ipsum principium, quando dicebat, *Hunc Jesum, quem vos crucifixistis, suscitavit Deus, solutis doloribus mortis* (Act. 2. 24), tum inter inimicos erat, adhuc cædem anhelantes, adhuc ira ferventes, adhuc discipulos volentes discerpere. Vigebat enim adhuc illorum perturbatio, et mens ira tumebat. Nunc autem, cum Paulus ista scriberet, decimus septimus agebatur annus, ex quo cœperat evangelium prædicari. Cum enim dixisset, *Post annos tres ascendi Jerosolymam* (Gal. 1. 18), ait rursus, *Post annos quatuordecim ascendi Jerosolymam* (Gal. 2. 1). Qui ergo in prædicationis exordiis non timuit, nunc post tantum elapsam tempus timet? qui non metuerat Jerosolymis, Antiochiæ metuebat? qui cum ab hostibus circumsessus esset, tum non est territus; nunc cum nec ulli hostes adsunt, sed fideles ac discipuli, metu angitur et reformidat, nec recte ambulat? Quis hoc rationi consentaneum arbitretur, dum succenditur rognus, et in altum exsurgit, audacter in eum pergere, extinctum autem et redactum in cinerem reformidare et contremiscere? Si timidus fuisset et minime strenuus Petrus, initio prædicationis, in metropoli Judæorum, ubi hostes erant omnes, tunc reformidasset, non post tantum tempus in urbe Christianissima, neque præsentibus amicis et familiaribus.

Itaque nec tempus, nec locus, neque conditio personarum nos ita verbis illis finem sivit habere, ut dictum est, et Petrum timoris accusare. Laudastis quæ dicta sunt? Atqui Paulum initio mirabimini, ejusque fiduciam obstupescetis: at ecce accusationem invertit oratio. Sed ut initio dicebam nihil mihi prodesse, si Paulo recte faciente, Petrum constet non recte fecisse (manet enim crimen, et pudor in nos redundat, sive hic sive illo peceaverit): ita nunc etiam idem rursus dico, nihil mihi prodesse, si accusationem a se anollente Petro, Paulum appareat audacter et inconsiderate coapostolum accusasse. Age igitur hunc etiam crimine liberemus. Quid ergo? Talis quidem erat Petrus, Paulus vero talis non erat? Et quid Paulo ardentius, qui propter Christum quotidie moriebatur? Verumtamen non agitur nunc apud nos de fortitudine, (quid enim hoc facit ad propositum?) sed num odio quopiam prosequeretur apostolum, vel num vanæ gloriæ causa vel contentionis esset illa pugna exorta. Sed ne hoc quidem dici potest; absit. Non enim Petri sanctorum illorum principis solum, sed et omnium in universum apostolorum servus erat Paulus, idque eum omnes exantlandis laboribus superaret, attamen omnium se ultimum reputabat. *Ego enim, inquit, sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus* (1 Cor. 15. 9); non solum autem apostolorum, sed et sanctorum plane omnium. *Mihi enim, inquit, omnium sanctorum minimo data est hæc gratia* (Ephes. 3. 8).

8. Vides animam humilem? vides ut se omnium sanctorum infimum statuat, non apostolorum tantum? Porro qui sic erga omnes affectus erat, sciebat et quanta honoris prærogativa Petro deberetur, eumque præ cæteris omnibus colebat hominibus, et ut dignus erat, ita erga illum affectus erat. Atque hoc inde constat. In illum totius orbis terrarum oculi erant conversi, Ecclesiarum universæ terræ cura ab illius anima pendebat, de rebus innumera quotidie sollicitus erat, undique illum circumsidebant procurationes, præfecturæ, correctiones, consilia, cohortationes, doctrinæ, mille negotiorum expeditiones; et omnibus illis omissis Jerosolymam se contulit, nec illius suscepti itineris alia fuit occasio ulla, nisi ut Petrum videret, sicut ait ipse: *Ascendi Jerosolymam videre Petrum* (Gal. 1. 18), sic ipsum honorabat, et omnibus præferebat. Quid ergo? cum ipsum vidisset, confestim recessit? Nequaquam: sed apud ipsum diebus quindecim mansit. Si quem igitur magistrum militum videas, dic, sodes, generosum et eximium, indicto jam bello, militum acie jam disposita, jam pugna commissa, cum innumera illum vocarent negotia, relicta acie ad visitandum quempiam amicum se alio conferre, num quam aliam majorem, quæso, demonstrationem quæres ipsius erga hominem illum benevolentis? Non equidem arbitror. Hoc igitur et de Paulo Petroque existima. Siquidem hic quoque bellum grave conflatum erat, et acies et pugna erat non adversus homines tantum, sed et adversus principes, adversus potestates, adversus mundi retores tene-

brarum sæculi hujus (Eph. 6. 12), et de salute hominum pugna: sic tamen Petrum reverebatur, ut cum tanta immineret, urgeretque necessitas, ad illum excurreret Jerosolymam, et cum apud eum quindecim dies mansisset, tum demum rediret. Cognovistis fortitudinem Petri, didicistis comitatem Pauli erga omnes apostolos, erga ipsum Petrum: jam necesse est ad ipsam quæstionis solutionem veniamus. Si enim et hic Petrum amabat, et ille timidus aut parum strenuus non erat, et contentio ac contradictio illa ex animo suscepta non erat, quid sibi vult ista narratio? aut qua de causa hæc dispensatio fiebat?

9. Hoc loco advertite, animosque vestros erigite, ac diligenter attendite, ut manifestam defensionem intelligatis. Quippe absurdum esset me qui terram effodio, tantum laborem exantlare, vos autem, qui nullo negotio vauri estis aurum, præ nimia socordia tantum luerum prætermittere. Necesse est autem, ut orationis initium altius repetamus, ut clariorem vobis doctrinam reddamus. Postquam enim in cælos Jesus reversus est, expleta quam nostra causa susceperat dispensatione, verbum doctrinæ suis reliquit apostolis, ut ait Paulus, *Et posuit in nobis verbum reconciliationis*; et rursus, *Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos* (2. Cor. 5. 19. 20): hoc est, vice Christi. Tunc igitur cum per universum orbem terrarum isti prædicabant, nulla erat hæresis; sed natura omnis humana duo habebat hæc dogmata, unum rectum et sanum, alterum corruptum et pravum. Aut enim gentiles omnes erant orbis incolæ, aut Judæi: neque Manichæus, neque Marcion, neque Valentinus, nec alius ullus omnino erat: quid enim attinet omnes hæreses enumerare? siquidem post triticum tunc proseminata sunt zizania, varia nimirum hæresum corruptela. Ac Judæos quidem Petro commisit, gentilibus autem Paulum præfecit Christus. Et hoc a me ipso non dico, sed ipsius Pauli verba licet audire: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et mihi*, inquit, *inter gentes* (Gal. 2. 8): circumcisionem hoc loco ipsam nationem appellans. Unde vero id constat? Ex eo quod additur. Cum enim dixerit, *Qui operatus est Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est mihi*, inquit, *inter gentes*, hoc nimirum indicavit, ad distinctionem gentium circumcisionem positam esse. Ad distinctionem vero gentium non circumcisio, sed Judæi sunt, quos per circumcisionem subindicavit: quasi diceret, Qui operatus est Petro in apostolatam Judæorum, operatus est et mihi inter gentes. Ut enim rex sapiens, qui idoneos quosque probe noverit, alteri quidem in equites, alteri vero in pedites committit imperium: sic nimirum et Christus cum in has duas partes suum exercitum divisisset, Judæos quidem Petro, gentiles autem Paulo commisit. Ac licet diversi sint exercitus, Rex tamen est unus. Ut enim illic discrimen exercituum in armorum apparatu, non in hominum natura consistit: sic nimirum et hic differentia in exigua quadam carnis figura, non in substantiæ diversitate cernitur.

10. *Cur præfectus fuerit Paulus gentilibus, Petrus Judæis.* — Quemadmodum ergo dicebam, ambo erant his exercitibus præfecti. Ac nisi forte prolixior videtur oratio, si defessi non estis, alteram etiam vobis causam proferam, ob quam isti Judæi, illi vero gentiles sunt crediti. Siquidem quæstione non indigna res est, quam tandem ob causam, qui tam exacte patriam legem didicerat, qui ad pedes Gamalielis diu vixerat, qui secundum justitiam, quæ in lege est, sine querela conversatus erat, non illi Judæorum cura demandatur, sed gentilium; piscatori autem et illiterato Petro, qui nihil tale noverat, Judæorum est credita præfectura. Confert enim quidpiam nobis ad solutionem quod dicitur, si recte illud possimus effari. Neque enim hoc causari licet, eum cum cunctantem ac detrectantem vidisset Paulum cognatorum suorum præfecturam defugere, noluisse illi vim facere, et eum cogere. Imo vero contrarium præ se tulerat. Non enim tantum Judæorum præfecturam non defugit, sed et se primus obtulit, et cum Christus præciperet ut ad gentes abiret, ipse petit ut sibi Judæorum cura committatur: et innumera cum ab eis ihata mala pertulisset, eique gentes docendi provincia esset credita, pro illis deprecari non cessat, dicens nunc quidem, *Optabam esse anathema pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3): nunc autem, *Fratres, voluntas mea, et obsecratio ad Deum, pro illis est in salutem* (Rom. 10. 1). Cur igitur cum vellet ipse, ac perciperet illos docere, non permisit ut ipsis prædicaret, sed loco illorum doctorem ipsum gentibus misit? Audiamus Christum ipsum dicentem, et Paulum rem omnem narrantem: *Factum est mihi*, inquit, *oranti fieri me in stupore mentis, et videre Christum dicentem mihi: Festina, et exi velociter, quoniam non recipient testimonium tuum de me* (Act. 22. 17. 18). Et causam dixit profectionis; odio habebant te, inquit, et aversabuntur: propterea te docentem non ferent. Atqui hoc ipsum idoneum erat ad fidem illi apud eos docenti conciliandam, et ad persuadendum illis illam mutationem humanam non fuisse. Neque enim adeo furentem et ira succensum, ac eadem spirantem, neque miracula facienti Christo eredentem, neque apostolis ejus, mortuos suscitantibus, potuisset homo utquam in medio ipso furore mutare, atque illum ita flectere, ut vehementem illum affectum, quem adversus prædicationem verbi præ se ferebat, totum atque adeo majorem pro confessione Christi præ se ferret: sed vere divinæ virtutis opus exstitit illa conversio ac mutatio.

11. Atque hoc ipsum etiam Paulus, cum cuperet illorum præfecturam sibi deferri, Christum alloquens objiciebat: *Domine, ipsi sciunt, quia ego eram concludens in carcerem, et cædens eos qui credebant in nomen tuum; et cum funderetur sanguis Stephani, martyris tui, ego consentiebam cædi ejus* (Act. 22. 19. 20). Et ingens illa insania tam subito factam mutationem non esse ostendit humanam, sed divinam, et a cælis originem ducere. Quid ergo Christus? *Vade, quoniam ad gentes longe te mittam* (Act. 22. 21). Nonne igitur,

δμως οὕτως ἤθετο τὸν Πέτρον, ὥστε καὶ τοσαύτης ἀνάγκης ἐπιχειρήσας καὶ κατεπειγούσης, ἐκδραμεῖν δι' ἐκείνων εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ μεῖναι πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε, καὶ τότε ἐπανελθεῖν. Ἔγνωτε τὴν ἀνδρείαν τοῦ Πέτρου, ἐμάθετε τὴν φιλοφροσύνην Παύλου, τὴν περὶ τοὺς ἀποστόλους πάντας, τὴν περὶ αὐτὸν τὸν Πέτρον· ἀνάγκη λοιπὸν ἐπὶ τὴν λύσιν ἐλθεῖν τοῦ ζητήματος. Εἰ γὰρ καὶ οὗτος ἐφίλει τὸν Πέτρον, κάκεινος δεῖλδς οὐκ ἦν καὶ ἀνάνδρος, καὶ ἡ φιλονεικία καὶ ἡ ἀντίστασις οὐκ ἀπὸ ψυχῆς ἐγένετο, τί ποτὲ ἔστι τὸ λεγόμενον; καὶ τίνας ἔνεκεν ταῦτα ὠκονομεῖτο;

θ'. Ἐνταῦθα προσέχετε, καὶ διανάστητέ μοι, καὶ συντείνετε ἑαυτοὺς, ὥστε δέξασθαι σαφῆ τὴν ἀπολογία. Καὶ γὰρ ἄτοπον ἐμὲ μὲν τὸν διασκάπτοντα τοσοῦτον πόνον ὑπομένειν, ὑμᾶς δὲ τοὺς ἐξ εὐκολίας μέλλοντας πρὸ χρυσίου ὄρῃν, τῇ βραθυμίᾳ τὸ κέρδος τοῦτο παραδραμεῖν. Ἀνάγκη δὲ μικρὸν ἀνωτέρος τὸν λόγον ἀγαγεῖν, ὥστε σαφεστέραν ὑμῖν ποιῆσαι τὴν διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὁ Ἰησοῦς, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οικονομίαν πληρώσας, τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας κατέλιπε τοῖς ἑαυτοῦ ἀποστόλοις, καθὼς Παῦλός φησι· *Θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς*· καὶ πάλιν· *ὑπὲρ Χριστοῦ πρὸςθευόμενος*, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, τούτ' ἐστιν, ἀντὶ Χριστοῦ. Τότε τοίνυν, ἡνίκα ἐκῆρυττον οὗτοι κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, αἴρεσις οὐδεμία ἦν· πᾶσα δὲ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων δύο ταῦτα δόγματα εἶχε, τὸ μὲν ὕγιές, τὸ δὲ διεσφαρμένον. Ἢ γὰρ Ἕλληνας, ἢ Ἰουδαίους, οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες ἅπαντες ἦσαν· οὔτε δὲ Μανιχαῖος, οὔτε Μαρκίων, οὔτε δὲ Οὐαλεντινός, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς ἀπλῶς· τί γὰρ δεῖ πᾶσας καταλέγειν τὰς αἰρέσεις; καὶ γὰρ μετὰ τὸν οἶτον τότε τὰ ζιζάνια ἐσπάρησεν, ἢ παντοδαπὴ τὴν αἰρέσειων διασπορά. Τοὺς μὲν οὖν Ἰουδαίους ἐπέτρεψε τῷ Πέτρῳ, τοῖς δὲ Ἕλλησι τὸν Παῦλον ἐπέστησεν ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ λέγω, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος ἔστιν ἀκούσαι· *Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησεν κάμολ, φησὶν, εἰς τὰ ἔθνη*· περιτομὴν ἐνταῦθα αὐτὸ τὸ ἔθνος καλῶν. Καὶ πόθεν ὄηλον; Ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησεν κάμολ, φησὶν, εἰς τὰ ἔθνη*, δεικνύντος ἔστιν, ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἐθνῶν περιτομὴν εἶπε. Πρὸς δὲ ἀντιδιαστολὴν τῶν ἐθνῶν, οὐχὶ περιτομὴ, ἀλλ' Ἰουδαῖοί εἰσι, οὐς διὰ τῆς περιτομῆς ἠνίκατο· ὡσανεὶ ἔλεγεν, *Ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῶν Ἰουδαίων, ἐνήργησεν κάμολ εἰς τὰ ἔθνη*. Καθάπερ γὰρ τις βασιλεὺς σοφός, τὸν ἐπιτήδειον μετὰ ἀκριβείας εἰδὼς, ἐτέρῳ μὲν τοὺς ἵππεῖς, ἐτέρῳ δὲ τῶν πεζῶν ἐγχειρίζει τὴν προστασίαν· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστός, τὸ στρατόπεδον τὸ ἑαυτοῦ διελὼν εἰς δύο ταῦτα μέρη, τοὺς μὲν Ἰουδαίους Πέτρῳ, τοὺς δὲ Ἕλληνας ἐπέτρεψε Παύλῳ. Εἰ δὲ διάφορα τὰ στρατόπεδα, [370] ἀλλ' εἰς ὁ βασιλεὺς. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ διαφορὰ τῶν στρατοπέδων ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν ὄπλων, οὐκ ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἡ διαφορὰ ἐν σχήματι μικρῶν τινε τῆς σαρκός, οὐκ ἐν τῇ τῆς οὐσίας ἐναλλαγῇ φαίνεται.

^a Cod. 748 ἀπ' ἑαυτοῦ.

^b Ἡσ. φησὶν ομίλιῳ Cod. 748, qui mox δείκνυσιν ὅτι.

ι'. Ὅσπερ οὖν ἔλεγον, ἦσαν ἀμφοτέροι τὰ στρατόπεδα ταῦτα ἐγχειρισμένοι. Καὶ εἰ μὴ μηκύνω τὸν λόγον, εἰ μὴ ἀπεκάμετε, ἐρῶ καὶ τὴν αἰτίαν ὑμῖν, δι' ἣν οὗτος μὲν τοὺς Ἰουδαίους, ἐκεῖνος δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστεύθησαν. Καὶ γὰρ ἄξιον ζητήσεως, τί δήποτε Παῦλος μὲν, ὁ μετὰ ἀκριβείας τὸν πατρῶιον νόμον παιδευθεὶς, ὁ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ διατριβῶν, ὁ κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἀμεμπτος, οὐκ ἐγχειρίζεται τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τοὺς Ἕλληνας· ὁ δὲ ἀκίεός, καὶ ἀγράμματος, καὶ μηδὲν τοσοῦτον εἰδὼς Πέτρος, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐνεπιστεύθη προστασίαν. Συντελεῖ γὰρ τι καὶ πρὸς τὴν λύσιν ἡμῖν τὸ λεγόμενον, ἂν αὐτὸ δυνηθῶμεν φράσαι καλῶς. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν ὅτι ὀκνοῦντα καὶ ἀναδούμενον ἰδὼν τὸν Παῦλον καὶ φεύγοντα τῶν οἰκείων τὴν προστασίαν, οὐκ ἠθέλησε βιάσασθαι καὶ ἀναγκάσαι. Τούναντίον μὲν οὖν ἅπαν ἐπεδείξατο. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐκ ἔφυγε τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐπιστάσιαν, ἀλλὰ καὶ πρῶτος ἐπεπῆδησε, καὶ τοῦ Χριστοῦ κελεύοντος ἀπελθεῖν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτὸς ἀξιοῖ τὴν τῶν Ἰουδαίων οικονομίαν ἐγχειρισθῆναι· καὶ μυρία πολλαχού πασχῶν παρ' αὐτῶν δεινὰ, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν διδασκαλίαν πεπιστευμένος, οὐ παύεται παρακαλῶν ὑπὲρ ἐκείνων, καὶ λέγων, νῦν μὲν· *Ἡχώρημ ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συνηγνῶν μου κατὰ σάρκα*· νῦν δὲ· *Ἀδελφοί μου, ἡ μὲν εὐδοκία μου, καὶ ἡ δέησις ἢ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ αὐτῶν ἔστιν εἰς σωτηρίαν*. Τίνας οὖν ἔνεκεν βουλόμενον αὐτὸν καὶ ἐπιθυμοῦντα διδάσκειν ἐκείνους, οὐκ εἶασεν αὐτοῖς κηρύσσειν, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνων διδάσκαλον αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν ἐπεμπεν; Ἀκούσωμεν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, καὶ Παύλου τὸ πᾶν διηγουμένου· *Ἐγένετο δὲ μοι προσευχομένῳ, φησὶ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ εἰδέναι τὸν Χριστὸν λέγοντά μοι· Σπεῦσον καὶ ἐξελεθε ἐν τάχει, ὅτι οὐ παραδέξονται σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ*. Καὶ τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἀποδημίας· *Μισήσουσί σε, φησὶ, καὶ ἀποστραφήσονται· διὰ τοῦτό σου διδάσκοντος οὐκ ἀνέξονται*. Καὶ μὴν αὐτὸ τοῦτο ἦν ἱκανὸν, ἀξιοπίστον αὐτὸν ποιῆσαι διδάσκαλον, καὶ πείσαι ἐκείνους, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἢ μετὰθεσῆς ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἂν τὸν οὕτω φαινόμενον, καὶ θυμῷ ζέοντα, καὶ φόνου πνέοντα, καὶ θαυματουργοῦντι μὴ πεισθέντα τῷ Χριστῷ, μηδὲ τοῖς ἀποστόλοις τοῖς ἐκείνου, νεκρούς ἐγείρασιν, ἴσχυσεν ἂν ποτε ἀνθρώπος ἐν αὐτῇ μέσῃ τῇ μανίᾳ μεταθεῖναι, καὶ τὴν ὑπερβολὴν, ἣν κατὰ τοῦ κηρύγματος ἐπεδείκνυτο, ταύτην ὀλόκληρον καὶ πολλῶ πλείονα πείσαι πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἐπιδείξασθαι· ἀλλὰ θείας ὄντως δυνάμεως ἔργον ἦν ἡ μετὰστασις αὐτῆ καὶ ἡ μεταβολή.

ια'. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος, ἐπιθυμῶν αὐτῶν τὴν προστασίαν λαβεῖν, πρὸς τὸν Ἰησοῦν προβάλλετο λέγων· *Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζω, καὶ δέρων τοὺς πιστευόντας εἰς τὸ ὄνομά σου· καὶ ὅτε ἐξεγύνητο τὸ αἷμα Στεφάνου, τοῦ μάρτυρός [371] σου, ἐγὼ ἤμην συνευδοκῶν εἰ ἀναρέσει αὐτοῦ*. Καὶ ἡ πολλὴ μανία τὴν ἀθρόον γεγεννημένην ἐγγυᾶται μεταβολὴν, ὡς οὐκ ἔστιν ἀνθρωπίνῃ τις, ἀλλ' ἀνωθεν, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἔλαθε τὴν ἀρχήν. Τί οὖν ὁ Χριστός; Πορεύου, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελέω σε. Ταῦτ' οὖν οὐχ ἱκανὰ, φησὶ,

πεισαι και τους σφόδρα αναισθητούτους, ότι ουκ εστιν ανθρωπινον τουτο το κήρυγμα, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ανθρωπίνην ἅπαντα τὰ γεγενημένα, και Θεός δυνατός εστιν ὁ μεταθεῖς και μεταβαλὼν; Ἰκανά μὲν οὖν, ὦ μακάριε Παῦλε, ἀν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάσης τὴν φύσιν· ἀλλ' Ἰουδαῖοι πάντων εἰσὶν ἀγνωνοότεροι· οὐ φύσιν πραγμάτων ἐξετάζοντες, οὐ τὸ εἶδος και τὸ εὐλογον και τὸ αναγκαῖον σκοποῦντες, ἀλλ' α εἰς ἐν μόνον βλέποντες, ὅπως τὴν φρονησίαν τὴν ἑαυτῶν ἐμπλήσωσι. Καὶ σὺ μὲν πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαν βλέπεις· ὁ δὲ Θεὸς τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας αὐτῶν οἶδε. Διὰ τοῦτο φησι, *Πορεύου, ὅτι εἰς ἔθνη μικρὰν ἐξαποστελῶ σε*, ὥστε και τῷ διαστήματι παραμυθῆσασθαι τὸ μῖσος.

Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι γράφων, τὸ νομα αὐτοῦ προστιθῆσιν ἐν τῇ προομιῇ τῶν ἐπιστολῶν, Ἑβραίοις δὲ ἐπιστέλλων, οὐδὲν τοιοῦτον ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπλῶς, οὐκ εἰπὼν τίς ἦν, ἢ πρὸς τίνας, ὡσπερ ἔθος· εἶχε ποιεῖν, οὕτω πως· ἤρξατο· *Πολυμερῶς και πολυτρόπως κάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατρίσιν ἡμῶν*. Καὶ τοῦτο δὴ τῆς τοῦ Παύλου σοφίας. Ἴνα γὰρ μὴ μεταστῆ τοῦ μίσους τὰ γράμματα, καθάπερ προσωπεῖω τινι, τῇ τοῦ ὀνόματος ἀφαιρέσει κρύψας ἑαυτὸν, οὕτως αὐτοῖς λανθάνοντως τὸ τῆς παραινέσεως ἐπιτιθῆσι φάρμακον. Ὅταν γὰρ πρὸς τίνα ἀηδῶς ἔχωμεν, κὰν ὑγιές τι λέγῃ, οὐ προθύμως, οὐδὲ μεθ' ἡδονῆς δεχόμεθα τὰ λεγόμενα· ὅπερ οὖν, ἵνα μὴ και τότε συμβῆ, ἀφεῖλε τὴν ἰδίαν προσηγορίαν τῆς ἐπιστολῆς, ὥστε μηδὲν τοῦτο γενέσθαι κώλυμα τῇ τῆς ἐπιστολῆς ἀκρόασει. Οὐδὲ γὰρ οἱ ἄπιστοι μόνον Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ και οἱ πιστεύσαντες αὐτὸν ἐμίσουν αὐτὸν και ἀπεστρέφοντο. Ὅτε γοῦν ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἀκουσον τί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰάκωβος, και οἱ λοιποὶ ἅπαντες· *Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνεληλυθόντων· και οὗτοι πάντες ζηλοῦσι τοῦ νόμου θάρρανοι, και κατήχηρται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις*. Διὰ τοῦτο αὐτὸν μάλιστα ἐμίσουν και ἀπεστρέφοντο.

β'. Ἡ μὲν οὖν αἰτία, δι' ἣν οὐκ ἐπιστεῦθη τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἐστὶν αὕτη. Πιστευθεὶς δὲ λοιπὸν ἐκείνους, οὐκ ὁμοίως τῷ Πέτρῳ, οὐδὲ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν πίστιν αὐτοὺς ἐνήγην, ἀλλὰ δι' ἑτέρας. Ἐτέρας δὲ ὅταν ἀκούσης, μὴ διαφορὰν ἐν τῷ κηρύγματι νομίσης εἶναι. Τὰ γὰρ αὐτὰ ἀμφοτέρω και Ἰουδαίοις και Ἑλλήσιν ἐκήρυττον· οἶον, ὅτι Θεὸς ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐσταυρώθη και ἐτάφη, και ἀνέστη, και ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ὅτι μέλλει κρίνειν ζῶντας και νεκρούς, και ὅσα τοιαῦτα ἦν, ὁμοίως και Παῦλος και Πέτρος ἐκήρυττον. Ἐν τίσιν οὖν ἦν ἡ διαφορὰ; Ἐν τῇ παρατηρήσει ζῶν βρωμάτων, ἐν τῇ περιτομῇ, ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσιν. Ὁ μὲν γὰρ Πέτρος οὐκ ἐτόλμα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς φανερῶς λέγειν και διαβῆδην, ὅτι δεῖ τούτων ἀποστῆναι [372] καθάπαξ. Ἐδεδοίκει γὰρ, μήποτε πρὸ καιροῦ τὴν συνθήειαν ταύτην ἀνασπάσαι βουλόμενος, και τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν συνασπάσῃ μετ' ἐκείνων, τῆς ψυχῆς τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἀνεχομένης οὐδέπω, διὰ τὴν χρολίαν τὴν περὶ τὸν νόμον πρόληψιν, τῶν βρωμάτων ἀκούειν τούτων. Διὰ τοῦτο ἠνεύχετο ὁ μακάριος Πέτρος Ἰουδαϊζόντων αὐτῶν. Καὶ καθάπερ τις γεωργὸς ἀριστος φυτὸν ἀπαλὸν πλησίον δένδρου

γεγηρακὸς καταθέμενος, οὐ τολμᾷ, οὐδὲ ὑπομένει τὸ γεγηρακὸς ἀνασπάσαι δένδρον, δεδοικώς μὴ, τῶν ριζῶν ἐκείνων ἀνελομένων, και τὸ νεφύτον συνανεκωσθῆ, ἀλλ' ἀναμένει πρότερον παγγῆναι ἐκεῖνο καλῶς, και ἐν αὐτοῖς κάτω ριζωθῆναι τοῖς κόλποις τῆς γῆς, και τότε τὸ παλαιωθὲν μετὰ ἀδείας ἀνέλκει, οὐδὲν ἐτι δεδοικώς περὶ τοῦ νεφύτου· οὕτω δὴ και ὁ μακάριος Πέτρος ἐπολεῖ· τὴν πίστιν νεφύτον οὖσαν ἔμενε παγγῆναι καλῶς ἐν ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς, ἵνα ριζωθεῖσης ἐκεῖνης μετὰ ἀδείας λοιπὸν τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀνέλη πρόληψιν ἅπασαν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτω· πάσης γὰρ ταύτης ἀπληλαγμένος ἦν τῆς ἀνάγκης, Ἑλλήσιν κηρύττων, τοῖς οὐδέποτε μετεστηκόσι νόμοι, οὐδὲ Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων ἀκηκόσιν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀλλήλοισ ἐναντιούμενοι ταῦτα ἐποιοῦν, ἀλλὰ τῇ τῶν μαθητῶν ἀσθενεῖα συγκαταβαίνοντες, ἐστὶν ἰδεῖν και Παῦλον ὁμοίως Πέτρῳ ταῦτα αὐτὰ συγχωροῦντα, και οὐ συγχωροῦντα μόνον, ἀλλὰ και αὐτὸν συνεργοῦντα, και Πέτρον πάλιν τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν νομοθετοῦντα, ἦν και Παῦλος τοῖς ἔθνεσι πᾶσιν ἐκήρυττε. Καὶ ποῦ ταῦτα, φησὶν, ἀμφοτέρα ἐστὶν ἰδεῖν; Ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἱεροσολύμοις. Οὗτος μὲν γὰρ και ἐξῆρατο, και ἔθυσσε, και ἀγνισμὸν ἐπετέλεσεν, ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος. Τοῦτο γὰρ και ὁ καιρὸς ἀπῆται, και τὸ παρεῖναι πολλοὺς Ἰουδαίους. *Θεωρεῖς γάρ, φησὶν, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνεληλυθόντων, και κατήχηρται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις*.

γ'. Ἐκεῖνος τοῖνον συγκαταθῆναι ἀναγκαζόμενος Ἰουδαῖζεν· ἀλλ' οὐχὶ τῆς γνώμης, ἀλλὰ τῆς οικονομίας τῆ γινόμενον ἦν. Πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος, και πανταχοῦ συγχωρῶν περιτομὴν και Ἰουδαϊκὰς παρατηρήσεις, διὰ τὴν ἀσθενειαν τῶν μαθητῶν, ἐπειδὴ καιρὸν εἶδεν ἀπαλλάττοναι αὐτὸν τῆς ἀνάγκης ταύτης, και οὐκ ἦν ἀσφαλὲς μέχρι τοσούτου κεχρησθαι τῇ συγκαταβάσει, ἀλλὰ δογματῶν ἦν καιρὸς και νόμιμον, ἀκουσον τί φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέβησαν ἐξ Ἀντιοχείας οἱ περὶ Παῦλον και Βαρνάβαν, περὶ τούτων αὐτῶν μαθησόμενοι τὸ σαφές, πάλιν ζητήσεως γενομένης, ἀναστάς ὁ Πέτρος ἔλεγεν· *Ἄνδρες ἀδελφοί, ὁμοῖς ἐπιστασθε ἀπ' ἡμερῶν ἀρχαίων, ὡς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἀκοῖσαι τὰ ἔθνη διὰ τοῦ στόματός μου τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, και πιστεῦσαι*. Εἶτα ἑτέρα τινα εἰπὼν μεταξὺ, ἐπήγαγε λέγων· *Τι οὖν πειράζετε τὸν Θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν ἐθνῶν, ἐν οὐτε οἱ πατέρες ἡμῶν, οὐτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βασιτάσαι; ἀλλὰ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, ἐν τρόπῳ κακείνῳ*. Ὅρας ὅτι ἡνίκα μὲν καιρὸς συγκαταβάσεως ἦν, και Παῦλος Ἰουδαῖζεν· ἡνίκα δὲ οὐχὶ συγκαταβάσεως καιρὸς [373] ἦν, ἀλλὰ δογματίζειν ἔδει και νομοθετεῖν, και Πέτρος ἐκεῖνης τῆς συγκαταβάσεως ἀπαλλαγείς, εἰλικρινῆ και καθαρά τὰ δόγματα παραδίδωσι· και τούτων λεγομένων ὁ Παῦλος παρῆν, και ἤκουε, και τὴν ἐπιστολὴν αὐτὸς δεξάμενος, πανταχοῦ διεκόμισε, και οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς ἠγνόει τὴν τοῦ ἀποστόλου γνώμην. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοιαῦτα ἐγκαλεῖ νῦν, λέγων, ὅτι Φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς;

δ'. Ἴνα δὲ και τὴν ἱστορίαν αὐτὴν ἴδῃτε τῶν λεγομένων, μικρὸν ἀνωθεν ὑμῖν διγηγήσομαι· ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ· πρὸς γὰρ αὐτὸ τὸ βάθος τῆς λύσεως κατηντήσαμεν. Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου
b Fronto εἶδῃτε legisse videtur. Editiones et col. 718 ἴδῃτε habent.

^a Additum ἀλλ' e Morel. et Savif. et cod. 748. Edit.

inquit, hæc sufficiunt ad quosvis etiam plane stupidos commovendos, ut humanam esse prædicationem istam non arbitrentur, sed humanæ naturæ vires hæc omnia excedere, Deumque vere mutationis fuisse et conversionis auctorem? Sufficiunt illa quidem, o beate Paule, si ipsam rerum naturam examines; sed Judæi omnium sunt iniquissimi: neque rerum naturam examinant, non quod æquum et rationi consentaneum commodumve considerant, sed id unum spectant, ut contentionis desiderium suum expleant. Ac tu quidem ad rerum ordinem respicis; Deus autem mentis eorum novit arcana. Idcirco dicit: *Vade, quoniam ad gentes longe te mittam*, ut etiam odium distantia mitigetur.

Cur non præfigat nomen suum Paulus epistolæ ad Hebræos. — Propterea cum ad alios quidem omnes scribit, nomen suum epistolarum exordio præfigit: ad Hebræos autem mittens literas, nihil tale fecit, sed simpliciter, non exprimens quis esset, vel ad quos scriberet, ut mos illius erat, ita demum incepit: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus nostris* (Hebr. 1. 1). Et vero Pauli sapientiæ hoc fuit. Ne enim in consortium odii literæ venirent, tamquam larva quadam, nominis suppressione seipsum occultans, ita clam cohortationis ipsis adhibet medicinam. Cum enim odio prosequimur quempiam, quamvis aliquid rectum dicat, non propenso animo neque cum voluptate quæ ab eo dicuntur excipimus: quod ipsum ne tum quoque accideret, suum nomen ex epistola sustulit, ut nullum epistolæ objiceretur impedimentum, quo minus posset audiri. Neque enim Judæi tantum qui erant increduli, sed et illi qui crediderant, oderant eum, et aversabantur. Cum igitur ascendisset Jerosolymam, audi quid illi Jacobus dicat, et alii omnes. *Vides, frater, quot nullia sunt Judæorum, qui convenerunt, et hi omnes amulatores sunt legis, et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20. 21). Idcirco illum oderant et aversabantur.

12. Hæc igitur causa est propter quam non Judæi fidei ejus crediti sunt, sed gentiles. Cum vero crediti fuissent ipsi, non jam pari ratione ac Petrus, neque eadem via deducebat illos ad fidem, sed alia. Cum autem aliam audis, ne discrimen in prædicatione esse arbitreris. Eadem quippe uterque Judæis et gentilibus prædicabat: exempli causa, Deum esse Christum, crucifixum fuisse ac sepultum, et resurrexisse, atque in dextera Patris sedere, tum judicaturum vivos et mortuos, et quæcumque talia pariter Paulus et Petrus prædicabant. In quo igitur discrimen fuit? In observatione ciborum, in circumcisione, in aliis Judæicis ritibus. Nam Petrus quidem discipulis suis palam et aperte dicere non audebat ab his penitus abstinendum esse. Metuebat enim ne forte, si consuetudinem istam ante tempus vellet evellere, simul etiam cum illis Christi fidem evellerot, cum nondum mens Judæorum ob diuturnam anticipatam opinionem circa legem hæc verba posset audire. Propterea sinebat eos beatus Petrus judaizare. Et quemadmodum optimus agricola cum juxta veterem arborem teneram plantam

conseverit, non audet veterem evellere arborem, metuens ne, radicibus illis avulsis, nova planta simul avellatur, sed expectat prius illam recte defigi, et in terræ visceribus radices agere, tum deinde veterem confidenter evellit, neque jam de planta novella quidquam timet: sic nimirum et beatus Petrus agebat: recens plantatam fidem recte defigi in auditorum mentibus sinebat, ut cum altas radices egisset, confidenter deinde Judaicam omnem anticipatam opinionem exstirparet. Sed non ita Paulus, qui omni ejusmodi necessitate liberatus erat, dum gentilibus prædicaret, qui legis necdum participes facti erant, neque Judaicas observationes audiverant. Non enim illos hæc egisse, quod sibi invicem essent contrarii, sed quod discipulorum imbecillitati se attemperarent, ex eo colligere licet, quod Paulum ista non aliter ac Petrum permittere videamus, neque permittere tantum, sed etiam ipsum cooperari, ac Petrum rursus eandem libertatem sancire, quam Paulus omnibus gentibus prædicabat. Sed ubi tandem, inquit, istud utrumque licet videre? In ipsis Jerosolymis. Hic enim et caput rasit, et sacrificavit, et sanctificationem perfecit gentium doctor. Hoc nimirum tempus exigebat, et quod multi adessent Judæi. *Vides enim, inquit, frater, quot nullia sunt Judæorum qui convenerunt, et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20. 21).

13. Ille itaque cum condescendere cogeretur, judaizabat: sed non jam ex animi sui sententia, sed secundum dispensationem id agebat. Petrus rursus Judæorum doctor, et qui circumcisionem ubique ac Judaicas observationes permittebat, propter discipulorum infirmitatem, quoniam tempus videbat se ab hac necessitate liberasse, neque tutum erat tandiu illi condescensionis indulgere, sed dogmatum tempus erat et legum: audi quid dixerit. Nam quoniam ascenderant ex Antiochia Paulus et Barnabas, ut quid certum esset edicerent: cum multa esset orta quæstio, surgens Petrus dixit: *Viri fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum evangelii, et credere* (Act. 15. 7). Deinde cum alia interjecta dixisset, adjunxit: *Quid ergo tentatis Deum imponere jugum super cervices gentium, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per fidem Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi* (Ib. v. 10. 11). Vides tum quidem cum tempus esset indulgentiæ, et Paulum judaizasse, cum vero tempus condescensionis non esset, verum dogmata spargenda essent, et sancienda mandata, Petrum ab illa condescensione liberatum sincera puraque dogmata tradidisse. Atque hæc cum dicerentur, Paulus intererat, et audiebat, et acceptam epistolam quovis gentium deferebat, nequo dici potest eum apostoli mentem ignorasse. Cur igitur nunc eum reprehendit, dicens eum timuisse illos qui ex circumcisione erant (Gal. 2. 12)?

14. *Historiam paulo altius repetit. Gentiliter vivere quid sit.* — Ut autem eorum quæ dicuntur historiam cognoscatis, paulo altius illam exorsus narrabo; sed attendite, quæso: jam enim ad penitissimas partes

pervenimus questionis. Jacobus frater Domini tum initio Ecclesie Jerosolymitanæ erat episcopus, et Judæis præerat omnibus qui crediderant. Accidit autem, ut essent Antiochiæ quoque Judæi, qui cum Christo credidissent, eo quod procul abessent ab Jerosolyma, viderentque multos qui crediderant ex gentibus confidenter et absque Judaicis observationibus vivere, sensim ac paulatim inducerentur, ut a Judaica consuetudine abstinerent, et puram minimeque adulteratam fidei doctrinam retinerent. Cum ergo descendisset Petrus, et nullam esse condescensionis necessitatem videret, gentiliter deinceps vivebat. Hoc autem appellat gentiliter vivere Paulus, absque Judaica vivere observatione, nihil ex illis legis ritibus custodire, exempli causa, circumcisionem, sabbatum, vel quidpiam ejusmodi. Cum igitur Petrus ita viveret, descenderunt quidam a Jacobo Judæi, hoc est ex Jerosolyma, qui, quod in metropoli semper versati essent, neque quemquam vidissent ita viventem, adhuc anticipatam illam Judaicam opinionem retinebant, multasque ex observationibus illis secum trahebant. Hos cum vidisset Petrus, qui a Jacobo et Jerosolyma descenderant, qui adhuc infirmi erant, timeretque ne scandalum passi a fide resiliarent, mutatus est rursus, et omnia gentili vitæ ratione, ad priorem rediit indulgentiam, et eiborum observationes custodivit. Illum ergo Judæi cum vidissent, qui Antiochiæ versabantur, id agentem, neque mentem ejus perspectam haberent, qua id agebat, abducti sunt et ipsi, ac propter magistrum judaizare cogebantur. Atque hoc est, quod reprehendit Paulus: ut autem clarius fiat quod dicimus, ipsa vobis apostolica verba recitabo: *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, hoc est Jerosolymis, cum gentibus edebat, hoc est cum iis qui erant Antiochiæ. Cum autem venissent quidam Jerosolymis, periti legis, subtrahat et segregabat se Petrus, timens eos qui ex circumcissione erant. Quosnam? Eos qui a Jacobo descenderant; Et abducebantur cum eo cæteri Judæi. Quinam Judæi? Qui, priusquam Jerosolymitani descendissent, Antiochiæ degebant, nec ullam observationem Judaicam custodiebant: Ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.* Atque hæc quidem est, quæ apparet reprehensio.

15. *Aliorum quorundam solutionem præmittit.* — Porro si lubet, excogitatas etiã ab aliis defensiones ubi primo loco posuero, tum meam quoque sententiam eonabor exponere, vobisnefaciam optionem, ut ex iis, quæ dicta fuerint, quod potissimum placeat, eligatis. Quo igitur pacto nonnulli hanc questionem solverunt? Non erat hic Petrus, inquam, ille primus apostolorum, cui fuerunt oves a Christo creditæ, sed alius quispiam vilis et abjectus, et unus e vulgo. Unde id constat? Cum cæteros Judæos abductos fuisse cum illo dixisset, adjecit, inquam, *Ita ut et Barnabas duceretur cum eis in illam simulationem.* Quod solum dixit, *Ita ut et Barnabas*, indicat multo fuisse mirabilis illud, quam Petrum abductum esse. Sic

enim loquutus est, ut majorem illum censere videretur. Non modo Petrus, inquam, sed et Barnabas: atqui Barnabas Petro illo major non erat. Verumtamen non ita se res habet, plane ita se non habet. Neque enim eo quod Barnabas major esset, ideo miratur magis: sed quam ob causam? Quod nimirum ille quidem in circumcisionem missus esset, at Barnabas cum Paulo gentibus prædicaret, et ubique cum Paulo copularetur: quemadmodum igitur alibi dicit, *Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi* (1. Cor. 9. 6)? et rursus, *Ascendi Jerosolymam cum Barnaba* (Gal. 2. 1): et ubique vides illum cum Paulo docere. Non ergo quod Petro major esset, idcirco eum quoque abductum esse miratur: sed quod is qui secum semper prædicabat, cuique nihil erat commune cum Judæis, verum inter gentes docebat, ipse quoque esset abductus. Cæterum Petrum illum esse de quo hæc omnia dicit, cum ex iis quæ præcesserunt, tum ex iis quæ sequuntur, manifestum est. Quod enim se in faciem restitisse illi dicit, ac pro magno illud habet, nihil aliud indicat, nisi se dignitatem minime reveritum esse personæ: porro de altero quopiam si dixisset, se in faciem illi restitisse, nequaquam hoc pro magno habuisset. Præterea si quispiam alius Petrus fuisset, non tantum valuisset ejus mutatio, ut cæteros etiam Judæos attraheret. Neque enim adhortatus est, neque consulit: sed tantum subtrahat et segregabat se: atque illa subtractio et segregatio cæteros omnes discipulos attrahere potuit propter personæ dignitatem.

16. *Altera solutio questionis, cur reprehensus sit Petrus, quo consilio Paulus Petrum argueret.* — Itaque Petrum fuisse satis ex his constat: cæterum aliam solutionem, si velitis, dicemus. Quænam igitur est altera? Recte Petrum reprehendebat Paulus, quod ultra modum indulgentia uteretur. Nam qua ratione ipse, cum esset Jerosolymis, condescendebat Judæis, eadem quoque illum oportuit, cum Antiochiam venisset, non ad Judæos respicere, sed ad eos qui crediderant ex gentibus. Ut enim, cum omnes erant Judæi, etiam Paulus judaizare coactus est: ita cum plures erant ex gentibus, nec ullam civitatem necessitatem indulgentiæ afferebat, non oportebat propter paucos Judæos scandalo esse tot gentilibus. At enim hoc non jam solutio est, sed amplificatio questionis. Quod enim in exordio dixi orationis, non id nobis propositum est, ut ostendamus recte reprehendisse Paulum; sic enim adhuc restabit questio. Petrus enim obnoxius criminationi videbitur; sed id potissimum querimus, quo pacto et hunc, et illum reprehensione liberemus. Quonam igitur pacto id fiet? Si qua mente unus increparit, et alter fuerit increpatus, discamus, et sententiam illam explicemus. Quæ tandem igitur est illa sententia? Vehementer optabat Petrus, eos qui descenderant Jerosolyma a Jacobo profecti, Judaica observatione liberare. Quod si hanc ipse sententiam introduxisset, et in medium progressus dixisset, Judaicis ritibus uti desinite, quasi contraria sibi ipsi, et iis omnibus, quæ ab ipso fuerant

τὴν Ἐκκλησίαν τότε ἐπεσκόπευεν ἐν ἀρχῇ, τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων προεισθηκεῖ πάντων. Συνέβαινε δὲ εἶναι καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰουδαίους, οἵτινες πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ, διὰ τὸ τῶν Ἱεροσολύμων εἶναι πόρρω, καὶ πολλοὺς ὄραϊν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας ἀδεῶς καὶ χωρὶς Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων βιοῦντας, ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐνήγοντο καὶ αὐτοὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀφίστασθαι συνηθείας, καὶ καθαρὰν καὶ ἀνόθευτον ἔχειν τὴν τῆς πίστεως διδασκαλίαν. Κατελθὼν τοίνυν ὁ Πέτρος, καὶ ἰδὼν οὐκ οὔσαν ἀνάγκην οὐδεμίαν συγκαταβάσεως, ἐθνικῶς ἐξη λοιπόν. Τὸ δὲ, ἐθνικῶς ζῆν, τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος, τὸ χωρὶς Ἰουδαϊκῆς παρατηρήσεως, τὸ μὴδὲν τῶν νομίμων ἐκείνων παραφυλάττειν, οἷον, περιτομῆν, ἢ σάββατον, ἢ τι τῶν τοιούτων. Ζῶντος τοίνυν οὕτω τοῦ Πέτρου, κατῆλθόν τινες Ἰουδαῖοι ἀπὸ Ἰακώβου, τούτεστιν, ἐξ Ἱεροσολύμων, οἱ, διὰ τὸ διαπαντὸς ἐπὶ τῆς μητροπόλεως διατρίβειν, καὶ μηδένα ὄραϊν ἐτέρως πολιτευόμενον, ἔτι τὴν πρόληψιν εἶχον τὴν Ἰουδαϊκὴν, καὶ πολλὰς τῶν παρατηρήσεων ἐκείνων ἐπεσύρουντο. Τούτους ἰδὼν ὁ Πέτρος, τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου καὶ ἐξ Ἱεροσολύμων κατελθόντας, ἀσθενέστερον διακαιμένους ἔτι, καὶ φοβηθεὶς μὴ σκανδαλισθέντες τῆς πίστεως ἀποπηδήσωσι, μετετάξατο πάλιν, καὶ τὸ ζῆν ἐθνικῶς ἀφείλ, ἐπὶ τὴν προτέραν συγκατάβασιν ἤλθε, βρωμάτων παρατηρήσεις φυλάττων. Ἰδόντες οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντες, τοῦτο ποιοῦντα, καὶ οὐκ εἰδότες αὐτοῦ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ταῦτα ἔπραττε, συναπλήθησαν καὶ αὐτοί, καὶ ἠναγκάζοντο ἰουδαΐζειν διὰ τὸν διδάσκαλον. Καὶ τοῦτο ἐστίν, ὅπερ ὁ Παῦλος ἐγκαλεῖ· καὶ ἴνα σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, αὐτὰ ὑμῖν λοιπὸν ἀναγνώσομαι τὰ ἀποστολικὰ ῥήματα. *Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατηγορούμενος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθειν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, τούτεστιν, ἐξ Ἱεροσολύμων, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνησθίαι, τούτεστι, τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ὅτε δὲ ἦλθόν τινες ἐξ Ἱεροσολύμων, νομομαθεῖς, ὑπέστειλε, καὶ ἀφώρισεν αὐτὸν ὁ Πέτρος φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Ποῖους; Τούς ἀπὸ Ἰακώβου κατελθόντας· Καὶ συναπλήθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Ποιοὶ Ἰουδαῖοι; Οἱ πρὶν τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων καταβῆναι ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντες, καὶ μηδεμίαν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν φυλάττοντες. Ὅστε καὶ Βαρνάβας συναπλήθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. [374] Καὶ τὸ μὲν δοκοῦν ἐγκλημα εἶναι, τοῦτο.*

ιε'. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὰς παρ' ἐτέρων ἀπολογίας ἐπινονημένας πρότερον θεῖς, τότε καὶ τὴν ἐμαυτοῦ λόγον εἰσαγαγεῖν πειράζομαι, ἐφ' ὑμῖν τῶν λεγομένων τὴν ἀρεσιν ποιησάμενος. Πῶς οὖν τινες τὴν ζήτησιν ταύτην ἔλυσαν; Οὐκ ἦν οὗτος Πέτρος, φησὶν, ἐκεῖνος, ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος, ὁ παρὰ τοῦ Κυρίου τὰ πρόβατα πιστευθεὶς, ἀλλ' ἕτερός τις εὐελεθῆς καὶ ἀπεβήριμμένος, καὶ τῶν πολλῶν εἰς. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Εἰπὼν ὁ Παῦλος, ὅτι συναπλήθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ἐπήγαγε, φησὶν, *Ὅστε καὶ Βαρνάβας συναπλήθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει.* Τὸ δὲ εἶπεν, *Ὅστε καὶ Βαρνάβας,* δηλοῦντός ἐστιν, ὅτι πολὺ

τοῦτο θαυμαστότερον ἦν τοῦ Πέτρον ἀπαχθῆναι. Ὅτι γὰρ μερίζον αὐτὸν τιθεὶς, οὕτως εἶπεν, ὅτι οὐ μόνον Πέτρος, ἀλλὰ καὶ Βαρνάβας· Πέτρου δὲ ἐκείνου μερίζων Βαρνάβας οὐκ ἦν. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστίν. Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ μερίζων ἦν ὁ Βαρνάβας, διὰ τοῦτο ἐπὶ τούτῳ θαυμάζει μᾶλλον, ἀλλὰ τίνος ἐνεκεν; Ὅτι ἐκείνο· μὲν εἰς τὴν περιτομῆν ἀπεστάλη, Βαρνάβας δὲ μετὰ Παύλου τοῖς ἔθνεσιν ἐκήρυττε, καὶ πανταχοῦ τῷ Παύλῳ συνέζευκται· ὥσπερ οὖν ἀλλαγῆ φησὶν, *Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἐχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι;* καὶ πάλιν, *Ἀνέστην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβου,* καὶ πανταχοῦ μετὰ τοῦ Παύλου διδάσκοντα αὐτὸν ὄραϊς. Οὐκ ἐπειδὴ οὖν μερίζων ἦν Πέτρος, διὰ τοῦτο θαυμάζει, ὅτι καὶ αὐτὸς συναπλήθη· ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ κηρύττων ἀεὶ, καὶ οὐδὲν κοινὸν πρὸς Ἰουδαίους ἔχων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἔθνεσι διδάσκων, καὶ αὐτὸς συναπλήθη. Ὅτι δὲ Πέτρος ἐστὶ, περὶ οὗ ταῦτα πάντα φησὶ. δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω, καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Τὸ γὰρ εἶπεν, ὅτι Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, καὶ ὡς μέγα θεῖναι τοῦτο, οὐδὲν ἕτερον δηλοῦντος ἦν, ἀλλ' ἢ ὅτι οὐκ ἠδέσθη τοῦ προσώπου τὸ ἀξίωμα· οὐκ ἂν δὲ περὶ ἐτέρου λέγων, ὅτι Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὡς μέγα τι τοῦτο ἂν ἔθικε. Πάλιν, εἰ ἄλλος ἦν Πέτρος, οὐκ ἂν ἡ μετὰστασις αὐτοῦ τοσοῦτον ἰσχυσεν, ὥστε καὶ τοὺς λοιποὺς ἐφελκύσασθαι Ἰουδαίους· οὔτε γὰρ παρή·εσέ τι, οὔτε συνεβούλευσεν, ἀλλὰ μόνον ὑπέστειλε, καὶ ἀφώριζεν αὐτόν· καὶ ἰσχυσεν ἢ ὑποστολῆ καὶ ὁ ἀφορισμὸς πάντας ἐπισπάσασθαι τοὺς μαθητὰς διὰ τὸ τοῦ προσώπου ἀξίωμα.

ις'. Ὅτι μὲν οὖν Πέτρος ἦν, ἐκ τούτων δῆλον· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὴν ἐτέραν λύσιν ἐροῦμεν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἕτέρα; Καλῶς ἐνεκάλεσε Παῦλος, φησὶ, τῷ Πέτρῳ, ὅτι πέρα τοῦ μέτρου τῆ συγκαταβάσει ἐχρήσατο. Καὶ γὰρ ὅν τρόπον αὐτὸς ἐν Ἱεροσολύμοις γενόμενος συγκατέβη τοῖς Ἰουδαίοις, οὕτω κακείνων ἐχρῆν, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν ἐλθόντα, μὴ πρὸς Ἰουδαίους ἰδεῖν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ὅσαπερ γὰρ ἦν ἵκα πάντες Ἰουδαῖοι ἦσαν, καὶ Παῦλος ἠναγκάσθη ἰουδαΐζειν· οὕτως ἔνθα πλείους ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν, καὶ ἡ πόλις οὐδεμίαν ἀνάγκην παρεῖχε συγκαταβάσεως, οὐκ ἐχρῆν διὰ τοὺς ὀλίγους Ἰουδαίους σκανδαλίσαι τοὺς τοσοῦτους [375] Ἕλληνας. Ἄλλὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ λύσις, ἀλλ' ἐπίστασις τοῦ ζητήματος. Ὅ γὰρ ἀρχόμενος εἶπον τοῦ λόγου, οὗ τοῦτο ἐστὶ τὸ σπουδαζόμενον ἡμῖν, δεῖξαι ὅτι καλῶς ἐνεκάλεσε Παῦλος· ἐπεὶ οὕτω μενεῖ τὰ ζήτημα. Φανήσεται γὰρ ὑπεύθυνος ὦν ταῖς μέμφεσιν ὁ Πέτρος· τὰ δὲ ζητούμενον, καὶ τοῦτον κακείνων ἀπαλλάξαι τῶν ἐγκλημάτων. Πῶς οὖν ἐστὶ τοῦτο; Ἄν τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ὁ μὲν ἐπέτιμηνεν, ὁ δὲ ἐπέτιμήθη, μάθωμεν, καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν ἀναπτύξωμεν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ διάνοια; Σφόδρα ὁ Πέτρος ἐπεθύμει καὶ τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων κατελθόντας, τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου, ἀπαλλάξαι τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἄλλ' εἰ μὲν αὐτὸς ταύτην εἰσηγήσατο τὴν γνώμην, καὶ παρελθὼν εἶπε, Παύσαθε τοὺς Ἰουδαϊκούς ἔθεσι χρωσόμενοι, ὡς ἐναντία αὐτῷ δημηγορῶν, καὶ τοὺς ὡς αὐτοῦ γεγενημένους ἅπασι κατὰ τὸν ἐμπροσθεν χρό-

νον, ἐσκανδάλισεν ἄν τοὺς μαθητάς. Πάλιν, εἰ Παῦλος πρὸς αὐτοὺς τοῦτον ἀπέτεινε τὸν λόγον, οὐδ' ἂν προσέσχον, οὐδ' ἂν ἠνέσχοντο τῆς ἀκροάσεως. Οἱ γὰρ καὶ χωρὶς τούτου μισοῦντες αὐτὸν καὶ ἀποστρεφόμενοι διὰ τὴν τοιαύτην φήμην, πολλῶ μᾶλλον, εἰ καὶ συμβουλευόντος ταῦτα ἤκουσαν, ἀπεπήδησαν ἄν. Τί οὖν γίνεται; Ἰουδαίους μὲν οὐδεις αὐτῶν ἐπετίμα τοῖς ἐξ Ἰακώβου, δέχεται δὲ τὴν ἐπιτίμησιν ὁ Πέτρος παρὰ τοῦ Παύλου, ἵνα ἐγκαλούμενος ὑπὸ τοῦ συναποστόλου, δικαίαν ἔχοι λοιπὸν τὴν παρῆρσιαν τοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐπιπλήξαι· καὶ ἐπιτιμᾶται μὲν ὁ Πέτρος, διορθοῦνται δὲ οἱ μαθηταί. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ συναλλαγμάτων γίνεται βιωτικῶν. Ὅταν γάρ τινες ὀφειλωσί τινα ἑλλείμματα πολιτικῶν εἰσφορῶν, εἶτα οἱ μέλλοντες αὐτοὺς ἀπαιτεῖν, αἰσχύνωνται καὶ ἐρυθριῶσι προσενεχθῆναι σφοδρότερον, βουλόμενοι πλείονα λαβεῖν ἀφορμὴν καὶ ἐξουσίαν τῆς κατ' αὐτῶν σφοδρότητος, παρασκευάζουσι ἐτέρους τῶν συστασιωτῶν ἀποδῦσαι, λοιδορηθῆσθαι, μυρία ἕτερα αὐτοῖς διαθεῖναι δεινὰ ὀρώντων ἐκείνων, ἵνα τούτων γενομένων, μηκέτι παρ' ἑαυτῶν, μηδὲ οἴκοθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐτέρων ἀνάγκης δοκῶσιν ἐκείνοις σφοδρότερον ἐπιτίθεσθαι· καὶ γίνεται ἡ ἐτέρων ὕβρις αὐτοῖς ἀπολογία πρὸς τοὺς ὑπευθύνους τοὺς ἑαυτῶν.

ιζ', Τοῦτο καὶ ἐπὶ Παύλου καὶ ἐπὶ Πέτρου γέγονεν. Ὄφειλον γάρ τινα ἑλλείμματα οἱ Ἰουδαῖοι. Ποῖα δὴ ταῦτα; Τὸ παντελῶς ἀποστήναι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀπαιτῆσαι ταῦτα τὰ ἑλλείμματα σφοδρότερον ὁ Πέτρος ἐβούλετο, καὶ καθαρὰν εἰσπράξασθαι παρ' αὐτῶν τὴν πίστιν. Βουλόμενος τοίνυν πλείονα λαβεῖν ἐξουσίαν καὶ ἀφορμὴν τῆς τοιαύτης εἰσπράξεως, παρασκευάζει τὸν Παῦλον ἐπιτιμῆσαι μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ ἐπιπλήξαι, ἵνα ἡ ἐπιπλοστος ἐπιτίμησις αὐτῆ δικαίαν αὐτῷ παρῆρσιαν κατ' ἐκείνων ἀφορμὴν παρέξη καὶ πρόφασιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενός φησι, *Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην* καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων*. Εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀπόστολον διορθώσασθαι ἐβούλετο, κατ' ἴδιαν ἂν τοῦτο ἐποίησεν· ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῦτο ἦν τὸ σπουδαζόμενον (ἦδει γὰρ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ἅπαντα ταῦτα ἐποίει), ἀλλ' ἐκείνους μέχρι πολλοῦ χωλεύοντας στηριζαί ἐσπούδαζε, διὰ τοῦτο ἔμπροσθεν πάντων [376] ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν. Ὁ δὲ Πέτρος ἀνέχεται, καὶ σιγῇ, καὶ οὐκ ἀντιλέγει. Ἥδει γὰρ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ὁ Παῦλος ἐπετίμα· καὶ τὸ πᾶν ὁ Πέτρος κατώρθωσε σιγήσας. Ἡ γὰρ τούτου σιγῆ διδασκαλία τοῖς Ἰουδαίοις ἐγένετο τοῦ μηκέτι τοῖς νομίμοις ἐνέχεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν ὁ διδάσκαλος ἐσίγησε, φησὶν, εἰ μὴ συνηδεῖ δικαίως ἐπιτιμῶντι τῷ Παύλῳ. Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιτιμήσεως ἀκούσωμεν. *Εἶπον τῷ Πέτρῳ πάντων ἔμπροσθεν*, φησὶν, *Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἔθνικῶς ζῆς*. Σκόπει συνέσιν· οὐκ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι κακῶς ποιεῖς Ἰουδαϊκῶς ζῶν· ἀλλ' ἐλέγχει αὐτοῦ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς Παύλου γνώμης ἡ παραίνεσις καὶ ἡ συμβουλή, ἀλλ' ἐκ τῆς Πέτρου κρίσεως τῆς ἡδὴ γεγενημένης εἰσενήγχατο δοκῆ. Εἰ μὲν γὰρ εἶπε, κακῶς ποιεῖς ἂν τὸν νόμον τηρῶν, ἐπετίμησαν ἂν οἱ μαθηταὶ οἱ Πέτρου·

* Alii et 748 καλῶς ποιεῖς.

νὺν δὲ ἀκούσαντες, ὅτι οὐ τῆς Παύλου γνώμης ἡ παραίνεσις ἦν καὶ ἡ διόρθωσις αὐτῆ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Πέτρος οὕτως ἐζῆ, καὶ ταῦτα εἶχεν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ δόγματα, καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες ἠσύχαζον. Διὰ τοῦτο οὐτε Πέτρος εἰσηγείται τὴν γνώμην, ἀλλ' ἀνέχεται παρ' ἐτέρου, τοῦ Παύλου λέγω, διελέγεσθαι, καὶ σιγῇ, ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὴν διδασκαλίαν. ἢ. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον τὴν σύνεσιν ἔστιν ἰδεῖν τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς εἰρημένων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἔθνικῶς ἐζῆς*, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, ἀλλ' ὅτι Ζῆς· ὥστε καὶ νῦν τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχεις· καὶ τὸ πολλῆς γέμον συνέσεως, τὸ ἐπαγόμενόν ἐστιν. Εἰπὼν γὰρ, *Ἐθνικῶς ζῆς, Ἰουδαῖος ὢν*, οὐκ ἐπήγαγε· τί τοὺς Ἰουδαίους ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν, ἀλλὰ πῶς; *Τί τὰ ἔθνη*, φησὶν, *ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν*, ἵνα τῷ δοκεῖν τῶν ἰδίων ἀντιποιεῖσθαι μαθητῶν, καὶ προσήματι τῆς ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν κηδεμονίας, πείσῃ τοὺς Ἰουδαίους ἀποστήναι τῆς παλαιᾶς συνθηθείας. Ὅτι γὰρ πέπλασται τὰ ἐγκλήματα, ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων δῆλον. Ἀνυπέρω γὰρ εἰπὼν, *Συναπήχθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι*, ἐνταῦθα λέγει· *Τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν*; Καὶ μὴ ἐχρῆν εἰπεῖν, τί τοὺς Ἰουδαίους ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν; Οἱ γὰρ συναπαχθέντες, οὐχ οἱ ἐξ ἐθνῶν ἦσαν, ἀλλ' Ἰουδαῖοι. Ἄλλ' εἰ μὲν τοῦτο εἶπεν, ἔδοξεν ἄν ὁ λόγος τραχὺς εἶναι, καὶ οὐδὲν αὐτῷ προσήκων· τῶν γὰρ ἐθνῶν διδάσκαλος ἦν· νῦν δὲ ἐν προσήματι κηδεμονίας τῶν ἰδίων μαθητῶν ἀνεῦθνον καὶ ἐλευθέραν ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι οὐκ ἐπιτίμησις ἦν κατὰ Πέτρου τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ παραίνεσις καὶ διδασκαλία τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τάξει τῆς ἐπιτιμήσεως τῆς κατὰ Πέτρου, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ*. Ταῦτα γὰρ λοιπὸν διδάσκοντός ἐστι, καὶ οὐκ ἔτι εἰς Πέτρον τὸ πᾶν περιέστησιν, ἀλλὰ κοινοὶ τὸν λόγον. Εἰ μὲν γὰρ ὡς διδάσκων ἐξ ἀρχῆς εἰσέβαλεν, οὐκ ἂν ἠνέσχοντο Ἰουδαῖοι· νῦν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐξ ἐπιτιμήσεως λαβόν, καὶ δόξας δικαίαν ποιεῖσθαι κατὰ τοῦ Πέτρου τὴν ἐπιτίμησιν, ὡς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἔλκοντες πρὸς τὴν τῶν νομίμων παρατήρησιν, ἐκθαίνει λοιπὸν ἀδελφῶς [377] εἰς παραίνεσιν καὶ συμβουλήν, ὡς τῆς ἀκολουθίας ἐπὶ τοῦτο ἀγούσης αὐτόν. Ἰνα γὰρ μὴ τις ἀκούσας, ὅτι *Τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν*, νομίση ὅτι μόνοις ἐκείνοις οὐκ ἔξεστιν Ἰουδαῖζειν, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις ἐφέεται, εἰς αὐτοὺς τοὺς διδασκάλους τὸν λόγον περιέστησιν. Τί λέγω, φησὶ, περὶ ἐθνῶν, ἧ τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων; Ἄλλα καὶ ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοι, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι. Καὶ οὐ τοῦτο λέγει μόνον τὸ δικαίωμα, ὅτι οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ ἐκ προγόνων Ἰουδαῖοι καθάπαξ ἀπέστημεν τοῦ νόμου. Ποῖαν οὖν ἔχομεν ἀπολογίαν, ἐτέρους εἰς τοῦτο ἔλκοντες; Ὅρξ πῶς λαθανόντως τῶν Ἰουδαίων καθάπτεται, καὶ τὴν διδασκαλίαν συντίθησιν ἀπρητισμένην; Εἰπὼν γὰρ, *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ*· καὶ αἰτίαν τίθησιν εὐλογον, δι' ἣν ἀπέστησαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ· *Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστευσάμεν, ἵνα δικαιοθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διότι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

ιβ'. Ὅρξ πῶς συνεχῶς καὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ νόμου μνημονεύει, καὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν δικαιοσύνης; Καὶ πυκνῶς στρέφει τὰ ἰνόμενα, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπι-

ante patrata, prædicaret, discipulis suis scandalum attulisset. Rursus si hanc ad illos Paulus orationem direxisset, nequaquam acquievisset, neque audire potuissent. Nam qui alioquin oderant illum, et aversabantur ob similem sparsum rumorem, multo magis, si etiam ista consulentem audissent, plane abhorruissent. Quid ergo factum est? Judæos quidem, qui erant a Jacobo, nullus illorum increpabat, sed increpationem excipit Petrus a Paulo reprehensus, ut cum a coepostolo correctus fuerit, justa cum fiducia deinde possit discipulos objurgare: et arguitur quidem Petrus, corriguntur autem discipuli. Hoc etiam in contractibus sit sæcularibus. Nam si quando nonnulli civilium tributorum reliqua debeant, ac deinde illi qui exacturi sunt illa, non audeant, sed erubescant vehementius illos urgere, ut majorem capteant occasionem ac facultatem illis vehementius instandi, a commilitonibus spoliari se curant, et conviciis affici, atque aliis innumeris vexari malis in conspectu illorum, ut dum ista fiunt, nequaquam ex se, aut sua sponte, sed imposita a cæteris necessitate videantur illos urgere: et illata a cæteris contumelia apud alios ipsis obnoxios excusationis ansam suppeditat.

17. *Cur se argui voluerit Petrus; simulatam fuisse reprehensionem ostendit.* — Hoc et in Paulo ac Petro accidit. Debebant enim reliqua nonnulla Judæi. Quænam illa porro? Nimirum ut a Judaismo penitus abstinerent. Hæc reliqua Petrus vehementer repetere cupiebat, et puram ab illis fidem exigere. Cum igitur majorem facultatem et occasionem exactiois ejusmodi nancisci vellet, a Paulo se vehementer increpari et objurgari curavit, ut hæc simulata increpatione justam ipsi adversus illos ansam et occasionem præberet. Idcirco etiam in ipso initio, *In faciem*, inquit, *ipsi restiti*, et hic rursus, *Dixi Petro coram omnibus*. Nam si quidem Petrum corrigere voluisset, privatim id egisset, sed quoniam non id erat, quod studiose expetebat (noverat enim qua mente cuncta illa faceret), sed eos, qui diu claudicaverant, stabilire cupiebat, idcirco in conspectu omnium adhibet increpationem. At Petrus sustinet, et tacet, neque contradicit. Sciebat quippe quo animo Paulus increparet, et totum Petrus tacendo perficiebat. Ejus quippe silentium Judæos docebat non amplius legis ritibus adhærendum esse. Neque enim magister ipse tacuisset, inquebant, nisi sibi conscius esset, merito se a Paulo fuisse reprehensum. Sed, si placet, ipsam reprehensionem audiamus. *Dixi Petro coram omnibus*, inquit, *Si tu, cum Judæus sis, gentiliter viveas*. Animadvertite prudentiam: non dixit illi: Male agis, dum judaice viveas: sed priorem ejus arguit conversationem, ut non jam ex sententia Pauli admonitio et consilium, sed ex Petri judicio jam expresso videatur inferri. Nam si quidem dixisset, Male agis¹, dum legem observas, reprehendissent Petri discipuli: jam vero cum audiunt, non esse ex mente Pauli admonitionem illam, vel correctionem, sed ipsum Petrum ita vivere solitum, et hæc dogmata in animo habuisse, vellent nolent, quiescere debue-

¹ Alii, bene agis.

runt. Propterea neque Petrus illam sententiam introducit, verum ab altero se coargui, hoc est a Paulo, permittit, et silet, ut doctrina facilius possit admitti.

18. Neque vero tantum inde Pauli prudentiam spectare licet, sed ex iis etiam, quæ deinde sunt dicta. Non enim dixit, Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivebas, et non Judaice, sed *Vivis*: itaque nunc etiam eandem sententiam sequeris: quodque multam sapit prudentiam, mox adjicitur. Cum enim dixisset, *Gentiliter vivis, cum Judæus sis*, non adjunxit, *Cur Judæos cogis judaizare?* sed quid? *Cur gentes*, inquit, *cogis judaizare?* ut dum sibi discipulos suos videtur vindicare, et de gentibus esse sollicitus, Judæis suadeat, ut ab antiqua consuetudine recedant. Nam simulatam esse reprehensionem, ex iis ipsis quæ dicta sunt, liquet. Cum enim paulo ante dixisset, *Abducebantur cum eo cæteri Judæi*, hoc loco ait, *Cur gentes cogis judaizare?* Atqui dicendum erat, *Cur Judæos cogis judaizare?* Qui enim simul abducti fuerant, non ex gentibus erant, sed Judæi. Verumtamen si hoc dixisset, paulo asperior visa esset oratio, nec ullo modo ei conveniens, quippe qui gentium doctor esset: jam vero per speciem defensionis et curæ suorum discipulorum, immunem ac liberam objurgationem suam reddit. Atque ut intelligatis orationem illam non jam reprehensionem Petri fuisse, sed admonitionem, ac doctrinam Judæis per speciem reprehensionis Petri adhibitam, audi quæ sequuntur: *Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores* (Gal. 2. 15). Hæc enim jam sunt verba docentis, neque ad Petrum cuncta referuntur, sed orationem reddit communem. Si enim tamquam docens ab initio hæc introduxisset, non tulissent Judæi; jam vero cum initio a reprehensione ducto, et quod videatur merito Petrum reprehendere, ut qui conversos ex gentibus ad legis rituum observationem allicere videretur, transit deinde confidenter ad admonitionem et consilium, quasi ab ipsa serie tractuque sermonis eo delatus fuisset. Ne enim quispiam forte cum audiisset, *Gentes cogis judaizare*, solis illis putaret judaizare non esse permissum, sed Judæis licere, orationem redigit ad ipsos doctores. Quid ego de gentibus, inquit, aut reliquis Judæis loquor? Imo etiam doctores nos et apostoli. Neque hoc solum causæ firmamentum affert, sed etiam quod nos ex posteris Judæi penitus a lege discesserimus. Quæ nobis igitur dari venia poterit, si cæteros ad hoc pertrahamus? Vides ut Judæos occulte carpat, et doctrinam perfectam constituat? Cum enim dixisset, *Nos natura Judæi, et non ex gentibus, peccatores*: et causam affert rationi consentaneam ob quam a Judaismo desciverant: *Scientes, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: nos quoque in Christum Jesum credidimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis, eo quod non justificetur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi* (Gal. 2. 16).

19. *Infirmiorem legis inculcat apostolus.* — Vides ut frequenter infirmitatis legis faciat mentionem, et justitiæ quæ est ex lege? Et crebro inculcat ea nomina,

quod non est reprehendentis, sed docentis et consulentis. Verum, ut dicebam, si quidem, ut in Judæos inveheretur, hæc diceret, actum esset, ac res esset plane deplorata, quod illi hujus doctrinam minime ferrent: quoniam autem ad Petrum orationem convertit, illi clam utilitatem percipiebant, dum reprehenderetur ac taceret Petrus, ejusque sententia omnis detegeretur non ab ipso, sed a coapostolo, et prior ejus conversatio in medium proferretur. Deinde vero ne apud se dicerent: Itaque licet Petrus et Paulus perperam egerint: justas et indubitatas affert causas, ob quas Judæicis ritibus adhærendum non est. Eæ vero sunt, quod justificare lex minime possit, sed fides tantum. Atque hic quidem leni ac moderata utitur oratione: progressus autem paululum vehementiorem adhibet et acriorem. *Quod si quærentes justificari in Christo inventi sumus et ipsi peccatores, num Christus peccati minister est (Galat. 2. 17)?* Quod autem dicit talem sententiam habet: Fides justificat, et a ritibus Judæicis jubet discedere, ut qui jam cessarint: quod si adhuc lex imperat atque dominatur, et qui eam deseruerit, prævaricationis est reus, Christus, qui nobis, ut illam desereremus, imperavit, nobis prævaricationis auctor fuisse reperietur, neque solum nos peccato non liberasse, sed et in peccatum impulsisse. Si enim ob fidem legem deseruimus, porro a lege discessisse peccatum est, fides ob quam legem deseruimus, ipsa nobis facta est causa peccati. Quando autem ad absurdum jam sermonem redegit, neque ulla demonstratione indignit ad refutandum, sed contentus fuit dicere, *Absit*, quod absurditas in confesso esset: *Si enim, inquit, quæ destruxi, iterum hæc ædifico, prævaricatorem me constituo (Gal. 2. 18):* in contrarium convertit orationem, et ostendit, non transgredi legem, sed legem non deserere, hoc prævaricatorem reddere; et per speciem propriæ personæ rursus Petrum designat. In quo enim Petrus ciborum observationem violavit, qui gentiliter statuerat vivere? Cum igitur ad Judæos iterum redierit, et cum illis vivat, reperietur ædificare quæ destruxerat.

20. Vides quo pacto ubique in condemnatione Petri hæreat, et priorém ipsius conversationem manifestet: ut non a lingua Pauli, sed a mente Petri, quam

rebus ipsis ostenderat, Judæi admonitionem accipere videantur? Propterea dicit: *Timens eos qui ex circumcissione erant, et Quia reprehensus erat; et Quod non recte ambularet ad veritatem evangelii.* Non quod ita se haberet: absit; hoc enim pluribus demonstravimus: sed quemadmodum tum temporis reprehendebat Paulus, et hæc audiens Petrus tacebat, ne Pauli dispensationem everteret, et contentus erat quasi non recte ageret, objurgationem admittere, ut illud sibi apud discipulos excusationi esset: ita nimirum nunc iste eodem consilio quo Petrum arguebat, hæc scribit, quæ tum scribebat ad Galatas. Nam si tum objurgari Petrum, et tacere, utile Judæis erat, multo magis nunc etiam ista de ipso prædicari, utile iis erat ex Galatis, qui fuerant depravati. Ut enim qui tum Antiochiæ degebant, cum acriter reprehensum cernerent Petrum, et tacentem, magistri accusatione corripiebantur, ac silentio: sic et nunc Galatæ, qui eodem morbo Judæicæ observationis laborant, et dum Paulum audiunt hæc de ipso dicentem, utpote quia reprehensus erat, et non recte ambulabat ad veritatem evangelii, cumque propter hæc objurgatus siluisset: maximam inde percipiebant doctrinam, ut non amplius Judæicis ritibus adhærent. Idcirco etiam Paulus et tunc increpavit, et nunc illius temporis objurgationis mentionem facit: neque minus idcirco Petrum laudari convenit, quod omnibus iis, quæ dicta sunt, assensum præbuerit. Ille enim fuit, qui omnia præstitit, qui accusari se passus est, et contieuit. Illic dispensationis est fructus. Ita nos utrumque apostolorum crimine liberavimus, utriusque vero laudes debentur innumeræ. quod ad aliorum salutem omnia audire studuerint simul, ac dicere. Nos autem deinceps Petri et Pauli Deum rogemus, ut qui mutuis illos concordie vinculis inter se devinxit, nos quoque mutuo vehementiori caritate constringat: quo tandem mutuam inter nos secundum Deum concordiam foventes, sanctorum illorum conspectu dignemur, et in æternis eorum possimus tabernaculis inveniri, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem, et cum quo Patri et Spiritui sancto, gloria, imperium, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI PRIMI.

τιμῶντος, ἀλλὰ διδάσκοντος, καὶ συμβουλευόντος. Ἄλλ', ὅπερ ἔφη, εἰ μὲν πρὸς Ἰουδαίους ἀποτεινόμενος ταῦτα ἔλεγε, τὸ πᾶν ἂν διεβρῦθη καὶ ἀπύλιτο, οὐκ ἀνεχομένων ἐκείνων τῆς τούτου διδασκαλίας· ἐπειδὴ δὲ πρὸς Πέτρον τὸν λόγον ἐπέστρεψε, λαμβανόντως ἐκείνοι τὴν ὠφέλειαν ἐκαρποῦντο, ἐπιτιμωμένου καὶ σιγῶντος τοῦ Πέτρου, καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ πάσης ἐκκαλυπτομένης, οὐχὶ παρ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ συναποστόλου, καὶ τῆς ἀναστροφῆς τῆς προτέρας εἰς μέσον ἀγομένης. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγωσι παρ' ἑαυτοῖς, τί οὖν εἰ καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος κακῶς ἐποίησαν; αἰτίας δικαίας καὶ ἀναμφοισθητέους τίθησι, δι' ἃς οὐ δεῖ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἔθῶν ἔχασθαι. Αὗται δὲ εἰσι, τὸ μὴ δύνασθαι τὸν νόμον δικαιοῦν, ἀλλὰ τὴν πίστιν μόνον. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἡμερώτερον κέχρηται τῷ λόγῳ· προῖων δὲ καταφορικώτερον ποιεῖ καὶ σφοδρότερον *· *Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ ἠνυρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ἄρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος;* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ πίστις δικαιοῦ, καὶ κελεύει ἀποστῆναι τῶν Ἰουδαϊκῶν ἔθῶν, ὡς πεκαυμένων λοιπόν· εἰ δὲ ἐτι κρατεῖ ὁ νόμος καὶ κύριός ἐστι, καὶ ὁ ἀφελὶς αὐτὸν παραβάσεως κρινεται, εὐρεθήσεται ὁ Χριστὸς, ὁ κελεύσας ἡμῖν αὐτὸν ἀρῆναι, τῆς παραβάσεως ἡμῖν αἰτίας γεγενημένος, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀπαλλάξας ἡμᾶς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἐμβαλὼν εἰς ἁμαρτίαν. Εἰ γὰρ διὰ τὴν πίστιν τὸν νόμον ἀφήκαμεν, τὸ δὲ ἀφῆναι τὸν νόμον ἁμαρτία ἐστίν, ἢ πίστις, δι' ἣν τὸν νόμον ἀφήκαμεν, αὕτη τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν αἰτία ἐγένετο. Καὶ ἐπειδὴ λοιπόν εἰς ἀποπὸν τὸν λόγον περιέστησεν, οὐδὲ ἀδεήθη κατασκευῆς τινος πρὸς ἀνατροπὴν, ἀλλὰ τῷ *Μὴ γένοιτο ἠρκέσθῃ*, ὡς αὐτόθεν τῆς ἀτοπίας ὠμολογημένης· *Εἰ γὰρ, [378] φησὶν, ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἑμαυτὸν συνίστημι* εἰς τὸ ἐναντίον περιέστησε τὸν λόγον, καὶ ἔδειξεν, ὅτι οὐ τὸ παραβῆναι νόμον, ἀλλὰ τὸ μὴ ἀφῆναι νόμον, τοῦτο ποιεῖ παραβάτην· καὶ ἐν τάξει τοῦ οἰκείου προσώπου πάλιν τὸν Πέτρον αἰνίττεται. Τί γὰρ κατέλυσεν ὁ Πέτρος τὴν τῶν βρωμάτων παρατήρησιν, ἐθνικῶς ζῆν προσηρημένος; Πάλιν οὖν πρὸς Ἰουδαίους ἐπανελθὼν, κάκεινοις συζῶν, εὐρεθήσεται ἃ κατέλυσεν οἰκοδομῶν.

* Ὅρξ πῶς πανταχοῦ τῆς κρίσεως ἔχεται τοῦ Πέτρου, καὶ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἐκκαλύπτει ἀναστροφήν· ἵνα μὴ παρὰ τῆς τοῦ Παύλου γλιώττης, ἀλλὰ

* Αἱεὶ δὲ καὶ φορικώτερον λοιπόν καὶ σφοδρ.

παρὰ τῆς τοῦ Πέτρου γνώμης, ἦν διὰ τῶν πραγμάτων ἐπεδείξατο, δοκῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν παλαιάναι δέχεσθαι; Διὰ ταῦτα φησι, *Φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, καὶ ὅτι οὐκ ὀρθοποδεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου*. Οὐχ οὕτως δὲ ἔχων· μὴ γένοιτο διὰ γὰρ πολλῶν· τοῦτο ἀπεδείξαμεν· ἀλλ' ὡςπερ τότε ἐπετίμα Παῦλος, καὶ ταῦτα ἀκούων ὁ Πέτρος ἐσίγη, ὥστε μὴ ἀνατρέψαι τὴν οἰκονομίαν Παύλου, καὶ κατεδέχετο, ὡς οὐκ ὀρθῶς πεποικῶς, δέχεσθαι τὴν ἐπίπληξιν, ἵνα ἀπολογία αὐτῷ γένηται τοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς· οὕτω δὲ καὶ οὗτος νῦν μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, μεθ' ἧς ἐπετίμησε Πέτρῳ, γράφει ταῦτα, ὅπερ ἔγραψε Γαλάταις. Εἰ γὰρ τότε τὸ ἐπιτιμηθῆναι Πέτρον, καὶ σιγήσαι, χρήσιμον ἦν τοῖς Ἰουδαίοις, πολλῶ μᾶλλον ἂν καὶ νῦν τὸ ταῦτα περὶ αὐτοῦ λεχθῆναι χρήσιμον ἦν τῶν Γαλατῶν τοῖς διεφθαρμένοις. Ὅσπερ γὰρ οἱ τότε ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντες, ὀρῶντες Πέτρον ἐπιτιμώμενον μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ σιγῶντα, διωροῦντο τῇ κατὰ τοῦ διδασκάλου κατηγορίᾳ, καὶ τῇ σιγῇ· οὕτω καὶ νῦν Γαλάται περὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ νοσοῦντες, καὶ τοῦ Παύλου ταῦτα περὶ αὐτοῦ λέγοντος ἀκούοντες, οἶον ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, καὶ οὐκ ὠρσοπόδησε πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅτι ἐπιτιμηθεὶς ἐπὶ τούτοις ἐσίγησε, μέγιστην ἀπὸ τῆς κατηγορίας ταύτης διδασκαλίαν ἐλάβανον, εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσι. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος καὶ τότε ἐπετίμησε, καὶ νῦν μέμνηται τῆς τότε γενομένης ἐπιπλήξεως· καὶ τούτου οὐκ ἔλαττον τὸν Πέτρον διὰ τοῦτο θαυμάσαι χρῆ, καταδεξάμενον ἅπαντα τὰ εἰρημένα. Ὁ γὰρ τὸ πᾶν κατωρθώκως οὐτός ἐστιν, ὁ ἀνασχόμενος κατηγορηθῆναι, καὶ σιγήσας. Τοῦτο τῆς οἰκονομίας τὸ κέρδος. Οὕτως ἡμῖν ἐκάτερος τῶν ἀποστόλων ἐγκλημάτων μὲν ἀπήλλακται, μυρίων δὲ ἐστὶν ἐγκωμίων ἀξιος, πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν σωτηρίαν ἅπαντα καὶ ἀκούειν καὶ λέγειν σπουδάζων. Ἡμεῖς δὲ λοιπόν τὸν Παύλου καὶ Πέτρου Θεὸν παρακλέσωμεν, τὸν ἐκείνους ἀλλήλοισι συνδήσαντα τοῖς τῆς ὁμονοίας δεσμοῖς, καὶ ἡμᾶς εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην ἐπισφίγξαι σφοδρότερον· ἵνα τὴν κατὰ Θεὸν ὁμόνοιαν πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες, δυναθῶμεν κατὰξιοθῆναι τοὺς ἁγίους ἐκείνους ἰδεῖν, καὶ παρὰ τὰς αἰωνίους αὐτῶν εὐρεθῆναι σκηνάς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΜΟΥ ΝΑ'.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte* et de *Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devrait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COÛP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs* de Rouc. le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilege* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>